

VERSLAG

Van den Staat

1800-1801. MIDDELBARE EN LAATTE DIENSTEN

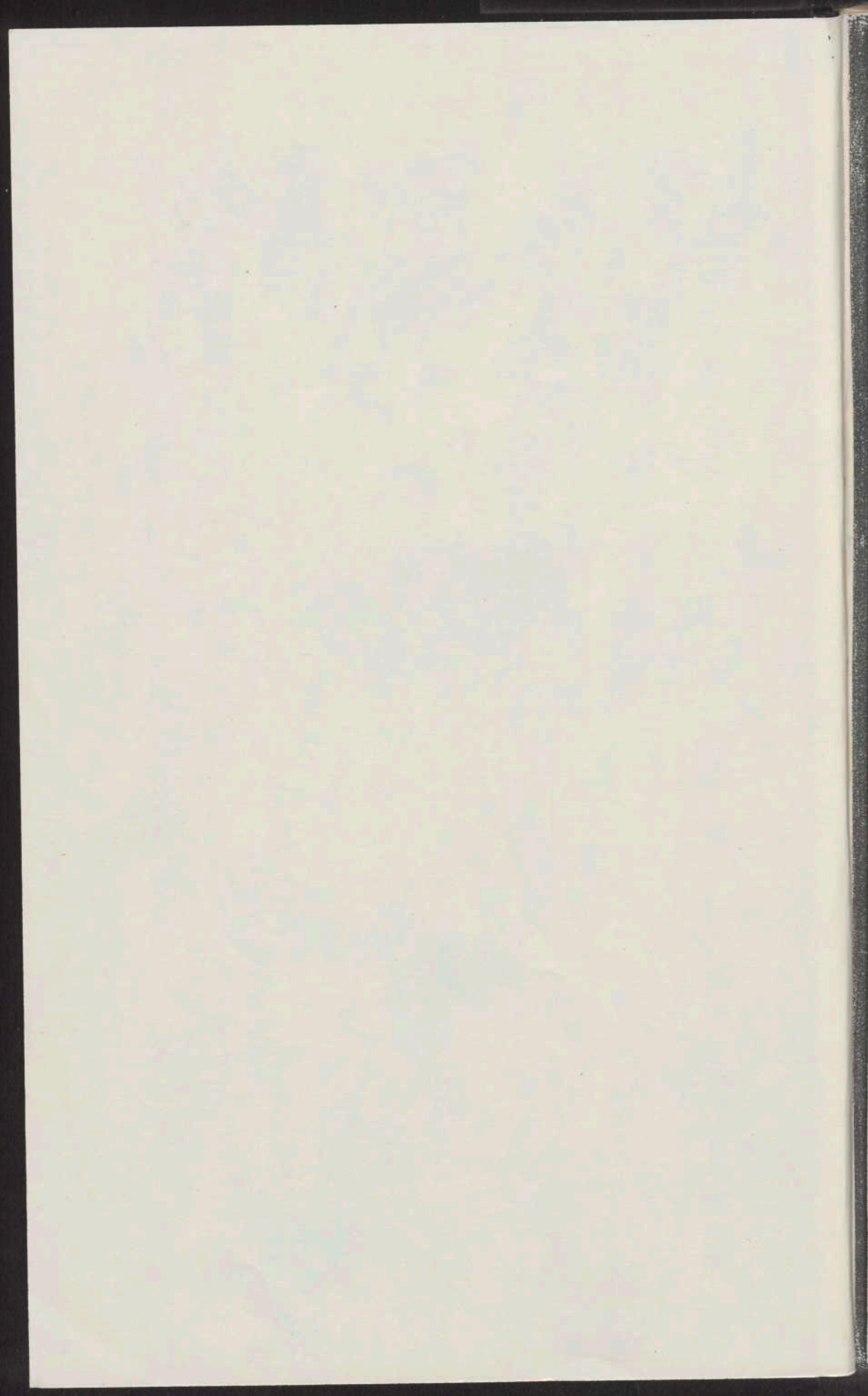
RECHTINGEN VAN DE RECHTINGEN

Van den Staat

TE AMSTERDAM

1801

1892.5
C. 1. 11

H. J. 1917

VERSLAG

VAN DEN STAAT

DER

HOOGE-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

OVER 1890—1891.

'S GRAVENHAGE.

1892.

Handwritten notes at the top of the page.

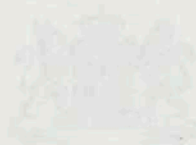
VERSLAG

OP DE

BOEK- ENDELAATSE VAN DE

VERBODEN VAN DE

1811-1812

VERBODEN

1811

T7395
6/2 015

VERSLAG

VAN DEN STAAT

DER

HOOGE-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

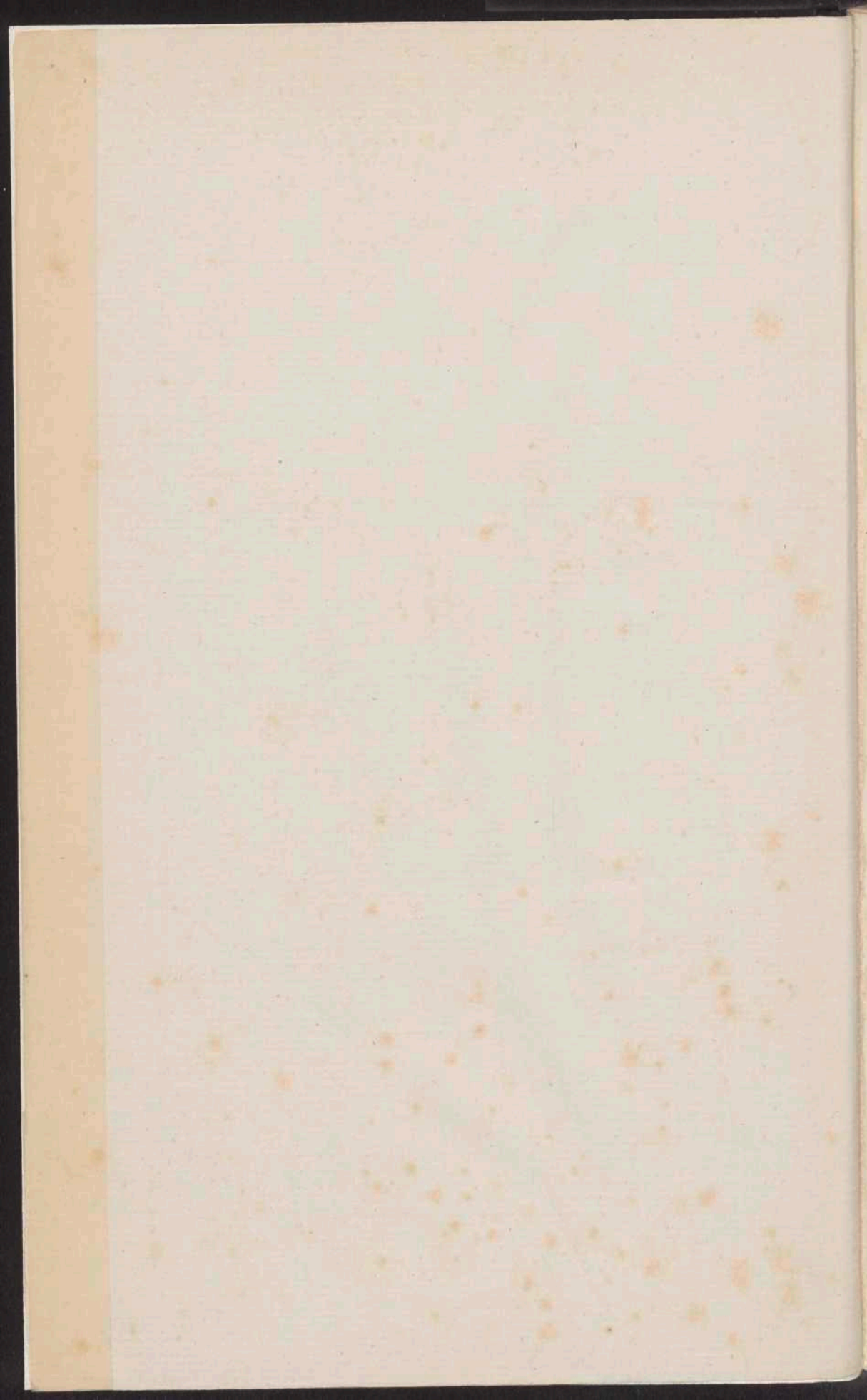
IN HET

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

OVER

1890—1891.

HOOGER ONDERWIJS.

Bij Koninklijk besluit van 11 Maart 1891 n°. 26 (bijlage A) werd eene wijziging gebracht in de lijst der beambten bij de Rijksuniversiteiten, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 8 Februari 1879 n°. 2, laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 17 Februari 1890 n°. 31.

§ 1. RIJKSUNIVERSITEITEN TE LEIDEN, UTRECHT EN GRONINGEN.

a. COLLEGES VAN CURATOREN.

Op 10 December 1890 overleed mr. L. A. J. W. baron SLOOT VAN DE BEELE, president-curator der Rijksuniversiteit te Leiden.

Bij Koninklijk besluit van 19 Januari 1891 n°. 27 werd de curator mr. J. G. KIST benoemd tot voorzitter van het college en werd mr. C. J. E. graaf VAN BYLANDT, lid van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, tot curator aangesteld.

In de samenstelling der colleges te Utrecht en te Groningen kwam geene verandering.

b. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Leiden.

Senaat. Den 16den September 1890 droeg de hoogleeraar FRANCHMONT het rectoraat over aan den hoogleeraar HOFFMANN, na verslag te hebben gegeven van de lotgevallen der Universiteit in het afgelopen studiejaar.

Secretaris van den senaat was de hoogleeraar OORT, assessoren waren de hoogleeraren BUYS, KUENEN, LAND en ROSENSTEIN.

Voorzitter en secretaris der faculteiten waren: van die der godgeleerdheid, de hoogleeraren TIELE en GUNNING, van die der rechtsgeleerdheid, de hoogleeraren GREVEN en DRUCKER, van die der geneeskunde, de hoogleeraren DOLLER en TREUB, van die der wis- en natuurkunde, de hoogleeraren HOFFMANN en KAMERLINGH ONNES, welke laatste in den loop van het studiejaar vervangen werd door den hoogleeraar WIJSMAN, en van die der letteren en wijsbegeerte, de hoogleeraren DE GORJE en VAN LEEUWEN.

Op 8 Februari 1891 hield de rector-magnificus, bij gelegenheid der herdenking van den dies natalis der Leidsche Universiteit, eene redevoering, getiteld »het socialisme getoetst aan de ontwikkelingsgeschiedenis der levende natuur».

Hoogleeraren en lectoren. In overeenstemming met de daaromtrent in het vorige verslag uitgesproken verwachting, werd dr. C. SNOOK HUNGARON, lector met verlof en benoemd hoogleeraar, blijvend verbonden aan den dienst in Nederlandsch-Indië, waar hij met eene Regeeringsopdracht werkzaam was. Dientengevolge werd bij Koninklijk besluit van 24 December 1890 n°. 18 zijne benoeming tot hoogleeraar voor het Maleisch ingetrokken en werd hem eervol ontslag verleend als lector voor den oorsprong

en de instellingen van den Islam. Bij hetzelfde besluit werd in zijne plaats tot lector voor genoemd vak benoemd dr. H. D. VAN GELDER, die tijdelijk zijne betrekking had waargenomen, en werd de heer H. C. KLINKERT, die, sedert de ontstentenis van een hoogleeraar, met het geven van onderwijs in de Maleische taal- en letterkunde was belast, benoemd tot tijdelijk lector voor die vakken, voor zoolang daarvoor geen hoogleeraar zal zijn aangesteld.

In de plaats van den hoogleeraar G. D. L. HUIJER, op verzoek, om gezondheidsredenen, eervol ontslagen bij Koninklijk besluit van 21 September 1890 n°. 18, en op 20 Augustus 1891 overleden, werd bij Koninklijk besluit van 11 December 1890 n°. 128 tot hoogleeraar benoemd dr. W. NOLEN, om onderwijs te geven in de geneeskunde, de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer. Hij aanvaardde het ambt op 4 Februari 1891 met eene openbare redevoering over »bacteriologie en geneeskunde» en ving op 6 Februari daarna zijn onderwijs aan. Tot zoolang fungeerde de hoogleeraar ROSENSTEIN als hoofd van de geneeskundige afdeling voor vrouwen in het ziekenhuis.

De heer J. F. EYKMAN, in het vorige studiejaar tot opvolger van den overleden hoogleeraar VAN DER BURG benoemd, bleef de in het vorige verslag vermelde bezwaren tegen de aanvaarding van het hoogleeraarsambt handhaven en stelde verschillende voorwaarden, betreffende dadelijke verbetering van het pharmaceutisch laboratorium als anderszins, welke door de Regeering niet konden worden aangenomen. Dientengevolge verklaarde de heer EYKMAN de benoeming niet te kunnen aannemen en werd deze ingetrokken bij Koninklijk besluit van 19 Januari 1891 n°. 28. Bij hetzelfde besluit werd in de vacature voorzien door de benoeming van dr. H. P. WIJSMAN tot hoogleeraar, om onderwijs te geven in de artsijbereidskunde en de toxicologie. Deze aanvaardde het ambt op 18 Maart 1891 met eene redevoering, getiteld: »Het verband van de toxicologie met andere natuurwetenschappen», en opende zijne lessen op 20 Maart daaraanvolgende. Tot zijn optreden leidde de hoogleeraar FRANCHMONT de practische oefeningen in het pharmaceutisch laboratorium.

Den hoogleeraar CORNELISSEN, door ziekte verhinderd na de Kerstavantie zijne lessen te hervatten, werd tot herstel van gezondheid voor het overige deel van het studiejaar verlof verleend. Hij overleed echter op 15 Juni 1891. Bij Koninklijk besluit van 11 Juli 1891 n°. 25 werd in zijne plaats tot hoogleeraar benoemd dr. J. J. HAERTMAN, om onderwijs te geven in de Latijnsche taal- en letterkunde en in de Romeinsche oudheden. Gedurende de ontstentenis van den hoogleeraar CORNELISSEN werd zijn onderwijs voor een deel waargenomen door den hoogleeraar VAN LEEUWEN.

Den hoogleeraar DE VRIES, die in dit studiejaar den ouderdom van zeventig jaren bereikte, werd, met het einde daarvan, eervol ontslag verleend bij Koninklijk besluit van 6 Juni 1891 n°. 21. In zijne plaats werd, bij Koninklijk besluit van 14 Juli 1891 n°. 34, tot hoogleeraar benoemd dr. J. VERDAM, om onderwijs te geven in de Nederlandsche taal en het middel-Nederlandsch.

Nog eene vacature ontstond in de faculteit der letteren en wijsbegeerte, doordat de hoogleeraar WILKEN op 28 Augustus 1891 overleed.

Bij Koninklijk besluit van 16 Februari 1891 n°. 18 werd goedgekeurd, dat de hoogleeraren GUNNING en TIELE, met den aanvang van het studiejaar 1891/1892, de hun respectievelijk opgedragen vakken van de wijsbegeerte van den godsdienst en van de geschiedenis der leer aangaande God met elkander zouden verwisselen.

Assistenten. Van de assistenten in het ziekenhuis werd de heer P. K. VAN LISSA op verzoek eervol ontslagen en vervangen door den heer M. RUTGERS. Aan het einde van 1890 trad de heer F. D. SCHMAL af en werd de heer J. D. DOORMAN benoemd. De heer SCHMAL werd later opnieuw aangesteld in de plaats van den op verzoek eervol ontslagen assistent W. L. DE VOS. Ook de heeren E. A. KRUCHENIUS en L. WERNDLY werden op verzoek eervol ontslagen en vervangen door de heeren M. A. J. GELUK en S. F. W. VAN HASSELT.

Bij de scheikunde werd als assistent op verzoek eervol ontslagen de heer J. C. A. SIMON THOMAS en vervangen door den heer H. VAN ERP.

Bij de botanie werd een der assistenten, de heer J. VAN BREDA DE HAAN, op verzoek eervol ontslagen, ten gevolge waarvan de jaarwedde van den overgebleven assistent, den heer L. VUYCK, vroeger met den heer VAN BREDA DE HAAN gedeeld, weder op het volle beschikbare bedrag werd gebracht.

Utrecht.

Senaat. Op 16 September 1890 droeg de hoogleeraar OUDEMANS het rectoraat over aan den hoogleeraar GALLÉE, na verslag te hebben gegeven van de lotgevallen der Universiteit in het afgelopen studiejaar.

De hoogleeraar POLS was secretaris van den senaat. Assessoren waren de hoogleeraren VALETTEON, baron D'AULNIS DE BOURGUILLE, TALMA en OUDEMANS.

Het voorzitterschap en secretariaat in de faculteit der godgeleerdheid werd respectievelijk bekleed door de hoogleeraren LAMERS en CRAMER; in die der rechtsgeleerdheid, door de hoogleeraren baron D'AULNIS DE BOURGUILLE en NABER; in die der geneeskunde, door de hoogleeraren HALBERTSMA en PEKELHARING; in die der wis- en natuurkunde, door de hoogleeraren MULDER en JULIUS en in die der letteren en wijsbegeerte door de hoogleeraren VAN HERWERDEN en MOLTZER.

Op 20 Maart 1891 hield de rector-magnificus, ter herdenking van den dies natalis der Utrechtsche Universiteit, eene redevoering over »de wording van het woord en de ontwikkeling der taal».

Door den senaat werd aan den generaal-majoor M. R. TIMMERMAN, inspecteur van den geneeskundigen dienst der landmacht, en aan den heer H. F. L. VAN HELMHOLTZ, het doctoraat in de geneeskunde honoris causa verleend.

Ter eere van het 255-jarig bestaan der Utrechtsche Universiteit werden door het studentencorps in de week van 29 Juni tot 4 Juli 1891 de gebruikelijke lustrumfeesten gegeven. Het voornaamste gedeelte dezer feestviering was een gecostumeerde optocht, waarin voorgesteld werden de deelnemers aan den veldslag van St. Quentin in 1557.

Hoogleeraren en lectoren. Wegens het bereiken van den 70-jarigen leeftijd werd aan den hoogleeraar FRANCKEN, met ingang van 15 September 1891, bij Koninklijk besluit van 13 Mei 1891 n°. 14, eervol ontslag verleend. Tot diens opvolger werd bij hetzelfde besluit benoemd dr. J. VAN DER VLIET, om onderwijs te geven in de Latijnsche taal- en letterkunde en de Romeinsche oudheden.

De hoogleeraar HUBBERT verkreeg van 1 November 1890 tot 30 Juni 1891 verlof tot het doen van wetenschappelijke onderzoekingen in Nederlandsch-Indië. Tijdens diens afwezigheid werd de privaatdocent dr. VOSMAER belast met het zoölogisch onderwijs.

De nieuw benoemde hoogleeraar SALZER aanvaardde zijn ambt op 29 September 1890 met eene redevoering, getiteld »über Ziele und Wege klinischer Chirurgie». Tot herstel van gezondheid is hem van half Mei tot den aanvang der zomervacantie een verlof verleend.

De nieuw benoemde hoogleeraar jhr. VAN DER WIJCK aanvaardde zijn ambt op 6 October 1890 met eene rede-

voering, getiteld »Nog eens: Oorsprong en grenzen der kennis».

In de aan den hoogleeraar PEKELHARING opgedragen studievakken is eene wijziging gebracht bij Koninklijk besluit van 14 Januari 1891 n°. 18. Hij werd ontheven van het onderwijs in de algemeene physiologie, de vergelijkende biologie en het experimenteel gedeelte der pharmacodynamie, bepaaldelijk de medische toxicologie en belast met het onderricht in de physiologische scheikunde.

Assistenten. Tot assistenten werden benoemd bij de anatomie, met ingang van 1 Januari 1891 de heer N. J. VAN DAM, en met ingang van 7 Februari 1891 de heer D. B. ROXS; bij de heekunde, met ingang van 17 Maart 1891 de heer A. C. TEN HOVE; bij de histiologie, met ingang van 1 October 1890 de heer A. VAN BULEBT, en met ingang van 1 Mei 1891 de heer B. VAN DIJKEN; bij de scheikunde, met ingang van 1 October 1890 dr. A. J. A. PRANGE; bij de pharmacie, met ingang van 1 Januari 1890 de heer B. SJOLLEMA, en bij de natuurkunde, met ingang van dienzelfden datum, de heer J. H. MEERBURG.

Op verzoek werden als assistent eervol ontslagen bij de histiologie, met ingang van 1 Mei 1891 de heer A. VAN BULEBT, en bij de scheikunde, met ingang van 11 September 1890 dr. H. G. L. VAN DER MEULEN.

De assistenten dr. K. F. WENKEBACH, J. L. B. VAN DER MARK en dr. W. H. JULIUS, respectievelijk bij de anatomie, de pharmacie en de natuurkunde, verlangden geene herbenoeming.

Het aantal assistenten is met 2 vermeerderd, door de aanstelling van een tweede-assistent bij de heekunde en door de verdeling der bezoldiging van het assistentschap bij de anatomie tusschen 2 titularissen.

Groningen.

Senaat. Op 16 September 1890 droeg de hoogleeraar PLUGGE het rectoraat over aan den hoogleeraar KAPTEYN en sprak daarbij eene redevoering uit over »invloed der scheikunde op de ontwikkeling der pharmacotherapie»; tevens gaf hij daarbij een verslag van de lotgevallen der Universiteit in het afgelopen studiejaar.

Secretaris van den senaat was de hoogleeraar PLUGGE; assessoren waren de hoogleeraren VAN BELL, LAND, SPEIJER en VAN WIJHE.

Voorzitter en secretaris waren respectievelijk in de faculteit der godgeleerdheid de hoogleeraren VAN DIJK en WILDEBOER; in die der rechtsgeleerdheid de hoogleeraren DOMELA NIKUWENHUIS en LAND; in die der geneeskunde de hoogleeraren KOOTKER en VAN WIJHE; in die der wis- en natuurkunde de hoogleeraren VAN ANKUM en PLUGGE en in die der letteren en wijsbegeerte de hoogleeraren VAN DEN HAM en SPEIJER.

Hoogleeraren en lectoren. Aan den hoogleeraar CORT VAN DER LINDEN werd, ten gevolge van zijne benoeming tot hoogleeraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, bij Koninklijk besluit van 4 Mei 1891 n°. 5, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend, met ingang van 15 Juli 1891. In zijne plaats werd, bij Koninklijk besluit van 11 Mei 1891 n°. 37, mr. W. A. REIGER benoemd, om onderwijs te geven in de staatkundige geschiedenis, het volkenrecht, de statistiek en de staathuishoudkunde. Hij aanvaardde zijne betrekking op 14 September 1891 met het houden van eene rede over »de oeconomie en de feiten».

Het aan den hoogleeraar KOOTKER verleend verlof om tot herstel van gezondheid eenigen tijd buitenslands te verblijven, werd, op zijn verzoek, verlengd tot den aanvang van de zomervacantie van 1891. In den loop van die vacantie is deze hoogleeraar hersteld teruggekeerd, ten einde met het begin van den nieuwen cursus zijne lessen te hervatten. In de waarneming van de aan dien hoogleeraar opgedragen lessen werd gedurende zijne afwezigheid voorzien door de aanstelling van dr. K. Kooij tot tijdelijk lector in de geneeskunde.

De in den vorigen cursus benoemde hoogleeraar MOLL hield op 20 September 1890 zijne inwijdingsrede over

»invloed van Darwin's afstammingsleer op de botanie" en opende zijne lessen op 24 September daaraanvolgende.

De in den vorigen cursus benoemde hoogleeraar HRYMANS hield op 27 September 1890 zijne inwijdingsrede over »het experiment in de filosofie" en opende zijne lessen op 30 September daaraanvolgende.

Assistenten. Bij ministerieele beschikking van 24 December 1890, n°. 4784², afd. Onderwijs, werden tot assistent herbenoemd bij de pathologische anatomie J. F. P. MULDER, bij de anatomie J. L. JONXIS, bij de geneeskunde J. W. E. R. S. KLOPPERS, bij de verloskunde J. REIJENGA, bij de heilkunde dr. J. ROTGANS en dr. E. J. DIDDENS, bij de physiologie L. WIERSEMA Ezn. en bij de hygiëne dr. Ch. H. ALI COHEN. Bij ministerieele beschikking van 24 December 1890, n°. 4833², afd. Onderwijs, werd J. GOEDHUIS herbenoemd tot assistent bij de geneeskunde.

Bij ministerieele beschikking van 24 December 1890, n°. 4784², afd. Onderwijs, werd J. D. HERTING benoemd tot derde-assistent bij de heilkunde, in de plaats van P. J. ELDERING, door wien geene herbenoeming werd gewenscht.

Bij ministerieele beschikking van 6 Februari 1891, n°. 374, afd. Onderwijs, werd E. J. JONKERS benoemd tot assistent bij de pathologische anatomie, in de plaats van J. F. P. MULDER, die op 25 December 1890 was overleden.

J. LUBBERING en A. H. BONNEMA werden bij de ministerieele beschikkingen, respectievelijk van 16 Februari 1891, n°. 495, afd. Onderwijs, en van 1 April 1891, n°. 1167, afd. Onderwijs, benoemd tot assistent bij de geneeskunde, eerstgenoemde ter vervanging van J. W. E. R. S. KLOPPERS, laatstgenoemde in de plaats van J. GOEDHUIS, aan wie, op hun verzoek, eervol ontslag werd verleend, respectievelijk bij de ministerieele beschikkingen van 22 Januari 1891, n°. 235, afd. Onderwijs, en van 16 Maart 1891, n°. 903, afd. Onderwijs.

Bij ministerieele beschikking van 24 December 1890, n°. 4784², afd. Onderwijs, werden tot assistent herbenoemd bij de natuurkunde A. H. BORGESUS, bij de botanie J. H. BONNEMA, bij de artseneijbereidkunde D. J. RENSING en bij de scheikunde S. SCHULLING.

Aan den assistent bij de botanie J. H. BONNEMA werd, op zijn verzoek, bij ministerieele beschikking van 31 Maart 1891, n°. 1044, afd. Onderwijs, eervol ontslag verleend; tevens werd hij benoemd tot assistent bij de geologie en werd W. PIJF aangesteld tot assistent bij de botanie.

Aan den assistent bij de pharmacie D. J. RENSING werd, bij ministerieele beschikking van 16 Maart 1891, n°. 903, afd. Onderwijs, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend; als zijn opvolger werd H. BOERMA benoemd bij ministerieele beschikking van 1 April 1891, n°. 1167, afd. Onderwijs.

c. STUDENTEN.

	aan de Rijksuniversiteit te			Totaal.	Tegen betaling van
	Leiden.	Utrecht.	Groningen.		
Voor alle lessen	381	311	210	902	f 200
	2	1	1	3	170
	49	66	29	144	140
	1	2	2	1	100
	336	166	159	661	80
Totaal	769	544	399	1 712	Nihil.
Voor enkele lessen	5	22	6	33	f >
	20	10	10	10	60
	2	30	10	60	45
		1	2	3	30
Algemeen totaal	796	607	415	1 818	15

Degenen, die zonder betaling waren ingeschreven, zijn te verdeelen als volgt:

Reden der vrijstelling.	Leiden.	Utrecht.	Groningen.	Totaal.
Studenten, die ter zake van het onderwijs der hoogleeraren en lectoren reeds f 800 hadden betaald	185	123	131	439
Studenten, bedoeld in art. 106 der wet op het hoger onderwijs, die te dier zake reeds f 400 hadden betaald	9	23	9	41
Tot de promotie toegelaten	109	1	6	116
In het genot eener Rijksbeurs	6	6	6	18
Beambten der Universiteit	8	3	1	12
Art. 10, militaire apothekers, reglement (Koninklijk besluit 15 Mei 1883 n°. 24)	2	8	2	8
Krachtens Koninklijk besluit 6 Mei 1886 n°. 41	2	2	6	6
Art. 66, 1ste lid, der wet op het hoger onderwijs	19	2	2	21
Totaal	336	166	159	661

Naar de faculteiten en studiejaren waren de studenten als volgt verdeeld:

INGESCHREVEN WAREN

aan de Rijks- universi- teit te	VOOR	VOOR	IN DE FACULTEIT DER					Totaal.	Totalen in 1889/90.
			god- geleerd- heid.	rechts- geleerd- heid.	genees- kunde.	wis- en natuur- kunde.	letteren en wijsbe- geerte		
Leiden.	alle lessen .	den 1sten keer	17	50	54	14	7	142	149
		» 2den »	13	31	59	12	8	123	92
		» 3den »	10	31	36	3	5	85	99
		» 4den »	12	25	48	2	1	88	103
		» 5den »	9	23	43	8	5	88	102
		» 6den »	3	39	48	4	4	98	79
		» 7den »	1	20	34	5	2	62	49
		» 8sten »	»	7	25	1	1	34	25
		» 9den »	»	2	14	»	1	17	26
		» 10den »	»	6	7	2	»	15	12
		» 11den »	»	1	5	»	1	7	5
		» 12den »	»	»	1	1	»	2	2
		» 13den »	1	1	»	»	1	3	4
		» 14den »	»	1	2	»	1	4	1
		» 15den »	»	»	»	»	»	»	1
		» 16den »	»	»	»	»	»	»	1
		» 17den »	»	»	1	»	»	1	»
		Totaal	66	237	377	52	37	769	750
	twee lessen		»	»	»	3	2	5	8
	ééne les		1	13	»	3	5	22	19
		Algemeen totaal	67	250	377	58	44	796	777
Utrecht.	alle lessen .	den 1sten keer	26	24	48	19	6	123	126
		» 2den »	23	31	28	19	7	108	105
		» 3den »	26	19	35	8	4	92	77
		» 4den »	6	10	39	3	5	63	69
		» 5den »	14	3	36	6	3	62	62
		» 6den »	6	1	25	6	1	39	40
		» 7den »	1	»	18	1	3	23	23
		» 8sten »	1	»	12	»	3	16	21
		» 9den »	2	»	5	»	»	7	15
		» 10den »	»	1	4	1	»	6	6
		» 11den »	»	»	3	»	»	3	3
		» 12den »	»	»	3	»	»	3	»
		Totaal	105	89	256	63	32	542	547
	twee lessen		»	»	12	22	»	34	24
	ééne les		»	»	10	17	1	28	11
		Algemeen totaal	(¹) 105	89	278	102	33	(²) 607	582

(¹) Waaronder 16 Duitschers en Hongaren.

(²) Waaronder 12 dames.

INGESCHREVEN WAREN

aan de Rijks- universi- teit	VOOR	VOOR	IN DE FACULTEIT DER					Totaal.	Totalen. in 1889/90.
			god- geleerd- heid.	rechts- geleerd- heid.	genees- kunde.	wis- en natuur- kunde.	letteren en wijsbe- geerte.		
Gronin- gen.	alle lessen .	den 1sten keer	12	13	46	12	8	91	74
		» 2den »	12	11	30	8	3	64	57
		» 3den »	5	8	29	5	7	54	54
		» 4den »	2	4	25	8	1	40	46
		» 5den »	5	6	22	7	6	46	45
		» 6den »	3	2	24	4	4	37	28
		» 7den »	1	»	15	3	3	22	33
		» 8sten »	»	1	13	4	1	19	19
		» 9den »	»	»	8	»	»	8	12
		» 10den »	»	»	5	»	»	5	12
		» 11den »	»	1	6	1	»	8	3
		» 12den »	»	1	1	»	»	2	1
		» 13den »	»	»	»	»	1	1	»
		» 15den »	»	»	»	»	»	»	1
		» 16den »	»	»	»	»	»	»	1
		» 17den »	»	»	1	»	»	1	»
		» 18den »	»	»	»	»	»	»	1
		» 19den »	»	»	1	»	»	1	»
	Totaal		40	47	226	52	34	399	387
	twee lessen		»	»	»	1	5	6	14
	één les		»	»	»	2	8	10	10
Algemeen totaal			40	47	226	55	47	415	411

Eene vergelijking der in bovenstaande tabellen voorkomende cijfers met die van het vorig Verslag toont aan, dat het getal der voor alle lessen ingeschrevenen te Leiden met 19 en te Groningen met 12 toenam, doch te Utrecht met 5 verminderde. Dat voor enkele lessen bleef te Leiden gelijk, vermeerderde te Utrecht met 27 en nam te Groningen met 8 af.

d. OMVANG VAN HET ONDERWIJS.

LESSEN DER HOOGLEERAREN EN LECTOREN.

Leiden.

In overeenstemming met een daaromtrent uitgebracht advies van de faculteit der godgeleerdheid werd door curatoren aan den hoogleeraar GUNNING toegestaan, in den volgende cursus eene les te geven over symboliek of vergelijking der verschillende Christelijke belijdenissen.

Op voorstel van de faculteit der geneeskunde werd door curatoren goedgekeurd, dat de polikliniek voor kinderziekten, behoorende tot de afdeling in het ziekenhuis van den hoogleeraar TREUB, overging tot de afdeling van den nieuwbenoemden hoogleeraar NOLAN; terwijl daarentegen eene der tot laatstgenoemde afdeling behorende zalen, bestemd voor lijderessen aan speciale vrouwenziekten, aan de afdeling van den hoogleeraar TREUB werd gevoegd.

Wegens gebrek aan hoorders werden niet gegeven de

door de hoogleeraren aangekondigde lessen over Nederlandsche rechtsgeschiedenis, politieke geschiedenis, capita selecta betreffende zoölogie, vergelijkende spraakkunst, zielkunde, metaphysica, Madroeesch en nieuwere letterkunde, als ook de lessen, aangekondigd door den lector GRASHUIS over Soendaneesch en door den lector SERRURIER over algemeene vergelijkende volkenkunde.

Verder werd de door den hoogleeraar VAN DER LITH aangekondigde les over het Islamisme niet gegeven wegens de bovenvermelde aanstelling van dr. VAN GELDER tot lector voor den oorsprong en de instellingen van den Islam. De hoogleeraar FRUIN liet de aangekondigde les over de geschiedenis der staatsinstellingen van Nederland achterwege, in overleg met den hoogleeraar MULLER, ten einde het reeds kleine getal studenten, die een extra college wilden volgen, niet tusschen hen te verdeelen; daar tegenover bestaat het voornemen, dat de hoogleeraar MULLER zijne bijzondere lessen in het volgende jaar ten gevalle van den hoogleeraar FRUIN zal laten stilstaan.

Zooals reeds hierboven vermeld is, gaf de hoogleeraar CORNELIJSSEN slechts tot aan de Kerstvacantie onderwijs.

Boven de aangekondigde lessen werden nog gegeven: door den hoogleeraar VAN MANEN een twaalfal openbare lessen ter inleiding in de hem opgedragen vakken, ten behoeve der laatst aangekomenen; door den hoogleeraar GUNNING een privatissimum over kunst- en literatuurgeschiedenis in verband met de Christelijke Kerk; door den hoogleeraar BUYS een privatissimum over de beginselen van het algemeene staatsrecht; door den hoogleeraar

ZAAIJER eene les over het centrale zenuwstelsel; door den hoogleeraar TREUB eene les over bekkenleer; door den hoogleeraar NOLIN eene les over diagnostiek, speciaal percussie en auscultatie; door den hoogleeraar FRANCHIMONT praktische oefeningen in het pharmaceutisch laboratorium, gedurende de ontstentenis van een hoogleeraar voor de pharmacie; door den hoogleeraar KERN eene les over de algemeene taalkunde van den Indischen Archipel; door den hoogleeraar LAND eene les over het lezen van Syrische teksten; door den hoogleeraar OORT, gedurende het laatste gedeelte van het studiejaar, eene les over het lezen van profetische geschriften; door den hoogleeraar VAN LEEUWEN eene les over Latijnsche taal voor min- en eene voor meergevorderden, bij waarneming voor den hoogleeraar CORNELISSEN, gedurende het laatste gedeelte van het studiejaar.

De hoogleeraar VAN LEEUWEN bezigde bij de lessen over Grieksche tekstkritiek en over de Latijnsche taal voor candidaten — bij welke lessen werd gediscuteerd — het Latijn; overigens werd het onderwijs der hoogleeraren in het Nederlandsch gegeven. De lector KLINKERT bezigde bij zijne lessen het Maleisch.

Utrecht.

Wegens gebrek aan toehoorders werden niet gegeven de lessen over moeilijke plaatsen uit het Oude Testament, statistiek, capita selecta der staathuishoudkunde, volkenrecht, administratiefrecht, capita selecta der botanie, geologie, physische kristallographie, geologie van Nederland, meteorologie en aardmagnetisme, middel-eeuwsch-Frankische taal- en letterkunde, Kudrun en Goethe. Wegens gemis aan lokaal kon het college over bacteriologie niet gehouden worden, terwijl de heilkundige kliniek voor gevorderden, ten gevolge van het artsexamen, achterwege bleef. Wegens drukte van het rectoraat werden door den hoogleeraar GALLÉE niet gegeven zijne lessen over Angelsaksisch, palaeographie, oud-Frankisch en oud-Duitsche letterkunde.

Boven de aangekondigde lessen werden nog colleges gegeven: door den hoogleeraar TALMA over electro-diagnostiek en electro-therapie; door den hoogleeraar SNELLEN over klinische oogheilkunde; door den hoogleeraar OUDERMANS over astronomie voor eerstbeginnenden; door den hoogleeraar WIEFERS BETTINK over theorie der artsenijbereidkunde; door den hoogleeraar KAPTEYN over integraalrekening en vormen-theorie; door den hoogleeraar MOLTZER over palaeographie en praktische oefeningen; door den lector BRONDGEEST over algemeene therapie; door den lector VAN DER MEULEN over heilkundige kliniek, tijdens de ongesteldheid van den hoogleeraar SALZER; en door den lector WINKLER over den bouw van het centrale zenuwstelsel.

De lessen werden gegeven in het Nederlandsch, met uitzondering van de colleges van de hoogleeraren ROSENBERG en SALZER, welke in het Duitsch gegeven zijn en van de interpretatie van de Latijnsche schrijvers, waarbij de hoogleeraar FRANCKEN het Latijn bezigde.

Groningen.

Wegens gemis aan toehoorders zijn niet gegeven de lessen over capita selecta der staathuishoudkunde, volkenrecht, statistiek, staatkundige geschiedenis en wijsbegeerte van het recht, physische aardrijkskunde, theoretische astronomie en meteorologie.

Behalve de aangekondigde lessen zijn nog colleges gegeven: door den hoogleeraar VAN DEN HAM over Arabisch; door den hoogleeraar VAN HELTEN over Nederlandsche letterkunde (responsie-college) en over middel-Nederlandsch; door den hoogleeraar WILDEBOER over Syrische taal- en letterkunde en door den hoogleeraar SYMONS over Gotisch.

De lessen werden over het algemeen in het Nederlandsch gegeven; de hoogleeraar SPIJKER bezigde bij sommige colleges Latijn; de hoogleeraar SYMONS gaf de colleges, meer bepaaldelijk bestemd voor de aspiranten naar de akte middelbaar onderwijs, in het Hoogduitsch; de hoogleeraren VAN HAMEL en BECKERING VINCKERS gebruikten respectievelijk de Fransche en Engelsche taal.

T A B E L

der op de Series Lectionum aangekondigde en der gegeven lessen.

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
<i>Faculteit der godgeleerdheid.</i>			
A. KUENEN.	Uitlegging van het Oude Verbond en geschiedenis der Israëlitische letterkunde.	3	25
	Zedenkunde.	3 ¹⁾	30
	Geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst.	3 ²⁾	20
C. P. TIBBE.	Geschiedenis der godsdiensten in 't algemeen.	2	25
	Geschiedenis der leer aangaande God.	1	15
	Vergelijkende geschiedenis der godsdiensten; voor meer gevorderden.	1	15
	Oefening in de lezing der Assyrische-Babylonische teksten.	1½ à 2	2
	Oefeningen in de voordracht.	1	20
J. G. R. ACQUOY.	Geschiedenis van het Christendom.	3	16
	Geschiedenis der leerstellingen van den Christelijken godsdienst.	1	24
	Privatissimum voor de <i>theorie</i> der kerkgeschiedvorsching en kerkgeschiedschrijving.	1	6
	Privatissimum voor de <i>practijk</i> der kerkgeschiedvorsching en kerkgeschiedschrijving.	1	4
W. C. VAN MANEN.	Oud-Christelijke letterkunde.	2	30
	Uitlegging van het Nieuwe Testament.	2	40
	Hermeneutiek.	1	20
J. H. GUNNING.	Wijsbegeerte van den godsdienst (het stelsel).	2	17
	Wijsbegeerte van den godsdienst (geschiedenis).	1	17
	Encyclopaedie der godgeleerdheid.	1	11
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>			
R. VAN BONEVAL FAURE.	Nederlandsch burgerlijk recht.	3	30
	Handelsrecht.	3	30
	Burgerlijke rechtsvordering.	2	35
J. T. BUIS.	Staatsrecht.	3	35
	Volkenrecht.	3	6
	Administratief recht.	3	6

T T E L E I D E N .

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
	Neen.	Verklaring van 1 Chron. X—XVI, XXVIII, XXIX en van de Prediker.	1) Gedurende het 1ste halfjaar.
		Overzicht van de Israëlietische letterkunde van den na-exilischen tijd.	2) Gedurende het 2de halfjaar.
	Neen.	De zedenleer van het Nieuwe Testament, vergeleken met de hedendaagsche opvatting van het zedelijk leven.	3) Nu en dan.
	Neen.	De Chokma in het Oude Testament en de oud-testamentische Apocriefen.	
	Neen.	Geschiedenis van den Egyptischen godsdienst naar de jongste ontdekkingen.	
	Neen.	Prolegomena en geschiedenis dier leer bij de voornaamste Oostersche volken.	
	Neen.	De godsdiensten in genealogische en in morfologische rangschikking.	
Ja.		Lezing van Budge's Assyrian Texts.	
Ja.			
	Neen.	Geschiedenis van het Christendom gedurende de drie eerste eeuwen.	
	Neen.	Dogmengeschiedenis gedurende de middeleeuwen.	
	Neen.	Theoretische lessen.	
		Practische oefeningen.	
	Neen.	Tijdrekenkundige volgorde der Nieuw-Testamentische brieven. 1 en 2 Korinthe.	
Ja.		Mattheus 19—21 en Johannes 1—4; 24.	
	Neen.	Geschiedkundig en theoretisch deel.	
Ja.		De wijsgeerige bewijzen voor het bestaan van God.	
Ja.		De wijsbegeerte van Kant, daarna die van de Neo-Kantianen, Alb. Lange, Lotze, enz., ten slotte het stelsel van Albrecht Ritschl.	
Ja.		De exegetische, hermeneutische vakken der godgeleerdheid en het begin der historische vakken.	
2)		Algemeene inleiding.	
		Verbintenissenrecht.	
		Koophandel in het algemeen.	
		Verzekeringsrecht.	
Ja.		Instelling der rechterlijke macht.	
		Rechterlijke bevoegdheid.	
		Bewijsleer.	
Ja.		De gemeentewet.	
Ja.		Volkenrecht in tijd van vrede.	
Ja.		Handels-, nijverheids- en sociale wetgeving.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
S. J. FOCKERMA ANDREAE.	Beginnels der Nederlandsche rechtsgeschiedenis.	2	geene.
	Rechtsgeschiedenis.		1
P. A. VAN DER LITH.	Verklaring van rechtsbronnen en handschriften en in verband daarmede de grondbeginselen der oorkondenleer.	1	1
	Koloniaal recht.	3	27
	Administratief recht van Nederlandsch-Indië.	3	10—12
	Moslemsch recht.	2	17
	Oorsprong en instellingen van den Islam. ¹⁾		
H. VAN DER HOEVEN.	Strafrecht.	3	40
	Strafvordering.	2	40
W. VAN DER VLUGT.	Encyclopaedie des rechts.	4	15—30
	Wijsbegeerte des rechts.	2	2, later 3

TE LEIDEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Geschiedenis van het Nederlandsche privaatrecht. Uitvoerige behandeling van onderwerpen uit het personen- en zakenrecht.	1) Niet gegeven wegens de aanstel- ling van dr. H. D. VAN GELDER tot lector in dat vak
Ja.		Nederlandsche bronnen en handschriften.	
Ja.		Landrente, cultuurstelsel, agrarische aangelegenheden, cursorische behandeling van het Regeeringsreglement.	
Ja.		Behandeling der zelfde onderwerpen voor de ingeschre- venen aan de gemeente-instelling voor de opleiding van Oost-Indische ambtenaren.	
Ja.		Personeenrecht. De Wayf's.	
Ja.		Boek I van het Wetboek van Strafrecht ook in verband met bijzondere delicten.	
Ja.		Rechtsmacht en procedure in strafzaken.	
Ja.		Strafrecht en staatsrecht.	
	Neen.	- De leer der souvereiniteit: - Geschiedenis van het souvereiniteitsbegrip; - Souvereiniteit Gods en — des volks; - Critiek en conclusie. - De grondwet des rechts: - Rechtsleer van Kant; - Utilisme; - Critiek en conclusie. - Het huwelijk en het vaderschap: - Antiek en Christelijk huwelijk; - Opzegbaar huwelijk; - Onderzoek naar het vaderschap. - Rechtspersonen: - De leer van Gierke; - Stichtingen. - Vermogensrecht: - Critiek van Rodbertus, Lassalle en Marx; - Verdediging van het eigendomsrecht; - Critiek van het collectivisme; - Sociale wetgeving. - Erfrecht: - Hervormingsplannen; - Critiek. - Strafrecht: - Theoriën van Beccaria; » » Kant en Fichte; » » Feuerbach, Hegel en Krause; » » Lombrose en Garofalo; - Critiek.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
H. B. GREVEN.	Staatshuishoudkunde.	3	25
	Capita selecta der staatshuishoudkunde en der statistiek.	3	6
	Politieke geschiedenis.		Geene.
H. L. DRUCKER.	Geschiedenis en beginselen van het Romeinsche recht.	7	35
	Behandeling van bijzondere vraagstukken voor candidaten.	2	10
<i>Faculteit der geneeskunde.</i>			
T. ZAAIJER.	Ontleedkunde van den mensch.	3	100
	Ontleedkundige oefeningen.	12 à 15	40
	Ontwikkelingsgeschiedenis van den mensch.	2	100
D. DOLIER.	Ophthalmologie en otologie.	3	65
	Ophthalmologische en otologische kliniek en polikliniek.	18	
	Oog- en oorspiegelcursus.	2	
S. S. ROSENSTEIN.	Diagnostiek.	3	40
	Kliniek.	3	120
	Polikliniek.	3	120
TH. H. MAC GILLAVRY.	Algemeene pathologie.	4	59
	Gezondheidsleer en medische politie.	1	50
	Bacteriologie.	1	15
	Practische oefeningen in algemeene pathologie.	2	17
J. E. VAN ITRERSON JAZ.	Theoretische heelkunde.	2	30
	Chirurgische kliniek en polikliniek.	12	Zoo veel als de lokalen be- vatten kunnen
	Operatieve heelkunde.	4	160 ¹⁾
W. EINTHOVEN.	Physiologie.	4	90
	Histologie.	1	80
	Practische oefeningen.	8	35
	„	8 ²⁾	25
	„	8 ³⁾	10

TE LEIDEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Beginnelsen der economie.	1) Verdeeld in 4 groepen.
Ja.		Internationale handel. De nieuwere literatuur over het stelsel van bescherming Cursorische behandeling van het munt- en bankwezen, van de bevolkingsleer en van het socialisme. Theorie der statistiek.	2) Gedurende een halfjaar.
Ja.		Het geheele onderwerp.	
Ja.		Bespreking van verschillende hoofdstukken uit Jhering's civilrechtsfälle en Jurisprudenz des täglichen Lebens.	
Ja.		Skelet, spieren, spijsverteringstoestel, adembalingstoestel, hart, bloedvaten.	
Ja.		Afhankelijk van het beschikbare materiaal.	
Ja.		Systema uro-genitale, embryogenese.	
Ja.		Alles wat betrekking heeft op oog- en oorheelkunde in den ruimsten zin.	
Ja.		De leer van de verschijnselen en de erkenning der ziekten.	
Ja.		Behandeling der stationnaire ziekten en verklaring van de ziekteverschijnselen.	
Ja.		Hetzelfde bij ambulante ziekten.	
Ja.		Pathologie van den bloedsomloop. Ontsteking. Storingen in voeding en nieuwvorming. Koorts. Dyscrasien. Gezwellenleer. Aetiologie.	
	Neen.	Aetiologie en prophylaxis van ziekten aan mensch en dier gemeen. Begraven en verbranden van lijken. Kleeding, schoeisel en huidcultuur. Ziekenverpleging in oorlogstijd. Verpleging van krankzinnigen. Hygiëne der beroepen. Melk als voedingsmiddel, meer bepaald voor jonge kinderen. Desinfecteren.	
	Neen.	Algemeene bacteriologie voor medici. Methodologie. Speciale bacteriologie (febris typhoidea. Tuberculosis. Lepra. Traumatische tetanus. Cholera.	
Ja.		Dezelfde onderwerpen die op het theoretisch college van algemeene pathologie behandeld zijn.	
	Neen.	Algemeene chirurgie.	
Ja.		Voorkomende ziektegevallen.	
Ja.		Verschiedende operatiën.	
Ja.		Algemeene physiologie.	
		Bijzondere physiologie van den mensch.	
Ja.		Cytologie. Algemeene histologie.	
		Microscopische anatomie.	
Ja.		Practische oefeningen in microscopie.	
Ja.		Practische oefeningen in physiologische chemie.	
Ja.		Practische oefeningen in het verrichten van physiologische experimenten.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
H. TREUB.	Theoretische verloskunde.	2	30
	Theoretische gynaecologie.	1	75
	Operatieleer.	1	60
	Kliniek.	3	45
	Operatie-oefeningen.	4 of 5	10
D. E. SIEGENBEEK VAN HEUKLOM.	Ziektekundige ontleedkunde.	2	80
	Lijkopeningen.	3-4 ¹⁾	²⁾
	Practische oefeningen in de ziektekundige weefselleer.	4	40
	Gerechtelijke geneeskunde.		
	a. voor medici.	1	30
	b. voor juristen.	1	4-40
W. NOLEN.	Kliniek.	2	70
	Polikliniek.	3	50
	Pharmacodynamie.	1	70
	Pharmacognosie.	1	60
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>			
W. F. R. SURINGAR.	Algemeene botanie (Morphologie, anatomie en physiologie).	3	50
	Beginnelen der phytographie en inlandsche flora.	1	15
	Sympetale dicotylen en een deel der choripetalen.	1	6 ¹⁾
	Botanische excursiën.	²⁾	6
	Practische oefeningen.	4	10
D. BIERENS DE HAAN.	Hoogere stekunde.	2	8
	Stekundige analysis.	1	8
	Differentiaalrekening.	2	4
	Integraalrekening.	3	3
	Differentiaalvergelijkingen.	2	7
P. VAN GEER.	Analytische meetkunde.	3	8
	Theoretische mechanica.	3	5

T T E L E I D E N .

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
	Neen.	Physiologie, pathologie en therapie der zwangerschap en baring.	1) Ongeregeld.
	Neen.	Aangeboren gebreken, liggingsafwijkingen van den uterus.	2) Zeer ongelijk, niet mogelijk op te geven.
	Neen.	Verloskundige operatiën.	3) Zelden.
Ja.		Demonstratie van patiënten.	4) Pharmaceuten.
Ja.		Oefeningen op het phantoom.	5) Gedurende het voorjaar eens per week; elke excursie 6-12 uren.
	Neen.	1. Leer der ziekelijke onttaarding in het algemeen. 2. Bloedvaatstelsel. 3. Ademhalingsstelsel.	
	Neen.		
	Neen.	Onderzoek (microscopisch) van allerlei zieke weefsels.	
	Neen.	Capita selecta.	
	Neen.	> >	
Ja.		Ziekten der galwegen, eenige bloed- en constitutioneele ziekten (Rheumatismus, Morbus mocusus, Peliosis). Ziekten der ademhalingswerktuigen, met name Pleuritis en Pneumonie. Ziekten van het hart en zijne bekleedse- len Ziekten der bloedvaten (Aneurysma).	
Ja.		De ziektegevallen die zich voordeden. Vooral werd aan de bespreking der kinderziekten, met name der zuige- lingen, veel tijd besteed.	
	Neen.	Historische inleiding. Indeeing. Algemeene beschouwin- gen. Alkaliën; alkalische aarden; metalen.	
	Neen.	Algemeene beschouwingen. Indeeing, wortels, wortel- stokken, knollen, bollen, stengels, houtsoorten, basten.	
	2)	Samenstelling en levensgeschiedenis der plantencel, weef- sels, ontwikkeling, geschiedenis van organen bij de hoofdklassen der lagere en hogere planten.	
	2)	Beginnelen van plantenbeschrijving, rangschikking, ont- wikkeling der natuurlijke methode, bijzondere behan- deling van eenige inlandsche plantenfamiliën.	
		Eenige choripetalen en alle sympetalen.	
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.		De meetkunde van het platte vlak. Kegelsneden en hogere kromme lijnen.	
Ja.		Cynematica. Statica. Beweging van een stoffelijk punt.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.	Beginnels der sterrekunde.	3	5
	Astrognosie.	1	3
	Theoretische sterrekunde.	3	4
	Practische sterrekunde.	3	4
	Methode der kleinste vierkanten.	1	4
J. M. VAN BEMMELN.	Anorganische scheikunde.	4	65—90
	Uitbreiding der anorganische scheikunde voor de philo- sophen.	1	8
	Scheikunde voor de chemiae candidati.	1 à 2	3
	Practicum der medici.	6	28
	Practicum der philosophen.	2	15
A. P. N. FRANCHIMONT.	De koolstof en hare verbindingen.	6	80—90
	Practische oefeningen voor medici en philosophen.	4	31—45
	Quaestiones diversae voor candidaten.	2	2
	Practische oefeningen voor candidaten.	48	1—4
	Practische oefeningen *) in het pharmaceutisch labora- torium.	40 *)	9 à 10
C. K. HOFFMANN.	Vergelijkende ontleedkunde.	2	45
	Beginnels der dierkunde voor aanstaande medici.	1	45
	Vergelijkende embryologie voor eerstbeginnenden.	1	35
	Microscopische demonstratiën.	1	35
	Vergelijkende embryologie voor meergevorderden.	1	25
	Microscopische demonstratiën.	1	25
	Practische oefeningen voor eerstbeginnenden.	4	13
	Practische oefeningen voor meergevorderden.	14	2 à 3
	Capita selecta.	Geene.	
K. MARTIN.	Mineralogie en kristallographie.	2	9
	Geologie.	2	2
	Palaeontologie.	1—2	2
	Practische oefeningen.	2	8
H. A. LORENTZ.	Elementaire natuurkunde.	3 *)	75
	Theoretische natuurkunde.	3	12
	Differentiaal- en integraalrekening voor aanstaande chemici.	1	2
	Practische oefeningen in natuurkunde voor aanstaande medici. *)	8	8
H. KAMERLINGH ONNES.	Elementaire mechanica.	2	7

TE LEIDEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Algemeen overzicht der sterrekunde. Spherische astronomie.	1) Bij waarneming wegens het overlijden van den hoogleeraar van der Burg.
Ja.		Loopbanen van kometen en vallende sterren.	
Ja.		Instrumenten en methode voor de bepaling der poolshoogte.	2) Tot den aanvang van het onderwijs van den hoogleeraar Wijsman, in Maart 1891.
Ja.		Ontwikkeling der methode der kleinste vierkanten en toepassing dezer methode bij de afleiding van uitkomsten uit waarnemingen.	3) Aanvankelijk; later vier.
Ja.		Theoretische inleiding. De grondstoffen (uitgenomen de koolstof) en hare verbindingen.	4) Onder leiding van den adsistent.
Ja.		Sommige punten der theorie. De chloorverbindingen. De zwavelverbindingen enz.	
Ja.		De isomorphie. De nieuwe leer der ionen in de chemische werkingen.	
Ja.		Eenvoudige proefnemingen. De kwalitatieve analyse.	
Ja.		De kwalitatieve analyse.	
Nu en dan.		De koolstof en hare verbindingen.	
		De stereochemische structuur der stikstofverbindingen.	
	Neen.	Kristalstelsels, optische eigenschappen der mineralen, de voornaamste mineralen en enkele onderwerpen van geologischen aard.	
	Neen.	Algemeene geologie, vulkanen, gletschers, werkingen van het water.	
	Neen.	Versteeningen, meer speciaal met het oog op de geologie van den Indischen Archipel.	
Ja.		Repetitie der op het college behandelde onderwerpen.	
Ja.		Mechanica, warmte, geluid, licht.	
Ja.		Theorie der electrische verschijnselen.	
Ja.			
Ja.		Kinematica.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
H. P. WIJSMAN. ¹⁾	Demonstrationes.	6	10
	Practische oefeningen voor meergevorderden.	Onbepaald.	3
	Capita Selecta.	2	4
	Natuurkundige onderzoekingen.	Onbepaald.	4
	Pharmaceutische scheikunde (Pharmacie).	2	8
	Analytische scheikunde.	1	8
	Toxicologie.	1	8
<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>			
M. DE VRIES.	Nederlandsche taalkunde.	2	21
	Middelnederlandsch.	2	11
R. FRUIN.	Geschiedenis des Vaderlands.	3	8
H. KERN.	Geschiedenis der Staatsinstellingen van Nederland. ²⁾		
	1ste Sanskrit-college.	2	1
	2de >	2	2
	3de >	2	1
	Zend-Avesta.	2	1
	Algemeene taalkunde ³⁾ van den Indischen Archipel.	2	2
	Russisch.	2	1
	Vergelijkende spraakkunst.		Geene.
M. J. DE GOEJE.	Arabische taal- en letterkunde.		
	1ste jaar.	5	5
	2de >	4	2
	4de >	2	1
J. P. N. LAND.	Logica.	2	23
	Grieksche wijsbegeerte.	2	3
	Middeleeuwsche wijsbegeerte.	2	1
	Zielkunde.	Geene.	
	Metaphysica.	Geene.	
H. OORT.	Hebreeuwsch.	4 ⁴⁾	2 uren 12
			2 uren 4

T E L E I D E N.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Verschillende onderwerpen.	1) Ving op 20 Maart 1891 zijn zijn onderwijs aan.
Ja.		Verschillende onderwerpen.	
Ja.		Behandeling der electriciteit volgens Maxwell, der warmte volgens Gibbs en Van der Waals.	
Ja.		Verschillende onderwerpen.	
		Nieuwere geneesmiddelen.	2) Niet gegeven in overleg met den hoogleeraar Muller, ten einde het reeds kleine getal studenten, die een extra college wilden volgen niet te verdeelen, waartegenover het voornemen bij den laatste bestaat, in den volgende cursus zijne bijzondere lessen te laten stilstaan ten gevalle van den hoogleeraar Fruin.
		Titreermethoden.	
		Vergiftige gassen.	3) Niet op de Series aangekondigd.
		Blauwzuur.	
	Neen.	Zuiverheid van taal.	4) Zijnde 1 meer dan op de Series was aangekondigd.
		Synoniemen.	
		Latinismen, Gallicismen, Anglicismen en vooral Germanismen.	
		Vorming van nieuwe woorden, Archaismen, Neologismen, Provincialismen, Vreemde woorden, enz.	
		en	
Ja.		Practische stijl oefeningen.	
Ja.		Lezing van Floris en Blancefloor.	
		Oefening in het lezen van oude handschriften.	
		Over Middelnederlandsche Teksteritiek.	
	Neen.	a. Het Bourgondische tijdvak.	
		b. Patriottentijd.	
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.			
	Neen.		
	Neen.	Geschiedenis der logica, formeele logica, inductie.	
	Neen.	Van Thales tot Aristoteles.	
	Neen.	Kerkvaders, Arabieren, scholastieken.	
Ja.		Grammatica en lezing van de eerste hoofdstukken van I Kon.	
Ja.			

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
A. C. VEERDE.	Israëlietische oudheden.	3	16
	Hebreeuwsch voor meergevorderden.	2	3
	Javaansche taal.	9	6
P. J. COSIJN.	Madoereesch.		Geene.
	Gotisch.	2 ¹⁾	5
	Angelsaksisch	3	3
G. SCHLEGEL.	Chineesche taal en letterkunde.	6	3
J. J. CORNELISSEN ²⁾ .			
P. L. MULLER.	Algemeene geschiedenis.	4	7
	Politische aardrijkskunde.	2	4
J. TEN BRINK.	Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde en aesthetische critiek.	4 à 5	2 à 3
J. VAN LEEUWEN JR.	Nieuwere letterkunde.		Geene.
	Grieksche taal en letterkunde.	3	8
	Grieksche antiquiteiten.	1	8
	Grieksche taal en letterkunde voor candidaten	2	8
	Grieksche palaeographie.	2	8
	Grieksche tekstcritiek (dispuut-college).	2	8
	Latijnsche taal ²⁾	2	8
	Latijnsche taal voor candidaten (dispuut-college). ¹⁾	2	8

T E L E I D E N .

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Derde tijdvak en een deel van 't 4de.	1) Na de kerstvacantie gesplitst, zoodat één uur aan de spraakkunst, een ander aan lectuur gewijd werd.
Ja.		Een paar der kleine profeten.	
Ja.		Javaansche grammatica en leesboek van Roorda, Babad Tanah Djawi van Meinsma, Javaansche brieven, zoowel gedrukte als in handschrift; verder Babad Maboram en Baron Sakender van Cohen Stuart (poëzij).	2) Deze hoogleeraar, op 15 Juni 1891 overleden, gaf slechts gedurende korten tijd in den aanvang van den cursus onderwijs, waaromtrent geene opgaven zijn verstrekt.
Ja.		Behandeling der spraakkunst. Verklaring der Skeirems, de fragmenten van het Oude Testament en de Oorkonden van Napels en Arezzo.	
Ja.		Behandeling der spraakkunst. Verklaring van het heldendicht den Beowulf.	3) Bij waarneming voor den hoogleeraar Cornelissen.
Ja.		Vertaling uit het Chineesch in het Nederlandsch. Vertaling van Nederlandsche leesstukken en verhalen in het Chineesch (schriftelijk en mondeling). Oefeningen in de Chineesche spreektaal.	
Ja.		Algemeene geschiedenis sedert de volksverhuizing tot aan de tiende eeuw. De Fransche revolutie van 1790 tot 1795.	
	Neen.	De ontdekkingen en de stichting der koloniën, der Europeesche Staten in Amerika en Azië van de 15de tot de 18de eeuw.	
Ja.		A. Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde in de middeleeuwen. Dietsche Romans in verzen: 1. Frankische; 2. Britsche. Uitvoerige behandeling van Maerlant's Boec van den Grael en van Merlijn. B. Geschiedenis der Nederlandsche letteren in de 17de eeuw. Romans in proza. Arcadia's. L. v. d. Bosch. Zuydt Hollandsche Thessalia. Gargon. Walcherensche Arcadia. Claas Bruyn. Kleeftsche en Zuid-Hollandsche Arcadia. Noordt-Hollandsche Arcadia. Daniel Willink. Amstellandsche Arcadia, enz.	
Ja.		Homerus (Odyssee), Plato (Protagoras).	
	Neen.	Euripides (Heracles), Thucydides.	
Ja.			
	Neen.	Virgilius (Georgica). Behandeling van verschillende (door de candidaten uitgekozen plaatsen).	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
G. A. WILKEN.	Ethnologie van Nederlandsch-Indië.		
	a. voor aanstaande doctoren in de Oost-Indische taal- en letterkunde.	1	2
	b. voor mrs. in de rechten, aanstaande Nederlandsch- Indische ambtenaren.	2	20
	Physische geographie van Nederlandsch-Indië.		
	a. voor aanstaande doctoren in de Oost-Indische taal- en letterkunde.	1	1
	b. voor mrs. in de rechten, aanstaande Nederlandsch- Indische ambtenaren.	1	20
G. J. GRASHUIS (lector).	Soendaneesche taal.		Geene.
L. SERRURIER (lector).	Algemeene vergelijkende volkenkunde.		Geene.
	Japansche taal.	Ongeregeld.	1
H. C. KLINKERT (lector).	Maleisch voor:		
	1. Juristen (eerste studiejaar).	12 a 14	6
	2. Juristen (tweede studiejaar).		6
	3. Literatoren.		1
H. D. VAN GELDER (lector).	Oorsprong en instellingen van de Moslimsche wet.	3	1
	Idem. ')	2	7

TE LEIDEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
	Neen.		1) Van mrs. in de rechten, aanstaande Oost-Indische ambtenaren.
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.		
Ja.		Grammatica en lectuur van een aantal hoofdstukken uit Hikajat Abdoellah en de Pelajaran naar Kalontan.	
Ja.		Lectuur van een aantal hoofdstukken uit de Hikajat Abdoellah, de Pelandoeh Djinaka, eenige facsimilés en een aantal Maleische brieven.	
Ja.		Lectuur van stukken uit de bloemlezing van de Hollander, uit de Sadjarah Melajoe, de Pelandoeh, Djinaka en de facsimilés; oefeningen in het vertalen van het Nederlandsch in het Maleisch; behandeling van een gedeelte der grammatica.	
Ja.	Neen.	Plichtenleer van den Moslim.	
		Uiteenzetting van het oud-Arabische heidendom.	
		Geschiedenis van Mohammed.	
		» » den Islam.	
		Plichtenleer van den Moslim.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
<i>Faculteit der godgeleerdheid.</i>			
J. J. P. VALKTON jr.	Geschiedenis van de Israëlitische letterkunde.	2	16
	Exegese van het Oude Testament.	2	40
	Geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst.	1	35
G. H. LAMERS.	Geschiedenis der godsdiensten in het algemeen.	1	40
	Wijsbegeerte van den godsdienst.	2	45
	Geschiedenis der leer aangaande God.	1	30
	Zedekunde.	1	40
J. CRAMER.	Oud-Christelijke letterkunde.	2	50
	Exegese van het Nieuwe Testament.	2	50
	Geschiedenis der leerstellingen van den Christelijken godsdienst.	1	45
H. G. KLEIJN.	Encyclopaedie der godgeleerdheid.	1	10
	Geschiedenis van het Christendom.	2	25
	Christelijke archaeologie.	1	8
H. J. HAMAKER.	Encyclopaedie van het recht.	2	15
	Nederlandsch burgerlijk recht.	3	20 à 30
	Internationaal privaatrecht.	1	3 à 5
J. baron D'AULNIS DE BOUROUILLE.	Geschiedenis en beginselen der Staathuishoudkunde.	3	15
	Politieke geschiedenis.	1	20 à 30
M. S. POLS.	Strafrecht.	3	28 à 30
	Strafvordering.	2	22 à 25
J. DE LOUWER.	Wijsbegeerte van het recht.	2	10—15
	Nederlandsch Staatsrecht.	3	20—30
W. L. P. A. MOLENGRAAFF.	Handelsrecht.	3	23—36
	Rechtsvordering.	2	12—24
J. C. NABER.	Instituten.	4	15
	Geschiedenis van het Romeinsche recht.	2	12
	Pandecten.	2	3

TE UTRECHT.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
	Neen.	De historiographie onder Israël; Chroniken, Ezra, Nehemia. De bestanddeelen waaruit Pentateuch, Jozua en Richteren zijn samengesteld.	
	Neen.	Psalmen 1, 6, 31, 32, 40, 42, 43, 49, 70, 73, 89, 94, 98, 120, 134.	
	Neen.	Het tijdstip van de vrijlating der Joden uit de Babylonische ballingschap door Cyrus tot aan de Griekse periode 536—330. Haggai, Zacharia, Maleachi, Ezra, Nehemia.	
Ja.		Onbeschaafden, halfbeschaafden, China, Japan, Egypte.	
Ja.		De metaphysica van den godsdienst.	
Ja.		De godsleer in de nieuwere dogmatiek.	
Ja.		Vervolg der geschiedenis.	
	Neen.	Een gedeelte van de boeken van het Nieuwe Testament in de hoofdtrekken geschetst.	
Ja.		Eenige hoofdstukken uit II Korinthen.	
	Neen.	De scholastiek en de leer der Griekse Kerk.	
	Neen.	Historische theologie (gedeeltelijk), wijsgeerige theologie.	
	Neen.	Het Christendom der 3 eerste eeuwen.	
	Neen.	De catacomben.	
	Neen.	Wijsgeerige inleiding, schets der Nederlandsche rechts-geschiedenis.	
	Neen.	Erfrecht.	
	Neen.	Inleiding, schets der geschiedenis van het internationaal privaatrecht.	
	Neen.		
	Neen.	Fransche revolutie van 1789.	
	Neen.	Algemeene inleiding, wijsgeerig en geschiedkundig, tot strafrecht en strafvordering. Het algemeene deel volledig, van het bijzonder deel de misdrijven van levensberooving.	
	Neen.	Een volledige cursus behalve de leer der executie en de bijzondere procedure.	
	Neen.	Begrip, grondslagen, oorsprong en doel van den Staat, in grenzen der Staatsmacht.	
	Neen.	Staatszorg voor de stoffelijke en geestelijke belangen der maatschappij.	
	Neen.	Faillietenrecht, transportrecht.	
	Neen.	Hoofdbeginselen en enkele leerstukken.	
Ja.		Systematisch overzicht van het Romeinsch recht.	
	Neen.	Overzicht der rechtsbronnen.	
	Neen.	Bespreking van het wilsdogma.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
<i>Faculteit der geneeskunde.</i>			
T. J. HALBERTSMA.	Verloskunde en leer der vrouwenziekten.	3	95
	Vrouwenpolikliniek.	1	30
	Verloskundige kunstbewerkingen.	Onbepaald.	30
	Gynaecologische »	Idem.	30
Th. W. ENGELMANN.	Physiologie van den mensch.	5	60
	Practische oefeningen.	6	30
S. TALMA.	Bijzondere ziekteleer en behandeling der zieken.	2	60
	Propaedeutische kliniek.	3 *)	30
	Geneeskundige kliniek en polikliniek.	5	100
G. VAN OVERBEEK DE MEIJER.	Gezondheidsleer en gezondheidspolitie.	2	50
	Gerechtelijke geneeskunst.	2	20
H. SNELLEN.	Vorbereidende oogheelkunde.	1	25
	Theoretische »	1	30
	Klinische »	3	20
	Operatieve »	1	20
	Practische oefeningen.	2	20
	Kliniek in het ooglijdersgasthuis.	Dagelijks.	6 *)
C. A. PEKELHARING.	Histologie.	2	50—60
	Physiologische scheikunde.	2	50—60
	Practische oefeningen en histologie.	*)	25
	Practische oefeningen.	4	*)
	Physiologische scheikunde.		
C. H. H. SPRONCK.	Algemeene pathologie.	3	50
	Pathologische anatomie.	2	50
	Practische oefeningen in microscopie.	4	30
	Lijkopeningen.	2	

T TE UTRECHT.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.			1) Na 1 Maart 1 uur.
Ja.			2) Telkens 6 te gelijk.
Ja.			3) Voor studenten van 't eerste jaar 4, voor die van 't tweede 2 uren.
Ja.			4) Verdeeld in twee groepen.
	Neen.		
Ja.			
	Neen.	Ziekten van maag en lever, hersengezwellen.	
Ja.		Percussie, auscultatie, pols.	
Ja.			
	Neen.	Onderzoek en zuivering van drinkwater, kunstmatige minerale wateren, zorg van den Staat voor goed drinkwater. Reinheid van het lichaam, baden. Huwelijk, zwangerschap, jonggeborenen, concubinaat en prostitutie. Opvoeding en onderwijs, gymnastiek. Nijverheid en beroepen, kapitaal en arbeid, armenzorg, arbeid in fabrieken en werkplaatsen, militaire hygiëne, scheepsgezondheidleer.	
	Neen.	Kindermoord, lijkverschijnselen, verandering van het lijk onder verschillende omstandigheden na den dood, herkenbaar maken van overledenen. Onwettige bevrediging der geslachtsdrift, verkrachting, coitus analis, saphismus, sodomie, necrophilie, masochismus en sadismus enz. Zwangerschap en geboorte, onderschuiving van kinderen, abortus.	
	Neen.	Onderzoek der functiën van het gezonde en zieke oog.	
	Neen.	De kennis der oogziekten.	
Ja.		Voorstelling van uitgezochte ziektegevallen.	
Ja.		Operatiën op het cadaver en op varkensoogen.	
Ja.		Toepassing van oogspiegel en van andere middelen van onderzoek.	
	Neen.	Alle in het lichaam van gewervelde dieren voorkomende weefsels.	
	Neen.	Samestelling van de voornaamste voedingstoffen, veranderingen die het voedsel in het spijsverteringskanaal ondergaat, samenstelling van het bloed, van weefsels en organen, bestanddeelen van urine en zweet.	
Ja.			
Ja.		Onderzoek van urine, bloed, melk, spijsverteringsvochten.	
	Neen.	Atrophie, degeneratie, regeneratie, necrose, hypertrophie, anaemie, hyperaemie, ontsteking, koorts.	
	Neen.	Hersenen, ruggemerg, peripherische zenuwen, spieren, beenstelsel, gewrichten, maag, darmen, buikvlies.	
Ja.			
Ja.		117 lijkopeningen, waaronder 33 klinische obducties.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
E. ROSENBERG.	Systematische en topographische anatomie.	5	62
	Practische oefeningen.	6	62
	† Ontwikkelingsgeschiedenis.	1	40
F. A. SALZER.	Theoretische heekunde.	2	25
	Operatieve „	2 1)	25
	Heekundige kliniek.	6	60
	„ polikliniek.	6	40
P. Q. BRONDGERST (lector).	Pharmacognosie.	2	30
	Pharmacodynamica en medische toxicologie.	2	25
	Chemische diagnostiek.	1	30
	Kliniek voor keelziekten.	1	6
	Algemeene therapie.	1	15
* TH. DENTZ (lector).	Pathologie en anatomische pathologie der tanden voor medici.	1	25
	Pathologie en anatomische pathologie der tanden voor tandmeester.	1	5
	Operatieve cursus op het phantoom en in vivo.	1 2)	5
	Polikliniek voor tandziekten.	5-6	16 tandmeest. 12 medici.
J. E. VAN DER MEULEN (lector).	Operatieve heekunde, instrumenten- en verbandleer.	4	100 2)
	Propædæutische heekundige kliniek.	1 1/2	80-90
	Heekundige kliniek.	3 2)	
C. WINKLER (lector).	Psychiatrie.	2	20-25
	De bouw van het centrale zenuwstelsel.	1 2)	10
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>			
C. H. C. GRINWIS.	Hoogere algebra.	2	6-7
	Theoretische mechanica.	2	3
	Mathematische physica.	3	5
E. MULDER.	Organische scheikunde.	3	70
	Synthetische scheikunde en thermochemie.	1	1
	Practische oefeningen.	Dagelijks.	88
N. W. P. RAUWENHOFF.	Botanie.	3	93
	Plantenfamiliën.	1	72
	Practische oefeningen.	6	85 2)

TE UTRECHT.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Het geheele gebied der algemeene ontwikkelings-geschiedenis.	1) Gedurende 5 maanden.
Ja.			2) In het tweede semester.
Ja.			3) in 4 groepen.
Ja.			4) De laatste weken van den cursus.
Ja.			5) Privatissimum op verzoek.
Ja.			6) Verdeeld in 4 groepen.
Ja.	Neen.		
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.		
Ja.		Ziekteleer der tanden en hunne genezing, behandeling der voornaamste afwijkingen in stand der tanden, tandextractie.	
Ja.		Anomalieën van stand, chaumoris, extractie, mondhygiëne.	
Ja.			
Ja.			
Ja.	Neen.	Voornaamste heelkundige ziektegevallen, de methoden van onderzoek, de grondideeën der behandeling.	
Ja.		Herkenning en genezing van zielsziekten.	
	Neen.	Het geheele onderwerp en een deel der getallenleer.	
	Neen.	De Potential-theorie.	
	Neen.	Elasticiteit, electro-dynamica, electrostatica.	
	Neen.	Inleiding, analytisch en theoretisch gedeelte, stikstofverbindingen, eiwitstoffen.	
Ja.		Scheikundig evenwicht met gebruikmaking van de graphische methode.	
		Algemeene en bijzondere morphologie der phanerogamen en kryptogamen, organographie der planten en microscopische anatomie, de leer der functiën van de voornaamste organen, classificatie en bouw der kryptogamen.	
		Systematische beschrijving van planten voor de geneeskunde of in maatschappelijk opzicht van belang.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
J. A. C. OUDEMANS.	Populaire astronomie.	2	7
	Theoretische astronomie voor beginnenden.	2	
	Theoretische astronomie voor gevorderden.	2	2
	Beweging der hemellichamen.	1	2
	Practische astronomie.	1	4
H. C. DIRBITS.	Anorganische scheikunde.	3	50
	Theoretische »	1	1
	Analytische scheikunde.	1	6
	Zeldzame elementen.	1	1
	Practische oefeningen.	12	70 1)
H. WEFERS BETTING.	Artsenijbereidkunde.	5	22
	Toxicologie.	2	22
	Theorie der artsenijbereidkunde.	1	16—20
	Practische oefeningen.	dagelijks.	40
W. KAPTEYN.	Integraalrekening.	4	2
	Theorie der functiën.	2	4
	Analytische meetkunde.	2	6
	Vormentheorie.	1	4
C. E. A. WICHMANN.	Algemeene mineralogie.	2	23
	Palaeontologie.	1	1
	Practische oefeningen.	4	10
A. A. W. HUBRECHT (tot 10 Oct.) daarna	Zoölogie en vergelijkende anatomie.	2	66
G. C. J. VOSMAER (privaat docent).	Practische oefeningen in de vergelijkende anatomie der gewervelde dieren.	4—5	29
V. A. JULIUS.	Experimenteele physica.	3	90
	Capita selecta der physica.	2	8—12
	Practische oefeningen.	4	90 2)
<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>			12 2)
H. VAN HERWERDEN.	Grieksche taal en letterkunde.	3	14
	Metriek.	1	6

TE UTRECHT.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Zodiakaallicht, poollicht, vaste sterren, dubbelsterren, beweging van het zonnestelsel, veranderlijke sterren, nevelvlekken, de Melkweg, de vorm van het » zichtbare heelal". De aarde en het zonnestelsel.	1) In 6 groepen. 2) Medici en pharmaceuten. 3) Philosophen.
		Spherische astronomie, spherische coördinatenstelsels, Parallaxis en refractie, tijd-, breedte- en azimuthbepaling.	
Ja.		Praecessie, nutatie, aberratie.	
Ja.		Bepaling der parabolische loopbaan eener komeet, bepaling der elliptische loopbaan eener planeet.	
Ja.		Behandeling van het sextant en andere reflexie-instrumenten; passage-instrument, zoowel in den meridiaan als in den 1sten verticaal; meridiaankijker, equatoriaal en draden-micrometer.	
Ja.		De voornaamste elementen en hunne meest voorkomende verbindingen.	
Ja.		Eenige scheikundige theorieën.	
Ja.		Quantitatieve bepaling van verschillende metalen.	
Ja.		Eenige weinig voorkomende metalen.	
Ja.		Quantitatieve, kwalitatieve analyse, titreeren.	
Ja.		Geneesmiddelen ontleend aan het plantenrijk, metaloiden, aromatische rubsen, vetzuren en aanverwante stoffen.	
Ja.		Vergiften ontleend aan het delfstoffenrijk, opsporen van vervalsching van levensmiddelen.	
Ja.			
Ja.			
	Neen.		
	Neen.	Holomorphe, neromorphe functiën.	
	Neen.	Eerste gedeelte tot en met de kegelsnede.	
	Neen.		
		De kristallographie, de physische en de chemische eigenschappen der mineralen, het mineraal-systeem.	
		Foramonifera, Radiolaria, Spongia, Anthozoa, Hydro-medua, Crinoidea, Asteroidea.	
		Determineeren van kristalvormen.	
	Neen.	Invertebrata, vertebrata, integument, inwendig skelet, vaatstelsel, spijsverterings- en ademhalings-organen, visschen, amphibieën.	
Ja.		Amphiossus, petromyzon rog, kikvorsch, hart en voornaamste vaten van het zoogdier, vergelijkende skeletleer.	
	Neen.	Mechanische grondbeginselen, vaste, vloeibare en gasvormige lichamen, geluid, licht.	
	Neen.	Statische electriciteit, magnetisme, inductie-verschijnselen.	
Ja.			
Ja.			
Ja.		Pindarus, Aristophanus, Herodotus.	
Ja.			

RIJKS UNIVERSITEIT

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
J. A. WIJNNE.	Grieksche oudheden.	1	6
	Geschiedenis der Grieksche letterkunde.	1	8
	Grieksche palaeographie.	2	2 ¹⁾
	Oude geschiedenis.	3	13
	Nieuwe geschiedenis, vaderlandsche geschiedenis en staatkundige aardrijkskunde.	3	10
C. M. FRANCKEN.	Historiographie.	1	13
	Latijnsche taal en letterkunde.	2	8 à 10
	Geschiedenis der Romeinsche letterkunde.	1	8
	Romeinsche antiquiteiten.	2	8
	Critiek en palaeographie.	2	3 ¹⁾
	Practische oefeningen.	2	5 ¹⁾
H. E. MOLTZER.	Nederlandsche spraakkunst.	1	6
	Stijlleer.	1	23
	Middelnederlandsch.	2	5
	Nederlandsch der 17de eeuw.	1	6
	Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde.	2	8
	Mindeleeuwsche palaeographie.	1	6
	Practische oefeningen.	¹⁾	6
J. H. GALLÉE.	Gothische taal.	2	8
	Grammatica van het Sanskrit.	1	4
	Hoofdstukken uit de Germaansche grammatica.	1	4
	Vergelijkende grammatica.	1	4
	Oud-Saksisch.	1	9
	Sanskrit voor meergevorderden.	2	4
M. TH. HOUTSMA.	Hebreeuwsche taal.	3	16
	Israëlietische oudheden.	2	16
	Hebreeuwsche letterkunde.	1	16
	Arabische taal.	2 à 3	1
Jhr. B. H. C. K. VAN DER WIJCK.	Logica en metaphysica.	1	20
	Zielkunde.	1	8
	Geschiedenis der oude wijsbegeerte.	2	20

TE UTRECHT.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
	Neen.	De jurisdictie. Drama en geschiedenis.	1) Candidaten. 2) Achtervolgens namen allen aan de oefeningen deel. 3) 6 maal 's avonds 3 uren.
Ja.			
Ja.		De beide eerste Punische oorlogen, de tijd van Pompejus tot de samenzwering van Catilina.	
	Neen.	Frankrijk 987-1180 met verwijzing naar de bronnen en de nieuwere geschriften. Één uur 's weeks responsie over vaderlandsche geschiedenis.	
Ja.		Tacitus.	
	Neen.	Brieven van Horatius, Dialogus de Oratoribus.	
	Neen.	Plautus.	
	Neen.	Italië en de wingewesten, municipiae en coloniae.	
Ja.		Lectuur van handschriften naar Chatelain, systematische behandeling van de meest voorkomende fouten. Critische behandeling van Juvenalis.	
Ja.		Interpretatie van latijnsche auteurs naar keuze; latijnsche stijl-oefening.	
	Neen.	Geschiedenis en critiek van de [Nederlandsche grammatica's van de 16de tot de 19de eeuw.	
	Neen.	Figuurlijke taal.	
Ja.		Reinaert.	
Ja.		Coster's 'Teeuwis.	
Ja.		Renaissance-Hooft's drama's en sonnetten.	
Ja.		Van Effen's Spectator, Van Haren's Friso, 't Kluchtspel der middeleeuwen, der 15de eeuw en der Rederijkers, Roemer Visscher's gedichten.	
Ja.		Ulfilas, de grammatica.	
Ja.		Etymologie en themata uit Bukler's Handboek.	
Ja.		Algemeene beginselen, vocaal-stelsel.	
Ja.		Consonanten.	
Ja.		Grammatica, capita selecta uit het episch gedicht Heliand.	
Ja.		De leer van het werkwoord en lezen.	
Ja.		Grammaticsche oefeningen. — Lectuur en uitlegging van 1 Koningen 1-9.	
	Neen.	Huiselijk en maatschappelijk leven der Israëlieten.	
	Neen.	Algemeen overzicht der canonische en apocriefe geschriften.	
Ja.		Grammaticsche oefeningen; lectuur van Kosegarten's Chrestomathia Arabica.	
Ja.		Deductieve en inductieve logica.	
Ja.		De resultaten verkregen in de laboratoria voor psychologie, een overzicht van 's menschen zieleleven in zijn geheel, beschouwing van het apriorische in 's menschen voorstelling van de in ruimte en tijd uitgebreide wereld.	
Ja.		Tot aan den dood van Socrates. Gelezen een deel der Ethica Nicomachia.	

Naam van een hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
<i>Faculteit der godgeleerdheid.</i>			
F. W. B. VAN BELL.	Encyclopaëdie der godgeleerdheid.	1	13
	Uitlegging van het Nieuwe Testament.	3	24
	Zedenkunde.	2	12
IS. VAN DIJK.	Geschiedenis der leer nangaande God.	2	24
	Geschiedenis van den godsdienst in het algemeen.	2	21
	Wijsbegeerte van den godsdienst.	2	19
G. WILDEBOER.	Israëlitische letterkunde.	2	24
	Uitlegging van het Oude Testament.	3	24 + 8 (juniores en seniores).
	Geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst.	1	11
C. H. VAN RHJN	Oud-Christelijke letterkunde.	2	18
	Geschiedenis van het Christendom.	2	18
	Geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst.	2	22
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>			
P. W. A. CORT VAN DER LINDEN.	Beginselen der Staathuishoudkunde.	3	10
J. DOMELA NIEUWENHUIS.	Strafrecht.	4	9
	Strafvordering.	2	9
	Bijzonder deel van het Strafwetboek.	1	15
J. OPPENHEIM.	Nederlandsch Staatsrecht.	Eerst 3, later 5 uren.	20
	Algemeen Staatsrecht.	Eerst 2 uren, later 1 uur.	7
	Administratief recht.	Eerst 2 uren, later 1 uur.	12
	Encyclopaëdie van het recht.	2	10
W. K. F. LAND.	Geschiedenis van het Romeinsche recht en Instituten- recht.	7	10
	Bijzondere onderwerpen van het Romeinsche recht.	2	8

TE GRONINGEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Encyclopaedie der godgeleerdheid.	
Ja.		Hoofdstukken uit de Handelingen der Apostolen en uit den eersten en tweeden brief aan de Korinthiërs.	
		Christelijke zedenkunde.	
Ja.		Nederlandsche platonici.	
Ja.		De godsdienst van China.	
Ja.		Scheppingsgeloof, theodicee.	
	Neen.	Het historisch critisch onderzoek betreffende den Hexateuch des Ouden Verbonds.	
Ja.		Genesis 23—40 en meest bekende Psalmen. (Ps. 25, 42, 43, 51, 62, 65, 66, 67 enz.)	
	Neen.	Jahve, de God van Israël en Satanologie des Ouden Verbonds.	
	Neen.	De brieven aan de Romeinen, Korinthiërs en Galatiërs, vooral met het oog op de jongste bedenkingen tegen hunne echtheid.	
	Neen.	Het monnikwezen.	
Ja.		De 19de eeuw. De prolegomena der dogmengeschiedenis.	
Ja.		Geschiedenis der oeconomische stelsels; de leer der productie, arbeidsloon, interest, grondrente en de beginselen der ruilmiddelen.	
Ja.		Geschiedenis, algemeene vereischten voor de strafbaarheid der handelingen en voor de straffen, eerste boek van het Wetboek van Strafrecht, indeeling en globaal overzicht van boek II en III.	
Ja.		Geschiedenis, algemeene beginselen, voorbereidend en eindonderzoek in eersten aanleg, rechtsmiddelen tegen de uitspraken, bewijsleer.	
Ja.		De vormen van den dwang (misdrijven tegen het leven, mishandeling, de misdrijven tegen de persoonlijke vrijheid, ambtsdwang, wederspannigheid en dwang door den ambtenaar).	
Ja.		De Staten-Generaal. De Wetgevende Macht. De provinciale wet.	
Ja.		Begrip, rechtsgrond en doel van den Staat. De Staatsvormen.	
Ja.		Algemeen deel. Plaats van het administratief recht in het systeem. Administratie en justitie. De administratieve rechtspraak.	
Ja.		De rechtsbronnen. De rechtsscholen. Het verband tusschen de verschillende onderdeelen der rechtswetenschap. De wet houdende algemeene bepalingen voor de wetgeving van het Koninkrijk.	
Ja.		Algemeene beginselen en bijzondere deelen van het Romeinsche recht volgens de Instituten van Justinianus, in verband met de geschiedenis.	
Ja.		Bijzondere onderwerpen, vooral van verbintenissenrecht, met vergelijking van onze Nederlandsche wetgeving.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
P. PR.	Nederlandsch burgerlijk recht.	4	11
	Handelsrecht.	2	13
	Burgerlijke rechtsvordering.	2	13
<i>Faculteit der geneeskunde.</i>			
W. M. H. SÄNGER.	Verloskunde en gynaecologie. (Theoretisch en practisch).	6	50
D. HUIZINGA.	Physiologie.	4	30-35
	Histologie.	2	15
	Practicum.	4	30
H. W. MIDDENDORP.	Algemeene ziektekunde.	2	25-30
	Ontleedkundige ziektekunde.	2	
	Microscopische en chemische ziektekundige onder- zoekingen.	2	
	Lijkopeningen ten dienste van de ontleedkundige ziekte- kunde.	Verskillend naar het aantal beschikbare lijken.	30-35
A. P. FOKKER.	Hygiëne.	3	25
	Pharmacognosie.	1	35
	Pharmacodynamiek.	1	30
	Med. forensis.	1	8
J. W. VAN WIJHE.	Ontleedkunde.	6	± 30
	Ontwikkelingsgeschiedenis.	1	± 15
	Practische oefeningen.	Verskillend.	Nu eens zooveel als de zaal bevatten kan, dan weer zooveel als het materiaal toelaat.
C. F. A. KOCH.	Polikliniek.	3	40 à 50
	Kliniek.	5	
	Operatieve heelkunde.	2 (na de Paasch- vantie).	
	Praktische oefeningen in operatieve heelkunde en ver- bandleer.	Verskillend.	
M. E. MULDER.	Polikliniek.	2	20
	Theoretische oogheelkunde.	2	25
	Oogspiegelcursus.	2	telkens 12
	Operatief op het cadaver.	1	20
K. KOOP, tijdelijk lector, belast met de waarneming der lessen van den hoogleraar KOOPKER.	Kliniek.	5	40 à 50
	Polikliniek.	4	idem
	Algemeene therapie.	1	idem
	Physische diagnostiek.	4 à 5.	bij ther. 15 bij pract. 4

T E G R O N I N G E N .

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
In dezen cursus nog niet.		Personenrecht. Eerste boek van het Burgerlijk Wetboek Algemeene inleiding. Begrip van handelsrecht. Eerste boek van het Wetboek van Koophandel. Algemeene grondbeginselen. Rechterlijke competentie. Het Nederlandsch burgerlijk proces in eersten aanleg.	
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.	Neen.		
Ja.	Neen.		
Ja.	Neen.		
Ja.	Neen.		
Ja.			
Ja.			
	Neen.		
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.	bijna nooit.		
Ja.	Neen.		
Ja.			
Ja.			

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>			
R. S. TJADEN MODDERMAN.	Anorganische scheikunde.	4	92 bedraagt het geheele aantal toehoorders, waarvan ongeveer 75 gemiddeld aanwezig.
	Organische scheikunde.	3	Geheel aantal 73, waarvan gemiddeld omstreeks 60 aanwezig.
	Theoretische scheikunde (uitgezochte hoofdstukken), speciaal voor aanstaande chemici.	1	Geheel aantal 3, steeds aanwezig.
	Practische oefeningen in het chemisch laboratorium.	4 uur voor elk der in 4 ploegen verdeelde medici. Dagelijks tusschen 9-12 en 2-4 uur voor de chemici.	61 aanstaande medici en pharmaceuten. 3 aanstaande chemici.
H. J. VAN ANKUM.	Zoölogie, vergelijkende anatomie en physiologie.	5	55
F. J. P. VAN CALKER.	Practische oefeningen in het zoölogische laboratorium.	4	16
	Mineralogie.	3	28
	Capita selecta uit kristallographie.	1	2
	Palaeontologie.	2	1
	Practische oefeningen in het laboratorium.	2	7
J. C. KAPTEYN.	Spherische en populaire sterrekunde.	3	7
	Werktuigkunde.	3	2
	Werktuigkunde voor meer gevorderden.	2 tot aan de kerstvacantie.	2

T E G R O N I N G E N .

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
	Neen.	Algemeene beschouwingen, chemische wetten en theorieën. Eigenschappen der voornaamste elementen en hunne verbindingen, uitgezonderd die der koolstof, alles opgehelderd door proeven.	
	Neen.	Chemische wetten en theorieën betreffende koolstofverbindingen. Afzonderlijke beschouwing der voornaamste organische stoffen, toegelicht door proeven.	
Ja.		Leer van 't scheikundig evenwicht; dissociatie; thermochemie. Methoden ter ontdekking en quantitative bepaling der karakteristieke atoomgroepen in koolstofverbindingen. Stereochemie.	
Ja.		Gronden der kwalitatieve analyse voor de medici.	
		Voor de chemici. Gewichts- en maatanalyse. Bereiding van praeparaten. Elementair-analysen en moleculair-gewichtsbepalingen.	
		A. Vertebraten.	
		I. Vergelijkende embryologie.	
	Neen.	II. Vergelijkende anatomie van zenuwstelsel, zintuigen en skelet.	
		B. Invertebraten.	
Ja.		Overzicht van Coelenteraten, Echinodermen en Vermes.	
		Anatomie van dieren uit onderscheiden groepen.	
	Neen.	Mineraalphysiek, mineraalchemie, classificatie en systematische behandeling der mineralen.	
Ja.		De berekening der kristallen van verschillende stelsels volgens verschillende methodes	
	Neen.	Palaeontologische behandeling der brachyopoda, lamellibranchiata, gastropoda, cephalopoda, arthropoda.	
Ja.		Het meten van kristallen door middel van goniometers. Bepaling van kristalstelsel langs optischen weg. Bepaling van splitbaarheid, etsfiguren, brekingsexponenten volgens verschillende methodes, van optisch één- of twee assig, positief of negatief karakter; vervaardigen van kristalpraeparaten. Het determineren van mineralen langs chemischen weg.	
Somtijds.		Beginnelsen der spherische sterrekunde; ontwikkeling van de kennis omtrent den bouw van het planetenstelsel; wetten van Kepler; gravitatiewet en hare gevolgen.	
Ja.		Statica en beginselen der dynamica.	
Ja.		Dynamica van stoffelijke stelsels.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
P. C. PLUGGE.	Pharmaceutische scheikunde.	4	17
	Pharmacographie.	1	24
	Toxicologie.	3	17
	Practische oefeningen in het pharmaceutische laboratorium.	Dagelijks van 9—4 uur.	15
P. H. SCHOUTE.	Beschrijvende meetkunde. Inleiding.	2	2
	» » Vervolg.	2	6
	Analytische meetkunde in het platte vlak.	2	6
	» » » de ruimte (beginselen).	2	
	» » » » » (vervolg).	1	5
		Voor de kerst- vacantie.	
	Hoogere meetkunde.	2	2
F. DE BOER.		Na de kerst- vacantie.	
	Hoogere algebra.	2	8
	Differentiaalrekening.	2	7
	Integraalrekening.	1	2
	Integraalrekening.	2	2
	Theorie der functiën.	2	3
H. HAGA.	Elementaire natuurkunde.	3	85 à 90.
	Capita selecta uit de experimenteele natuurkunde.	2	8
	Capita selecta uit de mathematische natuurkunde.	2	3
	Practische oefeningen in het laboratorium.	Voor aan- staande medici en pharma- ceuten en phi- losophen vóór het candidaats 4 middagen van 2—4½ uur.	70
		Philosophen ná het candi- daats dage- lijks 9—11 uur.	3

TE GRONINGEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		<i>a.</i> Anorganisch gedeelte. Metalloïden en een gedeelte der metalen en hunne verbindingen. <i>b.</i> Organisch gedeelte. De koolstofverbindingen der vetreeks.	
	Neen.	De plantaardige geneesmiddelen der dicotyledoneae sym-petalae.	
	Neen.	<i>a.</i> Anorganische vergiften. Een groot gedeelte der metaalvergiften. <i>b.</i> Anorganische vergiften. Een gedeelte der alcaloïden, de ptomainen, onderzoek van bloed- en spermavlekken; de gasvormige vergiften.	
Ja.		Qualitatieve- en quantitatieve chemische analyse. Bereiding van chemische en galenische praeparaten. Onderzoekingen op het gebied van gerechtelijke scheikunde en toxicologie.	
Ja.		Beginnelsen.	
Ja.		Perspectief. Centrale en axonometrische projectie. Schieve oppervlakken. Schroefvlakken.	
Ja.		Inleiding, rechte lijn, cirkel, ellips, hyperbool, parabool.	
		Inleiding, lijn, vlak, oppervlakken van den tweeden graad.	
Ja.		Theorie der homofocale oppervlakken.	
Ja.		Theorie der krommen van den derden graad.	
Ja.		Hoogere machtsvergelijkingen, reeksen van hoogere orde, permutatie en combinatie.	
Ja.		Overzicht der differentiaalrekening.	
Ja.		Beknopt overzicht der integraalrekening.	
Ja.		Differentiaal vergelijkingen.	
Ja.		Elliptische functiën.	
	Neen.	Spectrum en dispersie van het licht, mechanica, magnetisme, electriciteit, begin der trillingsleer.	
	Neen.	Lenzen en lenzenstelsel, microscoop, leer der krachten en koppels. Samengestelde slinger, bepaling der horizontale intensiteit van het aardmagnetisme; verhouding tusschen de electrostatische en electromagnetische eenheden.	
Ja.		Leer van het licht. Verschillende onderwerpen uit de onderdelen der natuurkunde.	
		Magnetometer Gauss-Weber, bepaling golflengte van natuurlicht, onderzoekingen met differentiaal galvanometer en Wheatstone's brug enz.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
J. W. MOLL.	Botanie.	3	± 75
	Practische oefeningen in het botanisch laboratorium voor aanstaande medici en pharmaceuten.	8	65
	Pharmaceutische botanie.	3 waarvan 1 voor theore- tisch, 2 voor zich daar- aansluitend practisch on- derwijs.	± 12
<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>			
T. HALBERTSMA.	Grieksche dichters voor candidaten.	2	6
	Beginnelen der Grieksche metrick.	1	5
	Homeros voor candidaten.	2	6
	Grieksche proza voor candidaten.	2	
	Grieksche antiquiteiten.	2	2
	Geschiedenis der Grieksche kunst. (Wegens oogziekte is dit college dit jaar niet gegeven).		
F. J. VAN DEN HAM.	Israëlietische oudheden.	3	12
	Hebreeuwsche grammatica.	3	12
B. SYMONS.	Vergelijkende taalwetenschap (eerste gedeelte).	2	11
	Gothisch: a. voor nieuw aangekomenen (tot de Paasch- vacantie).	1, daarna 2	8
	b. voor meer gevorderden (tot de Paasch- vacantie).	2	4
	Middelhoogduitsch (voor candidaten in de Nederlandsche letteren).	2	8
	Middelhoogduitsch (voor toekomstige aspiranten naar de akte middelbaar onderwijs).	2	4
	Geschiedenis der Hoogduitsche letterkunde.	2	7
W. L. VAN HELTEN.	Nederlandsche taal.	3	8
	Middelnederlandsch.	Eerst 2 later 3	9
	Onderwerpen uit het gebied der historische spraakkunst (voor candidaten).	2	2
	Onderwerpen uit de Nederlandsche letterkunde.	1	16
	Responsie-college over Middelnederlandsche letterkunde.	1	7
P. J. BLOK.	Algemeene geschiedenis.	3	10
	Geschiedenis des vaderlands.	3	12
	Oorkondenleer en beginnelen der historische critiek.	1½ à 2	4

TE GRONINGEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
	Neen.	Anatomie: de cel- de primaire weefsels. Physiologie van het blad, ademhaling, verdamping. Systematiek: Thallophyten. Spermophyten.	
	Neen.	Anatomie der cel. De weefsels der hogere planten. Lagere planten.	
	Neen.	Een 40-tal simplicia.	
Ja.		Prometheus van Aischylus en Kyklops van Euripides.	
Ja.		Cursorisch lezen van koren enz. van Sophokles en Aristophanes.	
Ja.		Ilias, Boek VI, VII en VIII met de Scholiën. Theophrastos <i>ἡνὸς Νεοκρίτης</i> .	
Ja.		Bespreking naar aanleiding van Gilberts »Handbuch der Griechischen Staatsaltertümer».	
Ja.		Tijdvak voor de ballingschap.	
Ja.		Lezen van 1ste Boek van Samuel. Grammatica.	
	Neen.	Geschiedenis en methodologie der Indogermaansche taalwetenschap.	
Ja.		Inleiding, klankleer. Evang. Marci.	
Ja.		Conjugatie. Evang. Luc.	
Ja.		Walther v. d. Vogelweide. Hartmanns Gregorius.	
Ja.		Overzicht der Germ. declinatie, Kudran.	
	Neen.	Middeleeuwen.	
Ja.		De consonanten, vocalen en declinatie van het substantief.	
Ja.		Lectuur van den Theophilus, den Floris en de Blanche-floer en van het 1ste deel der Bloemlezing van Verwijs.	
Ja.		De ontwikkeling der buigingsvormen.	
Ja.		De tragedie en de comédie.	
Ja.			
Ja soms.		Geschiedenis van 1648—1789.	
Ja soms.		» » 1648—1795.	
Ja.		Overzicht der oorkondenleer. Behandeling van bepaalde charters. Lectuur der kroniek, genoemd: Narracio quaedam de Groninghe, Trente et Corordia ed. Pijnacker Hordijk.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
A. G. VAN HAMEL.	Geschiedenis der Fransche taal.	1	6
		2	6
		1	6
		2	6
	Geschiedenis der Fransche letterkunde.	3	4
		1	6
	Reciteercollege.	1 1/4	15
J. BEOKERING VINCKERS.	Ontwikkelingsgeschiedenis der Engelsche taal.	2	3
	Geschiedenis der Engelsche letterkunde	4	1
	Elocutie.		3
	Angelsaksische taal.	2	1
	Angelsaksische letterkunde.	2	1
			2
U. PH. BOISSEVAIN.	Grieksche geschiedenis.	2	10
	Romeinsche geschiedenis.	2	6
	Romeinsche antiquiteiten.	1	6
	Epigraphiek.	1	8
J. S. SPEIJER.	Latijnsche taal (historische spraakkunst).	2	10
	Horatius.	2	6
	Latijnsche letterkunde.	1	7
	Philologische en palaeographische oefeningen.	2	6
G. HEIJMANS.	Sanskrit grammatica.	2	5
	Sanskriet voor meergevorderden.	2	2
	Logica	1	8
	Geschiedenis der Grieksche wijsbegeerte.	2	5

TE GRONINGEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
	Neen.	Overzicht van den Franschen versbouw (vóór de kerstvacantie).	
Ja.		Verklaring der »Chanson de Roland».	
	Neen.	Capita selecta uit de syntaxis (na de Kerstvacantie).	
Ja.		Een fragment van »Ivain» verklaard.	
		Een gedeelte der XVIIde eeuw; interpretatie van eenige »Letters provinciales van Pascal, van Racine, Mithridate».	
		Lezen en toelichten van Victor Hugo's Ruy Blas en Henri de Bornier's »La fille de Roland».	
		Lezing van Shakespeare's Othello en Veel leven om niet; vrije reciteeroefeningen.	
		Klank- en vormleer en syntaxis.	
		Philologische interpretatie van Macaulay's Essay over Dryden en van gedeelten van de gedichten van Lagamon, Orm, Robert of Glocester en anderen, alsmede van Shakespeare's treurspel King Lear.	
		Klank- en vormleer, en Syntaxis.	
		Philologische interpretatie van stukken uit Koning Alfred's vertaling van de Cura Pastoralis, van Orosius Hormesta; van Boethuis boek de Consolatione Philosophiae; van Boeda's Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum, en voor de poëzie phil. interpr.; gedeelte van den Beowulf van Judith; van den slag bij Maldon enz.	
	Neen.	Tijdvak der Diadochen.	
	Neen.	Het principaat tot Vespasianus.	
Ja.		De Senaat.	
Ja.		Het Monumentum Ancyranum.	
	Neen.	De morphologie.	
Ja.		De epoden, eenige satirae en eenige oden, voorafgegaan door eene behandeling van leven en werken van Horatius.	
	Neen.	Van de oudste tijden tot op Cicero.	
Ja.		Bespreking van eigen verhandelingen der candidaten naar aanleiding van opgegeven onderwerpen afwisselend met palaeographische oefeningen en lectuur van eenige satirae van Juvenalis.	
Ja.		De gronden der spraakkunst.	
Ja.		Lectuur uit de Hitopadeca en Sakuntala.	
	Neen.	Grondslagen van de logica en de theorie der kennis.	
Ja.		Geschiedenis der Grieksche wijsbegeerte.	

Bij de colleges wordt den hoorders gelegenheid gegeven van hun ijver en vorderingen te doen blijken.

PRIVATE LESSEN.

Leiden.

Als privaats-docenten werden toegelaten dr. M. E. DEKHUYZEN, bij ministerieele beschikking van 18 October 1890 n°. 3958, afd. Onderwijs, om onderwijs te geven in de leer van de dierlijke cel, en dr. J. L. C. SCHRÖDER VAN DER KOLK, bij ministerieele beschikking van 17 Juli 1891 n°. 2602, afd. Onderwijs, tot het geven van onderwijs in de physische kristallographie.

Faculteit der geneeskunde. De privaats-docent dr. NIJKAMP gaf aan ongeveer 50 hoorders, gedurende 4 uren per week, onderricht in laryngoscopie en rhinoscopie, onderwees gedurende 1 uur per week speciale laryngologie en rhinologie en hield 3 maal per week, gedurende 1 uur, polikliniek voor lijders aan keel- en neusziekten.

Faculteit der wis- en natuurkunde. Van de drie in deze faculteit toegelaten privaats-docenten gaf dr. VAN DE SANDE BAKHUYZEN geen onderwijs; dr. BAKHUIS ROOZEBOOM behandelde met betrekking tot zijn leervak, de theoretische chemie, gedurende 1 uur per week, met 10 candidaten en doctorandi in de filosofie, en wel: a. volkomen heterogene evenwichten, thermodynamisch beschouwd en b. beteekenis der snijpunten van de lijnen, die zulke evenwichten voorstellen; dr. DEKHUYZEN gaf, gedurende 1 uur per week, aan 30 hoorders onderwijs over de leer van de dierlijke cel en behandelde daarbij: methode van onderzoek, bouw van de cel, levensgeschiedenis van de cellen van het bloed, kerndeeling en bevruchting.

Utrecht.

Bij ministerieele beschikking van 6 October 1890 n°. 3687, afd. Onderwijs, werd dr. G. J. D. MOUTIER toegelaten als privaats-docent, tot het geven van onderwijs in de theorie der levensverzekeringswetenschap.

De aan dr. W. H. JULIUS verleende toelating als privaats-docent voor de natuurkunde werd, op diens verzoek, wegens zijne benoeming tot buitengewoon hoogleraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam ingetrokken bij ministerieele beschikking van 3 December 1890, n°. 4545, afd. Onderwijs.

Faculteit der rechtsgeleerdheid. De privaats-docent RIJKE, gaf 7 uren per week privaatrecht (inleiding, geschiedenis onzer wetboeken, wet algemeene bepalingen, overgangswet, Burgerlijk Wetboek, Koophandel I, zeeschepen, faillissement en Rechtsvordering II en III) aan 9 toehoorders; 4 uren per week fiscaalrecht (zegel, registratie, successie, hypotheek, kadaster, levering van en verband op schepen, notariaat, openbare verkooping van onroerend goed, bevoegdheid van provincies, gemeenten en armbesturen tot burgerlijke handelingen, wetgeving op het Grootboek) aan 8 toehoorders; en behandelde 4 uren per week met 7 toehoorders de notarieele practijk (het ontwerpen van notarieele akten).

Faculteit der geneeskunde. De privaats-docent HUYSMAN, gaf minstens 1 uur 's weeks aan 4 à 10 toehoorders onderwijs in pathologie en therapie van het gehoorapparaat. De privaats-docent HULSHOFF, hield 1½ uur voor 4 à 5 toehoorders eene polikliniek in paediatric en 1 uur per week voor hetzelfde aantal toehoorders eene kliniek in dit vak.

Faculteit der wis- en natuurkunde. De in deze faculteit toegelaten privaats-docenten LORIÉ, SNELLEN, JULIUS en MOUTIER, hebben geen onderwijs gegeven.

Faculteit der letteren en wijsbegeerte. De privaats-docent MORELL, behandelde 1 uur per week met 9 toehoorders de geschiedenis der Grieksche kunst; de privaats-docent WIRTH, behandelde 1 uur per week met 8 à 12 toehoorders de geschiedenis der Duitsche letterkunde in het tijdperk

der Hervorming en 1 à 3 uur per week met 9 toehoorders de Nederlandsche taal, voornamelijk voor Duitsche studenten, die het Hollandsch wenschten te leeren. De privaats-docent KOSSMANN, heeft geen onderwijs gegeven.

Groningen.

Faculteit der rechtsgeleerdheid. De privaats-docent GRATA, gaf gedurende 1 à 2 uren 's weeks, aan 4 toehoorders onderricht in het oud-vaderlandsch recht en zijne geschiedenis. De privaats-docent VAN DER TUUK, behandelde 8 à 10 uren per week met 5 toehoorders de vakken van het eerste gedeelte van het notarieel examen. Voor de andere tot zijn onderwijs behorende vakken, waren geen toehoorders.

Faculteit der geneeskunde. Door de benoeming van dr. KOOP, tot tijdelijk lector, ter waarneming van de aan den hoogleraar KOOPKER opgedragen lessen, vloeide zijne werkzaamheid als privaats-docent met de hem als lector opgedragen taak ineen. De privaats-docent ALI COHEN, hield praktische oefeningen in de bacteriologie, gedurende 4 à 8 uren 's weeks, met 25 studenten. Door den privaats-docent SCHUTTER, werd gedurende 2 uren 's weeks eene laryngologische en rhinologische polikliniek gehouden voor 20 à 25 toehoorders. De privaats-docent RANNEFT, gaf gedurende 2 uren 's weeks voor 10 à 15 studenten college over orthopaedie.

e. UITKOMSTEN VAN HET ONDERWIJS.

Leiden.

Het oordeel van de hoogleraren in de faculteit der godgeleerdheid over den ijver en de ontwikkeling hunner leerlingen is in het algemeen bevredigd. Slechts één hoogleraar verklaarde, dat op de mate van ontwikkeling en op de verkregen kennis van de meeste studenten, die voor het eerst de lessen bijwoonden, niet zeer veel te roemen.

In de faculteit der rechtsgeleerdheid wordt algemeen opgemerkt, dat het aantal goede examens, in de vakken, waarover het candidaatsexamen loopt, zeer gering was. De zucht om dit examen spoedig, namelijk volgens het meer en meer veldwinnende gebruik nog vóór de zomervacantie van het eerste studiejaar, af te leggen, wordt als de hoofzaak van dit bedenkelijke verschijnsel aangewezen.

Volgens één der hoogleraren bleek meer en meer, dat de proef, met de afschaffing der testimoniumcolleges genomen, als mislukt moet worden beschouwd. Het vak der encyclopaedie leent zich, volgens hem, kwalijk tot examineren en de rechtsphilosophie is te gewichtig voor een »liefhebberij» college, althans in een tijd, waarin voor zulke colleges zoo goed als geene liefhebberij bestaat. Herstel der »testimonia» zou, daar het de examens verlichtte, de éénzijdige examenstudie tegengaan en eene aanleiding geven om althans iets te doen aan gewichtige onderwerpen, die thans door 90 % der studenten eenvoudig worden verwaarloosd.

In de faculteit der geneeskunde wordt opnieuw geklaagd, dat het volkomen gemis aan kennis der Latijnsche taal bij vele studenten in hooge mate storend bij het onderwijs werkt; door bijna alle hoogleraren wordt opgemerkt, dat, hoewel de ijver der studenten in het algemeen moet geroemd worden, bij het meerendeel de vorderingen daarmede niet evenredig zijn en veel te wenschen overlaten.

In de faculteit der wis- en natuurkunde wordt in het algemeen gunstig geoordeeld over de ontwikkeling en de kennis der studenten, die voor de eerste maal de lessen volgden. Een der hoogleraren merkt op, dat onder hen, die aan een gymnasium hunne opleiding ontvingen, er enkelen meer waren dan vroeger, die getracht hadden zich eenige kennis van chemie en physica eigen te maken. Door één hoogleraar wordt eene uitzondering op zijn bevredigend oordeel gemaakt voor enkele studenten in de pharmacie, die zijne lessen volgden. De meeste hoogleraren laten zich niet ongunstig uit over de vorderingen bij hen, die bij herhaling de lessen volgden.

In de faculteit der letteren en wijsbegeerte worden in

het algemeen de kennis en ontwikkeling der jongeren zoowel als de vorderingen der ouderen geprezen. Door één hoogleraar wordt gewezen op gebrekkige kennis der algemeene geschiedenis bij de junioren.

Utrecht.

De vorderingen der studenten in de godgeleerdheid zijn bevredigend en gedeeltelijk alleszins te roemen. Bij velen echter is het werken te veel examenstudie. De mate van ontwikkeling der theologen van het eerste jaar was gemiddeld goed.

De algemeene ontwikkeling der juristen van het eerste jaar is in hoofdzaak gunstig, terwijl de vlijt en de vorderingen der ouderen bevredigend zijn. Te betreuren is het, dat vele kandidaten de gewoonte hebben om in één jaar het grootst mogelijke aantal colleges te volgen en zich in het volgend jaar niet te doen inschrijven.

De examens in de geneeskundige faculteit gaven een zeer bevredigenden uitslag. De hoogleeraren blijven bij hun oordeel dat alleen de studenten die een gymnasium of eene hogere burgerschool met vijfjarigen cursus geheel hebben afgevolgen, vatbaar zijn om hooger onderwijs te ontvangen. De artsenwet, die voor onvoldoend voorbereide jongelieden de academiëpoort openstelt, wordt algemeen afgekeurd. De ervaring bevestigt telkenmale, dat er meer eenheid en gelijkvormigheid behoorde te zijn in de eischen van voorbereiding ter toelating tot de verdere examens. Wenschelijk is het, dat het litterarisch-mathematisch examen en de toelating op het diploma van eindexamen 4de klasse gymnasium worden opgeheven en dat verder van hen, die

eindexamen der vijfjarige hogere burgerschool hebbe afgelegd, eenige kennis van het Latijn worde gevorderd. Het aantal geneeskundige promotiën is op bedenkelijke wijze afgenomen.

De tandheelkunde ondervindt steeds groot nadeel van het ontbreken eener bepaling, waardoor personen, die geheel onvoorbereid zijn, van de lessen kunnen worden geweerd.

De philosophische faculteit, die de medici en pharmacuten het eerst in hare gehoorzalen ontvangt, klaagt over onvoldoende voorbereiding. Een der hoogleeraren zegt: »Zoolang het litterarisch-mathematisch examen voortgaat voor hooger onderwijs halfrijpe of onrijpe jonge menschen ter Universiteit te zenden, is er gevaar, dat het peil van het hooger onderwijs bedenkelijk daalt.» Ook al doen deze ontoereikend ontwikkelde studenten hun best, zijn zij niet in staat de behandelde onderwerpen te begrijpen en te verwerken. IJver en vorderingen der litteratoren waren alleszins voldoende.

Groningen.

De hoogleeraren waren over het algemeen voldaan, zoowel over de mate van ontwikkeling als over de vorderingen.

Enkele medische professoren stuiten dagelijks op de moeilijkheid, dat onder hunne leerlingen zich velen bevinden, die de gangbare wetenschappelijke benamingen niet verstaan, daar zij van het Latijn nagenoeg niets en van het Grieksch in het geheel niets weten.

De uitslag der examens en der promotiën blijkt uit de volgende tabellen:

EXAMENS.	LEIDEN.			UTRECHT.			GRONINGEN.			TOTAAL.			Aanmerkingen.
	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	
<i>Faculteit der godgeleerdheid.</i>													
Examen in de Hebreeuwsche taal en Israëlietische oudheden . . .	13	13 ¹⁾	—	17	16 ²⁾	1	12	12 ¹⁾	—	42	41	1	¹⁾ Hiervan 1 <i>cum laude.</i>
Candidaats-examens:													²⁾ Hiervan 2 <i>cum laude.</i>
1ste gedeelte . . .	7	7	—	22	17	5	7	7	—	36	31	5	³⁾ Hiervan 9 voor den 2den of verdere keer.
2de gedeelte . . .	14	14 ¹⁾	—	16	16 ²⁾	—	10	10 ²⁾	—	40	40	—	⁴⁾ Hiervan 8 voor den 2den of verdere keer.
Doctoraal-examens. . .	7	7 ²⁾	—	3	3	—	4	3 ¹⁾	1	14	13	1	⁵⁾ Hiervan 2 voor den 2den keer.
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>													⁶⁾ Hiervan 4 voor den 2den of verdere keer.
Candidaats-examens . .	86	51	35 ³⁾	47	33 ¹⁾	14 ²⁾	16	11 ¹⁰⁾	5 ⁹⁾	149	95	54	⁷⁾ Hiervan 3 <i>cum laude.</i>
Doctoraal-examens:													⁸⁾ Hiervan 1 voor den 2den keer.
a. rechtswetenschap . .	77	55	22 ⁴⁾	16	8	8	10	8 ²⁾	2	103	71	32	⁹⁾ Hiervan deed 1 voor den 2den keer examen.
b. staatswetenschap . .	8	5	3 ⁵⁾	1	1	—	—	—	—	9	6	3	¹⁰⁾ Hiervan deden 2 voor den 2den keer examen.
<i>Faculteit der geneeskunde.</i>													
Candidaats-examens . .	22	16 ¹⁾	6	13	13 ¹⁾	—	3	3 ²⁾	—	38	32	6	
Doctoraal-examens. . .	27	18	9 ⁶⁾	8	8	—	8	6 ¹⁰⁾	2	43	32	11	
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>													
Groot Mathesis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Examen bedoeld in art. 86 wet H. O.	—	—	—	—	—	—	3	3	—	3	3	—	
Natuurkundig examen voor medicij	33	31	2	13	8 ¹⁾	5 ²⁾	4	4	—	50	43	7	

EXAMENS.	LEIDEN.			UTRECHT.			GRONINGEN.			TOTAAL.			Aanmerkingen.
	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	
Candidaats-examens:													
a. scheikunde.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	¹⁾ Hiervan 1 <i>cum laude</i> .
b. wis- en natuurkunde enz.	1	1	—	2	2	—	1	1	—	4	4	—	²⁾ Hiervan 1 voor den 2den keer.
c. plant- en dierkunde	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	³⁾ Hiervan 2 <i>cum laude</i> .
d. artsenijbereidkunde.	1	1	—	3	1	2	—	—	—	4	2	2	⁴⁾ Hiervan deed 1 voor den 2den keer examen.
e. aard- en delfstofkunde	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
f. algemeen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Doctoraal-examens:													
a. wis- en natuurkunde	3	3	—	—	—	—	—	—	—	3	3	—	
b. aard- en delfstofkunde.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
c. plant- en dierkunde	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	1	—	
d. scheikunde.	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	1	—	
e. artsenijbereidkunde.	1	1	—	1	1 ¹⁾	—	1	1	—	3	3	—	
<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>													
<i>Examen bedoeld in art. 86 wet H. O.</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Propaedeutische examens:													
a. voor theologen . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
b. » juristen . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
c. » literatoren . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Candidaats-examens:													
a. klassieke letteren .	5	4	1	1	1	—	1	1	—	7	6	1	
b. Nederlandsche letteren	4	4	—	1	1	—	4	4 ¹⁾	—	9	9	—	
c. semietische letteren .	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	
d. taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Doctoraal-examens:													
a. klassieke letteren .	—	—	—	5	4 ²⁾	1	1	1	—	6	5	1	
b. Nederlandsche letteren	1	1	—	1	1	—	3	1	2 ¹⁾	5	3	2	
c. semietische letteren.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
<i>Examen, bedoeld in art. 92, 2de lid, wet H. O. . . .</i>	16	12	4 ²⁾	—	—	—	—	—	—	16	12	4	

PROMOTIËN.	LEIDEN.	UTRECHT.	GRONINGEN.	TOTAAL.	Aanmerkingen.
Godgeleerdheid	3 ¹⁾	3 ²⁾	—	6	¹⁾ Hiervan 1 publiek en <i>cum laude</i> .
Rechtswetenschap	61 ³⁾	8	11 ⁴⁾	80	²⁾ Hiervan 2 op stellingen.
Staatswetenschap	5 ³⁾	2	1 ⁵⁾	8	³⁾ Hiervan 1 op stellingen.
Geneeskunde	11	4	2	17	⁴⁾ Met proefschrift in het Latijn.
Wis- en natuurkunde	1	1	—	2	⁵⁾ <i>Cum laude</i> .
Aard- en delfstofkunde . . .	1	—	—	1	⁶⁾ Hiervan 1 <i>cum laude</i> .
Plant- en dierkunde	1	1	—	2	⁷⁾ Op stellingen.
Artsenijbereidkunde	1	1	1	3	
Klassieke letterkunde	5 ⁴⁾	2 ⁶⁾	—	7	
Semietische letterkunde . . .	1 ⁵⁾	—	—	1	
Nederlandsche letterkunde . .	2	—	1	3	

OPGAVE der onderwerpen, behandeld in proefschriften, aan de drie Rijks-universiteiten verdedigd, met vermelding van de namen der schrijvers.

GODGELEERDHEID.

Leiden.

J. B. VAN LOENEN.	Antiochië in de geschiedenis van het Christendom.
J. D. DE LIND VAN WIJNGAARDEN.	ANTONIUS WALAEUS.
H. W. TER HAAR.	JACOBUS TRIGLAND.

Utrecht.

P. J. CRUSE.	MALEBRANCHE en zijne bestrijders.
J. D. BIERENS DE HAAN.	De beteekenis van SHAFESBURY in de Engelsche ethiek.
J. H. GERRETSEN.	FLORENTIUS RADEWIJNS.

RECHTSWETENSCHAP.

Leiden.

A. VAN DER ELST.	Opmerkingen over de wet, houdende verbodsbepalingen tegen het dragen van wapenen.
G. BLOKHUIS.	Art. 96 der Grondwet.
C. A. BERGSMA H.Cz.	Art. 895 Burgerlijk Wetboek.
J. G. VAN BLOM.	Onbepaalde verbintenissen.
J. J. HAGEN.	Twee vragen betreffende stichtingen.
D. W. K. DE ROO DE LA FAILLE.	Aanteekening op de artt. 86-89 Wetboek van Koophandel.
H. J. BOOL JR.	Eenige opmerkingen naar aanleiding van de verhouding tusschen den vervoerder en den geadresseerde bij het vervoer op de binnenwateren.
W. J. M. PLATE.	Eenige opmerkingen naar aanleiding van art. 59 Wetboek van Strafrecht.
M. M. SCHIM VAN DER LOEFF.	De omvang en het gevaar der recidive, hare oorzaken en de middelen om haar te bestrijden.
G. VISSERING.	Personentarieven van spoorwegen, stelsels en critiek.
M. A. DE SAVORNIN LOHMAN.	De strafwet ten opzichte van de verkiezingen.
E. ZORAB.	De publiekrechtelijke toestand der vreemde Oosterlingen in Nederlandsch-Oost-Indië.
D. A. VAN ECK.	De dwangmiddelen van den Staat tegenover de gemeente.
J. N. J. E. THIJSSSEN.	Het geheim van den medicus.

- C. W. SCHLINGEMANN.
 J. A. VAN DER DOES.
 H. G. VAN VELTHUYSEN.
 H. R. VAN MAASDIJK.
 W. G. HAGEN.
 J. A. T. DULJSTER.
 J. WOLTMAN.
 J. VAN RAALTE.
 W. P. R. BOUMAN.
 K. J. ABBRING HINGST.
 P. GOLDENBERG.
 J. P. AMSHOFF.
 J. T. F. TELTING.
 W. CNOOP KOOPMANS.
 R. VAN BREUGEL DOUGLAS.
 C. DE WITT HAMER J.GZN.
 R. F. C. H. BENTINCK VAN SCHOONHETEN.
 J. C. OVERTOORDE.
 J. D. VAN DER PLAATS.
 S. CREUTZ.
 A. VAN DER HOEVEN.
 L. J. DIJKSTRA.
 A. PAETS TOT GANSOYEN.
 F. B. S. VAN LEEUWEN.
 D. JACOBSON.
 H. E. VAN HRES.
 C. L. VAN HARINKMA THOR SLOOTEN.
 J. H. VALCKENIER KIPS.
 A. E. A. S. VAN STRALEN.
 E. C. WIERMA.
 M. C. DE VRIES VAN HEYST.
 P. BAELDE.
 J. A. DE RANITZ.
 L. EIKENDAL.
 C. W. MARIS TOT SANDELINGEN AMBACHT.
 H. LENSCHOEK VAN ZWAKE.
 S. B. W. VAN LIMBURG STIRUM.
 J. W. J. POMPE VAN MEERDERVOORT.
 A. J. EIGEMAN.
 A. G. N. SWART.
- Het WARRANT-stelsel.
 De redenen van wraking van getuigen in het burgerlijk geding.
 Eenige vragen naar aanleiding van erkenning van natuurlijke kinderen door de moeder.
 Eenige opmerkingen over »valsheid» naar aanleiding van authentieke akten.
 Eene bijdrage tot de leer van den Genuskoop.
 Schending van brieven- en telegrammengeheim door post- en telegraaf-beambten.
 De rechtstoestand van den failliet.
 De rechtstoestand der burgerlijke aandeelen-maatschappij.
 Art. 328 Wetboek van Strafrecht.
 De verzegeling en ontzegeling na overlijden.
 Eenige opmerkingen over de oude wijze van rechtspleging in Overijssel, in 't bijzonder in hooger beroep.
 De grondslagen van het personeel.
 Iets over hazardspel in verband met de artt. 456 en 457 van het Wetboek van Strafrecht.
 Art. 967 Burgerlijk Wetboek.
 Het conflict tusschen Zwitserland en Duitschland in 1889.
 De verplegingskosten van behoeftige krankzinnigen.
 Eenige opmerkingen over het verschil tusschen koop en ruil.
 De ontwikkeling van den rechtstoestand der vrouw, volgens het oud-Germaansche en oud-Nederlandsche recht.
 Eenige opmerkingen naar aanleiding van de macht der Gedeputeerde Staten ten opzichte van het budgetrecht der gemeenten.
 De exceptie van beraad.
 De rechter-commissaris in het faillissement, inzonderheid naar aanleiding der nieuwe ontwerpen.
 Art. 1638 Burgerlijk Wetboek.
 Iets over de kosten van het strafproces in Nederland.
 Eigendom van de ijskorst op ondergelopen land.
 De vereischen voor eene veroordeeling wegens bedriegelijke bankbreuk.
 Het kennelijk onvermogen in verband met het ontwerp eener wet op het faillissement en de surséance van betaling van de Staatscommissie van 1879.
 Het binnentreden van woningen.
 De beteekenis van het woord »Rekenplichtigen» in art. 771 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.
 Wet van den 28sten Februari 1891 (*Staatsblad* n°. 69) tot vaststelling van bepalingen betreffende 's Rijks waterstaatswerken.
 Eenige opmerkingen over de artt. 1606-1609 Burgerlijk Wetboek.
 Nog iets over het geneeskundig geheim, meer in 't bijzonder in verband met de levensverzekering.
 Opmerkingen naar aanleiding van art. 251 Wetboek van Koophandel.
 De commanditaire vennootschap met aandeelen volgens het ontwerp der Staatscommissie.
 Uitvoerders van uiterste wilsbeschikkingen.
 De exceptie van onbevoegdheid.
 Opmerkingen over art. 22 Wetboek van Koophandel.
 Overmacht in verband met tardieve levering bij vervoer van goederen.
 Het reglement op de bevissing der Schelde en Zeeuwache stroomen.
 De weigering der moeder om de voogdij over eigen kinderen te aanvaarden en haar gevolgen.
 Opmerkingen betreffende auteursrecht op werken van beeldende kunst.

P. M. VAN WETTUM.
H. H. C. CASTENDIJK.
J. HANEGRAAFF.
H. W. VAN TIENHOVEN.
J. T. STOK.

Art. 103 Wetboek van Strafvordering.
Opmerkingen naar aanleiding van de rechtspraak over art. 337 Strafwetboek
Opmerkingen naar aanleiding van art. 435 van het Wetboek van Strafrecht.
Art. 70 ontwerp Wetboek van Militair Strafrecht.
De exceptie van non-qualificatie.

Utrecht.

W. TH. GROTHE.
W. VAN SON.

A. F. OCKERSE.
J. F. HOOFT GRAAFLAND.
L. C. BESIER.
F. VAN DE POLL.
W. J. VAN OVERBEEK DE MEIJER.

Noodweer.
Enige beschouwingen over de wet, houdende verbodsbepalingen tegen het dragen van wapenen (*Staatsblad* 1890, n°. 81).
Kindermoord en kinderdoodslag.
Enige opmerkingen omtrent koop en verkoop van effecten.
De stichtingen en het ontwerp tot herziening van het Burgerlijk Wetboek.
Tijdelijke waarneming van het Koninklijk gezag.
Enige opmerkingen over octrooiën en octrooiwetten.

Groningen.

J. TH. DE LUSSANET DE LA SABLONIERE.
A. IDZERDA.
J. G. HOLTHUIS.
W. C. WILDERVANCK.
J. G. M. J. CALAND.
R. HEIDEMA TZ.
J. J. KONING.
K. MESDAG.
J. B. COHEN.

J. M. A. ROELANTS.

H. VAN DER WAL.

Bijdrage tot de leer van het periculum bij den koop.
Art. 1 van de kieswet.
Opmerkingen over artt. 8, 138 en 148 Grondwet.
Het recht van terughouding.
Opmerkingen over het vruchtgebruik eener nalatenschap.
Openlegging van koopmansboeken volgens art. 11 Wetboek van Koophandel.
Enige opmerkingen over art. 4, al. 2 van de Grondwet.
Heffingen van Rijkswerken en Rijksinrichtingen onder de Grondwet van 1887.
De invloed van het faillissement op de verplichtingen van de hoofdelijke schuldenaren.
Moet de eischer eener wederkeerige verbintenis, om in de acties van art. 1303 B. W. ontvankelijk te zijn, zelf eerst aan zijne verplichtingen voldaan hebben?
Passage-contract.

STAATSWETENSCHAP.

Leiden.

J. LOUDON.
C. G. 'T HOOFT.
S. A. SUTER.
W. C. T. VAN DER SCHALK.

De »Drie regalen» van het tractaat van Washington.
Bijdrage tot de toelichting van art. 238 Gemeentewet.
Het tractaat van Constantinopel van 29 October 1888.
Over ondernemersverenigingen (Kartels en trusts).

Utrecht.

C. F. SCHOCH.

R. F. VAN HEECKEREN VAN WASSENAER.

De heerendiensten op Java en Madura volgens het Regeeringsreglement van 1854.

Nederland's plichten als neutrale Mogendheid.

GENEESKUNDE.

Leiden.

G. M. KRUIJL.

TH. STOOP.
J. M. M. C. BEUKERS.
C. VAN DER HORVEN.

Verslag der verloskundige kliniek en polikliniek van het Rijks-academisch ziekenhuis te Leiden, gedurende den cursus 1885—1886.
Iets over de behandeling der zoogenaamde aneurysmata externa.
Chorea hereditaria adultorum.
Kroon- en brugwerk (crown- and bridgework).

F. HAGE.

P. J. A. LEVEDAG.

L. U. H. C. WERNLY.

J. J. RINKEL.

L. W. M. VERMEULEN.

H. KIKKERT CZN

H. VAN BOMMEL VAN VLOTEN.

B. KOSTER.

G. N. C. OVERWIJN.

H. M. C. KESSLER.

J. E. VAN PERSIJN.

S. TILMA.

R. DE WAARD.

L. M. J. STORL.

J. J. VAN RIJN.

A. H. C. VAN SENUS.

W. G. BOORSMA.

J. VAN DE MOER.

J. VAN BRED A DE HAAN.

C. J. WIJNAENDTS FRANCKEN.

J. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK.

Ventrofixatio uteri.

De diagnostiek van ARETARUS.

Keratitis diffusa en hutchinsonsche tanden.

Bijdrage tot de kennis der voeding van den Nederlandschen soldaat der landmacht in tijd van vrede.

Over de behandeling van enkelvoudige breuken der lange beenderen.

De stompbehandeling bij hysteromyometomie.

Trichinose en pseudo-trichinose.

Utrecht.

Over een tot dusver onbekenden pathogenen bacil.

Degeneratie-reactie bij primair en secundair spierlijden.

De perichoroidale ruimte in betrekking tot de lymphbeweging van het oog.

Eenige bepalingen van den geleidingsweerstand der huid bij den gezonden en zieken mensch.

Groningen.

Behandeling van ILEUS.

Over harthypertrophie en spiervezelbreedte.

WIS- EN NATUURKUNDE.

Leiden.

Metingen over den invloed van de temperatuur op de inwendige wrijving van vloeistoffen tusschen het kookpunt en den critischen toestand.

Utrecht.

Traagheidsmomenten en equivalente massas.

ARTSENJBEREIDKUNDE.

Leiden.

Bijdrage tot de kennis der cellulosegisting.

Utrecht.

Iets over de saponine-achtige bestanddeelen van de zaden der Assamthee.

Groningen.

Over cytisine, het vergift van den goudenregen en over de identiteit van cytisine en ulexine.

PLANT- EN DIERKUNDE.

Leiden.

Anatomie van het geslacht Melocactus.

Utrecht.

De Sclereiden

AARD- EN DELFSTOFKUNDE.

Leiden.

Bijdrage tot de kennis der verspreiding onzer kristallijne zwervelingen.

SEMITISCHE LETTERKUNDE.

Leiden.

G. VAN VLOTEN.

De opkomst der Abbasiden in Chorasán.

KLASSIEKE LETTERKUNDE.

Leiden.

E. B. KOSTER.

Studia Tragico-Homerica.

M. NASSAU NOORDEWIJER.

Metaphorae Aristophaneae.

J. L. CHAILLET.

De orationibus, quae Athenis in funeribus publicis habebantur.

C. H. DER.

De ratione, quae est inter asinum pseudo-lucianum apuleique metamorpheseon libros.

P. DE KONING.

Quaestiones Atticae: de hypothesibus aliquot Muelléri Struebing.

Utrecht.

J. E. MILLARD.

Lucani sententia de deis et fato.

M. N. J. MOLTZER.

De Apolonii Rhodii et Valerii Flacci Argonauticis.

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

Leiden.

J. H. KERN.

Klankleer der Limburgsche sermoenen.

C. H. P. MEIJER.

Pieter Langendijk, zijn leven en werken.

Groningen.

J. B. SCHEPERS.

Groningen als Hanzestad.

f. HANDELINGEN IN HET BELANG DER WETENSCHAP.

Leiden. De hoogleeraar THIELE woonde nu en dan, als buitengewoon eereid van het gezelschap Chrysostomus, de oefeningen in voordracht en lezen bij, welke tweemaal per week door dit gezelschap werden gehouden.

Evenals vroeger leidde de hoogleeraar BUIS de oefeningen in parlementaire welsprekendheid op de vergaderingen van de *Studenten-Debating Society*.

De hoogleeraar FRANCHIMONT leidde enkele malen een dispuut tusschen een paar candidaten over onderwerpen van de organische scheikunde.

De hoogleeraar WIJSMAN nam de leiding op zich van het Studentengezelschap Aesculapius, waarin door de leden voordrachten gehouden worden over onderwerpen van pharmaceutische chemie.

In het einde van 1890 kwam eene regeling tot stand, volgens welke jongelieden, van Regeeringswege in opleiding genomen voor de betrekking van ambtenaar bij het boschwezen in Nederlandsch-Indië, zich met behulp van de inrichtingen en onderwijskrachten der Leidsche Universiteit, zullen kunnen oefenen in het beschrijven en determineeren van Indische planten.

De lector SERRURIER, directeur van 's Rijks ethnographisch museum, woonde, als afgevaardigde der Regeering, het Amerikanisten-congres bij, in October 1890 te Parijs gehouden.

De conservator bij 's Rijks museum van natuurlijke historie BÜTTIKOFER, vertegenwoordigde de Nederlandsche Regeering op het ornithologisch congres, in Mei 1891 te Budapest gehouden.

De hoogleeraar VAN DE SANDE BAKHUYZEN, bestuurd der sterrenwacht, woonde in April 1891 eene te Parijs gehouden vergadering bij van het comité international permanent pour l'exécution photographique de la carte du ciel.

Bij ministerieele beschikking van 10 Juli 1891 n°. 2505/1,

afld. Onderwijs, werd den hoogleeraar MARTIN een verlof verleend van één jaar, ingaande 1 September 1891, voor het verrichten van een geognostisch onderzoek in Nederlandsch-Indië. De privaat-docent SCHROEDER VAN DER KOLK werd, bij ministerieele beschikking van 31 Juli 1891 n°. 2602/2, afld. Onderwijs, belast met het geven van onderwijs in de geologie en mineralogie, gedurende 's hoogleeraars afwezigheid.

Met goedvinden van curatoren en senaat kwamen de op 3 en 4 Juli te Leiden gehouden vergaderingen der Nederlandsche Juristenvereniging in het Academiegebouw bijeen.

Utrecht. De Juristen-debating-club hield 2 goed bezochte vergaderingen, waarin studenten optraden als verdedigers van stellingen over bijzonder hooger onderwijs en over arbeidswetgeving. Het 25-jarig bestaan werd feestelijk herdacht.

Het gezelschap Antonius Matthaeus hield 9 vergaderingen, waarin, onder leiding van de hoogleeraren HAMAKER en MOLENGRAAFF en van den oud-hoogleeraar baron DE GEER, processen werden gevoerd en stellingen verdedigd over burgerlijk en handelsrecht. Op het collegium Themis, onder leiding van den hoogleeraar MOLENGRAAFF, werden soortgelijke onderwerpen behandeld.

In het gezelschap Boerhave, staande onder de leiding van den hoogleeraar TALMA en andere medische professoren, werden lezingen en vrije voordrachten gehouden, benevens stellingen verdedigd uit het gebied der geneeskunde.

Het in 1853 door den hoogleeraar HARTING gestichte gezelschap "Natura dux nobis et auspex" hield een aantal algemeene vergaderingen en bijeenkomsten van de biologische en mathematisch-physische sectiën.

In het voor pharmaceuten bestemde gezelschap Scheele werden, onder leiding van den hoogleeraar WEFERS BATTINK, voordrachten en improvisatiën gehouden en stellingen verdedigd.

Door een aantal studenten werd het treurspel van

Sophocles, Koning Oedipus, opgevoerd, naar de vertaling van den hoogleraar VAN HERWERDEN en met muziek van jhr. mr. J. L. M. VAN RIEMSDIJK. In het begin van 1890 gaf de hoogleraar GALLÉE aan eenige studenten, die hij op het studententoneelgezelschap had zien spelen, den raad hunne krachten aan bovengenoemd treurspel te beproeven. De hoogleraar verklaarde zich tot medewerking door raad en daad bereid, indien de studenten den heer MENDES DA COSTA wilden uitnoodigen hun regisseur te wezen en met alle krachten wilden medewerken om van deze opvoering een voorstelling te maken, die een indruk te weeg moest brengen bij het publiek van denzelfden aard als de opvoering in Sophocles' tijd op de Grieken. Het aangegeven denkbeeld vond bij de studenten warme instemming.

De opvoering had plaats in den Utrechtschen Schouwburg, op 11 April 1891, en werd vereerd met de tegenwoordigheid van onderscheidene Ministers, hooge staatsambtenaren, binnen- en buitenlandsche geleerden. De belangstelling van het publiek was zoo groot, dat 5 opvoeringen noodzakelijk bleken. De opbrengst der voorstellingen, na aftrek der onkosten, werd gestort in het oud-studentenfonds.

Groningen. Het theologisch dispuutgezelschap hield zijne vergaderingen onder leiding van de hoogleraren der faculteit en van de professoren, aangesteld vanwege de Nederlandsch-Hervormde Kerk. Acht studenten verdedigden stellingen zoowel op het gebied der Oud- en Nieuw-Testamentische theologie, der oud-Christelijke letterkunde en der vaderlandsche kerkgeschiedenis als op meer algemeen terrein.

Prijsvragen.

Leiden. Aan de heeren C. D. OUWERHAND en J. P. KUERNEN, studenten bij de Rijks-universiteit te Leiden, werd een gouden eerepenning toegewezen voor hunne beantwoording van prijsvragen, respectievelijk in de faculteit der geneeskunde en in die der wis- en natuurkunde, ten vorigen jare door rector en sennaat aldaar uitgeschreven.

Utrecht. De navolgende prijsvragen werden op 1 Mei 1891 uitgeschreven. Vóór 1 Mei 1892 worden de antwoorden daarop ingewacht.

Faculteit van letteren en wijsbegeerte.

I. De faculteit verlangt een onderzoek of de Gothische Bijbelfragmenten alle van eene hand zijn, berustende op eene nauwkeurige vergelijking van de morphologische, syntactische, stilistische en lexicale eigenaardigheden der verschillende deelen.

II. Eene uiteenzetting en beoordeeling der bewijsgronden, aangevoerd voor de identiteit van het door HILKIA gevonden wetboek met het boek Deuteronomium of met een bepaald gedeelte daarvan.

Faculteit van geneeskunde.

I. De faculteit verlangt eene op eigen proefnemingen steunende critiek van de onderzoekingen van E. HUBER, omtrent het herleven van het hart uit den toestand van schijnbaar volkomen lijkverstijving (Pflüger's Archiv für die Ges. Physiologie. Bd. XLV S. 462—582).

II. De faculteit verlangt een zelfstandig onderzoek van in een of meer der grootste of der Universiteits-steden van Nederland ter markt gebrachte melk ter beantwoording van de vraag of in die melk tuberkel-bacillen of andere pathogene mikro-organismen voorkomen en daaruit kunnen worden gekweekt; een en ander voorafgegaan door een historisch overzicht, en onder overlegging van de ter zake dienende preparaten.

Faculteit der godgeleerdheid.

I. De faculteit verlangt eene uiteenzetting van de betekenissen van de Babylonische ballingschap voor den Israëlitischen godsdienst.

II. Geschiedenis en critiek van de leer der aandoeningen in de zedenkunde.

Faculteit der rechtsgeleerdheid.

I. De faculteit verlangt eene verhandeling over den overgang onder bijzonderen titel van schulden (passieve zijde eener verbintenis), in welke ook de voornaamste gevallen van zoodanigen overgang worden toegelicht.

II. De Fransche schrijver CLÉMENT JUGLAR spreekt in zijn werk *des crises commerciales et de leur retour périodique en France, en Angleterre et aux Etats Unis* (Parijs, 1889, 2de uitgave) de meening uit, dat van algemeene handels-crisis een regelmatige terugkeer valt waar te nemen. De faculteit vraagt een onderzoek in hoever, althans in Westelijk Europa, die regelmatigheid werkelijk bestaat, en indien deze in meerdere of mindere mate wordt opgemerkt, een critisch overzicht van de oorzaken, welke daarvan plegen te worden opgegeven.

Faculteit van wis- en natuurkunde.

I. De faculteit vraagt eene uiteenzetting van het begrip Vector-Potential en van de toepassingen, waartoe het leidt.

II. De faculteit verlangt een critisch overzicht van hetgeen er bekend is omtrent de allotropische toestanden van de zwavel, met bijvoeging van de resultaten van eigen onderzoek.

Op de in den vorigen cursus door de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam uitgeschreven prijsvraag over het priesterlijk orakel bij de Hebreërs, werd door den heer G. E. WUMKES, student aan de Rijks-universiteit te Utrecht, een antwoord ingezonden, hetwelk de eer der bekroning verwierf.

Beurzen.

Rijksbeurzen werden genoten:

te **Leiden**, door twee studenten in de faculteit der rechtsgeleerdheid, één in die der geneeskunde, één in die der wis- en natuurkunde en twee in die der letteren en wijsbegeerte;

te **Utrecht**, door één student in de faculteit der rechtsgeleerdheid, twee in die der geneeskunde, twee in die der wis- en natuurkunde en één in die der letteren en wijsbegeerte;

te **Groningen**, door één student in de faculteit der godgeleerdheid, twee in die der geneeskunde en drie in die der wis- en natuurkunde.

g. HULPMIDDELEN VOOR HET ONDERWIJS.

Leiden.

Bibliotheek. In het personeel is geene verandering gekomen; de steeds toenemende dienst vorderde van allen groote inspanning om het meest dringende geregeld af te doen.

Het gebouw werd behoorlijk onderhouden. Een der lokalen werd in gebruik afgestaan aan de samenstellers van het woordenboek der Nederlandsche taal, om te vermijden het halen en brengen der vele benodigde boeken naar de woningen der 5 medewerkers.

De berging der 52 kaarten, welke door den conservator PÉRIE behoorlijk beschreven en in orde gebracht zijn, voldoet nog niet aan matige eischen.

Ten gevolge van een belangrijk geschenk aan de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde zijn aanzienlijke aankopen gedaan, waardoor spoedig voor die boekery meerdere ruimte noodig zal wezen.

Het meubilair werd goed onderhouden en vermeerderd met een uiterst licht boekenwagentje.

De toestand der bibliotheek blijft zeer gunstig. Dit jaar

werlen 14 500 boeken uitgeleend, waaronder 1200 van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde. In het geheel gingen 760 pakken en kisten uit of keerden terug.

Het raadplegen van den systematischen catalogus werd gemakkelijk gemaakt door het »Overzicht der stelselmatige indeeling», dat onlangs voltooid en aan het publiek ten dienste gesteld is, met een uitvoerig alphabetisch register op alle onderafdeelingen.

De conservator PETIT legde de laatste hand aan het bijwerken van de titels van den systematischen catalogus, die nu in 808 boekjes is vervat; door hem werden 3800 titels van nieuw ingekomen boeken geschreven, waaronder 2500 van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde. De beschrijving van de kaartverzameling-BODEL werd ijverig voortgezet.

De conservator DE VRIES beschreef de 44 handschriften van wijlen den hoogleeraar D'ABLAING, 12 nieuw ingekomen handschriften en 12 anderen, behoorende aan de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde. Verder behandelde hij onder andere 8 verzamelingen brieven van oude geleerden, zag een 25-tal handschriften voor buitenlandsche geleerden na en verleende zijne wetenschappelijke hulp aan vreemde geleerden, bij hun bezoek aan de verzameling; Aan zes litteratoren werd door hem onderwijs gegeven in de Latijnsche paleographie.

De aanwinsten waren hoogst aanzienlijk; door ruil van dubbeldeelen werden 45 deelen verworven; door aankoop 263 complete werken en 715 tijdschriften en vervolgdeelen en 2 handschriften.

Van de verschillende departementen werden ten geschenke ontvangen 139 boeken en 51 kaarten; van particulieren 180 boeken, 1 kaart, 12 handschriften en 50 brochures; van genootschappen en colleges 375 werken; van de sociëteit Amicitia 75 boeken, 20 periodica en 34 brochures; voor de legaten CHASTELAIN, PERIZONIUS, STOLP en WARNER 110 boeken en 36 vervolgen; van de Thorbecke-stichting 11 nieuwe boeken en 31 vervolgen; van de Leidsche Universiteit 88 academische proefschriften; van de Utrechtsche 21, van de Groningse 13 en van de Amsterdamsche 28.

Van de Fransche Universiteiten werden ontvangen 898 proefschriften en van de Duitse, Zwitsersche, Italiaansche en Noordsche academiën 2402 dissertatiën. In ruil werden daarvoor 1807 Leidsche proefschriften gezonden.

Aan het bruikleen van den hoogleeraar BIERENS DE HAAN zijn 30 deelen toegevoegd; aan dat der Remonstrantsche broederschap 202 boekwerken en 3 handschriften; aan dat van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde 900 nieuwe werken, 200 periodica en 1 handschriften.

Bij besluit van den Leidschen gemeenteraad van 23 April 1891, is, ten gevolge van de opheffing der inrichting tot opleiding van Indische ambtenaren, de geheele verzameling tijdschriften, die sedert 1880 door de gemeente in bruikleen aan de bibliotheek was afgestaan, in haar eigendom overgegaan; verder is de geheele verzameling boeken en periodica, ten behoeve van die inrichting gekocht, aan de bibliotheek overgedragen. Door de ongesteldheid en het overlijden van den hoogleeraar WILKEN ondervindt de overname van het geheel eenige vertraging. In het geheel wordt die verzameling op ongeveer 1000 deelen geschat, zoodat het geheele getal der ingekomen boeken ongeveer 8475 deelen bedraagt. In den loop van het jaar is eene overeenkomst gesloten met de erven van wijlen den hoogleeraar D'ABLAING, waarbij 44 juridische codices, waaronder eenige van zeer kostbaren en zeldzamen inhoud, in bruikleen op de bibliotheek zijn geplaatst, onder beding, dat één jaar nadat 's hoogleeraars zoon meerderjarig zal geworden zijn, beslist zal worden of die handschriften zullen overgaan in 's Rijks eigendom.

Aan de verzameling portretten van Leidsche hoogleeraren zijn toegevoegd eene photographische afbeelding van het geschilderd portret van SCALIGER, dat in de bibliotheek te Lund bewaard wordt, eene van dat van FR. JUNOS en eene van dat van WALAEUS.

Het Munt- en Penningkabinet ontving ten geschenke 1 zilveren en 9 bronzen munten; uit de gelden van het legaat-PILAEER is 1 gouden Portugeesche munt aangekocht. De directeur van het Koninklijk Kabinet te 's Gravenhage ving zijne werkzaamheden ten behoeve der verzameling nog niet aan.

De verzameling van het *Legatum Warnerianum* werd vermeerderd met één sanskriet handschrift, afgeestaan door den hoogleeraar KERN, één Battaksch en één Maleisch handschrift, vroeger bewaard in het museum van natuurlijke historie, benevens één Turksch en één Arabisch handschrift, aangekocht uit de bibliotheek van den hoogleeraar DE JONGE. Uit diens nalatenschap werden ook belangrijke in het oosten gedrukte boeken gekocht. Uit de nalatenschap van dr. GERRITS werd eene belangrijke verzameling Japansche geschriften overgenomen.

De adjutor dr. VAN VLOTEN herzag en bracht in het net het supplement op het bibliographisch lexicon van HADJI KHALISA.

Het zevende deel der *Bibliotheca Geographorum Arabicorum* zal in den winter van 1891/92 verschijnen.

Van de verzameling werd door vele binnen- en buitenlandsche geleerden gebruik gemaakt.

Ziekenhuis. Behalve de reeds gemelde verwisselingen in het personeel der assistenten valt te vermelden, dat de heer J. AGEMA, die gedurende 14 jaren als apotheker in het ziekenhuis werkzaam was, op verzoek eervol werd ontslagen met ingang van 20 Januari 1891. Tijdelijk trad de heer M. J. MARXX als apotheker op; met ingang van 1 Juni 1891 werd de heer G. F. A. TEN BOSCH als zoodanig benoemd. De hulpapotheker J. L. DAENEN werd met 1 Januari 1891 door den heer J. DUVAL vervangen.

Als hoofdziekenoppasseres der geneeskundige vrouwenafdeeling trad mejuffrouw A. E. KALIS met 1 October 1890 op.

Met 1 Maart 1891 werd de hoofdziekenoppasseres der oog- en oorheelkundige afdeeling, mejuffrouw F. G. KALFF vervangen door mejuffrouw E. P. DE LATHOUER.

Tot machinist werd B. DE GRAAF benoemd met ingang van 1 October 1890.

In het personeel der ziekenoppassers en oppassersessen kwam ook dit jaar veel verandering voor. Het gehalte laat vaak te wenschen over.

De toestand van het gebouw is bevredigend te noemen. De houten vloeren werden gedeeltelijk door graniet vervangen, deels met lood bedekt.

De overbrenging van de apotheek naar het gebouw zelf en de uitbreiding van collegekamers zullen spoedig onder handen worden genomen.

De verzameling instrumenten en hulpmiddelen voor het onderwijs is zorgvuldig onderhouden en ten deele uitgebreid.

In het afgeloopen studiejaar werden verpleegd 1610 patienten over een aantal verpleegdagen van 60 366. Voor Rijksrekening werden opgenomen 1291 patienten, die gedurende 51 586 dagen verpleegd werden. Het aantal patienten voor rekening der gemeente Leiden bedroeg 249, met 7287 verpleegdagen. Voor eiken rekening werden opgenomen 70 patienten, die gedurende 1493 dagen verpleegd zijn. Zoowel het aantal patienten als het aantal verpleegdagen is aanzienlijk grooter dan in het vorige jaar. Eveneens vermeerderde het getal polikliniek-bezoekers en steeg tot 9523.

Aan den ongunstigen toestand der apotheek zal weldra een einde komen. Het aantal gereed gemaakte recepten bedroeg 73 202 of 11 871 meer dan in het vorige studiejaar.

Anatomisch Kabinet. De toestand van het gebouw is bevredigend; enkele schoorsteenen zijn, met het oog op brandgevaar, verbeterd. De zitplaatsen in de collegekamer zijn vermeerderd. Verschillende praeparaten werden voor het onderwijs bewaard; twee geheele skeletten onder andere zijn in de verzameling opgenomen.

Fysisch Kabinet. Het machinegebouw verkeert in bouwvalligen toestand; aan meerdere ruimte wordt behoefte gevoeld. Het meubilair bevindt zich in uitnemenden staat. De verzameling werd door aankoop van werktuigen en toestellen voor de meer gevorderden aanzienlijk uitgebreid.

Chemisch laboratorium (organische afdeeling). Het gebouw werd ten deele geverfd, doch laat aan doelmatigheid van inrichting te wenschen over. De verzameling nam in uitgebreidheid toe.

(*Anorganische afdeling*). Het gebouw verkeert in goeden staat evenals het meubilair. De verzameling werd met werktuigen en chemicaliën uitgebreid.

Zoötomisch laboratorium. De verzamelingen levinden zich in goeden toestand; enkele voorwerpen zijn vernieuwd terwijl verschillende modellen ter verduidelijking van het onderwijs werden aangeschaft. De verzameling microscopische preparaten is belangrijk vermeerderd.

Hortus. De zeer strenge winter heeft op de planten van den kouden grond zijn invloed niet gemist, doch belangrijke verliezen zijn er niet geleden.

Door ruil en aankoop is de verzameling uitgebreid. De ruimte, vooral ten aanzien der kasplanten, laat te wenschen over. Kassen en verwarmings toestellen verkeerden in bevredigenden staat.

Botanisch laboratorium. Door de studenten wordt er geregeld gebruik gemaakt van het laboratorium, hetwelk voortdurend aan de behoefte blijkt te voldoen.

Herbarium. Deze inrichting verkeert in zeer goeden toestand, doch het gebouw laat aan ruimte te wenschen over. Door vele binnen- en buitenlandsche geleerden werd het herbarium bij persoonlijk bezoek en schriftelijk geraadpleegd. Door geschenk en aankoop werd de verzameling belangrijk vergroot. Van het botanisch museum te St Petersburg en van dat te Parijs, alsmede van den Plantentuin te Buitenzorg werden onder andere geschenken ontvangen.

Van April tot October was het eerste paar aanstaande ambtenaren voor het boschwezen in Nederlandsch-Indië aan het herbarium werkzaam tot oefening in het beschrijven en determineren van planten der Indische Flora.

Museum van natuurlijke historie. In den toestand van het oude en onvoldoende gebouw kwam geene verandering. Voor het toestel tot ontvetting van beenderen is een gebouwje op de groote plaats gezet. Een verwarmings toestel in de galerijen ware voor het behoud der verzamelingen, welke thans veel door vocht te lijden hebben, hoogst gewenscht. Enkele vertrekken werden geverfd.

De heeren F. E. BLAAUW, G. S. VAN DER SPRUYT en E. BLAAUW gingen voort met een aantal dieren ten geschenke aan te bieden. Uitgebreide collectiën werden ontvangen van dr. VORDERMAN te Batavia en van dr. TEN KATZ op Timor, als ook van den hoogleraar MAX WEBER en van den heer NEERVOORT van DE POLL. Voordienelijk uit de diertuinen te 's Gravenhage en te Rotterdam werden onderscheidene voorwerpen aangekocht.

Het museum is door 6297 personen bezocht. Van de museum-bibliotheek werd door vele hoogleraren en studenten gebruik gemaakt.

In den loop van het jaar verscheen het twaalfde deel van de »Notes from the Leyden Museum». Met de bewerking van den catalogus werd voortgegaan.

Geologisch-mineralogisch museum. In den toestand der oude gebouwen is geenerlei verandering gebracht, met het oog op den aanbouw van het nieuwe museum, hetwelk waarschijnlijk tegen het einde van 1892 in gebruik genomen zal kunnen worden.

Het meubilair werd met eenige nieuwe kasten vermeerderd. De verzamelingen bleven veel zorg eischen.

In de uitgave van het tijdschrift van het museum, waarin de nieuwe voorwerpen worden beschreven, is eenige wijziging gebracht.

Belangrijke geschenken werden ontvangen van de Delimaatschappij en van de heeren VAN DUYNKVELDT en dr. VORDERMAN. Door aankoop is een serie versteeningen verkregen. Door diefstal werden eenige stukken goud en zilver verloren. De ontvreemding geschiedde blijkens gerechtelijk onderzoek door den amanuensis, die daarvoor tot gevangenisstraf werd veroordeeld en door den Minister uit zijn ambt werd ontslagen.

De samenstelling van een catalogus wordt in hooge mate wenschelijk geacht.

Physiologisch laboratorium. In het geheele gebouw werd de waterleiding uitgebreid en op iedere verdieping een brandkraan aangebracht. Meubilair en inrichting werden naar eisch onderhouden. Voor onderwijs en onderzoek zijn eenige instrumenten aangeschaft.

Pharmaceutisch laboratorium. De toestand van het gebouw laat veel te wenschen over. Het meubilair onderging geene belangrijke verandering.

Uit de nalatenschap van dr. DUPONT werden verschillende voorwerpen aangekocht. Eene verzameling Indische geneesmiddelen is door den heer VORDERMAN geschonken.

Pathologisch-anatomisch laboratorium. Het gebouw verkeert in uitmuntenden toestand. Behalve enkele herstellen werd de gas- en wateraanvoer verbeterd. Aan meerdere zitplaatsen voor de studenten bestaat behoefte.

De verzameling is met zorg behandeld en wordt, waar dit mogelijk is, uitgebreid.

Ethnographisch museum. In den gebrekkigen toestand der gebouwen is geene verandering gekomen; een vertrek, tot dusverre bij den conservator in gebruik, is tot expositielokaal ingericht. Waar het mogelijk was werd de vochtigheid bestreden; in alle gebouwen werd met vrucht tegen de insecten gewaakt. Van den bereideerden catalogus werden slechts weinige bladen beschreven. Door vele geschenken werd de verzameling uitgebreid, terwijl ook door aankoop menig voorwerp aan de collectie is toegevoegd. De hoofdgebouwen werden telephonisch verbonden.

Sterrenwacht. De zinkbedekking van een deel van het gebouw is door eene bedekking van lood vervangen; tevens is de houten dakbedekking hersteld. Het rondraaien van den koepel van den grooten refractor is vergemakkelijkt. Het aantal instrumenten werd vermeerderd met een groot glazen prisma, gevat in looden montuur, bestemd tot het doen van waarnemingen. Het elektrische netwerk, hetwelk eenige onregelmatigheden vertoonde, is gereinigd en hersteld. De bibliotheek nam door geschenken toe. De waarnemingen met den meridiaancirkel zijn regelmatig voortgezet. Ook met den grooten refractor werden eenige waarnemingsreeksen volbracht ter bepaling van de opstelling van dat instrument.

De herleidingen der waarnemingen zijn ijverig voortgezet.

Museum van oudheden. De directeur, dr. C. LEEMANS, bekwaam, met ingang van 1 Juli, op verzoek, wegens hoogen leeftijd, eervol ontslag en werd vervangen door dr. W. PLEYDE.

Het gebouw onderging geene verandering; voor onderhoud werd geregeld zorg geëigen. Vergrooting der ruimte blijft hoogst noodzakelijk. Het meubilair verkeert in goeden staat.

Door aankoop en geschenk werd de verzameling uitgebreid.

Enkele geleerden kwamen de collectiën raadplegen of werden schriftelijk ingelicht.

Het museum en de zalen in het kantongerechtsgebouw, voor de afgietsels der Olympische beeldhouwwerken, bleven op de bepaalde dagen en uren ter algemeene bezichtiging opengesteld. In het geheel werden de verzamelingen door 5321 personen bezocht.

Utrecht.

Universiteitsgebouw. Tusschen den Staat en de gemeente Utrecht werd in Februari 1891 eene overeenkomst gesloten betreffende bruikleen van het te stichten Universiteitsgebouw. De door het gemeentenbestuur ingezonden plannen en bestekken voor dit gebouw zijn in Juni 1891 door den Minister van Binnenlandsche Zaken goedgekeurd. Het is te voorzien dat met den bouw weldra een aanvang zal worden gemaakt.

Bibliotheek. De bibliotheek verkreeg 608 gedrukte werken (421 bij aankoop en 187 ten geschenke), ongerekend vervolwerken, academische proefschriften en vlugschriften. Onder de geschenken verdienen afzonderlijke vermelding: 5 deelen der »Chronicles and Memorials of Great Britain»

van de Engelsche Regeering, een waterstaatskaart van Nederland en eene verzameling afschriften en aantekeningen over Oost- en West-Indische kerkzaken.

Het mocht den bibliothecaris gelukken van eenige belangrijke tijdschriften de zeldzame oudere jaargangen aan te vullen.

Het aantal uitgeleende boeken bedraagt 7558.

De penningverzameling verkreeg 9 medailles van 's Rijks munt.

De beschrijving der pamflettenverzameling wordt geregeld voortgezet.

De amanuensis ALBLAS verkreeg den titel van eerste-amanuensis. De schrijver VAN DOKKUM werd tot tweede-amanuensis benoemd.

Pathologisch instituut. De hulpmiddelen voor het onderwijs laten nog te wenschen over en de verzamelingen zijn nog niet volledig. De verzamelingen van microscopische praeparaten werd aanzienlijk vermeerderd en verbeterd.

Er werden 117 lijkopeningen verricht, waaronder 33 klinische obductiën.

Anatomisch instituut. Met het verbeteren der lokalen

werd voortgegaan. De sectiezaal is vergroot en voorzien van betere verlichting. Voor de studenten is eene kleedkamer ingericht. Ten dienste van het aanschouwelijk onderwijs werden door den prosector ISSELS een aantal groote teekeningen gemaakt. Verschillende anatomische praeparaten werden vervaardigd. De geldmiddelen veroorloofden niet aan de verzameling groote uitbreiding te geven.

Enkele binnen- en buitenlandsche geleerden bezochten het instituut.

Ziekenhuis. Aangezien het overleg over de, door de medische hoogleraren verlangde wijzigingen in de overeenkomst met de regenten der gods- en gasthuizen niet spoedig genoeg kon zijn afgeloopen om vóór 31 December 1891 eene nieuwe definitieve overeenkomst te sluiten, werd de loopende overeenkomst met één jaar verlengd en tevens de subsidie verhoogd.

De toestand der hulpmiddelen voor de medische kliniek liet te wenschen over. Aan de studenten werd zooveel mogelijk gelegenheid gegeven om zich zelfstandig in het onderzoek van zieken te oefenen. Op de kliniek en polikliniek zijn 2359 patienten behandeld. De verschillende ziekten waren onder hen verdeeld als volgt:

ZIEKTEN	POLIKLINIEK.			KLINIEK.		
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
van de lever.	6	2	8	13	9	22
der ademhalingswerktuigen	65	19	84	284	197	581
> spijsverterings-organen	35	8	43	223	191	414
van nieren en blaas	17	6	23	52	15	67
> hart en vaten.	13	8	21	72	119	191
> het zenuwstelsel.	67	20	87	231	243	474
> spieren en gewrichten.	14	6	20	51	42	93
> het bloed en stofwisselingsziekten	5	6	11	24	50	74
febris intermittens malarica	2	1	3	26	24	50
andere infectieziekten.	5	3	8	41	44	85
	229	79	308	1117	934	2051

Bij de heilkundige kliniek werden, behalve de 46 patienten, die daar in het begin van het jaar aanwezig waren, 128 patienten opgenomen. Gedurende het jaar overleden er 3 en werden 126 als hersteld of niet-hersteld ontslagen of overgeplaatst, zoodat bij het einde van het jaar 45 patienten in behandeling bleven. Bij 136 patienten werden groote en kleinere operatiën verricht.

Op de polikliniek werden 1180 patienten behandeld. Ook hier werden een aantal kleine operatiën verricht.

De instrumentenverzameling werd, voor zoover de middelen toelieten, aangevuld.

Voor de operatieve chirurgie en de verbandleer zijn de middelen voldoende; de verzameling wordt langzamerhand aangevuld.

In de tandheelkundige polikliniek zijn 2749 patienten behandeld; aan hen werden 3743 consulten gegeven en 3083 operatiën verricht. De onvoldoende localiteit blijft een zeer groot ongerief. Door aankoop en schenking is de verzameling praeparaten uitgebreid. Een nieuwe operatiestoel werd aangeschaft.

De hoogleeraar HALBERTSMA behandelde in de gynaecologische kliniek en polikliniek respectievelijk 67 en 241, in de verloskundige kliniek en polikliniek respectievelijk 119 en 583 patienten. De nieuwe operatiekamer werd in gebruik genomen.

De hulpmiddelen voor het onderwijs in pharmacognosie zijn voldoende.

Physiologisch laboratorium. De vergrooting kwam gereed en de nieuwe lokalen werden in het najaar in gebruik genomen en voldoen aanvankelijk goed.

De verzameling instrumenten heeft nagenoeg geene uitbreiding ondergaan.

Deels zelfstandig, deels onder leiding der hoogleraren ENGELMANN en PERKELHARING werden in het laboratorium door enkele studenten onderzoeken verricht.

De hulpmiddelen voor het onderwijs in de oogheelkunde zijn grootendeels ten geschenke of ter leen gegeven door het gasthuis voor ooglijders. De ruimte van het vertrek voor de oogheelkunde is niet voldoende.

De hulpmiddelen voor het psychiatrisch onderwijs laten veel te wenschen over, zoodat het onderricht niet op voldoende wijze kan worden verstrekt. Van de regenten en de geneesheeren van het krankzinnigengesticht werd ruimschoots medewerking ondervonden.

Hygiënisch instituut. De bouw van het laboratorium in het Sterrenbosch voor gezondheidsleer en anorganische scheikunde is aangenomen voor f 124 700. Volgens het bestek moet het gebouw 15 Augustus 1892 worden opgeleverd.

Physisch laboratorium. De vergrooting kwam gereed en de nieuwe lokalen werden in gebruik genomen. De instrumenten-verzameling is onder andere vermeerderd met een gashouder, een inductieklos, een draaibank, een projectie-

galvanometer en twee stenvorkvoeten. Geschiedte meet-toestellen ontbreken nog, wat belemmerend op de practische oefeningen werkt.

Tot aankoop van mathematische modellen voor het onderwijs in de hoogere wiskunde was dit jaar geen geld beschikbaar.

Museum van natuurlijke historie. Door geschenken van de heeren G. TYDEMAN, dr. VAN RIEMSDIJK, mr. J. TWISS, dr. BRONGREST en dr. VAN BEMMELLEN werden belangrijke aanwinsten verkregen. De hoogleeraar HUBRECHT zond drie zeer belangrijke bezendingen uit Oost-Indië. Het aantal bezoekers bedroeg ongeveer een honderdtal.

Mineralogisch en geologisch instituut. De verzameling ontving talrijke geschenken van de heeren dr. VERBEEK, dr. LORÉ, dr. HOFMANN, VEREREN alsmede van den hoogleeraar MOLENGRAAFF te Amsterdam. Ook door aankoop werden voorwerpen verkregen. Het catalogiseeren van de aanwinsten in 1890 en 1891 is grotendeels afgelopen.

Een tiental studenten oefenden zich in het determineren van kristalvormen.

De hoogleeraar WICHMANN vervolgde zijn onderzoek van de gesteenten van Celebes en van de uit Nederlandsch-Indië verkregen alkalofenen.

Scheikundige laboratoria. Het laboratorium »Leeuwenbergh" voldoet bij voortdurend uitnemend.

Een gebouwtje werd gesticht voor het bewaren van een vervoerbare ontsmettingsoven.

De lokalen voor de anorganische scheikunde zullen in het te stichten laboratorium in het Sterrenbosch worden overgebracht.

De verzameling werd door aankoop van verschillende chemicaliën vermeerderd.

Pharmaceutisch laboratorium. De nieuwe laboratorium-zaal is in gebruik genomen en voldoet goed. Schenkingen werden niet ontvangen; voor het aankopen van instrumenten was weinig beschikbaar; niettemin zijn een gas-houder en een vacuum-apparaat aangeschaft.

Groot was het aantal der laboranten.

Hortus. Door ruil van planten en zaden is de verzameling uitgebreid. De inrichtingen tot verwarming der planten hebben zich goed gehouden. Door den felle winter zijn vele in den vollen grond staande planten beschadigd of gestorven.

Voor de zeer noodige vergrooing van het botanisch laboratorium is een bouwplan ontworpen. De verzameling en de hulpmiddelen verkeerden in goeden staat en werden met enkele voorwerpen vermeerderd.

De hortus is, behalve door de studenten, bezocht door 179 personen, en het laboratorium en museum door 16 personen.

Sterrenmacht. Door de studenten werd hiervan gebruik gemaakt voor oefeningen in de behandeling der instrumenten en voor de beschouwing van hemellichamen.

Er bestaat behoefte aan eene directeurswoning.

Groningen.

Bibliotheek. In het personeel kwam geene verandering. Door verbouwing werd de inrichting met ééne zaal vergroot. Het gebouw en het meubilair ondergingen de noodige herstellingen.

De alphabetische catalogus werd tot 186 deeltjes uitgebreid. Van de afdeling »natuurwetenschappen" is eene voorloopige systematische catalogus ter beschikking van de bezoekers gesteld.

De bibliotheek is met 678 boekwerken verrijkt, daarvan werden er 584 (waaronder 4 handschriften) aangekocht en 94 ten geschenke ontvangen. Onder de aankopen verdienen vermelding: Schmoller's Forschungen en een Corpus inscriptionum Semiticarum en onder de geschenken, eene verzameling uitgaven van de firma J. B. WOLTERS.

De penningverzameling werd met 9 stuks vermeerderd.

Het aantal bezoekers bedroeg 6639, het getal uitgeleende boeken 7019.

Ziekenhuis. De stichting van een nieuw ziekenhuis is vertraagd door de vele en ernstige moeilijkheden, welke zich bij de desbetreffende, door het Rijk met de provincie en de gemeente Groningen gevoerde onderhandelingen hebben voorgedaan. Het laat zich evenwel aanzien dat thans weldra de gewenschte overeenstemming tusschen de belanghebbenden zal worden verkregen. In verband hiermede zijn verbeteringen en uitbreidingen van het bestaande ziekenhuis achterwege gelaten; slechts de hoogst noodzakelijke herstellingen werden verricht.

De regeling, waarbij de oppassing der zieken aan verpleegsters werd opgedragen, bleef zeer voldoen. Voor de opleiding van het verplegend personeel is een cursus opgericht, waarbij dr. ROTGANS het onderricht geeft.

De verzamelingen verkeerden in voldoende staat.

Op 1 Januari 1890 bevonden zich in het ziekenhuis 119 verpleegden; in den loop van dat jaar werden 799 patienten opgenomen, zoodat er in het geheel 799 werden behandeld. Van dezen werden er gedurende dat jaar 918 ontslagen en overleden er 141, zoodat op 1 Januari 1891 117 lijdens in behandeling bleven. Naar den aard der ziekten kunnen de patienten tot de volgende rubrieken worden teruggebracht: 444 inwendigen, 373 uitwendigen, 80 kraamvrouwen en 21 krankzinnigen. Het aantal verpleegdagen bedroeg 39 448. In de apotheek werden in den loop van het jaar 32 589 recepten gereed gemaakt.

Anatomisch kabinet. Het gebouw biedt geene ruimte genoeg aan, waardoor de demonstratie der anatomische en microscopische preparaten wordt bemoeilijkt. Ook het licht laat te wenschen over. De hoogleeraar is er in geaagd zich een voldoende aanvoer van lijken te verzekeren. Van de verzamelingen, die in goeden staat zich bevinden, werd door 30 studenten gebruik gemaakt.

Physiologisch laboratorium. Het gebouw verkeert in goeden toestand. Van de hulpmiddelen maakten 35 studenten gebruik.

Twee vertrekken zijn ten gebruike afgestaan aan den hoogleeraar in de sterrenkunde ter verrichting van de werkzaamheden ten behoeve van de opneming van den zuidelijken sterrenhemel.

Pharmacologisch en hygienisch laboratorium. Het gebouw verkeert in goeden staat en blijft aan zijne bestemming voldoen. Van de hulpmiddelen bedienden zich 35 studenten bij hunne oefeningen.

Natuurkundig kabinet. Het nieuwe laboratorium kan nog niet in gebruik worden genomen; zulks zal eerst tegen den aanvang van 1892 geschieden; in verband daarmede is de verbouwing van de lokalen van het bestaande laboratorium uitgesteld.

De verzameling instrumenten is in goeden staat.

Practische oefeningen werden door 90 studenten gehouden.

Hortus. De verzamelingen zijn in goeden staat; voor behoorlijke plaatsing van het herbarium ontbreekt echter de ruimte. Het laboratorium is onvoldoende voor het toegenomen aantal laboranten. De plantenkassen vereischen aanvulling en verbetering. Van de verzamelingen maakten 75 studenten gebruik. Door vele particulieren werd de inrichting bezocht.

Museum van natuurlijke historie. De inrichting verkeert in behoorlijken staat. Aan de practische oefeningen namen 16 studenten deel. Het museum werd door vele particulieren bezocht.

Scheikundig laboratorium. Aan het voornemen om dit laboratorium te vergrooten door daarbij een gedeelte van het tegenwoordig natuurkundig kabinet te trekken, kon nog geen gevolg worden gegeven, wegens de bij het physisch laboratorium vermelde reden. De bezwaren, voortvloeiende uit de onvoldoende ruimte, bleven bestaan.

De hulpmiddelen zijn in goede orde; 92 studenten waren bij de practische oefeningen aanwezig.

Mineralogisch-geologisch laboratorium. De verzamelingen zijn in goeden staat, doch uitbreiding blijft zeer gewenscht. De localiteit is te klein. Van de verzamelingen maakten 28 studenten gebruik.

Pharmaceutisch laboratorium. De toestand is bevredigend; de verzameling praeparaten vereischt evenwel eenige aanvulling. Een vijftiental studenten oefenden zich practisch.

Verzameling van astronomische werktuigen. De verzameling verkeert in goede orde; de gelegenheid om zich daarvan behoorlijk te bedienen ontbreekt evenwel.

Verzameling van plaatwerken, gipsafgietsels, enz. De verzameling verkeert in goeden toestand, eene uitbreiding blijft echter zeer gewenscht.

Verzameling van wiskundige modellen. Enkele modellen werden aangekocht. De verzameling blijft goede diensten aan het onderwijs bewijzen.

§ 2. GEMEENTELIJKE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM.

a. COLLEGE VAN CURATOREN.

Mr. H. Pouw, bij raadsbesluit van 2 September 1890 benoemd tot secretaris van het college van curatoren, aanvaardde zijne betrekking.

b. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Senaat. Rector-magnificus was de hoogleeraar VAN HAMEL, secretaris van den senaat de hoogleeraar GUNNING. Assessoren waren de hoogleeraren PLACE, GUNNING, CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE en MATTHIES. Het voorzitterschap en secretariaat in de faculteiten werden bekleed: in die der godgeleerdheid door de hoogleeraren LOMAN en VAN TOORENENBERGEN; in die der rechtsgeleerdheid door de hoogleeraren VAN HAMEL en MOLTZER; in die der geneeskunde door de hoogleeraren HERTZ en STOKVIS; in die der wis- en natuurkunde door de hoogleeraren MAX WEBER en HUGO DE VRIES, en in die der letteren en wijsbegeerte door de hoogleeraren KAN en ROGGE.

Hoogleeraren en lectoren. Op 16 September 1890 droeg de hoogleeraar CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE het rectoraat over aan den hoogleeraar VAN HAMEL, met het houden van een verslag over de lotgevallen der Universiteit gedurende den afgelopen cursus. Bij die gelegenheid werd een gouden eerepenning uitgereikt aan A. KLEIN, student in de medicijnen te Amsterdam, voor zijn antwoord op de door de faculteit der geneeskunde in den vorigen cursus uitgeschreven prijsvraag op het gebied der bacteriologie.

Met eene rede over »de beschrijvende en toegepaste godgeleerdheid in haar verschil en onderling verband» aanvaardde op 26 September 1890 de tot opvolger van dr. DE HOOR SCHEFFER benoemde hoogleeraar CRAMER zijn ambt.

Bij raadsbesluit van 29 October 1890 werd dr. W. H. JULIUS benoemd tot buitengewoon hoogleeraar in de natuurkunde; deze hield op 2 Februari 1891 zijne inwijdingsrede over »de methode van onderzoek in de natuurkunde».

Op 12 December 1890 trof de Universiteit een gevoelige slag door het overlijden van den hoogleeraar BEAUJON; tot diens opvolger werd bij raadsbesluit van 11 Maart 1891 benoemd mr. P. W. A. COOT VAN DER LINDE, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen. Op 16 Juli 1891 aanvaardde deze zijn ambt met eene rede over »de Staatshuishoudkunde als sociale wetenschap».

Dr. G. A. T. MOLENGRAAFF, privaat-docent te Amsterdam, werd bij raadsbesluit van 11 Maart 1891 benoemd tot buitengewoon hoogleeraar in aard- en delfstofkunde en aanvaardde zijn ambt op 13 Juni 1891 met eene rede over »eenige nieuwe gezichtspunten omtrent de leer van de bewegingen der aardchors».

Aan den hoogleeraar VAN DER MEY werd, op verzoek, ontheffing verleend van de verplichting tot het geven van onderwijs aan de Rijksweekschool voor voedvrouwen. In zijne plaats werd tijdelijk dr. G. C. NIJHOFF tot leeraar aan genoemde school benoemd.

Aan dr. C. KERKERT werd op 24 September 1890, ingevolge diens verzoek, eervol ontslag verleend als lector in de zoölogie. Tot zijn opvolger werd benoemd dr. C. P. SLUITER.

In Januari 1891 overleed dr. M. W. C. GORI, lector in de militaire chirurgie.

Privaat-docenten. Dr. H. C. MULLER verkreeg vergunning om tot wederopzeggens toe op te treden als privaat-docent in de nieuw-Griekse taal- en letterkunde. Hetzelfde verlof werd verleend aan dr. J. VAN DER VLIET voor het Sanskriet en aanverwante vakken. Door diens benoeming tot hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht verviel deze vergunning.

Dr. C. C. DELPRAT trad ook dit jaar op als privaat-docent in zenuwziekten en electrotherapie.

Aan dr. J. TH. OUDEMANS en dr. L. TH. REICHER werd vergund als privaat-docenten op te treden, respectievelijk in de algemeene en speciale entomologie en in de scheikunde.

Jhr. dr. J. SIX trad op als privaat-docent in de oude kunstgeschiedenis en dr. T. E. W. FELTKAMP kreeg vergunning op te treden als privaat-docent in de methode van physisch onderzoek van den mensch.

Assistenten. Aan dr. REDDINGIUS werd, op verzoek, eervol ontslag verleend als assistent bij de polikliniek voor huidziekten. Zijne betrekking werd eenigen tijd waargenomen door den heer LANDSKROON SPRUYT, totdat dr. MENDES DA COSTA als opvolger werd benoemd.

Dr. GORTER bekwam, op verzoek, eervol ontslag als assistent voor huidziekten en werd vervangen door den heer DE SMIT.

Voorts waren assistent: dr. ZEEHUIZEN bij het ziektekundig laboratorium; dr. GRAANBOOM eveneens bij het ziektekundig laboratorium; de heer DE HAAN bij de ziektekundige ontledkunde; de heer ROLL eveneens bij de ziektekundige ontledkunde; dr. KRUSEMAN voor de oefening op het phantoom; de heer BOLDINGH bij het pharm. laboratorium; de heer POLYLIET, later vervangen door den heer WENNEKER, mede bij het pharm. laboratorium; de heer VAN HEST bij de gezondheidsleer; dr. VERMEY bij de operatieve heilkunde; dr. OUDEMANS bij de zoölogie; dr. REICHER en dr. VAN DEVENTER bij de scheikunde; dr. KAZ bij de natuurkunde; de heer HEINSIUS, later vervangen door dr. GOETHART, bij de kruidkunde; de heeren RUTINGA en PLANTEN bij het physisch laboratorium; de heer SEYDEL en dr. KOHLBRUGGE bij het anatomisch laboratorium; dr. TILANUS bij de orthopaedie; de heer GREVERS bij de tandheilkunde; de heer HESSELINE bij de kraaminrichting; dr. VAN DER HEIDE bij de polikliniek van keelziekten; de heeren JELGERHMA en HAM bij den hoogleeraar KORTWEG (de heer HAM is later vervangen door dr. KOCH); de heeren RIBBINK en STUMPF bij den hoogleeraar HERTZ; de heer DIEPEN, later opgevolgd door den heer HAM, bij den hoogleeraar VAN DER MEY; de heeren GOHL en VAN NES bij den hoogleeraar TILANUS; mej. DU SAAR, later vervangen door dr. KUIPER, bij de oogheilkunde; de heer MENDES DA COSTA, later opgevolgd door dr. BURGERS, bij den hoogleeraar VAN HAREN NOLAN; de heeren MELCHIOR en BONEBAKKER, de laatste later opgevolgd door den heer BRUIN SLOT, bij den hoogleeraar PELL; en dr. KOCH, later opgevolgd door den heer TEN BOKKEL HUININK in het Binnengasthuis.

c. STUDENTEN.

Ingeschreven waren.	Tegen betaling van	Opbrengst.
Voor volledig onderwijs . .	498 f 200 88 100 280 ¹⁾ <i>Nihil.</i>	f 99 600 8 800 —
Totaal . .	866 —	f 108 400

¹⁾ Hiervan waren 8 studenten in het genot eener gemeentebeurs.

Ingeschreven waren.	Tegen betaling van	Opbrengst.
Voor enkele lessen . . .	4 f 15 28 30 18 60	f 60 840 1 080
Totaal . .	50 —	f 1 980
Algemeen totaal . .	916 —	f 110 380

Aan examengeld werd door 149 studenten f 7450 en door 1 student f 10 betaald, te zamen f 7460.

Over de verschillende faculteiten waren de studenten als volgt verdeeld:

		Faculteit der					Totaal vorig jaar.
		godgeleerdheid.	rechtsgeleerdheid.	geneeskunde.	wis- en natuurkunde.	letteren en wijsbegeerte.	
Voor volledig onderwijs.	Voor den 1sten keer . .	17	34	84	31	10	176
	Voor den 2den of verderen keer	43	70	465	87	25	691
	Totaal	60	104	549	118	35	866
	Voor enkele lessen	—	1	—	20	29	50
	Algemeen totaal	60	105	549	138	64	916

d. OMVANG VAN HET ONDERWIJS.

LESSEN DER LEERAREN EN LECTOBBEN.

Door den hoogleeraar LOHMAN is geen les gegeven over de geschiedenis van den Canon, daar de hoogleeraar VÖLTER een verwant onderwerp behandelde. De hoogleeraar VÖLTER heeft de lessen over de Exegese van het Nieuwe Testament niet gegeven, daar hem bij den aanvang van den cursus de geschiedenis der oud-Christelijke letterkunde als onderwijsvak werd opgedragen. Door den hoogleeraar QUACK werd geen tijd gevonden voor het college over het Deutsche socialisme; eveneens werden door hem niet behandeld Capita selecta der staathuishoudkunde, hetgeen hij, in de plaats van den hoogleeraar BEAUJON, op zich had genomen. In diens plaats belastte hij zich wel met het onderwijs in de staathuishoudkunde en de statistiek. Wegens gebrek aan hoorders bleef de medicina forensis voor juristen achterwege; om dezelfde reden verviel het college over pharmacautische zoölogie. Door zijne benoeming tot directeur van het K. Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra

zijn de lessen van den lector KERRERT gedeeltelijk niet gegeven. Het college over waarschijnlijkheidsrekening bleef achterwege. Wegens gebrek aan hoorders zijn de lessen in Griekse epigraphiek niet gegeven. Wegens ziekte van den hoogleeraar VERDAM, werden zijne lessen gedurende eenigen tijd waargenomen deels door den hoogleeraar MATTHES, deels door dr. STOKT, leeraar aan het gymnasium.

Boven de aangekondigde lessen zijn gegeven: door den hoogleeraar CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, eene reeks voordrachten over Germaansche heldensagen; door den hoogleeraar MAX CONRAT colleges in het Romeinsche recht; door den hoogleeraar TILANUS, colleges over militaire chirurgie en door den hoogleeraar VAN DEN ES, colleges over encyclopaedie en methodologie der geschiedenis.

De meeste lessen zijn in het Nederlandsch gegeven; de hoogleeraren NABER en KARSTEN bezigden Latijn; de hoogleeraar VALRTON deed zulks voor enkele lessen; de hoogleeraren HERTZ, FORSTER en RUGE bezigden veelal Duitsch.

De volgende tabel geeft een overzicht der op de series lectionum aangekondigde en der gegeven lessen.

T A B E L

der op de Series Lectionum aangekondigde en der gegeven lessen.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Literatuur en karakteristiek van de laatst verschenen werken op dit gebied.	1) Geen eigenlijke responsie, maar evenals in vorige jaren werd den hoorders steeds de gelegenheid gegeven inlichting te vragen omtrent het gesprokene.
	Neen.	Geschiedenis der zedenleer bij de oude oostersche volken en Israël.	
		Beginnelen en grondslagen der zedenleer. Plichten en deugden.	2) Beide deze colleges zijn gegeven tot aan de Paaschvacantie.
	Neen.	Het wezen en de eigenschappen Gods.	
	Neen.	Egyptenaren en Semieten.	
	Neen.	Het Monotheïsme.	
Ja.		Van het begin der veertiende tot het einde der vijftiende eeuw.	
		Geschiedenis der Hervorming.	
	Neen.	Omvang en taak der oude christelijke letterkunde. De geschiedenis van het ontstaan van den Kanon. De synoptische Evangelien.	
Ja.		1. Matth. III, V; Joh. I; 1 Cor. IX; Hebr. XII.	
Ja.		2. Inleiding over tekstcritiek. Luc. XVII—XX, 1 Cor. X en XI.	
	Neen.	Algemeene begrippen. Overzicht van het rechtssysteem. Kort begrip van de Nederlandsche rechtsgeschiedenis.	
	Neen.	Kort overzicht van de hoofdbegrippen van het constitutioneel staatsrecht; voorts van het Nederlandsche staatsrecht. Grondgebied; bewoners en het recht; Koningschap; samenstelling der vertegenwoordiging; rechten en plichten harer leden.	
	Neen.	De verhoudingen tusschen de staten onder de omstandigheden van vrede.	
	Neen.	Een gedeelte van den hiervoor bestemden tijd werd op verzoek gewijd aan het algemeen staatsrecht. Daarna werd voortgezet het gemeenterecht, bepaaldelijk, de leer der gemeente-financiën en het toezicht van hooger gezag op de handelingen der gemeente.	
	Neen.	Algemeen gedeelte en bronnen.	
Ja.		Behandeling van enkele hoofdstukken uit Jhering »Die Jurisprudenz des täglichen Lebens».	
Ja.		Oefeningen uit alle gebieden van het Romeinsch privaatrecht.	
		Algemeene inleiding. Geschiedenis. Verhouding tusschen handelsrecht en burgerlijk recht. Hoofbestanddeelen van het zeerecht. Schepen, reederijen, schippers en schepelingen, bevrachting.	
		De internationale rechten. Conflicten en het procesrecht.	
		Behandeling van gefingeerde rechtsgedingen, redactie van dagvaarding en conclusiën, pleidooien.	
	Neen.		
	Neen.		

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
J. P. MOLTZER.	Burgerlijk recht.	4	25
	Burgerlijke rechtsvordering.	2	20
G. A. VAN HAMEL.	a. Strafrecht.	4	25 à 30
	b. Rechtsphilosophie.	1	"
	c. Strafvordering.	2	15 à 20
N. DE ROEVER (lector).	Oud-vaderlandsch recht en zijne geschiedenis.	2	4
<i>Faculteit der geneeskunde.</i>			
G. H. VAN DER MEY.	Theoretische verloskunde.	3 ¹⁾	50
	Practische verloskunde (toucher).	5 ²⁾	15 à 20
	Pelvimetrie.	1	60
	Gynaecologie, in verband met gynaecologische kliniek.	2 ²⁾	30
	Gynaecologische polikliniek.	2 ²⁾	20
J. A. KORTEWEG.	Theoretische heilkunde en propaedeutische kliniek.	2 voor de kerstv. 4 na de kerstv.	50
	Heelkundige kliniek.	2	100
	Heelkundige polikliniek.	3	25 ²⁾
	Heelkundige operatiën. ⁴⁾	3	30
	Heelkundige kliniek.	6	80 à 100
J. W. R. TILANUS.	Operatieve heilkunde.	2	50
	" oefeningen.	8	50
	Militaire chirurgie.	2	50
	Orthopaedische polikliniek.	2	50
	Bijzondere physiologie.	5	90
T. PLACE.	Algemeene physiologie.	2 ²⁾	60
	Capita selecta.	2 ¹⁾	60
	Elementaire cursus voor histiologie	6 ²⁾ ²⁾	50 in drie groepen.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Inleiding Behandeling der wet, houdende algemeene bepalingen Oorsprong, beteekenis en strekking van art. 2014 Burgerlijk Wetboek. De pandwet van 1874. Verklaring der in het Burgerlijk Wetboek voorkomende bepalingen omtrent het bezit.	1) Na de Kerstvacantie. 2) Den geheelen cursus.
Ja.		Hoofdbeginselen onzer rechtspraak in burgerlijke zaken. Loop eener procedure in eersten aanleg.	3) De oudere studenten zijn in drie sectiën verdeeld, waarvan elke club een 25tal bedraagt.
Ja.		Inleiding over het karakter der strafrechtswetenschap. Strafrechtstheoriën. Het Nederlandsch strafstelsel in zijne historische ontwikkeling. De voornaamste hoofdstukken uit de leer van het misdrijf: doen en laten; rechtvaardigingsgronden, schuld, poging, deelneming. Alles geïllustreerd uit de leer der bijzondere delicten en casus positiën.	4) Door de studenten zelf te verrichten. 5) Voor de Kerstvacantie.
Ja.		Verbonden met 1 uur strafrecht over straftheoriën en strafrecht.	6) Te zamen met prof. J. VAN REES.
Ja.		Inleiding over de bronnen en hoofdbeginselen van het Nederlandsch strafproces. In bijzonderheden het voorbereidend onderzoek.	
	Neen.	Geschiedenis en ontwikkeling van het oud-vaderlandsch publiek- en privaatrecht tot op de invoering van de Fransche wetgeving. Het oud-vaderlandsch recht ten tijde der Republiek van de hand van Hugo De Groot. Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleerdheid.	
	Neen.	Zwangerschap en baring.	
Ja.		Onderzoek van zwangeren, barenden en kraamvrouwen.	
	Neen.	Bekken-anomalieën en verloskundige operatieleer.	
Ja.			
Ja.			
Nu en dan.		Algemeene heelkunde toegepast op speciale ziektegevallen.	
Eene enkele maal.		Speciale onderwerpen met opvolgende operatie.	
Ja.			
Ja.			
Ja.			
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.	Bloed, bloedsomloop, spijsverteering, ademlating, nierfunctie, dierlijke warmte.	
	Neen.	Levensverschijnselen der cel.	
	Neen.	Gezichtsorgaan, algemeene physiologie van het zenuw- en spierstelsel.	
Ja.		Weefsel-elementen, eenvoudige weefsels, beginselen der methode.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
B. J. STORVIS.	Cursus in physiologische scheikunde.	7½ ¹⁾	100 verdeeld in groepen.
	Algemeene pathologie.	4 ¹⁾	90—120
	Geneesmiddelen.	4 ²⁾	40—65
		2 ¹⁾	
	Theorie der physische diagnostiek (in het bijzonder van percussie en auscultatie)	2 ²⁾	>
	Propaedeutische kliniek.	2 ⁴⁾	>
P. K. PEL.	Oefeningen in path. chem. onderzoek.	2	> ⁵⁾
	Medische kliniek.	4	50—130 ⁶⁾
	> polikliniek.	1½—2	80
	Physische diagnostiek.	3	60 ⁷⁾
	Klinische acute infectieziekten.	1 ¹⁾	40—50
	Laryngoscopie.	1	30 ⁸⁾
J. FORSTER.	Hygiëne, in verband met med. politie.	3 ²⁾	40
		1 ¹⁾	
	Hygiëne (microbiologie).	2 ²⁾	40
C. H. KUHN.	Hygiënische cursus.	2 ¹⁾	10 à 12 ⁹⁾
	Oefeningen en onderzoek in het laboratorium door meer- gevorderden.	Dagelijks.	12
	Algem. pathol. anatomie.	5 ²⁾	40—50
		1 ¹⁾	
	Bijzondere pathol. anatomie.	2 ¹⁾	100 à 120
	Gerechtelijke geneeskunde.	1 ¹⁾	40—60
	Bijzondere pathol. anatomie.	2 ¹⁰⁾	50—60
	Diagnost. en epicrese.	2	50—60
	Obductietechniek.	2	40—50
	Pathol. histologie.	4	30—40 ¹¹⁾
H. HERTZ.	Pathol. anatom. demonstratie.	2 ¹²⁾	100—120
	Obductie-oefeningen.	10 ¹³⁾	
	Speciale pathologie en therapie.	4 ²⁾	40—60
	> > > >	2 ¹⁾	
	Medische kliniek.	2 ²⁾	100—130
		4 ¹⁾	
W. M. GUNNING.	Medische polikliniek.	1½—2	80
	Oogheekkundige kliniek en polikliniek.	4	30

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Urine, bloed, eiwitachtige lichamen, spijsvertering.	1) Na de Kerstvacantie.
	Neen.	Algemeene nosologie, algemeene stetrologie, algemeene pathogenie en symptomalogie (met uitzondering der pathologie van het zenuwstelsel.)	2) Vóór de Kerstvacantie.
	Neen.	Algemeene en bijzondere geneesmiddelen met uitzondering der alteranta).	2) Na de groote vacantie, gedurende acht weken.
			4) Vóór en na de Kerstvacantie.
Ja.			5) Na de Kerstvacantie in vier groepen van 15-16 studenten, deels onder leiding van den 1ste-assistent D. H. ZERNHUSEN.
Ja.		Onderzoek van urine op normale en abnormale bestand-deelen.	6) Al naarmate de kliniek door de leerlingen van een of twee semesters wordt gevolgd. Vóór de Kerstvacantie alleen voor het 3de semester, na de Kerstvacantie 1 uur voor het vierde, 2 uur voor het tweede en 1 uur voor beide semesters.
Ja.			7) In 4 groepen van circa 15 hoorders.
Ja.			8) In groepen van 8-10 practi-canten.
Ja.			9) In groepen.
Ja.			10) Vóór de Kerstvacantie voor meer-gevorderden. Na de Kerstvacantie voor be-ginnenden.
Ja.		Cultuur van bacteriën; invloed van lucht, licht enz. op het leven van bacteriën; verspreiding van mikro-organismen; desinfectie: attenuatie; techniek der in-enting.	11) Na de Kerstvacantie in 2 groepen.
	Neen.		12) Na de Kerstvacantie; na afloop van de les responsie.
	Neen.		13) Geleid door den 1ste-assistent, den heer J. DE HAAN, en cursus-gewijze bijgewoond door groepen van 8 deelnemers.
	Neen.	Onkologie.	
	Neen.	Formeel gedeelte. De med. for. expertise in geval van verwonding, doodslag en vergiftiging. Stuprumete. Infanticidium. Abortus.	
	Neen.	Capita selecta naar aanleiding van versche praeparaten.	
Ja.		Obductiën.	
	Neen.	Techniek en grondslagen der pathol. anatom. diagnostiek.	
Ja.		Oefeningen in het vervaardigen van microsc-paeparaten en het herkennen van weefselverand.	
		Demonstratie en bespreking van patholog. toestanden naar aanleiding van versche praeparaten.	
Ja.		Oefeningen in de kunst van het obduceeren en het her-kennen van afwijkingen.	
	Neen.	Ziekten der circulatie en respiratie, organen der lever. neuropathologie.	
Ja.			
Ja.			
Ja.		Demonstratie, bespreking en behandeling der belang-rijkste en meest voorkomende oogziekten.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
D. VAN HAREN NOMAN.	Theoretische oogheelkunde.	1 à 2	30
	Oogspiegelcursus.	2 à 3	Groepen van 6 à 8
	Operatieve oogheelkunde.	1 à 2	10 à 15
	Dermatopathologie.	2 1)	40 à 50
	Dermatologische kliniek.	1 2)	40 à 50
	Leer der syphilis en der venerische geslachtsziekten.	2 2)	± 50
A. A. G. GUYE.	Polikliniek voor huidziekten en venerische geslachts- ziekten.	3	40 à 50
	Oorheelkunde.	1 2)	± 20
	Oorheelkundige polikliniek.	2	10
G. RUGE.	Anatomie van den mensch.	5	80—90
J. VAN REES.	Menschelijke en vergelijkende ontwikkelingsgeschiedenis.	6	90
	Practische oefeningen.	50	100
	Histologie.	2	40
	Elementaire cursus voor histologie.	6 2)	50 in 3 groepen.
	Cursus voor microscopische anatomie.	4 Voor Paschen. 4 2)	50 in 4 groepen.
	Practische oefeningen voor meergevorderden.	Na Paschen 8. 4—8	2—10 afwisselende practicanten.
J. W. GUNNING.	Repetitie-cursus.	5 1)	50 in 5 groepen.
	Organische chemie.	2	120
	Pharmaceutische chemie.	4	25
	Analytische chemie.	2	30
W. H. JULIUS.	Practische oefeningen.	Dagelijks.	30
	Proefondervindelijke natuurkunde.	2 1)	8
	Practische oefeningen.	Dagelijks.	15
HUGO DE VRIES.	Anatomie en physiologie der planten.	2	150
	Plantenziekten.	1	10
	Practische oefeningen in de microscopie.	Dagelijks 2 uur.	140

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
	Neen.	Bespreking en demonstratie der voornaamste methoden van oogheelkundig onderzoek.	1) Vóór de Kerstvacantie.
		Capita selecta uit de oogheelkunde.	2) Na de Kerstvacantie.
Ja.		Practische oefeningen in de ophthalmologie.	3) Vóór de Kerstvacantie, te zamen met prof. T. PLACE.
Ja.		Demonstratie der voornaamste oogoperatiën in vivo.	4) Na de Paaschvacantie.
	Neen.	Algemeene symptomatie, diagnostiek en therapie der huidziekten.	5) Sedert de Kerstvacantie.
	Neen.		
	Neen.	Pathologie en therapie der syphilis en der venerische geslachtsziekten met klinische demonstratiën.	
Ja.		Demonstratie der voorkomende gevallen.	
	Neen.	Capita selecta uit de oorheelkunde.	
Ja.		Demonstratie der voorkomende gevallen.	
	Neen.	Inleiding. Vorm van het lichaam. Osteologie en syndesmologie. Myologie. Tractus intestinalis et respiratorius. Uro-genitaal-stelsel. Centraal zenuwstelsel. Ontwikkeling van de genoemde organen.	
Ja.		Ontwikkeling van ei en sperma. Bevruchting. Eerste perioden van ontwikkeling. Kiembladen en aanleg van de organenstelsels.	
Ja.		Preparatie der spieren, banden en gewrichten, ingewanden, bloedvaten en zenuwen van het centraal zenuwstelsel. Topographische praeparaten.	
	Neen.	Weefsel-elementen, eenvoudige weefsels, voornaamste organen.	
Ja.		Weefsel-elementen, eenvoudige weefsels, beginselen der methoden.	
Ja.		Voornaamste organen.	
		Organen, speciale methoden.	
Ja.			
Ja.		Voornaamste organen.	
	Neen.	Systematisch overzicht der voornaamste carboniden.	
	Neen.	De chemische geneesmiddelen van den tegenwoordigen tijd.	
	Neen.	Analyse en hare toepassingen, bijzonder op het onderzoek van voedingsmiddelen.	
Ja.		Toepassingen over de orale lessen.	
Ja.		Electrische metingen, hoofdzakelijk in verband met de theorie der dielectrica.	
Ja.		Verschillende onderwerpen.	
	Neen.	Anatomie der cel, physiologie der organen.	
	Neen.	Ziekten door dieren en door bacteriën veroorzaakt.	
Ja.		Anatomie en physiologie der cel, bevruchting.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
D. J. KORTEWEG.	Practische oefeningen voor meergevorderden.	Dagelijks.	3
	Analytische meetkunde (eerste cursus).	2	8
	» » (tweede cursus).	2	5
	Projectivische meetkunde.	1	9
	Astronomie.	2	8
	Mechanica.	3	7
C. A. J. A. OUDEMANS.	Vormleer der planten.	1 uur van September tot 1 Mei.	120
	Rangschikking der phanerogamen.	2	120
	» » cryptogamen.	1	20
	Pharmacologie voor pharmaceuten.	2	100
	» » medici.	1	100
	Responsie over plantenfamiliën, met gebruikmaking van levende voorwerpen.	Van 1 Mei tot 1 Juli.	120
	Responsiën en practische lessen over pharmaceutische botanie en pharmacognosie voor pharmaceuten.	2 uur responsie en 6 uur practijk.	20
J. H. VAN 'T HOFF.	Anorganische scheikunde.	3	120
	Organische scheikunde voor candidaten.	2	7
	Theoretische scheikunde.	2	7
	Practisch werken.	Dagelijks.	90 in 4 groepen.
		»	19
		»	4
MAX WEBER.	Vergelijkende anatomie.	3	70
	Systematische zoölogie.	1	60
	Capita selecta voor meergevorderden.	1	6
	Practisch werken voor filosofen.	2 namiddagen.	5
	» » » eerstbeginnenden (samen met dr. OUDEMANS).	2 namiddagen.	35
	Practisch werken voor candidaten enz.	Dagelijks.	3
D. VAN DER WAALS.	Proefondervindelijke natuurkunde.	4	160
	Wiskundige natuurkunde.	2	12
	» »	2	7
A. J. VAN PESCH.	Practische oefeningen.		
	Hoogere stekunde.	2	9
	Differentiaal rekenen.	2	5
	Beschrijvende meetkunst.	2	5

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Plantenziekten, weefsels, bevruchting.	1) Soortgelijke onderwerpen worden af en toe door de hoorders behandeld; ook op het gebied der theoretische scheikunde.
Ja.		Analytische meetkunde van het platte vak tot en met de hyperbool.	
Ja.		Voortzetting der analytische meetkunde van het platte vak; analytische meetkunde der ruimte.	2) In het laatste gedeelte van den cursus is in een afzonderlijk uur gelegenheid tot responsie gegeven.
Ja.		Eerste beginselen.	
Ja.		Beschrijving der bewegingen der hemellichamen enz.	
Ja.		Dynamica der materiele stelsels.	
	Neen.	Een deel der bloem, de vruchten en zaden.	
	Neen.	Een groot deel der choripetale Dicotylen.	
	Neen.	Een tweede deel der fungi tot en met pteridophyten.	
	Neen.	Zaden, gommen, harsen, gomharsen, aetherische en vette oliën, dierlijke simplicia.	
	Neen.	Simplicia der Pharm. Neerlandica.	
Ja.		Bepaling van familien.	
Ja.		Microscopisch onderzoek van de simplicia. Herkenning van levende en gedroogde planten, platen, simplicia, microscopische voorwerpen.	
Ja.		De metalen.	
Ja.		Verschillende onderwerpen, gekozen in verband met de nieuwere litteratuur. 1)	
Ja.		Scheikundig evenwicht; verwantschap; reactiesnelheid.	
Ja.		Klassikale en niet klassikale cursus voor a. s. medici.	
Ja.		Qual. en quant. analyse voor meergevorderden.	
Ja.		Speciale onderzoekingen.	
	Neen.	Vegetatieve organen.	
	Neen.	Algemeene zoölogie; Protozoën tot Anthropoden.	
	Neen.	Levende en uitgestorven zoogdieren.	
Ja.		Verschillende onderwerpen.	
Ja.		Verschillende onderwerpen.	
Ja.		Verschillende onderwerpen.	
Neen. 2)		Licht, electriciteit en magnetisme.	
Ja.		Mechanische warmte-theorie.	
Ja.		Statische electriciteit. Bolfunctiën. Magnetisme. Dynamische electriciteit. Theorie van Ampère. Potentraal van gesloten stroomen.	
Ja.		Determinanten. Reeksen.	
		Hoogere machtsvergelijkingen.	
Ja.		Functiën van een veranderlijke.	
Ja.		Eerste gedeelte. Projectieel. Perspectief. Schaduw. Anonometrie.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
W. STORBER.	Beschrijvende meetkunst.	2	4
	Integraalrekening.	3	5
	Artsenijbereidkunde.	1	30
	Practische artsenijbereidkunde.	12	groepen van 6—7
	Recepteerkunde (practische).	2	groepen van 6—7
	Recepteerkunde.	1	30
	Practische recepteerkunst voor candidaatartsen.	8	groepen van 6—7
	Recepteerkunde voor candidaatartsen.	1	60
<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>			
J. VERDAM.	Historische grammatica.	2	12
	Taal der 17de eeuw.	2	18
	Middelnederlandsch.	2	12
	Gothisch.	2	10
J. M. J. VALETON.	Oude geschiedenis.	2	11
	Romeinsche antiquiteiten.	3	11
	Capita selecta voor candidaten.	2	7
H. T. KARSTEN.	Latijnsche taal voor achterlijke candidaten.	4	12
	» » » candidaten.	3	7
	Epigraphiek.	1	3
A. H. G. P. VAN DEN ES.	Grieksche antiquiteiten.	2	5
	Paedagogiek.	1 uur 6 uur prac- tische oefen- ingen.	6
H. C. ROGGE.	Algemeene geschiedenis.	3	18
	Vaderlandsche geschiedenis.	3	20
	Geschiedenis der middeleeuwen.	2	16
	Encyclopaedie en methodologie der geschiedenis.	1	4
C. B. SPRUYT.	Geschiedenis der Grieksche wijsbegeerte.	3	12
	Redeneerkunde.	2	10
	Metaphysica.	3 1/2	6

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Tweede gedeelte. Omwentelingsoppervlakken, cilinder en kegelvlakken. Regelvlakken.	1) Dit college, voor het eerste halfjaar aangekondigd, werd ook in het tweede halfjaar voortgezet.
Ja.		Leer der imaginaircn. Elleptische functiën. Quaternionen. Integratie van enkele differentiaalvergelijkingen.	
	Neen.	Geneesmiddelen voor inwendig gebruik (1ste gedeelte).	
Ja.		Bereiding, onderzoek en gehaltebepalingen van grondstoffen en praeparaten.	Al deze lessen moesten reeds met de Kerstvacantie gestakt worden wegens ziekte. Na de Paaschvacantie zijn, in overleg met curatoren, de lessen in de taal der 17de eeuw gegeven door prof. J. C. MATTHES, die Huygens Voorhout en Costelyck Mall met de studenten heeft gelezen, en die in Gothisch en Middelnederlandsch door dr. F. A. SROET, leeraar aan het gymnasium alhier, die voor het Gothisch gelezen heeft het Evangelie van Lucas en voor het Mal. Die Borchgravinne van Vergi.
Ja.		Bereiding van moeilijkeren dispensevormen.	
Ja.		Inrichting der apotheek en van het laboratorium. Nieuwere en moeilijke dispensevormen.	
Ja.		Bereiding van eenvoudige dispensevormen.	
	Neen.	Eischen voor het opstellen van geneeskundige voorschriften.	
	Neen.	Invloed van andere talen op het Nederlandsch.	
Ja.		Hooft's Nederlandsche historiën.	
Ja.		Couchi-fragmenten.	
Ja.		Evangelie van Lucas.	
	Neen.	Geschiedenis van Italië en van Sicilië van 343 tot 264.	
	Neen.	Volksvergaderingen en senaat.	
	Neen.	Romeinsche geschiedenis na 59 voor Christus.	
Ja.		Cicero de divin. lib. II. Livius lib. V. Catulli carmina selecta. Horatii carmina selecta.	
Ja.		Taciti A XI. Planti Captivi. Histor. litter. tragicorum et lyricom.	
	Neen.	C. I. L. vol. I.	
	Neen.	Familierecht bij de Atheners.	
	Neen.	Methodologie.	
Ja.		Duitschland van 1815 tot 1871.	
Ja.		Het tijdvak van Frederik Hendrik van 1625—1648.	
Ja.		Het Duitsche Rijk onder de Saksische keizers.	
	Neen.		
	Neen.	Tot en met Plato.	
Ja.		De formeele logica in haar geheel.	
	Neen.	Lezing en bespreking van Pars I en II der Ethica van Spinoza.	

Naam van den hoogleraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
S. A. NABER.	Grieksch voor studenten.	4	14
	» » kandidaten.	2	7
	Grieksch epigraphiek.	2	Geen toehoorders.
	» palaeographie.	2	3
A. PIERSON.	Nederlandsche letterkunde.	1	20
	Fransche »	2	30
	Engelsche »	1	15
	Grieksch kunstgeschiedenis.	2	10
J. C. MATTHES.	Hebreeuwsche taal.	3	18
	Israëlietische oudheden.	4	18
	Exegese des Ouden Testaments (historische boeken).	2	7
	» » » » (historische en profeti- sche boeken).	1	20
	Geschiedenis der Moabietische letterkunde.	2	7
	Beginnelen van het Arabisch.	1	5
	Aardrijkskunde. 1)	3	14
C. M. KAN.		2	6
		1	3
	Land- en volkenkunde van den Indischen Archipel.	2	6

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Hom. Iliad. XXIV. Od. IV. Platonis Gorgias.	1) Aan hen, die de colleges in aardrijkskunde volgden, ten einde zich voor het akte-examen M. O. te bekwamen, werden onderwerpen, ter wetenschappelijke behandeling en ter bespreking voor de klasse, opgegeven. Deze voordrachten werden in een afzonderlijk college gehouden en aan de critiek van het auditorium en den hoogleeraar onderworpen.
Ja.		Aristophan. Equites Dem. de Cor.	
		Lezing van Grieksche opschriften.	
Ja.		Lezing van Grieksche handschriften.	
	Neen.	Vondels tragediën.	
		Tijdperk 1830--1848.	
		Shakespeare's tragediën.	
		Tijdvak van Alexander de Groot.	
Ja.		Bespreking der grammatica en cursorisch lezen des Ouden Testaments.	
	Neen.	Geographie van Palestina; maatschappelijk, huiselijk en burgerlijk leven; pars sacra.	
Ja.		Vele capita en pericopen uit het Oude Testament.	
Ja.		Daniel II. Spreuken 39.	
	Neen.	Geschiedenis van het ontstaan des Ouden Testaments; Kanons; Spreuken; Amos; Hosea; Pentateuch.	
Ja.		Christomathie en grammatica van Roorda.	
	Neen.	Staatkundige aardrijkskunde. Vergelijking der voornaamste Staten van Europa onderling. Bespreking der Engelsche, Fransche en Spaansche koloniën.	
	Neen.	Natuurkundige aardrijkskunde. Het klimaat. Resultaten van het wetenschappelijk poolonderzoek voor de natuurkundige aardrijkskunde. Ontdekkingsgeschiedenis van Zuid-Amerika en orographie van dat werelddeel.	
	Neen.	Geschiedenis der cartographie.	
	Neen.	Producten van den Indischen Archipel. Orographie van Samatra.	

PRIVATE LESSEN.

De navolgende privaāt-docenten hebben onderwijs gegeven:

in de faculteit der rechtsgeleerdheid:

mr. M. W. F. TREUR, 7 uren per week met 8 toehoorders privaatrecht, 3 uren per week met 7 toehoorders fiscaal- en notarieelrecht en 3 uren per week met 8 toehoorders practische oefeningen in het ontwerpen van akten en het oplossen van casus-positiën uit het huwelijks-, goederen- en het erfrecht.

In de faculteit der geneeskunde:

dr. C. C. DELPRAT, 4 uur per week met 6 à 7 toehoorders electro-diagnostiek en electrotherapie;

dr. T. E. W. FELTKAMP, 4 uur per week met 6 toehoorders physische diagnostiek;

dr. J. VAN DEVENTER SZN, 1½ uur per week met 50 toehoorders psychiatrie en 4½ uur per week met 9 à 18 toehoorders onderzoek van patienten;

dr. M. A. MENDES DE LEON, 2 uur per week met 12 toehoorders operatieve heilkunde;

dr. N. VAN RIJNBEEK, 9 uur per week met 15 à 20 toehoorders, oogheilkunde;

dr. C. B. TILANUS, 1 uur per week met 3 à 6 toehoorders chirurgie en 1 uur per week met 3 à 6 toehoorders orthopaëdie;

dr. R. H. SALTET met den hoogleeraar FORSTER, 2 uur per week voor ongeveer 10 toehoorders practische oefeningen in het hygiënisch laboratorium.

In de faculteit der wis- en natuurkunde:

dr. L. TH. REICHER, gedurende 6 uur per week met 15 toehoorders analytische scheikunde;

dr. G. A. F. MOLENGRAAFF, 2 uur per week met 35 toehoorders elementaire kristallographie en mineralogie, 1 uur per week met 3 toehoorders speciale mineralogie en 2 uur per week met 4 toehoorders geologie en palaeontologie;

dr. J. TH. OUDEMANS, 4 uur per week met 35 toehoorders practische oefeningen in de zoölogie.

In de faculteit der letteren en wijsbegeerte:

jhr. dr. J. SIX, 1 uur per week met 2 toehoorders capita selecta der grieksche kunstgeschiedenis;

dr. J. VAN DER VLIET, 2 uur per week met 2 toehoorders beginselen der spraakkunst van het Sanskriet.

Onder leiding van den hoogleeraar KUHN gaf zijn adsis-tent J. DE HAAN een privatissimum in het obduceeren.

e. UITKOMSTEN VAN HET ONDERWIJS.

De faculteiten hebben geene aanleiding gevonden bijzondere opmerkingen over de uitkomsten van het onderwijs te maken.

De uitslag der examens en promotiën blijkt uit de navolgende tabellen:

EXAMENS.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	AANMERKINGEN.
<i>Faculteit der godgeleerdheid.</i>				
Examens in de Hebreeuwsche taal en Israëlietische oudheden	16	15 ¹⁾	1	¹⁾ Hiervan 2 cum laude.
Candidaats-examens: 1ste gedeelte	12	11 ²⁾	1	²⁾ Hiervan 5 cum laude en deed 1 voor de 2de maal examen.
2de gedeelte	15	15 ³⁾	—	³⁾ Hiervan 3 cum laude.
Doctoraal-examens	2	2 ⁴⁾	—	⁴⁾ Cum laude.
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>				
Candidaats-examens	25	22 ⁵⁾	3 ⁶⁾	⁵⁾ Hiervan 2 cum laude en deden 2 voor de 2de maal examen.
Doctoraal examens:				⁶⁾ 1 voor de 2de maal.
a. rechtswetenschap	26	21 ⁷⁾	5 ⁸⁾	⁷⁾ Hiervan 1 cum laude en deden 5 voor de 2de maal examen.
b. staatswetenschap	2	2	—	⁸⁾ Hiervan werd 1 voor de 2de maal en 1 voor de 3de maal afgewezen.
<i>Faculteit der geneeskunde.</i>				
Candidaats-examens	27	19 ⁹⁾	8	⁹⁾ Hiervan 3 cum laude en deden 3 voor de 2de maal examen.
Doctoraal-examens: geneeskunde	20	11 ¹⁰⁾	9 ¹¹⁾	¹⁰⁾ Hiervan deden 3 voor de 2de maal en 1 voor de 4de maal examen.
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>				
Examens bedoeld in art. 86 wet H. O.	10	8 ¹²⁾	2	¹¹⁾ Hiervan 1 voor de 4de maal.
Natuurkundige examens voor medici	30	22 ¹³⁾	8 ¹⁴⁾	¹²⁾ Hiervan deden 2 voor de 2de maal examen.
Candidaats-examens:				¹³⁾ Hiervan 2 voor de 2de maal.
a. scheikunde	2	2	—	¹⁴⁾ Hiervan deden 3 voor de 2de maal en 1 voor de 4de maal examen.
b. wis- en natuurkunde	—	—	—	
c. plant- en dierkunde	—	—	—	
d. artsnijbereidkunde	3	2	1	

EXAMENS.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	AANMERKINGEN.
<i>e.</i> wis- en sterrenkunde	—	—	—	1) Hiervan 2 <i>cum laude</i> .
<i>f.</i> aard- en delfstofkunde	—	—	—	
<i>g.</i> algemeen	—	—	—	
Doctoraal-examens:				
<i>a.</i> wis- en natuurkunde	—	—	—	
<i>b.</i> artsenijsbereidkunde	—	—	—	
<i>c.</i> plant- en dierkunde	—	—	—	
<i>d.</i> scheikunde	—	—	—	
<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>				
Examens bedoeld in art. 86 wet H. O.	1	—	1	
Propaedeutische examens:				
<i>a.</i> voor theologen	—	—	—	
<i>b.</i> » juristen	—	—	—	
<i>c.</i> » literatoren	—	—	—	
Candidaats-examens:				
<i>a.</i> Nederlandsche letteren	6	4 1)	2	
<i>b.</i> klassieke letteren	2	2	—	
Doctoraal-examens:				
<i>a.</i> Nederlandsche letteren	—	—	—	
<i>b.</i> klassieke letteren	—	—	—	

PROMOTIËN.	PUBLIEK.	PRIVAAT.	AANMERKINGEN.
Godgeleerdheid	—	1	1) Hiervan 1 op stellingen en 2 <i>cum laude</i> .
Rechtswetenschap	15 1)	3	
Staatswetenschap	1 2)	—	2) <i>Cum laude</i> .
Geneeskunde	3 2)	1	3) Hiervan 1 <i>cum laude</i> .
Nederlandsche letterkunde	1 2)	1	
Klassieke letteren	1 2)	—	

OPGAVE van de namen der gepromoveerden en van de titels hunner proefschriften.

GODGELEERDHEID.

H. J. ELHORST.

De profetie van Micha.

RECHTSWETENSCHAP.

EDMOND VON NOEL.

De praktijk in zake drukpersdelicten sedert 1 September 1886.

F. BRUDEKER.

Het recht van den naam.

A. C. H. GEUKEMA BAKKER.

De militaire rechtbanken in Frankrijk, Beijeren en Rusland.

W. A. VAN Woudenberg Hamstra.

De waarneming van het Koninklijk gezag door den Raad van State.

J. KLEIN.

Strafbare voorbereidingshandelingen bij sommige soorten van valsheid.

F. E. POSTHUMUS MELIES.

Artikel 424 Wetboek van Strafrecht.

E. J. KORTHALS ALTES.	Internationale rechtsconflicten op het gebied van het zeerecht.
H. P. LOGGERE jr.	De middelen tot bewaring van recht der vrouw toegekend bij echtscheiding, scheiding van tafel en bed en scheiding van goederen.
J. F. MUYSEN.	Preferente aandeelen en actions de jouissance.
H. SILLEM.	Het faillissement des verzekeraars.
J. WORST.	Het rechtskarakter der beneficiaire aanvaarding.
T. K. DORAMA.	Het dooden van een kind en van de vrucht eener vrouw.
C. A. ELIAS.	Het leerling-contract.
P. H. LOEFF.	Hoofdelijke verbintenissen volgens het Nederlandsche recht.
A. FENTENER VAN VLISSINGEN.	Misbruik van cognossemens-exemplaren.
J. TEIXEIRA D'ANDRADE.	De Fransche wet op de vakverenigingen.
A. W. M. CRAMER.	De vereenigde en dubbele vergadering der Staten-Generaal.

STAATSWETENSCHAP.

C. A. VERRIJN STUART.	Ricardo en Marx, eene dogmatisch-historische studie.
-----------------------	--

GENEESKUNDE.

J. SASSE AZD.	Over Zeeusche schedels.
J. G. FYAN.	Een duizend gevallen van urethritis.
A. BONEBAKKER.	Het plasmodium malariae.
H. J. HART.	Verslag der verloskundige kliniek aan de Universiteit van Amsterdam over 1886.

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

E. F. KUIPER.	Karel ende Elegast.
R. LEYDS.	Disputatio historica de ordine rerum Ole 107a, gestarum imprimis de Demosthenis orationis in mediam temporibus.

KLASSIEKE LETTERKUNDE.

IJ. H. ROGGE.	Libanii Apologia Socratis.
---------------	----------------------------

f. HANDELINGEN IN HET BELANG DER WETENSCHAP.

Dispuutgezelschappen. Het Hebréeuwsche dispuutgezelschap »Reuchlin,” waarvan de hoogleeraar MATTHES beschermheer is, vergaderde om de 14 dagen des avonds in het Universiteitsgebouw. Het aantal werkende leden bedroeg 18.

De studenten-Debatclub vergaderde onder leiding van een der hoogleeraren uit de rechtsgeleerde faculteit. Stellingen werden verdedigd op economisch- en Staats-rechterlijk gebied.

Het medische dispuutgezelschap »Bis repetita placent” bestond uit 6 werkende leden.

Het gezelschap »Newton”, bestaande uit 10 leden, hield 8 vergaderingen, waarop o. a. stellingen verdedigd en lezingen gehouden werden over electrisch licht, onderzeesche telegraphie, photographie en het uitdrukken der gemoedsaandoeningen bij menschen en dieren.

Het gezelschap B. A. C. O. telde 16 leden, die voordrachten hielden op het gebied der philosophische faculteit.

Prijsvragen. Op de gedurende den vorigen cursus door de faculteit der godgeleerdheid uitgeschreven prijsvraag is één antwoord ingekomen, hetwelk waardig geacht werd met een gouden erepenning bekroond te worden. Schrijver daarvan was de heer G. A. WUMKES, student in de theologie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht.

De philosophische en de litterarische faculteit kregen geen antwoord op de door haar uitgeschreven prijsvragen. Op 1 Mei 1891 werden de navolgende prijsvragen uitgeschreven:

I. Faculteit der rechtsgeleerdheid.

De faculteit verlangt eene historisch-dogmatische verhandeling over de rechten en verplichtingen, die tusschen de Staten uit de neutraliteit voortspruiten.

II. Faculteit der geneeskunde.

De faculteit verlangt een ontleedkundig onderzoek, waarbij wordt nagegaan, welke uit het ruggemerg ontspringende zenuwen 1°. de spieren der verschillende spiergroepen aan de benedenste extremitet van den mensch en 2°. de verschillende gedeelten der huid dier extremitet voorzien. Mochten daarbij variëteiten gevonden worden, zoo wenschte de faculteit zooveel mogelijk de redenen daarvoor aangewezen te zien. Het onderzoek kan tot enkele streken worden beperkt.

Gemeentebeurzen. In het genot van gemeentebeurzen waren 1 student in de rechtsgeleerdheid, 3 in de geneeskunde, 2 in de wis- en natuurkunde, en 2 in de letteren en wijsbegeerte.

g. HULPMIDDELEN VOOR HET ONDERWIJS.

Universiteitsgebouw. Den 12den Maart 1891 had de feestelijke opening van de aula plaats. Door den rector-magnificus werd zij namens den senaat aanvaard. Als bewijs van sympathie schonk baron G. ROSENTHAL dien zelfden dag een marmer Minervabeeld ter plaatsing aldaar. Het gebouw verkeert in behoorlijken staat van onderhoud.

Bibliotheek. Ter voorziening in de behoefte aan plaats-ruimte werden de vertrekken, indertijd door den bibliothecaris ROGGE bewoond, grootendeels bij de bibliotheek getrokken. Deze maatregel verschafte niet alleen ruimte voor het plaatsen van een groot aantal boeken, maar gaf tevens gelegenheid, om, door eene andere indeeling der lokalen, den dienst te vergemakkelijken en het geroef der bezoekers te vergrooten. De tot dusver gebezigde sombere studiezaal werd door een schoon, goed verlicht en rustig vertrek vervangen.

Aan de inrichting der catalogi kon niet zooveel worden gewerkt als wel wenschelijk was. Van de boeken, behoorende aan het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap, werd eene lijst gedrukt, terwijl de druk van den catalogus der Paedagogische bibliotheek van het Nederlandsch onderwijzersgenootschap grootendeels ten einde werd gebracht. Een aanvang werd gemaakt met den druk van den catalogus der verzameling van oude geneeskundige werken, vroeger aan de bibliotheek geschenken.

Behalve de geregeld inkomende vervolgwerven en de aangekochte boeken, kwamen een aantal geschenken de bibliotheek verrijken. De boekserijen van de hoogleeraren WURFBAIN en BEAUBON werden ten geschenke aangeboden. Ook de hoogleeraar TILANUS schonk vele medische geschriften. Door bemiddeling van den heer C. M. VAN GOGH werd eene groote verzameling werken aangeboden. De heer G. M. BOISSEvain schonk eene collectie Staatsrekeningen over de jaren 1815—1850; ook de heeren J. T. F. STERNBERGEN en mr. W. P. SAUTJN KLUIT stonden boeken en tijdschriften af. De bibliotheca Rosenthaliana werd door baron G. ROSENTHAL met zeldzame werken verrijkt. In het geheel werden 875 boeken in het journaal ingeschreven; ook de in bruikleen gegeven bibliotheken namen geregeld toe.

Insgelijks breidde zich de handschriftenverzameling uit. Hiervoor werden geschenken ontvangen van de heeren VERDAM, BORMANS, DE HOOP SCHEFFER en GLASIUS.

Het aantal bezoekers bedroeg 12 950; het hoogste cijfer per dag was 93. Uitgeleend en geraadpleegd werden respectievelijk 4828 en 13 225 boeken; 35 handschriften zijn geraadpleegd en 28 uitgeleend.

Als adjuvant trad de heer E. W. MOES op 1 December 1890 in functie. De heer DELSMAN bekwam, op verzoek, eervol ontslag als eerste-beambte en werd vervangen door den heer SCHURMAN, die als tweede-beambte werd opgevolgd door den heer MEHLER.

Pathologisch laboratorium. De inrichting verkeert in goeden toestand. De instrumenten en medicamenten zijn aangevuld. Aangeschaft is een bacteriologische atlas. Er hadden pathologisch-chemische onderzoekingen plaats alsmede proeven met jodoform en de werking van giften en tegengiften.

Hortus botanicus. De inrichting voorziet in de behoeften; vernieuwing van kassen en uitbreiding wordt noodig. Door ruiling werden vele zaden verkregen. Geschenken werden ontvangen uit 'slands Plantentuin te Buitenzorg en van de heeren OWAN, LAGERHEIM en ANDRÉ. De felle koude veroorzaakte weinig schade.

Laboratorium en verzameling voor ziektekundige ontleedkunde. Behalve ten dienste van het onderwijs werd van het laboratorium ook gebruik gemaakt voor oorspronkelijke onderzoekingen door meergevorderden.

Hygiënisch laboratorium. De inrichting verkeert in goeden toestand. De nieuw in gebruik genomen lokalen beant-

woorden aan het doel. De verzameling instrumenten en apparaten is vermeerderd, o. a. met filtreertoestellen en een regen- en calorimeter. Onderzoekingen hadden plaats omtrent duinzand en de geaardheid van het veen.

Scheikundig laboratorium. Slechts door het opofferen van de door den directeur bestemde localiteit kon in de bestaande behoeften worden voorzien. De apparaten bleven, door gemis aan ruimte, ten deele ingepakt. Door den heer ROSENTHAL werd een kostbaar apparaat geschenken.

Natuurkundig laboratorium. Met het oog op het steeds toenemend aantal studenten, die in het laboratorium practisch werkzaam zijn, is er eene uitbreiding aan de inrichting gegeven.

Laboratorium en verzameling voor de zoölogie. De toestand is bevredigend doch de ruimte voor het opstellen der voorwerpen is niet geheel voldoende. De verzameling ten dienste der anatomie werd belangrijk uitgebreid, dank aan de medewerking van dr. C. KERBERT, nieuw benoemd directeur van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra.

Koloniaal geneeskundig museum. Bij den afloop der koloniaal geneeskundige tentoonstelling in 1883 waren aan den hoogleeraar STOKVIS eenige verzamelingen afgestaan om ter bekwaamere tijd te worden opgenomen in een koloniaal geneeskundig museum. Inmiddels werden de voorwerpen bewaard in het Koninklijk Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra. Dit jaar werd door curatoren een bedrag toegestaan voor de inrichting van het museum. De voorwerpen zijn in de »de Ruyterzaal" van het Universiteitsgebouw geplaatst. De heeren COCHUS en DE LEROU waren den hoogleeraar bij de rangschikking behulpzaam. Een catalogus is in bewerking. In het museum bevinden zich onder andere eene Chineesche apotheek, eene collectie inlandsche geneesmiddelen uit Madras en andere deelen van Engelsch-Indië, photographieën van hospitalen en badplaatsen en modellen van desinfectie-ovens.

Anatomisch laboratorium en museum—VROLIK. In het laboratorium zijn belangrijke verbeteringen aangebracht tot het bergen der lijkenkisten. Voor de studenten is een nieuw lokaal ingericht. Door aankoop en door het maken van praeparaten is de verzameling aanzienlijk vermeerderd.

Het laboratorium voor experimenteels plantenphysiologie, het scheikundig-pharmaceutisch laboratorium, het pharmaceutisch-galenisch laboratorium en de model-apotheek, het geographisch-geologisch kabinet, het physiologisch laboratorium, het heekkundig museum, het ontleedkundig-heekkundig laboratorium en de bekkensverzameling bevinden zich in goeden staat en geven geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

§ 3. GYMNASIA.

a. GETAL DER SCHOLEN.

Het getal der gymnasia bleef onveranderd en bedraagt 29. Zij zijn gevestigd in de gemeenten, aangewezen in de volgende tabel, die tevens vermeldt of de inrichting Rijkssubsidie geniet, in welke van de niet verplichte vakken onderwijs wordt gegeven, alsmede hoeveel het schoolgeld bedraagt.

Provinciën.	Gemeenten.	Aanwijzing van Rijkssubsidie.	Niet verplichte onderwijsvakken.	Schoolgeld in guldens.
Noordbrabant,	's Hertogenbosch,	gesubsidieerd,	gymnastiek,	60, 100
	Breda,	idem,	—	100
Gelderland,	Arnhem,	idem,	Hebreeuwsch; gymnastiek,	70
	Nijmegen,	idem,	idem,	60, 80
	Zutphen,	idem,	idem,	80
	Doetinchem,	idem,	Hebreeuwsch,	100
	Tiel,	idem,	—	70
Zuidholland,	Rotterdam,	niet gesubsidieerd,	Hebreeuwsch; gymnastiek,	100
	's Gravenhage,	idem,	idem,	100
	Leiden,	gesubsidieerd,	idem,	100
	Delft,	idem,	idem,	80
	Dordrecht,	idem,	idem,	72
	Gorinchem,	idem,	Hebreeuwsch,	70
	Schiedam,	idem,	idem,	70
	Gouda,	idem,	idem,	75
Noordholland,	Amsterdam,	niet gesubsidieerd,	Hebreeuwsch; gymnastiek,	100
	Haarlem,	gesubsidieerd,	Hebreeuwsch,	80
Zeeland,	Middelburg,	idem,	Hebreeuwsch; gymnastiek,	100
Utrecht,	Utrecht,	idem,	Hebreeuwsch,	100
	Amersfoort,	idem,	idem,	60
Friesland,	Leeuwarden,	idem,	Hebreeuwsch; gymnastiek,	50, 60, 80
	Sneek,	idem,	Hebreeuwsch,	80
Overijssel,	Deventer,	idem,	idem,	70
	Kampen,	niet gesubsidieerd,	Hebreeuwsch; gymnastiek,	30
	Zwolle,	gesubsidieerd,	Hebreeuwsch,	100
Groningen,	Groningen,	idem,	idem,	70
	Winschoten,	idem,	—	80
Drenthe,	Assen,	idem,	Hebreeuwsch,	75
Limburg,	Maastricht,	idem,	gymnastiek,	30, 40, 50, 60, 70, 100

Bij besluit van den raad der gemeente Amersfoort van 26 Januari 1891 werd het schoolgeld met ingang van 1 September 1891 tot f 85 verhoogd.

Ook te Leeuwarden werd eene wijziging in het schoolgeld gebracht. Met ingang van 1 September 1891 is het vastgesteld op f 84, terwijl er voor twee of meer kinderen uit hetzelfde gezin eene reductie wordt toegestaan, zoodat het voor den tweeden en iederen verderen leerling gesteld wordt op f 50.

b. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

In het onderwijzend personeel en zijne bezoldiging hebben in het schooljaar 1890—1891 de volgende veranderingen plaats gehad.

's Hertogenbosch. Bij raadsbesluit van 2 September 1890 werd aan dr. W. A. A. HECKER, leeraar in de geschiedenis, eervol ontslag verleend wegens zijne benoeming tot leeraar in de oude talen aan het gymnasium te Delft. In zijne plaats benoemde de raad bij besluit van 9 October 1890 den heer G. S. REEBOURST, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Bergen op Zoom, die zijne betrekking na de Kerstvacantie aanvaardde. Tijdens de vacature wer-

den de lessen in de geschiedenis waargenomen door de vier leeraren in de oude talen.

Aan den heer F. A. W. SCHAEFER, leeraar in de natuurlijke historie, werd op grond van ziekte, die een verblijf in het buitenland voor hem noodig maakte, verlof verleend voor den tijd van 4 maanden. Met de tijdelijke waarneming zijner lessen belastte de gemeenteraad in zijne vergadering van 2 Mei 1891 dr. J. H. WAKKER, leeraar aan de Zuidhollandsche leerhoeve voor zuivelbereiding te Oudshoorn.

Breda. In de plaats van den heer C. J. VIERHOEF, leeraar in de Hoogduitsche taal, wien wegens zijne aanstelling aan de Rijks hoogere burgerschool te Heerenveen bij raadsbesluit van 11 April 1891 eervol ontslag werd

verleend, benoemde de raad bij besluit van 8 Augustus 1891 voor den duur van het schooljaar 1891-1892 den heer J. A. M. RIJK, leeraar in het Hoogduitsch aan de kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden.

Nijmegen. Daar dr. H. G. L. VAN DER MEULEN wegens zijne gelijktijdige aanstelling aan de hogere burgerschool te Zierikzee zijne benoeming tot leeraar in de scheikunde bij het middelbaar en hooger onderwijs niet had aangenomen, bleef de vacature voortduren. Bij besluit van 31 October 1890 benoemde de raad den heer J. G. C. VRIENS, doctorandus in de scheikunde te Amsterdam. Dit besluit moest echter worden ingetrokken, daar den benoemde wegens het gemis van den doctoralen titel de bevoegdheid tot het geven van onderwijs aan de hogere burgerschool ontbrak. Nadat de heer VRIENS inmiddels zich den graad van doctor in de scheikunde verworven had, werd hij bij raadsbesluit van 24 Januari 1891 wederom benoemd en aanvaardde hij op 1 Februari daaraanvolgende zijne betrekking.

Zutphen. De heer A. A. BEEKMAN, benoemd tot directeur der hogere burgerschool te Schiedam, legde bij den aanvang der Kerstvacantie zijne betrekking van leeraar in de wiskunde neder en werd opgevolgd door dr. A. J. SWART, leeraar aan de hogere burgerschool te Enkhuizen, benoemd bij raadsbesluit van 15 December 1890 en in functie getreden op 17 Februari 1891. Gelurende de vacature werd door de heeren dr. B. C. GOUDSMIT, leeraar aan het gymnasium, en H. J. BOLDERMANN, leeraar aan de hogere burgerschool, geheel belangeloos in het onderwijs in de wiskunde voorzien.

Doetinchem. Aan den rector dr. K. G. P. SCHWARTZ werd bij raadsbesluit van 14 October 1890 met ingang van 1 Januari 1891 eene personeele toelage van f 400 's jaars toegekend.

Aan den heer J. G. DOORMAN, leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde, werd uithoofde van zijne benoeming tot leeraar aan de hogere burgerschool te Schiedam, eervol ontslag verleend en in zijne plaats voorloopig tot 1 September 1891 aangesteld de heer B. VAN RIJSLWIJK, doctorandus in de Nederlandsche letteren te 's Gravenhage. Nog vóór het einde van den cursus werd deze tijdelijke aanstelling door eene definitieve vervangen, terwijl de tijdelijke benoeming van den leeraar in de Hebreuwsche taal, J. SMALHOUT, wederom voor een jaar bestendig werd.

Tiel. Bij raadsbesluit van 11 Augustus 1891 werd de heer P. A. VAN WESTERHEE, tijdelijk leeraar in de oude talen, definitief als zodanig benoemd met ingang van 2 September daaraanvolgende.

Rotterdam. Aan dr. M. C. TIDEMAN, leeraar in de oude talen, moest wegens redenen van gezondheid van 1 Januari tot 1 Augustus 1891 verlof worden verleend. Gedurende dien tijd is met machtiging van het gemeentebestuur aan het gymnasium tijdelijk werkzaam geweest de heer J. H. LEOPOLD, doctorandus in de klassieke letteren te Leiden, tegen eene maandelijksche belooning van f 150.

De heer J. F. NIJMEIJER, leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde, werd, na twee jaren lang tijdelijk werkzaam te zijn geweest, tegen het einde van den cursus definitief aangesteld op eene jaarwedde van f 2500.

's Gravenhage. Tot opvolger van dr. F. A. F. C. WENT, wien op zijn verzoek met ingang van 1 Februari 1891 eervol ontslag werd verleend als leeraar in de natuurlijke historie, werd bij raadsbesluit van 20 Februari 1891 benoemd dr. A. BORGMAN, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Warfum, die zijne betrekking op 1 April daaraanvolgende aanvaardde. Gedurende de vacature werden de lessen in de natuurlijke historie in de lagere klassen waargenomen door den leeraar dr. A. H. PARREAU.

Wegens ongesteldheid van den leeraar in de Engelsche taal jhr. B. L. TEDING VAN BERKHOUT werden zijne lessen van Februari tot het einde van den cursus opgedragen aan den heer C. VAN TIEL, leeraar aan de hogere burgerschool te 's Gravenhage, tegen eene belooning van f 100 's maands.

Leiden. Dr. J. J. HARTMAN verzocht wegens zijne benoeming tot hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden eervol ontslag uit zijne betrekking van conrector. Bij raadsbesluit van 30 Juli 1891 werd hem dit met ingang van 1 October daaraanvolgende verleend en tot zijn opvolger met ingang van denzelfden datum aangewezen de leeraar in de oude talen dr. L. PUNT.

Delft. De heer J. GILSWIJK werd tegen het einde van den cursus met het onderwijs in de gymnastiek belast, op eene bezoldiging van f 200 's jaars.

De jaarwedde van den leeraar dr. C. HESSELING werd met ingang van 1 Januari 1891 van f 2000 gebracht op f 2250.

Dr. W. D. GRATAMA verkreeg uithoofde van zijne benoeming tot leeraar aan de Polytechnische school met ingang van 1 September 1891 eervol ontslag uit zijne betrekking van leeraar in de natuurkundige wetenschappen. Aan het einde van het studiejaar was in de vacature nog niet voorzien.

Gorinchem. De tijdelijke benoeming van den leeraar in de oude talen dr. C. H. DEE, werd bij raadsbesluit van 26 Juni 1891 in eene definitieve veranderd.

Gouda. Bij raadsbesluit van 23 September 1890 werd tot leeraar in de Hebreuwsche taal voor het schooljaar 1890-1891 benoemd de heer A. KETELLAPPER, die den 3den October d. a. v. in functie trad. Tegen het einde van den cursus werd hij opnieuw als zodanig benoemd tot 1 September 1892.

Haarlem. Bij raadsbesluit van 2 September 1890 werd aan dr. P. M. HERINGA op diens verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in de wiskunde, terwijl de openkomende lessen tijdelijk werden opgedragen aan de heeren A. J. DUYFJES, leeraar aan de hogere burgerschool met 5jarigen cursus en dr. H. A. J. VALKEMA BLOUW, leeraar aan het gymnasium. Definitief werd in de vacature voorzien door de benoeming van den heer L. VAN DER VEGT, leeraar aan de hogere burgerschool te Breda, die op 23 Februari 1891 in functie trad.

Aan den conrector dr. J. VAN DER VLIET, werd bij raadsbesluit van 5 November 1890 toegestaan gebruik te maken van de vergunning, hem door burgemeester en wethouders van Amsterdam verleend, om op te treden als privaet-docent in het sanskrit en aanverwante vakken aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam.

De jaarwedde van den heer J. ESSER JR., leeraar in de Engelsche taal, werd met ingang van 1 Januari 1891 verhoogd met f 250 en alzoo gebracht op f 1250.

Dr. J. VAN DER VLIET, wien de onderscheiding was te beurt gevallen van te worden benoemd tot hoogleeraar in de Latijnsche taal en letterkunde aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, verkreeg eervol ontslag uit zijne betrekking van conrector met ingang van 1 September 1891. Bij raadsbesluit van 17 Juni 1891 werd de leeraar in de oude talen dr. A. H. GARRER aangewezen als conrector, terwijl de raad ter vervulling van de ontstane vacature bij besluit van 29 Juli 1891 dr. H. M. B. TER HAAR ROMENY, leeraar aan het gymnasium te Doetinchem, benoemde, met bepaling dat deze zoo noodig mede belast zou worden met een gedeelte van het onderwijs in de oude geschiedenis.

Middelburg. De heer G. F. G. De Bruyn, leeraar in de wiskunde, werd, wegens zijne benoeming aan de hogere burgerschool te Arnhem, bij besluit van den gemeenteraad van 17 September 1890 eervol uit zijne betrekking ontslagen met ingang van 1 November d. a. v. Hij werd vervangen door den heer H. VAN DER KAMP, doctorandus in de wis- en natuurkunde, die, na bij raadsbesluit van 15 October 1891 tot tijdelijk leeraar voor één jaar benoemd te zijn, op 1 December in functie trad.

Utrecht. De leeraar in de oude talen J. HARTELUST moest uithoofde van ernstige ziekte gedurende geruimen tijd zijn onderwijs staken. Tijdens zijne afwezigheid werden zijne lessen door de overige leeraren waargenomen.

De tijdelijke leeraar in de Hebreeuwsche taal en letterkunde, de heer H. ITALIE, werd omstreeks het einde van het schooljaar herbenoemd voor den cursus 1891—1892.

Amersfoort. Na het vertrek van dr. H. F. JONKMAN, benoemd tot directeur der Rijks hogere burgerschool te Utrecht, werd het onderwijs in de plant- en dierkunde in de beide hoogste klassen tijdelijk opgedragen aan dr. H. W. HEINSIUS te Amsterdam, die bij raadsbesluit van 26 Januari 1891 definitief belast werd met het geheele onderwijs in de natuurlijke historie.

Leeuwarden. Bij het begin van den cursus 1890—1891 bleek wederom de behoefte aan eene tijdelijke vermeerdering van het getal leeraren ten gevolge van de noodzakelijk geworden splitsing van eenige klassen. Dientengevolge werd bij raadsbesluit van 23 September 1890 voor den loopenden cursus de heer S. P. HUIZINGA, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Leeuwarden, benoemd tot leeraar in de natuurlijke historie en 28 October d. a. v. werd tot leeraar in de oude talen aangesteld de heer K. E. W. SROOTMAN, doctorandus in de klassieke letteren te Groningen.

Deventer. Het leerarenpersoneel, onvoldoende geworden door het vertrek van den rector dr. A. J. VITRINGA, werd aangevuld door de aanstelling van den heer F. W. FLEDERUS, doctorandus in de klassieke letteren, die zijne betrekking op 1 October 1890 aanvaardde. Bij raadsbesluit van 13 October werd vervolgens de corrector dr. H. G. A. LEIGNES BAKHOVEN tot rector en de leeraar dr. A. J. KRONENBERG tot corrector benoemd, terwijl de jaarwedde van den leeraar in de oude talen dr. J. H. WILMINK met f 200 verhoogd en alzoo op f 2200 gebracht werd.

Eene gelijke verhooging werd bij raadsbesluit van 29 October 1890 toegekend aan den heer D. B. WISSELINK, leeraar in de wiskunde. Eene ernstige ziekte, waardoor deze leeraar werd aangetast, belette hem zijne lessen te blijven waarnemen. Om in het onderwijs in de wiskunde te voorzien, werden de heeren G. D. UITTEN, civielingenieur, en H. KASSENBERG, 1ste-onderwijzer aan eene lagere school, door den raad bij besluit van 24 November 1890 tot tijdelijke leeraren aangesteld; de eerste heeft tot 1 Juni onderwijs gegeven in de drie hoogste klassen, de laatste tot het einde van den cursus in de drie laagste klassen. De heer WISSELINK herstelde allengs en na sedert 1 Juni de lessen in de drie hoogste klassen gegeven te hebben, zal hij in den cursus 1891—1892 zijne geheele taak weder op zich kunnen nemen.

Groningen. Voor de lessen in de oude talen, de wiskunde en het Nederlandsch en de geschiedenis was wegens de splitsing der 1ste, 2de, 3de en 4de klasse in twee afdelingen eene tijdelijke versterking van het personeel der leeraren noodig. De raad benoemde in zijne vergadering van den 27sten September 1890 voor het nog overig gedeelte van den cursus 1890—1891 tot tijdelijke leeraren: in de oude talen den heer J. H. SMIT, candidaat in de

klassieke letteren, in de wiskunde den heer J. BEIJER, candidaat in de wis- en natuurkunde, in het Nederlandsch, in de geschiedenis den heer mr. K. MEIJER WIERMA.

Winschoten. Ter voorziening in de vacature, ontstaan ten gevolge van de aanstelling van dr. B. J. H. OVINK aan het gymnasium te Gouda, benoemde de raad bij besluit van 2 September 1890 den heer A. C. DORNHECK BUSCHER, candidaat in de klassieke letteren, tot leeraar in de oude talen. Deze benoeming mocht echter de goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken niet verwerven. Door het college van curatoren werd derhalve den raad eene nieuwe voordracht aangeboden, waaruit deze in zijne zitting van 18 October 1890 benoemde den heer A. C. H. BOISSEvain, doctorandus in de klassieke letteren te Leiden, die zijne functiën den 1sten November daaraanvolgende aanvaardde.

Assen. In de plaats van den op 8 Juli 1890 overleden leeraar in het Hebreeuwsch werd bij besluit van den raad van 3 October daaraanvolgende benoemd dr. H. U. MEYBOOM, predikant te Assen.

Na gedurende twee jaren als tijdelijk leeraar in de oude talen aan het gymnasium te Assen werkzaam te zijn geweest, werd de heer P. C. BARENDRECHT VAN CHARLOIS bij besluit van den raad dd. 19 Juni 1891 definitief als zodanig aangesteld.

Met het onderwijs in de aardrijkskunde werden voor het jaar 1891 wederom belast de heeren dr. A. ECKEN, leeraar in de wiskunde aan het gymnasium, en J. DE VRIES, leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde aan de Rijks hogere burgerschool.

Maastricht. De heer W. DE VRIES, leeraar in de Nederlandsche taal en aardrijkskunde, werd bij raadsbesluit van 2 April 1891 herbenoemd voor den tijd van een jaar.

Den 2den October 1890 werd bij besluit van den gemeenteraad de tijdelijke benoeming van den heer G. PATTISON, leeraar in de Engelsche taal, tot 1 Januari 1891 verlengd; na afloop van dien termijn werd in strijd met het advies van het college van curatoren de heer PATTISON door den raad bij besluit van 21 Januari 1891 andermaal tot leeraar in de Engelsche taal aan het gymnasium en de hogere burgerschool benoemd. De Minister van Binnenlandsche Zaken onthield echter, wat het gymnasium betreft, aan dit raadsbesluit zijne goedkeuring. Daarna werd door den gemeenteraad bij besluit van 2 April 1891 alleen aan het gymnasium tegen eene jaarwedde van f 1000 aangesteld de heer I. F. KRAMER, tot dusverre leeraar aan eene bijzondere inrichting voor middelbaar onderwijs te Scheveningen.

De tijdelijke aanstelling van den heer J. H. TH. HEMSTEGE werd bij raadsbesluit van 8 Augustus 1891 in eene definitieve veranderd.

Het eindcijfer van het getal der leeraren onderging geene verandering; het bedroeg 427, evenals het vorige jaar.

De volgende tabel wijst hunne bevoegdheid aan:

GYMNASIA te	Getal der leeraren in December 1890.						Getal der vacatures.	Aanmerkingen.
	Doc- toren.	Can- didaten.	Bezitters eener akte voor het Middelbaar onderwijs.	Volgens over- gangs- bepaling wet H. O.	Volgens over- gangs- bepaling wet M. O.	Totaal.		
's Hertogenbosch . . .	4	4	5	—	—	13		
Breda	6	1	4	—	1	12		
Arnhem	6	—	6 ¹⁾	—	—	12		
Nijmegen	6	2	7 ¹⁾	—	2	17		
Zutphen	6	1	5	1	—	13		
Doetinchem	9	2	2 ¹⁾	3	—	16		
Tiel	5	2	3	—	1	11		
Rotterdam	15	—	5	—	—	21		
's Gravenhage	11	—	7	—	—	18		
Leiden	9	1	6	—	—	16		
Delft	5	2	1	2	—	10		

¹⁾ Hieronder één bezitter van de akte bedoeld in art. 16 i, alinea 2, wet H. O.

GYMNASIA te	Getal der leeraren in December 1890.						Getal der vaca- tures.	<i>Aanmerkingen.</i>
	Doc- toren.	Candi- daten.	Bezitters eener akte voor het Middelbaar onderwijs.	Volgens over- gangs- bepaling wet H. O.	Volgens over- gangs- bepaling wet M. O.	Totaal.		
Dordrecht	6	2	5	—	—	13		1) Hieronder één bezitter van de akte bedoeld in art. 16 i, alinea 2, wet H. O.
Gorinchem	6	1	5 ¹⁾	—	—	13		
Schiedam	5	1	5	—	—	11		
Gouda	6	2	7 ¹⁾	—	—	15		
Amsterdam	16	—	8 ¹⁾	1	—	25		
Haarlem	10	1	4	—	—	15		
Middelburg	4	3	6	—	1	14		
Utrecht	8	4	5 ¹⁾	—	—	17		
Amersfoort	8	—	5 ¹⁾	—	1	14		
Leeuwarden	7	3	4	1	—	15		
Sneek	6	2	5	—	—	13		
Deventer	7	2	6	—	—	15		
Kampen	8	1	9 ¹⁾	—	—	18		
Zwolle	7	3	3	—	—	13		
Groningen	9	5	4	—	—	18		
Winschoten	5	3	3	—	1	12		
Assen	7	2	2	1	—	12		
Maastricht	3	3	1	1	7	15		
	210	54	139	10	14	427		

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de jaarwedden van rectoren en leeraren aan de verschillende gymnasia.

GYMNASIA te	Jaarwedde van den rector, * vrije woning.	Getal der leeraars-jaarwedden					Totaal bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 2000.	boven f 2000 tot en met f 2500.	boven f 2500.	Geheel getal jaar- wedden van rectoren en leeraren.	
's Hertogenbosch	f 3200	5	3	3	1	13	f 21 250
Breda	3000	6	2	3	—	12	18 475
Arnhem	3500	4	1	4	2	12	21 250
Nijmegen	* 2600	10	1	5	—	17	20 285
Zutphen	3000	6	4	3	—	14	20 130
Doetinchem	3000	1	13	1	—	16	28 900
Tiel	3000	5	3	2	—	11	17 750
Rotterdam	5000	4	3	3	10	21	49 500
's Gravenhage	4000	3	3	8	3	18	39 050
Leiden	3800	6	3	5	1	16	25 260
Delft	3600	1	4	3	1	10	21 250
Dordrecht	3500	5	1	5	1	13	22 860
Gorinchem	3000	7	4	—	1	13	19 000
Schiedam	3000	6	2	2	1	12	18 600
Gouda	3000	7	4	3	—	15	20 600
Amsterdam	5000	1	—	5	18	25	72 800
Haarlem	3500	6	3	5	1	16	26 750
Middelburg	3500	8	—	4	1	14	19 400
Utrecht	3600	1	3	6	6	17	40 000
Amersfoort	3000	8	4	1	—	14	18 700
Leeuwarden	3500	2	3	8	2	16	33 850
Sneek	3000	7	4	1	—	13	18 300
Deventer	3000	9	2	3	—	15	19 750
Kampen	3200	3	5	9	—	18	34 770
Zwolle	3500	5	1	6	—	13	22 000
Groningen	4000	2	4	9	2	18	38 800
Winschoten	3000	6	4	1	—	12	18 800
Assen	3400	5	5	2	—	13	19 975
Maastricht	3100	7	5	2	—	15	20 315

De volgende tabel bevat eene opgave van de jaarwedden, door het onderwijzend personeel der gymnasia genoten aan burgerdag- of avondschole, aan hogere burgerschole, aan middelbare meisjesschole, aan lagere schole en aan inrichtingen tot vorming van onderwijzers bij het lager

onderwijs. Waar bleek, dat eene bezoldiging werd genoten aan eene inrichting, niet tot de bovengenoemde rubrieken terug te brengen, is daarvan mededeeling gedaan in de laatste kolom. Inkomsten van bijzondere inrichtingen zijn niet opgenomen.

G Y M N A S I A te	Jaarwedden aan eene burger dag- of avondschool.				Jaarwedden aan eene hogere burgerschool.				Jaarwedden aan eene hogere burgerschool voor meisjes.			
	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.
	Tot en met f 500.	Boven f 500 t/m f 1000.	Boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 t/m f 1000.	Boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 t/m f 1000.	Boven f 1000.	
's Hertogenbosch	3	—	—	f 750,00	—	—	5	f 10 150	—	—	—	—
Breda	—	—	—	—	—	—	6	9 975	—	—	—	—
Arnhem	—	—	—	—	1	—	3	4 700	1	—	—	f 300
Nijmegen	1	3	—	2 802,50	—	5	5	9 945	—	—	—	—
Zutphen	2	1	—	1 100,00	1	2	4	7 720	—	—	—	—
Tiel	2	—	—	130,00	—	2	2	6 000	—	—	—	—
Rotterdam	—	—	—	—	—	—	3	6 200	—	—	—	—
's Gravenhage	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Leiden	—	—	—	—	2	—	3	8 040	—	—	—	—
Delft	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dordrecht	—	—	—	—	—	1	4	8 400	—	1	—	600
Gorinchem	—	—	—	—	—	2	4	9 000	—	—	—	—
Schiedam	2	—	—	400,00	—	1	4	6 400	—	—	—	—
Gouda	—	—	1	1 050,00	—	—	8	11 200	—	—	—	—
Amsterdam	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Haarlem	—	—	—	—	—	—	4	6 400	—	—	—	—
Middelburg	1	—	—	200,00	—	1	5	9 700	—	—	—	—
Utrecht	—	—	—	—	—	—	1	1 050	1	1	—	1 100
Amersfoort	—	—	—	—	—	3	4	10 000	—	—	—	—
Leeuwarden	1	—	1	1 400,00	—	—	1	1 500	—	—	—	—
Sneek	—	—	—	—	—	3	3	7 800	—	—	—	—
Deventer	3	—	—	750,00	—	1	7	10 650	1	1	—	900
Kampen	3	—	—	868,00	—	—	—	—	—	—	—	—
Zwolle	2	—	—	600,00	—	—	4	7 600	—	—	—	—
Groningen	—	—	—	—	—	1	—	700	—	—	—	—
Winschoten	—	—	—	—	—	5	1	5 800	—	—	—	—
Assen	—	—	—	—	—	—	3	6 600	—	—	—	—
Maastricht	2	—	—	500,00	3	—	4	8 135	—	—	—	—

Jaarwedden aan eene lagere school.				Jaarwedden aan inrichtingen tot vorming van onder- wijzers bij het lager onderwijs.				Totaal.		AANMERKINGEN.
Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.	Getal.	Bedrag.	
Tot en met f 500.	Boven f 500 t/m f 1000.	Boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 t/m f 1000.	Boven f 1000.				
—	—	—	—	2	—	—	f 1000	(7) 10	f 11 900,00	1 hoofdonderwijzer aan de gods- dienstige scholen der Israëlietische gemeente f 1125.
—	—	—	—	—	—	—	—	(6) 6	9 975,00	
—	1	—	f 650	—	—	—	—	(5) 6	5 650,00	
—	—	—	—	—	—	—	—	(10) 14	12 747,50	
—	1	—	1040	1	—	—	300	(7) 12	10 160,00	2 Krijgsschool f 500 en f 2200; 1 ambachtsschool f 400; 1 gym- nasium Haarlem f 400.
—	—	—	—	2	—	—	300	(4) 8	6 430,00	
—	—	—	—	—	—	—	—	(3) 3	6 200,00	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	2	—	1480	—	1	—	975	(6) 8	10 495,00	1 wachtgeld aan de meisjesschool f 150.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	(5) 6	9 000,00	
—	—	—	—	3	—	—	900	(6) 9	9 900,00	
—	—	—	—	1	—	—	300	(6) 8	7 100,00	1 zeevaartschool Rotterdam f 150.
—	—	—	—	—	—	—	—	(8) 9	12 250,00	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	(4) 4	6 400,00	1 buitengewoon hoogleersaar aan de Universiteit f 1000. 1 gymnasium 'sGravenhage f 400.
1	1	—	1000	2	1	1	3500	(7) 13	14 400,00	
—	—	—	—	1	—	—	150	(4) 4	2 300,00	
—	—	—	—	4	—	—	875	(8) 11	10 875,00	
—	1	—	600	—	—	—	—	(2) 4	3 500,00	2 hoofdcursus f 300 à f 500. 1 conservator museum f 100. 1 hogere burgerschool en normaal- lessen te Sappemeer f 525.
—	—	—	—	2	—	—	500	(6) 8	8 300,00	
—	—	—	—	—	—	—	—	(9) 13	12 300,00	
—	—	—	—	2	—	—	300	(3) 5	1 168,00	
—	—	—	—	2	—	—	325	(4) 8	8 525,00	1 conservator museum f 100. 1 hogere burgerschool en normaal- lessen te Sappemeer f 525.
—	—	—	—	—	—	—	—	(1) 1	700,00	
—	—	—	—	—	—	—	—	(6) 6	5 800,00	
—	—	—	—	—	—	—	—	(3) 3	6 600,00	
1	—	—	300	1	—	—	300	(7) 11	9 235,00	

c. LEERLINGEN.

De volgende tabel wijst het getal der leerlingen en der toehoorders aan.

Getal der leerlingen en der toehoorders op 1 Januari 1891.

GYMNASIA TE	Leerlingen.								Toehoorders.		Algemeen totaal.	
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	6de klasse.	Totaal.	Totaal in 1890.	1891.	1890.	1891.	1890.
's Hertogenbosch	9	4	5	8	8	5	39	42	2	1	41	43
Breda	13	10	6	11	4	4	48	37	—	—	48	37
Arnhem	19	18	16	19	20	7	99	96	—	—	99	96
Nijmegen	15	8	7	8	11	5	54	44	—	1	54	45
Zutphen	10	14	9	11	8	10	62	59	—	—	62	59
Doetinchem	43	34	41	44	29	33	224	221	1	—	225	221
Tiel	9	7	5	1	3	5	30	24	2	2	32	26
Rotterdam	47	37	39	27	26	15	191	190	—	—	191	190
's Gravenhage	33	29	24	20	26	13	145	132	—	—	145	132
Leiden	23	21	21	15	20	15	115	113	—	3	115	116
Delft	17	13	7	14	9	5	65	57	2	2	67	59
Dordrecht	14	14	15	9	8	7	67	62	3	3	70	65
Gorinchem	10	8	8	8	4	5	43	46	—	1	43	47
Schiedam	7	10	5	4	1	1	28	26	—	—	28	26
Gouda	8	8	6	2	3	4	31	20	2	—	33	20
Amsterdam	68	64	51	41	42	28	294	314	—	—	294	314
Haarlem	22	15	16	12	18	8	91	92	—	—	91	92
Middelburg	11	16	7	11	7	5	57	51	—	—	57	51
Utrecht	40	26	30	20	20	12	148	142	—	—	148	142
Amersfoort	19	14	10	4	12	5	64	53	1	—	65	53
Leeuwarden	29	32	27	16	15	26	145	150	1	1	146	151
Sneek	13	11	15	7	3	10	59	58	—	—	59	58
Deventer	10	9	10	6	10	7	52	55	—	—	52	55
Kampen	17	10	13	9	11	9	69	59	4	11	73	70
Zwolle	5	9	9	6	1	6	36	43	1	1	37	44
Groningen	36	37	25	29	15	16	158	164	—	—	158	164
Winschoten	11	8	8	8	9	3	47	47	—	—	47	47
Assen	6	9	5	7	11	3	41	49	2	1	43	50
Maastricht	19	14	10	6	6	12	67	56	—	—	67	56
Oldenzaal (progymnasium). . .	—	—	—	—	—	—	—	7	—	5	—	12
	583	509	450	383	360	284	2569	2509	21	32	2590	2541

Uit de tabel blijkt dat het getal der leerlingen van 2509 tot 2569 is gestegen, en dat der toehoorders van 32 tot 21 is gedaald, zoodat het totaalcijfer op 1 Januari 1891 2590 bedroeg tegen 2541 op 1 Januari 1890. Aan de gymnasia te Breda, Nijmegen, 's Gravenhage, Delft, Gouda, Amersfoort, Kampen en Maastricht nam het getal der leerlingen het sterkst toe, respectievelijk met 11, 10, 13, 8, 11, 11, 10 en 11 leerlingen, terwijl het getal aan nog onderscheidene gymnasia eene geringe vermeerdering

ondergaan heeft. Hiertegenover stond aan andere inrichtingen eene vermindering, die het sterkst was te Amsterdam, Zwolle en Assen, waar zij respectievelijk 20, 7 en 8 leerlingen bedroeg, maar overigens van geringe betekenis was.

De aanzienlijke vermindering van het cijfer der toehoorders, dat van 32 tot 21 daalde, komt voor het grootste gedeelte op rekening van het gymnasium te Kampen, waar in den afgeloopen cursus 7 toehoorders minder werden

gevonden. Dit verschijnsel is wellicht toe te schrijven aan gewijzigde bepalingen, die omtrent de toelating van toehoorders te Kampen ingevoerd zijn.

Het volgende overzicht wijst aan waar, ter voldoening aan het voorschrift van art. 1, alinea 3, van het Koninklijk besluit van den 29sten Juni 1878 (*Staatsblad* n°. 98), klassen in parallel-afdeelingen gesplitst waren.

GYMNASIA te	Klasse die in parallel-afdeelingen gesplitst was.	Getal leerlingen der parallel-afdeelingen.
Doetinchem	1ste	21 en 22
	2de	18 en 16
	3de	21 en 20
	4de	24 en 20
	5de	17 en 12
	6de	17 en 16
Rotterdam	1ste	15, 16 en 17
	2de	18 en 19
	3de	20 en 20
	4de	14 en 14
	5de	14 en 12
's-Gravenhage . . .	1ste	15 en 18
	2de	15 en 14
	5de	21 en 5
Amsterdam	1ste	24, 24 en 20
	2de	23, 24 en 17
	3de	17, 16 en 18
	4de	20 en 21
	5de	16, 16 en 10
	6de	19 en 9
Utrecht	1ste	20 en 20
	2de	14 en 12
	3de	12 en 18
	5de	10 en 9
Leeuwarden	1ste	14 en 15
	2de	16 en 16
	3de	13 en 14
	6de	13 en 13
Groningen	1ste	18 en 18
	2de	17 en 20
	3de	12 en 13
	4de	14 en 15

Van de aan 24 gymnasia bestaande gelegenheid om onderwijs te ontvangen in de Hebreeuwse taal werd in het geheel door 166 leerlingen gebruik gemaakt; aan 14

gymnasia werd onderwijs gegeven in de gymnastiek, waaraan in het geheel 860 leerlingen deelnamen.

De volgende tabel geeft hiervan een overzicht.

GYMNASIA te	Hebreeuwsch.	Gymnastiek
's Hertogenbosch.	—	10 leerl. in 1 afdeeling.
Arnhem	4	14 » » 2 afdeelingen.
Nijmegen	5	14 » » 2 »
Zutphen	3	40 » » 3 »
Doetinchem . . .	14	—
Rotterdam	7	160 leerlingen verdeeld naar de klassen.
's Gravenhage . .	3	58 leerl. in 5 afdeelingen.
Leiden	7	40 » » 3 »
Delft	1	30 » » 2 »
Dordrecht	6	40 » » 3 »
Gorinchem	2	—
Gouda	2	—
Schiedam	1	—
Amsterdam	22	268 leerl. in 14 afdeelingen.
Haarlem	5	—
Middelburg	6	10 leerl. in 1 afdeeling.
Utrecht	13	—
Amersfoort	8	—
Leeuwarden	19	96 leerl. in 5 afdeelingen.
Sneek	8	—
Deventer	4	—
Kampen	6	35 leerl. in 5 afdeelingen.
Zwolle	1	—
Groningen	15	—
Assen	4	—
Maastricht	—	45 leerl. in 3 afdeelingen.
Totaal	166	860

Te Kampen waren op de lessen in de gymnastiek de leerlingen van het gymnasium met die der hogere burgerschool gecombineerd.

Te 's Gravenhage is een gedeelte der lesuren voor gymnastiek bestemd voor exerceroefeningen, terwijl te Amsterdam 2 klassen, ieder van ongeveer 20 leerlingen, gedurende 2 uur wekelijks aan exerceroefeningen deelnemen.

In Juli 1891 hebben de leerlingen van het gymnasium te Amsterdam, die zich in dan wapenhandel geoefend hadden, wederom gebruik gemaakt van de vergunning van den Minister van Oorlog om in de legerplaats bij Laren te kampeeren en aldaar veldoefeningen te houden.

d. TOELATINGS- EN OVERGANGSEXAMENS.

De uitslag der toelatings- en overgangsexamens blijkt uit de volgende tabel.

GYMNASIA te		Toelatingsexamens voor den cursus 1890—1891.						Overgangs- examens tot den cursus 1891—1892.				Aanmerkingen.
		tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.							
		Geëxamin.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamin.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot eene lagere kl.	Geheel afgew.	Geëxamin.	Bevorderd.	Niet bevoor- derd.	
's Hertogenbosch . .	11	9	2	2	1	1	—	34	29	4	1	
Breda	10	10	—	5	2	1	2	45	37	8	—	
Arnhem	26	18	8	5	4	—	1	86	79	7	—	
Nijmegen	20	15	5	3	3	—	—	44	31	13	—	
Zutphen	12	9	3	3	2	—	1	51	46	5	—	
Doetinchem	41	36	5	30	20	9	1	170	157	12	1	
Tiel	7	7	—	5	4	—	1	24	17	7	—	
Rotterdam	38	31	7	3	2	1	—	177	130	47	—	
's Gravenhage	70	34	36	9	6	3	—	124	105	19	—	
Leiden	33	20	13	13	4	4	5	94	74	19	1	
Delft	22	16	6	6	2	1	3	59	52	6	1	
Dordrecht	18	15	3	5	2	2	1	54	36	17	1	
Gorinchem	9	9	—	3	2	—	1	33	23	10	—	
Schiedam	6	5	1	1	—	—	1	25	17	8	—	
Gouda	9	8	1	5	1	4	—	26	22	4	—	
Amsterdam	98	52	46	16	8	2	6	257	201	56	—	
Haarlem	27	18	9	4	1	1	2	76	62	14	—	
Middelburg	10	10	—	2	1	1	—	49	37	12	—	
Utrecht	48	31	17	12	4	8	—	119	89	30	—	
Amersfoort	26	18	8	15	4	3	8	52	42	10	—	
Leeuwarden	26	22	4	8	5	1	2	109	90	19	—	
Sneek	13	11	2	4	3	1	—	47	35	9	3	
Deventer	6	6	—	2	1	—	1	46	39	7	—	
Kampen	16	14	2	14	8	4	2	56	48	8	—	
Zwolle	4	4	—	4	3	—	1	29	25	3	1	
Groningen	38	31	7	5	4	1	—	138	114	22	2	
Winschoten	9	7	2	4	2	1	1	42	39	3	—	
Assen	8	6	2	6	1	2	3	34	21	13	—	
Maastricht	20	18	2	1	1	—	—	53	46	7	—	
Totaal	681	490	191	195	101	51	43	2153	1743	399	11	

Deze tabel toont aan dat van de 681 jongelieden, die zich aan het toelatingsexamen tot de laagste klasse onderwierpen, 490 of 71,8 percent werden toegelaten, terwijl in 1889 van de 645 geëxamineerden eveneens 490, dus 75,9 percent slaagden. Uit de tabel blijkt verder dat bij de toelatingsexamens tot de laagste klasse te Arnhem, 's Gravenhage, Leiden, Amsterdam, Haarlem, Utrecht en Amersfoort van de 328 geëxamineerden 191, dat is 56,15 percent slaagden, terwijl van de 353 geëxamineerden aan de overige 22 inrichtingen 299, dat is 84,7 percent werden toegelaten. Te Breda, Tiel, Gorinchem, Middelburg, Deventer en Zwolle werden alle aspiranten als leerlingen toegelaten.

De overgangsexamens leverden in 1891 nagenoeg dezelfde uitkomst op als in 1890. In 1890 werden van de 2103 leerlingen, die aan het overgangsexamen deelnamen, 1733 of 82,4 percent tot eene hoogere klasse bevorderd, terwijl in 1891 het overgangsexamen door 2153 leerlingen werd afgelegd, van welke 1743 of 80,9 pct. tot eene hoogere klasse konden overgaan. Zeer uiteenlopend waren echter wederom de resultaten der overgangsexamens aan de verschillende scholen. Zoo slaagden bijv. aan de gymnasia te Arnhem, Zutphen, Doetinchem en Winschoten meer dan 90 pct der geëxamineerden, daarentegen konden er te Assen slechts 61,8 pct., te Dordrecht, Gorinchem en Schiedam nog geen 70 pct. naar eene hoogere klasse bevorderd worden, en bedroeg het percentage der geslaagden te Nijmegen 70,5, te Tiel 70,8.

Hoewel verschillende omstandigheden tot eene dusdanige ongelijkheid aanleiding kunnen geven, is de gevolgtrekking toch zeker wel niet gewaagd, dat, in weerwil van het voor alle gymnasia gelijkelijk geldende leerplan, aan

de verschillende inrichtingen volstrekt niet dezelfde maatstaf gebruikt wordt bij de beoordeeling van de kennis en ontwikkeling der examinaandi.

e. EINDEXAMENS DER GYMNASIA EN DAARMEDE GELIJKGESTELD EXAMEN BEDOELD IN ART. 12 DER WET OP HET HOGER ONDERWIJS.

Bij ministerieele beschikking van 27 Mei 1891 n°. 1865¹, afd. Onderwijs, werden de navolgende gecommiteerden der Regeering benoemd:

a. bij de eindexamens der gymnasia te 's Gravenhage, Leiden en Haarlem dr. H. T. KARSTEN, hoogleeraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, dr. C. P. TIKLE, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden en dr. C. H. C. GRINWIS, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht;

b. bij het eindexamen van het gymnasium te Amsterdam, dr. A. KUENEN, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, dr. B. SYMONS, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen en dr. H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

c. bij de eindexamens der gymnasia te Rotterdam, Dordrecht, Gorinchem en Arnhem, dr. C. BELLAAR SPRUYT, hoogleeraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, dr. J. VAN LEEUWEN Jzn., hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden en dr. D. J. KORTZWBG, hoogleeraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam;

d. bij de eindexamens der gymnasia te Nijmegen,

Schiedam, Delft en Gouda, dr. H. VAN HEEWERDEN, dr. H. E. MOLTZER en dr. W. KAPTEYN, hoogleraren aan de Rijksuniversiteit te Utrecht;

e. bij de eindexamens der gymnasia te Kampen, Utrecht, Assen en Winschoten, dr. C. J. EGGINK, inspecteur der gymnasia, dr. W. L. VAN HELTEN en dr. P. H. SCHOUTE, hoogleraren aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

f. bij de eindexamens der gymnasia te Doetinchem en Tiel dr. S. A. NABER, hoogleraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, dr. P. J. BLOK en dr. J. C. KAPTEYN, hoogleraren aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

g. bij de eindexamens der gymnasia te Leeuwarden, Deventer en Sneek, dr. J. S. SPEIJER en dr. J. BECKERING VINCKERS, hoogleraren aan de Rijksuniversiteit te Groningen en dr. H. A. LORENTZ, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

(Bij ministerieele beschikking van 22 Juni 1891, n°. 2319,

afd. Onderwijs, werd de benoeming van dr. J. BECKERING VINCKERS op diens verzoek ingetrokken en in zijne plaats tot gecommiteerde benoemd dr. U. P. BOISSERVAIN, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen);

h. bij de eindexamens der gymnasia te Zwolle, Groningen, Zutphen en Amersfoort, dr. A. PIERSON, hoogleraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, dr. J. WOLTJER, hoogleraar aan de Vrije universiteit te Amsterdam en dr. F. DE BOER, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

i. bij de eindexamens der gymnasia te Middelburg, Breda, 's Hertogenbosch en Maastricht, dr. P. L. MULLER, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, dr. J. M. J. VALETON, hoogleraar aan de gemeentelijk Universiteit te Amsterdam en dr. P. VAN GEER, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden.

De uitslag der eindexamens blijkt uit de volgende tabellen.

Leerlingen der gymnasia.

GYMNASIUM	Dagen waarop het examen TE gehouden is.	GETAL EXAMINANDI.				Hieran hebben zich teruggetrokken.	GETAL UITGEREIKTE GETUIGSCHRIFTEN.				Geheel afwezigen.
		Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der		TOTAAL.		Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der		TOTAAL.	
			godgeleerdheid, rechtsgelerdheid en letteren en wijs- begeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.				godgeleerdheid, godgeleerdheid en letteren en wijs- begeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.		
's Hertogenbosch	29, 30 Juni, 1 Juli.	»	4	1	5	»	»	4	1	5	»
Arnhem . . .	2, 3, 4 Juli.	3	4	»	7	»	3	4	»	7	»
Nijmegen. . .	16, 17, 18 Juni.	»	4	1	5	»	»	4	1	5	»
Zutphen . . .	29, 30 Juni, 1 Juli.	»	9	1	10	»	»	9	1	10	»
Doetinchem . .	19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30 Juni, 1 Juli.	2	24	7	33	»	2	23	6	31	2
Rotterdam . .	19, 20, 22, 23, 24 Juni.	»	7	8	15	»	»	7	8	15	»
's Gravenhage .	16, 17, 18 Juni.	»	10	3	13	»	»	10	3	13	»
Leiden. . .	19, 20, 22, 23, 24 Juni.	»	8	7	15	»	»	8	7	15	»
Delft . . .	22, 23, 24 Juni.	»	3	2	5	»	»	3	2	5	»
Dordrecht . .	25, 26, 27 Juni.	»	3	3	6	»	»	3	3	6	»
Gorinchem . .	29, 30 Juni, 1 Juli.	3	»	2	5	»	3	»	1	4	1
Schiedam . . .	19, 20 Juni.	»	1	»	1	»	»	1	»	1	»
Amsterdam . .	16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27 Juni.	»	18	8	26	»	»	17	7	24	2
Haarlem . . .	25, 26, 27 Juni.	»	7	1	8	»	»	7	1	8	»
Middelburg . .	23, 24, 25 Juni.	»	5	»	5	»	»	5	»	5	»
Utrecht . . .	24, 25, 26, 27 Juni.	1	10	1	12	»	1	8	1	10	2
Amersfoort . .	2, 3, 4 Juli.	»	5	»	5	»	»	4	»	4	»
Leeuwarden . .	20, 22, 23, 24, 25, 26, 27 Juni.	»	20	6	26	»	»	17	6	23	3
Sneek . . .	2, 3, 4 Juli.	»	10	»	10	»	»	8	»	8	2
Deventer . . .	29, 30 Juni, 1 Juli.	»	5	2	7	»	»	5	2	7	»
Kampen . . .	19, 20, 22, 23 Juni.	»	8	1	9	»	»	6	1	7	2
Zwolle . . .	19, 20, 22 Juni.	1	2	3	6	»	1	1	3	5	1
Groningen . .	23, 24, 25, 26, 27 Juni.	»	11	5	16	»	»	10	5	15	1
Winschoten . .	2, 3, 4 Juli.	»	2	1	3	»	»	2	1	3	»
Assen . . .	29, 30 Juni, 1 Juli.	»	3	»	3	»	»	»	»	»	3
Maastricht . .	2, 3, 4 Juli.	»	7	3	10	»	»	6	3	9	1
Tiel . . .	2, 3, 4 Juli.	1	4	1	6	»	1	3	»	4	2
Breda . . .	26, 27 Juni.	»	3	1	4	»	»	3	1	4	»
Gouda . . .	25, 26, 27 Juni.	1	1	2	4	»	1	1	2	4	»
		12	198	70	280	»	12	179	66	257	23

Extracel.

GYMNASIUM TE	GETAL EXAMINANDI				Hiervan hebben zich terug- getrokken.	GETAL UITGEREIKTE GETUIG- SCHRIFTEN				Geheel afge- wezen.
	voor alle facul- teiten.	voor de faculteiten der		Totaal.		voor alle facul- teiten.	voor de faculteiten der		Totaal.	
		godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	geneeskunde en wis- en natuur- kunde.				godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	geneeskunde en wis- en natuur- kunde.		
Groningen.	»	2	3	5	»	»	1	2	3	2
Leiden	»	1	»	1	»	»	1	»	1	»
Kampen	»	5	1	6	1	»	3	»	3	2
Doetinchem	»	10	2	12	»	»	5	2	7	5
Haarlem	2	»	1	3	1	1	»	»	1	1
Winschoten	»	3	»	3	»	»	»	»	»	3
Zwolle	»	»	1	1	»	»	»	1	1	»
Dordrecht	»	2	2	4	1	»	1	1	2	1
Gouda	»	1	»	1	»	»	»	»	»	1
Arnhem	»	2	2	4	»	»	1	2	3	1
Rotterdam.	»	1	1	2	»	»	1	1	2	»
Utrecht.	1	2	2	5	1	1	1	»	2	2
's Hertogenbosch	»	2	3	5	»	»	»	1	1	4
Delft	»	1	1	2	»	»	1	1	2	»
Amersfoort	»	2	1	3	»	»	2	1	3	»
Zutphen	»	1	1	2	1	»	»	1	1	»
Assen	»	3	2	5	2	»	1	1	2	1
Amsterdam	»	7	8	15	2	»	2	3	5	8
Tiel	2	»	1	3	»	2	»	»	2	1
Deventer	»	»	2	2	»	»	»	1	1	1
	5	45	34	84	9	4	20	18	42	33

Het in art. 12 der wet op het hooger onderwijs bedoelde examen ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene universiteit werd van 14 tot 24 Juli te 's Gravenhage gehouden door eene commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 20 Mei 1891 n°. 39 en bestaande uit dr. C. J. EGGINK, inspecteur der gymnasia als lid en voorzitter, en de leden dr. K. G. P. SCHWARTZ, rector van het gymnasium te Doetinchem, dr. J. J. HARTMAN, conrector van het gymnasium te Leiden, mr. dr. J. B. KAN, rector van het gymnasium te Rotterdam, P. F. H. VAN HOOFF, rector van het gymnasium te Katwijk-Binnen, F. J. L. KRÄMER, leeraar aan het gymnasium te Utrecht, dr. W. EVERTS, directeur der eerste afdeling van het Bisschoppelijk Seminarium van Roermond, gevestigd te Rolduc, gemeente Kerkrade, dr. Th. P. H. VAN AALST, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage, dr. R. H. VAN DORSTEN, leeraar aan het gymnasium te Rotterdam en dr. A. KETNER, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam.

Voor het examen meldten zich in het geheel 38 candidaten aan, te weten: 19 voor de faculteiten der god-

geleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte, waarvan 1 zich terugtrok en 4 werden afgewezen, zoodat aan 14 het verlangde getuigschrift kon worden verleend; 19 voor de faculteiten der geneeskunde en wis- en natuurkunde, waarvan 7 werden afgewezen, zoodat aan 12 het verlangde getuigschrift kon worden uitgereikt.

Het verslag van het examen is als bijlage B achter dit verslag opgenomen.

De volgende tabel geeft een overzicht van den uitslag der examens bedoeld in de artikelen 11 en 12 der wet op het hooger onderwijs, vergeleken met de uitkomsten in 1890.

Daaruit blijkt dat het aantal uitgereikte getuigschriften voor alle faculteiten met 45,4 pct. vermeerderde, voor de faculteiten der godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte met 0,9 pct. verminderde en voor de faculteiten der geneeskunde en der wis- en natuurkunde met 14,2 pct. afnam. Bij de leerlingen der gymnasia daalde het percentage der geslaagden van 92,1 pct tot 91,7 pct., bij niet leerlingen der gymnasia die zich aan een der bovengenoemde examens onderwierpen steeg het percentage van 53,6 pct. tot 55,7 pct.

	Getal examinandi.				Habben zich teruggetrokken.	Getal uitgereikte getuigschriften.				Totaal afgewezen.	
	Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der		Totaal.		Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der		Totaal.		
		godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid, letteren en wijsbegeerte.	en geneeskunde, wis- en natuurkunde.				godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid, letteren en wijsbegeerte.	en geneeskunde, wis- en natuurkunde.			
I. Eindexamens der gymnasia:											
a. leerlingen . . . {	1891	12	198	70	280	—	12	179	66	257	23
	1890	9	193	92	294	—	9	176	86	271	23
b. extranei. . . . {	1891	5	45	34	84	9	4	20	18	42	33
	1890	2	49	26	77	7	1	25	12	38	32
II. Examen Staatscom-	1891	—	19	19	38	1	—	14	12	26	11
missie {	1890	2	22	24	48	6	1	14	14	29	13
Totaal. . . . {	1891	17	262	123	402	10	16	213	96	325	67
	1890	13	264	142	419	13	11	215	112	338	68

f. LEERPLAN EN TOESTAND VAN HET ONDERWIJS.

Het leerplan bleef onveranderd. Bezwaren van eenige beteekenis zijn niet vernomen.

De uitkomsten, welke het onderwijs in den afgeloopen cursus opleverde, mogen, dank zij den ijver en de toewijding waarmede de leeraren zich van hunne taak kweten, over het geheel bevredigend genoemd worden.

g. TOESTAND DER LOKALEN EN HULPMIDDELEN VOOR HET ONDERWIJS.

Het gebouw, waarin het gymnasium te Breda is gevestigd, blijkt bij het toenemende aantal leerlingen minder geschikt te zijn. De ruimte is niet voldoende en in de meeste lokalen laat het licht te wenschen over. Indien de bloei, waarin de inrichting zich aanvankelijk mag verheugen, blijft aanhouden, zal voorziening noodig wezen.

Ten aanzien van het gymnasium te 's Gravenhage blijft bij voortdurend het bezwaar gelden, dat het niet volkomen aan de eischen van een welingericht schoolgebouw beantwoordt. De inrichting van het gebouw maakt het toezicht op het gedrag der leerlingen en de handhaving van de algemeene orde moeilijk, terwijl de ligging aan het kruispunt van twee straten en tevens van twee tramlijnen in sommige lokalen hinder voor het onderwijs veroorzaakt.

Het nieuwe gebouw te Delft, dat bij den aanvang van het schooljaar 1890—1891 in gebruik gesteld werd, voldoet in alle opzichten. Gedurende de zomervacantie werd er de laatste hand aan gelegd. De centrale verwarming liet, nadat men aanvankelijk met eenige bezwaren te kampen had, aan het einde van den winter weinig te wenschen over.

Het gymnasiumgebouw te Gouda voldoet aan billijke eischen. Ten gevolge van de opening der 6de klasse en

de invoering van het onderwijs in de Hebreeuwsche taal werden nog twee vertrekken in het gebouw tot schoollokalen ingericht en van de noodige meubelen voorzien. Achter in den tuin, die eene zeer doelmatige speelplaats is geworden, is eene woning voor den concierge verzeen, die op 1 Februari door dien titularis werd betrokken.

Het gebouw van het gymnasium te Utrecht verkeert in goeden staat. Curatoren hebben zich tot burgemeester en wethouders gewend met het verzoek om, ter vermindering van het gedruisch op de straat, aan de voor- en aan de achterzijde van het gebouw eene andere bestrating te leggen. Deze zaak maakt nog een punt van overweging bij het dagelijksch bestuur uit.

In den gebrekkigen toestand van de atmosfeer in een der bovenlokalen te Middelburg zal eene verbetering worden beproefd door het aanbrengen eener doelmatige ventilatie. Overigens begint bij de gestadige vermeerdering van het aantal leerlingen de behoefte aan meerdere ruimte zich te doen gevoelen.

Te Sneek is de ruimte onvoldoende en valt ook op de doelmatigheid van het gebouw iets af te dingen.

De toestand der hulpmiddelen voor het onderwijs is over het algemeen zeer bevredigend; aan de meeste gymnasia worden zij voortdurend verbeterd en vermeerderd.

§ 4. BIJZONDER HOOGER ONDERWIJS.

a. VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM.

Bestuur en college van curatoren. In deze colleges kwam dit jaar geene verandering, daar de leden, die volgens rooster moesten aftreden, werden herbenoemd en de vacature in het college van curatoren, ten vorigen jare ontstaan, nog niet is vervuld.

Het rectoraat werd 20 October 1890 door den hoogleeraar FABIUS overgedragen aan den hoogleeraar WOLTER, na

het houden van eene redevoering getiteld » Mozaïsch en Romeinsch recht ». Op dienzelfden dag werd de hoogleeraar KUYPER als ab-actis vervangen door den hoogleeraar RUTGERS. In de faculteit der godgeleerdheid bleef de hoogleeraar RUTGERS; in die der rechtsgeleerdheid de hoogleeraar FABRUS en in die der letteren de hoogleeraar WOLFFER als decanus.

Onderwijzend personeel. Het aantal hoogleeraren werd met twee vermeerderd. Dr. G. H. J. W. J. GEESINK, aanvaarde zijn ambt als buitengewoon hoogleeraar in de godgeleerdheid, op 19 September 1890, met het houden eener redevoering getiteld » de beteekenis van het leerstuk der oorspronkelijke gerechtigheid voor de godgeleerde zedekunde »; en jhr. mr. W. H. DE SAVORNIN LOHMAN A.F.Z.N., benoemd tot buitengewoon hoogleeraar in de rechtsgeleerdheid, aanvaarde zijn ambt op 3 November 1890, met het houden eener redevoering getiteld: » de verhouding tusschen het recht, den Staat en de Overheid ».

De leerstoel voor de oostersche talen kon nog niet worden bezet.

Studenten. Het aantal studenten bedroeg in den loop des jaars 81, welke ingeschreven waren als volgt: 56 voor de faculteit der godgeleerdheid; 6 voor de faculteit der godgeleerdheid en die der rechtsgeleerdheid; 2 voor de faculteit der godgeleerdheid en die der letteren; 6 voor de faculteit der rechtsgeleerdheid; en 11 voor de faculteit der letteren.

Onderwijs. Behalve ééne publieke promotie in de godgeleerdheid, werden de volgende examens met gunstig gevolg afgelegd:

7 candidaats-examens	in de godgeleerdheid;
2 doctoraal- >	> > rechtsgeleerdheid;
2 candidaats- >	> > >
1 > >	> > letteren;
13 propaedeutische examens	voor de godgeleerdheid;
1 propaedeutisch examen	> > rechtsgeleerdheid.

De lessen werden gegeven naar de openbaar gemaakte Series lectionum en geregeld bijgewoond.

Door den hoogleeraar KUYPER werd op het college over Gereformeerde Dogmatiek behandeld de Eschatologie, ook in verband met de profetie in Israël en de uitlegging der Apocalypse.

In dat over de Dogmengeschiedenis werd de Eschatologie behandeld; voorts de Homiletiek en werden practische oefeningen in het prediken gehouden.

De hoogleeraar RUTGERS behandelde op het college over Algemeene kerkgeschiedenis, het leven van Calvijn 1538—1545; op dat over Vaderlandsche kerkgeschiedenis, de geschiedenis der Christelijke Kerk in Nederland van het begin tot de Reformatie; op dat over Kerkrecht, de kerkenordeningen van de Nederlandsche Gereformeerde Kerken, art. 56 tot het einde; en op dat over uitlegging van het Oude Testament, de profetieën van Jeremia XXX en XXXI, Zefanja I—III en Haggaï I en II.

De hoogleeraar GEESINK behandelde op het college over Gereformeerde Zedekunde, de inleiding; geschiedenis der godgeleerde zedekunde; Apostolische en Grieksche vaders; Calvijn; Zwingli en Danaeus; op dat der Geschiedenis der Idolatrie, de Idolatrie bij Egyptenaren.

De hoogleeraar DE HARTOG behandelde op het college over Exegese den brief aan de Romeinen van het IVde tot het Xde hoofdstuk; na de Kerstvacantie werden eerst één en later twee uren wekelijks besteed aan de behandeling der ars textualis.

De hoogleeraar FABRUS behandelde op het college over Romeinsch recht, het procesrecht, het personenrecht, het zakenrecht en het erfrecht. De lezing, vertaling en korte bespreking der instituten werd voortgezet van tit. 10 tot het einde, van het tweede boek.

Met de drie voor het college over Encyclopaedie ingeschreven studenten, die in het tweede jaar van rechtsstudie waren, werd de geschiedenis en de beteekenis van

het Canonieke recht behandeld, terwijl voorts een overzicht van het volkenrecht is gegeven.

Op het college over staatsrecht werden behandeld de beteekenis van het staatsrecht, de verhouding van de wetenschap van het staatsrecht tot het geheel der rechtswetenschap, het begrip van Staat, het karakter van Grondwet, en werden vervolgens de Nederlandsche Staatsinstellingen, land-, volk- en regeringsvorm besproken.

Op het college over Mozaïsch recht, voornamelijk door eenige theologen bijgewoond, werd het staatsrecht, in het bijzonder de Theocratische regeringsvorm besproken.

Op het college over burgerlijk recht werd vooreerst een overzicht gegeven van de geschiedenis van het civiele recht, van de vroegste tijden af, namelijk 1° de periode vóór KARL DE GROOTS; 2° die der stad- en landrechten, de invoering van het Romeinsche recht; 3° het tijdperk der Codificatie; de invoering van het Fransche recht; en de totstandkoming onzer nationale wetgeving. Daarna werden van het burgerlijk wetboek de 9 eerste titels behandeld.

Op het college over handelsrecht werd eene inleiding gegeven betreffende het karakter van den handel en het handelsrecht, en de geschiedenis van de ontwikkeling daarvan.

Door den hoogleeraar J. WOLFFER werd Plato's Phaedo geheel geïnterpreteerd en van Sophokles' Antigone, de Prolegomena en vers 1—177; van Lucretius boek V vs 1—350; Plato de Republica I; Herodotus Prolegomena. Voorts behandelde hij voor Encyclopaedie, Hermeneutiek en Kritiek, en voor Logica, Frandelenberg's Elementa tot § 30.

Op het college over geschiedenis der wijsbegeerte behandelde hij Sokrates en Plato. Voorts werden palaeografische oefeningen door hem gehouden.

De hoogleeraar GEESINK behandelde op het college over geschiedenis der nieuwere wijsbegeerte, Cartesius.

De hoogleeraar DE HARTOG behandelde Tacitus 1ste boek ab excessu. D. AUGUSTI en PERSIUS, Carmina 1—3.

De hoogleeraar KUYPER behandelde op het college over Hebreeuwsche taal- en letterkunde, Grammatica, Cursorische lezing van het boek Esther, de Prediker Jeremia I—XII. Spreuken I—X. Vertaling uit het Latijn in 't Hebreeuwsch; op dat over Nederlandsche taal- en letterkunde, geschiedde de lezing der werken van Is. da Costa.

Hulpmiddelen. Het gebouw bleef onveranderd. Van de bibliotheek, die met onderscheidene werken werd uitgebreid, werd ruim gebruik gemaakt.

5. KWEEKSCHOLEN EN SEMINARIA.

1. Seminarium der Remonstrantsche Broederschap te Leiden.

Ter vervanging van den aftredenden en niet herkiesbaren curator, dr. L. H. SLOTEMAKER, werd benoemd dr. G. VAN GORROM te Amsterdam.

Het getal der studenten vermeerderde met één, doch in Januari 1891 werd één student tot den evangeliedienst bevorderd. De lessen werden ten deele ook door andere dan bij het seminarium ingeschreven, leerlingen bijgewoond.

De bibliotheek werd door aankoop en geschenk verrijkt.

2. Theologische school der Christelijke Gereformeerde Kerk te Kampen.

Over den afgeloopen cursus waren 168 studenten ingeschreven, waarvan 55 in de theologische en 53 in de litterarische vakken. Bij het laatst gehouden examen werden 25 studenten toegelaten tot de theologische lessen, terwijl 20 met goed gevolg het theologisch examen, eerste gedeelte, aflegden; 18 werden bevorderd tot candidaten in de Heilige Bediening.

Het onderwijs werd gegeven door vijf professoren, één leeraar en één assistent-leeraar. De hoogleeraar VAN VELZEN kon wegens ouderdom het onderricht niet meer waarmaken.

3. Seminarium van het Evangelisch-Luthersch Kerkgenootschap te Amsterdam.

De cursus werd geopend, voortgezet en geëindigd met 4 studenten, die met getrouwheid en vrucht de lessen

bijwoonden. De drie ter beschikking van curatoren staande beurzen werden verleend. De boekery verkeert in goeden staat.

4. Kweekschool tot opleiding van predikanten bij het Hersteld-Evangelisch-Luthersch Kerkgenootschap te Amsterdam.

In het curatorium zoowel als in het onderwijzend personeel kwam geene verandering. Het onderwijs werd door één student genoten, die zich voorbereide tot het afleggen van het proponentsexamen.

5. Seminarium der Algemeene Doopsgezinde Sociëteit te Amsterdam.

Het getal studenten was bij den aanvang van den cursus 31, waarvan 7 voor het eerst waren ingeschreven. Drie hunner werden proponent en 3 staakten de studiën, zoodat er aan het einde van den cursus 25 studenten waren. Van dezen legden 3 het proponentsexamen 2de gedeelte af; 5 het proponentsexamen 1ste gedeelte; 7 het candidaats-examen 2de gedeelte aan de Universiteit te Amsterdam; 6 het candidaats-examen 1ste gedeelte en 6 het propaedeutisch examen.

Het onderwijs werd gegeven door de hoogleeraren HOKSTRA en CRAMER. Vlijt en kennis der studenten waren bevredigend.

6. Bisschoppelijk Seminarium van 's Hertogenbosch.

Eerste afdeling, gevestigd te St. Michielsgestel.

Het gemiddeld getal leerlingen bedroeg 199, waarvan 26 aan het einde van den cursus overgingen naar de tweede afdeling te Haaren en 20 de studiën verlieten.

Het onderwijs werd door 15 docenten gegeven. De lessen, op de gebruikelijke wijze geopend, werden volgens het programma gegeven en met ijver bijgewoond. De examens hadden geregeld plaats. De boekery werd zooveel mogelijk uitgebreid.

Tweede afdeling, gevestigd te Haaren.

Het gemiddeld getal leerlingen bedroeg 130; daarvan ontvingen er 16 de Heilige Wijding van priester, 14 die van diaken en 13 die van subdiaken.

De lessen werden op de gebruikelijke wijze geopend en met ijver bijgewoond; driemaal zijn de gewone examens gehouden. Het onderwijs is door 7 docenten gegeven. De bibliotheek werd uitgebreid.

7. Bisschoppelijk Seminarium van Breda.

Eerste afdeling, gevestigd op den huize IJpelaar, gemeente Ginneken.

Bij den aanvang van het studiejaar waren er 71 leerlingen; in den loop van den cursus vertrokken er 11 naar de tweede afdeling en 9 naar elders; 13 werden na voldoend examen aangenomen. De lessen werden op de gebruikelijke wijze geopend en volgens den rooster gegeven. De ijver was bevredigend. De examens hadden geregeld plaats. Het onderwijs werd door 11 docenten gegeven.

Tweede afdeling, gevestigd te Hooven.

In den aanvang van het studiejaar waren er 49 studenten; 6 ontvingen de tonsuur en mindere orden; 4 werden gewijd tot subdiaken, 6 tot diaken en 8 tot priester; 4 zijn naar elders vertrokken; 1 is overleden en 13 werden na voldoend examen aangenomen.

Het onderwijs werd door 6 docenten gegeven; de lessen, op de gebruikelijke wijze geopend, geschieden volgens het programma. De examens hadden geregeld plaats. De boekery werd door aankoop vermeerderd.

8. Aartsbisschoppelijk Seminarium van Utrecht.

Eerste afdeling, gevestigd te Kuilenburg.

In het afgelopen jaar waren er tusschen 185 en 196 leerlingen, over 7 klassen verdeeld. Het aantal docenten bedroeg 14. De lessen werden op de gebruikelijke wijze geopend en volgens den rooster gegeven. De examens hadden geregeld plaats. Eene prijsuitdeeling besloot het studiejaar.

Door aankopen werden de bibliotheek en de andere verzamelingen uitgebreid.

Tweede afdeling, gevestigd te Driebergen.

Het aantal leerlingen bedroeg 42; daarvan zijn er 10 toegelaten tot de Heilige Wijding van subdiaken, 9 tot die van diaken en 9 tot die van priester.

Het onderwijs werd door 6 docenten gegeven. Op de gebruikelijke wijze werden de lessen geopend. De ijver was bevredigend. De examens hadden geregeld plaats. Door aankoop en geschenk is de boekery uitgebreid.

9. Bisschoppelijk Seminarium van Warmond (Bisdom van Haarlem).

Eerste afdeling, gevestigd te Voorhout.

De cursus ving aan met 171 studenten, welk getal in den loop van het jaar met 1 vermeerderde; aan het einde van het schooljaar vertrokken er 57, waarvan 20 naar de tweede afdeling. De lessen en de examens hadden geregeld plaats. De heer MEYS werd als docent vervangen door den heer BRYSENS.

Tweede afdeling, gevestigd te Warmond.

Het studiejaar begon met 54 leerlingen; daarvan zijn er 15 tot priester gewijd. Het onderwijs is geregeld gegeven. In het onderwijzend personeel kwam geene verandering.

10. Bisschoppelijk Seminarium van Roermond.

Eerste afdeling, gevestigd te Rolduc, gemeente Kerkrade.

Het onderwijs werd gegeven door 33 leeraren en genoten door 191 leerlingen; 17 leerlingen werden tot de 2de afdeling toegelaten, en 5 legden met goed gevolg het examen af, bedoeld in art. 12 der wet op het hooger onderwijs. In het leerplan kwam geene verandering.

Tweede afdeling, gevestigd te Roermond.

Het studiejaar ving aan met 72 studenten; in den loop van den cursus werden 4 seminaristen geplaatst, terwijl er 13 de inrichting aan het einde van het schooljaar verlieten; 35 seminaristen ontvingen de Heilige Wijdingen. Als docent werd benoemd de heer BAUDUIN.

11. Roomsche-Katholiek Missiehuis te Steyl, gemeente Tegelen.

Gedurende het afgelopen schooljaar telde de inrichting 252 studenten verdeeld over 7 klassen. In den loop van het jaar zijn 6 leerlingen naar de missies vertrokken. Het instituut telt 17 leeraren.

12. Inrichting van hooger onderwijs te Schimmert.

Het aantal leerlingen bedroeg 20; daarvan is er 1 tot het priesterschap toegelaten. De ijver was bevredigend, evenals de uitslag der examens, die geregeld werden gehouden.

13. Seminarium der Roomsch-Katholieken (gezegd van de Oude Klerczy), te Amersfoort.

De cursus ving aan met 8 leerlingen, waaronder 1 nieuw ingeschrevene. In den loop van het jaar vertrok er 1 naar elders en ontvingen er 2 de priesterwijding. De examens hadden geregeld plaats. Een der leeraren was door ziekte verhinderd onderwijs te geven.

14. Seminarium van het Nederlandsch-Israëlitisch Kerkgenootschap te Amsterdam.

In de hoogere afdeling waren 8 studenten. De afdeling rabbijnen, 3de klasse, verder gevorderde cursus, werd bezocht door 3 kweekelingen, waarvan 1 met goed gevolg deelnam aan het eindexamen van het gymnasium en tevens het examen aflegde van godsdienstonderwijzer van den hoogsten rang. De derde klasse, tweede cursus, werd bezocht door 7 kweekelingen, waarvan 1 het examen aflegde van godsdienstonderwijzer van den hoogsten rang. De 2de klasse, 2de cursus, telde 5 kweekelingen; hiervan legde 1 het examen af van godsdienstonderwijzer van den middelsten rang.

De afdeling onderwijzers werd bijgewoond door 11 kweekelingen; aan het eindexamen namen er 5 met gunstig gevolg deel.

De laagste klasse, 2de cursus, werd bezocht door 28 kweekelingen; hiervan verlieten er 4 het seminarium en namen er 7 met goed gevolg aan het overgangsexamen voor de afdeling onderwijzers deel.

In de voorbereidende klasse waren 20 leerlingen.

De heeren GOBITS, HAMBURG en LASEUR werden tot leeraren benoemd.

Voor den prijs SLIPPER-VOET kwamen 21 kweekelingen in aanmerking; het lot befaalde ten gunste van den leerling VAN GELDER; de overigen kregen eene eervolle vermelding.

De student in de hoogere afdeling W. SPIER, geniet het legaat-VAN GELDER.

Aan de Rab. JESAJA KLEERKOPER-stichting hadden ook dit jaar vele kweekelingen hunne opleiding te danken.

Door het genootschap »Steun der Armen» werd aan één kweekeling eene toelage van f 100 verleend. Zeven studenten genoten eene Rijkstoelage. Als onderwijzers aan de gemeentelijke godsdienstschoolen waren 9 kweekelingen werkzaam.

15. Seminarium van het Portugeesch-Israëlitisch Kerkgenootschap te Amsterdam.

De 4de klasse rabbijnen, 2de cursus, bestond uit 2 kweekelingen, die met goed gevolg aan het einde van den cursus het overgangsexamen tot de hoogere afdeling aflegden.

De 3de klasse onderwijzers, 2de cursus, bestond uit 1 leerling, die met goed gevolg het overgangsexamen tot de 4de klasse onderwijzers heeft afgelegd.

De 1ste klasse, 2de cursus, werd gevormd door 4 leerlingen, waarvan 1 in den loop van het studiejaar de inrichting heeft verlaten en de anderen, na afgelegd examen, zijn geplaatst in de 2de klasse.

16. Notariaatschool te Sassenheim.

Wegens de overbrenging der school van Leiden naar Sassenheim was het aantal leerlingen gering. In klasse A¹, waar de beginselen van het privaatrecht werden behandeld, waren 2 leerlingen. Klasse A², waar het privaatrecht werd onderwezen, telde 1 leerling, evenals klasse B, waarin notariaat en fiscaalrecht werden behandeld.

17. Collegium Canisianum te Maastricht.

De heer FLECKEN werd als rector vervangen door den heer BONNIKE. Het aantal docenten is met 1 verminderd. De cursus werd bijgewoond door 23 leerlingen, waarvan er 7, na afgelegd examen, tot de Heilige Wijdingen werden toegelaten. Zes kweekelingen hebben, na voltooide studiën, de inrichting verlaten.

18. Bijzondere school van hooger onderwijs te Tilburg.

De school telde 52 leerlingen, die over 4 klassen zijn verdeeld en zich toeleggen op de letterkundige studiën. Het onderwijs werd door 6 docenten gegeven.

19. Collegium Berchmanianum te Oudenbosch.

Deze inrichting werd in October 1890 door W. H. SCHMEITS geopend, met het doel jongelieden voor te bereiden voor de H. godgeleerdheid.

Als rector werd de heer SCHMEITS door den heer F. HEYNEN vervangen. Er waren 17 leerlingen, over 2 klassen verdeeld. Het onderwijs werd door 6 docenten gegeven. De examens gaven reden tot tevredenheid.

Aan de uitbreiding der verzamelingen is zorg besteed. Het reglement is als bijlage C achter dit verslag vermeld.

19. Roomsch-Katholiek Missiehuis te Rosendaal (Noordbrabant).

Deze inrichting werd in November 1890 door J. C. C. AELLEN geopend, met het doel jongelieden op te leiden als R. K. priesters en zendingen.

Twaalf leerlingen legden zich toe op de studie der filosofie en 5 op die der rhetorica.

Vier studenten vertrokken naar Engeland tot voortzetting hunner studiën.

Het onderwijs werd door den directeur en 2 docenten gegeven.

Het gebouw biedt ruimte voor 30 jongelieden.

De statuten zijn als bijlage D achter dit verslag vermeld.

C. Bijzondere scholen van voorbereidend hooger onderwijs.

1. Latijnsche school te Gemert, fundatie Ruyschenberg.

De afgelopen cursus begon met 60 leerlingen, verdeeld over 5 klassen. In den loop van het jaar verliet 1 leerling de school, terwijl bij het einde van den cursus 9 jongelieden vertrokken. Vlijt en vorderingen, zoowel als de examens, gaven reden tot tevredenheid. In het gebruik van leerboeken en de regeling der lesuren werd geene verandering gebracht.

2. Latijnsche school te Megen.

In het personeel der docenten, ten getale van 8, kwam geene verandering. Het aantal leerlingen bedroeg 95, verdeeld over 6 klassen. Na volbracht examen zijn 73 leerlingen tot eene hoogere klasse bevorderd. Een leerling heeft de school om gezondheidsredenen verlaten.

De lessen werden volgens het vastgestelde reglement gegeven en vlijtig bijgewoond; de examens zijn geregeld gehouden.

3. School van de Vereeniging van Fraters te Tilburg.

In de eerste afdeling op den huize Ruwenberg te St. Michielsgestel waren 8 en in de tweede afdeling in het Fraterhuis te Tilburg 5 studenten. Een leerling verliet de inrichting. De lessen in beide afdelingen werden door de leerlingen getrouw gevolgd en door 4 professoren gegeven.

4. College van den Heiligen Dominicus te Nijmegen.

In het personeel der docenten, ten getale van 6, kwam geene verandering. De cursus begon met 62 leerlingen. Na volbrachten vijfjarigen cursus verlieten er 8 de inrichting. Een leerling werd verwijderd, één staakte de studie, terwijl één uit de 2de en één uit de 4de klasse zich naar een Seminarium begaven. De overgangsexamens gaven reden tot tevredenheid.

5. Gymnasium te Zetten.

In het Curatorium is geene verandering gekomen. De

docent dr. VAN DEVENTER verkreeg wegens gezondheidsredenen eervol ontslag; in diens lessen werd deels door den directenr, deels door den heer LK GRAND voorzien. De inrichting telde 77 leerlingen, verdeeld over 5 klassen; wegens gebrek aan leerlingen ontbrak de zesde klasse.

Uit de vijfde klasse werden 3 leerlingen tot de Vrije Universiteit toegelaten.

In elke klasse werd wekelijks gedurende 30 uren onderwijs gegeven.

6. Latijnsche school te Zevenaar.

Ook dit jaar bleef de school zonder leerlingen.

7. Collegium Josephinum te Zevenaar.

Het aantal leerlingen bedroeg 20, verdeeld over 5 klassen. Het programma onderging geene wijziging; studiejver en vorderingen waren bevredigend.

8. Gymnasium te Katwijk a/d Rijn.

De overgangsexamens gaven verblijvende uitkomsten. Voor het examen, bedoeld in art. 12 der wet op het hooger onderwijs, meldden zich 10 leerlingen der zesde klasse aan, die allen het gewenschte getuigschrift verkregen.

De onderwijsmiddelen werden verbeterd en vermeerderd. Door toelooft van leerlingen moesten enkele klassen gesplitst worden.

9. Bisschoppelijk college te Roermond.

Het getal leerlingen bedroeg 175, verdeeld over 6 klassen. De docenten waren 14 in getal. De heeren BREMELMANS en SMERTS werden vervangen door de heeren OOR en BRONNITS. Aan het einde van het schooljaar ontving de directeur HAFMANS op verzoek eervol ontslag en werd vervangen door den heer TH. DIRIX.

10. Gymnasium te Sittard.

Het gymnasium werd door 230 leerlingen bezocht; het aantal leeraren bleef onveranderd. De overgangsexamens waren bevredigend. Zes leerlingen verlieten aan het einde van den cursus de inrichting, ter verdere opleiding voor den geestelijken stand; enkelen vertrokken naar andere gymnasia of zagen van de studie af.

11. College van St. Albertus te Venlo.

Het aantal leerlingen bedroeg 115, waarvan 5 externen. In het personeel der docenten kwam geene verandering. De lessen werden met vrucht gegeven.

12. Gymnasium te Venray.

Eén leeraar werd vervangen. De cursus ving aan met 105 leerlingen; in den loop van het jaar zijn 2 jongelieden om gezondheidsredenen vertrokken, terwijl er met de Paaschvacantie 5 wegbleven doch 6 bijkwamen.

Studiën en lessen zijn geschied volgens het reglement.

13. Bisschoppelijk college te Weert.

Het onderwijs werd door 10 leeraren gegeven. De inrichting werd bezocht door 127 leerlingen, verdeeld over 7 klassen.

14. College van St. Servatius te Rijkholt.

Het aantal leerlingen bedroeg 15; dat der leeraren was 3. De examens gaven reden tot tevredenheid. De studiejver was voldoende.

15. Latijnsche school te Uden.

De inrichting werd bezocht door 59 leerlingen, over 5 klassen verdeeld. Het onderwijs werd door 7 docenten gegeven. Aan het eind van den cursus verlieten 19 jongelieden de school. De overgangsexamens waren bevredigend.

16. Bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs te Wageningen.

De cursus ving aan met 8 leerlingen, verdeeld over 2 klassen; in den loop van den cursus vertrok er één. Wegens gemis aan bezoek en steun is de inrichting aan het einde van het studiejaar opgeheven.

17. Bijzondere school van hooger onderwijs te Wittem.

Het getal leerlingen bedroeg 28, waarvan er 6, na voltooide studiën, de inrichting op het einde van het schooljaar verlieten en 11 werden toegelaten tot de wijding van diaken en priester. De lessen werden met ijver bijgewoond; de examens hadden geregeld plaats. De belangrijke bibliotheek werd nog vermeerderd.

18. Bijzondere school van hooger onderwijs te Heeswijk.

Het studiejaar begon met 39 leerlingen; in den loop van den cursus is 1 leerling beëindigd en werden er 2 weggelaten, doch zijn er 4 opgenomen.

Het onderwijs werd door 4 docenten gegeven. De vorderingen waren bevredigend.

19. Bijzondere school van hooger onderwijs te Heerlen.

Het aantal leerlingen bedroeg 24. Het onderwijs werd door 3 leeraren gegeven, die hunne taak met ijver volbrachten.

20. Bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs te Voorschoten.

Met 1 leerlingen werd de cursus aangevangen, verdeeld over 5 klassen. In den loop van het jaar vertrokken er 4. Het onderwijs werd gegeven door den directeur en 10 leeraren.

21. Bijzondere school voor hooger onderwijs te Slikgat, gemeente Terheyden.

Het onderwijs werd door 5 docenten gegeven. De inrichting telde 33 leerlingen. In den loop van den cursus vertrokken er 10, doch werden er 13 opgenomen. De ijver was bevredigend.

22. Bijzondere school van hooger onderwijs te Wernhout, gemeente Zundert.

Door 10 docenten werd het onderwijs aan 89 leerlingen gegeven. Enkele jongelieden verlieten de inrichting wegens gemis aan roeping voor den geestelijken stand, terwijl er 8 vertrokken om zich voor de buitenlandsche zending voor te bereiden.

23. Gereformeerd gymnasium te Amsterdam.

De cursus ving aan met 25 leerlingen in de eerste en 21 leerlingen in de tweede klasse. Het onderwijs werd door 5 leeraren gegeven. Een perceel werd aangekocht op de Keizersgracht en zal, na verbouwing, tot school worden ingericht.

24. Collegium Aloysianum te Velp (Noordbrabant).

De heer F. M. A. BONNIKE werd als rector vervangen door den heer G. SWART.

De cursus ving aan met 49 leerlingen; in den loop van het jaar zijn er 4 vertrokken, terwijl 8 leerlingen na voltooiden studien heengingen.

Door 7 docenten werd het onderwijs gegeven. Bijzondere zorg werd besteed aan uitbreiding van de hulpmiddelen en de boekery.

25. Gymnasium St. Alberti te Zenderen, gemeente Borne.

De cursus ving aan met 37 leerlingen, waarvan er 23 in de laagste en 14 in de hoogste klasse waren. In den loop van het jaar hebben er 3 de inrichting verlaten. Het onderwijzend personeel, aanvankelijk uit 3 docenten bestaande, werd met 1 leeraar vermeerderd. De vorderingen waren bevredigend, vooral in de hoogste klasse. Verschillende leermiddelen werden aangeschaft.

26. Bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs te Elburg.

De school bleef gesloten, doch het voornemen bestaat haar met 1 September 1891 weder te openen.

27. Bijzondere school van hooger onderwijs (progymnasium) te Venlo.

Deze inrichting werd op 1 October 1890 geopend door het R.-K. parochiaal kerkbestuur van den H. Martinus te Venlo. De statuten zijn als bijlage *E* achter dit verslag vermeld.

Als directeur trad op de heer P. WIMMERS, die in het onderwijs werd bijgestaan door 3 leeraren. Een vierde docent werd benoemd, ten einde bij den aanvang van den cursus 1891/1892 in functie te treden.

De school, welke aanving met 55 leerlingen, over 2 klassen verdeeld, telde er bij het einde van den cursus 73. Aanvankelijk zijn bevredigende uitkomsten verkregen.

§ 5. KOSTEN VAN HET HOOGER ONDERWIJS.

In 1890 werden door het Rijk de volgende uitgaven voor het hooger onderwijs gedaan.

I. UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

a. <i>College van curatoren</i>	f	2 431,75
b. <i>Personeel</i> :		
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheidene faculteiten en der lectoren	f	270 550,00
2. Personeele toelagen aan hoogleeraren en emeriti hoogleeraren		13 103,00
3. Jaarwedden, personeele toelagen en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden		126 459,86
		410 112,86
c. <i>Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs</i> :		
1. Subsidien voor de bibliotheek, de ontleed-, heel- en verloskundige verzamelingen en lessen, het academisch ziekenhuis, de natuurkundige verzamelingen en lessen, de sterrekundige verzameling en lessen, het chemisch laboratorium, den kruidentuin, de landhuishoudkunde, het museum van natuurlijke historie, het museum van oudheden, het museum van land- en volkenkunde, het herbarium enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven	f	197 912,15
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen		64 024,99 ⁵
		261 937,14 ⁵
Totaal	f	674 481,75 ⁵

II. UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

a. <i>College van curatoren</i>	f	1 864,90
b. <i>Personeel</i> :		
1. Jaarwedden, verloftraktementen en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheidene faculteiten en der lectoren	f	209 211,10 ⁵
2. Personeele toelagen aan hoogleeraren		1 169,65
3. Jaarwedden, personeele toelagen en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden		40 169,99
		250 550,74 ⁵
c. <i>Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs</i> :		
1. Subsidien voor de bibliotheek, de ontleed- en verloskundige verzamelingen en lessen, het academisch gasthuis, de natuur- en sterrekundige verzamelingen en lessen, het chemisch laboratorium, het kabinet van natuurlijke historie, den kruidentuin enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven	f	86 447,11
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen		63 551,40 ⁵
3. Toelage aan regenten van het krankzinnigengesticht te Utrecht voor het onderwijs in de psychiatrie		1 000,00
		150 998,51 ⁵
Totaal		403 414,16

III. UNIVERSITEIT TE GRONINGEN.

a. <i>College van curatoren</i>	f	1 960,90
b. <i>Personeel</i> :		
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheidene faculteiten	f	181 731,66 ⁵
2. Personeele toelagen aan emeriti hoogleeraren		127,98
3. Jaarwedden en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden		35 307,77 ⁵
		217 167,42
c. <i>Materiëel, hulpmiddelen voor het onderwijs</i> :		
1. Subsidiën voor de bibliotheek, de ontleed-, heel- en verloskundige verzamelingen en lessen, het academisch gasthuis, de natuur- en sterrekundige verzamelingen en lessen, het chemisch laboratorium, het kabinet van natuurlijke historie, den kruidtuin, de landhuishoudkunde, enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven	f	43 397,75 ⁵
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen		62 019,82 ⁵
		105 417,58
	Totaal	324 545,90
Totaal der uitgaven voor de drie Universiteiten	f	1 402 441,81 ⁵
IV. Kosten der opleiding van leeraren voor het Hervormd Kerkgenootschap vanwege dat genootschap		28 787,50
V. Kweekscholen der godgeleerdheid voor de Evangelisch-Lutherschen en Remonstranten, mitsgaders kosten van opleiding van studenten bij de Hersteld-Evangelisch-Lutherschen		9 768,60
VI. Seminariën voor het Roomsche-Katholiek Kerkgenootschap		13 580,00
VII. Toelagen voor en verdere uitgaven in verband met godgeleerd en godsdienstonderwijs voor de Israëlietische Kerkgenootschappen		19 600,00
VIII. Kosten der gouden eerepenningen voor bekroonde prijsvragen, uitgeschreven door de Rijks-universiteiten		,
IX. Beurzen voor studeerenden aan instellingen voor hooger onderwijs		14 400,00
X. Beurs ter begeving aan den heer van Warmond en uitkeering aan dezen voor de armen dier gemeente, ten gevolge van destijds aan de hogeschool te Leiden gekomen goederen, die later zijn te gelde gemaakt.		390,0
XI. a. Jaarwedde van den inspecteur der gymnasia	f	3 500,00
b. Reis-, verblijf- en bureelkosten van dien inspecteur		946,95
		4 446,95
XII. Subsidiën aan gemeenten, ten behoeve van hare gymnasia en progymnasia		232 541,00
XIII. Reis- en verblijfkosten, vacatiegelden en verdere uitgaven der gecommitteerden en der commissie, bedoeld in artt. 11 en 12 der wet van 28 April 1876 (<i>Staatsblad</i> n°. 102)		8 398,29
XIV. Bijdrage in de kosten van het practisch geneeskundig onderwijs te Amsterdam		3 000,00
	Totaal	f 1 737 354,15 ⁵
In 1889 bedroeg dit totaal	f	1 636 941,62 ⁵
waarvan voor de drie Universiteiten		1 305 040,80 ⁵
en wel:		
a. voor Leiden		654 435,78
b. » Utrecht		359 713,51 ⁵
c. » Groningen		290 891,51

In 1890 bedroegen de inschrijvingsgelden, vermeld in artt. 63 en 67 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), zooals die bij de wet van 22 Juni 1881 (*Staatsblad* n°. 107) is gewijzigd:

aan de universiteit te Leiden	f 82 460,00
» » » » Utrecht	72 595,00
» » » » Groningen	45 930,00
Totaal	f 200 985,00

In 1889 was het bedrag dezer inkomsten: f 85 690, f 70 175 en f 43 425.

De opbrengst der gelden, bedoeld in art. 89 der wet op het hooger onderwijs, bedroeg:

aan de universiteit te Leiden	f 13 170,00
» » » » Utrecht	6 800,00
» » » » Groningen	3 710,00
voor het examen, bedoeld in art. 12 dier wet	350,00
Totaal	f 24 030,00

Deze inkomsten waren in 1889 aan de universiteiten respectievelijk f 11 950, f 6 150 en f 3 350, en wat het examen volgens art. 12 betreft f 440.

De ontvangsten wegens verpleeggelden van in het Academisch Ziekenhuis te Leiden verpleegden bedroegen f 7 339,75.

In het vorige jaar was het bedrag daarvan f 5 212,32.

De gezamenlijke inkomsten waren derhalve f 232 354,75, tegenover f 226 392,32 in 1889.

Het zuiver bedrag der uitgaven voor het Rijk beliep dus f 1 504 999,40*. In 1889 was dit bedrag f 1 410 549,30*.

GEMEENTELIJKE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM.

De gemeente Amsterdam deed ten behoeve van de Universiteit in 1890 de volgende uitgaven:

a. college van curatoren	f 898,13
b. jaarwedden der hoogleeraren en der overige ambtenaren en bedienden	288 821,72 ⁵
c. materiëel, hulpmiddelen voor het onderwijs, enz.	62 477,34 ⁵
Totaal	f 352 197,20

Deze uitgaven bedroegen in 1889 f 336 762,28⁵

De inkomsten (der gemeente vanwege de Universiteit waren in 1890:

a. inschrijvings- en examengelden.	f 118 920,00
b. subsidie van het Rijk	3 000,00
c. subsidie van de provincie Noordholland.	10 000,00
d. andere ontvangsten	1 763,30
Totaal	f 133 683,30

tegenover f 130 148,13⁵ in 1889.

Het zuiver bedrag der uitgaven beliep dus f 218 513,90. In 1889 was het f 206 614,15.

Uit het vorenstaande blijkt, dat voor de Universiteiten in 1890 werd uitgegeven:

a. door het Rijk (Rijks-Universiteiten, subsidie Amsterdam, beurzen)	f 1 420 231,81 ⁵
b. door de provincie Noordholland	10 000,00
c. door de gemeente Amsterdam	339 197,20
Totaal	f 1 769 429,01 ⁵

In 1889 was het beloop dezer uitgaven:

a. voor het Rijk.	f 1 322 830,80 ⁵
b. » de provincie Noordholland	10 000,00
c. » » gemeente Amsterdam	323 762,28 ⁵
Totaal	f 1 656 593,09

Behalve de subsidiën van Rijk en provincie werd door de gemeente Amsterdam vanwege de Universiteit ontvangen f 120 683,30, tegenover f 117 148,13⁵ in 1889.

Het zuiver bedrag der uitgaven, door het Rijk, de provincie Noordholland en de gemeente Amsterdam ten behoeve van de Universiteiten gedaan, was dus f 1 416 390,96⁵, tegenover f 1 313 052,63⁵ in het vorige jaar.

In de volgende tabel zijn de uitgaven en inkomsten der gemeente over 1890 vermeld ten aanzien van de

GYMNASIA, PRO-GYMNASIA EN LATIJNSCHE SCHOLEN.

G E M E E N T E N.	U I T G A V E N.			
	Personeel.	Materieel.	Commissie van toezicht.	Subsidie.
Noordbrabant				
Breda	f 19 058,32	f 888,41	»	»
Gemert	»	»	»	f 67 ¹ / ₅₀
's Hertogenbosch	21 079,99 ^s	744,55	»	»
Megen	»	»	»	»
Gelderland.				
Arnhem	21 643,94	1 102,09	f 9,87 ^s	»
Doetinchem.	28 500,00	6 665,53	50,00	»
Nijmegen	20 535,00 ^s	1 007,35	100,00	»
Tiel	18 959,35 ^s	243,55	20,00	»
Zutphen	20 730,00	1 013,99 ^s	75,00	»
Zuidholland.				
Delft	21 820,15	1 340,86	50,00	»
Dordrecht	22 850,00	1 233,42 ^s	220,00	»
Gorinchem	19 533,33	702,02	50,00	»
Gouda	19 352,78	2 536,81 ^s	89,64 ^s	»
's Gravenhage	40 327,52	4 793,76 ^s	100,00	»
Leiden	26 349,98	2 352,69 ^s	125,00	»
Rotterdam	50 958,32	3 727,06 ^s	»	»
Schiedam	19 200,00	838,63 ^s	100,00	»
Noordholland.				
Amsterdam	74 123,78 ^s	5 546,09	587,92	»
Haarlem	26 000,14	2 304,83	100,00	»
Zeeland.				
Middelburg	19 355,19	843,89 ^s	100,00	»

en Latijnsche scholen.

I N K O M S T E N.					Zuiver bedrag der uitgaven.
TOTAAL.	Subsidie van het Rijk.	Schoolgelden.	Bijzondere inkomsten.	TOTAAL.	
f 19 946,73	f 8 164,00	f 4 375,00	»	f 12 539,00	f 7 407,73
67,50	»	»	»	»	67,50
21 824,54 ⁵	9 421,00	3 041,67	»	12 462,67	9 361,87 ⁵
»	»	»	»	»	»
22 755,90 ⁵	7 728,00	6 667,50	»	14 395,50	8 360,40 ⁵
35 215,53	7 160,00	22 031,25	»	29 191,25	6 024,28
21 642,35 ⁵	9 685,00	3 297,50	»	12 982,50	8 659,85 ⁵
19 222,90 ⁵	8 829,00	1 997,50	»	10 826,50	8 396,40 ⁵
21 818,99 ⁵	8 451,00	4 780,00	»	13 231,00	8 587,99 ⁵
23 211,01	8 512,00	4 600,00	f 1 957,20	15 069,20	8 141,81
24 303,42 ⁵	9 501,00	4 644,00	»	14 145,00	10 158,42 ⁵
20 285,35	8 534,00	3 105,83 ⁵	»	11 639,83 ⁵	8 645,51 ⁵
21 979,24	8 516,00	1 850,50	1 165,00	11 531,50	10 447,74
45 221,28 ⁵	»	13 483,34	900,00	14 383,34	30 837,94 ⁵
28 827,67 ⁵	8 633,00	10 905,00	»	19 538,00	9 289,67 ⁵
54 685,38 ⁵	»	18 950,00	»	18 950,00	35 735,38 ⁵
20 138,63 ⁵	9 249,00	1 866,67	»	11 115,67	9 022,96 ⁵
80 257,79 ⁵	»	29 550,00	142,55	29 692,55	50 565,34 ⁵
28 404,97	10 753,00	7 292,50	»	18 045,50	10 359,47
20 299,08 ⁵	7 344,00	5 100,04	»	12 444,04	7 855,04 ⁵

G E M E E N T E N.	U I T G A V E N.			
	Personeel.	Materieel.	Commissie van toezicht.	Subsidie.
Utrecht.				
Amersfoort	f 18 616,86	f 556,65	f 50,00	»
Utrecht.	40 833,33	1 841,14	492,38	»
Friesland.				
Leeuwarden	32 190,18	2 269,45 ^s	100,00	»
Sneek	18 750,00	626,63 ^s	80,00	»
Overijssel.				
Deventer	19 863,88	646,40 ^s	100,00	»
Kampen	12 468,00	»	»	»
Oldenzaal	5 880,00	54,29 ^s	»	»
Zwolle	22 316,66	608,18	»	»
Groningen.				
Groningen	37 670,17 ^s	2 676,81 ^s	100,00	»
Winschoten	19 350,03	554,34 ^s	153,79 ^s	»
Drenthe.				
Assen	20 273,04	852,97	60,12 ^s	»
Limburg.				
Maastricht	20 168,05	1 450,44	25,00	»
Roermond.	»	»	»	f 1 297,97
Weert	»	»	»	»
Totaal . . .	f 758 758,01 ^s	f 50 022,90	f 2 938,74	f 1 365,47
In 1889 . . .	754 632,07 ^s	52 514,12	3 008,51	1 511,55
Vermeerdering . . .	f 4 125,94	f — 2 491,22	f — 69,77	f — 146,08

I N K O M S T E N.					Zuiver bedrag der uitgaven.
TOTAAL.	Subsidie van het Rijk.	Schoolgelden.	Bijzondere inkomsten.	TOTAAL.	
f 19 223,51	f 6 737,00	f 3 449,75	f 2 000,00	f 12 186,75	f 7 036,76
43 166,85	13 843,00	14 800,00	"	28 643,00	14 523,85
34 559,63 ^s	12 667,00	8 681,87 ^s	"	21 348,87 ^s	13 210,76
19 456,63 ^s	7 315,00	4 840,00	"	12 155,00	7 301,63 ^s
20 610,28 ^s	8 353,00	3 710,00	"	12 063,00	8 547,28 ^s
12 468,00	"	2 160,00	"	2 160,00	10 308,00
5 934,29 ^s	2 379,00	141,00	"	2 520,00	3 414,29 ^s
22 924,84	9 782,00	4 097,92	"	13 879,92	9 044,92
40 446,99	14 628,00	10 710,00	"	25 338,00	15 108,99
20 058,17	8 184,00	3 730,00	"	11 914,00	8 144,17
21 186,13 ^s	8 569,00	3 450,00	"	12 019,00	9 167,13 ^s
21 643,49	9 604,00	2 837,50	"	12 441,50	9 201,99
1 297,97	"	"	"	"	1 297,97
"	"	"	"	"	"
f 813 085,1 ^s	f 232 541,00	f 210 146,35	f 6 164,75	f 448 852,10	f 364 233,02 ^s
811 666,25 ^s	231 186,66 ^s	206 158,12 ^s	6 151,15	443 495,94	368 170,31 ^s
f 1 418,87	f 1 354,33 ^s	f 3 988,22 ^s	f 12,60	f 5 356,16	f — 3 937,29

De vorenstaande tabel toont aan, dat de uitgaven wegens personeel sedert 1889 met f 4 125,94 zijn toegenomen.

Er ontstond:

<i>vermeerdering te:</i>	<i>vermindering te:</i>
Breda, met f 349,99	's Hertogenb. met f 471,67
Arnhem, » 153,03	Nijmegen, » 66,66
Doetinchem, » 1 255,00	Delft, » 421,17
Tiel, » 39,35 ⁵	Gorinchem, » 274,61 ⁵
Zutphen, » 300,00	's Gravenh., » 126,47 ⁵
Dordrecht, » 133,33 ⁵	Schiedam, » 266,67
Gouda, » 5 298,63 ⁵	Amsterdam, » 792,82 ⁵
Leiden, » 1 509,99	Haarlem, » 64,86
Rotterdam, » 1 923,61	Middelburg, » 38,14 ⁵
Leeuwarden, » 957,19	Amersfoort, » 149,79
Winschoten, » 0,03	Utrecht, » 383,33 ⁵
	Sneek, » 133,32
	Deventer, » 161,12
	Kampen, » 375,00
	Oldenzaal, » 2 800,00
	Zwolle, » 0,00 ⁵
	Groningen, » 596,79 ⁵
	Assen, » 176,96
	Maastricht, » 496,81

De uitgaven wegens materieel verminderden met f 2 491,22.

Er ontstond:

<i>vermeerdering te:</i>	<i>vermindering te:</i>
Breda, met f 55,70 ⁵	's Hertogenb. met f 56,96
Arnhem, » 103,38 ⁵	Tiel, » 10,75
Doetinchem, » 356,30	Delft, » 554,48
Nijmegen, » 143,31	Dordrecht, » 269,89
Zutphen, » 116,64	Gouda, » 2 475,37
Gorinchem, » 8,99	Leiden, » 1 503,37
's Gravenhage » 421,51	Rotterdam, » 27,77 ⁵
Amsterdam, » 1 542,87	Schiedam, » 67,31 ⁵
Amersfoort, » 52,32 ⁵	Haarlem, » 237,16 ⁵
Utrecht, » 119,02	Middelburg, » 182,96 ⁵
Leeuwarden, » 463,43	Oldenzaal, » 131,09 ⁵
Sneek, » 9,88 ⁵	Zwolle, » 461,70 ⁵
Deventer, » 19,63	Maastricht, » 354,37
Groningen, » 308,76 ⁵	
Winschoten, » 63,03	
Assen, » 57,19 ⁵	

Het bedrag der Rijkssubsidiën was f 232 541,00, tegenover f 231 186,66⁵ ten vorigen jare.

Aan schoolgelden werd f 3 983,22⁵ meer ontvangen dan in 1889. Zij bedroegen:

<i>meer te:</i>	<i>minder te:</i>
Breda f 750,00	's Hertogenbosch. f 138,33
Arnhem 525,00	Zutphen 80,00
Doetinchem . . 1 081,25	Gorinchem. . . . 39,16 ⁵
Nijmegen 73,40 ⁵	Leiden 12,50
Tiel 227,50	Amsterdam . . . 650,00
Dordrecht . . . 218,00	Haarlem 532,50
Gouda 958,80	Deventer 105,00
's Gravenhage . 733,34	Oldenzaal 245,25
Schiedam 122,50 ⁵	Zwolle 677,08
Middelburg . . . 133,37 ⁵	Groningen. . . . 140,00
Amersfoort . . . 203,00	Assen 200,00
Utrecht 500,00	
Leeuwarden . . . 586,87 ⁵	
Sneek 240,00	
Kampen 135,00	
Winschoten . . . 50,00	
Maastricht . . . 270,00	

Te Delft en Rotterdam waren ze gelijk aan die over 1889.

De bijzondere inkomsten waren f 13,60 hooger dan in het vorige jaar.

Het geheele bedrag van de uitgaven voor gymnasia, pro-gymnasia en latijnsche scholen in 1890 gedaan, is:

door het Rijk (subsidiën en inspecteur der gymnasia)	f 236 987,95
door de gemeenten	580 544,12 ⁵

Totaal . . . f 817 532,07⁵

tegenover f 815 008,83 in 1889.

De inkomsten der gemeenten, na aftrek der subsidiën, beliepen f 216 311,10.

Het zuiver bedrag der uitgaven door de gemeenten was dus f 364 233,02⁵, tegenover f 368 170,31⁵ in het vorige jaar.

Uit het vorenstaande blijkt, dat in 1890 voor het hooger onderwijs (Universiteiten, bijdragen in de kosten der opleiding van godsdienstleeraren, gymnasia, pro-gymnasia en latijnsche scholen) werd uitgegeven:

door het Rijk	f 1 737 354,15 ⁵
» de provincie Noordholland . . .	10 000,00
» de gemeenten	919 741,32 ⁵

Totaal . . . f 2 667 095,48

tegenover f 2 551 183,50 in 1889.

De inkomsten van het Rijk bedroegen . f	232 354,75
die der gemeenten, buiten de subsidiën .	336 994,40

Totaal . . . f 569 349,15

tegenover f 555 849,73 in 1889.

Het zuiver bedrag der uitgaven was derhalve f 2 697 746,33, tegenover f 1 995 333,77 in 1889.

Ten slotte volgt hier een overzicht van de uitgaven en inkomsten, ter zake van het hooger onderwijs, in de jaren 1878 tot en met 1890.

	UITGAVEN				INKOMSTEN			Zuiver bedrag der uitgaven.
	door het Rijk.	door de provincie Noord- holland.	door de gemeenten.	Totaal.	van het Rijk.	van de gemeenten.	Totaal.	
In 1878 . . .	f1 193 725,59	f10 000,00	f515 711,68 ^s	f1 719 437,27 ^s	f158 415,00	f196 288,62	f354 703,62	f1 364 733,65 ^s
> 1879 . . .	1 350 299,94	10 000,00	678 848,63	2 039 148,57	163 920,00	221 925,52 ^s	385 845,52 ^s	1 653 303,04 ^s
> 1880 . . .	1 482 399,45	10 000,00	953 865,02	2 446 264,47	159 332,50	237 636,60 ^s	396 969,10 ^s	2 049 295,36 ^s
> 1881 . . .	1 521 828,18	10 000,00	847 900,68	2 379 728,86	204 275,00	257 062,03 ^s	461 337,03 ^s	1 918 391,82 ^s
> 1882 . . .	1 495 769,75	10 000,00	779 381,71	2 285 151,46	191 340,00	264 557,31	455 897,31	1 829 254,15
> 1883 . . .	1 643 272,43	10 000,00	900 000,54	2 553 272,97	193 629,64	258 518,37	452 148,01	2 101 124,96
> 1884 . . .	1 626 668,57	10 000,00	957 413,46	2 594 082,03	177 822,80	272 364,05 ^s	450 183,85 ^s	2 143 895,17 ^s
> 1885 . . .	1 579 441,76	10 000,00	845 298,69	2 434 740,45	200 224,70	274 940,93	475 165,63	1 959 574,82
> 1886 . . .	1 564 325,47 ^s	10 000,00	833 551,66	2 437 877,13 ^s	208 622,71 ^s	299 280,67	507 903,38 ^s	1 929 973,75
> 1887 . . .	1 561 162,43 ^s	10 000,00	871 982,87	2 443 145,30 ^s	217 136,02	307 702,54 ^s	524 838,56 ^s	1 918 306,74
> 1888 . . .	1 622 295,90 ^s	10 000,00	915 231,36 ^s	2 547 527,27	219 152,50	319 033,63	538 186,13	2 009 341,14
> 1889 . . .	1 636 941,62 ^s	10 000,00	904 241,87 ^s	2 551 183,50	226 392,32	329 457,41	555 849,73	1 995 333,77
> 1890 . . .	1 737 354,15 ^s	10 000,00	919 741,32 ^s	2 667 095,48	232 354,75	336 994,40	569 349,15	2 097 746,33

MIDDELBAAR ONDERWIJS.

§ 1. BURGERSCHOLEN EN DAARMEDE KRACHTENS ART. 14 DER WET GELIJKGESTELDE INRICHTINGEN.

a. GETAL EN SOORT DER SCHOLEN.

De te Leeuwarden bestaande burgerdagschool is de eenige inrichting van dien aard.
Het aantal burgeravondscholen bleef onveranderd.
In de volgende tabel worden deze inrichtingen vermeld.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	Jaar der oprichting.	Jaar tot hetwelk ont- heffing is ver- leend.	Duur van den cursus, in jaren.	Bedrag van het schoolgeld.	
						Voor volledig onderwijs.	Voor enkele lessen.
Noordbrabant,	's Hertogenbosch,	Burgeravondschool,	1869	1894	3+	kosteloos.	>
	Tilburg,	Idem,	1870	1892	2 en 6	f 1,50 p. j.	f 1,50 p. j.
	Breda,	Idem,	1867	1891	3+	kosteloos.	>
Gelderland,	Arnhem,	Gemeentelijke avondschool voor handwerkslieden,	1885	onbep.	5	f 7,50 of f 20	f 5 of f 15 p. j.
	Nijmegen,	Burgeravondschool,	1865	1893	5	f 4 p. j.	f 4 p. j.
	Zutphen,	Idem,	1864	1894	3+	f 2 p. j.	f 2 p. j.
	Tiel,	Idem,	1870	>	3	f 6 p. j.	f 6 p. j.
Zuidholland,	's Gravenhage,	Afdeeling burgeravondschool der Ambachtsschool,	1883	onbep.	2	f 3 p. j.	>
	Rotterdam,	Academie van beeldende kun- sten en technische weten- schappen,	1851	onbep.	6	f 3 p. j.	>
	Idem,	Ambachtsschool,	1870	onbep.	3	f 5 p. j.	>

PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	Jaar der oprichting.	Jaar tot hetwelk ontheffing is verleend.	Duur van den cursus, in jaren.	Bedrag van het schoolgeld.	
						Voor volledig onderwijs.	Voor enkele lessen.
Noordholland,	Leiden,	Bijzondere burgeravondschool,	1864	ontep.	6	f 2,50 tot f 16 p. j.	f 2,50 tot f 16 p. j.
	Dordrecht,	Burgeravondschool,	1866	1892	4	f 3 p. j.	f 1 p. j.
	Delft,	Idem,	1864	1894	3	kosteloos.	»
	Schiedam,	Idem,	1869	1894	4	f 4 p. j.	»
	Gouda,	Idem,	1866	1892	5	f 3 p. j.	f 3 p. j.
	Kralingen,	Idem,	1882	1893	2	f 6 p. j.	f 6 p. j.
	Gorinchem,	Idem,	1871	»	2	f 3 p. j.	»
	Amsterdam,	Idem,	1868	1893	3	f 1,50 p. j.	»
	Haarlem,	Idem,	1864	1894	4	f 4 p. j.	f 4 p. j.
	Helder,	Industrieschool,	1857	1896	4	f 3 p. j.	»
	Zaandam,	Burgeravondschool,	1866	1895	4	f 5 p. j.	f 5 p. j.
	Alkmaar,	Idem,	1869	1894	3	kosteloos.	»
Zeeland,	Hoorn,	Idem,	1877	»	2	f 3 p. j.	»
	Enkhuizen,	Idem,	1870	»	3	f 3 p. j.	f 3 p. j.
	Middelburg,	Idem,	1867	1897	3	f 3 p. j.	f 3 p. j.
	Vlissingen,	Idem,	1869	1893	2	f 4 p. j.	»
	Zierikzee,	Idem,	1869	»	3	f 4 p. j.	f 4 p. j.
Utrecht,	Goes,	Idem,	1865	»	3	f 4 p. j.	»
	Utrecht,	Idem,	1868	1895	3	f 2 p. j.	»
	Amersfoort,	Idem,	1871	1894	3	f 2 p. j.	»
Friesland,	Leeuwarden,	Burgerdag- en avondschool,	1860	geene.	2, 3	f 5 p. j. en kosteloos.	»
Overijssel,	Harlingen,	Burgeravondschool,	1865	1897	2	kosteloos.	»
	Zwolle,	Idem,	1868	1894	3	f 6 en f 4 p. j.	»
	Deventer,	Idem,	1865	1897	3 +	f 2,50 p. j.	f 2,50 en f 0,50 p. v.
	Kampen,	Idem,	1868	1891	3 +	kosteloos.	kosteloos.
Groningen,	Groningen,	Idem,	1866	1892	6	f 5 p. j.	f 5 p. j.
Limburg,	Maastricht,	Idem,	1867	1892	3	f 3 p. j.	f 0,75 en f 1,50

Ontheffing van de verplichting tot het oprichten en instandhouden eener burgerdagschool werd in 1890 verleend aan de volgende gemeenten:

Zaandam. Bij Koninklijk besluit van 22 Februari 1890, n°. 16, tot het einde van den cursus 1894/95.

Helder. Bij Koninklijk besluit van 12 Mei 1891, n°. 33, tot 1 Juli 1896.

Utrecht. Bij Koninklijk besluit van 20 April 1890, n°. 24, tot 1 September 1895.

Harlingen. Bij Koninklijk besluit van 23 Juli 1891, n°. 40, tot 1 September 1897.

Waar in de 6de kolom van bovenstaande tabel het teeken + achter het cijfer komt, beteekent dit dat de cursus, met inbegrip van één jaar voorbereiding, in de voorbereidende klasse zooveel jaren duurt als het cijfer aanwijst.

In de tabel worden voor de burgerdag- en avondschool te Leeuwarden in de kolom »duur van den cursus in jaren» twee cijfers aangetroffen; het eerste geldt voor de dag-, het tweede voor de avondschool.

b. GETAL DER LEERLINGEN.

De volgende tabel vermeldt het aantal leerlingen die in December 1890 het onderwijs aan bovenvermelde inrichtingen volgden:

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	GETAL DER LEERLINGEN				TOELATINGSEXAMEN.			EINDEXAMEN.		
		in Decemb. 1889.	in Decemb. 1890.	meer in 1890.	minder in 1890.	Geëxa- mineerd.	Toege- laten.	Afge- wezen.	Geëxa- mineerd.	Toe- gelaten.	Af- gewezen.
Leeuwarden. . .	Burgerdagschool.	50	51	1	»	36	28	8	17	13	4
's Hertogenbosch .	Burgeravondschoot	73	74	1	»	43	39	4	4	4	»
Tilburg	id.	244	208	»	36	22	21	1	10	10	»
Breda	id.	71	66	»	5	66	66	»	wordt niet af- genomen.		
Arnhem	Gemeente-avond- school voor hand- werkslieden.	333	331	»	2	»	»	»	»	»	»
Nijmegen. . . .	Burgeravondschoot.	87	75	»	12	25	18	7	»	»	»
Zutphen	id.	56	69	13	»	24	18	6	4	3	1
Tiel	id.	52	53	1	»	30	21	9	7	5	2
Dordrecht . . .	id.	145	174	29	»	82	66	16	27	22	5
Delft	id.	171	178	7	»	85	65	20	15	9	6
Schiedam. . . .	id.	64	74	10	»	48	34	14	»	»	»
Gouda.	id.	93	93	»	»	44	29	15	11	7	4
Kralingen . . .	id.	20	20	»	»	9	7	2	»	»	»
Gorinchem . . .	id.	13	13	»	»	10	5	5	»	»	»
Amsterdam . . .	id.	88	96	8	»	50	36	14	»	»	»
Haarlem	id.	141	161	20	»	87	62	25	6	6	»
Zaandam. . . .	id.	42	45	3	»	30	21	9	8	7	1
Alkmaar. . . .	id.	32	38	6	»	26	15	11	2	2	»
Hoorn	id.	31	35	4	»	35	19	16	»	»	»
Enkhuizen . . .	id.	26	27	1	»	21	8	13	»	»	»
Middelburg. . .	id.	101	122	21	»	47	29	18	8	8	»
Vlissingen . . .	id.	92	84	»	8	59	37	22	»	»	»
Zierikzee. . . .	id.	35	35	»	»	12	10	2	7	4	3
Goes	id.	44	53	9	»	17	15	2	14	10	4
Utrecht	id.	437	451	14	»	213	166	47	60	50	10
Amersfoort . . .	id.	47	48	1	»	33	19	14	12	7	5
Leeuwarden. . .	id.	51	51	»	»	»	»	»	9	9	»
Harlingen	id.	50	39	»	11	3	2	1	5	3	2
Zwolle	id.	37	31	»	6	6	4	2	»	»	»
Deventer	id.	117	143	26	»	61	51	10	14	12	2
Kampen	id.	61	58	»	3	29	23	6	2	2	»
Groningen . . .	id.	69	64	»	5	24	12	12	7	5	2
Maastricht . . .	id.	77	74	»	3	22	18	4	»	»	»
Totaal. .		3050	3134	175	91	1299	964	335	249	198	51
		84 meer.									
's Gravenhage . .	Ambachtsschool .	75	71	»	4	41	28	13	17	17	»
Rotterdam	Academie v. B. K.	1037	1072	35	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Ambachtsschool .	(184)	(200)	(16)	»	173	120	53	28	28	»
Rotterdam-Delfs- haven	Teekenschool . .	56	83	27	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	GETAL DER LEERLINGEN.				TOELATINGSEXAMEN.			EINDEXAMEN.		
		in Decemb. 1889.	in Decemb. 1890.	meer in 1890.	minder in 1890.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
Leiden	Bijz. burg. av. sch.	187	193	6	>	51	41	10	12	11	1
Helder	Industrieschool .	95	99	4	>	54	45	9	>	>	>
	Totaal. .	1450	1518	72	4	319	234	85	57	56	1
				68 meer							
	Algem. totaal. .	4500	4652	247	95	1618	1198	420	306	254	52
				152 meer							

Vergelijking der cijfers voor de jaren 1889 en 1890 geeft tot de volgende opmerkingen aanleiding.

Het getal leerlingen der eenig overgebleven burgerdag-school, die te Leeuwarden, is met één verminderd.

Aan 17 burgeravondscholen nam het aantal leerlingen toe, aan 10 nam het af, aan 5 bleef het onveranderd. Vermeerdering van betekenis had plaats te Dordrecht, Alkmaar, Middelburg en Deventer, vermindering te Harlingen. Het geheel aantal leerlingen vermeerderde met 84.

Bij de inrichtingen die dienen ter vervanging eener burgeravondschool bedroeg het aantal leerlingen 68 meer dan het vorige jaar. Alleen aan de teekenschool te Rotterdam—Delfshaven was de vermeerdering belangrijk.

Daar de leerlingen der ambachtsschool te Rotterdam reeds zijn begrepen onder de leerlingen van de Academie voor beeldende kunsten aldaar, zijn deze, evenals in vroegere verslagen, buiten rekening gelaten.

Aan al de in bovenstaande tabel vermelde inrichtingen, bedroeg het gezamenlijk aantal leerlingen 152 meer dan het vorige jaar.

Van de 3134 leerlingen der burgeravondscholen en de 1518 leerlingen aan inrichtingen die voor burgeravondscholen in de plaats treden — samen 4652 — hadden 3706 reeds een beroep gekozen, namelijk:

1035 dat van timmerman;

262 > > schrijverwerker of meubelmaker;

621 > > smid;

124 > > koperslager, gewermaker of instrumentmaker;

181 > > steenhouwer, metselaar of loodgieter;

101 > > beeldhouwer of stukadoor;

75 > > goudsmid of graveur;

519 > > verver, glazenmaker of verlakker;

45 > > bouwkundige;

62 > > onderwijzer;

124 > > kantoorbediende;

14 > > militair;

543 een beroep dat onder de opgenoemde niet is begrepen (letterzetter, lijstenmaker, behanger, mandenmaker, vormer, tuinder, kunstschilder, machinist, horlogemaker, lithograaf, fotograaf, decoratieschilder, boekbinder, drukker, wagenmaker, metaaldraaier, stoffeerder, modelmaker, zadelmaker, pianomaker, sigarenmaker, groentehandelaar, kleermaker, schoenmaker, gasfitter, plaatbakker, zinkwerker, zandvormer, winkelbediende, pakhuisknecht, boer, bediende in een laboratorium, magazijnknecht, staljongen,

kapper, apothekersbediende, zeilmaker, scheepstimmerman, hoedenmaker, koopman, muzikant).

In 946 gevallen, waarin de leerlingen nog geen beroep gekozen hadden, waren de ouders:

van 462 leerlingen ambachtslieden;

> 200 > winkeliers of kooplieden;

> 44 > bouwkundigen, kunstenaars, enz.;

> 120 > ambtenaren, onderwijzers, militairen;

> 120 > zonder beroep of de moeder weduwe.

Van hen die aan de burgeravondscholen en daarvoor in de plaats tredende inrichtingen het toelatingsexamen aflegden, werden ruim 25 percent afgewezen, tegen ruim 24 percent in het vorige jaar.

Eindexamens werden afgelegd door 306 leerlingen. Van dezen werden 52 en dus bijna 17 percent afgewezen. Deze cijfers verschillen weinig met die van het vorige jaar.

In het aantal scholen, waar het onderwijs kosteloos verstrekt wordt, is geene verandering gekomen, het zijn dezelfde als het vorige jaar, namelijk die te 's Hertogenbosch, Breda, Delft, Alkmaar, Leeuwarden, Harlingen en Kampen, met gezamenlijk 504 leerlingen. Bovendien werd kosteloos onderwijs verstrekt:

aan de gemeentelijke avondschool voor handwerkslieden te Arnhem aan 211 leerlingen;

aan de burgeravondschool te Zutphen > 15 >

> > > Tiel > 21 >

> > > Schiedam > 50 >

> > > Gouda > 39 >

> > > Gorinchem > 6 >

> > > Kratingen > 10 >

> > > Amsterdam > 21 >

> > > Hoorn > 10 >

> > > Enkhuizen > 2 >

> > > Middelburg > 63 >

> > > Vlissingen > 51 >

> > > Goes > 5 >

> > > Utrecht > 2 >

> > > Amersfoort > 9 >

> > > Zwolle > 12 >

> > > Deventer > 9 >

aan de burgeravondschool te Groningen	aan	21 leerlingen;
> > >	> Maastricht	> 20 >
> > Academie voor beeldende kunsten	> Rotterdam	> 81 >
> > ambachtsschool	> >	> 100 >
> > teekenschool	> Delfshaven (Rotterdam)	> 16 >
> > ambachtsschool te 's Gravenhage	>	> 1 >
> > industrijschool	> Helder	> 12 >

In het geheel dertigve aan 787 leerlingen. Met de bovengenoemde 504 vormt dit een getal van 1291, tegen 1233 in het vorige jaar.

c. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Tilburg. Tot tijdelijke leeraren voor handteekenen en wiskunde werden in het laatst van 1890 aangesteld de heeren A. D. F. VAN DER WART en J. F. D. BLÖRE; hunne jaarwedden bedragen f 800 en f 350.

Arnhem. Tot leeraar in het rechtlijnig teekenen werd met ingang van 1 September 1890 op eene jaarwedde van f 300, aangesteld de heer W. A. LENSINK. De jaarwedde van den leeraar C. ZANDER werd bij raadsbesluit van Augustus 1890 van f 450 op f 550 gebracht.

Nijmegen. Aan den leeraar in scheikunde, den heer OPWYRDA, werd in September 1890 eervol ontslag verleend.

Zutphen. Bij raadsbesluit van 7 Juli 1890 zijn de heeren BOLDERMAN, GOUDSMIT, SURINGAR en VAN DER STIMPEL weder voor een jaar (1 September 1890 tot 1 September 1891) gehandhaafd, als tijdelijke leeraren aan de burgeravondschool.

Delft. De heer dr. A. BRESTER verzocht en verkreeg tegen 1 September 1890 eervol ontslag uit zijne betrekking van leeraar in natuur- en scheikunde, en werd vervangen door den heer D. COELINGH.

Schiedam. De lessen in natuurkunde, door den directeur te geven, werden na diens overlijden op 9 Februari tot aan het einde van den cursus voortgezet door den leeraar dr. G. BAKKER. Van 9 Februari tot 1 Mei fungeerde dr. G. BAKKER, en van 1 September tot 31 December dr. W. J. STEENHUIS als waarnemend directeur.

In de vergadering van den gemeenteraad van 30 Juli werd het besluit genomen dat voortaan aan het hoofd der burgeravondschool een afzonderlijke directeur met eene jaarwedde van f 600 zou staan.

Middelburg. Aan den heer A. J. P. DE BESTE, assistent bij het teekenonderwijs, werd op zijn verzoek met ingang van 1 April 1890 eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd bij raadsbesluit van 17 September 1890 benoemd de heer J. J. VAN WILKSHUIZE op eene jaarwedde van f 250.

Ten gevolge van de noodzakelijkheid om een tweede lokaal in gebruik te nemen voor het rechtlijnig teekenen werd bij raadsbesluit van 26 November 1890 tot tijdelijk assistent voor genoemd vak benoemd de heer C. GILDOF op eene jaarwedde van f 120.

Vlissingen. De tijdelijke assistent in wiskunde en aanverwante vakken, de heer F. Van der Veen, werd voor een jaar herbenoemd, daar het aantal leerlingen voor den cursus 1890/91 ingeschreven te groot bleek voor één leeraar.

Zierikzee. Dr. L. W. TH. WIGMAN, leeraar in natuur-, schei- en werktuigkunde, verzocht wegens zijne benoeming tot leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Zwolle tegen 1 Augustus 1890 ontslag, dat hem eervol verleend werd. In zijne plaats werd als tijdelijk leeraar voor dezelfde vakken benoemd dr. H. G. L. VAN DER MEULEN te Utrecht, die den 10den September in functie trad.

Als tijdelijk leeraar in rechtlijnig teekenen werd met ingang van 1 September 1890 herbenoemd de heer A. H. W. VAN DER VEGT.

Goes. In het personeel der leeraren kwam verandering door het verleend eervol ontslag aan dr. A. W. VAN CAMPEN als directeur-leeraar, door dat aan den heer D. KONING als leeraar en aan den heer J. BLACKSTONE als assistent bij het teekenonderwijs. De eerste werd als directeur vervangen door dr. Z. TH. DIRIEL, terwijl aan den heer A. R. BREETVELT, het onderwijs in de geschiedenis werd opgedragen. Het onderwijs in het teekenen viel ten deel aan den heer J. K. SWATERS.

Utrecht. De leeraren dr. J. ROBBERS en dr. W. H. JULIUS werden voor den cursus 1890/91 herbenoemd als tijdelijke leeraren in de natuurkundige vakken. Aan laatstgenoemden leeraar werd met ingang van 1 December 1890 eervol ontslag verleend wegens zijne benoeming tot buitengewoon hoogleeraar aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam. Tot zijn opvolger werd bij besluit van 27 September 1890 benoemd de heer J. C. MARKS Jr., candidaat in de wis- en natuurkunde.

Amersfoort. Aan dr. H. F. JONKMAN, directeur der school, werd met ingang van 1 September 1890 eervol ontslag verleend wegens zijne benoeming tot directeur der Rijks hogere burgerschool te Utrecht. De heer F. WESSELING werd met het directoraat belast tot het optreden van den nieuwen directeur dr. J. W. DOIJER Jz., op 1 December 1890. De lessen werden zoo geregeld dat de leeraren EKAMA, WESSELING en DOIJER zich tijdelijk belastten met het onderwijs in stel- en rekenkunde, welke vakken aan een nieuw te benoemen leeraar zullen worden opgedragen.

Zwolle. Dr. H. F. KUIJPER, directeur der burgeravondschool werd in het begin van 1890 benoemd tot Inspecteur van den arbeid in het eerste district en legde diens gevolgde zijne betrekking bij het middelbaar onderwijs neder.

Als tijdelijk directeur werd met ingang van 1 Maart benoemd de heer W. A. ELBERS, die zich op het daartoe gedaan verzoek bereid verklaarde als definitief directeur op te treden. Zijne jaarwedde werd gesteld op f 650 en zijne benoeming geacht te zijn ingegaan op 1 Maart 1890.

Tot leeraar in natuur- en scheikunde en de natuurlijke historie ter vervanging van dr. KUIJPER werd bij raadsbesluit van 18 Augustus 1890, na verkregen toestemming van den Minister van Binnenlandsche Zaken benoemd de heer dr. L. W. TH. WIGMAN, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool, op eene jaarwedde van f 300.

Deventer. Kort nadat de wintercursus begonnen was, geraakte de leeraar D. B. WISSELINK door ziekte buiten staat in de eerstvolgende weken zijne lessen in de wiskunde te geven. Hierin werd voorzien door deze lessen in de 2de klasse tijdelijk te doen geven door den leeraar J. F. H. LATER, wiens lessen in de voorbereidingsklasse eveneens tijdelijk werden opgedragen aan den heer A. J. KLEIN SWORMINK tegen eene belooning van f 60.

Groningen. Den heer P. G. WATERBORG, directeur en leeraar in de wiskunde, werd op zijn verzoek bij raadsbesluit van 26 Augustus met ingang van 1 September eervol ontslag verleend. Bij raadsbesluit van 2 Augustus werd met ingang van 15 September voor den cursus 1890/91 benoemd tot directeur de heer dr. H. A. J. MEIJER en tot leeraar in de wiskunde de heer J. VISSER Cz.

Maastricht. Aan den heer H. J. DELFGAAUW, leeraar in wiskunde, geschiedenis en aardrijkskunde, werd op zijn verzoek wegens benoeming tot hoofd eener school te Amsterdam, met ingang van 1 September 1890 eervol ontslag verleend. De lessen van den heer DELFGAAUW werden tijdelijk door de leeraren M. F. VAN GOOR en J. G. H. VERBEK waargenomen.

Ten gevolge van de hierboven omschreven veranderingen was in December 1890 aan de burgerscholen en de inrichtingen die daarvan de plaats vervullen, het getal leeraren werkzaam, dat in de volgende tabel is vermeld. Daarin is tevens opgegeven hooveelen hunner ook werkzaam waren aan eene hogere burgerschool voor jongens of meisjes, alsmede het bedrag der jaarwedden voor elke school.

GEMEENTEN.	NAAM der SCHOOL.	GETAL DER LEERAREN			Jaarwedde van den direc- teur.	GETAL DER JAARWEDDEN VAN DE LEERAREN					Totaal bedrag der jaarwedden.	
		tevens aan eene hogere burgerschool of meis- jesschool.	niet aan eene hogere burgerschool of meis- jesschool.	Totaal.		tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 800.	boven f 800 tot en met f 1200.	boven f 1200 tot en met f 1800.	boven f 1800.		Getal der jaarwedden van directeur en leeraren.
Leeuwarden . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
's Hertogenbosch. .	Burger- avondschool.	1	7	8	f 700,00	7	»	»	»	»	8	f 2 650,00
Tilburg.	id.	6	5	11	600,00	7	3	»	»	»	11	4 675,00
Breda	id.	6	1	7	466,67	5	1	»	»	»	7	2 700,00
Arnhem.	Gem. avondscho. v. handwerksl.	4	21	25	1 000,00	18	3	»	»	»	22	5 730,00
Nijmegen	Burger- avondschool.	9	»	9	300,00	3	6	»	»	»	10	7 677,50
Zutphen	id.	10	3	13	1 200,00	9	4	»	»	»	14	6 000,00
Tiel	id.	5	2	7	465,00	5	1	»	»	»	7	1 570,00
Dordrecht. . . .	id.	6	6	12	1 125,00	3	3	5	»	»	12	8 875,00
Delft.	id.	5	4	9	1 200,00	3	2	3	»	»	9	6 391,00
Schiedam	id.	9	3	12	600,00	10	1	»	»	»	12	3 250,00
Gouda	id.	5	4	9	1 050,00	5	3	»	»	»	9	4 175,00
Kralingen	id.	»	3	3	600,00	2	»	»	»	»	3	1 250,00
Gorinchem. . . .	id.	5	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»
Amsterdam	id.	1	10	11	»	4	5	»	»	»	9	3 930,00
Haarlem	id.	5	6	11	600,00	7	2	1	»	»	11	5 050,00
Zaandam	id.	6	2	8	600,00	7	»	»	»	»	8	2 100,00
Alkmaar	id.	»	4	4	300,00	2	1	»	»	»	4	1 400,00
Hoorn	id.	4	2	6	100,00	»	»	»	»	»	1	100,00
Enkhuizen.	id.	6	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»
Middelburg	id.	3	10	13	800,00	8	4	»	»	»	13	4 570,00
Vlissingen.	id.	»	6	6	650,00	3	2	»	»	»	6	2 400,00
Zierikzee	id.	5	1	6	»	1	»	»	»	»	1	300,00
Goes.	id.	5	3	8	»	3	»	»	»	»	3	450,00
Utrecht	id.	7	19	26	1 200,00	13	11	1	»	»	26	12 780,00
Amersfoort.	id.	8	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»
Harlingen	id.	5	1	6	500,00	3	1	»	»	»	5	2 050,00
Zwolle	id.	5	7	12	650,00	8	1	2	»	»	12	7 525,00
Deventer	id.	8	11	19	450,00	16	2	»	»	»	19	5 275,00
Kampen	id.	9	1	10	»	1	»	»	»	»	7	368,00
Groningen	id.	4	3	7	1 350,00	1	4	»	»	»	6	4 650,00
Maastricht.	id.	5	1	6	400,00	5	1	»	»	»	7	1 770,00
Totaal		157	146	303	»	159	61	12	»	»	262	f 109 661,50

GEMEENTEN.	NAAM der SCHOOL.	GETAL DER LEERAREN			Jaarwedde van den direc- teur.	GETAL DER JAARWEDDEN VAN DE LEERAREN					Totaal bedrag der jaarwedden.
		tevens aan eene hoogere burgerschool of meis- jesschool.	niet aan eene hoogere burgerschool of meis- jesschool.	Totaal.		tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 800.	boven f 800 tot en met f 1200.	boven f 1200 tot en met f 1800.	boven f 1800.	
's Gravenhage . . .	Ambachtsschool.	2	4	6	f 800,00	3	2	»	»	»	f 2 575,00
Rotterdam	Academie van beeld. kunsten.	6	49	55	2 000,00	13	28	9	2	2	38 460,00
Idem	Ambachtsschool.	»	22	22	2 400,00	2	9	9	1	»	18 494,00
Delfshaven (Rotter- dam).	Teekenschool.	»	4	4	540,00	2	1	»	»	»	1 710,00
Leiden	Bijz. burger- avondschoot.	»	19	19	900,00	10	8	»	»	»	7 924,70
Helder	Industrijschool.	»	10	10	300,00	9	»	»	»	»	1 945,00
Totaal		8	108	116	»	39	48	18	3	2	f 71 108,70
Algemeen totaal.		165	254	419	»	198	109	30	3	2	f 180 770,20
Aan meer dan eene school werkzaam .		»	7	7							
Eigenlijk totaal		165	247	412							

Het verschil tusschen het aantal leeraren en het aantal jaarwedden — 412 en 378 — laat zich op de volgende wijze verklaren:

7 leeraren aan twee scholen, dus voor elk eene jaarwedde meer dan het aantal leeraren . . . 7 jaarwedden meer.

De directeur te Zutphen geeft geen les en is derhalve niet onder de leeraars onder kolom 3 of 4 opgenomen, dus ééne jaarwedde meer dan het aantal leeraren . . . 1 » »

2 vacatures, eene te Nijmegen en eene te Maastricht, waarvan wel de jaarwedde, maar niet de leeraar is gesteld 2 » »

Totaal . . . 10 » »

Aantal leeraren die aan de burgeravondschoot geene afzonderlijke jaarwedde hebben 44 jaarwedden minder.

34 » »

De leeraren die voor hunne werkzaamheden aan de burgeravondschoot of de daarvoor in plaats tredende inrichting geene afzonderlijke bezoldiging ontvangen, zijn:

3 leeraren aan de gemeentelijke avondschoot voor hand-
werkslieden te Arnhem;
5 » » » burgeravondschoot » Gorinchem;
2 » » » » » Amsterdam;
5 » » » » » Hoorn;
6 » » » » » Enkhuizen;
5 » » » » » Zierikzee;
5 » » » » » Goes;

8 leeraren aan de burgeravondschoot te Amersfoort;

1 » » » » » Harlingen;

3 » » » » » Kampen;

1 » » » » » Groningen.

Van de 7 leeraren in bovenstaande tabel vermeld, die onderwijs gaven aan meer dan ééne school, waren 5 aan de ambachtsschool en de Academie voor beeldende kunsten te Rotterdam, 1 aan de Academie te Rotterdam en aan de teekenschool te Delfshaven (Rotterdam) en 1 aan de Academie te Rotterdam en de burgeravondschoot te Amsterdam.

Het totaal bedrag der jaarwedden van het personeel der burgeravondschoolen en daarvoor in de plaats tredende inrichtingen bedroeg f 180 770,20 tegen f 174 950,50 in het vorige jaar; het heeft derhalve vermeerdering ondergaan.

d. LEERPLAN EN TOESTAND VAN HET ONDERWIJS.

's Hertogenbosch. Ofschoon het onderwijs zoodanig is ingericht dat het van het hoogste belang mag geacht worden voor den aanstaanden werkmán, is het een minder aangenaam verschijnsel dat er naast vele leerlingen die een zeer goed gebruik maken van het onderwijs, nog velen worden aangetroffen die door ongeregeld schoolbezoek en gebrek aan lust en ijver minder vorderingen maken dan voor hen wenschelijk is.

Arnhem. Gemeentelijke avondschoot voor handwerkslieden. Moesten bij den aanvang van den cursus 1889/90 vele aanvragen om plaatsing op de school wegens plaatsgebrek worden afgewezen, voor den cursus 1890/91 was dit weder het geval. Bij het openen van de school op 1 September 1890 waren er 152 nieuwe aanvragen, terwijl aan die van het vorige jaar nog niet kon voldaan worden, zoodat van genoemde 152 candidaten niet één kon worden geplaatst. In dezen toestand zal evenwel spoedig verbetering komen.

Vroeger werd er reeds op gewezen dat er bezwaren

bestonden om een gedeelte van het teekenonderwijs, namelijk het handteekenen aan »Kunstoefening" te doen geven. Plaatselijke omstandigheden noopten evenwel daartoe toch over te gaan. Het bestuur van »Kunstoefening" heeft thans erkend, dat de tegenwoordige regeling van het teekenonderwijs aan groote bezwaren onderhevig is en de wenschelijkheid uitgesproken dat ook het onderwijs in handteekenen met het overige teekenonderwijs gebracht worde onder het bestuur der avondschool. Burgemeester en wethouders zijn werkzaam hieromtrent een voorstel aan den gemeenteraad te doen, terwijl het bestuur der avondschool door burgemeester en wethouders is uitgenoodigd een uitbreidingsplan voor te stellen. Laatstgenoemd bestuur heeft een bouwplan gereed. Dit bouwplan is ingericht met het oog op de plaatsing van 400 leerlingen.

Zutphen. Het aantal leerlingen blijft zeer gering. Van de 16 leerlingen der 4de klasse behoorden er bij het begin van den cursus 1890/91 slechts 6 in de gemeente te huis, de 10 overigen kwamen uit de omliggende gemeenten. De meeste aankomende werklieden schijnen liever gebruik te maken van alhier bestaande cursussen voor bouwkundig teekenen. Eene reorganisatie der burgeravondschool moet dus volgens de commissie van toezicht als een eisch des tijds beschouwd worden.

Vlissingen. Van de 63 kandidaten, die zich voor toelating aanmeldden, moesten 22 wegens onvoldoende ontwikkeling worden afgewezen. De directeur der school blijft het zeer wenschelijk achten dat eene voorbereidingsklasse aan de school worde verbonden; waardoor men in de gelegenheid zou zijn de toelating over een grooter getal kandidaten uit te strekken.

Na gehouden overleg met de commissie van toezicht werd met de leerlingen der 2de klasse een aanvang gemaakt de beginselen der natuur- en werktuigkunde bij wijze van proefneming te behandelen. De leerlingen volgden dit onderwijs met de meeste belangstelling, zoodat het aanvankelijk gunstige resultaten opleverde.

Goes. Ten gevolge van eene noodzakelijke splitsing der twee hoogste klassen voor het teekenonderwijs ontving elke klasse 4 uren per week les in plaats van zes uren vóór de splitsing, zoodat de betrokken leeraar met 2 lesuren per week meer belast werd. De lesuren in Nederlandsche taal, benevens die in het boekhouden werden elk met één vermeerderd.

Amersfoort. Het onderwijs in handteekenen werd met ingang van 1 Januari 1891 met 2 uren 's weeks uitgebreid, ten behoeve der vervolklasse, welke leerlingen geen plaats vonden in de 1ste en 2de klasse, zoodoende verstoeken bleven van de bij het programma voorgeschreven 2 uren voortgezet onderwijs in handteekenen en er zelve op aandrongen dat men dit hun zou verstrekken.

Zwolle. Het aantal leerlingen bedroeg bij het begin van den cursus 1890/91 nog slechts 31. Dit is nog een gevolg van de laatste reorganisatie der school, welke aan de toelating van nieuwe leerlingen hogere eischen van ontwikkeling verbindt. In September 1890 werden 12 leerlingen toegelaten die het bewijs konden overleggen dat zij de herhalingschool behoorlijk hadden afgehoopen; van de 6 kandidaten die deze school niet hadden bezocht en zich aan het toelatingsexamen moesten onderwerpen, werden er 2 afgewezen.

Deventer. Wegens het groote aantal leerlingen in de 1ste klasse werd deze voor rekenen gesplitst in twee afdeelingen. Als gevolg hiervan werden aan den leeraar

H. Zwaarts tot Paschen 1891 2 uren rekenonderwijs 's weeks opgedragen tegen eene gratificatie van f 60.

e. TOESTAND DER LOKALEN EN HULPMIDDELEN.

Tiel. Voor het teekenonderwijs werden nieuwe hulpmiddelen aangeschaft, doch voor de meergevorderde leerlingen, waaronder zich steeds eenigen bevinden die het eindexamen met goed gevolg hebben afgelegd, maar toch tot de school terugkeeren, ten einde zich verder in het teekenen te bekwamen, bleef de behoefte aan uitbreiding van leer- en hulpmiddelen bestaan.

Middelburg. Het toenemend aantal leerlingen maakt eene uitbreiding van de localiteit dringend noodzakelijk. Nu reeds moet gebruik gemaakt worden van een lokaal, dat voor het daarin te geven onderwijs (rechtlijnig teekenen) geheel ongeschikt is. In een volgenden cursus zal, ook al blijft het getal leerlingen op dezelfde hoogte, moeten worden overgegaan tot splitsing van de 2de en 3de klasse, waardoor behoefte ontstaat aan één nieuw en één verbeterd lokaal voor het bovengenoemde ondoelmatige. Bovendien hebben de in gebruik zijnde teekenlokalen niet de nodige ruimte. Genoemde gebreken kunnen bij het tegenwoordige gebouw niet worden weggenomen, omdat de vereischte ruimte ontbreekt, zoodat de inrichting van een nieuw gebouw voor de burgeravondschool op een ander terrein noodzakelijk zijn zal.

§ 2. INDUSTRIE- EN TEEKENSCHOLEN, AMBACHTSCHOLEN ENZ.

Rijkschool voor kunstnijverheid te Amsterdam. De lessen werden gevolgd door 49 leerlingen, onder welke 7, aan wie vrijstelling van de betaling van schoolgeld werd verleend.

Twee leerlingen der decoratieve schilderklasse ontvingen een rijkssubsidie tot voortzetting hunner studien.

Over de verschillende afdeelingen waren de leerlingen aldus verdeeld:

- A. Schilderkunst en aanverwante vakken 25 leerlingen, onder welke 8 dames;
- B. Beeldhouwkunst en aanverwante vakken 4 leerlingen;
- C. Bouwkunst en aanverwante vakken 4 leerlingen;
- D. Kunstnaaldwerk 16 leerlingen.

Na een voldoende eindexamen kon het diploma der afdeeling kunstnaaldwerk aan drie dames worden uitgereikt.

Evenals ten vorigen jare werden de verzamelingen van hulpmiddelen uitgebreid, terwijl bij het onderwijs behaardelijk voorwerpen uit 's Rijks museum gebruikt werden.

Ook werden proeven genomen van schilderwerk met émailverf op het glazuur van in Weenen vervaardigde schotels, en ofschoon het inbranden van dat schilderwerk nog niet die fraaie resultaten gaf, welke hiermede te Weenen verkregen zijn, wordt met het nemen van proeven voortgegaan.

In de navolgende tabel zijn de scholen vermeld, die, zonder den naam van burgeravondschool te dragen, meer bijzonder bestemd zijn voor onderwijs in teekenen en andere in art. 13 der wet genoemde vakken en die door leerlingen uit den ambachtsstand worden bezocht. Ook worden in de tabel, gelijk vroeger, de theoretische en praktische ambachtsscholen vermeld, doch niet die ambachtsscholen, waar — gelijk te 's-Hertogenbosch — uitsluitend ambachtsonderwijs wordt gegeven, en waarvan de leerlingen voor hetgeen daarbuiten valt, worden verwezen naar de burgeravondschool en de teekenschool.

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal.	
				leeraren.	leerlingen.
's Hertogenbosch,	Koninkl. school voor nuttige en beeldende kunsten,	openb.	Handt., lijnt., boets., schild., ontleedk. en kunstgesch.	9	219
Breda,	Teekeninstituut,	id.	Handt., lijnt., boets., bouwk.	9	253
Bergen op Zoom,	Teekenschool,	id.	Handt.	2	190
Rozendaal,	Idem,	ges. bijz.	Handt., lijnt.	4	201
Zevenbergen,	Idem,	openb.	Handt., bouwk. teek.	3	60
Helmond,	Idem,	id.	Handt., lijnt.	2	42
Eindhoven,	Idem,	id.	Handt., lijnt.	3	109
Oosterhout,	Idem,	id.	Handt., lijnt., boets., schild.	1	107
Waalwijk,	Idem,	id.	Handt., lijnt.	2	49
Waspik,	Idem,	ges. bijz.	Handt., lijnt.	2	28
Ravenstein,	Idem,	openb.	Handt., lijnt., boets.	3	40
Grave,	Idem,	id.	Handt., lijnt.	3	35
Arnhem,	Ambachtsschool,	ges. bijz.	Handt., lijnt., boets., timm., smeden, meubelm., verven, dransen, stoomwerkt., vakken l. o.	14	136
Idem,	Teekenschool,	id.	Handt., boets., anat., schild.	8	198
Idem,	Industrieschool voor meisjes,	id.	Handt., nutt en fraaie handw., wolnaaien, boekh., vakken l. o.	9	138
Barneveld,	Teekenschool,	bijz.	Handt., lijnt.	3	48
Wageningen,	Avondschool van aankomende werklieden,	id.	Handt., lijnt., rekenen, wisk., natuurk., bouwk.	4	47
Zaltbommel,	Teekensch. v. den ambachtsstand,	openb.	Handt., lijnt., rek., wisk.	3	26
Nijkerk,	Teekenschool,	id.	Lijnt.	1	17
Harderwijk,	Idem,	id.	Handt., lijnt.	3	71
Hattum,	Idem,	bijz.	Handt.	1	18
's Gravenhage,	Academie v. beeldende kunsten,	ges. bijz.	Wisk., handt., lijnt., boets., schild.	31	537
Idem,	Ambachtsschool,	id.	Vakken van l. o., wisk., nat., stoomwerkt., handt., lijnt., boets., ambachten	12	129
Idem,	Winteravondteekenschool voor volwassen werklieden,	id.	Handt., lijnt., bouwk. teek.	4	42
Idem,	Industrieschool voor meisjes,	id.	Vakken van l. o., boekh., teek., handt., kartonneeren, bloemenmaken	12	82
Rotterdam,	Idem,	id.	Vakken van l. o., boekh., teek., handw. en gymn.	12	118
Brielle,	Teekenschool,	openb.		1	9
Alphen,	Ambachtsteekenschool,	ges. bijz.	Handt. en ornamentt., lijnt., bouwk. teek., wisk., nat.	5	30
Vianen,	Teekenschool,	id.	Handt., bouwk. teek.	1	10
Schoonhoven,	Idem,	openb.	Handt., ornamentt.	1	24
Sliedrecht,	Idem,	ges. bijz.	Handt., lijnt., perspectief	1	40
Bodegraven,	Ambachtsschool,	openb.	Bouwk. teek.	1	13
Amsterdam,	1ste ambachtsschool en avondteekenschool voor ambachtslieden,	ges. bijz.	Vakken van l. o., wisk., nat., stoomwerkt., handt., lijnt., boets., ambachten	17	95
Idem,	2de ambachtsschool,	id.	Wisk., werktuigk., nat., Ned. gesch., aandr., handt., lijnt., boets., ambachten	10	76

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal	
				leeraren.	leerlingen.
Amsterdam,	Industrieschool van de Maatschappij voor den werkenden stand,	bijz.	Wisk., werktuigk., handt., lijnt., boets., stijl- en ornamentleer	7	111
Idem,	Teekenschool voor kunstambachten,	ges. bijz.	Handt., lijnt., boets., stijl- en ornamentleer	9	247
Idem,	Teekenschool »Concordia inter nos»,	id.	Lijnt.	4	83
Idem,	Kweekschool voor machinisten,	id.	Vakken van l. o., wisk., werktuigk., nat., teek., ambacht.	11	102
Idem,	Industrieschool voor vrouwelijke jeugd,	id.	Vakken van l. o., boekh., handt., lijnt., handw., kartonneeren, kantw., bloemenmaken, pharmacie	21	228
Idem,	Quellinusschool,	id.	Handt., lijnt., bouwk., decoratieschild., boets., beeldh.	7	77
Haarlem,	Teekenschool voor kunstnijverheid,	id.	Handt., lijnt., bouwk., decoratieschild., boets., beeldh., ornamentl., kunstgesch., stijl.	8	145
Hoorn,	Teekenschool,	openb.	Handt., lijnt.	1	50
Purmerend,	Idem,	id.	Wisk., handt., lijnt., boets., houtsnijden	4	40
Edam,	Idem,	id.	Handt., lijnt., boets.	3	72
Middelburg,	Ambachtsschool,	ges. bijz.	Handt., lijnt., timm., smeden	4	25
Goes,	Idem,	id.	Teek., timm., smeden	4	28
Zierikzee,	Idem,	id.	Timmeren	1	9
Utrecht,	Idem,	id.	Constructiel., kennis van bouwmaterialen, teek., timm., smeden, meubelm., schild., draaien	7	103
Zeist,	Teekenschool,	bijz.	Handt.	1	13
Leeuwarden,	Ambachtsschool,	id.	Handt., lijnt., boets., ambacht.	9	79
Sneek,	Industrieschool,	openb.	Wisk., nat., handt., lijnt.	5	35
Zwolle,	Teekenschool,	id.	Handt., lijnt., timmeren	7	218
Idem,	Practische ambachtsschool,	bijz.	Teek., timm., smeden, vakken l. o.	4	32
Deventer,	Teekenschool,	openb.	Handt., lijnt., ornamentl.	11	292
Kampen,	Idem,	id.	Handt., lijnt.	2	56
Almelo,	Idem,	id.	Handt., lijnt., rek., wisk.	4	53
Enschede,	Ambachtsschool,	id.	Handt., lijnt., Ned., boekh., rek., scheik., werktuigk., materialenkennis, decompositie	8	76
Groningen,	Idem,	ges. bijz.	Vakken van l. o., wisk., werktuigk., nat., lijnt., boets., ambachten	9	93
Veendam,	School voor nijverheid en landbouw,	id.	Wisk., nat., Ned., volkshuishoudk., handt., lijnt.	9	61
Roermond,	Teekenschool,	openb.	Handt., lijnt., boets., schild., anatomie, kunstgesch.	4	151
Venlo,	Idem,	id.	Handt., lijnt., nat., wisk.	3	20

Breda. Teekeninstituut. Bij raadsbesluit van 4 October 1890 werd een voorstel der commissie van beheer van het instituut om alle klassen wegens het groot aantal leerlingen in parallel-afdeelingen te splitsen en het getal lesuren per avond van 2 op 3 te brengen, zoodat alle leerlingen in plaats van één anderhalf uur les zouden ontvangen, goedgekeurd. Met deze uitbreiding van lesuren ging eene billijke verhooging der leeraarsjaarwedden gepaard. Deze maatregel werkte den goeden gang van het onderwijs zeer in de hand. Het onderwijzend personeel werd door de benoeming van den heer J. J. HARTER vermeerderd met een onderwijzer in het bouwkundig teekenen. De jaarwedde van dezen onderwijzer bedraagt f 400.

Bergen op Zoom. De teekenschol alhier is toegankelijk voor ieder kind uit de gemeente, dat den leeftijd van tien jaar bereikt heeft. Ieder leerling ontvangt wekelijks 4 uur onderwijs en betaalt een schoolgeld van f 0,50 per maand; onvermogensden zijn van de betaling van schoolgeld vrijgesteld.

Naast deze gemeentelijke school voor handteekenen bestaat in hetzelfde gebouw nog eene inrichting voor bouwkundig teekenen, meer in het bijzonder voor jongens uit den ambachtsstand. In den zomer wordt van deze inrichting gebruik gemaakt door ± 25 en in den winter door ± 45 leerlingen. Ook deze leerlingen betalen f 0,50 schoolgeld per maand of zijn vrijgesteld van betaling, zoo ze onvermogen zijn.

Arnhem. Ambachtsschool. De leeraar in het rechtlijnig teekenen de heer L. VAN ESSEN, werd benoemd tot directeur der ambachtsschool te Utrecht en verkreeg diens gevolgde met ingang van 1 Augustus 1890 eervol ontslag. In de vacature werd voorzien door de benoeming van den heer TH. VAN HARDEWIJK, bouwkundige te Leiden.

De school verkeert in bloeienden toestand. Zij heeft het 17de jaar van haar bestaan achter den rug; het aantal jonge lieden die hunne kennis grootendeels aan haar danken en de maatschappij zijn ingetreden, is allengs vrij aanzienlijk geworden en toch neemt het getal leerlingen der school eer toe dan af; een bewijs dat men steeds meer algemeen doordrongen wordt van het voordeel dat de werkmans, die zijne opleiding aan de ambachtsschool genoten heeft, deelachtig wordt.

Evenals andere jaren werden door de leerlingen onder leiding der leeraren eenige fabrieken en werkplaatsen hier ter stede en in de omstreken bezocht: overal werden zij door de eigenaars of bestuurders welwillend ontvangen.

Met den aanvang van den cursus 1890/91 werd een grooter getal leerlingen, die aan de eischen van toelating hadden voldaan, geplaatst dan zonder bezwaar geschieden kon. Men deed dit met het doel geschikte kandidaten zoo min mogelijk af te wijzen en in de hoop dat de moeilijkheden hiernaar verbonden, slechts van tijdelijken aard mochten zijn. De verwachting toch dat vóór een niet ver verwijderd tijdstip een plan tot vergroting van het schoolgebouw zal worden uitgevoerd, is niet ongegrond.

Industrieschool voor meisjes. De onderwijzeres in het wollemaaien mej. J. C. WURPEL verzocht en verkreeg met ingang van 1 Februari 1890 eervol ontslag. In hare plaats werd voorloopig voor één jaar benoemd mej. M. KAPPEIJ. In December 1890 werd deze onderwijzeres definitief aangesteld en hare jaarwedde bepaald op f 650.

Ten gevolge van eene uitbreiding van den cursus in wollemaaien werd in Juni 1890 besloten een nieuw lokaal daarvoor te huren van het bestuur van het Nut en den cursus in drie afdeelingen te splitsen elk van een half jaar. Het onderwijs in dezen cursus bepaalt zich tot het maken van japonnen.

Door het groote aantal leerlingen dat na de zomer-vacantie de school bezocht, werd het noodzakelijk over een grooter lokaal te kunnen beschikken. Dit werd verkregen door het wegbreken van een muur tusschen twee lokalen, die alzoo tot één werden vereenigd. In verband hiermede werd met ingang van 26 Augustus voor den tijd van een half jaar tot assistente benoemd mej. M. A. VAN AYEZAAT op een salaris van f 125.

Wageningen. Avondschool voor aankomende werklieden. In den cursus 1890/91 wordt eene eerste en zeer bescheiden proeve genomen om iets bij te dragen tot de praktische opleiding der leerlingen voor hun vak. Aan ieder van hen is opgedragen het een of ander klein werkstuk naar eigen keuze te vervaardigen en dit tegen het einde van den cursus bij de onderwijzers der school in te leveren. Aan den vervaardiger van het beste der ingezonden werkstukken zal eene belooning worden toegekend.

De patroons der leerlingen werden door het bestuur en de onderwijzers der school uitgenoodigd de noodige grondstoffen en gereedschappen voor het vervaardigen der werkstukken te verschaffen. Zij hebben aan deze uitnoodiging bereidwillig voldaan. De uitslag dezer proefneming zal eerst later kunnen blijken.

's-Gravenhage. Academie van Beeldende Kunsten. In het afgelopen jaar werd door eene praktische verbouwing — dank zij de mildheid van het gemeentebestuur — het aan de Academie grenzende huis, daarmede tot een geheel vereenigd.

Eenzijdig kon daardoor worden voldaan aan de reeds lang gevoelde behoefte aan onderwijslokalen — de zolder-verdieping van bedoeld huis werd tot geschikte teekenzalen ingericht — anderzijds kon doeltreffende huisvesting verleend worden aan het onder de auspiciën der Academie in het leven getreden Museum van Kunstnijverheid. De ingebruikstelling daarvan voor het onderwijs aan de Academie zal zeker den ten vorigen jare opgerichten kunstnijverheidscursus ten goede komen, terwijl men mag hopen dat de opening voor het publiek het hare zal bijdragen tot ontwikkeling van den kunstzin hier ter stede.

Het reeds talrijk leerarenpersoneel onderging door de benoeming der heeren F. W. G. BECKER en E. CLAUS nieuwe uitbreiding.

Ambachtsschool. Het aantal leerlingen dat de ambachtsschool op kosten der gemeente bezoekt is thans 5, terwijl voor rekening van particulieren en corporatiën samen 32 leerlingen op de school geplaatst zijn.

Industrieschool voor meisjes. Het in het begin van 1890 betrokken nieuwe schoolgebouw bleek in het gebruik aan de gestelde verwachtingen te beantwoorden. De doelmatigheid er van wordt door directie en onderwijzeressen ten zeerste geprezen.

Door aankoop van een achter de school gelegen terrein kon nog eenige meerdere uitbreiding gegeven worden aan den tuin, zoodat deze gelegenheid aanbiedt voor de leerlingen om zich tusschen de lesuren te verpozen; hetgeen zeer gewenscht is, daar nog niet is kunnen worden voorzien in de behoeften aan gymnastiekonderwijs.

Bij het onderwijzend personeel werd mej. CHRISTIANSE DE GROOT, leerares in het wollemaaien, vervangen door mevr. BASCH VAN CAMPE.

Rotterdam. Industrieschool voor meisjes. Het onderwijzend personeel bleef genoegzaam hetzelfde; alleen werd mej. L. G. REDDINGIUS, die te Leeuwarden aan de hoogere burgerschool werd benoemd, met 1 October vervangen door mej. J. A. H. LINDEN, die na een vergelijkend examen tusschen een viertal sollicitanten tot leerares in het teekenen werd benoemd.

De bouw van eene geheel nieuwe school is begonnen; met 1 October moet zij worden opgeleverd.

Amsterdam. Industrieschool der Maatschappij voor den werkenden stand. De heer J. GALMAN, vice-president van het bestuur, overleed in 1891. Zijne plaats werd tot dusverre niet vervuld.

Ten gevolge van het groot aantal leerlingen, dat van 71 tot 123 klom, en de grotere inspanning die daardoor van directeur en leeraren werd gevorderd, zijn de jaarwedden van deze verhoogd, en werden twee assistent-leeraren, J. VAN REIJNDAM, voor het rechtlijnig teekenen, en C. A. CACHER, voor het handteekenen, aangesteld.

Terwijl de school zeer regelmatig werd bezocht, liet het gedrag der leerlingen niets te wenschen over en waren hunne vorderingen over het algemeen zeer voldoende.

Zoowel de verzamelingen gipsmodellen, modellen voor werktuigkunde en bouwkunde als de bibliotheek ondergingen eenige uitbreiding.

De uitgaven bedroegen f 7264,41⁵, welke konden worden bestreden met subsidien van het Rijk, de gemeente en de Maatschappij voor den werkenden stand, ad f 2000, f 2000 en f 1000, met de opbrengst van schoolgelden, ad f 2146,25, en met andere baten.

Teekenschool voor kunstambachten. Bedroeg het getal leerlingen in den vorigen cursus 214, thans is dat getal geklommen tot 248. Daarvan vonden plaats in de eerste of laagste klasse 147, in de 2de klasse 40, in de 3de klasse 41 en in de 4de of hoogste klasse 20 leerlingen. Ten gevolge hiervan was de laagste klasse in 4 afdelingen gesplitst, waarvan 3 parallelklassen.

De opkomst der leerlingen was gedurende den geheelen cursus zeer geregeld; met lust en ijver werd steeds gewerkt. De teeken- en boetseerstudien werden in April in de verschillende lokalen ter bezichtiging gesteld. Door ruim 1000 belangstellenden werd deze expositie bezocht.

Het geregeld toenemen van het aantal leerlingen was oorzaak dat maatregelen genomen zijn om in de behoefte aan behoorlijke plaatsing te voorzien. In den loop van het jaar werd voor rekening van de gemeente begonnen met den bouw van eene school, berekend op een minimum van 300 leerlingen.

Met inbegrip van een nadeelig saldo, ad f 162,35, bedroegen de uitgaven f 11 296,53. Ook dit jaar droegen Rijk, provincie en gemeente in de kosten bij, respectievelijk tot een bedrag van f 3000, f 2000 en f 4000.

Quellinusschool. De cursus werd geopend met 65 leerlingen. Later lieten zich nog 12 leerlingen inschrijven, zoodat op het einde van 1890 in het geheel 77 leerlingen aanwezig waren, verdeeld als volgt:

	1ste studiejaar . . .	30 leerlingen;
dagklasse	2de > . . .	23 >
	3de > . . .	10 >
namiddagklasse		14 >
	totaal	77 leerlingen.

Door het toenemen van het aantal leerlingen der decoratieschilderklasse werd het lokaal voor de bouwkundige klasse daarmede samengetrokken en voor deze laatste klasse in de benedenverdieping van het gebouw een nieuw lokaal ingericht.

Om te kunnen voldoen aan de vele aanvragen voor de opleiding van leerlingen tot lithografen en meubelmakers was het wenschelijk de dagklasse met twee speciale afdelingen voor genoemde vakken uit te breiden, in verband waarmede leerplan en lesrooster werden aangevuld.

Ongerekend het nadeelig saldo, hetwelk werd aangekuurd, bedroegen de uitgaven f 13 338,34⁵. Zij werden bestreden door subsidien van het Rijk, de provincie en de gemeente van f 4000, f 2000 en f 4000, door de opbrengst van schoolgelden en door andere baten.

Haarlem. Teekenschool voor kunstnijverheid. De school werd bezocht door 40 leerlingen voor den avondcursus; 22 mannelijke leerlingen en 14 damesleerlingen voor den geheelen dagcursus; 7 mannelijke leerlingen en 14 damesleerlingen voor den halven dagcursus en door 40 leerlingen der normaalschool voor onderwijzers.

Door eene damesleerling werd met goed gevolg het examen M. O. handteekenen afgelegd, terwijl eene andere het toelatingsexamen deed voor de normaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam.

Het einddiploma is uitgereikt aan een leerling der dagklasse, graveur, die den vierjarigen cursus met vrucht doorloopen heeft.

De verzameling hulpmiddelen werd uitgebreid met eenige gipsafgietsels, met voorwerpen voor stilleven-studien en met een aantal boek- en plaatwerken.

De uitgaven bedroegen f 10 664,69. Ontvangen werden

aan subsidien van het Rijk, de provincie en de gemeente f 3000, f 1500 en f 1500.

Tot dekking der uitgaven werd tevens aangewend eene som van f 2932,50, aan schoolgelden ontvangen.

Utrecht. Ambachtsschool. De directeur der school die naar elders vertrok, werd als zoodanig op 1 Augustus 1890 vervangen door den heer L. VAN ESSEN Pz., tot dusver leeraar aan de ambachtsschool te Arnhem.

Zwolle. Practische Ambachtsschool. In het onderwijs had eene ingrijpende verandering plaats. Ten einde aan de vele aanzoeken, om bij het smeden geplaatst te worden, te kunnen voldoen, werd het daarin te geven onderwijs in twee afdelingen gesplitst, en wel eene afdeling bankwerk en eene afdeling vuurwerk. In beide afdelingen ontvangen de jongens bij beurten onderricht.

Tot verkrijging van de noodige localiteit werd een der timmerlokalen tot bankwerkerij ingericht en voorzien van de daartoe noodige nieuwe gereedschappen en werktuigen.

Voor de afdeling bankwerk werd als leermeester aangesteld de heer J. H. MEIJER, terwijl het onderwijs in het vuurwerk werd opgedragen aan den heer E. KONING.

Wegens inkrimping van het onderwijs in het timmeren, als gevolg van minder aanzoek om bij dat vak geplaatst te worden, werd aan den heer H. VAN LAAR, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend.

Deventer. Het aantal leerlingen der afdeling C van de volkshandteekenschool was in den cursus 1890/91 minder dan in vorige jaren. Men schrijft dit toe aan het ongeriefelijke van de voor deze school bestemde lesuren des namiddags van 5 tot 6¹/₂ uur, die, wegens het steeds later gestelde etensuur, hun nadeeligen invloed doen gevoelen. Het beschikbaar stellen van andere uren zal waarschijnlijk het aantal leerlingen doen toenemen, maar tevens vermeerdering van het onderwijzend personeel noodzakelijk maken. In tegenstelling met het getal leerlingen is het gehalte ongetwijfeld gestegen, een gevolg van het toenemend gebruik van de burgeravondschoon.

Enschede. Ambachtsavondschoon. Ofschoon deze inrichting in hoofdzaak is gebleven, wat ze sedert 1866 was, neemt zij toch onder de gemeentelijke inrichtingen van onderwijs eene andere plaats in, nu ze behoort tot de scholen, tot wier oprichting de gemeenteraad op grond van art. 14 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs verplicht is. Overeenkomstig het bepaalde in art. 91 van de zoo even genoemde wet zou de gemeente wegens haar bevolkingcijfer eene burgerdag- en avondschoon moeten oprichten; zij werd daarvan echter vrijgesteld, omdat op andere wijze in de behoefte der bevolking wordt voorzien.

Het programma der school onderging eenige verandering; daartoe werd aanleiding gevonden:

1°. in den trap van ontwikkeling die gemiddeld bereikt wordt door hen die de school bezoeken;

2°. in betere bekendheid met den aard en de ontwikkeling der plaatselijke nijverheid;

3°. in de overtuiging dat eene ambachtsavondschoon zooveel mogelijk een plaatselijk karakter moet dragen en haar theoretisch onderwijs zich voornamelijk moet laten leiden door de eischen der practijk. De weinige tijd, waarover een ambachtsleerling na den arbeid kan beschikken, dwingt er toe zich tot het onmisbaar noodige te bepalen.

Als gevolg van het onder 1° en 3° genoemde werden de vakken scheikunde, boekhouden en kennis van grond- en bouwstoffen, gereedschappen en werktuigen uit het programma verwijderd, terwijl practisch verven en bleeken onder de vakken van onderwijs werden opgenomen.

De verandering in het leerplan der school had voor sommige leeraars eene vermeerdering van lesuren ten gevolge; waarom de gemeenteraad den 5den Juli 1890 besloot aan de leeraars der Nederlandsche school voor Nijverheid en Handel, die tot hertoe verplicht waren zonder afzonderlijke jaarwedde les te geven aan de ambachtsavondschoon, eene bezoldiging toe te kennen en hun tevens onder goedkeuring

van het gemeentebestuur de vrijheid te geven zich aan de ambachtsavondschool te doen vervangen. Van deze laatste bepaling hebben 3 leeraren gebruik gemaakt. Voor hen zijn in de plaats getreden de leeraren J. J. BOHLAND en A. S. MADSEN, benevens de heer H. J. NOG, hoofd der le openbare lagere school.

Ofschoon over het algemeen een goed gebruik gemaakt wordt van het onderwijs, verzuimen sommige leerlingen nog te veel lessen; de vrij algemeene oorzaak hiervan is, dat de leerlingen te lang in de werkplaats moeten blijven of te ver buiten de gemeente werkzaam zijn om tijdig school te komen.

Venlo. Bij den aanvang van den cursus 1890/91 zijn

de lokalen der Rijks hogere burgerschool betrokken, welke zeer geschikt zijn; bovendien werd in de daar aanwezige hulpmiddelen bij het handteekenen een groot gerief gevonden.

§ 3. HOOGERE BURGERSCHOLEN.

a GETAL EN SOORT DER SCHOLEN.

De volgende tabel wijst de gemeenten aan waar de scholen gevestigd zijn, benevens het jaar der stichting, den duur van den cursus en het bedrag van het schoolgeld, zoo voor enkele lessen als voor het volledig onderwijs.

Provinciën.	Gemeenten.	Aard der school.	Jaar der opening.	Duur vanden cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor	
					volledig onder- wijs.	enkele lessen.
Noordbrabant.	's Hertogenbosch	Rijks hogere burgerschool.	1867	5 jaar.	f 30	p. jaar. f 7 en f 14 p. jaar.
	Tilburg.	Idem.	1866	5 »	30	» 7 » 14 »
	Breda.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1867	5 »	50	» 3 per uur 'sweeks.
	Bergen op Zoom	Rijks hogere burgerschool.	1882	3 »	24	» 7 en f 14 p. jaar.
	Helmond.	Idem.	1867	3 »	30	» 7 » 14 »
Gelderland.	Arnhem.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1866	5 »	60	» 6 tot f 60.
	Nijmegen.	Idem.	1865	5 »	60	» 5 per uur 'sweeks.
	Apeldoorn.	Idem.	1877	5 »	60	» 5 » » »
	Zutphen.	Idem.	1864	5 »	40	» 40 per jaar.
	Tiel.	Idem.	1870	5 »	50	» 5 tot f 12 p. jaar.
	Winterswijk.	Rijks hogere burgerschool.	1870	3 »	30	» 7 » 14 »
	Wageningen.	Idem, verbonden aan de Rijks landbouwschool.	1869	3 »	40	» 5 » 20 p. vak.
	Zaltbommel.	Rijks hogere burgerschool.	1867	3 »	30	» 7 en 14 p. jaar.
	's Gravenhage.	Niet gesubs. gem. hogere burgerschool.	1865	5 »	100	» 10 tot 48 »
Zuidholland.	Idem.	Idem.	1883	3 »	60	» —
	Rotterdam.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1865	5 »	60	» —
	Idem.	Niet gesubs. gem. hogere burgerschool.	1875	3 »	30	» —
	Leiden.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1864	5 »	60	» 10 tot f 25 per vak.
	Dordrecht.	Idem.	1865	5 »	54 of f 72	» 10 » 15 » »
	Delft.	Idem.	1864	5 »	70	» 10 » 30 » »
	Schiedam.	Idem.	1869	5 »	60	» 6 » 15 » »
	Gouda.	Rijks hogere burgerschool.	1865	5 »	30	» 7 » 14 » »
	Gorinchem.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1871	5 »	50 of f 60	» 9 » 40 p. jaar.
	Brielle.	Idem.	1879	3 »	30	» 5 » 10 »
	Amsterdam.	Idem.	1865	5 »	60	» 10 » 25 »
Noordholland.	Idem.	Niet gesubs. gem. hogere burgerschool.	1876	3 »	30	» —
	Idem.	Idem.	1881	3 »	30	» —
	Idem.	Idem met daaraan verbonden handelsschool.	1882	3 »	180	» 10 tot f 25 per vak.
			1869	(3 + 2)	180	» 10 » 25 » »
	Haarlem.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1864	5 »	60	» 10 » 25 » »
	Idem.	Niet gesubs. gem. hogere burgerschool.	1874	3 »	60	» 10 » 25 » »

Provinciën.	Gemeenten.	Aard der school.	Jaar der opening.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor	
					volledig onderwjs.	enkele lessen.
Zeeland.	Zaandam.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1866	4 jaar.	f 60 p. jaar.	20 per vak.
	Alkmaar.	Rijks hogere burgerschool.	1867	5 »	30 »	7 of f 14 per vak.
	Hoorn.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1868	5 »	30 of f 40 »	5 tot 20 » »
	Enkhuizen.	Idem.	1870	3 »	20 tot f 30 »	15 per jaar.
Zeeland.	Middelburg.	Rijks hogere burgerschool.	1865	5 »	40 »	7 en f 14 p. jaar.
	Zierikzee.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1869	5 »	40 »	10 per vak.
	Goes.	Idem.	1865	5 »	40 en f 50 »	5, f 8, f 10 en f 12 per vak.
Utrecht.	Utrecht.	Rijks hogere burgerschool.	1866	5 »	60 »	10 en f 20 per vak.
	Idem.	Gemeente hogere burgerschool.	1880	3 »	24 »	24.
	Amersfoort.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1871	5 »	50 »	5 en f 12,50 p. vak.
Friesland.	Leeuwarden.	Rijks hogere burgerschool.	1867	5 »	50 »	7,50 of f 15 p. vak.
	Harlingen.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1865	3 »	40 »	6 tot f 12 per jaar.
	Sneek.	Idem.	1864	5 »	30 of f 50 »	1 tot f 1,60 p. uur 's weeks.
	Heerenveen.	Rijks hogere burgerschool.	1870	3 »	30 »	7 of f 14 per vak.
Overijssel.	Zwolle.	Idem.	1867	5 »	50 »	7,50 en f 15 p. jaar.
	Deventer.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1864	5 »	50 en f 60 »	3 per uur 's weeks.
	Kampen.	Gemeente hogere burgerschool.	1868	5 »	30 »	10 per jaar.
	Almelo.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1874	4 »	50 »	3 en f 4 p. vak.
	Enschede.	Gesubs. gem. hogere burgersch. voor nijverheid en handel.	1886	5 »	60 en f 150 »	10, f 15, f 20 of f 25 per vak.
Groningen.	Groningen.	Rijks hogere burgerschool.	1864	5 »	50 »	7,50 of f 15 p. vak.
	Idem.	Niet gesubs. gem. hogere burgerschool.	1882	3 »	25 »	—
	Veendam.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1866	5 »	20 tot f 50 »	20 tot f 50 per jaar.
	Winschoten.	Idem.	1879	3 »	40 »	Niet bepaald.
	Sappemeer.	Rijks hogere burgerschool.	1868	3 »	30 »	7 tot f 14 per vak.
Drenthe.	Warffum.	Idem.	1868	3 »	30 »	7 » 14 » »
	Assen.	Idem.	1868	5 »	30 »	7 » 14 » »
	Meppel.	Idem.	1881	3 »	30 »	7 » 14 » »
Limburg.	Maastricht.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1864	5 »	30 en f 50 »	5 en 10 » »
	Roermond.	Rijks hogere burgerschool.	1864	5 »	30 »	5 » 10 » »
	Venlo.	Idem.	1866	3 »	30 »	7 » 14 » jaar.
	Rolduc.	R.-Kath. hogere burgerschool.	1872	5 »	—	—

Wanneer in de kolom voor het schoolgeld twee cijfers voorkomen, vermeldt het eerste het bedrag voor de lagere, het tweede voor de hogere klassen, uitgezonderd bij Enschedé. Hier bezitten curatoren de bevoegdheid om te bepalen dat voor een leerling slechts het halve schoolgeld behoeft betaald te worden.

Zonder betaling werden tot de lessen toegelaten:

te Arnhem 8 leerlingen;
 » Zutphen 7 »
 » 's Gravenhage (5jarige cursus). . . 5 »

te 's Gravenhage (3jarige cursus). . . 4 leerlingen;

» Brielle 3 »
 » Amsterdam (5jarige cursus). . . 15 »
 » » (1ste 3jarige cursus). . . 23 »
 » » (2de 3jarige cursus). . . 29 »
 » » (3de 3jarige cursus). . . 2 »
 » Zaandam 1 »

te Hoorn	3 leerlingen,
» Enkhuizen	3 »
» Goes	2 »
» Harlingen	3 »
» Sneek	2 »
» Deventer	2 »
» Groningen (3jarige cursus)	1 »
» Veendam	1 »
» Winschoten	2 »
» Maastricht	5 »

te zamen 121 leerlingen aan 20 scholen. Te Enschedé genoten bovendien nog 3 leerlingen kosteloos onderwijs, daar zij in het genot waren eener beurs, waaruit de schoolgelden voor hen werden voldaan, en zijn te Enschedé 8 en te Maastricht 4 leerlingen voor de helft van het schoolgeld vrijgesteld.

Wanneer in de bovenstaande tabel in de kolom »bedrag van het schoolgeld voor enkele lessen" het teeken — staat, beteekent dit dat op de school, waarop dit teeken betrekking heeft, geene leerlingen voor enkele lessen worden toegelaten.

De Koninklijke hogere burgerschool » Prins Hendrik der Nederlanden" te Apeldoorn onderging in den loop van 1890 eene ingrijpende verandering. Was zij tot hertoe eene hogere burgerschool met driejarigen cursus, waarvan de drie klassen overeenkwamen met de hoogste drie klassen eener school met vijfjarigen cursus, bij raadsbesluit van 6 Juni 1890 werd besloten deze inrichting te maken tot eene school met vijftigen cursus.

De aanleiding hiertoe vond men in de volgende feiten.

De heer M. A. DEKKERS, hoofd van het instituut Van Kinsbergen overleed en daardoor werd eene regeling, die de aansluiting van de beide hoogste klassen van het instituut aan de hogere burgerschool beoogde, verbroken, en daar de wet op het lager onderwijs, zooals die laatstelijk gewijzigd is bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) de subsidieering van eene bijzondere school verbiedt, zou de gelegenheid om eene regeling te treffen als die met den heer DEKKERS, niet meer gevonden kunnen worden, tenzij met den oprichter eener geheel vrije school. Men achtte dit evenwel niet raadzaam.

Aan de hogere burgerschool met driejarigen cursus te Rotterdam werd eene klasse voor den handel verbonden.

δ. GETAL DER LEERLINGEN.

In onderstaande tabel wordt het aantal leerlingen vormeld dat in December 1890 het onderwijs aan de hogere burgerscholen volgde.

S C H O L E N.	Getal leerlingen voor volledig onderwijs in de						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.		
's Hertogenbosch	19	9	8	8	3	47	11	58
Tilburg	7	15	4	6	5	37	1	38
Breda	29	18	19	10	5	81	2	83
Bergen op Zoom	25	14	7	—	—	46	6	52
Helmond	19	9	7	—	—	35	2	37
Arnhem	26	26	19	17	11	99	17	116
Nijmegen	19	16	14	9	4	62	1	63
Apeldoorn	12	8	10	8	2	40	1	41
Zutphen	27	25	28	18	13	111	1	112
Tiel	15	2	13	5	3	38	6	44
Winterswijk	9	9	4	—	—	22	3	25
Wageningen	13	20	8	—	—	41	»	41
Zaltbommel	14	10	6	—	—	30	1	31
's Gravenhage (5jarige cursus)	43	45	45	38	30	201	2	203
Idem (3jarige cursus)	42	38	20	—	—	100	»	100
Rotterdam (5jarige cursus)	46	47	33	24	15	165	—	165
Idem (3jarige cursus)	75	45	43	6	—	169	—	169
Leiden	44	34	26	32	18	154	11	165
Dordrecht	40	29	20	15	7	111	—	111
Delft	31	26	23	15	13	108	3	111
Schiedam	16	12	6	8	6	48	6	54
Gouda	17	18	11	7	3	56	11	67
Gorinchem	12	9	14	5	2	42	1	43
Brielle	17	10	8	—	—	35	11	46
Amsterdam (5jarige cursus)	66	45	67	52	25	255	1	256

S C H O L E N.	Getal leerlingen voor volledig onderwijs in de						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Al-gemeen totaal.
	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.		
Amsterdam (1* 3jarige cursus)	175	128	64	—	—	367	>	367
Idem (2* 3jarige cursus)	147	100	59	—	—	306	>	306
Idem (3* 3jarige cursus met handels-school).	25	27	28	30	18	128	1	129
Haarlem (5jarige cursus)	61	48	55	25	27	216	10	226
Idem (3jarige cursus)	31	14	25	—	—	70	>	70
Zaandam.	14	11	11	5	—	41	1	42
Alkmaar.	22	18	12	7	3	62	12	74
Hoorn.	24	19	16	10	8	77	7	84
Enkhuizen	13	7	4	—	—	24	7	31
Middelburg	23	16	14	14	8	75	15	90
Zierikzee.	8	4	12	8	5	37	5	42
Goes	25	9	11	8	5	58	2	60
Utrecht (5jarige cursus)	28	19	34	26	22	129	3	132
Idem (3jarige cursus)	65	51	26	—	—	142	4	146
Amersfoort	24	20	25	10	5	84	10	94
Leeuwarden.	48	24	28	24	13	137	7	144
Harlingen	14	13	6	—	—	33	6	39
Sneek	16	20	4	5	5	50	16	66
Heerenveen	15	20	11	—	—	46	6	52
Zwolle	16	16	11	9	11	63	8	71
Deventer.	29	20	23	8	6	86	9	95
Kampen	17	17	17	9	5	65	4	69
Almelo	12	9	18	8	—	47	3	50
Enschede.	16	18	15	13	—	62	16	78
Groningen (5jarige cursus)	38	38	24	22	16	138	9	147
Idem (3jarige cursus)	39	14	8	—	—	61	—	61
Veendam.	16	17	5	4	4	46	2	48
Winschoten.	21	13	5	—	—	39	1	40
Sappemeer	16	11	6	—	—	33	>	33
Warffum.	10	8	4	—	—	22	8	30
Assen.	23	12	11	9	5	60	3	63
Meppel	14	21	7	—	—	42	7	49
Maastricht	44	22	13	9	5	93	9	102
Roermond	12	7	14	8	7	48	5	53
Venlo.	26	11	8	—	—	45	2	47
Rolduc	81	57	39	7	6	190	—	190
Totaal	1891	1418	1136	561	349	5355	296	5651

Het teeken — duidt aan dat de aan het hoofd genoemde klasse der school niet bestaat krachtens de organisatie der school; het teeken > dat die klasse in December 1890 geene leerlingen telde.

De leerlingen van de Amsterdamsche handelsschool zijn vermeld in de kolommen van de 4de en 5de klasse.

De voorbereidende afdelingen tellen:

te Helmond.	7 leerlingen;
> Goes	6 >
> Venlo.	23 >
> Rolduc	8 >

De leerlingen der voorbereidende klassen zijn in bovenstaande tabel bij de leerlingen der 1ste klasse geteld; zij waren 44 in getal.

Aan de navolgende scholen waren een of meer klassen in afdeelingen gesplitst:

Arnhem, de 1ste en 2de klasse elk in 2 afdeelingen.

Zutphen, de eerste 3 klassen elk in 2 afdeelingen.

's Gravenhage (5jarige cursus), de 1ste, 3de, 4de en 5de klasse elk in 2, de 2de klasse in 3 afdeelingen.

Idem (3jarige cursus), de 1ste en 2de klasse elk in 2 afdeelingen.

Rotterdam (5jarige cursus), de eerste 4 klassen elk in 2 afdeelingen.

Idem (3jarige cursus), de 1ste klasse in 3, de 2de en 3de elk in 2 afdeelingen.

Leiden, de eerste 4 klassen elk in 2 afdeelingen.

Delft, de eerste 3 klassen, voor talen en wiskunde, elk in 2 afdeelingen.

Amsterdam (5jarige cursus), de 1ste en 3de klasse elk in 3, de 2de, 4de en 5de klasse elk in 2 afdeelingen.

Idem (1ste 3jarige cursus), de 1ste klasse in 6, de 2de in 5, de 3de in 3 afdeelingen.

Idem (2de 3jarige cursus), de 1ste klasse in 5, de 2de in 4, de 3de in 2 afdeelingen.

Idem (3de 3jarige cursus met daarnaar verbonden handelsschool), de 1ste klasse van de handelsschool in 2 afdeelingen

voor vreemde talen, handelsrekenen, boekhouden en schoon-schrijven.

Haarlem (5jarige cursus), elke klasse in 2 afdeelingen.

Middelburg, de 1ste klasse in 2 afdeelingen, behalve voor wiskunde.

Utrecht (5jarige cursus), de 3de klasse in 2 afdeelingen.

Idem (3jarige cursus), de 1ste klasse in 3 afdeelingen, de 2de en 3de elk in 2 afdeelingen.

Leeuwarden, de 1ste en 3de klasse elk in 2 afdeelingen.

Groningen (5jarige cursus), de 1ste en 2de klasse elk in 2 afdeelingen.

Idem (3jarige cursus), de 1ste klasse in 2 afdeelingen.

Maastricht, de 1ste klasse in 2 afdeelingen voor wiskunde, geschiedenis en Fransch.

Rolduc, de 1ste, 2de en 3de klasse elk in 2 afdeelingen.

Er waren derhalve in het geheel aan 21 scholen 55 klassen in 128 afdeelingen gesplitst. Onder deze waren 19 1ste klassen gesplitst in 48 afdeelingen, 15 2de klassen in 36 afdeelingen, 13 3de klassen in 28 afdeelingen, 5 4de klassen in 10 afdeelingen en 3 5de klassen in 6 afdeelingen.

Van de scholen, waar leerlingen voor enkele lessen worden toegelaten, telden die te Wageningen, 's Gravenhage (3jarige cursus), Amsterdam (1ste en 2de 3jarige cursus), Haarlem (3jarige cursus) en Sappemeer geene leerlingen.

De onderstaande tabel vermeldt de scholen, waar vrouwelijke leerlingen worden toegelaten.

S C H O L E N.	Getal der vrouwelijke leerlingen voor volledig onderwijs in de						Voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.		
Bergen op Zoom	2	2	2	—	—	6	—	6
Helmond	5	3	1	—	—	9	2	11
Apeldoorn	3	3	»	»	1	7	10	17
Zutphen	1	»	2	»	1	4	1	5
Tiel	3	1	»	2	»	6	2	8
Winterswijk	1	2	1	—	—	4	1	5
Wageningen	3	»	»	—	—	3	—	3
Zaltbommel	4	2	2	—	—	8	2	10
Leiden	»	2	1	»	»	3	—	3
Delft	1	4	2	»	»	7	2	9
Schiedam	1	3	2	1	»	7	—	7
Gouda	2	»	»	1	»	3	7	10
Gorinchem	3	2	2	4	2	13	1	14
Brielle	4	2	1	—	—	7	8	15
Amsterdam (5jarige cursus)	1	2	»	1	1	5	—	5
Haarlem (5jarige cursus)	2	7	1	2	2	14	—	14
Zaandam	2	1	1	1	—	5	1	6
Alkmaar	3	3	1	»	»	7	9	16
Hoorn	3	4	4	1	»	12	2	14
Enkhuizen	»	»	»	—	—	»	4	4
Middelburg	»	»	1	»	»	1	—	1

S C H O L E N.	Getal der vrouwelijke leerlingen voor volledig onderwijs in de						Voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.		
Zierikzee	»	»	1	»	»	1	—	1
Amersfoort	2	»	»	»	»	2	11	13
Leeuwarden	»	»	»	»	»	»	1	1
Harlingen	»	5	1	—	—	6	1	7
Sneek	1	»	2	»	1	4	9	13
Heerenveen	3	3	3	—	—	9	2	11
Zwolle	1	3	»	1	»	5	1	6
Almelo	7	7	5	—	—	19	3	22
Groningen (5jarige cursus)	1	»	»	»	»	1	»	1
Veendam	2	»	»	1	»	3	»	3
Winschoten	4	4	3	—	—	11	—	11
Sappemeer	5	6	3	—	—	14	3	17
Warffum	1	1	»	—	—	2	2	4
Assen	1	2	1	1	»	5	—	5
Meppel	1	7	»	—	—	8	1	9
Roermond	3	1	»	»	»	4	3	7
Venlo	5	»	»	—	—	5	—	5
Totaal.	81	82	43	16	8	230	89	319

Het aantal scholen, waar vrouwelijke leerlingen worden toegelaten, is weder met 4 vermeerderd, namelijk die te Wageningen, Amersfoort, Leeuwarden en Groningen (5jarige cursus). Er zijn er nu 38. Het aantal vrouwelijke leerlingen voor volledig onderwijs is met 26 vermeerderd, dat voor enkele lessen met 2. Het grootste aantal vrouwelijke leerlingen werd dit jaar gevonden te Almelo, te Haarlem (5jarige cursus) en te Sappemeer. Aan de 1ste

school bedroeg het 19, aan de 2de en 3de 14 voor volledig onderwijs. Overigens geven deze cijfers tot geene opmerkingen aanleiding.

De volgende tabel geeft een volledig overzicht van de mannelijke bevolking der hogere burgerscholen in December 1889 en 1890, voor het volledig onderwijs, voor enkele lessen en voor beide samen.

S C H O L E N.	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	In Dec. 1889.	In Dec. 1890.	Meer in 1890.	Minder in 1890.	In Dec. 1889.	In Dec. 1890.	Meer in 1890.	Minder in 1890.	In Dec. 1889.	In Dec. 1890.	Meer in 1890.	Minder in 1890.
's Hertogenbosch	56	47	»	9	18	11	»	7	74	58	»	16
Tilburg	40	37	»	3	8	1	»	7	48	38	»	10
Breda	71	81	10	»	1	2	1	»	72	83	11	»
Bergen op zoom	33	46	13	»	8	6	»	2	41	52	11	»
Helmond	34	35	1	»	3	2	»	1	37	37	»	»
Arnhem	112	99	»	13	19	17	»	2	131	116	»	15
Nijmegen	58	62	4	»	1	1	»	»	59	63	4	»
Apeldoorn	22	40	18	»	2	1	»	1	24	41	17	»
Zutphen	110	111	1	»	3	1	»	2	113	112	»	1

S C H O L E N.	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	In Dec. 1889.	In Dec. 1890.	Meer in 1890.	Minder in 1890.	In Dec. 1889.	In Dec. 1890.	Meer in 1890.	Minder in 1890.	In Dec. 1889.	In Dec. 1890.	Meer in 1890.	Minder in 1890.
Tiel	38	38	»	»	11	6	»	5	49	44	»	5
Winterswijk	22	22	»	»	2	3	1	»	24	25	1	»
Wageningen	38	41	3	»	»	»	»	»	38	41	3	»
Zalthommel	27	30	3	»	1	1	»	»	28	31	3	»
's Gravenhage (5jarige cursus)	178	201	23	»	2	2	»	»	180	203	23	»
Idem (3jarige cursus)	100	100	»	»	»	»	»	»	100	100	»	»
Rotterdam (5jarige cursus)	178	165	»	13	»	»	»	»	178	165	»	13
Idem (3jarige cursus)	153	169	16	»	»	»	»	»	153	169	16	»
Leiden	137	154	17	»	14	11	»	3	151	165	14	»
Dordrecht	112	111	»	1	1	»	»	1	113	111	»	2
Delft	71	108	37	»	3	3	»	»	74	111	37	»
Schiedam	56	48	»	8	3	6	3	»	59	54	»	5
Gouda	52	56	4	»	10	11	1	»	62	67	5	»
Gorinchem	47	42	»	5	»	1	1	»	47	43	»	4
Brielle	29	35	6	»	18	11	»	7	47	46	»	1
Amsterdam (5jarige cursus)	237	255	18	»	3	1	»	2	240	256	16	»
Idem (1ste 3jarige cursus)	314	367	53	»	»	»	»	»	314	367	53	»
Idem (2de 3jarige cursus)	264	306	42	»	»	»	»	»	264	306	42	»
Idem (3de 3jarige cursus met handels- school)	109	128	19	»	4	1	»	3	113	129	16	»
Haarlem (5jarige cursus)	188	216	28	»	10	10	»	»	198	226	28	»
Idem (3jarige cursus)	63	70	7	»	»	»	»	»	63	70	7	»
Zaandam	43	41	»	2	5	1	»	4	48	42	»	6
Alkmaar	55	62	7	»	14	12	»	2	69	74	5	»
Hoorn	78	77	»	1	2	7	5	»	80	84	4	»
Enkhuizen	22	24	2	»	9	7	»	2	31	31	»	»
Middelburg	79	75	»	4	17	15	»	2	96	90	»	6
Zierikzee	45	37	»	8	1	5	4	»	46	42	»	4
Goes	57	58	1	»	5	2	»	3	62	60	»	2
Utrecht (5jarige cursus)	135	129	»	6	3	3	»	»	138	132	»	6
Idem (3jarige cursus)	131	142	11	»	3	4	1	»	134	146	12	»
Amersfoort	82	84	2	»	4	10	6	»	86	94	8	»
Leeuwarden	127	137	10	»	14	7	»	7	141	144	3	»
Harlingen	35	33	»	2	2	6	4	»	37	39	2	»
Sneek	59	50	»	9	11	16	5	»	70	66	»	4
Heerenveen	49	46	»	3	2	6	4	»	51	52	1	»
Zwolle	59	63	4	»	11	8	»	3	70	71	1	»
Deventer	80	86	6	»	7	9	2	»	87	95	8	»
Kampen	71	65	»	6	5	4	»	1	76	69	»	7
Almelo	50	47	»	3	3	3	»	»	53	50	»	3
Enschede	65	62	»	3	13	16	3	»	78	78	»	»

S C H O L E N	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	In Dec. 1889.	In Dec. 1890.	Meer in 1890.	Minder in 1890.	In Dec. 1889.	In Dec. 1890.	Meer in 1890.	Minder in 1890.	In Dec. 1889.	In Dec. 1890.	Meer in 1890.	Minder in 1890.
Groningen (5jarige cursus).	127	138	11	>	6	9	3	>	133	147	14	>
Idem (3jarige cursus).	57	61	4	>	>	>	>	>	57	61	4	>
Veendam	46	46	>	>	1	2	1	>	47	48	1	>
Winschoten	37	39	2	>	>	1	1	>	37	40	3	>
Sappemeer	40	33	>	7	1	>	>	1	41	33	>	8
Warffum	25	22	>	3	5	8	3	>	30	30	>	>
Assen	57	60	3	>	4	3	>	1	61	63	2	>
Meppel.	49	42	>	7	2	7	5	>	51	49	>	2
Maastricht	85	93	8	>	4	9	5	>	89	102	13	>
Roermond.	40	48	8	>	1	5	4	>	41	53	12	>
Venlo	62	45	>	17	>	2	2	>	62	47	>	15
Rolduc.	194	190	>	4	>	>	>	>	194	190	>	4
	5090	5355	402	137	300	296	65	69	5390	5651	400	139
			265 meer.				4 minder.				261 meer.	

Uit deze tabel blijkt, dat het aantal leerlingen voor volledig onderwijs is vermeerderd met 265, dat voor enkele lessen verminderd met 4, zoodat het geheele aantal leerlingen eene vermeerdering van 261 heeft ondergaan.

In verhouding tot het geheele aantal leerlingen werd het aantal leerlingen voor enkele lessen geringer.

De 21 Rijksscholen telden 1334 leerlingen, 120 voor enkele lessen, dat is 9 pct.; de overige scholen op 4317 leerlingen 176 voor enkele lessen, dat is 4,1 pct.

De scholen, waar het aantal leerlingen voor enkele lessen meer dan 25 pct. bedraagt van het aantal leerlingen voor volledig onderwijs, zijn die te Brielle, Enkhuizen, Sneek, Enschedé en Warffum.

Van de 296 leerlingen voor enkele lessen waren ingeschreven voor:

Wiskunde	103
Werktuigkunde.	20
Natuurkunde.	91
Scheikunde	76
Plant- en dierkunde	58
Delfstof- en aardkunde	12
Cosmographie	11
Staatsinrichting.	32
Staatshuishoudkunde	30
Aardrijkskunde	96
Geschiedenis	78
Nederlandsch.	138
Fransch	159
Hoogduitsch	156

Engelsch	140
Handelswetenschappen]	17
Boekhouden (alleen)	40
Schrijven	9
Handteekenen	96
Lijnteekenen	63
Gymnastiek	61

Van de 296 leerlingen voor enkele vakken woonden 35 het onderwijs bij in de 1ste klasse, 61 in de 2de klasse, 92 in de 3de klasse, 48 in de 4de klasse en 60 in de 5de klasse.

Van de 89 vrouwelijke leerlingen die aan 25 hoogere burgerscholen het onderwijs in enkele lessen volgden, genoten:

9 het onderwijs in wiskunde,	
13 > > > natuurkunde,	
8 > > > scheikunde,	
15 > > > plant- en dierkunde,	
5 > > > staatsinrichting,	
4 > > > staatshuishoudkunde,	
18 > > > aardrijkskunde,	
17 > > > geschiedenis,	
36 > > > Nederlandsch,	
57 > > > Fransch,	
58 > > > Hoogduitsch,	
56 > > > Engelsch,	

- 1 het onderwijs in handelswetenschappen,
 2 » » » boekhouden (alleen),
 1 « » » schrijven,
 34 » » » handteekenen,
 10 » » » lijnteekenen,
 7 » » » gymnastiek.

Deze cijfers geven tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding.

De vrouwelijke leerlingen voor enkele vakken waren op de volgende wijze over de verschillende klassen verdeeld:

in de 1ste klasse	12
» » 2de »	27
» » 3de »	28
» » 4de »	10
» » 5de »	12

De volgende tabel bevat verschillende opgaven betreffende het onderwijs in gymnastiek.

SCHOLEN.	GETAL LEERLINGEN		Al of niet exerceer- oefeningen.	Aantal geheele of halve uren per week onderwijs in de gymnastiek.
	voor gym- nastiek.	voor volledig onderwijs.		
's Hertogenbosch	45	47	ja.	1ste en 2de afdeeling 2 uur, 3de afdeeling 1 uur. Samen $\frac{1}{4}$ uur per dag.
Tilburg	37	37	neen.	4 halve uren.
Breda	—	81	neen.	Onderwijs in gymnastiek wordt niet gegeven.
Bergen op Zoom	50	46	neen.	1 geheel en 2 halve uren.
Helmond	27	35	ja.	1ste afdeeling 2 geheele, 2de en 3de afdeeling 2 halve uren.
Arnhem	66	99	ja.	2 geheele uren.
Nijmegen	56	62	neen.	2 geheele uren.
Apeldoorn	35	40	ja.	4 geheele uren.
Zutphen	53	111	neen.	2 geheele uren.
Tiel	38	38	ja.	2 geheele uren.
Winterswijk	25	22	neen.	1 geheel en 6 halve uren.
Wageningen	42	43	ja.	2 geheele uren.
Zaltbommel	29	30	ja.	2 geheele uren.
's Gravenhage (5jarige cursus) .	159	201	ja.	1ste en 2de klasse 2 geheele uren, 3de en 4de klasse 1 uur per week.
Id. (3jarige cursus) .	97	100	neen.	1ste en 2de klasse 2 geheele uren, 3de klasse 1 uur per week.
Rotterdam (5jarige cursus) . .	159	165	neen.	de laagste 3 klassen 2 geheele uren, de hoogste 2 klassen 1 geheel uur per week.
Id. (3jarige cursus) . .	162	169	neen.	2 geheele uren per week.
Leiden	83	154	neen.	2 geheele uren.
Dordrecht	102	111	neen.	de laagste 4 klassen 2 uur per week, de 5de klasse 1 uur per week.
Delft	56	108	neen.	2 geheele uren per week.
Schiedam	48	48	neen.	2 geheele uren per week.
Gouda	55	56	ja.	2 geheele uren per week.
Gorinchem	38	42	neen.	2 geheele uren per week.
Brielle	35	32	neen.	2 geheele uren per week.
Amsterdam (5jarige cursus) . .	245	255	neen.	2 geheele uren.
Id. (1ste 3jarige cursus).	365	367	neen.	2 geheele uren.
Id. (2de 3jarige cursus).	306	306	neen.	2 geheele uren.
Id. (3de 3jarige cursus met handelschool) .	80	128	neen.	2 geheele uren.
Haarlem (5jarige cursus) . . .	209	216	neen.	1ste, 2de en 3de klasse 2 geheele uren, 4de en 5de klasse 1 geheel uur.
Id. (3jarige cursus) . . .	68	70	neen.	2 geheele uren.

SCHOLEN.	GETAL LEERLINGEN		Al of niet exerceer- oefeningen.	Aantal geheele of halve uren per week onderwijs in de gymnastiek.
	voor gym- nastiek.	voor volledig onderwijs.		
Zaandam	39	41	neen.	2 geheele uren.
Alkmaar	49	62	ja.	2 geheele uren.
Hoorn	64	77	neen.	2 geheele uren.
Enkhuizen	25	24	neen.	2 geheele uren.
Middelburg	60	75	ja.	2 geheele uren.
Zierikzee	32	37	neen.	2 geheele uren.
Goes	50	58	neen.	2 geheele uren.
Utrecht 5jarige cursus	71	129	neen.	2 geheele uren.
Id. (3jarige cursus)	138	142	neen.	4 halve uren.
Amersfoort	68	84	neen.	1ste, 2de en 3de klasse 2 geheele uren, 4de en 5de klasse 1 geheel uur.
Leeuwarden	136	137	ja.	4 halve uren.
Harlingen	33	36	neen.	2 geheele uren.
Sneek	40	50	neen.	6 halve uren.
Heerenveen	47	46	ja.	4 halve uren.
Zwolle	37	63	ja.	2 geheele uren.
Deventer	83	86	neen.	1ste, 2de en 3de klasse 2 geheele uren, 4de en 5de klasse 1 geheel uur.
Kampen	50	65	neen.	2 geheele uren.
Almelo	44	47	neen.	5 halve uren.
Enschede	59	62	neen.	1ste en 2de afdeling 2 geheele uren, 3de afdeling 1 geheel uur.
Groningen (5jarige cursus) . .	108	138	neen.	4 halve uren.
Id. (3jarige cursus)	61	61	neen.	2 geheele uren.
Veendam	44	46	neen.	4 halve uren.
Winschoten	40	39	neen.	3 halve uren.
Sappemeer	33	33	neen.	3 halve uren.
Warffum	23	22	ja.	6 halve uren.
Assen	59	60	ja.	2 geheele uren.
Meppel	44	42	ja.	1ste en 2de klasse 2 geheele uren, 3de klasse 1 geheel en 2 halve uren.
Maastricht	65	93	neen.	2 geheele uren.
Roermond	50	48	ja.	4 halve uren.
Venlo	41	45	neen.	2 geheele uren.
Rolduc	—	190	neen.	Onderwijs in gymnastiek wordt niet gegeven.
Totaal	4463	5355		

De verhouding van het aantal leerlingen voor volledig onderwijs tot hen die het onderwijs in gymnastiek volgen is iets gunstiger dan het vorige jaar.

Aan de navolgende scholen werd het onderwijs in gymnastiek door meer dan 25 pct. der leerlingen verzuimd; te Arnhem, Zutphen, Leiden, Delft, Amsterdam (3de 3jarige cursus met handelsschool), Utrecht 5jarige cursus, Zwolle en Maastricht.

Aan 18 der scholen, waar vrouwelijke leerlingen worden toegelaten, werd ook door deze het onderwijs in gymnastiek

gevolgd en wel door 5 vrouwelijke leerlingen te Bergen op Zoom, 2 te Winterswijk, 16 te Zaltbommel, 6 te Gorinchem, 8 te Brielle, 6 te Zaandam, 7 te Alkmaar, 9 te Hoorn, 6 te Harlingen, 2 te Sneek, 7 te Heerenveen, 3 te Zwolle, 16 te Almelo, 10 te Winschoten, 16 te Sappemeer, 2 te Warffum, 4 te Assen en 5 te Venlo.

c. EXAMENS.

De uitslag der examens is vermeld in de volgende tabel :

S C H O L E N .

	Toelatingsexamens							Overgangs- examens tot den cursus 1890-1891.			Eindexamens in 1890.		
	tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.				Gedexamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Gedexamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
	Gedexamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Gedexamineerd.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten, tot lagere kl.	Geheel afgewezen.						
's Hertogenbosch	22	15	7	3	3	»	»	45	32	13	3	3	»
Tilburg	10	5	5	7	4	3	»	31	26	5	8	7	1
Breda	32	25	7	8	6	1	1	55	49	6	8	8	»
Bergen op Zoom	24	19	5	1	1	»	»	27	21	6	»	»	»
Helmond	14	10	4	1	1	»	»	26	19	7	»	»	»
Arnhem	35	21	14	7	2	»	5	89	70	19	15	12	3
Nijmegen	22	14	8	8	4	4	»	47	33	14	5	5	»
Apeldoorn	13	10	3	23	17	3	3	16	10	6	7	7	»
Zutphen	32	25	7	10	7	2	1	90	75	15	18	11	2
Tiel	14	14	»	»	»	»	»	28	23	5	1	1	»
Winterswijk	9	7	2	2	1	»	1	19	16	3	»	»	»
Wageningen	14	11	3	9	3	3	3	21	14	7	»	»	»
Zaltbommel	8	8	»	»	»	»	»	24	17	7	»	»	»
's Gravenhage, 5jarige cursus . . .	82	47	35	54	»	28	26	154	119	35	20	18	2
Idem 3jarige cursus	49	39	10	3	1	»	2	67	56	11	»	»	»
Rotterdam, 5jarige cursus	48	33	15	10	7	1	2	125	96	29	20	14	6
Idem 3jarige cursus	94	66	28	1	1	»	»	116	81	35	»	»	»
Leiden	46	40	6	6	3	3	»	33	25	8	10	9	1
Dordrecht	43	35	8	4	2	»	2	91	65	26	18	17	1
Delft	33	27	6	34	18	»	16	62	56	6	4	4	»
Schiedam	21	14	7	5	1	1	3	40	28	12	4	4	»
Gouda	22	15	7	5	2	3	»	44	35	9	5	5	»
Gorinchem	8	8	»	2	»	2	»	37	25	12	6	6	»
Brielle	15	14	1	1	1	»	»	22	14	8	»	»	»
Amsterdam, 5jarige cursus	95	56	39	16	7	1	8	169	141	28	34	28	6
Idem 1ste 3jarige cursus	189	142	47	2	2	»	»	239	170	69	»	»	»
Idem 2de 3jarige cursus	151	121	30	8	2	2	4	193	143	50	»	»	»
Idem 3de 3jarige cursus met handelsschool	28	18	10	13	7	4	2	88	74	14	»	»	»
Haarlem, 5jarige cursus	67	55	12	16	13	3	»	146	133	13	20	19	1
Idem 3jarige cursus	30	25	5	2	»	2	»	48	38	10	»	»	»
Zaandam	17	12	5	1	»	1	»	34	26	8	6	6	»
Alkmaar	21	19	2	1	»	1	»	45	34	11	4	3	1
Hoorn	27	21	6	1	1	»	»	55	43	12	14	11	3
Enkhuizen	11	9	2	»	»	»	»	15	9	6	»	»	»
Middelburg	25	22	3	4	2	2	»	58	48	10	8	6	2
Zierikzee	6	6	»	»	»	»	»	23	25	8	8	8	»
Goes	13	12	1	2	2	»	»	47	38	9	3	2	1
Utrecht, 5jarige cursus	49	26	23	7	3	»	4	114	92	22	13	13	»
Idem 3jarige cursus	104	65	39	3	»	2	1	96	68	28	»	»	»

S C H O L E N.	Toelatingsexamens							Overgangs- examens tot den cursus 1890-1891.			Eindexamens in 1890.		
	tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.				Getaxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Getaxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
	Getaxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Getaxamineerd.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot lagere kl.	Geheel afgewezen.						
Amersfoort	26	21	5	3	3	»	»	74	57	17	5	5	»
Leeuwarden	45	34	11	10	8	2	»	106	75	31	12	12	»
Harlingen	10	9	1	»	»	»	»	33	20	13	»	»	»
Sneek	17	15	2	1	»	1	»	51	36	15	7	7	»
Heerenveen	18	15	3	»	»	»	»	44	36	8	»	»	»
Zwolle	14	11	3	»	»	»	»	53	45	8	3	3	»
Deventer	33	22	11	5	2	2	1	68	53	15	5	5	»
Kampen	21	15	6	2	2	»	»	59	42	17	9	8	1
Almelo	14	13	1	»	»	»	»	41	32	9	»	»	»
Enschede	12	12	»	2	»	»	2	69	58	11	»	»	»
Groningen, 5jarige cursus	42	30	12	2	1	1	»	96	79	17	14	11	3
Idem 3jarige cursus	52	34	18	»	»	»	»	36	27	9	»	»	»
Veendam	17	14	3	»	»	»	»	41	27	14	2	2	»
Winschoten	21	16	5	»	»	»	»	35	25	10	»	»	»
Sappemeer	14	11	3	»	»	»	»	26	18	8	»	»	»
Warffum	8	7	1	»	»	»	»	21	17	4	»	»	»
Assen	26	19	7	1	1	»	»	48	32	16	5	2	3
Meppel	17	13	4	»	»	»	»	39	34	5	»	»	»
Maastricht	50	35	15	4	2	1	1	70	45	25	7	6	1
Roermond	10	8	2	4	4	»	»	35	30	5	4	4	»
Venlo	7	6	1	»	»	»	»	49	34	15	»	»	»
Rolduc	14	14	»	42	32	10	»	146	108	38	1	1	»
Totaal	2031	1508	523	356	179	89	88	3929	3017	912	331	293	38

Het resultaat der toelatingsexamens was, dat van de 2031 candidaten, die in de eerste klasse wenschten geplaatst te worden, 1508 of 74 $\frac{1}{2}$ pct. werden toegelaten en 523 of 25 $\frac{3}{4}$ pct. werden afgewezen.

Aan de toelatingsexamens voor eene hoogere klasse werd deelgenomen door 356 jongelieden: 179 werden geplaatst in de klasse, waarvoor toelating was verzocht, 89 in eene lagere klasse en de overblijvende 88 moesten worden afgewezen; het getal der toegelatenen was dus ongeveer 75,3 pct. van het aantal deelnemers aan deze examens.

Zonder examen werden nog toegelaten 50 leerlingen aan 9 Rijk- en 85 leerlingen aan 17 gemeentelijke hoogere burgerscholen.

Toelating voor meisjes tot de laagste klasse eener hoogere burgerschool werd verzocht in 33 gemeenten, en wel te Bergen op Zoom, Helmond, Apeldoorn, Zutphen, Tiel, Winterswijk, Wageningen, Zaltbommel, Zierikzee, Amersfoort, Zwolle, Almelo, Roermond, Venlo, Groningen, Schiedam, Brielle, Delft, Gouda, Haarlem (5jarige cursus), Amsterdam (5jarige cursus), Zaandam, Alkmaar, Hoorn, Harlingen, Heerenveen, Sneek, Warffum, Veendam, Sappemeer, Winschoten, Assen en Meppel.

Het geheele getal candidaten bedroeg 64, waarvan er 58 werden toegelaten en 8 afgewezen.

Tot eene hoogere klasse werden nog toegelaten 3 meisjes te Apeldoorn, 1 te Schiedam, 2 te Delft, 2 te Haarlem (5jarige cursus), 1 te Amsterdam (5jarige cursus), 1 te Winschoten en 1 te Meppel.

Aan de overgangsexamens werd deelgenomen door 3929 leerlingen. De uitslag dezer examens was, dat 3017 of ruim 77 pct. tot eene hoogere klasse werden bevorderd en 912 of bijna 23 pct. weer in dezelfde klasse moesten plaats nemen.

Aan de eindexamens onderwerpen zich 331 leerlingen, die den geheelen vijfjarigen cursus hadden afgeloopen. Aan 293 kon het verlangde diploma worden uitgereikt.

De maatschappelijke bestemming dezer gediplomeerden is de volgende:

Militaire cursus te Haarlem	17
Arts	33
Apotheker	17
Universiteit	26
Industrie	2
Leerling-consul	2

Administratie	2
Landmeter	2
Posterijen en telegraphie	4
Artillerie-cursus Delft	2
Oost-Indisch ambtenaar Delft	25
Twentsche bank	14
Veearts	1
Effectenkantoor	3
Infanterie-officier	2
Polytechnische school	35
Ambtenaar bij de belastingen	14
Handel	25
Maatschappij Nederland	1
Ingenieur	3
Technoloog	2
IJker	1
Student in de medicijnen	13
Koopvaardij	2
Indische inrichting Delft	5
Handelskantoor	1
Bouwkundige	2
Staatsspoorwegen	1
Registratie	3
Opzichter bij den waterstaat	1
Militair	2
Stenograaf	1
Ambtenaar	2
Scheikundige	1
Rijkslandbouwschool	1
Onderwijzer	2
Leeraar bij het middelbaar onderwijs	2
Slager	1
Naar het buitenland vertrokken	2
Onbekend	17
Op school gebleven	4

293

Van de niet geslaagden bij de eindexamens was de maatschappelijke bestemming als volgt:

Fabrikant	2
Kantoorbediende	5
Tabakscultuur	1
Litt. Mathem.	4
Student	2
Bouwkundige	1
Industrie	2
Handelmaatschappij	1
Ambtenaar bij de Staatsspoorwegen	1
Handelsschool, Amsterdam	1
Naar Indië vertrokken	1

Naar eene andere hogere burgerschool	1
Op school gebleven	14
Onbekend	2

38

— 331

De verslagen van de in 1890 gehouden eindexamens van de hogere burgerscholen volgen als bijlage F hierachter.

d. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

's Hertogenbosch. De leeraar voor gymnastiek, de heer E. DE JONG, heeft van 10 Maart tot het einde van den cursus 1889/90 wegens ernstige ongesteldheid zijne lessen niet kunnen geven. Met de waarneming van zijn onderwijs is van 26 April tot 15 Juli belast geweest de heer W. VISSER, leeraar in de gymnastiek te Elburg.

Tilburg. In de plaats van den leeraar B. KOUWENBERGH, die den 1sten November 1889 zijne betrekking nederlegde, werd bij Koninklijk besluit van 20 Januari 1890 n°. 23, met ingang van den 1sten April daaraanvolgende, tot leeraar in de Nederlandsche taal en de geschiedenis benoemd de heer B. DIJKSTERHUIS, leeraar aan het gymnasium en aan de hogere burgerschool te Maastricht. Tijdens de vacature werd het onderwijs in de Nederlandsche taal gegeven door de heeren dr. SOER en Kok, terwijl de heeren dr. SOER en DE JONGH, laatstgenoemde leeraar aan de hogere burgerschool te Breda, met het onderwijs in de geschiedenis werden belast.

Breda. In November 1890 werd door de leeraren J. C. KLUYVER en L. VAN DER VEGT eervol ontslag aangevraagd, door den eerste wegens zijne benoeming tot leeraar aan eene hogere burgerschool te Amsterdam, door den laatste wegens benoeming tot leeraar aan het gymnasium te Haarlem. Beide heeren bleven echter nog het overige deel des jaars aan de school werkzaam. In hunne vervanging was op het einde daarvan nog niet voorzien.

Helmond. Bij Koninklijk besluit van 13 November 1889 n°. 29 werd de leeraar J. PFENNINGS met ingang van 1 Januari 1890 op verzoek eervol ontslagen en in zijne plaats bij Koninklijk besluit van 24 December 1889 n°. 14 met ingang van 1 Januari 1890 op eene jaarwedde van f 1700 benoemd de heer P. J. BOM, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Venlo.

De verdeling der leervakken onderging door deze verandering in het personeel eenige wijziging. Den leeraar BOM werd het onderwijs in Engelsch en Duitsch opgedragen, terwijl de leeraar P. VLAANDEREN voor den tijd van een jaar met het onderwijs in boekhouden werd belast.

Aan laatstgenoemden leeraar werd wegens ziekte een verlof toegekend van 1 April tot 15 Juli 1890. In zijne plaats werd tijdelijk met het onderwijs in de wiskunde belast de heer J. W. VAN AALST, luitenant ter zee 2de klasse, terwijl het onderwijs in boekhouden van 14 April tot het einde van den cursus door den directeur werd gegeven.

Arnhem. In het vorige jaarverslag werd vermeld, dat aan den heer F. A. BUSÉ, leeraar in de Engelsche taal, wegens ziekte een verlof van drie maanden was toegekend. Dit verlof ging in den 1sten December 1889. Na het verstrijken van dit verlof was genoemde leeraar nog ernstig ziek en werd het verlof met vier maanden verlengd. Den 30sten April evenwel overleed de heer BUSÉ, die sinds 1866 met veel toewijding aan de school werkzaam was geweest. Tijdens de ziekte en na het overlijden van den heer BUSÉ werd de heer J. F. BENSE met het onderwijs in de Engelsche taal belast en bij raadsbesluit van 19 Juli 1890 definitief tot leeraar benoemd.

Aan het reeds vroeger voorgenomen plan tot wijziging

der verordening voor de hogere burgerschool en tot reorganisatie van de onderwijskrachten werd in den loop van 1890 gevolg gegeven. Bij raadsbesluit van 28 Juni kreeg deze zaak haar beslag.

De voornaamste gevolgen van dit besluit waren, dat:

- 1°. de directeur van zijne betrekking van leeraar aan de middelbare school voor meisjes werd ontheven;
- 2°. de jaarwedden der verschillende leeraren opnieuw werden geregeld en een maximum van lesuren voor elk hunner werd vastgesteld;
- 3°. de betrekking van onderdirecteur werd opgeheven en bepaald, dat de commissie van toezicht bij ontstentenis van den directeur een der leeraren tijdelijk als zijn plaatsvervanger zal aanwijzen;
- 4°. dat het aantal leeraren met drie werd vermeerderd.

Voor het onderwijs in aardrijkskunde werd dientengevolge bij raadsbesluit van 16 Augustus definitief benoemd de heer dr. H. TONKES, sedert het begin van den cursus 1889/90 tijdelijk leeraar; voor dat in wiskunde en cosmographie bij raadsbesluit van 2 September de heer G. F. G. DE BRUYN en voor schoonschrijven bij raadsbesluit van 29 November de heer G. LUBBERHUIZEN. De jaarwedden dezer nieuwe leeraren bedragen respectievelijk f 1600, f 2000 en f 100.

Eerstgenoemde leeraar aanvaardde zijne betrekking terstond bij den aanvang van den cursus 1890/91; de tweede den 1sten November en de laatste in het begin van December 1890.

De leeraar dr. H. TONKES belastte zich gedurende de drie eerste maanden van den cursus met het onderwijs in schoonschrijven en de directeur bleef voorloopig de lessen in cosmographie waarnemen.

Nijmegen. Aan den leeraar in scheikunde, den heer B. J. OPWYRDA, die reeds in 1889 ontslag verzocht, doch op verzoek zijne betrekking bleef waarnemen, werd dit ontslag in September 1890 eervol verleend. Tijdens de vacature, die het overige deel des jaars bleef bestaan, werden de lessen in scheikunde gegeven door dr. W. MEIJERINGH; leeraar aan de hogere burgerschool te Arnhem.

Apeldoorn. De uitbreiding van de school tot eene met vijfjarigen cursus, maakte eene nieuwe regeling van de jaarwedden van directeur en leeraren en uitbreiding van het onderwijzend personeel met een leeraar voor de Fransche taal noodig.

De directeur werd ontheven van het onderwijs in de Fransche taal. Dit werd opgedragen aan den heer A. L. HONDIUS, tot leeraar benoemd bij raadsbesluit van 15 Augustus 1890, op eene jaarwedde van f 1500.

Met het onderwijs in rekenkunde, steeds gegeven door den leeraar H. W. HUENDER, werd de leeraar C. VAN BUYSSEN belast, terwijl het schoonschrijven werd opgedragen aan den leeraar W. MOERDIJK.

De jaarwedde van den directeur werd verhoogd met f 100, terwijl die van de leeraren C. VAN BUYSSEN, P. KEYZER IJz., W. F. H. WUNDERLICH en H. C. OFFENBERG eene verhoging van f 200 en die van de leeraren H. W. WUNDER en W. MOERDIJK eene van f 400 ondergingen en wel met ingang van 1 September 1890.

Zutphen. De heer A. VAN DER STRMPEL JR., tijdelijk leeraar in staats- en handelswetenschappen, werd bij raadsbesluit van 7 Juli 1890 op zijn verzoek definitief benoemd. Zijne jaarwedde onderging daardoor geene verandering.

Den leeraar in plant- en dierkunde dr. M. A. BRANTS, werd eene toelage van f 200 toegezegd, wegens de vermeerdering zijner lesuren gedurende den cursus 1890/91, als een gevolg van de splitsing der 3de klasse in 2 afdeelingen.

Ongesteldheid van vijf leeraren en den amanuensis tijdens het heerschen der influenza had ten gevolge, dat de Kerstvacantie met eene week moest worden verlengd, terwijl eene gevaarlijke ziekte den leeraar in gymnastiek, den heer J. HESKES, verhinderde van de Kerst- tot de Paasch-

vacantie zijne lessen te geven. Deze lessen konden evenwel doorgaan, daar de assistent, de heer J. H. VRUGTMAN, zich met die taak belastte.

Tiel. In het personeel der leeraren kwam in de eerste plaats verandering door de benoeming van den leeraar in de staatswetenschappen, den heer mr. W. A. VAN LIDTH DE JEUDE, tot kantonrechter te Vianen. In zijne plaats werd voor het tijdvak 14 October 1890 tot 31 December 1891 op eene jaarwedde van f 600 aangesteld mr. P. H. DE WILDE te Arnhem; en ten tweede door het overlijden van den heer P. H. VAN BRUSEKOM, leeraar in de gymnastiek en het schoonschrijven. Deze werd bij raadsbesluit van 1 October 1890 vervangen door den heer A. C. SONNEVELDT, wiens jaarwedde f 750 bedraagt.

Winterswijk. De leeraar J. W. SCHEPERS, wien met ingang van 1 September 1889 een verlof van een jaar was verleend, wegens ernstige ongesteldheid, was reeds op 1 Januari 1890 weder in staat zijne werkzaamheden te hervatten. Dientengevolge werd de heer H. G. BAINTS, die gedurende het verlof het onderwijs in de Hoogduitsche taal had gegeven, met ingang van genoemden datum eervol van zijne tijdelijke functie ontheven.

De leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde, dr. I. MENDELS, werd benoemd aan de hogere burgerschool te Delft en dientengevolge bij Koninklijk besluit van 8 September 1890 n°. 13, eervol ontslagen. Zijne lessen werden tot het einde des jaars waargenomen door den directeur en den leeraar J. W. SCHEPERS. Bij Koninklijk besluit van 17 December 1890 n°. 9, werd in de plaats van den heer MENDELS met ingang van 1 Januari 1891 op eene jaarwedde van f 1800 benoemd de heer O. TEN HAVE.

Zaltbommel. De leeraren mr. C. VAN LOOKEREN CAMPAGNE en H. VINCKERS JR., werden bij Koninklijk besluit van 18 December 1889 herbenoemd voor het jaar 1890, terwijl de leeraar dr. H. M. D. VAN RIEMSDIJK bij Koninklijk besluit van 26 Augustus 1890, wederom werd aangesteld voor den cursus 1890/91.

's Gravenhage. De leeraar in staatswetenschappen mr. P. M. VON BAUMHAUER, vroeg zijn ontslag. Het aan den gemeenteraad gedaan voorstel tot nieuwe regeling van de jaarwedden der leeraren bij het middelbaar onderwijs, hetwelk verhoging zijner bezoldiging van f 1000 tot f 1200 medebracht, was aanleiding, dat hij op zijne aanvraag terugkwam.

Rotterdam. (Hogere burgerschool met vijfjarigen cursus). Met het einde van den cursus werd de heer A. J. G. PAARDEKOOPER, leeraar in de Nederlandsche taal en de staatswetenschappen, wegens te groot aantal lesuren op zijn verzoek ontheven van het waarnemen der lessen in laatstgenoemd vak en werd tot leeraar daarin benoemd mr. W. M. H. BOKS, leeraar aan de hogere burgerschool te Delft.

Wegens een ongeluk aan zijne oogen, den leeraar in scheikunde dr. L. BIRNIE in het begin van Januari overkomen, werden gedurende de laatste maanden van den cursus de lessen in dat vak waargenomen in de 4te klasse door dr. P. J. DEKKERS, leeraar aan de hogere burgerschool voor meisjes te 's Gravenhage en in de 5de klasse door dr. J. W. STEENHUIS, leeraar aan de hogere burgerschool te Schiedam.

Hooge burgerschool met 3jarigen cursus. Het schoolgeld werd, in te gaan met het begin van den cursus 1890/91 op f 30 gebracht. In verband daarmede en omdat eene klasse voor den handel aan de school werd verbonden, kon eene genoegzame uitbreiding van de lesuren voor de wiskundige vakken en het boekhouden worden verwacht om den tijdelijken leeraar P. D. VAN DER BILT door een vasten leeraar te vervangen. Als zoodanig werd benoemd de heer C. VAN DER WAALS, tot dien tijd leeraar in de wiskunde aan de kweekschool voor onderwijzers, en in het boekhouden aan de hogere burgerschool te Leiden.

Door eene ernstige ongesteldheid zag de heer C. F. KOCK, leeraar in de Fransche en Hoogduitsche taal en het schoo-

schrijven zich genoodzaakt bij den aanvang van den cursus 1890/91 een verlof te vragen tot 1 December en daarna weder tot 1 Maart 1891, dat hem werd verleend.

Het onderwijs in de handelsklasse werd opgedragen aan de heeren: K. MAAS, directeur natuurkunde, J. W. WEVERS, handelsrekenen en boekhouden, dr. J. H. JENNES, scheikunde, M. TH. VAN DER HORST, Nederlandsch, C. F. KOCK, Fransch, J. OOSTING, Hoogduitsch, P. A. MONTJN, Engelsch, H. J. P. A. KIERSCH, geschiedenis en handels-geschiedenis, J. HOLWERDA, aardrijkskunde en handels-aardrijkskunde.

Voor dit onderwijs wordt hun eene jaarlijksche toelage gegeven van f 50 voor elk uur wekelijks, dat zij in die klasse les geven.

Het onderwijs in de beginselen der staathuishoudkunde en van het handelsrecht werd opgedragen aan mr. W. M. H. BORAS.

Het onderwijs in schoonschrijven werd opgedragen aan den heer J. ROOVERS, die evenwel na zijne benoeming dankte. In de vacature kon nog niet voorzien worden.

Leiden. Het personeel der leeraren werd tijdelijk versterkt met de heeren J. W. LEM, candidaat in de wis- en natuurkunde en H. H. BREUNING, leeraar aan het gymnasium, die den 15den September door burgemeester en wethouders benoemd werden en den 22sten September in functie traden.

Aan den heer LEM werd het geheele onderwijs in de mechanica en dat in de cijfer- en stekunde in eene der afdelingen van de 1ste klasse opgedragen; aan den heer BREUNING het onderwijs in de Hoogduitsche taal eveneens in eene der afdelingen van die klasse.

Delft. Aan dr. R. SISSINGH werd wegens zijne benoeming tot leeraar aan de Polytechnische school te Delft eervol ontslag verleend uit zijne betrekking van leeraar in de natuurkunde. In zijne plaats werd de heer D. CORLINGH benoemd. Verder werd de heer M. J. A. MASTHOFF op zijn verzoek eervol ontslagen als leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde. De heer dr. J. MENDELS werd benoemd tot leeraar in de Nederlandsche taal en geschiedenis. In verband hiermede belastte de directeur zich met de lessen in de aardrijkskunde, terwijl hij ontheven werd van het lesgeven in de Nederlandsche taal- en letterkunde.

De heer P. A. HAAXMAN, leeraar in het handteekenen en de heer H. SOHNK, leeraar in de gymnastiek werden op hun verzoek eervol ontslagen. De betrekking van den eerste werd niet vervuld, doch toen, ook door de vermeerdering van het aantal leerlingen, de taak voor den heer PLASSCHAERT te zwaar werd, werd de leeraar A. J. GORDKOP VAN NELLE benoemd tot leeraar in het rechtlijnig teekenen in de 4de en 5de klasse.

De heer J. GILSWIJK werd, buiten bezwaar der gemeentekas, voor het tijdvak van 1 September 1890 tot 1 Maart 1891 belast met het onderwijs in de gymnastiek.

Toen in den aanvang van September de splitsing der 1ste en 2de klasse en gedeeltelijk ook die der 3de klasse noodig bleek, is in het gebrek aan leeraren gedeeltelijk te gemoet gekomen door de benoeming van den heer W. VAN DER KAMP tot leeraar in reken-, stel- en meetkunde.

Het belangrijk grooter aantal lessen, dat ten gevolge van die splitsing moest gegeven worden in het Nederlandsch, Fransch, Hoogduitsch en Engelsch, namen de heeren HESKES, MÜHLENWEG, MENDELS en GORLINGS bereidwillig op zich, terwijl de directeur een gedeelte der lessen in het Nederlandsch voor zijne rekening nam.

Aan de heeren HESKES en MÜHLENWEG werd te dier zake voor den cursus 1890/91 eene personeele toelage verleend ten bedrage van f 400.

Eindelijk nog werd in de plaats van den heer H. VAN DER KAMP, die wegens benoeming elders zijn ontslag had verzocht, tot tijdelijk leeraar in de reken-, stel- en meetkunde de heer E. A. STEINMETZ benoemd.

Schedam. Den 9den Februari overleed de directeur J. STERNIS. Het onderwijs in de natuurkunde en cosmographie, daardoor opengevallen, werd gegeven door den leeraar dr. G. BAKKER, die tevens tot 1 Mei het directeur-schap waarnam. Van 1 Mei tot 1 September werd dit door

den leeraar J. VAN DER BRUYN en van dien tijd tot einde December door den leeraar dr. W. J. STRENHUIS waargenomen.

Den 28sten October benoemde de gemeenteraad tot directeur der hoogere burgerschool den heer A. A. BEEKMAN, leeraar aan het gymnasium te Zutphen, die op 1 Januari 1891 zijne betrekking aanvaardde.

De leeraar in geschiedenis, C. B. VAN DER WAL, werd benoemd tot leeraar aan de 1ste hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam, en vroeg en verkeeg dientengevolge zijn eervol ontslag.

Gouda. Bij den aanvang van het jaar 1890 aanvaardde de nieuwbenoemde leeraar in wis- en werktuigkunde, dr. H. A. W. SPECKMAN, zijne betrekking.

Gorinchem. De heer P. VAN ZUTPHEN, leeraar in de Engelsche taal- en letterkunde, vond zich wegens zijn 75jarigen leeftijd verplicht met ingang van den nieuwen cursus zijn ontslag te vragen, dat hem op de meest eervolle wijze verleend werd.

Ook de heer J. H. DIJKMAN, leeraar in de staatswetenschappen, nam wegens redenen van gezondheid met ingang van den nieuwen cursus zijn ontslag.

Ter vervanging van den heer VAN ZUTPHEN werd de heer N. VAN MILLIGEN te Amsterdam tot leeraar in de Engelsche taal- en letterkunde benoemd.

De heer A. FRENSTRA, reeds leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde, werd tevens ter vervanging van den heer DIJKMAN voorloopig belast met het onderwijs in de staatswetenschappen.

Brielle. In het leeraarspersoneel heeft geene verandering plaats gehad dan door het vertrek van den heer mr. ENDERLEIN, die onderwijs gaf in de staatsinrichting. De heer mr. H. DE KANTER was terstond bereid zich met het onderwijs in dit vak te belasten, doch trad ook weder af in November 1890 wegens vertrek uit de gemeente, waarop dit onderwijs aan den leeraar DEMMERS werd opgedragen.

Amsterdam. (Hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus.) In het onderwyzend personeel kwam in den loop des jaars eenige wijziging, door de benoeming van den heer J. VERMEULEN tot leeraar in de Fransche taal- en letterkunde, in de vacature, ontstaan door het overlijden van den heer YAUX. Ten gevolge daarvan heeft de tijdelijk aangestelde leeraar A. FABRIES met 1 Februari zijne betrekking neergelegd. De heer C. M. ROBERT, daartoe aangeroepen, bleef zich tot de groote vacantie belasten met het onderwijs in de 5de klasse a. De heer VERMEULEN heeft nu sedert 1 September 1890 het onderwijs in alle a-klassen en in klasse 3c op zich genomen.

Door splitsing van de 2de klasse in drie afdelingen in den cursus 1890/91 was het aantal lesuren van den heer L. P. EYKMAN, leeraar in de Engelsche taal- en letterkunde, geklommen tot 26 's weeks. De heer EYKMAN verklaarde op den duur zich zonder schade voor het onderwijs niet te kunnen belasten met een zoo groot aantal lesuren. Dientengevolge werd de heer K. F. VOGIN uitgenoodigd in de klassen 3a en 3b een uur van den heer EYKMAN op zich te nemen. De heer VOGIN verklaarde zich daartoe bereid en heeft tot aan de groote vacantie die lessen gegeven.

Toen het op 1 September 1890 noodig bleek de 1ste en 3de klasse in 3 afdelingen te splitsen, werd door burgemeester en wethouders de heer J. VAN BOXEL, leeraar aan de 2de ambachtschool te Amsterdam, uitgenoodigd zich tijdelijk te belasten met het geven van onderwijs in de wiskunde in de 1ste klasse. De heer VAN BOXEL heeft aan dat verzoek gevolg gegeven en zich met zeer bevredigend resultaat van de gegeven opdracht gekweten. Inmiddels is door burgemeester en wethouders eene oproeping voor een leeraar in de wiskunde en aanverwante vakken gedaan en eene aanbeveling voor de vervulling van die betrekking aan den gemeenteraad ingediend.

Aan den heer H. J. HORN werd een deel van het onder-

wijs in handteekenen met 1 September opgedragen ingevolge machtiging van burgemeester en wethouders.

In het einde van October 1890 werd mr. H. TER HAAR door ongesteldheid verhinderd zijne lessen te geven. Toen het einde November bleek, dat de heer TER HAAR tot herstel zijner gezondheid gedurende eenigen tijd rust zou moeten nemen, is door burgemeester en wethouders het geven zijner lessen van 1 Januari 1891 tot de Paaschvacantie opgedragen aan den heer mr. A. SLOTEMAKER te Arnhem, welke opdracht door dezen is aanvaard. Daar de heer SLOTEMAKER slechts de laatste drie dagen der week beschikbaar had voor het geven dier lessen, was het noodig in den rooster der lesuren eenige wijziging te brengen.

1°. *Hoogere burgerschool met driejarigen cursus.* Daar bij het begin van den cursus niet onmiddellijk kon voorzien worden in het noodige aantal docenten, werden de volgende heeren als tijdelijke leeraren aangesteld: W. TOOZE voor de Nederlandsche taal; C. A. G. KOOPMANS voor de wiskunde en J. M. KOLLEWIJN voor de geschiedenis.

Intusschen werden als vaste leeraren benoemd de heer P. DE VOS, leeraar in de Nederlandsche taal en de aardrijkskunde aan de hoogere burgerschool te Hoorn; de heer J. C. KLUYVER, leeraar in de wiskunde aan de hoogere burgerschool te Breda en de heer C. B. VAN DE WALL, leeraar in de geschiedenis en de aardrijkskunde aan de hoogere burgerschool te Schiedam.

In het begin van 1891 zijn deze heeren in functie getreden. Het verlof aan den heer U. B. VAN KAMPEN verleend tot herstel, van gezondheid werd verlengd; zijne lessen werden tot aan het einde van den cursus 1889/90 waargenomen door den heer N. VAN MILLIGEN. Na diens benoeming tot leeraar aan de hoogere burgerschool te Gorinchem, werden de lessen van den heer VAN KAMPEN verdeeld onder de tijdelijk aangestelde leeraren J. GRASÉ, H. T. VOGIN en J. AKERVYD.

2°. *Hoogere burgerschool met driejarigen cursus.* Ten gevolge der vermeerdering van het aantal leerlingen was het bij het begin van den nieuwen cursus noodzakelijk het onderwijs in de wiskunde aan ééne afdeling tijdelijk ap te dragen aan een' leeraar buiten de school. Hiermede was belast de heer P. NORTIER, privaats-docent te Amsterdam.

3°. *Hoogere burgerschool met driejarigen cursus, met de daaraan verbonden handelsschool.* De heer J. G. DEKKER, leeraar in het schoonschrijven, wiens gezondheid reeds lang veel te wenschen had overgelaten, werd bij het begin van den cursus door eene ongesteldheid verhinderd zijne lessen te geven. Hij werd tijdelijk vervangen door den heer H. J. HORN, leeraar in het teekenen, die ook de bevoegdheid voor het schoonschrijven bezit.

De heer N. T. WERST, leeraar in stenographie, werd ten gevolge van ziekte genoodzaakt zijne lessen te staken, die echter spoedig werden overgenomen door den heer C. F. KRAMER.

In October werd de heer mr. H. TER HAAR, leeraar in de staatswetenschappen en het handelsrecht, ernstig ongesteld en ongeschikt zijn onderwijs voort te zetten. De waarneming zijner lessen is in December opgedragen aan den heer mr. C. N. VERRIJN STUART, die in Januari deze opdracht heeft aanvaard.

In het begin van December werd de heer J. IJZerman, leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde, door eene ernstige ziekte aangetast, ten gevolge waarvan hij verhinderd werd zijne lessen te geven.

Haarlem. *Hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus.* Dr. H. J. CALKORN, benoemd bij raadsbesluit van 8 Januari 1890 tot opvolger van den heer H. BURGER, die wegens eene benoeming tot leeraar aan het gymnasium te Groningen met 1 Januari 1890 eervol ontslag had gekregen, heeft zijne betrekking op 1 Maart aanvaard.

Wegens de splitsing van alle klassen in twee parallelafdeelingen, ook voor geschiedenis, staats- en handelswetenschappen, moest de leeraar in deze vakken voor een gedeelte van dat onderwijs worden ontlast. Om hierin te voorzien, werd bij raadsbesluit van 2 September 1890,

voor den tijd van één jaar tot leeraar in de geschiedenis benoemd de heer K. HERINGA, doctorandus in de letteren te Groningen.

Voorts werd met 1 Januari 1891 de heer A. A. SPRENGER directeur der gemeentelijke gymnastiek-, scherm- en dansschool, tevens belast met het onderwijs in de gymnastiek aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, eervol uit zijne betrekking ontslagen.

Hoogere burgerschool met driejarigen cursus. De in plaats van den heer BURGER benoemde leeraar dr. H. J. CALKORN aanvaardde op 3 Maart zijne functie. In verband met zijne verplichtingen aan andere inrichtingen van onderwijs werd deze leeraar in den loop van het jaar ontheven van de lessen in plant- en dierkunde, die aan den heer BUKKES werden opgedragen, terwijl de lessen in de natuurkunde van laatstgenoemen leeraar weder aan den heer CALKORN werden opgedragen.

De heer L. VAN DER VEGT, die op 5 November tot leeraar in de wis- en natuurkunde werd benoemd, werd bij zijne in functietrede op 23 Februari 1891 met het onderwijs in de natuurkunde en met een gedeelte van dat in de wiskunde belast.

Zaandam. De heer L. KIEVIET, bij raadsbesluit van 28 November 1889 ter vervanging van den heer A. P. FORTANIER benoemd tot leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde, aanvaardde op 1 Februari 1890 zijne betrekking.

Hoorn. Het personeel onderging geene verandering met uitzondering van het eervol ontslag van den heer H. W. BRUGMANS als leeraar in de aardrijkskunde, welk leer vak bij den aanvang van den nieuwen cursus werd opgedragen aan den heer P. DE VOS, leeraar in de Nederlandsche taal, die de daartoe vereischte akte van bekwaamheid had verkregen.

Enkhuizen. Het onderwijzend personeel onderging verandering door het vertrek van dr. H. J. CALKORN als gevolg van zijne benoeming tot leeraar aan de hoogere burgerschool en aan het gymnasium te Haarlem. De door het vertrek van dr. CALKORN opengevallen plaats werd vervuld door den heer A. J. SWART, die echter benoemd werd tot leeraar aan het gymnasium te Zutphen.

Zierikzee. Met ingang van 1 September 1890 werd de heer B. W. MONDT herbenoemd tot tijdelijk leeraar in het rechtlijng teekenen op eene jaarwedde van f 200.

De leeraar in scheikunde en natuurlijke historie, de heer dr. L. W. TH. WIGMAN, verkreeg op verzoek met ingang van 1 Augustus 1890 eervol ontslag, wegens zijne benoeming tot leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Zwolle. In zijne plaats werd door den gemeenteraad in zijne zitting van 26 Augustus 1890 als tijdelijk leeraar aangesteld de heer dr. H. G. L. VAN DER MEULEN te Utrecht, die op 10 September d. a. v. in dienst trad. Zijne jaarwedde bedraagt f 2000.

Goes. In het personeel der leeraren hadden in het afgeloopen jaar vele veranderingen plaats. De leeraar voor de Fransche taal, de heer G. J. VAN DE POLL, overleed en werd bij raadsbesluit van 14 Februari 1890 vervangen door den heer L. P. J. VERMEULEN, onderwijzer te Breda.

De heer J. G. TALEN, leeraar in de Hoogduitsche taal, vertrok naar de hoogere burgerschool te Zwolle; in zijne plaats benoemde de gemeenteraad bij besluit van 16 Augustus 1890 den heer J. GOERMANS, onderwijzer te Amsterdam.

De leeraar in het teekenen, de heer D. DE KONING, werd benoemd tot directeur der gasfabriek en verzocht dientengevolge ontslag. De gemeenteraad voorzag in de vacature door de benoeming op 19 Juli 1890 van den heer J. K. SWARTERS, onderwijzer in het teekenen te Amsterdam.

Eene slepende ziekte maakte een einde aan het werkzaam leven van den directeur der school, dr. A. W. VAN CAMPEN. Hij werd als zoodanig vervangen door den leeraar dr. Z. TH. DIEHL, die op 1 December 1890 zijne betrekking aanvaardde.

De jaarwedden der nieuw aangestelde leeraren, benevens

die van den directeur, bedragen onderscheidenlijk f 1650, f 1200, f 1150 en f 1900.

Ten gevolge van het overlijden van dr. VAN CAMPEN kwam er eene vacature voor geschiedenis en een gedeelte van het Nederlandsch; deze bleef in 1890 onvervuld.

Utrecht. *Rijks hogere burgerschool met 5jarigen cursus.* De directeur dezer school, dr. J. W. MOLL, werd benoemd tot hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Groningen. Hij droeg op 1 September 1890 zijne functiën over aan zijn opvolger dr. H. F. JONKMAN, die bij Koninklijk besluit van 13 Augustus 1890 n°. 15 als zodanig was benoemd op eene jaarwedde van f 3000.

Hogere burgerschool met 3jarigen cursus. De tijdelijke leeraar in de Engelsche taal, de heer S. VAN BRAAM, werd bij raadsbesluit van 22 Juli 1890 herbenoemd voor den cursus 1890/91, terwijl de eveneens tijdelijke leeraar in wiskunde en aardrijkskunde, de heer G. B. HOGERWIND, bij raadsbesluit van 8 Augustus 1890 definitief werd aangesteld als leeraar in de wiskunde op eene jaarwedde van f 1500; het onderwijs in de aardrijkskunde bleef hem voor den cursus 1890/91 opgedragen in de 1ste klasse.

De tijdelijke aanstelling van dr. O. I. H. DE HAART, leeraar in natuur-, schei- en plant- en dierkunde, werd bij besluit van 18 September 1890 in eene definitieve veranderd, in te gaan den 1sten September 1890. Aan deze betrekking werd eene jaarwedde van f 1800 verbonden.

Amersfoort. De directeur der school, dr. H. F. JONKMAN, werd, gelijk hierboven is vermeld, benoemd tot directeur der Rijks hogere burgerschool te Utrecht en aanvaarde den 1sten September zijne nieuwe betrekking. Het bestuur der school werd van dien datum voorloopig opgedragen aan den leeraar F. WESSELING, die overeenkomstig het reglement was aangewezen om bij ontstentenis van den directeur dezen te vervangen voor den cursus 1890/91.

Als tijdelijk leeraar in de natuurlijke historie werd den 30sten Augustus benoemd de heer H. W. HEINSIUS, van Amsterdam, die onmiddellijk in dienst trad.

Ter vervanging van den afgetreden directeur werd bij raadsbesluit van 17 November benoemd de heer dr. J. W. DOUWER, sinds 1879 leeraar aan de school. Hij aanvaarde zijne betrekking op 1 December 1890.

Het groote aantal leerlingen, zoowel van de hogere burgerschool als van het gymnasium, vordert van de leeraars, die aan beide inrichtingen werkzaam zijn, steeds meerdere inspanning, zoodat de commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs het zeer wenschelijk acht een maximum van lesuren, met extra bezoldiging voor lesuren boven het maximum, vast te stellen, waarmede te gelijk sommige onregelmatigheden in de jaarwedden der leeraars zouden kunnen verdwijnen.

Harlingen. Het onderwijs onderging eenige stoornis door eene langdurige ongesteldheid van den heer VAN DEN EST, die echter met 1° November zijne lessen in boekhouden en gymnastiek kon hervatten. Tot dien tijd werden de lessen in boekhouden gegeven door den heer DE HAAS.

Heerenveen. Aan den leeraar J. H. MULLER VAN DER HAAS werd tot herstel van gezondheid een verlof toegestaan voor een half jaar in te gaan met 1 April 1890, welk verlof met 1 October voor een halfjaar werd verlengd. Gedurende het eerste halfjaar werden de lessen in de Nederlandsche taal waargenomen door den heer G. A. NAUTA, doctorandus in de Nederlandsche letteren, en die in het Hoogduitsch door den heer R. D. NAUTA, leeraar aan de school.

Zwolle. Aan den leeraar in scheikunde dr. H. F. KUIJPER, die bij Koninklijk besluit van 16 Maart 1890 n°. 20, werd benoemd tot inspecteur van den arbeid, werd met ingang van 1 Maart te voren eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd bij Koninklijk besluit van 22 Juni n°. 20 met ingang van 1 Augustus 1890 aangesteld dr. L. W. TH. WIGMAN, leeraar aan de hogere burgerschool te Zierikzee op eene jaarwedde van f 2200.

De leeraar in het Hoogduitsch, de heer J. C. F. OKON, verzocht en verkreeg wegens gevorderden leeftijd bij Koninklijk besluit van 8 Juni 1890 met ingang van 1 September eervol ontslag en werd opgevolgd door den bij Koninklijk besluit van 22 Juli n°. 19, benoemden heer J. G. TALEN, tot dusverre leeraar aan de hogere burgerschool te Goes; zijne jaarwedde bedraagt f 1800.

Enschede. *Nederlandsche school voor nijverheid en handel.* Met de uitbreiding van het onderwijs ging die van het onderwijzend personeel gepaard. Bij gemeenteraadsbesluit van 18 Maart 1890 werd tot verfmeeester benoemd de heer J. J. BOHLAND; bij dat van 5 Juli 1890 tot leeraar in het theoretisch en practisch weven de heer A. S. MADSEN, en bij dat van 9 Augustus 1890 tot adjuvant bij het onderwijs in scheikunde de heer E. H. EKKER, technoloog, vroeger werkzaam aan de Koninklijke tapijtfabriek te Deventer. De jaarwedden dezer leeraars bedragen respectievelijk f 900, f 900 en f 1800.

Veendam. Bij raadsbesluit van 18 December 1890 werd aan den heer VAN DER LAAN op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in de wiskunde, en zulks met ingang van 8 Februari 1891.

Winschoten. De heer A. E. LURACH, doctorandus in de Nederlandsche letteren, werd bij raadsbesluit van 14 December 1889 benoemd tot leeraar in de Nederlandsche taal en aanvaarde die betrekking den 13den Januari 1890.

Warffum. Bij Koninklijk besluit van 24 December 1889 n°. 13, werden, met ingang van 1 Januari 1890 de heeren dr. C. J. LUZAC en J. VAN BREUKELLEN, tot dien tijd als tijdelijke leeraars werkzaam, voor vast aangesteld en wel ieder op eene jaarwedde van f 1100.

In Maart 1890 overleed dr. C. J. LUZAC.

Bij Koninklijk besluit van 31 Mei 1890 n°. 15, werd met ingang van 1 September 1890 de heer J. J. MEDEK in zijne plaats benoemd.

Assen. Op 1 Januari 1890 was de betrekking van directeur nog vacant. Bij Koninklijk besluit van 22 Januari n°. 16, werd de heer H. W. SANDERS, leeraar in de Hoogduitsche taal en letterkunde en in de staatswetenschappen tot directeur benoemd en belast met het onderwijs in de Nederlandsche taal, terwijl mr. H. REUYL benoemd werd tot leeraar in de staatswetenschappen en de heer K. MUNTINGA tot leeraar in de Hoogduitsche taal.

Met 1 September vroeg mr. REUYL zijn ontslag en werd opgevolgd door mr. dr. S. SYBENGA, commies ter provinciale griffie.

Maastricht. De tijdelijke leeraar voor het Engelsch, de heer G. PATISON werd bij gemeenteraadsbesluit van 2 October 1890 opnieuw met dit onderwijs belast tot ult. December 1890.

Rocmond. Bij Koninklijk besluit van 24 Maart 1890 n°. 5, werd aan den leeraar in boekhouden en schoonschrijven, den heer P. H. SYBEN eene verhooging zijner jaarwedde met f 100 toegekend, waardoor deze gebracht is op f 1600, terwijl bij ministerieele beschikking van 10 Juni 1890 de jaarwedde van den amanuensis M. PRUSENS gebracht werd van f 600 op f 700.

Venlo. De leeraar in de Hoogduitsche taal, de heer P. J. BOU werd benoemd tot leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Helmond. In zijne plaats werd bij Koninklijk besluit van 24 December 1889 n°. 14 op eene jaarwedde van f 1200 benoemd de heer H. G. BAINTS.

De leeraar in wiskunde, boekhouden en schoonschrijven de heer J. C. W. ISING, werd in het 2de kwartaal van den cursus 1889/90 door ongesteldheid verbinderd zijne lessen waar te nemen en toen deze zelfs een ernstig karakter aannam, zag hij zich in 't begin van 1890 genoodzaakt een verlof van twee maanden aan te vragen tot herstel van

gezondheid. Gedurende het 2de kwartaal werden zijne lessen door den directeur en de overige leeraren waargenomen, terwijl voor het 3de kwartaal de heer dr. GRINWIS van Utrecht als tijdelijk leeraar werd aangesteld.

Rolduc. De leeraar in de Fransche taal, de heer

H. CLAESSEN, die de school verliet, werd vervangen door den heer F. MADOU.

Ten gevolge van bovengenoemde wijzigingen waren in December 1890 aan de hogere burgerscholen de leeraren werkzaam, wier getal en bevoegdheid zijn aangewezen in de volgende tabel.

SCHOLEN.	GETAL DER LEERAREN.									Getal vaca- tures.	Alge- meen totaal.
	Doctor.	Candi- daat.	Akte M. O.	Oude akte.	Artt. 82, 89.	Art. 90.	Art. 83.	Zonder akte.	Totaal.		
's Hertogenbosch . . .	»	»	8	»	1	3	1	»	13	»	13
Tilburg	3	1	5	»	1	»	2	»	12	»	12
Breda	1	»	9	»	1	»	»	»	11	»	11
Bergen op Zoom . . .	»	»	10	»	»	»	»	»	10	»	10
Helmond	2	»	7	»	»	1	»	1	11	»	11
Arnhem	5	1	8	»	1	»	»	1	16	»	16
Nijmegen	»	1	7	1	1	1	3	»	14	1	15
Apeldoorn	»	»	7	1	2	»	»	»	10	»	10
Zutphen	4	1	8	»	1	»	2	1	17	»	17
Tiel	2	2	5	»	»	»	1	»	10	»	10
Winterswijk	»	»	5	1	1	»	»	»	7	»	7
Wageningen	1	2	8	»	»	»	1	1	13	»	13
Zaltbommel	2	1	4	1	1	»	»	»	9	»	9
's Gravenhage 5j. curs.	7	1	9	1	1	»	1	»	20	»	20
Idem 3j. »	2	1	6	2	»	»	»	»	11	»	11
Rotterdam 5j. »	6	»	7	2	1	»	2	»	18	»	18
Idem 3j. »	2	»	11	»	»	»	3	»	16	»	16
Leiden	7	1	11	»	»	»	»	»	19	»	19
Dordrecht	5	»	8	1	»	»	2	»	16	»	16
Delft	3	»	6	2	1	»	»	1	13	»	13
Schiedam	2	»	7	2	2	»	»	»	13	»	13
Gouda	4	»	9	1	»	»	»	»	14	»	14
Gorinchem	2	»	7	2	1	»	»	»	12	»	12
Brielle	1	»	5	1	»	»	»	»	7	»	7
Amsterdam 5j. curs.	9	»	9	4	»	»	2	»	24	»	24
Idem Iste 3j. »	2	2	18	»	»	»	»	»	22	»	22
Idem IIde 3j. »	2	»	13	»	»	»	»	»	15	»	15
Idem IIIde 3j. » met handelsschool	3	»	7	»	»	3	»	4	17	»	17
Haarlem 5j. cursus .	3	2	8	»	1	»	1	»	15	1	16
Idem 3j. »	1	1	6	»	»	»	»	»	8	»	8
Zaandam	1	»	8	»	»	»	2	»	11	»	11
Alkmaar	3	1	6	1	»	»	»	»	11	»	11
Hoorn	3	»	7	1	»	»	»	»	11	»	11
Enkhuizen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Middelburg	3	»	7	»	1	»	3	»	14	»	14
Zierikzee	1	»	8	»	1	»	»	1	11	»	11
Goes	1	1	8	»	»	»	»	»	10	1	11

SCHOLEN.	GETAL DER LEERAREN.									Getal vacatures.	Algemeen totaal.
	Doctor.	Candidaat.	Akte M. O.	Oude akte.	Artt. 82, 89.	Art. 90.	Art. 83.	Zonder akte.	Totaal.		
Utrecht 5j. cursus .	4	»	9	2	»	»	»	»	15	»	15
Idem 3j. » .	1	»	9	1	»	»	1	»	12	»	12
Amersfoort	3	»	9	»	1	»	»	»	13	»	13
Leeuwarden	4	»	7	3	1	»	»	»	15	»	15
Harlingen	»	»	5	»	»	»	2	»	7	»	7
Sneek	4	»	7	»	»	»	1	»	12	»	12
Heerenveen	2	»	5	1	»	»	»	»	8	»	8
Zwolle	4	1	8	»	»	»	1	»	14	»	14
Deventer	3	»	9	»	2	»	»	»	14	»	14
Kampen	6	»	9	1	»	»	1	»	17	»	17
Almelo	3	»	7	»	»	»	»	»	10	»	10
Enschede	3	»	7	1	2	»	1	2	16	»	16
Groningen 5j. cursus	5	»	8	»	1	»	3	»	17	»	17
Idem 3j. » .	2	»	6	»	»	»	2	»	10	»	10
Veendam	3	»	4	2	1	»	»	»	10	»	10
Winschoten	3	1	6	1	»	»	»	»	11	»	11
Sappemeer	2	1	5	1	»	»	»	1	10	»	10
Warffum	3	»	7	»	»	»	»	»	10	»	10
Assen	3	»	6	2	»	»	»	»	11	»	11
Meppel	2	»	5	1	»	»	»	»	8	»	8
Maastricht	»	1	10	»	1	»	1	»	13	»	13
Roermond	4	»	8	»	»	»	»	»	12	»	12
Venlo	1	»	8	»	»	1	1	»	11	»	11
Rolduc	1	4	2	»	»	»	5	»	12	»	12
Totaal	160	28	449	42	28	9	46	13	775	3	778
Af: voor 21 leeraren, werkzaam aan 2 scholen	6	»	15	»	»	»	»	»	21	»	21
Voor 1 leeraar aan 3 scholen	»	2	»	»	»	»	»	»	2	»	2
Voor 1 leeraar aan 4 scholen	»	»	3	»	»	»	»	»	3	»	3
Blijven	154	26	431	42	28	9	46	13	749	3	752

Zooals uit bovenstaande tabel blijkt bedroeg het aantal leeraarsbetrokkingen op 31 December 1890, met inbegrip van 3 vacatures, 778. Het aantal leeraren bedroeg evenwel 752, doordat sommigen hunner in meer dan ééne betrekking werkzaam waren. Dit was het geval met:

1 leeraar in staathuishoudkunde en handelswetenschappen te Zwolle en te Deventer;

1 leeraar in gymnastiek te Venlo en te Roermond;

1 leeraar in staathuishoudkunde en boekhouden te Bergen op Zoom en te Goes;

1 leeraar in staathuishoudkunde te Venlo en te Helmond;

1 leeraar in boekhouden aan beide scholen te Utrecht;

1 leeraar in staathuishoudkunde te Leeuwarden en te Heerenveen;

1 leeraar in scheikunde, 1 in Engelsch en 1 in boekhouden aan de beide scholen te Groningen;

1 leeraar in handelswetenschappen te Sappemeer en te Veendam;

1 leeraar in gymnastiek te Sappemeer en te Winschoten;

1 leeraar in staatswetenschappen te Leiden en te 's Gravenhage;

1 leeraar in Fransch aan beide scholen te Rotterdam;

1 leeraar in boekhouden, 1 in plant- en dierkunde, 1 in staatswetenschappen en 1 in gymnastiek aan de school met 5jarigen cursus en de handelsschool te Amsterdam;

1 leeraar in staatsinrichting aan de 1ste hogere burgerschool met 3jarigen cursus en in geschiedenis en aardrijkskunde aan de handelsschool te Amsterdam;

1 leeraar in schoonschrijven aan de hogere burgerschool met 5jarigen cursus en aan de 2de hogere burgerschool met 3jarigen cursus te Amsterdam;

1 leeraar in plant- en dierkunde en 1 in handteekenen aan beide scholen te Haarlem.

In drie betrekkingen was werkzaam:

1 leeraar in staatswetenschappen te Delft en aan beide scholen te Rotterdam.

In vier betrekkingen was werkzaam:

1 leeraar in handelswetenschappen te Apeldoorn, Zutphen, Hoorn en Zaandam.

In de volgende tabel vindt men eene opgave van de jaarwedden van directeuren en leeraren aan de in de vorige tabel voorkomende scholen. Alleen zijn daarvan uitgezonderd de Rijks hogere burgerschool met driejarigen cursus te Wageningen, waaromtrent de noodige opgaven gedaan worden bij de behandeling van de Rijkslandbouwschool en van de bijzondere Roomsche-Katholieke hogere burgerschool te Rolduc.

S C H O L E N.	Jaarwedde van den directeur *) vrije woning.	GETAL DER LEERRAARSJAARWEDDEN.					Totaal bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 2000.	boven f 2000 tot en met f 2500.	boven f 2500.	Getal jaarwedden van directeuren en leeraren.	
<i>Rijks hogere burgerscholen met 5jarigen cursus.</i>							
's Hertogenbosch	f 2 700,00	1	8	3	»	13	f 24 250,00
Tilburg	3 000,00	2	6	3	»	12	23 100,00
Gouda	3 000,00	3	10	»	»	14	19 100,00
Alkmaar	3 000,00	1	4	5	»	11	22 200,00
Middelburg	3 000,00	2	10	1	»	14	25 500,00
Utrecht	3 000,00	2	5	7	»	15	30 400,00
Leeuwarden	3 500,00	1	10	3	»	15	29 800,00
Zwolle	3 000,00	1	8	4	»	14	26 130,00
Groningen	3 500,00	4	10	2	»	17	27 450,00
Assen	3 900,00	2	5	3	»	11	19 800,00
Roermond	3 000,00	1	5	5	»	12	24 500,00
Totaal	11	20	81	36	»	148	f 272 230,00
<i>Rijks hogere burgerscholen met 3jarigen cursus.</i>							
Bergen op Zoom	f 2 500,00	4	5	»	»	10	f 14 400,00
Helmond	*) 2 500,00	4	6	»	»	11	16 600,00
Winterswijk	2 800,00	»	6	»	»	7	12 700,00
Zaltbommel	2 500,00	4	4	»	»	9	12 000,00
Heerenveen	2 500,00	2	5	»	»	8	12 100,00
Sappemeer	2 500,00	3	5	1	»	10	13 775,00
Warffum	2 500,00	2	7	»	»	10	13 900,00
Meppel	2 500,00	1	4	1	»	7	12 000,00
Venlo	2 500,00	2	6	2	»	11	17 000,00
Totaal	9	22	48	4	»	83	f 124 475,00
Totaal der Rijks hogere burgerscholen	20	42	129	40	»	231	f 396 705,00

S C H O L E N.	Jaarwedde van den directeur *) vrije woning.	GETAL DER LEERAARSJAARWEDDEN.					Totaal bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 2000.	boven f 2000 tot en met f 2500.	boven f 2500.	Getal jaarwedden van directeuren en leeraren.	
<i>Gemeentelijke en gesubsidieerde bijzondere hogere burgerscholen.</i>							
Breda	f 2 333,33	1	9	»	»	11	f 16 374,99
Arnhem	3 500,00	3	10	2	»	16	25 800,00
Nijmegen	2 880,00	7	7	»	»	15	17 450,00
Apeldoorn	2 400,00	2	4	3	»	10	17 150,00
Zutphen.	1 800,00	6	9	1	»	17	22 430,00
Tiel	2 800,00	4	5	»	»	10	15 750,00
's Gravenhage, 5jarige cursus .	4 000,00	2	1	15	1	20	44 650,00
id. 3jarige »	3 500,00	1	8	»	»	10	19 300,00
Rotterdam, 5jarige cursus . .	*) 4 000,00	3	5	6	3	18	38 600,00
id. 3jarige »	4 600,00	2	2	2	9	16	34 700,00
Leiden.	4 500,00	5	4	7	2	19	32 080,00
Dordrecht	*) 3 200,00	3	10	»	1	15	27 200,00
Delft	3 000,00	2	7	3	»	13	22 150,00
Schiedam	3 000,00	5	7	»	»	13	16 800,00
Gorinchem	3 000,00	4	6	1	»	12	17 150,00
Brielle.	2 400,00	2	4	»	»	7	10 900,00
Amsterdam, 5jarige cursus . .	5 000,00	4	5	1	13	24	55 500,00
id. Iste 3jarige cursus.	4 000,00	4	3	1	13	22	57 700,00
id. IIde 3jarige cursus.	4 500,00	1	1	1	11	15	45 525,00
id. IIIde 3jarige cursus met handelsschool.	5 500,00	6	3	»	7	17	35 450,00
Haarlem, 5jarige cursus	3 500,00	2	4	9	»	16	32 100,00
» 3jarige cursus	3 000,00	3	»	3	»	7	10 850,00
Zaandam.	2 500,00	4	6	»	»	11	14 500,00
Hoorn.	3 000,00	2	8	»	»	11	19 000,00
Enkhuizen	2 000,00	1	4	»	»	6	8 700,00
Zierikzee.	*) 2 200,00	2	7	1	»	11	16 800,00
Goes	1 900,00	3	7	»	»	11	15 200,00
Utrecht, 3jarige cursus	2 800,00	2	8	1	»	12	20 500,00
Amersfoort	2 300,00	4	7	1	»	13	18 320,00
Harlingen	2 400,00	2	4	»	»	7	11 050,00
Sneek.	2 400,00	5	6	»	»	12	16 200,00
Deventer.	2 500,00	4	9	»	»	14	17 100,00
Kampen	3 500,00	2	6	8	»	17	34 000,00
Almelo	2 750,00	2	5	2	»	10	16 200,00
Enschede	*) 3 000,00	5	8	2	»	16	25 100,00

S C H O L E N.	Jaarwedde van den directeur *) vrije woning.	GETAL DER LEERAARS-JAARWEDDEN.					Totaal bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 2000.	boven f 2000 tot en met f 2500.	boven f 2500.	Getal jaarwedden van directeuren en leeraren.	
Groningen, 3jarige cursus . .	f 3 000,00	5	2	2	>	10	f 13 275,00
Veendam.	2 500,00	3	6	>	>	10	14 600,00
Winschoten].	1 600,00	8	1	1	>	11	11 300,00
Maastricht	3 000,00	4	6	2	>	13	18 210,00
Totaal gemeentelijke en gesubsidieerde bijzondere hogere burgerscholen	39	130	214	75	60	518	f 905 664,99
Totaal alle scholen.	59	172	343	115	60	749	f 1 302 369,99

Uit eene vergelijking van het getal leeraarsbetrekkingen en van dat der jaarwedden in bovenstaande tabel, blijkt dat het eerste het laatste met 29 overtreft. Dit verschil wordt hierdoor verklaard dat de school te Wageningen met 13 en die te Rolduc met 12 leeraren niet voorkomen op de tabel, betreffende de jaarwedden en dat 4 leeraren, namelijk 1 te 's Gravenhage, 1 te Dordrecht, 1 te Haarlem en 1 te Meppel geen afzonderlijke jaarwedde als leeraar aan eene hogere burgerschool genieten.

Evenals in vorige verslagen volgt hier eene opgave van

de jaarwedden, blijkens de door de inspecteurs van de directeuren der scholen ontvangen mededeelingen, door het onderwyzend personeel der hogere burgerscholen genoten aan burgerdag- of avondscholen, aan teekenscholen, ambachtsscholen en dergelyken, aan middelbare meisjesscholen, aan gymnasia en aan inrichtingen tot vorming van onderwijzers bij het lager onderwijs. Waar bleek dat eene bezoldiging werd genoten aan eene inrichting, niet tot de zoo even genoemde rubrieken terug te brengen, is daarvan mededeeling gedaan in de laatste kolom. Inkomsten aan bijzondere inrichtingen zijn *niet* opgenomen.

HOOGERE BURGERSCHOLEN.

Jaarwedden der leeraren in andere betrekkingen.

S C H O L E N.	Aan eene burgerdag- of avondschoon (in de plaats zelve).				Aan teekenscholen, ambachtscholen en dergelijke.				Aan eene openbare hogere burgerschool voor meisjes.			
	Getal			Bedrag.	Getal			Bedrag.	Getal			Bedrag.
	tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.		tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.		tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.	
<i>Rijks hogere burgerscholen met 5jarigen cursus.</i>												
's Hertogenbosch	1	»	»	f 350,00	1	»	»	f 450,00	»	»	»	»
Tilburg	3	3	»	2 725,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Gouda	2	3	»	2 550,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Alkmaar	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Middelburg	3	1	»	1 800,00	1	»	»	100,00	»	»	»	»
Utrecht	1	»	»	385,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Leeuwarden	1	1	1	2 400,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Zwolle	3	2	»	2 150,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Groningen	»	»	1	1 200,00	1	»	»	500,00	»	»	»	»
Assen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Roermond	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	14	10	2	f 13 560,00	3	»	»	f 1 050,00	»	»	»	»
<i>Rijks hogere burgerscholen met 3jarigen cursus.</i>												
Bergen op Zoom	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Helmond	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Winterswijk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zaltbommel	»	»	»	»	2	»	»	f 400,00	»	»	»	»
Heerenveen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sappemeer	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Warffum	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meppel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Venlo	»	»	»	»	2	»	»	300,00	»	»	»	»
Totaal scholen 3jar. curs.	»	»	»	»	4	»	»	f 700,00	»	»	»	»
Idem 5jar. curs.	14	10	2	f 13 560,00	3	»	»	1 050,00	»	»	»	»
	14	10	2	f 13 560,00	7	»	»	f 1 750,00	»	»	»	»

Aan een gymnasium of progymnasium.				Aan eene inrichting tot vorming van onderwijzers bij het lager onderwijs.				Totaal.		AANMERKINGEN
Getal			Bedrag.	Getal			Bedrag.	Getal.	Bedrag.	
tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.		tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.				
2	3	»	f 2 650,00	3	»	»	f 950,00	(7) 10	f 4 400,00	1 hoofdcursus v. onderoffic. f 600.
»	»	»	»	1	»	»	200,00	(6) 7	2 925,00	
1	5	2	6 000,00	»	»	»	»	(11) 13	8 550,00	2 L. O. f 500 en f 800.
»	»	»	»	3	1	»	1 400,00	(4) 4	1 400,00	1 huis van verbetering en opvoeding v. jongens f 800, 1 huis van bewaring f 125.
2	4	»	3 450,00	6	1	»	2 350,00	(9) 18	7 700,00	2 L. O. f 400, gemeentel. gymn. ond. f 600, 1 commies prov. griffie f 2000, 1 prov. archiv. f 400, 1 prov. biblioth. f 300.
»	»	»	»	5	»	»	1 055,00	(6) 6	1 440,00	4 L. O. f 100, f 400, f 500 en f 1000, 1 H. B. S. 3j. c. f 150.
»	»	1	1 200,00	»	1	»	650,00	(4) 5	4 250,00	1 R. H. B. S. Heerenveen f 400.
1	3	»	2 600,00	2	»	»	380,00	(9) 11	5 130,00	1 H. B. S. Deventer f 1650, 2 L. O. f 450 en f 725.
»	»	»	»	3	1	»	1 750,00	(4) 6	3 450,00	1 direct. H. B. S. 3j. c. f 3000, 2 H. B. S. 3j. c. f 550 en f 300, 1 L. O. f 500.
3	»	»	1 350,00	3	»	»	700,00	(6) 6	2 050,00	1 arr. schoolopz., 1 commies prov. griffie.
»	»	»	»	9	»	»	2 150,00	(9) 9	2 150,00	1 H. B. S. Venlo f 500.
9	15	3	f 17 250,00	35	4	»	f 11 585,00	(75) 95	f 43 445,00	
»	»	»	»	1	1	»	f 750,00	(2) 2	f 750,00	1 H. B. S. Goes f 1000.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 H. B. S. Venlo f 600.
»	»	»	»	3	»	»	1 300,00	(3) 3	1 300,00	
»	»	»	»	1	»	»	100,00	(3) 3	500,00	1 L. O. f 150.
»	»	»	»	10	»	»	2 175,00	(4) 10	2 175,00	1 L. O. f 100, 1 secret. schoolcomm. f 75.
»	»	»	»	5	1	»	2 150,00	(6) 6	2 150,00	1 H. B. S. Veendam, 1 H. B. S. Winschoten, 1 gymn. Groningen, 1 L. O.
»	»	»	»	5	»	»	1 150,00	(5) 5	1 150,00	1 arr. schoolopz.
»	»	»	»	4	»	»	1 300,00	(4) 4	1 300,00	
»	»	»	»	3	»	»	950,00	(3) 5	1 250,00	1 H. B. S. Helmond f 500, 1 H. B. S. Roermond f 700.
»	»	»	»	32	2	»	f 9 875,00	(30) 38	f 10 575,00	
9	15	3	f 17 250,00	35	4	»	11 585,00	(71) 95	43 445,00	
9	15	3	f 17 250,00	67	6	»	f 21 460,00	(105) 133	f 54 020,00	

S C H O L E N.	Aan eene burgerdag- of avondschoon (in de plaats zelve).				Aan teekenscholen, ambachts- scholen en dergelijke.				Aan eene openbare hoogere burgerschool voor meisjes.			
	Getal			Bedrag.	Getal			Bedrag.	Getal			Bedrag.
	tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.		tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.		tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.	
<i>Gemeentelijke en gesubsidieerde bijzondere hoogere burgerscholen.</i>												
Breda	5	»	»	f 1 800,01	»	1	»	f 800,00	»	»	»	»
Arnhem	1	1	»	1 425,00	»	»	»	»	»	2	»	f 1 450,00
Nijmegen	4	3	2	5 977,50	»	»	»	»	»	»	»	»
Apeldoorn	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zutphen	10	2	»	5 000,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Tiel	5	»	»	820,00	»	»	»	»	»	»	»	»
's Gravenhage 5jarige cursus. .	»	»	»	»	2	»	»	800,00	»	»	»	»
Idem 3jarige cursus. .	2	»	»	750,00	1	»	»	450,00	»	»	»	»
Rotterdam 5jarige cursus. . .	»	»	»	»	1	»	»	280,00	»	1	»	700,00
Idem 3jarige cursus. . .	»	»	»	»	»	2	»	1 155,00	»	»	»	»
Leiden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dordrecht	2	2	2	4 050,00	»	»	»	»	1	3	»	2 400,00
Delft	3	»	1	1 975,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Schiedam	7	1	»	2 100,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Gorinchem	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Brielle	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Amsterdam 5jarige cursus. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	350,00
Idem 1ste 3jarige cursus .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem 2de 3jarige cursus .	»	»	»	»	1	»	1	1 850,00	»	»	»	»
Idem 3de 3jarige cursus met handelsschool.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	300,00
Haarlem 5jarige cursus . . .	»	2	»	1 300,00	»	»	»	»	1	»	»	300,00
Idem 3jarige cursus . . .	2	1	»	1 200,00	»	»	»	»	»	»	1	2 000,00
Zaandam.	4	1	»	1 700,00	1	»	»	100,00	»	»	»	»
Hoorn.	1	»	»	100,00	1	»	»	400,00	»	»	»	»

Aan een gymnasium of progymnasium.				Aan eene inrichting tot vorming van onderwijzers bij het lager onderwijs.				Totaal.		AANMERKINGEN.
Getal			Bedrag.	Getal			Bedrag.	Getal.	Bedrag.	
tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.		tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.				
2	4	»	f 4 125,00	»	»	»	»	(10) 12	f 6 725,01	1 Kon. Mil. Ac. f 1800.
1	2	»	1 550,00	2	»	»	f 400,00	(6) 9	4 825,00	
4	5	1	6 085,00	»	»	»	»	(15) 19	12 062,50	
»	»	»	»	3	»	»	600,00	(3) 3	600,00	1 H. B. S. Hoorn, Zaandam en Zutphen f 900, f 250 en f 1400.
2	3	2	5 030,00	3	»	»	700,00	(15) 22	10 730,00	1 H. B. S. Apeldoorn, Zaandam en Hoorn f 550, f 250 en f 900, 2 L. O. f 300, 1 gymn.school der gem. f 800, 1 teekenonderw. op Mettray.
1	3	»	2 770,00	4	»	»	750,00	(8) 13	4 340,00	
»	»	»	»	»	»	»	»	(2) 2	800,00	1 H. B. S. 3j. c. Leiden.
»	»	»	»	2	»	»	400,00	(2) 5	1 600,00	1 H. B. S. 5j. c., 1 H. B. S. Leiden, 1 L. O. f 560.
1	1	1	2 800,00	»	»	»	»	(3) 5	3 780,00	1 H. B. S. 3j. c., 1 H. B. S. Delft.
»	»	»	»	»	1	1	1 875,00	(3) 4	3 030,00	1 H. B. S. 5j. c., 1 school voor de Zeevaart, 1 H. B. S. Delft, 1 L. O.
3	1	1	2 900,00	»	1	»	600,00	(6) 6	3 500,00	1 H. B. S. 's Gravenhage, 4 L. O. f 500, f 1360, f 900 en f 760.
1	3	1	3 925,00	»	»	»	»	(13) 15	10 375,00	
»	»	»	»	»	»	»	»	(4) 4	1 975,00	2 L. O. f 1000.
»	5	»	4 400,00	1	»	»	450,00	(11) 14	6 950,00	1 Academie Rotterdam, 1 school voor de Zeevaart.
»	6	»	5 100,00	4	»	»	1 350,00	(7) 10	6 450,00	1 gymnastiek-onderwijzer f 600, 1 L. O. f 600.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 gymnastiek-onderwijzer f 350, 1 L. O. f 600.
»	»	»	»	»	»	»	»	(1) 1	350,00	4 Handelssch., 1 Ambachtssch.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 Handelssch., 1 avonds. voor volwass., 1 tooneelsch., 2 L. O.
»	»	»	»	»	»	»	»	(2) 2	1 850,00	1 direct. avonds. voor volwass. f 800, 1 H. B. S. 5j. c.
»	»	»	»	»	1	»	600,00	(2) 2	900,00	4 H. B. S. 5j. c., 1 H. B. S. voor meisjes, 1 1ste H. B. S. 3j. c., 1 L. O.
1	2	»	1 900,00	»	»	»	»	(6) 6	3 500,00	2 H. B. S. 3j. c., 1 hoofd gem. gymnastiekschool.
»	1	»	900,00	1	»	»	200,00	(5) 6	4 300,00	2 H. B. S. 5j. c., 1 hoofd gem. gymnastiekschool.
»	»	»	»	1	»	»	300,00	(5) 7	2 100,00	1 H. B. S. Hoorn, Zutphen, Apel- doorn en industriesch. v. meisjes te Amsterd., 1 gymn.sch. L. O.
»	»	»	»	5	»	»	500,00	(5) 7	1 000,00	1 H. B. S. Zaandam, Zutphen, Apeldoorn en industriesch. voor meisjes te Amsterdam.

A

B

C

S C H O L E N.	Aan eene burgerdag- of avondschool (in de plaats zelve).				Aan teekenscholen, ambachts- scholen en dergelijke.				Aan eene openbare hogere burgerschool voor meisjes.			
	Getal			Bedrag.	Getal			Bedrag.	Getal			Bedrag.
	tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.		tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.		tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.	
Enkhuizen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zierikzee	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Goes	2	»	»	f 600,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Utrecht	1	1	2	3 550,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Amersfoort	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Harlingen	6	»	»	1 550,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Sneek	»	»	»	»	1	»	»	f 120,00	»	»	»	»
Deventer	6	»	1	2 625,00	»	»	»	»	4	2	»	f 2 325,00
Kampen	3	»	»	600,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Almelo	»	»	»	»	1	»	»	200,00	»	»	»	»
Enschede	»	»	»	»	7	»	»	1 550,00	»	»	»	»
Groningen 3jarige cursus . . .	1	1	1	2 550,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Veendam	»	»	»	»	3	»	»	402,50	»	»	»	»
Winschoten	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maastricht	5	»	»	1 450,00	2	»	»	350,00	»	»	»	»
Totaal gemeentelijke en gesubsidieerde bijzondere hogere burgerscholen	70	15	9	f 41 122,51	21	3	1	f 8 457,50	8	8	1	f 9 825,00
Totaal Rijks hogere burgerscholen	14	10	2	13 560,00	7	»	»	1 750,00	»	»	»	»
Totaal alle scholen.	84	25	11	f 54 682,51	28	3	1	f 10 207,50	8	8	1	f 9 825,00

Aan een gymnasium of progymnasium.				Aan eene inrichting tot vorming van onderwijzers bij het lager onderwijs.				Totaal.		AANMERKINGEN.
Getal			Bedrag.	Getal			Bedrag.	Getal.	Bedrag.	
tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.		tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.				
>	>	>	>	4	>	>	f 1 050,00	(4) 4	f 1 050,00	
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	2 L. O. f 200 en f 300.
>	>	>	>	2	>	>	500,00	(4) 4	1 100,00	1 H. B. S. Bergen op Zoom f 900, 1 L. O. f 400.
>	>	1	f 2 000,00	>	>	>	>	(5) 5	5 550,00	1 H. B. S. 5j. e. f 300, 2 L. O. f 405 en f 1000.
3	4	>	4 900,00	4	>	>	1 020,00	(9) 11	5 920,00	1 L. O. f 150.
>	>	>	>	2	>	>	500,00	(7) 8	2 050,00	1 Gemeente gymn. onderwijzer, 1 L. O. f 200
>	6	>	5 000,00	4	>	>	850,00	(9) 11	5 970,00	2 L. O. f 800 en f 300.
1	7	>	5 650,00	>	>	>	>	(14) 21	10 600,00	1 H. B. S. Zwolle f 1500, 1 gymn. onderw. f 1000.
>	>	>	>	3	>	>	525,00	(4) 6	1 125,00	3 Hoofdcursus f 300, f 400, f 500, 1 L. O. f 350.
>	>	>	>	8	>	>	2 350,00	(7) 9	2 550,00	2 L. O. f 300 en f 800.
>	>	>	>	5	>	>	1 400,00	(10) 12	2 950,00	1 L. O. f 800.
>	>	1	1 700,00	>	>	>	>	(4) 4	4 250,00	3 R. H. B. S., 1 instituut voor doofstommen f 200.
>	>	>	>	6	>	>	1 650,00	(7) 9	2 052,50	1 R. H. B. S. Sappemeer, 1 L. O. f 200.
>	6	>	5 600,00	>	>	>	>	(6) 6	5 600,00	
1	4	>	2 840,00	1	>	>	300,00	(10) 13	4 940,00	1 L. O. f 300.
21	63	8	f 69 175,00	65	3	1	f 18 870,00	(234) 297	f 147 450,01	
9	15	3	17 250,00	67	6	>	21 460,00	(105) 133	54 020,00	
30	78	11	f 86 425,00	132	9	1	f 40 330,00	(339) 430	f 201 470,01	

e. LEERPLAN EN TOESTAND VAN HET ONDERWIJS.

's Hertogenbosch. Het gedrag en de vlijt van sommige leerlingen, vooral van de lagere klassen, lieten dikwijls te wenschen over. Een leerling is zelfs op raad van directeur en leeraren van de school genomen. De vorderingen dezer leerlingen waren meestal evenredig met gedrag en vlijt, dus soms onvoldoende of slecht.

In de eerste klasse deed zich het reeds vroeger waargenomen verschijnsel voor, dat sommige leerlingen, ofschoon hunne ontwikkeling bij het toelatingsexamen aan den dag gelegd, voldoende werd geacht, het onderwijs niet konden volgen. De commissie van toezicht leidt hieruit af, dat de overgang van het lager- tot het middelbaar onderwijs voor velen te zwaar is en dat een enkel examen op den leeftijd der leerlingen bij dien overgang een vrij onzuivere maatstaf is voor de beoordeeling van de kennis en ontwikkeling dier jongelieden.

Arnhem. Toen op 1 November 1890 bij de infunctietreding van den heer DE BRUYN het onderwijs in wiskunde over drie leeraren moest worden verdeeld, werd overwogen eene zoodanige regeling te treffen, dat de leerlingen zoo veel mogelijk door een en denzelfden leeraar in de verschillende onderdeelen van dit vak zouden worden onderwezen. In verband met het bezwaar aan het overschrijden van het maximum lesuren verbonden, kon niet geheel aan dien eisch worden voldaan. Ten slotte werd de volgende regeling getroffen.

Aan dr. J. TH. CATTIE werd, behalve het onderwijs in natuurlijke historie in alle klassen, het geheele onderwijs in de wiskunde in de 3de klasse opgedragen aan dr. G. J. MICHAËLIS, behalve het onderwijs in wis- en werktuigkunde in de beide hoogste klassen, de geheele wiskunde in de 2de klasse *a* en de rekenkunde en algebra in de 2de klasse *b*, en aan den heer DE BRUYN de wiskunde in de beide eerste klassen en de meetkunde in 2de klasse *b*.

De bedoeling is om in den cursus 1891/92, zooveel dat mogelijk is, het onderwijs in wiskunde op te dragen: in de 3de klasse aan dr. MICHAËLIS; in de 2de klasse aan den heer DE BRUYN, in de 1ste klasse aan dr. CATTIE. Op deze wijze blijven de leerlingen in de drie laagste klassen, ook wat de wiskundige vakken aangaat, aan denzelfden leeraar toevertrouwd.

Zutphen. De volledige splitsing der 3de klasse, uitgenomen voor het teekenen, is volgens raadsbesluit van 7 Juli weder voor het schooljaar 1890/91 gehandhaafd. De tabel der lessen is nu zoo geregeld, dat alle lesuren op de gewone tijden vallen, zoodat de onregelmatigheid, die het vorige jaar bestond, is opgeheven.

De directeur is het vorige schooljaar begonnen met het geven van een uur extra onderwijs in beschrijvende meetkunde aan de 5de klasse, omdat eene volledige behandeling van dit leervak in den gewonen cursus niet wel uitvoerbaar was. Om echter het aantal lesuren voor de leerlingen dier klasse, dat reeds 38 bedroeg, niet te vergrooten, is één uur rechtlijnig teekenen opgeofferd, hetgeen zonder groot bezwaar geschieden kon.

Rotterdam. Hoogere burgerschool met driejarigen cursus. Voor den nieuwen cursus werd het onderwijs in het Engelsch in de 2de klasse met één uur verminderd en verviel het onderwijs in scheikunde in dezelfde klasse. In de 1ste klasse werd één uur meetkunde per week ingevoerd, met welk onderwijs de directeur zich belastte, hoofdzakelijk om daardoor in de gelegenheid te komen, de leerlingen dier klasse beter te leeren kennen.

Leiden. In de 1ste klasse werd het aantal uren voor Nederlandsch van 3 op 4 gebracht. Bovendien werd in die klasse nog slechts 1 uur per week aan het Engelsch en wel aan leesoefeningen besteed. Voor goed begint thans het onderwijs in deze taal eerst in de 2de klasse, gelijk dat tegenwoordig op de meeste hogere burgerscholen het geval is. In de 5de klasse werd het aantal lesuren voor scheikunde met 1 uur per week verminderd, en dat voor geschiedenis met 1 uur vermeerderd.

Dordrecht. Met den nieuwen cursus is bij wijze van proefneming voor het schooljaar 1890/91, eene uitbreiding gegeven aan de lessen in natuurkunde. Het was dr. VAN OVEN volgens zijne verklaring, wegens uitgebreidheid der leerstof, niet meer mogelijk de natuurkunde te behandelen in den tijd, daarvoor in de 3de, 4de en 5de klasse toegestaan. Om hieraan tegemoet te komen, werd op voorstel van den directeur en na den inspecteur gehoord te hebben, besloten aan de 1ste en 2de klasse één uur en aan de 3de klasse één uur meer natuurkundig onderwijs te geven. Tot nogtoe begon dit onderwijs eerst in de 3de klasse. Het onderwijs in wiskunde werd met 1 uur verminderd.

Amsterdam. Door burgemeester en wethouders werd aan de commissie van toezicht de vraag voorgelegd of het niet wenschelijk ware het aantal kosteloze plaatsen aan de hogere burgerscholen met driejarigen cursus te vermeerderen. De commissie was van oordeel, dat het aanbeveling verdient om, nu de behoefte daartoe zich openbaart, gelijk uit het aantal candidaten blijkt, het aantal dezer kosteloos geplaatste leerlingen te brengen van 45 op 60. Op de vraag van burgemeester en wethouders of onder deze leerlingen niet verscheidene zijn, wien men alleen de vrijstelling van leergeld, geene kosteloze verstreking van boeken behoort te verleen, meende de commissie ontkennend te moeten antwoorden. Zij vreesde, dat het haar moeilijk zou vallen naar billijkheid te beoordeelen aan welke dezer jongelieden de schoolboeken niet, en aan welke zij wel kosteloos moeten worden verstrekt.

De commissie meende burgemeester en wethouders er op te moeten wijzen, dat de bepaling in het reglement der hogere burgerschool met vijfjarigen cursus, volgens welke leerlingen der hogere burgerscholen met driejarigen cursus in de gelijknamige klassen der eerstgenoemde school moeten worden toegelaten, naar hare meening niet in het belang is van het onderwijs. Vooral kwam het haar niet wenschelijk voor dat, gelijk tot nu toe het geval was, aan leerlingen der hogere burgerscholen met driejarigen cursus, die het diploma na afgelegd eindexamen hebben verkregen, het recht werd toegekend om over te gaan in de 1ste klasse der hogere burgerschool met vijfjarigen cursus zelfs wanneer de directeur van laatstgenoemde school hun dit ontried. Deze bepaling is thans door burgemeester en wethouders in dier voege gewijzigd, dat bij overgang van een leerling van eene hogere burgerschool met driejarigen cursus naar die met vijfjarigen cursus de directeur van laatstgenoemde school in overleg met den directeur der school, die door den leerling wordt verlaten, de klasse aanwijst, waarin de leerling zal geplaatst worden.

Middelburg. Evenals het vorige jaar werden door de betrokken leeraren zes uren per week meer besteed aan die leerlingen, welke eenig examen wenschten af te leggen en naar het oordeel der vergadering van leeraren kans van slagen zouden hebben. Deze extra lessen werden gegeven van 1 Januari tot 1 Juni 1890 en bepaalden zich tot 2 uren wiskunde en 1 uur geschiedenis per week, benevens 1 uur elke vreemde taal, 1 uur aardrijkskunde en 1 uur natuurkunde om de veertien dagen.

Utrecht. Rijks- hogere burgerschool met vijfjarigen cursus. Het onderwijs in handteekenen kon slechts gebrekkig worden gegeven, daar dit wegens de mindere geschiktheid van de teekenzaal moest plaats hebben in de klaslokalen.

Hoogere burgerschool met driejarigen cursus. Bij raadsbesluit van 12 Juni 1890 werd eene verordening vastgesteld, regelende de kosteloze plaatsing van leerlingen op de gemeentelijke inrichtingen van middelbaar onderwijs. Van hen, die zich hadden aangemeld om kosteloos geplaatst te worden, is niemand toegelaten.

Amersfoort. Het groote aantal leerlingen in de 3de klasse gaf aanleiding tot het nemen van eene proef met de splitsing dier klasse in eene afdeling van 14 en eene van 13 leerlingen voor de vakken stel-, meet- en natuurkunde, lijn- en handteekenen. Toen later bleek, dat 7 leerlingen der

3de klasse examen voor Willemsoord of Breda wenschten af te leggen, werd op voorstel van den nieuwen directeur besloten, na de Kerstavantie voor den overigen duur van den cursus de gedeeltelijke splitsing in dien zin te wijzigen, dat de bedoelde zeven leerlingen afzonderlijk in eene der beide afdelingen werden vereenigd. In deze afdeling kon dan bij het onderwijs in stel-, meet- en natuurkunde des te beter worden gelet op de eischen voor de genoemde examens.

Ten behoeve van de leerlingen, die van den spoortrein gebruik moeten maken om de school te bezoeken is er eenige verandering gebragt in de schooluren, waardoor het mogelijk is geworden na de Kerstavantie ook gymnastiekles te geven aan de leerlingen der 4de en 5de klasse.

Lecuwarden. Gedurende den cursus 1889/90 was de geest der leerlingen in de derde en hoogere klasse uitmuntend.

Hetzelfde kan niet gezegd worden van de leerlingen der 1ste en 2de klasse. Bij eenige leerlingen openbaarde zich eene groote mate van onverschilligheid, die ook nadeelig werkte op hunne omgeving. In overleg met hunne ouders hebben dan ook 5 leerlingen uit de 2de klasse op raad van den directeur de school verlaten, daar het onderwijs voor hen geen of althans uiterst geringe vruchten opleverde en zij tevens een verkeerden invloed op de andere leerlingen uitoefenden.

Enschede. *Nederlandsche school voor nijverheid en handel.* In het vorige jaarverslag werd reeds medegedeeld, dat eene uitbreiding van de afdeling b, de nijverheidsafdeling, eene levensquaestie voor de school werd geacht en maatregelen waren genomen om die voor te bereiden. In den loop van 1890 werd het voorgenoemde plan werkelijkheid, zoodat het programma voor den cursus 1890/91 werd gewijzigd en in overeenstemming gebragt met het leerplan, opgemaakt met het oog op de bovenbedeelde uitbreiding van het onderwijs, die zich voornamelijk bepaalde tot de verandering van den cursus voor de nijverheid van een één- in een tweejarigen.

Behalve eene andere verdeling der leerstof volgde nu eene vermeerdering van lessen in werktuigkunde, praktische scheikunde, spinnen, decompositie en teekenen en de opnemng van de vakken natuurkunde, kwalitatieve en quantitative onderzoekingsmethoden, chemische technologie, praktisch verven en bleeken, mechanische technologie van het drukken en appretieren, theorie van de voorbereidingsmachines voor het mechanisch weven, theorie van het mechanisch weven en praktisch mechanisch weven.

Maastricht. Met het oog op het groote aantal leerlingen (44) der laagste klasse besloten burgemeester en wethouders dezer gemeente tot gedeeltelijk splitsing dezer klasse en wel voor de vakken wiskunde, geschiedenis en Fransch over te gaan. Voor eene volledige splitsing ontbrak het daartoe noodige personeel.

Groningen. *Hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus.* De directeur klaagt over het te laat komen en over nalatigheid in het tijdig kennis geven van de redenen van afwezigheid van leerlingen. Hij heeft aan alle ouders en verzorgers van leerlingen eene circulaire doen toekomen, waarin hij hunne aandacht op deze punten gevestigd en hunne medewerking, zoowel in hun eigen belang als in dat der school verzocht heeft. Hij kan dan ook thans verklaren, dat de toestand sedert veel is verbeterd, al gaat dan ook nu alles nog niet zoo, als hij wel zou wenschen.

Roermond. De leerlingen der beide hoogste klassen toonden, op eenige uitzonderingen na, weinig lust in het beoefenen der gymnastiek. In weerwil van het geduld en beleid van den betrokken leeraar waren zij meermalen onhandelbaar, eens moest op een leerling de buitengewone straf van schorsing voor drie dagen worden toegepast. Nadat sedert den aanvang van den cursus 1890/91 iedere klasse afzonderlijk gymnastiek-onderwijs ontvangt is in dit opzicht veel verbetering waar te nemen.

f. TOESTAND DER LOKALEN EN HULPMIDDELEN BIJ HET ONDERWIJS.

Breda. In het begin van Januari 1890 werd het nieuwe scheikundig laboratorium voltooid. Er zijn thans voor het onderwijs in scheikunde drie zeer ruime lokalen beschikbaar: twee voor practisch en één voor theoretisch onderwijs, alle voorzien van gas- en waterleiding, goede werktafels en doelmatige kasten. Deze uitbreiding van lokaliteit komt niet alleen ten goede aan het onderwijs in scheikunde, maar heeft tevens het ongerief weggenomen, dat de leeraren les moesten geven in lokalen, waar de lucht geheel doordrongen was van onaangename en schadelijke dampen, die het geheele schoolgebouw doortrokken, toen men nog verplicht was daarin het practisch onderwijs in scheikunde te verstrekken.

Het toezicht op de gebouwen der hoogere burgerschool werd na het overlijden in Januari 1890 van den concierge, tevens amanuensis, door deze betrekkingen van elkander te scheiden en daarvoor twee personen aan te stellen, verbeterd; voor het behoorlijk schoonhouden der gebouwen kan nu ook meer zorg worden gedragen.

Arnhem. De hulpmiddelen bij het onderwijs, meer in 't bijzonder voor dat in natuur- en scheikunde, natuurlijke historie en aardrijkskunde, werden voor zoover de geldmiddelen dit toelieten, eenigszins uitgebreid. Ook de bibliotheek werd met eenige boeken verrijkt.

Apeldoorn. In de gebrekkige verwarming van sommige lokalen werd voorzien. Het physisch kabinet werd verrijkt met een vijftiental instrumenten, vervaardigd door den amanuensis. Van de bibliotheek werd minder gebruik gemaakt dan vroeger, misschien omdat de meest gewilde boeken versleten zijn.

Delft. Het gebouw, dat sedert lang niet meer voldeed, laat thans bij de zeer aanzienlijke vermeerdering van het getal leerlingen nog meer te wenschen over.

Amsterdam. Op voorstel van burgemeester en wethouders werd door den raad besloten tot oprichting eener vierde hoogere burgerschool met driejarigen cursus daar de drie bestaande te klein worden voor het aantal leerlingen. Deze school zal gebouwd worden aan de Mauritskade bij de 's Gravesandestraat.

De toestand van het gebouw, waarin de 3de hoogere burgerschool met driejarigen cursus met daaraan verbonden handelschool gevestigd is, laat nog steeds veel te wenschen over. Alleen het teekenlokaal onderging in het afgelopen jaar eenige doeltreffende veranderingen.

Haarlem. *Hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus.* Bij het groot aantal leerlingen, dat thans de school bezoekt, doen de gebreken van het gebouw zich in toenemende mate gevoelen.

Het aantal leerlokalen is thans nog toereikend; het aantal groote lokalen echter is onvoldoende, zood, dat het reeds bij de bestaande inrichting niet mogelijk is de groote klassen alle in nagenoeg even talrijke parallel-klassen te verdeelen.

Zaandam. De banken laten nog steeds te wenschen over.

Utrecht. *Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus.* In het afgelopen schooljaar hadden verschillende herstellingen en vernieuwingen plaats. Het gebouw is voorzien geworden van drie bliksemafleiders. In het kabinet voor natuurlijke historie werd een glazen kastje aangebragt voor het kweeken van planten.

Door geheele vernieuwing van sommige bestanddeelen der jaloezieën zijn deze weder in bruikbaren staat gekomen.

Ter bestrijding van eventueelen brand werden aangekocht: twee extincteurs, een brandladder, twee lantaarns en twee bijlen, terwijl in elk lokaal twee blusflesschen werden geplaatst; alle maatregelen werden overeenkomstig de instructie genomen; de plattegronden werden opgehangen en de beproefing der blusmiddelen had geregeld plaats.

Zwolle. De pogingen, aangewend om voor de gemeente Zwolle goed drinkwater te verkrijgen, hebben tot nog toe geen gunstig resultaat gehad; daardoor bleef de wensch naar zuiver drinkwater voor de hoogere burgerschool onverhoord en behelpt men zich met gefiltreerd regenwater.

Het schoolgebouw verkeert in goeden toestand; er wordt steeds gezorgd dat de noodige herstellingen tijdig worden verricht.

Enschede. *Nederlandsche school voor handel en nijverheid.* De uitbreiding van het leerplan voor de nijverheidsafdeeling der school maakte eene uitbreiding van het schoolgebouw en van de leer- en hulpmiddelen noodzakelijk. In het begin van 1890 werden de noodige maatregelen genomen om in den loop des jaars de vergrooing van het schoolgebouw tot stand te brengen en nog voor het einde des jaars werden de nieuwe lokalen, waaronder een voor technisch laboratorium, een voor mechanisch weven en een voor practisch handweven in gebruik genomen.

Toen de bouw der verschillende lokalen was voltooid, waren ook de noodige werktuigen aanwezig.

In het technisch laboratorium werden geplaatst: een kalender met drie walsen, eene appreteermachine met drie koperen walsen, eene eenzijdige appreteermachine, eene drukmachine, eene druktafel met toebehooren voor handdruk, eene meet- en opmaakttafel, eene centrifuge, een ketel voor het stoomen van garens en weefsels, een zwaveligzuurkastje voor wolbleek, een kookvat, een zuurbak, twee spoelbakken, acht verfkuipen, drie appret-kookbakken, drie jiggers, vier indigo-kuipen, waarvan eene met inrichting voor continu-verven, eene wringmachine, een wringpaal en twee haspels.

Voor de mechanische weverij werden aangeschaft: een mechanische weefstool voor ruwe katoen, een mechanische weefstool met wissellade, systeem HACKING en eene systeem HONNIGER, een mechanische weefstool voor buckskin en een voor linnen, eene machine voor het slaan van kaarten, eene boommachine en eene spoelmachine voor kettinggaren.

Voor het drijven der werktuigen, de verwarming der lokalen en het leveren van stoom voor het technisch laboratorium werden geplaatst eene stoommachine van 8 paar-

denkracht en een staaude stoomketel van 12,5 M² verwarmingsoppervlak.

Roermond. In het onderhoud van het schoolgebouw en de hulpmiddelen bij het onderwijs werd regelmatig en op eene zeer voldoende wijze voorzien. Niettemin bleef de wensch naar eene verbeterde inrichting van het schoolgebouw, waaraan evenwel groote kosten zouden verbonden zijn, onvervuld. Het aanbouwen van eene nieuwe teekenzaal en van meer geschikte lokalen voor het bergen van leermiddelen voor natuur- en scheikunde, benevens het verruimen van de woning van den conciërge, zouden de doelmatigheid van het schoolgebouw aanmerkelijk verhoogen.

g. INRICHTINGEN ONGEVEER GELIJKSTAANDE MET HOOGERE BURGERSCHOLEN.

Voorburg. De school van den heer dr. P. H. BRUYNINGS INGENHOUTS telde 45 kostleerlingen en 24 dagscholieren.

Noordwijk. De school van den heer dr. G. J. DOZT telde 14 kostleerlingen.

Amsterdam. (Bijzondere handelsschool van den heer J. A. DIRKS). De heer DIRKS overleed op 23 Mei 1890. Het directoraat wordt thans waargenomen door den heer H. C. P. DIRKS. De school telde 11 leerlingen.

§ 4. MIDDELBARE SCHOLEN VOOR MEISJES.

a. GETAL EN SOORT DER SCHOLEN.

Het getal en den aard dezer scholen bleef in 1890 onveranderd.

In de volgende tabel worden vermeld de plaatsen, waar deze scholen gevestigd zijn, haren aard, het jaar der oprichting, den duur van den cursus, benevens het bedrag van het schoolgeld, zoowel voor het volledig onderwijs als voor enkele lessen.

PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	AARD DER SCHOOL.	Jaar der opening.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld	
					voor volledig onderwijs.	voor enkele lessen.
Gelderland.	Arnhem.	Niet gesubs. gemeenteschool.	1871	5 jaar	f 60 per jaar.	f 6 tot f 60 per jaar.
Zuidholland.	's Gravenhage.	Idem.	1879	5 »	100 » »	f 100 per jaar
	Rotterdam.	Idem.	1871	5 »	60 » »	—
	Leiden.	Idem.	1881	5 »	60 » »	f 10 tot f 25 per vak.
	Dordrecht.	Idem.	1871	5 »	60 » »	f 10 » f 15 » »
Noordholland.	Amsterdam.	Idem.	1872	3 »	60 » »	f 10 » f 60 » jaar.
	Idem.	Niet gesubs. bijzondere school.	1881	5 »	400 » »	f 400 per jaar.
	Haarlem.	Niet gesubs. gemeenteschool.	1867	5 »	60 » »	f 10 tot f 25 per vak.
Utrecht.	Utrecht.	Idem.	1875	5 »	f 50 en f 70 p. jaar.	f 50 en f 70 per jaar.
Friesland.	Leeuwarden.	Idem.	1875	5 »	f 50 per jaar.	f 12 per vak.
Overijssel.	Deventer.	Idem.	1872	3 »	50 » »	f 3 per uur 's weeks.
Groningen.	Groningen.	Idem.	1872	5 »	50 » »	f 7,50 tot f 15 p. vak.

Gelijk vroeger het geval was, werden ook in 1890 te Rotterdam geen leerlingen voor enkele lessen toegelaten, terwijl aan de bijzondere school te Amsterdam en aan de gemeentelijke school te Utrecht voor het volgen van enkele lessen het volle schoolgeld moest worden betaald.

b. GETAL DER LEERLINGEN.

In de volgende tabel wordt het getal leerlingen vermeld dat op het einde van 1890 in elke school en in elke klasse werd aangetroffen.

S C H O L E N.	Getal leerlingen voor volledig onderwijs.						Getal leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.		
Arnhem	15	21	11	15	8	70	5	75
's Gravenhage	36	28	19	18	17	118	7	125
Rotterdam	43	48	45	32	13	182	»	182
Leiden	16	21	36	13	11	97	7	104
Dordrecht	26	21	20	8	5	80	7	87
Amsterdam (openbare)	—	—	40	24	19	83	13	96
Idem (bijzondere)	15	5	9	8	6	43	»	43
Haarlem	54	44	36	16	20	170	»	170
Utrecht	39	32	48	14	12	145	»	145
Leeuwarden	25	37	22	12	5	101	4	105
Deventer	—	—	9	8	9	26	1	27
Groningen	66	54	43	14	7	184	11	195
Totaal	335	311	339	182	132	1299	55	1354

Uit eene onderlinge vergelijking van het aantal leerlingen voor volledig onderwijs op het einde van de jaren 1889 en 1890 blijkt, dat dit op beide tijdstippen hetzelfde was; het aantal leerlingen voor enkele lessen ging evenwel

achteruit; het bedroeg op 31 December 1890 12 minder dan op denzelfden datum van 1889. Het een en ander blijkt uit de volgende tabel.

S C H O L E N.	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	December.		In 1890.		December.		In 1890.		December.		In 1890.	
	1889.	1890.	Meer.	Minder.	1889.	1890.	Meer.	Minder.	1889.	1890.	Meer.	Minder.
Arnhem	71	70	»	1	3	5	2	»	74	75	1	»
's Gravenhage	119	118	»	1	9	7	»	2	128	125	»	3
Rotterdam	185	182	»	3	»	»	»	»	185	182	»	3
Leiden	110	97	»	13	8	7	»	1	118	104	»	14
Dordrecht	79	80	1	»	8	7	»	1	87	87	»	»
Amsterdam (openbare)	89	83	»	6	8	13	5	»	97	96	»	1
Idem (bijzondere)	33	43	10	»	»	»	»	»	33	43	10	»
Haarlem	150	170	20	»	»	»	»	»	150	170	20	»
Utrecht	148	145	»	3	2	»	»	2	150	145	»	5
Leeuwarden	108	101	»	7	7	4	»	3	115	105	»	10
Deventer	31	26	»	5	2	1	»	1	33	27	»	6
Groningen	176	184	8	»	20	11	»	9	196	195	»	1
	1299	1299	39	39	67	55	7	19	1366	1354	31	43
							12 minder.				12 minder.	

Van de 55 der laatstbedoelde leerlingen volgden het onderwijs in wiskunde 17, natuurkunde 12, scheikunde 7, plant- en dierkunde 19, delfstof- en aardkunde 3, cosmographie 3, staathuishoudkunde 2, staatsinrichting 2, aardrijkskunde 27, geschiedenis 26, Nederlandsch 48, Fransch 47, Hoogduitsch 46, Engelsch 42, handteekenen

23, lijnteekenen 1, gymnastiek 11, handwerken 13 en aesthetica 3.

Wegens het groote aantal leerlingen waren aan de volgende scholen de daarbij vermelde klassen gesplitst:

aan die te 's Gravenhage de 1ste, 2de, 3de en 4de klasse elk in 2 afdelingen;

aan die te Rotterdam de 1ste, 2de, 3de en 4de klasse elk in 2 afdeelingen;

Idem te Leiden de 3de klasse in 2 afdeelingen;

Idem te Amsterdam (openb.) de 1ste en 2de klasse elk in 2 afdeelingen;

Idem te Haarlem de 1ste, 2de en 3de klasse, als boven;

Idem te Utrecht de 1ste en 2de klasse in 2 en de 3de klasse in 3 afdeelingen;

Idem te Leeuwarden 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;

Idem te Groningen 1ste en 2de klasse in 3 en de 3de klasse in 2 afdeelingen.

Onderwijs in gymnastiek werd niet gegeven aan de scholen te Dordrecht en Utrecht, alsmede aan de openbare middelbare school voor meisjes te Amsterdam. Onderstaande tabel vermeldt het aantal leerlingen, dat aan de overige scholen aan dat onderwijs deelnamen.

SCHOLEN.	GETAL LEERLINGEN		Aantal heels of halve uren 's weeks voor onderwijs in gymnastiek.
	voor gymnastiek.	voor volledig onderwijs.	
Arnhem	65	70	2 uren.
's Gravenhage	45	118	2 »
Rotterdam	91	182	1ste en 2de klasse 2 uren, 3de klasse 1 uur.
Leiden	68	97	elke afdeeling 1 uur, de 5de afdeeling 2 uur.
Dordrecht	»	80	—
Amsterdam (openbare)	»	83	—
Id. (bijzondere)	43	43	elke afdeeling 6 halve uren.
Haarlem	106	170	elke afdeeling 1 uur.
Utrecht	»	145	—
Leeuwarden	96	101	elke afdeeling 2 maal $\frac{3}{4}$ uur.
Deventer	9	26	2 uren.
Groningen	171	184	1ste, 2de en 3de klasse 2 uur, 4de en 5de klasse 1 uur.
	694	1 299	

c. EXAMENS.

In onderstaande tabel vindt men eene opgave van het aantal candidaten dat aan de toelatingsexamens, hetzij

voor de laagste, hetzij voor eene hoogere klasse heeft deelgenomen, geslaagd of afgewezen is, benevens van den uitslag der overgangsexamens tot den cursus 1890—1891.

S C H O L E N.	TOELATINGSEXAMENS TOT DEN CURSUS 1890/91.						OVERGANGSEXAMENS TOT DEN CURSUS 1890/91.			
	Tot de laagste klasse.			Tot eene hoogere klasse.			Geëxa- mineerd.	Toege- laten.	Afge- wezen.	
	Geëxa- mineerd.	Toe- gelaten.	Afge- wezen.	Geëxa- mineerl.	Toegelaten tot die klasse.	tot lagere klasse.				Geheel afge- wezen.
Arnhem	22	14	8	7	6	1	»	55	50	5
's Gravenhage	43	32	11	5	4	1	»	99	85	14
Rotterdam	47	40	7	1	»	1	»	153	144	9
Leiden	14	14	»	2	1	1	»	95	88	7
Dordrecht	21	19	2	2	2	»	»	63	49	14
Amsterdam (Openb.)	40	40	»	»	»	»	»	49	46	3
» (Bijz.)	4	4	»	5	5	»	»	25	25	»
Haarlem	55	52	3	»	»	»	»	119	107	12
Utrecht	37	32	5	5	4	1	»	116	94	22
Leeuwarden	15	10	5	»	»	»	»	89	78	11
Deventer	3	»	3	»	»	»	»	»	»	»
Groningen	12	4	8	4	3	»	1	130	113	17
	313	261	52	31	25	5	1	993	879	114

Voor de toelatingsexamens tot de laagste klasse meldden zich in 1890 aan en werden geëxamineerd 313 meisjes, dat is 36 meer dan in het vorige jaar. Ofschoon de uitslag van deze examens ietwat ongunstiger was dan in 1889, konden toch 261 meisjes of 19 meer dan in laatstgenoemd jaar worden toegelaten.

Door 31 meisjes werd toelating verzocht tot eene hoogere klasse; voor 25 van haar bestond daartegen geen bezwaar, 5 werden geplaatst in eene lagere klasse, dan waartoe toelating was verzocht, en 1 moest geheel worden afgewezen.

Aan de overgangsexamens na afloop van den cursus 1889/90 onderwierpen zich 993 leerlingen, met het gevolg dat 879 konden worden bevorderd en 114 nog eens in de zelfde klasse moesten plaats nemen.

Te Deventer worden geen toelatingsexamens afgenomen, tenzij er zich candidaten aanmelden, die de aldaar bestaande voorbereidende school niet hebben bezocht. In 1890 was dit het geval met 3 meisjes van buiten de gemeente; geen van haar kon aan het examen voldoen.

Van bovengenoemde voorbereidende school werden 9 meisjes geplaatst in de 1ste klasse; van de 2de klasse werden alle leerlingen tot de 3de klasse bevorderd.

Een getuigschrift van voldoende afgelegd eindexamen werd uitgereikt aan:

- 14 leerlingen te 's Gravenhage;
- 14 » » Rotterdam;
- 7 » » Dordrecht;
- 16 » » der openbare school te Amsterdam;
- 7 » » bijzondere » » »
- 17 » » te Haarlem;
- 7 » » » Leeuwarden
- 17 » » » Groningen;
- 10 » » » Arnhem;
- 9 » » » Utrecht.

Te Deventer werd aan 9 meisjes, die de school geheel hadden afgeloopen en haar verlieten zonder voorafgegaan examen, een getuigschrift uitgereikt.

d. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Arnhem. De leerares in de Hoogduitsche taal, mejuffrouw S. H. DE KRYZER, verkreeg op haar verzoek wegens gezondheidsredenen met ingang van 1 Februari 1890 eervol ontslag. Tot aan het einde van den cursus 1889/90 werd mejuffrouw C. VAN DER WISSEL met het onderwijs in genoemde taal belast en dit met het begin van den nieuwen cursus opgedragen aan mejuffrouw G. H. HERBERSCHIE. In de plaats van deze laatste werd bij raadsbesluit van 17 Mei 1890 voor het onderwijs in de Nederlandsche vakken in de 1ste klasse benoemd mejuffrouw S. E. C. KERCKHOFF.

Ten gevolge eener nieuwe regeling van het onderwijs aan de hoogere burgerschool voor jongens was dr. H. VAN DE STADT, directeur dezer school, na September 1890 niet langer aan de middelbare school voor meisjes verbonden. Tot zijn opvolger werd bij raadsbesluit van 2 September 1890 benoemd de heer G. F. G. DE BRUYN, die den 1sten November zijne betrekking aanvaardde.

Met het oog op de veelomvattende taak van de directrice achtte de commissie van toezicht het niet wenschelijk, dat zij voortdurend belast bleef met het geheele onderwijs in de Fransche taal. Op voorstel dezer commissie, ondersteund door den inspecteur van het middelbaar onderwijs, benoemde de gemeenteraad bij besluit van 22 Maart 1890 mevrouw M. MARCHAL, die zich reeds geruimen tijd belast had met eenige lessen in het Fransch, tot 2de leerares in genoemde taal.

Dordrecht. Mejuffrouw M. C. OLIVIER kreeg eene definitieve aanstelling als leerares in geschiedenis en aardrijkskunde. Mejuffrouw KRUSEMAN vroeg en verkreeg tegen de Paaschvacantie haar eervol ontslag en werd vervangen

door mejuffrouw A. H. SCHIM VAN DER LOEFF. Deze kon eerst in September in functie treden. Gedurende het nog loopende deel van den cursus werd het onderwijs in Nederlandsch in de laagste drie klassen opgedragen aan mejuffrouw Z. PRAK, leerares in de wiskunde, en in de 4de en 5de klasse aan den leeraar van het gymnasium dr. KIEWIET DE JONGE.

Amsterdam. De heer mr. H. TER HAAR, leeraar in de staatswetenschappen, werd door ziekte gedurende geruimen tijd verhinderd zijne lessen te geven. Door burgemeester en wethouders is hem verlof gegeven tot aan de Paaschvacantie.

Haarlem. Door het vertrek van mejuffrouw W. F. H. TRUPKEN ontstond er eene vacature voor de wiskunde en het boekhouden. De eerste duurde van 20 Maart tot 2 Juni. Gedurende dien tijd werd het rekenonderwijs in de laagste drie klassen tijdelijk opgedragen aan mejuffrouw A. C. DE GRAAFF, terwijl dr. BUEKERS zich met het wiskundig onderwijs in de hoogste twee klassen belastte. Op 2 Juni aanvaardde de nieuw benoemde leerares, mejuffrouw VAN DER VEN, hare functien. Het onderwijs in het boekhouden werd echter eerst hervat, nadat de raad besloten had het als leervak aan de meisjesschool te behouden. Mejuffrouw VAN DER VEN werd tijdelijk met dit onderwijs belast en ving hare lessen in de 4de en 5de klasse op den 30sten October aan.

Utrecht. De leerares in de Fransche taal, mejuffrouw W. WIJTHOFF aan wie tot herstel van gezondheid een verlof was verleend, hervatte na de Paaschvacantie hare lessen, uitgezonderd in de 5de klasse, waar de heer M. A. E. ROBERTI werkzaam bleef tot het einde van den cursus.

Aangezien het niet wenschelijk was gebleken meer dan twee vakken aan ééne leerares op te dragen en het zich liet aanzien, dat de 3de klasse in drie afdelingen zou moeten gesplitst worden, werd bij raadsbesluit van 27 Maart 1890 eene nadere regeling van het onderwijs in vreemde talen vastgesteld, ten gevolge waarvan twee nieuwe leeraren werden benoemd en wel mejuffrouw J. QUISPPEL voor het gedeeltelijk onderwijs in het Fransch en het Engelsch en mejuffrouw E. M. H. HALLO voor dat in het Nederlandsch en de aardrijkskunde. Beiden werden benoemd bij raadsbesluit van 12 Juni 1890, de eerste op eene jaarwedge van f 1500, de laatste op eene van f 1300. Deze leeraren traden den 1sten September d. a. v. in functie.

Voor het gedeeltelijk onderwijs in het Hoogduitsch werd bij raadsbesluit van 8 Augustus 1890 als tijdelijke leerares op eene jaarwedge van f 800 aangesteld mejuffrouw C. VAN DER WISSEL.

Bij raadsbesluit van 30 October 1890 werd de jaarwedge van mejuffrouw A. NICOLAI met ingang van 1 Januari 1891 met f 200 verhoogd en alzoo gebracht op f 1500, terwijl bij besluit van burgemeester en wethouders dd. 8 Juli 1890 mejuffrouw E. G. OPZOOMER werd herbenoemd als plaatsvervangende directrice voor den cursus 1890/91.

Leeuwarden. De aan deze school telkens terugkeerende afwisseling van onderwijzend personeel bleef ook dit jaar niet uit. De dames N. F. HOOGWERFF en H. A. SCHIM VAN DER LOEFF vertrokken naar elders. Eerstgenoemde van af de oprichting der school in 1875 belast met het onderwijs in het teekenen, vroeg tegen 1 September haar eervol ontslag, ten einde zich geheel aan de schilderkunst te kunnen wijden. In hare plaats werd den 22sten Juli mejuffrouw L. G. REDDINGIUS, onderwijzeres aan de industrijschool te Rotterdam, benoemd.

Mejuffrouw H. A. SCHIM VAN DER LOEFF verliet de school ten gevolge van hare benoeming tot leerares aan de middelbare school voor meisjes te Dordrecht. In hare plaats werd als leerares in de Nederlandsche taal en letterkunde benoemd mejuffrouw J. S. M. HOOG te Groningen.

Deventer. De heer DE NEYN VAN HOOGWERFF, leeraar in de aardrijkskunde moest om redenen van gezondheid van tijd tot tijd zijne lessen staken. Na eene langere zomervacantie kon hij nog slechts voor een deel zijne werkzaamheden hervatten.

Aan mejuffrouw J. M. E. VAN DE RIVIÈRE, leerares in Hoogduitsch en geschiedenis werd op verzoek van den raad der gemeente Zwolle toegestaan tweemaal per week een deel der lessen in het Hoogduitsch te geven op eene school voor meer uitgebreid lager onderwijs in die gemeente.

Groningen. Mejuffrouw M. J. P. GIROLDI, leerares in gymnastiek werd in het begin van 1890 aan eene inrichting van onderwijs te Amsterdam benoemd, op grond waarvan zij met ingang van 1 Maart op haar verzoek

eervol werd ontslagen. Mejuffrouw P. S. L. VAN DEINSE werd in hare plaats benoemd.

Mejuffrouw C. W. DAUBANTON werd benoemd tot leerares in het Fransch.

Mejuffrouw D. B. VAN MALSEN werd bij besluit van 13 September benoemd tot leerares in rekenen en aardrijkskunde.

In onderstaande tabel wordt het getal en de bevoegdheid der leeraren en leeraressen aangegeven, die op 31 December 1890 aan middelbare scholen voor meisjes werkzaam waren.

S C H O L E N .	LEERARESSEN.					LEERAREN.						Totaal van leeraressen en leeraren.	Leeraren, tevens werkzaam aan eene hogere burgerschool, burgeravondschool of gymnasium.
	Akte middelb. onderwijs.	Oude akte.	Akte hoofdonderwijzeres.	Zonder akte.	Totaal.	Doctor of candidaat.	Akte middelb. onderwijs.	Akte artt. 82, 89 of 90.	Oude akte of art. 83.	Zonder akte.	Totaal.		
Arnhem	7	»	1	»	8	4	1	»	»	1	6	14	6
's Gravenhage	13	»	»	1	14	1	»	»	»	»	1	15	»
Rotterdam	13	»	»	1	14	1	2	»	»	1	4	18	2
Leiden	12	»	»	1	13	1	»	»	»	»	1	14	»
Dordrecht	6	»	»	1	7	2	2	»	»	»	4	11	4
Amsterdam (openbaar)	6	»	»	1	7	2	1	»	»	1	4	11	2
» (bijzonder)	5	»	1	1	7	1	1	»	1	»	3	10	1
Haarlem	9	»	»	1	10	2	»	»	»	»	2	12	2
Utrecht	9	»	2	1	12	3	1	»	»	»	4	16	2
Leeuwarden	10	»	1	2	13	»	»	»	»	»	»	13	»
Deventer	3	»	»	»	3	2	5	»	»	»	7	10	7
Groningen	14	»	»	1	15	1	1	»	»	1	3	18	»
	107	»	5	11	123	20	14	»	1	4	39	162	26

Onder de 123 leeraressen komen er 11 voor, die geene bevoegdheid krachtens de wet op het middelbaar onderwijs bezitten voor het leervak, waarin zij onderwijs geven. Het zijn de leeraressen in handwerken te 's Gravenhage, Rotterdam, Leiden, Dordrecht, Amsterdam (aan beide scholen) Haarlem, Leeuwarden, Utrecht en Groningen, alsmede de leerares in den zang te Leeuwarden. Het aantal leeraren zonder zoodanige bevoegdheid bedraagt 4; het waren die in schoonheidsleer te Arnhem, Rotterdam en Amsterdam (openbare school) en die in den zang te Groningen.

De 2 leeraressen in handwerken te Arnhem geven boven-

dien onderwijs in vakken, waarvoor zij bevoegdheid bezitten en zijn daarom op de tabel onder de bevoegden opgenomen.

In de volgende tabel betreffende de jaarwedden van het personeel der middelbare scholen voor meisjes, komt de bijzondere school te Amsterdam niet voor; deze heeft 7 leeraressen en 3 leeraren. Bovendien geniet de leeraar in de staatshuishoudkunde aan de school te Arnhem geen afzonderlijke jaarwedde. Het aantal jaarwedden der leeraressen bedraagt derhalve 7 minder, dat der leeraren 4 minder dan het aantal betrekkingen.

S C H O L E N.	Jaarwedde der directrice.	Jaarwedden der leeraren.				Jaarwedden der leeraren.				Geheel getal der jaarwedden.	Gezamenlijk bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 1500.	boven f 1500.	Totaal.	tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 1500.	boven f 1500.	Totaal.		
Arnhem	f 2400	2	5	—	8	4	1	—	5	13	f 13 600
's Gravenhage	3200	2	9	2	14	—	1	—	1	15	23 200
Rotterdam	3000	—	1	12	14	3	1	—	4	18	28 550
Leiden	2850*)	6	2	4	13	—	1	—	1	14	15 850
Dordrecht	3750	1	5	—	7	4	—	—	4	11	11 800
Amsterdam	3750	1	1	4	7	2	—	2	4	11	20 800
Haarlem	2400	2	7	—	10	1	—	1	2	12	15 650
Utrecht	3000	3	4	4	12	4	—	—	4	16	20 800
Leeuwarden	3000	3	7	2	13	—	—	—	—	13	18 100
Deventer	2200*)	1	1	—	3	6	—	1	7	10	8 725
Groningen	2800	5	9	—	15	1	—	2	3	18	22 575
	f 30 800	26	51	28	116	25	4	6	35	151	f 199 650

*) Vrije woning

De directrice der school te 's Gravenhage ontvangt f 500 als vergoeding voor het gemis van vrije woning; dit bedrag is in de opgegeven jaarwedde begrepen.

6. LEERPLAN EN TOESTAND VAN HET ONDERWIJS.

Arnhem. De commissie van toezicht merkt in haar verslag over het jaar 1890, naar aanleiding van de toelating in de maand October van dat jaar van 2 leerlingen tot de 1ste en 2 tot de 2de klasse der middelbare school voor meisjes, op, dat het, uitzonderingen daargelaten, over het algemeen niet in het belang van het onderwijs en evenmin in dat der leerlingen is, tusschentijds leerlingen tot de school in eene andere dan de laagste klasse toe te laten, zoodat als 't ware de cursus in de 2de klasse begonnen wordt. Men loopt zodoende licht gevaar minder goed voorbereide kinderen te laten deelnemen aan dezelfde lessen als de beter ontwikkelde, en daar het onderwijs zóó dient gegeven te worden, dat ook de minsten in kennis en ontwikkeling het, al is het met groote inspanning kunnen volgen, dreigt bij eene toelating tusschentijds het gevaar, dat het peil van het onderwijs wordt verlaagd. De commissie hecht aan deze opmerking te meer gewicht, nu de gemeenteraad bij besluit van 28 Juni 1890 eene wijziging heeft gebracht in de verordening der school, — in strijd met de denkbeelden van de commissie en de directrice, — volgens welke ook kinderen beneden den twaalfjarigen leeftijd kunnen worden toegelaten. Zij vreest, dat sommige kinderen beneden 12 jaar, die de school bezoeken, vooral in de hogere klassen ernstige moeilijkheden zullen ondervinden.

Uit kracht der gewijzigde verordening werden twee leerlingen tot de school toegelaten, waarvan de eene in November de school voor onbepaalde tijd verliet wegens zwakke gezondheid, terwijl de tweede voorts nog niet met hare klasse kan meewerken.

Utrecht. Terwijl, gelijk hierboven onder *d* reeds werd vermeld, bij raadsbesluit van 27 Maart eene nadere regeling van het onderwijs in vreemde talen werd vastgesteld, kwam tevens eene verordening tot stand, regelende de kosteloze plaatsing van leerlingen op de gemeentelijke inrichtingen voor middelbaar onderwijs. Als gevolg daar-

van verleenden burgemeester en wethouders aan één meisje het voorrecht om kosteloos de lessen te mogen volgen. De benodigde boeken en schoolbehoeften zijn haar voor rekening der gemeente verstrekt.

Omtrent het onderwijs in gymnastiek is nog geen besluit genomen. Waarschijnlijk zal in 1891 worden beslist of dit onderwerp al dan niet wordt hervat.

7. TOESTAND DER LOKALEN EN HULPMIDDELEN BIJ HET ONDERWIJS.

Arnhem. Nu de klassen talrijker worden en de leerlingen daardoor dichter bij de ramen moeten zitten, komen er gedurig klachten over tocht.

Het lokaal der tegenwoordige derde klasse is met betrekking tot het aantal leerlingen te klein.

§ 5. LANDBOUW-ONDERWIJS.

Rijkslandbouwschool te Wageningen. Deze inrichting met de daaraan verbonden hogere burgerschool werd bij het begin van den cursus 1890/91 geopend met 135 leerlingen voor volledig onderwijs en 6 toehoorders; daarvan behoorden er 44 tot de hogere burgerschool, 50 + 1 toehoorder tot de afdeling A, en 41 + 5 toehoorders tot de afdeling B der Rijkslandbouwschool.

Voor 1 Januari 1891 werd in elk der beide laagste klassen van afdeling B één leerling als toehoorder geplaatst, terwijl uit afdeling A 4 leerlingen de school verlieten, n.l. 2 uit de eerste en 1 uit elk der volgende klassen, zoodat de inrichting op 31 December 1890, 131 leerlingen voor volledig onderwijs en 8 toehoorders telde, en wel, de hogere burgerschool 44, de afdeling A 46 + 1 toehoorder en de afdeling B 41 + 7 toehoorders.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het aantal leerlingen en van de verandering die daarin gekomen is, gedurende het jaar 1890.

	Hoogere burgerschool.				Landbouwschool.							
	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	Totaal.	A ¹ .	A ² .	A ³ .	Totaal.	B ¹ .	B ² .	B ³ .	Totaal.
Getal leerlingen op 31 December 1889	13	8	17	38	15	18	13	46	18+2 ^s	11+2 ^s	9	38+4 ^s
Na 31 December 1889 bijgekomen	1	—	—	1	1	1	—	2	—	—	—	—
Totaal	14	8	17	39	16	19	13	48	18+2 ^s	11+2 ^s	9	38+4 ^s
Na 31 December 1889 vertrokken	—	—	3	3	2	2	1	5	3	2	1	6
Getal leerlingen bij het einde van den cursus 1889/90	14	8	14	36	14	17	12	43	15+2 ^s	9+2 ^s	8	32+4 ^s
Uit de klasse gegaan wegens bevordering tot eene hoogere klasse of afgelegd eindexamen 1890	11	3	14	28	11	11	11	33	13+2 ^s	9+2 ^s	7	29+4 ^s
Gebleven	3	5	—	8	3	6	1	10	2	—	1	3
Na de overgangsexamens tot de verschillende klassen bevorderd	—	11	3	14	—	11	11	22	—	13	9	22
Toegelaten tot den cursus 1890/91 (met examen)	14	5	1	20	14	5	—	19	4	—	—	4
Idem (zonder »)	—	2	4	6	—	3	1 ^s	3+1 ^s	11+5 ^s	2	—	13+5 ^s
Totaal	17	23	8	48	17	25	12+1 ^s	54+1 ^s	17+5 ^s	15	10	42+5 ^s
Niet opgekomen bij den aanvang v/d cursus 1890/91	1	3	—	4	—	2	2	4	—	1	—	1
Aantal leerlingen bij den aanvang van den cursus 1890/91	16	20	8	44	17	23	10+1 ^s	50+1 ^s	17+5 ^s	14	10	41+5 ^s
Later nog bijgekomen	—	—	—	—	—	—	—	—	1 ^s	1 ^s	—	2 ^s
» vertrokken	—	—	—	—	2	1	1	4	—	—	—	—
Aantal leerlingen op 31 December 1890	16	20	8	44	15	22	9+1 ^s	46+1 ^s	17+6 ^s	14+1 ^s	10	41+7 ^s

Uit de op deze tabel voorkomende getallen blijkt, dat van de 22 leerlingen, op het einde van den cursus 1889/90 aanwezig in de beide laagste klassen der hoogere burgerschool, 14 tot eene hoogere klasse werden bevorderd, terwijl alle leerlingen der 3de klasse, ten getale van 14, aan het eindexamen deelnamen en het getuigschrift verkregen.

Van dezen werden er 6 leerlingen en 2 toehoorders in B¹, één werd leerling in de 4de klasse der hoogere burgerschool te Utrecht, één in dezelfde klasse te Delft, één ging naar het Instructie-bataljon te Kampen, één werd geplaatst als klerk bij de Hollandsche Spoorwegmaatschappij, één kwam op een kantoor van registratie en één werd industrieel.

De afdeling A had bij het einde van den cursus 1889/90 in hare beide laagste klassen 31 leerlingen, waarvan er 22 tot eene hoogere klasse konden overgaan. De 12 leerlingen der 3de klasse legden allen het eindexamen af. Aan elf van hen kon het getuigschrift worden uitgereikt.

De bestemming der geslaagden is de volgende:

6 beoefenen de praktijk, waarvan 3 in Amerika en 3 in Indië, 2 gaan weldra in de praktijk buitenslands en 3 beoefenen de praktijk hier te lande.

Uit de afdeling B legden 23 van de 24 leerlingen der

beide laagste klassen het overgangsexamen af en werden er 21 tot eene hoogere klasse bevorderd. Een leerling der 1ste klasse kon wegens ziekte niet aan dit examen deelnemen, maar onderwierp zich in September met gunstig gevolg aan het toelatingsexamen voor de 2de klasse.

Van de 8 leerlingen der 3de klasse, legden er 7 het eindexamen af; allen verkregen het diploma.

Twee der gediplomeerden worden opgeleid voor technische ambtenaren bij het boschwezen in Nederlandsch-Indië, één zet zijne studiën te Halle voort, één studeert te Delft om als ambtenaar naar Indië te vertrekken, één oefent zich in de praktijk, één beoefent de praktijk hier te lande en één is bestemd voor de praktijk in Indië.

Het verslag van de commissie belast met het afnemen van dit examen volgt als bijlage G hierachter.

De leerling der 3de klasse van afdeling A, L. H. E. SCHOONHOUT, werd op aanwijzing der vergadering van leeraren, bezitter van den Sloetprijs.

Gelijk uit bovenstaande tabel blijkt, telde de afdeling A één en de afdeling B 7 toehoorders, 4 van hen volgden de lessen in wiskunde, 2 in scheikunde, één volgde die in zuivelbereiding, één in practische scheikunde en één in landbouw-scheikunde.

Onder de 44 leerlingen der afdeling hogere burgerschool bevinden er zich 26 die voornemens zijn de afdeling B te doorloopen zoodat het aantal landbouwerlingen op 31 December 1890 beliep $47 + 48 + 26 = 121$ tegen 105 op het einde van het vorige jaar.

Aan het onderwijs in gymnastiek werd deelgenomen door 37 leerlingen van afdeling A en door alle leerlingen der hogere burgerschool, dus te zamen door 81 leerlingen.

Elke afdeling voor gymnastiek ontvangt wekelijks 2 geheele uren les. Deze uren vallen tusschen de gewone lesuren. Onder de lesuren voor gymnastiek is 1 uur begrepen voor exerceren.

Volgens den leeftijd waren de leerlingen verdeeld als volgt:

	Hogere burgerschool. Afd. A. Afd. B.		
beneden 12 jaar . . .	1	>	>
van 12-13 > . . .	3	>	>
> 13-14 > . . .	2	1	>
> 14-15 > . . .	13	7	>
> 15-16 > . . .	10	8	>
> 16-17 > . . .	11	8	5
> 17-18 > . . .	4	9	8
boven 18 > . . .	>	13	28
	44	46	41

Het personeel der school onderging geene verandering, dan dat de amanuensis J. C. HERRINGA werd opgevolgd door J. H. BELLAART en de assistent aan het proefstation, de heer dr. A. J. SWAVING werd vervangen door den heer F. F. BRUYNING, oud-leerling der school.

Met een enkel woord zij hier vermeld, dat in het afgelopen jaar de eerste stap werd gedaan, ten einde de Rijkslandbouwschool te doen dienen tot vorming van jongelieden voor den kolonialen land- en boschbouw en haar in ruimer kring, dan tot dusver, nuttig te doen zijn. Reeds geruimen tijd toch lag het in het plan der Regeering, om ten aanzien van de opleiding der technische ambtenaren bij het boschwezen in Nederlandsch-Indië eene nieuwe regeling in het leven te roepen. De bestaande organisatie bleek niet meer te voldoen. Bovendien werd het beter geacht, gebruik te maken van de hier te lande aanwezige onderwijskrachten en inrichtingen, voor zooverre deze even goed en zelfs beter zijn, dan in het buitenland.

Dienovereenkomstig lag dan ook reeds een nieuw ontwerp gereed, volgens hetwelk voortaan de voorbereidende studien naar Wageningen zouden worden overgebracht, toen er opnieuw twee jongelieden, in het bezit van het eindexamen der Rijkslandbouwschool door het Departement van Koloniën werden aangevraagd en na vergelijkend examen in opleiding genomen. In afwachting van de vaststelling der nieuwe regeling, werd voor deze beide kweekelingen krachtens Koninklijk besluit van 6 Augustus 1890, n°. 24, eene speciale voorziening getroffen, waarbij bepaald is, dat zij van 1 October 1890 tot 15 Maart 1891 een cursus aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen zouden volgen. Aan dezen cursus werd onderwijs gegeven in het landmeten, de houtteelt, de kennis van voor de houtteelt nuttige en schadelijke dieren, plantkunde, de eerste beginselen der Latijnsche en der Maleische taal en van de kennis der Indische woudboomen. Bovendien werden praktische oefeningen in het landmeten en wetenschappelijke excursiën gehouden.

Deze overgangsmaatregel tot de nieuwe regeling, welke bij Koninklijk besluit van 9 Januari 1891, n°. 10, tot stand kwam, heeft aan de verwachting beantwoord.

De beide jongelieden werden in Maart naar de Kon. Sachs. Forstakademie te Tharand bevorderd en zetten er thans hune studien voort. Daar — evenals later te Leiden — zullen zij de speciale kennis in de tropische planten, gewassen en boomen opdoen, welke zij voor den dienst bij het boschwezen in Nederlandsch-Indië behoeven.

Op de proefvelden der landhoeve Duivendaal werden in 1890 de volgende gewassen verbouwd:

aardappelen, 5 soorten (Juno, mr. Carol, Charlotte, Trophine en Odin);

kroonerwten, met bemestingsproef;

duivenboomen, > >

paardenboonen, > >

wierboomen, > afstandsproef;

maïs, voor ensilage, afstands- en bemestingsproef;

tarwe, 10 verschillende kruisingen;

wintergerst, veredeld;

haver, probsteier, met bemestingsproef;

haver, behandeld tegen stuifbrand;

mangelwortelen, 3 soorten;

zomergerst, 2 soorten (peerlefs white en Leygraaff), behandeld tegen brand;

erwten (Tillbasket, grauwe- en blauwpeulen), afstandsproef;

winterkoolzaad;

bruine mosterd;

karwei;

knolrapen als nagewas (gele en blauwkoppen);

voederkool (La Sarthe, duizendkop, roode en witte mergkool).

Een gedeelte van het bouwland werd als ploegveld voor de leerlingen gebruikt en in Augustus met kool beplant. Het grasland werd beweide, de kunstweide tweemaal gemaaid en later afgeweide.

Eene gehuurde weide werd eerst gehooide en later geweid.

Met BLUNTS voederpers werd een proef genomen omtrent het bewaren van groen voeder.

De yeestapel bestond uit:

Runderen: 2 koeien van Hollandsch ras; 2 koeien van Angler ras; 3 koeien van Groninger ras; 1 koe van Friesch ras; 1 koe van Friesch-Hollandsch ras; 1 koe van Zeeuwach ras; 1 stier van Groninger ras; 1 pink van Hollandsch-Groninger ras, 1 stierkalf van Friesch ras en 1 kalf van Hollandsch-Groninger ras.

Paarden: 1 paard van Geldersch ras; 1 paard van Friesch ras; 1 paard van Friesch-Oldenburger ras.

Varkens: 1 Famworth beer; 1 Famworth zeug; 1 Yorkshire beer; 2 Yorkshire zeugen; 1 Berkshire beer; 1 zeug $\frac{1}{4}$ Yorkshire $\frac{1}{4}$ Berkshire.

De biggen uit kruisingen van Famworth, Yorkshire en volbloed Famworth zijn als fokdieren verkocht.

Schapen: 1 Oxford schaap; 1 Oxford ram; 1 Cotswold schaap; 1 Cotswold ram; 2 ramlammeren, Oxford-Geldersch ras.

De collectie werktuigen werd in 1890 vermeerderd door den aankoop van: verschillende Engelsch-Amerikaansche ploegen; 1 ploeg speciaal voor boschbouw; 1 ploeg voor zwaren kleigrond; 1 breekmachine voor graan; 1 wagen sorteermolen; BLUNTS groen-zoetvoederpers.

Verschiede gereedschappen voor zuivelbereiding, waaronder parteuriseer en koeltoestel voor melk van Laval.

Ook voor het onderwijs in houtteelt werden op nieuw eenige werktuigen en gereedschappen aangeschaft.

In 1890 werden op de proefvelden en in den botanischen tuin de onderstaande gewassen gekweekt:

Granen en boekweit:

wintertarwe 40 variëteiten,

zomertarwe 8 >

spelt	2	variëteiten,
winterrogge	8	»
zomerrogge	2	»
wintergerst	3	»
zomergerst	12	»
haver	44	»
eenkoorn	1	variëteit,
tweekoorn	2	variëteiten,
boekweit	2	»

Peulvruchten:

paardenboonen	1	variëteit,
duivenboonen	1	»
groote boonen	2	variëteiten,
stamboonen	4	»
stokboonen	3	»
sojaboonen	2	»
erwtten	8	»
wikken	3	»
linzen	1	variëteit,
lupinen	4	variëteiten,

Hakvruchten:

aardappelen	70	»	waarvan 16 uit zaad ge- wonnen;
mangelwortelen	6	»	
turnips en knollen	6	»	
knolrapen	4	»	
voederkool (mergkool)	4	»	
koolrapen	2	»	

Voedergewassen:

klaver	6	»
lucerne	3	»
esparcette	1	variëteit,
serzadella	1	»
maïs	4	variëteiten,
sorghum	2	»
grassen	30	»
spurrie	1	variëteit,
wortelen (paardenpeen)	6	variëteiten,
aardperen	1	variëteit,
pastinaken	2	variëteiten,

Oliezaden:

koolzaad (winter)	3	»
huttentut of dederzaad	1	variëteit,
blauwmaanzaad	2	variëteiten,
zonnebloemen	1	variëteit,

Spinplanten:

jute	1	»
vlas	4	variëteiten,
hennep	3	»

Handelsgewassen:

a. Wortelgewassen:

meekrap	1	variëteit,
suikerbieten	8	variëteiten,
cichorei	2	»

b. Specerijgewassen:

hop	3	»
mosterd	2	»
koriander	3	»
dille	2	»
karwei	1	variëteit,
venkel	1	»

c. Bladplanten:

takak	2	variëteiten,
-----------------	---	--------------

Verder:

wortelen	3	»
gierst	2	»
kanariezaad	2	»
sluitkool	6	»
zeekool	1	variëteit,
augurken	1	»
yams	1	»
asperges op verschillende wijze geteeld.		
prei	1	variëteit,
uien	4	variëteiten,
Japansche andoorn	1	variëteit,
diverse zaden uit Japan.		

Op de proefvelden werden de proeven van het vorige jaar voortgezet. De meest belangrijke waren:

1°. Kruisingen met gerst.

2°. » » » tarwe; uit deze kruisingen zijn zeer fraaie variëteiten verkregen.

3°. Vergelijkende proeven met het uitzaaien van korrels uit de midden- en kantrijen van gerst.

4°. Vroeg en laat zaaien van granen.

5°. Aardappelen op verschillende wijzen gepoot.

6°. Teelt van aardappelen, hier uit zaad gewonnen.

7°. » » » in Engeland uit zaad gewonnen.

8°. Demonstratieve bemestingsproeven.

9°. Proeven over vlasbrand.

10°. Proeven over den duur van verschillende grassen.

11°. Opbrengst en gehalte » » » » »

12°. Proeven met aardappelen, methode Güllich en gewone methode (opbrengstproeven).

13°. Proeven tegen aardappelziekte.

14°. Proeven over den lengtegroei en het uitstoelen van tarwe, rogge en gerst.

15°. Proeven met verschillende variëteiten van aardappelen, vlas en haver.

Talrijk waren ook dit jaar weder de aanvragen naar zaaizaden en pootaardappelen, waaraan, voor zoover de voorraad strekte, voldaan is.

In den botanischen tuin werden onder leiding van den leeraar in plantkunde proeven genomen met kruisingen van graan en koolsoorten en tevens omtrent lengtemetingen van den groei van rogge.

In den loop van het jaar 1890 werden aan het proefstation, verbonden aan de Rijkslandbouwschool, de volgende onderzoekingen gedaan:

a. 181 van grondsoorten;

b. 81 van meststoffen; hiervan behoorden 26 monsters onder openbare controle, 24 onder private controle, 17 werden in 't belang der handelaars onderzocht en 9 voor eigen instructie, terwijl 3 onderzoekingen appel-analyses waren;

c. 177 van voedermiddelen, en wel 169 van voederkoeien, voederbrood, meel enz., terwijl 8 monsters water werden onderzocht;

d. 49 van zaaizaden, waarvan 27 in 't belang der handelaars plaats hadden;

e. 85 van landbouwproducten, als suikerbieten, tabak, grassen enz.;

f. 65 van grondstoffen en producten der zuivelbereiding

Van de 638 onder a-f vermelde onderzoekingen hebben 249 plaats gehad op aanvragen van belanghebbenden in de provincie Gelderland, 71 voor Overijssel, 30 voor Utrecht, 3 waren appel-onderzoekingen, 106 werden ondernomen op eigen initiatief en 179 zijn, zooals die der grondmonsters uit de Zuiderzee, onderzoekingen van interprovinciaal karakter.

Omtrent de resultaten der onderzoekingen van voedermiddelen valt nog het volgende te vermelden:

a. 76 lijnkoeken zijn onderzocht op eiwit, met het gemiddeld resultaat van 31,8 pct.

88 op vet met het gemiddeld resultaat van . . . 10,3 »

terwijl 80 zijn onderzocht op zuiverheid; hiervan bleken er 9 goed, 45 voldoende, 21 onvoldoende en 5 valscht te zijn;

b. 15 raapkoeken zijn onderzocht op eiwit met het gemiddeld resultaat van 32,3 pct.

14 op vet met het gemiddeld resultaat van . . . 10,5 »

en 26 op zuiverheid; van deze laatste werd geconstateerd dat er 9 goed, 12 voldoende en 5 onvoldoende waren.

Cultuurproeven. In 1890 werden uitgevoerd:

a. Cultuurproeven met tabak met het doel na te gaan de afhankelijkheid van het nicotine-gehalte van verschillende klimatische voorwaarden.

De resultaten dezer proeven zijn uitgewerkt en zullen in den loop van 1891 in een Nederlandsch landbouwwaarn worden gepubliceerd.

b. Eene cultuurproef met geel en paars rood klaverzaad; deze proef is nog niet geëindigd.

Wetenschappelijke onderzoekingen.

a. Een reeds in vroeger jaren begonnen onderzoek over de melkzuurgisting werd voortgezet. De resultaten zullen in 1891 gedeeltelijk kunnen gepubliceerd worden.

b. Eene voederingsproef met het doel den invloed van het voedsel op de consistentie en de chemische samenstelling der boter te leeren kennen, werd begonnen doch niet voltooid.

c. Een onderzoek naar de voederwaarde der verschillende op hooi- en weiland voorkomende grassen en andere planten werd eveneens begonnen, maar niet geëindigd.

Aan landbouwers en grondeigenaren, die aan het Proefstation een bezoek brachten, werden verscheidene mondelinge adviezen gegeven.

Omtrent de *Tuinbouwschool » Amsterdam* te Watergraafsmeer kan het volgende worden medegedeeld. Deze inrichting werd op 31 December 1890 bezocht door 24 leerlingen, waarvan één slechts enkele lessen volgde, en wel uitsluitend in de Maleische taal. In de 1ste klasse bevonden zich 11, in de 2de 7 en 1 toebehoort en in de 3de 5 leerlingen.

Aan de overgangsexamens bij het einde van den cursus 1889/90 werd deelgenomen door alle leerlingen der 1ste en 2de klasse. Zonder uitzondering voldeden zij aan het onderzoek, zoodat de 7 leerlingen der 1ste naar de 2de en de 5 leerlingen der 2de naar de 3de klasse konden overgaan.

Voor den cursus 1890/91 werd toelating tot de school verzocht door 11 jongelieden, die allen werden geplaatst. Zes leerlingen der 3de klasse hadden zich aangemeld voor het afleggen van het eindexamen; twee trokken zich evenwel vóór het examen terug, zoodat dit door 4 leerlingen werd afgelegd.

Drie van hen mochten het getuigschrift verwerven.

De bestemming der geslaagden is: de beoefening van den tuinbouw in Nederland of de Overzeesche bezittingen.

Vóór het einde van den cursus 1889/90 verlieten twee leerlingen vrijwillig de school, waarvan één als volontair de practische werkzaamheden bleef volgen.

Aan één leerling werd wegens wangedrag het verder bezoeken der school ontzegd.

Van de leerlingen, die op het einde van 1890 de schoolbevolking uitmaakten, was er

1	tusschen	14 en 15 jaar oud;
6	waren »	15 » 16 » »
5	» »	16 » 17 » »
6	» »	17 » 18 » »
6	» »	boven 18 » »

24

In het personeel der leeraren kwam in den loop van 1890 geene verandering. Het bestuur der school slaagde nog niet in de vervulling der vacature, in 1889 ontstaan door het overlijden van den heer F. C. DELFOS; het onderwijs in scheikunde bleef dientengevolge opgedragen aan dr. J. E. ROMBOUTS en dat in natuurkunde aan den heer M. VAN DER BRUGGE.

De heer IJ. STRIKWERDA, in het laatst van 1889 benoemd tot leeraar in de Maleische taal in de plaats van den heer L. K. HARMSEN, aanvaardde half Januari 1890 zijne betrekking.

Gerard Adriaan Van Swisten Tuinbouwschool. Na de mededeelingen in het verslag over 1889 over deze inrichting gedaan, is het overbodig iets over hare organisatie te vermelden en kan worden volstaan met het aanteekenen van eenige bijzonderheden, behoorende tot de geschiedenis der school in 1890.

Het terrein, dat het schoolgebouw omgeeft, bood in den zomer een verrassenden aanblik, door de reeds grooter geworden vruchtboomen en heesters. In het najaar werd weder een stuk gronds, naast het bestaande terrein gelegen, in orde gebracht en met opgaande boomen beplant. Deels zijn deze vruchtboomen afkomstig van de ten vorigen jare ontvangen schenking van wijlen Z. M. den Koning, deels zijn zij door eigen kweeking verkregen.

In den loop van den zomer werd eene nieuwe warme kas, waaraan dringende behoefte bestond, bijgebouwd. De benodigde warme kasplanten werden hoofdzakelijk door schenkingen verkregen; zoo stelde mr. D. DE BLOOC VAN SCHELTINGA te Oranjewoud, uit zijne collectie een groot aantal jonge planten ter beschikking van de Tuinbouwschool.

De cursus 1889/90 werd gevolgd door 22 jongelieden. In 1890 werd geen eindexamen afgenomen, omdat gedurende den cursus 1889/90 eene hoogste klasse ontbrak.

Dat de school reeds een goeden naam heeft verkregen, blijkt ten duidelijkste uit het groote aantal aanvragen om plaatsing door jongelieden van buiten af. Voor den cursus 1890/91 meldden zich vele kandidaten aan, waarvan evenwel slechts een klein deel kon geplaatst worden.

De in verschillende betrekkingen geplaatste oud-leerlingen voldoen volgens ingewonnen inlichtingen over het algemeen zeer goed, zoodat de Tuinbouwschool meer en meer blijkt te voorzien in eene bepaalde behoefte.

Nieuwe alumnaten werden in 1890 niet verleend. Evenals in vorige jaren wekten de voordrachten in 1890 vanwege de verschillende landbouwmaatschappijen gehouden, ter bevordering van de kennis van landbouw, tuinbouw en veeteelt veel belangstelling.

Voor rekening der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, werden in onderscheidene afdelingen voordrachten gehouden door de heeren MARLET, ELLERMAN, BOOMKAMP, VAN DER WAL en dr. L. MULDER, terwijl aan die afdelingen, welke zelve eene voordracht in haren kring deden houden, door de Maatschappij de helft werd vergoed.

De algemeene tentoonstelling, die de Maatschappij dit jaar te Dordrecht hield, slaagde uitnemend.

Aan de afdeling Opmeer en omstreken, die zich onledig hield met eene belangrijke proefneming omtrent de voederswaarde van lijnkoek, verleende de Maatschappij een subsidie voor de daaraan verbonden kosten.

De cursus in het hofbeslag, die reeds sinds eenige jaren in de afdeling Haarlem en omstreken wordt gegeven, had ook dit jaar weder plaats, onder leiding van den luitenant-majoor de huzaren L. J. M. RIJNENBERG. Aan al de leerlingen die aan den cursus deelnamen, kon een diploma van bekwaamheid worden uitgereikt.

Voor een studiebeurs aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen, verleende de Maatschappij dit jaar wederom f 400. Omtrent den leerling die in het genot van die beurs is gesteld, ontvangt het hoofdbestuur gunstige rapporten.

De lessen welke te Maastricht en in de zes afdelingen der Vereeniging ter bevordering van Tuin- en Landbouw in Limburg, over de boomteelt, groententeelt en tuin- en architectuur werden gegeven, hebben steeds vele toehoorders tot zich getrokken; in den loop van het jaar werd ook te Lottum eene afdeling opgericht, alwaar eveneens de cursus over boomteelt werd gegeven. Na afloop der lessen hebben zich zes aspiranten aangemeld tot het verkrijgen van het diploma der Vereeniging; aan drie hunner werd, na afgelegd examen in de boomteelt, door de examencommissie, het diploma uitgereikt.

In § 13 hierachter zijn de uitgaven vermeld, welke door het Rijk in 1890 ten behoeve van de verschillende landbouwmaatschappijen zijn gedaan.

In aansluiting met hetgeen ten vorigen jare hier is meegedeeld over het gevolg dat is gegeven aan de voorstellen der Landbouwcommissie in zake het landbouwkundig onderwijs, vinde hier het volgende zijn plaats.

Gerard Adriaan Van Swieten-Boschbouwschool te Fredriksoord. De nieuwe cursus, die in October 1889 geopend werd met drie leerlingen in de hoogste en vier in de laagste klasse, werd van af 1 Januari 1890 gevolgd door de drie leerlingen in de hoogste en twee in de laagste klasse, daar twee leerlingen niet in staat bleken het onderwijs met vrucht te volgen.

Het eindexamen werd einde Juli ten overstaan van een daartoe benoemde commissie gehouden, met het gevolg dat aan alle drie de aspiranten het getuigschrift als boschaas kon worden uitgereikt. Evenals het vorig jaar vonden allen binnen korten tijd eene plaatsing.

In April werd met de drie leerlingen der hoogste klasse een bezoek gebracht aan het eiland Schiermonnikoog, ten einde hun een aanschouwelijk beeld te geven van de wijze waarop beplantingen van zeeduinen uitgevoerd moeten worden.

In de maand Juni werd weder onder geleide van den heer G. C. SPENGLER, door de drie leerlingen der hoogste klasse een studiereis ondernomen, waarbij Gelderland, Utrecht, Brabant en Overijssel bezocht werden, met het doel een overzicht te verkrijgen der verschillende grondsoorten, die voor boschcultuur in aanmerking komen, en de verschillende wijzen van aanleg en onderhoud van bosschen critisch te beschouwen, benevens het gebruik van hout te leeren kennen.

In het voorjaar 1890 werden de leerlingen gedurende ruim een week bezig gehouden met houtschoolbranden, terwijl de namiddagen als het weder zulks maar eenigszins toeliet, werden besteed tot het doen van practische werkzaamheden, hoofdzakelijk bestaande uit: snoeien van boomen, het kloven van hout, het schillen van akkermaalsbosch, het berekenen van houtmassa's op stam en geveld, het opmeten en in kaart brengen van terreinen enz.

De kweekertij werd geheel door de leerlingen in orde gehouden, terwijl op het heideveld, een gedeelte werd bewerkt, zoo met de spade als met den ploeg en bepoot met verschillende soorten van dennen.

In October werd de nieuwe cursus geopend met twee leerlingen in de hoogste en drie in de laagste klasse.

De verzameling gereedschappen werd vermeerderd met eenige stukken, aangekocht of door de leerlingen zelve vervaardigd; die der leermiddelen werd eveneens door aankoop en eigen verzameling uitgebreid.

Het onderwijs in de hoofdvakken wordt evenals het vorig jaar gegeven door den heer G. C. SPENGLER, terwijl in de bijvakken zulks geschiedt door twee hoofden van naburige scholen.

Bij Koninklijk besluit van 11 Maart 1891 n°. 33 is aan commissarissen der Maatschappij van Weldadigheid wederom een subsidie van f 2500 ten behoeve der Boschbouwschool toegekend.

Gerard Adriaan Van Swieten-Landbouwschool. In aansluiting met hetgeen ten vorigen jare omtrent deze inrichting werd vermeld, kan worden medegedeeld, dat aan het hoofd der school is geplaatst de heer J. TEN ROEGATE MARISSEN, die is belast met het geven der lessen in de eigenlijke landbouwkavakken; de heer H. A. KROES, rijks-veearts te Dieverburg, is belast met het onderwijs in veeteelt en beoordeelingaleer; de heer K. POSTHUMUS, hoofd eener school, geeft les in plant- en dierkunde, benevens Nederlandsche taal en wiskunde, en de heer R. A. MUG in teekenen.

De cursus wordt gevolgd door een viertal leerlingen. Het tijdvak waarover dit verslag loopt, is nog te kort om van eigenlijke resultaten te kunnen gewagen. Aanvankelijk wordt het onderwijs met vrucht gevolgd en laat het zich aanzien, dat de groote plaats, welke bij dit onderwijs aan de practijk is gewijd, gunstig op de vorming der jongelieden zal werken.

Bij Koninklijk besluit van 12 Maart 1891 is over het jaar 1891, ten behoeve der school een Rijkssubsidie verleend van f 2600. In deze som is een bedrag begrepen van f 100 als bijdrage in de kosten welke de Maatschappij heeft gemaakt voor den aanleg van een proefveld in de onmiddellijke nabijheid der school. Zulk een proefveld is een voornaam hulpmiddel bij het onderwijs en dus een wenschelijk onderdeel eener landbouwschool.

Vereeniging »de Zuidhollandsche leerhoeve voor zuivelbereiding te Oudshoorn a/d Rijn». De tweede cursus, welke 1 Mei 1890 aanving en 30 April 1891 eindigde, werd gevolgd door zes mannelijke en zeven vrouwelijke leerlingen, terwijl drie vrouwelijke leerlingen bij herhaling aan den cursus deelnamen. Tevens volgden vier mannelijke en vier vrouwelijke gediplomeerde leerlingen voor den tweeden keer een cursus, waarbij hun een voortgezet onderwijs werd verstrekt. Al deze leerlingen hadden voldoende lager onderwijs genoten, terwijl een zelfs eene hogere burgerschool en een het gymnasium had bezocht. Aan het einde van den cursus werden, na eene gehouden openbare practische en theoretische les, elf leerlingen gediplomeerd. De directeur der inrichting merkt op, dat over gedrag en vlijt der leerlingen niet viel te klagen.

Bij Koninklijk besluit van 10 Maart 1891 n°. 14 werd aan de Vereeniging ten behoeve der school wederom een subsidie toegekend van f 3000.

Vereeniging voor vakonderwijs in de zuivelbereiding in Friesland te Bolsward. Uit vele gunstige verschijnselen valt af te leiden, dat de door deze Vereeniging opgerichte vakschool voor zuivelbereiding hoe langer zo meer burgerrecht verkrijgt. De tweede cursus, die op 1 Maart 1890 begon en op 1 Juni 1890 eindigde, werd bezocht door

zeven leerlingen, de derde cursus (1 Juni—1 September 1890) werd bijgewoont uitsluitend door vrouwelijke leerlingen ten getale van vijf, de vierde cursus (1 September—1 December 1890) door vijf mannelijke leerlingen en de vijfde cursus, die op 1 December aanving, door 8 leerlingen.

Zoowel de mannelijke als de vrouwelijke leerlingen verrichtten de hun opgedragen arbeid met ijver. Nadat zij de school hebben verlaten, vinden de oud-leerlingen in de vele zuivelfabrieken in Friesland en in ons geheele land ruimschoots gelegenheid tot verdere praktische bekwaaming.

Bij Koninklijk besluit van 12 Maart 1891 n°. 13 is aan de Vereeniging voor de door haar opgerichte vakschool voor zuivelbereiding een subsidie verleend van f 2000.

Onderwijs in de zuivelbereiding, gegeven van wege de Maatschappij van Landbouw en Veeteelt in Friesland. Uit het door den consulent dr. VAN DE ZANDE uitgebracht verslag blijkt, dat hij niet meer belast is met het geven van onderwijs aan de vakschool voor zuivelbereiding, doch benoemd is tot lid van de commissie van toezicht over die inrichting. Het blijkt voorts, dat hij herhaalde malen is geraadpleegd over de oprichting eener coöperatieve zuivelfabriek en dat ook zuivelbereiders in verschillende gevallen zijn raad inwonen over gebreken in de melk of in de zuivelproducten.

Tot bestrijding van de bezoldiging van den consulent, ten behoeve van het landbouwonderwijs in de provincie Friesland is bij Koninklijk besluit van 12 Maart 1891, n°. 12, aan het hoofdbestuur der Friese Maatschappij van Landbouw wederom een subsidie van f 1000 toegekend.

Vereeniging ter bevordering van tuin-landbouw en veeteelt te Nijmegen. Bij Koninklijk besluit van 13 April 1891, n°. 12, is aan deze Vereeniging, ten behoeve van het door haar gegeven onderwijs in tuin-landbouw en veeteelt, een subsidie verleend van f 785.

Aan het bestuur der Vereeniging is te kennen gegeven, dat in het volgend jaar alleen dan op de toekenning van een subsidie zou kunnen worden gerekend, wanneer de door hem in het leven geroepen inrichting eene grondige verandering onderging. Het bestuur verklaarde zich bereid bedoelde verandering tot stand te brengen.

Landbouwcursus te Hoorn. Bij Koninklijk besluit van 28 Mei 1891, n°. 3, is aan het bestuur der gemeente Hoorn een subsidie verleend van f 300 ten behoeve van een opgerichten landbouwcursus. Het gemeentebestuur heeft dezen cursus in het leven geroepen, naar aanleiding van een verzoek van de afdeling Hoorn en omstreken der Hollandische Maatschappij van Landbouw. Het onderwijs wordt gegeven door den directeur van te Hoorn gevestigde Rijkslandbouwproefstation, den heer VAN LOOKEREN CAMPAGNE.

De resultaten van het onderricht zijn aanvankelijk niet ongunstig. Vooral de oudere leerlingen toonen in het algemeen belangstelling en bij de ondervraging blijkt meermaals, dat zij van de lessen hebben geprofiteerd.

In het geheel hebben zich 29 personen tot het volgen van den cursus aangemeld. De leeftijd varieerde van 16 tot en met 24 jaar. Beneden de 18 jaar waren er 13. Allen hadden voldoende lager onderwijs genoten, zoodat zij konden worden toegelaten. Vijf van hen, die zich hadden aangemeld, zijn aanvankelijk zeer onregelmatig opgekomen en vervolgens geheel weggebleven, onder mededeeling, dat eene geregelde bijwoning hen onmogelijk was, zoodat ten slotte 24 leerlingen den cursus volgden, waaronder er twee waren, die minder regelmatig opkwamen.

Vakzuivelschool der Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw. Bij Koninklijk besluit van 16 December 1891, n°. 8, werd aan de Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw over het jaar 1891 een subsidie toegekend van f 992,44 ten behoeve van het van harentwege gegeven vakonderwijs in de zuivelbereiding.

Gedurende den winter 1890/91 heeft de heer VAN WREYDOM CLATEROS, tijdens hij als wandelleeraar zijne wintervoor- drachten hield, de streken der vroegere zuivelscholen bezocht en zich in verbinding met de voormalige leerlingen gesteld, ten einde de uitkomsten van het onderwijs in de zuivel- bereiding na te gaan. Te Nunspeet en te Berbeek herdach-

ten de leerlingen dankbaar het genoten onderwijs, hetgeen eveneens het geval was te Varsseveld en te Lichtenvoorde. Te Vorden was de belangstelling minder groot en de bijeen- komst te Geesteren was door de massa sneeuw en de te- tijds wegen, slecht bezocht. Te Laren had men verzuimd de leerlingen ter bijeenkomst op te roepen, doch in Eibergen was eene groote schare leerlingen bij de voordracht tegenwoordig, doch deze waren niet te bewegen hunne ondervinding mede te deelen. Te Barneveld was de ijver niet zeer groot en door ongunstig weer, kon de leeraar niet voortgaan te Terwolde de leerlingen aan huis te be- zoeken; dit zal later worden herhaald.

Evenals in vorige jaren kunnen de uitkomsten der zuivelschool gunstig worden genoemd. Het onderwijs heeft niet alleen gunstig gewerkt op de ontwikkeling der leer- lingen, doch er zijn heldere denkbeelden omtrent zuivel- bereiding verspreid die tot navolging hebben geleid van hetgeen geleerd en aangetoond is. Het totaal aantal leer- lingen kan nog niet worden opgegeven, doch tot 15 October 1891 werden zes cursussen gehouden te Apeldoorn, Silvolde, Ruurlo, Diepenveen, Beusichem en Nijkerk, bezocht door 154 leerlingen. Ook voor 1892 zijn reeds aanvragen tot het houden van cursussen ingekomen, waaraan in 1891 niet kon worden voldaan.

Tuinbouw-wandelleeraar. Bij Koninklijk besluit van 6 Mei 1891 is aan het hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij van Tuinbouw en Plantkunde over het jaar 1891 een subsidie verleend van f 2000, ten behoeve van een door hem aan te stellen tuinbouw-wandelleeraar. Als zoodanig is door het hoofdbestuur benoemd de heer A. IJZ, directeur der G. A. Van Swieten-Tuinbouwschool te Frederiksoord. Door hem zijn van Mei tot October cursussen gehouden te Groningen, Boskoop, Gooiland, Nijmegen, Nijkerk-Putten, Wageningen, Alkmaar. Het aanvankelijk resultaat van die cursussen is niet onbevredigend.

§ 6. DE POLYTECHNISCHE SCHOOL.

In de samenstelling van het bestuur der Polytechnische school is gedurende den loop van den afgelopen cursus geene verandering gekomen.

De hoogleraar PEKKELHARING werd in de vergadering van 31 October 1890 opnieuw tot secretaris van den raad benoemd.

Gedurende den loop van den cursus werden door den raad van bestuur tien vergaderingen gehouden.

Aan dr. L. C. LEVOIR werd bij Koninklijk besluit van 19 Maart 1891 n°. 4, op zijn verzoek, met ingang van 1 September 1891, eervol ontslag verleend als leeraar aan de Polytechnische school, en bij Koninklijk besluit van 25 Juli d.a.v. n°. 41 werd tot zijn opvolger benoemd dr. W. D. GRATAMA, tot dusverre leeraar aan het gym- nasium te Delft.

Bij ministerieele beschikking van den 5den September 1891 werd de heer G. J. VAN SWAAY benoemd tot assistent voor de natuurkunde, en wel voor het tijdvak van 1 October 1890 tot en met 31 December 1891. Voorts werd aan den heer N. C. H. VERDAM bij ministerieele beschikking van 24 September 1890 op zijn verzoek eervol ontslag verleend uit zijne betrekking van assistent voor de werktuigleer en werktuigbouwkunde, en in zijne plaats voor het tijdvak van 1 October tot 31 December 1890 benoemd de heer J. CH. DU CLOUX, werktuigkundig inge- nieur. Deze werd daarop vervangen door den werktuig- kundigen ingenieur R. BORGER, die bij ministerieele beschik- king van 24 December 1890 voor den loop van het jaar 1891 werd aangesteld.

De heer BORGER vervulde zijne taak echter slechts tot 15 Augustus, op welken datum hem op zijn verzoek eervol ontslag uit zijne betrekking werd verleend.

De afdeling Waterbouwkunde verloor den assistent Th. J. ROSSKOPF, die tot andere werkzaamheden geroepen, op zijn verzoek bij ministerieele beschikking van 31 October 1890 een eervol ontslag uit zijne betrekking verkreeg, ingaande met 1 December van dat jaar. Eerst den 15den Februari 1891 werd zijne plaats weder ingenomen en wel door den civiel-ingenieur J. W. TH. VAN OUDEN die bij

ministerieele beschikking van 6 Februari 1891 voor het tijdvak van 15 Februari — 31 December van dat jaar werd benoemd.

Bij de afdeeling Schoone bouwkunde werd bij ministerieele beschikking van 24 December 1890 voor den loop van het jaar 1891 benoemd de heer J. LIMBURG, bouwkundig ingenieur te 's Gravenhage.

Indelijk werd bij ministerieele beschikking van 24 April 1891 met ingang van 1 September 1891 een eervol ontslag verleend aan den modelmaker A. J. EKKERS; tot zijn opvolger werd bij ministerieele beschikking van den 15den Juli 1891 met ingang van 1 September daaraanvolgende benoemd J. H. BOSKOP te Rotterdam.

De volgende staat geeft een overzicht van het aantal leerlingen voor volledig onderwijs, ingedeeld naar de studiejaren en de afdeelingen voor enkele lessen, gerangschikt in hoofdgroepen van de door hen beoefende vakken.

A. Ingeschrevenen voor den geregelde cursus.

Cursus B₁.

Civil en bouw. ingenieur, voor de eerste maal	22
Civil, bouw. en werktuig. ingenieur	» » » » 4
Scheepsb. en werktuig. ing.	» » » » 3
Werktuigkundig ingenieur	» » » » 7
	» » tweede » 1
Technologen	» » eerste » 12
	» » tweede » 2
	— 51

Gemiddelde leeftijd 19 jaren en 4 maanden.

Cursus B₂.

Civil en bouw. ingenieur, voor de tweede maal	14
	» » derde » 7
	» » vijfde » 2
Civ., bouw. en werkt. ing.	» » tweede » 1
	» » derde » 1
Scheepsbouwkundig ingenieur	» » tweede » 1
Scheepsbouwk. en werktuig. kundig ingenieur	» » derde » 1
Werktuigkundig ingenieur	» » tweede » 7
	» » derde » 4
Mijnen-ingenieurs	» » tweede » 2
	» » vierde » 1
Technologen	» » tweede » 4
	» » derde » 1
	— 46
Gemiddelde leeftijd 20 jaren en 7 maanden.	

Cursus C₁ en Technologen B₁.

Civil ingenieur	voor de derde maal	6
	» » vierde »	5
	» » vijfde »	1
	» » zesde »	1
Scheepsbouwk. en werktuig. kundig ingenieur	» » derde »	1
Werktuigkundig ingenieur	» » tweede »	1

Werktuigkundig ingenieur	voor de derde maal	5
	» » vierde »	1
	» » vijfde »	1
Mijnen-ingenieur	» » derde »	3
	» » vijfde »	1
Technologen	» » derde »	3
	» » vierde »	3
	—	32
Gemiddelde leeftijd 21 jaren en 8 maanden.		

Cursus C₂.

Civil ingenieur	voor de vierde maal	9
	» » vijfde »	7
	» » zesde »	3
	» » zevende »	4
	» » achtste »	3
	» » tiende »	1
Bouwkundig ingenieur	» » zesde »	1
Civil en werktuig. ingenieur	» » vierde »	1
Scheepsbouwkundig ingenieur	» » zesde »	1
Scheepsbouwk. en werktuig. kundig ingenieur	» » vijfde »	2
	» » zesde »	1
Werktuigkundig ingenieur	» » tweede »	1
	» » vierde »	5
	» » vijfde »	10
	» » zesde »	4
	» » tiende »	1
	—	54

Gemiddelde leeftijd 25 jaren en 4 maanden.

L. kers	voor de eerste maal	2
Gemiddelde leeftijd 25 jaren en 2 maanden.		

Totaal 185

Op drie na bezaten al deze ingeschrevenen het getuigschrift van het eindexamen der hogere burgerschool met vijfjarigen cursus.

B. Ingeschrevenen, die niet den volledige cursus voor ingenieur of technoloog volgden:

Voor de eerste maal	34
» » tweede »	12
» » derde »	11
» » vierde »	3
» » vijfde »	5
» » zesde »	4
» » achtste »	1
	— 70
Totaal	255

Hieronder waren 3 toebehoorderessen.

De vakken waarvoor de toevoorders zich lieten inschrijven, kunnen aldus verdeeld worden:

Wis-, natuur-, schei- en delfstofkundige vakken	8
Ingenieursvakken	5
Technologische studievakken	4
Bouwkundige vakken	12
Ornament-, decor-, bouwkw., handteekenen en boetseeren	18
Landmeetkunde	1
Staatshuishoudkunde en adm. recht	20
Metten en wegen	2
	70

Eene vergelijking met de cijfers van den vorigen cursus doet zien, dat het aantal ingeschrevenen voor volledig onderwijs eene vermeerdering van 16, dat der toevoorders eene vermindering van 12 onderging.

Gedurende den cursus 1890/91 werd het onderwijs zooveel mogelijk nauwkeurig overeenkomstig het programma gegeven.

Ten aanzien van afwijkingen en wijzigingen, die in den gang van het onderwijs hebben plaats gegrepen, of van opmerkingen dienaangaande, welke door de docenten zijn gemaakt is voornamelijk het volgende de vermelding waardig.

De hoogleeraar SCHELTEMA slaagde er in, de meeste onderwerpen, in het programma genoemd, min of meer uitvoerig te bespreken. Het bleek hem evenwel onmogelijk, omtrent nieuwere methoden, die in den laatsten tijd in de theorie van bouwconstructiën in toepassing zijn gebracht, het een en ander mede te deelen. Overtuigd van de wenschelijkheid, om ook hiervoor eenigen tijd beschikbaar te hebben, zal, met opoffering van andere tot dusverre behandelde maar toch niet minder belangrijke gedeelten, in den thans aangevangen cursus eene eenigzins andere verdeling en wijze van behandeling der leerstof worden gevolgd.

De lessen over natuurkunde werden in den afgelopen cursus voor de eerste maal door den leeraar dr. R. S. SISINGH gegeven, terwijl de hoogleeraar SMITERS zich uitsluitend tot het geven van colleges over electrotechniek bepaalde.

Ten aanzien van de lessen over landmeten en waterpassen moge worden vermeld, dat dooreene ongesteldheid van den hoogleeraar SCROLLS de lessen gedurende een tijd van drie weken niet konden gegeven worden en daardoor de behandeling van het trigonometrisch en barometrisch hoogte-meten evenals het uitzetten van bogen moest achterwege blijven.

Om dezelfde reden moest op het college over geodesie van de behandeling der sterrekundige plaatsbepaling worden afgezien.

Het college over organische scheikunde van den hoogleeraar HOOGKWERFF werd voor de eerste maal gedurende drie uren 's weeks (in plaats van twee uren 's weeks) gegeven. Daarin werden nu de organische analyse in de suikers tot aan de vetlichamen behandeld.

In de lessen over scheikunde der metalen werden de metalen der kopergroep, het aluminium, tin, lood en eenige meer zeldzame metalen besproken. Vooral werden bij het scheikundig gedeelte de afscheiding der metalen uit hunne ertsen en de quantitative bepaling der metalen besproken. De tijd ontbrak echter, om ook de metalen, behoorende tot de ijzergroep en de groep van het platina, te behandelen.

Eveneens bleek het ondoenlijk, in het college over scheikunde der bouwstoffen, den noodigen tijd te wijden aan de bespreking van mortels en hout-conservatiemiddelen. Hierbij mag echter niet uit het oog worden verloren, dat volgens eene sedert kort ingevoerde wijziging in den gang van het onderwijs het college over *analytische scheikunde* door de ingenieurs van het eerste studiejaar niet meer wordt gevolgd en daardoor de lessen over scheikunde der bouw-

stoffen een eenigzins ander karakter moesten krijgen. Voor het onderzoek der verstoffen en dat der metaal-aliajes werden door den hoogleeraar HOOGKWERFF tabellen samengesteld, en, ook om te gemoet te komen aan een wensch, hem door de commissie voor de behartiging der studiebelangen kenbaar gemaakt, aan de toevoorders rondgedeeld; bij de practische oefeningen van de ingenieurs in het scheikundig laboratorium leverden deze tabellen een groot gerief op.

Terwijl over het onderwijs in delfstof- en aardkunde gewoonlijk niet veel te melden valt, mag in het verslag over den afgelopen cursus de aandacht gevestigd worden op enkele punten die de aandacht verdienen.

In den cursus over delfstofkunde voor de mijnen-ingenieurs van het eerste studiejaar is eene belangrijke wijziging gekomen door de bereidwilligheid van dr. SISINGH, die op zich genomen heeft, in een bijzonder college van één uur 's weeks, de polarisatie en de dubbele breking voor technologen en mijnen-ingenieurs af te handelen. Daardoor is het den hoogleeraar BEHRNS mogelijk geworden, de kristallographie en het onderzoek naar de hardheid en andere natuurkundige en scheikundige eigenschappen der mineralen meer uitvoerig te bespreken en meer tijd aan demonstratie en oefeningen te besteden.

De voordrachten en repetitiën over mijnbouw en metallurgie konden in den afgelopen cursus bij gebreke van mijn-ingenieurs C_2 , niet worden gehouden. Van den daardoor vrijkomenden tijd werd door den hoogleeraar BEHRNS partij getrokken door het openen van een college voor technologen over kristallographie en technisch belangrijke mineralen. Dit niet verplichte college, dat bij de verlenging van den cursus voor technologen voortaan geregeld zal worden gegeven, werd met de meeste belangstelling bijgewoond. Aan de gemakkelijkheid, waarmede de voordracht door de toevoorders werd gevolgd, was de gunstige werking van het hierboven gemelde door dr. SISINGH gegeven college, duidelijk te bespeuren.

De hoogleeraar TELDERG zag zich, wegens gebrek aan tijd, evenals ten vorige jare genoodzaakt, de behandeling der rijswerken achterwege te laten, doch vulde door eenige extra colleges sommige in den vorigen cursus onvoltooid gebleven onderwerpen aan.

Omtrent het onderwijs in scheepsbouwkunde valt op te merken dat daarin eene niet onbelangrijke wijziging is gebracht doordien reeds in de maand Maart voor de studenten van het eerste studiejaar een begin is gemaakt met de bespreking van de samenstelling van ijzeren en stalen schepen; deze afwijking kwam den hoogleeraar COR uit een paedagogisch oogpunt doelmatig voor. In verband daarmee moest nu het onderwerp: „aftimmering en beschieting“ in den volgende cursus voor de studenten van het tweede studiejaar worden behandeld.

Wat nu de afdeling werktuigleer betreft, de hoogleeraar RAVENK was genoodzaakt, wegens gebrek aan tijd, de behandeling der stanggeleidingen en parallelbewegingen weder tot het begin van den volgende cursus uit te stellen.

Bij het onderwijs in werktuigbouwkunde van dien hoogleeraar kon wegens het slecht bezoek der lessen insgelijks slechts een deel der te behandelen onderwerpen worden besproken.

De lessen over schoone bouwkunde van den hoogleeraar GUGEL, werden zooveel mogelijk volgens het programma gegeven, doch het ontbrak hem aan tijd, om alle onderwerpen, behoorende zoowel tot de geschiedenis der bouwkunde als tot het projecteeren van gebouwen te bespreken. Dientengevolge zal de hoogleeraar wel wederom verplicht zijn, ook in den thans aangevangen cursus in een extra college voor de bouwkundigen deze leemte aan te vullen.

Ten aanzien van het bezoek der lessen en practische oefeningen mag weder hetzelfde gelden, wat daaromtrent in vorige jaren is opgemerkt, alleen met dit onderscheid, dat verzuim in het bijwonen der colleges soms geheel andere categorieën van studeerenden ten laste kwam dan vroeger het geval was.

Zoo bleek het in den afgelopen cursus, dat de mijnen-ingenieurs van het tweede en derde studiejaar ten aanzien van ijer en vorderingen in de eigenlijke mijnvakken te we scheren overlieten.

De hoogleeraar GUGEL kon alleen met lof getuigen van den betoonden ijver en vlijt van de civiel-ingenieurs C_2 ,

terwijl daarentegen de studenten van het derde studiejaar slechts in geringen getale opkwamen en betrekkelijk weinig ijver betoonde. Den vorigen cursus werden dezelfde verschijnselen juist in omgekeerde zin waargenomen.

Verregaand was het verzuim van lessen en praktische oefeningen bij den hoogleeraar RAVENK. Bij name het college over constructie van werktuigonderdeelen werd door den civiel-ingenieurs C₁, waarvoor het bestemd is, zeer slecht bezocht. Niettegenstaande 13 studenten tot deze categorie behoorden, kon eerst in het begin van October met deze lessen aangevangen worden, maar toen twee leerlingen opkwamen; hiervan bleef er een tegen half November weg, zoodat de voordracht verder voor slechts één leerling werd gehouden. Van half December tot half Februari was ook deze afwezig (door het doen van een buitenlandse reis) zoodat gedurende dien tijd de voordracht geschorst is geweest. Van de gelegenheid tot teekenoefeningen bij deze voordracht werd in den afgelopen cursus in het geheel geen gebruik gemaakt.

In dit geval blijkt opnieuw hoe een studievak door sommige categorieën van jongelieden ten gevolge van een verkeerd inzicht, als bijzaak wordt beschouwd en daardoor verwaarloosd.

De hoogleeraar TELDERS ondervond dit jaar weder opnieuw, dat de teekenoefeningen minder getrouw door de civiel-ingenieurs C₂ bezocht werden dan de voordrachten. Eene gunstige werking had ten aanzien van het bezoek der teekenoefeningen door de civiel-ingenieurs B₂, de mededeeling bij den aanvang van den cursus, dat bij het examen B meer gestreng dan de laatste jaren was geschied, zou worden toegezien op de voldoende bekwaamheid der candidaten in het waterbouwkundig teekenen.

Een verblijvend teeken mag het daarentegen genoemd worden, dat het college over scheikunde der bouwstoffen door de ingenieurs B₂ bijzonder trouw werd bezocht en dat ook de praktische oefeningen in het scheikundig laboratorium door hen meer werden op prijs gesteld. Eene zeer nuttige uitwerking had de maatregel, dat de schriftelijke verslagen over de door hen uitgevoerde analyses bij het examen B in aanmerking zouden komen. Op grond daarvan kon, ongerekend de verhooging van het door sommigen behaalde cijfer, aan 10 candidaten vrijstelling worden verleend van het afleggen van proeven van bekwaamheid in het onderzoek van verstoffen en metaal-alliages.

In het begin der maand October werd de gelegenheid voor de studenten opengesteld, om zich in het natuurkundig laboratorium praktisch te oefenen. Daarbij werd door den docent steeds aangedrongen op het maken van een kort verslag van de verrichte proeven en metingen. Bij de daaropvolgende examens B voor ingenieurs en technologen werden deze verslagen bij de beoordeeling van hunne bekwaamheid in aanmerking genomen.

Deze maatregel had een zeer gunstigen invloed op den ijver en den toelag der studenten.

De ervaring heeft buitendien geleerd, dat de voormelde praktische oefeningen zeer wenschelijk zijn, vooral wanneer ze, zooals inderdaad het geval is, zoodanig worden ingericht, dat iedereen in de gelegenheid is, die waarnemingen en metingen te verrichten, welke hem later op zijne loop baan, als ingenieur of technoloog zullen ontmoeten.

Evenals in vorige jaren werden, wanneer de tijd en de gelegenheid daartoe gunstig waren, door verschillende docenten excursiën gehouden ten einde de studenten eenigermate in de praktijk van hun vak in te wijden.

Door den leeraar dr. LEVORN, werd met de technologen eene excursie ondernomen naar Tilburg, ter bezichtiging van suiker- en lakenfabrieken en naar Eindhoven om de daar gevestigde fabrieken van linnen goederen te bestudeeren.

Onder de leiding van den hoogleeraar VAN DER BURG, werd door de technologen B₁ en de werktuigkundige ingenieurs B₂ een bezoek gebracht aan 's Rijks gieterij van bronsen geschut te 's Gravenhage. Dezelfde hoogleeraar bezichtigde met de technologen B₂ en B₃ en de werktuig-

kundige ingenieurs C₁ en C₂ in de artillerie-construction-werkplaatsen te Delft, de machinale houtbewerking en te Rotterdam de drukkerij der *Nieuwe Rotterdamse Courant*. Aan deze laatste excursie nam ook de hoogleeraar RAVENK deel.

Door laatstgenoemden docent werd voorts met een twaalf-tal leerlingen een uitstap gemaakt naar Vlissingen, tot bijwoning eener voorloopige proeftocht van het op de werf »de Scheide» nieuw gebouwde stoomschip »Ardjoeno».

De hoogleeraar HENKRT, maakte met den adistent VAN OIJEN en 23 studenten eene excursie naar Gorinchem, ter bezichtiging der kanaal- en sluiswerken van het Merwede-kanaal. Onder zijne leiding werd ook door de civiel-ingenieurs van het laatste studiejaar een bezoek gebracht aan de fabriek der firma ENTHOVEN te 's Gravenhage, ten einde den bovenbouw van ijzeren bruggen in oogenschouw te nemen, die bij gemelde firma in aanbouw waren.

De bezichtiging van inrichtingen voor het onderwijs in en van fabrieken en installatiën op het gebied der electrotechniek, ten vorigen jare door de hoogleeraren SNIDERS en RAVENK begonnen, werd in deze zomervacantie door hen ten einde gebracht. Ditmaal werden bezocht de technische hoogeschoolen te Darmstadt en te Zürich, de electrotechnische fabrieken te Oerlikon bij Zürich, te Cannstadt, Esslingen en Neurenberg; installatiën voor electrisch licht en krachtsoverbrennging te Luzern, Schaffhausen, Stuttgart en Luffen (bij Heilbronn) en de electrotechnische tentoonstelling te Frankfurt a/M.

Onder leiding van den hoogleeraar COP, werden door de scheepsbouwkundige ingenieurs van verschillende studiejaren de volgende excursiën gemaakt:

den 23sten October naar de werf en de fabriek der Nederlandsche Stoombootmaatschappij te Fijenoord, voornamelijk tot het bezichtigen van het stoomschip »Didam» der Nederlandsch-Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij;

den 10den December naar Amsterdam, tot het bezoeken van de werf van den heer GROEN VAN WAANDER, waar het zeilschip »Semper Spera» te water werd gelaten en van de werf der Koninklijke Fabriek van stoom- en andere werktuigen;

den 13den December naar Amsterdam tot het bezoeken van de Rijkswerf en van de werf der heeren HUGGENS EN VAN GELDER, waar het koopvaardijfregat »De Ruyter» te water werd gelaten;

eindelijk naar Rotterdam, tot het bezichtigen van de door aanvaring veroorzaakte averij aan het voorgedeelte van het stoomschip »Caland», en voorts tot het bezoeken van een stoomschip der Rotterdamsche Lloyd en van de werf der Nederlandsche Stoombootmaatschappij.

Ten slotte moge hier nog worden vermeld, dat als naar gewoonte door den hoogleeraar SCHOLS, in het begin der maand Juni gelegenheid werd gegeven tot praktische oefeningen op het terrein in landmeten en waterpassen. Door vier civiel-ingenieurs C₁ en één mijnen-ingenieur C₂ werd daarvan gebruik gemaakt. Een drietal dagen werden besteed aan het doen van eene waterpassing rondom de stad Delft en daarna werd een terrein-gedeelte buiten de Oostpoort opgenomen, waarmede een zestal dagen verlieten. Bij deze opmeting werd eerst een driehoeksnut uitgezet en opgemeten en daarna werden de details van het terrein opgenomen, zoodat van het geheel eene kaart vervaardigd kon worden.

De uitslag der examens, waarmede de cursus werd besloten, kan blijken uit den navolgenden staat.

EXAMEN B, volgens artt. 61—65 der wet regelende het middelbaar onderwijs.

	Aantal candidaten die zich hebben aangemeld.			Aantal candidaten die zich hebben teruggetrokken of niet zijn opgekomen.			Aantal candidaten aan wie een getuigschrift is uitgereikt.			Aantal candidaten die niet geslaagd zijn.		
	B ₁ .	B ₂ .	B.	B ₁ .	B ₂ .	B.	B ₁ .	B ₂ .	B.	B ₁ .	B ₂ .	B.
Civil en bouwkundig ingenieur (artt. 61 en 62)	>	>	2	>	>	>	>	>	2	>	>	>
Civil, bouwkundig en werktuigkundig ingenieur (artt. 61, 62 en 64)	12	11	6	>	>	1	9 a)	11	3	3	>	2
Scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur (artt. 63 en 64)	3	>	1	1	>	>	2	>	>	>	>	1
Werktuigkundig ingenieur (art. 64)	18	7	6	4	>	2	10	7	4 c)	4	>	>
Werktuigkundig en mijnen-ingenieur (artt. 64 en 65)	1	4	>	>	>	>	>	4 b)	>	1	>	>
Mijnen-ingenieur (art. 65)	>	1	>	>	>	>	>	1	>	>	>	>

a) Hieronder is een candidaat, die slechts voor vrijstelling van art. 64 (eerste gedeelte) aan den Minister van Binnenlandsche Zaken kon worden voorgedragen.

b) Onder deze kandidaten waren er twee, aan wie alleen het getuigschrift voor art. 64 kon worden uitgereikt.

c) Onder deze kandidaten waren er twee, die alleen voor vrijstelling van art. 64 (eerste gedeelte) aan den Minister van Binnenlandsche Zaken konden worden voorgedragen.

EXAMEN B, art. 60. *Eerste gedeelte.*

Getexamineerd . . . 9. Toegelaten . . . 8.

EXAMEN B art. 60 en C artt. 61—65.

Getexamineerd. Toegelaten.

Technoloog (B art. 60)	4	3
Civil-ingenieur (C art. 61)	25	18
Bouwkundig ingenieur (C art. 62)	1	1
Scheepsbouwkundig ingenieur (C art. 63)	4	1
Werktuigk. ingenieur (C art. 64)	15	11

De verslagen der commissie volgen als bijlage M. hierna.

Ook in den afgelopen cursus werd door de welwillende beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid aan civil-ingenieurs van de categorieën C₁ en C₂ de gelegenheid verschaft, gedurende twee maanden van de zomervacantie als buitengewoon opzichter van den waterstaat werkzaam te zijn.

Voor de eerste maal trof het, dat bij het opstellen van een stoomgemaal te Ameiden een werktuigkundig ingenieur kon worden aan het werk gesteld. Het ware zeer te wenschen, dat dergelijke gelegenheden zich meer voordeden en dat er middelen konden gevonden worden, om ook de werktuigkundige ingenieurs te doen deelen in de voorrechten, die den civil ingenieurs worden toegekend.

Het aantal van hen, die gebruik maakten van de aangeboden gelegenheid om zich practisch te oefenen, was ditmaal weder vrij aanzienlijk. Voor 21 plaatsen hadden zich 22 sollicitanten aangemeld, zoodat één van hen niet kon worden voorgedragen.

Het is zeer te bejammeren, dat ook in den afgelopen cursus geen gebruik kon gemaakt worden van de voor aanstaande bouwkundige ingenieurs opengestelde gelegenheid, om bij het opmeten van monumenten werkzaam te zijn.

Dit feit staat hiermede in verband, dat de bedoelde

gelegenheid slechts wordt aangeboden aan een kweekeling der Polytechnische school, die het diploma als bouwkundig ingenieur wenscht te erlangen en juist deze categorie van studeerenden toevallig niet of zeer gebrekkig is vertegenwoordigd, terwijl daarentegen aan de school velen zijn ingeschreven, die zich uitsluitend op de studie der bouwkunde toeleggen, zonder het verwerven van een diploma te beoogen.

Wat de gebouwen betreft, dient in de eerste plaats opnieuw te worden gewezen op de behoefte aan een leerzaal, uitsluitend bestemd voor het onderwijs in toegepaste mechanica. Het is voor den hoogleeraar SCHREIER hoogst bezwarend, dat hij het lokaal, waarin hij onderwijs geeft, met andere docenten moet deelen. Daardoor toch vervalt voor hem de mogelijkheid, om de platen en teekeningen, die hem ten dienste staan, naar behooren op te stellen en voor de studeerenden toegankelijk te maken.

De toesland van de lokalen, bestemd voor het onderwijs in de practische oefeningen van den hoogleeraar SCHOLS laat evenzeer nog steeds te wenschen over. De collegezaal, die tevens voor andere lessen gebruikt moet worden, maakt het steeds noodzakelijk, voor elk college de daarbij noodige instrumenten naar beneden te brengen, in der haast uit en in te pakken en later weder naar boven te brengen. De kamer voor practische oefeningen, nauwelijks geschikt om daarin met een tweetal leerlingen te werken, was meermalen door een twaalf- of veertiental bezet, zoodat het niet mogelijk was, hen behoorlijk te laten werken. Dit bezwaar neemt nog telkens toe, daar een steeds groter wordend gedeelte van die kamer ingenomen wordt door instrumenten, waarvoor geen behoorlijke berging bestaat. Het is wenschelijk, dat hierin verbetering komt, daar het gedurende den cursus reeds meermalen is voorgekomen, dat leerlingen, die aan de practische oefeningen wenschten deel te nemen, zich door gebrek aan ruimte genoodzaakt zagen, onverrichter zake te vertrekken.

Ten aanzien van de lokalen voor mechanische technologie valt op te merken, dat nog altijd het groote bezwaar wordt gevoeld, dat er geene beweegkracht is tot het in werking brengen van vele toestellen en werktuigen, behorende hetzij tot de afdeling zelf, hetzij tot de modelmakerij.

Met voldoening mag er aan den anderen kant op worden

gewezen, dat nu eindelijk in den loop van den voorgaanden cursus het gebouwte bij het scheikundig laboratorium, dienende tot het werken met stankverwekkende en explosieve stoffen, is tot stand gekomen.

Hetzelfde is het geval met de kleine werkplaats van den leeraar VAN DER KLOOS, die in een gedeelte van den tuin achter de directeurswoning is gebouwd.

In het verslag over den staat der hoogere, middelbare en lagere scholen over 1889-1890 (bladz. 156) is gewezen op het gemis van een electrotechnisch laboratorium. De behoefte hieraan doet zich hoe lang zoo meer gevoelen.

Door den bouw van een afzonderlijk electrotechnisch laboratorium, zou tevens een bezwaar worden opgeheven, dat zich steeds in klimmende mate doet gevoelen, namelijk het gebrek aan ruimte in het natuurkundig laboratorium. In dit gebouw, oorspronkelijk voor één docent bestemd, moeten thans de heeren SNIJDERS, SISSINGH en MOOIS hunne lessen geven en wel in electrotechniek, natuurkunde en in meten en wegen. Buitendien moeten daarin de practische oefeningen der state ten gehouden onder leiding van de heeren SNIJDERS en SISSINGH en met de medehulp van den assistent voor natuurkunde.

Daar door wordt menigmaal belemmering in den gang van zaken ondervonden en is er tusschenwerend plaats, om de steeds aangroeiende verzameling van natuurkundige instrumenten naar behooren te plaatsen en te bergen.

De wenselijkheid treedt evenzeer meer en meer aan het licht om over te gaan tot de benoeming van eenen docent voor bacteriologie en in verband daarmee de oprichting van een bacteriologisch laboratorium.

Als bewijs, hoezeer intusschen ook door de studenten in techniek de behoefte aan onderwijs in bacteriologie wordt gevoeld, kan het feit worden aangehaald, dat twee leerlingen der Polytechnische school naar Kopenhagen zijn vertrokken, speciaal met het doel, om zich met bacteriologisch onderzoek vertrouwd te maken.

Ten slotte mag hier evenals in het vorige verslag (blz. 156) opnieuw gewezen worden op de geringe ruimte op de bibliotheek.

Omtrent de uitbreiding, die de verzamelingen en hulpmiddelen der Polytechnische school in den afgelopen cursus ondergingen, valt het volgende op te merken.

Voor het onderwijs in natuurkunde werden onder andere aangeschaft een ijzeren kruik met samengeperste zuurstof, een toestel voor de bepaling van den uitzettings-coëfficiënt van metalen, een calorimeter van FISCHER, een graphiet-pyrometer van STINKE en HARTUNG, een thalpotasimeter, een toestel van PULLEY voor de bepaling van het mechanisch equivalent van de warmte, een photometer van L. WEBER en een saccharimeter van SOLEIL-VENTZKE, een luchtthermometer, een groote koper voltameter, enz.

In het scheikundig laboratorium, waar de ruimte door het voortdurend toenemend aantal technologen reeds te klein is geworden, werd de verzameling van praeparaten verrijkt door vele scheikundige verbindingen, die door de studenten waren bereid; daaronder moeten vooral genoemd worden, baryumdisulfidaat, nikkel-kooloxyd, propylalcohol uit foelzolie, glycocoll, verschillende mercaptanen, de synthetische suiker van LOWE, verschillende benzolderivaten, carbostyryl, synthetische indigo volgens HEUMANN, hydrochinon, chinolinezuur en nicotinezuur.

Onder de aangeschafte scheikundige instrumenten mogen vooral vermeld worden, een azotometer volgens KNOR-WAGNER, toestellen voor het bepalen van salpeterzuur als stikstofoxyde, een nieuwe nitrometer naar LUNGE, een Hempelsche buret, een filterpers van WIGGLES en HÜBNER (klein model), een platinakroes met geperforeerden bodem, een oventje naar RÖSSLER en een cilinder met samengeperste zuurstof.

De afdeling »delfstofkunde» kwam door aankoop in het bezit van eene fraaie verzameling mineralen uit Noord Amerika, van apparaten voor de bepaling van het soortelijk gewicht en van beoogdigheden voor microchemisch onderzoek van mineralen. Nog mag hier vermeld worden eene uitgebreide verzameling van mineralen en gesteenten, ten geschenke ontvangen van den aspirant-mijnen-ingenieur BEJERNINK.

Wat de afdeling »landmeten en waterpassen» betreft,

hiervoor werden slechts aangekocht een waterpasinstrument van de firma BECKER en BUDDINGH te Arnhem en een drietal meetlatten.

Aanzienlijker was de uitbreiding, die de verzameling van voorwerpen voor het onderwijs in mechanische technologie onderging. Zij kwam door aankoop in het bezit van de werktuigen, gereedschappen en chemicaliën voor het onderzoek van papier, zooals dit plaats heeft in de Amtliche Papierprüfungs Anstalt van de Königl. Preussische technische Hochschule te Charlottenburg en beschreven in eene door WILHELM HERZBERG samengestelde handleiding. Eenige monsters gebrand en in loof gevat glas werden aangekocht in het atelier van gebrand glas »t'Prinsenhof» van den heer J. L. SCHOOTEN te Delft.

De modelmakerij werd van een nieuw boorwerktuig voorzien.

Eene geregelde uitbreiding onderging ook de verzameling bouwstoffen, dienende bij het onderwijs van den leeraar VAN DER KLOOS. Zij wordt hoe langer hoe meer voltallig door welwillende medewerking van belangstellenden, die niet zelden vrijwillig belangrijke bijdragen daartoe leveren.

Verdere vermelding verdient vooral de vermeerdering van hulpmiddelen voor het onderwijs in de kennis van werktuigen en de werktuigleer. De hoogleeraar RAVENAK kocht tegen veel verminderden prijs voor zijne afdeeling een zeer fraai model der nieuwste Westinghouse-rem van de *Westinghouse-brake Company* te Londen en wel door bemiddeling van haren directeur, den heer A. KAPTEYN, van wien bovendien eene groote wandplaat met gedrukte beschrijving dezer inrichting ten geschenke werd ontvangen. Aangekocht werden voorts twee stuks planimeters van CORADI te Zürich.

Van de agentur der *Babcock and Wilcox Company* te Brussel ontving de afdeeling groote photographiën en teekeningen en prospectussen van bare stoomketels en van den heer VAN BRUGGEN te Delft eene lichtgedrukte tekening van eene dommekracht ten geschenke.

De verzameling teekeningen, diagrammen enz. door de leerlingen werktuigkundige ingenieurs op de teekenoefeningen van den hoogleeraar RAVENAK vervaardigd, werd belangrijk uitgebreid door ongeveer 40 stuks calques daarvan, allen door den heer VAN BRUGGEN vervaardigd, terwijl de verzameling autographiën bij 150-300 exemplaren gedrukt, met 4 werd vermeerderd.

In de afdeeling werktuigbouwkunde bestond de aanwinst voornamelijk in boeken en platen ten gebruike in de teekenzalen, autographiën ten gebruike bij het onderwijs in constructieleer en wande teekeningen van werktuigen.

Door bemiddeling van de heeren DIKEMA en CHABOT te Rotterdam werd eene zeer belangrijke verzameling monsters ijzer en staal aan de afdeeling geschonken door de *Actien-Gesellschaft Phoenix* te Laar bij Ruhrort.

Van het voor het onderwijs in scheepsbouwkunde verstrekte subsidie werden voornamelijk boeken, tijdschriften en teekeningen aangeschaft, benevens een aantal nieuwe teekenlatten. De hoogleeraar COR bijvert zich om het materieel voor deze aanvankelijk zoo stiefmoederlijk bedeelde afdeeling, allengs uit te breiden en aan te vullen en alles bijeen te brengen, wat de studie der scheepsbouwkundige ingenieurs kan bevorderen. Buitendien werd de verzameling verrijkt met geschenken van belangstellenden. Zoo ontving de heer COR:

1°. van den heer B. P. TIDEMAN een stel teekeningen betreffende de stoomschepen *Carpentier* en *Van Diemen* der Nederlandsche Pakketvaartmaatschappij;

2°. van de directeuren der Koninklijke Fabriek van stoom- en andere werktuigen eenige diagrammen betreffende proeven, genomen met een ander stoomschip van bovengenoemde Maatschappij;

3°. van den heer HOORWEG (oud-leerling der Polytechnische school) eene fotografie naar de machine van een der stoomschepen van de Koninklijke West Indische Stoomvaartmaatschappij;

4°. van den heer VAN BEEK, twee modellen met teekeningen van het achterschip, ontworpen voor Harer Majesteits *Bellona*;

5°. van den heer W. H. M. DE GELDER: teekeningen,

voorstellende het type stoomschip, dat op de groote meren der Vereenigde Staten van Noord-Amerika voor goederenvervoer in gebruik is;

6°. van den heer VAN DER PECK: schetsen met details van houten lantaarns, kap over den trapafgang enz., zooals zij vervaardigd worden op de Rijkswerf te Amsterdam;

7°. van den heer CROLL: teekeningen van stalen lantaarns boven machinekamers, zooals zij gemaakt worden op de werf der Nederlandsche Stoombootmaatschappij te Fijenoord;

8°. verschillende bestekken van de Koninklijke Nederlandsche Marine.

Bindelijk moge hier nog vermeld worden, dat de afdeling decoratieve bouwkunst zich in een toenemenden bloei verheugt en dat de verzameling voorwerpen van kunst in den afgelopen cursus door aankoop vermeerderd werd met de volgende zaken:

- 1 koperen jardinière;
- 1 Delftsche genummerde vaas;
- 2 Delftsche pullen;
- 6 Japansche borden;
- 2 Delftsche borden;
- 4 Delftsche schotels;
- 2 groene glazen;
- 1 Japansche kom;
- 1 roodkoperen doofpot,
- 7 terracotta kapiteeltjes;
- 1 teekening van den Delftschen toren;
- 1 Perzische koperen kan;
- 2 gekleurde Delftsche schotels;
- 1 (renaissance) perkamenten doosje;

2 koperen lusters;

1 bas-relief (pleister) donatelle;

1 " (") Romeinsch fries;

6 Delftsche tegels;

1 groote blauwe moderne vaas van Fransch aardewerk;

1 kruik, Italiaansch aardewerk;

1 Romeinsch glas;

1 gothische groep in gesneden eikenhout;

2 aquarellen van DUSSELHOF;

1 bruine antieke Japansche pot;

1 groene antieke Japansche pot;

2 Delftsche vazen;

1 Delftsch bord in Japansehn trant;

1 tinnen ovale schotel;

1 Delftsch bloembakje.

Door den heer L. C. DUMONT, student aan de Polytechnische school, werd voor de verzameling aangeboden een oud-Romeinsch kruikje, te Nijmegen opgegraven.

De bibliotheek werd gedurende den afgelopen cursus gemiddeld door 9 personen bij eene dagzitting en door 8 personen bij eene avondzitting bezocht.

Aangeschaft en ten geschenke ontvangen werden 246 boekwerken. Het aantal tijdschriften vermeerderde met 12, waarvan er enkele in ruil werden ontvangen.

§ 7. SCHOLEN VOOR DE ZEEVAART.

De volgende tabel geeft een overzicht van de scholen, aan het einde van 1890 bestaande, van het getal leerlingen, van het aantal dergenen die een diploma verkregen en van de bezoldiging van het personeel.

GEMEENTEN	NAAM DER SCHOOL.	AARD DER SCHOOL.	Getal der leeraren.	Getal der leerlingen			Jaarwedde van den directeur.	Totaal bedrag der jaarwedden.
				in Dec. 1890.	gedurende het jaar 1890.	die een diploma verkregen.		
's Gravenhage . . (Scheveningen)	Zeevaartschool.	Gesubs. school.	1	28	28	"	f 1 200	f 1 200
Rotterdam	Idem.	Openb. gesubs. school.	11	13	48	20	3 000	11 900
Amsterdam . . .	Kweekschool voor de Zeevaart.	Bijzondere school.	13	80	80	8	"	"
Idem	Zeevaartschool in het Zeemanshuis.	Gesubs. bijz. school.	5	31	66	20	2 500	6 100
Helder	Zeevaartschool.	Idem.	1	5	9	1	"	"
Terschelling . .	Idem.	Openbare school.	1	20	43	10	1 600	1 600
Vlieland	Idem.	Idem.	1	13	13	"	1 300	1 300
Harlingen	Idem.	Gesubs. bijz. school.	"	24	57	14	1 500	2 350
Schiermonnikoog	Idem.	Openbare school.	3	27	55	17	1 800	3 400
Groningen	Afd. Zeevaartk. der Academie Minerva.	Gesubs. bijz. school.	5	26	60	11	2 000	3 700
Delfzijl	Zeevaartschool.	Idem.	7	61	83	11	1 600	3 785
		Totaal . . .	48	328	542	112	"	f 35 335

's Gravenhage (Scheveningen). De lesuren zijn op aanvraag van den directeur met 4½ uur per week vermeerderd door het vormen van eene tusschenklasse van jongelingen van 14 tot 17 jaar.

Veel belangstelling en ijver leggen de leerlingen aan den dag en het aantal, vooral van die op meer gevorderden leeftijd neemt gaandeweg toe. Ook kan van de andere leerlingen betuigd worden dat zij meer en meer de noodzakelijkheid van zeevaartkundige lessen beginnen in te zien.

Rotterdam. Bij besluit van den gemeenteraad van 23 Januari 1890 werd besloten tot geleidelijke invoering der nieuwe regeling van de zeevaartschool, die met 1 Maart werd aangevangen, ten einde reeds tijdelijk te voorzien in de behoefte aan uitbreiding der vakken van onderwijs voor de op de school aanwezige leerlingen. Op 1 Maart werd tevens aangevangen met het verbouwen en vergrooten der lokalen. Den 1sten September waren deze gereed.

Vóór den 1sten Juli had er eene oproeping plaats van aspiranten voor den tweejarigen cursus. Deze begon den 1sten September met 13 leerlingen.

In de zitting van den gemeenteraad van 21 Augustus werden de heeren W. NOORDUYN, A. G. J. KROEF, M. HORN, J. APPELDOORN, J. D. DE WIT en G. A. LUITING tot leeraars benoemd.

Groningen. Ten gevolge der benoeming van den heer W. NOORDUYN tot leeraar aan de zeevaartschool te Rotterdam en zijn daarop gevolgde ontslag aan deze school, kwam de betrekking vacant van leeraar in de wiskunde en die van leeraar in de stoomwerktuigkunde en den bouw van het ijzeren stoomschip. Daar er onder de sollicitanten niet een volledig geschikt was om deze beide betrekkingen gelijktijdig waar te nemen, en men, met het oog op de voorgenomen uitbreiding der school, liever de handen wilde vrij houden, werd besloten den heer H. SCHUTTEMA tijdelijk te benoemen tot leeraar in de wiskunde, terwijl de heer D. N. WENTHOLT, oud-zeeofficier en lid van het bestuur der Academie Minerva, zich bereid verklaarde, voorloopig het onderwijs in stoomwerktuigkunde en den bouw van het ijzeren stoomschip op zich te nemen. Die benoemingen hadden plaats den 1sten October 1890.

Delfzijl. De school heeft eene belangrijke uitbreiding ondergaan. Door de verhooging van het Rijkssubsidie met f 1000, werd men in staat gesteld een leeraar te benoemen voor de praktische zeevaartkunde, de stoomwerktuigkunde en den scheepsbouw. Op voorstel der commissie van toezicht is door den gemeenteraad besloten om, behalve de gewone afdelingen voor de wiskunde en de stuurmanskunst aan de school een vasten tweejarigen cursus ter opleiding van jongelingen voor het examen van derde-stuurman aan de school te verbinden. Hiervoor werd het aantal leeraren vermindert met één voor de moderne talen en één voor aardrijkskunde, teekenen en de Nederlandsche taal.

Na het benoemen van den leeraar in de stoomwerktuigkunde enz., werd de leeraar, die voorheen belast was met het onderwijs in de praktische zeevaartkunde, meer speciaal belast met de praktische oefeningen (bootsmanswerk) voor leerlingen van den vasten cursus.

Wegens vertrek naar zee van laatstgenoemden leeraar werd hem eervol ontslag verleend en in zijne plaats de heer J. OLSEN benoemd.

Ten gevolge van het groot aantal leerlingen is de ruimte tegenwoordig te klein, zoodat men verplicht is geweest vijf leerlingen die zich nog hadden aangemeld, af te wijzen. Hierdoor zal men genoodzaakt zijn aanstaande voorjaar twee lokalen bij te bouwen, te meer daar er nog eene tweede klasse voor den vasten cursus bijkomt. Evenzoo zal dan het aantal vaste leeraren moeten vermeerderd worden.

De school werd in 1890 bezocht door 83 leerlingen, tegen 46 in het vorige jaar; van deze waren 42 uit Delfzijl afkomstig. In December bedroeg het aantal leerlingen, voor de afdeeling wiskunde 29 en voor de afdeeling zeevaartkunde 28, terwijl het onderwijs van den cursus werd gevolgd door 4 leerlingen. In 1890 werd door 12 leerlingen examenen afgelegd, van welke 11 een getuigschrift verwierven, en wel 1 voor eerste-, 3 voor tweede- en 6 voor derde-stuurman groote zeilvaart A, en 1 voor ma-

chinist-leerling 2de klasse bij de Koninklijke Nederlandsche marine. Bovendien heeft een van bovengenoemde stuurlieden met gunstig gevolg examenen afgelegd in de Engelsche, Fransche en Hoogduitsehe talen, terwijl twee eene aantekening voor stoomwerktuigkunde verwierven. Een candidaat werd afgewezen wegens onvoldoende kennis in de praktische zeevaartkunde.

Schiermonnikoog. De wis- en zeevaartkundige school werd in 1890 bezocht door 55 leerlingen. Het stuurmans-examen werd door 17 leerlingen afgelegd, waarvan 7 het diploma als eerste-, 7 als tweede- en 2 als derde-stuurman op de groote vaart verkregen, terwijl door 1 leerling een voldoende aanvullingsexamen is afgelegd als derde-stuurman voor de groote stoomvaart.

Het schoollokaal is in voldoende staat. Met het aanschaffen der benodigdheden voor de school wordt naar gelang der behoefte en de daarvoor aanwezige middelen voortgegaan, terwijl de schoolgelden over het algemeen vrij geregeld inkomen. Het onderwijzend personeel is dit jaar vermeerderd met een leeraar in de stoomwerktuigkunde, welke met 1 Juli dezes jaars is in dienst getreden.

Amsterdam. Kweekschool voor de Zeevaart. In het personeel der onderwijzers heeft geene verandering plaats gevonden. De afgelopen cursus ving aan met 108 kweekelingen, waarvan 80 onbevaren in huis en 28 op zee waren. Sedert kreeg nog 1 kweekeling verlof naar zee te gaan. Van de 29 op reis zijnden, kwamen 11 kweekelingen in den loop van het jaar terug en werd een kweekeling afgeschreven, daar hij, na zijn vertrek in 1884 niets van zich heeft laten hooren, terwijl 17 kweekelingen bij het einde van den cursus nog op zee waren, waarvan 3 in den Indischen Archipel. Van de 11 teruggekeerden, slaagden 8 kweekelingen in het afleggen van een voldoende examen als derde-stuurman voor de groote vaart en werden 3 kweekelingen aangesteld tot derden-stuurman bij de Gouvernements-marine in Nederlandsch-Indië, zoodat allen eervol konden worden ontslagen. Van de 79 onbevaren kweekelingen in huis, werden 2 wegens wangedrag ontslagen, 2 wegens verminderde gezichtscherpte, 1 op verzoek, wegens langdurige ziekte, terwijl 23 verlof bekwamen om hunne eerste zeereis te ondernemen. Aan het toelatings-examen, in de maand Juni 1891 gehouden, namen 100 candidaten deel, waarvan 24 voor de koopvaardij en 6 ter opleiding voor de Gouvernements-marine in Nederlandsch-Indië werden toegelaten, zoodat de nieuwe cursus 1891/92 aanving met 121 kweekelingen, waarvan 81 onbevaren in huis en 40 op zee.

Voor het examen ter verkrijging van een diploma als stuurman aan boord van koopvaardij-schepen meldten zich in 1890 aan 239 candidaten, dus 73 meer dan het vorige jaar. Om verschillende redenen namen 29 candidaten niet aan het examen deel, zoodat 210 werden getoetst. Van deze slaagden er 137, dat is dus ongeveer 65 pct. Het verslag der commissie belast met het afnemen dezer examens, volgt als bijlage I hierachter.

§ 8. SCHOLEN VOOR DOOFSTOMMEN EN BLINDEN.

Rotterdam. Aan den zoo dringenden eisch tot verbetering en uitbreiding der schoollokalen kon eindelijk gevolg worden gegeven en het resultaat is, dat deze inrichting nu in het bezit is van lokalen die met de voortreffelijkste inrichtingen van dien aard kunnen wedijveren.

Op 31 December 1889 maakte 143 leerlingen van het onderwijs gebruik, terwijl gedurende het jaar 1890, 25 leerlingen werden opgenomen. Op het jaarlijksch examen werden 18 leerlingen ontslagen en bleven er 3 weg, zoodat op 31 December 1890 nog 147 leerlingen van het onderwijs gebruik maakten en wel 79 jongens en 68 meisjes.

Van de 25 leerlingen, die gedurende het jaar 1890 werden opgenomen, zijn er 11 uit Rotterdam, de overigen uit verschillende oorden des Rijks. Voor één dezer leerlingen wordt jaarlijks f 150 schoolgeld betaald, voor één f 100, voor één f 50, voor één f 25 en voor twee ieder f 20. De 19 overigen genieten het onderwijs kosteloos, terwijl nog 4 hunner gedeeltelijk ten koste der inrichting worden verpleegd.

Van de 147 leerlingen zijn er 41 uit Rotterdam en derhalve bij hunne ouders inwonende.

Naar de provinciën zijn zij verdeeld als volgt: uit Zuidholland 104, Noordholland 26, Noordbrabant 5, Gelderland 1, Zeeland 7, Utrecht 2, Overijssel 1 en uit België 1. Voor vijf hunner wordt het volle schoolgeld van f 150 uitgekeerd, dertien betalen f 100, één f 75, vier f 50, zeven f 25 en twee f 20 jaarlijks. De overige honderd en vijftien genieten het onderwijs kosteloos, terwijl acht en zestig bovendien geheel of gedeeltelijk ten koste van de inrichting worden verpleegd. Twaalf leerlingen zijn ter aanleering van een beroep op winkels geplaatst en wel zeven voor schoenmaker, twee voor kleermaker, twee voor meubelmaker en één voor zadelmaker. De meisjes ontvangen vakonderwijs in vrouwelijke handwerken.

Het jaarlijksch examen leverde opnieuw de bewijzen, dat het onderwijs goede vruchten draagt.

De gezondheidstoestand der leerlingen was zeer gunstig.

Het bestuur onderging de volgende veranderingen. De voorzitter de heer B. MEES nam wegens hoogen leeftijd ontslag; hij werd tot eere-voorzitter van het bestuur benoemd. Ook dr. W. K. ROMBACH trad af. Als voorzitter is opgetreden het lid van het bestuur, de heer W. A. VIRULY VERBRUGGE en als onder-voorzitter m.r. J. A. VAILLANT, terwijl in de zoo even genoemde vacaturen werd voorzien door de benoeming van de heeren mr. W. A. MEES en B. VAN STOLK.

Groningen. Het getal leerlingen van het instituut in het schooljaar 1890—1891 bedroeg 175. In plaats van de voor de vacantie ontslagen kweekelingen zijn na de vacantie in 1890 19 kweekelingen op het instituut geplaatst; 1 van hen is afkomstig uit Gelderland, 10 kwamen uit Noordholland, 2 uit Zeeland, 3 uit Friesland, 1 uit Overijssel, 1 uit Groningen en 1 uit Drenthe. Voor twee dezer kweekelingen wordt kostgeld betaald en wel f 100 voor ieder; de overigen worden geheel ten koste van het instituut gehuisvest, gevoed en onderwezen, behalve dat voor 1 uit Zeeland en 1 uit Drenthe f 50 's jaars door de besturen der provinciën wordt bijgedragen. In den loop van den cursus werd nog één oud-kweekeling weder als externe tot de lessen toegelaten, daar het bleek, dat hij nog niet genoeg gevorderd was om in de maatschappij te kunnen verkeerden. Bij het einde van het schooljaar hebben 18 kweekelingen, 10 jongens en 8 meisjes, het instituut voor goed verlaten. Van hen zijn 6 afkomstig uit Noordholland, 6 uit Friesland, 1 uit Overijssel, 4 uit Groningen en 1 uit Drenthe.

Het onderwijzend personeel vervulde zijne taak steeds met ijver en opgewektheid en gaf alle reden tot tevredenheid.

St. Michiels Gestel. Bij het begin van het jaar 1890 bedroeg het aantal leerlingen 146 (83 jongens en 63 meisjes). In den loop des jaars verminderde dit getal met 15 (9 jongens en 6 meisjes), hetzij door vertrek uit het gesticht, hetzij door overlijden. Daarentegen zijn 13 nieuwe kweekelingen aangenomen, namelijk 7 jongens en 6 meisjes, zoodat hun getal op het einde van het jaar bedroeg 144, namelijk 81 jongens en 63 meisjes.

Van de 13 nieuw aangekomenen, werden er 10 geheel gratis verpleegd; voor 2 wordt een klein gedeelte van de kosten betaald en voor 1 het volle kostgeld.

De gezondheidstoestand der kinderen was gedurende den ganschen loop des jaars zeer goed.

INSTITUUT TOT ONDERWIJS VAN BLINDEN TE AMSTERDAM.

Het getal kweekelingen bedroeg op 1 November 1890:

hoogste klasse	15 jongens en 8 meisjes;
middelste „	8 „ „ 9 „
laagste „ afd. A	12 „ „ 2 „
„ „ „ B	2 „ „ 2 „

De gezondheidstoestand der kinderen was goed.

§ 9. OPLEIDING VAN LEERAREN EN ONDERWIJZERS IN TEEKENEN EN BOETSEEREN.

De leeraren der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers C. P. HOLST Gzn. en dr. J. F. VAN BEMMELN werden op verzoek eervol ontslagen. Het onderwijs in rechtlijnig en bouwkundig teekenen, vroeger door den heer HOLST gegeven, is tijdelijk aan den leeraar L. BEIRER opgedragen.

Het aantal leerlingen bedroeg 64, onder welke 29 dames.

Zij waren aldus verdeeld:

		Dames.	Heeren.
Afd. A. (Handteekenen.)	1ste studiejaar	6	3
	2de „	8	5
	3de „	10	5
„ B. (Bouw- en werktuigkundig teekenen.)	1ste „	„	1
	2de „	„	1
	3de „	„	3

Klasse samengesteld uit leerlingen in het bezit van eindiploma in afd. A of B of van akte middelbaar onderwijs (M¹, M² of O), die hunne studien in de afd. A of B wenschen voort te zetten:

Afd. A	4	4
„ B	„	3
„ C	1	1
Hospitanten	„	9
	29	35

Aan één leerling werd tot voortzetting zijner studien een Rijkssubsidie toegekend, terwijl een ander leerling werd vrijgesteld van de betaling van schoolgeld.

Aan de examens voor de teekenakten, die in 1890 zijn gehouden, werd door 22 leerlingen (11 heeren en 11 dames) deelgenomen.

Daarvan zijn gediplomeerd:

voor de akte M¹ eene dame en drie heeren;
„ „ „ M² vier heeren, en
„ „ teekenakte L. O. twee dames.

De oefenklasse werd bezocht door 43 leerlingen: 10 meisjes en 33 knapen. Ten behoeve dezer klasse werd de bouw aangevangen van een steenen gebouw ter vervanging van de niet langer bruikbare houten loods, waarmede men zich tijdelijk nog behelpt.

Aan het eindexamen namen 18 kandidaten deel, namelijk 10 dames en 5 heeren van afd. A en 3 heeren van afd. B. Het eindiploma en de daaraan verbonden gratificatie van f 100 is toegekend aan 7 dames en 3 heeren der afd. A en aan 3 heeren der afd. B.

Ongerekend de bezoldigingen van directeur en leeraren der school bedroegen de uitgaven f 6965,87⁵.

Gedurende het 10jarig tijdvak dat de school bestaat, werd deze bezocht door 258 leerlingen, onder welke 111 vrouwelijke leerlingen. In dien tijd hebben 153 leerlingen onderscheidene diploma's behaald.

§ 10. AKTEN VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Bij beschikkingen van verschillende dagteekening en nommer werden de volgende acht commissiën belast met het afnemen van examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid:

a. voor middelbaar onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen, de zeevaartkunde en het boekhouden;

b. voor middelbaar onderwijs in de Nederlandsche taal- en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, Staats- en handelswetenschappen en schoonschrijven;

c. voor middelbaar onderwijs in het hand- en rechtlijnig teekenen en boetseeren, en, voor lager onderwijs, in het handteekenen;

d. voor de Fransche taal, middelbaar onderwijs; 1)

e. » » Engelsche taal } middelbaar en lager
f. » » Hoogduitsche taal } onderwijs;

g. voor middelbaar en lager onderwijs in landbouw- kunde;

h. voor middelbaar en lager onderwijs in de gymnastiek;

om zitting te houden: de commissiën sub a, b, d, f en h te 's Gravenhage, die sub e te Utrecht, die sub c te Amsterdam en die sub g te Wageningen.

Deze commissiën waren aldus samengesteld:

a. lid en voorzitter: dr. A. T. VAN AKEN, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

leden:

dr. P. VAN GEER, dr. A. P. N. FRANCHIMONT, hoog- leeren aan de Rijks-universiteit te Leiden;

dr. C. H. C. GRINWIS, hoogleeraar aan de Rijks-univer- siteit te Utrecht;

dr. J. D. VAN DER WAALS, hoogleeraar aan de Univer- siteit te Amsterdam;

A. J. GOEDKOOP VAN NELLE, leeraar aan de hogere burgerschool te Delft;

J. VAN DER BRUYN, leeraar aan de hogere burgerschool te Schiedam;

C. J. THEUNISSE, oud-leeraar aan de hogere burger- school te Rotterdam;

E. J. HOOS, directeur der zeevaartschool te Rotterdam;

dr. J. H. H. HÜLSMANN, directeur der en J. IJZERMAN, leeraar aan de handelsschool te Amsterdam;

b. lid en voorzitter: dr. W. B. J. VAN EYK, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

leden:

dr. R. A. KOLLERWIJN, leeraar aan de hogere burger- school met 5jarigen cursus te Amsterdam;

dr. J. TE WINKEL, leeraar aan het gymnasium te Groningen;

dr. P. C. MULLER, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden;

dr. P. J. BLOK, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen;

dr. C. M. KAN, hoogleeraar aan de Universiteit te Amsterdam;

P. R. BOS, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Groningen;

mr. K. M. G. DE MEIJER, leeraar aan de hogere burgerschool te Arnhem;

c. lid en voorzitter: W. B. G. MOLKENBOER, directeur der Rijksnormaalschool voor tekenonderwijzers te Amsterdam;

leden:

C. P. HOLST GZ.N., leeraar aan de Rijksnormaalschool voor tekenonderwijzers te Amsterdam;

J. R. DE KRUYFF, directeur der Rijksschool voor kunst- nijverheid en leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teken- onderwijzers te Amsterdam;

J. D. HUIBERS en J. VERSLUYS, leeren aan de Rijks- school voor kunstnijverheid en aan de Rijksnormaalschool voor tekenonderwijzers te Amsterdam;

BART VAN HOVE, directeur der Quellinusschool te Am- sterdam;

F. Lz. BERGHUIS, directeur der ambachtsschool en der gemeentelijke burgeravondschoot te Arnhem;

B. W. WIERINK, directeur der industrieschool van de Maatschappij voor den werkenden stand, leeraar aan de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onder- wijzeressen te Amsterdam;

H. A. C. DEKKER, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem, te Amsterdam;

J. H. A. MIALARET en E. F. W. KERLING, hoofdleeren en G. A. LAAGLAND, leeraar aan de Academie voor beel- dende kunsten te 's Gravenhage;

N. VAN DER SCHUIT, leeraar aan de gemeentelijke tee- kenschool te Roermond;

J. C. U. LEGNER, leeraar aan de Rijks- hogere burger- school en aan de burgeravondschoot te Utrecht;

d. lid en voorzitter: dr. A. G. VAN HAMEL, hoog- leeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen;

leden:

L. CHATELAIN, leeraar aan de hogere burgerschool met 5jarigen cursus te 's Gravenhage;

J. S. PIQUET, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Zwolle;

N. L. VERLINT, leeraar aan de Rijks- hogere burger- school te Utrecht;

A. BOURQUIN, leeraar aan het gymnasium te Utrecht;

E. J. SOMMER, leeraar aan het gymnasium te Groningen;

H. C. P. DIRKS, leeraar aan de kweekschool voor onder- wijzers en onderwijzeressen te Amsterdam;

plaatsvervangende leden:

L. M. BAALÉ, leeraar aan de tweede hogere burger- school met 3jarigen cursus te Amsterdam;

F. RODE, leeraar aan de handelsschool te Amsterdam;

e. lid en voorzitter: dr. W. G. BRILL, oud-hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht, te Utrecht;

leden:

B. C. BRENNAN, leeraar aan de Rijks- hogere burger- school en het gymnasium te Zwolle;

K. TEN BRUGGENCATE, leeraar aan het gymnasium te Leeuwarden;

J. S. ROBINSON, leeraar aan de Rijks- hogere burger- school te Utrecht;

M. G. VAN NIECK, leeraar aan de hogere burgerschool en het gymnasium te Breda;

C. HEYMAN, leeraar aan de hogere burgerschool met 5jarigen cursus te Haarlem;

P. ROORDA, leeraar aan het gymnasium te Groningen;

S. VAN BRAAM, leeraar aan het gymnasium te Utrecht;

C. GRONDHOUD, leeraar aan de tweede hogere burger- school met driejarigen cursus te Amsterdam;

J. N. HESSLING, leeraar aan de hogere burgerschool te Dordrecht;

1) Omtrent de akten-examens *lager onderwijs* voor de Fransche taal, volgen de bijzonderheden in hoofdstuk „Lager Onderwijs” hierna.

R. F. MODDERMAN, directeur van de Rijks- hogere burgerschool te Meppel;

A. S. KOK, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Tilburg;

A. PICNOT, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Venlo.

leden-plaatsvervangers:

I. K. FREDERIKS, leeraar aan de hogere burgerschool te Deventer;

A. VAN DER ENT, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen.

f. lid en voorzitter: dr. B. SYMONS, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen;

leden:

G. R. DEELMAN, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool te Deventer;

dr. E. F. KOSSMANN, leeraar aan het gymnasium en aan de hogere burgerschool te Tiel en privaats-docent aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

I. C. KNOEST, leeraar aan het gymnasium te Rotterdam;

J. J. A. A. FRANTZEN, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

F. G. DE LIEFDE, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en het gymnasium te Middelburg;

J. OOSTING, leeraar aan de hogere burgerschool met driejarigen cursus te Rotterdam;

H. POL, leeraar aan het gymnasium te Groningen;

A. RÖTTGER, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool te Maastricht;

A. L. SCHMIDT Jr., leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage;

P. W. MERKES, leeraar aan het gymnasium op gereformeerden grondslag te Amsterdam;

L. OBERMÜLLER, leeraar aan de hogere burgerschool met 5jarigen cursus te Haarlem;

R. DIJKSTRA, leeraar aan de tweede hogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam;

leden plaatsvervangers:

M. HORN, leeraar aan het gymnasium en aan de hogere burgerschool te Schiedam;

dr. G. VAN DER WAALS, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Utrecht;

g. lid en voorzitter: dr. W. B. J. VAN EYK, inspecteur van het middelbaar onderwijs;

leden:

L. BROEKEMA, directeur van en G. REINDERS, dr. J. RITZEMA BOS en S. LAKO, leeraren aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen;

dr. A. M. PRINS, Rijkslandbouwleeraar te Deventer;

h. lid en voorzitter: dr. A. T. VAN AKEN, inspecteur van het middelbaar onderwijs;

leden:

L. F. KAROL DE FOUW, arts, officier van gezondheid 2de klasse, te 's Gravenhage;

dr. W. KOSTER, oud-hoogleeraar te Hilversum;

dr. K. F. WENCKEBACH, assistent voor de ontledkunde aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

J. H. GISOLF, leeraar aan de hooge burgerschool met 5jarigen cursus te 's Gravenhage;

L. D. LABBERTÉ, onderwijzer aan de kweekschool voor onderwijzers te Maastricht;

W. H. HENGHEVELT, onderwijzer in de gymnastiek aan eene school voor lager onderwijs te 's Gravenhage.

De verslagen der commissiën volgen als bijlagen **K**, **L**, **M**, **N**, **O**, **P**, **Q** en **R** hierachter.

De vergunning bedoeld bij art. 4, tweede lid, der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, werd aan 3 vreemdelingen verleend.

§ 11. TOEZICHT OP HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

De beide inspecteurs en de plaatselijke commissiën van toezicht oefenden het toezicht uit dat hun bij de wet is opgedragen.

§ 12. ONDERWIJS IN DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

a. GEMEENTELIJKE INSTELLING TE DELFT.

Het aantal vakken van wetenschap waarin aan deze inrichting onderwijs wordt gegeven, werd in 1890 vermeerderd met één, namelijk »verbindleer en elementaire chirurgie". Voor koloniale ambtenaren moet het van het grootste gewicht worden geacht eenige elementaire kennis van genees- en heilkunde te bezitten en onder goedkeuring van het dagelijksch bestuur werd door den raad van bestuur der instelling dan ook het aanbod aanvaard van dr. J. THOMME om in bovenvermeld vak onderwijs te geven. Een groot aantal studenten der instelling benevens enkele ambtenaren met verlof hier te lande volgen dit onderricht.

De invloed van de in den laatsten tijd zoo verbeterde omstandigheden deed zich uit den aard der zaak gevoelen bij de inschrijving van studenten; hun getal bedroeg 82 tegenover 50 in den vorigen cursus.

Volgens het door burgemeester en wetbouders vastgesteld programma, waren de lessen voor den cursus 1890-1891 aldus verdeeld:

		Aantal uren 's weeks	
		1ste jaar.	2de jaar.
Maleische taal		3	5
Javaansche »		5	4
Madoereesche »		2	3
Soendaneesche »		2	3
Balineesche »		2	3
Makassaarsche of Boegineesche taal.		2	3
Bataksche taal		2	3
		Voor beide jaren gezamenlijk.	
Geschiedenis van Nederlandsch-Indië . .		3	
Land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië		4	
Godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Nederlandsch-Indië . .		4	
Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië		5	
Buitengewone colleges.	Kennis der Nederlandsch-Indische wetboeken .	3	
	Verbandleer en elementaire chirurgie . . .	1	

Op 31 December 1890 bedroeg het getal ingeschrevenen 88, waarvan:

59 die het eindexamen aflegden aan eene hogere burgerschool in Nederland;

- 11 aan eene dito in Nederlandsch-Indië, en
 4 aan een gymnasium met zesjarigen cursus;
 1 aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen;
 1 aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda;
 4 doctoren in de rechtswetenschap en 1 doctor in de staatswetenschap;
 1 candidaat in de rechtswetenschap en 3 Oost-Indische ambtenaren met verlof;
 1 heeft examen C afgelegd als scheepsbouwkundig ingenieur en 2 zijn kweekelingen der Polytechnische School te Delft.

De studie der inlandsche talen werd gevolgd in het

	1ste jaar.	2de jaar.
Maleisch, door	43	39
Javaansch, >	41	31
Soendaneesch, >	30	5
Madoereesch, >	36	19
Boegineesch, >	>	>
Bataksch, >	1	>
Makassaarsch, >	>	>
Balineesch, >	>	>

Bovendien in beide studie jaren 1 in het Javaansch.

Het aantal ingeschrevenen van den cursus 1889/1890 en vroeger, die aan het zoogenaamd groot Oost-Indisch ambtenaarsexamen deelnamen, bedroeg 15. Daarvan slaagden er 12, waarvan 10 voor den gewonen burgerlijken dienst en 2 voor de rechterlijke macht in Nederlandsch-Indië.

Zoo wel door talrijke geschenken als door aankoop werd de bibliotheek in 1890 wederom aanmerkelijk uitgebreid. Als hulpmiddel voor het onderwijs bewees zij opnieuw belangrijke diensten aan docenten en studenten. Wat de ethnologische collectie aangaat, deze werd eveneens door geschenken van oud-leerlingen en anderen en ook door aankoop wezenlijk verrijkt.

b. GEMEENTELIJKE INSTELLING TE LEIDEN.

De lessen werden geregeld gegeven volgens het volgende programma:

	Studiejaar.	1ste.	2de.
Staatsinstellingen van Ned.-Indië . wekelijks 3 u.	3 u.	3 u.	
Godsdienstige wetten enz.	>	3 >	3 >
Land- en volkenkunde	>	4 >	5 >
Geschiedenis van Ned.-Indië	>	>	1 >
Maleisch	>	3 >	4 >
Javaansch	>	4 >	4 >
Soendaneesch	>	1 >	3 >
Madoereesch	>	1 >	3 >

Te zamen . . . 21 u. 26 u.

Het aantal ingeschrevenen voor den cursus 1890/91, aangevangen 16 September, bedroeg 17, van welke 5 slechts enkele lessen volgden; 13 hunner maakten gebruik van de vergunning van heeren curatoren der Rijks-universiteit om een of twee colleges aan die Universiteit te volgen.

Aan het einde van den cursus, in den zomer van 1891, deden 5 examen voor den Indischen dienst; 3 slaagden en werden ter beschikking gesteld van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië om te worden benoemd tot ambtenaren.

Allergevoeligst werd de instelling getroffen door het besluit van den lector dr. C. SNOUCK HURGRONJE, zich met

verlof in Nederlandsch-Indië bevindende en sedert benoemd tot hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden, om niet naar Holland terug te keeren en intrekking te vragen van zijne benoeming tot hoogleeraar. In de laatste dagen van December werd de lector in de Javaansche taal, de heer D. F. VAN DER PANT, zeer ernstig ongesteld, ten gevolge waarvan diens lessen tijdelijk werden waargenomen door den hoogleeraar A. C. VREKDE.

Deze en verschillende andere omstandigheden deden curatoren besluiten om de opheffing van de Oost-Indische instelling met het einde van den cursus 1890/91 in overweging te geven. Tot de opheffing werd besloten in de gemeenteraadssitting van 5 Maart 1891.

§ 13. KOSTEN VAN HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Overzicht der uitgaven voor middelbaar onderwijs in 1890 door het Rijk.

I. Inspecteurs van het middelbaar onderwijs.

a. Jaarwedden	f 7 000,00
b. Reis- verblijf- en bureelkosten.	1 442,95
	f 8 442,95

II. Rijkslandbouwschool.

a. Personeel	f 60 858,33
Materieel	28 124,95*
	88 983,28*

III. Polytechnische school.

a. Personeel	f 116 254,99*
b. Materieel	35 595,74
	151 850,73*

IV. Rijks-hoogere burgerscholen.

a. Personeel:	
Bergen op Zoom	f 15 000,00
's Hertogenbosch	25 637,50
Tilburg	24 349,10
Helmond	18 176,00
Zaltbommel	12 700,00
Winterswijk	13 100,00
Gouda	20 200,00
Alkmaar	23 300,00
Middelburg	26 700,00
Utrecht	32 300,00
Leeuwarden	32 100,00
Heerenveen	12 900,00
Zwolle	27 163,31*
Meppel	12 600,00
Groningen	28 925,00
Sappemeer	14 525,00
Warffum	14 562,49*
Assen	20 766,65*
Roermond	25 625,00
Venlo	18 433,25

b. Materieel:

Bergen op Zoom	1 650,06
's Hertogenbosch	2 560,39
Tilburg	7 140,39
Helmond	2 436,02

Zaltbommel	f 1 943,31 ⁵
Winterswijk	1 968,67 ⁵
Gouda	3 462,69
Alkmaar	3 173,82
Middelburg	3 735,89
Utrecht	4 124,67
Leeuwarden	4 450,58 ⁵
Heerenveen	2 601,27 ⁵
Zwolle	4 188,46 ⁵
Meppel	2 050,90 ⁴
Groningen	4 439,05
Sappemeer	2 369,25 ⁵
Warffum	2 350,51
Assen	3 615,65 ⁴
Roermond	3 671,19 ⁵
Venlo	2 217,62

f 483 213,75

V. Subsidien voor inrichtingen van
middelbaar onderwijs.

Breda f	7 250,00
Arnhem	7 000,00
Zutphen	7 000,00
Tiel	7 000,00
Nijmegen	7 000,00
Apeldoorn	7 000,00
Rotterdam	7 000,00
Delft	7 000,00
Dordrecht	7 000,00
Leiden	7 000,00
Schiedam	7 000,00
Gorinchem	8 500,00
Brielle	5 000,00
Amsterdam	10 000,00
Haarlem	7 000,00
Zaandam	7 000,00
Hoorn	8 500,00
Enkhuizen	5 000,00
Goes	8 500,00
Zierikzee	8 500,00
Amersfoort	8 000,00
Sneek	8 500,00
Harlingen	6 000,00
Deventer	7 000,00
Almelo (stad). . . .	7 000,00
Veendam	8 500,00
Winschoten	5 000,00
Maastricht	10 000,00
Enschede (Nederlandsche school voor nijverheid en handel).	15 666,00

De Academie »Minerva» te Groningen f	2 400,00
Arnhemsche handwerksschool voor meisjes te Arnhem	2 000,00
Industrieschool voor meisjes te 's Gravenhage	3 000,00
Idem voor vrouwelijke jeugd te Amsterdam	4 500,00
Vereeniging industrieschool voor meisjes te Rotterdam . . .	2 000,00
Gemeente Schiermonnikoog . . .	2 200,00
Wis- en zeevaartkundige school te Harlingen	900,00
Zeevaartkundige school te Vlieland	500,00
Gemeente Delfzijl	2 516,66
Gemeente Terschelling	650,00
Kweekschool voor machi- nisten te Amsterdam	5 000,00
De gemeente Rotterdam	6 000,00
Maatschappij voor landbouw en veeteelt in Friesland	1 000,00
Noordbrabantsche Maat- schappij van landbouw, ter bevordering van het onderwijs in landbouw	650,00
Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van landbouw, voor het door haar gegeven vak-onderwijs in de zuivel- bereiding	941,72 ⁵
Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van landbouw, ter bevordering van het van- wege de Maatschappij gegeven onderwijs in de landbouw, veeteelt en hout- of ooftboom- teelt	250,00
Hollandsche Maatschappij van landbouw, voor gegeven onderwijs in landbouw en vee- teelt	500,00
Genootschap ter bevordering van den landbouw in Drenthe, ten behoeve van het door haar te geven onderwijs in landbouw enz.	500,00
Maatschappij van landbouw in Limburg, ter bevordering van het onderwijs in landbouwk. .	600,00
Vereeniging de Zuidholland- sche Leerhoeve voor zuivelbe- reiding	3 000,00
Vereeniging ter bevordering van tuin- en landbouw te Maastricht, ten behoeve van het onderwijs in de ooftboomteelt .	500,00
Opleiding van landbouw- onderwijzers	750,00
Maatschappij van Weldadig- heid te Frederiksoord, ten be- hoeve der boschbouwschool . . .	3 125,00
Vereeniging voor vakonder- wijs in de zuivelbereiding in Friesland, te Bolsward	4 000,00

f 268 399,38⁵

VI. Reis- en verblijfkosten en vacatie-gelden van de leden der commissiën tot het afnemen der eindexamens voor de hoogere burgerscholen, de landbouwscholen en de Polytechnische school, benevens verdere kosten van die examens f 32 299,05

VII. Idem, idem van de leden der commissiën tot het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid voor het middelbaar onderwijs, eene der akten van bekwaamheid, vermeld in art. 65, of eene akte van bekwaamheid voor het handteekenen vermeld in art. 65bis der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) wenschen te ontvangen, benevens verdere kosten van die examens

35 731,91

Totaal . . . f 1 068 921,06^s

Voorts werd nog door het Rijk uitgegeven :

VIII. Subsidie aan de gemeente 's Hertogenbosch ten behoeve van de school voor nuttige en beeldende kunsten aldaar . f 4 383,52^s

Idem aan de gemeente Zaltbommel, ten behoeve van het onderwijs in het teekenen 250,00

Idem aan de Quellinusschool te Amsterdam 4 000,00

Idem aan de teekenschool van het museum van Kunstnijverheid te Haarlem 3 000,00

Idem aan de Academie Minerva te Groningen, ten behoeve van het onderwijs in de beeldende kunsten 3 250,14

Idem aan de gemeente Roermond, ten behoeve van het onderwijs in het teekenen 2 494,45^s

Idem aan de gemeente Edam, ten behoeve van het onderwijs in het teekenen 1 350,00

Reis- en verblijfkosten wegens het toezicht op het teekenonderwijs en wegens het houden van voordrachten in het belang van dat onderwijs endaarmede in verband staande uitgaven. 2 131,66

Zilveren en bronzen penningen ten dienste van de teekenscholen 162,34

Normaalschool voor onderwijzers in het teekenen 35 350,92

Kunstnijverheid 22 967,39^s

Idem aan de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam, ten behoeve van de industrijschool dier Maatschappij 2 000,00

De Amsterdamsche afdeling der Vereeniging ter bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid in Nederland 3 000,00

Gemeente Borculo, ten behoeve der teekenschool aldaar. 250,00

Subsidie aan het instituut voor doofstommen te St. Michiels-Gestel 2 000,00

Subsidie aan het instituut voor doofstommen te Rotterdam . . . f 6 000,00

Idem aan het instituut voor doofstommen te Groningen. 6 000,00

Idem aan het geneesk. gesticht voor minderjarige idioten te 's Gravenhage 3 000,00

f 101 590,43^s

Totaal der Rijksuitgaven . . . f 1 170 511,58

Van deze uitgaven zijn de volgende inkomsten af te trekken :

opbrengst der schoolgelden aan :

de Rijkslandbouwschool . . . f 5 575,00

Polytechnische school 40 170,00

Rijks-hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch 1 851,75

Tilburg. 1 184,00

Bergen op Zoom 1 169,00

Helmond 1 122,00

Zaltbommel 1 023,75

Winterswijk 823,50

Gouda 1 937,50

Alkmaar 2 235,00

Middelburg 3 329,00

Utrecht 7 722,50

Leeuwarden 6 526,25

Heerenveen 1 803,50

Zwolle 3 447,50

Meppel 1 527,50

Groningen 6 247,25

Sappemeer 1 440,00

Warffum 877,00

Assen 1 814,50

Roermond 1 480,00

Venlo 1 555,75

Batig slot der gelden, ontvangen voor de akte-examens 76,79

f 94 939,04

Zuiver bedrag der Rijksuitgaven in 1890 f 1 075 572,54

Evenals in vorige jaren volgt hier eene opgave der uitgaven, sedert het in werking treden der wet van 1863 door het Rijk ten behoeve van het middelbaar onderwijs gedaan :

1863 f 18 723,45

1864 139 506,45^s

1865 357 667,93^s

1866 500 855,12^s

1867 651 627,21

1868 680 014,83^s

1869 822 249,72^s

1870 757 306,47

1871	f 758 406,46
1872	762 599,76 ^s
1873	817 036,38 ^s
1874	879 061,97
1875	866 005,45
1876	919 262,63 ^s
1877	984 643,93
1878	935 266,81 ^s
1879	991 004,83 ^s
1880	987 212,14 ^s
1881	1 033 943,31 ^s
1882	1 049 517,90 ^s
1883	1 050 386,91 ^s
1884	1 054 970,68
1885	1 056 859,75
1886	1 021 356,86 ^s
1887	1 059 183,44
1888	1 065 854,64
1889	1 063 756,60
1890	1 068 921,06 ^s

Totaal . . f 23 353 202,77

De uitgaven voor teekenacademiën en inrichtingen voor doofstommen zijn hieronder niet begrepen.

De ontvangsten van het Rijk waren in:

1863	niets;
1864	f 29 194,58
1865	36 160,14
1866	38 411,38

1867.	f 52 526,39
1868.	63 759,00
1869.	76 544,37 ^s
1870.	73 900,65 ^s
1871.	81 423,76
1872.	88 618,32
1873.	90 604,79
1874.	86 961,67 ^s
1875.	89 559,27
1876.	97 061,76 ^s
1877.	100 092,26
1878.	101 368,70
1879.	96 699,45
1880.	94 094,38
1881.	92 245,00
1882.	97 577,53 ^s
1883.	98 676,65
1884.	98 116,75
1885.	99 185,45
1886.	98 749,44
1887.	94 074,28
1888.	93 047,88
1889.	93 381,83
1890.	94 939,04

Totaal . . . f 2 256 974,74^s

Het zuiver bedrag der Rijksuitgaven sedert het in werking treden der wet tot ultimo December 1889 was alzoo f 21 096 228,02^s.

De volgende tabel vermeldt de uitgaven en ontvangsten der gemeenten voor hogere burgerscholen en burgerscholen:

OVERZICHT der ontvangsten en uitgaven door

GEMEENTEN.	UITGAVEN.				
	PERSONEEL.		MATERIEEL.		Commissiën van toezicht.
	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	
's Hertogenbosch	„	f 2 835,79	„	f 322,72	f 15,00
Breda	f 18 719,15		f 1 644,01		„
Tilburg	„	4 375,00	„	513,41 ^s	„
Arnhem	f 27 153,64 ^s	„	f 3 558,11	„	353,19 ^s
Nijmegen	18 614,17	7 633,33	1 675,18 ^s		200,00
Apeldoorn	15 602,26	„	1 528,75	„	10,00
Tiel	16 112,38	1 570,00	1 482,99 ^s	45,39	20,00
Zutphen	22 896,66 ^s	6 199,99 ^s	2 160,14		75,00
Brielle	11 350,00	„	451,53	„	25,00
's Gravenhage, school met 5jar. curs.	46 338,00	„	5 095,76 ^s	„	100,00
Id. id. id. 3jar. id.	20 250,00	„	2 630,87	„	„
Rotterdam, id. id. 5jar. id.	40 681,67	„	6 363,97 ^s	„	112,95
Id. id. id. 3jar. id.	33 849,99	„	4 413,85	„	„
Delft	23 040,05	6 956,00	1 422,95 ^s	1 289,37	50,00
Dordrecht	27 400,00	8 875,00	5 702,19		327,22 ^s
Leiden	31 336,12	„	4 878,95	„	50,00
Gouda	„	4 275,00	„	2 046,77 ^s	50,00
Kralingen	„	1 250,00	„	202,46	„
Schiedam	15 306,03 ^s	2 736,66 ^s	2 991,67 ^s		100,00
Gorinchem	17 300,00		3 128,81		50,00
Amsterdam, school met 5jar. curs	55 841,63	„	5 483,93	„	367,97
Id. 1ste id. id. 3jar. id.	53 691,71	„	5 847,67 ^s	„	„
Id. 2de id. id. 3jar. id.	45 058,32	„	3 812,98 ^s	„	„
Alkmaar	„	1 562,50	„	672,71	50,00
Haarlem, school met 5jar. cursus.	30 533,96 ^s	5 256,22	5 248,07	2 546,82 ^s	51,40
Id. id. id. 3jar. id.	1. 138,33	„	340 46	„	„
Hoorn	19 000,00	400,00	3 062,71 ^s	43,94	„
Zaandam	15 000,00	2 100,00	1 544,13 ^s	93,13	200,00

gemeenten voor het middelbaar onderwijs in 1890.

		ONTVANGSTEN.					
Subsidien aan bijzondere inrichtingen.	Totaal.	Subsidien van het Rijk.	SCHOOLGELDEN.		Totaal.	Zuiver bedrag der uitgaven.	
			Aan de gemeentelijke hoogere burgerscholen.	Aan de burgerscholen.			
>	f 3 173,51	>	>	>	>	f 3 173,51	
>	20 363,16	f 7 250,00	f 3 816,00	>	11 066,00	9 297,16	
>	4 888,41 ⁵	>	>	f 312,00	312,00	4 576,41 ⁵	
>	31 064,95	7 000,00	5 965,50	>	12 965,50	18 099,45	
>	28 122,68 ⁵	7 000,00	3 352,00	306,69	10 658,69	17 463,99 ⁵	
>	17 141,01	7 000,00	2 362,50	>	9 362,50	7 778,51	
>	19 230,76 ⁵	7 000,00	2 586,25	198,00	9 784,25	9 446,51 ⁵	
>	31 331,80	7 000,00	4 380,00	108,00	11 488,00	19 843,80	
>	11 826,53	5 000,00	1 510,00	>	6 510,00	5 316,53	
f 4 000,00	55 533,76 ⁵	>	18 493,21	>	18 493,21	37 040,55 ⁵	
>	22 880,87	>	5 205,00	>	5 205,00	17 675,87	
>	47 158,59 ⁵	7 000,00	10 095,00	>	17 095,00	30 063,59 ⁵	
>	38 263,84	>	7 755,00	>	7 755,00	30 508,84	
>	32 758,37 ⁵	7 000,00	6 982,50	>	13 982,50	18 775,87 ⁵	
>	42 304,41 ⁵	7 000,00	6 437,00	508,00	13 945,00	28 359,41 ⁵	
6 900,00	43 165,07	7 000,00	9 532,50	>	16 532,50	26 632,57	
>	6 371,77 ⁵	>	>	152,50	152,50	6 219,27 ⁵	
>	1 452,46	>	>	42,00	42,00	1 410,46	
>	21 134,37 ⁵	7 000,00	3 290,00	48,00	10 338,00	10 796,37 ⁵	
>	20 478,81	8 500,00	3 006,66 ⁵	10,50	11 517,16 ⁵	8 961,64 ⁵	
>	61 693,53	10 000,00	14 007,50	>	24 007,50	37 686,03	
>	59 539,38 ⁵	>	9 150,00	>	9 150,00	50 389,38 ⁵	
>	48 871,30 ⁵	>	7 297,50	>	7 297,50	41 573,80 ⁵	
>	2 285,21	>	>	>	>	2 285,21	
>	43 636,48	7 000,00	13 275,00	606,00	20 881,00	22 755,48	
>	11 478,79	>	3 990,00	>	3 990,00	7 488,79	
>	22 506,65 ⁵	8 500,00	3 180,00	63,00	11 743,00	10 763,65 ⁵	
>	18 937,26 ⁵	7 000,00	2 880,00	230,00	10 110,00	8 827,26 ⁵	

G E M E E N T E N.	U I T G A V E N.				
	P E R S O N E E L.		M A T E R I E E L.		Commissiën van toezicht.
	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	
Enkhuizen	f 8 760,00		f 1 036,24		f 140,83 ^s
Middelburg	»	f 4 590,38 ^s	»	f 2 109,22	150,00
Goes	f 16 193,56 ^s	525,00	1 706,01		»
Zierikzee	17 419,18		1 957,42		100,00
Vlissingen	»	2 540,00	»	932,55	75,00
Utrecht	20 783,32 ^s	12 875,00	f 3 050,72 ^s	372,26	»
Amersfoort	19 563,73 ^s		715,54 ^s		50,00
Leeuwarden	»	7 250,00	»	1 097,85	183,48
Harlingen	11 100,00	2 050,00	1 317,58		30,00
Sneek	17 020,00	»	1 556,40	»	80,00
Almelo (Stad)	17 100,00	»	1 715,98 ^s	»	»
Zwolle	»	5 899,99 ^s	»	2 083,83	100,00
Deventer	18 150,00	8 350,46	1 411,46 ^s	1 216,24 ^s	160,89
Kampen	37 166,00	1 768,00	3 910,28 ^s	279,67	325,00
Enschede	24 625,00	»	*) 32 071,02 ^s	»	50,00
Groningen	13 224,86 ^s	4 967,93 ^s	3 098,08		100,00
Veendam	15 250,00	»	1 992,83	»	100,00
Winschoten	11 855,00	»	333,47	»	»
Maastricht	19 063,00	2 241,05	2 097,24	574,42	»
	81 762,06 ^s		27 132,88 ^s		
Totaal . . .	f 801 725,69 ^s	f 109 083,32 ^s	f 105 307,14 ^s	f 16 442,78	f 3 852,94 ^s

*) In deze f 32 071,02^s zijn begrepen f 24 576,03^s voor verbouwings- en uitbreidingskosten der school.

		O N T V A N G S T E N.					
Subsidiën aan bijzondere inrichtingen.	Totaal.	Subsidiën van het Rijk.	S C H O O L G E L D E N.		Totaal.	Zuiver bedrag der uitgaven.	
			Aan de gemeentelijke hogere burgerscholen.	Aan de burgerscholen.			
>	f 9 937,07 ^s	f 5 000,00	f 725,13 ^s	>	f 5 725,13 ^s	f 4 211,94	
>	6 849,60 ^s	>	>	f 177,00	177,00	6 672,60 ^s	
>	18 424,57 ^s	8 500,00	2 494,41 ^s	177,00	11 171,41 ^s	7 253,16	
f 200,00	19 676,60	8 500,00	1 770,00	140,00	10 410,00	9 266,60	
>	3 547,55	>	>	106,00	106,00	3 441,55	
>	37 081,31	>	3 280,00	896,00	4 176,00	32 905,31	
>	20 329,28	8 000,00	4 519,22 ^s	72,00	12 591,22 ^s	7 738,05 ^s	
>	8 531,33	>	>	238,75	238,75	8 292,58	
>	14 497,58	6 000,00	1 720,00	>	7 720,00	6 777,58	
>	18 656,40	8 500,00	2 109,70	>	10 609,70	8 046,70	
>	18 815,98 ^s	7 000,00	3 252,79	>	10 252,79	8 563,19 ^s	
>	8 083,82 ^s	>	>	435,50	435,50	7 648,32 ^s	
>	29 289,06	7 000,00	4 101,00	757,10	11 858,10	17 430,96	
>	43 448,95 ^s	>	2 135,00	>	2 135,00	41 313,95 ^s	
>	56 746,02 ^s	15 666,00	4 710,00	>	20 376,00	36 370,02 ^s	
>	21 390,88	>	1 332,51	232,50	1 565,01	19 825,87	
>	17 342,83	8 500,00	1 333,75	>	9 833,75	7 509,08	
>	12 188,47	5 000,00	1 835,00	>	6 835,00	5 353,47	
>	23 975,71	10 000,00	2 682,50	144,50	12 827,00	11 148,71	
11 100,00	f 1 156 406,84	f 220 916,00	f 186 550,15	f 5 961,04	f 413 427,19	f 742 979,65	

Hierbij zijn nog te voegen de kosten van:

1°. de gemeentelijke instelling voor Indisch onderwijs te Delft en te Leiden;

2°. de middelbare scholen voor meisjes te Arnhem, Rotterdam, Dordrecht, 's Gravenhage, Leiden, Amster-

dam, Haarlem, Utrecht, Leeuwarden, Deventer en Groningen;

3°. De handelsschool te Amsterdam.

Deze uitgaven bedroegen:

	Personeel.	Materieel.	Totaal.
Instelling te Delft	f 25 400,00	f 1 665,39 ^s	f 27 065,39 ^s
» » Leiden	7 880,00	544,25	8 424,25
Meisjesschool te Arnhem	15 650,00	1 786,13	15 436,13
» » Rotterdam	29 337,50	3 177,04 ^s	32 514,54 ^s
» » Dordrecht	11 555,00	»	11 555,00
» » 's Gravenhage	24 200,00	2 311,10	26 511,10
» » Leiden	15 741,67	1 488,64 ^s	17 230,31 ^s
» » Amsterdam	21 300,00	2 512,15 ^s	23 812,15 ^s
» » Haarlem	16 278,63 ^s	867,74 ^s	17 146,38
» » Utrecht	20 096,65 ^s	1 839,67	21 936,32 ^s
» » Leeuwarden	17 643,03 ^s	2 307,64	19 950,67 ^s
» » Deventer	8 725,00	1 013,52 ^s	9 738,52 ^s
» » Groningen	21 980,08	2 036,43	24 016,51
Handelsschool te Amsterdam	35 045,88	3 972,33 ^s	39 018,21 ^s
Totaal	f 268 833,45 ^s	f 25 522,06 ^s	f 294 355,52

De opbrengst der schoolgelden was aan de:

Instelling te Delft	f 16 520,00
» » Leiden	2 250,00
Meisjesschool te Arnhem	4 128,50
» » Rotterdam	10 482,50
» » Dordrecht	4 750,00
» » 's Gravenhage	11 305,00
» » Leiden	6 302,50
» » Amsterdam	5 228,75
» » Haarlem	9 600,00
» » Utrecht	7 298,75
» » Leeuwarden	4 784,47 ^s
» » Deventer	1 401,00
» » Groningen	9 279,92
Handelsschool te Amsterdam	21 692,50
Totaal	f 115 023,89 ^s

Ten aanzien van de vorenstaande tabellen valt nog het volgende op te merken.

Het subsidie bij de gemeente 's Gravenhage opgegeven werd verleend ten behoeve der aan de ambachtsschool verbonden burgeravondschool; te Leiden aan de burgeravondschool van het genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix, en te Zierikzee aan de gymnastiekschool, voor het geven van onderwijs in de gymnastiek aan de leerlingen der hogere burgerschool.

Door de gemeente Gouda werd over 1890 f 6970 bijgedragen in de kosten van uitbreiding der aldaar gevestigde

Rijks- hogere burgerschool van 3jarigen cursus tot eene van 5jarigen cursus.

De uitgaven voor materieel konden te Breda, Nijmegen, Zutphen, Dordrecht, Schiedam, Gorinchen, Hoorn, Enkhuizen, Goes, Zierikzee, Amersfoort, Harlingen en Groningen niet afzonderlijk opgegeven worden voor de hogere burgerschool en de burgerschool — te Dordrecht ook niet voor de middelbare meisjesschool — evenmin als die voor personeel te Breda, Gorinchem, Hoorn, Enkhuizen, Zierikzee en Amersfoort.

Evenals vroeger zijn de uitgaven voor de commissien van toezicht voor het geheel in de tabel opgenomen, ook al hadden zij, zooals dikwijls het geval was, nog andere scholen onder haar beheer.

Sedert het in werking treden der wet, zijn door de gemeenten de volgende uitgaven gedaan voor hogere burgerscholen en burgerscholen:

1863	niets.
1864	f 204 447,84 ^s
1865	610 573,17
1866	584 685,84
1867	661 495,34
1868	703 201,60
1869	675 871,33
1870	717 754,07 ^s
1871	794 134,32
1872	857 284,81
1873	874 790,96 ^s
1874	924 439,02

1875.	f 1 041 760,82
1876.	1 010 909,41
1877.	1 108 094,15 ^s
1878.	1 131 058,97 ^s
1879.	1 170 228,11
1880.	1 236 680,46
1881.	1 269 613,66 ^s
1882.	1 321 063,59
1883.	1 436 631,99 ^s
1884.	1 378 826,07 ^s
1885.	1 378 248,32
1886.	1 375 584,08 ^s
1887.	1 393 383,92 ^s
1888.	1 386 701,26 ^s
1889.	1 397 181,07 ^s
1890.	1 450 762,36
Totaal	f 28 095 506,60

De ontvangsten waren in:

1863.	niets.
1864.	f 37 054,90
1865.	107 183,79
1866.	177 880,03
1867.	207 167,67 ^s
1868.	226 489,21 ^s
1869.	259 637,50
1870.	299 906,85 ^s
1871.	318 682,44 ^s
1872.	353 747,27
1873.	361 786,82 ^s
1874.	373 646,38 ^s
1875.	387 444,07
1876.	396 357,53
1877.	402 920,28 ^s
1878.	419 233,12 ^s
1879.	433 615,78
1880.	445 758,84 ^s
1881.	446 114,63
1882.	447 173,44
1883.	449 136,16 ^s
1884.	459 980,83
1885.	462 128,17
1886.	469 426,29 ^s
1887.	485 132,53
1888.	491 881,87
1889.	506 077,27
1890.	528 451,08 ^s
Totaal	f 9 954 014,51

Het zuiver bedrag der gemeentelijke uitgaven sedert het in werking treden der wet tot ultimo December 1890 was alzoo f 18 141 492,09.

Evenals in vorige verslagen volgt hier eene samentrekking der uitgaven, door Rijk en gemeenten in 1890 gedaan, voor het middelbaar onderwijs volgens de wet van 1863.

INDISCH ONDERWIJS.

Gemeentelijke instelling te Delft	f 27 065,39 ^s
» » » Leiden	8 424,25

Toezicht op het middelbaar onderwijs.

Inspecteurs	8 442,95
Commissiën van toezicht	3 852,94 ^s

Polytechnische school, Rijkslandbouwschool en Rijks- hogere burgerscholen.

Polytechnische school	151 850,73 ^s
Rijkslandbouwschool	88 983,28 ^s
Bergen op Zoom	16 650,06
's Hertogenbosch	28 197,89
Tilburg	31 489,49
Helmond	20 612,02
Zaltbommel	14 643,31 ^s
Winterswijk	15 068,67 ^s
Gouda	23 662,69
Alkmaar	26 473,82
Middelburg	30 435,89
Utrecht	36 424,67
Leeuwarden	36 550,58 ^s
Heerenveen	15 501,27 ^s
Zwolle	31 351,78
Meppel	14 650,90 ^s
Groningen	33 364,05
Sappemeer	16 894,25 ^s
Warffum	16 913,00 ^s
Assen	24 382,31
Roermond	29 296,19 ^s
Venlo	20 650,87

Gemeentelijke hogere burgerscholen.

Breda	20 363,16
Arnhem	30 711,75 ^s
Nijmegen	27 922,68 ^s
Apeldoorn	17 131,01
Tiel	17 595,37 ^s
Zutphen	31 256,80
Brielle	11 801,53
's Gravenhage (school met 5jarigen cursus)	51 433,76 ^s
Idem (» » 3jarigen »)	22 880,87
Rotterdam (» » 5jarigen »)	47 045,64 ^s
Idem (» » 3jarigen 2)	38 263,84
Delft	24 463,00 ^s

Dordrecht	f 41 977,19	Gorinchem (niet afzonderlijk op te geven).	
Leiden	36 215,07	Alkmaar	f 2 235,21
Schiedam	21 034,37 ⁵	Haarlem	7 803,04 ⁵
Gorinchem	20 428,81	Hoorn (niet afzonderlijk op te geven).	
Amsterdam (school met 5jarigen cursus).	61 325,56	Zaandam	2 193,13
Idem (1ste » » 3jarigen »)	59 539,38 ⁵	Enkhuizen (niet afzonderlijk op te geven).	
Idem (2de » » 3jarigen »)	48 871,30 ⁵	Middelburg	6 699,60 ⁵
Haarlem (school met 5jarigen cursus).	35 782,03 ⁵	Goes (niet afzonderlijk op te geven).	
Idem (» » 3jarigen » . . .	11 478,79	Zierikzee (idem).	
Hoorn	22 062,71 ⁵	Vlissingen	3 472,55
Zaandam	16 544,13 ⁵	Utrecht	13 247,26
Enkhuizen	9 796,24	Amersfoort (niet afzonderlijk op te geven).	
Goes	18 424,57 ⁵	Leeuwarden	8 347,85
Zierikzee	19 376,60	Harlingen (niet afzonderlijk op te geven).	
Utrecht	23 834,05	Zwolle	7 983,82 ⁵
Amersfoort	20 279,28	Deventer	9 566,70 ⁵
Harlingen.	14 467,58	Kampen	2 047,67
Sneek	18 576,40	Groningen (niet afzonderlijk op te geven).	
Almelo (Stad)	18 815,98 ⁵	Maastricht	2 815,47
Deventer	19 561,46 ⁵	Handelsschool te Amsterdam	39 018,21 ⁵
Kampen	41 076,28 ⁵	Scholen voor middelbaar onderwijs voor meisjes	219 847,66
Enschedé	56 696,02 ⁵	Subsidien aan bijzondere inrichtingen	11 100,00
Groningen	21 290,88	Examen-commissiën	68 053,46
Veendam	17 242,83		
Winschoten	12 188,47	Totaal der uitgaven in 1890	f 2 250 862,60
Maastricht	21 160,24		
Burgerscholen.		Van bovengenoemde inrichtingen werden de volgende ontvangsten verkregen:	
s Hertogenbosch	3 158,51	Schoolgelden door het Rijk geheven	f 94 862,25
Breda (niet afzonderlijk op te geven).		Idem door de gemeente geheven	307 535,08 ⁵
Tilburg	4 888,41 ⁵	Batig slot der gelden, ontvangen voor de akte-examens	76,79
Arnhem (niet afzonderlijk op te geven).			
Nijmegen (idem)		Totaal bedrag der ontvangsten in 1890. f 402 474,12 ⁵	
Tiel	1 615,39		
Zutphen (niet afzonderlijk op te geven).		Het zuiver bedrag der uitgaven van het Rijk en de gemeenten voor het middelbaar onderwijs, ingericht volgens de wet van 1863, was alzoo f 1 848 388,47 ⁵ .	
Delft	8 245,37		
Dordrecht (niet afzonderlijk op te geven).		De uitgaven der gemeenten voor andere inrichtingen van middelbaar onderwijs, voor teeken- en industriescholen en dergelijke, en de inkomsten daarvan verkregen, worden in de volgende tabel vermeld.	
Gouda	6 321,77 ⁵		
Kralingen.	1 452,46		
Schiedam (niet afzonderlijk op te geven).			

TEEKEN-, INDUSTRIESCHOLEN ENZ.

1890.

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	UITGAVEN		
		Personeel.	Materieel.	Commissie van toezicht.
<i>Noordbrabant.</i>				
Bergen op Zoom	Teekenschool ,	f 1 600,00	f 76,32	f 50,00
Breda	Teekenschool ,	2 857,49	154,12 ²	25,00
Eindhoven	Teekenschool ,	595,00	101,30 ⁵	»
Grave	Teekenschool ,	800,00	31,54	»
Helmond.	Teekenschool ,	500,00	»	»
's Hertogenbosch	Ambachtsschool ,	1 900,00	958,70	»
's Hertogenbosch	School voor nuttige en beeldende kunsten ,	6 906,95	2 712,23	»
Oosterhout	Teekenschool ,	244,70	»	»
Ravenstein	Teekenschool ,	1 603,00	239,16 ⁵	»
Roosendaal	Teekenschool ,	»	195,79 ²	»
Tilburg	Weefschool ,	1 000,00	301,45 ⁵	»
<i>Gelderland.</i>				
Borculo	Teekenschool ,	»	»	»
Apeldoorn	Teekenschool ,	»	»	»
Harderwijk	Timmerschool ,	»	»	»
Nijkerk	Teekenschool ,	»	»	»
Arnhem	Ambachtsschool ,	»	»	»
Arnhem	Teekenschool ,	»	»	»
Arnhem	Natuurkundig onderwijs.	»	»	»
Arnhem	Industrieschool voor meisjes.	»	»	»
Zaltbommel.	Teekenschool ,	750,00	175,18 ²	»
Hattem	Teekenavondschoon voor den ambachtsstand ,	»	»	»
Huissen	Teekenschool ,	»	»	»
Doetinchem (Stad)	Teekenavondschoon voor den ambachtsstand ,	590,00	115,17	»
Renkum	Teekenschool ,	»	»	»
<i>Zuidholland.</i>				
Schoonhoven	Teekenschool ,	»	»	»
Alphen-Oudshoorn	Ambachtsschool ,	»	»	»
's Gravenhage	Ambachtsschool ,	»	»	»
's Gravenhage	Zeevaartkundige school ,	800,00	500,00	»
's Gravenhage	Academie van beeldende kunsten ,	»	»	»
's Gravenhage	Industrieschool voor meisjes ,	»	»	»
Leiden	Practische ambachtsschool ,	»	»	»
Noordwijk	Ambachts- en teekenschool ,	»	»	»
Rotterdam	Zeevaartkundige school ,	8 925,01	5 441,25 ⁵	»
Rotterdam	Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen ,	»	»	»

		I N K O M S T E N.				Zuiver bedrag der uitgaven.
Subsidiën.	Totaal.	S U B S I D I Ë N		Schoolgelden.	Totaal.	
		van het Rijk.	van de provincie.			
»	f 1 726,32	»	f 546,86	f 482,25	f 1 029,11	f 697,21
»	3 036,61 ^s	»	786,12	»	786,12	2 250,49 ^s
»	696,30 ^s	»	193,11	»	193,11	503,19 ^s
»	831,54	»	273,33	»	273,43	558,11
»	500,00	»	170,90	»	170,90	329,10
»	2 858,70	»	»	53,00	53,00	2 805,70
»	9 619,18	f 4 383,52 ^s	1 194,12	264,25	5 841,89 ^s	3 777,28 ^s
f 728,80	973,50	»	208,48	»	208,48	765,02
»	1 842,16 ^s	18,34	»	»	1 834,00	8,16 ^s
1 231,47	1 427,26 ^s	»	»	»	»	1 427,26 ^s
»	1 301,45 ^s	»	»	52,00	52,00	1 240,45 ^s
175,00	175,00	»	»	»	»	175,00
500,00	500,00	»	»	»	»	500,00
250,00	250,00	»	»	»	»	250,00
150,00	150,00	»	»	»	»	150,00
16 025,00	16 025,00	»	»	»	»	16 025,00
5 345,00	5 345,00	»	»	»	»	5 345,00
350,00	350,00	»	»	»	»	350,00
2 000,00	2 000,00	»	»	»	»	2 000,00
»	925,18 ^s	250,00	»	»	250,00	675,18 ^s
200,00	200,00	»	»	»	»	200,00
27,00	27,00	»	»	»	»	27,00
»	705,17	300,00	»	90,75	390,75	314,42
100,00	100,00	»	»	»	»	100,00
100,00	100,00	»	»	»	»	100,00
175,00	175,00	»	»	»	»	175,00
8 000,00	8 000,00	»	»	»	»	8 000,00
»	1 300,00	»	»	»	»	1 300,00
12 000,00	12 000,00	»	»	»	»	12 000,00
6 000,00	6 000,00	»	»	»	»	6 000,00
4 000,00	4 000,00	»	»	»	»	4 000,00
75,00	75,00	»	»	»	»	75,00
»	14 366,26 ^s	6 000,00	»	1 165,00	7 165,00	7 201,26 ^s
45 480,03 ^s	45 480,03 ^s	»	»	»	»	45 480,03 ^s

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	UITGAVEN.		
		Personeel.	Materieel.	Commissie van toezicht.
Rotterdam	Teekenschool, (1)	>	>	>
Rotterdam	Ambachtsschool,	>	>	>
Rotterdam	Industrieschool voor meisjes,	>	>	>
Woerden	Ambachts- en teekenschool,	>	>	>
Vianen	Teekenschool,	>	>	>
Bodegraven	Ambachtsteekenschool,	f 250,00	f 55,62	>
Dordrecht	Ambachtsschool,	>	>	>
Hellevoetsluis	Teekenschool,	>	>	>
Gorinchem	Teekenschool,	>	>	>
<i>Noordholland.</i>				
Amsterdam	Teekenschool Quellinus,	>	>	>
Amsterdam	Teekenschool Werkmansbond,	>	>	>
Amsterdam	Zeevaartkundige school,	>	>	>
Amsterdam	Eerste ambachtsschool,	>	>	>
Amsterdam	Tweede ambachtsschool,	>	>	>
Amsterdam	Industrieschool voor meisjes,	>	>	>
Hoorn	Teekenschool,	400,00	71,14	>
Helder	Zeevaartkundige school,	>	>	>
Helder	Industrieschool,	>	>	>
Helder	Teekenschool,	200,00	>	>
Purmerend	Teekenschool,	1 125,00	425,62	100,00
Terschelling	Zeevaartkundige school,	1 600,00	193,09 ^s	>
Vlieland	Zeevaartkundige school,	800,92 ^s	277,17	>
Zaandam	Teekenschool,	100,00	255,44	>
Edam	Teekenschool,	1 521,40	1 350,43	100,00
<i>Zeeland.</i>				
Middelburg	Ambachtsschool,	>	>	>
Goes	Ambachtsschool,	>	>	>
Hulst	Teekenschool,	286,00	52,32 ^s	>
Ziekikzee	Ambachtsschool,	>	>	>
Zierikzee	Ambachts- en industrieschool,	>	>	>
Hontenisse	Teekenschool,	>	>	>
Oud-Vosmeer	Teekenschool,	>	>	>
Ter Neuzen	Teekenschool,	>	160,42 ^s	>
<i>Utrecht.</i>				
Utrecht	Ambachtsschool,	>	>	>

(1) In de voormalige gemeente Delfshaven.

I N K O M S T E N.						
Subsi diën.	Totaal.	S U B S I D I Ë N.		School gelden.	Totaal.	Zuiver bedrag der uitgaven.
		van het Rijk.	van de provincie.			
f 1 978,70	f 1 978,70	»	»	»	»	f 1 978,70
24 000,00	24 000,00	»	»	»	»	24 000,00
3 000,00	3 000,00	»	»	»	»	3 000,00
275,00	275,00	»	»	»	»	275,00
150,00	150,00	»	»	»	»	150,00
»	305,62	»	»	f 65,00	f 65,00	240,62
1 500,00	1 500,00	»	»	»	»	1 500,00
50,00	50,00	»	»	»	»	50,00
500,00	500,00	»	»	»	»	500,00
4 000,00	4 000,00	»	»	»	»	4 000,00
4 000,00	4 000,00	»	»	»	»	4 000,00
2 350,00	2 350,00	»	»	»	»	2 350,00
10 000,00	10 000,00	»	»	»	»	10 000,00
16 589,95	16 589,95	»	»	»	»	16 589,95
3 000,00	3 000,00	»	»	»	»	3 000,00
»	471,14	»	»	29,00	29,00	442,14
400,00	400,00	»	»	»	»	400,00
1 986,19	1 986,19	»	»	»	»	1 986,19
»	200,00	»	»	»	»	200,00
»	1 650,62	»	»	101,25	101,25	1 549,37
»	1 793,09 ^s	f 650,00	f 650,00	227,00	1 527,00	266,09 ^s
»	1 078,09 ^s	500,00	500,00	108,00	1 108,00	— 29,90 ^s
»	355,44	»	»	»	»	355,44
»	2 971,83	1 350,00	»	200,00	1 550,00	1 421,83
500,00	500,00	»	»	»	»	500,00
600,00	600,00	»	»	»	»	600,00
»	338,32 ^s	»	»	»	»	338,32 ^s
200,00	200,00	»	»	»	»	200,00
200,00	200,00	»	»	»	»	200,00
50,00	50,00	»	»	»	»	50,00
50,00	50,00	»	»	»	»	50,00
»	160,42 ^s	»	»	24,00	24,00	136,42 ^s
4 000,00	4 000,00	»	»	»	»	4 000,00

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	UITGAVEN.		
		Personeel.	Materieel.	Commissie van toezicht.
<i>Friesland.</i>				
Bolsward.	Teekenschool ,	f 350,00	f 65,00	>
Harlingen	Wis- en zeevaarkundige school ,	>	>	>
Sneek.	Industrieschool ,	500,00	27,37	>
Sneek.	Gymnastiekschool ,	>	>	>
Schiermonnikoog	School voor zeevaarkunde ,	3 000,00	123,19	>
<i>Overijssel.</i>				
Almelo (Stad)	Teekenschool ,	>	>	>
Deventer.	Gymnastiek- en scherm school ,	1 000,00	31,06	>
Kampen	Teekenschool ,	>	>	>
Enschede.	Ambachtsschool ,	1 054,50	174,28 ⁵	>
<i>Groningen.</i>				
Delfzijl	School voor zeevaarkunde ,	>	>	>
Groningen	Academie Minerva ,	>	>	>
Groningen	Ambachtsschool ,	8	>	>
Groningen	Avondteekenklasse verbonden aan de ambachtsschool ,	>	>	>
Veendam.	School voor landbouw en nijverheid ,	>	>	>
<i>Drenthe.</i>				
Assen	Teekenschool ,	>	>	f 1,80
Assen	School voor huisvljijt ,	>	>	>
Hoogeveen	Teekenschool ,	>	>	>
<i>Limburg.</i>				
Venlo	Teekenschool ,	531,95	35,65	>
Roermond	Teekenschool ,	3 400,00	1 486,41	>
Totaal. . . .		f 45 191,92 ⁵	f 15 786,47 ⁵	f 276,80

		I N K O M S T E N.					
Subsidiën.	Totaal.	S U B S I D I Ë N		Schoolgelden.	Totaal.	Zuiver bedrag der uitgaven.	
		van het Rijk.	van de provincie.				
f 45,00	f 460,00	>	>	>	>	f 460,00	
975,00	975,00	>	>	>	>	975,00	
>	527,37	>	>	>	>	527,37	
250,00	250,00	>	>	>	>	250,00	
		f 200,00					
>	3 123,19	f 2 200,00	f 500,00	f 364,45	f 3 264,45	— 141,26	
>	>	>	>	192,00	192,00	— 192,00	
>	1 031,06	>	>	276,50	276,50	754,56	
>	>	>	>	>	>	>	
>	1 228,78 ⁵	>	>	288,00	288,00	940,78 ⁵	
440,00	440,00	>	>	>	>	440,00	
2 250,00	2 250,00	>	>	>	>	2 250,00	
4 000,00	4 000,00	>	>	>	>	4 000,00	
3 077,18 ⁵	3 077,18 ⁵	>	>	>	>	3 077,18 ⁵	
1 000,00	1 000,00	>	>	>	>	1 000,00	
125,00	126,80	>	>	>	>	126,80	
150,00	150,00	>	>	>	>	150,00	
50,00	50,00	>	>	>	>	50,00	
>	567,60	>	>	50,00	50,00	517,60	
>	4 886,41	2 500,00	>	280,00	2 780,00	2 106,41	
		f 2 334,00					
f 194 654,33	f 255 909,53	f 17 833,52 ⁵	f 5 023,02	f 4 312,45	f 29 502,99 ⁵	f 226 406,53 ⁵	

Het subsidie van f 1834, bij de gemeente Ravenstein vermeld, werd betaald uit een schoolfonds. Het subsidie van f 300 bij de gemeente Stad-Doetinchem, ontvangt de gemeente van de spaarbank, ten behoeve van de teekenschool. In het subsidie van f 175 aan de ambachtsschool te Alpen-Oudshoorn vertrekte Alpen f 60, Aarlanderveen f 40 en Oudshoorn f 75. De gemeente Schiermonnikoog ontving van mr. J. E. BANCK eene toelage van f 200, ten behoeve der zeevaartkundige school.

De uitgaven wegens personeel en materieel der teekenschool te Almelo (Stad) zijn begrepen onder die voor de hogere burgerschool. Voor de teekenschool te Kampen werden ten behoeve van het personeel geen uitgaven gedaan; die van het materieel zijn begrepen onder die der burgeravondschole. Het totaal der uitgaven van de gemeente Assen voor het middelbaar onderwijs moet worden verhoogd met f 19.00, wegens rente naar $3\frac{1}{2}$ pct. der kosten van stichting en vergrooting van het gebouw der Rijks- hogere burgerschool.

Voorts werd uitgegeven: door de provincie Gelderland een subsidie van f 1000 aan de Geldersche-Overijsselsche Maatschappij van landbouw ten behoeve van het onderwijs in de landbouwkunde, een van f 1200 aan de ambachtsschool te Arnhem en een van f 500 aan het bestuur der industrijschool voor meisjes aldaar; door de provincie Zuidholland een subsidie van f 2000 aan elk der ambachtsscholen te Rotterdam en te 's Gravenhage en aan de industrijscholen voor meisjes te 's Gravenhage en te Rotterdam, van f 500 aan de ambachtsschool te Dordrecht, van f 1000 aan de burgeravondschole van het genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix, en insgelijks van f 1000 aan de practische ambachtsschool te Leiden, van f 150 en van f 200 aan de besturen der afdelingen Noordwijk en Woerden van de Vereeniging ter bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid in Nederland, ten behoeve der ambachts- en teekenschool in elk der gemeenten gevestigd, van f 100 aan het departement Alpen-Oudshoorn der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, ten behoeve der ambachtsschool en eveneens van f 100 aan de ambachtsteekenschool te Bodegraven en aan de ambachtsschool te Hellevoetsluis; door de provincie Noordholland een subsidie van f 6000 aan de beide ambachtsscholen der Maatschappij van den werkenden stand, van f 2000 aan de industrijschool voor vrouwelijke jeugd, van f 800 aan de zeevaartkundige school, van f 2000 aan de kweekschool voor machinisten, van f 2000 aan de ambachtsteekenschool van de afdeling Amsterdam der Vereeniging tot bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid in Nederland, van f 2000 aan de kunstnijverheid-teekenschool der Vereeni-

ging » Quellinus », en van f 300 aan de teekenschool der timmergezellenvereeniging » Concordia inter nos » alle te Amsterdam; door de provincie Zeeland een subsidie van f 500 aan de bijzondere ambachtsschool te Middelburg, van f 900 aan die te Goes, van f 300 aan die te Zierikzee en van f 200 aan eene particuliere ambachts- en industrijschool te Zierikzee; door de provincie Friesland een subsidie van f 900 aan de school voor wis- en scheepvaartkunde te Harlingen; door de provincie Groningen een subsidie van f 500 aan de academie Minerva te Groningen; door de provincie Drenthe een subsidie van f 500 aan het Genootschap tot bevordering van den landbouw in dat gewest, voor het doen houden van voordrachten over den landbouw; door de provincie Limburg een subsidie van f 500 aan de Vereeniging tot bevordering van tuin en landbouw te Maastricht, en een van f 1800 aan de Maatschappij van landbouw in Limburg, waarvan f 600 hebben gestrekt ter tegemoetkoming in de bezoldiging van een door haar aangestelden wandelleeraar.

Door provinciën en gemeenten werden voorts nog de volgende uitgaven gedaan voor doofstommen-inrichtingen:

voor het instituut voor doofstommen te St. Michiels-Gestel werd door de provincie Noordbrabant verleend een subsidie van f 1000;

voor dat te Rotterdam, door die gemeente en door de provincie Zuidholland ieder een subsidie van f 500 en door de provincie Zeeland een subsidie van f 200;

voor dat te Groningen, door de provincie en de gemeente Groningen elk een subsidie van f 500; door de provincie Zeeland eene bijdrage van f 175; door de provincie Drenthe eene van f 390,68 en door de gemeente Kampen eene van f 50;

voor de school voor minderjarige idioten te 's Gravenhage door de provincie Zeeland een subsidie van f 62,50.

De uitgaven van het Rijk voor andere inrichtingen van middelbaar onderwijs dan burgerscholen en hogere burgerscholen, zijn reeds hierboven vermeld in het overzicht der uitgaven voor middelbaar onderwijs door het Rijk, en wel tot een bedrag van f 149 073,82 waarvan f 14 000 voor doofstommen-inrichtingen.

Bij samentrekking der uitgaven door het Rijk, de provinciën en de gemeenten voor deze inrichtingen gedaan, verkrijgt men de volgende uitkomsten.

	Rijk.	Provinciën.	Gemeenten.	Totaal.
Voor teeken-, industrijscholen en dergelijke. . .	f 135 073,82	f 40 073,02	f 230 718,98 ^a	f 405 865,82 ^b
» inrichtingen van onderwijs aan doofstommen . .	14 000,00	7 265,68	5 550,00	26 815,68
Totaal . . .	f 149 073,82	f 47 338,70	f 236 268,98 ^a	f 432 681,50 ^b

Aan schoolgelden werd door de gemeenten ontvangen f 431245. Het zuivere bedrag der uitgaven was alzoo f 428 369,05^a.

Voegt men deze uitkomsten bij de vroeger verkregen cijfers der uitgaven voor de burgerscholen en hogere burgerscholen, dan verkrijgt men als het totaal bedrag der uitgaven voor alle inrichtingen van middelbaar onderwijs, door het Rijk, de provinciën en de gemeenten in 1890 gedaan, eene som van f 2 683 965,54^b, waarvan f 1 170 511,50 door het Rijk, f 47 338,70 door de provinciën, f 1 466 115,34^a door de gemeenten.

Het totaal bedrag der inkomsten was f 406 786,57^a, namelijk voor het Rijk f 94 939,04, voor de gemeenten f 311 847,53^a.

Het zuiver bedrag dezer uitgaven was alzoo f 2 277 178,97.

§ 14 PENSIOENEN AAN ONDERWIJZEND PERSONEEL BIJ HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Gedurende het jaar 1890 werden aan bij het middelbaar onderwijs werkzame leeraren, de navolgende jaarlijksche pensioenen ten laste van den Staat verleend, als:

aan B. KOUWENBERGH, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en de burgeravondschole te Tilburg, f 1180;

aan J. F. PFENNINGS, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Helmond, f 1200;

aan H. L. LIMBORGH, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Groningen, f 72;

aan G. VELDERMAN, leeraar en onder-directeur van de burgeravondschool te Arnhem, f 318;

aan P. G. WATERBOG, directeur en leeraar aan de burgeravondschool te Groningen, f 561;

aan R. J. OPWYRDA, leeraar aan de burgeravondschool en aan het gymnasium te Nijmegen, f 377.

§ 15. RIJKSWEEKSCHOLEN VOOR VROEDVROUWEN.

a. te Amsterdam.

De cursus 1890/91 werd 1 October geopend met 35 leerlingen, waarvan 20 inwonende en 15 uitwonende. Aan de lessen van het 1ste studiejaar namen deel 7 inwonende en 8 uitwonende leerlingen, terwijl de lessen van het 2de studiejaar door 13 inwonende en 7 uitwonende leerlingen werden gevolgd.

Een uitwonende leerling van het eerste studiejaar heeft de school verlaten en eene inwonende overleed; in hare plaats werd eene uitwonende leerling als inwonend aangenomen.

Van de 19 leerlingen van het 2de studiejaar, die aan het examen voor vroedvrouw, dat te Rotterdam werd afgenomen, deelnamen, slaagden 11, te weten 8 inwonende en 3 uitwonende, terwijl 4 inwonende en 4 uitwonende leerlingen werden afgewezen. Van de 2 uitwonende leerlingen, die het vorige jaar niet waren geslaagd, werd eene ook nu afgewezen.

Met ingang van 1 October 1891 trad in de plaats van prof. VAN DER MEY een afzonderlijk leeraar op in de verloskunde, te weten dr. G. C. NIJHOFF.

Het onderwijs werd met ijver door de leerlingen gevolgd en hun gedrag gaf geene reden tot klagen.

Het aantal verlossingen gedurende den cursus 1890/91 in de school bedroeg 62. Van de 84 aanvragen tot opneming van zwangeren werden 22 wegens plaatsgebrek afgewezen.

De commissie blijft overtuigd van de noodzakelijkheid om meerdere ruimte te verschaffen voor het opnemen van zwangeren en baranden in de school.

b. te Rotterdam.

Gedurende den afgelopen cursus werd de school bezocht door 37 leerlingen, namelijk 32 inwonende en 5 uitwonende.

Voor de eerste maal werden ingeschreven 12 inwonende en 4 uitwonende leerlingen.

16 leerlingen hadden reeds gedurende 1 jaar de lessen gevolgd.

5 waren reeds 2 jaar ingeschreven, doch hadden in 1890 met ongunstig gevolg aan het examen voor vroedvrouw te Amsterdam deelgenomen.

Onder de leerlingen, die reeds 1 jaar onderwijs hadden genoten, waren 2 uitwonende. Eene dezer, die zich door haar gedrag en de gemaakte vorderingen bijzonder had onderscheiden, werd op haar verzoek onder de inwonende leerlingen opgenomen.

Het aantal uitwonende leerlingen gedurende den cursus 1889/90 bedroeg 3, doch eene van deze werd wegens de uiterst geringe vorderingen, door haar gemaakt, van de school verwijderd.

Ook gedurende het afgelopen jaar waren dus alle voor inwoning beschikbare plaatsen bezet.

Het gedrag der leerlingen liet over het algemeen niets te wenschen over. Eene der inwonende leerlingen echter, die op het oogenblik van hare inschrijving in zwangerschap verkeerde, werd later, toen het bestaan der zwangerschap met zekerheid was uitgemaakt, van de school verwijderd.

Met bijzondere belangstelling werden steeds de lessen bijgewoond, en de goede vorderingen, door het meerendeel der leerlingen gemaakt, getuigen van veel ijver en eene groote mate van inspanning.

Dat niet van alle leerlingen de vorderingen voldoende waren, is alleen daaraan toe te schrijven, dat meermalen personen worden toegelaten, die niet voldoende zijn ontwikkeld. Niet alleen de geringe mate van kennis, maar vooral de onvatbaarheid voor verdere ontwikkeling maakt het voor sommigen onmogelijk om met vrucht aan het onderwijs deel te nemen. Kon het toelatingsexamen zoodanig worden gewijzigd en verbeterd, dat omtrent de

geschiktheid der candidaten betere waarborgen verkregen werden, voorzeker zou zulks in hooge mate bevorderlijk zijn om de goede uitkomsten van het onderwijs te verzekeren.

De rooster van werkzaamheden onderging geene wijziging. Het personeel van ambtenaren bleef onveranderd. Het aantal zwangeren, dat in de kraaminrichting werd opgenomen, overtrof weder dat van het vorige jaar. Aan het onderzoek van zwangeren nam elk van de leerlingen van het tweede jaar gemiddeld 36maal deel. In het geheel werden 189 zwangeren onderzocht. Aan elk onderzoek nemen slechts 4 leerlingen deel. In de kraaminrichting hadden plaats 180 bevallingen. Door elk van de leerlingen van het tweede jaar werd bij gemiddeld 25 bevallingen hulp verleend. Op 15 Juli 1890 waren in behandeling gebleven 8 vrouwen. Het geheele aantal verpleegden bedroeg derhalve 188. Van deze werden 182 hersteld ontslagen, overleden er 2 en bleven op 15 Juli 1891 in behandeling 4 vrouwen.

Aan het examen voor vroedvrouw, dat in Juli en Augustus 1891 te Rotterdam in de kraaminrichting werd afgenomen, namen deel 21 leerlingen; aan allen werd een diploma als vroedvrouw uitgereikt.

In 1890 werden door het Rijk de volgende uitgaven gedaan voor de kweekschool voor vroedvrouwen te

Amsterdam.

belooning van de directrice en van het onderwijzend en verder personeel	f 3 381,90
voeding en verpleging van de leerlingen, de kraamvrouw en het personeel, verwarming, verlichting, boeken en verdere kleine uitgaven.	7 566,89 ⁵
inschrijvingsgeld der leerlingen aan de Universiteit te Amsterdam.	1 005,00
onderhoud van het gebouw der gemeenschappelijke huisvesting, aanschaffing en onderhoud van meubels.	1 373,94

Rotterdam.

belooning van den directeur, de huismeesters, onderwijzers en de bedienden . . .	8 009,58
onderhoud van het gebouw der kweekschool met kraaminrichting	1 866,93
aanschaffing en onderhoud van meubelen en hulpmiddelen voor het onderwijs en bureau behoeften	1 655,78 ⁵
voeding en verpleging van de leerlingen en van het personeel van de school en van het personeel en de verpleegden in de kraaminrichting, met uitzondering van den directeur, verwarming, verlichting en geneesmiddelen	12 356,85 ⁵
verdere uitgaven	227,66

f 37 444,54⁵

§ 16. RIJKS-VEEARTSENIJSCHOOL.

Aangaande het personeel der inrichting valt het volgende te vermelden. Den prosecutor S. A. CRAMER, die zich voortaan enkel aan de studie der geneeskunde wenschte te wijden, ten einde zich voor het beroep van arts te bekwamen, werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend met ingang van 1 October 1890. De betrekking van prosecutor en custos der museums, tevens onderwijzer in practische ontleedkunde, werd onmiddellijk weder vervuld door de benoeming van den veearts B. SIKKEMA te Delfsen.

De militaire paardenarts der 2de klasse van het leger in Nederlandsch-Indië A. M. VERMAST, met verlof hier te lande, sedert 16 April 1889 tijdelijk adjuvant aan de inrichting en wiens verlengde diensttijd als zoodanig den 30sten September 1890 eindigde, werd met ingang van

1 October andermaal herbenoemd, maar moest bij het einde van het jaar 1890, wegens het verstrijken van zijn verloftijd de school verlaten. Van de twee andere assistents-plaatsen, die bij den aanvang van het schooljaar onbezet waren, werd ééne vervuld door de benoeming voor den tijd van één jaar met ingang van 1 October 1890 van den veearts H. M. KROON te Voorst, die den 20sten April 1891 de inrichting weder verliet om zich als practiseerend veearts te Deventer te vestigen. De derde adsisstensplaats bleef gedurende het geheele schooljaar onbezet.

De tijdelijke opziener J. A. TH. H. F. VAN RIJSWIJK DE JONG werd met ingang van 1 Januari 1891 benoemd tot opziener.

Als oconoom werd met ingang van 16 Februari 1891 tijdelijk in dienst gesteld J. C. TRUN, wiens diensttijd als zoodanig voor den tijd van één jaar op dien tijd verstreken was.

Bij den aanvang van het schooljaar telde de inrichting 84 leerlingen, 45 inwonende en 39 uitwonende.

Zij waren over de 4 studiejaeren verdeeld als volgt: 1ste studiejaar 16 leerlingen, van welke 13 inwonend; 2de studiejaar 20 leerlingen, van welke 11 inwonend; 3de studiejaar 28 leerlingen, van welke 14 inwonend; 4de studiejaar 20 leerlingen, van welke 7 inwonend.

In den wintercurcus zijn drie inwonende leerlingen uitwonend geworden; één van het 2de studiejaar, omdat, wegens zeer ruwe bejegening van een nieuw aangekomen leerling, tegen zijne verdere inwoning door den directeur bezwaar moest gemaakt worden; één van het 3de en één van het 4de studiejaar omdat hun wegens indisciplinair gedrag eene ontzegging van inwoning te wachten stond.

Om dezelfde reden is in het laatst van den zomercurcus een inwonend leerling van het 1ste studiejaar uitwonend geworden.

Ten gevolge van deze wijzigingen bedroeg bij het einde der lessen het aantal inwonende leerlingen 41 en dat der uitwonende 43.

Tijdens de groote vacantie is een inwonend leerling van het 4de studiejaar, die sedert geruimen tijd ziekelijk was en door zware ziekte genoodzaakt werd het afleggen van het veeartsenijkundig examen te staken, in het stedelijk ziekenhuis te Utrecht overleden.

Bij het einde van het schooljaar zijn 3 inwonende leerlingen, van welke 2 tot het 2de en 1 tot het 4de studiejaar bevorderd waren, op eigen verlangen uitwonend geworden; en hebben 4 leerlingen de inrichting verlaten: een kort te voren uitwonend geworden leerling van het 1ste studiejaar, die door gemis aan studieijver steeds zeer ten achteren was en het overgangsexamen voor de tweede op zeer onvoldoende wijze had afgelegd, een inwonend leerling van het 2de studiejaar, die wegens gebrek aan aanleg niet in staat was zijne studie binnen een redelijken tijd te volendigen, en twee uitwonende leerlingen van het 3de studiejaar, die door gebrek aan ijver sedert geruimen tijd in hunne studie zeer ten achteren waren geraakt.

De tegen het einde van het schooljaar afgelegde examens hebben den volgende uitslag opgeleverd.

Van de 20 leerlingen van het 4de studiejaar hebben 18 het veeartsenijkundig examen volledig afgelegd. Een werd door zware ziekte genoodzaakt het afleggen van dat examen te staken, een uitwonend leerling trok zich tijdens het examen terug.

Aan 14 is door de commissie voor genoemd examen het diploma van veearts uitgereikt; de 4 overigen zijn niet geslaagd.

Van de 28 leerlingen van het 3de studiejaar hebben 3 uitwonende aan het overgangsexamen niet deelgenomen en zijn 21 tot het 4de studiejaar bevorderd. De 4 overigen hebben bij het overgangsexamen niet voldaan.

Van de 20 leerlingen van het 2de studiejaar hebben 18 het natuurkundig examen voor aanstaande veeartsen volledig afgelegd.

Een uitwonend leerling heeft zich tijdens het examen teruggetrokken; een ander uitwonend leerling werd door ziekte verhinderd er aan deel te nemen. Aan 12 candidaten is door de commissie van directeur en leeraren het overgangsdiplooma uitgereikt, dat hun als leerling toegang geeft tot het 3de studiejaar. Aan de 6 overigen moest het onthouden worden, omdat het door hen afgelegd examen in

onderscheidene vakken beneden de gestelde eischen was gebleven.

Van de 16 leerlingen van het 1ste studiejaar zijn 11 tot het 2de bevorderd; 5 hebben bij het overgangsexamen niet voldaan.

Voor het toelatingsexamen, op 7—11 Juli afgenomen, hadden zich 28 aspiranten aangegeven.

Een hunner trok zich vóór den aanvang terug.

Door slechts 7 van de 27 is aan de eischen voor de toelating voldaan; 20 werden afgewezen.

De 7 toegelaten aspiranten werden allen overeenkomstig hunne aanvraag als inwonend leerling geplaatst.

Bij den aanvang van het schooljaar 1891/92 waren van de 60 plaatsen van het internaat 39 bezet. Bovendien waren aanwezig 33 uitwonende leerlingen, samen 72 leerlingen.

Gedurende het geheele schooljaar heeft het gedrag der leerlingen, enkelen uitgezonderd, in het algemeen alleszins reden tot tevredenheid gegeven. Van de overgrote meerderheid der inwonende leerlingen was het zeer loffelijk; slechts weinigen maakten berispingen en vermaningen van den directeur ten behoeve der huiselijke tucht noodig. Een inwonend leerling van het 2de studiejaar gaf door zeer ruwe bejegening van een nieuw aangekomen leerling in den aanvang van het schooljaar aanleiding, dat zijne handeling door den directeur ingevolge artikel 28 van het schoolreglement, aan het oordeel van den raad van bestuur werd onderworpen.

De raad vereenigde zich eenparig met het voorstel van den directeur om voortsnog de verwijdering van den leerling van de inrichting niet aan te vragen, maar hem eene zeer strenge berisping en waarschuwing te geven.

Tegen de verdere inwoning van den leerling achtte de directeur zich echter verplicht bezwaar te maken, ten gevolge waarvan de leerling onverwijld het internaat heeft verlaten.

De studieijver en de vorderingen waren bij de groote meerderheid der leerlingen, voor zoover de inwonende betreft, over het algemeen zeer voldoende.

Door tal van uitwonende leerlingen werden voortdurend vele lessen verzuimd. In elk der studiejaeren waren enkele leerlingen, die ten aanzien van ijver en vorderingen veel te wenschen overlieten.

Zoals uit voorestaande opgaven blijkt, zijn van de 35 leerlingen van het 1ste en 2de studiejaar (ongerekend één van het 2de, die wegens ziekte aan het examen geen deel nam) $23 = 65,7$ pct. tot een hooger studiejaar bevorderd, en hebben van de 47 leerlingen van het 3de en 4de studiejaar (ongerekend één van het 4de, die door ziekte verhinderd werd het examen voort te zetten) $35 = 74,5$ pct. onderscheidenlijk het overgangsexamen en het veeartsenijkundig examen met goed gevolg afgelegd.

Met inbegrip van de 4 inwonende leerlingen, die zich wegens achterlijkheid geheel of ten deele aan de examens onttrokken hebben, is het verschil tusschen de inwonende en de uitwonende leerlingen, wat betreft den uitslag der overgangsexamens, geweest als volgt:

Studiejaeren.	Inwonende leerlingen.		Uitwonende leerlingen.	
	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Geëxamineerd.	Geslaagd.
1ste . . .	13	8 (61,5 pct.)	3	3 (100,0 pct.)
2de . . .	10	8 (80,0 >)	9	4 (44,4 >)
3de . . .	13	11 (84,6 >)	15	10 (66,6 >)
Samen .	36	27 (75,0 pct.)	27	17 (62,9 pct.)

Van de 27 inwonende leerlingen, die bij de overgangsexamens slaagden, legden 4 hetzelfde examen voor de tweede maal af; van de 17 uitwonende leerlingen, die tot een hooger studiejaar bevorderd werden, werd hetzelfde examen door 8 voor de tweede maal afgelegd.

In den zomercurcus is van de gelegenheid, bij art. 26 van het schoolreglement opengesteld, om, zonder leerling te zijn, het onderwijs in enkele vakken als toehoorder bij

te wonen, door één persoon gebruik gemaakt om het onderwijs in praktisch hoefbeslag te volgen, ten einde zich voor het hoefsmidvak te bekwaamen.

In het voorgebouw is eene aanzienlijke verbetering aangebracht door het uitbreken van muren en houtwerk op het portaal der eerste verdieping, dat toegang geeft tot de museums voor ontleedkunde en teratologie en tot de bibliotheek. De vroeger daar aanwezige donkere ruimte is thans behoorlijk verlicht, en zal tevens gebruikt worden tot het plaatsen van groote glazen kasten, om anatomische praeparaten te bergen, die in de genoemde museums beter te gebruiken plaatsen in beslag nemen.

De verzamelingen van instrumenten, gereedschappen en praeparaten voor het onderwijs in de natuurkunde en de scheikunde werden vermeerderd met eene kleine elektriseermachine van WIMHURST, een fluitje van GALTON, een effluve-toestel voor de bereiding van ozon, een statief en drie buretten-spiegeltjes, een pneumatischen bak van glas, benevens ander glaswerk enz.

Het Museum van natuurlijke historie heeft nog steeds behoefte aan een droger lokaal, aangezien de in den winter 1887/88 er in geplaatste verwarmingstoestel met luchtafvoer onvoldoende is gebleken om de vochtigheid tegen te gaan.

De verzameling voor voederkennis werd met eenige monsters vermeerderd en bevat er thans 537.

De toestand van den plantentuin, die reeds verscheidene jaren te wenschen overgelaten heeft, was na den strengen en langen winter 1890/91 nog minder bevredigend dan vroeger.

Het Museum van normale ontleedkunde der huisdieren werd vermeerderd met 20 praeparaten en telt thans 2327 nummers; het werd met zorg onderhouden en verkeerd in uitmuntenden staat.

Van het Museum van ziektekundige ontleedkunde verkreeg de teratologische afdeling eene aanwinst van 16 praeparaten, zoodat de geheele verzameling misvormingen thans uit 806 nummers bestaat. De nosologische afdeling werd met 9 nummers vermeerderd.

Het materieel van het laboratorium voor physiologie en pathologie verkeert in goeden staat; behalve met tal van kleinere benodigdheden, werd het vermeerderd met een apparaat voor het steriliseeren van vloeistoffen door filtratie onder druk.

De verzamelingen van instrumenten, gereedschappen en modellen voor het onderwijs in operatieve heekunde, verbandleer, verloskunde, hoefbeslag en kliniek werden naar behooren onderhouden en met eenige voorwerpen vermeerderd.

De bibliotheek werd vermeerderd met 43 nummers, ongerekend de bijgekomen gedeelten van loopende vervolgwerven en een 70tal vaste tijdschriften, benevens nieuwe

uitgaven van reeds aanwezige werken. Zij telde aan het einde van het schooljaar 3962 nummers, samen uitmakende ongeveer 10 400 boekdeelen en andere stukken.

Voor het onderwijs in normale ontleedkunde, met inbegrip der overgangsexamen, werden gebezigt 48 gezonde paarden, 1 wegens ziekte afgemaakt paard, 1 gestorven rund, 2 gestorven kalveren, 2 gestorven geiten, benevens eenige honden.

Van de paarden baden 47 te voren gediend voor het practisch onderwijs in operatieve heekunde, verbandleer en hoefbeslag. Bovendien werden nog aangekocht 285 paardevooten ten behoeve van het practisch onderwijs in hoefbeslag en inzonderheid in de hoefoperatiën.

Bij 4 runderen der inrichting hadden de leerlingen van het 3de en 4de studiejaar gelegenheid het normaal verloop der baring uit eigen aanschouwing te leeren kennen. Voor het verloskundig onderwijs op het fantome werden gebezigt 35 kalveren.

De verloskundige kliniek van groote huisdieren was gedurende dit schooljaar nihil; voor geen enkel geval van abnormale baring bij paard of rund werd hulp gevraagd, in de buiten-kliniek evenmin als in de kliniek in de inrichting.

In de hoefmederij der school werden, ongerekend het beslag dat enkel ten behoeve van het onderwijs geschiedde, 587 paarden beslagen, tegen 563 in het schooljaar 1889/90. Daarbij werden 1776 hoefijzers, waaronder eenige voor zieke en gebrekkige hoeven, vervaardigd en gelegd, tegen 1691 in 1889/90, en 202 ijzers verlegd.

Vanwege de school is hulp verleend voor 2157 dieren, tegen 2270 in het vorig schooljaar en 1998 in het schooljaar 1888/89. Uit het vorig schooljaar waren in behandeling gebleven 87 dieren; de overige 2070 zijn gedurende het schooljaar 1890/91 in behandeling gekomen, tegen 2177 in 1889/90 en 1910 in 1888/89.

Van de 2157 dieren werden 603 in de stallen der inrichting verpleegd (stationnaire kliniek), tegen 639 in 1889/90 en 608 in 1888/89. In het dagelijksch practijk-uur (op werkdagen 10—11) werden 1270 dieren eens of meermalen aan de inrichting gebracht, enkel ten behoeve van onderzoek en behandeling (consultatieve kliniek), tegen 1339 in 1889/90 en 1112 in 1888/89. Buiten de inrichting werden 284 dieren eens of meermalen onderzocht en behandeld (ambulatoire kliniek) tegen 292 in 1889/90 en 278 in 1888/89.

De volgende staat geeft een overzicht van de soort en het aantal dieren, die in elke van de 3 afdelingen der kliniek aan het onderwijs ten dienste stonden. Kleine huisdieren, die enkel aangevoerd worden tot het ondergaan van onbeduidende gebruiksooperatiën, zijn in deze opgaaft niet begrepen.

D I E R S O O R T.	Uit het schooljaar 1889/90 in behandeling gebleven.				Gedurende het schooljaar 1890/91 in behandeling gekomen.				Totalen.
	Station- nair.	Consul- tatief.	Ambu- latoir.	Samen.	Station- nair.	Consul- tatief.	Ambu- latoir.	Samen	
Paarden en ezels	23	1	9	33	219	146	103	468	501
Runderen	2	»	6	8	26	18	158	202	210
Schapen	»	»	»	»	1	2	3	6	6
Geiten	»	»	»	»	4	48	1	53	53
Varkens	»	»	»	»	3	6	4	13	13
Honden	28	13	»	41	284	641	»	925	966
Katten	1	3	»	4	2	145	»	147	151
Vogels	»	1	»	1	10	236	»	246	247
Andere dieren	»	»	»	»	»	10	»	10	10
Dieren	54	18	15	87	549	1252	269	2070	2157

Het aantal gereedgemaakte recepten voor zieke dieren heeft 6194 bedragen, tegen 5894 in het vorig schooljaar

en 5377 in 1888/89. Bovendien werden in de apotheek der inrichting gereedgemaakt 402 recepten voor inwonende

oembten, leerlingen en bedienden, tegen 651 in het vorig schooljaar.

Aan de op het terrein der veeartsenijschool gelegen Rijks-inrichting tot kweeking van koepokstof (parc vaccinogène) ontvingen de leerlingen van het 4de studiejaar gedurende den zomercursus van den directeur onderricht in het kweken en behandelen van animale vaccine.

In 1890 werden door het Rijk de volgende uitgaven gedaan ten behoeve der Veeartsenijschool:

a. Personeel.

Jaarwedden van den directeur en de leeraren	f 26 201,00
Jaarwedden der verdere ambtenaren	7 830,90
Schrijffloonen, loon der bedienden en arbeiders	4 841,60

b. Materieel.

Kosten van voeding en verpleging der kweekelingen en bedienden	16 602,83 ^s
Subsiidiën voor het onderwijs	3 812,20 ^s
Onderhoud en lasten der gebouwen, onderhoud en aankoop van meubelen en gereedschappen, vuur, water en licht	7 613,60
Schrijfbehoeften, drukloonen enz.	560,55 ^s
Voeding en verpleging van dieren in de stallen der school	12 451,16 ^s
Aankoop van dieren	2 480,50
Totaal . . . f	82 394,36

Van deze school werden de volgende inkomsten verkregen:

Bijdragen der kweekelingen	12 400,00
Verkoop van melk, runderen, mest, afval enz.	1 053,22 ^s
Verpleging van zieke dieren en hoefbeslag	7 870,54 ^s
Huis- en landhuur	"
Totaal . . . f	21 323,77

Het zuiver bedrag der uitgaven in 1890 was alzoo. f 61 070,59

ONDERWIJS BIJ DE LAND- EN ZEEMACHT.

Ingevolge het bepaalde bij Koninklijk besluit van 4 April 1891 n°. 22, is de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126), houdende regeling van het militair onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hogere vorming van den officier zijn betrokken op 20 April 1891 in werking getreden.

In verband daarmede heeft de inspecteur van het militair onderwijs, waarvan bij art. 44 dezer wet sprake is, op laatstgenoemden datum zijne betrekking aanvaard.

De instructie voor dien inspecteur werd bij Koninklijk besluit van 25 Mei 1891 (*Staatsblad* n°. 98) vastgesteld.

In afwachting dat tot de oprichting der bij de wet genoemde inrichtingen zal kunnen worden overgegaan, zijn, luidens eerstvermeld Koninklijk besluit, de bepalingen voorloopig van kracht gebleven, welke tot dusver zijn vervat in de artt. 1 tot en met 15 der wet, houdende regeling der tegenwoordige Academie zooda in alle besluiten en in alle daarbij vastgestelde reglementen en voorschriften betreffende deze Academie, de eerste en de

tweede afdeling der Krijgsschool, den Intendance-cursus, den Artillerie-cursus, de Militaire school en den Hoofdcursus, zooda de voorbereidende scholen en de cursussen.

Bedoelde bepalingen hebben alleen in zoover wijziging en aanvulling ondergaan, dat voormelde inspecteur met het toezicht op al de hiervoren aangeduide inrichtingen is belast en dat de hoofden van de 7 in de eerste plaats genoemde onder zijne onmiddellijke bevelen zijn gesteld.

Het bewuste toezicht wordt daarover door dien inspecteur uitgeoefend op de wijze als in zijne instructie ten aanzien van de in de wet genoemde inrichtingen is bepaald.

Hierbij zij aangeteekend, dat aan hetgeen bij art. 4 onder a dezer wet is voorgeschreven, in dien zin uitvoering is gegeven, dat bij Koninklijk besluit van 18 Juli 1891 (*Staatsblad* n°. 149) Alkmaar als plaats van vestiging der Cadettenschool is aangewezen.

EERSTE GEDEELTE.

INRICHTING TOT HOOGERE FORMING VAN OFFICIEREN.

Tweede afdeling der Krijgsschool en de daaraan verbonden Intendance-cursus.

Het leeraarspersoneel voor de militaire en aanverwante vakken bestaat uit 1 hoofdofficier, tevens directeur, 1 majoor en 3 kapiteins van den generalen staf, 1 kapitein der genie, 1 kapitein der infanterie, 1 ritmeester der cavalerie, 1 kapitein der artillerie, 1 kapitein-intendant, allen van het Nederlandsche leger, en 1 kapitein van den generalen staf van het Nederlandsch-Indische leger.

Bovendien zijn aan de inrichting verbonden: 1 burgerleeraar in de staatswetenschappen, 1 burgerleeraar (aan den Intendance-cursus) voor het geven van onderricht in de natuurkunde, de scheikunde, de kennis van grondstoffen en waren en de voedingsleer; terwijl door 8 burgerleeraren, deels privaät-docenten, deels werkzaam aan het gymnasium te 's Gravenhage, deels hoogleeraren of leeraren aan de inrichting voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië te Delft, onderwijs wordt gegeven in de Fransche, de Duitsehe, de Engelsche, de Maleische en de Javaansche taal, het staats- en administratief recht, benevens de land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, zooda het Mahomedaansch recht.

De lessen werden in het leerjaar 1890-1891 geopend (1 October 1890):

aan de tweede afdeling der Krijgsschool:

met 20 officieren van het leger hier te lande (10 in het eerste en 10 in het tweede studiejaar) en met 9 officieren van het Nederlandsch-Indische leger (6 in het eerste en 3 in het tweede studiejaar);

aan den Intendance-cursus:

met 4 officieren van het leger hier te lande (1 in het eerste en 3 in het tweede studiejaar) en 3 officieren van het Nederlandsch-Indische leger (2 in het eerste en 1 in het tweede studiejaar).

Aan het in April 1891 gehouden toelatingsexamen werd deelgenomen:

a. Hier te lande:

voor de tweede afdeling der Krijgsschool:

door 12 luitenants (10 der infanterie, 1 der artillerie en 1 der genie) van het leger hier te lande;

voor den Intendance-cursus:

door 1 luitenant-kwartiermeester van het Indische leger;

b. In Nederlandsch-Indië:

voor de tweede afdeling der Krijgsschool:

door 9 luitenants (6 der infanterie, 1 der artillerie en 2 der genie);

voor den Intendance-cursus:

door 2 luitenant-kwartiermeesters.

In verband met den uitslag van deze examens kunnen alle bij de tweede afdeling der Krijgsschool opengestelde plaatsen worden vervuld, te weten:

10 voor het leger hier te lande en 6 voor dat in Nederlandsch-Indië.

Wat den Intendance-cursus betreft, waarbij voor elk der beide legers 3 plaatsen beschikbaar waren, zullen die voor het Indische leger mede allen worden ingenomen.

Van het leger hier te lande hadden zich, zooals uit het vorenstaande blijkt, geen adspiranten voor toelating tot dien cursus aangemeld.

Bij den aanvang van het leerjaar 1891-1892 zullen zich alzoo in elk der beide studie jaren van de beide genoemde inrichtingen de aantallen officieren bevinden, in onderstaande tabel aangeduid.

STUDIEJAREN.	Tweede afdeling der Krijgsschool.			Intendance-cursus.		
	Leger hier te lande.	Leger in Nederlandsch-Indië.	Totaal.	Leger hier te lande.	Leger in Nederlandsch-Indië.	Totaal.
Eerste	10	6	16	0	3	3
Tweede	10	6	16	1	2	3
Totaal	20	12	32	1	5	6

TWERDE GEDELTE.

CURSUS VOOR OFFICIEREN VAN GEZONDHEID BIJ HET MILITAIR HOSPITAAL TE UTRECHT.

Bij den aanvang van den cursus 1890/91 waren 3 officieren van gezondheid bij voornoemden cursus gedetacheerd en gedurende den loop van dien cursus werden daarbij nog 4 nieuw benoemde officieren van gezondheid geplaatst.

Daarenboven volgden op verzoek van het Departement van Binnenlandsche Zaken aldaar ook een districtsveearts en een plaatsvervangend districtsveearts den cursus in bacteriologie, terwijl mede door een militair paardenarts van het Oost-Indische leger en twee officieren van gezondheid der landmacht aan dien cursus werd deelgenomen.

De 7 hierboven bedoelde officieren van gezondheid die den cursus volgden, hadden hunne opleiding als volgt genoten: een aan de Rijks-universiteit te Leiden, een aan die te Utrecht en vijf aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.

DERDE GEDELTE.

INRICHTINGEN TOT OPLEIDING VOOR DEN OFFICERSRANG.

A Koninklijke Militaire Academie en Eerste Afdeling der Krijgsschool.

Op den 1sten September 1890 — den datum waarop het leerjaar een aanvang nam — bestond het aan de Koninklijke Militaire Academie verbonden personeel uit 44 officieren en 18 burgerbeambten.

Bedroeg het aantal officieren op dien datum dus één meer dan gedurende 1889-1890, in den loop van 1890-1891 werd dit personeel bovendien nog vermeerderd met één officier der cavalerie (gedetacheerd), zoodat het thans bestaat uit 45 officieren en 18 burgerbeambten.

Van hen geven 12 officieren en 4 burgerleeraars tevens onderwijs aan de 1ste afdeling der Krijgsschool.

De militaire opleiding der cadetten was toevertrouwd aan 3 kapiteins en 7 luitenants.

De sterkte van het cadettenkorps was bij den aanvang van het leerjaar 1890-1891, 343 hoofden.

In dat tijdvak hadden bij dat korps de navolgende mutatiën plaats, te weten:

a. door overplaatsing:

van 1 cadet uit het 3de studiejaar genie Oost-Indië bij infanterie Oost-Indië;

van 2 cadetten uit het 2de studiejaar artillerie hier te lande bij artillerie Oost-Indië;

van 1 cadet uit het 1ste studiejaar cavalerie Oost-Indië bij infanterie hier te lande;

van 1 cadet uit het 1ste studiejaar genie Oost-Indië bij artillerie hier te lande;

b. door eervol ontslag wegens lichamelijke ongeschiktheid voor den dienst:

van 1 cadet uit het 3de studiejaar infanterie hier te lande;

van 1 cadet uit het 3de studiejaar genie Oost-Indië;

c. door overlijden:

van 1 cadet uit het 2de studiejaar genie Oost-Indië;

van 1 cadet uit het 2de studiejaar infanterie hier te lande;

van 1 cadet uit het 1ste studiejaar infanterie hier te lande;

van 1 cadet uit het 1ste studiejaar infanterie Oost-Indië;

Aan het einde van het leerjaar 1890-1891 bevonden zich aan de Koninklijke Militaire Academie 337 cadetten, over de verschillende studie jaren verdeeld als volgt:

1ste studiejaar . .	85
2de "	94
3de "	83
4de "	75

Ten aanzien van de regeling van het toelatingsexamen wordt verwezen naar de *Nederlandsche Staatscourant* van 12 Februari 1891, n°. 36.

Evenals in vorige jaren werd ook dit jaar het examen zoowel schriftelijk als mondeling afgenomen in alle vakken, met uitzondering van de aardrijkskunde, wanneer alleen een mondeling onderzoek werd ingesteld.

Voor deelneming aan het toelatingsexamen hadden zich 276 jongelieden aangemeld. Het schriftelijk gedeelte van dat examen werd evenals in voorgaande jaren te Amsterdam, Breda, Nijmegen en Meppel afgelegd.

Van de 276 adspiranten hebben zich 7 teruggetrokken of zijn niet opgekomen, terwijl van de overblijvende 269, 57 voor den militairen dienst, bij geneeskundig onderzoek, lichamelijk ongeschikt werden bevonden.

Van de overblijvende 212 adspiranten voldeden 83 aan de gestelde eischen.

Van deze werden 82 tot cadet benoemd, en wel:

Voor den dienst hier te lande:

- 45 { 25 bij de infanterie;
8 " " cavalerie;
8 " " artillerie;
4 " " genie.

Voor den dienst in Oost-Indië:

- 37 { 22 bij de infanterie;
3 " " cavalerie;
10 " " artillerie;
2 " " genie.

Eén aspirant die aan het toelatingsexamen had voldaan, gaf aan eene plaatsing als adelborst bij de Koninklijke Nederlandsche Marine de voorkeur, terwijl één aspirant na zijne benoeming tot cadet met bestemming voor het wapen der infanterie van het leger hier te lande belandte, ten einde als aspirant-administrateur bij den zeedienst te worden geplaatst.

Van de 75 cadetten van het hoogste studiejaar legden 74 met gunstigen uitslag het eindexamen af.

Van hen werden 69 tot officier benoemd, te weten:

Voor den dienst hier te lande:

20 voor de infanterie;
 40 { 6 » » cavalerie;
 12 » » artillerie;
 2 » » genie;

Voor den dienst in Nederlandsch-Indië:

23 voor de infanterie;
 29 { 5 » » artillerie;
 1 » » genie;

De cadet, die bij het eindexamen niet slaagde, is bestemd voor de genie in Nederlandsch-Indië.

De 5 cadetten, die, wegens hunne gedragingen voorloopig niet tot officier werden benoemd, waren over de verschillende wapens verdeeld als volgt:

1 van de cavalerie hier te lande;

3 » » artillerie » » »

1 » » infanterie Oost-Indië.

De overgangsexamens voor de cadetten van het 1ste, het 2de en het 3de studiejaar, in de maanden Mei, Juni en Juli, werden op dezelfde wijze afgenomen als in voorgaande jaren.

Zij hebben de navolgende uitkomsten opgeleverd:

	Studiejaar.			Opmerkingen.
	I.	II.	III.	
Totale sterkte .	85	(a) 94	83	(a) Onder dit aantal is begrepen één cadet die eens door den krijgsraad opgelegde straf ondergaat en niet aan de Academie terugkeert.
Niet deelgenomen aan het examen wegens ziekte .	>	>	1	
Voldaan . . .	48	64	60	
Gedeeltelijk voldaan . . .	31	25	16	
Niet voldaan .	6	4	6	

Bij de 1ste afdeling der Krijgsschool waren 31 tweede-luitenants gedetacheerd, die allen aan het eindexamen deelnamen.

De uitslag daarvan was ongunstig voor:

één van de genie hier te lande, één van de artillerie hier te lande en drie van de genie in Oost-Indië.

Onder de laatstgenoemden bevond zich één die ten tweeden male in bedoeld examen niet slaagde.

Eén der officieren, wien, na het met goeden uitslag afleggen van het examen, verlof was verleend, overleed ten huize zijner betrekkingen.

De practische oefeningen voor de cadetten van het 3de en het 4de studiejaar hebben op overeenkomstige wijze

als in voorgaande jaren, in het door hen betrokken kamp op de Teteringsche heide plaats gehad.

De cadetten der artillerie bleven in dit kamp tot 22 Juni, om den 23sten daaraanvolgende naar de legerplaats bij Oldebroek te vertrekken, ten einde zich daar tot 11 Juli in den batterijbouw te bekwamen en het schieten met vesting- en veldgeschut te beoefenen.

De cadetten der genie van het hoogste studiejaar werden gedurende een viertal dagen in deze legerplaats gedetacheerd, ten einde de schietoefeningen van de cadetten der artillerie bij te wonen.

Aan de officieren gedetacheerd bij de 1ste afdeling der Krijgsschool, die aan het eindexamen voldeden, werd na afloop van dat examen tot en met 24 Juni verlof verleend; zij keerden den daarop volgende dag naar hunne korpsen terug of werden op het Koloniaal Werfdepot gedirigeerd.

De vier luitenants, die in verband met den uitslag van het door hen afgelegd eindexamen, waarvan hierboven melding wordt gemaakt, andermaal de lessen aan de 1ste afdeling der Krijgsschool zullen moeten volgen, werden in de legerplaats bij Oldebroek of bij het korps genietroepen gedetacheerd, naar gelang van het wapen waartoe zij behooren.

De tweede-luitenant der genie van het leger in Oost-Indië die ten tweeden male aan het eindexamen niet voldeed, werd na afloop daarvan onmiddellijk op het Koloniaal Werfdepot gedirigeerd.

De officieren der genie, die aan het eindexamen hadden voldaan, maakten onder leiding van den kapitein, hoofd van onderwijs in de geniewetenschappen aan de Koninklijke Militaire Academie, den 15den Juni gedurende drie dagen eene oefeningsreis naar de pantserforten bij IJmuiden en aan den Hoek van Holland, ten einde ter plaatse de inrichting der fort en de werking der verschillende onderdeelen te kunnen nagaan.

Door aankoop van nieuwe werken alsmede door geschenken, is de bibliotheek zoo goed mogelijk op de hoogte van den tijd gebleven.

Van de verschillende Departementen van algemeen bestuur, van de Gedeputeerde Staten van de provinciën Utrecht, Friesland, Noordholland, Zeeland en Noordbrabant, van de gemeentebesturen van Amsterdam, Rotterdam en Breda, alsmede van enkele vereenigingen, en van particulieren, werden boek- en kaartwerken ten geschenke ontvangen.

Verschiedene leercursussen, handboeken, handleidingen, reglementen en voorschriften werden voor rekening der Koninklijke Militaire Academie gedrukt of herdrukt.

Van die cursussen of handleidingen zagen het licht:

Leerboek der toegepaste mechanica, eerste deel, eerste afdeling door A. C. C. G. VAN HERMERT. Met een atlas van 13 platen.

Leerboek der Natuurkunde, IIde deel, door dr. V. A. JULIUS, 2de druk.

Landmeten en waterpassen, door dr. CH. M. SCHOLS. Met een atlas van 14 platen, 4de druk.

Aanwijzing bij het topographisch teekenen en het lezen van gedrukte kaarten, door M. H. A. J. VAN MEURS, kapitein der infanterie. Met een atlas van 24 platen.

Gronnen der beschrijvende meetkunde, door J. BADON GHJZEN, 6de druk.

Tactiek door L. DE VLAMING, kapitein der infanterie. Tweede deel. Toegepaste tactiek, 5de druk, ten dienste van het onderwijs aan de Koninklijke Militaire Academie, omgewerkt door J. N. Roelants, majoor der infanterie en L. DE VLAMING, kapitein der infanterie.

Handleiding tot de kennis der militaire administratie bij de korpsen van het leger in Nederland, ten dienste van hen, die zich voor het officiersexamen voorbereiden, door den luitenant-kolonel-intendant F. J. HINRICHS.

Handleiding tot de kennis der reglementaire bepalingen, betrekking hebbende op den militair geneeskundigen dienst bij de landmacht, ook ten behoeve van het onderwijs aan nieuwbenoemde officieren van gezondheid en aan

adpirant-reserve-officieren van gezondheid, door W. H. L. BORGERHOFF MULDER, officier van gezondheid der 1ste klasse.

Handleiding tot de paardenkennis voor de onderofficieren en korporaals der cavalerie en artillerie, door A. A. DE MAN, paardenarts bij de Koninklijke Militaire Academie.

B. Artillerie-cursus.

Met betrekking tot de inrichting van den Artillerie-cursus, het daaraan verbonden leeraarspersoneel en de wijze waarop het eindexamen, te beginnen met 1891, aan deze inrichting zal worden afgenomen, komen in het »Verslag van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen in het Koninkrijk der Nederlanden over 1883—1884 (bladz. 178), over 1888—1889 (bladz. 179) en over 1889—1890 (bladz. 185) bijzonderheden voor, waarnaar hier wordt verwezen.

Het aantal volontairs bedroeg bij den aanvang van het leerjaar 1890—1891 (1 October) 30; over de drie studie-jaren verdeeld als volgt: 6 in het eerste, 10 in het tweede en 14 in het derde studiejaar.

Aan een volontair van het 1ste studiejaar werd, op een daartoe strekkend verzoek van zijn vader, in Mei 1891 ontheffing van de aangevane dienstverbintenis verleend, onder voorwaarde dat de ten behoeve van dien volontair gemaakte kosten zouden worden terugbetaald en behoudens de vervulling der nog op hem rustende militieplichten.

Aan het eindexamen werd in 1890 door 19 volontairs van het 3de studiejaar deelgenomen. Aan de gestelde eischen werd door 16 hunner voldaan, die in verband daarmee tot officier werden benoemd; van de overigen volgen 2 nogmaals de lessen van het 3de studiejaar, terwijl 1, die ten tweeden male niet slaagde, van de inrichting verwijderd werd.

Bij de in Juni 1891 gehouden overgangsexamens naar het 2de en het 3de studiejaar zijn alle volontairs geslaagd, behalve één van het 1ste studiejaar.

Aan het toelatingsexamen tot den Artillerie-cursus werd in 1890 deelgenomen door 13 aspiranten, die uitsluitend voor deze inrichting in aanmerking wenschten te komen, 20 die zich daarvoor in de eerste plaats hadden opgegeven en 2 die aan eene toelating op den voorbereidenden practischen cursus van de Militaire school de voorkeur gaven.

Van deze jongelieden werden in verband met den uitslag van het zoo even genoemde in Augustus 1890 te Delft gehouden examen, 4 van de eerstvermelde en 2 van de in de tweede plaats genoemde categorie op 1 October daaraanvolgende als volontair aangenomen.

Al de volontairs van den Artillerie-cursus zijn van 29 Juni—11 Juli 1891 in de legerplaats bij Oldebroek gekampeerd geweest om aldaar practische oefeningen te houden.

Op den 20sten Juli daaraanvolgende werden vervolgens gedetacheerd, om bij de korpsen aan alle dienstverrichtingen deel te nemen:

de volontairs van het 1ste studiejaar in den graad van korporaal bij het 2de regiment vesting-artillerie te Naarden en de volontairs van het 2de studiejaar in den graad van sergeant bij het 4de regiment vesting-artillerie te den Helder.

Deze detacheringen zullen op den 15den September 1891 eindigen.

C. Militaire school en daaraan voorafgaande voorbereidende practische cursus.

Nopens de inrichting der Militaire school en van den daaraan voorafgaanden voorbereidenden practischen cursus, zoemde nopens de wijze waarop, te beginnen met 1891, het eindexamen aan deze school wordt afgenomen, zij verwezen naar hetgeen daaromtrent respectievelijk in het Regeeringsverslag 1888—1889 (bladz. 179) en in dat van 1889—1890 (bladz. 185) voorkomt.

Bij den aanvang van het leerjaar 1890—1891 (1 October) bedroeg het aantal volontairs van den voorbereidenden practischen cursus 20; terwijl zich aan de Militaire school in het oudste studiejaar 20 en in het jongste studiejaar 26 volontairs bevonden (totaal alzoo 66).

In den loop van dat leerjaar werd een volontair van den voorbereidenden practischen cursus voor den militair dien ongeschikt verklaard.

Bij het in Juli 1891 gehouden overgangsexamen van het

1ste naar het 2de jaar hebben van de 26 volontairs 25 het examen al dadelijk met gunstigen uitslag afgelegd. Een volontair, aan wien vergund werd bij den aanvang van het nieuwe leerjaar her-examen te doen in één leervak, waarin hij bij het examen was te kort geschoten, ging toen eveneens in het tweede studiejaar over.

De 19 volontairs van den voorbereidenden practischen cursus zullen allen op 1 October 1891 in het 1ste studiejaar der Militaire school worden geplaatst.

Voor de toelating tot den voorbereidenden practischen cursus der Militaire school hebben zich in 1890 aangemeld 15 aspiranten, die uitsluitend voor deze inrichting in aanmerking wenschten te komen, 2 die zich daarvoor in de eerste plaats hadden opgegeven en 29 die aan eene toelating bij den Artillerie-cursus de voorkeur gaven. Na afloop van het geneeskundig onderzoek namen 34 aspiranten aan het vergelijkend examen deel.

In verband met den uitslag van dit examen, hetwelk in de tweede helft van Augustus te Delft werd gehouden, zijn op 1 October daaraanvolgende als volontair aangenomen: 6 aspiranten die tot de eerste, 1 die tot de tweede en 13 die tot de derde zoo even vermelde categorie behoorden.

Den 15den Juli 1891 werden 12 volontairs van het 1ste studiejaar der Militaire school bij het 7de regiment infanterie te Amsterdam en 14 volontairs van dat studiejaar bij het regiment grenadiers en jagers te 's Gravenhage gedetacheerd; ten einde bij die regimenten tot 15 September daaraanvolgende aan alle dienstverrichtingen deel te nemen.

De volontairs van het 2de studiejaar hebben van 15-18 Juni de practische oefeningen in de legerplaats bij Oldebroek en van 3-5 Augustus die in de legerplaats bij Zeist bijgewoond.

Op den 6den en 7den Augustus bezichtigden zij, onder de leiding van een der leeraars, de verdedigingswerken in de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

D. De Hoofdcursus.

In verband met het bepaalde bij het Koninklijk besluit van 22 April 1891, n°. 39, is, met ingang van 1 October van dat jaar, aan den Hoofdcursus eene splitsing doorgevoerd — óók ten aanzien van de onderofficieren, die voor den rang van tweede-luitenant bij de infanterie worden opgeleid — tusschen hen die voor het leger hier te lande en die, welke voor dat in Nederlandsch-Indië zijn bestemd, en zal het leerplan voor dien Hoofdcursus in overeenstemming worden gebracht met de later van ieder dezer beide categorieën gevorderde bijzondere diensten.

Terwijl reeds aan den Hoofdcursus, behalve één luitenant-kwartiermeester van het leger in Nederlandsch-Indië, één officier was verbonden, die van dat leger bij het Nederlandsche is overgeplaatst, is als een gevolg van vorenbedoelde splitsing op laatstgenoemden datum, het leeraarspersoneel nog met één Indisch officier, thans gedetacheerd bij het leger hier te lande, uitgebreid.

In overeenstemming hiermede bestond dat leeraarspersoneel op 1 October 1891 uit: 9 luitenants der infanterie, 2 luitenant-kwartiermeesters, van wie één van het leger hier te lande; 2 burgerleeraars voor het geven van onderwijs in de talen.

Het onderricht in de natuurkunde, het boekhouden en de warenkennis blijft opgedragen aan leeraars van de te Kampen gevestigde gemeentelijke hogere burgerschool.

Bij den aanvang van het leerjaar (1 October 1890) bedroeg het aantal der onderofficieren-leerlingen, bestemd voor het wapen der infanterie, 71, namelijk 30 in de 1ste klasse en 41 in de 2de klasse. De onderofficieren, die 1 October 1889 in de 2de klasse hadden plaats genomen, en wel ten getale van 25, wat den thans opgeheven Hoofdcursus te 's Hertogenbosch, en ten getale van 22, wat den Hoofdcursus te Kampen betreft, waren vóór 1 October 1890 naar hunne korpsen teruggekeerd.

Van deze onderofficieren, die aan het van 15 September tot 28 October gehouden eindexamen deelnamen, slaagden respectievelijk 23 en 22.

Ter opleiding voor de militaire administratie waren op 1 October 1890 de navolgende leerlingen aanwezig:

	Leger hier te lande.	Neder- landsch- Indisch leger.	Totaal.
1ste klasse	11	9	20
2de	4	6	10
Totaal	15	15	30

Van de leerlingen der 2de klasse — ter sterkte respectievelijk van 6 en 8 leerlingen — die aan het eindexamen deelnamen, was de uitslag daarvan slechts voor 1, die voor den Indischen dienst was opgeleid, ongunstig.

De uitkomsten van het in Juni 1891 gehouden overgangsexamen kan worden samengevat als volgt:

	Aantal adspira- nten.	Voldaan.	Niet voldaan.	Aantal adspira- nten ontrent wie de be- slissing werd aan- gehouden.
Infanterie	30	29	1	»
Militaire administratie hier te lande	10	9	»	1
Militaire administratie Nederlandsch-Indië.	10	9	»	1
Te zamen	50	47	1	2

Nopens hetgeen in de 5de kolom wordt medegedeeld, zij opgemerkt, dat kort vóór den aanvang van het overgangsexamen aan twee onderofficieren werd toegestaan onderling van bestemming te verwisselen, en, in verband daarmee, vóór den aanvang van het nieuwe leerjaar een aanvullingsexamen in de militaire administratie af te leggen.

Met betrekking tot het in 1890 gehouden toelatings-examen tot den Hoofdcursus bevat de onderstaande tabel eenige bijzonderheden.

Toelatingsexamen tot den Hoofdcursus in 1890.

KORPSEN.	Hebben de lessen op den cursus gevolgd.		Hebben de lessen op den cursus niet gevolgd.		Aanmerkingen.
	Aantal adspiranten.	Geslaagden.	Aantal adspiranten.	Geslaagden.	
Regiment grenadiers en jagers . . .	11	4	»	»	
1ste regiment infanterie	7	3	»	»	
2de » »	9	2	1	»	
3de » »	7	4	»	»	
4de » »	12	4	2	»	
5de » »	12	4	4	»	
6de » »	27	5	2	1	
7de » »	9 (1)	4	»	»	(1) Onder wie 1 ser- geant van het 2de regiment vesting- artillerie.
8ste » »	13	5	2	»	
Instructie-bataljon	27	10	»	»	
Totaal	134	45	11	1	

Van de 46 onderofficieren der infanterie, die, blijkens deze tabel, op 1 October 1890 tot den Hoofdcursus werden toegelaten, zijn geplaatst:

voor opleiding tot tweede-luitenant bij de infanterie	30
» » » tweede-luitenant-kwartiermeester:	
bij het leger hier te lande	9
» » » in Nederlandsch-Indië	7
Totaal	46

Van 1 Juli 1891 tot 15 September d. a. v. namen de

onderofficieren der 1ste klasse — ook zij die met 1 October in de 2de klasse overgaan — bij de korpsen waartoe zij behooren, of waarbij zij worden ingedeeld, aan alle dienstverrichtingen deel, met uitzondering van de adspiranten voor de militaire administratie bij het leger in Nederlandsch-Indië, die gedurende dat tijdperk bij den Hoofdcursus verbleven.

Van 1 (tot 4 Juni) hebben de leerlingen der 2de klasse — voor zoover zij voor het wapen der infanterie zijn bestemd en dit jaar het eindexamen zullen afleggen — de praktische oefeningen der artillerie in de legerplaats bij Oldebroek bijgewoond, terwijl op 3 en 4 Juli door deze onderofficieren enkele versterkingen in de Nieuwe Hollandse Waterlinie zijn bezichtigd.

VIERDE GEDeelTE.

INRICHTINGEN VOOR HET GEVEN VAN VOORBEREIDEND ONDERWIJS
TOT OPLEIDING VOOR DEN OFFICERSRANG.

Voorbereidende scholen en cursussen.

Op 1 October 1890 telden deze inrichtingen de navolgende aantallen leerlingen:

KORPSEN.	Cursussen.	Voorbereidende scholen.
Regiment grenadiers en jagers .	23	19
1ste regiment infanterie	10	15
2de > >	9	9
3de > >	11	14
4de > >	14	11
5de > >	16	21

KORPSEN.	Cursussen.	Voorbereidende scholen.
6de > >	38	11
7de > > *)	7	10
8ste > >	13	20
Instructie-bataljon . . .	25	17
Totaal . . .	166	147

*) Waaronder één onderofficier van het regiment vesting-artillerie.

Onderstaande tabel bevat de uitkomsten van het gegeven onderwijs aan de cursussen en aan de voorbereidende scholen, alsmede van den uitslag van het in 1890 gehouden toelatingsexamen tot de voorbereidende scholen.

UITKOMSTEN van het onderwijs op de voorbereidende scholen en van het gehouden toelatingsexamen in 1890 tot deze inrichtingen:

KORPSEN.	Aantal leerlingen der voorbereidende scholen op 1 October 1889.	Bij het in 1890 gehouden toelatingsexamen tot den cursus zijn geslaagd.		Toelatingsexamen tot de voorbereidende scholen in 1890.		Aanmerkingen.
		Herkomstig van de voorbereidende scholen.	Niet herkomstig van de voorbereidende scholen.	Aantal adspiranten.	Geslaagd.	
Regiment grenadiers en jagers .	23	11	1	13	10	(1) Van wie één niet werd toegelaten, wegens ondergane straffen.
1ste regiment infanterie	12	7	1	10	10	
2de > >	12	(1) 5	>	11	7	
3de > >	13	8	>	28	13	
4de > >	14	5	1	15	4	
5de > >	20	7	1	26	11	
6de > >	14	5	6	12	7	
7de > >	9	2	1	13	5	
8ste > >	11	2	1	24	17	
Instructie-bataljon	18	13	>	26	17	
Totaal . . .	146	65	12	178	101	

Met betrekking tot het aan genoemde inrichtingen verbonden leeraarspersoneel wordt verwezen naar het Regeringsverlag 1888-1889 (bladz. 181).

VIJFDE GEDeelTE.

INRICHTINGEN, MEER IN 'T BIJZONDER BESTEMD TOT VORMING
VAN KADER.

A. Pupillenschool.

De getalsterkte van de pupillen die op den 1sten Juli 1890 onderwijs genoten, bedroeg 217. Van dat tijdstip tot op

1 Juli 1891 zijn 111 knapen als pupil aangenomen en werd de inrichting door 112 verlaten, te weten door 48 die als volontair bij het instructie-bataljon, 19 die als volontair bij de instructie-compagnie, 8 die als jongeling bij het korps genietroepen en 3 die als tamboer bij de regimenten infanterie overgingen; voorts door 32 die op verzoek en 2 die wegens te geringe lengte werden ontslagen. Op laatstgenoemden datum waren alzoo 216 pupillen op de school aanwezig.

Uit de hiervolgende tabel blijkt in welke provinciën van het Rijk de in het laatstverloopen jaar aangenomen pupillen onderwijs genoten hadden, in welke klasse van het onderwijs zij bij aankomst werden geplaatst, zoome de maatschappelijke positie der vaders.

Klasse van het schoolonderwijs, waarbij op het tijdstip hunner aan- neming ingedeeld.	Friesland.	Groningen.	Drenthe.	Overijssel.	Gelderland.	Utrecht.	Noordholland.	Zuidholland.	Zeeland.	Noordbrabant.	Limburg.	Indië.	Totaal.
Derde	1	>	>	>	2	1	7	3	1	1	>	>	16
Tweede	1	1	>	3	5	5	9	17	2	3	>	>	46
Eerste	1	>	>	1	9	4	16	13	1	4	>	>	49
Totaal	3	1	>	4	16	10	32	33	4	8	>	>	111

MAATSCHAPPELIJKE POSITIE DER OUDERS.

Officiëren	>	>	>	>	>	>	>	1	>	>	>	>	1
Onderofficiëren en soldaten	>	1	>	2	12	4	15	15	2	7	>	>	58
Ambtenaren	>	>	>	>	1	1	>	2	1	>	>	>	5
Particulieren	3	>	>	2	3	5	17	15	1	1	>	>	47
Totaal	3	1	>	4	16	10	32	33	4	8	>	>	111

Zooals uit deze tabel blijkt, is de Pupillenschool voor het onderwijs in drie klassen gesplitst, waarvan de derde de hoogste is, de 1ste en 2de klasse zijn elk in twee afdelingen onderverdeeld.

In deze klassen bevonden zich op onderstaande datums het navolgende aantal leerlingen.

	1 Juli 1890.	1 October 1890.	1 Januari 1891.	1 April 1891.	1 Juli 1891.
3de klasse	50	66	68	66	59
2de >	83	92	88	85	83
1ste >	80	92	87	77	74
Totaal	217	250	243	228	216

Nadat de knapen als pupil zijn aangenomen, worden zij geëxamineerd en in verband met dat onderzoek in de verschillende klassen geplaatst. Zij die in een der hoogere klassen worden ingedeeld kunnen niettemin de voorrechten van pupil 2de of 3de klasse eerst verwerven, nadat zij ook de gevorderde militaire kennis voor die klassen hebben verkregen.

Het schoolonderwijs is, onder toezicht van den directeur der inrichting, opgedragen aan een hoofdonderwijzer, die hierin door twee hulponderwijzers wordt ter zijde gestaan. De onderwijzers zijn burgerlijke ambtenaren. Zoowel des zomers als des winters ontvingen de pupillen van de 3de en de 2de klasse, op verschillende tijden van den dag, dagelijks 2 uren schoolonderwijs, behalve Zaterdags, waarop dat onderwijs zich tot één uur bepaalde; de 1ste of laagste klasse had Dinsdags, Woensdags, Donderdags en Vrijdags 3, Maandags 2 en Zaterdags 1 uur schoolonderwijs.

Het schoolonderwijs omvat: het kunstmatig lezen, het schoonschrijven, de Nederlandsche taal, het vlug en goed rekenen, ook met gewone- en decimals breuken en uit het hoofd, de aardrijkskunde, meer bepaald die van Nederland en zijne overzeesche bezittingen, de vaderlandse geschiedenis en het zingen. Dat onderwijs wordt zooveel mogelijk dienstbaar gemaakt aan de practische beoefening van te menagerekening, de compagnies-administratie en het opmaken van rapporten. Wanneer deze rapporten den velddienst betreffen, worden door de pupillen der hoogste

klasse zeer eenvoudige terreinschetsen op het oog en op den pas vervaardigd.

Van de kaart van Nederland wordt veel gebruik gemaakt en bij de beoefening der vaderlandsche geschiedenis wordt op roemrijke feiten steeds bijzonder de aandacht gevestigd, ten einde een goeden krijgsmansgeest op te wekken.

Gedurende den overigen tijd van den dag, met uitzondering van 4½ à 5 uur bestemd voor maaltijden en ontspanning, werden de pupillen, telkens met behoorlijke tusschenpoozen, bezig gehouden met infanterie-exercitiën, oefeningen met veligeschut en brandspuit, pionieroefeningen, gymnastiek en schermen, verder met theoriën over de verschillende dienst- en exercitiereglementen der infanterie en het handboek voor onderofficiëren en korporals der artillerie, terwijl des avonds 1 uur beschikbaar gesteld werd tot het leeren der lessen voor den volgenden dag.

Voor zooveel zulks doenlijk was, werd tevens gelegenheid gegeven voor eigen studie.

Wat het onderwijs in den godsdienst betreft dit had wekelijks, in overleg met de betrokken geestelijken plaats, de Protestanten te Loenen, de Roomsche-Katholiken te Breukelen, terwijl geregeld door de pupillen van beide gezindten der Zondags de godsdienstoefening werd bijgewoond.

Het aan de Pupillenschool verbonden personeel bestaat uit: 1 luitenant der infanterie, 1 hoofd- en 2 hulponderwijzers, 1 adjudant-onderofficier, 1 sergeant-majoor, 6

sergeanten en 1 fourier, de 9 laatsten allen der infanterie, 2 sergeanten der artillerie, 1 korporaal-tamboer, benevens 1 korporaal der genietroepen.

B. Instructie-bataljon.

De getalsterkte der militairen bij het bataljon bedroeg op 19 Juli 1891, 622 officieren, onderofficieren, korporaals en manschappen, terwijl het aantal dergenen, die, hetzij voor het geven van onderwijs, hetzij om opgeleid te worden voor den graad van onderofficier bij het leger in Oost-Indië, alsmede ter voorziening in eenige andere diensten bij het

bataljon gedetacheerd waren: 84 onderofficieren, korporaals en soldaten bedroeg.

Van den 20sten Juli 1890 tot en met den 19den Juli 1891, werden bij het bataljon aangenomen:

voor den dienst hier te lande 258 volontairs (onder wie 4 tamboers);

voor den dienst in Nederlandsch Oost-Indië, 3 volontairs.

Uit de hiervolgende tabel blijkt bij welke der drie klassen van het schoolonderwijs deze volontairs werden ingedeeld, uit welk deel des lands of der bezittingen zij afkomstig zijn, alsmede de maatschappelijke betrekking van den vader.

Klasse van het onderwijs, waarbij zij bij aankomst werden ingedeeld.	Friesland.	Groningen.	Drenthe.	Overijssel.	Gelderland.	Utrechts.	Noordholland.	Zuidholland.	Zeland.	Noordbrabant.	Limburg.	Ned. koloniën.	Buitenland.	TOTAAL.
Eerste.	5	2	2	4	6	5	9	17	4	4	»	17	2	77
Tweede.	12	14	1	3	11	7	20	20	6	11	2	7	1	115
Derde.	22	15	4	7	8	9	31	39	12	13	6	4	1	171
Totaal	39	31	7	14	25	21	60	76	22	28	8	28	4	363
Zoons van:														
Officieren.	»	»	1	1	2	1	2	5	»	3	»	12	»	27
Onderofficieren.	»	1	»	»	1	1	5	6	»	5	»	»	»	19
Ambtenaren.	9	9	2	6	3	4	5	12	4	8	1	13	1	77
Particulieren	30	21	4	7	19	15	48	53	18	12	7	3	3	240
Totaal	39	31	7	14	25	21	60	76	22	28	8	28	4	363

In voormelde schoolklassen bevonden zich op de onderstaande data het navolgende aantal leerlingen (korporaals-titulair en volontairs):

KLASSEN.	1 Oct. 1890.	1 April 1891.	1 Juli 1891.
3de.	89	62	41
2de.	218	245	226
1ste (hoogste)	235	235	264
Totaal	542	542	531

De volontairs werden naar den uitslag van een bij hunne aankomst afgelegd examen ingedeeld in een der drie klassen, waarin het schoolonderwijs verdeeld is.

Het aantal volontairs in iedere klasse aanwezig, maakte eene splitsing daarvan in onderafdeelingen noodig.

Het onderwijs wordt in elke klasse gegeven onder toezicht en medewerking van een officier, door geschikte onderofficieren en korporaals van het kader van het bataljon (tevens leerlingen van den cursus of voorbereidende school).

De oefening wordt gehouden van Maandag tot en met Vrijdag, gedurende 2 uur daags. De leiding van het schoolonderwijs is opgedragen aan een kapitein.

Iedere maand wordt er gelegenheid gegeven het examen af te leggen tot overgang van eene lagere naar eene hoogere klasse.

Van 1 Juli 1890 tot en met 30 Juni 1891 zijn overgegaan:

van de 3de naar de 2de klasse	198
» » 2de » » 1ste »	190
» » 1ste » » aspiranten-klasse (1)	29

Met betrekking tot het aandeel, hetwelk het Instructie-bataljon heeft gehad in de aanvulling van het kader bij het wapen der infanterie, zij medegedeeld, dat aan de korpsen hier te lande 11 sergeanten, 291 korporaals en 1 korporaal-titulair, en aan die in Oost-Indië 1 sergeant, te zamen 12 sergeanten, 291 korporaals en 1 korporaal titulair konden worden geleverd.

C. Instructie-compagnie.

De getalsterkte van de volontairs, die op 1 Juli 1890 onderwijs genoten, bedroeg 175. Van dat tijdstip tot op 1 Juli 1891 zijn 115 nieuwe volontairs aangenomen.

Uit de hiervolgende tabel blijkt, in welke provincie van het Rijk deze volontairs vroeger onderwijs hebben genoten, bij welke der drie klassen van het schoolonderwijs zij bij aankomst werden ingedeeld, zoome de maatschappelijke positie hunner vaders.

(1) Klasse, waarin de jongelieden worden opgenomen die naar eene plaatsing bij het kader van het Instructie-bataljon gingen.

	Friesland.	Groningen.	Drenthe.	Overijssel.	Gelderland.	Utrecht.	Noordholland.	Zuidholland.	Zeeland.	Noordbrabant.	Limburg.	Totaal.
1ste klasse	10	3	5	1	4	10	24	42	10	4	2	115
2de klasse	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
3de klasse	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	10	3	5	1	4	10	24	42	10	4	2	115

MAATSCHAPPELIJKE POSITIE DER VADERS.

Officieren	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Onderofficieren en soldaten	»	»	»	»	2	»	5	5	»	1	»	13
Ambtenaren	4	»	1	»	1	»	2	9	2	1	»	20
Particulieren	6	3	4	1	1	10	17	28	8	2	2	82
Totaal	10	3	5	1	4	10	24	42	10	4	2	115

Ofschoon de volontairs bij aankomst worden geëxamineerd, worden zij allen aanvankelijk in de derde (laagste) klasse geplaatst, eendeels uit noodzakelijkheid, anderdeels om hetgeen daar geleerd werd te laten herhalen door

degenen die aan hoogere eischen voldeden dan voor de toelating gesteld worden.

Op de onderstaande data, bevonden zich in de verschillende klassen het navolgende aantal leerlingen:

	1 Juli 1890.	1 October 1890.	1 Januari 1891.	1 April 1891.	1 Juli 1891.
1ste klasse	23	20	44	45	32
2de »	23	28	26	28	38
3de » (1).	129	123	110	108	108
Totaal	175	171	180	181	178

(1) De 3de klasse is in drie parallelklassen gesplitst.

De leiding van het schoolonderwijs is, onder toezicht van den commandant der compagnie, opgedragen aan een luitenant die persoonlijk les geeft in de rekenkunde en bovendien aan de klasse der korporaals-titulair in de aardrijkskunde.

Aan laatstbedoelden officier zijn voor de overige vakken zeven onderofficieren als onderwijzers toegevoegd, te weten: 1°. 3 sergeanten voor het onderwijs in de schoolvakken, waarvan 1 voor het schoonschrijven, Nederlandsche taal en het maken van dienstrapporten; 1 voor het lezen en de Vaderlandsche geschiedenis; 1 voor de aardrijkskunde; 2°. 3 onderofficieren voor het onderwijs in de administratie; 3°. 1 sergeant voor het onderwijs in het opmaken eener menagerekening.

Behalve op Woensdag en Zaterdag wordt gedurende de werkdagen des voormiddags van 9-10 en des namiddags van 6-7 $\frac{1}{4}$ uur onderwijs gegeven in de schoolvakken, terwijl op 3 werkdagen een uur is uitgetrokken voor het onderwijs in de administratie en op 3 andere dagen een uur voor het opmaken eener menagerekening.

Teneinde de volontairs in de gelegenheid te stellen hunne lessen voor den volgende dag te leeren, houden zij 's namiddags een uur eigen-oefening. Voor luie en trage leerlingen wordt deze oefeningstijd verlengd.

Van 1 Juli 1890 tot 1 Juli 1891 hebben 112 volontairs, 't zij met, 't zij zonder bevordering, de instructie-compagnie verlaten.

D. Instructie-batterij.

De getalsterkte van de volontairs, die op den 1sten Mei 1890 onderwijs genoten bedroeg 83 volontairs, waaronder 19 korporaals-titulair.

Van 1 Mei 1890—1 Mei 1891 zijn 35 volontairs aangenomen, onder wie 16 van de Artillerie instructie-compagnie (4 hunner waren bij de Pupillenschool in dienst getreden) en 1 die reeds als tamboer gediend had bij het 6de regiment infanterie.

Een volontair werd overgeplaatst bij de artillerie van het Nederlandsch-Indische leger.

Op 1 Mei 1891 zijn bij de Instructie-batterij aanwezig 81 volontairs, onder wie 18 korporaals-titulair.

Uit de hiervolgende tabel blijkt in welke provincie van het Rijk de leerlingen onderwijs hebben genoten, in welke der drie klassen van het schoolonderwijs zij bij aankomst werden ingedeeld, zoome de maatschappelijke positie van den vader.

	Friesland.	Groningen.	Drenthe.	Overijssel.	Gelderland.	Utrecht.	Noordholland.	Zuidholland.	Zeeland.	Noordbrabant.	Limburg.	Totaal.
1ste klasse	1	»	»	1	4	1	»	5	4	»	»	16
2de »	»	2	1	»	3	1	1	2	2	2	1	15
3de »	1	»	»	1	1	»	»	1	»	»	»	4
Totaal	2	2	1	2	8	2	1	8	6	2	1	35

MAATSCHAPPELIJKE POSITIE DER VADERS.

Officiëren	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1
Onderofficiëren en soldaten.	»	»	»	»	4	1	»	3	1	»	»	9
Ambtenaren	»	»	»	1	2	»	»	1	2	1	»	7
Particulieren	2	2	1	1	2	1	1	3	3	1	1	18
Totaal	2	2	1	2	8	2	1	8	6	2	1	35

Op de onderstaande datums bevonden zich in de verschillende klassen het navolgende aantal leerlingen :

	1 Mei 1890.	1 Aug. 1890.	1 Nov. 1890.	1 Febr. 1891.	1 Mei 1891.
1ste klasse	16	17	17	17	11
2de »	32	32	36	34	38
3de »	35	34	31	31	32
Totaal	83	83	84	82	81

De vereischten tot toelating voor de 1ste klasse zijn :

duidelijk lezen, goed schrijven en kennis van de vier hoofdtregelen der rekenkunde.

Het onderwijs omvat :

a. kunstmatig lezen, schoonschrijven en rekenen met geheele getallen, het metrieke stelsel, de behandeling der breuken, de evenredigheden, de kenmerken der deelbaarheid en talstelsels;

b. de Nederlandsche taal;

c. de aardrijkskunde van Nederland en Europa (overzicht onzer koloniën);

d. de vaderlandsche geschiedenis;

e. de administratie, het opmaken en nazien der menage-rekening;

f. het maken van dienstrapporten.

Het onderwijs in de aardrijkskunde wordt tevens dienstbaar gemaakt aan het maken van reizen op de kaart door Nederland, ten einde in verband met het later optreden als geleider van detachementen, bekend te geraken met de verschillende maatschappijen van spoor- en tramwegen, van stoombooten, enz., verder aan het lezen op de stafkaart.

Het schoolonderwijs is opgedragen aan een luitenant, die zelf onderricht geeft.

Aan hem zijn toegevoegd :

1 opperwachtmeester, die ook les geeft in de administratie en het maken van dienstrapporten;

2 wachtmeesters, en

1 burgeronderwijzer, die les geeft in het kunstmatig lezen, het schoonschrijven, de Nederlandsche taal en staatsinrichting van Nederland, de aardrijkskunde, de geschiedenis en het rekenen; terwijl de 1ste luitenant-kwartiermeester en de paardenarts 2de klasse van het korps respectievelijk met het onderricht in de militaire administratie en de paardenkennis aan de volontairs der 3de klasse zijn belast.

Gedurende de zomerdienstregeling van 1 April—1 October 1890 zijn aan het schoolonderwijs besteed per week :

1ste klasse 6 uur,

2de » 9 »

3de » 9 »

en gedurende de winterregeling van 1 October 1890—6 April 1891 per week :

1ste klasse 7 uur,

2de » 7 »

3de » 7 »

Bovendien hebben des zomers en des winters iedere avond 1 uur eigen-oefening en 1 uur straf-eigen-oefening voor

achterlijken plaats gevonden, terwijl gedurende 2 uur 's avonds per week het voltigeeren werd beoefend.

De overige uren van den dag worden besteed aan de verschillende exercitiën, zoomede aan de theorieën over de verschillende dienst- en exercitie-reglementen, het handboek ter vervaardiging van ernstvuurwerken en dat voor onderofficieren en korporaals der bereden artillerie, de paardenkennis, aan het rijden op de stafkaart, het schermen, de gymnastiek, het zwemmen, schaatsenrijden, het verzorgen van paarden en harnachement, het onderhoud van materieel, wapens en kleeding, enz.

De Instructie-batterij werd van 1 Mei 1890 tot 1 Mei 1891 door 25 korporaals-titulair, met bevordering tot korporaal effectief, verlaten. In datzelfde tijdvak werden 28 volontairs tot korporaal-titulair bevorderd.

ZESDE GEDEELTE.

DE HUISHOUDELIJKE SCHOLEN BIJ DE KORPSEN.

Het onderwijs hetwelk aan deze scholen wordt gegeven, heeft ten doel:

1°. vrijwilligers en miliciens op te leiden voor den graad van korporaal;

2°. korporaals te bekwaamen voor den graad van sergeant (wachtmeester) en fourier;

3°. fouriers en sergeanten (wachtmeesters) op te kweeken voor den graad van sergeant-majoor (opperwachtmeester);

4°. vrijwilligers en miliciens, die *niet* of gebrekkig kunnen lezen, schrijven en rekenen, daarin bedreven te maken.

Bovendien wordt bij de korpsen aan gegraduateerden en niet gegraduateerden gymnastiek- en schermonderricht gegeven; wat dit laatste betreft tevens tot vorming van pre-vôts en meesters op de sabel, den degen en den stok.

Voorts wordt bij het korps genietroepen een cursus gehouden tot vorming van onderofficieren tot opzichters der genie en van miliciens tot opzichters en vesting-telegrafisten.

De hiervolgende tabel bevat omtrent het vorenbedoelde onderwijs verschillende opgaven, zoowel aangaande de militairen, aan wien het onderwijs is opgedragen, als omtrent de leerlingen.

Uit die tabel blijkt onder andere dat van de 5216 leerlingen 1268 vóór dat zij in militairen dienst waren getreden niet of slechts zeer gebrekkig konden lezen en schrijven.

BENAMING VAN HET K O R P S.	Aantal onderwijzers.			Gemiddeld aantal leerlingen.					Aantal leerlingen die bij den aanvang van het schooljaar niet of slechts zeer gebrekkig konden		
	In het bezit eener akte van bekwaamheid.	Niet in het bezit eener akte van bekwaam- heid.	Totaal.	Onderofficieren.	Korporaals.	Vrijwilligers, tambours, hoornblazers enz.	Miliciens.	Totaal.	lezen.	schrijven.	lezen en schrijven.
Regiment grenadiers en jagers	5	8	13	»	71	50	116	237	2	14	43
1ste regiment infanterie	5	16	21	»	80	48	249	377	40	35	98
2de »	4	15	19	»	124	46	395	565	11	16	208
3de »	4	18	22	14	129	50	250	443	12	3	97
4de »	»	23	23	1	114	44	265	424	14	27	97
5de »	1	22	23	2	106	45	309	463	72	104	78
6de »	1	25	26	»	155	25	504	684	69	96	91
7de »	4	14	18	3	84	52	238	377	21	23	35
8ste »	1	15	16	»	98	41	159	298	34	44	35
Algemeen depot van discipline	1	1	2	»	9	82	19	110	14	10	3
Totaal	26	157	183	20	970	484	2504	3978	289	372	785
1ste regiment huzaren	»	7	7	»	»	27	211	238	9	9	52
2de »	1	6	7	»	»	20	60	80	20	22	30
3de »	1	7	8	»	»	31	107	138	14	19	14
Rij- en hoefsmidschool	»	1	1	»	»	21	»	21	2	4	1
Eskadron ordonnansen	»	1	1	»	»	21	»	21	»	12	»
Totaal	2	22	24	»	»	120	378	498	45	66	97
1ste regiment veld-artillerie	»	4	4	»	»	»	58	58	34	28	24
2de »	»	5	5	»	»	8	67	75	41	46	55
3de »	»	8	8	»	»	3	82	85	3	7	75
Korps rijdende artillerie	»	2	2	»	»	1	16	17	11	13	11
1ste regiment vesting-artillerie	1	2	3	»	»	2	64	66	18	17	59
2de »	»	4	4	»	»	4	101	105	24	20	21
3de »	1	3	4	»	»	2	65	67	17	24	16
4de »	»	12	12	»	»	6	167	173	28	66	79
Korps pontonniers	»	3	3	»	»	4	34	38	1	2	20
» torpedisten	»	2	2	»	»	3	25	29	»	»	9
Totaal	2	45	47	»	»	33	680	713	177	223	369
Korps genietroepen	»	1	1	»	»	12	15	27	1	9	17
Totaal-generaal	30	225	255	20	970	649	3577	5216	512	670	1268

Graad van bedrevenheid, na afloop van het schooljaar, verkregen door de leerlingen,
die bij den aanvang daarvan, niet of slechts zeer gebrekkig konden:

lezen				schrijven				lezen en schrijven							
								goed		redelijk		onvoldoende		Totaal.	
goed.	redelijk.	onvoldoende.	Totaal.	goed.	redelijk.	onvoldoende.	Totaal.	lezen.	schrijven.	lezen.	schrijven.	lezen.	schrijven.	lezen.	schrijven.
»	2	»	2	7	6	1	14	14	17	17	18	12	8	43	43
15	24	1	40	14	19	2	35	45	40	46	46	7	12	98	98
6	5	»	11	5	10	1	16	100	61	89	115	19	32	208	208
2	10	»	12	»	3	»	3	42	38	34	38	21	21	97	97
5	6	3	14	4	15	8	27	19	17	57	55	21	25	97	97
32	18	22	72	34	49	21	104	32	34	24	27	22	17	78	78
41	25	3	69	38	55	3	96	»	»	71	71	20	20	91	91
16	2	3	21	13	6	4	23	18	8	15	23	2	4	35	35
11	20	3	34	13	26	5	44	6	7	25	22	4	6	35	35
2	11	1	14	2	6	2	10	1	1	1	1	1	1	3	3
130	123	36	289	130	195	47	372	277	223	379	416	129	146	785	785
3	6	»	9	»	5	4	9	9	12	29	26	14	14	52	52
11	4	5	20	9	7	6	22	12	10	9	9	9	11	30	30
»	5	9	14	»	10	9	19	»	»	»	»	14	14	14	14
2	»	»	2	2	2	»	4	»	»	1	1	»	»	1	1
»	»	»	»	»	10	2	12	»	»	»	»	»	»	»	»
16	15	14	45	11	34	21	66	21	22	39	36	37	39	97	97
6	12	16	34	3	7	18	28	»	»	9	6	15	18	24	24
»	19	22	41	2	13	31	46	»	2	29	15	26	38	55	55
1	2	»	3	»	3	4	7	20	4	24	35	31	36	75	75
»	7	4	11	2	7	4	13	»	»	7	7	4	4	11	11
»	10	8	18	2	12	3	17	9	8	26	25	24	26	59	59
7	12	5	24	8	10	2	20	1	1	14	14	6	6	21	21
»	11	6	17	8	8	8	24	»	»	8	8	8	8	16	16
6	17	5	28	20	37	9	66	36	32	26	31	17	16	79	79
»	1	»	1	1	1	»	2	2	2	17	15	1	3	20	20
»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	2	7	2	2	9	9
20	91	66	177	46	98	79	223	73	49	162	163	134	157	369	369
»	»	1	1	4	5	»	9	2	1	12	9	3	7	17	17
166	229	117	512	191	332	147	670	373	295	592	624	303	349	1268	1268

AANMERKINGEN.

Het onderwijs in de 1ste afdeeling van den cursus voor »opzichter der genie» bij het korps genietroepen, werd door 5 onderofficieren gevolgd, die, in verband met den uitslag van het door hen afgelegd examen allen in aanmerking kwamen om bij den aanvang van het nieuwe leerjaar in de IIde (hoogste) afdeeling over te gaan.

In het afgelopen leerjaar bevonden zich in deze IIde afdeeling geene leerlingen.

Aan de examens, bedoeld bij Koninklijk besluit van 29 Februari 1884 n°. 13 (*R. M.* 1884 bladz. 115) namen deel:

5 aspiranten voor milicien-opzichter en 14 aspiranten voor milicien-vesting-telegrafist.

Van de eerstgenoemden voldeed geen der aspiranten aan de eischen, omschreven in het programma A, vastgesteld bij het zoo even genoemde besluit.

Van de 14 aspiranten voor vesting-telegrafist kon aan 12 het onderscheidingsteeken voor veld-telegrafist uitge-reikt worden en werd door deze laatsten tevens met goed gevolg het examen voor vesting-telegrafist afgelegd.

Te dezer plaatse worden evenals in het verslag van het vorige jaar eenige mededeelingen gedaan betreffende de uitkomsten van het onderzoek naar de kennis van het lezen en schrijven der ingelijfden bij de land- en zeemilitie.

A. Ingelijfden bij de landsmilitie.

Aan het onderzoek, dat jaarlijks van wege het Departement van Oorlog wordt ingesteld naar de bekwaamheid der miliciens in het lezen en schrijven, nemen alleen deel plaatsvervangers, nummervwisselaars en de lotelingen bij de landmilitie ingelijfd, doch ook deze niet allen.

Het onderzoek heeft namelijk plaats kort na de inlijving, zoodat daaraan niet deelnemen zij, aan wie op dat tijdstip ontheffing van den dienst, op grond van art 127 der militiewet, is verleend, en evenmin zij, die op dat tijdstip afwezig zijn.

Daar ten gevolge der plaatsvervanging, nummervwisseling en ontheffing van den dienst, verleend aan geestelijken en bedienaren van den godsdienst en aan studenten in de godgeleerdheid, aan het onderzoek niet wordt deelgenomen door vele jongelieden uit de standen der maatschappij, waar het kunnen lezen en schrijven regel is, en daartegen wel door een betrekkelijk groot aantal personen die den 19-jarigen leeftijd reeds eenige jaren te boven zijn, kunnen de verkregen uitkomsten van het onderzoek niet als absoluten maatstaf gelden voor de ontwikkeling der jongelieden op genoemden leeftijd.

In hoeverre een en ander bij de vergelijking der uitkomsten in het oog behoort te worden gehouden, kan blijken uit het volgend overzicht betreffende de lichting van 1890.

PROVINCIEËN.	Geheel aantal plaatsvervangers, nummervwisselaars en lotelingen, ingelijfd bij de landmilitie.	GEHEEL AANTAL			Op iedere 100 plaatsvervangers, nummervwisselaars en lotelingen, ingelijfd bij de landmilitie, waren:			Aantal ingelijfden bij de landmilitie, aan wie ontheffing op grond van art. 127 der militiewet is verleend.
		plaatsvervangers.	nummerverwisselaars.	lotelingen, ingelijfd bij de landmilitie.	plaatsvervangers.	nummerverwisselaars.	lotelingen, ingelijfd bij de landmilitie.	
Noordbrabant	1 279	185	68	1 026	14,46	5,32	80,22	14
Gelderland	1 269	118	76	1 075	9,30	5,99	84,71	4
Zuidholland	1 881	293	130	1 458	15,58	6,91	77,51	18
Noordholland	1 597	268	109	1 220	16,78	6,83	76,39	12
Zeeland	479	56	34	389	11,69	7,10	81,21	3
Utrecht	462	65	35	362	14,07	7,57	78,36	6
Friesland	880	103	95	682	11,70	10,80	77,50	4
Overijssel	720	89	36	595	12,36	5,00	82,64	1
Groningen	635	97	62	476	15,28	9,76	74,96	6
Drenthe	336	34	31	271	10,12	9,22	80,66	2
Limburg	641	39	22	580	6,08	3,43	90,49	9
Het Rijk	10 179	1 347	698	8 134	13,23	6,86	79,91	77
In 1889	10 162	1 489	650	8 023	14,65	6,40	78,95	56
Vermeerdering . .	17	— 142	48	111	— 1,42	0,46	0,96	21

Dit overzicht toont aan dat van de ingelijfde manschappen 13,23 pct. tegen 14,65 pct. in het vorige jaar den 19-jarigen leeftijd reeds eenige jaren te boven waren. Gelijk reeds is opgemerkt hebben niet al de ingelijfden bij de landmilitie aan het onderzoek in het lezen en schrijven deelgenomen. Daarentegen zijn onderscheidenen, tot wie dat onderzoek zich wel heeft uitgestrekt, niet begrepen in het bovenstaand overzicht.

De reden hiervan is, dat meermalen manschappen, die ingelijfd zijn, later worden ontslagen en door anderen

vervangen. Al deze manschappen namen aan het onderzoek deel; terwijl in den staat van den afloop der lichting, waaruit bovenstaand overzicht is getrokken, slechts die manschappen begrepen zijn, welke definitief voor den dienst zijn aangewezen. Hieraan is het toe te schrijven, dat het getal der manschappen die aan het onderzoek hebben deelgenomen, ongeveer even groot is als het gezamenlijk getal der ingelijfden bij de landmilitie.

De uitkomsten van het onderzoek waren de volgende:

P R O V I N C I Ë N .	Aantal manschappen in 1890 ingedeeld, die aan het onderzoek hebben deelgenomen.						
	Geheel aantal.	Konden lezen en schrijven.		Konden enkel lezen.		Konden noch lezen noch schrijven.	
		Geheel aantal.	Ten honderd.	Geheel aantal.	Ten honderd.	Geheel aantal.	Ten honderd.
Noordbrabant	1 287	1 079	83,84	37	2,87	171	13,29
Gelderland	1 426	1 297	90,95	11	0,77	118	8,27
Zuidholland	1 837	1 744	94,94	19	1,03	74	4,02
Noordholland.	1 618	1 545	95,49	16	0,99	57	3,52
Zeeland.	567	515	90,83	10	1,76	42	7,41
Utrecht.	482	449	93,15	10	2,07	23	4,77
Friesland	1 069	971	90,83	20	1,87	78	7,30
Overijssel	753	686	91,10	7	0,93	60	7,97
Groningen.	733	661	90,18	12	1,64	60	8,18
Drenthe	425	375	88,23	11	2,59	39	9,18
Limburg	743	673	90,58	9	1,21	61	8,21
Het Rijk	10 940	9 995	91,36	162	1,48	783	7,15
In 1889	10 735	9 826	91,53	137	1,28	772	7,19
Vermeerdering .	205	169	— 0,17	25	0,20	11	— 0,04

Omtrent dit overzicht zij opgemerkt, dat het ook nu weder niet is bewerkt naar de gemeenten, waarvoor de lotelingen, nummervervisselaars of plaatsvervangers zijn ingelijfd, maar naar de gemeenten waar zij de schooljaren of het grootste gedeelte dier jaren hebben doorgebracht.

Mag het toch met meer of minder grond van de overige miliciens worden ondersteld dat zij onderwijs ontvingen in de gemeenten waarvoor zij werden ingelijfd, dan is dat toch zeker niet het geval ten aanzien van de plaatsvervangers — ongeveer één achtste van de sterkte der lichting van dit jaar uitmakende — die veelal niet afkomstig zijn uit de gemeente voor welke zij optreden.

Uit den staat blijkt dat 91,36 pct. der ingedeelde manschappen konden lezen en schrijven, 1,48 pct. enkel konden lezen en 7,15 pct. noch lezen noch schrijven konden, terwijl de vergelijking met het vorige jaar doet zien, dat het aantal van hen die lezen noch schrijven konden alleen betrekkelijk is afgenomen. Het volstrekte aantal gaf eene vermeerdering van 11 op de geheele lichting. Noordholland en Zuidholland nemen in dit overzicht ook nu weer de gunstigste, Noordbrabant de ongunstigste plaats in.

In de arrondissementen Alkmaar en Texel konden al de ingelijfden lezen en schrijven. In Hoorn konden allen schrijven, doch 1,03 % niet lezen.

B. Ingelijfden bij de zeemilitie.

Het onderzoek vanwege het Departement van Marine ingesteld naar de bekwaamheid der zeemiliciens in het lezen en schrijven, op dezelfde wijze als dit voor de landmilitie plaats had, gaf de volgende uitkomsten:

576 of 96 pct. der 600 zeemiliciens konden lezen en schrijven, 6 of 1 pct. enkel lezen, 18 of 3 pct. noch lezen noch schrijven tegen 93,17, 2,33 en 4,50 pct. in het vorige jaar.

Hierbij valt dus weder eene bevredigende vooruitgang op te merken, daar het percentage van hen die noch lezen noch schrijven konden evenals in het vorige jaar met ruim 1 percent verminderde.

Uit welke provinciën de zeemiliciens afkomstig waren, blijkt uit het volgende overzicht.

PROVINCIEËN.	Geheel aantal.	Konden lezen en schrijven.	Konden enkel lezen.	Konden noch lezen noch schrijven.
Noordbrabant . . .	19	18	»	1
Gelderland	54	54	»	»
Zuidholland	115	107	3	5
Noordholland	194	185	2	7
Zeeland	33	33	»	»
Utrecht	17	17	»	»
Friesland	59	58	1	»
Overijssel	36	35	»	1
Groningen	54	50	»	4
Drenthe	18	18	»	»
Limburg	1	1	»	»
Het Rijk . . .	600	576	6	18

Voorts zij verwezen naar de uitvoerige tabellen betreffende dit onderwerp, die met eene daarbij behoorende graphische kaart als bijlage I achter dit verslag zijn gevoegd.

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE MARINE TE WILLEMSOORD.

Gedurende het afgelopen cursusjaar hadden onper het onderwijzend en het toezicht voerend personeel de volgende mutatiën plaats:

De luitenant ter zee der 1ste klasse M. C. VAN DOORN werd met 1 September eervol ontheven van de betrekking van instructeur in de stuurmanskunst en als zodanig vervangen door den luitenant ter zee der 1ste klasse D. STOLP. De luitenant ter zee der 1ste klasse H. VAN DEN PAUVERT werd met 1 September eervol ontheven van de betrekking van instructeur in de artillerie en als zodanig vervangen door den luitenant ter zee der 1ste klasse W. A. MOUTON.

De luitenant ter zee der 2de klasse F. PINKE werd met 1 September eervol ontheven van den dienst van officier van politie en geplaatst in de maritieme directie alhier, ten einde zich voor te bereiden om met 1 September 1891 op te treden als vervanger van den instructeur in de sterrekunde en meteorologie; de luitenant ter zee der 2de klasse F. SMIT werd als zijn vervanger bij het instituut geplaatst.

De leeraar in de wiskunde B. L. VRIES werd met 1 September wegens 65jarigen leeftijd op pensioen gesteld en vervangen door den heer A. KILSTA, doctorandus in de wis- en natuurkunde.

De luitenant ter zee der 1ste klasse A. C. ZEEMAN werd met 16 Januari 1891 eervol ontheven van het geven van onderwijs in de torpedo-kennis; dat onderwijs werd opgedragen aan den bij den torpedo-dienst geplaatsten luitenant ter zee der 1ste klasse A. SERRT.

De luitenant ter zee der 2de klasse J. ALBANDA werd den 7den Juli 1891 als officier van politie vervangen door den luitenant ter zee der 2de klasse H. A. SCHOONHOVEN.

De cursus ving aan met een getal van 128 adelborsten, verdeeld als volgt:

1ste afdeling, 38 adelborsten, waaronder 3 voor de mariniers;

2de afdeling, 35 adelborsten voor den zeedienst;

3de afdeling, 22 adelborsten voor den zeedienst;

4de afdeling, 33 adelborsten, waaronder 3 voor de mariniers.

Aan een adelborst der 1ste afdeling werd den 16den Juni 1891 eervol ontslag verleend wegens lichaamsgebreken.

Het theoretisch eindexamen der adelborsten van de 1ste afdeling had plaats in de 2de helft van April, het practisch in de laatste dagen van Juli; door 32 adelborsten voor den zeedienst en 3 adelborsten voor de mariniers werd het examen met gunstig gevolg afgelegd, terwijl 2 der adelborsten voor den zeedienst nog een jaar de lessen van de oudste afdeling moesten blijven volgen.

De eerste en tweede in de ranglijst der adelborsten voor den zeedienst en de eerste der adelborsten voor de mariniers werden tot eene bijzondere belooning voorgedragen.

Voor de overige afdelingen was het onnoodig overgangsexamens af te nemen; allen werden tot eene hoogere afdeling bevorderd.

De uitkomsten van het onderwijs waren, wat de wisen natuurkundige, technische en nautische vakken betreft, gunstig; het resultaat in de letterkundige vakken liet bij sommige adelborsten te wenschen over; voor een deel moet dit laatste toegeschreven worden aan den weinigen tijd, die voor het onderwijs in die vakken kan worden gegeven.

Op enkele uitzonderingen na, werd er in alle afdelingen met zeer veel ijver gewerkt.

Het zedelijk gedrag der adelborsten was over het algemeen zeer gunstig. Onderwerping aan militaire tucht en ondergeschiktheid, schenen voor sommige karakters steeds moeilijk te blijven.

Over het algemeen mochten echter het militair gedrag en de militaire geest onder de adelborsten gunstig worden genoemd.

De bibliotheek werd vermeerderd door de gewone jaarlijksche geschenken van verschillende wetenschappelijke inrichtingen en colleges en door aankoop van belangrijke werken en periodieken; terwijl door aanschaffing van verschillende instrumenten het physisch kabinet voortdurend werd uitgebreid.

De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig.

OPLEIDING VOOR MACHINIST-LEERLINGEN DER TWEEDE KLASSE, AAN BOORD VAN HET WACHTSCHIP TE HELLEVOLTSUIS.

Bij den aanvang van dit verslagjaar bestond de oudste afdeling uit 18 en de jongste afdeling uit 20 machinist-leerlingen.

De 18 leerlingen van het oudste studiejaar legden met goed gevolg het eindexamen af, doorliepen vervolgens den uitsluitend practischen cursus met stoomoefeningen aan boord van het stoomvaartuig *Leeuw* en maakten tevens eenige tochten mede met in dienst zijnde torpedo-booten; na alloop daarvan verlieten zij de opleiding met verlofen werden 1 Juli 1891 tot machinist-leerling 1e klasse bevorderd.

De beide leerlingen, die de eerste rangnummers behaalden, ontvingen bij hun vertrek eene buitengewone belooning.

Bij het overgangsexamen slaagden 17 van de 20 leerlingen; aan de drie niet-geslaagden werd vergund de lessen der jongste afdeling nog eenmaal te volgen.

Voor het examen voor machinist-leerling 2de klasse in Mei 1891 meldden zich 75 jongelieden aan; 2 trokken zich tijdens het examen terug; 1 kwam niet op; 24 werden bij geneeskundig onderzoek ongeschikt bevonden voor den zeedienst.

Van de overige 48 aspiranten voldeden 29 aan de gestelde eischen; daarvan werden de 20, die de hoogste nummers behaalden, tot machinist-leerling 2de klasse aangesteld.

De nieuwe cursus begon derhalve in Juli 1891 met 17 leerlingen der oudste en 23 der jongste afdeling.

Gedrag en ijver gaven over het algemeen reden tot tevredenheid. De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig. In de wijze van onderwijs en opvoeding is geene verandering gebracht.

De kapitein-luitenant ter zee L. BACKER OVERBEEK werd als commandant der opleiding en lid der commissie van toezicht vervangen door den kapitein-luitenant ter zee D. L. M. E. KRUS en de officier van administratie der 2de klasse N. J. J. VAN RIJN VAN ALKEMADE in 't geven van onderricht in de krijgswetten door den officier van administratie der 2de klasse O. W. J. IMMINK.

Gedurende den wintercursus werden door den ingenieur der 2de klasse Jhr. H. RAPPAARD aan de leerlingen der oudste afdeling de beginselen der electro-techniek onderwezen.

Wegens langdurige ongesteldheid van den burgerleeraar W. VALKHOFF werd in het onderwijs van de wiskunstige vakken en talen tijdelijk voorzien door eenige onderwijzers der gemeentescholen te Hellevoltsuis.

OPLEIDING VAN STUURMANSLEERLINGEN AAN BOORD VAN HET WACHTSCHIP TE AMSTERDAM.

Bij den aanvang van den cursus op 1 October 1890 bedroeg het aantal leerlingen in de oudste afdeling 10 en in de jongste afdeling 11.

Wegens gebrek aan lust in het door hen gekozen vak werden twee der leerlingen van de oudste afdeling van de opleiding verwijderd en tot hunne vorige qualiteit van matroos 3de klasse teruggebracht.

Tot 15 November 1890 stond de opleiding onder het bestuur van den kapitein-luitenant ter zee F. J. DECKMAN, daarna tot 1 Februari 1891 onder den kapitein-luitenant ter zee A. P. TADEMA, verder tot 1 Mei d.a.v. onder den kapitein-luitenant ter zee M. C. VAN DOORN en van af laatstgenoemd tijdstip onder den kapitein-luitenant ter zee J. R. ECK.

Tot 1 Maart stond aan het hoofd der opleiding de luitenant ter zee 1ste klasse J. M. W. KUYL en van af dien datum de luitenant ter zee 2de klasse J. B. A. JONCKHEER.

Met den aanvang van den cursus werd de 1ste stuurman R. J. BUISMAN vervangen door den 1sten stuurman M. A. SMITS VERBURG. De opperstuurman H. J. RÖTHER bleef bij de opleiding werkzaam.

Door de stuurlieden werd onderwijs gegeven in de bij het reglement voorgeschreven vakken, met uitzondering van de aardrijkskunde, de geschiedenis, de samenstelling

en het gebruik van torpedo's en de dienstvoorschriften, waarin het hoofd der opleiding persoonlijk onderricht gaf. Door dezen officier werden ook de repetitiën in de wiskunstige vakken geleid.

Aan de praktische ontwikkeling en militaire vorming der leerlingen werd de meest mogelijke zorg besteed.

De gezondheidstoestand was zeer gunstig; ernstige ziekten kwamen niet voor.

De fysieke ontwikkeling liet niets te wenschen over. Over het algemeen gaven lust en ijver der leerlingen alle reden tot tevredenheid.

Het gedrag gaf geen reden tot klagen en het oordeel daarover mag in het algemeen gunstig zijn.

Het eindexamen had plaats op den 7den en 8sten September 1891. Van de 8 leerlingen die daaraan deelnamen, verkregen:

1. Uitmuntend.
2. Zeer goed, en
5. Zeer voldoende.

Het oordeel der commissie belast met het afnemen van dat examen, was zeer gunstig.

Ingevolge de bepalingen werd aan den stuurmansleerling die het eerste nummer in de ranglijst verkreeg, eene bijzondere belooning toegekend.

Het overgangsexamen werd gehouden op den 9den en 10den September 1891. Van de 11 leerlingen, die daaraan deelnamen, legden 3 het examen zeer goed en de 8 overigen zeer voldoende af.

Aan het toelatingsexamen dat den 4den en 5den September plaats had werd door 32 aspiranten deelgenomen, van welke 10 werden geplaatst.

OPLEIDING VAN BOOTSMANSLEERLINGEN AAN BOORD VAN HET INSTRUCTIEKORVET „NAUTILUS” TE HELLEVOETSLUIS.

Nadat met 1 October 1890 van het Opleidingsschip *Admiraal van Wassenauer* bij deze opleiding waren geplaatst 35 lichtmatrozen en van het wachtschip te Amsterdam 1 matroos 3de klasse, ving de cursus 1890/1891 aan met: 53 bootmansleerlingen, 1 matroos 3de klasse en 66 lichtmatrozen, verdeeld in twee afdeelingen. Tot de 1ste afdeeling behoorden 45 bootmansleerlingen en tot de 2de afdeeling: 8 bootmansleerlingen, 1 matroos 3de klasse en 66 lichtmatrozen.

Beide afdeelingen waren gesplitst in 3 onderafdeelingen. In de wijze waarop het militair onderwijs door de 4 luitenants ter zee 2de klasse werd gegeven werd geene verandering gebracht.

Gedurende den wintercursus werd echter nog eenige meerdere gelegenheid gegeven tot oefening in de kennis van het kompas en het sturen.

Ook in het schoolonderwijs kwam geen verandering.

Van de officieren, met het onderwijs in de militaire vakken belast, werd tegen het einde van den wintercursus de luitenant ter zee 2de klasse A. J. M. A. ridder VAN DER DOES DE BYE vervangen door den luitenant ter zee 2de klasse W. H. C. Hoog.

In het personeel der onderofficieren, belast met het onderwijs in de kennis van het tuig der schepen, het gereedmaken en het gebruiken daarvan, kwam geene verandering.

Van de overige met het onderwijs belaste onderofficieren werden in den loop van den cursus vervangen:

de 1ste zeilmaker, belast met het onderwijs in het zeilmaken, met 1 October 1890;

de 2de stuurman, belast met het onderwijs in de kennis van het kompas, het sturen, het looden en het beheer en de verantwoording van scheepsboeien, met 1 December 1890;

en de sergeant der mariniers, belast met het onderwijs in het schermen, met 16 Maart 1891.

Het schoolonderwijs werd, evenals vroeger, gegeven door de burgeronderwijzers J. H. P. KOTTMAN, H. BALFOORT en P. H. VAN DEN BERG.

Gedurende den geheelen cursus zijn van de opleiding afgegaan of verwijderd:

4 bootmansleerlingen en 7 lichtmatrozen, wegens slecht gedrag;

3 lichtmatrozen wegens onvoldoende vorderingen (met bevordering tot matroos 3de klasse);

2 lichtmatrozen, wegens gebrek aan aanleg;

1 matroos 3de klasse, wegens voortdurende ziekte;

1 lichtmatroos, als afgekeurd voor den zeedienst.

Den 1sten April 1891 werden nog bij de opleiding geplaatst 38 lichtmatrozen, afkomstig van Hr. Ms. opleidingsschip *Admiraal van Wassenauer*.

Den 16den September 1891 hadden onder de oudste afdeeling, toen sterk 43 bootmansleerlingen, de navolgende mutatiën plaats:

12 bootmansleerlingen werden bevorderd tot kwartiermeester;

22 bootmansleerlingen werden bevorderd tot matroos 1ste klasse;

9 bootmansleerlingen werden bevorderd tot matroos 2de klasse;

Onder de jeugdige schepelingen, die gedurende het leerjaar 1892 van Hr. Ms. Opleidingsschip *Admiraal van Wassenauer* aan boord van de instructiekorvet *Nautilus* geplaatst werden, bevonden zich wederom eenigen, die aanbevolen waren voor stuurmansleerling; zij namen, na afloop van den zomerkruistocht, deel aan het te Amsterdam gehouden examen voor de opleiding van stuurmansleerlingen. Acht hunner werden geplaatst.

OPLEIDING VAN JONGENS AAN BOORD VAN HET OPLEIDINGSSCHIP „ADMIRAAL VAN WASSENAER” TE AMSTERDAM.

Den 1sten October 1890 nam de wintercursus een aanvang met 484 jongens, die als volgt over de vier afdeelingen waren verdeeld:

4de afdeeling	115 jongens.
3de id.	126 >
2de id.	122 >
1ste id.	121 >

De jongens, die bij den aanvang van den cursus van de Kweekschool voor de zeevaart te Leiden in de rol van dezen bodem overgingen, konden allen voldoende lezen, schrijven en rekenen.

Betreffende het opgeleid wordende personeel wordt het volgende medegedeeld:

4de afdeeling:

1 jongen werd overgeplaatst in de rol van Hr. Ms. wachtschip te Amsterdam, ten einde wegens dienstweigering voor den zeerijksraad terecht te staan;

1 jongen moest ter zake van lichaamsgebreken uit den zeedienst worden ontslagen;

1 jongen overleed in het militair hospitaal aan „febris typhoides”.

Met uitzondering van 2 jongens, die wegens langdurige ziekte den cursus niet behoorlijk hadden kunnen volgen, voldeden de 110 overigen aan de vastgestelde eischen. Zij werden den 11den Maart 1891 tot lichtmatroos bevorderd.

Aan den eerste van hen werd een zilveren remontoir horloge en aan de twee volgende een nickel remontoir horloge uitgereikt, als belooning voor zeer goed gedrag, betoonden ijver en uitmuntende vorderingen.

Vier en twintig lichtmatrozen werden met den datum van hunne bevordering opgenomen in het vaste korps schepelingen beneden den graad van sergeant, wegens uitmuntend of zeer goed gedrag en bijzondere geschiktheid.

3de afdeeling:

3 jongens werden uit den zeedienst ontslagen, waarvan een op verzoek, drie wegens gamis aan aanleg, en één wegens in doch niet door den dienst ontstane lichaamsgebreken.

2 jongens werden wegens slecht gedrag van de opleiding verwijderd en respectievelijk overgeplaatst in de rol van Hr. Ms. schroefstoomschip 1ste klasse *de Ruyter* en wachtschip te Willemsoord. De overblijvende 119 jongens gingen in de 4de afdeeling over.

Aan twaalf jongens, die zich door hun zeer goed gedrag, grooten ijver, en zeer goede vorderingen hadden onderscheiden, werden prijsmessen uitgereikt, terwijl aan negentien anderen het voorrecht werd geschonken, aan het bezit van een prijsmes verbonden.

2de afdeeling:

3 jongens maakten zich schuldig aan dienstweigering, en werden overgeplaatst aan boord van Hr. Ms. wachtschip te Amsterdam, om voor den zeekrijgsraad terecht te staan.

1 jongen ging over in de rol van Hr. Ms. wachtschip te Willemsoord, wegens bij hem bestaanden aanleg tot onzedelijkheid; terwijl 1 jongen uit den zeedienst werd ontslagen wegens in doch niet door den dienst ontstane lichaamsgebreken; verder overleden in het militair hospitaal alhier 2 jongens: 1 aan pneumonia en 1 aan phthisis pneumonia.

De overige 115 jongens gingen over in de 3de afdeeling; 31 van hen kwamen in aanmerking voor een certificaat van vlijt en goed gedrag.

1ste afdeeling:

1 jongen overleed in het militair hospitaal alhier aan de gevolgen van acute beenmergontsteking aan het onderbeen, en 1 jongen in het militair hospitaal te Utrecht aan de gevolgen van longontsteking;

1 jongen bekam ontslag uit den zeedienst wegens in doch niet door den dienst ontstane lichaamsgebreken.

Met uitzondering van 1 jongen, die voortdurend in het hospitaal werd verpleegd, konden de overige 117 jongens in de 2de afdeeling overgaan; een 30tal hunner ontvingen eene tevredenheidsbetuiging.

Op den 1sten April (aanvang van den zomercursus) embarqueerden van de Kweekschool voor zeevaart te Leiden 128 jongens, en op den 1sten Mei d. a. v. nog 41, zoodat de opleiding op laatstgenoemden datum bestond uit 522 jongens, verdeeld als volgt:

4de afdeeling 121 jongens;

3de > 115 >

2de > 117 >

1ste > 169 >

Van de geëmarqueerde jongens van de Kweekschool voor zeevaart te Leiden konden:

66 pct. goed	}	lezen;
28 > voldoende		
6 > weinig		
60 > goed	}	schrijven;
30 > voldoende		
10 > weinig		
48 > goed	}	rekenen.
51 > voldoende		
1 > weinig		

De volgende mutatiën kwamen voor onder de jongens, gedurende het tijdvak 1 April—1 October 1891:

4de afdeeling:

1 jongen ging over in de rol van het wachtschip alhier,

om wegens desertie in tijd van vrede voor den zeekrijgsraad terecht te staan;

1 jongen werd wegens ongeschiktheid voor den dienst (epilepsie) uit den zeedienst ontslagen;

2 jongens werden wegens lichaamsgebreken, ontstaan door een val uit het tuig, voor ontslag uit den zeedienst voorgedragen;

117 jongens voldeden aan de eischen van het eindexamen en werden voorgedragen ter bevordering tot lichtmatroos; 116 werden met ingang van den 11den September 1891 bevorderd, terwijl 1 jongen op grond van ongunstig gedrag vooreerst daarvoor niet in aanmerking kon komen.

Aan 1 lichtmatroos werd een zilveren remontoir horloge en aan 2 lichtmatrozen een nickel remontoir horloge uitgereikt, na uitmuntend afgelegd examen en wegens uitmuntend gedrag.

20 lichtmatrozen werden met den datum van hunne bevordering opgenomen in het vaste korps schepelingen beneden den graad van sergeant, wegens zeer goed gedrag, goede vorderingen en betoonde vlijt.

3de afdeeling:

1 jongen werd overgeplaatst aan boord van Hr. Ms. wachtschip te Amsterdam, om wegens dienstweigering voor den zeekrijgsraad terecht te staan;

1 jongen verkreeg ontslag uit den zeedienst wegens in doch niet door den dienst ontstane lichaamsgebreken;

1 jongen overleed in het militair hospitaal alhier aan de gevolgen van peritonitis en 1 jongen aan meningitis; 1 jongen werd nagenoeg gedurende den geheelen zomercursus in het militair hospitaal alhier verpleegd, nam daardoor geen deel aan de practische oefeningen op de Zuiderzee, zoodat hij voor de tweede maal in dezelfde afdeeling moest blijven.

De overige 110 jongens voldeden aan het overgangsexamen en gingen over in de 4de afdeeling.

Aan twaalf jongens werd een prijsmes uitgereikt, als belooning voor goede vorderingen, zeer goede vlijt en zeer goed gedrag, terwijl aan 13 anderen het voorrecht werd geschonken aan het bezit van een prijsmes verbonden.

2de afdeeling:

5 jongens werden overgeplaatst in de rol van Hr. Ms. wachtschip alhier om voor den zeekrijgsraad terecht te staan wegens dienstweigering;

1 jongen verkreeg ontslag uit den zeedienst, ter zake van in doch niet door den dienst ontstane lichaamsgebreken.

De overige 111 jongens voldeden aan het overgangsexamen, en gingen over in eene hoogere afdeeling; aan 35 van hen werd een certificaat voor vlijt en goed gedrag uitgereikt.

1ste afdeeling:

3 jongens overleden aan de gevolgen van febr. catarrh. byliosa, 1 aan inwendige verbloeding ten gevolge van een val uit tuig, aan boord van het Opleidingschip en 1 aan de gevolgen van besmettelijke keelziekte in het militair hospitaal alhier;

166 jongens voldeden aan de eischen van het overgangsexamen, en gingen in de 2de afdeeling over; 40 van hen ontvingen eene tevredenheidsbetuiging.

Wijzigingen in het leerplan kwamen dit jaar niet voor.

OPLEIDING VAN JONGENS BIJ DE KWEESCHOOL VOOR ZEEVAART TE LEIDEN.

Gedurende het tijdvak van 1 Juli 1890 tot 1 Juli 1891, waarover dit verslag loopt, ontvingen 332 jongens van den leeftijd van 13½ tot 16 jaar hunne eerste opleiding voor den zeedienst aan deze inrichting.

In verband met de bepalingen, gesteld voor aanneming van jongens bij de zeemacht, hadden allen vóór hunne aankomst eenig schoolonderwijs ontvangen, doch bij velen

liet de verstandelijke ontwikkeling en de opgedane kennis nog al iets te wenschen over. Voor een deel zal dit laatste wel toegeschreven moeten worden aan veelvuldig schoolverzuim, doch zeker hoofdzakelijk aan het te vroeg verlaten der school, waardoor weer veel van het geleerde vergeten was.

Het bleek dat van die 332 jongens de kennis bij aankomst was als volgt:

92 of pl. m. 27 pct. weinig lezen en schrijven;

79 » » 24 » vrij goed lezen en schrijven, doch niet rekenen;

132 of 40 » goed lezen en schrijven en weinig rekenen;

29 » » 9 » goed lezen, schrijven en rekenen.

82 jongens ontvingen vóór hunne indiensttreding onderwijs op bijzondere scholen, terwijl de 250 overigen de openbare school bezochten.

100 betaalden eenig schoolgeld en 232 genoten kosteloos onderwijs.

In het leerplan en de middelen van onderwijs werd geene verandering gebracht. Ter voorkoming van te groote inspanning werd de noodige afwisseling in acht genomen tusschen de theoretische en praktische lessen en duurden eerstgenoemde nooit langer dan een uur.

Het schoolonderwijs bepaalde zich tot lezen, schrijven en de vier hoofdregelen der rekenkunde, het aflezen van den tijd op een uurwerk, de beginselen der aardrijkskunde van Nederland, en een beknopt overzicht van de vaderlandsche geschiedenis, vooral wat het zeewezen betreft.

Onder toezicht van een luitenant ter zee is dit onderwijs opgedragen aan twee onderwijzers die den graad bekleeden van 1ste en 2de schrijver bij de zeemacht.

Voor het onderwijs in de overige vakken, die meer in het bijzonder betrekking hebben op de toekomstige loopbaan der leerlingen en voor de praktische oefeningen zijn aangewezen onderofficieren van de zeemacht en het korps mariniers, die hier gewoonlijk voor den tijd van drie jaar geplaatst zijn.

De opleiding gaf een zeer bevredigend resultaat, want bij het verlaten der Kweekschool, na een verblijf van gemiddeld zes maanden, waren de jongens, op het punt van lichamelijke en verstandelijke ontwikkeling zeer in hun voordeel veranderd, en hunne vorderingen in de verschillende leervakken zeer voldoende.

OPLEIDING VOOR MILITAIR-APOTHEKER VOOR HET LEGER IN OOST- EN WEST-INDIË.

Het aantal kweekelingen bij het begin van den cursus bedroeg negen. Acht van deze legden met goed gevolg het practisch examen van apotheker af, bedoeld in art. 11 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222). De nieuwe cursus is aangevangen met drie leerlingen. De gezondheidstoestand der kweekelingen was goed en omtrent hun gedrag en ijver mag gunstig worden getuigd.

Het reglement voor de opleiding van kweekelingen bestemd voor den militairen pharmaceutischen dienst in Nederlandsch-Indië is bij Koninklijk besluit van 27 Augustus 1891 n°. 29 in dien zin gewijzigd, dat de nieuw benoemde militaire-apothekers voor den Indischen dienst voortaan in den regel nog vier maanden te Utrecht gedetacheerd zullen blijven om onder leiding van den hoogleeraar dr. WARENS BERTINK werkzaam te blijven in het pharmaceutisch laboratorium, ten einde zich zoodoende nader te kunnen ontwikkelen ter bearbeiding van een of ander deel der natuurwetenschappen.

LAGER ONDERWIJS.

De wet van den 8sten December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), tot gedeeltelijke herziening der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), tot regeling van het lager onderwijs van wier ontstaan in het voorgaand verslag mededeeling is geschied, trad op 1 Januari 1890 in werking. In den

loop van het jaar werden de algemeene maatregelen van bestuur, door haar gevorderd, tot stand gebracht. Zij betroffen de vaststelling van voorschriften tot uitvoering van art. 54 bis (bijlage **M**) en van art. 12, 3de lid, sub 2^e (bijlage **T**), de geleidelijke uitvoering van art. 24 (bijlage **U**), de vaststelling der regelen voor de Rijksnormalessen (bijlage **V**), de uitvoering van art. 45 (bijlage **W**), de regeling van den omvang en de wijze van afneming van het examen, bedoeld in art. 63 (bijlage **X**), de vaststelling van bepalingen voor het examen, bedoeld in art. 65, in het vak p (bijlage **Y**), de regeling van den omvang en de wijze van afneming van het examen in het vak j (bijlage **Z**), van het examen, bedoeld in art. 56, onder a (bijlage **AA**) en de regeling van het vergelijkend onderzoek, bedoeld in art. 28, (bijlage **BB**).

§ 1. TOESTAND VAN HET LAGER ONDERWIJS.

Bij den aanvang van het jaar, waarover dit verslag zich uitstrekt, werden, met uitzondering van hetgeen de akte-examens en het vergelijkend onderzoek, bedoeld in art. 28, derde lid, betreft, de wijzigingen van kracht, die door de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) in de wet tot regeling van het lager onderwijs van 1878 waren gebracht.

Het gevolg hiervan was, dat de periode van stilstand en afwachting op oaderwijsgebied, waarvan in het vorige verslag melding werd gemaakt, opgevolgd werd door een tijdperk van levendige bedrijvigheid. De wijziging in de verplichte leervakken volgens art. 2 der wet maakte eene algemeene herziening der bestaande schooltijdsregelingen en een leerplannen noodig, waarbij ruimschoots gelegenheid was om wenschelijk gebleken verbeteringen in te voeren. Van deze herziening werd o. a. gebruik gemaakt om de bepalingen, nopens den leeftijd, waarop de kinderen tot de school konden worden toegelaten en waarop zij die moesten verlaten, welke vroeger in de meeste leerplannen voorkwamen, daaruit te lichten, terwijl ook meermalen deze gelegenheid werd aangegrepen om vooral voor die scholen ten platten lande, waar veelvuldig verzuim en vroeg verlaten der school voorkomt, meer uren te doen uittrekken voor de allernoodzakelijkste vakken: lezen, schrijven en rekenen.

Veroorzaakte de wetsherziening eene beweging ten aanzien van de regeling van het openbaar onderwijs, niet minder deed zich die herziening gevoelen op het terrein van het bijzonder onderwijs, althans van dat grooter deel, waarvoor op de Rijksbijdrage wordt aanspraak gemaakt. De meeste gerechtigden streefden er naar te voldoen aan het van hen, ter verkrijging van dat subsidie, verlangde, zooals het geven van onderwijs volgens een rooster van lesuren, waardoor eene regelnmaat in het onderwijs werd gebracht, welke vroeger te zeer werd gemist, en het geven van minstens 18 uren les in al de gewone leervakken, waardoor o. a. werd voorkomen, dat de zoogenaamde bijvakken, gelijk bij de meisjesscholen veelal het geval was, te zeer werden verwaarloosd en te veel tijd werd besteed aan het onderwijs in de nuttige handwerken. De verplichting tot het indienen van een rooster van lesuren voor de bijzondere scholen dwong de hoofden en besturen hunne aandacht te wijden aan de goede inrichting der school, en vele hoofden en besturen zagen daardoor eerst goed in, hoe gebrekkig die inrichting was en hoezeer meer hulp personeel werd vereischt. Tot uitbreiding van het onderwijzend personeel werd gereeder overgegaan, daar de hoegrootheid van de Rijksbijdrage afhankelijk is gemaakt van het aantal onderwijzers, zoodat een deel der meerdere uitgaven voor personeel al aanstands vergoed werd.

Ook in lokaliteiten en leermiddelen is bij het bijzonder onderwijs sedert de laatste wetswijziging vooruitgang te bespeuren.

Dit alles neemt echter niet weg, dat er nog veel zal moeten gedaan worden, eer dat de toestand van het lager onderwijs overal voldoende of bevredigend kan genoemd worden.

Behoudens de naleving der wijziging in de verplichte leervakken volgens art. 2 der wet, had in den omvang van het lager onderwijs over het algemeen weinig verandering plaats.

» Vermelding verdient intusschen " — zegt de inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie in zijn verslag — » dat in enkele scholen zelfs vermindering in den omvang plaats had; zoo werd ten gevolge van het overlijden der hooften te Epe en te Grevénbicht het onderwijs in het Hoogduitsch in eerstgenoemde en dat in het Fransch in laatstgenoemde school afgeschaft. Omtrent den omvang van het onderwijs in de bijzondere scholen zij vermeld, dat aan de meisjesschool te Brunssum van 4 October 1890 dat in het Hoogduitsch is gestaakt en dat aan de tot 1 October van gemeentewege gesubsidieerde school te Heerlen van het Roomsche-Katholiek kerkbestuur aldaar, van dien dag de wiskunde niet meer wordt onderwezen; zoo ook sedert 12 October aan de Ursula-school te Kerkrade ten gevolge van welke afschaffing, einde 1890, geen bijzondere scholen meer in die streek, gesubsidieerd krachtens art. 3 der wet van 1878, worden aangetroffen."

De wijziging in de verplichte leervakken had al aanstands ten gevolge, dat het vak » vormleer " in de leerplannen moest worden geschrapt. Hieromtrent merkt de inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie in zijn verslag het volgende op: » Wordt die afschaffing nog door meerderen betreurd, ook door hen, die in één adem klagen over te groote uitgebreidheid der leerstof, mij komt het voor, dat zij, die de vormleer in wet en leerplan terugwensen, zich nog te weinig rekenschap geven van den gewijzigden toestand, die wel belet in de hogere klassen » aanschouwings-oefeningen " te houden met meetkundige lichamen, maar die, gelijk elders, de berekening van inhouden en oppervlakten met onderwijs in het stelsel van maten en gewichten, brengt tot de rekenkunde, terwijl de bespreking van loodlijn, waterpaslijn, hoek enz., en van de eigenschappen der lichamen tot haar recht komen moet bij goed gegeven teekenonderwijs, en dan ongetwijfeld de belangstelling en zelfwerkzaamheid van den leerling meer prikkelen zal, dan bij het onderwijs in de vormleer."

Het teekenonderwijs werd op nagenoeg alle scholen ingevoerd. De Regeering achtte het voor eene geregelde invoering van dit onderwijs noodig het onderwijzend personeel op dit punt voor te lichten en droeg daarom aan eenige leeraars in het teekenen, onder leiding van den heer W. B. G. MOLKENBOER, op, conferentiën te houden.

Deze voordrachten werden door velen bijgewoond en wel gewaardeerd. Omtrent den toestand van het teekenonderwijs kan uit den aard der zaak nog niet veel worden gezegd; geruimen tijd zal nog wel moeten verlopen alvorens het geheel tot zijn recht is gekomen.

Het onderwijs in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek werd nog slechts op zeer enkele scholen ingevoerd. De reden hiervan is het ontbreken en van de onderwijskrachten en van de localiteiten.

Het eerste gebrek zal waarschijnlijk spoedig zijn opgeheven; op particulier initiatief ontstonden er een aantal cursussen, die zich ten doel stelden de onderwijzers te bekwaamen voor de zoogenaamde verlichte akte. Geëxamineerde leeraren stonden aan het hoofd. Deze cursussen werden zoowel door openbare als bijzondere onderwijzers druk bezocht.

Het tweede gebrek zal moeilijker zijn op te heffen.

De berichten van het schooltoezicht aangaande het herhalingsonderwijs luiden niet gunstiger dan in vorige jaren.

Kon aan dit onderwijs eene meer praktische richting gegeven worden, allicht zou het meer belangstelling ondervinden bij degenen voor wie het bestemd is.

Het landbouwonderwijs had, evenals vroeger, weinig te beduiden; het werd in slechts enkele gemeenten gegeven.

De winter-landbouwcourse te Barneveld, onder leiding van het hoofd der school R. ADAMA, werd gehouden elken Maandagavond van 6-7½ uur gedurende de maanden November, December, Januari en Februari. De lessen werden geregeld door 15 personen, allen landbouwers boven de 17 jaren, bijgewoond. De behandelde onderwerpen hadden alle betrekking op zaken, die den practischen landbouwer aangaan, alsmede het berekenen van oppervlakten en eenige oefeningen in het landmeten.

De cursus te Empe, gemeente Brummen, is van meer elementaire aard en behoort daardoor nog meer dan de vorige tot het lager onderwijs. Gedurende de maanden November, December, Januari en Februari werd twee avonden per week, telkens twee uren, onderwijs gegeven in de allereerste beginselen der landbouwkunde aan 10 mannelijke leerlingen van 12 jaren en ouder. Het onderwijs bepaalde zich tot het aanbrengen van eenvoudige begrippen van landbouwscheikunde in verband met mest, bemesting, voeding van planten en dieren enz.

Aan de school te Vierakker, gemeente Warnsveld, waren eveneens lessen in de landbouwkunde verbonden. Negen leerlingen volgden haar geregeld in Januari en Februari. Voor den cursus 1890/91 heeft zich, ook na herhaalde aansporing, geen enkele leerling aangemeld.

De cursus te Varsseveld werd gehouden 's Zaterdag van 5-7 uur, die te Westendorp 's Woensdags, eveneens van 5-7 uur. Het getal deelnemers bedroeg respectievelijk 33 en 18. Hun gemiddelde leeftijd was 16 jaren. Het vrij groot aantal deelnemers bewijst, dat deze cursussen op prijs worden gesteld.

Hetgeen meer in bijzonderheden in de volgende paragrafen wordt medegedeeld, in enkele cijfers samenvattende, ziet men, dat het getal scholen in 1890 met 43 is vermeerderd, namelijk met 7 openbare en 46 niet-gesubsidieerde bijzondere scholen, terwijl het aantal gesubsidieerde bijzondere scholen met 10 is verminderd; dat het aantal gemeenten waar herhalingsonderwijs werd gegeven met 1 toenam, doch dat het aantal leerlingen, dat van dit onderwijs gebruik maakte, met 22 verminderde; dat in 1890 81 nieuwe schoollokalen werden gebouwd, waaronder 34 voor bijzonder onderwijs; dat het getal onderwijsgenietende kinderen met 6493 vermeerderde, terwijl 722 mannelijke en 307 vrouwelijke dagscholieren minder de avondschool bezochten; dat aan schoolgeld f 41.626,21⁵ meer ontvangen werd dan in 1889; dat het getal onderwijzers bij de openbare school met 254, bij de bijzondere school met 282 toenam, het getal kweekelingen daarentegen met 41 verminderde; dat het aantal hooften van scholen, die zonder bijstand van onderwijzers in scholen met meer dan 40 leerlingen werkzaam waren, met 33 toenam; en dat de uitgaven voor bezoldiging van het onderwijzend personeel met f 82.372,75 vermeerderden.

Omtrent de naleving van het in alin. 2 van art. 33 der wet op het lager onderwijs gegeven voorschrift kwam slechts één geval voor, namelijk klachten tegen het hoofd van de openbare school te Limmen, ingebracht bij de Regeering door een ingezetene dier gemeente. Bij onderzoek werden deze klachten niet gegrond bevonden.

Van de bepalingen van art. 22, krachtens welke de lokalen der openbare scholen beschikbaar worden gesteld voor het onderwijs in den godsdienst, werd in 1890 in 330 gemeenten van 773 schoollokalen door godsdienstleeraren gebruik gemaakt. Dit heeft nergens tot moeilijkheden aanleiding gegeven.

Evenals in vorige verslagen, wordt te dezer plaatse een vergelijkend overzicht gegeven van den uitslag van alle gehouden akte-examens voor lager onderwijs.

EXAMENS.	1890.			1889.			1888.		
	Deelnemers.	Geslaagd.	Geslaagd ten honderd.	Deelnemers.	Geslaagd.	Geslaagd ten honderd.	Deelnemers.	Geslaagd.	Geslaagd ten honderd.
Onderwijzer (art. 56 a)	1688	961	57	2073	1137	55	2199	1100	50
Hoofdlonderwijzer	1186	392	33	1241	425	33	1186	363	31
Levende talen	1153	541	47	1154	532	46	1092	438	40
Gymnastiek	121	57	47	58	45	79	50	30	60
Handteekenen	143	55	39	176	73	42	135	58	43
Landbouwkunde	4	2	50	5	1	20	2	2	100
Handwerken (nuttige)	729	473	65	659	426	65	663	376	57
» (fraaie)	184	100	54	169	96	57	199	103	52

Het getal scholen waar de vakken *i-t*, genoemd in art. 2 der wet op het lager onderwijs, werden onderwezen, is vermeld in de tabel op bladz. 214.

De gemeenteraad van Zweelo besloot op 28 December 1889 tot opheffing der openbare lagere school te Meppen op den dag, waarop die te Zweelo verbouwd en voor de kinderen uit het dorp Meppen opengesteld zoude zijn, onder andere op grond, dat het schoolgebouw te Meppen in geen opzicht aan de wettelijke eischen voldoet en gheele vernieuwing zoude behoeven, terwijl de kinderen zonder bezwaar de school te Zweelo kunnen bezoeken.

Gedeputeerde Staten van Drenthe weigerden hunne goedkeuring aan dit besluit.

Het door den gemeenteraad ingesteld hooger beroep werd ongegrond verklaard bij Koninklijk besluit van 9 Juli 1890, n°. 13 (zie n°. I van bijlage **LL**).

Gedeputeerde Staten van Gelderland onthielden hunne

goedkeuring aan een besluit van den raad der gemeente Wehl, betreffende den leeftijd waarop leerlingen op de openbare school zullen worden toegelaten en waarop zij die school zullen moeten verlaten.

De raad kwam van die beschikking in hooger beroep. Bij het daarop gevolgd Koninklijk besluit van 27 December 1890, n°. 11, is, met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten, dat van den gemeenteraad alsnog goedgekeurd (zie n°. II van bijlage **LL**).

Gedeputeerde Staten van Friesland onthielden hunne goedkeuring aan een besluit van den raad der gemeente Wijmbritseradeel tot opheffing der openbare school te Hommerts, welke bezocht werd door slechts 14 leerlingen, waarvan 2 boven de 12 jaren.

Het door den gemeenteraad ingesteld hooger beroep werd ongegrond verklaard bij Koninklijk besluit van 4 April 1891, n°. 9 (zie n°. III van bijlage **LL**).

PROVINCIEËN.	OPENBARE SCHOLEN.										(GEMEENTELIJK) GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN ,																			
											aanspraak makende op de Rijksbijdrage, bedoeld bij art. 54 bis der wet van 8 Dec. 1889 (Staatsblad n°. 175).										geen aanspraak makende op de Rijksbijdrage, bedoeld bij art. 54 bis der wet van 8 Dec. 1889 (Staatsblad n°. 175).									
	<i>l.</i>	<i>m.</i>	<i>n.</i>	<i>o.</i>	<i>p.</i>	<i>q.</i>	<i>r.</i>	<i>s.</i>	<i>t.</i>	<i>l.</i>	<i>m.</i>	<i>n.</i>	<i>o.</i>	<i>p.</i>	<i>q.</i>	<i>r.</i>	<i>s.</i>	<i>t.</i>	<i>l.</i>	<i>m.</i>	<i>n.</i>	<i>o.</i>	<i>p.</i>	<i>q.</i>	<i>r.</i>	<i>s.</i>	<i>t.</i>			
Noordbrabant. . . .	75	19	13	13	17	12	3	3	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	2	2	2	2	»	»	1			
Gelderland	64	40	31	37	29	25	3	6	31	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14	14	13	13	12	9	2	7	5			
Zuidholland	94	41	39	49	52	77	1	83	31	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	2	2	2	1	1	»	1	2			
Noordholland. . . .	64	27	25	29	34	124	»	116	24	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	3	4	4	4	»	»	»	2			
Zeeland	34	7	8	10	17	15	»	9	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»			
Utrecht	13	2	2	8	5	14	»	17	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	11	11	10	9	9	2	7	4			
Friesland	21	12	13	23	16	26	»	17	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1	1	1	»	»	»	»			
Overijssel	27	12	12	17	15	14	»	3	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	2	2	2	1	1	»	1			
Groningen.	37	21	6	25	20	27	»	24	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»			
Drenthe	7	3	3	5	6	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1	1	»	1	»	»	1			
Limburg	37	35	1	1	1	6	»	4	2	2	2	»	»	»	»	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»	»	»			
Totaal . . .	473	219	153	217	212	342	7	282	112	2	2	»	»	»	»	»	»	»	41	38	36	35	31	23	5	15	16			

NIET-GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN,

aanspraak makende op de
Rijksbijdrage, bedoeld bij
art. 54bis der wet van 8 Dec. 1889
(Staatsblad n°. 175).

geen aanspraak makende op de Rijks-
bijdrage, bedoeld bij art. 54bis der wet
van 8 Dec. 1889 (Staatsblad n°. 175).

ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.

	<i>l.</i>	<i>m.</i>	<i>n.</i>	<i>o.</i>	<i>p.</i>	<i>q.</i>	<i>r.</i>	<i>s.</i>	<i>t.</i>	<i>l.</i>	<i>m.</i>	<i>n.</i>	<i>o.</i>	<i>p.</i>	<i>q.</i>	<i>r.</i>	<i>s.</i>	<i>t.</i>	<i>l.</i>	<i>m.</i>	<i>n.</i>	<i>o.</i>	<i>p.</i>	<i>q.</i>	<i>r.</i>	<i>s.</i>	<i>t.</i>
1	52	25	18	15	12	13	1	2	29	18	10	10	10	8	10	1	5	9	147	56	43	40	39	37	5	10	42
5	32	22	9	10	7	9	2	4	8	27	24	21	22	13	13	3	10	9	137	100	74	82	61	56	10	27	53
2	42	21	17	15	14	11	3	7	13	66	57	54	53	35	47	1	33	35	205	121	112	119	102	136	2	124	81
2	35	12	14	11	6	17	1	5	14	74	48	49	51	35	56	3	43	41	177	90	92	95	79	197	4	164	81
3	14	5	6	4	4	2	3	9	2	1	1	2	1	1	3	1	1	50	13	15	16	22	18	3	10	16	
4	14	7	4	4	6	10	3	4	2	14	12	11	10	8	9	1	7	5	53	32	28	32	28	42	3	35	14
5	9	2	2	3	2	1	3	2	3	3	3	3	2	3	3	3	3	34	18	19	30	21	27	3	17	9	
1	12	8	4	4	3	1	3	2	3	3	3	3	2	1	3	1	1	44	25	21	26	22	17	1	4	8	
3	3	1	3	2	1	3	3	1	1	1	1	1	1	1	3	3	1	41	23	7	28	21	29	3	24	5	
1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	8	4	4	6	6	3	3	3	2	
5	25	22	4	4	1	5	3	1	11	21	20	12	11	6	12	3	2	16	87	81	17	16	8	23	3	7	29
16	238	125	78	72	55	70	4	23	91	229	179	165	166	111	150	9	102	121	983	563	432	490	409	585	25	422	340

§ 2. GETAL EN AARD DER SCHOLEN.

Evenals in vorige jaren volgt hier eene tabel, waarin het getal openbare en bijzondere scholen is vermeld, die aan het einde van 1889 en 1890 in iedere provincie bestonden. Wat de bijzondere scholen betreft is ditmaal in

deze opgave eene splitsing opgenomen, zoodat en de vroegere (gemeentelijk) gesubsidieerde bijzondere scholen en de vroegere niet-gesubsidieerde bijzondere scholen thans zijn gesplitst in scholen die als zoodanig al of niet aanspraak maken op de Rijksbijdrage, bedoeld bij art. 54 bis der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175).

PROVINCIEËN.	Openbare scholen.	Gesubsidieerde bijzondere scholen.	Scholen in kol. 3 vermeld, die op de Rijksbijdrage, bedoeld bij art. 54 bis der wet van 8 Dec. 1889 (<i>Stbl.</i> n°. 175)		Niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.	Scholen in kol. 4 vermeld, die op de Rijksbijdrage, bedoeld bij art. 54 bis der wet van 8 Dec. 1889 (<i>Stbl.</i> n°. 175)		Totaal.
			aanspraak maken.	geen aanspraak maken.		aanspraak maken.	geen aanspraak maken.	
1.	2.	3.			4.			5.
Noordbrabant in 1890 .	319	3	»	3	180	149	31	502
» » 1889 .	318	4	»	»	175	»	»	497
Gelderland » 1890 .	357	15	»	15	165	124	41	537
» » 1889 .	355	20	»	»	158	»	»	533
Zuidholland » 1890 .	430	3	»	3	279	184	95	712
» » 1889 .	431	5	»	»	263	»	»	699
Noordholland » 1890 .	423	4	»	4	218	131	87	645
» » 1889 .	419	5	»	»	215	»	»	639
Zeeland » 1890 .	162	»	»	»	38	35	3	200
» » 1889 .	163	»	»	»	36	»	»	199
Utrecht » 1890 .	96	12	»	12	91	64	27	199
» » 1889 .	95	12	»	»	90	»	»	197
Friesland » 1890 .	350	1	»	1	105	97	8	456
» » 1889 .	350	1	»	»	104	»	»	455
Overijssel » 1890 .	241	2	»	2	40	32	8	283
» » 1889 .	241	2	»	»	39	»	»	282
Groningen » 1890 .	254	»	»	»	49	48	1	303
» » 1889 .	252	1	»	»	48	»	»	301
Drenthe » 1890 .	152	1	»	1	9	9	»	162
» » 1889 .	153	1	»	»	8	»	»	162
Limburg » 1890 .	175	6	5	1	78	51	27	259
» » 1889 .	175	6	»	»	70	»	»	251
Totaal » 1890 .	2959	47	5	42	1252	924	328	4258
» » 1889 .	2952	57	»	»	1206	»	»	4215
Vermeerdering	7	— 10	»	»	46	»	»	43

ZUIDHOLLAND.

Provinciën.	Gemeenten of onderdeelen van gemeenten.	Gemeenschap met
Limburg.	Oude Pekela.	Nieuwe Pekela.
	Scheemda.	Nieuwolda.
	Gronsveld.	Rijckholt.
	Haalen.	Nunhem.
	Hunsel.	Ittervoort.

Aan het einde van 1890 waren in de volgende gemeenten regelingen vastgesteld omtrent de toelating van kinderen uit de eene gemeente op de scholen der andere.

NOORDBRABANT.

Almkerk en de Werken	en Nieuwendijk.
Bergen op Zoom	> Wouw.
Cromvoirt	> Vijmen.
Deurne	> Helden.
Haaren	> Esch.
Heusden	> Oudheusden.
Klundert	> Zwaluwe.
Maarheeze	> Soerendonk.
Oosterhout	> Gilze.
Oijen	> Lithoijen.
Reusel	> Hoogmierde.
Rosendaal	> Wouw.
Rosmalen	> Nuland.
Rucphen	> Zundert.
Schijndel	> Dinther.
Teteringen	> Ginneken.
Vierlingsbeek	> Oploo.

GELDERLAND.

Apeldoorn	en Voorst.
Barneveld	> Apeldoorn.
Borculo	> Laren, Neede en Markelo.
Brummen	> Voorst.
Epe	> Voorst.
Gorssel	> Laren.
Idem	> Warnsveld.
Harderwijk	> Ermelo.
Laren	> Lochem, Borculo en Gorssel.
Lichtenvoorde	> Ruurlo.
Nijkerk	> Bunschoten.
Poederloijen	> Woudrichem. (1)
Voorst	> Epe.
Idem	> Olst.

Ter Aar	en Nieuwveen.
Aarlanderveen	> Alphen.
Idem	> Zwammerdam.
Alphen	> Boskoop.
Idem	> Zwammerdam.
Bergambacht	> Berkenwoude.
Idem	> Lekkerkerk.
Bodegraven	> Zwammerdam.
Capelle a/d IJssel	> Nieuwerkerk a/d IJssel. (1)
Delft	> Vrijenban.
Gorinchem	> Schelluinen.
Haarlemmermeer	> Leimuiden.
Haastrecht	> Hekendorp.
Hagestein	> Everdingen. (1)
Helvoet (Nieuw)	> Nieuwenhoorn.
Hendrik Ido Ambacht	> Ridderkerk.
Hoenskoop	> Oudewater.
Leerdam	> Leerbroek. (1)
Idem	> Schoonrewoerd.
Leimuiden	> Nieuwveen.
Loosduinen	> Monster.
Maasland	> Vlaardinger-Ambacht.
Melissant	> Dirksland.
Idem	> Sommelsdijk. (1)
Middelbarnis	> Stad a/h Haringvliet
Idem	> Nieuwe Tonge.
Mijldrecht	> Nieuwveen.
Naaldwijk	> Monster.
Nieuwkoop	> Bodegraven.
Oudshoorn	> Ter Aar.
Idem	> Alphen.
Oudshoorn.	> Woubrugge.
Pijnacker	> Delft.
Idem	> Vrijenban.
Reeuwijk	> Haastrecht.
Snelrewaard	> Oudewater.
Strijen	> Maasdam.
Tonge (Oude)	> Tonge (Nieuwe).
Vlaardinger-ambacht	> Schipluiden.
Idem	> Kethel.
Willeskop	> Oudewater.
Woubrugge	> Alkemade.
Zoetermeer	> Nootdorp.
Zoeterwoude	> Benthuisen.
Idem	> Leiderdorp.
Idem	> Voorschoten.

(1) Van deze regeling is in 1890 geen gebruik gemaakt.

Zwammerdam	en Bodegraven.
Zwijndrecht	» Heerjansdam.
Idem	» Ridderkerk.

NOORDHOLLAND.

Aalsmeer	en Nieuwer-Amstel.
Idem	» Uithoorn.
Abbekerk	» Hoogwoud.
Amsterdam	» Oostzaan.
Andijk	» Enkhuizen.
Ankeveen	» Weesperkarspel.
Assendelft	» Krommenie.
Avenhorn	» Berkhout.
Idem	» Ursem.
Berkhout	» Wognum.
Beverwijk	» Wijk aan Zee en Duin.
Graft	» Jisp.
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	» Haarlemmermeer.
Haarlemmermeer	» Leimuiden.
Heemskerk	» Uitgeest.
Idem	» Wijk aan Zee en Duin.
Koedijk	» St. Pancras.
Idem	» Oudkarspel.
Midwoud	» Twisk.
Nibbixwoud	» Wervershoof.
Nieuwer-Amstel	» Ouder-Amstel.
Idem	» Uithoorn.
Oppendoes	» Twisk.
Oterleek	» Oudorp.
Ouder-Amstel	» Abcoude-Proostdij.
Idem	» Weesperkarspel.
Petten	» Zijpe.
Spanbroek.	» Wognum.
Uithoorn	» Mijdrecht.

ZEELAND.

Aardenburg	en Oostburg.
Axel	» Zaamslag.
Schoondijke	» Oostburg.
Idem	» Waterlandkerkje.
Stoppeldijk	» Boschkapelle.
Waterlandkerkje	» Oostburg.
Westdorpe	» Sluiskil (gem. Ter-Neuzen).
IJzendijke	» Waterlandkerkje.
Retranchement	» Sluis.

UTRECHT.

Abcoude-Baambrugge	en Vinkeveen en Waverveen
Abcoude-Proostdij	» Weesperkarspel en Onder-Amstel.

Baarn	en Zeist.
Idem	» Soest.
Idem	» de Bilt.
Bunnik	» Zeist.
Harmelen	» Kamerik.
Houten	» Schalkwijk.
Jaarsveld	» Lopik.
Kockengen	» Ruwiel.
Linschoten	» Montfoort.
Loenen	» Loosdrecht.
Lopik	» Jaarsveld.
Idem	» Willige Langerak.
Montfoort	» IJsselstein.
Idem	» Willeskop.
Mijdrecht	» Uithoorn.
Idem	» Nieuwveen.
Nijkerk	» Bunschoten.
Schalkwijk	» Tull en 't Waal.
Willeskop	» Montfoort en Oudewater.
Wilnis	» Noorden (Nieuwkoop en Zevenhoven).
Zeist	» Soest.

FRIESLAND.

Dantumadeel	en Dokkum.
Haskerland	» Utingeradeel.
Heerenveen	» Aengwirden en Haskerland.
Utingeradeel	» Doniawerstal.
Idem	» Smallingerland.

OVERIJSEL.

Almelo (Stad)	en Almelo (Ambt)
Avereest	» Zuidwolde.
Blokzijl	» Kuinderdijk en Baarle (Ambt Vollenhove).
Dalfsen	» Zwollerkerspel.
Idem	» Ambt-Ommen en Nietwleusen.
Idem	» Heino.
Delden (Ambt)	» Haaksbergen.
Denekamp	» Ootmarsum.
Genemuiden	» Zwollerkerspel.
Haaksbergen	» Hengelo.
Hellendoorn	» Raalte.
Hasselt	» Zwollerkerspel.
Markelo	» Borculo.
Nieuwleuzen	» Ambt-Ommen.
Raalte	» Olst.
Ambt-Delden	» Haaksbergen.
Stad-Ommen	» Ambt-Ommen.

Staphorst	en Nieuwleusen.
Vollenhove (Stad)	» Vollenhove (Ambt).
Zwollerkerspel	» IJsselmuiden.
Idem	» Heino.
Idem	» Zalk en Veecaten.

GRONINGEN.

Adorp	en Hoogkerk.
Bedum	» Kantens.
Beerta	» Wedde, Nieuwe Schans en Bellingwolde.
Bellingwoldo	» Wedde.
Bierum	» Appingedam en 't Zandt.
Hoogkerk	» Aduard.
Kantens	» Usquert.
Loppersum	» Slochteren.
Oldekerk	» Grijpskerk en Leek.
Zuidhorn	» Grijpskerk en Leek.

DRENTHE.

Dalerveen (gem. Dalen)	en Sleen.
Een (gem. Norg)	» Steenberg (gem. Roden).
Emmen	» Schoonebeek.
Hoogeveen	» Oosterhesselen.
Rolde	» Sleen.
Schoonoord (gem. Sleen)	» Zweelo.
Idem	» Westerbork.
Sleen	» Odoorn.

LIMBURG.

Cadier en Keer	en Gronsfield.
Grevenbicht	» Obbicht en Papenhoven.
Gronsfield	» St. Geertruid.
Hunsel	» Grathem.

Meijel	en Asten.
Weert	» Nederweert.
Wijlre	» Oud-Valkenburg.
Montfoort	» Echt.

Aan het einde van 1890 waren in 520 gemeenten herhalingscholen gevestigd. Onder die gemeenten waren er ook nu nog, die bij sommige harer scholen de avondklassen hadden behouden. Behalve deze trof men nog in 130 gemeenten uitsluitend de oude avondschool aan. Het volgende overzicht levert de cijfers voor iedere provincie afzonderlijk.

PROVINCIEËN.	Aantal gemeenten met:	
	Avondscholen.	Herbalingscholen.
Noordbrabant . . .	40	70
Gelderland . . .	9	67
Zuidholland . . .	13	89
Noordholland . . .	10	74
Zeeland . . .	25	62
Utrecht . . .	11	29
Friesland . . .	7	28
Overijssel . . .	4	26
Groningen . . .	3	50
Drenthe . . .	1	23
Limburg . . .	7	2
Totaal . . .	130	520

Het aantal gemeenten waar herhalingsonderwijs wordt gegeven is toegenomen met 1.

In de volgende tabel zijn de 1252 niet-gesubsidieerde bijzondere scholen naar haren verschillenden aard gesplitst. Evenals in vorige jaren zijn ook nu weder de scholen gehouden voor rekening van het hoofd, gerangschikt onder de Protestantsche, Roomsche-Katholieke en Israëlietische school, naar gelang van het kerkengehoortchap waartoe de hoofden dier school behooren.

PROVINCIEËN.	DIACONIE- EN VERSHUIS-SCHOLEN.			SCHOLEN VAN VEREENIGINGEN.						SCHOLEN VOOR REKENING VAN HET HOOFD DER SCHOOL.			TOTAAL.
	Protes- tantsche.	Roomsch- Katholieke.	Israëlieti- sche.	Protestantsche.		Roomsch-Katho- lieke.		Israëlieti- sche.	Protes- tantsche.	Roomsch- Katholieke.	Israëlieti- sche.		
				Voor Christelijk Nationaal schoolonderrwijs.	Overige.	Van geestelijke orden.	Overige.						
Noordbrabant . . .	»	2	»	8	7	32	107	»	9	11	»	4	180
Gelderland	2	2	»	42	29	22	38	»	21	4	1	4	165
Zuidholland	17	8	»	51	45	24	64	»	56	8	»	6	279
Noordholland . . .	15	2	3	13	35	29	30	1	68	12	4	6	218
Zeeland	3	»	»	5	16	»	13	»	1	»	»	»	38
Utrecht	8	»	»	12	17	2	37	»	10	3	»	2	91
Friesland	3	»	»	58	30	»	13	»	1	»	»	»	105
Overijssel	»	»	»	11	7	2	14	»	3	»	»	3	40
Groningen	1	»	»	9	30	»	8	»	1	»	»	»	49
Drenthe	»	»	»	4	5	»	»	»	»	»	»	»	9
Limburg	»	»	»	»	3	60	8	»	»	5	»	2	78
Totaal in 1890. . .	49	14	3	213	224	171	332	1	170	43	5	27	1252
» » 1889. . . .	47	14	3	207	214	159	327	1	163	38	6	27	1206
Vermeertering. . .	2	»	»	6	10	12	5	»	7	5	— 1	»	46

De niet-gesubsidieerde bijzondere scholen bestonden aan het einde van 1890 uit 66 diaconie- en weeshuisscholen, 941 van vereenigingen (437 Protestantsche, 503 Roomsche-Katholieke en 1 Israëlitische), 218 die voor rekening van de hoofden gehouden werden en 27 die niet onder één dezer rubrieken waren te rangschikken. De scholen der Protestantsche vereenigingen namen toe met 16, die der Roomsche-Katholieke met 17; de Protestantsche diaconiescholen vermeerderden met 2, terwijl in het getal der Israëlitische diaconie- en weeshuisscholen geen verandering kwam. Het

getal der scholen, gehouden voor rekening van hun hoofd vermeerderde met 11.

§ 3. SCHOOLLOKALEN, SCHOOLMEUBELN EN LEERMIDDELEN.

Het volgende overzicht bevat de gewone jaarlijksche opgaven betreffende den bouw en de verbetering der schoollokalen.

PROVINCIEËN.	Nieuw gebouwde lokalen.		Lokalen in aanbouw. ^{a)}		Vergroot of verbeterde lokalen.		Lokalen die verbetering eischen. ^{b)}		Plannen, aan- hangig tot verbetering of geheele vernieuwing.		Afge- keurde lokalen.	<i>Toelichtingen.</i>
	Open- bare.	Bijz.	Open- bare.	Bijz.	Open- bare.	Bijz.	Open- bare.	Bijzon- dere.	Open- bare.	Bijzon- dere.		
Noordbrabant. .	2	4	1	2	22	5	27	5	12	»	»	(a) In deze kolom komen enkel de in aanbouw zijnde <i>nieu- we</i> lokalen voor.
Gelderland . . .	9	6	3	2	13	9	59	14	8	2	»	
Zuidholland. . .	7	9	4	1	4	1	45	16	5	»	»	(b) Onder de cijfers in deze kolom zijn begrepen die betref- fende lokalen voor wier verbetering of geheele vernieuwing plannen aanhangig waren.
Noordholland. .	6	»	8	»	11	2	34	11	11	»	»	
Zeeland.	»	1	»	»	6	»	13	1	7	»	»	(c) Doorden inspec- teur van het lager onderwijs in de 3de inspectie opgegeven als » onbekend ».
Utrecht.	1	6	»	3	3	6	12	2	6	4	»	
Friesland. . . .	4	3	2	»	1	3	38	(d)	7	1	»	(d) Doorden inspec- teur van het lager onderwijs in de 3de inspectie ingevuld met » vele scholen ».
Overijssel. . . .	4	1	3	(c)	6	(c)	19	2	9	(c)	»	
Groningen. . . .	2	»	5	2	21	5	19	(d)	17	(c)	»	(d) Doorden inspec- teur van het lager onderwijs in de 3de inspectie ingevuld met » vele scholen ».
Drenthe.	7	3	2	»	9	»	26	1	24	»	»	
Limburg.	5	1	4	2	8	2	19	4	6	»	1	(d) Doorden inspec- teur van het lager onderwijs in de 3de inspectie ingevuld met » vele scholen ».
Totaal in 1890.	47	34	32	12	104	33	311	56	112	7	1	
» » 1889.	37	21	33	6	77	9	343	74	81	6	3	

Bij vergelijking van de totalen over de jaren 1889 en 1890 in vorenstaand overzicht blijkt, dat in laatstgenoemd jaar voor verbetering van den schoolbouw meer werd gedaan in 1889. Terwijl in 1889 58 nieuwe lokalen werden gebouwd, verzezen 81 nieuwe lokalen in 1890; terwijl er nog vele lokalen in aanbouw waren. Het aantal lokalen, die in 1890 vergroot of verbeterd werden, overtreft verre dat in 1889.

Afgekeurd bleef het schoollokaal te Nuth, waarvan reeds in het vorige verslag melding werd gemaakt. (Zie n°. IV van bijlage LL.) In het begin van 1891 is evenwel een terrein aangekocht tot het bouwen eener nieuwe school, waarvoor de plannen in gereedheid worden gebracht.

In verreweg de meeste scholen, zoowel openbare als bijzondere, beantwoordden de schoolmeubelen vrijwel aan de eischen des tijds.

Over het algemeen werd op voldoende wijze in leer- en hulpmiddelen voorzien, hoewel die voor de nuttige handwerken en het teekenen nog al eens te wenschen overlieten.

§ 4. SUBSIDIEËN VAN HET RIJK KRACHTENS ART. 49 DER WET.

De beide volgende overzichten bevatten de subsidiën in de gewone en buitengewone kosten van het openbaar lager onderwijs, krachtens art. 49 der wet door het Rijk verleend.

Door de buitengewone kosten van het lager onderwijs worden hier verstaan de uitgaven voor den bouw van nieuwe of verbouw van bestaande schoollokalen en onderwijzerswoningen en de aanschaffing van schoolmeubelen voor de nieuwe lokalen.

SUBSIDIËN IN DE GEWONE KOSTEN.

PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	Bedrag van het subsidie.	Totaal-bedrag per provincie.
Noordbrabant	Bakel en Milheeze	f 200,00	f 2 635,00
	Huybergen	270,00	
	Maarheeze	365,00	
	Rucphen e. a.	1 800,00	
Gelderland	Balgoy	f 300,00	2 600,00
	Gameren.	250,00	
	Groenlo	500,00	
	Neede.	700,00	
	Varik.	850,00	
Zuidholland	den Bommel	f 1 000,00	19 316,00
	Hellevoetsluis	2 800,00	
	Herkingen	1 500,00	
	Katwijk	1 000,00	
	Kedichem	400,00	
	Maasdam	200,00	
	Middelharnis	1 200,00	
	Monster	1 500,00	
	Nieuw-Beijerland.	2 585,00	
	Oostvoorne	500,00	
	Piershil	400,00	
	Rhijnsburg.	400,00	
	Rockanje.	400,00	
	Schelluinen.	525,00	
	Stad aan 't Haringvliet	2 400,00	
	Stellendam.	1 000,00	
	Zwartewaal.	1 500,00	
Noordholland	Anna-Paulowna	f 2 200,00	32 950,00
	Egmond aan Zee.	3 150,00	
	Graft	1 500,00	
	Landsmeer	800,00	
	Oostzaan.	1 400,00	
	Petten	2 300,00	
	Ransdorp	700,00	
	Spaarndam	1 100,00	
	Terschelling	4 000,00	
	Texel.	4 300,00	
	Urk	4 650,00	
	Vlieland	2 750,00	
	Westzaan	4 100,00	

PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	Bedrag van het subsidie.	Totaal-bedrag per provincie.
Zeeland	Burgh	f 800,00	f 21 340,00
	Clinge	3 400,00	
	Eede	300,00	
	Ellewoutsdijk	800,00	
	Heinkenszand	100,00	
	Hengstdijk	325,00	
	Kapelle	1 460,00	
	Koewacht	2 800,00	
	Krabbendijke	800,00	
	Nisse	1 000,00	
	Oudelande	800,00	
	Philippine	750,00	
	Retranchement	550,00	
	Serooskerke (Schouwen)	300,00	
	St. Jansteen	1 000,00	
	St. Philipsland	700,00	
	Stoppeldijk	400,00	
	Waarde	1 300,00	
	Wemeldinge	1 200,00	
	Westdorpe	750,00	
	Westkapelle	1 325,00	
	Zuiddorpe	480,00	
Utrecht	Tienhoven	f 300,00	300,00
Friesland.	Ameland.	f 2 500,00	45 500,00
	Hindeloopen	2 000,00	
	Ooststellingwerf	4 500,00	
	Opsterland	4 000,00	
	Schoterland	5 000,00	
	Sloten.	1 200,00	
	Smallerland	4 000,00	
	Stavoren.	800,00	
	Tietjerksteradeel	3 000,00	
	Westdongeradeel	4 000,00	
	Weststellingwerf	12 000,00	
	Workum.	2 500,00	
Overijssel.	Ambt Hardenberg	f 1 800,00	
	Gramsbergen	900,00	
	Haaksbergen	600,00	
	Hellendoorn.	1 400,00	
	Hengelo	2 000,00	

PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	Bedrag van het subsidie.	Totaal-bedrag per provincie.
Overijssel (vervolg)	Lonneker	1 000,00	f 10 750,00
	Steenwijkerwold	750,00	
	Wanneperveen.	1 400,00	
	Wierden	900,00	
Groningen	Leek	f 3 000,00	5 000,00
	Marum	2 000,00	
Drenthe	Beilen.	f 1 000,00	4 700,00
	Odoorn	2 000,00	
	Peize	500,00	
	Sleen	600,00	
	Westerbork.	600,00	
Limburg.	Baexem	f 670,00	7 680,00
	Bemelen	200,00	
	Bingelrade	300,00	
	Bocholtz	200,00	
	Born	400,00	
	Esloo	800,00	
	Eygelshoven	300,00	
	Heel en Panheel.	200,00	
	Jabeek	230,00	
	Limbricht	400,00	
	Margraten	200,00	
	Merkelbeek	550,00	
	Mesch.	240,00	
	Munstergeleen.	400,00	
	Neeritter.	450,00	
	Nieuwenhagen.	400,00	
	Obé en Laak	300,00	
	Roggel	450,00	
	Schaesbergh	100,00	
	Spaubeek	200,00	
	Stein	100,00	
	Ubach over Worms.	150,00	
	Urmond	200,00	
	Voerendaal	240,00	
Totaal der subsidiën in de gewone kosten in 1890. .			f 152 765,00

SUBSIDIËN IN DE BUITENGEWONE KOSTEN.

PROVINCIEËN.	GEEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Vergoeding volgens art. 45 der wet.	Subsidieën volgens art. 49 der wet.	Bedrag van hetgeen ten laste van de gemeen- ten is gebleven.
Gelderland	Balgoy	f 3 351,00	f 1 005,30	f 1 300,00	f 1 045,70
	Harderwijk	19 834,00	5 891,10	8 400,00	5 542,90
Noordholland	Edam	45 312,00	12 093,60	29 468,40	3 750,00
	Velzen	11 467,00	3 440,10	8 026,90	"
Friesland	Haskerland	29 486,00	8 845,80	8 600,00	12 040,20
Overijssel	Lonneker	8 136,00	2 440,80	1 500,00	4 195,20
Drenthe	Rolde	11 330,34	2 482,58	1 400,00	7 447,76
Limburg	Bocholtz	1 368,00	"	800,00	568,00
	Beek	5 565,00	837,00	900,00	3 828,00
	Nieuwenhagen	16 540,00	4 962,00	7 300,00	4 278,00
	Schinnen	2 415,00	724,50	775,00	915,50
	Stein	"	"	(1) 4 000,00	"
	Urmond	17 088,00	5 126,40	8 200,00	3 761,60
Totaal der subsidieën in de buitengewone kosten in 1890				f 80 670,30	
" " " " gewone " " 1890				152 765,00	
Algemeen totaal				f 233 435,30	

(1) Dit subsidie strekte ten bedrage van f 3000 tot aanvulling van het subsidie voor schoolbouw in 1887 verleend en ten bedrage van f 1000 ter tegemoetkoming in de kosten van nieuwe schoolmeubelen.

Verzameling der subsidieën in de gewone en in de buitengewone kosten.

Noordbrabant	f 2 635,00
Gelderland	12 300,00
Zuidholland	19 310,00
Noordholland	70 445,30
Zeeland	21 340,00
Utrecht	300,00
Friesland	54 100,00
Overijssel	12 250,00
Groningen	5 000,00
Drenthe	6 100,00
Limburg	29 655,00
f 233 435,30	

Uit de vorenstaande tabel der subsidieën in de gewone kosten blijkt, dat aan de navolgende gemeenten, in 1889 geen subsidie genietende, in 1890 eene bijdrage werd verleend, te weten:

Zuidholland: Piershil.

Zeeland: Hengstdijk, Krabbendijke.

Friesland: Schoterland, Westdongeradeel.

Overijssel: Hellendoorn, Wierden.

Drenthe: Peize.

Limburg: Ohé en Laak, Stein.

Daarentegen genoten de volgende, in 1889 gesubsidieerde gemeenten in 1890 geen subsidie, en wel:

Gelderland: Ambt Doetinchem, Elst en Opijnen.

Zeeland: Schore.

Friesland: Schiermonnikoog.

Overijssel: Zwartsluis.

Groningen: Onstwedde.

Drenthe: Emmen.

Limburg: Brunssum, Sint Geertruid.

De volgende gemeenten genoten over 1890 in de gewone kosten meer aan subsidie dan in 1889 het bedrag achter hare namen vermeld:

Noordbrabant: Huybergen f 60, Maarheeze f 65, Rucphen c. a. f 300.

Gelderland: Varik f 250.

Zuidholland: den Bommel f 200, Hellevoetsluis f 300, Nieuw-Beijerland f 385, Oostvoorne f 200, Stad a/h Haringvliet f 400, Stellendam f 300.

Noordholland: Anna Paulowna f 1200, Egmond aan Zee f 150, Texel f 300.

Zeeland: Burgh f 450, Clinge f 100, Kapelle f 160, Koewacht f 50, Nisse f 150, Retranchement f 50, St. Philipsland f 200, Stoppeldijk f 200, Waarde f 150, Wemeldinge f 600, Westdorpe f 250, Zuiddorpe f 80.

Friesland: Ooststellingwerf f 2500, Opsterland f 2000, Sloten f 100, Smallingerland f 2000, Stavoren f 100, Weststellingwerf f 7000, Workum f 300.

Overijssel: Ambt Hardenberg f 300, Hengelo f 500, Steenwijkerwold f 250, Wanneperveen f 400.

Groningen: Leek f 1000.

Drenthe: Odoorn f 600, Sleen f 100.

Limburg: Baexem f 100, Munstergeleen f 150, Roggel f 150.

Minder dan over 1889 werd toegekend aan de nage-noemde gemeenten:

Gelderland: Gameren f 100.

Zuidholland: Herkingen f 100, Maasdam f 200, Monster f 100, Rhijnsburg f 100, Schelluinen f 50, Zwartewaal f 100.

Noordholland: Graft f 200, Spaarndam f 100, West-zaan f 500.

Zeeland: Heinkenszand f 150, Westkapelle f 375.

Friesland: Tietjerksteradeel f 1000.

Groningen: Marum f 800.

Aan gewone subsidiën werd in het geheel f 27 620 meer uitgegeven dan in het vorige jaar.

Ten aanzien van de subsidiën in de buitengewone kosten is, in vergelijking met 1889, op eene vermeerdering met f 40 330,30 te wijzen. In vijf provinciën, namelijk Noordbrabant, Zuidholland, Zeeland, Utrecht en Groningen werd te dezer zake niets bijgedragen. In Noordholland f 37 495,30 en in Friesland f 8600, tegenover niets in het vorige jaar, terwijl in Gelderland en Limburg respectievelijk f 5500 en f 11 135 meer, en in Overijssel en Drenthe respectievelijk f 1400 en f 9400 minder werd verleend dan in 1889.

De uitgaven wegens de toepassing van art. 49 der wet op het lager onderwijs bedroegen in totaal f 67 950,30 meer dan in 1889.

§ 5. LEERLINGEN.

De volgende tabel wijst het getal der leerlingen aan, die op 1 Januari 1891 tot de dagschool behoorden.

PROVINCIEËN.	Openbare scholen.					Gesubsidieerde bijzondere scholen.				
	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
Noordbrabant	186	10 403	11 477	3 824	25 890	1	94	77	25	197
Gelderland	352	11 351	12 297	5 231	29 231	7	25	51	136	219
Zuidholland.	281	18 758	19 904	6 755	45 698	»	»	»	19	19
Noordholland	774	17 966	18 167	6 579	43 486	»	»	32	129	161
Zeeland	200	5 389	5 662	3 227	14 478	»	»	»	»	»
Utrecht	92	3 805	3 843	1 184	8 924	»	5	31	107	143
Friesland.	1 436	8 144	7 947	3 633	21 160	»	»	»	18	18
Overijssel.	488	7 800	7 639	2 732	18 659	»	»	»	16	16
Groningen	1 207	7 696	7 637	3 293	19 833	»	»	»	»	»
Drenthe	447	3 802	3 655	1 451	9 355	»	»	»	»	»
Limburg.	101	6 187	7 020	1 953	15 261	»	»	»	»	»
Totaal	5 564	101 301	105 248	39 862	251 975	8	124	191	450	773
Op 1 Januari 1890	5 560	100 535	105 571	39 448	251 114	11	129	279	697	1 116
Vermeerdering	4	766	— 323	414	861	— 3	— 5	— 88	— 247	— 343

MEIS

Noordbrabant	152	4 500	4 336	1 131	10 119	1	42	25	18	86
Gelderland	307	9 802	9 917	2 918	22 944	1	16	35	102	154
Zuidholland.	236	17 965	18 148	4 765	41 114	1	106	119	76	302
Noordholland	755	16 917	16 942	5 263	39 877	»	3	19	52	74
Zeeland	212	5 078	4 963	1 832	12 085	»	»	»	»	»
Utrecht	89	3 300	3 271	761	7 421	»	7	34	111	152
Friesland.	1 329	7 931	7 932	2 154	19 346	»	»	»	5	5
Overijssel.	479	7 385	6 748	1 726	16 338	»	»	11	83	94
Groningen	1 208	7 460	7 287	2 085	18 010	»	»	»	»	»
Drenthe	487	3 521	3 364	895	8 267	»	»	1	19	20
Limburg.	59	3 807	4 357	760	8 983	9	422	549	153	1 133
Totaal	5 313	87 666	87 265	24 290	204 534	12	596	793	619	2 020
Op 1 Januari 1890	5 312	86 901	87 407	24 192	203 812	91	595	844	603	2 133
Vermeerdering	1	765	— 142	98	722	— 79	1	— 51	16	— 113

91 tot de dagschool behoorden, aan de

Niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.					Alle lagere scholen te zamen.				
Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
362	3 424	3 677	1 771	9 234	549	13 921	15 231	5 620	35 321
308	3 675	4 066	2 125	10 174	667	15 051	16 414	7 492	39 624
487	9 591	10 175	3 594	23 847	768	28 349	30 079	10 368	69 564
578	6 320	6 676	2 872	16 446	1 352	24 286	24 875	9 580	60 093
88	777	801	512	2 178	288	6 166	6 463	3 739	16 656
162	2 622	2 741	996	6 521	254	6 432	6 615	2 287	15 588
459	2 431	2 389	879	6 158	1 895	10 575	10 336	4 530	27 336
93	1 420	1 423	841	3 777	581	9 220	9 062	3 589	22 452
276	1 507	1 420	543	3 746	1 483	9 203	9 057	3 836	23 579
50	264	231	78	623	497	4 066	3 886	1 529	9 978
48	1 001	1 209	552	2 810	149	7 188	8 229	2 505	18 071
2 911	33 032	34 808	14 763	85 514	8 483	134 457	140 247	55 075	338 262
2 876	31 662	33 824	13 853	82 215	8 447	132 326	139 674	53 998	334 445
35	1 370	984	910	3 299	36	2 131	573	1 077	3 817

J E S.

415	9 574	10 376	3 002	23 367	568	14 116	14 737	4 151	33 572
324	5 059	5 246	2 024	12 653	632	14 877	15 198	5 044	35 751
484	10 081	10 583	2 748	23 896	721	28 152	28 850	7 589	65 312
556	6 849	7 317	2 474	17 196	1 311	23 769	24 278	7 789	57 147
125	956	1 080	418	2 579	337	6 034	6 043	2 250	14 664
127	2 792	2 887	870	6 676	216	6 099	6 192	1 742	14 246
374	2 282	2 296	464	5 416	1 703	10 213	10 228	2 623	24 767
98	1 549	1 577	588	3 812	577	8 934	8 336	2 397	20 244
269	1 494	1 367	335	3 465	1 477	8 954	8 654	2 420	21 595
49	276	262	49	636	536	3 797	3 627	963	8 923
121	2 289	2 923	2 185	7 518	189	6 518	7 829	3 098	17 634
2 942	43 201	45 914	15 157	107 214	8 267	131 463	133 972	40 066	313 768
2 716	41 329	44 588	13 955	102 588	8 119	128 825	132 839	38 750	308 533
226	1 872	1 326	1 202	4 626	148	2 638	1 133	1 316	5 235

Het aantal dagscholieren nam in 1890 toe met 9052 tegen 7319 in 1889. De vermeerdering kwam ditmaal voornamelijk ten goede aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen. Deze namen toe met 7925 tegen 3563, terwijl de openbare scholen toenamen met 1583 tegen 3843 leerlingen in het vorige jaar. De gesubsidieerde bijzondere scholen namen af met 456 leerlingen, tegen eene vermeerdering van 87 leerlingen in het vorige jaar. Met uitzondering van de jongens en meisjes op den leeftijd van 9, 10 en 11 jaar, nam het aantal leerlingen aan de openbare scholen op elk der vier levensstijperken toe. Aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen valt op elk der vier levensstijperken vermeerdering waar te nemen.

Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen wordt alleen bij de meisjes op den leeftijd van 6, 7 en 8 en van boven de 12 jaren vermeerdering aangetroffen.

Bijlage II van dit Verslag stelt graphisch voor de toename van het aantal leerlingen aan de openbare en bijzondere scholen, sedert 1858.

Ten einde het aantal kinderen van boven de zes en beneden de twaalf jaren, in elke provincie en in het Rijk wonende, te kunnen vergelijken met dat van hen, die op dien leeftijd onderwijs genoten, moeten van de cijfers van elke provincie worden *afgetrokken* de kinderen, schoolgaande in de provincie, doch behoorende tot de bevolking eener andere provincie of van een ander Rijk; *bijgeteld* de kinderen behoorende tot de bevolking der provincie, doch schoolgaande in eene andere provincie of in een ander Rijk.

De volgende staat geeft van die berekening een overzicht.

Aantal kinderen van boven de zes en beneden de twaalf jaren, die aan het einde van 1890 schoolonderwijs genoten, en wonende in de:

Provinciën.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Noordbrabant . . .	29 180	28 969	58 149
Gelderland	31 523	30 110	61 633
Zuidholland	58 285	56 823	115 108
Noordholland	49 156	48 053	97 209
Zeeland	12 660	12 175	24 835
Utrecht	13 095	12 382	25 477
Friesland	20 973	20 477	41 450
Overijssel	18 327	17 316	35 643
Groningen	18 251	17 630	35 881
Drenthe	7 970	7 437	15 407
Limburg	15 489	14 394	29 883
Totaal	274 909	265 766	540 675

Het aantal kinderen, dat op den leeftijd van boven de zes en beneden de twaalf jaren aan het einde van 1890 huisonderwijs genoot, blijkt uit het volgend overzicht:

Provinciën.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Noordbrabant . . .	35	28	63
Gelderland	31	60	91
Zuidholland	43	91	134
Noordholland	48	77	125
Zeeland	3	10	13
Utrecht	56	72	128
Friesland	„	„	„
Overijssel	10	10	20
Groningen	1	3	4
Drenthe	3	3	6
Limburg	1	60	61
Totaal	231	414	645
Op 1 Januari 1890 .	164	285	449
Vermeerdering . . .	67	129	196

Telt men beide staten te zamen, dan verkrijgt men het aantal kinderen, die op 1 Januari 1891 lager onderwijs genoten.

Het getal kinderen op dat tijdstip in het Rijk wonende, benevens dat van hen, die op 1 Januari 1891 geen lager onderwijs genoten, blijkt uit de volgende tabel.

PROVINCIE N.

	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1891.		Getal kinderen op 1 Januari 1891.			Getal kinderen die op 1 Januari 1891 geen lager onderwijs genoten.			Van de 10 000 jongens (meisjes) genoten op 1 Januari 1891 geen lager onderwijs.		
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Van boven de 6 en beneden de 12 jaar.		Totaal.	Van boven de 6 en beneden de 12 jaar.		Jongens.	Meisjes.	Totaal.
				Jongens.	Meisjes.		Jongens.	Meisjes.			
Noordbrabant	258 064	255 011	514 075	32 395	32 304	64 699	3 180	3 307	982	1 024	1 003
Gelderland	260 837	255 101	515 938	34 958	34 101	69 059	3 404	3 931	973	1 152	1 062
Zuidholland	465 114	501 885	966 999	65 548	66 525	132 073	7 220	9 611	1 101	1 445	1 275
Noordholland	407 962	436 526	844 488	53 450	53 398	106 848	4 246	5 268	794	987	890
Zeeland	99 098	101 694	200 792	13 644	13 533	27 177	981	1 348	719	996	857
Utrecht	110 674	113 327	224 001	14 869	14 555	29 424	1 718	2 101	1 155	1 443	1 298
Friesland	166 984	168 840	335 824	22 437	22 430	44 867	1 464	1 953	652	877	762
Overijssel	151 361	146 092	297 453	19 893	19 242	39 135	1 556	1 916	782	996	887
Groningen	135 582	139 774	275 356	19 535	19 147	38 682	1 283	1 514	657	790	723
Drenthe	69 646	62 849	132 495	9 005	8 608	17 613	1 032	1 108	1 146	1 356	1 249
Limburg	130 359	126 785	257 144	17 434	16 828	34 262	1 944	2 374	1 115	1 410	1 260
Totaal op 1 Januari 1891 . . .	2 255 681	2 308 884	4 564 565	303 168	300 671	603 839	28 028	34 491	924	1 147	1 035
» » 1 » 1890 . . .	2 228 487	2 282 928	4 511 415	301 571	298 545	600 116	29 101	36 188	965	1 212	1 088
Vermeerdering: . . .	27 194	25 956	53 150	1 597	2 126	3 723	— 1 073	— 1 697	— 41	— 65	— 53

Uit vorenstaande tabel blijkt, dat het aantal kinderen van boven de 6 en beneden de 12 jaren in het afgeloopen jaar toenam met 3723 of 0,62 pct., tegen eene vermindering van 940 of 0,16 pct. in 1889. Het aantal van hen, die geen lager onderwijs genoten, nam af met 2770 of 4,24 pct., tegen 6032 of 8,46 pct. in het vorige jaar.

Aan school- of huisonderwijs namen deel 275 140 jongens en 266 180 meisjes van boven de 6 en beneden de 12 jaren. Het getal kinderen op genoemden leeftijd en van beide

geslachten in het Rijk wonende, bedroeg 303 168 en 300 671; het lager onderwijs werd dus niet genoten door 28 028 jongens en 34 491 meisjes van genoemden leeftijd, te zamen door 62 519 of 10,35 pct., tegen 65 289 of 10,88 pct. in het voorgaande jaar.

In de volgende tabel is het aantal der dagscholieren vermeld, die tevens de avondschool bezochten, vergeleken met dat aan het einde van 1889.

GETAL der dagscholieren die tevens de avondschool bezochten op 1 Januari 1891.

PROVINCIEËN.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle lagere scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	1 109	207	»	»	705	184	1 814	391
Gelderland	489	92	57	1	732	79	1 278	172
Zuidholland	526	594	»	»	776	323	1 302	917
Noordholland	3 498	4 087	»	»	540	948	4 038	5 035
Zeeland	1 035	380	»	»	163	20	1 198	400
Utrecht	85	10	9	»	130	173	224	183
Friesland	2 501	2 080	16	5	888	561	3 405	2 646
Overijssel	73	25	»	»	130	16	203	41
Groningen	338	100	»	»	215	60	553	160
Drenthe	124	19	»	»	48	4	172	23
Limburg	92	17	»	»	38	46	130	63
Totaal	9 870	7 611	82	6	4 365	2 414	14 317	10 031
Op 1 Januari 1890	10 133	7 637	135	9	4 771	2 692	15 039	10 338
Vermeerdering	— 263	— 26	— 53	— 3	— 406	278	— 722	— 307

Hieruit blijkt, dat het bezoek der avondschool, door leerlingen der dagschool aan alle lagere scholen is afgenomen.

Het aantal dagscholieren in 1890 kosteloos onderwezen, blijkt uit de volgende tabel.

GETAL der dagscholieren, die kosteloos onderwijs ontvingen op 1 Januari 1891.

PROVINCIEËN.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle lagere scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	11 394	4 390	9	8	4 315	9 879	15 718	14 277
Gelderland	14 596	11 661	2	1	1 811	3 526	16 409	15 188
Zuidholland	22 796	20 298	»	»	5 163	5 138	27 959	25 436
Noordholland	23 337	20 130	5	»	4 199	4 290	27 541	24 420
Zeeland	7 710	6 515	»	»	334	504	8 044	7 019
Utrecht	3 762	3 238	»	»	2 015	1 968	5 777	5 206
Friesland	13 611	12 511	»	»	934	786	14 545	13 297
Overijssel	5 667	5 318	»	»	1 109	1 253	6 776	6 571
Groningen	11 785	10 716	»	»	316	263	12 101	10 979
Drenthe	3 857	3 415	»	»	7	12	3 864	3 427
Limburg	5 019	3 012	»	527	1 254	2 526	6 273	6 065
Totaal	123 534	101 204	16	536	21 457	30 145	145 007	131 885
Op 1 Januari 1890	136 575	112 920	115	623	21 076	31 599	157 766	145 142
Vermeerdering	— 13 041	— 11 716	— 99	— 87	381	— 1 454	— 12 759	— 13 257

Uit deze tabel blijkt, dat het aantal kosteloos schoolgaande kinderen afnam met 26 016, tegen eene toeneming van 1756 in 1889.

Uit de volgende tabel blijkt het aantal leerlingen, die aan het einde van 1890 uitsluitend de avondschool bezochten, vergeleken met dat op gelijk tijdstip des vorigen jaars.

GETAL der leerlingen, die uitsluitend de avondschool bezochten op 1 Januari 1891.

PROVINCIEËN.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	366	47	>	>	69	18	435	65
Gelderland	329	31	11	>	262	59	602	90
Zuidholland	60	30	>	>	275	92	335	122
Noordholland	156	90	>	>	64	74	220	164
Zeeland	269	130	>	>	50	13	319	143
Utrecht	114	8	>	>	104	40	218	48
Friesland	118	77	2	>	126	89	246	166
Overijssel	48	17	>	>	46	5	94	22
Groningen	32	8	>	>	51	16	83	24
Drenthe	95	3	>	>	19	2	114	5
Limburg	2	2	>	>	215	47	217	49
Totaal	1 589	343	13	>	1 281	455	2 883	798
Op 1 Januari 1890	1 889	467	24	>	1 402	462	3 315	929
Vermeerdering	— 300	— 124	— 11	>	— 121	— 7	— 432	— 131

Hieruit blijkt, dat het aantal van hen, die uitsluitend de avondschool bezochten, aan alle scholen afnam.

GETAL der leerlingen, die de herhalingscholen bezochten op 1 Januari 1891

PROVINCIEËN.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	982	126	>	>	357	43	1 339	169
Gelderland	1 837	253	>	>	254	36	2 091	289
Zuidholland	2 305	860	50	11	138	140	2 493	1 011
Noordholland	2 101	781	188	71	304	352	2 593	1 204
Zeeland	805	130	>	>	>	>	805	130
Utrecht	588	28	>	>	24	18	612	46
Friesland	684	252	>	>	33	16	717	268
Overijssel	791	263	86	>	318	176	1 195	439
Groningen	1 654	387	>	>	120	65	1 774	452
Drenthe	848	71	>	>	>	>	848	71
Limburg	7	5	>	>	60	>	67	5
Totaal	12 602	3 156	324	82	1 608	846	14 534	4 084
Op 1 Januari 1890	13 199	2 850	312	95	1 163	1 021	14 674	3 966
Vermeerdering	— 597	306	12	— 13	445	— 175	— 140	11

Uit dit overzicht blijkt, dat het aantal van hen, die aan het einde van 1890 de herhalingschool bezochten, is afgenomen voor de jongens aan de openbare scholen; voor de meisjes aan de gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.

Bij de meisjes aan de openbare en bij de jongens aan

de gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde scholen had vermeerdering plaats.

De scholen voor volwassenen te Amsterdam komen voor onder de gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde bijzondere, die te Haarlem onder de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.

§ 6. SCHOOLGELDEN.

Het aantal gemeenten, waar op 31 December 1890 in het geheel geen schoolgeld voor de openbare lagere school geheven werd, bedroeg in:

Noordbrabant.	7
Gelderland	8
Zuidholland	19
Noordholland.	19
Zeeland.	3
Utrecht.	4
Friesland	6
Overijssel	8
Groningen.	3
Drenthe	0
Limburg	13
Totaal.	90

Op 31 December 1889 was hun totaal 166; in 1888, 164; in 1887, 164; in 1886, 179; in 1885 175; in 1884, 182; in 1883, 196; in 1882, 213.

In vele der bovenstaande 90 gemeenten is de schoolgeldheffing in 1891 ingevoerd.

In 1890 werd door 84 gemeenten vrijstelling gevraagd van verplichting tot heffing van schoolgeld. Drie daarvan verzochten die vrijstelling uitsluitend voor zooveel het herhalingsonderwijs betreft. Aan de drie laatstbedoelde gemeenten, te weten Schoonhoven, Goor en Stad Delden, werd de gevraagde vrijstelling verleend bij de Koninklijke besluiten van 28 Februari 1891 n°. 5, 28 Februari 1891 n°. 4 en 28 Februari 1891, n°. 6, welke als bijlagen **CC**, **DD** en **EE** achter dit Verslag zijn gevoegd.

Op de aanvragen van drie der overige gemeenten, namelijk Putten, Zijpe en Nieuweschans, werd gunstig beschikt bij de Koninklijke besluiten van 26 Februari 1891 n°. 9, 13 September 1890 n°. 21 en 1 April 1891 n°. 15, welke als bijlagen **FF**, **GG** en **HH** achter dit verslag voorkomen.

Afwijzend werd beschikt op de aanvragen der overige gemeenten, zijnde:

Noordbrabant.	Dieden c. a.
	's Gravenmoer.
	Hedikhuizen.
	Lithoijen.
	Vlijmen.
Gelderland.	Rucphen c. a. } voor de gemeenschappe-
	Etten c. a. } lijke school te St. Wil-
	Hoeven c. a. } lebrord.
	Ermelo.
	Heumen.
Zuidholland.	Liendeo.
	Putten.
	Warnsveld.
	Zoelen.
	Benthuizen.
	Brandwijk.
	Meerkerk.
	Oegstgeest.
	Oudshoorn.

Oudshoorn.
Poortugaal.
Puttershoek.
Rijswijk.
Sommelsdijk.
Vlist.
Zevenhuizen.
Zoetermeer.
Egmond-Binnen.
Harenkarspel.
Heer-Hugowaard.
Heilo.
Hoogwoud.
Koedijk.
Limmen.
Monnikendam.
Niedorp(Nieuwe).
Niedorp (Oude).
Obdam.
Opmeer.
Oudkarspel.
Sshellinkhout.
Schoorl.
Sint Pancras.
Spanbroek.
Sijbekarspel.
Twisk.
Warmenhuizen.
Winkel.
Wijdenes.
Wijk aan Zee en Duin.
Zuid- en Noordschermer.
Zuid-Scharwoude.

Zeeland.
Aardenburg.
Biervliet.
Cadzand.
Dreischor.
Haamstede.
Oostburg.
Oosterland.
Ossensisse.
Zuidzande.

Utrecht.
Friesland.
Polsbroek.
Achtkarspelen.
Doniawerstal.
Idaarderadeel.
Leeuwarderadeel.
Menaldumadeel.

	Rauwerderhem.
	Utingeradeel.
Overijssel.	Diepenveen.
	Hasselt.
	Losser.
	Oldemarkt.
Groningen.	Bellingwolde.
	Oldekerk.
	Usquert.
	Zuidbroek.
Limburg.	Horst.

De reden voor deze afwijzingen is, met uitzondering van die voor de aanvragen der gemeenten Oudendoorn en Puttershoek, dat de gronden, waarop het verzoek rust, vermeld in de achter dit verslag als bijlage JJ voorkomende adressen, niet kunnen worden beschouwd als zoodanige bijzondere omstandigheden, welke vrijstelling van de verplichting, in het eerste lid van art. 46 der wet opgelegd, zouden billijken, te minder daar dat wetsartikel aan de gemeenten vrijheid laat tot evenredige schoolgeldheffing.

De raad der gemeente Oudendoorn grondde zijn verzoek op de omstandigheid, dat de gemeente, door de invoering van schoolgeldheffing gevaar zou loopen, hare aanspraak te verliezen op de inkomsten van het aan de gemeente geschonken schoolfonds, aan welke schenking de voorwaarde was verbonden, dat het zou strekken tot het bezoldigen van den onderwijzer, het bekostigen van schoolbehoefte en het kosteloos toelaten van schoolkinderen. Dit verzoek werd niet ingewilligd omdat de opbrengst van het schoolfonds niet voldoende is, om daaruit het tegenwoordig personeel te bezoldigen, voor zoover die bezol-

diging ten laste van de gemeente blijft, waardoor de naleving der voorwaarden, aan de schenking van het fonds verbonden, niet meer mogelijk is, en dat derhalve de grond, waarop het verzoek rust, niet aanwezig is.

Het verzoek van den raad der gemeente Puttershoek was gegrond op de omstandigheid:

dat in de gemeente geene bijzondere lagere scholen bestaan;

dat de schoolgeldheffing gedurende den tijd, dat ze in de gemeente heeft bestaan, tot zooveel bezwaren aanleiding heeft gegeven, dat ze op 1 Januari 1888 werd afgeschaft, hetgeen gebleken is aan het onderwijs door getrouw schoolbezoek in hooge mate ten goede te komen; en

dat, naar de vaste overtuiging van den raad, de wederinvoering van schoolgeldheffing zeer ten nadeele van het schoolbezoek zal strekken.

De volgende overwegingen hebben er toe geleid het verzoek van den raad niet in te willigen, namelijk:

dat het schoolgeld, hetwelk in der tijd in de gemeente Puttershoek werd geheven, bedroeg veertig cent per maand voor ieder schoolgaand kind, terwijl het door de wet verplichte minimum slechts twintig cent per maand voor ieder schoolgaand kind bedraagt;

dat bovendien art. 46 der wet op het lager onderwijs, zooals dat artikel thans luidt, aan de gemeenten vrijheid laat tot evenredige schoolgeldheffing; en

dat derhalve nog niet was gebleken, dat zoodanige bijzondere omstandigheden aanwezig zijn, welke vrijstelling, van de verplichting, in het eerste lid van voormeld art. 46 opgelegd, in deze zouden billijken.

De opbrengst der schoolgelden aan de openbare lagere scholen, over het jaar 1890, is in het volgende overzicht vermeld.

PROVINCIEËN.	Bij de Rijks lagere scholen.	Bij de openbare gemeentescholen.	Totaal.
Noordbrabant	f 1 703,75	f 75 837,66 ⁵	f 77 541,41 ⁵
Gelderland	»	141 535,77	141 535,77
Zuidholland	»	395 450,47	395 450,47
Noordholland	1 561,00	398 202,54	399 763,54
Zeeland	3 051,75	59 272,10 ⁵	62 323,85 ⁵
Utrecht	»	65 000,32 ⁵	65 000,32 ⁵
Friesland	»	55 131,37 ⁵	55 131,37 ⁵
Overijssel	1 796,80	83 625,23	85 422,03
Groningen	1 188,60	73 701,09 ⁵	74 889,69 ⁵
Drenthe	»	31 693,88 ⁵	31 693,88 ⁵
Limburg	3 403,75	40 241,21 ⁵	43 644,96 ⁵
Totaal in 1890	f 12 705,65	f 1 419 691,67 ⁵	f 1 432 397,32 ⁵
» » 1889	14 196,30	1 376 574,81	1 390 771,11
	— f 1 490,65	f 43 116,86 ⁵	f 41 626,21 ⁵

§ 7. BEVORDERING VAN SCHOOLBEZOEK.

Verbodsbepalingen omtrent het arbeiden van kinderen beneden de twaalf jaren bestonden in het navolgende aantal gemeenten van :

	In 1890.	In 1889
Noordbrabant.	49	74
Gelderland.	22	21
Zuidholland	23	20
Noordholland.	3	3
Zeeland.	6	5
Utrecht.	6	6
Friesland	10	9
Overijssel	4	4
Groningen.	2	2
Drenthe	4	5
Limburg	»	»
Totaal	129	149

Door het uitloven van openbare belooningen en eereblijken werd het schoolbezoek aangemoedigd door 270 gemeenten, namelijk in :

	In 1890.	In 1889.
Noordbrabant.	30	25
Gelderland	43	41
Zuidholland	62	67
Noordholland.	59	46
Zeeland.	16	15
Utrecht.	19	19
Friesland	7	8
Overijssel	7	8
Groningen.	10	10
Drenthe	6	6
Limburg	11	14
Totaal	270	259

De uitgaven, hierna ten koste gelegd, bedroegen :

	In 1890.	In 1889.
Noordbrabant f	2 734,85	f 2 545,13
Gelderland	2 390,59	2 382,74
Zuidholland	9 567,80 ^s	9 250,37
Noordholland.	13 868,72	14 364,01 ^s
Zeeland	869,46	894,52 ^s
Utrecht.	814,74	869,38
Friesland	2 681,33 ^s	3 307,94 ^s
Overijssel	1 047,43	950,48 ^s
Groningen.	1 153,49 ^s	1 006,34

	In 1890.	In 1889.
Drenthe f	301,58 ^s	f 250,46
Limburg	736,26	879,96
	f 36 166,27	f 36 701,35

De gewone maatregelen om het schoolverzuim tegen te gaan — het uitloven van belooningen, eereblijken, schoolfeesten enz., werden ook in 1890 toegepast, en al werd ook het willekeurig schoolverzuim daardoor tot een minimum beperkt, op het volstrakte schoolverzuim hadden zij weinig invloed, en dit nam dan ook, vooral op het platteland, nog bedenkelijke afmetingen aan; de opbrengst van den arbeid der kinderen is voor vele huisgezinnen zulk een onmisbare steun, dat dergelijke maatregelen weinig vermogen tegen het schoolverzuim, dat van dien arbeid het gevolg is.

Van de 129 verordeningen op den arbeid van kinderen beneden de 12 jaren waren bijna geen resultaten zichtbaar.

In de tweede inspectie, de provincien Zuidholland, Noordholland, Zeeland en Utrecht, werd eene poging beproefd om het schoolverzuim, ten gevolge van kinderarbeid, tegen te gaan, welke echter is mislukt.

Er werd namelijk beproefd zoogenaamde vroegscholen in het leven te roepen en daardoor eene regeling te treffen, waarbij onderwijs en veldarbeid in dier voege werden geregeld, dat de kinderen in de vroege morgenuren eenig onderwijs ontvingen, om daarna aan den arbeid te gaan.

De resultaten in de districten waar de zaak ernstig werd opgevat, waren hoogst onbevredigend.

» De schoolopziener in het district Dordrecht o. a. — aldus bericht de inspecteur in voormelde inspectie — zond ter zake circulairen aan de dagelijksche besturen, de besturen van bijzondere scholen en de hoofden van *alle* scholen (Gorinchem en Dordrecht uitgezonderd) in zijn district. Het gevolg was dat alleen aan de openbare scholen te Nieuw-Beijerland, Goudriaan, Meerkkerk, Schoonrewoerd, den Bommel en Stad aan 't Haringvliet de gelegenheid werd opengesteld, maar — zonder eenig resultaat.

Er kwamen geen leerlingen op, terwijl de enkelen, die zich hadden aangemeld, spoedig wegbleven. Uit al de andere gemeenten en van alle bijzondere scholen kwam de mededeeling, dat er aan het houden van » vroegschool » niet gedacht kon worden, en wel omdat in hoofdzaak :

1°. de jongens juist in de vroege morgenuren op het veld niet kunnen worden gemist;

2°. de meisjes eveneens reeds des morgens vroeg de moeders moeten vervangen, die mede naar het veld gaan;

3°. de kinderen reeds zoo vroeg mogelijk wat moeten helpen verdienen.

Naast deze redenen, welke de ouders deden gelden, stond ongetwijfeld het eigenbelang van de werkgevers, die ook in besturen van gemeenten en bijzondere scholen vertegenwoordigd zijn, en van de jeugdige werkkrachten geen afstand willen doen.

Voorts bestond anderzijds ook weer de vrees, dat de vroegschool leerlingen aan de dagschool zoude onttrekken en daardoor aanleiding zou worden tot nog meer schoolverzuim.

§ 8. ONDERWIJZENDE PERSONEEL.

Het volgend overzicht bevat het getal hoofden van scholen, zoowel dat der mannelijke als dat der vrouwelijke, van de onderwijzers en onderwijzeressen aan het einde van 1890, vergeleken met dat van het voorgaande jaar.

PROVINCÏËN.

	Bij de openbare scholen.				Bij de gesubsidieerde bijzondere scholen.				Bij de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.				Bij alle lagere scholen te zamen.			
	Hooftlen van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Hooftlen van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.	Hooftlen van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Hooftlen van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.	Hooftlen van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Hooftlen van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.	Hooftlen van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Hooftlen van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.
Noordbrabant	314	414	4	59	3	3	3	1	53	168	127	304	370	585	131	364
Gelderland	345	606	10	244	9	13	6	11	118	211	45	143	472	830	61	398
Zuidholland	411	1371	17	569	2	1	1	10	207	612	71	286	620	1984	89	865
Noordholland	399	1086	23	712	2	5	2	5	152	435	64	238	553	1526	89	955
Zeeland	157	334	5	105	3	3	3	3	28	40	10	18	185	374	15	123
Utrecht	93	221	3	82	8	10	4	6	69	127	22	96	170	358	29	184
Friesland	342	498	3	171	1	2	3	3	99	113	6	19	442	613	9	190
Overijssel	237	452	3	150	1	1	1	5	30	68	9	23	268	521	13	178
Groningen	249	487	4	175	3	3	3	3	47	67	2	13	296	554	6	188
Drenthe	148	197	1	45	3	2	1	1	9	9	3	1	157	208	2	47
Limburg	174	246	3	31	3	3	6	17	17	60	52	152	191	306	58	200
Totaal	2869	5912	73	2343	26	37	21	56	829	1910	408	1293	3724	7859	502	3692
Op 1 Januari 1890.	2855	5799	75	2202	32	51	24	57	792	1721	399	1185	3679	7571	498	3444
Vermeerdering.	14	113	— 2	141	— 6	— 14	— 3	— 1	37	189	9	108	45	288	4	248

Apeldoorn, 1 niet-gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-j*, *l*, met 12 leerlingen.

Arnhem, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-c*, *e-i*, *l*, *m*, met 15 leerlingen.

Barneveld, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-o*, met 10 leerlingen.

Bergharen, 1 niet-gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-i*, met 21 leerlingen.

Brummen, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-q*, *s*, *t*, met 18 leerlingen.

Stad-Doetinchem, 1 openbare school, vakken *a-h*, *k-p*, *q* en *t*, met 18 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 1200 jaarwedde.

Ede, 1 niet-gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-g* en *t*, met 12 leerlingen.

Elburg, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-i*, *g-s*, met 19 leerlingen.

Hatter, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-h*, *l-q*, *o*, met 14 leerlingen.

Nijmegen (Hees), 1 niet-gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-g*, *i*, *l*, *m*, *o*, *q*, met 11 leerlingen.

Laren, 1 niet-gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-i*, met 2 leerlingen.

Lochem, 1 openbare school, vakken *a-o*, *q*, *s*, *t*, met 19 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 1200 jaarwedde.

Ermelo, 1 niet-gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-g*, *k-o* en *t*, met 6 leerlingen.

Nijkerk, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-h*, *l-p*, met 15 leerlingen.

Warnsveld, 1 niet-gesubsidieerde bijzondere school, *a-g*, *k-n* en *t*, met 11 leerlingen.

Delft, 1 niet-gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-o*, met 14 leerlingen.

Loosduinen, 1 niet-gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-g*, *l-q*, *s*, met 17 leerlingen.

Naaldwijk, 1 niet-gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-g*, *l-q*, met 16 leerlingen.

Hillegom, 1 openbare school, vakken *a-p*, met 19 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 1750 jaarwedde.

Poortugaal, 1 niet-gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-h*, *q*, met 6 leerlingen.

Rotterdam, 1 niet-gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-i*, *l*, *n-q*, met 13 leerlingen.

Alblasserdam, 1 openbare school, vakken *a-i*, *l-p*, met 12 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 1060 jaarwedde.

Woubrugge, 1 openbare school, vakken *a-i*, *k*, met 13 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 800 jaarwedde.

Beets (afd. Schardam), 1 openbare school, vakken *a-i*, *k* en *l*, met 20 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 845 jaarwedde.

Bennebroek, 1 niet gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-j*, *l-p* en *q*, met 14 leerlingen.

Amerongen, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-g*, *l-p*, met 17 leerlingen.

Beukelen-Nijenrode, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-g*, *i*, *l-p*, met 17 leerlingen.

Bolsward, 1 niet-gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-h*, *k-p* en *t*, met 12 leerlingen.

Hennaarderadeel, dorp Spannum, niet-gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-o*, met 18 leerlingen.

Lemmer, 1 openbare school, vakken *a-h*, *l-q*, met 16 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 900 jaarwedde.

Workum, 1 openbare school, vakken *a-i*, *l-p*, met 18 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 1400 jaarwedde. Deze school is gevestigd in wijk D, n°. 9 en staat in verband met de schoolvakken *a-i*, die afzonderlijk in hetzelfde gebouw worden gegeven.

Denekamp, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 19 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 700 jaarwedde.

Stad-Vollenhoven, 1 openbare school, vakken *a-g*, *l-n*, *o*, *p*, met 5 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 1100 jaarwedde.

Wijhe, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-g*, *l-p*, met 19 leerlingen.

Bellingwolde, 1 openbare school, vakken *a-i*, *l-p*, met 17 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 1000 jaarwedde.

Ten Boer, 1 openbare school, vakken *a-i*, *k*, met 17 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 700 jaarwedde.

Veendam, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 21 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 700 jaarwedde.

Meppel, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-h*, *k*, *l*, met 20 leerlingen.

Rolde, 1 openbare school, vakken *a-i* en *k*, met 21 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 700 jaarwedde.

Venlo, 1 niet gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-i*, *k-q* en *t*, met 21 leerlingen.

Evenals in de vorige verslagen volgt hier eene tabel, waarin de bevoegdheid is aangewezen van het onderwijzend personeel, dat aan het hoofd der scholen geplaatst was aan het einde van 1890, vergeleken met dat op gelijk tijdstip van 1889.

PROVINCIEËN.	OPENBARE SCHOLEN.																	BIJZONDERE												
	Hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen volgens de wet van													Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.				Hoofdonderwijzers en volgens de												
	17 Augustus 1878.						13 Augustus 1857.										17 Augustus 1878.													
	Met de akte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.					Met de akte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten					Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang. Schoolhouderessen.	Met de akte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.												
		1	2	3	4	5		6	1	2	3	4						5	6	1	2	3	4	5	6					
Noordbrabant. . . .	30	10	9	3	2	2	1	66	55	32	20	25	3	>	>	27	24	>	>	12	8	3	2	1	>	>				
Gelderland	24	10	7	9	4	3	1	84	59	29	29	16	10	7	>	50	8	>	>	14	8	5	1	2	1	>				
Zuidholland.	35	16	15	8	2	>	2	74	81	42	34	36	12 ¹⁾	4	>	65	2	>	>	30	14	8	6	5	2	>				
Noordholland.	28	19	10	10	4	4	1	77	68	49	30	51	12	>	>	52	7	>	>	14	11	6	1	2	>	>				
Zeeland	27	6	5	3	2	>	>	32	25	10	9	12	6 ¹⁾	2	>	20	3	>	>	7	3	3	>	1	>	>				
Utrecht	8	2	4	2	>	>	>	26	22	9	2	5	1	1	>	14	>	>	>	10	5	4	3	1	>	>				
Friesland	38	8	7	2	2	1	>	106	50	23	19	10	8	1	>	69	>	>	>	27	5	4	1	1	>	>				
Overijssel	26	8	3	6	3	1	>	58	36	19	12	8	2	2	1	42	12	>	>	7	3	1	1	2	>	>				
Groningen	17	10	3	3	1	1	>	65	32	23	27	17	8	4	>	40	2	>	>	13	2	>	1	>	>	>				
Drenthe	19	4	3	2	1	>	>	59	18	6	4	3	1	>	1	16	4	>	>	6	>	>	>	>	>	>				
Limburg	8	12	4	1	3	1	>	22	44	32	12	6	1	>	>	9	19	>	>	2	3	2	1	>	>	>				
Totaal in 1890.	260	105	70	49	24	13	5	669	490	274	198	189	64	21	2	404	81	>	>	142	62	36	17	15	3	>				
„ „ 1889.	207	98	66	44	27	9	5	675	498	263	202	176	56	27	2	441	92	1	1	122	47	31	17	13	4	1				
Vermeerdering.	53	7	4	5	3	4	>	6	8	11	4	13	8	6	>	37	11	1	1	20	15	5	>	2	1	1				

¹⁾ Hieronder één met 7 aantekeningen en andere akten.

²⁾ „ twee „ 7 „ „ „ „

SCHOLEN.												ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
hoofdonderwijzeressen wet van												Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.												Hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen volgens de wet van												Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
13 Augustus 1857.																								17 Augustus 1878.												13 Augustus 1857.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
Met de akte alleen.						Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.						Met den 1sten rang.						Met den 2den rang.						Met den 3den rang.						Met den 4den rang.						Schoolhouderessen.						Met de akte alleen.						Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.						Met de akte alleen.						Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.						Met den 1sten rang.						Met den 2den rang.						Met den 3den rang.						Met den 4den rang.						Schoolhouderessen.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4

Ook in 1890 viel er, wat de bevoegdheid van het onderwijzend personeel betreft, dat aan het hoofd der scholen geplaatst was of werd, verbetering waar te nemen, zoowel aan de openbare als aan de bijzondere scholen.

Het aantal van hen, die één of meer akten verwierven, vermeerderde met 78 voor de openbare en 36 voor de bijzondere scholen; terwijl de onderwijzers volgens de wet van 1 April 1806 met 50 verminderden voor de openbare en met 8 voor de openbare scholen.

Waren dus in het vorige jaar 4177 onderwijzers en onderwijzeressen aan het hoofd van scholen geplaatst, van welke 724 of ruim 17 pct. volgens de wet van 3 April 1806, hun getal bedroeg in 1890 4226, waaronder 666 of ruim 15 pct. volgens genoemde wet.

Onderwijzers, niet in het bezit van den hoofdonderwijzersrang, die op 1 November 1880, uit kracht van de artt. 20 of 51 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), aan het hoofd eener school stonden, mogen volgens het bepaalde bij art. 91 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) die betrekking blijven waarnemen. Voorts kan, volgens alinea 2 van art. 23 van laatstgenoemde wet, aan een onderwijzer, niet in het bezit van den hoofdonderwijzersrang, doch niet langer dan zes maanden, de waarneming van het bestuur eener school worden toevertrouwd.

Het getal scholen, aan wier hoofd bij het einde van 1890 zoodanige onderwijzers stonden, is in het volgende overzicht vermeld.

P R O V I N C I È N .	Hulp- onder- wijzers of onder- wijzers volgens de wetten van 1857, en 1878.	Onderwijzers van den		Totaal.
		3den rang.	4den rang.	
Noordbrabant	15	25	2	42
Gelderland	8	12	»	20
Zuidholland	»	2	1	3
Noordholland	»	7	»	7
Zeeland	»	3	»	3
Utrecht	»	»	»	»
Friesland	2	»	»	2
Overijssel	1	12	»	13
Groningen	»	2	»	2
Drenthe	8	4	»	12
Limburg	»	21	»	21
Totaal	34	88	3	125
In 1889	41	97	5	143
Verschl in minder .	7	9	2	18

De volgende tabel geeft een overzicht van het aantal hoofden van openbare scholen, aan het einde van 1890

werkzaam zonder bijstand van onderwijzers, in scholen met een aantal leerlingen tusschen :

Arrondissement.	40	50	60	70	80	90	boven 100
	en 50	en 60	en 70	en 80	en 90	en 100	
's Hertogenbosch	1	»	»	»	»	»	»
Oss	2	1	»	1	»	»	»
Boxmeer	»	1	»	»	»	»	2
Breda	1	»	»	1	»	»	»
Zevenbergen	»	»	»	1	»	»	1
Bergen op Zoom	»	»	»	1	»	»	»
Tilburg	2	2	»	»	»	»	»
Heusden	»	1	4	1	2	1	»
Waalwijk	»	1	»	»	»	»	»
Oirschot	1	1	»	1	»	»	»

Arrondissement.	40 en 50	50 en 60	60 en 70	70 en 80	80 en 90	90 en 100	boven 100
Eindhoven	2	2	3	»	2	»	»
Helmond	3	1	»	»	»	»	»
Veghel	2	1	»	»	2	1	»
Arnhem	»	»	»	»	»	»	»
Harderwijk	»	1	1	»	1	»	1
Apeldoorn	1	»	»	»	»	»	»
Zutphen	»	»	»	»	»	»	»
Groenlo	1	1	»	»	»	»	»
Doesburg	»	1	»	»	»	»	»
Tiel	»	»	»	»	»	»	»
Geldermalsen	3	1	2	2	1	»	»
Zaltbommel	1	2	1	»	»	»	»
Nijmegen	»	»	»	»	»	»	»
's Gravenhage	»	»	»	»	»	»	»
Delft	»	»	»	»	»	»	»
Leiden	»	1	»	»	»	»	»
Woerden	1	2	»	»	»	»	»
Rotterdam	»	»	»	»	»	»	»
Gouda	»	»	»	»	»	1	»
Schiedam	»	»	»	»	»	»	»
Vlaardingen	»	»	»	»	»	»	»
Dordrecht	»	»	»	»	»	»	»
Gorinchem	»	»	»	»	»	»	»
Sommelsdijk	»	»	»	»	»	»	»
Amsterdam (Oostelijk)	»	»	»	»	»	»	»
» (Westelijk)	»	»	»	»	»	»	»
Hilversum	1	»	»	»	»	»	»
Haarlem	»	»	»	»	»	»	»
Alkmaar	»	»	»	»	»	»	»
Helder	»	»	1	»	1	»	»
Texel	»	1	1	»	1	»	1
Hoorn	»	»	»	»	»	»	»
Medemblik	»	»	»	»	»	»	»
Purmerend	»	»	»	»	»	»	»
Zaandam	»	»	»	»	1	»	»
Middelburg	»	»	»	»	»	»	»
Oostburg	»	»	1	»	»	»	»
Axel	»	»	»	»	»	»	»
Goes	»	»	»	»	»	»	»
Zierikzes	»	»	»	»	»	»	»
Tholen	»	»	»	»	»	»	»
Utrecht	»	»	»	»	»	»	»
Loenen	»	»	»	»	»	»	»
Amersfoort	»	»	»	»	»	»	»

Arrondissement.	40 en 50	50 en 60	60 en 70	70 en 80	80 en 90	90 en 100	boven 100
Rhenen	»	»	»	»	»	»	»
IJsselstein	»	»	»	»	»	»	»
Leeuwarden.	»	1	1	»	»	»	»
Harlingen	1	2	»	1	»	»	»
Dokkum	»	2	1	2	»	»	»
Veenwouden	»	4	1	»	»	»	»
Heerenveen	»	»	2	1	1	1	1
Beetsterzwaag.	»	»	»	»	»	»	»
Lemmer	2	2	»	3	»	1	»
Sneek	2	3	»	2	1	»	»
Bolsward	»	2	2	1	»	»	»
Zwolle	»	»	»	»	»	»	»
Kampen	»	»	»	»	»	»	»
Ommen	»	1	»	»	»	»	»
Steenwijk	»	»	»	1	»	»	1
Deventer.	»	»	»	»	»	»	»
Almelo	1	»	2	2	1	»	»
Enschede	»	4	»	2	»	»	»
Ootmarsum	1	1	1	»	2	»	3
Groningen	1	»	»	»	»	»	»
Zuidhorn	1	»	»	»	»	»	»
Onderdendam	1	»	»	»	»	»	»
Appingedam	»	»	»	»	»	»	»
Winschoten	»	»	»	»	»	»	»
Hoogezand	»	»	»	»	»	»	»
Veendam	»	»	»	»	»	»	»
Onstwedde	»	»	»	»	»	»	»
Assen	1	»	»	»	»	»	»
Borger	»	»	»	»	1	»	»
Emmen	»	»	»	»	»	»	1
Hoogeveen	1	»	»	»	»	»	»
Meppel	»	»	»	»	»	»	»
Maastricht	1	3	1	»	1	1	1
Meerssen	1	»	1	»	»	»	1
Heerlen	1	»	1	»	1	»	»
Sittard	»	»	»	»	»	»	»
Roermond	»	»	»	»	»	»	»
Weert	»	»	1	1	»	1	»
Venlo.	»	»	»	»	»	»	2
Gennep	»	»	»	1	»	»	2
Op 1 Januari 1891	37	46	28	25	19	7	17
» 1 » 1890	75	33	12	15	5	3	3
Vershil	38	13	16	10	14	4	14

Het aantal hoofden van scholen, die zonder bijstand van onderwijzers in scholen met meer dan 40 leerlingen werkzaam waren, is dus in het afgelopen jaar met 33 toegenomen en alzoo gebracht op 179 tegen 146 in 1889.

Het aandeel van iedere provincie blijkt uit het volgende overzicht, waaraan ter vergelijking de cijfers over 1889 en het verschil in 1890 zijn toegevoegd.

De provinciën waarin aan het einde van dat jaar de meeste vacatures waren, zijn ook nu weder het eerst genoemd, de overige in afdalende orde.

Provinciën.	Einde 1889.	Einde 1890.	Vershil in 1890.
Noordbrabant	34	49	15
Drenthe	3	4	1
Friesland	22	43	21
Gelderland	16	21	5
Zuidholland	7	5	— 2
Noordholland	5	8	3
Zeeland	1	1	»
Utrecht	»	»	»
Overijssel	19	23	4
Groningen	5	3	— 2
Limburg	34	22	— 12

§ 9. BENOEMING, SCHORSING EN ONTSLAG VAN ONDERWIJZERS.

Het volgende overzicht bevat de gemeenten of afdelingen van gemeenten, waar vacatures van hoofd eener openbare lagere school zijn ontstaan, het aantal sollicitanten, de wijze waarop in de vervulling is voorzien — d. w. z. of de voordracht is opgemaakt overeenkomstig het tweede lid van art. 28 der wet, dan wel het vergelijkend onderzoek bedoeld in het derde lid van dat artikel, heeft moeten plaats hebben, of dat de benoeming is geschied naar aanleiding van art. 28, alin. 8 — en het volgnummer, waaronder de benoemde op de ranglijst voorkwam.

Gemeenten of afdelingen van gemeenten, waar in 1890 vacatures van hoofd eener openbare lagere school zijn ontstaan.	Getal sollicitanten.	Hoe in de vacature is voorzien.	Volg- nummer waaronder de benoemde op de ranglijst voorkwam.
NOORDBRABANT.			
Beers	20	Was op 31 Dec. nog niet vervuld.	Alphabe- tisch.
Berchem	21	art. 28, al. 2.	
Dussen	3	idem.	
Giessen	18	idem.	
Mil.	23	idem.	2
Nieuw-Vosmeer . .	9	art. 28, al. 3.	2
Nuenen	6	art. 28, al. 2.	2
Oudenbosch	36	art. 28, al. 3.	1
Terheyden (Wagen- berg)	6	idem.	1

Gemeenten of afdelingen van gemeenten, waar in 1890 vacatures van hoofd eener openbare lagere school zijn ontstaan.	Getal sollicitanten.	Hoe in de vacature is voorzien.	Volg- nummer waaronder de benoemde op de ranglijst voorkwam.
Velp	32	art. 28, al. 2.	Alphabe- tisch.
Vessem (Knegsel) . .	3	idem.	1
Vlierden	5	idem.	2
GELDERLAND.			
Aalten	11	art. 28, al. 2.	1
Hoenderlo, gem. Apeldoorn	18	idem.	2
Arnhem	108	art. 28, al. 3.	1
Balgoy	13	art. 28, al. 2.	1
Glinde, gem. Barneveld	25	idem.	1
Gelselaar, gem. Borculo	20	idem.	2
Tricht, gem. Buurmalsen	26	art. 28, al. 3.	3
Nunspeet, gem. Ermelo	18	art. 28, al. 2.	1
Vierhouten, gem. Ermelo	24	idem.	1
Vaassen, gem. Epe	18	idem.	2
Harderwijk	88	art. 28, al. 3.	3
Heerde	27	art. 28, al. 2.	de benoe- ming heeft op 31 Dec. nog niet plaats ge- had.
Harreveld, gem. Lichtenvoorde	16	art. 28, al. 3.	1
Lienden	40	idem.	1
Nijmegen	44	art. 28, al. 2.	1
Idem	70	idem.	6
Idem	3	idem.	1
Steenenkamer, gem. Putten	32	art. 28, al. 3.	2
Brinkheurne, gem. Winterswijk	32	idem.	4
ZUIDHOLLAND.			
's Gravenhage	150 (voor 2 vacatu- res.)	art. 28, al. 3.	1 3
's Gravensande	56	idem.	2
Leerdam	29	art. 28, al. 2.	1
Leiden	3	idem.	1
Lekkerland (Nieuw)	91	idem.	2

Gemeenten of afdeelingen van gemeenten, waar in 1890 vacatures van hoofd eener openbare lagere school zijn ontstaan.	Getal sollicitanten.	Hoe in de vacature is voorzien.	Volg- nummer waaronder de benoem' e op de ranglijst voorkwam.	Gemeenten of afdeelingen van gemeenten, waar in 1890 vacatures van hoofd eener openbare lagere school zijn ontstaan.	Getal sollicitanten.	Hoe in de vacature is voorzien.	Volg- nummer waaronder de benoemde op de ranglijst voorkwam.
Maasdam	81	art. 28, al. 2.	1	Serooskerke (W.) . .	18	art. 28, al. 2.	3
Nieuwveen	34	art. 28, al. 3.	1	St. Philipsland. . .	10	idem.	2
Noordwijk	24	Op 31 Dec. nog niet ver- vuld.		Vrouwenpolder. . .	10	idem.	1
Oudshoorn	71	art. 28, al. 2.	1	IJzendijke	8	idem.	4
Papekop	3	art. 28, al. 3.	2	Zuidzande	24	idem.	2
Rotterdam	98	Op 31 Dec. nog niet ver- vuld.		UTRECHT.			
Vlaardingen	>	art. 28, al. 8.		<i>Nihil.</i>			
NOORDHOLLAND.				FRIESLAND.			
			1	Nes, gem. Ameland.	38	art. 28, al. 2.	1
			1	Pietersbierum, gem.			
Amsterdam	279 (voor 5 vaca- tures.)	art. 28, al. 3.	1	Barradeel.	71	art. 28, al. 3.	5
			1	Dokkum	80	idem.	4
			1	Engelum, gem. Me- nuldumadeel. . . .	30	idem.	3
Idem	205 (voor 3 vaca- tures.)	idem.	1	Niawier, gem. Oost- dongeradeel. . . .	34	idem.	1
			1	Suameerderheide, gem. Tietjerksteradeel) .	27	idem.	2
Assend	70	art. 28, al. 2.	2	Suameer, gem. Tiet- jerksteradeel. . . .	>	art. 28, al. 8.	
Avenhorn	29	idem.	3	Heeg, gem. Wym- britseradeel	>	idem.	
			2	Oosterzee, gem. Lem- sterland	59	art. 28, al. 3.	1
Haarlem	138 (voor 2 vaca- tures.)	idem.	6	Terwispe, gem. Op- sterland	36	idem.	1
Heemskerk	17	idem.	Alphabe- tisch.	Benedenkniipe, gem. Schoterland	18	idem.	1
Hoorn	126	idem.	1	St. Johannesga, gem. Schoterland	58	idem.	1
Krommenie	40	idem.	2	Jubbega Schurega, gem. Schoterland .	6	art. 28, al. 2.	1
Midwoud	32	idem.	1	Vinkega, gem. West- stellingwerf	39	art. 28, al. 3.	1
Texel	10	idem.	3	Zurich, gem. Wonse- radeel	31	art. 28, al. 2.	2
Urk	41	idem.	1	OVERIJSSSEL.			
Wervershoof	14	idem.	1	Enschede	106	art. 28, al. 3.	1
Wormerveer	132	art. 28, al. 3.	2	Denekamp	10	art. 28, al. 2.	1
Zandvoort	42	art. 28, al. 2.	3	Hellendoorn	21	idem.	2
Idem	47	idem.		Holten	58	idem.	1
ZEELAND.				Lossen	11	idem.	1
Hoedekenskerke . .	20	art. 28, al. 2.	5	Weerselo	9	idem.	1
St. Andries	14	idem.	1	dem	5	idem.	4
Kruiningen	>	art. 28, al. 8.					
Hansweert	15	art. 28, al. 2.	1				
Nieuw- en St. Joos- land.	5	idem.	2				

Gemeenten of afdelingen van gemeenten, waar in 1890 vacatures van hoofd eener openbare lagere school zijn ontstaan.	Getal sollicitanten.	Hoe in de vacature is voorzien.	Volg- nummer waaronder de benoemde op de ranglijst voorkwam.	voor 2 vacatures 8 sollicitanten;
Wierden	21	art. 28, al. 2.	1	» 4 » 9 »
Zwollerkerspel . . .	58	idem.	3	» 4 » 10 »
GRONINGEN.				» 3 » 11 »
Appingedam	35	art. 28, al. 2.	2	» 1 » 12 »
Delfzijl	25	idem.	2	» 1 » 13 »
Grijskerk	34	idem.	5	» 2 » 14 »
Widwolda	27	idem.	(alphabe- tisch.)	» 1 » 15 »
Idem	48	idem.	(alphabe- tisch.)	» 1 » 16 »
Sappemeer	25	art. 28, al. 3.	1	» 7 » 17 »
't Zandt	40	art. 28, al. 2.	1	» 3 » 18 »
Zuidhorn	57	idem.	6	» 3 » 19 »
DRENTHE.				» 1 » 20 »
Stegeweg, gem. Assen	217	art. 28, al. 2.	1	» 1 » 21 »
Assen	217	idem.	3	» 3 » 22 »
Vossebelt, gem. Dalen	11	idem.	1	» 3 » 23 »
Fluitenberg, gem. Rui- nen	8	idem.	1	» 1 » 24 »
Nieuw-Schoonebeek Westeinde, gem. Schoonebeek . . .	18	idem.	2	» 3 » 25 »
Schoonoord, gem. Sleen	47	idem.	2	» 1 » 26 »
Nieuweroord, gem. Westerbork . . .	9	idem.	1	» 3 » 27 »
Nieuw-Buinen, gem. Borger	»	Op 31 Dec. nog niet ver- vuld.		» 2 » 28 »
LIMBURG.				» 1 » 29 »
Bocholtz	3	art. 28, al. 2.	1	» 1 » 30 »
Grevenbicht	3	idem.	1	» 3 » 31 »
Hulsberg	7	idem.	1	» 1 » 32 »
Limbricht	9	idem.	3	» 2 » 33 »
Maastricht	12	art. 28, al. 3.	1	» 2 » 34 »
Margraten	3	art. 28, al. 2.	1	» 1 » 35 »
Tegelen	3	idem.	1	» 1 » 36 »
Wittem	3	idem.	1	» 1 » 37 »
Bij samenvatting blijkt, dat er waren:				» 1 » 38 »
voor 10 vacatures	3	sollicitanten;		» 1 » 39 »
» 3 »	5	»		» 1 » 40 »
» 3 »	6	»		» 1 » 41 »
» 1 »	7	»		» 2 » 42 »

voor 2 vacatures	150 sollicitanten;
» 3 »	205 »
» 1 »	217 »
» 5 »	279 »

Het aantal vacatures bedroeg 124. In 79 dezer vacatures werd voorzien door toepassing van art. 28, alinea 2, in 36 van art. 28, alinea 3 en in 4 door toepassing van art. 28, alinea 8, terwijl in 4 vacatures vóór 31 December niet werd voorzien.

Het getal der gehouden examens was 29, voor 37 opengevallen plaatsen. 25 malen werd de eerste der voordracht benoemd, 4 malen de tweede, 4 malen de derde, 2 malen de vierde en éénmaal de vijfde.

Rechtstreeks overeenkomstig eigen verzoek (art. 29a) werden ontslagen in:

Noordbrabant	26 onderwijzers
Gelderland	67 »
Zuidholland	157 »
Noordholland	158 »
Zeeland	38 »
Utrecht	20 »

Friesland	65 onderwijzers;
Overijssel	54 »
Groningen	36 »
Drenthe	30 »
Limburg	27 »

te zamen 678, tegenover 620 in 1889.

Krachtens art. 29b werd aan een hoofd eener openbare lagere school eervol ontslag verleend.

Aan 17 onderwijzers werd, krachtens art. 29c, op voordracht van burgemeester en wethouders of van den arrondissements-schoolopziener, ontslag verleend, waaronder 8 niet eervol.

Aan 6 onderwijzers werd de bevoegdheid tot het geven van onderwijs ontnomen. Schorsing, krachtens art. 30 al. 1, werd op 4 onderwijzers toegepast.

Art. 53 der wet werd niet toegepast.

§ 10. INKOMSTEN VAN ONDERWIJZERS.

De bijdragen van het Rijk en de gemeenten, tot bezoldiging van onderwijzers, over het jaar 1890, zijn in de volgende tabel opgenomen.

INKOMSTEN VAN ONDERWIJZERS.

1890.

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.
<i>a. Van het Rijk.</i>					
Jaarwedden van de Rijks lagere scholen	"	"	"	"	"
Jaarwedden bij de Rijkskweek-scholen en daaraan verbonden leerscholen	f 26 950,00	"	"	f 27 594,99 ^s	f 28 300,00
Toelagen voor normaallessen tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	41 578,55 ^s	f 36 685,40 ^s	f 96 311,24 ^s	34 709,16 ^s	20 051,55 ^s
Totaal in 1890	f 68 528,55 ^s	f 36 685,40 ^s	f 96 311,24 ^s	f 62 304,16	f 48 351,55 ^s
<i>b. Van de gemeenten.</i>					
Jaarwedden der hoofden van scholen	f 283 875,69 ^s	f 317 803,73 ^s	f 559 150,40	f 537 510,95 ^s	f 155 776,17 ^s
Jaarwedden der onderwijzers en onderwijzeressen	261 719,41	519 937,20	1 475 462,82 ^s	1 471 125,96 ^s	276 349,37
Gratificatiën aan het onderwijzend personeel	2 088,30	1 903,07	1 612,67	3 748,55	1 265,70
Totaal in 1890	f 547 683,40 ^s	f 839 644,00 ^s	f 2 036 225,89 ^s	f 2 012 385,47	f 433 391,24 ^s
<i>c. Aandeel in de schoolgelden, door de onderwijzers genoten, in 1890</i>					
	f 1 120,07 ^s	"	"	f 202,00	"
Algemeen totaal in 1890 . .	f 617 332,03 ^s	f 876 329,41	f 2 132 537,14	f 2 074 891,63	f 481 742,80
" " " 1889	614 511,69	883 802,37	2 080 656,49 ^s	2 040 440,83 ^s	480 087,30 ^s
Vermeerdering	f 2 820,34 ^s	— f 7 472,96	f 51 880,64 ^s	f 34 450,79 ^s	f 1 655,49 ^s

Het aantal onderwijzers, die tevens andere ambten of bedieningen bekleedden, was in:

Noordbrabant.	28
Gelderland.	149
Zuidholland	145
Noordholland	148
Zeeland	95
Utrecht.	48
Friesland	248
Overijssel	63
Groningen	192
Drenthe.	57
Limburg	25

Te zamen 1198

De raad der gemeente Hoedekenskerke verlaagde bij het ontstaan eener vacature van hoofd der school, de aan die betrekking verbonden jaarwedde van f 800 tot f 700. Gedeputeerde Staten van Zeeland onthielden aan 's raads besluit hunne goedkeuring en wenschten de jaarwedde althans op f 750 bepaald te zien.

De raad kwam daarvan in beroep; bij Koninklijk besluit van 6 November 1890 n°. 72 werd echter beslist, dat Gedeputeerde Staten te recht hunne goedkeuring hadden onthouden, en werd de jaarwedde vastgesteld op f 750. (Zie n°. V van bijlage ILL).

In zijne vergadering van 25 November 1890 besloot de gemeenteraad van Zandvoort de jaarwedde van een in functie zijnden onderwijzer aan de openbare school, wegens

onderwijzers, 1890.

Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
>	f 2 200,00	f 2 500,00	>	f 7 000,00	>	f 11 700,00
>	>	29 672,21 ⁵	f 30 816,66 ⁵	>	f 33 974,99 ⁵	177 308,87
f 22 584,94 ⁵	29 619,54	32 588,41	22 965,44	14 848,82	24 280,41	376 223,49
f 22 584,94 ⁵	f 31 819,54	f 64 760,62 ⁵	f 53 782,10 ⁵	f 21 848,82	f 58 255,40 ⁵	f 565 232,36
f 97 273,89 ⁵	f 291 583,18	f 207 320,79	f 207 203,25	f 107 464,16 ⁵	f 128 804,52	f 2 893 766,76
209 593,62 ⁵	419 404,49 ⁵	360 524,61	421 203,26 ⁵	122 336,52	127 748,03 ⁵	5 665 405,32
270,00	1 032,74 ⁵	462,50	1 343,15 ⁵	809,38 ⁵	>	14 536,07 ⁵
f 307 137,52	f 712 020,42	f 568 307,90	f 629 749,67	f 230 610,07	f 256 552,55 ⁵	f 8 573 708,15 ⁵
>	>	>	f 324,65	>	>	f 1 646,72 ⁵
f 329 722,46 ⁵	f 743 839,96	f 633 068,52 ⁵	f 683 856,42 ⁵	f 252 458,89	f 314 807,96	f 9 140 587,24
330 126,04 ⁵	743 197,45	643 428,23	676 533,95	255 552,14 ⁵	309 877,97 ⁵	9 058 214,49
— f 403,58	f 642,51	— f 10 359,70 ⁵	f 7 322,47 ⁵	— f 3 093,25 ⁵	f 4 929,98 ⁵	f 82 372,75

vermindering van diens werkzaamheden, te verminderen van f 800 tot f 500.

Gedeputeerde Staten van Noordholland onthielden aan dat besluit hunne goedkeuring. Hiervan kwam de raad in hooger beroep.

Bij Koninklijk besluit van 6 April 1891 n°. 47 werd dit beroep ongegrond verklaard en bepaald dat de jaarwedde op f 800 zal blijven vastgesteld. (Zie n°. VI van bijlage LL).

Hetzelfde geval deed zich voor te Veendam, met dien verstande, dat de raad besloot de jaarwedde van het in functie zijnde hoofd eener openbare school van f 1300 tot f 1000 te verminderen.

Gedeputeerde Staten van Groningen onthielden hieraan

hunne goedkeuring en de gemeenteraad kwam in hooger beroep. Bij Koninklijk besluit van 13 April 1891 n°. 17 werd dit beroep ongegrond verklaard en bepaald dat de jaarwedde op f 1300 zal blijven vastgesteld. (Zie n°. VII van bijlage LL).

De volgende tabel bevat een overzicht van de jaarwedden van het onderwijzend personeel, dat in 1890 aan het hoofd der openbare scholen geplaatst was, vergeleken met die van 1889.

PROVINCIEËN.		Van f 600 — f 699.	Van f 700 — f 799.	Van f 800 — f 899.	Van f 900 — f 999.	Van f 1000 — f 1099.	Van f 1100 — f 1199.	Van f 1200 — f 1299.
Noordbrabant in 1890	>		137	67	36	31	9	11
» » 1889	>		134	70	38	31	9	10
Gelderland » 1890	>		172	67	30	23	12	12
» » 1889	1		175	68	30	20	9	13
Zuidholland » 1890	>		23	55	50	63	35	29
» » 1889	>		22	59	53	61	31	33
Noordholland » 1890	>		19	54	74	51	23	30
» » 1889	1		17	51	70	53	27	33
Zeeland » 1890	>		20	63	27	11	10	12
» » 1889	>		18	62	30	10	10	12
Utrecht » 1890	>		17	18	18	17	1	8
» » 1889	>		16	21	16	18	»	7
Friesland » 1890	>		181	70	30	20	14	11
» » 1889	>		182	70	31	19	15	10
Overijssel » 1890	>		136	29	18	17	3	10
» » 1889	>		136	30	16	17	4	11
Groningen » 1890	>		158	33	16	13	2	6
» » 1889	>		160	31	15	12	2	5
Drenthe » 1890	>		119	10	10	4	»	3
» » 1889	>		120	10	9	5	»	4
Limburg » 1890	>		142	15	5	7	1	»
» » 1889	>		141	14	5	7	1	»
Totaal » 1890	>		1124	481	314	257	110	132
» » 1889	2		1121	486	313	253	108	138
Vermeerdering	— 2	3	— 5	1	4	2	— 6	

(1) Hieronder één van f 2850.

	Van f 1300 — f 1399.	Van f 1400 — f 1499.	Van f 1500 — f 1599.	Van f 1600 — f 1699.	Van f 1700 — f 1799.	Van f 1800 — f 1899.	Van f 1900 — f 1999.	Van f 2000 — f 2099.	Van f 2100 — f 2199.	Van f 2200 — f 2299.	Van f 2300 — f 2399.	Van f 2400 — f 2499.	Van f 2500 — f 2599.	Van f 2600 — f 2699.	Totaal.
7	3	8	5	»	1	1	1	»	1	»	»	»	»	»	318
7	3	7	5	»	1	1	»	»	1	»	»	»	»	»	317
10	2	12	5	»	5	1	2	1	1	»	»	»	»	»	355
11	1	11	5	»	5	2	2	1	1	»	»	»	»	»	355
15	24	10	12	42	5	22	1	3	23	10	3	1	2	428	428
17	22	13	9	41	5	20	1	3	23	9	3	1	2	428	428
11	14	15	8	2	81	1	19	1	4	2	11	1	1	422	422
8	11	14	8	3	77	»	19	1	4	3	11	1	1	413	413
4	6	3	»	1	1	»	3	»	1	»	»	»	»	162	162
4	6	3	»	1	1	»	3	»	1	»	»	»	»	161	161
1	2	4	»	»	4	2	2	»	2	»	»	»	»	96	96
2	4	1	»	3	2	2	1	1	1	»	»	»	»	95	95
7	4	3	2	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	345	345
10	3	3	2	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	348	348
2	10	7	2	»	3	»	1	1	1	»	»	»	»	240	240
1	10	7	2	»	3	»	1	1	1	»	»	»	»	240	240
14	2	3	1	2	2	»	»	»	1	»	»	»	»	253	253
16	1	4	1	1	2	»	»	»	1	»	»	»	»	251	251
1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	149	149
»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	150	150
»	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	174	174
»	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	172	172
72	70	66	36	48	102	28	30	6	35	12	14	2	3	2942	2942
76	64	64	33	50	96	26	28	7	34	12	14	2	3	2930	2930
— 4	6	2	3	— 2	6	2	2	— 1	1	»	»	»	»	12	12

Inkomsten van f 600 tot f 1000 werden genoten in:

1890 door 1919 of ruim 65 pet. der onderwijzers;

1889 » 1922 » » 65 » » »

1888 » 1923 » » 65 » » »

1887 » 1935 » » 66 » » »

1886 » 1935 » » 66 » » »

1885 door 1934 of bijna 67 pet. der onderwijzers;

1884 » 1919 » » 67 » » »

In 1890 bedroeg het getal van hen, die inkomsten boven f 1000 genoten, 1023, tegen 1008 in 1889.

De volgende staat geeft een overzicht van de jaarwedden der onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen aan het einde van 1890, vergeleken met die over 1889.

PROVINCIEËN.	Van f 400 tot f 499.	Van f 500 tot f 599.	Van f 600 tot f 699.	Van f 700 tot f 799.	Van f 800 tot f 899.	Van f 900 tot f 999.	Van f 1000 tot f 1099.	Van f 1100 tot f 1199.	Van f 1200 tot f 1299.	Van f 1300 tot f 1399.	Van f 1400 tot f 1499.	Van f 1500 tot f 1599.	Totaal.
Noordbrabant . . .	139	112	155	33	16	10	6	1	1	—	—	—	473
Gelderland . . .	222	153	284	102	41	27	17	3	1	—	—	—	850
Zuidholland . . .	130	330	500	460	189	113	86	56	41	12	11	(1) 12	1940
Noordholland . . .	35	224	570	318	204	120	99	74	104	21	19	(2) 10	1798
Zeeland . . .	110	64	174	39	21	11	12	5	2	1	»	»	439
Utrecht . . .	35	67	72	73	20	19	10	3	4	»	»	»	303
Friesland . . .	134	97	332	60	36	5	5	—	—	—	»	»	669
Overijssel . . .	135	131	218	46	27	21	11	3	6	—	1	»	602
Groningen . . .	160	68	263	70	46	41	11	»	1	2	—	»	662
Drenthe . . .	101	39	79	16	5	»	1	1	»	»	»	»	242
Limburg . . .	157	73	25	7	3	4	6	»	2	»	»	»	277
Totaal in 1890	1358	1361	2672	1224	608	371	264	146	162	36	31	22	8255
» » 1889	1147	1267	2792	1254	561	328	274	144	153	29	31	21	8001
Vermeerdering .	211	94	—120	—30	47	43	—10	2	9	7	—	1	254

(1) Hieronder twee onderwijzers op f 1625 en 2 op f 1650.

(2) » drie » » f 1625, drie op f 1650, één op f 1700 en één op f 2000.

Blijkens dit overzicht bedraagt ook nu weder het meeren-deel der jaarwedden van het onderwijzend personeel tus-schen f 500 en f 800. Inkomsten beneden f 500 werden genoten door 1358 onderwijzers tegen 1147 in het vorige jaar. De inkomsten van f 500 tot f 599 werden genoten door ruim 16 pet., die van 600 tot f 699 door ruim 32 pet., die van 700 tot f 799 door ruim 14 pet. der onderwijzers. Verder waren er 1640 onderwijzers en onderwijzeressen wier jaarwedden f 800 en daarboven bedroegen, terwijl het maximum der jaarwedden f 2000 beliep.

§ 11. PENSIOENEN AAN ONDERWIJZERS.

Gelurende het jaar 1890 werden de volgende pensioenen verleend, in:

	aan onderwijzers of onderwijzeressen.	aan hoofden van scholen.
Noordbrabant . . .	»	6
Gelderland . . .	»	8
Zuidholland . . .	7	6
Noordholland . . .	4	3
Zeeland . . .	»	5
Utrecht . . .	»	»

aan onderwijzers of
onderwijzeressen.

aan hoofden
van scholen.

Friesland . . .	2	9
Overijssel . . .	2	1
Groningen . . .	1	»
Drenthe . . .	»	4
Limburg . . .	»	1

Totaal . . . 16

43

Het bedrag der pensioenen, in dit jaar toegekend, was voor de hoofden van scholen:

1 tussen f 100 en f 200
4 » 200 » 300
3 » 300 » 400
3 » 400 » 500
10 » 500 » 600
11 » 600 » 700
5 » 700 » 800
3 » 800 » 900

1 tusschen f 900 en f 1000

1 > 1000 > 1100

0 > 1100 > 1200

1 boven 1200 (f 1880)

43

De aan de onderwijzers en onderwijzeressen verleende pensioenen bedroegen:

5 tusschen f 100 en f 200

4 > 200 > 300

1 > 300 > 400

1 > 400 > 500

4 > 500 > 600

1 > 600 > 700

16

Aan pensioenen van gewezen onderwijzers bij openbare lagere scholen is over 1890 uitbetaald eene som van f 299 189,75.

Bovendien kwam nog een bedrag van f 31,25 ten laste van eene gemeente in de provincie Noordholland, wegens pensioen vóór het in werking treden der wet van 1857 toegekend, zoodat de geheele som in 1890 voor dit onderwerp uitgegeven, bedraagt f 299 221.

Krachtens art. 41 der wet tot regeling van het lager onderwijs, wordt, als bijdrage voor pensioen, door de onderwijzers jaarlijks betaald twee ten honderd van de jaarwedde, aan hunne betrekking verbonden. Die bijdragen

maakten in 1890 te zamen uit een bedrag van f 171 923,42, tegen f 169 410,46⁵ in 1889, en waren over de verschillende provinciën verdeeld als volgt:

Noordbrabant. . . f 11 448,61

Gelderland . . . 17 293,00⁶

Zuidholland . . . 39 480,94

Noordholland. . . 39 999,67

Zeeland. 8 687,77

Utrecht. 6 171,68

Friesland 14 457,87

Overijssel 11 743,18

Groningen. . . . 12 747,41⁶Drenthe 4 684,61⁵Limburg 5 208,66⁶

f 171 923,42

§ 12. OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN.

I.

Rijkskweekscholen voor onderwijzers.

Gedurende den cursus 1890—1891 kwamen in het onderwijzend personeel bij de Rijkskweekscholen en daarnaast verbonden leerscholen de veranderingen voor, in het volgende overzicht vermeld.

RIJKS- KWEESCHOOL te:	BETREKKING.	Op verzoek eervol ontslagen of overleden.	BENOEMD.
Middelburg	Onderwijzer bij de kweekschool.	W. M. MORREN.	W. H. HASSELBACH.
	» » » leerschool.	J. POWWER.	—
Deventer	» » » »	J. W. A. SEYLER.	S. SNIJDER.
Groningen.	» » » kweekschool.	J. ENSING.	C. H. STEENBERG.
	» » » »	J. WOP.	JOH. D. KOK.
	» » » leerschool.	—	G. O. VAN DER VEEN.
Maastricht.	» » » kweekschool.	P. J. VAN DE KAMP.	H. JACOBS.
	» » » leerschool.	P. H. HUYTEN.	A. J. C. SCHRÖDER.
	» » » »	P. VERSCHUUREN.	J. H. MESTERS.
	Onderwijzeres » » »	M. M. L. C. HILGERS.	M. S. ALTMANN.
	» » » »	C. M. A. DE GREEFF.	B. VAN ITALLIE.

In het volgende overzicht is vermeld het getal kweekelingen in de vier klassen, het getal van hen die aan de afte-examens deelnamen en daarbij slaagden, van hen die tusschentijds en bij het einde van den cursus de inrich-

tingen verlieten, alsmede de uitslag van de gehouden toelatingsexamens voor den nieuwen cursus, aanvangende in September 1891.

GETAL. DER KWEEKELINGEN.

Rijkswwekschool voor onderwijzers te:	bij den aanvang van den cursus 1890-1891, in de:				die aan de akte- examens in 1891 deednamen.	die in het bezit der akte werden gesteld.	die gedurende den cursus 1890-1891 tus- schentijds de kweekschool verlieten, of, krachtens art. 33 der Regelen, werden verwijderd.	die bij het einde van den cursus de kweek- school verlieten.	die zich aan het toelatings- examen voor den cursus 1891-1892 onder- wierpen.	die zijn afgekeurd.	die tot den nieuw- cursus, aanvande- gende in Sept. 1891, werden toegelaten.	die in Sept. 1891 niet tot een hoogere klasse konden overgaan.	die bij het begin van den cursus 1891-1892 aan de kweekschool waren geplaatst.			
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.									1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.
's Hertogenbosch	19	14	22	22	21	16	0	18	34	2	23	5	24	18	17	23
Haarlem	23	20	26	25	24	21	6	18	31	0	21	5	22	25	16	27
Middelburg	17	16	20	20	18	13	3	13	13	1	15	6	18	15	16	23
Deventer	16	15	24	22	19	17	1	17	29	1	19	•	19	16	15	28
Groningen	15	12	24	23	21	18	1	19	26	0	15	4	17	12	13	27
Maastricht	19	12	26	26	18	16	6	18	13	0	7	6	13	13	12	28
Totaal	169	89	142	138	121	101	17	103	146	4	100	26	113	100	89	156

Tot toelichting van dit overzicht kan strekken, dat op 1 September 1890 478 kweekelingen aan de zes Rijks-kweekescholen waren geplaatst. Van de 138 kweekelingen in de hoogste klasse verkregen 121 verlof om aan de in 1891 gehouden akte-examens deel te nemen. Van hen kwamen 101 in het bezit der akte.

Na hun ontslag van de kweekeschool verkregen zij, die in het bezit der akte van bekwaamheid waren, de volgende bestemmingen:

62 werden geplaatst als onderwijzer aan eene openbare school, waaronder 44 ten platten lande, 5 te Amsterdam, 1 te 's Gravenhage, 1 te Arnhem, 2 te Gorinchem, 1 te Wageningen, 3 te Deventer, 1 te Hengelo, 1 te Enschedé, 2 te Roosendaal en 1 te Westzaan.

10 vonden plaatsing als onderwijzer aan eene bijzondere school, waaronder 8 ten platten lande, 1 te Utrecht en 1 te Amsterdam.

De overigen waren nog zonder betrekking of solliciteerden naar vacante onderwijzersplaatsen.

Dit jaar werd voor toelating tot den nieuwen cursus één toelatings-examen gehouden. De in de beide vorige jaren genomen proef met het houden van twee toelatings-examens, het eerste voor aspiranten, bereid zelf de kosten hunner huisvesting en verpleging te dragen, werd niet herhaald, omdat voor dit eerste examen zich nagenoeg geen adspi-

ranten aanmeldden. Naar aanleiding eener oproeping meldten zich aan:

te 's Hertogenbosch	37
» Haarlem	32
» Middelburg	13
» Deventer	32
» Groningen	26
» Maastricht	13

te zamen 153 jongelieden.

7 aspiranten kwamen niet op, zoodat 146 aan het examen deelnamen, 3 werden lichamelijk ongeschikt bevonden, 91 konden voor benoeming in aanmerking komen. Dit jaar werden bij elke kweekeschool 20 beurzen beschikbaar gesteld.

5 aspiranten voor de kweekeschool te 's Hertogenbosch en 3 voor die te Haarlem, welke aan de eischen voor toelating voldeden, doch wegens gebrek aan beschikbare beurzen bij die scholen niet konden worden geplaatst, werden toegelaten tot de Rijkskweekeschool te Middelburg, waar beurzen beschikbaar bleven. De uitslag van de gehouden toelatingsexamens heeft dus geleid tot benoeming van 99 kweekelingen voor het eerste studiejaar.

Volgens den rooster 1889—1890 was het getal uren, dat ieder der kweekelingen wekelijks in de verschillende vakken onderwijs ontving, geregeld volgens het overzicht voorkomende op de volgende bladzijde.

GETAL UREN 'S WEEKS VOOR IEDER LEERVAK BESTEMD, TE

LEERVAKKEN.

L E E R V A K K E N.	's Hertogenbosch.				Haarlem.				Middelburg.				Deventer.				Groningen.				Maastricht.				
	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.					
Nederlandsche taal (lezen, taalkunde, stijl en letterkunde)	7	7	6	7	7	7	8	8	6	6	7	7	6	6	6	6	8	8	6	6	5	6	4½	4½	
Schrijven	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	¾	¾	
Geschiedenis (vaderlandsche en algemeene)	3	3	2	2	4	4	4	4	3	3	2	2	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	1½	1½	
Aardrijkskunde (wis-, natuur- en staatkundige, kaart-schetsen)	2	2	2	2	2	2	3	3	2	2	3	3	3	3	3	3	2	2	3	3	2	2	2¼	2¼	
Rekenen	3	3	3	3	3	3	2	2	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	2	3	3	2¼	3¼		
Vormleer	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	1½	1½		
Kennis der natuur (natuurlijke historie, natuurkunde, scheikunde)	2	2	4	2	4	3	3	3	2	2	3	3	3	5	4	4	3	2	3	3	2	2	3	3	
Zang en toonkunst	4	4	4	3	4	4	3	3	3	3	4	4	3	4	4	2	3	3	4	3	3	3	3	3	
Opvoeding en onderwijs	1	2	2	2	1	2	2	2	1	1	2	2	1	2	2	2	3	2	2	2	1	2	1½	1½	
Teekenen	4	2	2	2	3	3	2	2	4	4	2	2	4	2	2	4	2	2	2	2	3	3	1½	1½	
Wiskunde (stel- en meetkunde)	4	4	3	1	4	4	3	2	3	3	4	4	3	3	3	3	2	2	2	2	4	4	2½	2½	
Gymnastiek	4	4	3	3	3	2	2	2	4	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	4	4	4	4	
Fransche taal	2	2	2	2	4	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1½	1½	
Hoogduitsche taal.	1	2	2	2	1	2	2	2	1	2	2	2	3	2	1	3	2	2	2	2	2	2	1½	1½	
Tuin- en landbouw	3	3	2	2	1	1	1	1	3	3	1	1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	1	1	3	
Anatomie, physiologie, gezondheidsleer	3	3	3	3	3	3	1	1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	1	1	3	
Totaal	38	38	38	36	43	41	40	40	36	38	39	39	37	38	36	35	33	34	35	34	34	38	32	30¼	30¼

Het onderwijs, overeenkomstig dien rooster verstrekt, heeft hoofdzakelijk de theoretische opleiding ten doel gehad. Ook voor de praktische vorming is intusschen behoorlijk zorg gedragen.

Het gedrag en de vlijt der kweekelingen gaf over het algemeen stof tot tevredenheid. Verreweg de meesten hebben zich door gedrag en leerlust onderscheiden. Slechts op enkelen moest straf worden toegepast. Eén kweekeling, wiens gedrag voortdurend tot klachten aanleiding gaf, werd van de kweekschool verwijderd.

De vorderingen waren over het geheel voldoende. Ook de gezondheidstoestand liet weinig te wenschen over. Aan 3 kweekelingen moest evenwel verlof tot herstel van gezondheid verleend worden. Twee kweekelingen overleden.

De lokalen der kweek- en leerscholen beantwoordden aan hun doel, met uitzondering van die te 's Hertogenbosch, welke op verre na niet voldoen aan de soberste eischen van paedagogie en hygiëne.

Het aantal leerlingen bij de leerscholen bedroeg gemiddeld, te:

's Hertogenbosch	332
Haarlem	265
Middelburg	337
Deventer	298
Groningen	285
Maastricht	316

Meermalen kon aan aanvragen om plaatsing niet worden voldaan, wegens gebrek aan beschikbare plaatsen.

In het volgende overzicht is de toestand der cursussen voor de opleiding van gymnastiekonderwijzers vermeld, die aan de Rijkskweekscholen te Haarlem, Deventer, Groningen en Maastricht zijn verbonden.

Cursus, verbonden aan de kweekschool te	Getal leerlingen op 1 September 1890				Gedurende den cursus 1890—1891 verlieten de lessen				Gedurende den cursus 1890—1891 werden toegelaten				Tot den cursus 1891—1892 werden toegelaten				Uitslag der akte- examens in 1891.		Toelichtingen.
	1e klasse		2e klasse		1e klasse		2e klasse		1e klasse		2e klasse		1e klasse		2e klasse		Getal deelnemers.	Getal geslaagden.	
	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.			
Haarlem . . .	18	7	18	2	»	7	14	»	»	8	»	6	8	2	22	6	13	6	
Deventer . . .	10	1	9	4	1	»	1	2	»	»	»	»	8	»	9	1	6	4	
Groningen . .	14	5	12	6	»	4	»	5	»	»	»	»	9	1	15	1	2	2	
Maastricht . .	14	»	12	»	»	»	3	»	1	»	»	1	9	»	15	»	11	9	
Totaal . .	56	13	51	12	1	11	18	7	1	8	»	7	34	3	61	8	32	21	
Totaal in 1889	45	6	40	13	4	»	5	2	»	»	»	1	56	12	51	11	42	27	
Vermeerdering	11	7	11	—1	—3	11	13	5	1	8	»	6	—12	—8	10	—3	—10	—6	

Op 1 September verlieten de leerlingen der tweede of hoogste klasse den cursus, zoodat deze op dat tijdstip bestond te

1ste klasse:

2de klasse:

Haarlem . . .	uit 8 kweekelingen en 2 extranei; 22 kweekelingen en 6 extranei;
Deventer . . .	» 8 » » 0 » 9 » » 1 »
Groningen . . .	» 9 » » 1 » 15 » » 1 »
Maastricht . . .	» 9 » » 0 » 15 » » 0 »
Totaal . . .	» 34 » » 3 » 61 » » 8 »

De in 1890 gedane uitgaven voor de Rijkskweekscholen en daaraan verbonden leerscholen, zijn in het volgende overzicht vermeld.

ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	RIJKSK WEEKSCHOOL TE:						Totaal.
	's Hertogen- bosch.	Haarlem.	Middel- burg.	Deventer.	Groningen.	Maastricht.	
Onderwijzers	f 26 950,00	f 27 594,99 ⁵	f 28 300,00	f 29 672,21 ⁵	f 30 816,66 ⁵	f 33 974,99 ⁵	f 177 308,87
Kweekelingen	21 325,00	22 485,83	19 250,00	22 000,00	21 825,00	22 300,00	129 185,83
Materieel.	7 238,79 ⁵	8 413,02	4 580,75 ⁵	6 286,24 ⁵	6 807,75 ⁵	9 447,54	42 774,11
Totaal in 1890.	f 55 513,79 ⁵	f 58 493,84 ⁵	f 52 130,75 ⁵	f 57 958,46	f 59 449,42	f 65 722,53 ⁵	f 349 268,81
» » 1889.	56 269,81 ⁵	58 168,00 ⁵	54 578,34	58 799,36	59 470,21 ⁵	65 120,07	352 405,80 ⁵
Vermindering.	f 756,02	f — 325,84	f 2 447,58 ⁵	f 840,90	f 20,79 ⁵	f — 602,46 ⁵	f 3 136,99 ⁵

II.

Rijksnormaallessen.

Te. uitvoering van art. 12 der wet tot regeling van het ager onderwijs, zooals die is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), werden bij Koninklijk besluit van 29 Juni 1890 (*Staatsblad* n°. 97) de regelen voor de Rijksnormaallessen vastgesteld (zie bijl. V).

Het aantal lesuren per week voor de Rijksnormaallessen van den eersten rang werd van 73 gebracht op 69, door vermindering van het aantal lesuren voor zang en gymnastiek, ieder met één, en het vervallen van het vak » vormleer », waaraan wekelijks twee uren besteed werden.

Het aantal lesuren per week voor de Rijksnormaallessen van den tweeden rang werd vermeerderd van 53 tot 56. Het onderwijs in handteekenen en in gymnastiek werd ook bij deze normaallessen ingevoerd; aan het eerste vak wordt wekelijks vier uur, aan het tweede 2 uur besteed. Het onderwijs in de vormleer, 2 uur wekelijks, verviel, en aan zangonderwijs wordt thans wekelijks 2 uur besteed in plaats van 3 uur, zooals vroeger het geval was.

Zooals uit de tabellen op blz. 264 en volgende blijkt, bestonden er op het einde van 1890, 45 normaallessen van den eersten rang (A) en 53 van den tweeden rang (B), waarbij 1083 mannelijke en 968 vrouwelijke kweekelingen werden opgeleid, dat is respectievelijk 196 en 43 minder dan het vorige jaar. Door 251 werd de akte als onderwijzer, door 176 die als onderwijzeres verkregen, tegenover 313 en 202 in het vorige jaar.

Terwijl laatstbedoeld overzicht den toestand der Rijksnormaallessen op het einde van het jaar aangeeft, bevat de tabel op blz. 274 eenige opgaven omtrent het cursusjaar 1890—1891. Daaruit blijkt, dat die inrichtingen op 1 April 1890 door 1481 mannelijke en 1217 vrouwelijke kweekelingen werden bezocht; dat is respectievelijk 247 en 99 minder dan op 1 April 1889.

Na verkregen akte van bekwaamheid of om verschillende andere, hierna te vermelden redenen, vertrokken 515 mannelijke en 334 vrouwelijke kweekelingen. Daarentegen werden 324 mannelijke en 309 vrouwelijke kweekelingen tot de lessen toegelaten, zoodat alle normaallessen te zamen, op 1 April 1891, door 1290 mannelijke en 1192 vrouwelijke kweekelingen werden bezocht; dat is door 216 personen minder dan op hetzelfde tijdstip van het vorige jaar.

Het getal aanvragen om toelating tot den nieuwen cursus verminderde met 65. Na afgelegd examen werden 67 kweekelingen minder aangenomen dan ten vorigen jare.

Uit de cijfers der tabel op blz. 275 blijkt, dat 54 kweekelingen de normaallessen verlieten wegens ongeschiktheid voor het onderwijs, en 165 wegens verandering van loopbaan, en bovendien 46 door ziekte of overlijden. Van 75 bleven de redenen, waarom zij de inrichting verlieten,

onbekend. Neemt men aan, dat ook deze laatsten, voor het meerendeel, van het onderwijzersvak afzagen, dan gingen gedurende den cursus 1890—1891, 340 kweekelingen voor het onderwijs verloren. Dat getal bedroeg gedurende de voorgaande twee studiejaaren 420 en 555.

III.

Gemeentelijke kweekscholen.*Gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam.*

Het aantal leerlingen was bij het begin van 1890 136, het bedroeg bij het einde er van 146. De cursus 1890—1891, begon op den 2den September met 166 leerlingen, namelijk 42 jongens en 124 meisjes.

In de inrichting der school werd geene verandering gebracht; het onderwijs volgde in hoofdzaak den vroeger gebaanden weg.

Aan het voorjaars-akte-examen namen deel 3 mannelijke en 7 vrouwelijke kweekelingen. Met uitzondering van een der mannelijke kweekelingen verkregen zij de gewenschte akte.

Aan 4 mannelijke en 20 vrouwelijke kweekelingen werd verlof verleend zich aan het najaars-akte-examen te onderwerpen. Van hen werden afgewezen 4 vrouwelijke kweekelingen. In het jaar 1890 werd alzoo door 6 mannelijke en 23 vrouwelijke kweekelingen de akte behaald.

De regeling van de praktische opleiding was evenals die in het vorige verslag.

Er waren 40 jaarlijksche toelagen van f 75 beschikbaar voor leerlingen, bij voorkeur jongens, die wegens gunstigen aanleg en goede vorderingen daarvoor in aanmerking mochten komen, en wier ouders behoefte hebben aan eenige ondersteuning.

In den loop van het jaar is de toelage gedeeltelijk of geheel uitgekeerd aan 24 jongens en 10 meisjes, tot een gezamenlijk bedrag van f 1775.

Gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden

De bevolking der kweekschool bestond, aan het einde van den cursus 1890—1891, uit 28 hoofdonderwijzers, 11 hoofdonderwijzeressen, 62 onderwijzers, 27 onderwijzeressen, 9 adspirant-onderwijzers, 17 adspirant-onderwijzeressen, 75 kweekelingen, 12 adspirant-kweekelingen en 40 andere personen, bedoeld in art. 33 der verordening betreffende die inrichting.

De akte-examens hebben de volgende uitkomsten opge-

leverd. Negen kweekelingen hebben in het voorjaar van 1891 aan het examen, bedoeld in art. 56, onder a, der wet, deelgenomen; allen zijn geslaagd.

De akte, bedoeld in art. 56, onder b, werd verkregen door 13 onderwijzers en 6 onderwijzeressen.

Het examen in de vrouwelijke handwerken is door 7 meisjes afgelegd; allen zijn geslaagd.

Aan het examen ter verkrijging van eene akte voor de Fransche taal hebben zich 16 candidaten onderworpen, waarvan er twee afgewezen zijn. Acht mannelijke en zes vrouwelijke candidaten verwierven de akte.

Aan het examen ter verkrijging van de akte voor het Duitsch hebben drie candidaten deelgenomen, die allen toegelaten zijn, n. l. 2 onderwijzers en één onderwijzeres.

Tien candidaten hebben getracht de akte Engelsch te verkrijgen. Acht van hen zijn geslaagd, namelijk 2 onderwijzers en 6 onderwijzeressen.

Gemeentelijke kweekschool voor onderwijzeressen te Groningen.

De kweekschool telde in den aanvang van 1890 37 leerlingen; daarvan zaten 7 in de 1ste klasse, 7 in de 2de, 10 in de 3de en 13 in de 4de.

De nieuwe cursus werd op 1 Mei 1890 geopend met 36 leerlingen: 1ste klasse 12, 2de klasse 8, 3de klasse 5, 4de klasse 11.

Door 8 kweekelingen der hoogste klasse werd in het voorjaar met goed gevolg het akte-examen afgelegd. 5 kweekelingen verwierven de akte in het najaar.

Door de commissie voor het beursfonds werd aan drie leerlingen eene beurs toegekend van f 200, aan één leerling eene som van f 100, terwijl 3 kweekelingen werden vrijgesteld van de betaling van schoolgeld.

De Rijkssubsidiën, door deze kweekscholen over het jaar 1890 genoten, bedragen:

Gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen, te Amsterdam	f 24 000,00
Gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden	6 797,82
Gemeentelijke kweekschool voor onderwijzeressen te Groningen	9 342,06
	f 40 139,88

IV.

Inrichtingen van bijzonderen aard ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.

Volgens art. 12, al. 3, sub 1°. der wet tot regeling van het lager onderwijs, kan ook aan de bijzondere kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen eene Rijksbijdrage verleend worden.

Om te beoordeelen welke bijzondere inrichtingen tot opleiding van onderwijzers of onderwijzeressen aanspraak kunnen maken op den naam van kweekschool en dienengevolge voor bedoeld subsidie in aanmerking kunnen komen, zijn aan de inrichtingen hier scholen eenige voorwaarden gesteld.

Deze voorwaarden zijn:

dat het onderwijs, gegeven in de lokalen der inrichting, door onderwijzers, waarvan eenigen vast aan de inrichting verbonden zijn, zonder eene bijbetrekking te bekleeden, de vakken zal moeten omvatten, waarvan de kennis voor het verkrijgen eener akte van bekwaamheid als onderwijzer wordt vereischt, en

dat dit onderwijs worde verstrekt, gedurende een minimum van 23 uren wekelijks en (per klasse; de uren voor het godsdienstonderwijs bestemd niet medegerekend.

Het bedrag van het subsidie aan de bijzondere kweekscholen te verleenen, is geregeld naar een tweeledigen maatstaf, namelijk naar het aantal lesuren en naar het

aantal akten als onderwijzer, bedoeld in art. 56 a der wet, dat in de voorsafgaande vijf jaren werd verkregen door personen aan de kweekschool opgeleid. Bestaat de school korter dan 5 jaren, dan zal het korter tijdvak tot grondslag dienen.

Het subsidie bedraagt:

a. dertig gulden voor elk wekelijks gegeven lesuur in de vakken, vermeld in art. 2 der wet op het lager onderwijs. Bij deze berekening komen uitsluitend in aanmerking de lesuren in klassen, bestemd voor de opleiding van kweekelingen. Uren bestemd voor practische oefeningen in het onderwijzen blijven buiten berekening. Hierbij wordt uitgegaan van de veronderstelling, dat de cursus vierjarig is. Bij afwijking van dezen regel kan eene andere regeling worden getroffen, met ongeveer gelijk financieel resultaat;

b. vierhonderd gulden per kweekeling, die de akte als onderwijzer, bedoeld in art. 56 a der wet, verkrijgt, berekend naar het gemiddeld aantal kweekelingen, die in de laatste vijf jaren (of korter tijdvak) eene akte behaalden.

In onderstaande tabel zijn aangegeven de inrichtingen van bijzonderen aard ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen, ten behoeve waarvan over 1890 op de Rijksbijdrage aanspraak werd gemaakt en die, wat hunne inrichting betreft, in aanmerking konden komen voor de Rijksbijdrage, volgens voormelden maatstaf berekend, achter hunne namen vermeld:

Kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem	f 11 650,00
Christelijke normaalschool voor onderwijzeressen te Zetten	4 580,00
Christelijke normaalschool te Nijmegen	5 692,50
Groen van Prinstererschool te Doetinchem	4 000,00
Christelijke normaalschool te 's Gravenhage	5 426,66
Gereformeerde kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam	3 263,33
Kweekschool voor onderwijzeressen te Haarlem	8 120,00
	f 42 732,49

In het overzicht op bladz. 264 en volgende zijn deze inrichtingen vermeld, met opgave van het aantal kweekelingen en verkregen akten.

Bij Koninklijk besluit van 3 April 1890 (*Staatsblad* n°. 34) werden voorschriften gegeven ter uitvoering van art. 12, 3de lid, sub 2°. der wet tot regeling van het lager onderwijs. (Bijlage F.)

Ter uitvoering van art. 1 dezer voorschriften werd bij Koninklijk besluit het bedrag der Rijksbijdragen vastgesteld, die aan gemeentelijke en aan bijzondere normaallessen, en aan hoofden van scholen zullen worden verleend voor elk der door hen in den loop van het jaar 1890 ter opleiding tot onderwijzer aangenomen personen, nadat deze in den loop van 1892 of later, de akte van bekwaamheid als onderwijzer zullen hebben verkregen, namelijk:

voor hen die bij gemeentelijke en bij bijzondere normaallessen zijn opgeleid

gedurende ten minste twee jaren	f 300
» » » drie »	400
» » » vier »	500
voor hen, die door hoofden van scholen zijn opgeleid:	
gedurende ten minste twee jaren	f 200
» » » drie »	250
» » » vier »	300

Om voor deze Rijksbijdragen in aanmerking te komen,

hebben zich in 1890 aangemeld 47 besturen van normaallessen en 70 hoofden van scholen.

Aan deze 47 vnormaallessen werden opgeleid 444 mannelijke en 528 vrouwelijke kweekelingen, terwijl door de

70 hoofden van scholen werden opgeleid 70 mannelijke en 29 vrouwelijke personen.

De volgende tabel geeft een overzicht dezer opleiding in de verschillende provinciën.

PROVINCIEËN.	Aantal normaal- lessen.	Aantal opgeleid wordende personen.		Aantal hoofden van scholen.	Aantal opgeleid wordende personen.	
		Mannelijke.	Vrouwelijke.		Mannelijke.	Vrouwelijke.
Noordbrabant	14	70	176	8	3	6
Gelderland	2	7	22	8	5	5
Zuidholland	9	151	158	17	20	5
Noordholland	3	35	50	4	6	5
Zeeland.	»	»	»	3	3	1
Utrecht.	7	77	35	2	2	2
Friesland	2	12	»	15	19	2
Overijssel	1	1	2	3	1	2
Groningen.	2	5	2	10	11	1
Drenthe.	»	»	»	»	»	»
Limburg	7	86	83	»	»	»
Totaal . . .	47	444	528	70	70	29

OVERZICHT

van de Rijksnormaallessen, gemeentelijke kweekscholen en bijzondere
inrichtingen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen
op 31 December 1890.

OVERZICHT van de Rijksnormaallessen, gemeentelijke kweekscholen en bijzondere inrichting

GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.						
	Rijksnormaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.
's Hertogenbosch . . .	A	10	2	»	»	14	4
Boxmeer	B	17	2	»	»	»	»
Grave	B	17	2	»	»	»	»
Breda	A	23	3	»	»	»	»
Klundert (Chr. nationale school) . . .	»	»	»	»	»	4	1
Etten (kloosterschool)	»	»	»	»	»	»	»
Gemert	»	»	»	»	»	»	»
Schijndel (kloosterschool)	»	»	»	»	»	»	»
Bergen op Zoom . .	A	11	2	»	»	»	»
Dinteloord	B	15	4	»	»	»	»
Tilburg	B	20	7	»	»	33	5
Dongen (kloosterschool)	»	»	»	»	»	»	»
Geertruidenberg . .	B	11	3	»	»	»	»
Heusden	B	7	2	»	»	»	»
Rosendaal (kloosterschool)	»	»	»	»	»	»	»
Veghel (kloosterschool)	»	»	»	»	»	»	»
Waalwijk	B	9	1	»	»	»	»
Oudenbosch (kloosterschool)	»	»	»	»	»	10	»
Huybergen (kloosterschool)	»	»	»	»	»	2	2
Eindhoven	B	21	5	»	»	»	»
Anhem	A	8	8	»	»	»	»
Harderwijk	B	4	3	»	»	»	»
Apeldoorn	B	4	3	»	»	»	»
Zutphen	A	12	5	»	»	»	»
Winterswijk	B	4	1	»	»	1	»
Doetinchem	A	»	»	»	»	(2) 16	5
Tiel	B	10	1	»	»	»	»
Culenburg	B	15	1	»	»	»	»
Druten	B	21	»	»	»	»	»
Zaltbommel	A	6	1	»	»	»	»

ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen op 31 December 1890.

OPLERIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.						TOELICHTINGEN.
Rijksnormaallessen.		Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		
Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	
21	5	»	»	50	6	(1) Kweekschool voor onderwijzeressen.
»	»	»	»	»	»	
2	»	»	»	»	»	(2) Groen van Prinstererschool.
26	5	»	»	»	»	
»	»	»	»	2	1	
»	»	»	»	16	2	
»	»	»	»	4	»	
»	»	»	»	29	6	
23	5	»	»	»	»	
8	2	»	»	»	»	
2	1	»	»	57	12	
»	»	»	»	10	3	
8	»	»	»	»	»	
7	2	»	»	»	»	
»	»	»	»	14	2	
»	»	»	»	14	1	
»	»	»	»	1	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
2	»	»	»	6	»	
20	5	»	»	(1) 96	21	
9	»	»	»	»	»	
17	2	»	»	»	»	
15	2	»	»	»	»	
3	1	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
10	3	»	»	»	»	
13	1	»	»	22	4	
4	1	»	»	»	»	
18	4	»	»	»	»	

GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.						
	Rijksnormaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.
Nijmegen.	B.	14	»	»	»	(1) 25	7
Zetten (gem. Valburg)	»	»	»	»	»	»	»
Doesburg.	»	»	»	»	»	7	»
Borculo	»	»	»	»	»	»	»
's Gravenhage . . .	A.	40	5	»	»	»	»
Id. Kweekschool aan de H. Vincentius-school	»	»	»	»	»	13	4
Id. (Christelijke normaalschool)	»	»	»	»	»	20	6
Delft	A.	14	2	»	»	»	»
Leiden	»	»	»	19	6	12	»
Katwijk	B.	5	»	»	»	»	»
Voorschoten. . . .	B.	10	»	»	»	»	»
Bergambacht	B.	12	2	»	»	»	»
Gouda	A.	26	3	»	»	»	»
Charlois	B.	11	3	»	»	»	»
Rijsoord	B.	13	»	»	»	»	»
Schiedam.	A.	33	7	»	»	»	»
Rotterdam(gem.vormschool).	»	»	»	55	16	»	»
Id. (R-K. vormschool)	»	»	»	»	»	14	2
Id. (Geref. diaconievormschool	»	»	»	»	»	18	3
Id. (Opleiding voor scholen m/d Bijbel)	»	»	»	»	»	16	2
Brielle.	B.	11	1	»	»	»	»
Hellevoetsluis . . .	B.	6	1	»	»	»	»
Maassluis	B.	5	»	»	»	»	»
Zuidland	B.	7	»	»	»	»	»
Oud-Beijerland. . .	B.	5	2	»	»	»	»
Dordrecht	A.	16	4	»	»	(3) 14	2
's Gravendeel	B.	6	»	»	»	»	»
Elshout	B.	6	1	»	»	»	»
Numansdorp	B.	7	»	»	»	»	»
Sliedrecht	B.	9	2	»	»	»	»
Ameide	B.	9	2	»	»	»	»
Gorinchem	A.	5	2	»	»	»	»
Leerdam	B.	7	1	»	»	»	»
Sommelsdijk	B.	9	1	»	»	»	»

OPLEJDING VAN ONDERWIJZERESSEN.

Rijksnormaallessen.		Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.
13	»	»	»	»	»
»	»	»	»	(2) 42	3
»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	1	»
60	10	»	»	18	2
»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	12	2
18	2	»	»	»	»
»	»	52	8	7	»
3	»	»	»	»	»
2	2	»	»	»	»
2	2	»	»	»	»
27	6	»	»	»	»
5	3	»	»	»	»
2	2	»	»	»	»
27	1	»	»	»	»
»	»	92	12	»	»
»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	7	1
5	1	»	»	»	»
10	1	»	»	»	»
7	»	»	»	»	»
5	1	»	»	»	»
4	»	»	»	»	»
13	2	»	»	4	»
1	1	»	»	»	»
1	1	»	»	»	»
5	»	»	»	»	»
9	2	»	»	»	»
4	»	»	»	»	»
11	1	»	»	»	»
6	»	»	»	»	»
5	1	»	»	»	»

TOELICHTINGEN.

- (1) Christelijke normaalschool.
 (2) Christelijke normaalschool voor onderwijzeressen.
 (3) Christelijke normaallessen.

GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.						
	Rijksnormaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.
Amsterdam	»	»	»	38	6	»	»
Id. opleidingsschool van den H. Vincentius	»	»	»	»	»	14	2
Idem Gereformeerde kweekschool . . .	»	»	»	»	»	27	4
Idem de Christelijke normaallessen . .	»	»	»	»	»	12	1
Naarden	A	6	»	»	»	»	»
Haarlem	A	10	7	»	»	»	»
Velzen	A	6	1	»	»	»	»
Alkmaar	A	5	1	»	»	»	»
Texel	A	4	2	»	»	»	»
Hoorn	A	7	4	»	»	»	»
Enkhuizen	B	5	2	»	»	»	»
Edam	A	5	»	»	»	»	»
Zaandam	A	6	2	»	»	»	»
Middelburg	A	4	1	»	»	»	»
Oostburg	B	4	»	»	»	»	»
Axel	B	12	1	»	»	»	»
Goes	A	8	3	»	»	»	»
Tholen	B	9	4	»	»	»	»
Utrecht	A	12	3	»	»	»	»
Id. Christelijke normaalschool	»	»	»	»	»	33	1
Id. Gereformeerde normaalschool	»	»	»	»	»	11	1
Id. R.-K. opleidingsschool	»	»	»	»	»	10	1
Id. , opleidingsklasse in het St. Gregoriusgesticht	»	»	»	»	»	15	1
Amersfoort	A	7	5	»	»	»	»
Id. Christelijke normaalschool	»	»	»	»	»	10	4
Id. R.-K. normaalschool	»	»	»	»	»	5	1
Id. R.-K. opleidingsklasse	»	»	»	»	»	»	»
Maarssen	B	20	3	»	»	»	»

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.						TOELICHTINGEN.
Rijksnormaallessen.		Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		
Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	
»	»	109	30	»	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	12	»	
»	»	»	»	38	3	
8	»	»	»	»	»	
21	4	»	»	»	»	
14	»	»	»	»	»	
12	3	»	»	»	»	
5	1	»	»	»	»	
5	4	»	»	»	»	
11	1	»	»	»	»	
3	»	»	»	»	»	
12	3	»	»	»	»	
31	4	»	»	»	»	
7	2	»	»	»	»	
8	1	»	»	»	»	
10	1	»	»	»	»	
5	»	»	»	»	»	
47	9	»	»	»	»	
»	»	»	»	9	3	
»	»	»	»	2	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
15	2	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	25	1	
9	»	»	»	»	»	

GEMEENTEN.	OPLERIDING VAN ONDERWIJZERS.						
	Rijksnormaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.
Doorn	B	18	2	»	»	»	»
Amerongen	B	16	2	»	»	»	»
Leeuwarden	A	10	6	»	»	»	»
Franeker	B	11	5	»	»	4	3
Harlingen	A	9	3	»	»	»	»
Dokkum	A	12	6	»	»	»	»
Buitenpost	B	12	3	»	»	»	»
Heerenveen	B	12	5	»	»	»	»
Dragten	B	9	2	»	»	»	»
Sneek	A	23	8	»	»	»	»
Bergum	»	»	»	»	»	5	2
Zwolle	A	12	4	»	»	»	»
Kampen	A	19	3	»	»	»	»
Steenwijk	B	14	7	»	»	»	»
Deventer	A	8	2	»	»	»	»
Almelo	A	11	3	»	»	»	»
Enschede	A	13	2	»	»	»	»
Goor	A	12	2	»	»	»	»
Oldenzaal	A	14	2	»	»	»	»
Groningen	A	7	4	»	»	»	»
Warffum	A	12	2	»	»	»	»
Appingedam	B	5	»	»	»	»	»
Finsterwolde	A	12	4	»	»	»	»
Sappemeer	B	4	3	»	»	»	»
Veendam	A	4	2	»	»	»	»
Oude Pekela	B	10	4	»	»	»	»
Assen	A	6	2	»	»	»	»
Coevorden	B	7	3	»	»	»	»
Hoogeveen	A	8	4	»	»	»	»
Meppel	A	8	2	»	»	»	»
Maastricht	A	»	»	»	»	43	9
Meerssen	B	26	7	»	»	»	»

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.

Rijksnormaallessen.		Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.
3	2	»	»	»	»
6	1	»	»	»	»
20	5	»	»	»	»
9	2	»	»	»	»
10	2	»	»	»	»
14	2	»	»	»	»
2	»	»	»	»	»
5	3	»	»	»	»
9	4	»	»	»	»
16	2	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»
17	5	»	»	»	»
14	2	»	»	»	»
9	»	»	»	»	»
14	1	»	»	»	»
6	1	»	»	»	»
4	2	»	»	»	»
9	»	»	»	»	»
2	»	»	»	»	»
24	4	37	9	»	»
3	2	»	»	»	»
3	2	»	»	»	»
8	2	»	»	»	»
8	3	»	»	»	»
13	1	»	»	»	»
5	3	»	»	»	»
11	3	»	»	»	»
7	»	»	»	»	»
5	1	»	»	»	»
3	2	»	»	»	»
31	5	»	»	7	»
2	1	»	»	»	»

TOE ICHTINGEN.

GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.						
	Rijksnormaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.
Heerlen	B.	13	1	»	»	»	»
Kerkrade (Rolduc) .	»	»	»	»	»	26	»
Eysden (Breust) . .	»	»	»	»	»	»	»
Roermond	A	14	3	»	»	»	»
Heythuysen.	»	»	»	»	»	»	»
Weert.	B	15	2	»	»	»	»
Venlo	B	22	3	»	»	»	»
Venray	B	14	4	»	»	»	»
Grubbenvorst . . .	»	»	»	»	»	»	»
Totaal op 31 Dec. 1890	»	1083	251	112	28	434	73
» » 31 » 1889	»	1279	313	145	37	372	72
Vermeerdering	»	— 196	— 62	— 33	— 9	62	1

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.

TOELICHTINGEN.

Rijksnormaallessen.		Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.
»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	10	»
»	»	»	»	16	2
»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	33	9
»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	19	2
»	»	»	»	4	1
968	176	290	59	587	87
1011	202	275	65	488	84
— 43	— 26	15	— 6	99	3

GETAL DER KWEEKELINGEN BIJ DE NORMAALLESEN

	die bij den aanvang van den cursus 1890—1891 de lessen volgden.		die in het voorjaar van 1890 eene akte van bekwaamheid als onderwijzer of onderwijzeres verkregen.		die gedurende den cursus 1890—1891 de lessen verlieten. (Vergelijk de hierna volgende tabel.)		die gedurende den cursus 1890—1891 tusschentijds werden toegelaten.		die zich aan het toelatings- examen voor den cursus 1891—1892 onderwierpen.		die tot den nieuwden cursus, aanvangende 1 April 1891, werden toegelaten en werkelijk opkwamen.		die bij den aanvang van den cursus 1891—1892 de lessen volgden.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
PROVINCIEËN.														
Noordbrabant. .	198	115	20	15	43	16	11	10	46	31	41	26	187	120
Gelderland. . .	135	158	26	19	24	36	8	11	29	28	25	28	118	142
Zuidholland. .	347	292	24	21	72	58	11	10	72	83	68	69	330	292
Noordholland. .	85	111	13	12	27	21	3	4	8	35	7	29	55	111
Zeeland.	55	71	4	6	16	8	2	4	14	13	14	13	51	74
Utrecht.	102	101	11	12	21	13	3	3	9	26	8	21	78	100
Friesland.	150	113	25	15	36	15	6	3	33	21	31	21	126	107
Overijssel.	147	89	17	9	33	14	1	5	18	10	15	10	113	81
Groningen. . . .	82	80	13	11	25	12	3	6	27	15	29	12	76	75
Drenthe.	45	34	9	3	11	8	2	1	10	15	10	13	37	37
Limburg.	135	53	11	6	34	4	6	1	24	14	23	9	119	53
Totaal. . . .	1481	1217	173	129	342	205	53	58	290	291	271	251	1290	1192
Totaal gedu- rende 1889-90.	1728	1316	217	138	413	248	42	39	368	278	341	248	1481	1217
Vermeerdering.	— 247	— 99	— 44	— 9	— 71	— 43	11	19	— 78	13	— 70	3	— 191	— 25

KWEEKELINGEN die gedurende den cursus 1890—1891 tusschentijds de normaallessen verlaten hebben.

275

PROVINCIEËN.	Wegens verlegen akte van bekwaamheid in het najaar van 1890.		Wegens toelating tot eene kweekschool.		Wegens overplaatsing naar eene andere normaalinrichting.		Wegens ongeschiktheid voor het onderwijs.		Wegens ziekte of overlijden.		Wegens veran- dering van loopbaan.		Andere of onbekend gebleven redenen.		TOTAAL.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Noordbrabant .	13	5	3	1	3	3	5	1	2	4	20	3	3	2	43	16
Gelderland . .	1	3	3	4	1	1	4	6	3	7	9	10	3	8	24	36
Zuidholland . .	15	19	4	1	4	3	5	7	3	3	31	11	10	14	72	58
Noordholland .	6	4	4	3	3	3	4	2	3	1	6	6	7	8	27	21
Zeeland . . .	5	2	5	3	3	3	3	1	3	1	3	1	3	2	16	8
Utrecht . . .	4	2	3	3	1	3	5	2	3	5	11	4	3	3	21	13
Friesland . . .	13	5	5	1	1	1	2	2	1	3	11	3	4	3	36	15
Overijssel . . .	8	2	3	3	4	1	2	3	3	1	11	7	2	3	33	14
Groningen . . .	6	6	8	1	3	3	2	2	1	3	6	2	2	1	25	12
Drenthe . . .	2	3	2	2	2	3	1	3	3	2	3	3	1	1	11	8
Limburg . . .	9	1	7	3	3	3	1	3	5	1	9	1	3	1	34	4
Totaal .	82	49	44	10	12	10	31	23	21	25	120	45	32	43	342	205
Totaal gedurende 1889—1890 .	96	64	42	4	17	19	41	33	17	22	156	85	45	21	414	248
Vermeerdering .	— 14	— 15	2	6	— 5	— 9	— 10	— 10	4	3	— 36	— 40	— 13	22	— 72	— 43

Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen tot den rang van hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres.

Een overzicht van de cursussen voor hoofdonderwijzers, van het getal leerlingen en de door hen verkregen akten van bekwaamheid, wordt hieronder aangetroffen.

Cursussen ter opleiding van hoofdonderwijzers.

PROVINCIEËN.	Gemeenten.	Jaar der opening.	Getal leerlingen op 31 December 1890:		Verkregen akten in 1890, als:		<i>Toelichtingen.</i>
			onderwijzers.	onderwijzeressen.	hoofd-onderwijzer.	hoofd-onderwijzeres.	
Noordbrabant. .	Bergen op Zoom	1882	>	>	>	>	In 1890 opgeheven.
	Breda	1886	>	>	>	>	Idem.
Zuidholland . .	Charlois	1883	18	1	4	>	
	Dordrecht . . .	1881	45	>	2	>	
	's Gravenhage.	1883	27	13	3	2	
	Leiden	1864	19	52	6	2	
	Rotterdam . . .	1882	100	10	5	4	
	Schiedam . . .	1887	18	1	1	>	
	Rijsoord	1890	12	>	>	>	
Noordholland. .	Amsterdam . .	1876	30	44	10	2	
	Haarlem	1883	20	3	3	>	
	Hoorn	1882	8	2	1	>	
Zeeland	Middelburg . .	1882	15	6	1	>	
	Zierikzee . . .	1883	10	>	2	>	
Utrecht	Utrecht	1882	44	14	5	1	
Friesland	Dragten	1881	14	2	1	>	
	Heerenveen . .	1881	36	>	5	>	
	Leeuwarden . .	1881	30	7	5	2	
	Idem	1890	15	>	>	>	
	Sneek	1883	11	4	3	>	
Overijssel	Deventer . . .	1881	20	>	6	>	
	Kampen	1882	18	>	3	>	Deze cursus is met 1 Januari 1891 opgeheven.
	Zwolle	1881	17	1	>	1	Idem.
Limburg	Maastricht. . .	1882	25	>	>	>	
	Totaal	>	552	160	66	14	
	Totaal in 1889.	>	601	185	100	16	
	Vermindering.	>	49	25	34	2	

VI.

In het volgende overzicht zijn de uitgaven vermeld,

in 1890 ten behoeve van de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen gedaan.

PROVINCIEËN.	Rijks- kweekscholen voor onderwijzers.	Rijks- normaallessen tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.	Rijks- subsidien aan kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen.	Gemeentelijke uitgaven.	Totaal.
Noordbrabant	f 55 513,79 ⁵	f 44 205,53	»	f 1 252,50	f 100 971,82 ⁵
Gelderland	»	39 101,58 ⁵	f 25 922,50	1 305,51	66 329,59 ⁵
Zuidholland	»	100 794,90 ⁵	12 224,48	72 932,31	185 951,69 ⁵
Noordholland	58 493,84 ⁵	37 884,74 ⁵	35 383,33	61 928,77	193 690,69
Zeeland	52 130,75 ⁵	22 759,45	»	1 947,03 ⁵	76 837,24
Utrecht	»	24 225,36 ⁵	»	2 688,26 ⁵	26 913,63
Friesland	»	35 015,72	»	1 790,00	36 805,72
Overijssel	57 958,46	39 763,71	»	3 112,90	100 835,07
Groningen	59 449,42	25 472,61	9 342,06	11 445,87 ⁵	105 709,96 ⁵
Drenthe	»	17 042,51	»	10,00	17 053,51
Limburg	65 722,53 ⁵	27 338,63	»	505,88	93 567,04 ⁵
Totaal	f 349 268,81	f 413 605,76	f 82 872,37	f 158 919,04 ⁵	f 1 004 665,98 ⁵
Totaal in 1889	388 270,21	461 842,35	49 059,93 ⁵	176 676,37 ⁵	1 075 848,87
Vermindering	f 59 001,40	f 48 236,59	— f 33 812,43 ⁵	f 17 757,33	f 71 182,88 ⁵

§ 13. ARRONDISSEMENTS-BIBLIOTHEKEN EN ONDERWIJZERS-BIJEENKOMSTEN.

van de in 1890 gehouden onderwijzers-bijeenkomsten en van den toestand der arrondissements-bibliotheken.

Evenals in vorige verslagen, volgt hier een overzicht

ARRONDISSEMENT.	Aantal gehouden onder- wijzers- bijeenkomsten.	Gemiddeld getal onderwijzers die de bijeenkomsten hebben bijgewoond.		Arrondissements- bibliotheek.	
		Openbare.	Bijzondere.	Aantal nomsers.	Aantal lezers.
's Hertogenbosch	9	20	1	410	49
Oss	5	30	»	297	22
Boxmeer	4	25	»	192	20
Breda	4	55	»	195	20
Zevenbergen	2	50	»	126	28
Bergen op Zoom	6	40	»	580	34
Tilburg	4	32	»	291	31
Heusden	2	37	»	400	30
Waalwijk	4	23	»	283	20
Oirschot	8	30	»	331	20
Eindhoven	12	10	»	486	15
Helmond	7	19	»	365	25
Veghel	9	24	»	157	20
Arnhem	17	38	3	380	57

ARRONDISSEMENT.	Aantal gehouden onder- wijzers- bijeenkomsten.	Gemiddeld getal onderwijzers die de bijeenkomsten hebben bijgewoond.		Arrondissements- bibliotheek.	
		Openbare.	Bijzondere.	Aantal nummers.	Aantal lezers.
Harderwijk	34	48	8	232	85
Apeldoorn	14	29	6	382	70
Zutphen	2	74	9	592	57
Groenlo	40	12	1	552	53
Doesburg	2	60	4	474	50
Tiel	1	40	2	565	68
Geldermalsen	3	33	2	422	45
Zaltbommel	2	6	»	318	16
Nijmegen	6	20	2	250	41
's Gravenhage	8	25	2	347	25
Delft	18	22	1	871	86
Leiden	1	100	10	28	8
Woerden	2	55	3	228	32
Rotterdam	20	57		196	131
Gouda	2	36	»	295	45
Schiedam	21	13	»	368	68
Vlaardingen	1	60	»	275	51
Dordrecht	1	103	2	290	90
Gorinchem	1	49	»	264	44
Sommelsdijk	3	28	»	345	60
Amsterdam (Oostelijk)	»	»	»	230	180
» (Westelijk)	»	»	»	455	136
Hilversum	1	107	15	139	99
Haarlem	»	»	»	482	186
Alkmaar	46	52	3	221	50
Helder	59	86	»	275	30
Texel	12	10	1	229	21
Hoorn	1	96	4	188	40
Medemblik	1	84	»	253	100
Purmerend	1	100	1	230	95
Zaandam	1	114	5	528	74
Middelburg	4	46	»	238	23
Oostburg	4	45	»	450	50
Axel	2	31	»	393	48
Goes	27	41	»	630	32
Zierikzee	35	55	»	329	30
Tholen	9	34	»	305	30
Utrecht	16	11	10	480	90
Loenen	4	10	2	230	37
Amersfoort	2	58	19	263	7
Rhenen	2	21	1	97	41

ARRONDISSEMENT.	Aantal gehouden onder- wijzers- bijeenkomsten.	Gemiddeld getal onderwijzers die de bijeenkomsten hebben bijgewoond.		Arrondissements- bibliotheek.	
		Openbare.	Bijzondere.	Aantal nummers.	Aantal lezers.
IJsselstein	»	»	»	91	17
Leeuwarden	20	63	1	175	103
Harlingen	34	41	»	615	59
Dokkum	33	45	»	247	12
Veenwouden	50	60	»	260	100
Heerenveen	26	42	»	315	24
Beetsterzwaag	25	41	»	390	34
Lemmer	40	47	»	251	13
Sneek	27	40	»	384	46
Bolsward	»	»	»	150	45
Zwolle	21	44	2	810	97
Kampen	20	37	»	877	49
Ommen	37	53	1	288	62
Steenwijk	11	18	»	637	56
Deventer	32	13	»	1653	71
Almelo	24	34	»	376	60
Enschede	45	85	8	310	41
Ootmarsum	24	26	»	342	27
Groningen	8	30	5	564	49
Zuidhorn	3	46	4	277	69
Onderdendam	35	11	»	104	23
Appingedam	1	65	»	189	42
Winschoten	11	20	»	166	36
Hoogezand	14	14	»	187	63
Veendam	15	16	8	97	4
Onstwedde	10	28	»	120	24
Assen	32	42	2	397	59
Borger	24	12	»	243	52
Emmen	12	25	»	180	28
Hoogeveen	32	9	»	332	40
Meppel	11	50	»	268	42
Maastricht	4	25	»	277	34
Meerssen	8	23	»	512	22
Heerlen	5	28	»	309	35
Sittard	9	18	»	727	21
Roermond	12	26	2	427	32
Weert	13	17	»	220	40
Venlo	11	31	1	339	35
Gennep	31	34	»	491	20

Velen dezer gezelschappen verkeerden in bloeienden staat. Over het algemeen worden de vergaderingen met belangstelling door de onderwijzers bijgewoond.

Voor de bibliotheken en hare uitbreiding werd de noodige zorg gedragen.

§ 14. AKTEN VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN LAGER ONDERWIJS.

In 1890 is in elke provincie tweemaal de gelegenheid

opengesteld tot het afleggen van examen, ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van huis- en schoolonderwijs in de vakken, vermeld in art. 2, onder a—i of a—k der wet zooals die luidde vóór de wijziging van 1889.

De eerste examens werden op 9 April, de tweede op 8 October en volgende dagen afgenomen, door commissiën, die samengesteld waren als volgt:

Eerste examenen.

Tweede examenen.

Noordbrabant.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Eindhoven. *Leden:* de schoolopziener in het district Breda en in de arrondissementen Breda, Boxmeer en Waalwijk. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziener in het district 's Hertogenbosch en in de arrondissementen Oss, Tilburg en Veghel.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Tilburg. *Leden:* de schoolopziener in het district 's Hertogenbosch en in de arrondissementen Oirschot, Tilburg en Veghel. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziener in de arrondissementen Bergen op Zoom, Boxmeer, 's Hertogenbosch en Heusden.

Gelderland.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Zutphen. *Leden:* de schoolopziener in de arrondissementen Groenlo, Harderwijk, Zaltbommel en Zutphen. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziener in het district Arnhem en in de arrondissementen Arnhem, Apeldoorn en Geldermalsen.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Tiel. *Leden:* de schoolopziener in de arrondissementen Arnhem, Apeldoorn, Doesburg en Geldermalsen. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziener in het district Zutphen en in de arrondissementen Groenlo, Harderwijk en Zaltbommel.

Zuidholland.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Dordrecht. *Leden:* de schoolopziener in het district Rotterdam en in de arrondissementen Dordrecht, Delft en Leiden. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziener in de arrondissementen Sommelsdijk, Gouda, Vlaardingén, 's Gravenhage en Woerden.

Lid en voorzitter: de inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie. *Leden:* de schoolopziener in de arrondissementen Woerden, Rotterdam, Schiedam en Gorinchem. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziener in het district 's Gravenhage en in de arrondissementen Delft, Vlaardingén, Sommelsdijk en Gouda.

Noordholland.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Hoorn. *Leden:* de schoolopziener in het district Haarlem en in de arrondissementen Amsterdam (Oostelijk), Purmerend en Alkmaar. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziener in de arrondissementen Helder, Haarlem, Zaandam en Amsterdam (Westelijk).

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Haarlem. *Leden:* de schoolopziener in het district Hoorn en in de arrondissementen Haarlem, Texel en Zaandam. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziener in het district Amsterdam en in de arrondissementen Hoorn, Purmerend en Hilversum.

Zeeland.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Middelburg. *Leden:* de schoolopziener in het district Goes en de schoolopziener in de arrondissementen Middelburg, Zierikzee en Axel. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziener in de arrondissementen Tholen, Goes en Oostburg.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Middelburg. *Leden:* de schoolopziener in het district Goes en in de arrondissementen Tholen, Goes en Oostburg. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziener in de arrondissementen Middelburg, Zierikzee en Axel.

Utrecht.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Utrecht. *Leden:* de schoolopziener in de arrondissementen Utrecht, Loenen, Rhenen en Amersfoort. *Lid-plaatsvervanger:* de schoolopziener in het arrondissement IJsselstein.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Utrecht. *Leden:* de schoolopziener in de arrondissementen Utrecht, Loenen, Amersfoort en IJsselstein. *Lid-plaatsvervanger:* de schoolopziener in het arrondissement Rhenen.

Friesland.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Heerenveen. *Leden:* de schoolopziener in de arrondissementen Harlingen, Veenwouden, Sneek en Bolsward. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziener in het district Leeuwarden en in de arrondissementen Leeuwarden, Dokkum, Heerenveen, Beetsterzwaag en Lemmer.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Leeuwarden. *Leden:* de schoolopziener in het district Heerenveen en in de arrondissementen Dokkum, Beetsterzwaag en Lemmer. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziener in de arrondissementen Leeuwarden, Harlingen, Veenwouden en Sneek.

Overijssel.

Lid en voorzitter: de inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie. *Leden:* de schoolopziens in de arrondissementen Kampen, Deventer, Enschedé en Ootmarsum. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziens in het district Deventer en in de arrondissementen Zwolle, Steenwijk en Almelo.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Zwolle. *Leden:* de schoolopziens in de arrondissementen Steenwijk, Almelo, Ommen en Kampen. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziens in de arrondissementen Zwolle, Deventer, Ootmarsum en Enschedé.

Groningen.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Groningen. *Leden:* de schoolopziens in de arrondissementen Groningen, Zuidhorn, Onderdendam en Hoogezand. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziens in het district Winschoten en in de arrondissementen Appingedam, Winschoten en Veendam.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Winschoten. *Leden:* de schoolopziens in de arrondissementen Winschoten, Appingedam, Veendam en Onstwedde. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziens in de arrondissementen Groningen, Zuidhorn, Onderdendam en Hoogezand.

Drenthe.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Assen. *Leden:* de schoolopziens in de arrondissementen Assen, Borger, Emmen en Hoogeveen. *Lid-plaatsvervanger:* de schoolopziener in het arrondissement Meppel.

Lid en voorzitter: de inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie. *Leden:* de schoolopziens in de arrondissementen Borger, Hoogeveen, Emmen en Meppel. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziens in het district Assen en in het arrondissement Assen.

Limburg.

Lid en voorzitter: de inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie. *Leden:* de schoolopziener in het district Roermond en in de arrondissementen Gennep, Roermond en Venlo. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziens in het district Maastricht en in de arrondissementen Heerlen en Maastricht.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Maastricht. *Leden:* de schoolopziens in de arrondissementen Maastricht, Meerssen, Sittard en Weert. *Leden-plaatsvervangers:* de schoolopziens in het district Roermond en in de arrondissementen Heerlen, Venlo en Gennep.

De volgende tabel bevat den uitslag der in 1890 gehouden examens.

PROVINCIEËN.	Onderwijzers.		Onderwijzeressen.		Totaal.	
	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
Noordbrabant	69	43	70	46	139	89
Gelderland	41	28	60	28	101	56
Zuidholland	89	104	93	78	182	182
Noordholland.	53	49	62	69	115	118
Zeeland	24	15	8	2	32	17
Utrecht.	32	27	33	17	65	44
Friesland	59	62	26	12	85	74
Overijssel	44	37	17	14	61	51
Groningen.	49	12	36	15	85	27
Drenthe	12	6	6	3	18	9
Limburg	51	44	27	16	78	60
Totaal in 1890	523	427	438	300	961	727
» » 1889	644	565	493	371	1137	936
Vermindering	121	138	55	71	176	209

In 1890 werden voor de akte van onderwijzer of onderwijzeres in het geheel geëxamineerd 1701 kandidaten, van wie 961 slaagden.

In 1881 slaagden van 1441 geëxamineerden	865
» 1882 » » 1660 »	936
» 1883 » » 1921 »	1155
» 1884 » » 2191 »	1223
» 1885 » » 2347 »	1259
» 1886 » » 2323 »	1152
» 1887 » » 2259 »	1167
» 1888 » » 2199 »	1100 en
» 1889 » » 2083 »	1137

Door sommige examen-commissiën is het navolgende omtrent den uitslag van de in het voorjaar van 1890 gehouden examens aan de Regeering medegedeeld:

COMMISSIE IN NOORDBRABANT.

De uitslag der examens is zeer bevredigend bevonden. De vergadering is van oordeel dat het betrekkelijk gunstig resultaat, voor wat betreft de mannelijke kandidaten, hoofdzakelijk daaraan is toe te schrijven, dat het grootste gedeelte der kandidaten bij de voorjaarsexamens bestaat uit kweekelingen van de Rijksschool te 's Hertogenbosch en de beste van de normaalscholen, terwijl het slagen van zoovele vrouwelijke kandidaten, die voor 't meerendeel aan bijzondere scholen worden voorbereid, de overtuiging geeft, dat ook aan die inrichtingen zeer goed onderwezen en gewerkt wordt.

COMMISSIE IN GELDERLAND.

Het aantal afgenomen examens, in elk vak en het aantal malen, dat een der cijfers van 1—10 is toegekend, blijkt uit het onderstaande:

V A K K E N.	Aantal afgenomen examens in elk vak.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Onderwijs en opvoeding.	109	0	1	0	15	24	28	24	13	4	0
Lezen	109	0	0	0	5	31	51	16	6	0	0
Schrijven	109	1	0	0	2	38	41	21	6	0	0
Nederlandsche taal	109	0	0	8	9	41	32	13	5	1	0
Rekenen	109	0	1	2	9	16	17	31	19	10	4
Aardrijkskunde	109	0	0	1	10	28	27	25	14	4	0
Zingen	109	0	0	0	10	28	45	12	12	0	2
Vormleer	89	0	0	1	1	16	28	28	11	3	1
Vaderlandsche geschiedenis	89	0	1	7	18	24	19	10	6	1	3
Kennis der natuur	89	0	0	0	5	15	25	26	12	5	1
Nuttige handwerken	(*) 26	0	0	0	3	6	7	10	0	0	0

(*) 24 kandidaten bezaten de akte voor de nuttige handwerken.

Zonder uitzondering kan met lof gesproken worden over de wijze, waarop de deskundigen zich van hunne taak hebben gekweten, terwijl de commissie eenstemmig van oordeel is, dat de goede uitkomsten welke het examen heeft opgeleverd, voor een niet gering deel aan de humane en tactvolle wijze, waarop de kandidaten werden onderzocht, moet worden toegeschreven.

COMMISSIE IN FRIESLAND.

In den loop van het examen werd door eenige leden der commissie van examen het denkbeeld geopperd door een kort verslag aan Uwe Excellentie hare bevindingen bekend te maken.

In eene zitting der commissie werd door den voorzitter een daartoe strekkend voorstel gedaan, dat met algemeene stemmen werd aangenomen.

Het hieronder volgend verslag is daarvan het gevolg.

De commissie heeft de eer het Uwe Excellentie aan te bieden, met verzoek het publiek te maken, als daartegen geene bedenkingen bestaan.

Lezen.

Behoudens enkele kandidaten, die door toon en 't weergeven van 't gelezene bewezen te begrijpen welk een machtige factor het lezen bij het onderwijs kan zijn, verkeerden de meesten in den waan, dat zij met het uitspre-

ken der woorden, zonder eenigen gloed, zonder te letten op het verband der toon en inhoud, konden volstaan. Zelfs waren er wien het aan eene juiste en beschaafde uitspraak ontbrak. 't Bleek dan ook over het algemeen dat er te weinig tijd tot oefening werd besteed en de leiding te beperkt werd opgenomen.

Nederlandsche taal.

De algemeene indruk, door en na het onderzoek der bekwaamheid in de Nederlandsche taal verkregen, was, dat onderscheidene kandidaten wel veel tijd aan een of ander goed taalboek hadden besteed, maar te vaak memoriseeren voor studeeren hadden gehouden; dat aan de schriftelijke uitdrukking der gedachten, voor zoover het de toepassing van het geleerde en de theorie van het opstel betrof, niet zooveel tijd en zorg waren besteed, als matige eischen vragen mogen. Dikwijls kon men, door de groote slordigheid, die uit het schriftelijk werk sprak, hierin versterkt, het gevoelen niet onderdrukken, dat bij de opleiding van onderwijzers de zorg voor en de waarde van schriftelijke opgaven wel eens uit het oog worden verloren. Een overigens flink opstel werd nog dikwijls ontsierd door slechte punctuatie, grove fouten tegen eenvoudige regels van spelling en buiging, berispelijke keuze van woorden enz. Taalkundige ontleding viel zelfs sommigen kandidaten te zwaar.

Het examen van enkelen mocht echter alleszins gunstig

genoemd worden; kennis en inzicht gingen te zamen met een woordenschat, die getuigenis gaf van algemeene ontwikkeling en innerlijke beschaving.

Rekenen.

De commissie voor 't rekenen oordeelde, dat den candidaten eenige voorstellen moesten worden voorgelegd, waarin niet alleen verschillende en vele eigenschappen der rekenkunde toepassing vonden, maar ook eene gezonde heldere redeneering op den voorgrond trad. Zij vermeed groote getallen en lastige becijferingen, opdat de candidaten voor eene goede oplossing ruimschoots gelegenheid hadden. Bij het mondeling onderzoek kan de vaardigheid in het behandelen der geheele en gebroken getallen voldoende blijken. Verder wenschte de commissie in de minder gemakkelijke opgaven uitstekende van slechte rekenaars te onderscheiden, om den eersten bij het mondeling onderzoek gelegenheid te geven het behaalde hoogte cijfer te handhaven, en den laatsten, door van 't eenvoudige tot het meer moeilijke geleidelijk op te klimmen, het vooruitzicht te openen hun slecht cijfer te verbeteren.

Uit de volgende opgaven kan geoordeeld worden in hoeverre de commissie hare taak goed heeft opgevat. Van de 103 aspiranten bekamen 56 voor de schriftelijke oplossingen, voldoende, goed, zeer goed en uitmuntend, 19 even voldoende en 28 beneden voldoende of slecht. Aangezien is het te vermelden, dat van deze 28 nog 13 door een goed mondeling examen een gunstig cijfer verwierwen, niemand der anderen onvoldoende tot eindcijfer bekam en dus in 't geheel slechts 15 candidaten wegens een onvoldoend cijfer in 't rekenen werden afgewezen.

Over 't geheel liet echter de degelijkheid der candidaten nog al iets te wenschen over; slechts een klein deel toonde in de rekenkunde te zijn doorgedrongen. In vele gevallen moest met onzigtigheid gehandeld worden, om de candidaten in 't goede spoor te houden. Op 't zoeken van zuivere bepalingen, 't geven van eenvoudige voorstellingen, het verdeelen van bewijzen, het ordenen der gedachten en de keuze der woorden om helder te betoogen, kan op de lessen van de kweekelingen op de verschillende inrichtingen niet genoeg gelet worden.

Opvoedkunde en onderwijs.

Voor het schriftelijk gedeelte van het examen waren drie opgaven ter keuze aangeboden. Het eerste onderwerp: *waarheidsgevoel*, werd behandeld door 48; het tweede: *maatstaf bij de plaatsing in de klasse*, door 35; het derde: *op de speelplaats*, door 20 candidaten.

Over het algemeen was het schriftelijk werk bevredigend te noemen. Bij de waardeering is slechts éénmaal het cijfer 2, en ook een enkele maal het cijfer 10 toegekend.

Bij het mondeling examen liepen de candidaten meer uiteen. Er waren er onder, die aan theorie van onderwijs en opvoeding blijkbaar weinig of niets hadden gedaan, en thans met een praatje meenden zich er door te kunnen redden. De meesten waren in dit opzicht beter onderlegd en toonden ook met vrucht aan de praktijk van het onderwijs te hebben deelgenomen.

Wanneer wij de eischen, bij het programma gesteld, volgen, komen wij tot de volgende opmerkingen.

Omtrent de hoofvereischen van klassikaal onderwijs gaf het onderzoek zeer bevredigende resultaten.

Minder gunstig was het met de behandeling van punt *b*, de meest gebruikelijke leerwijzen voor de vakken *a*, *b* en *c* der wet. Veel verder dan tot het noemen van eene enkele methode voor het onderwijs in lezen of rekenen had het gros der candidaten het niet gebracht.

Met de gepaste middelen, waardoor orde en tucht in de school worden gehandhaafd, waren de candidaten over het geheel genomen goed op de hoogte; ook wisten zij meestal goed rekenschap te geven van de gepastheid der middelen bij verschillende leerlingen en onder verschillende omstandigheden.

Wat punt *d*, de tegenwoordige inrichting van het lager schoolwezen in Nederland, betreft, het schijnt wel, dat velen dit onderdeel van het programma als niet geschreven beschouwen. Behoudens enkele gunstige uitzonderingen was het met de »wetskennis" der candidaten recht treurig

gesteld, zelfs wat betreft die onderwerpen, waarbij zij na het verkrijgen der akte rechtstreeksch belang hebben.

Geschiedenis.

Als het doel van de beoefening van de geschiedenis bloot het weergeven van een leerboek is, dan gaf het onderzoek in dit vak geene bijzondere reden tot klagen.

Maar vraagt men zich af: wat is nu eigenlijk de pædagogische waardij der kennis, vooral met het oog op de concentrische behandeling op de school? dan kan het antwoord niet bevredigend zijn.

Fragmentarisch in bijzonderheden te treden, die voor den aanstaanden onderwijzer de meest billijke grenzen niet te buiten gaan, was velen, zoo niet den meesten der candidaten, onmogelijk. De bijna totale onbekendheid met de geschiedenis van eigen provincie was in 't oog loopend.

Het onderzoek of de candidaat omtrent een of ander carinaal punt een eigen meening had gevormd was teleurstellend.

Aardrijkskunde.

De candidaten, wien voor aardrijkskunde een onvoldoend cijfer moest worden gegeven, toonden van dit vak al heel weinig studie gemaakt te hebben. Aan zeer matig gestelde eischen kon door hen niet worden voldaan. Eenigen toonden zelfs niet bekend te zijn met het voornaamste van Nederland en hadden verzuimd kennis te nemen van hetgeen voorkomt in de nieuwe handleidingen bij wier samenstelling gebruik is gemaakt van BEEKMAN'S »Nederland als Polderland". Ook de kennis van Europa liet bij vele candidaten vrij wat te wenschen over. Van hen, die een voldoende cijfer behaalden, toonde slechts een enkele behoorlijk bekend te zijn met de inrichting van het bestuur in Nederlandsch-Indië.

Overigens was het met de kennis van onze overzeesche bezittingen over 't algemeen beter gesteld dan met die der andere onderdeelen van het programma.

Kennis der natuur.

Voor physica kon meestal een voldoende cijfer worden toegekend. Sommige candidaten struikelden echter over 't allereenvoudigste. Enkel schenen zelfs niet voldoende bekend te zijn met de algemeene eigenschappen der lichamen en hare toepassing in 't dagelijksch leven, terwijl anderen een eenvoudig natuurverschijnsel, als dauw bijvoorbeeld, niet helder wisten te verklaren. Ook in de toepassing van de theorie der hefboomen schoot menigen te kort.

Dier- en plantkunde waren blijkbaar nog niet genoeg aan de hand der natuur bestudeerd.

Bij dierkunde bleek het, behoudens enkele loffelijke uitzonderingen, dat het meerendeel der candidaten zich bijna uitsluitend bepaald had tot de gewervelde dieren, en ook daar waren de begrippen dikwijls zeer vaag, vooral die betreffende de ademhaling en de bloedsomloop. Zelfs de kennis van den bloedsomloop bij den mensch liet bij vele candidaten heel wat te wenschen over.

De algemeene plantenkennis, voor zoover die uit boeken kan worden geleerd, was bij de meeste candidaten voldoende. Bij nader onderzoek bleek echter, dat men bij die studie de natuur over 't geheel luttel had geraadpleegd, zoodat slechts weinigen door eigen onderzoek en aanschouwing eene behoorlijke kennis van de meest voorkomende plantenfamilies hadden opgedaan.

Vormleer.

Aan 34 van de 91 candidaten, die in de vormleer zijn getaxamineerd, werd een even voldoende of onvoldoend cijfer gegeven.

Hunne kennis van de vlakke figuren en van de meetkundige lichamen was gering.

De andere candidaten waren met den aard van hoeken, lijnen, vlakken en lichamen en met hunne bijzondere kenmerken beter bekend; een vijftiental gaf blijk van het bezit van bruikbare praktische kennis van de leer der vormen.

Duidelijk kwam bij velen uit, dat zij door de studie van een leer- of handboek voor vormleer nog niet gekomen waren tot juist zien, zoodat het *wat* en het *hoe* der aanschouwelijke meetkunde hun niet helder was geworden.

Bij het berekenen van den inhoud van vlakken en lichamen en bij het teekenen van eenvoudige netwerken schoten velen te kort.

Zang.

Aan de 32 van de 89 kandidaten, die in de theorie van den zang werden geëxamineerd, werd een even-voldoend of een onvoldoend cijfer toegekend. De andere kandidaten toonden voldoende kennis te bezitten van de theorie van den zang, voor zoover die voor de school noodig is. De meest voorkomende dignamische teekens kenden bijna allen; de andere teekens van dit soort werden door velen verward met de woorden die het tempo aangeven, of daarin verandering teweegbrengen. De kennis der intervallen was, behoudens enkele uitzonderingen, onvoldoende; een klein getal der kandidaten wist intervallen te benoemen, zonder eerst eenigen tijd te rekenen over den toonsafstand. Sommige kandidaten waren niet in staat de namen der noten in de volgorde, waarin ze in een eenvoudig zangstukje voorkomen, te noemen. Niet weinigen gaven de voorkeur aan de namen: do, re, mi, enz. en wisten ook reken-schap te geven van het voordeel, hiern gelegen.

De kennis van het verschil der majeur- en mineur-toonschalen ontbrak bij sommigen geheel. Vele kandidaten gaven, door een stukje goed in de maat te lezen, blijk van de juiste kennis van den toonduur, voor zoover deze afhangt van den vorm der noten. Klein was het getal dergenen, die lust gevoelden even hunne stem te doen hooren.

Aan 't eind van hare beschouwingen veroorlooft de commissie zich eene opmerking, die wellicht aan den vooravond van eene nieuwe regeling van het examen niet geheel misplaatst is. Zij zou namelijk meer tusschentijd wenschen gebracht te zien tusschen den dag van 't schriftelijk examen en den eersten van 't mondeling. Eene vergelijking tusschen het werk der kandidaten onderling is nu bijna niet mogelijk. Eene regeling als bij 't examen voor de hoofdkante en de eindexamens komt de commissie voor dit examen even wenschelijk voor.

COMMISSIE IN GRONINGEN.

Een der leden van de examen-commissie dringt er op aan, dat steeds bij de vaststelling van het eindcijfer voor de Nederlandsche taal rekening worde gehouden met de schriftelijke opstellen voor opvoeding en onderwijs, aardrijkskunde en geschiedenis. In twijfelachtige gevallen is in dien zin bij dit examen gehandeld.

De voorzitter spreekt nog den wensch uit, dat er bij de nieuwe regeling der examens eene kolom worde toegevoegd, voor een cijfer voor den algemeenen indruk, dien de candidaat op de examinatoren heeft gemaakt. De vergadering beaamt dien wensch.

Een ander lid acht den tijd voor het schriftelijk examen te kort en de inspanning der kandidaten op één dag te groot. Hij zou wenschen dat evenals voor de hoofdkante daarvoor twee dagen werden afgezonderd. Wordt opgemerkt dat aan dien wensch gemakkelijk kan worden voldaan, nu ook in de eerste oefeningen van het handteekenen examen zal moeten afgelegd worden. De kosten voor het Rijk behoeven daardoor niet evenredig te stijgen, daar niet alle leden der Commissie en niet alle deskundigen beide dagen behoeven tegenwoordig te zijn.

Hij zegt verder het zeer te betreuren, dat er geen examen wordt afgenomen in de praktijk van den zang of het bespelen van een muziekinstrument. Er wordt echter gewezen op art. 60 der wet, dat alleen spreekt van »de theorie van het zingen». Overigens zijn allen het volkomen met hem eens, dat het examen niet den minsten waarborg geeft, dat de candidaat zangonderwijs kan geven.

Een der deskundigen wijst op het verblijvend verschijnsel, dat de vorderingen der kandidaten in de kennis der natuur in den laatsten tijd belangrijk zijn toegenomen, terwijl de secretaris herinnert aan het niet minder verblijvend verschijnsel, dat ditmaal de uitslag der examens zoo bijzonder gunstig was, vooral voor de mannelijke kandidaten. Ofschoon het zich wel hieruit laat verklaren, dat de meeste kandidaten leerlingen van kweek- en normaal-scholen waren, meent hij toch dat het betalen voor het afleggen van het examen allicht eenige zwakken heeft teruggelhouden.

De voorzitter spreekt nog den wensch uit, dat er graden bij de akten konden worden verleend, of dat het aantal punten voor de verschillende vakken behaald, op de akte werd aangegevend. Bij sollicitatie zou dit eene uitmun-tende fingerwijzing zijn voor de schoolopzieners. De leden der commissie deelden allen dit gevoelen.

Naar aanleiding van den uitslag der najaars-examens werden van twee examen-commissiën de volgende opmerkingen vernomen:

COMMISSIE IN NOORDBRABANT.

De navolgende tabel geeft een overzicht van den uitslag van het examen:

Onvoldoende cijfers werden gegeven in:

Nederlandsche taal	aan	9 m., 11 vr. kandidaten.
Vormleer	> 14 > 30 >	>
Rekenen	> 10 > 16 >	>
Aardrijkskunde	> 9 > 10 >	>
Geschiedenis	> 3 > 9 >	>
Natuurkunde	> 6 > 5 >	>
Opvoeding en onderwijs	> 4 > 11 >	>
Zang	> 8 > 19 >	>
Handwerken	>	2 > >

Het cijfer 5 werd toegekend in:

Nederlandsche taal	aan	9 m., 13 vr. kandidaten.
Vormleer	> 5 > 10 >	>
Rekenen	> 14 > 15 >	>
Aardrijkskunde	> 8 > 19 >	>
Geschiedenis	> 14 > 10 >	>
Natuurkunde	> 16 > 15 >	>
Opvoeding en onderwijs	> 20 > 20 >	>
Zang	> 12 > 14 >	>
Handwerken	>	16 > >

Het cijfer 6 werd toegekend in:

Nederlandsche taal	aan	12 m., 10 vr. kandidaten.
Vormleer	> 9 > 5 >	>
Rekenen	> 9 > 11 >	>
Aardrijkskunde	> 14 > 12 >	>
Geschiedenis	> 15 > 13 >	>
Natuurkunde	> 16 > 13 >	>
Opvoeding en onderwijs	> 12 > 9 >	>
Zang	> 10 > 10 >	>
Handwerken	>	10 > >

Het cijfer 7 werd toegekend in:

Nederlandsche taal	aan	8 m., 6 vr. kandidaten.
Vormleer	> 8 > 2 >	>
Rekenen	> 4 > 3 >	>
Aardrijkskunde	> 11 > 5 >	>
Geschiedenis	> 5 > 10 >	>
Natuurkunde	> 2 > 2 >	>
Opvoeding en onderwijs	> 2 > 4 >	>
Zang	> 7 > 1 >	>
Handwerken	>	6 > >

Het cijfer 8 werd toegekend in :

Nederlandsche taal	aan	1 m.,	5 vr. candidaten.
Vormleer	>	3 >	0 >
Rekenen	>	3 >	1 >
Aardrijkskunde	>	0 >	0 >
Geschiedenis	>	1 >	2 >
Natuurkunde	>	1 >	0 >
Opvoeding en onderwijs	>	0 >	0 >
Zang	>	1 >	0 >
Handwerken	>		2 >

Het cijfer 9 werd toegekend aan één mannelijken candidaat.

Het cijfer 10 aan één vrouwelijke voor de vakken rekenen en vormleer.

De Commissie schrijft het klein getal der geslaagden en de lage cijfers, die door hen zijn behaald, toe aan de omstandigheid, dat velen der candidaten, zeer onvoldoende voorbereid, zich aan het examen hebben gewaagd. Zoowel de schriftelijk als de mondeling te beantwoorden gestelde vragen waren toch zeker niet moeilijker dan die bij vorige examens gesteld.

Vooraf het examen in vormleer en zang leverde zeer treurige resultaten op, waarop dan ook de candidaten herhaaldelijk met nadruk door den voorzitter werden gewezen.

Hetzelfde geldt, vooral bij de vrouwelijke candidaten, het vak opvoeding en onderwijs; het onderzoek leidde tot de gevolgtrekking, dat daaraan zeer weinig zorg besteed wordt, wat vooral met het oog op de wederinvoering van dit vak bij de examens voor de hoofdkunde te bejammeren is.

Nog maakt de Commissie de opmerking, dat in de vakken aardrijkskunde en geschiedenis de resultaten van het mondeling onderzoek dikwijls zeer weinig strookten met die van het schriftelijk werk, dat de vraag gewettigd schijnt of het niet beter zou zijn dit laatste te doen vervallen en wat meer tijd aan andere vakken te wijden.

COMMISSIE IN GRONINGEN.

Na afloop der examens geeft de voorzitter gelegenheid tot algemeene besprekingen.

De deskundige voor Nederlandsche taal acht voor het maken van een opstel de keus uit twee onderwerpen wenschelijk.

De deskundige voor aardrijkskunde maakt de opmerking dat het schriftelijk werk der mannelijke candidaten over 't geheel beter was dan dat der vrouwelijke. Bij het mondeling examen stond de kennis nagenoeg gelijk. Ook bleek bij het examen de kennis van Nederland bij de candidaten in ongunstige verhouding te staan tot de kennis van de overige landen van Europa.

De deskundige voor rekenen leidt uit de wijze van oplossing der schriftelijke vraagstukken de wenschelijkheid af, om aan de candidaten keus te geven uit verschillende vraagstukken.

En der leden van de Commissie kan daarin niet medegaan, omdat de vergelijking er door bemoeilijkt wordt.

Een ander deskundige deelt dat bezwaar niet, maar is vóór het geven van één vraagstuk, om de aandacht der candidaten niet te verdeelen over verschillende onderwerpen.

De voorzitter betoogt de wenschelijkheid, om het besprokene ter kennis te brengen van de volgende Commissie.

De gemaakte bemerkingen gaan in den regel niet op de volgende Commissie over.

Er is in eene vroegere zitting door de dames-deskundigen de wensch uitgesproken, om het examen in de nuttige handwerken aan het mondeling examen vooraf te doen gaan. De volgende Commissie werd echter niets daarvan gewaar.

En der leden acht het billijk, dat de akte voor nuttige handwerken toekomstig worde uitgereikt, voor 't geval het examen voor de andere vakken niet mocht leiden tot het verleenen der akte van onderwijzers.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken, van 24 Mei 1890, n°. 2026', afd. Onderwijs, is bepaald, dat het schriftelijk gedeelte van het examen, ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres, voor het jaar 1890 zal plaats hebben op 24 en 25 Juni 1890; dat de mondelinge examens zullen aanvangen op 14 Juli d. a. v. en dat de commissien met het afnemen dezer examens belast, zitting zullen houden te Breda, Arnhem, 's Gravenhage, Amsterdam, Deventer en Assen, en zijn benoemd :

tot lid en voorzitter der commissie te **Breda**, W. J. PH. VAN OPPENRAAY, schoolopziener in het district Tilburg;

tot leden: A. BLOK, schoolopziener in het arrondissement Heusden; A. L. GERRITSEN, directeur der bijzondere normaalschool voor onderwijzers te Nijmegen; H. JACOBS, oud-onderwijzer van de opgeheven Rijkskweekschool voor onderwijzers te Nijmegen; J. N. LANCEL, onderwijzer aan eene bijzondere school te Breda; H. SCHOLTENS KZN., hoofd eener bijzondere school te Breda; W. SMIT, oud-onderwijzer van de opgeheven Rijkskweekschool voor onderwijzers te Nijmegen; dr. J. L. A. STEYNS, schoolopziener in het arrondissement Helmond; A. STRUCKER, hoofd eener bijzondere school te Breda; J. DE VLAM, directeur der Rijksnormalessen te Eindhoven;

tot leden-plaatsvervangers: H. ESSER, hoofd eener bijzondere school te Oudenbosch; A. J. KORTEWEG, hoofd eener bijzondere school te Klundert; A. W. H. LUDWIG, hoofd eener openbare school te Roosendaal; TH. A. TACK, hoofd eener openbare school te Breda; J. J. VAN WICHEN, hoofd eener openbare school te Breda;

tot lid en voorzitter der commissie te **Arnhem**, jhr. mr. J. B. A. J. M. VERHEIJEN, inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie;

tot leden: mr. G. D. FRANQUINET, schoolopziener in het district Maastricht; H. TH. VAN DER GRINTEN, schoolopziener in het district Breda; H. HEUKELS, oud-onderwijzer van de opgeheven Rijkskweekschool voor onderwijzers te Nijmegen; A. G. SCHULL, leeraar aan de Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten te 's Hertogenbosch; H. LAUR, oud-hoofd eener bijzondere school te Arnhem; G. SMITS, leeraar aan het gymnasium te Maastricht; M. P. J. STEYNS, schoolopziener in het arrondissement Venlo; dr. F. B. TROSEE, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te 's Hertogenbosch; P. VORMAN, hoofd eener bijzondere school te Arnhem;

tot leden-plaatsvervangers: dr. M. HOUBA, leeraar aan het gymnasium te Nijmegen; M. LEOPOLD, directeur der kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem; P. H. MOORA, hoofd eener bijzondere school te Doetinchem; G. SCHUTT, hoofd eener bijzondere school te Zutphen; H. A. SCHUT, hoofd eener bijzondere school te Oosterbeek;

tot lid en voorzitter der commissie te **'s Gravenhage**, J. C. FABIUS, inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie;

tot leden: W. J. BONTE, schoolopziener in het district Hoorn; J. FERINGA AZN., hoofd eener bijzondere school te Utrecht; A. OP DE LAAR, hoofd eener bijzondere school te Noordwijk; L. GERHARDT, hoofd eener openbare school en directeur der Rijksnormalessen te Utrecht; W. DE VLETER, hoofd eener openbare school te 's Gravenhage; A. LANGHOUT, hoofd eener bijzondere school te Weesp; J. STRAUB, hoofd eener openbare school en directeur der Rijksnormalessen te 's Gravenhage; E. VAN EVERDINGEN, hoofd eener openbare school te Delft; Y. YKMA, hoofd eener openbare school te 's Gravenhage; D. H. COCHERET, hoofd eener bijzondere school te Rotterdam; J. M. SCHMIDT CRANS, leeraar aan de teekenacademie te 's Gravenhage;

tot leden-plaatsvervangers: H. V. LEOPOLD, hoofd eener openbare school te Delft; N. BROUWER, hoofd eener openbare school te Leiden; W. JANSSEN, hoofd eener bijzondere school te Utrecht; H. W. DISPER, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Bergen op Zoom; C. KAMERBEK, hoofd eener openbare school te Rotterdam;

tot lid en voorzitter der commissie te **Amsterdam**; W. VAN MARKEN, schoolopziener in het district 's Gravenhage:

tot leden: R. LEOPOLD, hoofd eener openbare school te Gouda; D. LAMÉRIS, hoofd eener openbare school te Utrecht; P. LE GRAND, hoofd eener bijzondere school te Amsterdam; J. STAMPERIUS, hoofd eener openbare school te Amsterdam; A. L. ROEST, hoofd eener bijzondere school te Amsterdam; G. MEIJER, onderwijzer aan de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam; M. L. VAN GEMERT, hoofd eener bijzondere school te Haarlem; P. H. VAN DER LEY, directeur der Rijksskweekschool voor onderwijzers te Haarlem; D. R. THIERRY, leeraar aan een bijzonder gymnasium te Zetten; H. BILLEVELD, directeur eener bijzondere kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam; K. BES, teekenonderwijzer te Amsterdam;

tot leden-plaatsvervangers; R. K. KUIPERS, onderwijzer bij de Rijksnormalessen te Gorinchem; R. HUSEN, hoofd eener bijzondere school te Utrecht; J. ROVERS, hoofd eener openbare school te Delft; C. W. HOENKAMP, hoofd eener openbare school te Utrecht; A. W. VAANDRAGER, hoofd eener openbare school te Schiedam;

tot lid en voorzitter der commissie te **Deventer**; mr. R. C. NIEUWENHUIS, schoolopziener in het district Deventer;

tot leden: dr. A. J. KRONENBERG, schoolopziener in het arrondissement Deventer; P. J. EITES, directeur der Rijksnormalessen te Deventer; D. B. WISSELINK, leeraar aan het gymnasium te Deventer; H. ZWARTS, hoofd eener openbare school te Deventer; I. F. H. A. LATER, N. L. W. A. GRAVELAAR, F. J. BOSMAN, R. SCHUILING, B. KOR-

TELING, onderwijzers aan de Rijksskweekschool voor onderwijzers te Deventer:

tot leden-plaatsvervangers: mr. A. G. A. baron SLOET TOT OLDHUIS, inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie; dr. J. J. LE ROY, leeraar aan de hoogere burgerschool voor meisjes te Deventer; D. A. A. DE NEYN VAN HOOGERFF, leeraar aan de hoogere burgerschool te Deventer; D. B. MANS, hoofd eener bijzondere school te Deventer; H. WUITE, hoofd eener openbare school te Zwolle;

tot lid en voorzitter der commissie te **Assen**: J. VAN DRUTEN, schoolopziener in het district Assen;

tot leden: J. DOORNBOS, schoolopziener in het arrondissement Assen; A. SCHUTTEN, directeur der Rijksnormalessen te Assen; P. LEENDERTS, leeraar aan het gymnasium te Assen; W. HUMMELN, hoofd eener bijzondere school te Assen; H. BARTELDUS, hoofd eener openbare school te Assen; J. KRANS, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Assen; L. MULDER, hoofd eener openbare school te Meppel; A. WIERSINGA, hoofd eener bijzondere school te Meppel; J. VAN DER LEEST, hoofd eener openbare school te Hogeveen;

tot leden-plaatsvervangers: Y. ZIJLSTRA, hoofd eener openbare school te Assen; H. J. TIMMERMAN, hoofd eener openbare school te Assen; B. HUISINGH, hoofd eener openbare school te Meppel; H. F. MEILINK, onderwijzer aan de Rijksnormalessen te Meppel; G. W. BRONS MIDDEL, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Meppel.

De uitslag dezer examens is in het volgende overzicht vermeld.

Gemeenten waar de examens werden afgenomen.	MANNELIJKE CANDIDATEN.				VROUWELIJKE CANDIDATEN.			
	Opge- komen.	Terug- getrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opge- komen.	Terug- getrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
Breda	142	6	94	42	7	»	4	3
Arnhem	164	5	112	47	14	»	3	11
's Gravenhage	219	15	149	55	16	1	8	7
Amsterdam	293	23	167	103	36	»	17	19
Deventer	72	6	33	33	2	»	»	2
Assen	212	15	134	63	9	1	1	7
Totaal 1890.	1 102	70	689	343	84	2	33	49
» 1889.	1 297	149	779	369	93	»	37	56
Vermindering.	195	79	90	26	9	— 2	4	7

De volgende tabel geeft een overzicht van het aantal volledige examens, afgelegd in elk der vakken, genoemd in het programma, behoorande bij het Koninklijk besluit van 27 Maart 1885 (*Staatsblad* n°. 74), en van het aantal

malen, dat voor elk dier vakken een voldoende en een onvoldoend eindcijfer is toegekend.

De ontvangen verslagen der commissiën worden aange troffen onder bijlage J.J.

COMMISSIËN TE	Lezen.			Schrijven.			Nederlandsche taal.			Vormleer.		
	Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan	
		voldoende.	onvoldoende.		voldoende.	onvoldoende.		voldoende.	onvoldoende.		voldoende.	onvoldoende.
Breda	111	97	14	134	133	1	111	60	51	102	72	30
Arnhem.	131	99	32	59	51	8	131	65	66	15	80	35
's Gravenhage.	166	112	54	218	212	6	166	108	58	165	121	44
Amsterdam.	236	215	21	290	275	15	236	161	75	225	172	53
Deventer	63	52	11	67	67	»	63	50	13	58	51	7
Assen.	166	104	62	207	166	41	166	90	76	150	109	41
Totaal	873	679	194	975	904	71	873	534	339	815	605	210
Mannelijk												
Breda.	6	6	»	7	6	1	6	5	1	6	5	1
Arnhem.	14	13	1	13	13	»	14	13	1	14	13	1
's Gravenhage.	12	10	2	16	16	»	12	10	2	14	11	3
Amsterdam.	30	28	2	36	36	»	30	28	2	34	23	11
Deventer	2	2	»	2	2	»	2	2	»	2	2	»
Assen.	8	7	1	8	7	1	8	8	»	8	7	1
Totaal	72	66	6	82	80	2	72	66	6	78	61	17
Algemeen totaal	945	745	200	1057	984	73	945	600	345	893	666	227
Vrouwelijk												

Van de geëxamineerden hadden, ingevolge art. 5, laatste lid, van het Koninklijk besluit van 27 Maart 1880

VAN HET EXAMEN IN DE WISKUNDE:

- Te Breda . . . 3 mannelijke kandidaten ;
- » Arnhem . . . 1 vrouwelijke kandidaat ;
- » 's Gravenhage 3 mannelijke kandidaten en 1 vrouwelijke kandidaat ;
- » Amsterdam . 8 mannelijke kandidaten ;
- » Deventer . . geen der kandidaten ;
- » Assen . . . 1 mannelijke en 1 vrouwelijke kandidaat.

Rekenen.			Aardrijkskunde.			Geschiedenis.			Kennis der natuur.			Wiskunde.			Handteekenen.		
Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan	
	volloende.	onvoldoende.		volloende.	onvoldoende.		volloende.	onvoldoende.		volloende.	onvoldoende.		volloende.	onvoldoende.		volloende.	onvoldoende.

candidaten.

102	62	40	49	43	6	49	38	11	49	24	25	48	27	21	75	38	37
115	81	34	59	44	15	59	40	19	59	49	10	59	44	15	157	73	84
165	115	50	141	125	16	141	106	35	141	94	47	139	101	38	122	101	21
225	165	60	205	161	44	205	163	42	206	112	94	191	119	72	166	110	56
58	40	18	52	26	26	52	33	19	52	35	17	47	32	15	49	44	5
150	108	42	141	97	44	135	93	42	128	86	42	138	78	60	120	46	74
815	571	244	647	496	151	641	473	168	635	400	235	622	401	221	689	412	277

candidaten.

6	3	3	3	3	»	3	3	»	3	2	1	3	3	»	6	2	4
14	14	»	12	9	3	12	6	6	12	11	1	11	6	5	14	12	2
14	9	5	13	11	2	13	11	2	13	10	3	9	9	»	8	7	1
34	25	9	32	26	6	32	27	5	32	12	20	30	18	12	29	27	2
2	2	»	2	2	»	2	2	»	2	2	»	2	2	»	2	2	»
8	8	»	8	7	1	8	6	2	8	8	»	7	5	2	8	5	3
78	61	17	70	58	12	70	55	15	70	45	25	62	43	19	67	55	12
893	632	261	717	554	163	711	528	183	705	445	260	684	444	240	756	467	289

(Staatsblad n°. 74) of art. 61, laatste zinrede, der wet tot regeling van het lager onderwijs, vrijstelling :

VAN HET EXAMEN IN HET HANDTEKKENEN :

- Te Breda . . . 4 mannelijke kandidaten ;
 » Arnhem . . . 2 mannelijke kandidaten ;
 » 's Gravenhage . 1 mannelijke candidaat en 2 vrouwelijke kandidaten ;
 » Amsterdam . . 7 mannelijke kandidaten ;
 » Deventer . . . geen der kandidaten ;
 » Assen 5 mannelijke kandidaten.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 4 Juni 1890, n° 1857, afd. onderwijs, werd bepaald, dat de commissiën, belast met het afnemen van examens in de vreemde talen, waarvan de programma's bij Koninklijk besluit van 14 October 1884, (*Staatsblad* n° 216) zijn vastgesteld, voor het jaar 1890 zitting zullen houden voor de Fransche en Hoogduitsche taal te 's Gravenhage en voor de Engelsche taal te Utrecht, en zijn benoemd:

tot lid en voorzitter van de commissie voor de **Fransche taal**, dr. A. G. VAN HAMEL, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen;

tot lid en voorzitter van de commissie voor de **Hoogduitsche taal**, dr. B. SYMONS, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen;

tot lid en voorzitter van de commissie voor de **Engelsche taal**, dr. W. G. BRILL, oud-hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

in de Commissie voor de *Fransche taal*:

tot leden: L. M. BAALÉ, leeraar aan de tweede hoogere burgerschool met 3jarigen cursus te Amsterdam; A. BOURQUIN, leeraar aan het gymnasium te Utrecht; L. CHATELAIN, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te 's Gravenhage; H. C. P. DIRKS, leeraar aan de kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam; C. F. VAN DUYL, onderwijzer aan de Rijks-kweekschool voor onderwijzers te Groningen; C. J. GIGANDET, leeraar aan de hoogere burgerschool met 3jarigen cursus te Rotterdam; G. J. GUICHARD, leeraar aan het gymnasium

en aan de hoogere burgerschool te Gorinchem; C. A. HOFMAN, hoofd eener school voor lager onderwijs te 's Gravenhage; J. S. PIQUER, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Zwolle; E. J. SOMMER, leeraar aan het gymnasium te Groningen; A. SUNIER, leeraar aan het gymnasium te Rotterdam; E. A. SUNIER, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam; N. L. VERLINT, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Utrecht; J. E. GACON, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage en P. WERKMAN, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden;

tot plaatsvervangende leden: A. H. W. DE BOCK, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te 's Gravenhage; H. DUVANLÉ, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool te Dordrecht; A. GAUTHRY, leeraar aan de hoogere burgerschool te Zaandam en A. D. LEEMAN, hoofd eener school voor lager onderwijs te Rotterdam.

Op voorstel van de voorzitters der commissiën voor de Hoogduitsche en de Engelsche taal, werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken bepaald, dat de examens in die vakken voor middelbaar en lager onderwijs gelijktijdig zouden worden afgenomen. Omtrent de samenstelling der commissiën voor die examens zij derhalve verwezen naar § 10 van hoofdstuk „Middelbaar Onderwijs" hiervoren.

De uitslag der examens, ook van dat in de Hoogduitsche en de Engelsche taal (lager onderwijs), is in het volgende overzicht vermeld.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	MANNELIJKE CANDIDATEN				VROUWELIJKE CANDIDATEN			
	die examens hebben afgelegd.	die zich onder het examen terugtrokken.	die werden		die examens hebben afgelegd.	die zich onder het examen terugtrokken.	die werden	
			toegelaten.	afgewezen.			toegelaten.	afgewezen.
Fransche taal	474	7	181	286	277	2	157	118
Hoogduitsche taal . .	136	1	57	78	64	1	33	10
Engelsche taal	110	>	47	63	103	>	66	37
Totaal in 1890 . . .	720	8	285	427	444	3	256	185
„ „ 1889	692	5	269	418	467	>	263	204
Vermeerdering . . .	28	3	16	9	— 23	3	— 7	— 19

Nadere bijzonderheden aangaande deze examens worden aangetroffen in door de commissiën uitgebrachte verslagen, die onder bijlagen O, P en R hierachter voorkomen.

In gymnastiek, handteekenen en landbouwkunde werden voorts nog examens afgenomen door commissiën, die tevens de kandidaten voor akten middelbaar onderwijs hebben geëxamineerd. Ten aanzien hiervan zij verwezen naar § 10 van het hoofdstuk Middelbaar onderwijs en naar de bijlagen R, M en Q.

Voor eerstbedoelde akte meldden zich 116 mannelijke en 5 vrouwelijke kandidaten aan, van welke respectievelijk 51 en 2 slaagden.

Aan het examen in handteekenen werd deelgenomen door 115 mannelijke en 28 vrouwelijke kandidaten, van welke respectievelijk 44 en 11 slaagden.

Het examen in landbouwkunde werd door 4 kandidaten afgelegd, van wie 2 in het bezit der akte konden worden gesteld.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken, van 25 Januari 1890, n° 237¹, afdeling Onderwijs, is bepaald, dat de examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de *nuttige* en de *fraaie handwerken voor meisjes*, voor het jaar 1890, zullen aanvangen op 24 Februari 1890, en dat de commissiën, met het afnemen dezer examens belast, zitting zullen houden voor de nuttige handwerken te Breda, 's Gravenhage, Utrecht en Leeuwarden; voor de fraaie handwerken te Breda, 's Gravenhage en Leeuwarden; en zijn benoemd:

te Breda:

a. tot lid en voorzitter der commissie voor de *nuttige handwerken*, de inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie;

tot leden, de dames M. L. F. A. T. RUEB, geboren DE BRUYN, te Breda; J. D. TOP, directrice der industrijschool voor meisjes te Arnhem, jonkvrouwe M. S. C. J. W. VERHEIJEN te 's Hertogenbosch;

tot plaatsvervanger van den voorzitter, de schoolopziener in het district 's Hertogenbosch;

tot plaatsvervangende leden, de dames G. PORTHEINE, directrice der Amalia-bewaarschool te 's Hertogenbosch; J. J. A. BONNIER, eerste onderwijzeres aan de Rijksleerschool te Maastricht;

b. tot lid en voorzitter der commissie voor de fraaie handwerken, de schoolopziener in het district Breda;

tot leden, de dames H. M. F. VAN LELYVELD, hoofd eener bijzondere school voor meisjes te Breda; E. P. C. DE MAN te Arnhem; J. SCHADER VAN DER DOES te Vianen; M. W. H. DE VISSER, hoofd der openbare school voor meisjes te Bergen op Zoom;

tot plaatsvervanger van den voorzitter, de schoolopziener in het district Tilburg;

tot plaatsvervangende leden, de dames M. E. HILKENS, hoofd eener openbare school voor meisjes te 's Hertogenbosch; J. W. E. PRÄVOT, onderwijzeres te Breda;

te 's Gravenhage:

a. tot lid en voorzitter der commissie voor de nuttige handwerken, de schoolopziener in het district Amsterdam, waarnemend inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie;

tot leden, de dames G. VAN EYK, geboren HARDEMAN, te 's Gravenhage; J. A. J. TESTAS te Amsterdam; C. J. VAN DEN ENDE, onderwijzeres in de vrouwelijke handwerken te 's Gravenhage; J. G. GRAVELOTTE, geboren PONTIER, onderwijzeres in de vrouwelijke handwerken te 's Gravenhage;

tot plaatsvervanger van den voorzitter, de schoolopziener in het district 's Gravenhage;

tot plaatsvervangende leden, de dames S. KLEYN, geboren VAN LIER, hoofd eener bijzondere school te 's Gravenhage; W. GERRAETS GOTTMANN, onderwijzeres bij de Rijksnormaallessen te Velzen;

b. tot lid en voorzitter der commissie voor de fraaie handwerken, de schoolopziener in het district Hoorn;

tot leden, de dames C. D. RUEB te Rotterdam; J. S. BRYDALS, directrice der industrieschool voor meisjes te 's Gravenhage; A. KNOL, vroeger directrice van het atelier van kunstnaaldwerk te Amsterdam;

tot plaatsvervanger van den voorzitter, de schoolopziener in het district Rotterdam;

tot plaatsvervangend lid, jonkvrouwe J. DE BOSCH KEMPER te Amsterdam;

te Utrecht:

tot lid en voorzitter der commissie voor de nuttige handwerken, de schoolopziener in het district Utrecht;

tot leden, de dames A. TRUNISSE, onderwijzeres in de vrouwelijke handwerken aan de gemeentelijke kweekschool te Amsterdam; A. S. BORRERMAN, geb. PHILIPS, onderwijzeres in de vrouwelijke handwerken te Utrecht; P. G. VAN DEN BERG, onderwijzeres in de vrouwelijke handwerken te Utrecht;

tot plaatsvervanger van den voorzitter, de schoolopziener in het district Dordrecht;

tot plaatsvervangend lid, mej. A. KROESR, onderwijzeres in de vrouwelijke handwerken te Amsterdam;

te Leeuwarden:

a. tot lid en voorzitter der commissie voor de nuttige handwerken, de schoolopziener in het district Heerenveen;

tot leden, de dames M. P. BAUMGARTEN, onderwijzeres in de handwerken aan de normaallessen te Kampen; T. VAN DEN BERG, geboren STROMP, onderwijzeres aan de normaallessen te Groningen; A. COOPMANS, onderwijzeres te Leeuwarden;

tot plaatsvervanger van den voorzitter, de schoolopziener in het district Assen;

tot plaatsvervangende leden, de dames M. M. E. ROELANTS te Leeuwarden; T. HEERINGA, te Franeker;

b. tot lid en voorzitter der commissie voor de fraaie handwerken, de schoolopziener in het district Leeuwarden;

tot leden, de dames M. H. HAUSER, onderwijzeres aan de normaallessen te Assen; M. LAATS, leerares aan de hogere burgerschool voor meisjes te Groningen; M. DE WIJS te Leeuwarden;

tot plaatsvervanger van den voorzitter, de schoolopziener in het district Winschoten;

tot plaatsvervangende leden, de dames jonkvrouwe J. C. SPEELMAN te Leeuwarden; W. DE VRIES te Dokkum.

De uitslag dezer examens is in het volgende overzicht vermeld.

Gemeenten waar de examens werden afgenomen.	Candidaten voor de nuttige handwerken.			Candidaten voor de fraaie handwerken.		
	Geëxamineerd.	Toegelaten	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
Breda	122	89	33	47	33	14
's Gravenhage	266	155	111	82	40	42
Utrecht	194	137	56	»	»	»
Leeuwarden	147	92	54	55	27	28
Totaal in 1890 . .	729	473	254	184	100	84
» » 1889 . .	659	426	233	169	96	73
Vermeerdering . .	70	47	21	15	4	11

Met betrekking tot den uitslag dezer examens, zijn door sommige commissiën de volgende bijzonderheden aan de Regeering medegedeeld.

Nuttige handwerken voor meisjes.

In het proces-verbaal der zittingen van de commissie,

die het examen in dit vak te BREDA heeft afgenomen, wordt het volgende aangetroffen:

» Het beginsel in 1888 door de Commissie gehuldigd, om geen akte toe te kennen aan haar, die een onvoldoend cijfer hadden verkregen voor naaien uit de hand en knippen of voor een dezer beide vakken en twee andere onderdeelen van het examen, werd ook nu weder getrouwd in toepas-

sing gebracht. Dit beginsel veroorzaakt echter in zeer enkele gevallen wel eens moeilijkheid. Had eene aspirante een onvoldoend cijfer in mazen en breien, maar voor de overige vakken een voldoende of meer dan voldoende en kon zij wegens de practijk op de machine slechts 2 of 3 punten behalen, dan was de aanspraak op eene akte verloren. De Commissie betreurt dit en meent, dat zóó weinig waarde aan het naaien op de machine moet gehecht worden, dat zij er zelfs geen bezwaar in zou zien dat onderdeel van het examen geheel te doen vervallen; te meer daar het toch onuitvoerbaar is om op de lagere school onderwijs in het naaien op de machine te geven. Het naaien op de machine is in elken machinewinkel spoedig te leeren voor haar die daarin belang stellen; men behoeft daarvoor niet eens onderwijzers te wezen. Voor het naaien op de machine werd dan ook geen hooger cijfer dan 4 (voldoende) toegekend. De Commissie zou het vak naaien op de machine gaarne vervangen zien door haken. Dit hoort wel degelijk bij de nuttige handwerken thuis, al schijnt het nu niet op de lagere scholen onderwezen te worden. Haken kan ook klassikaal behandeld worden, hetgeen met machine-naaien niet het geval is.

» Van half 9 tot 10 uur werd gestopt, van 10 tot 11½ uur gebreid en van 11½ tot 12½ genaaid. In dien tijd werd elke kandidaat ongeveer een half uur in de theorie ondervraagd, terwijl zij ook een kleedingstuk op het bord moest teekenen en eene kleine proeve moest geven van hare bedrevenheid in het naaien op de machine.

» Over het algemeen genomen werd een meer dan voldoende cijfer in de theorie behaald. Een eigenaardig verschijnsel deed zich hierbij voor; juist zij, die bij uitstek goed waren in de theorie of zij, die onder dit gedeelte van het examen eene zenuwachtige opgewektheid aan den dag legden, bleken niet zelden in de practijk minder ervaren te zijn.

» In den namiddag werd van half twee tot 3 uur genaaid en van 3 tot 4½ uur geknipt. Was het naaien geëindigd, dan werd het werk successievelijk nagezien en beoordeeld.

» De totaal indruk van het examen wordt elk jaar gunstiger. Drukte in de eerste jaren menig aspirante-zich zeer slecht uit, thans geschiedde dat alleen bij uitzondering; het is dan ook buiten twiifel, dat over het algemeen de opleiding veel beter is.

» De Commissie zou echter in overweging willen geven den leeftijd van 17 jaar als vereischte te stellen voor het afleggen van het examen in de handwerken, daar zich ook dit jaar wederom verscheidene kandidaten hebben aangemeld, nog niet eens den leeftijd van 16 jaar hadden bereikt. De bevoegdheid om als onderwijzers op te treden uit te reiken aan meisjes van 15 jaar is zeker niet paedagogisch handelen. Toch moest het geschieden, omdat eene aspirante aan de technische eischen van het examen voldeed en noch wet, noch besluit toelaat, dat de Commissie rekening houdt met den leeftijd der kandidaten.

De voorzitter der commissie welke te 's GRAVENHAGE zitting hield, schrijft:

» Van de 266 opgekomen kandidaten is de akte uitgereikt aan 155, terwijl 111 zijn afgewezen. Mogen deze cijfers, vergeleken bij die van vorige jaren, een vrij bevredigenden indruk maken, toch kan de uitslag der examens nog niet gunstig worden genoemd.

» In de techniek van sommige onderdeelen van het examen, en wel »mazen" en »stoppen" was vooruitgang te bespeuren. Het »naaien" en »het knippen" liet echter bij een zeer groot aantal kandidaten nog veel te wenschen over. Datzelfde moet ook worden gezegd van de juiste denkbeelden omtrent het geven van grondig ook klassikaal onderwijs in de nuttige handwerken. Velen bleven in een of meer van deze belangrijke onderdeelen van het examen beneden het middelmatige.

» Spraken vorige Commissiën reeds de wenschelijkheid uit, dat zij, die zich belasten met de opleiding van aanstaande onderwijzers in dat vak, vooral nadruk zouden leggen op de drie genoemde hoofdzaken, deze Commissie meent daarop nogmaals ernstig te mogen wijzen.

» Zonder twiifel was verder de mindere geschiktheid van onderscheidene kandidaten toe te schrijven aan haren jeugdigen leeftijd. Niets ongewoons toch is het dat meisjes van 15 à 16 jaar zich voor het examen aanmelden. En mocht

het nu al denkbaar zijn, dat iemand op dien leeftijd genoegzame vaardigheid in de practijk heeft verkregen om, wat het technisch gedeelte betreft een voldoende examen af te leggen, het zal wel geen betoog behoeven dat van zulke jeugdige personen, die zelve nauwelijks aan de kinderschoenen zijn ontwassen, niet verwacht kan worden, dat zij toegerust zijn met de eigenschappen eener goede onderwijzers.

» Waar aan zoodanige jeugdige kandidaten al een enkele keer voldoende cijfers voor de practijk konden worden gegeven, was het mondeling examen gewoonlijk van dien aard dat het eene afwijzing ten gevolge moest hebben.

» De Commissie veroorlooft zich daarom den wensch, dat ook voor dit examen 18jarige leeftijd worde gevorderd.

» De Commissie van het vorig jaar vestigde reeds de aandacht op het machine-naaien als examenvak. Ook deze Commissie neemt de vrijheid dat te doen. Zij is van meening dat dit gedeelte van het programma als onderwijsvak onuitvoerbaar niet alleen, maar ook uit een paedagogisch oogpunt af te raden is. Het komt haar daarom voor, dat de aanstaande onderwijzers geen behoefte heeft aan bedrevenheid in dit gedeelte van het vak. Zij spreekt als haar gevoelen uit, dat het zeker aan het onderwijs ten goede zou komen, indien de tijd, die zoowel tijdens het examen als gedurende de voorbereiding daartoe, afgezonderd moet worden, gebruikt kon worden voor zaken van meer practisch nut voor de onderwijzers, en zou het zeer toejuichen, wanneer het machine-naaien uit het programma verdween en het Koninklijk besluit in dien zin mocht worden gewijzigd.

In het verslag der Commissie welke te Utrecht zitting had, wordt o. a. gevonden:

» De inrichting van het examen was geheel dezelfde als die in het vorige jaar.

» Voor het examen hadden zich 197 kandidaten aangegaven. Drie zagen wegens ziekte er van af; voor drie andere werd wegens ongesteldheid de examendag verschoven; een der kandidaten trok zich na het mondeling examen terug; 137 slaagden.

» Wat den leeftijd betreft, gemiddeld was die weer iets lager dan vroeger; onder de kandidaten waren er twee van 15 jaar, negen van 16 jaar en vijf van 17 jaar.

» Het programma schrijft geen leeftijd voor, zoodat de Commissie dan ook geen bezwaar kon maken tegen de toelating van de in haar oog te jeugdige meisjes.

» Twee en twintig kandidaten waren in het vorige jaar of vroeger door de Commissie te Utrecht afgewezen.

» Het examen in de theorie der handwerken laat, niet-tegenstaande de hulpmiddelen, zooals handleidingen voor elk vak en doelmatige kartons, in de laatste jaren zeer zijn toegenomen, nog veel te wenschen over, vooral wat de duidelijkheid betreft van de verklaringen, hoe het onderwijs aan kinderen is te geven. Menige kandidaat wist wel te zeggen, hoe zij zelve een of ander werk begonnen of voortzetten zou, maar scheen niet te begrijpen dat er een groot onderscheid bestaat tusschen het verrichten van eenigen arbeid en het onderwijzen daarvan aan eene klasse van jonge kinderen.

» Bij de methodiek kon dan ook slechts 43 maal het cijfer 5 (goed) en niet meer dan 15 maal het cijfer 6 (zeer goed) worden toegekend.

» Reeds in het vorig verslag is er op gewezen dat zoo weinig kandidaten bekend zijn met de grondstoffen die bij het onderwijs in de nuttige handwerken gebruikt worden. De commissie blijft van gevoelen, dat vooral de onderwijzers in de handwerken niet alleen die stoffen moet kennen, maar ook dient te weten, waartoe althans de meest voorkomende gebruikt worden. Telken jare waren stalen op het examen voorhanden, en werd over de stoffen gevraagd; toch moest de commissie weer ervaren, dat menige kandidaat geheel onbekend was met de stoffen, die zij dagelijks gebruikt.

» In de vaardigheid der kandidaten vooral bij het naaien en mazen is niet veel vooruitgang merkbaar. Niettegenstaande bijv. voor het naaien twee volle uren waren toegestaan, was bij zeer vele kandidaten de hoeveelheid geleverd werk veel te gering. Daar het programma de kennis van het gebruik der naaimachine eischt, schijnt men in de meening te verkeeren, dat men zich minder in het naaien

uit de hand heeft te oefenen. Toch blijft naar de meening der commissie het naaien uit de hand de grondslag voor het onderwijs van dat vak op de lagere school."

De voorzitter der commissie te LEEUWARDEN deelt mede:

» De uitslag van de te Leeuwarden gehouden examens in de nuttige handwerken kan bevredigend genoemd worden; aan 92 van de 147 kandidaten kon de akte worden toegekend; het hoogst aantal punten dat behaald werd, was 38 en verschilde met het laagst aantal dat verkregen werd niet minder dan 24 punten.

» Van de verschillende onderdeelen van het examen was het »mazen" verreweg het meest onvoldoende; het was bij vele kandidaten slordig en zeer onnauwkeurig en toch werd er geen ander werk opgegeven dan aan groote of kleine kousen *kan* voorkomen en ook werkelijk voorkomt. Het »mazen en aanmazen" in den boord deed bij de commissie het vermoeden ontstaan, dat vele kandidaten zich voor dat werk alleen hadden geoefend in *recht* breiwerk, in plaats van in den boord zelf.

» Voor de andere vakken was het getal kandidaten, dat onvoldoend werk leverde, niet zoo groot.

» De commissie vond het een zeer verblijdend verschijnsel, dat er zoo dikwijls een voldoende cijfer voor de theorie kon worden toegekend. Van al de 147 examens in dit vak waren 112 voldoende. Wellicht is dit hieraan toe te schrijven, dat het meer en meer gevoeld wordt, hoe noodig het is, dat men, om juiste denkbeelden te verkrijgen van de wijze waarop het onderwijs in de handwerken moet worden ingericht, meer dan vroeger het geval was, het onderwijs geven van geoefenden gadeslaat en zich onder de leiding van ervaren onderwijzers oefent in het geven van onderwijs.

» De verschillende hulpmiddelen van het onderwijs en de wijze waarop die worden gebruikt, waren aan bijna alle kandidaten bekend; ook de kennis van de meest voorkomende grondstoffen en wat van deze gemaakt kan worden, was bij de meerderheid voldoende te heeten.

» Het naaien met de machine was aan geene enkele der kandidaten vreemd."

Fraaie handwerken voor meisjes.

Omtrent het examen in dit vak bericht de commissie te BREDA het volgende:

» Zooals reeds vorige jaren werd opgemerkt, is het aantal

van acht kandidaten per dag te groot. Hebben al de kandidaten 25 minuten voor het theoretisch examen gehad, dan is er voor acht kandidaten drie uur en twintig minuten gebruikt; in de overige veertig minuten moet het werk uitgedeeld en het oordeel over de theorie uitgesproken worden.

» Door toevallige omstandigheden zijn er dit jaar dagen geweest, waarop 7 of 6 kandidaten voor de commissie kwamen en het is gebleken dat het werk veel geregelder afliep.

» Weer werd van de zijde der kandidaten gehoord en van de zijde der commissie bevestigd, dat de tijd van het examen te kort is, in aanmerking genomen het groot aantal vakken.

» Van het opgegeven werk wordt over het algemeen te weinig afgemaakt om goed beoordeeld te kunnen worden, terwijl de kandidaten zich haasten, omdat zij weten, hoe weinig tijd haar voor het werk kan gegeven worden. Daarom spreekt de commissie weer den wensch uit, dat de tijd van het examen moge verlengd worden met minstens een halven dag.

» De algemeene indruk van het werk verschilde met dien van andere jaren. Het bleek, dat de hoofdvakken, borduren, teekenen en theorie beter beoefend waren, maar daartegenover stond de groote fout, dat de kandidaten de zoogenaamde bijvakken wat al te veel op zijde hadden geschoven, zoodat velen er weinig of niets van terechtbrachten.

» Zooals gezegd is, was het borduren beter beoefend, maar de Commissie blijft van oordeel, dat velen zonder overleg en zonder vastgesteld plan dit werk uitvoeren. Men begrijpt doorgaans het opgegeven model niet en borduurt daardoor verkeerd.

» Vooral in teekenen waren groote vorderingen te bespeuren.

» De theorie blijft een onderdeel van het examen, dat weinig tot zijn recht komt.

» Het is klaarblijkelijk, dat geheel onontwikkelde kandidaten, zooals er velen bij de examens in de handwerken voorkomen, onmogelijk de theoretische handleidingen kunnen begrijpen, zelfs al hebben ze daarbij eene goede leiding.

» Ten laatste mag met nadruk aangedrongen worden op meerdere technische vaardigheid en vooral op netheid bij het afmaken der werken.

» Hoe kunnen fraaie handwerken ooit fraai zijn, wanneer ze onzindelijk en met weinig zorg zijn vervaardigd.

» De navolgende tabellarische opgave der behaalde cijfers geven eenigzins een denkbeeld van het gehalte van het ingeleverde werk voor de verschillende vakken.

V A K K E N waarin werd geëxamineerd.	Aantal malen dat werd toegekend het cijfer					
	6	5	4	3	2	1
Engelsch borduurwerk	2	9	21	13	1	1
Fransch borduurwerk	4	11	19	9	4	0
Haken 28 kandidaten.	4	9	10	1	1	3
Breien 19 »	0	6	10	1	0	2
Macramé 25 »	0	2	14	4	3	2
Knoopen 22 »	6	3	8	1	1	3
Guipure 22 »	3	8	9	2	0	0
Kantsteken { tulle dichten } . . 25 »	4	3	12	3	1	2
	3	3	8	4	2	5
Ontwerpen van patronen	7	10	18	7	4	1
Theorie	3	17	19	6	2	0

De commissie te 's GRAVENHAGE meldt:

» Bij het mondeling onderzoek betreffende » de wijze, waarop eenige verschillende handwerken behooren te wor-

den aangevangen en voltooid " toonden de kandidaten, dat door haar de eerste regelen, welke aan deze versieringskunst ten grondslag liggen, beter worden begrepen dan vroeger het geval was. Ook hetgeen er noodig is voor het

geven van klassikaal onderwijs in dit vak is haar duidelijker dan voorheen, doch de gave om zich gemakkelijk en helder uit te drukken, zoo noodig voor de aanstaande onderwijzers, liet bij de meesten nog veel te wenschen over.

»In het breien, haken en knopen werden over het algemeen niet zulke hooge cijfers verkregen, als men bij deze eenvoudige handgrepen mocht verwachten. Meer vaardigheid in en bekendheid met het kleine aantal draadslingeren, waardoor bij deze maaswerken het ornament ontstaat, ware voor de kandidaten voorzeker van meer nut bij het snel en juist weergeven van het voorgelegde staal, dan toevallig al of niet bekendheid met een of ander patroon.

»Het Engelsch borduren, waarvoor ditmaal meer tijd was toegestaan dan bij vorige examens, wordt gaandeweg beter; doch hetzelfde kan niet van Fransch borduren gezegd worden. De goede inrichtingen van onderwijs daargelaten, waar de leerling geleidelijk in de bewerking van iedere grondstof wordt geoefend, bleek uit het examen van velen der afgewezen kandidaten, dat hare opleiding vooral hierin onvoldoende was en dat het onderwijs zich had bepaald tot het maken van enkele proeven op één en dezelfde grondstof. Op deze wijze wordt men natuurlijk de techniek niet meester, die vooral bij het borduren zich eenigszins wijzigt naar den aard van het materieel, en al blijft op de school het gebruik van eenvoudige stevige stoffen aangewezen, zoo mag men toch met recht van de onderwijzers verwachten, dat het haar hetzelfde is, of zij op linnen, neteldoek, laken, zijde, enz. borduurt. Eene te korte voorbereiding zal wel de voornaamste oorzaak zijn van deze bekrompen opvatting en van het gering-schatten van deze schoone techniek, die het meest van alle het naaldwerk tot kunstvak verheft.

»De kleine proeven van guipure en kantsteeken werden vrij goed uitgevoerd.

»Het »ontwerpen van patronen", waarvoor ditmaal de opgave was, om van een daartoe geschiktte rechten rand een gebogen te maken, of wel omgekeerd, of het bij-schetsen van een hoek aan een gegeven rand, leverde nog weinig bevredigende uitkomsten op. Was ook het teekenen zelf, op eenige uitzonderingen na, iets beter dan vroeger, slechts weinige kandidaten toonden een goed *begrip* van de teekening te hebben.

»Vormen en motieven, de eerste beginselen van samen-stelling, worden nog weinig gekend en toegepast. Sommigen rijen stelen, knoppen, bloemen en bladeren aan elkaar, als een kind zijn kraaltjes. Van grondlijn, uitgangspunt, middelpunt, eindigingsvorm, is soms geen spoor te ontdekken, ook waar deze op het voorbeeld zoo duidelijk te zien zijn. Met verhoudingen van de vormen en lijnen onderling en van deze tot den grond, alsmede met het uitzetten der hulplijnen gaat het evenzoo. Vandaar ook de groote moeite om, in den wel is waar slechts korten tijd, tot eenig resultaat, tot eene goed aangegevene, zij het dan ook niet voltooide, oplossing te geraken.

»In verband met dit laatste wijst de commissie ten slotte opnieuw op de wenschelijkheid van het geven van meer tijd voor het examen. Moet het examen in één dag afloopen, dan moet er van de kandidaten te langdurige inspanning geëischt worden, en toch blijft de tijd te kort, om ze in de gelegenheid te stellen meer voltooide proeven van werk te leveren. Vooral voor »het ontwerpen van patronen" is meer tijd, dan nu beschikbaar kan gesteld worden, dringend gewenscht."

Door de commissie te LERUWARDEN wordt medegedeeld:

»Over het geheel waren de toegesende cijfers niet zeer hoog, waaruit de commissie moet opmaken, dat de kandidaten het examen in de fraaie handwerken wel eenig-zins te licht opvatten, en zich vooral op de hoofdvakken, borduren, teekenen en theorie, niet genoeg toegaven; zelden kon daarvoor het hoogste cijfer worden gegeven.

»Onder haar waren er slechts enkelen, die vlug en gemakkelijk de voorbeelden, haar gegeven, naverkten en bij de theorie zich helder en duidelijk wisten uit te drukken.

»Door die enkelen werd echter het bewijs geleverd, dat de eischen door de commissie niet te hoog waren opgevoerd.

»Het is het oordeel der commissieleden, dat de opleiding in het teekenen van de meeste kandidaten niet geschiedt met het oog op de vereischte kennis voor de fraaie handwerken.

»Het was te bemerken, dat er onder de kandidaten velen waren, die aan dat vak te weinig tijd hadden besteed.

»Ook de cijfers voor Engelsch en Fransch borduurwerk toegekend, waren over het algemeen vrij laag; een feit te meer te betreuren, omdat het door de commissie tot een der hoofdvakken werd gerekend.

»De examens in de andere vakken gaven geen aanleiding tot het maken van bijzondere opmerkingen."

Krachts art. 6, alin. 2, der wet tot regeling van het lager onderwijs, werd aan 13 vreemdelingen vergunning verleend tot het geven van lager onderwijs.

Zij waren afkomstig uit:

Engeland, 1 man;

Duitschland, 8 vrouwen;

België, 2 mannen en 2 vrouwen.

§ 15. TOEZICHT OP HET LAGER ONDERWIJS.

Met ingang van 1 April 1890 werd aan den heer A. MOENS, als inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie, en aan den heer dr. J. J. KERNEN, als inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie, op hun verzoek eervol ontslag verleend, met dankbetuiging voor de door hen gedurende vele jaren den lande bewezen diensten.

In hunne plaats werden benoemd, tot inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie de heer J. C. FABUS, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, en tot inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie de heer mr. A. G. A. baron SLOOT tot OLDHUIS, schoolopziener in de district Zwolle.

Ter vervulling der daardoor in het district Zwolle ontstane vacature werd benoemd, met ingang van 16 Mei 1890, de heer mr. Th. Ruys J.Pz., schoolopziener in het district Arnhem; tot diens opvolger de heer J. N. VALKHOFF, schoolopziener in het district Heerenveen en in laatstgenoemd district de heer J. E. VAN RENNESSE, commies bij het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Aan den heer F. H. W. KUYPERS werd, met ingang van 1 April 1890, op zijn verzoek eervol ontslag verleend als schoolopziener in het district Tiel, in welk district de heer A. M. VAN VOORTHUYSEN, met ingang van 16 Mei 1890 tot opvolger werd aangewezen.

De voorgevallen mutatiën onder de arrondissements-schoolopzieners zijn in het volgende overzicht vermeld.

Arrondissement.	Op verzoek eervol ontslagen of overleden.	Benoemd.
Nijmegen	A. M. VAN VOORTHUYSEN.	dr. M. J. H. HOUBA.
Vlaardingen	mr. H. PH. DR. KANTER.	A. R. VAN BEEKUM MAURISSE.
Amsterdam (Oostelijk)	B. A. H. ARNTZENIUS.	J. W. BOELLAARD.
Zierikzee	mr. D. N. VAN HOTTEN.	G. KOK.
Dokkum	mr. H. KUYPERS.	C. WIERINGA.
Ommen	dr. H. F. KUYPER.	G. A. BOSCH.
Idem	G. A. BOSCH.	mr. H. G. JORDENS.
Hoogeveen	mr. A. C. C. FOLKERSMA.	G. A. BOSCH.

Over het algemeen kweeft zich het schooltoezicht met belangstelling van zijne taak. De Koninklijke besluiten en verdere voorschriften, welke strekten om de uitvoering van art. 54 bis en art. 12 der gewijzigde wet op het lager onderwijs te verzekeren, gaven eene groote uitbreiding aan den werkring zoowel der districts-, maar vooral van de arrondissements-schoolopzieners.

Op splitsing van sommige districten in meerdere arrondissementen werd aangedrongen.

Het plaatselijk toezicht liet, behoudens enkele zeer loffelijke uitzonderingen, evenals vroeger, veel te wenschen over.

Het aantal commissiën van toezicht was op het einde van 1890 231, namelijk in Noordbrabant 26, in Gelderland 1, in Zuidholland 42, in Noordholland 27, in Zee-

land 8, in Utrecht 6, in Friesland 34, in Overijssel 22, in Groningen 32, in Drenthe 13 en in Limburg 20.

In 6 gemeenten werden bovendien, krachtens art. 79, alinea 1, der wet, gecommiteerden door burgemeester en wethouders met het schoolbezoek belast.

Voor al in grootere gemeenten werd het meer en meer regel het toezicht op het onderwijs in de handwerken aan dames-commissiën op te dragen.

§ 16. KOSTEN VAN HET OPENBAAR LAGER ONDERWIJS.

Het volgende overzicht bevat de uitgaven van het Rijk ten behoeve van het lager onderwijs in 1890, vergeleken met die over 1889.

1890.	1889.	Vermeerdering.
I. Schooltoezicht.		
a. Jaarwedden:		
1. der inspecteurs f 10 500,00		
2. » districts-schoolopzieners 61 875,00		
		f 72 375,00
b. Reis- en verblijfkosten:		
1. der inspecteurs f 910,22 ^s		
2. » districts-schoolopzieners 11 439,81		
3. » arrond.-schoolopzieners 39 953,21 ^s		
		52 303,25
c. Bureelkosten:		
1. der inspecteurs f 900,00		
2. » districts-schoolopzieners 4 950,00		
		5 850,00
d. Kosten van vergaderingen. 7 835,00		
f 130 606,60	f 128 202,87^s	f 2 403,72^s
II. Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.		
a. Rijkskweekscholen voor onderwijzers en daaraan verbonden leerscholen:		
I. Personeel:		
's Hertogenbosch f 26 950,00		
Nijmegen (conciërge) 500,00		
Haarlem 27 594,99 ^s		
Middelburg 28 300,00		
Deventer 29 672,21 ^s		
Groningen 30 816,66 ^s		
Maastricht 33 974,99 ^s		
		f 177 808,87
2. Materieel;		
's Hertogenbosch f 7 238,79 ^s		
Nijmegen (onderhoud ge- bouw) 444,17 ^s		
Haarlem 8 413,02		
Middelburg 4 580,75 ^s		
Deventer 6 286,24 ^s		
Groningen 6 807,75 ^s		
Maastricht 9 447,54		
		43 218,28 ^s

3. Toelagen aan kweekelingen :

's Hertogenbosch	f 21 325,00	
Haarlem	22 485,83	
Middelburg	19 250,00	
Deventer	22 000,00	
Groningen	21 825,00	
Maastricht	22 300,00	
	<u>f 129 185,83</u>	
		<u>f 350 212,98⁵</u>

b. Subsidien voor kweekscholen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen :

1. Gemeentelijke kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen .	f 40 139,88	
2. Bijzondere kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen .	42 732,49	
	<u>82 872,37</u>	

c. Rijksnormaallessen :

1. Noordbrabant	f 44 205,53	
2. Gelderland	39 101,58 ⁵	
3. Zuidholland	100 794,90 ⁵	
4. Noordholland	37 884,74 ⁵	
5. Zeeland	22 759,45	
6. Utrecht	24 225,36 ⁵	
7. Friesland	35 015,72	
8. Overijssel	39 763,71	
9. Groningen	25 472,61	
10. Drenthe	17 043,51	
11. Limburg	27 338,63	
	<u>413 605,76</u>	

f 846 691,11 ⁵	f 899 172,49 ⁵	f — 52 481,38
---------------------------	---------------------------	---------------

III. Toelagen tot bekostiging der arrondissements-bibliotheken en tot bestrijding van kleine uitgaven ter bevordering van het doel der onderwijzers-bijeenkomsten . . .

6 796,04 ⁵	6 789,55	6,49 ⁵
-----------------------	----------	-------------------

IV. Rijks lagere scholen.

a. Personeel :

Weststellingwerf	f 2 200,00	
Steenwijkerwold	2 500,00	
Vladder	7 000,00	
	<u>f 11 700,00</u>	

b. Materieel :

Weststellingwerf	f 3 388,49	
Steenwijkerwold	577,51	
Vladder	1 701,15	
	<u>5 667,15</u>	

17 367,15	20 623,08 ⁵	— 3 255,93 ⁵
-----------	------------------------	-------------------------

	1890.	1889.	Vermeerdering.
V. <i>Bijdragen aan gemeenten, vervangende de vroegere Rijksjaarveelden.</i>			
a. Noordbrabant f 38 227,50			
b. Gelderland 8 481,80			
c. Zuidholland 2 680,40			
d. Noordholland 1 496,00			
e. Zeeland 3 902,00			
f. Utrecht 845,00			
g. Friesland 664,00			
h. Overijssel 7 262,30			
i. Groningen 8 794,10			
j. Drenthe 446,90			
	f 72 800,00	f 72 800,00	>
VI. <i>Vergoeding door het Rijk aan de gemeenten voor de kosten van haar lager onderwijs ten gevolge van art. 45 der wet, met inbegrip der bijbetaling van te weinig genoten vergoeding over 1888.</i>			
a. Noordbrabant f 173 881,50			
b. Gelderland 297 187,00 ⁵			
c. Zuidholland 729 537,22			
d. Noordholland 716 060,90			
e. Zeeland 136 315,73 ⁵			
f. Utrecht 111 000,59			
g. Friesland 238 530,36 ⁵			
h. Overijssel 190 863,00			
i. Groningen 201 666,57 ⁵			
j. Drenthe 95 664,17			
k. Limburg 100 554,45 ⁵			
	2 991 261,51 ⁵	2 988 797,09	f 2 464,42 ⁵
VII. <i>Bijdragen aan gemeenten krachtens art. 49 der wet.</i>			
a. Noordbrabant f 2 635,00			
b. Gelderland 12 300,00			
c. Zuidholland 19 310,00			
d. Noordholland 70 445,30			
e. Zeeland 21 340,00			
f. Utrecht 300,00			
g. Friesland 54 100,00			
h. Overijssel 12 250,00			
i. Groningen 5 000,00			
j. Drenthe 6 100,00			
k. Limburg 29 655,00			
	233 435,30	165 485,00	67 950,30
VIII. <i>Reis- en verblijfskosten en vacatiegelden der leden van de commissiën tot het examineeren van hen die eene der akten van bekwaamheid vermeld in art. 56, onder a en b, of eene akte van bekwaamheid in de handwerken vermeld in art. 65bis der wet, wenschten te ontmoangen, benevens verdere kosten dier examens.</i>			
	73 094,36	77 628,23 ⁵	— 4 533,87 ⁵

	1890.	1889.	Vermeerdering.
IX. Gratificatiën aan onderwijzers	"	"	"
X. Pensioenen aan onderwijzers	f 299 189,75	f 284 718,91 ⁵	f 14 470,83 ⁵
XI. Wachtgelden ingevolge art 39 der wet.	699,99 ⁵	425,00	274,99 ⁵
XII. Wachtgelden krachtens het 1ste lid van alin. 2 van art. 92 der wet	2 300,00	2 300,00	"
XIII. Subsidie aan het pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren ter tegemoetkoming in de kosten der werkzaamheden aan den Raad van Toezicht opgedragen bij de wet tot regeling van het lager onderwijs en het Koninklijk besluit van 8 Februari 1881 (Staatsblad n°. 26).	1 500,00	1 500,00	"
Totaal . . .	f 4 675 741,83	f 4 648 442,24 ⁵	f 27 299,58 ⁵

De inkomsten van het Rijk ter zake van het lager onderwijs in 1890 waren als volgt:

Opbrengst van schoolgelden aan de leerscholen, verbonden aan 's Rijks-kweekscholen voor onderwijzers:

's Hertogenbosch	f 1 703,75
Haarlem	1 561,00
Middelburg	3 051,75
Deventer	1 796,80
Groningen.	1 188,60
Maastricht.	3 403,75
	<u>f 12 705,65</u>

Bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen:

Noordbrabant.	f 11 448,61
Gelderland.	17 293,00 ⁵
Zuidholland	39 480,94
Noordholland.	39 999,67
Zeeland	8 687,77
Utrecht.	6 171,68
Friesland	14 457,87
Overijssel	11 743,18
Groningen.	12 747,41 ⁵
Drenthe.	4 684,61 ⁵
Limburg	5 208,66 ⁵
	<u>171 923,42</u>

Opbrengst der examen-gelden ingevolge art. 65 ter der wet op het lager onderwijs	30 018,00
Totaal . . .	<u>f 214 647,07</u>

In 1889 bedroegen de inkomsten f 183 606,76⁵.

Voorts is, ter verrekening van de door de gemeenten over 1888 te veel genoten vergoeding volgens art. 45 der wet op het lager onderwijs, overeenkomstig het voorschrift in art. 8 van het Koninklijk besluit van 23 December 1889 (Staatsblad n°. 189), op de voor 1890 toegekende vergoeding ingehouden:

in Noordbrabant	f 10 852,92
> Gelderland	7 611,84 ⁵
> Zuidholland	14 940,86 ⁵
> Noordholland.	15 549,66
> Zeeland	3 067,20 ⁵
> Utrecht	3 586,26
> Friesland	7 297,33
> Overijssel	4 180,73 ⁵
> Groningen.	5 098,69
> Drenthe	2 695,39
> Limburg	14 599,68 ⁵
Totaal . . .	<u>f 89 480,58⁵</u>

Trekt men het bedrag der inkomsten en dat der vermelde inhoudingen, te zamen bedragende f 304 127,65⁵ van het cijfer der uitgaven af, dan blijkt, dat het zuiver bedrag der Rijksuitgaven in 1890 was . f 4 371 614,17⁵

In 1889 was dit 4 374 451,60⁵

Vermindering . . .	<u>f 2 837,43</u>
--------------------	-------------------

Het vorenstaand overzicht wijst ten aanzien van de volgende onderwerpen op vermeerdering van uitgaven tot de bedragen, achter ieder onderwerp vermeld, als:

schooltoezicht	f 2 403,72 ⁵
arrondissements-bibliotheken en onderwijzersbijeenkomsten	6,49 ⁵
bijdragen, krachtens art. 49 der wet	67 950,30
pensioenen	14 470,83 ⁵
wachtgelden	274,99 ⁵

terwijl het bedrag, dat als vergoeding aan de gemeenten, volgens art. 45 der wet, ten laste van hoofdstuk V der Staatsbegrooting van 1890 is gebracht f 2464,42⁵ meer beloopt, dan dat over 1889. Vergelijkt men echter hetgeen in beide jaren te dezer zake, na aftrek der inhoudingen van het te veel genotene over vroegere jaren, uitgegeven is, dan vindt men eene vermeerdering van f 3367,71⁵.

De uitgaven verminderden voor de na te noemen onderwerpen met de daarbij vermelde sommen, en wel:

opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	f 52 418,38
--	-------------

Rijks lagere scholen	f 3 255,93 ⁵
examen-kosten	4 533,87 ⁵

De Rijksinkomsten vermeerderden vooreerst met de opbrengst der examengelden, terwijl voorts aan pensioensbijdragen van onderwijzers f 2512,95⁵ meer werd ontvangen. Daarentegen verminderde de opbrengst der schoolgelden met f 1490,65.

In de volgende tabel zijn de uitgaven en inkomsten der gemeenten voor het lager onderwijs vermeld.

Uitgaven en inkomsten der gemeenten

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.
Onderwijzend personeel	f 547 683,40 ^s	f 839 644,00 ^s	f 2 036 225,89 ^s	f 2 012 385,47
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollokalen	3 704,33 ^s	18 499,48 ^s	17 293,79	42 072,76
Nieuwe schoollokalen	23 264,95	131 604,31	315 409,11 ^s	93 271,83 ^s
Onderhoud van schoollokalen	23 708,54	41 510,41	139 845,19	94 170,04 ^s
Schoolmeubelen en schoolbehoefden	41 947,68 ^s	70 948,51 ^s	164 413,64	138 605,00 ^s
Vuur en licht in de schoollokalen	23 953,79	43 652,05	84 275,69	142 156,51 ^s
Plaatselijke commissiën van toezicht	751,25	1 168,07	3 664,34 ^s	4 688,23 ^s
Kosten van het vergelijkend onderzoek voor hoofden van openbare scholen	152,96	686,20	2 990,92	1 710,15
Pensioenen aan onderwijzers, vóór 1858 verleend. .	"	"	"	31,25
Subsidiën aan bijzondere scholen	7 757,50	11 816,67	5 206,89 ^s	6 087,02 ^s
Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen . .	1 252,50	1 305,51	72 932,31	61 928,77
Uitkeeringen aan andere gemeenten	4 950,61 ^s	1 495,59	9 856,72 ^s	12 058,94
Kosten wegens aanmoediging van getrouw schoolbezoek	2 734,85	2 390,59	9 567,80 ^s	13 868,72
Andere uitgaven	7 860,10 ^s	17 828,09 ^s	7 463,91	24 169,42
Totaal in 1890	f 689 722,48 ^s	f 1 182 549,50	f 2 869 146,23	f 2 647 204,14
" " 1889	718 030,26	1 203 038,33	2 805 685,47 ^s	2 563 429,01 ^s
Vermeerdering	f — 28 307,77 ^s	f — 20 488,83	f 63 460,75 ^s	f 83 775,12 ^s
Opbrengst der schoolgelden	f 75 837,66 ^s	f 141 535,77	f 395 450,47	f 398 202,54
Bijdragen van het Rijk, vervangende de vroegere Rijksjaarwedden	38 227,50	8 481,80	2 680,40	1 496,00
Vergoeding door het Rijk, volgens art. 45 der wet, met inbegrip der bijbetaling wegens te weinig genoten vergoeding over 1888 en na aftrek der te veel genoten vergoeding over dat jaar	163 028,58	289 575,16	714 596,35 ^s	700 511,24
Subsidiën van het Rijk, krachtens art. 49 der wet .	2 635,00	12 300,00	19 310,00	70 445,30
Bijdragen van andere gemeenten	5 400,61 ^s	1 495,59	10 293,39 ^s	11 947,21 ^s
Opbrengst van bijzondere fondsen	862,40	2 470,53	5 666,76	3 681,40
Totaal in 1890	f 285 991,76	f 455 858,85	f 1 147 997,38	f 1 186 283,69 ^s
" " 1889	293 724,74 ^s	461 750,69	1 140 677,78 ^s	1 099 817,45 ^s
Vermeerdering	f — 7 732,98 ^s	f — 5 891,84	f 7 319,59 ^s	f 86 466,24
Zuiver bedrag der uitgaven in 1890	f 403 730,72 ^s	f 726 690,65	f 1 721 148,85	f 1 460 920,44 ^s
" " " " 1889	424 305,51 ^s	741 287,64	1 665 007,69	1 463 611,56
Vermeerdering	f — 20 574,79	f — 14 596,99	f 56 141,16	f — 2 691,11 ^s

(1) Dit bedrag is f 50,40^s hooger dan het totaal der "bijdragen van andere gemeenten" onder de inkomsten verantwoord, aan-

behoefte van het lager onderwijs in 1890.

Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
CAVEN.							
f 433 391,24 ^s	f 307 137,52	f 712 020,42	f 568 307,90	f 629 749,67	f 230 610,07	f 256 552,55 ^s	f 8 573 708,15 ^s
4 115,18 ^s	3 926,05 ^s	15 206,08 ^s	16 867,43	13 685,10 ^s	3 758,71	1 731,01	140 859,95
2 929,29 ^s	47 653,14	59 236,46 ^s	34 432,55 ^s	27 891,02 ^s	86 729,70 ^s	79 659,17	902 081,56 ^s
26 883,90 ^s	17 024,18	36 246,67	27 334,68	40 607,59 ^s	8 660,95	8 721,25 ^s	464 713,42
32 792,10 ^s	38 980,21	41 794,66	37 050,54 ^s	45 398,02 ^s	15 309,11 ^s	29 138,22 ^s	656 377,73
14 039,68 ^s	19 127,67	42 289,46	31 902,85	29 283,37 ^s	9 885,03 ^s	14 785,41 ^s	455 351,53 ^s
534,32 ^s	376,75	3 691,92 ^s	1 022,79	1 798,21 ^s	66,00	201,60	17 963,50 ^s
„	8,90	653,74	429,88	127,55	33,75	84,00	6 878,05
„	„	„	„	„	„	„	31,25
„	5 729,91	1 400,00	6 500,00	630,00	1 375,00	6 415,00	52 918,00
1 947,03 ^s	2 688,26 ^s	1 790,00	3 112,90	11 445,87 ^s	10,00	505,88	158 919,04 ^s
1 449,05 ^s	9 986,34 ^s	3 808,22	8 670,81	2 962,20 ^s	855,00	2 787,50	(1) 58 881,00 ^s
869,46	814,74	2 681,33 ^s	1 047,43	1 153,49 ^s	301,58 ^s	736,26	36 166,27
4 407,29	7 739,57	7 464,14 ^s	8 791,97	6 899,41	1 423,50 ^s	386,78	94 434,20
f 523 358,58 ^s	f 461 193,25 ^s	f 928 283,12 ^s	f 745 471,74	f 811 631,54 ^s	f 359 018,42 ^s	f 401 704,65	f 11 619 283,68
545 513,34 ^s	440 490,46	887 491,38	768 382,97	845 378,22	318 299,01	342 767,58	11 438 506,04 ^s
f— 22 154,76	20 702,79 ^s	f 40 791,74 ^s	f— 22 911,23	f— 33 746,67 ^s	f 40 719,41 ^s	f 58 937,07	f 180 777,63 ^s
STEN.							
f 59 272,10 ^s	f 65 000,32 ^s	f 55 131,37 ^s	f 83 625,23	f 73 701,09 ^s	f 31 693,88 ^s	f 40 241,21 ^s	f 1 419 691,67 ^s
3 902,00	845,00	664,00	7 262,30	8 794,10	446,90	„	72 800,00
133 248,53	107 414,33	231,233,03 ^s	186 682,26 ^s	196 567,88 ^s	92 968,78	85 954,77	2 901 780,93
21 340,00	300,00	54 100,60	12 250,00	5 000,00	6 100,00	29 655,00	233 435,30
1 398,65	9 661,40	3 808,22	8 670,81	2 962,20 ^s	855,00	2 337,50	58 830,60
4 992,00	699,00	6 925,16	118,28	6 156,05 ^s	309,75	201,02	32 082,35 ^s
f 224 153,28 ^s	f 183 920,05 ^s	f 351 861,79	f 298 608,88 ^s	f 293 181,34	f 132 374,31 ^s	f 158 389,50 ^s	f 4 718 620,86
224 576,55 ^s	181 226,05 ^s	318 496,57 ^s	298 471,89	307 326,62 ^s	127 506,04 ^s	161 712,34 ^s	4 615 286,76 ^s
f — 423,27	f 2 694,00	f 33 365,21 ^s	f 136,99 ^s	f— 14 145,28 ^s	f 4 868,27	f — 3 322,84	f 103 334,09 ^s
f 299 205,30	f 277 273,20	f 576 421,33 ^s	f 446 862,85 ^s	f 518 450,20 ^s	f 226 644,11	f 243 315,14 ^s	f 6 900 662,82
320 936,79	259 264,40 ^s	568 994,80 ^s	469 911,08	538 051,59 ^s	190 792,96 ^s	181 055,23 ^s	6 823 219,28
f— 21 731,49	f 18 008,79 ^s	f 7 426,53	f— 23 048,22 ^s	f— 19 601,39	f 35 851,14 ^s	f 62 259,91	f 77 443,54

gezien door de gemeente IJzendijke (Zeeland) eene som van f 50,40^s is betaald aan de Belgische gemeente Waterland-Oudeman.

In 1890 werd door de gemeenten ten behoeve van het lager onderwijs eene som van f 11 619 283,68 uitgegeven, dat is f 180 777,63^a meer dan in het vorige jaar.

De inkomsten bedroegen f 4 718 620,86, derhalve f 103 334,09^a meer dan in 1889.

Het zuiver bedrag der uitgaven door de gemeenten beliep diensgevolge f 6 900 662,82 of f 77 443,54 meer dan in 1889.

Het zuiver bedrag der uitgaven vermeerderde in Zuid-holland, Utrecht, Friesland, Drenthe en Limburg. In de overige provinciën verminderde het.

Met betrekking tot de onderwerpen van uitgaaf valt de volgende vermeerdering waar te nemen:

onderwyzend personeel	f 137 834,74
vergoeding van vrije woning en huur van schoollokalen	3 058,41
onderhoud van schoollokalen	14 703,67
schoolmeubelen en schoolbehoefden	40 005,01 ^b
vuur en licht in de schoollokalen	31 184,39 ^b

De uitgaven verminderden voor de hieronder vermelde onderwerpen:

nieuwe schoollokalen	f 7 058,49
plaatselijke commissiën van toezicht	69,55

vergelijkend onderzoek	6 587,06 ^b
pensioenen, vóór 1858 verleend	93,75
subsidien aan bijzondere scholen	4 563,53
opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	17 757,33
uitkeeringen aan andere gemeenten	1 589,66 ^b
kosten wegens aanmoediging van getrouw schoolbezoek	535,08 ^b
andere uitgaven	7 754,13

De inkomsten vermeerderden ten aanzien van:

opbrengst van schoolgelden met	f 43 116,86 ^b
vergoeding volgens art. 45 der wet met	3 367,71 ^b
subsidien krachtens art. 49 der wet met	67 950,30

Zij verminderden met betrekking tot:

bijdragen van andere gemeenten met	f 1 603,41
opbrengst van bijzondere fondsen met	9 497,37 ^b

In het volgend overzicht worden de uitgaven, door Rijk en gemeenten te zamen in 1890 gedaan, vergeleken met die over 1889.

ONDERWERPEN.	1890.	1889.	Vermeerdering.
Onderwyzend personeel	f 8 585 408,15 ^b	f 8 447 273,41 ^b	f 138 134,74
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollokalen	140 859,95	137 801,54	3 058,41
Nieuwe schoollokalen	902 081,56 ^b	909 140,05 ^b	— 7 058,49
Onderhoud van schoollokalen	464 713,42	450 009,75	14 703,67
Schoolmeubelen, schoolbehoefden, vuur en licht, enz.	1 117 396,41 ^b	1 049 762,9	67 633,47 ^b
Pensioenen en onderwijzers (met inbegrip van het daarmede in verband staande subsidie aan het pensioenfonds).	300 721,00	286 343,91 ^b	14 377,08 ^b
Rijkswachtgelden aan onderwijzers	699,99 ^b	425,00	274,99 ^b
Rijkswachtgelden aan gewezen provinciale inspecteurs van het lager onderwijs	2 300,00	2 300,00	—
Opleiding van onderwijzers	1 005 610,16	1 066 750,01 ^b	— 61 139,85 ^b
Arrondissements-bibliotheken en onderwijzers-bijeenkomsten	6 796,0,5	6 789,55	6,49 ^b
Vergelijkend onderzoek voor hoofden van scholen	6 878,05	13 465,11 ^b	— 6 587,06 ^b
Akte-examens	73 094,36	77 628,23 ^b	— 4 533,87 ^b
Schooltoezicht	148 570,10 ^b	146 235,93	2 334,17 ^b
Aanmoediging van getrouw schoolbezoek door de gemeenten	36 166,27	36 701,35 ^b	— 535,08 ^b
Subsidien van gemeenten aan bijzondere scholen	52 918,0 ^a	57 481,53	— 4 563,53
Uitkeeringen tusschen gemeenten	58 881,00 ^b	60 470,67	— 1 589,66 ^b
Andere uitgaven (gemeenten)	94 434,20	102 188,33	— 7 754,13
Totaal	f 12 997 528,69 ^b	f 12 850 767,34 ^b	f 146 761,35

De inkomsten van Rijk en gemeenten te zamen in 1890 vergeleken met die over 1889 waren als volgt:

ONDERWERPEN.	1890.	1889.	Vermeerdering.
Schoolgelden	f 1 432 397,32 ⁵	f 1 390 771,11	f 41 626,21 ⁵
Bijdragen van onderwijzers voor hun pensioen	171 923,42	169 410,46 ⁵	2 512,95 ⁵
Examengelden	30 018,00	"	30 018,00
Bijdragen, door gemeenten van andere gemeenten ontvangen voor schoolgaande kinderen	58 830,60	60 434,01	— 1 603,41
Opbrengst van bijzondere fondsen.	32 082,35 ⁵	32 480,87 ⁵	— 398,52
Totaal	f 1 725 251,70	f 1 653 096,46	f 72 155,24

Het zuiver bedrag der uitgaven van Rijk en gemeenten te zamen was dus in 1890 f 11 272 276,99⁵, tegenover f 11 197 670,88⁵ in 1889.

De volgende tabel geeft een overzicht van de uitgaven en ontvangsten van het Rijk en de gemeenten ten behoeve van het lager onderwijs over de jaren 1878 tot en met 1890.

	Uitgaven				Inkomsten			Zuiver bedrag der uitgaven.
	door het Rijk.	door de provinciën.	door de gemeenten (na aftrek der subsidien).	Totaal.	van het Rijk.	van de gemeenten.	Totaal.	
In 1878	f 963 251,33 ⁵	f 212 826,39	f 7 149 787,46 ⁵	f 8 325 865,19	f 95 540,77	f 1 152 155,24 ⁵	f 1 247 696,01 ⁵	f 7 078 169,17 ⁵
» 1879	1 320 164,79 ⁵	334 959,03 ⁵	7 001 623,94 ⁵	8 656 747,77 ⁵	101 109,24	1 168 479,89 ⁵	1 269 589,13 ⁵	7 387 158,64
» 1880	2 332 659,97	619 695,74 ⁵	6 716 339,25	9 668 694,96 ⁵	108 423,12	1 193 334,61	1 301 757,73	8 366 937,23 ⁵
» 1881	4 799 127,20	»	6 756 379,67 ⁵	11 555 506,87 ⁵	133 898,96	1 222 664,39 ⁵	1 356 563,35 ⁵	10 198 943,52
» 1882	6 184 834,45 ⁵	»	8 200 079,12 ⁵	14 384 913,58	137 074,07 ⁵	1 216 008,21	1 353 082,28 ⁵	13 031 831,29 ⁵
» 1883	6 774 950,03	»	9 648 637,54 ⁵	16 423 587,57 ⁵	151 448,13 ⁵	1 245 761,41 ⁵	1 397 209,55	15 026 378,02 ⁵
» 1884	6 046 839,76	»	8 782 818,56 ⁵	14 829 658,32 ⁵	161 178,26	1 314 590,79	1 475 769,05	13 353 889,27 ⁵
» 1885	3 875 949,92 ⁵	»	8 773 634,42	12 649 584,34 ⁵	169 844,20	1 372 594,40 ⁵	1 542 438,60 ⁵	11 107 145,74
» 1886	4 149 149,54	»	8 874 352,58	13 023 502,12	174 510,85 ⁵	1 396 859,39	1 571 370,24 ⁵	11 452 131,87 ⁵
» 1887	4 707 010,93 ⁵	»	8 329 807,28	13 036 818,21 ⁵	179 430,44	1 424 707,22 ⁵	1 604 137,66 ⁵	11 432 680,55
» 1888	4 677 348,90	»	8 402 072,11	13 079 421,01	181 932,25	1 447 111,18	1 629 043,43	11 450 377,58
» 1889	4 558 058,37	»	8 292 708,97 ⁵	12 850 767,34 ⁵	183 606,76 ⁵	1 469 489,69 ⁵	1 653 096,46	11 197 670,88 ⁵
» 1890	4 586 261,24 ⁵	»	8 411 267,45	12 997 528,69 ⁵	214 647,07	1 510 604,63	1 725 251,70	11 272 276,99 ⁵

(1) Na aftrek van de inhoudingen wegens door de gemeenten te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over November en December 1880.

(2) Na aftrek van de inhoudingen wegens door de gemeenten te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over 1881.

(3) Na aftrek van de inhoudingen wegens door de gemeenten te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over 1882.

(4) Na aftrek van de restitutiën door de gemeenten wegens te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over 1883.

(5) Na aftrek van de restitutiën door de gemeenten wegens te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over 1884.

(6) Na aftrek van de inhoudingen wegens door de gemeenten te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over 1885.

(7) Na aftrek van de inhoudingen wegens door de gemeenten te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over 1886.

(8) Na aftrek van de inhoudingen wegens door de gemeenten te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over 1887.

(9) Na aftrek van de inhoudingen wegens door de gemeenten te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over 1888.

Evenals in vorige verslagen volgt hier een kort overzicht van alle uitgaven en inkomsten van het Rijk, de provinciën en de gemeenten voor het hooger, middelbaar en lager onderwijs. Het onderwijs bij de land- en zeemacht, dat in de gevangenissen en de bedelaarsgestichten en het

onderricht op de bewaarscholen blijven hierbij buiten aanmerking.

Bij samenvatting der totalen, hierboven verkregen, als bedrag van de kosten van het hooger, middelbaar en lager onderwijs, verkrijgt men het volgende overzicht:

	Rijk.	Provinciën.	Gemeenten.	Totaal.
Universiteiten	f 1 420 231,81 ⁵	f 10 000,00	f 339 197,20	f 1 769 429,01 ⁵
Opleiding van godsdienstleeraren	71 736,10	"	"	71 736,10
Gymnasia en latijnsche scholen en kosten der examens, bedoeld in artt. 11 en 12 der wet op het hooger onderwijs	245 386,24	"	580 544,12 ⁵	825 930,36 ⁵
Middelbaar onderwijs	1 170 511,50	47 338,70	1 466 115,34 ⁵	2 683 965,54 ⁵
Veeartsenijschool	82 394,36	"	"	82 394,36
Kweekscholen voor vroedvrouwen	37 444,54 ⁴	"	"	37 444,54 ⁵
Lager onderwijs	4 414 337,82 ⁵	"	8 320 354,49 ⁵	12 734 692,32
Totaal	f 7 442 042,38 ⁵	f 57 338,70	f 10 706 211,16 ⁵	f 18 205 592,25

Van de uitgaven der gemeenten zijn hier afgetrokken de subsidien, door het Rijk en de provinciën aan de gemeenten betaald, de uitkeeringen tusschen gemeenten, alsook de opbrengst van bijzondere fondsen in de gemeenten, speciaal voor het onderwijs bestemd, omdat deze gelden niet ten laste van de gemeenten zijn gekomen.

Van de uitgaven van het Rijk zijn afgetrokken de bij-

dragen der onderwijzers voor hun pensioen en de inhou- dingen wegens te veel genoten vergoeding, volgens art. 45, over 1888.

De volgende inkomsten werden van de verschillende takken van onderwijs verkregen:

	Rijk.	Gemeenten.	Totaal.
Universiteiten (inschrijvingsgelden, enz.)	f 232 354,75	f 120 683,30	f 353 038,05
Gymnasia en latijnsche scholen (schoolgelden, enz.)	"	216 311,10	216 311,10
Middelbaar onderwijs (schoolgelden, batig slot der akte-examens)	94 939,04	311 847,53 ⁵	406 786,57 ⁵
Veeartsenijschool (bijdrage der kweekelingen), enz.	21 323,77	"	21 323,77
Lager onderwijs (schoolgelden en examengelden)	42 723,65	1 419 691,67 ⁵	1 462 415,32 ⁵
Totaal	f 391 341,21	f 2 068 533,61	f 2 459 874,82

ONDERWIJS IN DE GEVANGENISSEN.

Het onderwijs werd, gedurende het jaar 1890, gegeven in:

3 opvoedingsgestichten, gevestigd te Doetinchem, Alkmaar en Montfoort;

6 bijzondere strafgevangenissen, gevestigd te 's Hertogenbosch (2), Gorinchem, Leiden, Montfoort en Leeuwarden; 26 gewone strafgevangenissen, gevestigd te 's Hertogenbosch, Breda, Arnhem, Zutphen, Tiel, 's Gravenhage, Rotterdam, Dordrecht, Amsterdam, Haarlem, Alkmaar, Goes, Zierikzee, Utrecht, Leeuwarden, Heerenveen, Sneek, Zwolle, Deventer, Almelo, Groningen, Appingedam, Winschoten, Assen, Maastricht en Roermond;

22 huizen van bewaring, gevestigd te 's Hertogenbosch, Breda, Arnhem (2), Zutphen, Tiel, 's Gravenhage, Rotterdam, Dordrecht, Amsterdam, Haarlem, Alkmaar, Middelburg, Zierikzee, Utrecht, Leeuwarden, Heerenveen, Zwolle, Almelo, Groningen, Winschoten, Assen, Maastricht en Roermond.

Het aantal gevangenen, die in 1890 het onderwijs ontvingen, of daaraan wegens ouderdom, ziekte of voldoende kennis geen deelnamen, is in het volgende overzicht vermeld.

tegenover f 10 230 600,15⁵ in 1878,

" 10 860 898,61 " 1879,

" 12 365 683,09⁵ " 1880,

" 14 168 734,95⁵ " 1881,

" 17 048 602,88⁵ " 1882,

" 19 435 019,16 " 1883,

" 17 739 123,20⁵ " 1884,

" 15 336 416,13 " 1885,

" 15 647 877,41 " 1886,

" 15 668 851,90⁵ " 1887,

" 15 789 966,01⁵ " 1888 en

" 15 522 405,28 " 1889.

	Niet toegelaten		Tot het onderwijs toegelaten.	Totaal.
	wegens ouderdom of ziekte.	als genoegzaam onderwezen.		
In de opvoedingsgestichten	»	»	703	703
» » bijzondere strafgevangenissen	219	62	236	517
» » gewone strafgevangenissen	8 920	586	3 112	12 618
» » huizen van bewaring	5 876	584	365	6 825
Totaal in 1890	15 015	1 232	4 416	20 663
» » 1889	15 767	763	4 634	21 164
Vermindering	752	— 469	218	501

Hieruit blijkt, dat van de 20 663 gevangenen, 1232 of 5,9 percent, als genoegzaam onderwezen, aan het onderwijs geen deelnamen; dat 15 015 of 72,2 percent, wegens gevorderden leeftijd, te kort verblijf of om anderen redenen, niet tot het onderwijs werden toegelaten, en 4416 of 21,3 percent aan het onderwijs hebben deelgenomen.

Van deze 4416 gevangenen is gebleken, dat bij het einde des jaars of bij hun ontslag 63 percent goed, 31,5 percent gebrekkig en 5,5 percent in het geheel niet lezen en schrijven konden.

Het onderwijs werd door 52 onderwijzers of onderwijzeressen gegeven, daarin door 2 gevangenen bijgestaan.

Wegens wangedrag gedurende het onderwijs moesten 97 gevangenen worden gestraft, tegenover 46 in 1889.

Aan alle gevangenissen waren bibliotheken verbonden. Het getal nummers en lezers is in het volgende overzicht vermeld.

	Nommers.	Lezers.
In de opvoedingsgestichten	1 172	616
» » bijzondere strafgevangenissen	2 563	439
» » gewone strafgevangenissen	8 818	8 964
» » huizen van bewaring	5 304	6 731
Totaal in 1890	17 857	16 750
» » 1889	18 633	16 417
Vermeeoering	— 776	333

De ouderdom der leerlingen was:

	Beneden 20 jaren.	Tus- schen 20 en 30 jaren.	Tus- schen 30 en 40 jaren.
In de opvoedingsgestichten	703	—	—
» » bijzondere strafgevangenissen	44	116	76
» » gewone strafgevangenissen	848	1 629	635
» » huizen van bewaring	60	219	86
Totaal in 1890	1 655	1 964	797
» » 1889	1 624	2 235	775
Vermeeoering	31	— 271	22

BEWAARSCHOLEN.

In de volgende tabel is het getal der openbare en bijzondere bewaar- of klein-kinderscholen, van het daaraan verbonden personeel en van de leerlingen, aan het einde van 1890 vermeld.

PROVINCIEËN.	OPENBARE BEWAAR- OF KLEIN-KINDERSCHOLEN.										BIJZONDERE BEWAAR- OF KLEIN-KINDERSCHOLEN.									
	GETAL DER SCHOLEN.	ONDERWIJZEND PERSONEEL.			LEERLINGEN.						GETAL DER SCHOLEN.	ONDERWIJZEND PERSONEEL.			LEERLINGEN.					
		Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Helpsters.	Jongens		Meisjes					Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Helpsters.	Jongens		Meisjes			
					beneden 6 jaren.	boven 6 jaren.	beneden 6 jaren.	boven 6 jaren.	TOTAAL.	beneden 6 jaren.					boven 6 jaren.	beneden 6 jaren.	boven 6 jaren.	TOTAAL.		
Noordbrabant. .	2	»	2	2	43	6	52	5	106	189	11	250	186	6612	915	7665	1145	16337		
Gelderland . . .	11	»	23	43	968	126	970	128	2192	102	»	129	158	4045	475	4320	460	9300		
Zuidholland. . .	64	1	88	377	5605	1246	5269	1165	13285	169	2	207	429	8129	1117	7935	1368	18549		
Noordholland. .	14	»	15	31	520	85	496	98	1199	109	»	131	173	4132	748	3882	842	9604		
Zeeland	7	»	7	19	351	48	359	36	794	72	1	80	73	1820	208	2000	196	4224		
Utrecht	2	»	7	10	266	15	276	18	575	61	»	97	98	2796	219	2891	293	6199		
Friesland	12	1	16	47	794	88	829	87	1798	59	»	65	90	1877	127	1902	134	4040		
Overijssel	14	»	17	40	1146	19	1138	26	2329	27	»	42	25	1161	27	1187	59	2434		
Groningen	6	2	26	6	583	84	551	68	1286	15	3	27	44	569	19	556	16	1160		
Drenthe	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»	6	10 (^b)	160	5	164	10	339		
Limburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	50	2	48	64	2246	48	2686	130	5110		
Totaal in 1890.	132	4	201	575	10276	1717	9940	1631	23564	859	19	1082	1350	33547	3908	35188	4653	77296		
» » 1889.	129	3	198	574	10256	1542	9900	1500	23198	840	20	1069	1380	34162	4417	36080	5694	80353		
Vermeerdering .	3	1	3	1	20	175	40	131	366	19	— 1	13	— 30	— 615	— 509	— 892	— 1041	— 3057		

(¹) Bovendien 4 helpers.

De gemeenten, waar in 1890 bewaar- of klein-kinderscholen waren gevestigd, zijn de volgende. Door *cursieve* letters is aangewezen, waar openbare scholen werden aangetroffen, nevens welke in de meeste gevallen ook bijzondere bestonden.

Noordbrabant. 106 gemeenten: Alphen en Riel, Asten, Baardwijk, Bakel, Berchem, Bergen op Zoom, Berchem, Berlicum, Besoijen, Best, Beugen, Boekel, Bokhoven, Boxmeer, Boxtel, Breda, Budel, Chaam, Cuyk, Deurne, Diessen, Dinteloord, Dongen, Drunen, den Dungen, Dussen, Eindhoven, Engelen, Erp, Etten en Leur, Geertuidenberg, Geffen, Geldrop, Gemert, Gestel, Gilze en Rijen, Ginneken, Goirle, Grave, Haaren, Halsteren, Hedikhuizen, Heeswijk, Heeze, Helmond, Helvoirt, 's Hertogenbosch, Heusden, Hoeven, Klundert, Leende, Liempde, Lieshout, Lith, Lithoijen, Looen op Zand, Made, Megen, Mierlo, Mill, Moergestel, Nieuwkuik, Nistelrode, Nuenen, Oisterwijk, Oosterhout, Oss, Oud- en Nieuw-Gastel, Oudenbosch, Oudheusden, Princenhage, Raamsdonk, Ravenstein, Reusel, Rosendaal, Rosmalen, Rucphen, Schijndel, St. Michiels-Gestel, St. Oedenrode, Someren, Son, Standdaarbuiten, Steenberghe, Stiphout, Stratum, Strijp, Terheyden, Tilburg, Uden, Udenhout, Veghel, Vierlingsbeek, Vlijmen, Vught, Waalwijk, Waspik, Werkendam, Woensdrecht, Woensel, Woudrichem, Wouw, Zeeland, Zevenbergen, Zundert, Zwaluwe.

Gelderland. 54 gemeenten: Aalten, Ammerzoden, Apeldoorn, Arnhem, Barneveld, Batenburg, Beesd, Bemmel, Bergh, Beuningen, Borculo, Brummen, Culemborg, Didam, Doesburg, Doetinchem (Stad), Driel, Druten,

Duiven, Ede, Eibergen, Elst, Gendringen, Gent, Groenlo, Groesbeek, Harderwijk, Hatter, Hoevelaken, Huissen, Hummelo, Lichtenvoorde, Lochem, Millingen, Nijkerk, Nijmegen, Putten, Renkum, Rheden, Scherpenzeel, Tiel, Ubbergen, Valburg, Vorden, Wageningen, Wamel, Warnsveld, Wehl, Wijchen, Winterswijk, Wisch, Zaltbommel, Zevenaar, Zutphen.

Zuidholland. 73 gemeenten: ter Aar, Aarlanderveen, Abbenbroek, Alkemade, Alphen, Barwoutswaarder, Berkel, Bodegraven, Boskoop, Brielle, Delft, Dirksland, Dordrecht, Geervliet, Goedereede, Gorinchem, Gouda, 's Gravendeel, 's Graveshage, 's Gravesande, Hardinxveld, Heenvliet, Hekelingen, Hellevoetsluis, Heukelum, Hillegersberg, Hillegom, Katwijk, Kralingen, Krimpen a/d Lek, Leerdam, Leiden, Leiderdorp, Lisse, Loosduinen, Maasvluis, Middelharnis, Monster, Nieuw-Lekkerland, Naaldwijk, Nieuwkoop, Noordwijk, Oegstgeest, Ooltjensplaat, Oudewater, Overschie, Puttershoek, Rhijnsburg, Ridderkerk, Rotterdam, Rijswijk, Sassenheim, Schiedam, Schoonhoven, Sliedrecht, Sommelsdijk, Stompwijk, Strijen, Oude Tonge, Veer, Vianen, Vlaardingen, Voorburg, Voorschoten, Warmond, Wassenaar, Woerden, IJsselmonde, Zegwaard, Zoetermeer, Zuidland, Zwammerdam, Zijndrecht.

Noordholland. 58 gemeenten: Aalsmeer, Abbekerk, Alkmaar, Amsterdam, Bennebroek, Beverwijk, Bloemendaal, Bovenkarspel, Broek in Waterland, Buiksloot, Bussum, Edam, Egmond aan Zee, Enkhuizen, 's Graveland, Grootebroek, Haarlem, Haarlemmermeer, Heemstede, Helder, Hilversum, Hoorn, Huizen, IJpendam, Koog aan

de Zaan, Landsmeer, Laren, Medemblik, Midwoud, Monnikendam, Muiden, Naarden, Nederhorst den Berg, Nibbixwoud, Nieuwendam, Nieuweramstel, Purmerend, Schagen, Schellinkhout, Sloten, Terschelling, Texel, Twisk, Uitgeest, Uithoorn, Urk, Velzen, Vlieland, Watergraafsmeer, Weesp, Wervershoof, Wieringen, Wognum, Wormerveer, Zaandam, Zandijk, Zandvoort, Zuid- en Noord-Schermer.

Zeeland. 48 gemeenten: Aardenburg, Arnemuiden, Axel, Biervliet, Boschkapelle, Breskens, Brouwershaven, Bruinisse, Clinge, Cortgene, Domburg, Eede, Goes, Groede, Haamstede, 's Heerenhoek, Hontenisse, Hoofdplaat, Hulst, Kattendijke, Kloetinge, Koudekerke, Middelburg, Nieuwerkerk, Oostburg, Oosterland, Oostkapelle, Oud Vosmeer, Ouwerkerk, Sas van Gent, Scherpenisse, Schoondijke, Serooskerke, St. Maartensdijk, St. Philipsland, Sluis, Stoppeldijk, Terneuzen, Tholen, Veere, Vlissingen, Wemeldinge, Westkapelle, Wissekerke, Yerseke, IJzendijke, Zierikzee, Zonnemaire.

Utrecht. 32 gemeenten: Abcoude-Baambrugge, Amerongen, Amersfoort, Baarn, de Bilt, Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters, Doorn, Driebergen, Hoogland, Leusden, Loenen, Maarssen, Maartensdijk, Montfoort, Mijdrecht, Nigtevecht, Renswoude, Rhenen, Rijsenburg, Schalkwijk, Soest, Utrecht, Veenendaal, Vinkeveen en Waverveen, Vreeland, Vreeswijk, Woudenberg, Wijk bij Duurstede, IJsselstein, Zeist, Zuylen.

Friesland. 27 gemeenten: Achtkarspelen, Baarderadeel, Barradeel, 't Bildt, Bolsward, Dokkum, Ferwerderadeel, Franeker, Franekeradeel, Harlingen, Haskerland, Idaarderadeel, Kollumerland en Nieuw-Kruisland, Leeuwarden, Leeuwarderadeel, Menaldumadeel, Opsterland, Rauwerderhem, Schoterland, Smallingerland, Sneek, Tietjerksteradeel, Utingeradeel, Westdongeradeel, Weststellingwerf, Wonseradeel, Workum, Wymbritseradeel.

Overijssel. 21 gemeenten: Almelo (Stad), Blokzijl, Delden (Stad), Deventer, Diepenheim, Enschedé, Genemuiden, Goor, Hardenberg (Stad), Hasselt, Hengelo, Kampen, Oldemarkt, Oldenzaal, Ootmarsum, Raalte, Steenwijk, Vollenhove (Stad), Wijhe, Zwartsluis, Zwolle.

Groningen. 9 gemeenten: Appingedam, Groningen, Hoogezand, Muntendam, Sappemeer, Veendam, Wildervank, Winsum, Zuidhorn.

Drenthe. 4 gemeenten: Assen, Coevorden, Meppel, Zuidlaren.

Limburg. 34 gemeenten: Arcen en Velden, Buggenum, Echt, Eysden, Gennep, Grubbenvorst, Gulpen, Heel en Panheel, Heerlen, Helden, Heythuysen, Horst, Kerkrade, Kessel, Maasbree, Maastricht, Mook en Middelaar, Nederweert, Neer, Posterholt, Roermond, Roosteren, Sevenum, St. Odiliënberg, Sittard, Stevensweert, Tegelen, Thorn, Vaals, Valkenburg, Venlo, Venray, Weert, Wessem.

Tengevolge van de uitnodiging aan burgemeester en wethouders van Amsterdam om statistieke opgaven, betreffende de in die gemeente bestaande bewaarscholen te verstrekken, wordt medegedeeld, dat in die gemeente geen openbare bewaarscholen bestaan, en dat aangaande de bijzondere bewaarscholen geen volledige opgaven zijn te verstrekken, omdat de algemeene politieverordening voor die gemeente geen voorschriften meer bevat omtrent de inrichting van bewaarscholen en het aantal der daarin op te nemen kinderen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

TAK VAN POORTVLIET.

BIJLAGE A.

11 Maart 1891,
n°. 26.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ
DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES
VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Wij EMMA, *Koningin-Weduwe, Regentes van het
Koninkrijk*;

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche
Zaken van 4 Maart 1891, n°. 755, afd. O.;

Gezien de Koninklijke besluiten van 8 Februari 1879,
n°. 2; 25 Juli 1880, n°. 15; 2 Februari 1881, n°. 8;
8 Februari 1883, n°. 5; 1 December 1883, n°. 19; 5 Fe-
bruari 1884, n°. 10; 8 Juli 1884, n°. 12; 23 Juni 1885,

n°. 35; 23 Februari 1887, n°. 3; 4 Februari 1888, n°. 22;
16 Februari 1889, n°. 20, en 17 Februari 1890, n°. 31;

Hebben goedgevonden en verstaan:

in de lijst der beambten, bedoeld in art. 62 der wet
van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) en vastgesteld bij
het eerstvermeld Koninklijk besluit, voor de Rijks-uni-
versiteit te Groningen onder het hoofd » Geologie enz. » op
te nemen n°. 24a assistenten.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de
uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden
gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

's Gravenhage, den 11den Maart 1891.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
DE SAVORNIN LOHMAN.

VERSLAG DER COMMISSIE in 1891 belast geweest
met het afnemen van het examen, bedoeld in
artikel 12 der wet op het hooger onderwijs.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

's Gravenhage, 11 Augustus 1891.
Utrecht,

De Commissie, bij Koninklijk besluit dd. 20 Mei 1891 n°. 39 voor het jaar 1891 benoemd tot het afnemen van het staatsexamen, voorgeschreven in art. 12 der wet op het hooger onderwijs, heeft de eer, overeenkomstig Uwer Excellentie's verlangen, het verslag van het afgelopen examen aan te bieden.

Den 6den Juni heeft de Commissie, door haren voorzitter tot eene vergadering opgeroepen, zich geconstitueerd en haren arbeid geregeld verdeeld.

Voor de vijf afdelingen, genoemd in het Koninklijk besluit dd. 27 Juni 1887 n°. 106, combineerden zich de leden der Commissie tot even zoovele sub-commissiën, samengesteld als volgt:

voor afdeling I, de heeren K. G. P. Schwartz en J. J. Hartman;

voor afdeling II, de heeren P. F. H. Van Hooff, J. B. Kan en F. J. L. Krämer;

voor afdeling III, de heeren W. Everts, Th. P. H. Van Aalst en F. J. L. Krämer.

voor afdeling IV, de heeren W. Everts, F. J. L. Krämer en Th. P. H. Van Aalst.

voor afdeling V, de heeren R. H. Van Dorsten en A. Kettner.

In de eerste en de tweede afdeling belastten zich de heeren Schwartz en Van Hooff met het examen in prozastukken, de heeren Hartman en Kan met dat in klassieke gedichten, terwijl de heer Krämer het examen in Romeinsche antiquiteiten op zich nam, eventueel te vervangen door den heer Van Hooff. Op dezelfde wijze werd het examen in de geschiedenis den heer Van Aalst opgedragen, voor wien zoo noodig de heer Krämer optreden zou. Bij een ander werd, evenals in vorige jaren bij de commissiën voor het staatsexamen placht te geschieden, de regel in acht genomen, dat geen der examinatoren eigen leerlingen mondeling examineert.

Het examen in het Fransch en het Nederlandsch opstel nam de heer Everts voor zijne rekening, het Hoogduitsch en het Engelsch de heeren Krämer en Van Aalst. In de vijfde afdeling nam de heer Van Dorsten het examen op zich in de meetkunde, de heer Kettner dat in de stekunde en driehoeksmeting.

Nieuwe bepalingen voor het examen zelf werden niet ingevoerd. Alleen besloot de Commissie den duur van het examen in Romeinsche antiquiteiten op 20 minuten te brengen, en dien alleen tot 30 minuten te verlengen, wanneer dit in het belang van den examinandus wenschelijk scheen. Zij werd daartoe geleid door de gedachte, dat de verkeerde meening ontstaan kon, alsof de eischen voor dit onderdeel van het examen bij het staatsexamen hooger werden gesteld dan bij de eindexamens der gymnasia, waar een kortere tijd aan het examen in Romeinsche antiquiteiten besteed wordt.

Den 14den Juli is het examen aangevangen, nadat daags te voren de Commissie ten tweeden male was bijeengekomen om de voor het examen bestemde stukken uit schrijvers, voorstellen, vraagstukken en onderwerpen te overwegen en eene definitieve keuze te doen en om kennis te nemen van de regeling van het examen naar een te dien einde ontworpen rooster.

Verlenging van het door Uwe Excellentie vastgestelde tijdsbestek van 10 dagen was niet noodig. Telkenmale wanneer tot een verlengd examen besloten werd, kon dit gesteld worden op een der voorgeschreven examen-dagen; drie malen is zulks voorgekomen.

Het getal der candidaten heeft acht en veertig bedragen. Door het wegvallen van enkele nummers, toen reeds geruimen tijd vóór het examen eenige candidaten zich terugtrokken, kon dit betrekkelijk groote getal toch gesplitst blijven in drie groepen door de candidaten met vrijstelling volgens art. 13 der wet op het hooger onderwijs op één examendag op te roepen. Om genoemde reden was het ook mogelijk eene plaats te vinden voor den candidaat, die zich bij request tot Uwe Excellentie had gewend om alsnog te worden toegelaten tot deelneming aan het staatsexamen en van Uwe Excellentie eene gunstige beschikking verkreeg, omdat het bleek, dat ongesteldheid hem belet had een gymasiaal eindexamen ten einde toe af te leggen.

Zeven en twintig candidaten vroegen het getuigschrift voor de faculteiten der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte; twintig dat voor de faculteiten der geneeskunde en der wis- en natuurkunde; één vroeg beide getuigschriften. Deze laatste verkreeg het diploma voor de geneeskunde enz., het andere werd hem niet uitgereikt.

Acht der examinandi, die het diploma voor de studie der godgeleerdheid enz. gevraagd hadden, onttrokken zich reeds vóór den aanvang aan het examen; één deed zulks na den eersten examendag, een tiende is zonder bericht afwezig gebleven.

Van de examinandi, die het andere getuigschrift verlangden, trok er zich één vóór het examen terug, een tweede is niet opgekomen.

De uitslag van het examen is niet ongunstig. Van de geëxamineerden slaagden er 26, afgewezen werden er 10; 14 van de toegelaten candidaten behoorden tot hen, die het getuigschrift voor de studie der godgeleerdheid enz. wenschten, 12 tot de andere rubriek, waaronder de bovengenoemde candidaat, die slechts één der beide gevraagde getuigschriften verwierf.

Er was onder de candidaten slechts een enkel voorbeeld van gemis aan genoegzamen ernst; de meesten hadden zich

blijkbaar met ijver op hunne taak toegelegd. Toch bleek nog al te vaak, dat deze en gene candidaat het een of andere gedeelte van het examen-programma met te weinig zorg behandeld, soms zelfs geheel verwaarloosd had.

Het examen in het Grieksch gaf den examinatoren geene aanleiding tot opmerkingen.

De sub-commissie voor het Latijn meent te moeten wijzen op de talrijke mislagen tegen de quantiteit, op de geringe kennis van de allereerste beginselen der metriek en op de vele en grove fouten op het gebied der vormleer, die zoowel in de vertaling uit het Latijn in het Nederlandsch als vooral in de overigens gemakkelijke vertaling uit het Nederlandsch in het Latijn aan het licht kwam. Niet weinigen der candidaten schenen bovendien de algemeene ontwikkeling te missen, zoo noodig voor het goed verstaan der oude schrijvers.

De Romeinsche antiquiteiten waren door de meesten redelijk wel bestudeerd; van twee candidaten was de kennis degelijk en grondig, van twee andere was zij geheel en al beneden peil.

De Nederlandsche opstellen waren voor verreweg het grootste gedeelte voldoende of ruim voldoende. Behalve aan onvolledige bewerking van het gekozen onderwerp gingen de onvoldoende opstellen vooral mank aan onlogische zinswendingen, aan fouten tegen het geslacht en tegen de punctuatie.

Het oordeel over het examen in de geschiedenis mag niet ongunstig zijn. Van de 28 candidaten, die in de algemeene geschiedenis zijn geëxamineerd, waren er slechts 4, wien een onvoldoend cijfer moest gegeven worden, terwijl 11 een hooger cijfer dan 3 verkregen. Voor de vaderlandsche geschiedenis voldeden 11 van de 15 geëxamineerden. Intusschen mag niet verzwegen worden, dat de eischen uiterst gematigd gesteld werden en dat slechts

zeer zelden een candidaat blijken gaf van meer kennis dan die eener eenvoudige reeks van feiten.

De vertalingen uit het Fransch en het Engelsch waren over het geheel bevredigend; slechts eene enkele maal behoefde een onvoldoend cijfer te worden gegeven. Die uit het Hoogduitsch gaven een minder gunstig resultaat; er waren candidaten, die deze taal naar het scheen zoo goed als in het geheel niet verstonden. Toch waren voor de drie talen stukken gegeven, die een matigen en redelijken eisch zekerlijk niet te boven gingen.

De sub-commissie voor de wiskunde merkt op, dat van de 12 candidaten voor het getuigschrift voor geneeskunde enz., die zij heeft geëxamineerd, 2 een onvoldoend cijfer in dit vak verkregen, terwijl de candidaten voor het andere getuigschrift bleken voor het meerendeel dit vak verwaarloosd te hebben, daar van de 15 candidaten, voor dit diploma geëxamineerd, slechts 6 een voldoende cijfer behaalden.

Het heeft op grond van een en ander naar de meening der Commissie allen schijn, dat de candidaten vaak hunnen ijver uitsluitend aan die deelen van het examen wijden, die zij voor hunne latere studie het gewichtigst achten, en dat zij daardoor het gevaar niet kunnen ontgaan wegens al te geringe kennis in de andere deelen te worden afgewezen.

Voor het vertrouwen, door Uwe Excellentie in de leden der Commissie gesteld, betuigt zij Uwer Excellentie haren dank.

De Commissie voor het Staatsexamen,

C. J. EGGINK, *Voorzitter.*

F. J. L. KRÄMER, *Secretaris.*

BIJLAGE C.

REGLEMENT van het Collegium Berchmanianum, inrichting van wijsgeerig, wis- en natuurkundig onderwijs, gevestigd in het gebouw van het voormalig Seminarie, thans nog het eigendom van het bisdom Breda, te Oudenbosch (Kerkstraat A 14).

I.

Deze inrichting heeft ten doel: jongelieden, na hunne gymnasiale studiën met vrucht volbracht te hebben, door het verstrekken van wijsgeerig-, wis- en natuurkundig onderwijs, voor te bereiden voor de H. Godgeleerdheid. Zij moeten verklaren dat zij tot den priesterlijken stand wenschen opgeleid te worden, en genegen zijn zich te wijden aan de buitenlandsche zendingen, bijaldien de kerkelijke overheid hen daarvoor zal bestemmen.

II.

De gewone cursus duurt drie jaren.

III.

Het onderwijs omvat:

- a. Logica;
- b. Metaphysica;
- c. Wijsbegeerte der natuur;
- d. Natuurlijke godgeleerdheid;
- e. Wijsgeerige zedenleer en jus naturæ;
- f. Geschiedenis der wijsbegeerte;
- g. Hoogere meetkunde;
- h. Natuurkunde;
- i. Scheikunde;
- j. Geologie en palæontologie;
- k. Mineralogie, botanie en zoologie;
- l. Astronomie.

IV.

De cursus vangt aan den 10 October en eindigt den 15 Augustus. Dagelijks worden 3½ uur aan de lessen besteed; tweemaal in de week houden de studenten onder leiding van een der professoren disputeer-college, eenmaal hebben zij practische oefening in de welsprekendheid,

eenmaal per week houden de studenten onderling eene wetenschappelijke bijeenkomst, om zich verder te ontwikkelen op het gebied van taal- en letterkunde, terwijl natuurkundige proeven worden gehouden naar gelang de stof het meebrengt.

V.

Op het einde van ieder schooljaar wordt van elk student een examen afgenomen in de voornaamste stoffen, die in dat jaar zijn behandeld. Tegen het einde van den driejarigen cursus ondergaat elk student een algemeen examen, onder voorzitting van den rector, door vier professoren af te nemen.

VI.

Behalve de groote vacantie, wordt er nog eene van acht dagen met Kerstmis en eene van veertien dagen met Paschen gegeven.

VII.

Het geheele bestuur der inrichting is uitsluitend opgedragen aan den rector. Hij wordt in het onderwijs bijgestaan door minstens zeven professoren.

VIII.

Minstens eens in het jaar, zoo dikwijls hij het noodig oordeelt, roept de rector de professoren te zamen om over het belang der studiën, en de vorderingen der studenten te beraadslagen.

IX.

De kosten van het onderwijs en van het onderhoud der studenten worden bestreden uit jaarlijksche bijdragen van belangstellenden in het werk der instelling en uit toevallige liefdegaven.

X.

De rector zorgt voor de instandhouding en uitbreiding der bibliotheek, van het kabinet van physica en natuurlijke historie, en van het meteorologisch en astronomisch observatorium.

BIJLAGE D.

STATUTEN van het Missiehuis te Rosendaal.

Art. I. Het Missiehuis heeft ten doel Roomsch-Katholieke jongelieden op te leiden, om later als Roomsch-Katholieke priesters en missionarissen naar alle oorden der wereld te kunnen worden gezonden, maar altijd buiten Europa.

Art. II. Alleen die jongelieden worden opgenomen, die reeds zoover in hunne studiën gevorderd zijn dat zij met de rhetorica of filosofie een aanvang kunnen nemen; voor de godgeleerdheid gaan zij later naar het Moederhuis te Mill Hill, Londen (Engeland.)

Art. III. De studiën omvatten de rhetorica en eenen cursus van twee jaren filosofie, gepaard met natuurkunde.

Art. IV. Ieder moet bij de intrede voorzien zijn van een verhuisbiljet.

Art. V. De leeraren, Roomsch-Katholieke priesters, worden aangesteld en ontslagen door den generaal overste der Congregatie, mgr. VAUGHAN, bisschop van Salford (Engeland.)

Art. VI. De directeur zal altijd, de overige professoren gewoonlijk Nederlanders zijn.

Art. VII. Bij huishoudelijk reglement worden de dagen en uren, waarop in de verschillende vakken onderwijs gegeven wordt, bepaald.

Art. VIII. Er zal eens per jaar vacantie gegeven worden in het begin van Augustus en eindigen half September.

STATUTEN der bijzondere school van hooger onderwijs (progymnasium), geopend door
het Roomsch-Katholiek Parochiaal Kerkbestuur van den Heiligen Martinus te Venlo.

Art. 1. De school is opgericht en wordt in stand gehouden door het Roomsch-Katholiek Parochiaal Kerkbestuur van den Heiligen Martinus te Venlo.

Art. 2. Het onderwijs zal omvatten de leervakken van de vier eerste studiejaren der gymnasia, ingericht volgens de wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), hoofdzakelijk de vakken, onder litt. *a* tot en met *i* van art. 5 dier wet genoemd, met inbegrip het godsdienstonderwijs en de kerkelijke geschiedenis.

Art. 3. Het toezicht op de school wordt opgedragen aan een college van curatoren, bestaande uit vijf leden. Van dit college is de tijdelijke pastoor der parochiale kerk of zijn plaatsvervanger van rechtswege lid en voorzitter.

De benoeming van de vier mede-curatoren geschiedt door den hoogwaardien heer bisschop van Roermond, voor de eerste maal rechtstreeks en vervolgens, bij iedere aftreding of ontstane vacature, uit eene door de curatoren aan den bisschop in te zenden voordracht van twee kandidaten. Elk jaar treedt een der curatoren af, de aftredende is weder benoembaar.

Art. 4. Curatoren stellen een huishoudelijk reglement voor hunne werkzaamheden vast en onderwerpen het aan de goedkeuring van den bisschop.

Art. 5. Curatoren maken jaarlijks op de verslagen, bedoeld in art. 101 der bovenaangehaalde wet, en zenden deze verslagen in tweevoud aan het kerkbestuur.

Art. 6. De directeur en de leeraren der school worden aangesteld en ontslagen door den bisschop van Roermond.

Art. 7. De directeur neemt deel aan de vergaderingen van het college van curatoren en heeft daarin eene raadgevende stem.

Art. 8. Als leerlingen worden alleen toegelaten de knapen of jongelingen, die, blijkens een af te leggen examen, behoorlijk onderwezen zijn in de vakken van het lager onderwijs.

Art. 9. Om tot eene hoogere dan de laagste klasse te worden toegelaten, dient men blijken te geven in al de vakken de vereischte mate van kundigheden verkregen te hebben, welke onderwezen worden in de klasse lager dan die, waarin men verlangt te worden opgenomen.

Art. 10. Het schooljaar vangt aan met primo October en eindigt medio Augustus daaropvolgende, met onderbreking, als vacantiën, van ongeveer acht dagen met Kerstmis en ongeveer veertien dagen met Paschen.

Art. 11. Met uitzondering van Zon- en feestdagen, wordt dagelijks vier of vijf uren onderwijs gegeven.

Art. 12. Eene tafel der lesuren en een plan van werkzaamheden worden door den directeur, in overleg met curatoren, ontworpen en vastgesteld.

Art. 13. Deze statuten, alsook derzelver aanvulling of wijziging, zijn aan de goedkeuring van den meergenoemden kerkvoogd, den bisschop van Roermond, onderworpen.

VERSLAGEN van de in 1890 gehouden eindexamens der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, voorafgegaan door een overzicht van de samenstelling der examen-commissiën en van den duur en van den uitslag der examens.

OVERZICHT van de samenstelling der examen-commissiën, van den duur en van den uitslag der examens.

Samenstelling der Commissiën.

Noordbrabant.

Lid en voorzitter: W. C. Hedick, directeur der hoogere burgerschool te Breda;

leden: J. C. Kluyver, J. De Jong en C. J. Vierhout, leeraren aan de hoogere burgerschool te Breda;

dr. A. L. Lamers, directeur van, en P. J. Bos, W. A. Coolen en H. C. Brans, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch.

dr. H. P. M. Van der Horn van den Bos, directeur van, en dr. J. E. Couvée, dr. F. C. Soer en A. S. Kok, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg.

Gelderland.

Lid en voorzitter: W. J. Hakkert, directeur der hoogere burgerschool te Apeldoorn;

Leden: W. De Hartog, directeur van, en Ch. Altena, leeraar aan de hoogere burgerschool te Nijmegen;

dr. H. Van de Stadt, directeur van, en dr. G. Michaëlis, leeraar aan de hoogere burgerschool te Arnhem;

C. Van Buysen en P. Keyzer Yzn., leeraren aan de hoogere burgerschool te Apeldoorn;

B. Wijnhoff, directeur van, en D. J. C. Van Batenburg en mr. W. A. Van Lith de Jeude, leeraren aan de hoogere burgerschool te Tiel;

dr. D. G. Cramer, directeur van, en dr. A. J. C. Suijders en P. Kat Pzn., leeraren aan de hoogere burgerschool te Zutphen.

Zuidholland.

Lid en voorzitter: dr. J. C. Van Deventer, directeur der hoogere burgerschool te Dordrecht;

leden: dr. J. M. Hiebendaal en H. L. Heykoop, leeraren aan de hoogere burgerschool te Gorinchem;

dr. A. Van Oven, leeraar aan de hoogere burgerschool te Dordrecht;

dr. W. C. L. Van Schaik, leeraar aan de hoogere burgerschool te Rotterdam;

J. Van der Bruyn en dr. G. Bakker, leeraren aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

M. J. A. Masthoff, leeraar aan de hoogere burgerschool te Delft;

dr. G. J. M. Coolhaas, M. Salverda de Grave en A. H. W. De Bock, leeraren aan de hoogere burgerschool te 's Gravenhage.

A. Langerhuizen van Uven, J. H. Van der Voort en mr. J. Fortuin Droogleeuw, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda.

Noordholland.

Lid en voorzitter: dr. J. D. Boeke, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Alkmaar;

leden: A. Van der Stempel en dr. A. C. Van Rijn van Alkemade, leeraren aan de hoogere burgerschool te Hoorn;

A. W. Gravelaar en C. Van der Zeyde, leeraren aan de hoogere burgerschool te Zaandam;

dr. J. C. Costerus en dr. B. J. Van der Ploeg, leeraren aan de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Amsterdam;

C. J. Voortman, leeraar aan de handelsschool te Amsterdam;

R. Zuidema en E. A. W. Pauw, leeraren aan de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Haarlem;

J. J. Terwen, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Alkmaar;

W. P. Van Vlissingen, directeur der hoogere burgerschool te Enkhuizen;

dr. A. L. J. Holwerda en dr. B. J. Goossens, leeraar aan de hoogere burgerschool te Liden.

Zeeland.

Lid en voorzitter: J. H. L. Heyse, lid van Gedeputeerde Staten van Zeeland, te Zierikzee;

leden: J. Vermeulen, directeur van, en W. O. Swaving, dr. J. J. Couvée en H. Sniijders, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg;

mr. C. J. Visser, dr. Z. Th. Dielh, F. Allan en jhr. W. A. Teding van Berkhout, leeraren aan de hoogere burgerschool te Goes;

G. Kok jr., directeur van, en F. F. Leupen, B. W. Mondt, J. A. De Bruyne. en F. P. Visser, leeraren aan de hoogere burgerschool te Zierikzee.

Utrecht.

Lid en voorzitter: dr. J. W. Moll, directeur der Rijks-hoogere burgerschool te Utrecht;

leden: dr. H. F. Jonkman, directeur van, en G. J. Buys, J. C. F. Prikken, T. Wesseling, W. N. Loenen, dr. H. Ekama, en J. C. G. Grase, leeraren aan de hogere burgerschool te Amersfoort;

P. H. Van Moerkerken, P. Van Mourik, H. Koldewijn, G. De Bruyne, A. Groenier en dr. F. H. Seelheim, leeraren aan de Rijks hogere burschool te Utrecht;

C. Knapper Kzn., leeraar aan de hogere burgerschool te Amsterdam;

G. J. Vos Azn., leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen.

Friesland.

Lid en voorzitter, dr. J. L. Andreae, directeur der hogere burgerschool te Sneek;

leden: S. P. Huyzenga, H. P. Bouwman, J. J. Van Rijn en M. J. Vles, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Leeuwarden;

mr. C. C. Paehlig, dr. A. Nijland, A. Minderhoud, B. Selhorst en S. Stellingwerff, leeraren aan de hogere burgerschool te Sneek;

J. Branbergen en J. Van Gelderen, leeraren aan de hogere burgerschool te Harlingen;

W. H. Wisselink, directeur van, en R. D. Nauta, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Heerenveen.

Overijssel.

Lid en voorzitter, dr. J. Sirks, directeur der hogere burgerschool te Deventer;

leden: dr. A. L. J. Burgersdijk, W. De Visser en A. Ooms, leeraren aan de hogere burgerschool te Deventer;

dr. B. Meilink, directeur van, en dr. J. De Vries, H. Cremer, R. Jurgens en dr. G. H. Leignes Bakhoven, leeraren aan de hogere burgerschool te Kampen;

dr. H. J. A. De Witt Huberts, directeur van en A. Boxman, B. C. Brennan, W. A. Elberts en C. J. De Bruyn Kops, leeraren aan de Rijks hogere burgerschool te Zwolle.

Groningen.

Lid en voorzitter, dr. P. Schuringa, directeur der Rijks-hoogere burgerschool te Veendam;

leden: dr. H. A. J. Meijer en dr. J. Kors, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Groningen;

J. Bakker en J. Van Breukelen, leeraren aan de Rijks-hoogere burgerschool te Warffum;

H. Bol en E. Scheffer, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Sappemeer;

mr. H. Hesse en W. W. Schipper, leeraren aan de hogere burgerschool te Winschoten;

dr. A. Lam, leeraar aan de hogere burgerschool te Veendam;

W. Pik en F. C. Corbach, leeraren aan de hogere burgerschool met driejarige cursus te Groningen.

Drenthe.

Lid en voorzitter, H. W. Sanders, directeur der Rijks-hoogere burgerschool te Assen;

leden: dr. C. J. E. Brutel de la Rivière, dr. A. Van Hasselt, J. Doornbos, J. De Vries en H. C. Felsner, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Assen;

R. F. Modderman, directeur van, en A. F. De Boer, mr. H. Smeenge en dr. W. K. J. Schoor, leeraren aan de hogere burgerschool te Meppel.

Limburg.

Lid en voorzitter, mr. A. J. B. Stoffels, directeur der Rijks- hogere burgerschool te Roermond;

leden: dr. J. Hoffmans, directeur van, en R. Fasbender, M. Rutten, L. A. J. Keuller en J. G. H. Verbeek, leeraren aan de hogere burgerschool te Maastricht;

dr. H. J. H. Schreurs, H. Bingen en T. J. Adriani, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Roermond;

P. Wimmers, A. H. M. Ruyter en J. Knittel, leeraren aan de bijzondere school voor hooger- en middelbaar onderwijs te Kerkerade.

Duur der mondelinge examens.

Commissiën.	Aan- vang	Einde	Aantal degen.	Aantal candidaten.	Gehouden te
	der examens.				
Noordbrabant	14 Juli	23 Juli	9	19	Breda.
Gelderland .	14 »	30 »	15	41	Apeldoorn.
Zuidholland.	14 »	9 Aug.	24	77	Dordrecht.
Noordholland	14 »	9 »	24	88	Alkmaar.
Zeeland . .	17 »	25 Juli	8	19	Zierikzee.
Utrecht . .	17 »	23 »	6	18	Utrecht.
Friesland..	14 »	19 »	6	19	Sneek.
Overijssel .	14 »	19 »	6	18	Deventer.
Groningen .	17 »	23 »	6	16	Veendam.
Drenthe . .	15 »	17 »	3	2	Assen.
Limburg . .	14 »	23 »	9	12	Roermond.

Uitslag der examens.

Commissiën.	Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten die		
		zijn geexa- mineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
Noordbrabant .	's Hertogenbosch. .	3	3	»
	Tilburg.	8	7	1
	Breda	8	8	»
Gelderland . .	Apeldoorn	(¹) 7	7	»
	Arnhem.	14	11	3
	Nijmegen	5	5	»
	Tiel	1	1	»
	Zutphen	13	11	2
	Geene H. B. S.	(²) 1	1	»

(¹) Hieronder ééne vrouwelijke leerling.

(²) Deze candidaat heeft als toebehoorder sommige lessen aan de hogere burgerschool te Arnhem bijgewoond.

Commissiën.	Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten die		
		zijn getaxa- mineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
Zuidholland . .	's Gravenhage . . .	20	18	2
	Delft	4	4	»
	Rotterdam	19	13	6
	Dordrecht	18	17	1
	Gorinchem	6	6	»
	Gouda	5	5	»
	Schiedam	4	4	»
	Geene H. B. S. . .	1	»	1
Noordholland .	Amsterdam	34	28	6
	Haarlem	20	19	1
	Hoorn	14	11	3
	Alkmaar	4	3	(¹) 1
	Zaandam	6	6	»
	Leiden	10	9	1
Zeeland	Middelburg	8	6	2
	Zierikzee	8	8	»
	Goes	3	2	1
Utrecht	Utrecht	13	(²) 13	»
	Amersfoort	5	(²) 5	»

(¹) Deze volgde in de 5de klasse slechts enkele lessen.

(²) Hieronder 1 leerling, die niet alle lessen had bijgewoond.

Commissiën.	Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten die		
		zijn getaxa- mineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
Friesland . . .	Leeuwarden	12	12	»
	Sneek	7	7	»
Overijssel . . .	Deventer	5	5	»
	Kampen	9	8	1
	Zwolle	3	3	»
	Geene H. B. S. . . .	1	1	»
Groningen . . .	Groningen	14	11	3
	Veendam	2	2	»
Drenthe	Assen	2	2	»
Limburg	Maastricht	7	6	1
	Roermond	4	4	»
	Rolduc	1	1	»

In de hier volgende tabel zijn de cijfers vermeld, die door elke commissie zijn toegekend voor de vijf verschillende afdelingen, aangewezen in het Algemeen Reglement, behoorende bij het Koninklijk besluit van 10 Maart 1870 (*Staatsblad* n°. 49) en gewijzigd door dat van 10 Maart 1883 (*Staatsblad* n°. 31).

VERSLAGEN van de examen-commissie.

NOORDBRABANT.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Noordbrabant.

De Commissie door U Hoogedelgestrenghe, bij beschikking van den 15den April 1890, A. n°. 8, 2de afdeeling, belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in deze provincie, heeft de eer U Hoogedelgestrenghe, ter voldoening aan art. 67 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De eerste vergadering, bedoeld in art. 8 van het Algemeen Reglement voor de eindexamens, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 10 Maart 1870 (*Staatsblad* n°. 49) werd gehouden op Zaterdag 10 Mei 1890, in het gebouw der hoogere burgerschool te Breda, waar ook de mondelinge examens en verdere vergaderingen der Commissie hebben plaats gehad.

In deze vergadering werd door de Commissie het lid J. De Jong tot secretaris aangewezen en werden overeenkomstig art. 8 van genoemd reglement de sub-commissiën gevormd en bepaald, wie als eerste en wie als tweede examinerator in de verschillende vakken zouden optreden.

in de sub-commissie A (wiskundige vakken) hadden zitting de heeren J. C. Kluyver, P. J. Bos en dr. J. E. Couvée;

in de sub-commissie B (natuurwetenschappen) de heeren dr. J. E. Couvée, dr. A. L. Lamers, dr. H. P. M. Van der Horn van den Bos en W. C. Hedick;

in de sub-commissie C (staatswetenschappen, aardrijkskunde, geschiedenis, handelswetenschappen) de heeren dr. F. C. Soer, W. A. Coolen en J. De Jong;

in de sub-commissie D. (talen) de heeren dr. F. C. Soer, H. C. Brans, A. S. Kok en C. J. Vierhout.

In de sub-commissie E (hand- en rechte lijn teekenen) de heeren W. C. Hedick, P. J. Bos en J. C. Kluyver.

Voor de verschillende vakken worden aangewezen, als:

	1ste examinerator.	2de examinerator.
	de heeren:	
Reken- en stekunde	Bos.	Kluyver.
Goniometrie en Trigonometrie	Bos.	Kluyver.
Planimetrie	Bos.	Kluyver.
Stereometrie en beschrijvende meetkunde	Kluyver.	Bos.
Mechanica	Kluyver.	dr. Couvée.
Natuurkunde	dr. Couvée.	Hedick.
Scheikunde	dr. Van der Horn van den Bos.	dr. Lamers.
Natuurlijke historie	dr. Lamers.	dr. Van der Horn van den Bos.
Cosmographie	Hedick.	dr. Couvée.
Staatswetenschappen	De Jong.	Coolen.
Aardrijkskunde	dr. Soer.	De Jong.
Geschiedenis	De Jong.	dr. Soer.
Handelswetenschappen	Coolen.	De Jong.
Nederlandsch	dr. Soer.	Brans.
Fransch	Brans.	dr. Soer.
Engelsch	Kok.	Vierhout.
Hoogduitsch	Vierhout.	Kok.

Van het recht, zich een deskundige voor teekenen toe te voegen, meende de Commissie geen gebruik te moeten maken.

De duur van het mondeling examen werd als maximum bepaald voor:

Reken- en stekunde	20 minuten.
Goniometrie en trigonometrie	15 »
Planimetrie	15 »
Stereometrie en beschrijvende meetkunde	30 »
Mechanica	20 »
Natuurkunde	25 »
Scheikunde	25 »
Natuurlijke historie	25 »
Cosmographie	20 »
Staatswetenschappen	25 »
Aardrijkskunde	30 »
Geschiedenis	30 »
Handelswetenschappen	25 »
Nederlandsch	30 »
Fransch	30 »
Engelsch	30 »
Hoogduitsch	30 »
Practische scheikunde	60 »

Zoodat de duur van het mondeling examen voor elken candidaat hoogstens acht uur en vijf minuten zou beloopt. In de practische scheikunde zouden alleen zij geëxamineerd worden die zulks verlangden.

Voor het examen hadden zich aangemeld 19 candidaten. Voor het mondeling examen werd dit aantal in drie ploegen verdeeld:

de eerste zeven werden geëxamineerd op 14, 15 en 16 Juli, de volgende zes op 17, 18 en 19 Juli, de laatste zes op 21, 22 en 23 Juli, zoodat het mondeling gedeelte van het examen in negen dagen is afgelopen.

Den dag vóór den aanvang van het mondeling examen, te weten den 13den Juli hield de Commissie haar tweede vergadering, namelijk tot bespreking van het gemaakt schriftelijk werk en tot regeling van het mondeling examen, dat, volgens den door den voorzitter rondgedeelde rooster dagelijks gehouden werd, des voormiddags van 8½ tot 11¼ uren en des namiddags van 1 tot 4 uren, terwijl na 4 uren, voor zooveel nodig, de sub-commissiën of ook de geheele Commissie zouden bijeenkomen, om de resultaten van de reeds afgenomen examens te bespreken en vast te stellen.

Na afloop van het mondeling examen, dat Woensdag 23 Juli eindigde, had den 24sten Juli eene vergadering plaats, waarin de Commissie haar verslag vaststelde.

Aan het mondeling examen namen deel alle 19 candidaten, te weten: 8 van de hoogere burgerschool te Breda, 3 van de hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch en 8 van de hoogere burgerschool te Tilburg.

Aan 18 candidaten werd het getuigschrift uitgereikt: 1 candidaat, leerling der hoogere burgerschool te Tilburg, werd afgewezen. Zonder eenige discussie werden toegelaten 17 candidaten, daar zij in alle groepen een voldoende cijfer behaald hadden. Aan 1 candidaat, die onvoldoende had in groep D, werd het getuigschrift gegeven met 7 tegen 5 stemmen.

De geslaagde candidaten zijn:

zeven leerlingen van de hoogere burgerschool te Tilburg, namelijk:

1. Bernardus Josephus Cornelis Daamen, geboren te Tilburg, 22 April 1872;

2. John Waterloo van Geuns, geboren te Tilburg, 18 Maart 1874;

3. Ludovicus Hubertus Matthias Herboth, geboren te Tilburg, 14 Februari 1873;

4. Clement Tjank Hendrik Hierneiss, geboren te Heerenveen, 7 Augustus 1872;

5. Pieter Van Houwelingen, geboren te Bergen op Zoom, 25 April 1872;

6. Theodore Paul Lucassen, geboren te Tegay, 13 Maart 1871;

7. Willem Vermeulen, geboren te Barendrecht, 16 Mei 1869;

drie leerlingen van de hogere burgerschool te 's Hertogenbosch, namelijk:

8. Wilhelmus Franciscus Ludovicus Keyzer, geboren te 's Hertogenbosch, 3 October 1869;

9. Eduardus Antonius Van de Mortel, geboren te 's Hertogenbosch, 17 November 1869;

10. Gerrit Vrendenberg, geboren te Amsterdam, 22 September 1871;

acht leerlingen der hogere burgerschool te Breda, namelijk:

11. Cornelis Alidus Blaeser, geboren te Breda, 3 Augustus 1869;

12. Arnout Martinus Van Genderen, geboren te Princenhage, 22 September 1871;

13. Henri Bernard Hulswit, geboren te Gorinchem, 24 Juli 1871;

14. Johannes Seyne Kok, geboren te Roermond, 2 Maart 1871;

15. Sebastiaan Jozef Blasius Maier, geboren te Singapore, 25 Mei 1870;

16. Cornelis Andreas Marie Oosterman, geboren te Breda, 10 Mei 1873;

17. Marinus Albert Karel Jan Vis, geboren te Vlaardingen, 27 Juli 1872;

18. François Cornelis Vorstman, geboren te Boskoop in Zuidholland, 11 Juli 1870.

Tot nadere toelichting volgen hier twee tabellen.

De eerste geeft aan het aantal malen, dat elk praedicaat in elk der vakken is toegekend; de tweede hetzelfde in elk der groepen.

V A K K E N.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Wiskunde	>	>	>	>	5	5	5	3	1	>
Werktuigkunde	>	>	>	2	1	6	6	3	1	>
Natuurkunde	>	>	>	3	2	7	4	1	2	>
Scheikunde	>	>	>	1	6	7	4	1	>	>
Natuurlijke historie	>	>	>	2	4	6	7	>	>	>
Cosmographie	>	>	1	1	5	4	6	>	2	>
Staatsinrichting	>	>	>	3	6	2	4	3	1	>
Staatshuishoudkunde en statistiek	>	>	>	3	4	3	6	2	1	>
Aardrijkskunde	>	>	>	4	4	5	5	1	>	>
Geschiedenis	>	>	>	4	6	3	3	2	1	>
Handelswetenschappen	>	>	>	>	5	10	2	1	1	>
Nederlandsch	>	>	>	>	5	8	5	1	>	>
Fransch	>	1	>	6	9	>	3	>	>	>
Engelsch	>	>	>	5	5	7	1	>	1	>
Hoogduitsch	>	>	>	3	10	5	>	1	>	>
Handteekenen	>	>	>	2	4	2	7	4	>	>
Rechtlijnig teekenen	>	>	>	2	3	5	5	3	1	>

G R O E P E N.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal	
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	onvol- doende.	vol- doende.
A	>	>	>	>	5	5	5	3	1	>	>	19
B	>	>	>	>	7	6	4	2	>	>	>	19
C	>	>	>	1	8	7	2	1	>	>	1	18
D	>	>	>	1	9	8	>	1	>	>	1	18
E	>	>	>	>	7	5	5	2	>	>	>	19
Totalen	>	>	>	2	36	31	16	9	1	>	2	93

Het onderzoek in elk der vakken gaf de Commissie nog aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Wis- en werktuigkunde.

Het bleek, dat de kandidaten het onderwijs in deze vakken met vrucht hadden gevolgd, daar aan niemand het eind-praedicaat onvoldoende behoefte te worden toegekend.

Natuurkunde.

Bij de natuurkunde, zoowel bij het schriftelijk als bij het mondeling examen is gebleken, dat het inzicht der kandidaten in de verschillende onderdeelen bevredigend kan genoemd worden.

Door de verscheidenheid der opgaven waren al de kandidaten in de gelegenheid gesteld hunne kennis op verschillend gebied der natuurkunde te doen uitkomen hetgeen voor de beoordeeling van hunne algemeene kennis een goeden maatstaf aanbod.

Scheikunde.

Evenals eene vorige maal spreekt de Commissie de wenschelijkheid uit om de opgaven voor dit vak zoodanig te stellen dat daaruit duidelijk blijke, welk onderwerp de candidaat zal moeten beschrijven. Laat men toch de te behandelen onderdeelen van de gestelde vraag ter keuze van den examinandus, dan blijkt uit het antwoord niet altijd, of hij het onderwerp volkomen machtig is, terwijl de beoordeeling den examiner niet gemakkelijker wordt gemaakt.

Overigens blijkt uit de cijfers, dat de verkregen resultaten niet onbevredigend waren. Eene enkele maals slechts moest een onvoldoend praedicaat gegeven worden, terwijl het minder gunstige cijfer van enkele kandidaten moet worden toegeschreven aan eene te geringe beoefening van het organisch gedeelte.

Staatsinrichting.

Het examen gaf in vele opzichten stof tot tevredenheid. Meestal waren de kandidaten met de hoofdzaken der staatsinstelling goed bekend en sommige wisten ook de historische ontwikkeling der voornaamste onderdeelen te verklaren.

Staatshuishoudkunde en statistiek.

Bij de staatshuishoudkunde lette men vooral op kennis der verschijnselen van het maatschappelijk leven, die dagelijks op den voorgrond treden.

Aardrijkskunde.

Over het algemeen genomen mocht de uitkomst van het onderzoek in dit vak voldoende genoemd worden. Ontsieren enkele „onvoldoende's" de examenlijst, de veelheid en uitgebreidheid der leerstof is misschien hieraan evenzeer schuld als mindere ijver der leerlingen. Degelijke kennis van Nederland en zijne koloniën werd bij het examen op den voorgrond gesteld.

Geschiedenis.

Het examen in dit vak was vrij bevredigend, ofschoon bij sommigen de kennis der nieuwste geschiedenis te wenschen overliet.

Handelswetenschappen.

De uitkomst van dit examen was bevredigend. Waren er fouten in het schriftelijk werk gemaakt, dan wisten de kandidaten die bij het mondeling onderzoek te herstellen. De voornaamste handelsverrichtingen in verband met ons handelsrecht waren den meesten voldoende bekend.

Nederlandsch.

Het taalkundig onderzoek in het Nederlandsch had een tamelijk gunstig gevolg, het schriftelijk gedeelte mocht zelfs goed geslaagd heeten, waar onderscheidene kandidaten hunne opstellen zonder eenige taalfout inleverden. Op

letterkundig gebied werden bij enkelen leemten aangetroffen, bij anderen vergoed door verrassende uitkomsten. Bekendheid met leven en werken der jongste Nederlandsche schrijvers was minder algemeen.

Fransch.

Het onderzoek naar de Fransche taal en letterkunde leidde tot geen bijzondere gunstige resultaten. Bij sommige kandidaten heerschte verwarring van denkbeelden op letterkundig gebied; anderen daarentegen zondigden tegen zeer eenvoudige grammatische regels en hadden moeite een niet al te moeilijk stukje van het Fransch in het Nederlandsch te vertalen.

Engelsch.

De opmerkingen, waartoe het examen in de Engelsche taal en letterkunde aanleiding gaf, komen in hoofdzaak met die van het examen in het Fransch overeen, ook al mocht een negental kandidaten boven het praedicaat vijf staan, waaronder een enkele zelfs een uitstekend cijfer behaalde.

Er dient bijzonder gewezen te worden op twee zaken: ten eerste op den geringen omvang van de lectuur bij sommige kandidaten, ten tweede op weinige oedrevenheid bij het vertalen van het Engelsch in het Nederlandsch.

Hoogduitsch.

Het examen in dit vak gaf geen aanleiding tot buitengewone opmerkingen. Tegenover sommige kandidaten die een alleszins voldoende examen aflegden, stonden er enkele, die zelfs beneden de matig gestelde eischen bleven, terwijl verscheidene slechts even daaraan konden voldoen.

Ten slotte wenscht de Commissie eene algemeene opmerking te maken, betreffende het examen in de vreemde talen.

Het bleek, dat alleen zij, die ambitie genoeg hadden gehad om een gedeelte van hun vrijen tijd aan de lezing van werken in die talen te besteden, eenig gemak in het mondeling en schriftelijk gebruik daarvan hadden verkregen.

Hand- en rechtlijnig teekenen.

Het teekenenwerk maakte een gunstigen indruk, waartoe zeker niet weinig werd bijgedragen door de gelukkige keuze der opgaven. Intusschen blijft de Commissie het wenschelijk achten, dat de beschikbare tijd voor het rechtlijnig teekenen niet langer onbepaald worde gesteld.

Aan het einde harer taak gekomen, brengt de Commissie aan U Hoogedelgestrenge haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Breda, 24 Juli 1890.

De Secretaris,
J. DE JONGH AZN.

De Voorzitter,
W. C. HEDICK.

GELDERLAND.

Apeldoorn, 26 Augustus 1890.

Aan den heer Commissaris des Konings
in de provincie Gelderland.

De Commissie, bij Uwe beschikkingen van den 28sten April 1890, n°. 2790/22, den 2den Mei 1890, n°. 2902/22, en den 27sten Mei 1890, n°. 3522/26, belast met het afnemen van het eindexamen der hogere burgerscholen in Gelderland, heeft de eer u hierbij het in art. 67 der wet op het middelbaar onderwijs van haar verlangde verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Op den 15den Mei heeft de Commissie hare voorloopige vergadering gehouden, bedoeld in artt. 8 en 9 van het Algemeen Reglement voor de eindexamens der hogere burgerscholen, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 10 Maart 1870 (*Staatsblad* n°. 49).

De Commissie kwam bijeen in de gemeente Apeldoorn, alwaar volgens uwe eerst bovengenoemde beschikking de mondelinge examens zouden worden afgenomen. Deze vergadering werd bijgewoond door alle leden, behalve door den heer P. Keyzer Yzn., die op het tijdstip dat de vergadering werd gehouden, nog niet tot lid der Commissie was benoemd.

Nadat de Commissie den laatstondergeteekende tot secretaris had benoemd, zou worden overgegaan tot het aanwijzen der leden, die voor elk vak, waarover het examen loopt, als examinatoren en als assessoren zouden optreden. Hierbij deed zich de moeilijkheid voor, dat het onmogelijk bleek, de werkzaamheden zoodanig te verdeelen, dat het examen in scheikunde en natuurlijke historie door twee leden der Commissie — zooals het bovengenoemd reglement vordert — kon worden afgenomen. Na eenige discussie werd daarom besloten, den voorzitter der Commissie op te dragen zich tot U te wenden met het verzoek de Commissie alsnog aan te vullen, door de benoeming van nog één lid, dat als examinator voor de natuurlijke historie en als assessor voor de scheikunde zou hebben op te treden. Aan dit verzoek werd door U bij Uw laatstboven genoemd besluit voldaan door de benoeming van den heer P. Keyzer Yzn.

Als examinatoren en assessoren voor de verschillende onderdeelen van het examen zijn opgetreden:

VAKKEN.	Examinatoren.	Assessoren.
Wiskunde.	Cramer en De Hartog.	De Hartog en Cramer.
Werktuigkunde.	Michaëlis.	Van Buysen.
Mechanische technologie.	Van de Stadt.	Michaëlis.
Natuurkunde.	Van de Stadt	Van Buysen en Van de Buysen. Stadt.
Scheikunde en warenkennis	Snijders.	Keyzer.
Natuurlijke historie	Keyzer.	Snijders.
Cosmographie	Van de Stadt.	Michaëlis.
Staats- en handelswetenschap- pen	Van Lidth de Jeude.	Van Batenburg.
Boekhouden	Van Lidth de Jeude.	Van Buysen.
Geschiedenis	Van Batenburg.	Van Lidth de Jeude.
Aardrijkskunde	Van Batenburg en Kat.	Kat en Van Batenburg.
Nederlandsch.	Kat.	Altena.
Fransch	Wijnhoff.	Hakkert.
Engelsch	Hakkert.	Wijnhoff.
Hoogduitsch	Altena.	Kat.
Handteekenen	Wijnhoff.	Kat.
Rechtlijnig teekenen	Cramer.	De Hartog.

Van de bevoegdheid, aan de Commissie krachtens art. 22 van het Algemeen Reglement toegekend, om namelijk — indien noodig — zich te doen bijstaan door een deskundige voor de beoordeeling der ingeleverde proeven van bekwaamheid in het teekenen, werd besloten geen gebruik te maken, daar de Commissie in de leden voor de teekenvakken als sub-commissie aangewezen, voldoende waarborg voor eene juiste beoordeeling meende te bezitten.

Uit de aanwijzing van examinatoren en assessoren blijkt, dat van de leden der Commissie, behoorden:

tot de sub-commissie voor de groep A (wis- en werktuigkunde) de heeren C. Van Buysen, dr. D. G. Cramer, W. De Hartog, dr. G. J. Michaëlis en dr. H. Van de Stadt;

tot de sub-commissie voor de groep B (natuurwetenschappen) de heeren C. Van Buysen, P. Keyzer Yzn., dr. G. J. Michaëlis, dr. A. J. C. Snijders en dr. H. Van de Stadt;

tot de sub-commissie voor de groep C (geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen) de heeren D. J. C. Van Batenburg, C. Van Buysen, P. Kat Pz., P. Keyzer Yzn., mr. W. A. Van Lidth de Jeude en dr. A. J. C. Snijders;

tot de sub-commissie voor de groep D (talén) de heeren Ch. Altena, W. J. Hakkert, P. Kat Pz. en B. Wijnhoff.

tot de sub-commissie voor de groep E (teekenen) de heeren dr. D. G. Cramer, W. De Hartog, P. Kat Pz. en B. Wijnhoff.

Bij den voorzitter der Commissie hadden zich aangemeld tot het afleggen van het examen 41 candidaten, waarvan:

7 leerlingen waren van de Koninklijke hogere burgerschool » Prins Hendrik der Nederlanden », te Apeldoorn, waaronder één vrouwelijke leerling;

14 van de hogere burgerschool te Arnhem;

5 van die te Nijmegen;

1 van die te Tiel en

13 van die te Zutphen, terwijl één candidaat geen leerling eener hogere burgerschool was; deze laatste had als toebehoorder sommige lessen der hogere burgerschool te Arnhem bijgewoond en ook verzocht aan die school het schriftelijk examen af te leggen.

Door den voorzitter werd medegedeeld dat het een en veertigtal examinandi door hem was verdeeld in 5 groepen, en wel 2 van negen, 2 van acht en een van zeven candidaten, en vervolgens werd door de Commissie bepaald, dat voor het mondeling examen in de verschillende vakken tijdruimten zouden worden besteed, als hieronder is aangewezen:

Wiskunde	1 uur;
Werktuigkunde	$\frac{1}{2}$ »
Natuurkunde en mechanische technologie	$\frac{3}{4}$ »
Scheikunde en warenkennis	$\frac{3}{4}$ »
Natuurlijke historie	$\frac{1}{2}$ »
Cosmographie	$\frac{1}{2}$ »
Staats- en handelswetenschap	$\frac{1}{2}$ »
Geschiedenis	$\frac{1}{2}$ »
Aardrijkskunde	$\frac{1}{2}$ »
Nederlandsch	$\frac{1}{2}$ »
Fransch	$\frac{1}{2}$ »
Engelsch	$\frac{1}{2}$ »
Hoogduitsch	$\frac{1}{2}$ »

Op den 13den Juli heeft de Commissie eene tweede voorloopige vergadering gehouden die door alle leden werd bijgewoond. Het mondeling examen werd afgenomen van 14—19, van 21—26 en van 28—30 Juli, zoodat voor de 41 candidaten 15 examendagen werden besteed.

De uitslag van het examen is geweest, dat, in aanmerking genomen art. 23 van meergenoemd Algemeen Reglement, aan 26 candidaten het getuigschrift van voldoende afgelegd examen werd toegekend, terwijl het nog aan 10 na discussie en stemming werd verleend. Afgewezen werden 5 candidaten.

Kort samengevat hebben zich dus aangemeld 41 candidaten, waarvan zijn toegelaten 36, afgewezen werden 5 en wel van de hogere burgerscholen:

	goëx- mineerd.	toege- laten.	afge- wezen.
Apeldoorn	7	7	0
Arnhem	14	11	3
Nijmegen	5	5	0
Tiel	1	1	0
Zutphen	13	11	2
en van geen hogere burgerschool	1	1	0

De namen, voornamen, tijdstippen en plaatsen van geboorte van de toegelaten candidaten zijn de volgende:

a. van de hogere burgerschool te Apeldoorn:

Beudaker, Jan, geb. 19 Januari 1870 te Amsterdam;

Van Enst, Berend Jan, geb. 4 Januari 1872 te Apeldoorn;

Huender, Albertus, geb. 2 Mei 1870 te Amsterdam;

Van der Houven van Oordt, mej. Elisabeth Johanna, geb. 30 Januari 1873 te Heerde;

Julius, Charles Marie, geb. 28 Maart 1873 te Sitoebondo (Ned.-Indië);

Medenbach, André, geb. 20 Augustus 1872 te 's Gravenhage;

Moojen, Otto Wilhelm, geb. 11 Maart 1870 te Poerwakarta (Ned.-Indië);

b. van de hogere burgerschool te Arnhem;

Van der Handt Aberson, Frederik Ernst Carel, geb. 19 Mei 1869, te Angerlo;

Baerends, Paul, geb. 4 December 1870 te Arnhem;

Bonger, Hendrik Godfried, geb. 24 Mei 1871 te Hiogo (Japan);

Huizer, Hendrik Douwe Pieter, geb. 17 Juli 1871 te Soerabaja;

Kalshoven, Hendrik Arnoldus, geb. 11 November 1870 te Arnhem;

Koning, Nicolaas Gerrit, geb. 8 Januari 1871 te Oosterbeek;

Loopuyt, Pieter Cornelis, geb. 27 October 1869 te Rotterdam;

Lutz, Joseph Gerard, geboren 3 Juli 1872 te 's Gravenhage;

Mac-Neill, Alexander, geb. 12 Februari 1871 te Proboling;

Roelvink, Harry, geb. 15 Juni 1871 te Winterswijk;

Sluyterman van Loo, Willem Louis, geb. 22 Maart 1871 te Heemstede;

c. van de hogere burgerschool te Nijmegen:

Hermesen, Theodoor Anton, geb. 16 October 1870 te Gennep;

Kruijers, Henri Joseph, geb. 9 October 1871 te 's Gravenhage;

Moorrees, Peter Antoni, geb. 24 Augustus 1871 te Delft;

Seeuwen, Adriaan Marius Cornelis, geb. 23 December 1870 te 's Gravenhage;

Wellan, Johan Willem Jules, geb. 26 Februari 1870 te Breda;

d. van de hogere burgerschool te Tiel:

Heyting, Dirk, geb. 5 October 1870, te Banda (Molukken);

e. van de hogere burgerschool te Zutphen:

Baerents, Johannes Pieter, geb. 19 Augustus 1871 te Grave;

Geerlings jr., Jurriën Herman, geb. 18 Juni 1869 te Ellecom;

Van Hasselt, Johannes Gerardus, geb. 17 Februari 1871 te Gorsel;

Noordhoek Hegt, Alexander Cornelis, geboren 14 October 1870 te Kampen;

Ledeboer, Dirk Karel, geb. 2 Augustus 1872 te Borne;

Navis Hz., Lourens, geboren 28 Mei 1870, te Aalten;

Piek, Gerard Lodewijk, geb. 31 Maart 1871 te Alphen a/d Rhijn;

Snatager, Bernard, geb. 5 December 1871 te Zutphen;

Volkers Hz., Hermen Jan, geb. 12 Juli 1871 te Stad Vollenhove;

Volkersz, Everhardus Johannes, geb. 7 December 1872 te Zutphen;

De Wolff, David Marcus, geb. 9 September 1872 te Zutphen;

f. van geen hogere burgerschool:

Lens, Willem Cornelis, geb. 25 Juni 1870 te Samarang.

De uitslag van het examen blijkt uit de volgende tabellen:

TABEL I.

V A K K E N.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	onvol- doende	vol- doende
Wiskunde	>	>	>	4	14	9	8	5	1	>	4	37
Werktuigkunde	>	>	>	2	10	10	10	5	4	>	2	39
Natuurkunde	>	>	>	4	8	13	12	2	2	>	4	37
Scheikunde	>	2	2	4	9	7	7	5	4	1	8	33
Natuurlijke historie	1	1	3	12	6	9	6	3	>	>	17	24
Cosmographie	>	1	1	2	7	7	11	9	3	>	4	37
Staatsinrichting	>	>	>	14	7	10	8	2	>	>	14	27
Staatshuishoudkunde	>	>	>	5	16	13	6	1	>	>	5	36
Aardrijkskunde	>	>	>	3	7	6	12	11	2	>	10	31
Geschiedenis	>	>	>	12	9	5	10	2	1	>	14	27
Handelswetenschappen	>	>	>	4	11	10	13	1	>	>	6	35
Nederlandsch	>	>	>	3	6	13	9	7	3	>	3	38
Fransch	>	1	3	4	12	13	5	3	>	>	8	33
Engelsch	>	>	4	6	12	9	9	1	>	>	10	31
Hoogduitsch	>	>	1	7	14	11	4	3	1	>	8	33
Handteekenen	>	>	3	3	14	12	9	>	>	>	6	35
Rechtlijnig teekenen	>	>	>	5	11	11	8	6	>	>	5	36
Totaal	1	5	24	98	172	174	146	57	19	1	128	569

TABEL II.

VAKKENGROEPEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	onvol-	vol-
											doende	doende
											cijfers.	
A.	>	>	>	4	12	10	7	7	1	>	4	37
B.	>	>	1	4	11	10	11	4	>	>	5	36
C.	>	>	>	4	14	13	8	2	>	>	4	37
D.	>	>	1	5	11	16	4	4	>	>	6	35
E.	>	>	>	5	13	15	8	>	>	>	5	36
Totaal . . .	>	>	2	22	61	64	38	17	1	>	24	181

In de eerste van bovenstaande tabellen is aangewezen hoeveel malen ieder cijfer voor elk der vakken, waarin is geëxamineerd, werd toegekend, terwijl in de tweede hetzelfde is geschied voor de vakkengroepen A tot E.

Uit deze beide tabellen is eindelijk nog de volgende opgemaakt, waaruit blijken kan hoeveel punten door de 41 kandidaten gezamenlijk in elk der vakken en vakkengroepen werden verkregen en tevens welk cijfer in elk vak en elke vakkengroep gemiddeld is toegekend.

TABEL III.

VAKKEN.	Som der cijfers der 41 kandidaten.	Gemiddeld cijfer.
Cosmographie	266	6,5
Nederlandsch.	266	6,5
Werktuigkunde.	264	6,4
Natuurkunde.	252	6,1
Scheikunde	248	6,0
Rechtlijnig teekenen	246	6,0
Wiskunde.	245	6,0
Handelswetenschappen	235	5,7
Aardrijkskunde	232	5,7
Staatshuishoudkunde	228	5,6
Hoogduitsch.	228	5,6
Handteekenen	226	5,5
Fransch	224	5,5
Geschiedenis	224	5,5
Staatsinrichting.	223	5,4
Engelsch	221	5,4
Natuurlijke historie	210	5,1
VAKKENGROEPEN.		
A.	250	6,1
B.	243	5,9
C.	234	5,7
D.	234	5,7
E.	231	5,6

De Commissie meent hiermede de aan haar opgedragen taak naar vermogen te hebben vervuld, en betuigt U haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

W. J. HAKKERT, Voorzitter.

H. VAN DE STADT, Secretaris.

ZUIDHOLLAND.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Zuidholland.

De Commissie, door Uwe Excellentie benoemd bij beschikking van 3 April 1890 n°. 519, en aangevuld bij beschikking van 11 April 1890 n°. 621, tot het afnemen van het eindexamen der hogere burgerscholen in Zuidholland, heeft de eer Uwe Excellentie het volgend verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De voorloopige vergadering, bedoeld in art. 8 van het Algemeen Reglement voor de eindexamens, werd gehouden op 3 Mei 1890 in het gebouw der hogere burgerschool te Dordrecht.

Na benoeming van den secretaris werd besloten de 77 kandidaten die zich voor het examen hadden aangegeven, te verdeelen in acht groepen, zeven ieder van tien kandidaten en een van zeven.

De Commissie splitste zich in de volgende sub-commissiën:

A. dr. G. Bakker, dr. G. J. M. Coolhaas, dr. A. Van Oven en dr. W. C. L. Van Schaik;

B. dr. Coolhaas, dr. J. M. Hiebendaal, A. Langerhuizen van Uven en dr. A. Van Oven;

C. de heeren J. Van der Bruyn, mr. J. Fortuyn Droogleevers, M. J. A. Masthoff en M. Salverda de Grave;

D. de heeren A. H. W. De Bock, dr. J. C. Van Deventer, H. L. Heykoop en J. H. Van der Voort;

E. de heeren Coolhaas, Masthoff van Oven en Van Schaik. De sub-commissie voor het teekenen achtte het noodig zich te doen voorlichten door eenen deskundige.

Het mondeling examen werd als volgt geregeld:

A. wiskunde, 1 uur, Bakker en Van Schaik;

werktuigkunde, 20 min., Van Oven en Coolhaas;

B. natuurkunde, $\frac{1}{2}$ uur, Coolhaas en Van Oven;

scheikunde, $\frac{1}{2}$ uur, Hiebendaal, Langerhuizen van Uven;

natuurlijke historie, $\frac{1}{2}$ uur, Langerhuizen van Uven, Hiebendaal;

cosmographie, 10 min., Van Oven en Coolhaas;

C. staatswetenschappen, $\frac{1}{2}$ uur, Fortuyn Droogleever en Van der Bruyn;

handelswetenschappen, $\frac{1}{2}$ uur, Van der Bruyn en Fortuyn Droogleever;

aardrijkskunde, $\frac{1}{2}$ uur, Masthoff, Salverda de Grave;

geschiedenis, $\frac{1}{2}$ uur, Salverda de Grave, Masthoff;

D. Nederlandsch, $\frac{1}{2}$ uur, Van Deventer en De Bock;

Fransch, $\frac{1}{2}$ uur, De Bock en Van Deventer;

Engelsch, $\frac{1}{2}$ uur, Van der Voort en Heykoop;

Duitsch, $\frac{1}{2}$ uur, Heykoop en Van der Voort.

Den 10den Mei hield de Commissie haar tweede vergadering tot regeling en nadere bespreking van het mondeling examen en tot bediscussieeren van het schriftelijk werk.

Het mondeling examen is aangevangen op Maandag 14 Juli 1890 en geëindigd op Zaterdag 9 Augustus, zoodat het 24 dagen heeft geduurd.

Een candidaat, die door ziekte verhinderd geweest was aan het schriftelijk examen deel te nemen, werd in de gelegenheid gesteld om van 24 Juli tot 2 Augustus schriftelijk werk te maken van denzelfden omvang en zoo mogelijk van gelijk gehalte als dat wat door de andere candidaten gemaakt was.

Een ander, wiens schriftelijk examen gestoord was door het plotseling overlijden van zijn vader, maakte het ontbrekende eveneens te Dordrecht van 24 Juli tot 30 Juli.

Aan het examen namen deel:

4 candidaten uit Delft, waarvan 4 geslaagd;

18 > > Dordrecht, > 17 > en 1 afgew.;

6 > > Gorinchem, > 6 > ;

5 > > Gouda, > 5 >

19 > > Rotterdam, > 13 > > 6 >

20 > > den Haag, > 18 > > 2 >

4 > > Schiedam, > 4 >

1 candidaat van geen hogere
burgerschool, — > > 1 >

77 candidaten in de provincie
Zuidholland, waarvan 67 geslaagd en 10 afgew.

De namen der geslaagden zijn de volgende:

van de hogere burgerschool te Delft:

N°. 26. Van Os, H. . . . T., geboren 11 Augustus 1869 op Java;

> 27. James, Karel Armand, geboren 23 Januari 1873 te Padang;

> 28. De Kat, Maarten, geboren 17 Juni 1871, te 's Gravenhage;

> 75. Van der Breggen, Johan, geboren 30 Maart 1872 te Gouda;

van de hogere burgerschool te Dordrecht:

N°. 1. Brandt, Henri, geboren 16 Augustus 1873 te Dordrecht;

> 2. De Kiewiet, Cornelis, 11 Maart 1872, te Kuilenburg.

> 3. Tijssens, Johan Rudolph, geboren 21 September 1872 te Dordrecht;

> 4. Visser, Hendrik Ludwijn, geboren 26 December 1872 te Schiedam;

> 11. De Baat, Wouter, geboren 6 Juli 1871 te Slidrecht;

> 12. Bot, Abraham, geboren 23 Juni 1871 te Slidrecht;

> 13. Romijn, Pieter, geboren 7 Januari 1873 te Dordrecht;

> 21. Van Epenhuyzen, Adriaan, geboren 29 Juni 1872, te Zwijndrecht;

> 22. De Kanter, Nicolaas, geboren 28 Mei 1873 te Dordrecht;

> 23. Meulman, Rudolf, geboren 1 Augustus 1873 te Werkendam;

> 31. Holle, Armand, geboren 25 Juli 1870 te Batavia;

> 32. Schaap, Leendert, geboren 3 December 1871 te Heerjansdam;

> 52. Visser, Arie, geboren 17 November 1871 te Heerjansdam;

> 61. Keidel, Herman, geboren 1 Juni 1872 te Dordrecht;

> 62. De Koning, Johannes, geboren 24 Juni 1872 te Dordrecht;

> 63. Van Oldenborgh, Cornelis, geboren 18 Juni 1871 te Dordrecht;

> 64. Van Driel van Wageningen, Arie, geboren 9 April 1871 te Dordrecht;

van de hogere burgerschool te Gorinchem;

N°. 16. Den Hoed, Aart Abraham, geboren 21 Januari 1870 te Oud-Beijerland;

> 17. Hartog van Straten, Salomon, geboren 15 Februari 1871 te Gorinchem;

> 41. mejuffrouw Waltheer, Dirkje Elida, geboren 15 Juni 1871 te Gorinchem;

> 42. mejuffrouw Van Gigch, Rosalie, geboren 6 Januari 1873 te Gorinchem;

> 53. Pickée, Daniël Jacques, geboren 27 Januari 1874 te Gorinchem;

> 71. Fehrman, Pieter, geboren 14 Februari 1871 te Utrecht;

van de hogere burgerschool te Gouda:

N°. 69. Van den Bosch, Marius, geboren 15 Augustus 1870 te Moercapele;

> 70. Wijckhuysen, Cornelis Henri, geboren 31 October 1869 te Gouda;

> 72. De Bock, Karel Willem, geboren 2 Januari 1872 te Gouda;

> 73. Costerman Boodt, Daniël Adrianus Karel, geboren 11 Augustus 1889 te Lent;

> 74. Fournier, Antonie Hippol, geboren 16 Augustus 1871 te Uithoorn;

van de hogere burgerschool te Rotterdam:

N°. 8. Van Assum, Iman Jan Jacob, geboren 24 Mei 1872 te Kralingen;

> 9. Bakker, Willem Nicolaas, geboren 6 October 1870 te Rotterdam;

> 10. Boot, Johannes Cornelis, geboren 24 Maart 1871 te Oud-Beijerland;

> 29. Cohen, Samuel, geboren 29 Juli 1873 te Nieuw-Buinen;

> 40. Krantz, Johannes Baptista, geboren 9 Juni 1873 te Leiden;

N°. 47. Leyds, Johannes, geboren 27 Maart 1870 te Rotterdam;

> 48. Louwerier, Johannes, geboren 19 Juni 1873 te Menado;

- N°. 49. De Mooy, Lambertus Gerardus, geboren 19 Juni 1871 te Gouda;
- » 55. Van Overzee, Rudolf, geboren 24 November 1872 te Rotterdam;
- » 65. Timmermans, Hubertus Henricus, geboren 22 November 1872 op Java;
- » 67. Van Ijsendijk, Philippus, geboren 27 September 1870 te Rotterdam;
- » 76. De Haan, Aart, geboren 5 October 1872 te Rotterdam;
- » 77. Visser, Cornelis, geboren 27 Augustus 1871 te Terschelling;
- van de hoogere burgerschool te 's Gravenhage:
- N°. 5. Cramer, Darius Charles Guillaume, geboren 25 April 1872 op Java;
- » 6. Biezeveld, Hendrik, geboren 5 October 1873 te Delfshaven;
- » 7. Den Heijer, Michiel, geboren 11 Juni 1870 te Scheveningen;
- » 14. Coops, Jan Willem Georg, geboren 16 Maart 1873 te 's Gravenhage;
- » 15. Broekveldt, Leonard Frederik, geboren 13 October 1871 te Leiden;
- » 25. Slotboom, Willem Bernardus, geboren 10 Augustus 1872 te 's Gravenhage;
- » 34. Van den Brandhoff, Nicolaas Johannes, geboren 24 September 1870 te Suriname;
- » 35. Spaan, Anthony Hendrik, geboren 29 December 1870 te Kedong Kebo;
- » 36. Stam, Augustinus Hendrik Ludovicus, geboren 31 November 1872 te 's Gravenhage;

- N°. 37. Dijkgraaf, Pieter Cornelis, geboren 27 November 1871 te 's Gravenhage;
- » 38. Van Engelen, Andreas Hendrik Cornelis, geboren 25 Maart 1871 te 's Gravenhage;
- » 43. Stortenbeker, Johan Philips, geboren 14 Maart 1871 te Rotterdam;
- » 44. Kley, Pieter Dirk Cornelis, geboren 25 October 1871 te Capelle a/d IJssel;
- » 45. De Waal, Willem George Frederik, geboren 23 April 1871 te 's Gravenhage;
- » 46. Jacobs, Johan Herman, geboren 7 November 1873 te 's Gravenhage;
- » 57. Beukman v. d. Wijck, Johan Sara Meinoud, geboren 6 Juni 1871 te Delft;
- » 58. Gevers Leuven, Jaen Marie Antoine, geboren 17 September 1871 te 's Hertogenbosch;
- » 59. Gobius, Albertus Andreas, geboren 5 Mei 1872 te Djokjokarta;
- van de hoogere burgerschool te Schiedam:
- N°. 18. Heyligers, Johannes Cornelis, geboren 27 Januari 1872 te Schiedam;
- » 19. Knappert, Marius, geboren 11 Maart 1871 te Schiedam;
- » 20. Van Ijzendoorn, Johan, geboren 21 Maart 1873 te Schiedam;
- » 50. Backer, Jan Daniël, geboren 31 December 1872 te Schiedam.

Wij voegen hierbij een tabel waaruit blijkt hoeveel maal elk der cijfers 1 tot 10 voor elk der vakken is toegekend:

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	vol- doende 5 of meer.	onvol- doende.
Wiskunde.	»	»	2	10	22	21	17	5	»	»	65	12
Werktuigkunde	»	»	1	10	21	24	11	8	2	»	66	11
Natuurkunde	»	»	1	18	19	12	17	7	3	»	58	19
Scheikunde	»	»	6	15	17	21	16	2	»	»	56	21
Natuurlijke historie	»	»	1	13	24	22	17	»	»	»	63	14
Cosmographie	»	»	1	18	19	14	13	10	2	»	58	19
Geschiedenis	»	1	3	11	12	18	20	7	5	»	62	15
Aardrijkskunde	»	»	4	15	14	17	14	10	3	»	58	19
Staatsinrichting.	»	»	4	15	28	17	6	6	1	»	58	19
Staathuishoudkunde	»	1	6	12	25	21	7	5	»	»	58	19
Handelswetenschappen	»	2	3	10	22	17	17	5	1	»	62	15
Nederlandsch	»	»	»	2	14	26	29	4	2	»	75	2
Fransch	»	»	1	4	19	25	23	5	»	»	72	5
Engelsch	»	»	»	14	29	20	12	1	1	»	63	14
Duitsch	»	»	»	14	30	14	15	3	1	»	63	14
Handteekenen	»	»	1	9	11	29	14	9	3	1	67	10
Rechtlijnig teekenen	»	»	1	3	16	33	15	4	5	»	63	4

De uitslag van het examen kan ongetwijfeld gunstig genoemd worden: 49 van de 77 candidaten hadden geen enkele rubriek onvoldoende en waren dus, volgens art. 23 van het Koninklijk besluit geslaagd; vijftien candidaten hadden één rubriek voldoende en na eenige discussie werd zonder stemming besloten hun het diploma uit te reiken; drie hadden de rubrieken B en E onvoldoende en werden bij stemming toegelaten; n°. 6 met 13 stemmen tegen 1; n°. 18 met 10 stemmen tegen 4 en n°. 57 met algemeene stemmen; de tien overigen, die twee of meer rubrieken onvoldoende hadden, werden na discussie met algemeene instemming afgewezen.

Het examen in de verschillende vakken gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen:

Scheikunde. Slechts enkele candidaten toonden eenige bedrevenheid in de praktische scheikunde.

Aardrijkskunde. De studie der topographische aardrijkskunde was bij sommigen geheel verwaarloosd en bij velen liet de kennis der topographie veel te wenschen over.

Geschiedenis. In dit vak hebben de meeste candidaten een voldoende of ruim voldoende cijfer behaald. Toch mag de opmerking niet worden verzwegen, dat bij sommigen de kennis van de voornaamste gebeurtenissen der 19de eeuw gebrekkig was, terwijl er slechts weinige waren die blijken gaven van meerdere ontwikkeling, waardoor de examinerator in de gelegenheid werd gesteld om met hen te spreken over de beteekenis van de groote feiten der geschiedenis.

Nederlandsche taal en letterkunde. Het lid der Commissie, belast met het onderzoek naar de kennis der candidaten in de Nederlandsche taal en letterkunde had sinds eene reeks van jaren geen zitting in de eindexamencommissie; het was hem een verblijvend verschijnsel te zien hoe groote vorderingen de leerlingen der hoogere burgerscholen in dat tijdsverloop in hun moedertaal gemaakt hadden. Alle 77 opstellen waren in meerdere of mindere mate bevredigend en aan geen enkel behoefte een onvoldoende cijfer te worden toegekend. Geregelde gedachten-gang, goede woordenkeus, taalkundige juistheid waren in de meeste te prijzen. Grove taalfouten tegen naamvallen of het gebruik van het betrekkelijk voornaamwoord, hinderlijke spelfouten, die vroeger het meendeel der opstellen ontserden en het onmogelijk maakten ze goed te keuren, werden niet aangetroffen.

Ook de kennis der letterkunde was vooruitgegaan; verscheidene candidaten toonden, behalve het op school behandelde, voor hun eigen genoegen en ontwikkeling, van de beste historische romans in onze taal en onze beste dichters te hebben kennisgenomen; één hunner had zelfs de geheele Ilias en de vertaling van mr. C. Vosmaer kennelijk met veel vrucht gelezen. Slechts twee candidaten bleken zoo geheel onbekend te zijn met de geschiedenis onder letterkunde en waren zoo verward in hun manier om zich uit te drukken, dat het aanvankelijk hun toegekend cijfer van 5 tot 4 verlaagd moest worden.

Engelsche taal en letterkunde. De examinerator maakte de opmerking, dat enkele candidaten, behalve het op school behandelde, ook tehuis veel gelezen hadden en dat zij het gelezene goed konden weergeven; aan den anderen kant liet bij velen de spelling te wenschen over.

Duitsche taal en letterkunde. Het examen in deze taal geeft aanleiding tot den wensch, dat ter wille van de practijk, ook hier de in Duitschland algemeen aangenomen spelling gevolgd werd.

De Commissie meent hiermede hare taak volbracht te hebben en heeft de eer Uwe Excellentie haren dank te betuigen voor het in haar gesteld vertrouwen.

Dordrecht, 6 September 1890.

Namens de Commissie,

J. C. VAN DEVENTER, Voorzitter.

A. VAN OVEN, Secretaris.

NOORDHOLLAND.

*Aan den heer Commissaris des Konings
in de provincie Noordholland.*

De Commissie, bij uwe beschikking van 17 April 1890, 1ste afdeling, n°. 92/3625, benoemd tot het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provincie Noordholland, heeft de eer u hierbij het in art. 67 der wet op het middelbaar onderwijs van haar verlangde verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Spoedig na hunne benoeming werden de leden door den voorzitter, dr. J. D. Boeke, bijeengeroepen tot de eerste vergadering op 3 Mei 1890 in het gebouw der Rijks hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Alkmaar, waar ook de volgende vergaderingen, benevens de mondelinge examens gehouden zijn.

Deze eerste vergadering, welke door alle leden werd bijgewoond, ging na de benoeming van den heer J. J. Terwen als secretaris, over tot de samenstelling der subcommissiën als volgt:

A. voor wis- en werktuigkunde: de heeren dr. B. J. Van der Ploeg, A. W. Gravelaar, dr. A. C. Van Rijn van Alkemade en dr. B. J. Goossens;

B. voor natuurkundige wetenschappen: de heeren dr. B. J. Goossens, dr. A. C. Van Rijn van Alkemade, dr. J. C. Costerus en dr. J. D. Boeke;

C. voor geschiedenis, staats- en handelswetenschappen de heeren dr. A. E. J. Holwerda, J. J. Terwen, W. P. Van Vlissingen en A. Van der Stempel jr.;

D. voor taal- en letterkunde: de heeren R. Zuidema, C. Van der Zeyde, C. J. Voortman en E. A. W. Pauw;

E. voor hand- en rechtlijnig teekenen: de heeren dr. B. J. Van der Ploeg, A. W. Gravelaar, E. A. W. Pauw en dr. J. D. Boeke, terwijl de voorzitter mededeelde, tot genoegen der vergadering, dat hij voornemens was den heer W. Verbeet, leeraar in het teekenen aan de hoogere burgerschool te Alkmaar, uit te noodigen, de Commissie in deze van advies te willen dienen. Gezegde uitnoodiging werd, nadat de heer Verbeet de toezegging had gekregen, dat de vermeerderde kosten hierdoor ontstaan, door het Rijk zouden gedragen worden, onder dankzegging door dien heer aangenomen.

In hare volgende bijeenkomst op 17 Mei 1890, belegd tot bespreking van het a. s. schriftelijk werk der candidaten, werd tevens de duur der mondelinge examens in ieder vak vastgesteld als volgt:

wiskunde	1/2 uur;
werktuigkunde	20 min.;
natuurkunde	1/2 uur;
scheikunde	1/2 >
plant- en dierkunde	1/2 >
cosmographie	10 min.;
geschiedenis	1/2 uur;
aardrijkskunde	1/2 >
staatsinrichting	20 min.;
staathuishoudkunde	20 >
handelswetenschappen	20 >
Nederlandsch	1/2 uur;
Hoogduitsch	1/2 >
Fransch	1/2 >
Engelsch	1/2 >

Van de 88 candidaten die aan het examen deelnamen,

was er een door ziekte verhinderd geworden het schriftelijk examen in zijn geheel af te leggen. Op hem werd art. 16 van het Algemeen Reglement toegepast, zoodat hij gedurende de mondelinge examens in de gelegenheid werd gesteld, om, onder toezicht der Commissie, in de verzuimde vakken schriftelijk werk te maken, zooveel doenlijk in omvang en moeilijkheid overeenkomende met dat, wat de andere candidaten hadden gemaakt.

De mondelinge examens, begonnen op 14 Juli en geëindigd op 9 Augustus 1890, duurden 24 werkdagen. De 88 candidaten waren over 8 groepen, van 11, verdeeld, zoodat de examens voor elke groep drie dagen duurden.

Onder de twaalf afgewezenen (1) was er een die slechts als onvolledig leerling in de 5de klasse was ingeschreven. De 76 geslaagden, aan wie het diploma kon worden uitgereikt, waren de volgende:

N A M E N.	VOORNAMEN.	Geboorteplaats.	Datum der geboorte	School waar de candidaat onderwijs heeft genoten.
Schalkwijk,	Johannes Christiaan,	Amsterdam	16 April 1873	Amsterdam.
Prijes,	Michiel,	Idem	7 > 1873	Idem.
Nolke,	Willem Lourens,	Idem	25 > 1873	Idem.
Mohr,	Carl Eduard Julius,	Idem	15 Juni 1873	Haarlem.
Viruly Mz.,	Jan Dionys,	Veur	17 Aug. 1871	Leiden.
Utermöhlen,	Gerhard Paul,	Hoorn	7 April 1873	Hoorn.
Tersteeg,	Hendrik,	Amsterdam	19 Sept. 1871	Amsterdam.
Snuif,	Cornelis Jan,	Zaandijk	25 Mei 1872	Zaandam.
Kamerling,	Zeno,	Almelo	16 Juni 1872	Haarlem.
Keyser,	Adriaan Sybrand Johan,	Texel	14 Jan. 1870	Idem.
Kloppenburger,	Jacob Cornelis,	Hoorn	9 Mei 1873	Hoorn.
Endel,	Gerardus Antonius,	Amsterdam	8 Febr. 1872	Amsterdam.
Van der Spek,	Jacob Willem,	Idem	15 Juni 1873	Idem.
Van Leeuwen,	Pieter Arnold,	Leiden	16 Aug. 1872	Alkmaar.
Mijers,	Marinus,	Amsterdam	6 Juni 1874	Hoorn.
Bakker,	Pieter,	Midwoud	9 Nov. 1871	Idem.
Van Eck,	Agathes Jacobus,	Zoeterwoude	11 Dec. 1871	Leiden.
Tüllner,	Emil Carl Heinrich,	Söllingen	8 Aug. 1871	Amsterdam.
De Groot,	Albertus Theodorus,	Beverwijk	16 Nov. 1870	Idem.
Van der Heide,	Carel Christiaan,	Amsterdam	11 Dec. 1872	Idem.
Wijn,	Cornelis Lambertus,	Twisk	13 April 1870	Leiden.
Verbeek,	Alexander Dirk Reinier,	Fort de Kock	10 Sept. 1872	Haarlem.
Pelt,	Adrianus Marinus,	Zaandam	11 Jan. 1872	Zaandam.
Van der Hoop,	Eduard,	Arnhem	2 April 1871	Amsterdam.
Peters,	Cornelis Evert,	Amsterdam	9 Feb. 1872	Idem.
Teixeira de Mattos,	Louis Frederik,	Idem	18 Mei 1872	Idem.
Buis,	Gerrit,	Hoorn	8 Jan. 1873	Hoorn.
Lusink,	Marten Jan,	Amsterdam	8 Nov. 1871	Amsterdam.
Van Tubergen,	Jacobus,	Pemakassan op Madura	24 > 1872	Leiden.
Van Leeuwen,	Joan Jacob Simon,	Bodjonegoro	11 April 1872	Idem.
Steenveld,	Daniël Nicolaas,	Leeuwarden	3 Mei 1871	Amsterdam.
Nieuwenhuis,	Jan Hendrik,	Amsterdam	27 Dec. 1872	Idem.
Broms,	Carl Adolph,	Idem	29 Feb. 1872	Haarlem.

(1) Van de 12 afgewezenen waren 6 leerlingen der 5de klasse van de hogere burgerschool met 15jarigen cursus te Amsterdam, 3 van die te Hoorn, 1 van die te Haarlem, 1 van die te Leiden en 1 had in de 5de klasse der hogere burgerschool te Alkmaar enkele lessen gevolgd.

N A M E N.	VOORNAMEN.	Geboorteplaats.	Datum der geboorte.	School waar de candidaat onderwijs heeft genoten.
Brand,	Joan Daniël,	Amsterdam.	2 Oct. 1873	Amsterdam.
Van Essen,	Johan Frederik,	Idem	29 Febr. 1872	Idem.
Klijn,	Jozeph Hendrik,	Idem	26 Sept. 1872	Idem.
Bakker,	Cornelis Christiaan,	Hoorn	12 Oct. 1872	Hoorn.
Ter Kuile,	Coenraad Pieter Frederik,	Euschedé	23 Sept. 1871	Haarlem.
Somers,	Pieter Joseph,	Haarlem	29 Maart 1871	Idem.
Bijvoet,	Jan Jacob Willem,	Overveen	7 April 1871	Haarlem.
Koster,	Heko Kornelius,	Zuidbroek	27 Feb. 1871	Amsterdam.
Vis,	Jacob Jan,	Zaandijk	20 April 1872	Zaandam.
Lohr,	Herman,	Semarang	14 Juli 1871	Haarlem.
Schmulling,	Ernst Carl Ludwig,	Cleve	19 Mei 1871	Leiden.
Viruly,	Henri,	Rotterdam	1 Mei 1870	Haarlem.
Van Ark,	Henri Hartong,	Purmerend	11 Sept. 1871	Idem.
Blits,	Gerard Albertus,	den Helder	16 Maart 1872	Idem.
Jaski,	Tjeerd Jan,	Amsterdam	31 Aug. 1870	Amsterdam.
Spanjaard,	Abraham,	Elburg	3 > 1871	Idem.
Dekker,	Gerrit,	Westzaan	27 Oct. 1871	Zaandam.
Vogel,	Johannes Theodorus,	's Gravenhage	21 Aug. 1872	Alkmaar.
Van Son,	Adrianus François Pieter,	Mounikendam	14 Dec. 1872	Haarlem.
De Geus Wzn.,	Willelm,	Ursem	8 Oct. 1870	Alkmaar.
Couzijn,	Maurits,	Amsterdam	6 Feb. 1871	Amsterdam.
Holst,	Hendrik,	Idem	13 Aug. 1872	Idem.
Braakenburg,	Dirks Albertus,	Haarlem	12 Feb. 1871	Haarlem.
Hoeffelman,	Hermanus Albertus,	Paramaribo	1 Aug. 1871	Idem.
Graftdijk,	Dirk,	Hoorn	19 Dec. 1871	Hoorn.
Van Huizen,	Pieter Jan Renzius,	Haarlem	11 Feb. 1873	Haarlem.
Van der Molen,	Simon,	Midden-Beemster	2 Maart 1872	Zaandam.
Brandon,	Jozef Abraham,	Amsterdam	10 Mei 1872	Amsterdam.
Kaupmann,	Heinrich Ferdinand,	Idem	20 Aug. 1872	Idem.
Thal Larsen,	Herman Johan,	Probolingo	6 April 1870	Haarlem.
mej. Hettinga Tromp,	Tjitske Geertruida Maria,	Groningen	11 > 1872	Hoorn.
Hoeffelman,	Jan Willem,	Paramaribo	26 Juli 1870	Haarlem.
Van Drunen,	Klaas,	Hoorn	11 April 1874	Hoorn.
Kroon,	Jacobus Pieter Henri,	Idem	8 Sept. 1873	Idem.
Lippits,	Gregoor,	Spierdijk	15 Nov. 1869	Idem.
Akkerman,	Jan,	Zaandam	20 Mei 1872	Zaandam.
Schilham,	Abraham Gerardus,	Leiden	30 Juli 1869	Leiden.
Mulder,	Henri,	Idem	19 Jan. 1872	Idem.
De Ranitz,	Herman,	Amsterdam	26 Feb. 1870	Amsterdam.
Petrie,	Andries Pieter,	Haarlem	22 Mei 1870	Haarlem.
Voorn,	Martinus,	Wormerveer	7 Juni 1870	Amsterdam.
Aeyelts,	Daniël Albert,	Arnhem	11 Aug. 1871	Idem.
Mulder,	Louis,	Leiden	19 Jan. 1872	Leiden.

De volgende tabellen geven een overzicht van de cijfers die bij de examens in de verschillende vakken werden

gegeven en van de afdeelingcijfers, die door de sub-commissiën zijn vastgesteld.

TABEL I.

V A K K E N.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal malen	
											vol- doende (5 en meer dan 5).	onvol- doende.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
Wiskunde.	>	>	7	8	31	27	9	3	2	1	73	15
Werktuigkunde	>	>	>	9	26	20	21	12	>	>	79	9
Natuurkunde	>	>	8	6	23	22	21	5	3	>	74	14
Scheikunde	>	>	5	11	26	21	15	5	5	>	72	16
Natuurlijke historie	>	1	1	24	31	18	4	4	4	1	62	26
Cosmographie	>	>	3	9	34	24	8	7	3	>	76	12
Geschiedenis	>	1	2	7	26	22	14	8	5	3	78	10
Aardrijkskunde	>	1	>	10	18	24	15	11	6	3	77	11
Staatsinrichting.	>	>	>	12	23	25	15	11	1	1	76	12
Staatshuishoudkunde	>	>	1	6	29	21	21	9	>	1	81	7
Handelswetenschappen	>	>	1	5	14	27	23	17	1	>	82	6
Nederlandsch.	>	>	2	5	16	42	16	5	2	>	81	7
Fransch	>	1	>	13	28	25	11	5	4	1	74	14
Hoogduitsch	>	>	5	9	20	29	19	4	1	1	74	14
Engelsch	>	1	4	11	19	31	13	6	3	>	72	16
Handteekenen	>	>	1	5	16	39	19	6	2	>	82	6
Rechflijnig teekenen	>	>	>	7	22	24	19	15	1	>	81	7
	>	5	40	157	402	441	263	133	43	12	1294	202

TABEL II.

AFDEELINGEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal	
											vol- doende (5 en meer dan 5).	onvol- doende.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
A.	>	>	3	9	33	28	9	5	1	>	76	12
B.	>	>	1	17	28	23	12	6	1	>	70	18
C.	>	>	>	5	20	33	18	9	3	>	83	5
D.	>	>	2	6	22	29	22	7	>	>	80	8
E.	>	>	>	6	15	40	19	7	1	>	82	6
Totaal. .	>	>	6	43	118	153	80	34	6	>	391	49

Voor de vakken in het bijzonder, vond de Commissie tot de volgende opmerkingen aanleiding.

Wiskunde. Het schriftelijk werk der kandidaten voor driehoeksmeting en voor beschrijvende meetkunde was in het algemeen voldoende, dat voor stel- en meetkunde liet te wenschen over.

Blijkbaar ontbrak het een aantal kandidaten aan voldoende inzicht in de methoden ter oplossing van meetkundige vraagstukken, en was ook de vaardigheid in het oplossen van stelskundige vraagstukken niet voldoende.

Ofschoon vele kandidaten van een paar uit het gebruikte leerboek bekende vraagstukken der vlakke driehoeksmeting voldoende bewerkingen hadden gegeven, had toch het mondeling examen in dit leervak niet altijd een gunstigen uitslag.

Met ingenomenheid kan melding worden gemaakt van een beperkt getal kandidaten, die blijkbaar ook voor hunne vorming goed van het onderwijs hadden geprofiteerd, voldoende nauwkeurige kennis toonden te bezitten van wiskundige begrippen en dikwijls met goed gevolg hunne gedachten met juistheid trachtten te uiten.

Werktuigkunde. In dit vak gaf het examen tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding.

Natuurkunde. Het examen in de natuurkunde gaf tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding.

Scheikunde. De uitslag van het examen in scheikunde was zeer uiteenlopend. Terwijl van niet minder dan 10 kandidaten het examen goed of zeer goed was te noemen, moest toch ook 16 maal een onvoldoend cijfer voor dit vak worden toegekend.

Over het geheel werden bij het mondelinge examen minder gunstige uitkomsten verkregen dan bij het schriftelijke, en bepaaldelijk bleek de vierde der opgaven voor het opstel over scheikunde, die door meer dan een vierde der kandidaten gekozen was, weinig geschikt te zijn om een gegrond oordeel omtrent hunne scheikundige kennis te vormen, zooals herhaaldelijk bij het mondeling examen bleek.

Terwijl eenige kandidaten goed vertrouwd bleken te zijn met de hoofdbeginselen der theoretische scheikunde en zich met vaardigheid van het scheikundig teekenschrift wisten te bedienen, liet dit bij niet weinigen veel te wenschen over en lieten deze zelfs eenvoudige vragen omtrent de scheikundige bestanddeelen van planten en dieren en belangrijke handelsprodukten onbeantwoord.

Over het geheel trok het de aandacht, dat de kandidaten dikwijls geen helder inzicht bleken te hebben in de toepassingen der scheikunde in het dagelijksch leven en de nijverheid, ofschoon dit ongetwijfeld als het hoofddoel van het onderwijs in de scheikunde op de hogere burgerscholen moet worden beschouwd.

Natuurlijke historie. Het examen in de natuurlijke historie gaf niet zeer bevredigende uitkomsten; slechts enkele kandidaten behaalden hoge cijfers, terwijl niet minder dan 26 hunner onvoldoende kennis bleken te bezitten.

De Commissie is van oordeel dat door de examinandi te weinig werk is gemaakt van het determineren van wild groeiende planten en dat over het algemeen aan de kennis van den bouw van het menschelijk lichaam als uitgangspunt voor de studie der dieren te geringe waarde is gehecht.

Cosmographie. Het examen in dit vak gaf tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding.

Geschiedenis. Het examen in de geschiedenis leverde tamelijk gunstige resultaten op; slechts liet de kennis der nieuwste geschiedenis bij onderscheidene kandidaten zeer veel te wenschen over.

Aardrijkskunde. Ofschoon het examen in dit vak over het geheel geen slechte resultaten opleverde, bleek toch duidelijk dat de meeste kandidaten te weinig gerepeteerd hadden. Dit was vooral merkbaar, waar het de kennis van ons vaderland betrof. De natuurkundige aardrijkskunde scheen slechts door weinigen met voorliefde te zijn beoefend.

Staatsinrichting en staathuishoudkunde. Over het algemeen mag worden getuigd dat bij het meerendeel der kandidaten genoegzame kennis van onze staatsinstellingen en

die der koloniën en bezittingen aanwezig was. Van eenigen bleek het bovendien, dat dit vak met bijzondere voorliefde was behandeld.

Ook het examen in staathuishoudkunde gaf reden tot tevredenheid en de indruk werd verkregen, dat bij verreweg het meerendeel gezonde begrippen omtrent het samenstel der maatschappij en de bevrediging harer behoeften aanwezig waren.

Handelswetenschappen. Het onderzoek naar de voordeelen in handelswetenschappen leidde in 't algemeen tot bevredigende uitkomsten; in het verklaren van de in den handel gebruikelijke termen waren de meeste aspiranten weinig bedreven.

Nederlandsch. Over 't algemeen stemde het examen in de Nederlandsche taal en letterkunde tot tevredenheid; slechts 9 kandidaten moesten een onvoldoend cijfer worden gegeven. Grove taalfouten kwamen zeer zelden voor, maar sommige opstellen waren even armoedig van inhoud als gebrekkig van stijl. Ook in het mondeling uitdrukken hunner gedachten bleken eenige kandidaten vrij onbedreven te zijn.

Fransch. De verkregen indruk bij het examen in de Franche taal en letterkunde was over het algemeen gunstig. Slechts 14 kandidaten van de 88 kregen een onvoldoend cijfer.

Verreweg de meeste kandidaten gaven blijken, dat zij het Fransch goed verstonden en toonden eenige vaardigheid in het spreken.

Hoogduitsch. De Commissie is van meening, dat de uitkomsten in het algemeen bevredigend mogen genoemd worden, daar het aantal der kandidaten, wier kennis onvoldoende was tot dat der degenen, die een voldoende cijfer behaalden, ongeveer als 1 tot 6 stond, terwijl bovendien het gemiddeld cijfer van allen nagenoeg 6 (= voldoende) was. Natuurlijk is dit daaraan toe te schrijven, dat verreweg de meeste kandidaten blijken gaven van voldoende en een vrij aanzienlijk getal zelfs van een ruim voldoende bekendheid met de regelen der Duitsche spraakkunst, terwijl enkelen zelfs aan aanmerkelijke hogere eischen voldeden.

Toch hadden eenige kandidaten, ten opzichte van sommige practische taalregels, slechts zeer onbepaalde begrippen. Zoo wisten verscheidene examinandi, wier kennis overigens voldoende mocht heeten, de woorden *müssen*, *werden* en *sollen* niet behoorlijk te onderscheiden, terwijl betrekkelijk velen van hen bovendien geen juist inzicht hadden in het gebruik en de vormen van de verschillende wijzen der werkwoorden. Ook hadden maar al te velen te weinig gelezen, om in hun leetuur een degelijke steun te vinden voor het gebruik der Duitsche taal in schrijven en spreken.

Engelsch. Het examen in de Engelsche taal en letterkunde gaf tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding. Van de 88 kandidaten ontvingen 75 een voldoende cijfer.

Teekenen. Het examen in het teekenen gaf tot de volgende opmerkingen aanleiding.

Over het geheel genomen waren de lijntekeningen beter dan het geleverde werk voor handteekenen, en bepaaldelijk de teekeningen voor pleister lieten voor een groot gedeelte vrij wat te wenschen over.

Wel is waar meende de Commissie slechts 6 malen bepaald onvoldoende cijfers voor handteekenen te moeten toekennen, maar, terwijl voor dit vak eveneens slechts 6 malen het cijfer 8 en 2 malen het cijfer 9 werd toegekend, kon voor de lijntekeningen 16 malen het cijfer 8 en 1 maal het cijfer 9 worden gegeven. Bij de plaatteekeningen trok het de aandacht der Commissie dat verscheidene kandidaten, door het gegeven voorbeeld op aanmerkelijk verkleinde schaal na te teekenen, waarvoor zij dus minder tijd behoeften, zich hunne taak gemakkelijker gemaakt hadden dan de overige kandidaten die hunne teekening op bijna dezelfde grootte als het voorbeeld hadden vervaardigd.

De meeste kandidaten hadden, vermoedelijk wegens gebrek aan de vereischte teekenbehoeften, de schets hunner plaatteekening met zwart crayon uitgewerkt; slechts enkele hadden met goed gevolg getracht, het gegeven voorbeeld door gebruikmaking van penseel en gekleurd crayon zoo

getrouw mogelijk weer te geven, waardoor hunne teekeningen een veel gunstiger indruk teweegbrachten.

De Commissie zou het daarom wenschelijk achten, indien voor eene teekening bijzondere teekenbehoefden, zooals verf, penseelen, gekleurde potlooden, e.d., vereischt worden, dat de candidaten vooraf in de gelegenheid gesteld worden zich daarvan te voorzien, opdat de toch reeds beperkte tijd voor het maken der teekeningen niet nog meer behoefte te worden verkort.

De Commissie meent hiermede hare taak naar haar beste weten volbracht te hebben en betuigt u haren dank voor het vereerend vertrouwen, door u in haar gesteld.

Alkmaar, 19 September 1890.

*De Commissie voor de eindexamens der
hoogere burgerscholen met vijfjarigen
cursus in Noordholland,*

J. D. BOEKE, Voorzitter.

J. J. TERWEN, Secretaris.

ZEELAND.

Zierikzee, 14 September 1890.

*Aan den heer Commissaris des Konings
in de provincie Zeeland.*

De Commissie, belast met het afnemen van het eind-examen der hoogere burgerscholen in Zeeland, benoemd bij uwe beschikkingen van den 21sten April 1890, A. n° 319¹, 1ste afdeeling, en den 25sten April 1890, A. n° 328¹, 1ste afdeeling, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, alinea 2, der wet van den 2den Mei 1863 (*Staatsblad* n° 50), u het volgende verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De eerste vergadering der Commissie werd te Zierikzee gehouden in het gebouw der gemeentelijke hoogere burgerschool op Zaterdag den 17den Mei 1890, des avonds te 7 uur.

Na de benoeming van den heer J. A. De Bruyne tot secretaris, werd bepaald dat de sub-commissiën als volgt zouden zijn samengesteld:

voor afdeeling A, de heeren J. Vermeulen, M. C. J. De Visser en F. F. Leupen;

voor afdeeling B, de heeren dr. J. J. Couvée, dr. Z. Th. Diehl en B. W. Mondt;

voor afdeeling C, de heeren H. Snijders, F. Allan, J. A. De Bruyne, F. F. Leupen, J. Vermeulen, dr. J. J. Couvée en dr. Z. Th. Diehl;

voor afdeeling D, de heeren G. Kok, F. P. Visser, W. O. Swaving en jhr. W. A. Teding van Berkhout;

voor afdeeling E, de heeren B. W. Mondt, J. Vermeulen en M. C. J. De Visser.

Op voorstel van subcommissie E werd door de Commissie besloten den heer F. E. Vogelsang, leeraar aan de gemeente hoogere burgerschool te Zierikzee uit te noodigen als deskundige op te treden bij de beoordeeling der door de candidaten vervaardigde teekeningen. De heer Vogelsang nam deze taak bereidwillig op zich.

Verder werden de door de leden opgemaakte en door de Commissie in te zenden opgaven voor het schriftelijk werk in de vakken van het examen besproken en vastgesteld. Daarna werd bepaald: 1°, dat warenkennis bij scheikunde zou worden geëxamineerd; 2°, dat het door de candidaten gemaakt schriftelijk werk door alle leden der betrokken sub-commissiën zou worden nagezien.

Bij het opmaken van de verdeling der werkzaamheden werd door den voorzitter een concept-rooster overgelegd, die onveranderd vastgesteld werd. Diensvolgens zou het examen telkens te 9 uren aanvangen en, met inbegrip der praktische scheikunde, uiterlijk te 4 uren 30 min. eindigen. Tabel I geeft de verdeling der werkzaamheden als volgt aan:

TABEL I.

V A K K E N.	EXAMINATOREN.	ASSESSOREN.	Duur van het examen.
Stelkunde en trigonometrie . . .	Vermeulen,	Leupen,	30 minuten.
Meetkunde en beschrijvende meetkunde	Leupen,	De Visser,	45 »
Werktuigkunde	De Visser,	Vermeulen,	30 »
Natuurkunde	Mondt,	Diehl,	30 »
Scheikunde en warenkennis . . .	Couvée,	Diehl,	30 »
Natuurlijke historie	Diehl,	Couvée,	30 »
Cosmographie	Mondt,	Couvée,	15 »
Geschiedenis	Snijders,	Allan,	30 »
Aardrijkskunde	Allan,	De Bruyne,	30 »
Staatswetenschappen	De Bruyne,	Snijders,	30 »
Boekhouden	Leupen,	Vermeulen,	15 »
Nederlandsche taal en letterkunde.	Swaving,	Teding van Berkhout,	30 »
Fransche taal en letterkunde . .	Visser,	Swaving,	30 »
Engelsche taal en letterkunde . .	Teding van Berkhout,	Kok,	30 »
Hoogduitsche taal en letterkunde .	Kok,	Visser,	30 »
Practische scheikunde	Couvée,	Diehl,	één uur.
Duur van het mondeling examen voor elken candidaat . .			8 uren 15 min.

Tabel III.

V A K K E N.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal		Totaal.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	onvol- doende.	vol- doende	
											examens.		
Wiskunde	>	1	1	1	4	3	1	4	4	>	3	16	19
Werktuigkunde	>	1	>	>	3	1	7	3	4	>	1	18	19
Natuurkunde	1	>	2	2	2	3	3	4	1	1	5	14	19
Scheikunde	>	>	1	>	3	5	5	4	>	1	1	18	19
Natuurlijke historie	>	1	1	2	5	3	3	2	2	>	4	15	19
Cosmographie	>	>	1	5	1	1	3	4	3	1	6	13	19
Geschiedenis	>	>	>	5	5	2	3	1	1	2	5	14	19
Aardrijkskunde	>	>	>	1	3	7	4	2	2	>	1	18	19
Staatsinrichting	>	>	>	3	1	3	4	5	3	>	3	16	19
Staathuishoudkunde.	>	>	>	3	3	2	4	4	2	1	3	16	19
Handelswetenschappen	>	>	>	>	3								
Nederlandsche taal en letter- kunde	>	>	>	1	2	4	5	6	>	1	1	18	19
Fransche taal en letterkunde.	>	>	>	1	4	3	4	6	>	1	1	18	19
Engelsche taal en letterkunde.	>	>	>	1	4	3	4	6	1	>	1	18	19
Hoogduitsche taal en letter- kunde	>	>	>	>	3	4	4	7	>	1	>	19	19
Handteekenen	>	>	1	1	2	>	7	7	1	>	2	17	19
Lijnteekenen	>	>	1	>	1	7	4	2	3	1	1	18	19
Totaal	1	3	8	26	49	55	69	71	31	10	38	285	323

TABEL IV.

VAKKENGROEPEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer.										Aantal		Totaal.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	onvol- doende	vol- doende	
											examens.		
A	>	1	>	2	2	5	1	4	4	>	3	16	19
B	>	>	1	2	4	1	7	3	1	>	3	16	19
C	>	>	>	1	5	6	3	2	2	>	1	18	19
D	>	>	>	1	2	2	11	2	>	1	1	18	19
E	>	>	1	1	1	1	9	5	1	>	2	17	19
Totaal . . .	>	1	2	7	14	15	31	16	8	1	10	85	95

TABEL V.

VAKKEN.	Aantal punten door de kandidaten te zamen verkregen.	Aantal punten gemiddeld per candidaat.
Wiskunde.	122	6,4
Werktuigkunde.	132	6,95
Natuurkunde.	115	6,05
Scheikunde.	125	6,58
Natuurlijke historie.	111	5,8
Cosmographie.	124	6,5
Geschiedenis.	115	6,05
Aardrijkskunde.	123	6,47
Staatsinrichting.	130	6,8
Staatshuishoudkunde.	127	6,68
Handelawetenschap- pen.	135	7,1
Nederlandse taal en letterkunde.	131	6,89
Fransche taal en let- terkunde.	128	6,7
Engelsche taal en let- terkunde.	127	6,68
Hoogduitsche taal en letterkunde.	133	7,00
Handteekenen.	132	6,95
Lijnteekenen.	131	6,89

TABEL VI.

VAKKENGROEPEN	Aantal punten door de kandidaten te zamen verkregen.	Aantal punten gemiddeld per candidaat.
A	125	6,58
B	119	6,26
C	120	6,3
D	129	6,79
E	130	6,8

De opgave van naam, voornaam, datum en plaats van geboorte der geslaagde kandidaten, als ook van de school waar zij onderwijs ontvingen, volgt in :

TABEL VII.

NAMEN.	VOORNAMEN.	Datum van geboorte.	Plaats van geboorte.	Afkomstig van de H.B.S. te
Wijne,	Johannes Levinus Antonie,	21 April 1872	Middelburg,	Middelburg.
Van Hennekeler,	Frederik Emmerinus,	3 Mei 1874	id.,	id.
Callenfels,	Gerardus Theodorus Cornelis,	21 Febr. 1871	Hulst,	Goes.
De Wijs,	Pieter,	18 Juli 1871	Middelburg,	Middelburg.
De Looze,	Cornelis,	15 Sept. 1868	Zierikzee,	Zierikzee.
Van den Berge,	Marinus,	23 Dec. 1867	id.,	id.
Van den Ende,	Marinks,	18 Oct. 1871	id.,	id.
Kruysse,	Pieter Jacobus Adriaan,	6 Dec. 1870	Axel,	Middelburg.
De Looze,	Willem Adriaan,	23 Sept. 1870	Zierikzee,	Zierikzee.
Klompe,	Jan Johan,	11 Juni 1871	Dreischor,	id.
Rijstenbil,	Eliza Gabriël,	1 Dec. 1872	Wemeldinge,	Goes.
Kok,	Gerrit Adrianus,	22 Febr. 1873	Zierikzee,	Zierikzee.
De Koning,	Antony Johannes,	11 Dec. 1870	Bondowossore (Bezoeki),	Middelburg.
Noske,	Johannes Daniël,	12 Febr. 1870	Axel,	id.
Gasille,	Sophia Wilhelmina,	13 Dec. 1872	Zierikzee,	Zierikzee.
Van der Valk,	Pieter Cornelis,	16 Mei 1873	id.,	id.

In hare vierde of eindvergadering, gehouden te Zierikzee op den 13den September 1890, des namiddags te vijf uren, besloot de Commissie eenige opmerkingen, het bovenstaande examen betreffende, toe te voegen:

Natuurkunde. Het schriftelijk werk voor de natuurkunde bleek een goede maatstaf te zijn voor de beoordeeling van de kennis der kandidaten. De uitkomsten van het mondeling examen toch, strookten over het algemeen met

die van het schriftelijk gedeelte. Uwe Commissie vereenigt zich dan ook ten volle met het door verschillende examen-commissiën in 1889 uitgesproken gunstig oordeel over de tegenwoordige inrichting van het schriftelijk examen.

Geschiedenis. Ook dit jaar leverde het examen in geschiedenis weder zeer uiteenlopende resultaten op, daar aan meer dan één candidaat een zeer goed of zelfs het hoogste cijfer kon worden toegekend, terwijl verschillende anderen een bepaald onvoldoend of slechts ter nauwernood voldoende examen aflegden. Over 't algemeen liet bij deze laatste kandidaten de kennis van de nieuwste en de vaderlandsche geschiedenis veel te wenschen over.

Aardrijkskunde. De ondervinding werd opgedaan dat verscheidene kandidaten te weinig studie van hunne kaarten gemaakt hadden, in 't bijzonder wat Nederland betreft. Over het algemeen echter mochten de uitkomsten van het examen bevredigend heeten.

Rechtlijnig teekenen. Het examen in het rechtlijnig teekenen gaf opnieuw aanleiding tot de door vorige examen-commissiën geleverde beschouwingen. Algemeen acht de Commissie het opgeven van een vraagstuk uit de beschrijvende meetkunde, ter beoordeeling van de vaardigheid in het rechtlijnig teekenen, verkeerd. Gaarne erkent de Commissie, dat de dit jaar gestelde vraag doelmatiger was gekozen dan de vraagstukken in de laatste jaren aan de kandidaten opgegeven, maar toch zou zij de voorkeur geven aan de voor 1886 gevolgde regeling. Opnieuw dringt zij dus aan op wijziging van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1885 (*Staatsblad* n°. 73.) De resultaten van het examen waren over het algemeen gunstig; slechts ééne

teekening was onvoldoende; het gemiddelde der toegekende cijfers was 6,89.

Hiermede meent de Commissie aan de haar opgelegde taak te hebben voldaan.

Zij eindigt met u dank te zeggen voor het in haar gestelde vertrouwen.

J. H. C. HRYSE, *Voorzitter.*

J. A. DE BRUYNE, *Secretaris.*

UTRECHT.

*Aan den heer Commissaris des Konings
in de provincie Utrecht.*

De Commissie, benoemd bij uwe beschikking van den 14den April 1890 n°. 1, A. Z., tot het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provincie Utrecht, heeft de eer u bij dezen verslag te deen van hare werkzaamheden.

De voorbereidende vergadering werd den 27sten April gehouden te Utrecht in het gebouw der Rijks hogere burgerschool.

In deze vergadering werden, na de benoeming van een secretaris, de subcommissiën gevormd en de opgaven voor het schriftelijk examen vastgesteld.

De regeling van het mondeling examen werd als volgt bepaald:

TABEL I.

V A K K E N.	EXAMINATOREN.	Duur.
Subcommissie A:		
Reken- en stekunde, trigonometrie en beschrijvende meetkunde,	J. C. F. Prikken en P. Van Mourik,	1 uur.
Meet- en werktuigkundige,	H. Koldewijn en G. J. Buys,	1 „
Subcommissie B:		
Scheikunde en cosmographie,	dr. F. Seelheim en dr. H. F. Jonkman,	1 „
Natuurkunde en natuurlijke historie,	dr. H. Ekema en dr. J. W. Moll,	1 „
Subcommissie C:		
Staats- en handelswetenschappen,	G. de Bruyne en C. Knapper Kz.,	1 „
Geschiedenis en aardrijkskunde,	F. Wesseling en A. Groenier,	1 „
Subcommissie D:		
Nederlandsche en Engelsche taal- en letterkunde,	P. H. Van Moerkerken en J. C. G. Grasé,	1 „
Fransche en Hoogduitsche taal- en letterkunde,	G. J. Vos Az. en W. N. Coenen,	1 „
Subcommissie E:		
Handteekenen,	dr. J. W. Moll en W. N. Coenen,	
Lijnteekenen,	P. Van Mourik en G. J. Buys.	

Duur van het mondeling examen voor elken candidaat dus acht uren.

Voorts werd besloten de 18 kandidaten, die zich hadden aangemeld, te verdeelen in twee groepen en het mondeling examen te doen aanvangen Donderdag den 17den Juli en te doen eindigen Woensdag den 23sten, en dat Woensdag den 16den Juli de onderscheidene subcommissiën zonden bijeenkomen tot bespreking en beoordeeling van het

schriftelijk werk der kandidaten, zooals dan ook geschied is.

Het mondeling onderzoek voor elke groep duurde derhalve drie dagen, en in het geheel zes dagen.

De uitslag werd vastgesteld in eene vergadering, den 24sten Juli gehouden en den kandidaten medegedeeld.

De volgende tabellen geven daarvan een volledig overzicht.

TABEL. II.

Nummer der candidaten.	Cijfers toegekend voor de groepen					Uitslag van het examen.
	A	B	C	D	E	
I.	9	9	8	7	7	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
II.	8	6	8	8	7	Idem.
III.	9	8	8	5	7	Idem.
IV.	8	5	4	6	5	Toegelaten met algemeene stemmen.
V.	7	7	6	5	6	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
VI.	5	4	6	5	7	Toegelaten met algemeene stemmen.
VII.	6	5	7	6	6	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
VIII.	6	6	7	5	9	Idem.
IX.	8	5	6	6	6	Idem.
X.	5	5	5	8	7	Idem.
XI.	5	5	6	6	6	Idem.
XII.	5	5	5	5	6	Idem.
XIII.	6	6	7	7	6	Idem.
XIV.	8	7	7	6	7	Idem.
XV.	6	7	6	5	7	Idem.
XVI.	8	9	8	7	8	Idem.
XVII.	6	6	6	7	6	Idem.
XVIII.	5	7	8	6	6	Idem.

Allen slaagden derhalve; 13 van de school te Utrecht, waaronder één die niet alle lessen had bijgewoond, en 5 van de school te Amersfoort, waaronder evenzeer één die niet alle lessen had gevolgd.

In de twee volgende tabellen (III en IV) is een overzicht gegeven van het aantal malen dat de cijfers 1 tot 10 voor de vijf vakgroepen en voor de vakken afzonderlijk toegekend werden.

TABEL. III.

V A K K E N.	Aantal malen toegekend.										voldoende.	onvol- doende.
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1		
A. Wiskunde enz.	»	2	5	1	6	4	»	»	»	»	18	»
B. Natuurkunde enz.	»	2	1	3	4	7	1	»	»	»	17	1
C. Geschiedenis enz.	»	»	4	4	7	2	1	»	»	»	17	1
D. Talen.	»	»	2	4	5	7	»	»	»	»	18	»
E. Teekenen	»	1	2	7	7	1	»	»	»	»	18	»
Totaal . . .	»	5	14	19	29	21	2	»	»	»	88	2

TABEL IV.

AFDEELING.	Aantal malen toegekend.											voldoende.	onvol- doende.
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1			
A.													
Reken- en stekunde	»	3	2	4	1	8	»	»	»	»	18	»	
Meetkunde	»	5	1	2	3	5	2	»	»	»	16	2	
Gionometrie en trigonometrie . . .	1	2	8	3	2	2	»	»	»	»	18	»	
Beschrijvende meetkunde	1	3	2	4	7	1	»	»	»	»	18	»	
Werktuigkunde.	2	2	2	4	2	4	2	»	»	»	16	2	
B.													
Scheikunde	»	2	3	1	2	7	3	»	»	»	15	3	
Natuurlijke historie	»	1	2	6	4	2	2	1	»	»	15	3	
Natuurkunde	»	2	1	3	5	3	2	2	»	»	14	4	
Cosmographie	»	»	3	3	5	7	»	»	»	»	18	»	
C.													
Geschiedenis	»	1	3	6	1	2	5	»	»	»	13	5	
Aardrijkskunde	»	4	2	2	5	3	2	»	»	»	16	2	
Staatsinrichting.	»	1	6	5	3	3	»	»	»	»	18	»	
Staatshuishoudkunde	»	3	5	4	3	1	2	»	»	»	16	2	
Handelswetenschappen	»	1	4	3	2	5	3	»	»	»	15	3	
D.													
Nederlandsch.	1	»	2	7	5	3	»	»	»	»	18	»	
Fransch	»	»	2	3	3	6	4	»	»	»	14	4	
Engelsch	»	1	1	2	5	7	2	»	»	»	16	2	
Hoogduitsch	»	»	»	3	5	9	1	»	»	»	17	1	
E.													
Handteekenen	»	1	2	7	5	2	1	»	»	»	17	1	
Lijnteekenen.	»	»	6	8	4	»	»	»	»	»	18	»	
Totaal . . .	5	32	57	80	72	80	31	3	»	»	326	34	

De volgende tabel (V) bevat volgens rangorde de namen enz. der candidaten.

TABEL V.

NAMEN.	VOORNAMEN.	Datum en jaar van geboorte.	Geboorteplaats.	School waar zij onderwijs hebben ontvangen.
1. De Beaufort,	Arnoud Jan	11 April 1872	Zeist	H. B. S. Amersfoort.
2. Visser,	Jacob Herman Alexander Ernst	5 Oct. 1872	Amersfoort	Idem.
3. Carp,	Jacob Arnoud	26 Juni 1871	Geldrop	R. H. S. B. Utrecht.
4. Benders,	Albertus Marinus	29 Maart 1872	Zoelmond	Idem.
5. Van Oort,	Mattheus Ariën	8 April 1871	Utrecht	Idem.
6. Elink Schuurman,	Henri Guillaume Arnaud	19 Oct. 1873	Utrecht	H. B. S. Amersfoort.

NAMEN.	VOORNAMEN.	Datum en jaar van geboorte.	Geboorteplaats.	School waar zij onderwijs hebben ontvangen.
7. Nijland,	Antonie Jan	25 Aug. 1872	Utrecht	R. H. B. S. Utrecht.
8. Van Gendt,	Adolf Daniël Nicolaas	17 Aug. 1870	Amsterdam	H. B. S. Amersfoort.
9. Laméris,	Hiddo Jan	10 Juni 1872	Zwolle	R. H. B. S. Utrecht.
10. Six,	Jan Willem	24 Maart 1872	's Gravenland	Idem.
11. Van Lennep,	George Henry Cornelius	25 Juni 1870	Zeist	Idem.
12. De Feyfer,	Cornelis	25 Aug. 1869	Hengelo	Idem.
13. Van Os,	Dirk Adriaan	20 April 1871	St. Anna	Idem.
14. Humalda van Eysin- ga,	Cornelis	17 Febr. 1870	Leeuwarden	H. B. S. Amersfoort.
15. Leusden,	Carel Theodoor	22 Jan. 1869	De Bildt	R. H. B. S. Utrecht.
16. Van der Crab,	Jan Hendrik	1 Juli 1871	Batavia	Idem.
17. Numans,	Hendrik Willem	18 April 1871	Utrecht	Idem.
18. Le Febvre,	Johan David Leo	11 Maart 1870	Amsterdam	Idem.

Het examen heeft geene aanleiding gegeven om bij bovenstaande tabellen eenige bijzondere opmerkingen te voegen.

De Commissie meent hiermede hare taak te hebben volbracht en betuigt u haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Utrecht, 26 Juli 1890.

Namens de Commissie,
J. W. MOLL,
Voorzitter.

P. H. VAN MOERKERKEN,
Secretaris.

FRIESLAND.

*Aan den heer Commissaris des Konings
in de provincie Friesland.*

De Commissie, door u benoemd bij beschikkingen van den 27sten Maart 1890, derde afd., Statistiek, n°. 196, van den 14den April 1890, derde afd., S. n°. 240, en van den 16den Juli 1890, derde afd., St., n°. 481, heeft de eer u het volgende verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

In de eerste vergadering, op den 30sten April 1890, werd het commissielid mr. C. C. Paehlig tot secretaris benoemd, de subcommissiën voor het examineeren in de verschillende vakken aangewezen, de tijd aan elk vak te besteden vastgesteld, en de opgaven ingediend, welke voor het schriftelijk examen aan den heer inspecteur van het middelbaar onderwijs zijn toegezonden.

De regeling voor het mondeling examen was als volgt:

VAKKEN.	EXAMITOREN.	Tijd voor elk mondeling examen.
A.		
Wiskunde,	Wisselink, Bouman,	1 uur.
Werktuigkunde en technologie,	Nijland, Van Rijn,	1/2 >
B.		
Natuurkunde,	Nijland, Van Rijn,	1/2 >
Natuurlijke historie,	Kappers, Andree,	3/4 >
Scheikunde en waren- kennis,	Kappers, Andree,	1/2 >
Cosmographie,	Nijland, Van Rijn,	1/2 >
C.		
Staatswetenschappen en boekhouden,	Minderhoud, Paehlig,	1 >
Aardrijkskunde en ge- schiedenis,	Branbergen, Selhorst,	1 >
D.		
Nederlandsch en Duitsch,	Van Gelderen, Vles,	1 >
Fransch en Engelsch,	Stellingwerff, Nauta,	1 >
E.		
Handteekenen en Lijn- teeken,	Branbergen, Wisse- link en Kappers,	

De Commissie besloot den heer J. Groenevelt, leeraar aan de hogere burgerschool te Sneek uit te noodigen als deskundige tot het beoordeelen der teekeningen mede te werken.

Verder werd besloten de 19 candidaten die zich voor het examen hadden aangemeld, en wel 12 van de Rijks-

hoogere burgerschool te Leeuwarden en 7 van de gemeentelijke hoogere burgerschool te Sneek, in twee groepen te examineeren, zoodat het mondeling examen zou aanvangen op Maandag 14 Juli en eindigen Zaterdag 19 Juli 1890.

De tweede vergadering der Commissie had plaats op Zondag 13 Juli.

Het schriftelijk examen was aan beide hoogere burgerscholen naar behooren afgeloopen De candidaat n°. 18 van de school te Leeuwarden was Maandag 30 Juni door ongesteldheid verhinderd aan het examen deel te nemen.

Volgens artikel 16 van het Algemeen Reglement (Kon. besl. 10 Maart 1870, *Staatsblad* n°. 49) heeft hij het schriftelijk examen in de beschrijvende meetkunde en de Duitsche taal op Donderdag 17 en Vrijdag 18 Juli afgelegd.

De cijfers voor het schriftelijk werk werden voor elk vak door beide examinatoren in onderling overleg in deze vergadering vastgesteld.

De mondelinge examens hadden op de daarvoor vastgestelde dagen plaats en duurden dus zes dagen, en de uitslag van het geheele examen was als volgt:

Nummer der candidaten.	Cijfers toegekend voor de afdeling					Uitslag van het examen.
	A	B	C	D	E	
I.	7	8	6	5	4	Toegelaten met algemeene stemmen.
II.	7	6	5	6	6	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
III.	7	7	5	6	8	Idem.
IV.	7	7	4	6	6	Toegelaten met 12 tegen 2 stemmen.
V.	7	7	8	7	5	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
VI.	8	7	7	5	8	Idem.
VII.	6	7	5	5	7	Idem.
VIII.	4	7	6	6	5	Toegelaten met algemeene stemmen.
IX.	9	8	7	7	5	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
X.	8	7	6	5	5	Idem.
XI.	6	7	6	6	5	Idem.
XII.	7	6	5	5	7	Idem.
XIII.	4	7	7	6	6	Toegelaten met algemeene stemmen.
XIV.	8	7	6	4	6	Idem.
XV.	8	7	6	5	5	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
XVI.	6	5	4	4	5	Toegelaten met 7 tegen 7 stemmen.
XVII.	9	9	6	7	9	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
XVIII.	8	6	7	5	7	Idem.
XIX.	8	8	8	8	6	Idem.

Al de 19 candidaten verkregen dus het diploma. De namen der geslaagde candidaten zijn:

Namen en voornamen.	Datum en plaats van geboorte.	Inrichting aan welk onderwijs ontvangen.
Bakker, Jan	28 Jan. 1872, Holwerd,	Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden.
Blom, Jan Willem	5 Mei 1872, Zierikzee,	idem.
Kooistra, Hendrik	12 Dec. 1872, Leeuwarden,	idem.
Kuipers, Auke	11 Febr. 1872, Leeuwarden,	idem.
Kuyk, Jacob	26 Oct. 1872, Beetgum,	idem.
Naute, Hendrik Cornelis	8 Juli 1871, Franeker,	idem.
Rienks, Boijen	2 Maart 1870, St. Jacobi Parochie,	idem.
Uffellie, Antonius Theodorus	28 Febr. 1873, Arnhem,	idem.
Utenhove, Gerardus Maurits Van	4 Nov. 1870, Utrecht,	idem.
Westra, Fulco	12 Aug. 1872, Tholen,	idem.
Wijma, Daniel Hans	15 Jan. 1873, Balk,	idem.
Zuur, Jan Lukas	16 Oct. 1871, Veendam,	idem.

Namen en voornamen.	Datum en plaats van geboorte.	Inrichting aan welk onderwijs ontvangen.
Boer, Martinus Lamtus De	13 April 1871, Foudgum,	gemeentelijke hogere burgerschool te Sneek.
Dam, Hendrik Van	5 Dec. 1871, Pingjum,	idem.
Druten, Willem Houwer Van	14 Maart 1873, Zaandam,	idem.
Faber, Johannes Auke.	27 Nov. 1872, Jutrijp,	idem.
Grefe, Mattheus Edzard	23 Juni 1870, Deventer,	idem.
Hofman, Jacob	23 Aug. 1869, Peperga (Blesse),	idem.
Prins, Hendrik Anne	25 Febr. 1872, Bolsward,	idem.

Het aantal malen dat de in het reglement vastgestelde cijfers 1—10 werden toegekend, voor de verschillende vakken zoowel als voor de vijf afdeelingen, is in de volgende tabel medegedeeld.

VAKKEN.	Aantal malen toegekend het cijfer										Aantal malen dat is toegekend het cijfer	
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	onvol- doende.	vol- doende.
A.												
Reken- en stekunde	»	1	4	2	8	1	3	»	»	»	3	16
Meetkunde	»	1	6	4	3	1	4	»	»	»	4	15
Goniometrie en trigonometrie	1	5	5	3	3	1	1	»	»	»	1	18
Beschrijvende meetkunde	1	3	8	1	2	4	»	»	»	»	»	19
Werktuigkunde en technologie	3	6	2	5	1	2	»	»	»	»	»	19
B.												
Natuurkunde	»	2	5	6	4	2	»	»	»	»	»	19
Scheikunde	»	»	8	7	2	2	»	»	»	»	»	19
Natuurlijke geschiedenis	»	3	3	4	5	3	1	»	»	»	1	18
Cosmographie	2	3	3	4	5	2	»	»	»	»	»	19
C.												
Staatswetenschappen	»	1	»	7	5	4	2	»	»	»	2	17
Boekhouden	»	1	»	4	9	3	2	»	»	»	2	17
Aardrijkskunde	»	1	2	»	9	5	1	1	»	»	2	17
Geschiedenis	»	1	3	2	7	3	1	1	1	»	3	16
D.												
Nederlandsche taal en letterkunde	»	2	2	4	5	6	»	»	»	»	»	19
Fransche idem	»	»	2	2	5	8	2	»	»	»	2	17
Engelsche idem	»	»	2	3	5	7	2	»	»	»	2	17
Hoogduitsche idem	»	»	1	6	3	7	2	»	»	»	2	17
E.												
Handteekenen	»	1	1	3	8	6	»	»	»	»	»	19
Natuurteekenen	»	3	»	3	5	5	2	1	»	»	3	16
Lijnteekenen	»	2	»	5	8	4	»	»	»	»	»	19
Totaal	7	36	57	75	102	76	23	3	1	»	27	353

VAKKEN.	Aantal malen toegekend het cijfer										Aantal malen dat is toegekend het cijfer	
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	onvol- doende.	vol- doende.
A. Wis- en werktuigkunde	»	2	6	6	3	»	2	»	»	»	2	17
B. Natuurkundige vakken	»	1	3	11	3	1	»	»	»	»	»	19
C. Staatswetenschappen	»	»	2	4	7	4	2	»	»	»	2	17
D. Talen	»	»	1	3	6	7	2	»	»	»	2	17
E. Teekenen	»	1	2	3	5	7	1	»	»	»	1	18
Totaal	»	4	14	27	24	19	7	»	»	»	7	88

Uit deze opgaven blijkt voldoende hoe het met de kennis der candidaten in de verschillende vakken gesteld was.

Slechts weinig heeft de Commissie hieraan toe te voegen; zij neemt alleen de vrijheid op te merken, dat het reglement wiskundige vraagstukken voorschrijft, die zonder *zoogenaamde kunstgrepen* kunnen opgelost worden. Het tweede vraagstuk over stekunde voldoet niet aan die voorwaarden: het is alleen op te lossen door kunstgrepen of door twee wederkerige vergelijkingen (waarover het reglement zwijgt); vandaar dan ook dat geen der 19 candidaten het vraagstuk goed had uitgewerkt.

Ten slotte betuigt de Commissie U haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Sneek, Juli 1890.

Dr. J. L. ANDREAR, *Voorzitter.*

C. C. PAKHLIG, *Secretaris.*

OVERIJSSSEL.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Overijssel.

De Commissie, bij uwe beschikking van den 14den April 1890, 2de afd., n°. 1269/1019, belast met het afnemen van het eindexamen der hogere burgerscholen in Overijssel, heeft de eer u van hare werkzaamheden het volgende verslag aan te bieden.

De voorloopige vergadering werd te Deventer gehouden in het gebouw der hogere burgerschool den 11den Mei 1890.

Nadat de Commissie haar medelid A. Ooms tot secretaris had benoemd, ging zij over tot de vorming van de volgende afdelingen:

afdeeling A, de heeren De Vries, De Visser en Boxman;
afdeeling B, de heeren Meilink, Sirks, Burgersdijk en Bakhoven;

afdeeling C, de heeren Huberts, Jurgens en De Bruyn Kops;

afdeeling D, de heeren Elberts, Cremer, Brennan en Ooms.

Voorts werd overeengekomen het werk voor boekhouden te stellen in handen van de heeren De Bruyn Kops en De Visser.

Het lijntekenen werd aan de geheele wiskunstige sub-commissie (A) opgedragen, en tot het beoordeelen van het handteekenen zou het advies van den heer Liernur, leeraar aan de school te Deventer, worden ingewonnen.

Voor het mondeling examen werd de volgende regeling vastgesteld:

A.

Stelkunde, gonic- en trigonometrie $\frac{3}{4}$ uur, de heeren Boxman en De Vries.

Meetkunde en beschrijvende meetkunde $\frac{1}{2}$ uur, de heeren De Vries en De Visser.

Werktuigkunde $\frac{1}{2}$ uur, de heeren De Visser en Boxman.

B.

Natuurkunde $\frac{1}{2}$ uur, de heeren Meilink en Sirks.

Cosmographie $\frac{1}{2}$ uur, de heeren Sirks en Meilink.

Natuurlijke historie $\frac{3}{4}$ uur, de heeren Burgersdijk en Bakhoven.

Scheikunde $\frac{1}{2}$ uur, de heeren Bakhoven en Burgersdijk.

C.

Staatswetenschappen $\frac{3}{4}$ uur, de heeren Kops en Jurgens.

Aardrijkskunde $\frac{1}{2}$ uur, de heeren Jurgens en Huberts.

Geschiedenis $\frac{3}{4}$ uur, de heeren Huberts en Kops.

D.

Nederlandsch $\frac{3}{4}$ uur, de heeren Elberts en Cremer.

Fransch $\frac{1}{2}$ uur, de heeren Ooms en Brennan.

Engelsch $\frac{1}{2}$ uur, de heeren Brennan en Ooms.

Duitsch $\frac{1}{2}$ uur, de heeren Cremer en Elberts.

Den 13den Juli hield de Commissie hare tweede vergadering, namelijk tot bespreking van het gemaakte schriftelijk werk en tot verdere regeling van de mondelinge examens.

Deze begonnen Maandag den 14den Juli en eindigden Zaterdag den 19den Juli, en hebben dus zes dagen geduurd.

De 18 candidaten zijn mondeling geëxamineerd in twee groepen, ieder van negen.

Van de hogere burgerschool te Deventer namen aan het examen deel, vijf candidaten:

Johan Christiaan Van Eerde, geboren te Workum (Friesland) 11 Maart 1871; geslaagd.

Arnold Nicolaas Hamelberg, geboren te Cuyk (Noord-brabant) 1 Februari 1871; geslaagd.

Warnar Moll, geboren te Deventer 15 Maart 1872; geslaagd.

Jan Pouwels Nikkels, geboren te Deventer 11 October 1869; geslaagd.

Louis Constant Westenek, geboren te Nāwangan 3 Februari 1872; geslaagd.

Dus alle vijf de kandidaten geslaagd.

Van de hoogere burgerschool te Kampen namen aan het examen deel negen kandidaten:

Wilhem Joan De Bordes, geboren te Batavia 14 Maart 1870; geslaagd.

Marius Frans Leopold Eennema, geboren te Kampen 10 Februari 1872; geslaagd.

Johan Albert Feickens, geboren te Menaldum 31 December 1872; geslaagd.

Willem Frijling, geboren te Meppel 6 September 1872; geslaagd.

Sijbout Sijbrandus Hiemstra, geboren te Workum 23 December 1870; geslaagd.

Karel Eduard Oudendijk, geboren te Kampen 21 Augustus 1872; geslaagd.

Charles Penning, geboren te Kampen 21 October 1873; geslaagd.

Ludolph Reinier Wentbolt, geboren te Koudum 13 Januari 1872; geslaagd, en een negende candidaat die werd afgewezen.

Dus acht kandidaten geslaagd en één afgewezen.

Van de hoogere burgerschool te Zwolle namen aan het examen deel drie kandidaten:

Herman Bosboom, geboren te Zwolle 3 Augustus 1871; geslaagd.

Carel Iwan Postel, geboren te Winterswijk 7 Februari 1872; geslaagd.

Martinus Rutgers, geboren te Hoogeveen 28 Mei 1871; geslaagd.

Dus alle drie de kandidaten geslaagd.

Eindelijk nam aan het examen deel eene vrouwelijke candidaat uit Almelo, geen leerlinge van eene hoogere burgerschool met 5jarigen cursus, namelijk:

Laura Gerharda Debora Wouters, geboren te Amersfoort 5 Juni 1873; geslaagd.

Dus te zamen zeventien kandidaten geslaagd en één afgewezen.

In de volgende tabel is een overzicht gegeven van het aantal malen dat de cijfers 1 tot 10 voor de afzonderlijke vakken en voor de 5 afdelingen werden toegekend:

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal malen dat is toegekend een cijfer	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	onvol- doende.	vol- doende.
A.												
Reken- en stekunde	>	>	1	2	2	6	3	3	1	>	3	15
Meetkunde	>	>	>	4	6	2	3	2	1	>	4	14
Genio- en trigonometrie	>	>	>	>	5	5	5	2	1	>	>	18
Beschrijvende meetkunde	>	1	>	>	>	3	5	4	3	2	1	17
Werktuigkunde	>	>	>	>	2	3	6	4	3	>	>	18
B.												
Natuurkunde	>	>	>	1	2	9	5	1	>	>	1	17
Scheikunde	>	>	>	1	4	6	4	3	>	>	1	17
Natuurlijke historie	>	>	1	7	4	2	3	1	>	>	8	10
Cosmographie	>	>	1	1	2	7	5	2	>	>	2	16
C.												
Staatsinrichting	>	>	>	1	5	3	5	2	2	>	1	17
Staatshuishoudkunde	>	>	>	3	4	4	5	1	1	>	3	15
Boekhouden	>	>	>	0	>	5	5	4	4	>	>	18
Aardrijkskunde	>	>	>	1	5	7	2	2	1	>	1	17
Geschiedenis	>	1	2	2	1	4	3	4	1	>	5	13
D.												
Nederlandsch	>	>	>	>	4	7	5	2	>	>	>	18
Fransch	>	>	>	>	7	6	4	>	1	>	>	18
Engelsch	>	>	>	1	10	6	1	>	>	>	1	17
Duitsch	>	>	>	1	9	4	4	>	>	>	1	17
E.												
Handteekenen	>	>	>	2	3	5	2	5	1	>	2	16
Lijnteekenen	>	>	>	>	12	5	1	>	>	>	>	18
Totaal	>	2	5	27	87	99	76	42	20	2	34	326
Afdeling A.												
> A	>	>	>	>	3	7	4	3	1	>	>	18
> B	>	>	>	2	3	5	8	>	>	>	2	16
> C	>	>	>	1	5	6	4	1	1	>	1	17
> D	>	>	>	>	4	10	4	>	>	>	>	18
> E	>	>	>	2	3	6	6	1	>	>	2	16
Totaal	>	>	>	5	18	34	26	5	2	>	5	85

Geen enkele sub-commissie meende door het maken van nieuwe opmerkingen het verloop van het examen nader te kunnen toelichten.

Aan het einde harer werkzaamheden gekomen, betuigt u de Commissie haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Deventer, 20 Juli 1890

J. SIRKS, *Voorzitter.*

A. OOMS, *Secretaris.*

GRONINGEN.

*Aan den heer Commissaris des Konings
in de provincie Groningen*

De Commissie, belast met het afnemen van het eind-

examen voor de hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Groningen, door u bij beschikking van 29 Maart 1890, n°. 8, 3de afdeling, voor 1890 benoemd, heeft de eer u het volgende verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

In hare eerste bijeenkomst, 20 April 1890, in het gebouw der hogere burgerschool te Veendam gehouden, benoemde de Commissie tot secretaris dr. A. Lam, en besloot zij, van de haar verleende bevoegdheid gebruik makende, den heer L. M. Den Hollander, leeraar in hand- en rechtlijnig teekenen aan de hogere burgerschool te Veendam, uit te noodigen als deskundige de Commissie bij de beoordeeling der teekeningen bij te staan.

In dezelfde vergadering werden de leden der sub-commissiën voor elke der 5 afdelingen A-E, en de examinatoren voor elk der vakken aangewezen; voorts werd besloten de examens in technologie en warenkennis met die in scheikunde en werktuigkunde te vereenigen, en de duur van elk mondeling examen, als in tabel I opgegeven, vastgesteld.

TABEL I.

AFDEELINGEN.	LEDEN DER SUBCOMMISSIEF.	VAKKEN.	EXAMINATOREN.		Duur.
A. Wis- en werktuigkunde.	dr. J. Kors.	Reken- en stekunde.	Kors.	Bol.	30 min.
	H. Bol.	Meetkunde.	Kors.	Bol.	30 »
	dr. P. Schuringa.	Gonio- en Trigonometrie.	Bol.	Kors.	15 »
	d. H. A. J. Meijer.	Beschrijvende meetkunde.	Kors.	Lam.	15 »
	dr. A. Lam.	Werktuigkunde.	Schuringa.	Meijer.	15 »
B. Natuurkunde.	dr. P. Schuringa.	Natuurkunde.	Schuringa.	Meijer.	30 »
	dr. H. A. J. Meijer.	Scheikunde.	Lam.	Meijer.	30 »
			Meijer.	Lam.	
	dr. A. Lam.	Natuurlijke geschiedenis.	Schipper.	Lam.	45 »
	W. W. Schipper.	Cosmographie.	Schuringa.	Schipper.	15 »
C. Geschiedenis en Staatswetenschappen.	J. Bakker.	Geschiedenis.	Bakker.	Hesse.	30 »
	mr. H. Hesse.	Aardrijkskunde.	Bakker.	Van Breukelen.	30 »
	H. Bol.	Staatswetenschappen.	Hesse.	Pik.	15 »
	J. Van Breukelen.	Handelswetenschappen.	Bol.	Hesse.	15 »
	W. Pik.				
D. Taal en letterkunde.	E. Scheffer.	Nederlandsch	Pik.	Corbach.	30 »
	W. Pik.	Fransch.	Van Breukelen.	Scheffer.	30 »
	F. C. Corbach.	Engelsch.	Scheffer	Schuringa.	30 »
	J. Van Breukelen.	Hoogduitsch.	Corbach.	Pik.	30 »
	dr. P. Schuringa.				
E. Hand- en recht- lijnig teekenen.	dr. P. Schuringa.				
	mr. H. Hesse.				
	dr. H. A. J. Meijer.				

Een blik op deze tabel zal de overtuiging schenken dat het de Commissie eenig overleg kostte de examinatoren voor de vakken in afd. A, B en D aan te wijzen, en tevens den korten duur van het examen in werktuigkunde verklaren.

Tot het afleggen van het practisch examen in scheikunde werd den candidaten 1 uur gelegenheid gegeven.

De duur van het mondeling examen bedroeg derhalve (practische scheikunde niet meegerekend) voor elken candidaat 7¼ uur.

Bij den voorzitter hadden zich 16 candidaten aangemeld; nl. 14 van de Rijks hogere burgerschool te Groningen, en 2 van de gemeentelijke hogere burgerschool te Veendam. Ze zijn in 2 groepen van 8, elk gedurende 3 dagen geëxamineerd; de eerste ploeg legde 17, 18 en 19 Juli, de 2de 21, 22 en 23 Juli mondeling examen af. Het mondeling examen duurde dus 6 dagen in het geheel.

In de 2de vergadering, 16 Juli gehouden, werden de cijfers voor het schriftelijk werk door de examinatoren bepaald. In de vergadering van 24 Juli werden de cijfers voor het mondeling examen en de eindcijfers, in vak en in afdeeling, door de sub-commissiën vastgesteld. De uitslag van het examen is in de volgende tabellen samengevat.

TABEL II.

SCHOOL.	Volgnummer der candidaten.	Afdeelingcijfers.					UITSLAG VAN HET EXAMEN.
		A.	B.	C.	D.	E.	
Groningen . . .	1	4	5	4	5	6	Afgewezen met algemeene stemmen.
	2	6	5	6	4	5	Toegelaten met 11 tegen 1 stem.
	3	6	3	4	3	7	Afgewezen met algemeene stemmen.
	4	9	8	6	6	6	Toegelaten volgens art. 23 van het Algemeen Reglement.
	5	6	6	7	6	4	Toegelaten met algemeene stemmen.
	6	7	5	6	4	4	Toegelaten met 10 tegen 2 stemmen.
	7	7	5	6	6	5	Toegelaten volgens art. 23 van het Algemeen Reglement.
	8	6	7	6	5	7	» » » » » » » »
	9	6	4	6	6	5	Toegelaten met algemeene stemmen.
	10	6	4	4	4	7	Afgewezen met algemeene stemmen.
	11	5	6	8	7	5	Toegelaten volgens art. 23 van het Algemeen Reglement.
	12	6	5	6	5	7	» » » » » » » »
	13	5	6	5	6	5	» » » » » » » »
	14	7	7	6	6	6	» » » » » » » »
Veendam	15	8	7	5	5	5	» » » » » » » »
	16	5	7	7	6	6	» » » » » » » »

TABEL III.

Lijst der geslaagde candidaten.

Volgnummer der candidaten.	NAAM.	VOORNAAM.	Geboorteplaats.	Geboren.
2	Ten Have.	Reint Aeilko,	Groningen.	21 Juli 1871.
4	Knaap.	Johannes Marinus,	Appingedam.	19 October 1871.
5	Koch.	Johannes Leonardus,	Groningen.	28 December 1870.
6	Lijfering.	Johannes Henderikus,	Zuidhorn.	6 Augustus 1871.
7	Mesdag.	Jacob Jan,	Groningen.	23 November 1871.
8	Nijhoff.	Jan,	Termunterzijl.	27 September 1870.
9	Palm.	Hendrik,	Del'zijl.	24 Januari 1871.
11	Ruys.	Johannus,	Amsterdam.	15 Maart 1872.
12	Toxopeus.	Aisso,	Lalleweer.	25 Augustus 1869.
13	Visker.	Simon Gerardus,	Groningen.	31 Mei 1872.
14	Wijnberg.	Bernard,	»	30 December 1871.
15	Frank.	Johan,	Veendam.	28 October 1872.
16	Van Linge.	Arent Roelf,	»	17 December 1870.

TABEL IV.

AFDEELINGEN.	Aantal malen, dat is toegekend het afdeelingcijfer:										Aantal		Gemiddeld afdeelingcijfer.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoenden (5 of meer).	onvoldoenden	
A. Wis- en werktuigkunde.	»	»	»	1	3	7	3	1	1	»	15	1	$6\frac{3}{16}$
B. Natuurkunde	»	»	1	2	5	3	4	1	»	»	13	3	$5\frac{8}{16}$
C. Geschiedenis en Staatswetenschappen	»	»	»	3	2	8	2	1	»	»	13	3	$5\frac{2}{4}$
D. Taal- en Letterkunde	»	»	1	3	4	7	1	»	»	»	12	4	$5\frac{1}{4}$
E. Hand- en Rechtlĳnig teekenen	»	»	»	2	6	4	4	»	»	»	14	2	$5\frac{3}{8}$
Totaal	0	0	2	11	20	29	14	3	1	0	67	13	

TABEL V.

V A K.	Aantal malen dat is toegekend het vakcijfer:										Aantal		Gemiddeld vakcijfer.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoenden (5 of meer).	onvoldoenden.	
Reken- en stekunde	»	»	1	1	5	3	3	1	1	1	14	2	$6\frac{1}{8}$
Meetkunde	»	»	1	2	5	1	4	2	1	»	13	3	$5\frac{18}{16}$
Gonio- en trigonometrie	»	»	»	1	3	2	5	1	4	»	15	1	$6\frac{7}{8}$
Beschrijvende meetkunde	»	»	»	2	4	4	2	1	2	1	14	2	$6\frac{2}{8}$
Werktuigkunde	»	»	»	»	3	9	3	»	1	»	0	16	$6\frac{2}{16}$
Natuurkunde	»	1	»	3	2	6	3	1	»	»	12	4	$5\frac{9}{16}$
Scheikunde	»	»	»	1	4	6	3	1	1	»	15	1	$6\frac{1}{8}$
Natuurlijke geschiedenis	»	»	3	4	1	»	3	4	1	»	9	7	$5\frac{3}{4}$
Cosmographie	»	»	1	3	3	3	1	5	»	»	12	4	$5\frac{18}{16}$
Geschiedenis	»	1	»	2	3	6	1	2	1	»	13	3	$5\frac{12}{16}$
Aardrijkskunde	»	»	»	4	3	5	3	»	1	»	12	4	$5\frac{11}{16}$
Staatswetenschappen	»	»	»	3	3	5	5	»	»	»	13	3	$5\frac{3}{4}$
Handelswetenschappen	»	»	1	1	2	4	6	1	1	»	14	2	$6\frac{1}{4}$
Nederlandsch	»	»	2	1	6	3	4	»	»	»	13	3	$5\frac{3}{8}$
Franseh	»	»	»	4	6	4	2	»	»	»	12	4	$5\frac{1}{4}$
Engelsch	»	»	»	3	4	6	2	1	»	»	13	3	$5\frac{2}{8}$
Hoogduitsch	»	»	1	2	8	3	1	1	»	»	13	3	$5\frac{1}{4}$
Handteekenen	»	»	»	2	9	5	»	»	»	»	14	2	$5\frac{3}{16}$
Lĳnteekenen	»	»	»	»	6	5	1	1	2	1	0	16	$6\frac{7}{16}$
Totaal	0	2	10	39	80	80	52	22	16	3	221	83	

De Commissie is van oordeel dat deze cijfers voor zich zelf spreken.

Slechts uit den boezem der natuurkundige sub-commissie kwam eene bijzondere opmerking over den gang van het examen; namelijk eene van de examinatoren voor natuurkunde, luidende:

»De van de vorige jaren merkbaar verschillende keus der opgaven voor het *schriftelijk* werk moge daaromtrent eene enkele opmerking wettigen, en wel deze, dat men van meening was in deze wijziging eene zeer bepaalde verbetering te mogen begroeten. Ten aanzien der volledigheid, grondigheid en doeltreffendheid van het onderzoek,

staat het thans voor natuurkunde opgegeven schriftelijk werk in eene zeer gunstige verhouding tegenover dat van al de voorafgaande jaren.

De examinatoren in scheikunde sloten zich bij dit oordeel aan, en keurden eene dergelijke regeling voor het schriftelijk werk mede in dit vak aanbevelingswaardig.

Met het uitbrengen van dit verslag, vastgesteld in de vergadering van 14 September 1890, eindigt de taak der Commissie en betuigt zij u hoogedelgestrengen heer, dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Veendam, 14 September 1890.

P. SCHURINGA, *Voorzitter.*

A. LAM, *Secretaris.*

DRENTHE.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Drenthé.

De Commissie door u Hoogedelgestrenge benoemd bij beschikking van den 1sten April 1890 n°. 892/819 tot het afnemen van de eindexamens der hoogere burgerscholen in de provincie Drenthé, heeft de eer u het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Op den 4den Mei heeft de Commissie de voorloopige vergadering gehouden, bedoeld in artt. 8 en 9 van het

Algemeen Reglement voor de eindexamens, in Assen, welke gemeente volgens bovengenoemde beschikking door u was aangewezen voor het houden van het mondeling examen. In die vergadering werd tot secretaris der Commissie benoemd het lid R. F. Modderman, directeur der Rijks- hogere burgerschool te Meppel.

Na de mededeeling van den voorzitter, dat zich bij hem tot het afleggen van het examen hadden aangemeld vijf candidaten, allen leerlingen van de Rijks- hogere burgerschool te Assen, werd door de Commissie vastgesteld, dat het mondeling examen zou worden gehouden op Dinsdag, Woensdag en Donderdag, 15, 16 en 17 Juli.

Daarna ging de Commissie over zich te verdeelen in de volgende sub-commissiën:

voor groep A, wis- en werktuigkunde, de heeren Brutel de la Rivière, Doornbos en De Vries;

voor groep B, natuurkundige wetenschappen, de heeren Brutel de la Rivière, Schoor, Van Hasselt en De Vries;

voor groep C, geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen, de heeren Modderman, De Vries, Doornbos en Smeenge;

voor groep D, taal- en letterkunde, de heeren Sanders, Modderman, Felser en Smeenge;

voor groep E, hand- en lijntekenen, de heeren De Boer en Felser.

Tot examinatoren en assessoren in de verschillende vakken werden benoemd en de duur van het examen bepaald als volgt:

V A K K E N.	EXAMINATOREN.	ASSESSOREN.	Duur.
Groep A.			
Reken- en stekunde	Doornbos.	De Boer.	$\frac{1}{2}$ uur.
Planimetrie, goniometrie en trigonometrie. . .	Doornbos.	De Boer.	$\frac{1}{2}$ »
Stereometrie en beschrijvende meetkunde . .	De Boer.	Brutel de la Rivière.	$\frac{1}{2}$ »
Werktuigkunde	Brutel de la Rivière.	De Boer.	$\frac{1}{2}$ »
Groep B.			
Natuurkunde	Brutel de la Rivière.	Schoor.	$\frac{1}{2}$ »
Scheikunde	Van Hasselt.	Schoor.	$\frac{1}{2}$ »
Natuurlijke historie	Schoor.	Van Hasselt.	$\frac{3}{4}$ »
Cosmographie	Brutel de la Rivière.	De Vries.	$\frac{1}{2}$ »
Groep C.			
Geschiedenis	De Vries.	Smeenge.	$\frac{3}{4}$ »
Aardrijkskunde	De Vries.	Modderman.	$\frac{1}{2}$ »
Staatswetenschap	Smeenge.	Doornbos.	40 minuten.
Handelswetenschap	Doornbos.	Smeenge.	20 »
Groep D.			
Nederlandsch	Sanders	Smeenge.	$\frac{1}{2}$ uur.
Fransch	Felser.	Modderman.	$\frac{1}{2}$ »
Hoogduitsch	Sanders.	Modderman.	$\frac{1}{2}$ »
Engelsch	Modderman.	Felser.	$\frac{1}{2}$ »
Totaal . .			$8\frac{1}{2}$ uur.

In dezelfde vergadering werden verder door de verschillende sub-commissiën vastgesteld de opgaven voor het schriftelijk werk, die aan den inspecteur voor het middelbaar onderwijs moesten worden ingezonden.

Voor het handteekenen besloot de Commissie om geen deskundige te benoemen, maar zich te laten voorlichten door de sub-commissie onder E genoemd.

In de tweede vergadering door de Commissie gehouden op Maandag 14 Juli werd gelegenheid gegeven tot onderlinge bespreking van het schriftelijk werk der candidaten, dat door de examinatoren thuis vooraf was nagezien en beoordeeld.

In deze bijeenkomst deelde de voorzitter tevens mede, dat na het schriftelijk examen zich drie candidaten hadden teruggetrokken, zoodat het mondeling onderzoek zich slechts tot de twee overgebleven candidaten zou uitstrekken.

De uitslag van het examen was, dat aan die beide candidaten zonder stemming het diploma konf worden toegekend. Hunne namen zijn:

Gerhard Coenraad Lunsingh Meijer, geb. te Assen, 23 Nov. 1871;

Pierre Marie Van Hiele, geb. te Zwolle, 13 Sept 1872.

Daar het bij een tweetal candidaten geen nut kan hebben om verschillende tabellen van de toegekende cijfers samen te stellen, geeft de Commissie hierbij de volledige lijst van de door deze candidaten behaalde prediciaten voor elk vak:

Candidaten:

1. G. C. Lunsingh Meijer, wiskunde 7, werktuigkunde 6, afd. A 7;

2. P. M. Van Hiele, wiskunde 5, werktuigkunde 4, afd. A 5;

1. G. C. Lunsingh Meijer, natuurkunde 5, scheikunde 8, natuurlijke historie 7, cosmographie 8, afd. B 7;

2. P. M. Van Hiele, natuurkunde 4, scheikunde 6, natuurlijke historie 6, cosmographie 5, afd. B 5;

1. G. C. Lunsingh Meijer, geschiedenis 7, aardrijkskunde 6, staatsinrichting 8, staathuishoudkunde 8, handelswetenschap 7, afd. C 7;

2. P. M. Van Hiele, geschiedenis 5, aardrijkskunde 5, staatsinrichting 6, staathuishoudkunde 7, handelswetenschap 6, afd. C 6;

1. G. C. Lunsingh Meijer, Nederlandsch 7, Fransch 6, Hoogduitsch 5, Engelsch 6, afd. D 6;

2. P. M. Van Hiele, Nederlandsch 6, Fransch 6, Hoogduitsch 6, Engelsch 6, afd. D 6;

1. G. C. Lunsingh Meijer, handteekenen 5, rechtlijnig teekenen 5, afd. E 5;

2. P. M. Van Hiele, handteekenen 7, rechtlijnig teekenen 6, afd. E 6.

De Commissie veroorlooft zich bij vernieuwing aan te dringen op de wenschelijkheid om het schriftelijk examen in de natuurkunde zoodanig te wijzigen dat het vraagstuk geheel worde gescheiden van de opstellen.

Zal bij het mondeling onderzoek elk der hoofdafdeelingen der natuurkunde kortelijk kunnen worden ter sprake gebracht, dan vordert zulks meer tijd dan daarvoor kan worden beschikbaar gesteld.

De omstandigheid, dat de duur van het schriftelijk examen in de natuurkunde bij uitzondering op vier uren is bepaald, bewijst volgens de zinswijze der Commissie, dat men van den beginne af heeft ingezien, dat het onderwerp te uitgebreid was, om met een schriftelijk examen van drie uren te kunnen volstaan.

Waarom men daarbij halverwege is blijven staan, is der Commissie onbekend, maar zij is vast overtuigd, dat het niet anders dan gunstig kan werken voor de juiste beoordeeling van de kennis en de ontwikkeling der candidaten, wanneer, zoowel voor de oplossing van een tweetal vraagstukken als voor de beantwoording van een drie- of viertal vragen drie uren worden afgezondert.

Is met de vervanging van een opstel door eenige vragen een stap gedaan in de goede richting dan zal, wanneer de candidaat nu ook nog onverdeeld zijne aandacht kan schenken aan de beantwoording van die vragen, daardoor in veel grooter mate dan thans het geval is, een grondslag verkregen worden voor de beoordeeling, waarvan het ontbrekende door een kort mondeling onderzoek voldoende kan worden aangevuld.

Aan het einde van hare taak betuigt de Commissie u Hoogedelgestr. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Assen, 18 Juli 1890.

H. W. SANDERS, Voorzitter.

R. F. MODDERMAN, Secretaris.

LIMBURG.

*Aan den heer Commissaris des Konings
in de provincie Limburg.*

De Commissie, benoemd bij uwe beschikking van 21 April 1890, 1ste afdeling A, n°. 4079/1, heeft de eer u het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

Bijgeeroepen door den voorzitter, hield zij hare eerste zitting op Zondag 4 Mei. Zij benoemde den heer Adriani tot secretaris en stelde daarna de sub-commissiën vast, wees de beide examinatoren aan voor elk vak en bepaalde den duur voor het mondeling onderzoek.

Groep A: de heeren Bingen, Keuller, Hoffmans, Knittel, Fasneder en Schreurs.

Reken- en stekunde	20 min., Bingen, Knittel.
Meetkunde	20 » Keuller, Bingen.
Trigonometrie	15 » Bingen, Fasneder.
Beschrijvende meetkunde. 16 »	Keuller, Bingen.
Werkuigkunde.	20 » Keuller, Hoffmans.

Groep B: de heeren Schreurs, Hoffmans, Fasneder, Bingen en Knittel.

Natuurkunde.	25 min., Schreurs, Hoffmans.
Scheikunde	25 » Fasneder, Schreurs.
Natuurlijke geschiedenis. 25 »	Fasneder, Schreurs.
Cosmographie	20 » Hoffmans, Schreurs.

Groep C: de heeren Rutten, Verbeek, Ruyten, Stoffels, Knittel en Adriani.

Geschiedenis	30 min., Rutten, Adriani.
Aardrijkskunde	25 » Verbeek, Ruyten.
Staatswetenschappen	30 » Stoffels, Rutten.
Handelswetenschappen	20 » Knittel, Stoffels.

Groep D: de heeren Ruyten, Wimmers, Rutten, Verbeek en Adriani.

Nederlandsch.	30 min. Ruyten, Adriani.
Fransch	30 » Wimmers, Rutten.
Hoogduitsch	30 » Verbeek, Wimmers.
Engelsch	30 » Adriani, Ruyten.

Groep E: de heeren Keuller, Bingen, Ruyten en Adriani.

Lijntekenen	Keuller, Bingen, Ruyten.
Handteekenen	Ruyten, Keuller, Adriani.

In de tweede vergadering, 18 Mei, werden de opgaven voor het schriftelijk examen besproken en deelde de voorzitter mede dat zich 13 candidaten hadden aangemeld, namelijk:

- 4 van de Rijks- hogere burgerschool te Roermond;
- 7 van de hogere burgerschool te Maastricht;
- 2 van de hogere burgerschool te Rolduc;

Deze candidaten werden in 3 ploegen verdeeld, namelijk: vier die geëxamineerd zouden worden op 14, 15 en 16 Juli;

vijf > > > > 7, 18 en 19 >

vier > > > > 21, 22 en 23 >

Dit geschiedde, doch een der candidaten van Rolduc moest, door ziekte, van het examen — zoowel schriftelijk als mondeling — afzien; een candidaat der 2de ploeg nam derhalve diens plaats in in de 3de; het is n°. 7 op de lijst, die dus als n°. 12 staat voor het mondeling onderzoek.

Aan 10 candidaten kon volgens art. 23 a van het reglement het verlangde getuigschrift worden uitgereikt; n°. 6 kreeg het met algemeene stemmen, terwijl de Commissie met 7 tegen 5 stemmen n°. 7 (12) heeft afgewezen.

De namen der geslaagden zijn:

Kruytzer, Jacobus, geb. 27 November 1871 te St. Odiliënberg (Limburg);

Kwisthout, Adriaan Hendrik Johan, geb. 25 Januari 1872 te Stratum (Noordbrabant);

Kwisthout, Theodoor Lucien, geb. 3 Juni 1873 te Stratum (Noordbrabant);

Nusselein, Henricus Hubertus Franciscus Joseph, geb. 3 Augustus 1872 te Roermond;

leerlingen van de school te Roermond:

Bauduin, Georg, Joseph Dominique, geb. 16 Januari 1871 te Maastricht;

Dehaime, Nicolas Hubertus Egidius, geb. 6 December 1872 te Maastricht;

Haenecour, Jules Emile Louis, geb. 27 Maart 1873 te Maastricht;

Indemans, Willem Gabriel Alexander, geb. 24 April 1872 te Stevensweert;

Klinckers, Joseph Jean François, geb. 18 Maart 1871 te Maastricht;

Schepers, Paulus Hubertus, geb. 25 September 1870 te Maastricht;

leerlingen van de school te Maastricht:

Jorritsma, Hilarius Petrus, geb. 9 September 1871 te Sneek;

leerling der school te Rolduc.

De afgewezen candidaat was een leerling van de school te Maastricht.

De volgende tabel (I) geeft de eindcijfers aan ieder der candidaten in de verschillende groepen toegekend:

CANDIDATEN.	GROEPEN.					Totaal.	Aanmerkingen.
	A.	B.	C.	D.	E.		
N°. 1	6	7	6	6	8	33	Toegelaten art. 23 a.
> 2	7	6	6	6	7	32	Idem.
> 3	8	7	6	5	8	34	Idem.
> 4	7	7	7	6	8	35	Idem.
> 5	6	5	7	6	7	31	Idem.
> 6	8	6	7	4	5	30	Toegelaten algemeene stemmen.
> 7 (12)	5	4	6	6	7	28	Afgewezen.
> 8	8	7	7	6	6	34	Toegelaten art. 23 a.
> 9	6	7	8	7	7	35	Idem.
> 10	8	7	6	5	7	33	Idem.
> 11	5	5	5	5	6	26	Idem.
> 13	7	6	6	5	6	30	Idem.

Tabel II wijst aan hoeveel malen de verschillende cijfers bij het examen in de onderscheidene vakken werden verkregen:

V A K K E N.	Aantal malen dat toegekend is										Totaal.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Reken- en steekunde.	»	»	»	»	3	3	1	5	»	»	12
Meetkunde	»	»	»	»	5	2	3	2	»	»	12
Trigonometrie	»	»	»	»	1	2	3	5	1	»	12
Beschrijvende meetkunde	»	»	»	2	2	1	5	2	»	»	12
Werktuigkunde.	»	»	»	»	»	2	1	6	3	»	12
Natuurkunde.	»	»	»	2	»	4	3	3	»	»	12
Scheikunde	»	»	»	1	1	5	4	1	»	»	12
Natuurlijke geschiedenis.	»	»	»	4	1	4	3	»	»	»	12
Cosmographie	»	»	»	»	2	2	3	5	»	»	12
Geschiedenis	»	»	»	»	4	2	2	3	1	»	12
Aardrijkskunde	»	»	»	1	2	2	3	2	1	1	12
Staatshuishoudkunde	»	»	»	1	1	7	1	2	»	»	12
Staatsregeling	»	»	»	2	2	2	4	2	»	»	12
Handelswetenschappen	»	»	»	1	4	4	3	»	»	»	12
Nederlandsch.	»	»	»	»	3	4	5	»	»	»	12
Fransch	»	»	»	2	6	1	1	2	»	»	12
Hoogduitsch	»	»	»	5	2	4	1	»	»	1	12
Engelsch	»	1	1	4	1	2	3	»	»	»	12
Handteekenen	»	»	»	1	3	4	4	»	»	»	12
Lijnteekenen	»	»	1	»	1	1	8	1	»	»	12
Som der cijfers. . .	»	1	2	26	44	58	61	41	6	1	240

Uit bovenstaande tabel blijkt dat het aantal onvoldoende cijfers iets meer dan 12 pct. bedraagt.

Tabel III geeft een overzicht van het aantal malen, dat de verschillende cijfers in de groepen zijn toegekend:

GROEPEN.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer										Totaal.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
A.	»	»	»	»	2	3	3	4	»	»	12
B.	»	»	»	1	2	3	6	»	»	»	12
C.	»	»	»	»	1	6	4	1	»	»	12
D.	»	»	»	1	4	6	1	»	»	»	12
E.	»	»	»	»	1	3	5	3	»	»	12
Som der cijfers .	»	»	»	2	10	21	19	8	»	»	60

Waar, zooals uit vorenstaande tabel (II) blijkt, de Commissie slechts 29 malen een onvoldoend cijfer moest geven tegen 211 keer een voldoende, meent zij te moeten verklaren dat het gehouden examen een gunstigen indruk op haar heeft gemaakt.

Toch zij het haar vergund, een paar opmerkingen te maken, opmerkingen betreffende natuurkunde, nieuwe talen en teekenen.

Natuurkunde. In 't verslag der eindexamencommissie voor Limburg van het jaar 1888 werd opgemerkt, » dat het schriftelijk werk voor natuurkunde in tweeën zou kunnen gesplitst worden en dat deze splitsing aanbeveling verdient. Vier uren achtereenvolgende werken is in de eerste plaats vermoeiend en ten tweede weten de kandidaten niet, waaraan de meeste waarde moet worden gehecht, zoodat zij te veel tijd besteden, of aan het opstel of aan het vraagstuk."

Thans, nu in plaats van een opstel eenige vragen ter beantwoording worden opgegeven, blijft de bedoelde splitsing van het schriftelijk werk even wenschelijk.

De Commissie veroorlooft zich de opmerking, dat die vragen scherper en juist begreep moeten worden gesteld. Wanneer er bijv. gevraagd wordt: » Wat weet gij van » enz., dan moet daaruit vanzelf eene moeilijke beoordeeling en vergelijking van het geleverde werk volgen. Vond de Commissie dat voor de natuurkunde dit jaar te veel werk was opgegeven, gaarne zou zij zien dat in het vervolg niet alleen wat minder werd geëischt, maar ook, dat den kandidaten eenige keuze uit verschillende onderwerpen werd gelaten, zooals dit vroeger bij de opstellen het geval was, evenwel zóó, dat de examinandus verplicht is, drie vragen te beantwoorden, ieder tot eene andere afdeeling der natuurkunde behorende.

Nieuwe talen. De Commissie is van meening dat eene niet te moeilijke vertaling van het Nederlandsch in ieder der drie vreemde talen aanbeveling verdient boven het maken van een opstel. Het opstel in het Nederlandsch worde dan hoofdzakelijk beoordeeld naar inhoud en stijl — taalfouten komen natuurlijk niet dan hoogst zelden voor —

en de bedoelde vertaling geve blijken, dat de kandidaten vertrouwd zijn met de spraakkunst van het Fransch, het Hoogduitsch en het Engelsch. Of zij bovendien die vreemde taal als voertuig hunner eigen gedachten kunnen aanwenden, zal het mondeling onderzoek aan den dag brengen.

Teekenen. De Commissie kan het gevoelen niet onderdrukken, dat er te veel tijd aan dit vak wordt besteed. Twee zittingen voor het handteekenen, daarenboven ééne van onbepaalden duur voor het lijnteekenen, ziedaar, wat volgens de bescheiden meening der Commissie, te veel van de kandidaten gevergd is. Matiging in deze vakken komt haar derhalve gewenscht voor.

Ten slotte betuigt de Commissie u haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Roermond, 25 Juli 1890.

A. J. B. STOFFELS, *Voorzitter.*

T. J. H. ADRIANI, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE, belast met het afnemen van het eindexamen der afdeeling B van de Rijkslandbouwschool in 1890.

Aan den Heer Commissaris des Konings in de provincie Gelderland.

De Commissie, benoemd bij uw besluit van 25 April 1890, n°. 2689/36, bestaande uit de heeren dr. W. B. J. Van Eyk, voorzitter, L. Broekema, dr. O. Pitsch, dr. J. Ritzema Bos, J. Jurling, S. Lako, dr. E. Giltay, G. Reinders, Max Haan en mr. W. Reilingh Dz., heeft de eer u het volgende verslag van hare werkzaamheden in het afgenomen examen aan te bieden.

Het secretariaat werd waargenomen door mr. W. Reilingh Dz.

De vergaderingen waren veertien in geal. De eerste was gewijd aan de regeling der werkzaamheden in 't algemeen en aan de bespreking der bij het examen te volgen beginselen; in de tweede werden de vragen voor het schriftelijk werk ter tafel gebracht en goedgekeurd, de roosters voor dit zoowel als voor het mondeling examen vastgesteld. De laatste was aan het opmaken van dit verslag gewijd.

Acht candidaten, die allen hunne opleiding aan de Rijkslandbouwschool ontvingen, hadden zich aangemeld en onderwierpen zich aan het examen, 't welk telken dage van 9—12 en van 1—4 uren werd gehouden.

De vakken, waarin geëxamineerd werd, aangegeven in het programma van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken dd. 17 Maart 1882, waren de volgende:

a. kennis van de belangrijkste punten van den bouw, de verrichtingen en de natuurlijke verwantschap der cultuurgewassen, van de meest voorkomende plantenziekten en de maatregelen daartegen te nemen; examinerator dr. Giltay, assessor dr. Ritzema Bos;

b. kennis van de belangrijkste punten van den bouw, de verrichtingen en de natuurlijke verwantschap der huisdieren; kennis van de meest voorkomende schadelijke dieren en van de maatregelen welke daartegen te nemen zijn; examinerator dr. Ritzema Bos, assessor dr. Giltay;

c. kennis van de grondbewerking en de grondverbetering; examinerator dr. Pitsch, assessor de heer Haan;

d. kennis van den verbouw der cultuurgewassen met het oog op bodem en klimaat, van het oogsten en het bewaren van den oogst, van de voornaamste bewerkingen die de landbouwvoortbrengselen moeten ondergaan, alvorens zij ten gebruike worden aangeboden, van de zoogenaamde onkruiden; examinerator dr. Pitsch, assessor de heer Reinders;

e. kennis van het landmeten, voor zoover die noodig is voor het opmeten en verdeelen van terreinen, van de beginselen van het waterpassen en van de voor den practischen landbouw noodige inhoudsberekeningen; examinerator de heer Jurling, assessor de heer Lako;

f. bekendheid met de constructie der gereedschappen, werktuigen en machines; examinerator de heer Lako, assessor de heer Jurling;

g, h. bekendheid met de bedrijfsleer, het kapitaal en den arbeid in hunne onderlinge verhouding, met den invloed van bodem en klimaat en verkeerswegen op de keuze van het te volgen landbouwstelsel, met vruchtwisseling, belooning van den arbeid, pachtstelsels, met de algemeene inrichting der gebouwen bij landbouw, veeteelt en zuivelbereiding in gebruik; examinerator in de bedrijfsleer dr. Pitsch, assessor mr. Reilingh; examinerator in de staathuishoudkunde mr. Reilingh, assessor dr. Pitsch;

i. bekendheid met de verrichtingen van de plant, de vorming van den bodem en zijne physische en chemische eigenschappen, met de leer der bemesting en van de scheikundige samenstelling der natuurlijke en der kunstmatige meststoffen; examinerator de heer Reinders, assessor dr. Giltay;

k. kennis van de inlandische en van de belangrijkste buitenlandse huisdierrassen en van het ontstaan daarvan, van veeteelt, veevoeding en verpleging, inzonderheid met het oog op het verschillend gebruik dat van de dieren gemaakt wordt; examinerator de heer Broekema, assessor dr. Ritzema Bos;

l. kennis van de Nederlandsche zuivelbereiding en van de voornaamste methoden van zuivelbereiding in het buitenland; examinerator de heer Broekema, assessor de heer Reinders;

m. bedrevenheid in het landbouwboekhouden; examinerator de heer Lako, assessor mr. Reilingh;

n. vaardigheid in het teekenen van eenvoudige of de voornaamste deelen van meer samengestelde landbouwwerktuigen en van de indeeling van gebouwen bij landbouw, veeteelt of zuivelbereiding in gebruik; examineratoren de heeren Lako en Jurling.

In alle vakken, behalve teekenen, werd mondeling geëxamineerd, schriftelijk bovendien in de vakken a, b, c, d, i en m.

Aan zeven van de acht candidaten kon het diploma, bedoeld in art. 57 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), worden uitgereikt, namelijk aan W. A. baron Van Asbeck, van Arnhem; T. E. P. Scheltema Beduin, van Palembang; J. C. Claasen, van Scheveningen; J. Heidema, van Westernieland; K. Reinders, van Wageningen; H. J. Van Roijen, van Wageningen; D. Vas Visser, van Apeldoorn (alphabetisch gesteld).

Terwijl tien als hoogste cijfer voor elk der dertien vakken, waarin werd geëxamineerd, was aangenomen, was het middencijfer, hoofd voor hoofd door de candidaten verkregen, 7^{12}_{13} , 7, 6^{9}_{13} , 5^{12}_{13} , 5^{9}_{13} , 5^{7}_{13} , 5^{7}_{13} , 5^{9}_{13} . Het cijfer *negen* werd vijfmaal, *acht* vijftienmaal, *zeven* twintigmaal, *zes* dertigmaal, *vijf* vier en twintigmaal, *vier* tienmaal toegekend.

Naar aanleiding van eene opmerking, door een paar leden van de examencommissie gemaakt, wordt nogmaals

door de meerderheid der Commissie verwezen naar 't geen in vroegere verslagen gezegd is ten aanzien van de algemeene bekendheid met de hoofdbegrippen van warmoezerij, tuinbouw, hout- en ooftboomteelt en het algemeen begrip aangaande de teelt der meest belangrijke handelsgewassen onzer overzeesche bezittingen, in welke vakken, hoezeer zij in de wet en in het programma bovenvermeld zijn genoemd, geen examen is afgenomen op grond van omstandigheden, u bekend.

Terwijl uwe Commissie u haren dank betuigt voor het in haar gestelde vertrouwen, legt zij hierbij hare taak neder.

Wageningen, 24 Juli 1890.

W. B. J. VAN EYK, *Voorzitter*.

W. REILINGH, *Secretaris*.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1890 belast geweest met het afnemen van het examen B, volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad n°. 50).

Aan Zijne Excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie, dd. 8 April 1890, n°. 1254¹, afdeling O., benoemd tot het afnemen van de examens B, volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad n°. 50), heeft de eer aan Uwe Excellentie het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

In twee voorloopige vergaderingen, gehouden op Vrijdag 23 Mei en op Zaterdag 31 Mei 1890, werden de regeling van het examen, de verdeling der werkzaamheden onder de leden der commissie en de schriftelijke opgaven, aan de kandidaten voor te leggen, vastgesteld.

Ook dit jaar besloot de Commissie gebruik te maken van de door Uwe Excellentie verleende machtiging om de examens B te splitsen in twee deelen, op dezelfde wijze als dit voor het eerst in 1885 en in de vier daaropvolgende jaren was geschied. Dientengevolge was de vastgestelde regeling van het examen ook dit jaar geheel overeenkomstig de beginselen, die in het verslag door de Commissie van het examen B, 1885, aan Uwe Excellentie aangeboden dd. 20 Juni 1885, meer uitvoerig vermeld zijn.

Op Maandag 2 Juni nam het examen een aanvang. Van 2 tot en met 7 Juni werden van 8½—12 uren voormiddags en van 1—4 uren des namiddags schriftelijke examens afgenomen, en wel in deze volgorde:

Maandag. 2 Juni. Natuurkunde.

Dinsdag 3 Juni. Differentiaal- en integraalrekening.

Woensdag 4 Juni. Analytische meetkunde, hoogere teekunde en boldriehoeksmeting.

Donderdag 5 Juni. Beschrijvende meetkunde en scheikunde.

Vrijdag 6 Juni. Bouwkunde (constructie) en delfstofkunde.

Zaterdag 7 Juni. Bouwkunde (constructie) en kennis van bouwstoffen.

In wiskunde, natuurkunde, bouwkunde en kennis van bouwstoffen, werd, indien het schriftelijk examen geen voldoende grond van beoordeeling verschafte, een mondeling examen afgenomen.

Bovendien moesten de kandidaten zich onderwerpen aan een examen in praktische scheikunde in het laboratorium; voor kennis van bouwstoffen moesten zij een aantal monsters van bouwmaterialen herkennen.

Bij de beoordeeling der bedrevenheid in het bouwkundig, waterbouwkundig, scheepsteekenen evenals in het handteekenen, kwamen in aanmerking de door de kandidaten overgelegde, behoorlijk gewaarmerkte teekeningen. Ingekomen gewaarmerkte verslagen van scheikundige onderzoekingen kwamen in aanmerking bij het examen in scheikunde.

Aan hen, wier teekeningen en ingezonden scheikundige verslagen blijk gaven van genoegzame bedrevenheid, werd vrijstelling van een verder examen in deze vakken verleend, terwijl de overige kandidaten zich aan een nader onderzoek moesten onderwerpen.

Al deze examens hadden plaats van 9 tot en met 12 Juni.

De Commissie hield hare laatste vergadering op Vrijdag 13 Juni en bepaalde in die vergadering, aan welke kandidaten het getuigschrift kon worden uitgereikt, terwijl zij tevens vaststelde, welke kandidaten konden geacht worden te hebben voldaan aan de eischen, gesteld voor het eerste gedeelte van het examen B en derhalve aan Uwe Excellentie konden worden voorgedragen, om later, bij het afleggen van het geheele examen, vrijstelling te verkrijgen voor dit eerste gedeelte.

In bijzonderheden blijkt de uitslag van het examen uit de volgende opgaven:

	Aantal candidaten, die zich hebben aangemeld.			Aantal candidaten, die zich hebben teruggetrokken of niet zijn opgekomen.			Aantal candidaten, aan wie een getuigschrift is uitgereikt.			Aantal candidaten, die niet geslaagd zijn.		
	B ₁ .	B ₂ .	B.	B ₁ .	B ₂ .	B.	B ₁ .	B ₂ .	B.	B ₁ .	B ₂ .	B.
Civil- en bouwkundig ingenieur (artt. 61-62)	>	>	4	>	>	>	>	>	4	>	>	>
Civil-, bouwkundig en werktuigkundig ingenieur (artt. 61, 62, 64)	10	4	10	1	>	>	a) 7	2	b) 8	2	2	2
Civil-, bouwkundig-, werktuigkundig en scheepsingenieur (artt. 61, 62, 63, 64)	>	>	1	>	>	>	>	>	c) 1	>	>	>
Scheepsbouw- en werktuigkundig ingenieur (artt. 63-64)	1	1	1	1	>	>	>	1	>	>	>	1
Werktuigkundig ingenieur (art. 64)	17	14	4	5	>	2	9	11	1	3	3	1
Werktuigkundig en mijnen-ingenieur (artt. 64-65)	>	1	>	>	>	>	>	d) 1	>	>	>	>
Mijnen-ingenieur (art. 65)	3	4	>	1	>	>	2	2	>	>	2	>
	31	24	20	8	>	2	18	17	14	5	7	4
	75			10			49			16		

a) Hieronder is een candidaat die slechts voor vrijstelling van art. 64 (eerste gedeelte) aan Uwe Excellentie kon worden voorgedragen.

b) Onder deze kandidaten zijn er drie, die alleen voor vrijstelling van artt. 61, 62, 64 (eerste gedeelte) in aanmerking kunnen komen en aan wien alleen het getuigschrift art. 64 kan worden uitgereikt.

c) Deze candidaat kan alleen in aanmerking komen voor vrijstelling van art. 64, eerste gedeelte.

d) Aan deze candidaat kan alleen het getuigschrift art. 64 worden uitgereikt.

Van de 75 kandidaten, die zich hebben aangemeld, hebben zich derhalve 10 teruggetrokken en hebben 16 in geen enkel opzicht aan de gestelde eischen kunnen voldoen. Uit bovenstaande tabel blijkt verder, dat in het geheel zijn uitgereikt:

4 getuigschriften volgens artt. 61 en 62;

6 getuigschriften volgens artt. 61, 62 en 64;

1 getuigschrift volgens artt. 63 en 64;

14 getuigschriften volgens art. 64;

2 getuigschriften volgens art. 65;

terwijl aan Uwe Excellentie ter vrijstelling van het eerste gedeelte van het examen B zijn voorgedragen:

9 kandidaten volgens artt. 61, 62 en 64;

11 kandidaten volgens art. 64;

2 kandidaten volgens art. 65.

De namen van deze kandidaten zijn vermeld in het schrijven dd. 13 Juni jl., waarin de Commissie de eer had aan Uwe Excellentie een voorloopig bericht van den uitslag van het examen te geven.

Zooals het vorige jaar zijn de kandidaten voor B (eerste gedeelte) niet in integraalrekening ondervraagd, doch het geheele examen in dit vak is naar het tweede gedeelte van het examen B overgebracht.

Tot bijzondere opmerkingen gaven de examens geen aanleiding.

Delft, Juni 1890.

S. HOOGWERFF, *Voorzitter.*

G. J. MORRE, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1890 belast met het afnemen der examens B volgens art. 60 en C volgens artt. 61-65 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad n°. 50).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie van 17 April 1890, n°. 1423¹, afdeling O., benoemd tot het afnemen van de examens B volgens art. 60 en C volgens artt. 61-65 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad n°. 50), heeft de eer, ter voldoening aan art. 67 der wet, aan Uwe Excellentie het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Tot het afleggen der examens hadden zich aangemeld:

3 kandidaten voor het diploma van technoloog (B art. 60);

22 > > > > > civiel-ingenieur (C art. 61);

10 > > > > > scheepsbouwkundig-ingenieur (C art. 63);

17 > > > > > werktuigkundig-ingenieur (C art. 64);

1 candidaat voor de diploma's van scheepsbouw- en werktuigkundig-ingenieur (C artt. 63 en 64); en

2 kandidaten voor het diploma van mijnen-ingenieur (C art. 65);

totaal dus 55 kandidaten voor 56 diploma's.

Bovendien hadden zich nog aangemeld 10 jongelieden, waaronder 7 leerlingen der Polytechnische school, die alleen bewijzen van bekwaamheid wenschten af te leggen in de vakken a, b en c, van het examen B volgens art. 60.

Van deze candidaten trokken zich 6 terug, namelijk reeds vóór den aanvang der examens 2 voor het examen C volgens art. 61 en één voor C art. 64, en gedurende de examens nog 1 candidaat voor het examen C art. 63, 1 voor C art. 64 en 1 voor het gedeeltelijk examen B art. 60 bovengenoemd.

Het examen is dus ten einde toe afgelegd door 50 candidaten voor 51 diploma's, namelijk:

- 3 voor het diploma van technoloog;
 - 20 » » » » civiel-ingenieur;
 - 9 » » » » scheepsbouwkundig-ingenieur;
 - 15 » » » » werktuigkundig-ingenieur;
 - 1 voor de diploma's van scheepsbouw- en werktuigkundig-ingenieur; en
 - 2 voor het diploma van mijnen-ingenieur;
- terwijl 9 anderen het eerste gedeelte van het examen B art. 60 hebben afgelegd, zooals boven is vermeld.

Op Zaterdag 3 Mei 1890 is de Commissie voor de eerste maal bijeengekomen tot bespreking der examens, in het bijzonder om uit te maken, of de regeling daarvan, zooals deze in de laatste jaren geschiedde, voor bekorting vatbaar was. Deze vraag gaf aanleiding tot langdurige discussiën, waarvan het gevolg was, dat in de eerste plaats werd besloten, de tot nu toe gebruikelijke splitsing der examens in twee gedeelten te behouden; het eerste gedeelte omvat het doen van scheikundige onderzoekingen en het maken van ontwerpen, het tweede de schriftelijke en mondelinge examens.

Verder bleek, dat het eerste gedeelte der examens niet voor noemenswaardige bekorting vatbaar was, terwijl de schriftelijke examens alleen dan bekort konden worden, wanneer daarentegen voor de mondelinge examens meer tijd dan vroeger beschikbaar werd gesteld. Om uit te maken of deze laatste wijziging bekorting of verlenging der examens zoude ten gevolge hebben, werd aan den secretaris opgedragen roosters op te maken voor de regeling van het tweede gedeelte der examens, zoowel *met* als *zonder* deze veranderingen.

Deze roosters werden op de tweede vergadering der Commissie, op Woensdag 14 Mei 1890, aan hare beoordeeling onderworpen. Het bleek, dat de geringe bekorting, die door het weglaten van eenige schriftelijke examens ontstond, meer dan opgewogen werd door de verlenging, die de mondelinge examens daardoor zouden ondergaan, zoodat besloten werd, behoudens kleine wijzigingen, de vroegere inrichting van het tweede gedeelte der examens ook te behouden.

De roosters voor beide gedeelten, in dezen geest opzemaakt, werden daarna besproken en vastgesteld. Verder verdeelde zich de Commissie in verschillende sub-commissiën, aan welke het ontwerpen der vragen, het beoordeelen der antwoorden en het afnemen der mondelinge examens voor één of meer vakken werd overgelaten. Deze sub-commissiën vereenigden zich weder in twee afdelingen, de eene voor de groep der theoretische, de andere voor die der praktische vakken. Beide afdelingen hielden afzonderlijke vergaderingen, waarop de door de sub-commissiën ontwor-

pen vragen, zoowel voor het eerste gedeelte der examens als voor de schriftelijke examens, werden besproken en vastgesteld. Eindelijk hield de afdeling voor de theoretische vakken op Maandag 16 Juni nog eene vergadering tot onderlinge mededeeling der indrukken, ontvangen uit het werk door de candidaten gemaakt op de drie eerste dagen van het schriftelijk examen.

Het eerste gedeelte der examens begon op Maandag 2 Juni en eindigde op Maandag 9 Juni, behalve voor den candidaat, die zich voor twee diploma's, die van scheepsbouw- en van werktuigkundig-ingenieur, had aangemeld, en die, na met de andere candidaten voor het laatste diploma de opgegeven ontwerpen mede gemaakt te hebben, daarna nog voor het vak scheepsbouwkunde afzonderlijke ontwerpen moest uitwerken.

Het tweede gedeelte der examens nam op Donderdag 12 Juni een aanvang en eindigde op Maandag 30 Juni.

De uitslag der examens werd door de Commissie opge maakt in hare vergadering op Dinsdag 1 Juli, bij deze beslissing geleid door de praedicaten, die voor de verschillende vakken aan elk der candidaten waren toegekend, en verder voor zoover noodig door mondelinge toelichtingen van de sub-commissiën. Als regel werd bij de beslissing aangenomen, dat tekortkoming in enkele vakken kon worden vergoed door meerdere dan de gevorderde bekwaamheid in andere vakken, wanneer namelijk het betrekkelijk gewicht dier vakken deze compensatie toeliet.

De uitslag was, dat toegekend werden:

het diploma voor technoloog aan 1 candidaat;

» » » » civiel-ingenieur aan 8 candidaten;

» » » » scheepsbouwkundig-ingenieur aan 6 candidaten;

» » » » werktuigkundig-ingenieur aan 13 candidaten.

De diploma's van scheepsbouwkundig- en werktuigkundig-ingenieur aan 1 candidaat, en het diploma van mijnen-ingenieur aan 2 candidaten.

In het geheel zijn dus 32 diploma's verleend aan 31 candidaten en 19 candidaten afgewezen.

Van de 9 candidaten voor het eerste gedeelte van het examen B volgens art. 60 konden 8 door de Commissie aanbevolen worden tot vrijstelling in de vakken bovengenoemd, wanneer zij zich later aan het volledig examen B volgens art. 60 onderwerpen, terwijl 1 (geen leerling der Polytechnische school) werd afgewezen.

Nog besloot de Commissie om één der candidaten, afgewezen voor het diploma van technoloog aan Uwe Excellentie aan te bevelen voor het verkrijgen van vrijstelling in de groep der theoretische vakken, vermeld onder *c*, *d* en *e*, van het examen B art. 60, wanneer deze aan een volgend examen mocht willen deelnemen.

Het oordeel der Commissie over de bekwaamheid der geëxamineerden in de afzonderlijke vakken wordt in beknopten vorm uitgedrukt in de hier volgende tabellen, waarin is opgeteekend het aantal malen, dat in elk vak één der praedicaten *uitmuntend*, *goed*, *voldoende*, *onvoldoende* of *slecht* werd toegekend.

V A K K E N.		Uit- muntend.	Goed.	Voldoende.	On- voldoende.	Slecht.
<i>Examen B, art. 60, (1ste gedeelte).</i>						
<i>a</i> ₁ .	Bolvormige driehoeksmeting	»	4	5	»	»
<i>a</i> ₂ .	Beginselen der analytische meetkunde	»	4	5	»	»
<i>b</i> .	» » beschrijvende meetkunde	»	1	7	1	»
<i>c</i> ₁ .	» » theoretische en toegepaste mechanica	»	4	4	1	»
		»	13	21	2	»

V A K K E N.	Uit- muntend.	Goed.	Voldoende.	On- voldoende.	Slecht.
<i>Examen B, art. 60, (2de gedeelte). Technoloog.</i>					
<i>c.</i> Beginzelen der kennis van werktuigen	>	1	1	>	>
<i>d.</i> > > mechanische technologie	>	2	>	>	>
<i>e.</i> Toegepaste natuurkunde	>	1	>	1	>
<i>f.</i> > scheikunde	>	>	2	1	>
<i>g.</i> Analytische >	>	>	1	2	>
<i>h.</i> Scheikundige technologie	>	1	2	>	>
<i>i.</i> Bouwkunde en kennis van bouwstoffen	>	>	1	2	>
<i>j.</i> Hand- en ornamentteekenen	>	>	2	1	>
	>	5	9	7	>

Examen C, art. 61. Civiel-ingenieur.

<i>a.</i> Theoretische mechanica	>	2	10	7	1
<i>a.</i> Toegepaste >	>	2	10	7	1
<i>a.</i> Kennis van werktuigen	>	1	10	6	3
<i>b.</i> Waterbouwkunde, wegen en bruggen	>	2	7	10	1
<i>b.</i> > overige onderdeelen	>	3	9	7	1
<i>c.</i> Burgerlijke bouwkunde, constructie	>	3	12	5	>
<i>c.</i> idem schoone bouwkunst	>	7	12	1	>
<i>d.</i> Situatie-teekenen	1	6	10	2	1
<i>d.</i> Ornament- en handteekenen	>	3	10	7	>
<i>d.</i> Waterbouwkundig teekenen	>	7	12	1	>
<i>e.</i> Ontwerpen, bestekken en begrootingen	>	1	14	5	>
<i>f.</i> Beginzelen der geodesie	>	2	11	6	1
<i>f.</i> Practisch landmeten en waterpassen	>	4	8	7	1
<i>g.</i> Administratief recht (waterstaat en openbare werken) .	>	4	12	4	>
	1	47	147	75	10

Examen C, art. 63. Scheepsbouwkundig ingenieur.

<i>a.</i> Theoretische mechanica	>	3	2	3	1
<i>a.</i> Toegepaste >	>	1	5	2	1
<i>a.</i> Kennis van werktuigen	>	2	3	3	2
<i>b.</i> Teekenen van werktuigen	1	2	4	3	>
<i>c.</i> Scheepsbouwkunde (theoretische)	1	3	3	>	3
<i>c.</i> > (practische)	>	3	4	3	>
<i>c.</i> Scheepsteekenen	>	5	4	1	>
<i>d.</i> Waterbouwkunde (scheepvaartwerken)	>	2	7	1	>
<i>d.</i> Waterbouwkundig teekenen	>	2	8	>	>
	2	23	40	15	7

V A K K E N.	Uit- muntend.	Goed.	Voldoende.	On- voldoende.	Slecht.
<i>Examen C, art. 64. Werktuigkundig ingenieur.</i>					
a ₁ . Theoretische mechanica	1	2	12	1	»
a ₂ . Toegepaste »	»	2	8	5	»
a ₃ . Kennis van werktuigen	1	4	9	2	»
b ₁ . Mechanische technologie	2	6	6	2	»
b ₂ . Werktuigbouwkunde	2	3	8	3	»
c. Bouwkunde en kennis van bouwstoffen	1	1	6	6	2
d ₁ . Handteekenen	»	2	10	4	»
d ₂ . Teekenen van werktuigen	3	8	5	»	»
e. Administratief recht (fabrieken en werktuigen)	»	6	6	4	»
	10	34	70	27	2

Examen C, art. 65. Mijnen-ingenieur.

a ₁ . Theoretische mechanica	»	»	1	1	»
a ₂ . Toegepaste »	»	»	2	»	»
a ₃ . Kennis van werktuigen	»	2	»	»	»
b. Bouwkunde en kennis van bouwstoffen	»	2	»	»	»
c. Landmeten en waterpassen	»	»	1	1	»
d. Aardkunde en toegepaste aardkunde	»	1	1	»	»
e. Mijnonctginning	2	»	»	»	»
f. Dooimasie	1	1	»	»	»
g. Metallurgie	»	1	1	»	»
h. Teekenen van werktuigen	»	»	1	1	»
i. Administratief recht (mijnwezen)	»	2	»	»	»
	3	9	7	3	»

Door optelling der getallen in de drie eerste en van die in de twee laatste kolommen van elke tabel, komt men tot het besluit, dat zijn afgelegd:

Door candidaten,	Voor het diploma van:	EXAMENS.	
		Voldoende of daarboven.	Onvol- doende of slecht.
5	Technoloog	14	7
20	Civiel-ingenieur	195	85
10	Scheepsbouwkundig inge- nieur	65	22
16	Werktuigkundig ingenieur	114	29
2	Mijnen-ingenieur	19	3
Totaal door 50 kandidaten voor 51 diploma's		407	146

Bovendien zijn door de 9 geëxamineerden in het eerste gedeelte van examen B volgens art. 60 nog afgelegd 34 examens voldoende of daarboven en 2 onvoldoende.

Tot bijzondere opmerkingen gaven de examens ditmaal geen aanleiding; alleen meende de sub-commissie voor bouwkunde er de aandacht op te moeten vestigen, dat de examens in de kennis van bouwstoffen van de kandidaten technologi en werktuigkundige ingenieurs aantoonde, dat deze kandidaten zich zeer weinig moeite voor dit vak hadden gegeven.

De Commissie eindigt dit verslag met de opmerking, aan het slot der verslagen van vorige Commissiën reeds meermalen gemaakt, namelijk deze, dat het zeer gewenscht zoude zijn, indien in de examens B volgens art. 63 en 64 de beginselen der scheepsbouwkunde, respectievelijk der werktuigbouwkunde en van het werktuigbouwkundig teekenen konden worden opgenomen.

De Commissie,

A. C. OUDERMANS jr., *Voorzitter.*

H. A. RAVENEK, *Secretaris.*

BIJLAGE I.

VERSLAG der Rijkscommissie ter examineering van stuurlieden ter koopvaardij, over het jaar 1890.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De Commissie benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 10 Januari 1890, n°. 159, afdeling Handel en Nijverheid, 1ste onderafdeling, heeft de eer U het bij art. 13 van het Koninklijk besluit van 18 Januari 1886 (*Staatsblad* n°. 10) voorgeschreven bereedeerd verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De regeling der examina was gelijk aan die van het vorige jaar.

De tien zittingen werden gehouden:

- 1ste zitting te Amsterdam den 11den, 12den, 13den, 14den, 15den, 17den, 18den, 19den, 20sten en 21sten Februari.
- 2de » » Rotterdam den 11den, 12den, 13den, 14den en 15den Maart.
- 3de » » Amsterdam den 8sten, 9den, 10den, 11den, 12den, 14den en 15den April.
- 4de » » Rotterdam den 13den, 14den, 16den, 17den, 19den, 20sten, 21sten en 22sten Mei.
- 5de » » Amsterdam den 10den, 11den, 12den en 13den Juni.
- 6de » » Rotterdam den 8sten, 9den, 10den, 11den, 14den en 15den Juli.
- 7de » » Amsterdam den 9den, 10den en 11den September.
- 8ste » » Rotterdam den 14den, 15den en 16den October.
- 9de » » Amsterdam den 11den, 12den en 13den November.
- 10de » » Rotterdam den 9den, 10den, 11den, 12den, 13den, 15den en 16den December.

Van deze werd het diploma uitgereikt aan:

- 17 candidaten voor den rang van 1sten stuurman groote zeilvaart A waaronder 6 recidivisten.
- 27 » » » » » 2den » » » » » 9 »
- 47 » » » » » 3den » » » » » 13 »
- 8 » » » » » 1sten » » » » » 4 »
- 5 » » » » » 2den » » » » » 1 recidivist.
- 13 » » » » » 3den » » » » »
- 1 candidaat » » » » » 1sten » » » » » B

- 2 candidaten voor een aanvullingsexamen voor den rang van 2den stuurman v. d. stoomvaart.
- 16 » » » » » 3den » » » » » waaronder 1 recidivist.
- 1 candidaat » » » » » 2den » » » » » zeilvaart.

Gedurende dit jaar meldten zich aan 239 candidaten, dus 73 meer dan het vorige jaar.

Hiervan kwamen 7 niet op, trok 1 zich vóór het examen terug, werden 3 niet tot het examen toegelaten wegens onvoldoende dienstbewijzen, vervielen de aanvragen van 12 candidaten voor een aanvullingsexamen voor de stoomvaart, daar zij in hun examen voor de zeilvaart niet slaagden, werden 2 niet toegelaten wegens het gemis van een diploma voor den betrokken rang voor de zeilvaart en werden 2 candidaten afgekeurd voor de oogen.

In het geheel werden dus geëxamineerd 210 candidaten en wel:

Volgens programma A.

20 voor den rang van 1sten stuurman, groote zeilvaart;

46 » » » » 2den » » » »

71 » » » » 3den » » » »

16 » » » » 1sten » » » stoomvaart;

5 » » » » 2den » » » »

17 » » » » 3den » » » »

Volgens programma B.

5 voor den rang van 1sten stuurman, groote stoomvaart;

3 » » » » 3den » » » zeilvaart;

25 candidaten voor een aanvullingsexamen voor de stoomvaart na voldoende examen voor de zeilvaart, waarvan 4 voor den rang van 2den en 21 voor den rang van 3den stuurman;

2 candidaten voor een aanvullingsexamen voor de zeilvaart, na voldoende examen voor de stoomvaart, voor den rang van 3den stuurman.

Afgewezen werden dus:

Volgens programma A. Groote zeilvaart.

3 kandidaten voor den rang van 1sten stuurman, allen voor de theorie.

19 kandidaten voor den rang van 2den stuurman, waarvan 17 voor de theorie, 1 voor de practijk en 1 voor de theorie en practijk.

24 kandidaten voor den rang van 3den stuurman, waarvan 17 voor de theorie, 6 voor de practijk en 1 voor de theorie en practijk.

Volgens programma A. Groote Stoomvaart.

8 kandidaten voor den rang van 1sten stuurman, waarvan 7 voor de theorie en 1 voor de theorie en practijk;

4 kandidaten voor den rang van 3den stuurman, waarvan 3 voor de theorie en 1 voor de theorie en practijk.

Volgens programma B. Groote Zeilvaart.

3 kandidaten voor den rang van 3den stuurman voor de theorie.

Volgens programma B. Groote Stoomvaart.

4 kandidaten voor den rang van 1sten stuurman, waarvan 2 voor de theorie en 2 voor de theorie en practijk.

Voor een aanvullingsexamen voor de Stoomvaart.

7 kandidaten, waarvan 3 voor de theorie en 4 voor de practijk.

Voor een aanvullingsexamen voor de Zeilvaart.

1 candidaat voor den rang van 3den stuurman voor de practijk.

Ongeveer 65 percent van het aantal geëxamineerde kandidaten is dus geslaagd.

De juistheid van het gevoelen der Commissie, in het vorige jaarverslag uitgesproken, dat er weinig behoefte bestaat aan de gelegenheid om een examen af te leggen volgens programma C (Kleine Vaart) heeft zich dit jaar

weder bevestigd. Geen enkel candidaat heeft zich daarvoor aangemeld.

Van het examen volgens programma B waren de resultaten wederom zeer ongunstig. Slechts één diploma kon worden uitgereikt, terwijl drie kandidaten, waarvan twee tweemaal het examen aflegden, moesten worden afgewezen.

Nog eene enkele opmerking meent de Commissie te moeten maken, naar aanleiding van de ongunstige verhouding tusschen het aantal uitgereikte diploma's en het aantal geëxamineerde kandidaten. Deze ongunstige verhouding moet, naar het oordeel der Commissie, in de eerste plaats hieraan worden toegeschreven, dat het peil van ontwikkeling der kandidaten in het algemeen van dien aard is, dat zij niet met vrucht het zeevaartkundig onderwijs kunnen genieten, waarom de Commissie niet kan nalaten nogmaals aan te dringen op eene wettelijke regeling van het zeevaartkundig onderwijs in aansluiting met het uitgebreid lager onderwijs. In de tweede plaats is die ongunstige verhouding een gevolg van het feit, dat verschillende kandidaten, ofschoon niet behoorlijk voorbereid, zich aan het examen onderwerpen met de wetenschap, dat zij bij het niet slagen binnen eene maand hetzelfde examen kunnen overdoen.

Herhaaldelijk is het voorgekomen, dat kandidaten, waarvan bij het examen gebleken was, dat er nog zoo veel aan hunne kennis ontbrak, dat zij het ontbrekende onmogelijk in eene maand konden aanvullen, zich eene maand later opnieuw voor hetzelfde examen aanmeldde. Het behoort niet tot de zeldzaamheden, dat dezelfde kandidaten zich drie en vier maanden achtereenvolgend aan hetzelfde examen onderwerpen.

Dergelijke praktijken tegen te gaan is, naar het oordeel der Commissie, niet alleen in het belang der kandidaten zelf, maar ook in het belang van het onderwijs.

Een middel tegen die praktijken zou de Commissie hebben, indien haar bij eene eventuele herziening van de bepalingen van het Koninklijk besluit van 18 Januari 1886, de bevoegdheid werd gegeven de kandidaten, ook wanneer zij voor de theorie onvoldoende bekwaamheden aan den dag leggen voor een bepaalden tijd af te wijzen, bijv. drie maanden niet te boven gaande.

Hiermede is de Commissie aan het einde van hare taak, en betuigt U haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie voornoemd,

De Voorzitter, De Secretaris,

KNIPHORST. VAN LEEUWEN.

BIJLAGE K.

VERSLAG DER COMMISSIE in 1890 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen, de zeevaartkunde en het boekhouden.

's GRAVENHAGE, 31 December 1890.

Aan Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 23 October 1890 n°. 4056¹, afd. O., tot het afnemen van bovengenoemde examens in het jaar 1890, was samengesteld als volgt:

dr. A. T. Van Aken, inspecteur van het middelbaar onderwijs, te 's Gravenhage, lid en voorzitter;

leden:

dr. P. Van Geer en dr. A. P. N. Franchimont, hoogleeraren aan de Rijks-universiteit te Leiden;

dr. C. H. C. Grinwis, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

dr. J. D. Van der Waals, hoogleeraar aan de Universiteit te Amsterdam;

A. J. Goedkoop van Nelle, leeraar aan de hogere burgerschool te Delft;

C. J. Theunisse, oud-leeraar aan de hogere burgerschool te Rotterdam;

J. Van der Bruyn, leeraar aan de hogere burgerschool te Schiedam;

E. J. Hoos, directeur der zeevaartschool te Rotterdam.

Bij Uwer Excellentie's beschikking van 24 November 1890 n°. 4467¹, afd. O., werden aan de Commissie nog toegevoegd, als leden:

dr. J. H. H. Hülsmann, directeur der handelsschool te Amsterdam;

J. IJzerman, leeraar aan de handelsschool te Amsterdam.

Als secretaris der Commissie fungeerde de heer A. J. Goedkoop van Nelle.

Het aantal der verlangde akten bedroeg 130.

Den aard der gevraagde akten, het aantal kandidaten voor elke daarvan, alsmede den uitslag der examens, vindt Uwe Excellentie, met de namen der examinatoren, vermeld in de volgende tabel:

A A N M E R K I N G E N .

A K T E N .

	Aantal candidaten die zich hadden aangemeld.				Aantal candidaten die aan het examen deelnamen.				Aantal niet geslaagde candidaten ,						Aantal geslaagde candidaten.		
	M.		Vr.		M.		Vr.		die zich terugtrokken.		die werden afgewezen.		Totaal.				
H. Handelswetenschappen .	1	»	1	»	1	»	1	»	1	»	1	»	1	»	1	»	»
I. Zeevaarkunde. . . .	1	»	1	»	1	»	1	»	1	»	1	»	1	»	1	»	»
K ⁱ . Wiskunde	18	5	23	3	2	5	5	1	6	8	3	11	10	2	12	»	»
K ^u . Mechanica	3	»	3	»	3	»	3	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»
K ^u . Beginselen van natuurkunde	3	»	3	»	1	»	1	»	1	»	1	»	1	»	»	»	»
K ^v . Hoogere wiskunde . .	7	»	7	»	3	1	3	1	»	1	»	1	2	»	2	»	»
K ^{vi} . Hoogere mechanica .	1	»	1	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
K ^{xn} . Boekhouden	81	10	91	12	»	12	26	5	31	38	5	43	22	5	27	»	»

Examinatoren : dr. J. H. H. Hölsmann
en J. IJzerman.Examinatoren : Hoos en Goedkoop van
Nelle.(52 pct. ruim der getexamineerden).
Examinatoren : prof. Grünwis, prof. Van
Geer en Goedkoop van Nelle.Examinatoren : prof. Grünwis, prof. Van
Geer en Goedkoop van Nelle.Examinatoren : prof. Van der Waals,
prof. Franchimont en Hoos.Examinatoren : prof. Grünwis en prof.
Van Geer.Examinatoren : prof. Grünwis, prof. Van
Geer en Goedkoop van Nelle.(bijna 27 pct. der getexamineerden).
Examinatoren : Theunisse en Van der
Bruyn.

Bij het afnemen der examens werd ook ditmaal in hoofdzaak niet afgeweken van den in de laatste jaren gevolgden weg.

De examens hebben nog aanleiding gegeven tot de volgende beschouwingen.

Het ongunstig resultaat van het examen in handelswetenschappen (H) schijnt grootendeels het gevolg te zijn van te oppervlakkige voorbereiding. Vooral de kennis van het financieelwezen der staten was zeer gering. Ook lieten de natuurwetenschappelijke gronden, waarop de warenkennis moet steunen, veel te wenschen over.

Voor de akte I (zeevaartkunde) meldde zich één candidaat aan, die zich niet genoegzaam toegelegd had op de zeevaartkundige vakken, hetgeen zoowel schriftelijk als uit het mondeling onderzoek bleek, waarom hij zich dan ook terugtrok.

Het examen K¹ (lagere wiskunde) onderscheidde zich dit jaar door twee gunstige omstandigheden. De eerste was, dat alle kandidaten die zich aangemeld hadden zijn opgekomen; de tweede, met de eerste ongetwijfeld in verband staande, dat de kennis in het algemeen beter was dan vorige jaren. Hoewel geen der kandidaten zich in hooge mate onderscheidde, was toch de algemeene vorming beter dan vroeger, hetgeen zich vooral openbaarde in de meetkunde.

Het examen in reken- en stelkunde was over het algemeen voldoende, vooral was de kennis der stelkunde bevredigend; een totaal gebrek aan bekwaamheid, zooals in vorige jaren meermalen werd aangetroffen, deed zich dit jaar bij uitzondering voor. Ook de kennis der rekenkunde liet minder te wenschen over.

Op dezen gunstigen uitslag was ongetwijfeld het streng volhouden der eischen van het examen volgens het vastgestelde programma van invloed.

Bij uitzondering was ditmaal de uitslag voor de mannelijke kandidaten gunstiger dan voor de vrouwelijke.

Ook de uitslag van het examen in de lagere en hogere mechanica (K₁ en K₂) was bijzonder gunstig, daar niet alleen alle kandidaten opkwamen, maar ook slaagden.

Minder gunstig moet over het examen hogere wiskunde (K₃), geoordeeld worden. Van de 7 kandidaten kwamen slechts 3 op, terwijl 1 zich, gedurende het examen,

terugtrok. Hier bleek, evenals vroeger, de moeilijkheid zich zelf te vormen, zonder persoonlijke leiding of onderwijzen aan een der inrichtingen van hogere wiskunde; kennis en methode van behandeling droegen daarvan de duidelijke sporen.

Voor de akte K₄ (beginselen der natuurkunde enz.) hadden zich 3 kandidaten aangegaven, waarvan slechts 1 opkwam, welke niet aan de gestelde eischen voldeed; de beide anderen verschenen niet op de door de Commissie vastgestelde dagen. Zij lieten de Commissie te vergeefs hare maatregelen nemen, bijeenkomen en wachten en zonden daarna te laat bericht van verhindering.

Bij het examen in het boekhouden liet bij vele kandidaten de wijze van zich uit te drukken en de zaken voor te stellen te wenschen over. Met genoegen kan de Commissie verklaren, dat de kennis van het eigenlijke boekhouden, zoowel bij het schriftelijk als bij het mondeling examen, een minder ongunstigen indruk maakte dan in vorige jaren. Ook de kennis van het practisch handelsrekenen was beter. De meeste kandidaten konden echter door onvoldoende kennis der theoretische rekenkunde de door hen verrichte berekeningen niet of onvoldoende verklaren. De examens van de vrouwelijke kandidaten waren niet minder dan die der mannelijke; zij leverden het bewijs, dat wanneer een goede grondslag gelegd is, de studie van het boekhouden voor vrouwen niet meer moeilijkheden oplevert dan voor mannen.

Nadat door de Commissie de verschillende examens geregeld waren, werd dikwijls door het niet-opkomen der kandidaten verwarring in de oorspronkelijke regeling gebracht. Gaarne zou de Commissie zien dat tegen zulk eene handelwijze maatregelen konden genomen worden.

Aan het einde harer taak gekomen, heeft de Commissie de eer Uwer Excellentie haren dank te brengen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie:

A. T. VAN AKEN, *President.*

A. J. GOEDKOOP VAN NELLE, *Secretaris.*

BIJLAGE L.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1890 belast geweest met het afnemen der examens van hen die akten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in Nederlandsche taal en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, staathuishoudkunde en statistiek, staatsinrichting en schoonschrijven.

's GRAVENHAGE, 13 December 1890.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Uw Excellentie's beschikking van 3 November 189 n°. 4163¹, Afd. O., benoemd, heeft de eer bij deze verslag van hare werkzaamheden uit te brengen.

Den 8sten November heeft de Commissie eene voorbereidende vergadering gehouden. Daarin benoemde zij den tweeden ondergeteekende tot haren secretaris en stelde voorts de regeling van het examen vast. Daartoe behoorde in de eerste plaats de bepaling, dat het schriftelijk werk in alle vakken, het schoonschrijven uitgezonderd, door alle can-

didaten op een en denzelfden dag zou worden gemaakt. Verder splitste zich de Commissie in de volgende onderdeelen: voor het examen in de Nederlandsche taal en letterkunde HH. dr. J. Te Winkel en dr. R. A. Kolléwijn; voor dat in de geschiedenis de hoogleeraren dr. P. L. Muller en dr. P. J. Blok; voor dat in de aardrijkskunde de hoogleeraar dr. C. M. Kan en de heer P. R. Bos; voor dat in de staathuishoudkunde en statistiek, alsmede staatsinrichting de heeren mr. K. M. G. De Meijer en dr. W. B. J. Van Eyk, terwijl voor het examen in schoonschrijven geen afzonderlijke sub-commissie aangewezen werd.

In het geheel hadden zich 57 candidaten aangemeld, nl. 52 mannelijke en 5 vrouwelijke, een getal, ver beneden dat van de examens in 1887, 1888 en 1889, toen zich respectievelijk 107, 89 en 78 aanboden.

Het schriftelijk gedeelte van het examen had op den 18den November plaats. Den volgenden dag werd met het mondeling examen een aanvang gemaakt en, behoudens eene enkele uitzondering, voortgezet tot den 12den December, terwijl de Commissie op den 13den December tot vaststelling van dit verslag bijeenkwam.

De uitslag der examens is niet ongunstiger dan die van het vorige jaar, gelijk blijken kan uit het, door de Commissie opgemaakt, tabellarisch overzicht.

GEVRAAGDE AKTE VAN BEKWAAMHEID.	Letter van het programma.	Getal van hen die					Totaal van hen, die zich hebben teruggetrokken of zijn afgewezen.	EXAMINATOREN.
		zich hebben aangemeld.	zich hebben teruggetrokken.	examen hebben afgelegd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.		
MANNELIJKE CANDIDATEN.								
Nederlandsche taal en letterkunde . .	K ^{vii} Q	8	2	6	2	4	6	dr. J. Te Winkel. dr. R. A. Kolléwijn.
Geschiedenis	K ^{viii} Q	20	5	15	2	13	18	dr. P. L. Muller. dr. P. J. Blok.
Aardrijkskunde	K ^{ix} Q	10	2	8	3	5	7	dr. C. M. Kan. de heer P. R. Bos.
Staathuishoudkunde en statistiek . . .	K ^x Q	6	»	6	3	3	3	mr. K. M. G. De Meijer. dr. W. B. J. Van Eyk.
Staatsinrichting	K ^{xi}	6	1	5	3	2	3	mr. K. M. G. De Meijer. dr. W. B. J. Van Eyk.
Schoonschrijven	N	2	»	2	2	»	»	Verschillende leden der Commissie.
VROUWELIJKE CANDIDATEN.								
Nederlandsche taal en letterkunde. . .	K ^{vi} Q	4	»	4	3	1	1	dr. J. Te Winkel. dr. R. A. Kolléwijn.
Geschiedenis	K ^{viii} Q	1	»	1	1	»	»	dr. P. L. Muller. dr. P. J. Blok.
Totaal		57	10	47	19	28	38	

Aangaande de examens in de afzonderlijke vakken wenschte de Commissie in enkele bijzonderheden te treden.

Het examen in de Nederlandsche taal en letterkunde leverde ditmaal naar verhouding gunstiger uitkomsten op dan in de naastvoorgaande jaren. De helft der candidaten slaagde. Toch zou het gewaagd zijn daaruit de gevolgtrekking te maken, dat de studie voor deze akte eene betere richting is opgegaan. Misschien is die gunstiger uitkomst hoofdzakelijk te danken aan het feit, dat ditmaal slechts 10 candidaten zich aan het examen onderwierpen, terwijl in 1889 een en twintig, in 1888 negen en twintig aspiranten zich aanmeldden, en dus vermoedelijk velen, die vroeger het examen lichtvaardig waagden, eindelijk tot het inzicht zijn gekomen, dat zij zich met een bescheidener werkring dan van leeraar bij het middelbaar onderwijs moeten tevreden stellen, terwijl anderen misschien door den uitslag van vorige examens geleerd hebben, dat langere voorbereiding voor hen gewenscht is. Onder de ditmaal afgewezenen, zelfs onder hen die werden toegelaten, waren er nochtans zeker, die te kort hadden gestudeerd en bij ernstiger opvatting van hunne taak beter figuur zouden gemaakt hebben. Van anderen weder, bij wie methode van werken en algemeene ontwikkeling veel te wenschen overlieten, kan dat nauwelijks vermoed worden. Overigens gaf slechts ééne der toegelatenen aanleiding tot onvermengde tevredenheid.

Wat het taalkundig gedeelte van het examen betreft, was het verblijdend op te merken, dat over het algemeen de in de laatste jaren herhaaldelijk gegeven raad, om de lagere grammatica beter te bestudeeren, een goeie oord had gevonden. Toch bleek dikwijls de fragmentarische kennis der handboeken voor spraakkunst bij de candidaten grooter dan hun inzicht in het wezen der grammatische wetenschap. Ook bij de andere onderdeelen der taalkunde miste de Commissie bij de candidaten te veel eene solide aaneengesloten kennis: het natuurlijk gevolg eener te weinig encyclopaedische opleiding. Ter verontschuldiging mag men echter aanvoeren, dat bij den tegenwoordigen stand der taalstudie hier te lande zulk eene opleiding nog in geen geval alleen door het bestudeeren van boeken verkregen kan worden, daar er geene degelijke en tevens volledige handleidingen voor de studie der Nederlandsche taal bestaan, en dus het bijwonen van de colleges aan de hooie scholen bijna het eenige middel is om behoorlijke kennis te verwerven. Doch ook bij betere leermiddelen zou waarschijnlijk de doode letter alleen nog onvoldoende blijken voor ieder, die geene oorspronkelijkheid bezit om zich zelf te redden. Vooral kwam ditmaal het onvoldoende der kennis uit op het gebied der historische taalstudie; en bij de verklaring der werken van HUYGENS en HOOFT, kreeg de Commissie den indruk, dat daarbij sleur en dressuur sinds eenige jaren te veel zijn begonnen te heerschen. Stijl en gave van spreken lieten bij velen, zuiverheid van taal bij sommigen nog al wat te wenschen over.

In de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde werd door vier candidaten een voldoende, door twee een evenvoldoend, door twee een voldoende en door één een in alle opzichten zeer slecht examen afgelegd, terwijl één candidaat zich vóór het examen over letterkunde had teruggetrokken. Over 't geheel bleek het oordeel der candidaten (twee dames maakten eene gunstige uitzondering) weinig ontwikkeld; zij konden zich niet dan zeer oppervlakkig rekenschap geven van hunne meening over eenig litterarisch werk en stelden zich volkomen tevreden met het gevoelen van den schrijver der door hen bestudeerde handboeken. Ofschoon namen, titels en jaartallen dikwijls met groote nauwkeurigheid werden opgenoemd, hadden de meeste candidaten weinig begrip van den oorsprong en het verloop der groote stroomingen in onze letterkunde. Enkele waren dan ook veel te weinig bekend met de taal en de letterkunde van andere volken, om zich een denkbeeld te kunnen vormen van den invloed, welke bijv. de geschriften van Fransen, Duitschers en Engelschen op onze letteren hebben gehad. Eindelijk nog de opmerking, dat een paar candidaten blijkbaar geen flauw besef hadden van de wijze waarop hunne studie behoort te worden opgevat en dienengevolge de geschiedenis der letterkunde bijna uitsluitend hadden trachten te leeren uit een schoolboekje, terwijl hunne lectuur zich weinig verder uitstreckte dan over een paar bloemlezingen.

Evenals vroeger was de uitslag der examens in de geschiedenis weder bedroevend. Dertien candidaten moesten worden afgewezen en daaronder vier voor de tweede, vijf

zelfs voor de derde maal. Opnieuw is gebleken, dat voldoende kennis van dit vak van wetenschap bezwaarlijk zonder leiding kan verworven worden. De twee mannelijke candidaten die slaagden, hadden beiden eenigen tijd colleges aan eene Universiteit gevolgd, terwijl van een aantal andere bleek, dat zij het gemis van gelegenheid om dat voorbeeld te volgen, hadden trachten te vergeeden door het bestudeeren van dictaten van hoogleeraren. Nog kan opgemerkt worden, dat het examen in de vaderlandsche geschiedenis bij de meeste candidaten volstrekt onvoldoende was. Van degenen, die afgewezen werden, was er slechts één, die in dat onderdeel een voldoende cijfer behaalde. Door elkander was het examen in de geschiedenis des vaderlands bij de afgewezenen nog slechter dan in de overige onderdeelen. Ook de kennis der geschiedenis van den revolutietijd en de 19de eeuw liet bij de meesten zeer veel te wenschen over. Velen hadden daarvoor niet anders dan handboeken gelezen, terwijl ook over het algemeen te weinig studie van andere werken gemaakt was en de meeste candidaten volstrekt niet op de hoogte waren van de historische litteratuur.

Het examen in *aardrijkskunde* leverde ook dit jaar weder weinig bevredigende resultaten op. Ofschoon zich onder de acht candidaten zes bevonden, die zich reeds vroeger met ongunstigen uitslag aan het examen hadden onderworpen, slaagden van deze acht slechts drie, onder welke één, die voor de eerste maal het examen aflegde. Daar de oorzaken van het niet slagen dezelfde zijn, als die, waarop de Commissie nu reeds zoo vele jaren achtereenvolgende gewezen (onvoldoende voorbereiding en ontwikkeling, onvoldoende lectuur en het slecht teruggeven van dat wat men gelezen had) acht zij het thans overbodig, daarover opnieuw in bijzonderheden te treden. Dit alleen wenschte zij hieraan toe te voegen, dat ook nu weder bij verreweg de meeste candidaten de geschiktheid ontbrak om die kennis, welke het examenprogramma eischt, in het bijzonder nog wel van die onderdeelen, welke op inrichtingen van middelbaar onderwijs als hoofdzaken moeten worden beschouwd, aan anderen mee te deelen. De oorzak daarvan moet hoofdzakelijk worden gezocht in eene verkeerde opvatting van de studie der natuurkundige aardrijkskunde. Velen toch hadden verzuimd hunne kennis van dit belangrijk onderdeel op bepaalde landen en werelddeelen toe te passen.

Van de zes candidaten voor het examen in *staathuishoudkunde en statistiek* werden drie afgewezen. De meesten gaven bewijzen, dat zij eenige handboeken en werken over staathuishoudkunde hadden gelezen zonder echter den inhoud te begrijpen. Vragen, die in het dagelijksch leven herhaaldelijk voorkomen, konden ze niet beantwoorden, maar vooral misten zij de gave om zich duidelijk uit te drukken en op bevattelijke wijze aan te geven, wat zij hadden bestudeerd.

Hoewel de resultaten van het examen in de *staatsinrichting* gunstiger waren dan in het vorig jaar, misten vele examinandi de noodige historische kennis van de staatsinstellingen. Hoe deze zich bij ons volk ontwikkeld hebben was velen onbekend. Sommige candidaten kenden de bepalingen der Grondwet van buiten, maar begrepen niets hoegenaamd van haren zin en hare strekking. Ook bij dit examen kwam het gemis aan eene academische opleiding duidelijk aan het licht.

Het examen in *schoonschrijven* gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Vat nu de Commissie de indrukken samen, die zij kreeg van de examens in de verschillende onderafdeelingen, dan kan zij niet nalaten nogmaals als haren hoofddruk op te geven, dat telkens, evenals vroeger, de onmisbaarheid bleek van eene betere en bredere opleiding voor personen, die middelbaar onderwijs moeten geven. Daarom ziet zij zich dan ook gedrongen, hier den wensch uit te spreken, dat te eniger tijd de akte-examens, althans voor de vakken waarin zij examineerde, worden afgeschaft, en dat in de toekomst het recht om aan inrichtingen van middelbaar onderwijs voor jongens werkzaam te zijn, uitsluitend zal toegekend worden aan hen, die een academischen graad hebben verworven.

Aan het einde van haar verslag kwijt de Commissie zich van den aangenamen plicht, Uwer Excellentie haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie,
W. B. J. VAN EYK, Voorzitter.
J. TE WINKEL, Secretaris.

VERSLAG DER COMMISSIE in 1890 belast geweest met het afnemen van de akte-examens in handteekenen, rechtlijnig teekenen en bootsen (Middelbaar Onderwijs) en handteekenen (Lager Onderwijs).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van den 20sten Juni 1890, n°. 2323, afdeling O, zitting houdende te Amsterdam, was samengesteld als volgt:

W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam, lid en voorzitter;

C. P. Holst Gz., leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

J. R. De Kruyff, directeur der Rijksschool voor kunstnijverheid en leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

J. D. Huibers en J. Versluys, leeraren aan de Rijksschool voor kunstnijverheid en aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

Bart Van Hove, directeur der Quellinusschool te Amsterdam;

F. Lz. Berghuis, directeur der ambachtsschool en der gemeentelijke burgeravondschool te Arnhem;

B. W. Wierink, directeur der industrijschool van de maatschappij voor den werkenden stand, leeraar aan de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijressen te Amsterdam;

H. A. C. Dekker, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Amsterdam;

J. H. A. Mialaret en E. W. F. Kerling, hoofdleeraren en G. A. Langland, leeraar aan de Academie voor beeldende kunsten te 's Gravenhage;

N. Van der Schuit, leeraar aan de gemeentelijke teekenschool te Roermond;

J. C. U. Legner, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Utrecht.

In eene voorbereidende vergadering benoemde deze commissie haar medelid C. P. Holst Gz. tot secretaris, en in die vergadering (5 Juli) en in eene tweede op den volgende dag gehouden, stelde zij de wijze, waarop zij hare taak verdeelen zou, vast.

De examens voor de middelbare akten en die voor de lagere akten werden afzonderlijk geregeld.

Mochten al sedert het jaar 1864 — toen voor het eerst, volgens de nieuwe wet op het middelbaar onderwijs, de examens voor de teekenakten plaats hadden — de eischen zijn gewijzigd en toegevoegd, mocht ook al sedert dien

tijd het karakter der examens eenigszins zijn veranderd, steeds ondergingen de kandidaten de mondelinge en praktische examens gelijktijdig.

Het groot aantal kandidaten, dat telken jare zich voor de middelbare akten aanmeldde, gevoegd bij de omstandigheid, dat sedert 1881, aan de Commissie voor de middelbare teekenexamens ook was opgedragen de examens voor de akten teekenen lager onderwijs af te nemen, was oorzaak dat met ieder jaar de duur der examens toenam.

In 1889 toch waren er om 243 kandidaten voor middelbare en lagere akten te examineeren, niet minder dan 72 dagen noodig. Dit maakte het werk voor de Commissie meer en meer vermoeiend en voor den Staat meer en meer kostbaar.

Daar werd gezonnen op het middel om hierin verandering te brengen en, na rijp beraad, bleek het mogelijk om, zonder aan de degelijkheid daarvan iets te kort te doen, deze examens in veel minder tijd te doen plaats hebben.

In Februari jl. werd aan Uwe Excellentie een plan voorgelegd tot wijziging van den bestaanden toestand; volgens dat plan zou er scheiding komen tusschen het mondelinge gedeelte en het praktische deel der examens. Dat ontwerp vond instemming bij Uwe Excellentie.

Alles werd voorbereid om in dit jaar naar het ingezonden ontwerp te werk te gaan en de examens — die in 1889 op den 17den October begonnen om na bene korte rust om der wille der Kerst- en Nieuwjaarsdagen te duren tot 18 Januari van dit jaar — werden in dezen zomer aangevangen op den 18den Augustus om te eindigen 4 October, terwijl het aantal kandidaten 222 bedroeg.

Reeds in April jl. was door de *Staatscourant* bekend gemaakt, dat de examens in Augustus zouden worden gehouden en in Juni reeds maakte datzelfde blad de benoeming der Commissie bekend.

Voor vele kandidaten, die meenden dat, ouder gewoonte, ook thans de examens voor de teekenakten in het allerlaatste gedeelte van het jaar zouden plaats hebben, was die vervroeging eene groote teleurstelling, maar Uwe Excellentie was daarin zooveel mogelijk te gemoet gekomen door die ophanden zijnde wijziging in den tijd der examens, reeds in April ter kennis te brengen van het algemeen.

Op den 18den Augustus jl. kwamen de kandidaten voor de middelbare akten allen te gelijk bijeen in de lokalen der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers; 62 waren opgeroepen. (M¹ 44, M² 16, O 2), 6 zijn niet opgekomen, t. w. M¹ 1 heer en 3 dames, M² 2 heeren.

Alleen in den vacantietyd was het mogelijk om zooveel lokalen, als voor deze examens noodig bleken, in gebruik te nemen; dat was de reden waarom deze examens thans zooveel vroeger moesten gehouden worden.

Te 8 uren v.m. waren de 56 kandidaten in genoemde school vereenigd — een kwart uur daarna waren allen aan het werk.

Voor de kandidaten M¹ waren er in eene zaal opgesteld twee geheel gelijke stillevens (een eikenhouten tafel, waarop een 17de eeuwse wereldglobe, daar naast een stoel, die voor een gedeelte door eene daarover hangende draperie was bedekt).

Rondom ieder stilleven waren de krakjes en teekenezels geplaatst voor 10 kandidaten.

In de groote daaraan grenzende zaal waren, door scherpen afgesneden, drie ruimten, (als 't ware *ateliers*) ingericht. In ieder daarvan stond een afgietsel van den kop van Palmieri door Antonio Rossellino — (een Florentijnsche portretbuste uit de 15de eeuw).

In twee van die ruimten waren 7, in de derde waren 6 candidaten gezeten. De plaatsen der teekenaars en de verlichting der modellen waren zóó, dat de candidaten onder de meest gunstige conditiën zaten te werken.

Een paar dagen later zaten in diezelfde zaal de candidaten gegroepeerd om een pleisterornament (Pilaster-kapiteel met dolfijnen van het Kasteel van Blois, 16de eeuw), waarvan ook drie afgietsels als model waren opgesteld.

En zoo hebben deze 40 personen (waaronder 17 dames) gedurende 5 dagen gewerkt in twee groepen van 20 ieder. Tervijl de eerste groep naar den kop teekende, werkte de tweede naar het stilleven. De vlakversiering naar wandplaat werd door de eene groep in den voormiddag gekopieerd, terwijl de andere groep in den namiddag die kopie had te leveren. Zoo was steeds het werk geregeld, dat iedere groep afgescheiden van de andere kon teekenen en dat alle modellen op hunne plaats konden blijven.

De 14 candidaten voor de akte M² hadden eene afzonderlijke zaal voor zich, en in een der bovenlokalen waren boeteeren modelstoelen opgesteld om de beide vrouwelijke candidaten voor de akte O gelegenheid te geven, de van haar verlangde proeven te vervaardigen.

Zij hadden o. a. in klei de kopie te geven van denzelfden kop, die bij de handteekenaars als model diende.

In dat vijftal dagen (18 Aug.—22 Aug.) heeft alles plaats gehad volgens het programma voor deze examens opge maakt en vastgesteld in de Commissievergadering van 5 Juli jl., welk programma in zijn geheel is opgenomen in het maandblad der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs (n° 2, Juli 1890).

Gedurende de vier volgende dagen 23, 25, 26, 27 Augustus werden al de proefwerken (M¹ 6 × 40 = 240; M² 6 × 14 = 84; O 2 × 1 = 2; te zamen 326 teekeningen en 2 × 3 = 6 boeteerwerken) beoordeeld.

Na het teekenen der cijfers en het verzamelen daarvan bleek het, dat van de candidaten voor M¹ 24 personen onvoldoend werk hadden geleverd, dat van de 14 candidaten voor M² 7 teekeningen hadden vervaardigd, die te zamen *niet* voldoende konden worden genoemd en dat de boeteerwerken van de beide dames, die de akte O vroegen, waren gebleven beneden hetgeen de Commissie meent in dezen te mogen eischen.

De mondelinge examens voor deze 23, na eerste schifting overgebleven candidaten hadden plaats 8-9, 10-11 en 12-13 September, voor iederen candidaat gedurende twee dagen.

In de eerste vier dagen van die week werden de 16 candidaten voor M¹ geëxamineerd en in die twee andere dagen de 7 candidaten voor M².

Ten slotte werden gediplomeerd:

M¹ 10 candidaten (waaronder 4 dames);

M² 5

De examens voor de lagere teekenakte begonnen 29 Augustus. Gedurende dien dag en den volgende dag werkte de helft der candidaten (opgeroepen 80, opgekomen 72).

Dit getal werd in twee groepen verdeeld. De eerste had den 29sten te teekenen naar een pleisterornament en op den 30sten Augustus werkte zij naar een stilleven. De tweede groep werkte in omgekeerden zin.

Voor de andere helft der candidaten (wederom 80, waarvan 71 waren opgekomen), waaronder 28 dames, waren die opgraven geheel dezelfde en geheel op dezelfde wijze was al het werk geregeld.

Zij teekenden 1 en 2 September.

Van een middeleeuwsen blad (versiering van een waterlijst van den gavel der cathedraal van Rheims, 14de eeuw) waren 5 afgietsels verkregen; in 5 groepen van 7 à 8 personen elk, werd er geteekend naar bovengenoemd model en in 4 groepen van 9 personen ieder werd er gewerkt naar een stilleven (een modeltafel, waarop een opengelegden beek en waarbij op den grond was geplaatst een

koperen ketel); ook deze vier stillevens waren alle geheel gelijk.

Na de beoordeeling van alle deze 286 teekenwerken bleek het dat 75 der candidaten voor beide teekeningen voldoende of betere cijfers hadden verkregen.

Zij werden opgeroepen om ook het tweede gedeelte (B, het mondelinge) te ondergaan.

Deze examens hebben plaats gehad te:

Leeuwarden in de Rijks- hogere burgerschool 18, 19 en 20 September, 11 candidaten waren opgeroepen en gekomen. Geslaagd zijn 6 heeren en 2 dames;

's Hertogenbosch, in de Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten, 23 en 24 September, 9 mannelijke candidaten, die allen slaagden;

Amsterdam 26, 27, 29, 30 September en 2, 3, 4 October, 55 candidaten, waaronder 14 dames.

Daarvan zijn geslaagd 38 (waaronder 9 dames), zoodat ten slotte zijn afgewezen 88 candidaten, waaronder 17 dames, en gediplomeerd 11 dames en 44 heeren; dat is 38½ pct. der opgekomen candidaten.

Onmiddellijk nadat de beoordeeling van het practisch werk was vastgesteld, ontvingen de candidaten — zoowel die voor de lagere als voor de middelbare akten — een bericht, waarin hun werd meegedeeld of het door hen geleverde werk was geoordeeld voldoende of onvoldoende te zijn.

Ieder vond daarbij een lijstje inhoudende afschrift der aan zijne teekeningen toegekende cijfers. Dit is gedaan om het aantal aanvragen om inlichtingen en toelichtingen — die de Commissie boven het hoofd hingen — bij voorbaat te beperken.

In de eerste soort mededeeling werd tevens gezegd dat voor het tweede gedeelte (B) van het examen eene nadere oproeping zou volgen.

In de brieven der tweede soort werd kennis gegeven, dat de candidaten het recht hadden om ook nog deel te nemen aan het tweede gedeelte (B). »Maar — zoo luidde het in den brief — zelfs, al zouden daarbij de allergunstigste cijfers worden behaald, toch zullen deze niet meer kunnen goedmaken dat het werk, bij A geleverd, onvoldoende moest worden genoemd. Mocht u evenwel nog verlangen u aan dit tweede gedeelte van het examen te onderwerpen, dan zal u worden medegedeeld op welken dag, op welk uur en waar dit voor u zal aanvangen.»

Verder werd den candidaat beleefd verzocht spoedig te willen berichten of door hem al of niet van zijn recht in dezen zou worden gebruik gemaakt.

Geen dezer candidaten verlangde dit te doen; bijna allen hebben in beleefde termen daarvan aan de Commissie bericht gezonden. Kerst daarna konden de verdeling der mondelinge examens en de oproeping der candidaten daarvoor, plaats hebben.

Toen het plan dezer nieuwe regeling aan Uwe Excellentie ter overweging werd aangeboden, werden daarbij tevens uitvoerig de gronden uiteengezet, die er toe geleid hadden om deze reorganisatie voor te stellen.

Zij waren:

1°. Dat door de scheiding van het practische gedeelte en de mondelinge examens, de candidaten ongestoord zouden kunnen werken aan de bij dit examen meest belangrijke der practische opgaven, zonder dat zij — zooals dit tot heden steeds moest gebeuren — daarvan zouden zijn af te roepen, om eenig mondeling examen te ondergaan.

2°. De Commissie zou alsdan niet verplicht zijn een groot getal mondelinge examens af te nemen van candidaten, van wie later zou blijken — als de lijst der cijfers volledig zou zijn ingevuld — dat hun het verlangde diploma om andere redenen toch niet kon worden uitgereikt.

3°. Op die wijze zou voor de candidaten M. O., zelfs al waren er 70, al het practische werk te gelijk kunnen geschieden, evenzoo zouden de candidaten voor de lagere teekenakte, zelfs al zouden er 200 zijn, het teekenwerk in twee groepen, van 100 personen ieder, kunnen vervaardigen.

4°. Groote besparing in tijd en in kosten zou daarvan het gevolg zijn.

De proef is genomen.

En wat heeft de ondervinding geleerd?

Dat — volgens het oordeel van alle leden der Commissie — deze regeling in alle opzichten de voorkeur verdient boven de wijze waarop deze examens vroeger werden afgenomen.

De kandidaten voor de middelbare akten vooral, hebben het allen zeer hoog op prijs gesteld, dat zij vijf dagen, door niets gestoord, rustig konden wijden aan de bewerking der zes hun voorgelegde opgaven.

Ook de Commissieleden hadden nu de gelegenheid om veel meer zorg te wijden aan de beoordeeling der geleverde werken, dan vroeger ooit het geval was. Immers de modellen, de zitplaatsen der kandidaten, het is alles onaangetoerd gebleven totdat alle beoordeelingen waren afgevoerd. De leden der Commissie werden niet meer, zooals vroeger nu en dan geschieden moest, van die beoordeelingen afgeroepen voor het afnemen of helpen afnemen van mondelinge examens. Ook hier was geheel ongestoord bezig zijn aan hetzelfde werk mogelijk, en bij het verzamelen der cijfers was het in twijfelachtige gevallen zeer gemakkelijk om het geleverde werk nog eens te bezien en nogmaals op de plaats, van waar het was gemaakt, te vergelijken met het model.

Vroeger kon dat niet. Als de kop was geteekend en beoordeeld, moest de mise- en scène worden veranderd voor het opstellen van het stilleven en daarna moest dit weer plaats maken voor het stellen van het pleisterornament enz. enz.

Bij de examens voor de lagere akte waren wel is waar die scène-veranderingen niet noodig: daar konden, vroeger zoo goed als thans, gipsornament en stilleven — de modellen voor de twee opgaven in het teekenen die den kandidaten werden voorgelegd — blijven staan, maar dat zij niet van hun werk werden afgeroepen ten behoeve van eenig mondeling examen, was ook hier voor de kandidaten van groot gewicht.

Voor de gelijkmatigheid in de beoordeeling der teekenwerken was het mede van groot belang, dat zij nu alle achter elkander konden worden bezien en becijferd. Vergelijking tusschen alle teekeningen was mogelijk; vroeger immers was er tusschen het beoordeelen van het werk van de eerste groep en het nazien van hetgeen de laatste groep leverde, eene tusschenruimte van soms zeven à acht weken.

En ten slotte — nu is er geen mondeling examen afgenomen van 88 kandidaten, aan wie — bij eventueel wel examineren — de Commissie toch om de teekencijfers de akte had moeten weigeren.

Administratief heeft de geheele regeling van het examen langs dezen weg veel meer werk en zorg gegeven dan de oude regeling deed, en van alle leden der Commissie is er op de dagen dat zij zitting hadden, beduidend meer werk gevorderd dan vroeger, omdat zij nu op de dagen dat zij waren geconvoceerd, van 's morgens 8 uur afgedurende den geheelen dag tot 5 of 6 uur soms waren bezet.

En wanneer wij nu in bijzonderheden een blik werpen op deze examens, dan valt daarvan nog te zeggen:

dat niettegenstaande de kandidaten thans onder zooveel gunstiger omstandigheden hebben gewerkt dan de kandidaten der vorige jaren, het aantal geslaagden — vooral voor M. O. M^r — percentsgewijze genomen aanmerkelijk ten achter blijft bij de cijfers, die deze statistiek, in langzaam klimmende wijze, gewoon was aan te geven in de verslagen over de tekenexamens.

De Commissie heeft zich dan ook herhaaldelijk afgevraagd wat daarvan de reden kon zijn en toen de langzamerhand verzamelde cijfers de mogelijkheid van een voor velen ongunstigen afloop van het examen konden doen vermoeden, heeft zij zoo mogelijk met meer nauwkeurigheid nog dan anders de proefwerken bezien en herzien en beoordeeld en naar de goede hoedanigheden daarin gezocht. Zij moest tot het besluit komen dat — bij de middelbare akte-examens vooral — over het algemeen genomen de teekenwerken veel te wenschen overlieten.

In dit jaar waren werkelijk de teekeningen naar kop, naar stilleven, maar vooral naar pleister-ornament in het oog loopend, om niet te zeggen veel slechter, dan toch

zeker minder voldoende dan zij — in grosso modo — in het laatste paar jaren gewoonlijk werden geleverd.

De Commissie kan dit met groote overtuiging zeggen, omdat zij in dit jaar geheel uit dezelfde personen bestond, die de Commissie van 1889 uitmaakten.

Toen de 143 kandidaten voor de lagere akte op den 2den September het practische werk hadden ten einde gebracht en toen de Commissie zich aangordde om die 286 teekeningen stuk voor stuk met het model te vergelijken, was de opinie van alle zeven heeren, die dit werk meer speciaal voor hunne rekening hadden genomen, dat er over het algemeen flink was gewerkt, dat absoluut slechte teekeningen niet of nagenoeg niet voorkwamen en de meening was dat naar globale schatting van die 143 personen zeker 100 voor het tweede gedeelte zouden worden opgeroepen.

Dit was de indruk dien zij allen hadden gekregen, toen zij de teekeningen hadden bezien, terwijl de kandidaten aan het werk waren en de commissieleden meer speciaal hadden gelet op hun manier van werken.

Er werd erkend, dat over het algemeen de manier van aanpakken eene veel betere was dan voor weinige jaren geleden en dat er in zake het practisch beginnen van eene teekening op den duur groote vorderingen zijn te constateeren bij hen, die zich tot het behalen van eene teekenteekente voorbereiden.

Bij de daarop gevolgde nauwkeurige vergelijking van teekening en model daalden vele van die werken in de schatting.

Dit gaf aan de commissieleden, hoewel zij allen mannen zijn, grootgebracht in het onderwijs der teekenkunst, voor de zooveelste maal het bewijs, dat eene teekening schijnbaar goede hoedanigheden kan bezitten, maar bij een zorgvuldig vergelijken met het model, waarvan zij de kopie zal zijn, veel verliest van de aanvankelijk daaraan toegekende verdiensten.

Steeds heeft de Commissie zich gehouden aan den regel, dat, wanneer een der beide teekeningen naar de natuur bepaald onvoldoende moet worden genoemd, den candidaat de akte van bevoegdheid om onderwijs te geven in het teekenen — zij het dan ook aan eene lagere school — moet worden geweigerd.

Bij het 1ste gedeelte van deze examens zijn 20 kandidaten afgewezen, die voor de teekening naar het gipsornament voldoende en voor die naar het stilleven onvoldoende cijfers verkregen, en 14 die een gunstig cijfer voor de groep maar minder gunstig cijfer voor de kopie naar pleisterornament behaalden; dus is aan 54 personen voor beide werkstukken een onvoldoend cijfer gegeven.

En ook bleek het — wat aanvankelijk niet was gedacht — dat aan 8 teekeningen naar het ornament en aan 7 naar de groep met eenstemmigheid het cijfer 2 (slecht) was toegekend.

Het cijfer 1 (zeer slecht) werd bij de beoordeeling dezer 286 teekeningen niet gebruikt; het was nooit noodig.

Onder de 115 mannelijke personen, die deelnamen aan het examen L. O., waren er in 1890 79 onderwijzers, waarvan 35 de hoofdakte bezaten.

Van de 28 dames waren er 4 onderwijzeres; geene van haar had de hoofdakte.

Onder de 44 heeren die zijn geslaagd, zijn 30 onderwijzers, en onder de 11 dames, die werden gediplomeerd, was er eene onderwijzeres.

16 van de 30 hierbovengenoemde onderwijzers zijn in het bezit der hoofdakte.

Dat zoo vele gewone onderwijzers zich toeleggen op het behalen der akte teekenen (lager onderwijs) mag een verblijdend verschijnsel worden genoemd. Zij zijn evenwel steeds in het theoretisch gedeelte — de kennis der doorzichtkunde en van den leergang in de lagere school te volgen — het sterkst.

Onder de 59 mannelijke kandidaten die voor het tweede gedeelte (B) waren opgeroepen, waren er 36 onderwijzer, 9 huis-, decoratie- of plateelschilder, 9 nog zonder beroep, 2 lithograaf, 2 bouwkundig opzichter en 1 werktuigkundige.

Wegens onvoldoende cijfers bij het mondeling gedeelte van dit examen, zijn er van die 30 onderwijzers slechts 6 afgewezen.

De examens voor L. O. behooren dan ook, zoowel door de inrichting van het programma als door het gehalte van de zich daaraan onderwerpende kandidaten, tot de aan-

genaamste van de geheele reeks waarmede de Commissie was belast, terwijl nog steeds van de examens voor het rechtlijnig teekenen (M²) het tegenovergestelde moet worden gezegd.

Deze opmerking, door vele leden der Commissie ook in vorige jaren herhaaldelijk uitgesproken, vereischt enige toelichting, voor zooverre de inrichting van het programma daarin wordt aangeroerd.

Die voor de lager-onderwijs-examens gegeven, laat weinig of niets te wenschen over. De werkstukken die den candidaten moeten worden voorgelegd zijn geheel in overeenstemming met het werk dat van hen gevorderd zal worden, door de betrekking waarvoor de gewenschte akte hen de bekwaamheid toekent. Voor het huis- en het schoolonderwijs in het handteekenen is het noodig dat de onderwijzer de eenvoudige groep en het zeer eenvoudige pleisterornament hem bij zijn examen voortgezet, behoorlijk wete weer te geven. En ook meestal zal deze proef voldoende blijken te zijn, ofschoon zeer zeker eene kopie naar eene niet te moeilijke vlakversiering met voordeel aan de opgaven zou kunnen worden toegevoegd, waardoor de Commissie met grootere zekerheid nog zou kunnen oordeelen over de geschiktheid van den candidaat voor dat deel van het door hem te geven onderwijs, waarmede hij zal moeten aanvangen niet alleen, maar waaraan hij het grootste gedeelte van den voor hem beschikbaren tijd zal moeten wijden. Terwijl nu zijne bekwaamheid hoofdzakelijk wordt beoordeeld naar de wijze, waarop hij de zwaarste, de eindopgaven van zijn cursus behandelt, zou dan mede in aanmerking komen de vaardigheid die hij gedurende het voornaamste deel van zijn leergang zal weten te toonen. De toevoeging dus van »het teekenen eener vlakversiering op flinke schaal, zoo mogelijk op 't zwartbord te teekenen», is de laatste maatregel die genomen zou moeten worden, om voor het L. O. handteekenen de grootst mogelijke overeenstemming te verkrijgen tusschen de eischen van het examen en die van de praktijk.

Ook van het programma M' kan gelukkig worden gezegd dat het slechts eischen stelt, die met die van de praktijk overeenkomen.

Wanneer bij de examens volgens dit program de candidaten over het geheel genomen onvoldoende cijfers behalen — zooals bijv. dit jaar te constateeren viel, als eene ongunstige uitzondering — dan moet dit hoofdzakelijk geweten worden aan hunne nog onvoldoende oefening in het hoofdvak van het examen — *het handteekenen*.

Bij dezen toestand steekt die van de M. O. examens voor de akte M², rechtlijnig teekenen enz., zeer ongunstig af. Het daarvoor nog altijd vigeerend programma, in 1885 wel naar den vorm, doch volstrekt niet naar den inhoud verbeterd, voldoet aan geene enkele bestaande behoefte en stelt den candidaten eischen, die niet sluiten met die van eenigen werkring.

Immers om aan eene hogere burgerschool met vrucht les te kunnen geven in 't rechtlijnig teekenen, is het volkomen overbodig zooveel studie van bouw- en werktuigkunde te maken als er gevorderd wordt voor het examen M².

En omgekeerd dient een leeraar, om ook maar eenigszins in staat te zijn aan eene burgeravond- of aan eene ambachtschool degelijk onderwijs te geven, veel meer vakkennis te bezitten dan voor het behalen der akte noodig is. Met dit zeer groote verschil nu kan bij de tegenwoordig geldende bepalingen geen rekening worden gehouden, en uit dezen ongelukkigen toestand komen de moeilijkheden en onbillijkheden voor, waarover reeds zoo dikwijls door de achtereenvolgende examen-commissies werd geklaagd.

De candidaat bij voorbeeld, die met goed gevolg het examen M. O. handteekenen (M') heeft afgelegd, zal in den regel gaarne dingen naar eene plaatsing aan eene hogere burgerschool.

Hij weet echter, dat veelal de voorkeur wordt gegeven hen, die ook de bevoegdheid hebben daar het rechtlijnig teekenen te onderwijzen, m. a. w. aan de bezitters van het diploma M².

Niettegenstaande hij nu reeds proeven van bekwaamheid heeft afgelegd in het projecteeren en in het construeeren van een werkstuk, met passer en liniaal — de perspectief opgave van M'. — en daarbij in de meeste gevallen meer

zal hebben geleverd dan ooit aan eene hogere burgerschool zal worden verlangd, dient hij zich te gaan toeleggen op een, overigens geheel onnoodige, en voor hem steeds zware studie van bouw- en werktuigkunde. Hoogstens behoorde van hem gevorderd te worden: het bewijs van bekwaamheid in de beschrijvende meetkunde en in de graphische uitvoering van rechtlijnige teekeningen; niet terloops — als bijnaak, zooals bij de doorzichtkunde voor M¹. — maar zeer speciaal, als hoofdzak opgevat en beoordeeld.

Naar het oordeel der Commissie zou eene aantekening op de akte M¹, waaruit blijkt dat de bezitter eene dergelijke proef naar behooren heeft afgelegd, de bevoegdheid moeten verleenen tot het geven van onderwijs in het rechtlijnig teekenen aan de hogere burgerscholen.

Wanneer op eene dergelijke wijze kon worden voorzien in de gevallen waar het programma M², buiten alle verhouding te moeilijk is, zou daarmee reeds het bezwaar, dat het aan den anderen kant te weinig eischt, voor een gedeelte worden opgeheven.

De omschrijving toch »kennis der benamingen en der beteekenis van de voornaamste enkelvoudige werktuigen» zou, op zich zelf beschouwd, geen beletsel zijn voor eenige examen-commissie om verder te gaan dan tot nu toe geschiedde. De gronden waarop men meende dit niet te mogen doen zijn zoowel blijkens de verslagen der verschillende commissies als volgens de herinnering van die leden die reeds vroeger zitting hadden, drielei:

1°. de onbillijkheid, die er met het oog op het hierboven behandelde in zou gelegen zijn, om eene andere dan de minst uitgebreide interpretatie aan de aangehaalde woorden te geven;

2°. de omstandigheid, dat de kennis van de samenstelling en de vervaardiging van de B. en W. onderdelen in het programma nergens wordt genoemd, noch daarop wordt gedomd; en

3°. de samenkoppeling van bouw- en werktuigkunde, waarin men eene bevestiging vond van de opvatting dat slechts eenige globale, algemeene kennis van deze in de praktijk steeds geheel van elkaar gescheiden constructieve vakken werd verlangd.

Met de invoering van eene aantekening voor het eenvoudige rechtlijnig teekenen in engeren zin, verkrijgbaar voor hen, die de akte M¹ bezitten, zou het eerste bezwaar geheel vervallen. De opmerking sub 2°. blijft wel is waar ook dan nog van kracht, maar toch zou men reeds verder kunnen en moeten gaan met het onderzoek naar de bekwaamheid der candidaten in bouw- en werktuigkunde.

De groote moeilijkheid blijft echter die onder 3°. genoemd; immers, indien eenige examen-commissie meende de woorden van het program zóó ruim te mogen opvatten, dat zij ook het sub 2°. genoemde daaronder begreep, dan zou daaruit de nieuwe onbillijkheid geboren worden, dat men 'den bouwkundige dwong mede eene grondige studie te maken van werktuigkunde — of omgekeerd — en dat alléén om hem eene akte te kunnen doen behalen waarin beide vakken ten onrechte zijn te zamen gevoegd. De eenige — zeer zeker hoogst bedenkelijke — uitweg zou dan zijn den candidaat ook dan nog te diplomeeren, wanneer hij voor slechts één dezer twee vakken gunstige cijfers had verkregen.

Het komt der Commissie voor, dat het verreweg verkieslijker is, immers waardiger en veel meer in het belang van het onderwijs, dat den examinandus de akte worde uitgereikt alléén voor dat vak, waarin hij voldoende proeven van bekwaamheid heeft afgelegd, en dat hem daarbij de gelegenheid worde opengesteld zijne akte van bevoegdheid te compleeteeren, door zich te onderwerpen aan een nieuw examen, uitsluitend in het dan nog overgebleven vak.

De Commissie neemt de vrijheid Uwe Excellentie deze voorstellen tot verbetering van een onhoudbaren toestand ernstig in overweging te geven, te meer daar zij meent dat een en ander reeds terstond bereikbaar is, door een daartoe strekkend Koninklijk besluit, afgescheiden van eventuele veranderingen in de wet op het middelbaar onderwijs.

Amsterdam, 27 October 1890.

Namens de Commissie,

W. B. G. MOLKENBOER, Voorzitter.
C. P. HOLST Gzn., Secretaris.

VERSLAG DER COMMISSIE in 1890 belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal (M. O.), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (Staatsblad n°. 149).

Groningen, 31 Januari 1899.
[Utrecht,

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandse Zaken.

De Commissie, belast geweest met het afnemen der akte-examens in de Fransche taal (M. O.), benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 3 November 1890 n°. 4159¹, afd. O., heeft de eer verslag omtrent hare werkzaamheden uit te brengen.

Zij was samengesteld uit de navolgende heeren, prof. dr. A. G. Van Hamel, voorzitter, N. L. Verlint, lid en secretaris, L. Chatelain, J. S. Piquet, A. Bourquin, E. J. Sommer, H. C. P. Dirks, leden, L. M. Baale en F. Rode, plaatsvervangende leden.

De plaatsvervangende leden hebben niet alleen de eerste en de laatste vergadering der Commissie bijgewoond, maar ook als examinatoren gefungeerd, en wel de heeren Rode en Baale, beiden op 6 December, toen het noodig bleek de mondelinge examens één dag vroeger dan oorspronkelijk bepaald was te doen aanvangen; de heer Baale bovendien 8, 9 en 10 December, ter vervanging van den heer Sommer, overeenkomstig eene toezegging aan het gemeentebestuur van Groningen gedaan.

Ten einde te gemoet te komen aan de bezwaren door den gezondheidstoestand van den heer Chatelain in het leven geroepen, werd door Uwe Excellentie besloten, dat ook de examens middelbaar onderwijs ditmaal te 's Gravenhage zouden worden afgenomen. De Commissie constateert met voldoening, dat zij daardoor in de gelegenheid is gesteld geworden, voor de examens eene betere localiteit te vinden, dan die welke te Utrecht voor dat doel beschikbaar was.

In de eerste voorloopige vergadering, die den 9den November te 's Gravenhage is gehouden, werd de tweede ondergeteekende tot secretaris benoemd en tevens bepaald, dat de heeren Chatelain, Piquet, Bourquin en Verlint, en als plaatsvervanger de heer Rode, zich meer bijzonder zouden belasten met het examineren der kandidaten voor de akte B, terwijl de heeren Dirks, Sommer en Verlint, en als plaatsvervanger de heer Baale, het onderzoek der kandidaten voor de akte A zouden leiden. De voorzitter gaf te kennen dat hij ook nu weder zich met het examen in de historische grammatica wenschte te belasten. Daar voor de mondelinge examens voor de akte A de drie eerste werkdagen der week werden bestemd, althans zoolang de examens voor de akte B zouden duren, en voor deze laatste de drie laatste dagen der week, zoo werd bepaald dat de heeren Dirks en Sommer (of Baale), alleen des Maandags, Dinsdags en Woensdags de zittingen der Commissie zouden bijwonen, de heeren Chatelain, Piquet en Bourquin (of Rode) alleen des Donderdags, Vrijdags en Zaterdags, terwijl de heer Verlint, evenals de voorzitter, gedurende

al de zittingdagen tegenwoordig zou zijn. Aangezien echter de drie laatste zittingdagen der Commissie samenvielen met de Kerstvacantie (Uwe Excellentie had den voorzitter verzocht de examens zoo te regelen dat dit mogelijk werd), zoo zijn gedurende die dagen al de gewone leden der Commissie werkzaam geweest.

In diezelfde eerste vergadering werd nog besloten, dat het schriftelijk examen, waartoe alle kandidaten te gelijk zouden worden opgeroepen, plaats zou hebben op Donderdag 20 November; het proefwerk der kandidaten zou dan worden nagezien door de commissie-leden voor de akte B op Vrijdag en Zaterdag 21 en 22 November, door de commissieleden voor de akte A op Maandag 24 November en volgende dagen; de arbeid van laatstgenoemde subcommissie bleek later zoo omvangrijk te zijn, dat vier dagen (Maandag 24—Donderdag 27 November) daartoe moesten worden afgezonderd.

Voorts werd in die vergadering het programma voor het schriftelijk examen vastgesteld. De voorzitter bracht een stuk Nederlandsch proza ter tafel, dat als tekst zou dienen voor de vertaling. Hem werd opgedragen dit, in overleg met twee andere leden der Commissie, vast te stellen. Als tweede proefstuk der kandidaten voor de akte A werd, naar aanleiding eener opmerking voorkomende in het verslag der commissie van 1889, in plaats van het vroeger verlangde résumé eener fabel van Lafontaine, gekozen een opstel, waarvoor niet alleen een bepaald onderwerp, maar tevens eene uitvoerige schets, die de candidaat zou hebben te volgen, werd opgegeven.

Vreemdelingen, die zouden verklaren het Nederlandsch niet genoegzaam te verstaan, zouden de vertaling kunnen vervangen door de paraphrase eener fabel van Lafontaine, waartoe gekozen werd *Le loup et les bergers*. Hetzelfde opstel, volgens schets, zou verder van hen als tweede proef geëischt worden.

Voor het schriftelijk examen B werd gekozen: 1°. het grootste gedeelte van de vertaling die voor het examen A zou dienen en 2°. een letterkundig opstel, waartoe den kandidaten de keus zou worden gelaten uit een zestal themata, ontleend aan verschillende perioden der letterkundige geschiedenis en aan verschillende letterkundige genres. De vertaling verviel natuurlijk voor de kandidaten die zich alleen voor het letterkundig gedeelte van het examen B hadden aangegeven.

Verder machtigde de Commissie den voorzitter om, gelijk het vorige jaar geschied was, op den dag van het schriftelijk examen aan de vergaderde kandidaten de volgende mededeeling te doen, „aan hen wien voor beide schriftelijke proefstukken een minder dan voldoende cijfer moest worden toegekend, zouden die cijfers tijdig worden medegedeeld; zij zouden dan zelve kunnen beslissen of zij aan het mondelinge examen wenschten deel te nemen“. De ervaring had verleden jaar het nuttige van dien maatregel aangetoond, mits de mededeeling der toegekende cijfers tot bovengenoemd geval beperkt bleef.

Ten slotte werd door den voorzitter in overweging gegeven eenige wijzigingen te brengen in de opschritten der rubrieken, waarin de verschillende onderdeelen van het mondelinge examen tot dusverre werden geformuleerd. Reeds dadelijk werd bepaald, overeenkomstig eene opmerking voorkomende in het verslag der Commissie van

1889, dat de rubriek *uitspraak* zou worden aangevuld met *dictie*, en dat bovenal ook de dictie van invloed zou zijn op het cijfer door den candidaat voor deze rubriek te behalen. Verder meende de voorzitter, dat het wenschelijk was, voor de examens A en B beide, eene nieuwe rubriek *kennis van het taalgebruik* in te voeren; deze zou omvatten: kennis van den woordenschat der taal, van idiomatische uitdrukkingen en spreekwijzen en de synonymiek. Het verdiende z. i. aanbeveling dit onderdeel van de kennis der vreemde taal voortaan te onderscheiden van de *vormleer*, die, als afzonderlijke rubriek gehandhaafd, beperkt kon blijven tot de kennis der grammaticale vormen en van de woordvorming door afleiding en samenstelling. Voorts meende de voorzitter, dat voor het program der akte B men beter deed de rubrieken *vormleer* en *syntaxis* saam te voegen tot ééne rubriek *moderne spraakkunst*; immers het voornaamste gedeelte van de morfologie en de woordvorming behoorde bij dit examen meer eigenaardig thuis in de rubriek *historische grondslag der taal*. Bindelijk stelde hij de vraag: of het niet wenschelijk was, voor het letterkundig gedeelte van het programma der akte B, de beide rubrieken *hoeveelheid lectuur* en *oordeel over het gelezene* saam te voegen tot ééne enkele rubriek *lectuur*. Immers de inrichting van het examen en de formulering van den uitslag worden door vele kandidaten, niet ten onrechte, beschouwd als een leidraad voor hunne studiën, en nu doet de afzonderlijke rubriek *hoeveelheid lectuur* bij velen de meening ontstaan, dat het eenvoudige lezen van een zeer groot aantal boeken, ook al wordt het gelezene niet behoorlijk verwerkt en al vormen de lezers zich daarover niet een eigen zelfstandig oordeel, hun op het examen als verdienste zal worden toegerekend.

Nadat de voorzitter deze denkbeelden voorloopig had toegelicht en verschillende leden daaromtrent hunne meening hadden gezegd, werd besloten dat omtrent deze punten eene definitieve beslissing zou genomen worden in de tweede voorbereidende vergadering.

Deze vergadering, gehouden op 19 November, werd, behalve door den voorzitter, alleen door de heeren Chatelain, Piquet, Bourquin en Verlint bijgewoond. Aldaar werden eenige praktische maatregelen vastgesteld betreffende het schriftelijk examen, dat den volgende dag zou plaats hebben, werden de themata der proefstukken, in een voldoende aantal exemplaren gedrukt, ter tafel gebracht en werden de voorstellen van den voorzitter, betreffende wijziging van enkele rubrieken, aangenomen.

Het aantal kandidaten die hunne aanvraag aan Uwer Excellentie's Departement hadden ingezonden, bedroeg:

voor de akte A 35 mannelijke en 32 vrouwelijke kandidaten;

voor de akte B, letterkundig gedeelte, 3 mannelijke kandidaten;

voor de volledige akte B 9 mannelijke en 1 vrouwelijke candidaat.

Van deze verschenen op den dag van het schriftelijk werk:

voor de akte A 32 mannelijke en 31 vrouwelijke kandidaten;

voor de akte B, letterkundig gedeelte, 3 mannelijke kandidaten;

voor de volledige akte B 5 mannelijke kandidaten.

Het gemeenschappelijk maken van het schriftelijk werk liep ook ditmaal in de beste orde af. Voor de verschillende onderdelen van dien arbeid waren den kandidaten de volgende tijdruimten toegestaan:

akte A, opstel 2½ uur, vertaling 3 uren;

akte B, letterkundig opstel 4 uren, vertaling 2 uren.

Met de vervanging van het résumé eener fabel door een opstel, volgens opgegeven schets (zie boven), is de Commissie wel ingenomen. Zij meent echter dat volgende Commissiën, zoo zij het opstel als proefstuk behouden, wel zullen doen met bij de kandidaten op beknoptheid aan te dringen en tevens te eischen dat deze zich getrouw aan de opge-

geven schets houden. Velen toch volgden al te zeer hun eigen phantasie, waardoor de beoordeeling van hun arbeid onzeker en de vergelijking met dien van anderen moeilijk werd.

Nadat de correctie van de stukken was afgeloopen, werd gevolg gegeven aan het besluit der Commissie betreffende de kandidaten die voor de beide stukken niet voldoende cijfers hadden verkregen. De meeste van deze trokken zich hierop terug, en wel: voor de akte A 8 mannelijke en 7 vrouwelijke kandidaten; voor de volledige akte B 2 mannelijke kandidaten. Daar de antwoorden van hen die zich terugtrokken tijdig waren ingekomen, kon daarmede rekening gehouden worden bij het vaststellen van den termijn voor de mondelinge examens, waaraan voor de akte A door 24 mannelijke en 24 vrouwelijke kandidaten, voor de akte B, letterkundig gedeelte, door 3 mannelijke, en voor de volledige akte B, eveneens door 3 mannelijke kandidaten is deelgenomen.

Deze examens hebben plaats gehad op de volgende dagen: voor de akte A op 6, 8—11, 13, 15—20 en 22—24 December, d. i. gedurende vijftien dagen; voor de akte B, op 11—13 December, d. i. gedurende drie dagen. Het schriftelijk examen heeft dus in beslag genomen 7 zittingen, het mondeling examen 18 zittingen der Commissie. Op den laatsten dag van het mondeling examen, 24 December, kon tevens de slotvergadering der Commissie worden gehouden, ter vaststelling der verschillende punten, welke de leden in het verslag ter sprake mochten wenschen te brengen.

Bij de inrichting van het mondeling examen heeft de Commissie in hoofdzaak de gewone methode gevolgd. Aan de kandidaten voor de volledige akte B is de gelegenheid aangeboden, naar aanleiding eener opmerking, voorkomende in het verslag der Commissie van 1889, om de twee gedeelten van het examen over twee dagen te verdeelen. Door twee van hen is van die vrijheid gebruik gemaakt.

Voor de akte A bleef de duur van het mondeling examen bepaald op 1½ uur. Het begon, na een kwartier tot voorbereiding te hebben gegeven, met het lezen, verhalen, gedeeltelijk ook vertalen, en verklaren van een fabel van Lafontaine, die vervolgens gereede aanleiding gaf tot het behandelen van de woordvorming, de synonymiek en andere eigenaardigheden van het Fransche taalgebruik, terwijl daarna de voornaamste hoofdstukken der syntaxis van de moderne taal uitvoerig werden behandeld. Kandidaten, die geenerlei Nederlandsche akte van bekwaamheid voor het onderwijs bezaten, moesten daarenboven het bewijs leveren dat zij hadden nagedacht over de bij het taalonderwijs te volgen methode.

De Commissie heeft met leedwezen bemerkt, dat verreweg de meeste kandidaten de groote waarde en het groote belang niet beseffen van het eerste gedeelte van dit examen, het lezen, verhalen, vertalen en verklaren van eene fabel. En toch is juist dit gedeelte van zeer groote betekenis voor de juiste beoordeeling van een candidaat, niet alleen van zijne uitspraak, zijne dictie, zijne vaardigheid in het gebruik der vreemde taal, maar ook van zijne paedagogische geschiktheid, zijn talent om voor eene klasse van leerlingen eene fabel duidelijk en interessant te maken, de moeilijke woorden op te helderen, de dichterlijke of archaïsche uitdrukkingen door gewone en moderne spreekwijzen te vervangen. De Commissie meent, dat aan dit gedeelte van het examen groot gewicht moet worden toegekend en dat, wat betreft deze zoogenaamde *mondelinge verklaring*, strenge eischen aan de kandidaten moeten gesteld worden. Hieruit toch moet blijken, dat zij niet alleen de taal kennen, maar ook haar behoorlijk kunnen onderwijzen.

Voor de akte B duurde het letterkundig gedeelte ongeveer 2½ uur. Het begon met de letterkundige verklaring en ontleding van een der dramatische werken van Corneille, Racine of Molière, waarvan een belangrijk tooneel gedurende een kwartier door den candidaat was voorbereid. De examinerator koos den schijver en liet den candidaat de keuze van het stuk dat voor deze *letterkundige verklaring* moest dienen. Verder omvatte dit gedeelte van het examen het onderzoek naar de bekendheid van den candidaat met de voornaamste schrijvers en hunne werken uit de verschillende perioden, alsook de geschiedenis der letterkunde.

Het taalkundig gedeelte van het examen voor de akte B omvatte, de historische grammatica, naar aanleiding van een twintigtal verzen van *La chanson de Roland* (den

candidaat werd een kwartier ter voorbereiding toegestaan), de geschiedenis der taal, de moderne spraakkunst, bovenal synonymiek en syntaxis en de hoofdregels der stijl- en syntaxis, alsmede de kennis der poëtica. Overeenkomstig den wensch in het verslag der Commissie van 1889 uitgesproken, werd, voor de historische grammatica, de verklaring van een stuk middeleeuwsch-Fransch gesicht en werd niet meer de keuze gelaten tusschen de taal der oude periode en de taal der 16de eeuw. Tot grondslag voor het examen in de moderne spraakkunst diende hetzelfde dramatisch frag-

ment dat door den candidaat eerst letterkundig was toegelicht en verklaard. Hij vond hierbij gelegenheid te toonen, dat hij het verschil tusschen de taal der 17de eeuw en die van onzen tijd kende en begreep. Het cijfer den candidaat toegekend voor de *mondelinge verklaring* gold zoowel voor zijne letterkundige ontleding als voor zijne taalkundige behandeling van het hem opgegeven tooneel.

De uitslag van het mondeling en het schriftelijk onderzoek beide, moge Uwe Excellentie blijken uit de volgende tabellen.

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal van hen, die							afgewezenen en teruggetrokken te zamen.
		zich hebben aangemeld.	zich hebben teruggetrokken vóór het schriftelijk examen.	zich hebben teruggetrokken na het schriftelijk examen.	het mondeling examen hebben afgelegd.	zijn toegelaten.	zich hebben teruggetrokken onder het mondeling examen.	zijn afgewezen.	
Akte van bekwaamheid B voor schoolonderwijs in de Fransche taal en letterkunde, naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879 (<i>Staatsblad</i> n°. 87).	Vrouwelijke.	1	1	0	0	0	0	0	0
	Mannelijke.	9	4	2	3	2	0	1	7
	Totaal.	10	5	2	3	2	0	1	7
Akte van bekwaamheid B als boven, gevraagd door candidaten in het bezit van akte A verkregen vóór 1884.	Vrouwelijke.	0	0	0	0	0	0	0	0
	Mannelijke.	3	0	0	3	0	0	3	3
	Totaal.	3	0	0	3	0	0	3	3
Akte van bekwaamheid A voor schoolonderwijs in de Fransche taal, naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879 (<i>Staatsblad</i> n°. 87).	Vrouwelijke.	32	1	7	24	11	0	13	21
	Mannelijke.	35	3	8	24	9	0	15	26
	Totaal.	67	4	15	48	20	0	28	47

TABEL II.

Akte B in haar geheel omvang.

CANDIDATEN.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat.	Taalkundige en letterkundige verklaring.	Spraak-kunst.				Schriftelijke vertaling.	Letterkunde.				Uitspraak en dicte.	Vaardigheid.
			Mondeling.					Geschiedenis.	Lectuur.	Opstel.			
			Moderne spraakkunst.	Kennis van het taaleigen.	Historische grondslag.	Stijl-leer.				Inhoud.	Taal en stijl.		
Mannelijke (5, waarvan 2 alleen schriftelijk.	5. Zeer goed.	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
	4. Goed.	»	1	2	1	1	»	1	1	2	2	2	3
	3. Voldoende.	2	2	1	»	1	1	»	1	1	2	1	»
	2 Bijna voldoende.	»	»	»	1	1	2	1	1	»	1	»	»
	1. Onvoldoende.	»	»	»	»	»	2	1	»	2	»	»	»
	0. Slecht.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

Vrouwelijke (geene).

TABEL III.

Bezitters van akte A vóór 1884 verkregen.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Letterkundige verklaring.	Letterkunde.				Uitspraak en dictie.	Vaardigheid.
			Mondeling.		Opstel.			
			Geschiedenis.	Lectuur.	Inhoud.	Taal en stijl.		
Mannelijke. (3)	5. Zeer goed	»	»	»	»	»	»	»
	4. Goed	»	»	»	1	»	1	1
	3. Voldoende	1	»	1	1	2	2	»
	2. Bijna voldoende	2	3	2	»	»	»	2
	1. Onvoldoende.	»	»	»	1	1	»	»
	0. Slecht	»	»	»	»	»	»	»
Vrouwelijke. (Geene)								

TABEL IV.

Akte A.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Mondelinge verklaring en vertaling.	Sprakkunst, mondeling.			Schriftelijk.		Uitspraak en dictie.	Vaardigheid.	Vreemde- lingen die de Neder- landsche taal niet genoegzaam machtig waren.
			Vormleer.	Syntaxis.	Kennis van het taal- eigen.	Opstel.	Vertaling.			Paraphrase.
Mannelijke (32, waarvan 8 alleen schriftelijk).	5. Zeer goed	»	»	1	»	»	»	1	1	»
	4. Goed	2	3	4	2	»	1	2	5	»
	3. Voldoende	12	8	6	8	17	7	12	7	»
	2. Bijna voldoende. .	7	7	4	11	9	15	8	8	1
	1. Onvoldoende. . .	2	6	8	3	6	6	1	3	1
	0. Slecht	1	»	1	»	»	1	»	»	»
Vrouwelijke (31, waarvan 7 alleen schriftelijk).	5. Zeer goed	»	»	»	»	»	»	2	1	»
	4. Goed	4	3	3	4	4	2	2	10	»
	3. Voldoende	11	6	7	11	17	10	15	7	»
	2. Bijna voldoende. .	8	14	11	8	8	13	5	6	1
	1. Onvoldoende. . .	1	1	3	1	2	5	»	»	»
	0. Slecht	»	»	»	»	»	»	»	»	»

Enkele opmerkingen wenschte de Commissie aan deze tabellen toe te voegen.

Zij moet herhalen wat de Commissie van 1889 schreef

omtrent het verwaarloozen der kunst van lezen. Slechts enkele kandidaten bleken werk gemaakt te hebben van dictie. Hoogst zelden ook ontmoette de Commissie een can-

didaat die had nagedacht over de eigenaardigheden van het Fransche klankstelsel en die eenige kennis bezat van de wijze waarop de Fransche klanken gevormd worden. Daar zij van oordeel is, dat zoowel eene goede dictie als ook eenige bedrevenheid in de practische phonetiek van groote waarde is voor het onderwijs, zoo meent zij beide onderwerpen ernstig aan de aandacht der toekomstige candidaten te moeten aanbevelen.

Bij het beoordeelen der gemaakte vertalingen heeft de Commissie meenen te bespeuren, dat vele candidaten eene minder juiste opvatting hebben van hetgeen geëischt wordt, door of den opgegeven tekst al te vrij te behandelen of zich allerlei moeite te geven om elk woord te vertalen. Volgens haar is de eenig juiste opvatting van vertaalwerk deze, dat elke gedachte die in eene Nederlandsche uitdrukking ligt opgesloten, door een Fransch equivalent vertolkt worde. Niet de letter, maar de zin moet vertaald worden, doch deze in al zijne nuances.

Wat den *historischen grondslag* der taal betreft, zoo moet de Commissie ook ditmaal met nadruk de opmerking herhalen die in vroegere verslagen, met name in het verslag der Commissie van 1889, voorkomt, dat hiertoe noodzakelijk moet gerekend worden eenige kennis van het Latijn, in het bijzonder vertrouwdheid met de buigingsvormen dier taal. Vooral sinds, en terecht, kennis van het oud-Fransch van alle candidaten voor de volledige akte B geëischt wordt, is deze kennis van het Latijn onmisbaar. De Commissie hoopt, dat binnen niet al te langen tijd, door doelmatige wijziging der wetten op het hooger en het middelbaar onderwijs, het verband tusschen universitaire opleiding en voorbereiding voor de bevoegdheid om aan gymnasia en hogere burgerscholen met 5jarigen cursus Fransch te onderwijzen, inniger zal worden dan thans het geval is. Met genoegen trof zij dit jaar onder de candidaten voor de akte B een doctor in de Nederlandsche letteren aan, een candidaat in de klassieke letteren

en een jong mensch die een gymnasialen cursus heeft afgevoerd. Intusschen blijft zij betreuren, dat de eenige leerstoel voor hooger onderwijs in de Fransche taal aan de verst verwijderde der vier Nederlandsche Universiteiten gevestigd is. Zij is overtuigd, dat dit onderwijs veel meer nut zou kunnen opleveren voor de voorbereiding der candidaten voor de akte B, indien zulk een leerstoel gevestigd was in het centrum des lands, waar hij onder het bereik zou vallen van een grooter aantal, en daaronder van de beste aspirant-candidaten voor de akte B, m. o.

Ten slotte meent de Commissie, naar aanleiding van eenige opgedane ervaringen, den aspirant-candidaten, vooral hun die zich willen voorbereiden voor de akte A, de grootste omzichtigheid te moeten aanbevelen wanneer zij het plan vormen om, in het belang hunner studie, eenigen tijd in het buitenland, met name te Parijs, door te brengen. Zulk eene buitenlandsche reis kan zeker zeer nuttig zijn, wanneer zij met zorg en naar eene vaste methode wordt ingericht en niet wordt ondernomen, dan nadat de grammaticale voorbereiding nagenoeg voltooid is. Wordt zulk eene reis op een ongeschikt tijdstip en zonder plan ondernomen, dan loopt zij dikwijls op groote teleurstelling uit.

Na deze denkbeelden onder de aandacht van Uwe Excellentie gebracht te hebben, legt de Commissie met dankzegging voor het in haar gestelde vertrouwen, hare taak neder.

Namens haar,

A. G. VAN HAMEL,

Voorzitter.

N. L. VERLINT,

Secretaris.

BIJLAGE 0.

VERSLAG DER COMMISSIE in 1890 belast geweest met het afnemen der examens lager en middelbaar onderwijs in de Engelsche taal.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 4 Juli 1890, n°. 1857¹, affl. O., en belast met het afnemen der examens in de Engelsche taal L. en M. O., heeft bij dezen de eer, verslag uit te brengen omtrent hare werkzaamheden.

De commissie was samengesteld uit de heeren:

prof. dr. W. G. Brill, oud-hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, voorzitter;

K. Ten Bruggencate, leeraar aan het gymnasium te Leeuwarden;

C. Grondhoud, leeraar aan de tweede hogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam;

C. Heyman, leeraar aan de hogere burgerschool te Haarlem;

M. G. Van Neck, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool te Breda;

J. S. Robinson, leeraar aan de hogere burgerschool te Utrecht;

P. Roorda, leeraar aan het gymnasium te Groningen;

S. Van Braam, leeraar aan het gymnasium te Utrecht;

B. C. Brennan, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool te Zwolle;

J. N. Hessling, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool te Dordrecht;

R. F. Modderman, directeur der hogere burgerschool te Meppel;

A. S. Kok, leeraar aan de hogere burgerschool te Tilburg;

A. Picnot, leeraar aan de hogere burgerschool te Venlo.

Leden-plaatsvervangers waren de heeren:

J. K. Frederiks, leeraar aan de hogere burgerschool te Deventer;

A. Van der Ent, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen.

De leden Ten Bruggencate, Van Neck, Robinson en Roorda werden met den secretaris belast met het examineren der kandidaten voor M. O. Na de eerste drie dagen werd de heer Ten Bruggencate, die wegens bijzondere omstandigheden niet langer tegenwoordig kon zijn, daarbij vervangen door den heer Heyman. Aan het examen voor L. O. werd door alle leden deelgenomen.

De eerste voorloopige vergadering (art. 13 van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879), werd gehouden den 12den Juli. Het lid C. Grondhoud werd daarin op voorstel van den voorzitter als secretaris aangewezen. Verder werd bepaald dat de tweede voorloopige vergadering zou plaats hebben den 21sten Juli en dat de examens voor L. O. den daaropvolgenden dag zouden aanvangen en eindigen den 12den Augustus. Het aantal elken dag te examineren kandidaten werd op twaalf gesteld. Na de rapportvergadering op 13 Augustus zouden de examens voor M. O. beginnen, de eerste twee dagen voor het schriftelijk werk door alle kandidaten gezamenlijk te maken, en de volgende dagen, tot 26 Augustus, voor het mondeling gedeelte. Den 27sten Augustus zou dan de eindvergadering gehouden worden.

Op het voetspoor harer voorgangsters bepaalde de commissie, dat de examens voor L. O. zouden beginnen des ochtends om half negen. Het eerste uur werd bestemd voor de schriftelijke vertaling uit het Engelsch, ontleend aan Macarthy's »History of our own times". Het volgende anderhalf uur werd toegestaan voor het vervaardigen der vertaling in het Engelsch van een aantal zinnen, welke door de leden waren verzameld of vervaardigd, evenals dat bij vorige commissiën het geval was. Daarna werd door een der leden een dicté gegeven, waartoe de stof werd geleverd door eenige minder bekende korte verhalen van Dickens. De correctie van het werk had, evenals vroeger, plaats in tegenwoordigheid van alle leden der commissie. De namiddagen van iederen dag werden bestemd voor het mondeling onderzoek, dat voor iederen candidaat één uur duurde.

De volgende tabellen mogen Uwe Excellentie een overzicht geven van den uitslag der examens.

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal van hen, die				
		zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	examen hebben gedaan.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
Akte van bekwaamheid voor school-onderwijs in de Engelsche taal, naar aanleiding der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127).	Vrouwelijke .	108	5	103	66	37
	Mannelijke .	115	5	110	47	63
	Totaal .	223	10	213	113	100

TABEL II.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat.	Schriftelijk.			Mondeling.			
		Vertaling uit het Engelsch.	Vertaling in het Engelsch.	Dicté.	Spraak- kunst.	Vertaling.	Taal- gebruik.	Uitspraak.
Vrouwelijke. (103)	5. Zeer goed.	»	»	14	2	»	2	»
	4. Goed.	22	14	39	15	22	9	13
	3. Voldoende.	61	50	32	53	69	80	67
	2. Onvoldoende.	19	37	15	33	11	12	23
	1. Slecht.	1	2	3	»	1	»	»
Mannelijke (110)	5. Zeer goed.	4	»	18	»	»	»	»
	4. Goed.	32	7	35	14	25	6	7
	3. Voldoende.	49	29	36	51	63	57	58
	2. Onvoldoende.	24	64	15	41	22	46	41
	1. Slecht.	1	10	6	4	»	1	4

Bij het *schriftelijk* examen liepen de cijfers, aan de candidaten toegekend, zeer uiteen, vooral wat de vertaling in het Engelsch betreft, vergeleken met de vertaling uit het Engelsch en het dicté. Van de 213 geëxamineerden toch, werden niet minder dan 113 vertalingen in het Engelsch onvoldoende bevonden, zoodat slechts 100 van deze stukken een voldoende cijfer konden behalen, terwijl van de vertalingen uit het Engelsch slechts 45 als onvoldoende moesten genoteerd worden. Deze ongunstige verhouding valt vooral bij de mannelijke candidaten sterk in het oog. Oefening in het vertalen van eenvoudige en gewone uitdrukkingen en in het toepassen van de hoofdregels der spraakkunst blijft zeer gewenscht. Eene grondiger kennis van de spraakkunst dan bij 78 candidaten kon worden geconstateerd, dient daarmede samen te gaan. Als regel kan veilig worden aangenomen, dat, waar de kennis der spraakkunst onvoldoende werd bevonden, de vertaling in het Engelsch niet aan den eisch voldeed. Alleen voortdurende vergelijking van de moedertaal met de vreemde, vooral wat de spraakkunst betreft, kan die vaardigheid in het vertalen schenken welke een onderwijzer niet ontberen kan.

Bij het *mondeling* examen maakte de uitspraak, vergeleken met de spraakkunst en de vaardigheid, geen ongunstigen indruk. Wel bleven 64 candidaten bij dit onderdeel van het examen beneden het voldoende, maar wanneer men de groote moeilijkheden aan het verkrijgen van eene behoorlijke uitspraak der Engelsche taal verbonden in aanmerking neemt, dan heeft de Commissie, met het oog op de 74 candidaten aan wie voor de spraakkunst het praedicaat onvoldoende moest worden gegeven, geen reden tot klagen. Waar toch kennis der spraakkunst voor een groot gedeelte door eigen studie kan worden verkregen, is vaste leiding bij de uitspraak van den beginne af aan, onontbeerlijk. Dat de practijk ook in dit opzicht slechts steun kan ontvingen van eene gezette vergelijking der beide talen, behoeft wel geen betoog. De Commissie hield zich bij het toekennen der cijfers getrouw aan het baars inziens gezonde beginsel, door hare voorgangster blijkens het verslag van 1889 aangenomen, luidende aldus: »Eene juiste uitspraak is meer gewenscht dan de abstracte kennis van zekere regels der uitspraak. De Commissie meende de meeste waarde te moeten hechten aan *goed lezen*, en de uitkomst van het onderzoek betreffende de uitspraak niet als onvoldoende te moeten aanteekenen, waar zij op zich zelve goed was, ook al was de candidaat niet op de hoogte van de theorie, zonder dat zij, dat is de Commissie, daarom de verwaarloozing der theorie over het hoofd zou mogen

zien." Immers kan de kennis der theorie niet anders dan de practijk bevorderen. Scherp afuisteren der ware Engelsche klanken is en blijft voor den candidaat hoofdzak.

Het schriftelijk examen der candidaten voor M. O. had, gelijk ten vorigen jare, voor allen gelijktijdig plaats, een maatregel welken deze Commissie evenals hare voorgangster, voor M. O. niet anders dan loven kan. De eerste dag was bestemd voor candidaten, welke akte A wenschten te verkrijgen; op den tweeden dag verschenen zij die zich voor akte B hadden aangemeld. De morgenuren van den eersten dag werden besteed aan het vertalen van een stuk proza ontleend aan Jonathan's *Waarheid en Droomen*, waar zulks noodig scheen gewijzigd of gemakkelijker gemaakt. In plaats daarvan leverden vreemdelingen, die verklaarden het Nederlandsch niet volkomen meester te zijn, een opstel over een onderwerp dat zij konden kiezen uit een zestal hun opgegeven. (1)

In den namiddag werd ter vertaling gegeven een gedicht van W. C. Bryant. Vreemdelingen mochten in plaats der vertaling van het bedoelde gedicht, daarvan eene paraphrase leveren. Dit schriftelijk werk werd ook gemaakt door hen die zich voor de akte B hadden aangemeld, en na 1884 in het bezit der akte A gekomen waren. Op den tweeden dag werd den candidaten voor de akte B een tiental onderwerpen voorgelegd, waaruit zij een ter behandeling konden kiezen. (2) Daarvoor werd h in een tijd van ongeveer vier uur gegund.

Het schriftelijk werk werd door de Commissie gezamenlijk gecorrigeerd en wel in dier voege, dat de candidaten mondeling geëxamineerd werden eerst nadat de Commissie in het schriftelijk werk een maatstaf der beoordeeling had bekomen.

In afwijking van de handelwijze harer voorgangsters, heeft deze Commissie geen der candidaten in kennis gesteld met haar oordeel over het schriftelijk werk. Bijna allen zijn dan ook, door geen ongunstig advies afgeschrikt, tot het mondeling examen opgekomen. De Commissie

(1) Deze onderwerpen waren: 1. A walk in the country; 2. A good cause makes a stout heart; 3. Queen Elizabeth; 4. Winter amusements; 5. The influence of home life; 6. Travelling in ancient and modern times.

(2) De onderwerpen waren: 1. Chaucer and one of his Canterbury tales; 2. Spencer and one of the books of the Faerie Queene; 3. One of Shakespeare's historical plays; 4. Milton's minor poems; 5. Addison and Steele as essayists; 6. Gulliver's travels; 7. The transition period; 8. The Waverley novels; 9. Thackeray; 10. Thomas Carlyle as an essayist and historian.

meende, dat het ook voor dezulken, wier schriftelijk werk geheel onvoldoende was, nuttig kon zijn, zich door persoonlijke ervaring een denkbeeld te vormen van de eischen voor het mondeling gedeelte.

Voor kandidaten ter bekoming van akte A duurde het mondeling examen anderhalf uur. Het liep over uitspraak, woordvorming, spraakkunst en synonymiek, terwijl eene mondelinge paraphrase werd verlangd van een deel van

een ter lezing gegeven gedicht. De kandidaten voor de akte B, met akte A vóór 1884, werden gedurende twee uren ondervraagd over de letterkunde, terwijl zij die na 1884 de akte A hadden verkregen, bovendien gedurende twee uren werden geëxamineerd in hedendaagsche en historische spraakkunst en stijl-leer.

De uitslag van dit examen moge Uwe Excellentie blijken uit nevensgaande tabellen.

TABEL III.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal van hen, die				
		zich hadden aangemeld.	niet zijn op- gekomen.	examen hebben ge- daan.	zijn toege- laten.	zijn afge- wezen.
Akte van bekwaamheid A voor schoolonderwijs in de Engelsche taal, naar a.nleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879 (<i>Staats- blad</i> n°. 87).	Mannelijke.	19	1	18	6	12
	Vrouwelijke	16	(1) 3	13	3	10
	Totaal	35	4	31	9	22
Akte van bekwaamheid B voor schoolonderwijs in de Engelsche taal en letterkunde, naar aan- leiding van art. 4 der wet van 25 April 1879 (<i>Staatsblad</i> n°. 87). Candidaten in het bezit der Akte A na 1884.	Mannelijke.	1	„	1	1	„
	Vrouwelijke	3	„	3	„	3
	Totaal	4	„	4	1	3
(2) Akte B als boven. Candidaten in het bezit der akte A vóór 1884.	Mannelijke.	2	„	2	1	1

(1) Twee kandidaten zijn niet opgekomen voor het mondeling gedeelte.

(2) Hiervoor hadden zich geen vrouwelijke kandidaten aangemeld. Er hadden zich ook geen kandidaten aangemeld voor de volledige akte B.

TABEL IV. Akte A.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Schriftelijk.		Mondeling.		
		Vertaling in het Nederlandsch of paraphrase.	Vertaling in het Engelsch of opstel.	Spraak-kunst.	Taalgebruik.	Uitspraak.
Vrouwelijke (18).	5. Zeer goed.	„	„	„	„	„
	4. Goed.	4	„	„	6	2
	3. Voldoende.	6	5	5	9	12
	2. Onvoldoende.	4	6	7	3	3
	1. Slecht.	4	7	6	„	1
Mannelijke (15).	5. Zeer goed.	„	„	„	„	„
	4. Goed.	4	2	1	3	2
	3. Voldoende.	5	6	1	4	2
	2. Onvoldoende.	5	5	6	5	8
	1. Slecht.	1	2	5	1	1

TABEL V. Akte B.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat:	Schriftelijk.						Mondeling.						
		Vertaling in het Nederlansch.	het Vertaling in het Engelsch.	Opstel.			Spraakunst.			Geschiedenis der letterkunde.	Lectuur.		Taalgebruik.	Uitspraak.
				Taal.	Stijl.	Inhoud.	Historisch.	Hedendaagsch.	Stijl-leer.		Extensief.	Intensief.		
1 Vrouwelijke	5. Zeer goed.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
en (1)	4. Goed.	2	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1	»	»
	3. Voldoende.	2	3	4	4	2	1	3	1	2	3	1	2	3
	2. Onvoldoende.	»	1	2	2	4	2	»	2	1	1	2	2	1
5 Mannelijke.	1. Slecht.	»	»	»	»	»	1	1	1	1	»	1	»	»

(1) Twee mannelijke kandidaten, die vóór 1884 akte A hadden bekomen, behoefden slechts in het letterkundig gedeelte geëxamineerd te worden. Eén mannelijke candidaat wenschte niet mondeling geëxamineerd te worden in het letterkundig gedeelte, maar trok zich terug.

De examens voor de akte M. O. gaven geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen; de Commissie zou slechts in herhalingen vervallen en kan volstaan met verwijzing naar het verslag baren voorgangster. Met betrekking tot de uitspraak meent de meerderheid der Commissie onder de aandacht van toekomstige kandidaten te moeten brengen de wenschelijkheid van eenige, zij het dan ook de meest elementaire kennis der praktische phonetiek, zoodat, om slechts één voorbeeld te noemen, het wezenlijk verschil tusschen zachte en scherpe medeklinkers duidelijk worde ingezien en de kennis daarvan dienstbaar moge worden gemaakt bij het taalonderwijs. De minderheid der Commissie had bezwaar tegen het eischen zelfs van die geringe mate van kennis der beginselen van de klankleer.

Wat de historische spraakkunst betreft meent de Commissie te mogen verlangen, dat de candidaat in staat zij om de stukken in het tweede deel van Morris en Skent's *Specimens* correct in Modern Engelsch over te brengen, en dat hij bepaaldelijk de zoogenaamd onregelmatige vormen, in de tegenwoordige taal uit de oudere taal overgebleven, wete te verklaren.

Bij het letterkundig gedeelte van het examen konden slechts enkele der geleverde opstellen als geheel voldoende beschouwd worden. Hoewel de opgegeven onderwerpen bijna alle betrekking hadden op groote en algemeen bekende schrijvers, bleek het, dat de meeste kandidaten slechts eene zeer oppervlakkige kennis bezaten van het onderwerp dat zij ter behandeling gekozen hadden. De meeste opstellen waren bovendien hoogst gebrekkig wat taal en stijl betreft. Het mondeling examen bevestigde in

den regel de min gunstige meening, welke het schriftelijk werk had doen ontstaan.

Verscheidene kandidaten, ofschoon beweerende veel gelezen te hebben, bewezen ook, bij het mondeling onderzoek, het gelezene niet genoegzaam doorgrond te hebben. Van den invloed, uitgeoefend op de Engelsche letterkunde door de letterkunde van naburige volken, hadden de meeste kandidaten zelfs geen flauw begrip. Ook bleek het in den regel, dat men verzuimd had de geschiedenis van het land te bestudeeren in verband met die der letterkunde. Zoodoende konden de kandidaten geen behoorlijke verklaring van opmerkelijke letterkundige feiten geven.

Ook deze Commissie acht het wenschelijk, ten nutte van aanstaande kandidaten er op te wijzen dat zij, opkomende voor de akte B, nog steeds beantwoorden moeten aan de eischen gesteld bij het examen voor de akte A, na 1884 verkregen, naardien deze zelfde eischen ook vervat zijn in het prog. B.

Met deze opmerkingen eindigt de Commissie hare taak, en zegt Uwe Excellentie dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Utrecht
Amsterdam, September 1890.

Namens de Commissie,
W. G. BRILL, Voorzitter.
C. GRONDHOUD, Secretaris.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1890 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal (lager en middelbaar onderwijs), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (Staatsblad n°. 149).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandse Zaken.

Groningen, 24 November 1890.
s Gravenhage,

De Commissie, in 1890 belast geweest met het afnemen der examens voor de Hoogduitsche taal (lager en middelbaar onderwijs), heeft de eer verslag te doen van hare werkzaamheden.

Bij Uwer Excellentie's beschikking, dd. 4 Juni 1890, n°. 1857¹, afd. O., was hare samenstelling geregeld als volgt:

dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen, voorzitter;

J. J. A. A. Frantzen, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

dr. E. F. Kossmann, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool te Tiel, en privaats-docent aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

J. Oosting, leeraar aan de hogere burgerschool met driejarigen cursus te Rotterdam;

H. Pol, leeraar aan het gymnasium te Groningen;

G. R. Deelman, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool te Deventer;

R. Dijkstra, leeraar aan de tweede hogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam;

J. C. Knoest, leeraar aan het gymnasium te Rotterdam;

F. G. De Liefde, leeraar aan het gymnasium en de Rijks- hogere burgerschool te Middelburg;

P. W. Merkes, leeraar aan het gymnasium op Gereformeerden grondslag te Amsterdam;

L. Obermüller, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem;

A. Röttger, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool te Haarlem;

A. L. Schmidt jr., leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage;

terwijl als leden-plaatsvervangers werden aangewezen:

M. Horn, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool te Schiedam, en

dr. G. Van der Waals, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Utrecht.

De heeren Frantzen, Kossmann, Oosting en Pol hebben zich, in overeenstemming met het door Uwe Excellentie goedgekeurde voorstel des voorzitters, met de examens voor het middelbaar onderwijs belast. Het onderzoek der candidaten voor de akte B werd meer bepaaldelijk door de heeren Frantzen en Kossmann geleid, terwijl de voorzitter de meesten van deze candidaten in de historische grammatica examineerde. Aan de examens voor lager onderwijs namen alle leden deel. De heer Knoest zag zich door ongesteldheid genoodzaakt, na 9 Augustus van verdere deelneming aan de werkzaamheden der Commissie af te zien; in zijne plaats is de heer Van der Waals opgetreden. De heer Merkes werd gedurende eene noodzakelijke afwezigheid van één dag door den voorzitter vervangen.

In de eerste voorloopige vergadering, die den 6den Juli te 's Gravenhage is gehouden, werd de tweede ondergeteekende tot secretaris benoemd. Nadat de voorzitter verslag had gedaan van het onderzoek van de stukken der candidaten, werd overgegaan tot de regeling der examens. Besloten werd, dat het schriftelijk examen voor alle candidaten voor middelbaar onderwijs zoude plaats hebben op Maandag 28 Juli, dat daarna de examens voor lager onderwijs zouden volgen van 30 Juli tot en met 19 Augustus, terwijl de mondelinge examens voor middelbaar onderwijs zich daarbij onmiddellijk zouden aansluiten. Na afloop van het schriftelijk gedeelte bleek, dat voor het onderzoek van de candidaten voor de beide akten middelbaar onderwijs 10 dagen (20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30 Augustus) benodigd waren, waarvan de eerste dag besteed werd aan de correctie en beoordeeling van de gemaakte vertalingen.

Verder werd in die vergadering over de inrichting van de examens voor lager onderwijs van gedachten gewisseld. Over 't algemeen kon de regeling van vroegere jaren worden bestendigd. Er werd bepaald, dat ook dit jaar dagelijks 12 candidaten zouden worden geëxamineerd; voorts, dat het schriftelijk examen des voormiddags, het mondeling examen des namiddags zoude plaats hebben, zoodat het geheele examen voor elken candidaat voor de akte lager onderwijs in één dag kon afloopen. Ter bevordering van eene zooveel mogelijk gelijkmatige beoordeeling werden nog de volgende bepalingen gemaakt. Na de beëindiging der schriftelijke vertalingen uit het Nederlandsch in het Duitsch, zouden deze door de volle Commissie, met uitzondering van de twee leden, die telkens ter surveillantie bij het schriftelijk werk benodigd waren, nagezien en beoordeeld worden. Het verdere examen, zoowel de correctie der vertaling uit de Hoogduitsche taal in de moedertaal, als het mondeling onderzoek, werd aan sub-commissiën van twee leden opgedragen, uit een Duitscher en een Nederlander bestaande, en om de vier à vijf dagen van samenstelling veranderende. Door besprekingen in twee avondvergaderingen en herhaalde overleggingen tusschen den voorzitter, die alle dagen twee volledige examens bijwoonde, en de examinatoren werd de zoo gewenschte eenheid krachtig bevorderd, al kan dan ook moeilijk beweerd worden dat zij bereikt zoude zijn. Het jaarlijks nog wassende aantal candidaten maakt eene volkomen gelijkmatigheid onbereikbaar, wanneer de examens althans niet maanden lang zullen duren. Een verdere stap tot erlanging van grootere gelijkmatigheid zoude natuurlijk zijn het maken van dezelfde vertalingen door alle candidaten op één dag, gelijk thans reeds voor het

middelbaar onderwijs geschiedt. De Commissie moet dan ook de theoretische wenschelijkheid van zoodanigen maatregel toegeven, al acht zij, evenals hare voorgangster, de practische bezwaren vooralsnog van te overwegenden aard, om tot het nemen er van te mogen adviseeren.

Den 21sten Juli werd te Zwolle eene tweede voorbereidende vergadering gehouden tot vaststelling van het schriftelijk werk voor de kandidaten middelbaar onderwijs, waarbij, behalve de voorzitter, alleen de heeren Frantzen, Kossmann, Oosting en Pol tegenwoordig waren. Voor alle kandidaten voor de akte A werd ter vertaling gekozen een stuk Nederlandsch proza van Opzoomer, waarvoor hun drie uren zouden worden toegestaan. Ten behoeve van vreemdelingen, die mochten verklaren het Nederlandsch niet genoegzaam machtig te zijn, werden ter vervanging van die vertaling eenige themata voor een eenvoudig opstel en eene paraphrase van een gedicht (1) vastgesteld. Het schriftelijk examen voor de akte B zoude bestaan uit: 1°. een opstel over een letterkundig onderwerp, waarvoor de keus werd gelaten uit zes onderwerpen (2), aan verschillende tijdperken ontleend, en eene tijdruimte van vier uren werd toegestaan; en 2°. eene vertaling van een korter stuk Nederlandsch proza (1½ uur). Van de vertaling, die voor vreemdelingen door eene paraphrase kon worden vervangen, waren natuurlijk vrijgesteld de bezitters van eene akte A, vóór 1884 verkregen. Het schriftelijk examen liep dus voor alle kandidaten middelbaar onderwijs in één dag af. De inrichting van het mondeling examen der bedoelde aspiranten was verder het onderwerp der beraadslagingen

in deze vergadering. Aangezien in hoofdzaak de gewoonten van vorige jaren werden gevolgd, kan hier met de mededeeling worden volstaan, dat de duur van het examen A bepaald bleef op ongeveer 2 uren, voor het examen B op 2 uren voor het taal- en 2 uren voor het letterkundig gedeelte, met eene pauze van 1½ uur tusschen beide gedeelten.

Het schriftelijk examen der kandidaten voor de beide akten middelbaar onderwijs heeft den 28sten Juli in de beste orde plaats gehad. Van de 30 kandidaten, die zich hadden aangemeld, verschenen op dien dag 28.

Op den volgenden dag, 29 Juli, werd de laatste voorbereidende vergadering gehouden, waarin het schriftelijk werk voor de kandidaten lager onderwijs werd vastgesteld. De vertalingen uit het Hoogduitsch in het Nederlandsch werden dit jaar genomen uit Goethes „Dichtung und Wahrheit“. Voor die uit de moedertaal in het Hoogduitsch werden geschikte stukken uit verschillende bronnen gekozen, andere minder geschikte gewijzigd, nog andere door de leden der Commissie gemaakt. De 18 goedgekeurde opgaven der laatstgenoemde soort — voor elken examendag eene — werden onder behoorlijk toezicht geëctografeerd. Voor de vertaling uit het Nederlandsch in het Duitsch werd den kandidaten 1½ uur, voor die uit het Duitsch in het Nederlandsch 1 uur toegestaan. Het mondeling examen werd, gelijk vroeger, voor elken candidaat voor de akte lager onderwijs op 1 uur bepaald.

Van 30 Juli tot en met 30 Augustus hebben dan de examens in de bovenaangegeven volgorde zonder stoornis plaats gehad. De uitslag van de gehouden examens moge Uwer Excellentie blijken uit de volgende tabellen. De twee eerste wijzen, de eerste voor de akte lager onderwijs, de tweede voor de akten middelbaar onderwijs, eerst voor de mannelijke en vervolgens voor de vrouwelijke kandidaten, den uitslag der examens in 't algemeen aan. De tabellen III, IV en V geven een overzicht over de resultaten van het onderzoek der Commissie in de verschillende onderdeelen.

TABEL I.

Akte naar aanleiding art. 65 der wet tot regeling van het lager onderwijs.	Aantal der kandidaten, die						
	zich hebben aangemeld.	niet zijn opge- komen. (1)	zijn geëxami- neerd.	zich hebben terug- getrokken.	zijn afge- wezen.	zich hebben terug- getrokken en zijn afgewezen, te zamen.	zijn toegelaten.
Mannelijke kandidaten	150	14	136	1	78	79	57
Vrouwelijke kandidaten.	68	4	64	1	30	31	33
Totaal	218	18	200	2	108	110	90

(1) Van de 218 kandidaten, die zich hadden aangemeld, zijn 13, 9 mannelijke en 4 vrouwelijke, in gebreke gebleven, het verschuldigde examengeld (volgens art. 65 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), vóór den bepaalden termijn te voldoen en derhalve van de lijst der aspiranten afgevoerd. Van de 205 overige zijn 5 mannelijke kandidaten niet opgekomen.

TABEL II.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal der candidaten, die							
		zich hadden aan- gemeld.	niet zijn opge- komen.	schriftelijk examen hebben afgelegd.	aan het mondeling examen hebben deel- genomen.	zich hebben terug- getrokken onder het mondeling examen.	zijn afge- wezen.	zich hebben terug- getrokken en zijn afgewezen, te zamen.	zijn toege- laten.
Akte A naar aan- leiding van art. 4 der wet van 25 April 1879.	Mannelijke .	15	1	14	12	»	10	10	2
	Vrouwelijke .	6	»	6	6	»	4	4	2
Akte B naar aanlei- ding van art. 4 der wet voornoemd:	Mannelijke .	2	»	2	2	»	1	1	1
	Vrouwelijke .	»	»	»	»	»	»	»	»
1°. candidaten in het bezit van eene akte A vóór 1884 verkregen.	Mannelijke .	2	»	2	2	»	1	1	1
	Vrouwelijke .	»	»	»	»	»	»	»	»
2°. candidaten, die volledig examen moes- ten afleggen.	Mannelijke .	3	»	3	3	»	1	1	2
	Vrouwelijke .	4	1	3	3	»	1	1	2
		30	2	28	26	»	17	17	9

TABEL III. (1) *Lager onderwijs.*

CANDIDATEN.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat.	Vertaling Neder- landsch- Hoog- duitsch.	Vertaling Hoog- duitsch- Neder- landsch.	Spraak- kunst.	Kennis van het taal- eigen.	Vaardig- heid in het spreken.	Uitspraak.
Mannelijke (aan- tal 136). (2)	Zeer goed	»	»	1	1	»	»
	Goed	9	8	15	19	13	6
	Voldoende	59	69	47	63	76	77
	Onvoldoende	58	57	60	45	39	44
	Slecht	10	2	12	7	7	8
Vrouwelijk (aan- tal 64). (2)	Zeer goed	»	1	»	1	2	1
	Goed	8	6	13	4	7	8
	Voldoende	26	44	24	36	45	42
	Onvoldoende	29	13	24	22	8	12
	Slecht	1	»	2	»	1	»

(1) In deze en in de beide volgende tabellen zijn de plus-en minusteekens, die voor het schriftelijk werk nu en dan aan de cijfers werden toegevoegd, verwaarloosd. Voor de onderdeelen van de mondelinge examens werden uitsluitend geheele cijfers gegeven.

(2) Een mannelijke en ééne vrouwelijke candidaat trokken zich vóór het mondeling examen terug.

TABEL IV. *Middelbaar Onderwijs, akte A.*

CANDIDATEN.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat.	Vertaling (schriftelijk) (2)	Klank- en vormleer.	Syntaxis.	Kennis van het taaleigen.	Methodologie. (3)	Vaardigheid in het spreken.	Uitspraak.
Mannelijke (aantal 14) (1)	Zeer goed	»	»	»	»	»	»	»
	Goed	1	»	1	»	»	1	»
	Voldoende	4	2	2	2	»	6	4
	Onvoldoende . . .	8	9	9	7	1	4	8
	Slecht	1	1	»	3	»	1	»
Vrouwelijke (aantal 6)	Zeer goed	»	»	»	»	»	»	»
	Goed	»	»	1	2	»	3	2
	Voldoende	2	2	1	2	1	1	3
	Onvoldoende . . .	3	2	3	1	3	2	1
	Slecht	1	2	1	1	1	»	»

(1) Twee mannelijke kandidaten, die aan het schriftelijk examen deelnamen, zijn niet opgekomen voor het mondeling gedeelte.

(2) Éene vrouwelijke candidaat, vreemdelinge, gaf de voorkeur aan het maken van een opstel en eene parafraze van een gedicht, in plaats van de vertaling. De door haar behaalde cijfers zijn, tot één cijfer herleid, onder deze rubriek gebracht.

(3) Van het onderzoek in de methodologie (theorie van onderwijs en opvoeding) waren 11 mannelijke en 1 vrouwelijke candidaat vrijgesteld.

TABEL V. *Middelbaar onderwijs, akte B. (1)*

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat.	Opstel (inhoud.)	Opstel (taal en stijl.)	Vertaling (schriftelijk.) (2)	Kennis van het Nieuw-hoogduitsch.	Historische spraak-kunst.	Stijlleer.	Letterkunde.	Methodologie. (3)	Vaardigheid in het spreken.	Uitspraak.
Mannelijke (aantal 5.)	Zeer goed	(5)	(5)	(3)	(3)	(3)	(3)	(5)	(0)	(5)	(5)
	Goed	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Voldoende	—	1	—	—	—	1	—	—	2	2
	Onvoldoende	2	2	3	2	2	1	3	—	3	3
	Slecht	3	2	—	1	1	1	1	—	—	—
Vrouwelijke (aantal 3.)	Zeer goed	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Goed	—	—	1	—	1	2	—	—	2	3
	Voldoende	2	1	2	3	1	1	2	—	1	—
	Onvoldoende	1	2	—	—	1	—	1	—	—	—
	Slecht	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

(1) Drie mannelijke en alle drie vrouwelijke kandidaten moesten het volledig examen afleggen. Twee mannelijke kandidaten waren in 't bezit eener akte A, vóór 1884 verkregen en derhalve vrijgesteld van het onderzoek in de onderdeelen, genoemd in alinea 1 en 2 van het programma voor de akte B, zooals het laatstelijk is gewijzigd bij Koninklijk besluit van 14 October 1884 (*Staatsblad* n°. 216).

(2) Éene vrouwelijke candidaat, vreemdelinge, maakte in plaats van de vertaling eene parafraze van een gedicht.

(3) Van het onderzoek in de methodologie (theorie van onderwijs en opvoeding) waren alle kandidaten vrijgesteld.

Zonder in uitvoerige beschouwingen te treden naar aanleiding van de resultaten der verschillende examens, die grootendeels in herhalingen zouden moeten bestaan van hetgeen door vorige Commissiën te berde is gebracht, wenschte onze Commissie slechts enkele punten aan te stippen, die in hare eindvergaderingen op 19 en 30 Augustus ter sprake zijn gekomen.

Aan alle candidaten voor de akte lager onderwijs werd dit jaar de gelegenheid gegeven, een gedeelte van het mondeling examen, bij voorkeur de verklaring van enkele gewichtige elementaire punten der Hoogduitse spraakkunst betreffende, af te leggen in de moedertaal. Deze maatregel heeft zoo goed voldaan, dat de Commissie zich bijna eenstemmig voor de wenschelijkheid heeft verklaard, dat op dien weg worde voortgegaan en in 't vervolg het spraakkunstig gedeelte van het examen voor een belangrijk gedeelte in het Nederlandsch worde afgenomen. Men was van oordeel dat de candidaat zich vrijer zal kunnen uiten, zoodra hij niet belemmerd wordt door het verplichte gebruik van eene vreemde taal, die hij slechts onvolkomen meester is. Hij zal dan beter het bewijs kunnen leveren, dat hij de grammaticale regels niet alleen van buiten heeft geleerd, maar ook werkelijk heeft begrepen, en dat hij in staat is, hen in zijne eigen woorden helder uiteen te zetten op dezelfde wijze en in dezelfde taal, als hij dit voor zijne leerlingen op de lagere school zal moeten doen. Ter beoordeeling van de vaardigheid in 't spreken der candidaten biedt het overige gedeelte van het examen, met name het idiomatisch gedeelte, nog gelegenheid gevecht.

Voor 't overige zal de Commissie, voor zoover de examens voor lager onderwijs betreft, volstaan met de behartiging der uitspraak ten ernstigste aan toekomstige aspiranten aan te bevelen. Wel viel bij de meeste candidaten een prijzenswaardig streven op te merken, zich vertrouwd te maken met de elementen der phonetiek en de voornaamste eigenaardigheden van het Hoogduitse klankstelsel, maar hunne pogingen hadden in vele gevallen niet tot een gunstig resultaat geleid. Al te dikwijls stuitte de Commissie op een schermen met onbegrepen uitdrukkingen, waar zij bij den candidaat eenvoudig de bekwaamheid wenschte te vinden, om aan jonge leerlingen eene zuivere en juiste uitspraak mede te deelen, op grond van de daartoe in den doctent onmisbare bekendheid met de vorming en voortbrenging der Hoogduitse spraakklanken. Zeer wenschelijk ware het, dat van bevoegde zijde eene beknopte en voor onderwijzers bevattelijke handleiding voor de theorie der Duitsche uitspraak het licht zag, bepaaldelijk met het oog op de behoeften van Nederlanders bewerkt. Waarschijnlijk zoude door zoodanig hulpmiddel ook de vaak gebrekkige practische uitspraak van vele candidaten, de mannelijke inzonderheid, winnen. Al moet toegegeven worden, dat eene algemeen aangenomen en als voorbeeldig erkende uitspraak van het Hoogduitse niet bestaat, zoo mag toch van een ieder, die de bevoegdheid verlangt tot het geven van onderwijs, geëischt worden, dat hij de storende eigenaardigheden heeft afgelegd, die de uitspraak van het Hoogduitse door Nederlanders doorgaans ontsieren.

De, evenals in 1889, zeer ongunstige uitslag der examens voor de akte A middelbaar onderwijs geeft der Commissie aanleiding, in aansluiting bij hetgeen daaromtrent door hare voorgangster is opgemerkt, op de bezwaren te wijzen, die aan deze examens verbonden zijn. Nadat bij art. 4 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87) eene afzonderlijke akte A voor middelbaar onderwijs in de vreemde talen verkrijgbaar was gesteld, ten gevolge van een examen in de taal, omvattende grondige kennis van de taal, van hare uitspraak en hare spraakleer, werd bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 148) het programma voor dit examen vastgesteld. De eischen weken van die voor het examen ter verkrijging der akte B gesteld, alleen hierin af, dat de letterkunde uitgesloten bleef. Het taalkundig gedeelte was voor beide examens hetzelfde en strekte zich dus ook voor A uit over de historische grammatica en de stijlleer. In de verslagen der Commissiën, in 1883 belast met het afnemen der examens in de Fransche en in de Hoogduitse taal (opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 27 Februari en 1 Maart 1884) werd op de wenschelijkheid gewezen, de historische grammatica en de stijlleer uit het examenprogramma voor de akte A te laten vervallen. De Hoog-

duitse Commissie wenschte daarvoor in de plaats te zien gesteld: »kennis van het leven van enkele uitstekende schrijvers der 18de en 19de eeuw; door oordeelkundige lectuur verkregen bekendheid met eenige der voornaamste werken van deze schrijvers", m. a. w. zij achtte het wenschelijk dat ook de candidaat voor de akte A, die de bevoegdheid wenschte te verkrijgen tot onderwijs aan middelbare scholen met driejarigen cursus, althans eenige voornaam werken der twee laatste eeuwen met oordeel heeft gelezen. In verband met den aandrang van de twee Commissiën, werd dan ook inderdaad bij Koninklijk besluit van 14 October 1884 (*Staatsblad* n°. 216) het examenprogramma voor de akte A in dien zin gewijzigd, dat de historische grammatica en de stijlleer vervielen, zonder dat evenwel aan den wensch der Hoogduitse commissie van 1883 werd toegegeven, om in plaats van die vakken eenige letterkundige kennis onder de eischen op te nemen. Hierbij dient trouwens niet te worden voorbijgezien, dat zoodanige aanvulling eene voorafgaande wijziging der wet van 25 April 1879 noodig gemaakt zoude hebben, daar deze in art. 4 voor de akte A een letterkundig examen buitensluit. Sinds 1884 wordt derhalve de akte A, die de bevoegdheid verleent tot het onderwijzen der vreemde talen aan hogere burgerscholen met driejarigen cursus, verkregen door een examen, dat uitsluitend over de moderne taal loopt, en waaraan iedereen zich kan onderwerpen, zonder dat eenige waarborg voor eene zekere algemeene ontwikkeling wordt geëischt.

Zal zulk een examen iets anders zijn, dan een eenigzins uitgebreid examen lager onderwijs, dan mag de Commissie althans op het beperkt gebied, dat haar te betreden vergund is, hare eischen niet te laag stellen. Zij moet van een toekomstigen leeraar bij het middelbaar onderwijs de bewijzen vorderen, dat hij heeft leeren denken over grammaticale onderwerpen, wat bij het onderzoek in de syntaxis vooral kan uitkomen. Zij moet eene werkelijke vertrouwdheid met het vreemde idioom verlangen, die natuurlijk slechts verkregen kan worden in verband met eene, zij het dan ook beperkte, letterkundige studie. Van de 12 mannelijke candidaten, die in dit jaar het mondeling examen voor de akte A aflegden, konden slechts 3 voor syntaxis, slechts 2 voor kennis van het taaleigen een voldoende cijfer verwerven. Personen, die de wettelijke bevoegdheid missen om het examen voor de akte lager onderwijs te doen; onderwijzers die opzien tegen de studie voor het hoofdonderwijzersexamen; vreemdelingen, die zonder behoorlijke voorbereiding ten onzent eene betrekking meenen te kunnen veroveren, — ziedaar, enkele goede candidaten niet te na gesproken, de categorieën, waaruit de groote meerderheid der aspiranten voor de akte A voortkomt.

De Commissie meent, dat één van tweeën niet kan uitblijven: of eene wijziging der wet die het mogelijk maakt, in het examenprogramma voor de akte A eenige letterkundige kennis op te nemen, in den geest der voorstellen van de Hoogduitse commissie van 1883, zoodat de schijn wordt weggenomen, alsof het examen slechts quantitatief verschilt van dat voor de akte lager onderwijs; of eene wijziging der wet, die de afzonderlijke akte A geheel doet vervallen. Laatstgenoemde stap zoude wel het meest aanbeveling verdienen, mits gepaard gaande met eenige wijzigingen, waardoor voor vreemdelingen eene akte tot het geven van lager onderwijs in de vreemde talen, onder bepaalde voorwaarden, ook zonder voorafgaand onderwijzers-examen verkrijgbaar wordt gesteld.

De examens voor de akte B geven dit jaar slechts aanleiding tot enkele opmerkingen. Bij den betrekkelijk gunstigen uitslag dezer examens mag niet uit het oog worden verloren, dat de Commissie in hare beoordeeling zeer toegevend is geweest. Zij heeft niet gearzeld, het diploma aan enkele candidaten toe te kennen, die niet in alle onderdeelen ten volle hadden voldaan, maar wier examen als geheel beschouwd de verwachting wettigde, dat zij door verdere studie die leemten zouden trachten aan te vullen. Te eer heeft de Commissie daartoe vrijheid gevonden, daar zij maar al te goed bekend is met de bijzondere moeilijkheden, welke de studie der historische grammatica en der letterkunde oplevert voor jongelieden, die veelal zonder de gewenschte voorbereiding en zonder de zoo noodige opleiding zich voor dit veel omvattende examen moeten voorbereiden. Op de dringende noodzakelijkheid van

eene verandering in dien toestand is door de voorgangsters van deze Commissie zoo nadrukkelijk gewezen, dat zij het overbodig acht, ook thans weder dien aandrang te herhalen.

Bij het letterkundig examen, waarbij den candidaten zoo veel mogelijk de gelegenheid werd gegeven, over enkele belangrijke werken uit verschillende tijdperken te spreken, die zij bij voorkeur hadden bestudeerd, heeft het de aandacht der Commissie getrokken, dat Schiller door de meeste candidaten sterk was verwaarloosd. Dit verschijnsel, vermoedelijk een gevolg van de ook anders merkbare zucht om de studie al te zeer te specialiseeren, kan niet anders dan betreurd worden, al ware het alleen wegens de groote betekenis van Schiller's werken voor het onderwijs. Voor

het overige schijnt het gewaagd, bij het klein aantal candidaten, dat zich dit jaar aan het examen B onderwierp, uit de verkregen indrukken tot algemeene gevolgtrekkingen te besluiten.

Met dankzegging voor het door Uwe Excellentie in haar gestelde vertrouwen, legt de Commissie hare taak neder.

Namens de Commissie,

B. SYMONS, *Voorzitter.*

A. L. SCHMIDT Jr., *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE in 1890 belast geweest met het examineren van hen, die eene akte van bekwaamheid voor middelbaar onderwijs in land- en tuinbouwkunde en houteelt of eene akte voor lager onderwijs in landbouwkunde, bedoeld bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1879 (Staatsblad n°. 148), wenschten te verkrijgen.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandse Zaken.

De commissie, ingevolge art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad n°. 50) en van art. 65 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 14 Juli 1890, n°. 2168², afd. O, tot het afnemen van bovengenoemde examens, bestaande uit: dr. W. B. J. Van Eyk, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, als lid en voorzitter; dr. A. M. Prins, landbouwleeraar te Renkum; de heeren L. Broekema, directeur, en dr. J. Ritzema Bos, G. Reinders en S. Lako, leeraren aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen, als leden, heeft de eer Uwe Excellentie verslag van hare werkzaamheden en van het gehouden examen aan te bieden.

Het secretariaat werd waargenomen door L. Broekema. Slechts voor de akte lager onderwijs in landbouwkunde hadden zich vier kandidaten aangemeld. Allen waren opgekomen, doch één hunner trok zich gedurende het examen terug.

De eerste vergadering op 28 Augustus was gewijd aan de regeling van het examen en aan het vaststellen van de schriftelijke vragen. Het examen had plaats op de beide volgende dagen. In de laatste vergadering, op 1 September, werd het verslag opgemaakt.

De onderwerpen waren onder de examinatoren als volgt verdeeld:

a. Kennis van schei- en natuurkunde, met name van die onderdeelen van beide wetenschappen, die voor den landbouw inzonderheid van gewicht moeten worden geacht; examinator: G. Reinders.

b. Algemeene bekendheid met den bouw en 't leven van planten en dieren; bekendheid met de nuttige en schadelijke dieren; examinator: dr. J. Ritzema Bos.

c. Bekendheid in hoofdzaken met de gesteldheid en de vorming van den bodem in Nederland, met de hoofdpunten van de leer der bemesting; examinator: G. Reinders.

d. Bekendheid met de hoofdzaken van den eigenlijken landbouw, met de eigenschappen van den grond en de meest belangrijke methoden van grondbewerking en grondverbetering, met de meest belangrijke werktuigen en gereedschappen bij den landbouw in gebruik; examinator: S. Lako.

e. Bekendheid met de hoofdpunten van veeteelt en zuivelbereiding; examinator: L. Broekema.

f. Bekendheid met de voornaamste hier te lande geteelde gewassen en met de bijzonderheden betreffende hunne teelt, benevens met de meest algemeene voorkomende onkruiden; examinator: dr. A. M. Prins.

In alle onderdeelen werd mondeling geëxamineerd; bovendien schriftelijk in de sub *a*, *d* en *e* genoemde.

Aan twee der kandidaten kon de verlangde akte worden uitgereikt, te weten aan de heeren A. Bongers te Vuursche en H. W. Heuvel te Laren.

Het examen gaf der commissie aanleiding tot enkele opmerkingen, die zij beleefdelijk onder Uwer Excellentie's aandacht wenscht te brengen. In plant- en dierkunde was niet alleen de kennis voldoende, maar ook bleek dat de geslaagde kandidaten de goede methode van studie gevolgd en de kennis niet alleen uit boeken geput hadden. De natuurkunde was eveneens met gunstig gevolg beoefend. Minder goed voldeed de scheikunde; de kennis in dit vak bleef in menig opzicht beneden de eischen, die de commissie meent te moeten stellen aan hen, die eene akte voor landbouwonderwijs verlangen. Onvoldoende ontwikkeling leidt hier vooral tot een gebrekkig inzicht in de leer der bemesting en veevoeding, terwijl ook de grondslagen van de kennis der bodembewerking en bodemverbetering er onder lijden. Bij het examen was dit dan ook merkbaar.

De commissie heeft de vraag overwogen, waaraan de minder gunstige uitkomsten van de studie der scheikunde moeten worden toegeschreven. Volgens haar gevoelen is de oorzaak hierin gelegen, dat de kandidaten eene goede leiding — juist in dit vak zoo noodig — hebben gemist. Eene betere opleiding voor de akte landbouwkunde is noodzakelijk — en zoolang daarin nog niet voorzien is, zou door hen aan de hogere burgerscholen gelegenheid kunnen worden gevonden, de scheikunde met vrucht te beoefenen en eenige vaardigheid in het nemen van proeven te verwerven.

Het examen in veeteelt gaf stof tot tevredenheid, evenals dat betreffende de cultuurgewassen; dat over den bodem van Nederland liet een minder gunstigen indruk na; de gezichtskring der kandidaten reikte niet veel verder dan de naaste omgeving hunner woonplaats. Een ruimere blik in dezen is intusschen hoogst noodig. De kennis der landbouwwerktuigen was bij een der geslaagde kandidaten voldoende, bij den anderen slechts even toereikend. Voor de studie in dit vak kan het bezoeken van de verzamelingen der Rijkslandbouwschool of van de magazijnen der handelaren in landbouwwerktuigen zeer bevorderlijk zijn. Ook op landbouwtentoonstellingen kan met eenigen goeden wil veel kennis van landbouwwerktuigen verworven worden.

Tot haar leedwezen moest de commissie ervaren, dat aan de zuivelbereiding niet die aandacht was gewijd, waarop de beoefening van dit vak aanspraak heeft. De zuivelbereiding toch is voor den onderwijzer met akte landbouwkunde een der dankbaarste onderwerpen; hierin kan hij nagenoeg overal zeer nuttig werken. De gelegenheid, om zich in dit vak de noodige kennis eigen te maken, ontbreekt geenszins. Er bestaan in onze taal bruikbare handleidingen op dit gebied. Buitendien zijn er thans over 't geheele land boerderijen en fabrieken te vinden, waar de practijk op degelijke wijze wordt uitgeoefend. Hier is voor de kandidaten de plaats, om het geleerde door eigen aanschouwing en oefening te bevestigen.

Het mag zeker bevreemding wekken, dat, niettegenstaande na het verschijnen van het rapport der Landbouwcommissie uitzicht is geopend op uitbreiding van het lager landbouwonderwijs, nog steeds een zoo gering aantal personen de akte tracht te verwerven.

De commissie meent daarom de vraag te mogen opperen, of het niet wenschelijk zou zijn, eenigen prikkel te geven ter aanmoediging der studie in landbouwkunde. Zij veroorlooft zich Uwe Excellentie in overweging te geven, voor enkele onderwijzers, met lust en aanleg bedeeid, onder genot van eene Rijksstoelage de gelegenheid te openen, gedurende één jaar de lessen in de klassen A₁ en A₂ der Rijkslandbouwschool te Wageningen bij te wonen. Zij

neemt de vrijheid in herinnering te brengen, dat de examencommissie van 1886, uitgaande van het denkbeeld om de studie van hen, die zich voor de akte landbouwkunde wenschen te bekwamen, in de goede richting te leiden, denzelfden maatregel, bij het verslag door haar uitgebracht, heeft aanbevolen.

Terwijl de commissie Uwe Excellentie haren dank betuigt voor het genoten vertrouwen, legt zij hierbij hare taak neder.

W. B. J. VAN EYK, *Voorzitter.*

L. BROEKEMA, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1890 belast geweest met het examineren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van lager- en middelbaar onderwijs in de gymnastiek.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie van 26 Juli 1890, n°. 2859, afd. O., benoemd tot het afnemen der examens van hen, die eene akte van bekwaamheid wenschten te verkrijgen tot het geven van lager- en middelbaar onderwijs in de gymnastiek, en bestaande uit:

dr. A. T. Van Aken, inspecteur van het middelbaar onderwijs, voorzitter;

dr. W. Koster, oud-hoogleraar te Hilversum;

dr. K. F. Wenckebach, assistent voor de ontleedkunde aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

J. H. Gisolf, leeraar aan de hogere burgerschool met 5jarigen cursus te 's Gravenhage;

L. D. Labberte, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Maastricht;

W. H. Hengevelt, onderwijzer in de gymnastiek aan openbare scholen te 's Gravenhage, leden,

en waarbij bij latere beschikking als plaatsvervangend lid benoemd werd:

L. F. Karol de Fouw, arts, officier van gezondheid 2de klasse, te 's Gravenhage,

heeft de eer U onderstaand verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Den 31sten Juli hield de Commissie eene voorbereidende vergadering, waarin de werkzaamheden werden vastgesteld. Bepaald werd, dat 4 kandidaten per dag zouden geëxamineerd worden en verder, dat de regeling, door de Commissie van het vorige jaar vastgesteld, zou worden gevolgd, zoodat ook nu weder aan heeren gymnastiekonderwijzers het ondervragen in anatomie en physiologie werd opgedragen.

Voor de akte lager onderwijs hadden zich aangemeld: 116 mannelijke en 5 vrouwelijke kandidaten, voor die voor het middelbaar onderwijs 40 mannelijke en 12 vrouwelijke kandidaten, zoodat de Commissie 43 dagen zitting heeft moeten houden.

Een der kandidaten voor lager onderwijs kon niet opgeroepen worden, wijl zijn adres aan de Commissie onbekend

was. Van de 120 opgeroepen hebben 116 het verschuldigde bedrag van f 5 ingezonden, 4 lieten niets van zich hooren en 4 kwamen niet op, niettoegestaan zij het vereischte bedrag hadden gestort. Van de kandidaten voor de akte middelbaar onderwijs kwamen 4 mannelijke en 4 vrouwelijke niet op.

Bij het examen lager onderwijs trokken zich terug 32 kandidaten (31 mannelijke en 1 vrouwelijke); 27 (25 mannelijke en 2 vrouwelijke) werden toegelaten.

Bij het examen middelbaar onderwijs kwamen 8 kandidaten (4 mannelijke en 4 vrouwelijke) niet op; 18 kandidaten (15 mannelijke en 3 vrouwelijke) trokken zich terug; 5 mannelijke kandidaten werden afgewezen en 21 (16 mannelijke en 5 vrouwelijke) werden afgewezen, terwijl 8 niet opkwamen en 53 (51 mannelijke en 3 vrouwelijke) werden toegelaten.

De betrekkelijk ongunstige uitslag van het examen lager onderwijs is voor een groot deel te wijten aan het groot aantal personen, dat zich geheel onvoorbereid aan het examen heeft onderworpen. Bij herhaling kwam het voor dat kandidaten volmondig verklaarden zeer weinig of zelfs nimmer onderwijs aan kinderen te hebben gegeven, en zich zeer weinig voor het examen te hebben voorbereid, maar zich, met het oog op de nieuwe wet op het lager onderwijs, eenvoudig aan het afleggen van het examen te hebben gewaagd. Hieruit wordt dan ook het groot aantal kandidaten voor de akte lager onderwijs voldoende verklaard.

Bij het examen middelbaar onderwijs scheen het der Commissie toe dat de vervroeging van ongunstigen invloed is geweest op den uitslag. De Commissie meent Uwe Excellentie in overweging te moeten geven deze examens wederom in de maanden November en December te doen plaats hebben:

1°. omdat het niet te voorzien is dat ooit beide examens in de zomervacantie kunnen afloopen;

2°. de duur van de zitting der Commissie door het op elkaar volgen der beide examens uiterst lang wordt, wat in zeer vele opzichten niet gewenscht is, en

3°. omdat het op den duur zeer moeilijk zal vallen examinatoren voor zoo'n langen tijd uit hun werkkring te rukken, te meer omdat een groot deel van den examen-tijd zal vallen in het begin van de nieuwe cursussen op alle inrichtingen van onderwijs.

Over 't algemeen slaagden de kandidaten, die eene behoorlijke opleiding hadden genoten, terwijl bij herhaling aan het licht kwam, dat door velen het het practisch gedeelte van het examen te licht wordt geteld. Hoewel in sommige opzichten vooruitgang valt te bespeuren, wordt door vele kandidaten bij hunne studie nog te weinig gelet op het verband van anatomie en physiologie met de gymnastische oefeningen. Overigens blijven de opmerkingen, door de vorige Commissie gemaakt, van volle kracht.

Bij het examen middelbaar onderwijs bleek, dat verschillende kandidaten meer werk hadden gemaakt van het onderwijs aan toestellen, dan van dat zonder toestellen. Ten gevolge daarvan was de geschiktheid der kandidaten

voor het onderwijzen der vrije en orde-oefeningen geheel onvoldoende. Anderen bleken onvoldoende kennis te hebben van de verdeeling der leerstof voor leerlingen van middelbare scholen, hoewel toch het programma aangeeft: »bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen van beiderlei sekse en van den leeftijd, waarop zij de lagere en middelbare scholen plegen te bezoeken. Vele kandidaten gaven blijk van onvoldoende »bekendheid met de voorzorgen, die bij het geven van gymnastiekonderwijs moeten genomen worden". Ook de »kennis van de eischen van een doeltreffenden gang van het gymnastiekonderwijs voor de verschillende soorten van

scholen waarin dat onderwijs gegeven wordt", liet dikwerf te wenschen over.

De Commissie heeft de eer Uwe Excellentie baren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

's Gravenhage, 26 September 1890.

A. T. VAN AKEN, *Voorzitter.*

L. D. LABERTÉ, *Secretaris.*

BESLUIT van den 19den Februari 1890 (Staatsblad n°. 26), ter uitvoering van artikel 54bis der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 24 Januari 1890, litt. A, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit en litt. A, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat door Ons de noodige voorschriften moeten gegeven worden tot uitvoering van art. 54bis der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175);

Gelet op artikel 5 van laatstgenoemde wet;

Den Raad van State gehoord (advies van 11 Februari 1890, n°. 21);

Gezien het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 15 Februari 1890, n°. 898, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit en n°. 497, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan, te bepalen:

Artikel 1.

Jaarlijks in de tweede helft der maand Januari zendt het bestuur der bijzondere lagere school dat op de Rijksbijdrage, bedoeld bij art. 54bis der wet tot regeling van het lager onderwijs aanspraak maakt, aan den districts- en aan den arrondissements-schoolopziener in wier ambtsgebied de school gelegen is, eene opgave:

1°. van de namen, voornamen en ouderdom van de op den eersten dag dier maand aan de school verbonden onderwijzers bedoeld in artt. 23 en 24 dier wet, met vermelding van de akten van bekwaamheid die zij bezitten en tevens of zij aan andere scholen verbonden zijn;

2°. van het aantal kinderen dat op den vijftienden dag dier maand als werkelijk schoolgaande bekend stond, met vermelding van het aantal kinderen boven de zes jaren.

Bij opening der school in den loop van een jaar zendt het bestuur aan den districts- en aan den arrondissements-schoolopziener eene opgave:

1°. binnen tien dagen na die opening, van de namen, voornamen en ouderdom van de bij de opening aan de school verbonden onderwijzers, bedoeld in artt. 23 en 24 der wet, met vermelding van de akten van bekwaamheid die zij bezitten en tevens of zij aan andere scholen verbonden zijn;

2°. binnen tien dagen na den laatsten dag der maand volgende op die waarin de school geopend is, van het aantal kinderen dat op gemelden laatsten dag als werkelijk schoolgaande bekend stond, met vermelding van het aantal kinderen boven de zes jaren.

Van elke vacature en van elke verandering in het onderwijzend personeel, in het 1ste en 2de lid sub 1°. bedoeld, in den loop van het jaar voorkomende, doet het bestuur aan den districts- en aan den arrondissements-schoolopziener mededeeling binnen tien dagen nadat zij is ontstaan.

De opgave in het 1ste lid bedoeld, wordt voor de eerste maal ingezonden in de maand Maart 1890, doch in stede van het aantal kinderen op 15 Januari 1890 wordt daarin vermeld het aantal kinderen dat op 31 December 1889 als werkelijk schoolgaande bekend stond, zoomede het aantal kinderen boven de zes jaren.

Artikel 2.

Jaarlijks vóór den aanvang van het schooljaar zendt het bestuur der bijzondere lagere school, dat op de Rijksbijdrage, in art. 1 genoemd, aanspraak maakt, aan den arrondissements-schoolopziener den rooster van lesuren in tweevoud, voor dat schooljaar, waarop tevens de feestdagen en vacantiетijden zijn vermeld.

Wordt aan de school geen onderwijs gegeven in het vak vermeld onder A van art. 2 der wet op het lager onderwijs, dan wordt op den rooster bovendien vermeld waar elders de schoolgaande kinderen voldoende onderwijs in dat vak ontvangen.

Bij opening der school in den loop van het schooljaar geschiedt de inzending van den rooster van lesuren in tweevoud aan den arrondissements-schoolopziener ten minste tien dagen vóór die opening.

De rooster van lesuren wordt in zoodanigen vorm ingezonden, dat hij tevens geschikt is om, opgeplakt, in een der schoolvertrekken te worden opgehangen.

De inzending van den rooster van lesuren geschiedt voor de eerste maal in de maand Maart 1890 voor het dan loopende schooljaar.

Artikel 3.

De arrondissements-schoolopziener zendt een exemplaar van den rooster, wanneer deze voldoet aan de eischen, gesteld in art. 54bis der wet op het lager onderwijs en art. 2 van dit besluit, binnen tien dagen na ontvangst terug aan het bestuur der school, na hem voor »gezien» te hebben onderteekend, met vermelding van de dagteekening der onderteekening.

Het bestuur zendt een afschrift van den voor gezien geteekenden rooster aan den districts-schoolopziener.

Voldoet de rooster niet aan de zoo even bedoelde eischen dan zendt de arrondissements-schoolopziener hem binnen denzelfden tijd ter wijziging aan het bestuur der school terug.

Artikel 4.

De arrondissements-schoolopziener zendt binnen tien dagen na afloop van elke maand aan den districts-schoolopziener en aan den inspecteur van het lager onderwijs tot wier ambtsgebied het arrondissement behoort, eene opgave van de bijzondere lagere scholen wier rooster van lesuren in die maand voor »gezien» geteekend is teruggezonden, met vermelding van de dagteekening dier onderteekening en van de vakken waarin onderwijs wordt gegeven.

Artikel 5.

De districts-schoolopziener zendt jaarlijks in de maand Januari aan Onzen Minister die met de uitvoering der wet tot regeling van het lager onderwijs is belast, aan Gedeputeerde Staten in de provincie en aan den inspecteur van het lager onderwijs eene opgave van de bijzondere lagere scholen binnen zijn ambtsgebied, wier besturen in het voorafgaande jaar hebben voldaan aan de bij artikelen 1 en 2 van dit besluit gegeven voorschriften.

Die opgave wordt zoodanig ingericht dat blijke:

1°. de naam der instelling of vereeniging;

2°. de vakken waarin onderwijs is gegeven, en zoo daaronder niet behoort het vak, vermeld onder *k* van art. 2 der wet, waar elders de schoolgaande kinderen daarin voldoende onderwijs hebben ontvangen;

3°. of voldaan is aan het bepaalde bij art. 54 *bis*, sub 3, der wet tot regeling van het lager onderwijs;

4°. het aantal kinderen dat op den vijftienden dag der maand Januari van het voorafgaande jaar en, wanneer de school in den loop van dat jaar is geopend, dat op den laatsten dag der maand volgende op die waarin de opening plaats had, als werkelijk schoolgaande bekend stond, met vermelding van het aantal kinderen boven de zes jaren;

5°. de namen en voornamen en ouderdom der onderwijzers, bedoeld bij de artt. 23 en 24 der wet tot regeling van het lager onderwijs in het voorafgaande jaar aan de school verbonden geweest, met aanduiding van de akten van bekwaamheid die zij bezitten, het tijdvak gedurende hetwelk zij werkzaam zijn geweest en tevens of zij aan andere scholen verbonden waren;

6°. of gebleken is, dat de school als winstgevend bedrijf gehouden wordt.

De opgave in dit artikel bedoeld, wordt voor de eerste maal ingezonden in de maand Januari 1891, doch in stede van het aantal leerlingen op 15 Januari 1890 wordt daarin vermeld het aantal kinderen dat op 31 December 1889 als werkelijk schoolgaande bekend stond, zoomede het aantal kinderen boven de zes jaren.

Artikel 6.

De door het bestuur, dat op eene Rijksbijdrage, krachtens art. 54 *bis* der wet tot regeling van het lager onderwijs aanspraak maakt, aan Gedeputeerde Staten overeenkomstig dat wetsartikel jaarlijks in de maand Januari te zenden aanvraag, moet bevatten:

1°. den naam der instelling of vereeniging die rechtspersoonlijkheid bezit en onder wier bestuur de school staat waarvoor de aanvraag geschiedt.

Is de instelling of vereeniging krachtens de wet van 22 April 1855 (*Staatsblad* n°. 32) bij Koninklijk besluit erkend, dan wordt nevens de dagteekening en het nummer van dat besluit vermeld de dagteekening en het nummer der *Staatscourant* waarin de goedgekeurde statuten der instelling of vereeniging of wijzigingen of veranderingen daarin zijn openbaar gemaakt.

2°. de vakken waarin aan de school onderwijs is gegeven en indien daaronder niet behoort het vak vermeld onder *k* van art. 2 der wet, waar elders de schoolgaande kinderen daarin voldoende onderwijs hebben ontvangen en voorts de verklaring dat voldaan is aan het voorschrift van art. 54 *bis*, sub 3;

3°. het aantal kinderen dat op den vijftienden Januari van het voorafgaande jaar en, wanneer de school in den loop van dat jaar is geopend, dat op den laatsten dag der maand, volgende op die waarin de opening plaats had, als werkelijk schoolgaande bekend stond met vermelding van het aantal kinderen boven de zes jaren;

4°. het bedrag van de opbrengst der schoolgelden in zijn geheel alsmede per leerling en per jaar;

5°. de namen en voornamen en ouderdom der onderwijzers bedoeld bij de artt. 23 en 24 der wet tot regeling van het lager onderwijs in het voorafgaande jaar aan de school verbonden geweest, met aanduiding van de akten van bekwaamheid die zij bezitten, het tijdvak gedurende hetwelk zij in dat jaar aan de school werkzaam zijn geweest en tevens of zij aan andere scholen verbonden waren, alsmede het bedrag waarop het bestuur meent voor elk dier onderwijzers en in het geheel aanspraak te kunnen maken;

6°. eene verklaring van het bestuur, dat de school niet wordt gehouden als winstgevend bedrijf.

In de eerst in te zenden aanvraag, dat is die betreffende het jaar 1890, waarvan de inzending aan Gedeputeerde Staten in de provincie overeenkomstig art. 54 *bis* der laatstgenoemde wet moet geschieden in de maand Januari 1891, wordt voor scholen bij den aanvang van het dienstjaar 1890 bestaande, in afwijking van het bepaalde sub 3°. van dit artikel, vermeld het aantal kinderen dat op 31 December 1889 als werkelijk schoolgaande bekend stond, zoomede het aantal kinderen boven de zes jaren.

Artikel 7.

Alvorens te beslissen of de school voldoet aan de bij de wet gestelde eischen en voorwaarden, onderwerpen Gedeputeerde Staten de ingediende aanvraag aan een nauwkeurig onderzoek, treden, voor zooveel noodig, in overleg met het betrokken schooltoezicht en winnen bij het bestuur dat op eene Rijksbijdrage aanspraak maakt, al de inlichtingen in, die zij met betrekking tot de punten *a-d* in art. 54 *bis* vermeld, noodig oordeelen.

Wanneer de door Gedeputeerde Staten genomen beslissing op andere gegevens berust dan die reeds verstrekt zijn door den betrokken districts-schoolopziener ingevolge art. 5, worden deze medegedeeld aan Onzen Minister die met de uitvoering der wet tot regeling van het lager onderwijs is belast, alsmede aan den inspecteur van het lager onderwijs, bij de kennisgeving van het besluit, bedoeld in art. 54 *bis*, 6de lid.

Artikel 8.

Nadat de termijn van dertig vrije dagen, bij art. 54 *bis* gesteld, is verstreken, zonder dat van de beslissing van Gedeputeerde Staten op de aanvraag van het bestuur om eene Rijksbijdrage krachtens evengemeld wetsartikel bij Ons in beroep is gekomen, wordt door Onzen Minister met de uitvoering der wet tot regeling van het lager onderwijs belast, de uitkeering bepaald van de som waarop het bestuur volgens die beslissing aanspraak heeft.

Hetzelfde heeft plaats bijaldien de beslissing van Gedeputeerde Staten door Ons in beroep wordt gehandhaafd of bij Ons in beroep genomen besluit eene Rijksbijdrage aan eene bijzondere lagere school wordt toegekend.

Artikel 9.

De opgaven en aanvraag in dit besluit vermeld, worden opgemaakt in den vorm door Onzen voornoemden Minister te bepalen.

Artikel 10.

Waar in dit besluit van onderwijzers gesproken wordt, zijn hieronder onderwijzeressen begrepen.

Artikel 11.

Dit besluit treedt in werking met den vijftien dag na de afkondiging.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* en gelijktijdig in de *Staatscourant* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State en aan de Algemeene Rekenkamer.

Het Loo, den 19den Februari 1890.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

MACKAY.

Uitgegeven den een en twintigsten Februari 1890.

De Minister van Justitie,

RUYS VAN BREURENBROEK.

BIJLAGE T.

BESLUIT van den 3den April 1890 (Staatsblad n°. 34), houdende voorschriften ter uitvoering van art. 12, 3de lid, sub 2°. der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG ENZ. ENZ. ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 11 Februari 1890, n°. 469, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat ter uitvoering van art. 12, 3de lid, sub 2°. der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), door Ons de regelen en voorwaarden moeten worden vastgesteld, volgens welke eene Rijksbijdrage kan worden verleend aan normaallessen en aan hoofden van scholen, voor elk der door hen opgeleide personen, die de akte, bedoeld in art. 56 onder a, hebben verkregen;

Den Raad van State gehoord (advies van 11 Maart 1890, n°. 12);

Gezien het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 29 Maart 1890, n°. 971, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Artikel 1.

Jaarlijks, in de maand December, wordt door Ons, tot een maximum van vijfhonderd gulden, het bedrag der Rijksbijdrage vastgesteld, dat aan gemeentelijke en aan bijzondere normaallessen en aan hoofden van scholen zal worden verleend voor elk der door hen in den loop van het daaropvolgende jaar ter opleiding tot onderwijzer aan te nemen personen, nadat deze de akte, bedoeld in art. 56 onder a der wet tot regeling van het lager onderwijs, zullen hebben verkregen.

Voor hen, die bij het in werking treden van dit besluit ter opleiding tot onderwijzer zijn en die in den loop van 1890 zullen worden aangenomen, wordt het bedrag der Rijksbijdrage door Ons vastgesteld vóór 1 Mei 1890.

Onze in dit artikel bedoelde besluiten worden in de *Staatscourant* openbaar gemaakt.

Artikel 2.

Om voor de Rijksbijdrage in aanmerking te komen wordt vereischt dat de personen die de akte van bekwaamheid als onderwijzer hebben verkregen:

1°. bij den aanvang der opleiding hun vijftiende jaar waren ingetreden;

2°. gedurende ten minste twee jaren onafgebroken zijn opgeleid;

3°. voor het geval de opleiding door het hoofd eener school geschiedt, gedurende ten minste twee jaren voor

het afgelegd examen, onafgebroken op den voet van art. 8 der wet tot regeling van het lager onderwijs in de school als kweekeling waren toegelaten.

Artikel 3.

De besturen van gemeenten die normaallessen doen geven, die van bijzondere normaallessen en de hoofden der scholen door wie een of meer personen ter verkrijging eener akte van bekwaamheid als onderwijzer worden opgeleid, en die voor het ontvangen eener Rijksbijdrage in aanmerking wenschen te komen, doen hiervan kennisgeving aan den arrondissements-schoolopziener vóór 1 Juli 1890 of binnen eene maand nadat de lessen zijn aangevangen.

Artikel 4.

De kennisgeving in het vorige artikel bedoeld, gaat vergezeld van eene lijst, waarvan het model door Onzen Minister, die met de uitvoering der wet tot regeling van het lager onderwijs is belast, wordt vastgesteld, bevattende naam en voornaam van den persoon die wordt opgeleid, den datum en de plaats zijner geboorte en het tijdstip waarop hij tot de normaallessen of in de school als kweekeling toegelaten, de lessen heeft aangevangen, alsmede de tijdstippen waarop en de plaats waar de lessen worden gegeven.

Bij aanneming van nieuwe kweekelingen wordt genoemde lijst aan den arrondissements-schoolopziener gezonden binnen acht dagen na hunne toelating tot de lessen.

Artikel 5.

De arrondissements-schoolopziener, bij wien de lijsten bedoeld in art. 4 zijn ingekomen, houdt toezicht over de lessen en doet daarvan jaarlijks, in de maand Januari, verslag aan Onzen voornoemden Minister, door tusschenkomst van den districts-schoolopziener.

Artikel 6.

Het bestuur der normaallessen en de hoofden der scholen, door wie de opleiding heeft plaats gehad en die op eene Rijksbijdrage aanspraak maken, zenden binnen veertien dagen, nadat de opgeleide persoon de akte van bekwaamheid als onderwijzer heeft verkregen, aan den arrondissements-schoolopziener eene aanvraag tot uitkeering der bijdrage met bijvoeging der verkregen akte en van eene verklaring betreffende het tijdvak gedurende hetwelk de opleiding onafgebroken is geschied.

Binnen eene maand nadat de examens tot het verkrijgen der bedoelde akte zijn afgeloopen, zendt de arrondissements-schoolopziener door tusschenkomst van den districts-schoolopziener, aan Onzen voornoemden Minister de bij hem ingekomen aanvragen en bijlagen, vergezeld van een rapport omtrent de gedane aanvragen.

Onze voornoemde Minister stelt de som vast waarop het bestuur der normaallessen of het hoofd der school aanspraak heeft.

Artikel 7.

Indien blijkt, dat de persoon, die in het bezit der akte

van bekwaamheid gesteld is, achtereenvolgens aan verschillende gemeentelijke en bijzondere normalessen in verschillende scholen van de daaraan verbonden hoofden of van verschillende hoofden in dezelfde school zijne opleiding heeft ontvangen, is Onze voornoemde Minister bevoegd de Rijksbijdrage te splitsen naar gelang van den tijd der opleiding.

Artikel 8.

Uitkeering van bijdragen op den voet van dit besluit geschiedt voor de eerste maal wegens akten, in den loop van 1892 verkregen.

Artikel 9.

Waar in dit besluit van onderwijzers gesproken wordt, zijn hieronder onderwijzeressen begrepen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal

worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State en aan de Algemeene Rekenkamer.

Het Loo, den 3den April 1890.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

Uitgegeven den negenden April 1890.

De Minister van Justitie,

RUYS VAN BEERENBROEK.

BIJLAGE U.

BESLUIT van den 18den April 1890 (Staatsblad n°. 64), houdende voorschriften ter uitvoering van artikel 24 der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 5 Maart 1890, n°. 824, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat door Ons de noodige voorschriften moeten gegeven worden ter geleidelijke uitvoering van artikel 24 der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175);

Gelet op de artikelen 54bis en 88 der genoemde wet;

Den Raad van State gehoord (advies van 1 April 1890, n°. 12);

Gezien het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 15 April 1890, n°. 1361, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

§ 1.

Van de openbare scholen.

Artikel 1.

Op 1 Januari 1891 behooren in dienst te zijn gesteld aan scholen met:

41—90 leerlingen . . .	één onderwijzer
91—199 " . . .	twee onderwijzers
200—254 " . . .	drie "
255—309 " . . .	vier "
310—419 " . . .	vijf "

en verder voor elk zeventigtal leerlingen boven de 419 een onderwijzer meer.

Onder deze onderwijzers zijn de hoofden van scholen niet begrepen.

Op 1 Januari 1892 behoort aan alle openbare lagere scholen het volle getal der bij het eerste en tweede lid van artikel 24 der wet tot regeling van het lager onderwijs gevorderde onderwijzers verbonden te zijn.

§ 2.

Van de bijzondere scholen.

Artikel 2.

Aan de bijzondere lagere scholen, die voor de Rijks-

bijdrage bedoeld in artikel 54bis der wet tot regeling van het lager onderwijs in aanmerking komen, wordt voor het aantal schoolgaande kinderen het aantal onderwijzers gevorderd in onderstaande tabel vermeld.

Aantal leerlingen.	Gevorderd aantal onderwijzers op			
	1 Jan. 1894.	1 Jan. 1895.	1 Jan. 1897.	1 Jan. 1899.
41—90	1	1	1	1
91—144.	1	2	2	2
145—199.	2	2	3	3
200—254.	2	3	4	4
255—309.	3	3	4	5
310—364.	3	4	5	6
365—419.	4	5	6	7
420—474.	5	6	7	8
475—529.	6	7	8	9

Aan scholen met meer dan 529 leerlingen wordt op 1 Januari 1894 voor elk tachtigtal, op 1 Januari 1895 voor elk zeventigtal, op 1 Januari 1897 voor elk zestigtal en op 1 Januari 1899 voor elk vijf en vijftigtal leerlingen boven de 475 een onderwijzer meer vereischt.

Onder de onderwijzers in dit artikel bedoeld zijn de hoofden van scholen niet begrepen.

Artikel 3.

Ons besluit van 3 October 1884 (*Staatsblad* n°. 207) wordt ingetrokken.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Het Loo, den 18den April 1890.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

Uitgegeven den twee en twintigsten April 1890.

De Minister van Justitie,

RUTS VAN BEERENBROEK.

BIJLAGE V.

BESLUIT van den 29sten Juni 1890 (Staatsblad n°. 97), tot vaststelling der regelen voor de Rijksnormaallessen, bedoeld in art. 12 der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 26 Maart 1890, n°. 562^a, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat volgens art. 12 der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), de inrichting der Rijksnormaallessen tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen bij algemeenen maatregel van bestuur moet worden geregeld;

Den Raad van State gehoord (advies van 22 April 1890, n°. 18);

Gezien het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 25 Juni 1890, n°. 2203, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

1°. vast te stellen de regelen voor de Rijksnormaallessen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen, zooals die bij dit besluit zijn gevoegd;

2°. te bepalen, dat de sub 1°. bedoelde regelen van 1 September 1890 af van kracht zullen zijn.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Het Loo, den 22sten Juni 1890.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

Uitgegeven den tienden Juli 1890.

De Minister van Justitie,

RUYS VAN BESSEN BROEK.

REGELEN voor de Rijksnormaallessen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.

§ 1. Algemeene bepalingen.

Artikel 1.

Van Rijkswege worden normaallessen gegeven voor de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.

Artikel 2.

De cursus der normaallessen is vierjarig; in vier klassen, elk van één jaar, verdeeld.

Het schooljaar loopt van 1 April tot 31 Maart.

Zoo noodig wordt aan de normaalinrichting eene voorbereidende klasse toegevoegd.

Artikel 3.

De normaallessen zijn in twee rangen verdeeld, volgens aanwijzing door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken.

Aan die van den tweeden rang wordt, op den voet van de bij deze regelen behorende tabel der lesuren B, onderwijs gegeven in de vakken vermeld in art. 2 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 126), zooals dat artikel luidt na de daarin bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) gebrachte wijzigingen onder *a—j*; waar vrouwelijke kweekelingen de lessen volgen tevens onder *k*; bovendien in de beginselen van onderwijs en opvoeding.

Aan die van den eersten rang op den voet van de tabel der lesuren A in dezelfde vakken en bovendien in dat vermeld onder *p* en in eene der drie levende talen in dat artikel genoemd.

Onze voornoemde Minister bepaalt in hoeverre voor elke normaalinrichting afzonderlijk wijziging in de lesuren kan worden toegestaan.

Artikel 4.

Waar in deze regelen van onderwijzers gesproken wordt, zijn onderwijzeressen hieronder begrepen.

Artikel 5.

Tijd en duur der vacantiën worden, onder goedkeuring van den districts-schoolopziener, bepaald door den directeur. Gezamenlijk duren de vacantiën, behoudens vergunning van Onzen voornoemden Minister, niet langer dan zes weken in het jaar.

§ 2. Van den directeur en de onderwijzers.

Artikel 6.

De onderwijzers worden op voordracht van den districts-schoolopziener, den arrondissements-schoolopziener gehoord, door Onzen voornoemden Minister benoemd, geschorst en ontslagen.

Zij genieten eene jaarlijksche Rijkstoelage, waarvan het bedrag door Onzen voornoemden Minister wordt vastgesteld.

Artikel 7.

Een van de onderwijzers wordt, op de wijze in artikel 6 alinea 1 bedoeld, tot directeur benoemd.

Hij zorgt dat de lessen geregeld naar de voorschriften gegeven worden en is met het beheer belast, onder toezicht van den district-schoolopziener, wien de arrondissements-schoolopziener daarbij zijne medewerking verleent.

De directeur zorgt in overleg met den arrondissements-schoolopziener, dat de kweekelingen der laatste twee jaren zooveel mogelijk gelegenheid hebben zich, met inachtneming van de voorschriften van artikel 8 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals dat artikel luidt na de daarin bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) gebrachte wijzigingen, in het onderwijs te oefenen.

Onze voornoemde Minister wijst, op voordracht van den districts-schoolopziener, den onderwijzer aan die, bij afwezigheid of ontstentenis van den directeur, dezen vervangt.

Artikel 8.

De directeur geeft aan den inspecteur, den districts- en den arrondissements-schoolopziener alle verlangde inlichtingen, de normaallessen betreffende, en aan den districts-schoolopziener onmiddellijk kennis van alles wat voorziening vereischt.

Artikel 9.

De directeur houdt een register in triplo, waarin bij het einde van elk kwartaal eene beoordeeling der kweekelingen ten opzichte van gedrag, vlijt en vorderingen bij de verschillende lessen gedurende dat tijdperk in cijfers wordt aangeteekend. Een dezer registers is voor den districts-, één voor den arrondissements-schoolopziener bestemd. Vóór het einde van ieder kwartaal zenden deze hun register ter invulling aan den directeur.

De registers worden van Rijkswege verstrekt.

Artikel 10.

Vóór 15 April van elk jaar zendt de directeur aan den inspecteur een beredeneerd verslag omtrent den toestand der normaalinrichting gedurende het afgelopen schooljaar en geeft daarvan afschrift aan den districts- en aan den arrondissements-schoolopziener.

Artikel 11.

De directeur zorgt, indien daartoe zijne tuschenkomst ingeroepen wordt, voor eene goede huisvesting en verpleging der kweekelingen. Hij houdt toezicht op de kosthuizen en op het gedrag der kweekelingen, zoo in als buiten de lessen.

De onderwijzers zijn den directeur in het toezicht op de kweekelingen behulpzaam.

Artikel 12.

De onderwijzers volgen bij het onderwijs de voorschriften van den directeur. Zij verzuimen of verzetten geen lessen dan met zijne toestemming. In geval van ziekte geven zij hem daarvan kennis.

Voor afwezigheid gedurende één tot drie lesdagen behoeft een onderwijzer de toestemming van den directeur; voor afwezigheid gedurende vier tot zes lesdagen die van den districts-schoolopziener; voor langere afwezigheid die van Onzen voornoemden Minister. De directeur behoeft voor afwezigheid gedurende één tot zes dagen de toestemming van den districts-schoolopziener; voor langere afwezigheid die van Onzen voornoemden Minister.

In geval van ziekte geeft hij daarvan kennis aan den districts-schoolopziener.

Artikel 13.

Gedurende afwezigheid of ontstentenis van een onderwijzer nemen de overigen, volgens aanwijzing van den directeur, zooveel mogelijk de lessen waar.

Artikel 14.

Eene vergadering van directeur en onderwijzers heeft ten minste eenmaal 's jaars plaats en verder zoo dikwijls de directeur die noodig acht, of bij daartoe van ten minste twee onderwijzers een met redenen omkleed schriftelijk verzoek ontvangt.

In het laatste geval wordt de vergadering belegd binnen acht dagen nadat het verzoek is ingekomen. Van deze vergaderingen wordt tijdig kennis gegeven aan den districts- en aan den arrondissements-schoolopziener, met vermelding der zaken die te behandelen zijn.

De vergadering van directeur en onderwijzers benoemt bij den aanvang van het schooljaar een der leden tot secretaris gedurende dat tijdperk.

Artikel 15.

Jaarlijks in de maand Januari wordt in eene vergadering van directeur en onderwijzers het programma der lessen voor het volgende schooljaar opgemaakt en vóór 1 Februari door den directeur in duplo aan den districts-schoolopziener gezonden, die het, vergezeld van zijne op- of aanmerkingen, vóór 15 Februari aan de goedkeuring van Onzen voornoemden Minister onderwerpt.

Dit programma vermeldt het aantal uren wekelijks voor elk vak bestemd, de namen van de onderwijzers die de lessen geven, de te gebruiken boeken en den omvang van het onderwijs in de verschillende vakken in elke klasse.

De directeur zendt aan den districts- en aan den arrondissements-schoolopziener ieder een afschrift van het goedgekeurde programma.

Artikel 16.

De directeur is belast met de zorg voor de bibliotheek en de leermiddelen; hij maakt daarvan een catalogus en houdt dien geregeld bij.

Geen aankopen of bestellingen geschieden dan met voorkennis van den districts-schoolopziener.

§ 3. Van de kweekelingen.

Artikel 17.

Jaarlijks vóór 1 Maart wordt door den directeur, na oproeping in een of meer dagbladen, de gelegenheid tot inschrijving van nieuwe kweekelingen opengesteld.

Artikel 18.

Wie tot de normaallessen wenschte toegelaten te worden, moet op 1 April den leeftijd van 14 jaar, voor de voorbereidende klasse den leeftijd van 12 jaar bereikt hebben.

Hij legt over:

1°. zijne geboorte-akte;

2°. een of meer getuigschriften, waaronder, zoo hij bij eene lagere school werkzaam is geweest, een getuigschrift van het hoofd dier school;

3°. eene verklaring van ouders of voogden, dat zij voornemens zijn hem voor het onderwijs te bestemmen.

Artikel 19.

Op een door den districts-schoolopziener, in overleg met den directeur te bepalen dag, leggen de ingeschrevenen een examen af ten blyke dat zij het onderwijs met vrucht kunnen volgen. Dit examen bepaalt zich tot de vakken *a-i* van art. 2 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals dat artikel luidt na de daarin bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) gebrachte wijzigingen, en wordt ten overstaan van den districts-schoolopziener door directeur en onderwijzers afgenomen.

Zij besluiten bij volstekte meerderheid wie als kweekeling zullen worden toegelaten. Staking van stemmen verhindert de toelating.

Artikel 20.

De toelating geschiedt in den regel bij het begin van den cursus.

Indien tusschentijds kweekelingen zich aanmelden, beslist de districts-schoolopziener, op voorstel van den directeur, of er redenen bestaan om, na afgelegd examen, van dien regel af te wijken.

Artikel 21.

Zij die, zonder het onderwijs aan de normaalrichting te hebben bijgewoond, tot eene der hoogere klassen wenschen te worden toegelaten, leggen een examen af ten blijk dat zij in staat zijn het onderwijs in die klasse met vrucht te volgen.

De bepalingen van de artikelen 19 en 20 zijn ook op dit examen van toepassing.

Artikel 22.

Jaarlijks, bij het einde van den cursus, wordt in eene vergadering van directeur en onderwijzers bepaald welke kweekelingen tot eene hoogere klasse zullen overgaan. Het besluit wordt bij volstrekte meerderheid van stemmen genomen. Staking van stemmen verhindert den overgang.

Artikel 23.

Aan kweekelingen der Rijksnormaallessen kan in bijzondere gevallen door Onzen voornoemden Minister een jaarlijksche Rijkstoelage worden verleend, tot een door hem te bepalen bedrag. Boeken en leermiddelen kunnen hun kosteloos verstrekt worden.

Artikel 24.

Gevallen van ziekte uitgezonderd, mogen de kweekelingen, zonder toestemming van den directeur, geen lessen verzuimen. Van elke verhindering wegens ziekte wordt hem zoo spoedig mogelijk kennis gegeven. Een attest van den geneesheer moet worden overgelegd, indien de ziekte langer dan tien dagen duurt.

Artikel 25.

Hun die zich schuldig maken aan onbetamelijk gedrag, gebrek aan ijver, herhaald plichtverzuim, kan het bijwonen der lessen voor ten hoogste veertien dagen door den directeur worden ontzegd. Acht de directeur of een van de onderwijzers verwijdering voor langeren tijd of voor altijd noodzakelijk, dan wordt zoodanig voorstel in eene vergadering van directeur en onderwijzers behandeld en daarop een besluit genomen.

Dit met redenen te omkleeden besluit wordt door den directeur aan den districts-schoolopziener ter goedkeuring gezonden.

Eerst nadat deze verleend is kan het uitvoering erlangen. Moet een kweekeling, die in het genot eener Rijkstoelage is, voor altijd verwijderd worden, dan wordt het besluit der vergadering door den districts-schoolopziener, vergezeld van zijn advies, aan de goedkeuring van Onzen voornoemden Minister onderworpen.

§ 4. Van het toezicht.

Artikel 26.

Met het toezicht over de Rijksnormaallessen is de districts-schoolopziener belast, tot wiens amtsgebied de inrichtingen behooren.

Artikel 27.

De inspecteur roept eenmaal 's jaars de districts-schoolopziener binnen den kring zijner inspectie bijeen, ter bespreking van de belangen der Rijksnormaallessen in hun amtsgebied.

Behoort bij Koninklijk besluit van 29 Juni 1890, n°. 16 (*Staatsblad* n°. 97).

Mij bekend,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

TABEL A, bedoeld in artikel 3 der Regelen, behoorende bij het Koninklijk besluit van 29 Juni 1890, n°. 16 (*Staatsblad* n°. 97).

V A K K E N.	Eerste klasse.	Tweede klasse.	Derde klasse.	Vierde klasse.	Geheel getal lesuren.
Nederlandsche taal, lezen en schrijven	4	4	3	3	14
Vaderlandsche geschiedenis	1	1	2	2	6
Aardrijkskunde	2	2	1	1	6
Rekenkunde.	2	2	2	2	8
Kennis der natuur.	2	2	2	2	6
Zang.	1	1	1	1	2
Handteekenen	2	2	2	2	4
Gymnastiek.	1	1	1	1	3
Nuttige handwerken voor meisjes	2	2	2	2	4
Fransche taal	2	2	2	2	6
Wiskunde	2	2	2	2	6
Paedagogiek.	2	2	2	2	4
	8		7		
Getal uren.	11	13	15	15	69

Mij bekend,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

TABEL II, bedoeld in artikel 3 der Regelen, behoorende bij het Koninklijk besluit van 29 Juni 1890, n°. 16, (*Staatsblad* n°. 97).

V A K K E N.	Eerste klasse.	Tweede klasse.	Derde klasse.	Vierde klasse.	Geheel getal lesuren.
Nederlandsche taal, lezen en schrijven	4	4	3	3	14
Vaderlandsche geschiedenis	1	1	2	2	6
Aardrijkskunde	2	2	1	1	6
Rekenkunde	2	2	2	2	8
Kennis der natuur	2	2	2	2	6
Zang	1	1	1	1	2
Handteekenen	2	2	2	2	4
Gymnastiek	1	1	1	1	2
Nuttige handwerken voor meisjes	2	2	2	2	4
Paedagogiek	2	2	2	2	4
	8		6		
Getal uren	9	9	12	12	56

Mij bekend,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
DE SAVORNIN LOHMAN.

BESLUIT van den 13den September 1890 (Staatsblad n°. 154), ter uitvoering van art. 45 der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175).

WIJ WILLEM III, EIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandse Zaken, van 7 Augustus 1892, n°. 4160^a, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat door Ons voorschriften moeten gegeven worden tot uitvoering van art. 45 der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (Staatsblad n°, 175);

Gelet op art. 5 van laatstgenoemde wet;

Den Raad van State gehoord (advies van 2 September 1890, n°. 29);

Gezien het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 9 September 1890, n°. 4999, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Artikel 1.

Jaarlijks in de eerste helft der maand Februari doen Gedeputeerde Staten aan Onzen Minister, die met de uitvoering der wet tot regeling van het lager onderwijs is belast, opgaaf:

1°. van het aantal kinderen dat op elk der lagere scholen der gemeenten in buone provincie op den vijftienden dag der maand Januari van dat jaar als werkelijk schoolgaande bekend stond;

2°. van de vakken, waarin aan elk dier scholen onderwijs wordt gegeven;

3°. van het bedrag van het schoolgeld dat per jaar en per leerling geheven wordt voor iedere school afzonderlijk;

4°. van het aantal onderwijzers dat, ingevolge het bepaalde bij de artt. 23 en 24 der wet, aan elke school moet verbonden zijn;

5°. van het aantal onderwijzers aan elk der scholen op 1 Januari van dat jaar verbonden boven het minimum bij art. 24 der wet gesteld, voor zoover dat voor de Rijksbijdrage in aanmerking komt;

6°. van de som die door het Rijk overeenkomstig art. 45 der wet verschuldigd is voor de onderwijzers sub 4 en 5 bedoeld, per school en per gemeente.

Scholen, waarvoor het schoolgeld tachtig gulden of

meer per leerling en per jaar bedraagt, worden in die opgaaf niet opgenomen.

Indien de bijdrage in de jaarwedden van onderwijzers, volgens het bij de wet van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175) gewijzigd art. 45 der wet van 8 December 1878 (Staatsblad n°. 127) over eenig dienstjaar voor eene gemeente minder mocht bedragen dan de som der Rijksvergoeding in de kosten van het lager onderwijs, niet medegerekend die voor het stichten van schoollokalen en onderwijzerswoningen en het aanschaffen van noodzakelijke meubelen bij eerste inrichting van nieuwe lokalen, waarop die gemeente krachtens evengenoemd wetsartikel, zooals dat luidt volgens de wet van 11 Juli 1884 (Staatsblad n°. 123) over 1889 aanspraak kon doen gelden, zenden Gedeputeerde Staten, in plaats van de bij het eerste lid van dit artikel bedoelde opgaaf, aan Onzen voornoemden Minister eene opgaaf van de door hen goedgekeurde sommen die op de begroting van de gemeente voor het dan begonnen dienstjaar zijn uitgetrokken voor de kosten van het lager onderwijs, vermeld in art. 44 der wet onder letter a—d en onder e, voor zoover betreft het huren van schoollokalen en onderwijzerswoningen.

Deze opgaaf bevat tevens het cijfer van het Rijkssubsidie aan de gemeente, tot bestrijding van jaarwedden van onderwijzers bij de lagere scholen, toegekend vóór het in werking treden der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127).

Ten aanzien der gemeenten, bedoeld in het 3de lid van dit artikel, doen Gedeputeerde Staten opgaaf van de sommen, nader door hen goedgekeurd of krachtens art. 212 der wet van 29 Juni 1851 (Staatsblad n°. 85) door hen op de gemeentebegroting gebracht voor de kosten in dat lid omschreven, aan Onzen voornoemden Minister, binnen veertien dagen na dagteekening van hun besluit.

Het derde lid van dit artikel is niet van toepassing wanneer de gemeente over eenig dienstjaar de bijdrage in de jaarwedden van onderwijzers, volgens het bij de wet van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175) gewijzigd art. 45 der wet van 17 Augustus (Staatsblad n°. 125), heeft genoten.

Artikel 2.

Onze voornoemde Minister stelt het voorschot vast waarop elke gemeente over een dienstjaar aanspraak heeft en doet daarvan mededeeling aan Gedeputeerde Staten.

Van dit voorschot wordt telken drie maanden na de vaststelling door het Rijk aan de gemeente een vierde gedeelte uitbetaald.

Artikel 3.

Bij het verschijnen van een betalingstermijn ten laste van de gemeente voor de voldoening van de kosten van het stichten, verbouwen of aankopen van schoollokalen en nadat bij de gemeente zal zijn ontvangen de declaratie ter invordering van het deswege verschuldigde, zendt het bestuur der gemeente aan Gedeputeerde Staten een declaratie in van hetgeen door het Rijk aan de gemeente verschuldigd is voor de vergoeding van 25% van het bedrag dier kosten. Het gemeentebestuur voegt daarbij een gewaarmerkt

afschrift van de declaratie van den aannemer van het stichten of verbouwen van het schoollokaal of van den verkoop van het schoollokaal of het daartoe bestemd terrein en voorziet dat stuk vooraf van eene verklaring ten blijke dat hetgeen de aannemer of verkooper te dier zake aan de gemeente in rekening brengt, door haar onvergolden en deugdelijk verschuldigd is.

Gedeputeerde Staten zenden de declaratie met hare bijlagen aan onze voornoemden Minister, voorzien van hunne daarop te stellen verklaring, ten blijke uit welke begroting der gemeente de kosten, waarvan in die declaratie 25% als vergoeding aan het Rijk wordt in rekening gebracht, te betalen zijn.

De betaling der declaratiën geschiedt binnen vier weken nadat zij bij Onzen voornoemden Minister zullen zijn overgebracht en door dezen in orde zijn bevonden.

Artikel 4.

Jaarlijks in de maand Januari, zoodra de rekening over het voorlaatste jaar van elke gemeente in hunne provincie is vastgesteld, doen Gedeputeerde Staten aan onzen voornoemden Minister opgaaft:

1°. van het aantal kinderen dat op elke der lagere scholen der gemeenten in hunne provincie op den vijftienden dag der maand Januari van het voorlaatste jaar of, indien de school in den loop van dat jaar geopend is, op den laatsten dag der maand volgende op die der opening, als wettelijk schoolgaande bekend stond;

2°. van de vakken, waarin aan elk dier scholen onderwijs werd gegeven;

3°. van het bedrag van de opbrengst der schoolgelden per school, alsmede per leerling en per jaar;

4°. van de namen en voornamen en ouderdom der onderwijzers, die ter voldoening aan de eischen in de artt. 23 en 24 der wet gesteld, en die boven het in laatstgemeld wetsartikel bepaalde minimum voor zoover laatstbedoelden voor eene Rijksbijdrage in aanmerking komen, in het voorlaatste jaar aan de school verbonden zijn geweest, met aanduiding van de akten van bekwaamheid die zij bezitten en het tijdvak gedurende hetwelk zij in dat jaar aan de school werkzaam zijn geweest.

5°. van de som die door het Rijk overeenkomstig art. 45 der wet verschuldigd is voor elken onderwijzer, per school en per gemeente;

6°. van de som die blijkens de vastgestelde rekening der gemeente door haar is uitgegeven voor het stichten, verbouwen en aankopen van schoollokalen, het aandeel dat in die kosten ten laste van anderen is gekomen of op andere wijze is gevonden, het zuiver bedrag waarvan de Rijksvergoeding van 25% verschuldigd is en het bedrag dier vergoeding.

Scholen, waarvan de opbrengst der schoolgelden gemiddeld tachtig gulden of meer per leerling en per jaar opleveren, worden in die opgave alleen opgenomen met betrekking tot de kosten sub 6°. vermeld.

Indien de bijdrage in de jaarwedden van onderwijzers volgens het bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) gewijzigd art. 45 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) over eenig dienstjaar voor eene gemeente minder mocht bedragen dan de som der Rijksvergoeding in de kosten van het lager onderwijs, niet medegerekend die voor het stichten van schoollokalen en onderwijzerswoningen en het aanschaffen van noodzakelijke schoolmeubelen bij eerste inrichting van nieuwe lokalen, waarop die gemeente krachtens evengenoemd wetsartikel, zooals dat luidt volgens de wet van 11 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 123), over 1889 aanspraak kon doen gelden, zenden Gedeputeerde Staten, in plaats van de bij het eerste lid van dit artikel bedoelde opgaven, aan onzen voornoemden Minister eene opgave van het bedrag der kosten die, blijkens de vastgestelde rekening over het voorlaatste jaar door die gemeente zijn gemaakt en naar den regel van art. 45, zooals dat luidt volgens laatstgenoemde wet, aanspraak geven op de Rijksvergoeding van 30%.

Voor zooveel betreft gemeenten wier rekening op boven-

genoemd tijdstip nog niet is vastgesteld, geschiedt de opgave in het eerste of wel die in het derde lid van dit artikel bedoeld, telkens binnen veertien dagen na vaststelling der rekening.

Het derde lid van dit artikel is niet van toepassing wanneer de gemeente over een dienstjaar de bijdrage in de jaarwedden van onderwijzers, volgens het bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) gewijzigd art. 45 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), heeft genoten.

Artikel 5.

Onze voornoemde Minister regelt het juiste cijfer van het bedrag, waarop elke gemeente over dat dienstjaar aanspraak heeft als uitkeering, nadat de opgave, bedoeld in art. 4, bij hem zal zijn ontvangen.

Hij doet daarvan mededeeling aan Gedeputeerde Staten.

Het verschil tusschen het bedrag van de verschuldigde uitkeering en dat van het door de gemeente genotene, beiden tot eenzelfde dienstjaar betrekking hebbende, wordt, hetzij ten laste van een volgend dienstjaar aan de gemeente uitgekeerd, hetzij op het voorschot over een volgend dienstjaar verhaald, al naar gelang het genoemd verschil ten voordeele van de gemeente of van het Rijk is.

Artikel 6.

Jaarlijks onderzoekt Onze voornoemde Minister, voor zooveel betreft de in dit besluit bedoelde kosten, de verzamelingen en bijlagen van eenige gemeente-rekeningen.

Hij zendt ze aan Gedeputeerde Staten terug met mededeeling van de opmerkingen waartoe zijn onderzoek heeft geleid en wijzigt, zoo noodig, het bedrag der uitkeering.

Artikel 7.

De opgaven in de artikelen 1 en 4 en de declaratiën in artikel 3 vermeld, worden opgemaakt in den vorm door Onzen Minister voorgeschreven. Die opgaven worden voor de eerste maal ingezonden over het dienstjaar 1891.

Artikel 8.

Waar dit besluit van onderwijzers spreekt, worden onderwijzeressen geacht evenzeer te zijn aangeduid.

Artikel 9.

Ons besluit van 3 October 1884 (*Staatsblad* n°. 206) blijft voor het dienstjaar 1889 en Ons besluit van 23 December 1889 (*Staatsblad* n°. 189) blijft voor het dienstjaar 1890 van kracht, doch met dien verstande, dat het verhaal van hetgeen de gemeente over die dienstjaren bij voorschot te veel mocht hebben genoten, zal plaats vinden op het voorschot dat krachtens art. 3 van Ons tegenwoordig besluit zal worden toegekend.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan Onzen Minister van Financiën, aan den Raad van State en aan de Algemeene Rekenkamer.

Het Loo, den 13den September 1890.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOEMAN.

Uitgegeven den achttienden September 1890.

De Minister van Justitie,

RUYS VAN BERENROEK.

BIJLAGE X.

BESLUIT van den 17den December 1890 (Staatsblad n°. 180), tot intrekking van de Koninklijke besluit n van 27 Maart 1885 (Staatsblad n°. 74), 2 April 1887 (Staatsblad n°. 47) en 19 Maart 1888 (Staatsblad n°. 51) en tot regeling van den omvang van het examen, bedoeld in art. 63 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175), van de wijze van afneming en van hetgeen verder tot dit examen betrekking heeft.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA,
BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES
VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

WIJ E M M A, KONINGIN-WEDUWE, REGENTES VAN HET
KONINKRIJK,

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche
Zaken, van 30 October 1890, n°. 3780*, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat het, na de wijziging van de wet tot
regeling van het lager onderwijs, van 17 Augustus 1878
(Staatsblad n°. 127), bij die van 8 December 1889 (Staats-
blad n°. 175), noodig is, de Koninklijke besluiten van 27
Maart 1885 (Staatsblad n°. 74), 2 April 1887 (Staatsblad
n°. 47) en 19 Maart 1888 (Staatsblad n°. 51), ter uitvoe-
ring van art. 63 der eerstgenoemde wet, te herzien;

Den Raad van State gehoord (advies van 18 November
1890, n°. 24);

Gelet op het nader rapport van voornoemden Minister,
van 12 December 1890, n°. 4500, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Artikel 1.

Het getal der commissiën, belast met het afnemen der
examens ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als
hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres, bedraagt zooveel
als de Minister, die met de uitvoering der wet tot regeling
van het lager onderwijs belast is, telken jare naar beviud
van zaken raadzaam zal oordeelen.

Artikel 2.

Elke commissie bestaat uit ten minste zeven leden. Hun
kunnen zoo noodig zeven plaatsvervangers worden toege-
voegd.

Artikel 3.

De voornoemde Minister wijst een der leden van de com-
missie tot voorzitter en een tot ondervoorzitter aan. De
commissie benoemt een ander harer leden tot secretaris.

Artikel 4.

De voorzitter wijst de lokalen aan, waar de examens
worden afgenomen.

Artikel 5.

De examens worden mondeling en schriftelijk afgelegd.
De omvang der kennis, die in elk vak van de adspira-
nten kan worden gevorderd, is aangewezen bij het pro-
gramma aan dit besluit gehecht.

Artikel 6.

Het mondeling examen strekt zich uit tot al de in het
programma vermelde vakken.

Het schriftelijk examen omvat de volgende vakken:

- het schrijven;
- de Nederlandsch taal;
- het rekenen;
- de methode van onderwijs en opvoeding.

Artikel 7.

Het examen loopt voor iederen aspirant binnen drie
dagen ten einde.

Eén dag is bestemd voor het schriftelijk werk; twee
dagen worden aan het mondeling onderzoek en het hand-
teekenen besteed. Het schrijven kan, zoo noodig, bij het
mondeling gedeelte behandeld worden.

Het examen duurt op één dag voor ieder der aspiranten
niet langer dan zeven uren.

Bij het mondeling onderzoek worden de aspiranten af-
zonderlijk ondervraagd; het vangt aan ten minste 14 da-
gen na het schriftelijk examen.

Artikel 8.

De voorzitter van elke commissie roept de leden vóór
den aanvang der examens bijeen ter plaatse, waar ze zul-
len gehouden worden. De commissie verdeelt zich alsdan
in sub-commissiën, welke ieder in het bijzonder belast
worden met het onderzoek in één of meer verschillende
vakken.

Voor ieder vak wordt een lid aangewezen als examina-
tor; deze is belast met het nazien van het daarvoor ver-
richte schriftelijk werk en voorts nog een lid om dat
schriftelijk werk mede na te zien en ook het mondeling
examen bij te wonen. Dezelfde persoon kan met het exa-
mineeren in meer dan één vak worden belast.

In de gemelde bijeenkomst wordt tevens het plan voor
de inrichting der examens vastgesteld en worden de leden
der commissie aangewezen, wien het toezicht op het ma-
ken van het schriftelijk werk is opgedragen.

Artikel 9.

In dezelfde, of zoo noodig, in eene volgende bijeen-
komst worden de opgaven voor het schriftelijk werk vast-
gesteld.

Artikel 10.

Het schriftelijk werk wordt door de aspiranten onder
voortdurend toezicht gemaakt.

Het gebruik van hulpmiddelen is daarbij verboden.

Hun, die zich aan eenig bedrog bij het examen schuldig maken, wordt terstond de verdere deelneming aan het examen ontzegd.

Het schriftelijk werk van iedere groep aspiranten moet nagezien zijn vóór den aanvang van het mondeling examen van die groep.

Artikel 11.

Aan het oordeel over de kennis der aspiranten neemt de geheele commissie deel, gehoord de sub-commissiën, die het examen hebben afgenomen.

Het oordeel wordt uitgedrukt door een der cijfers van 1 tot 10, aan welke de volgende beteekenis is te hechten:

- 10 uitmuntend;
- 9 zeer goed;
- 8 goed;
- 7 ruim voldoende;
- 6 voldoende;
- 5 twijfelachtig;
- 4 onvoldoende;
- 3 zeer onvoldoende;
- 2 gering;
- 1 zeer gering.

Artikel 12.

Omtrent den uitslag van het examen wordt geene beslissing genomen in eene vergadering, waarin meer dan twee leden niet aan de stemming deelnemen.

De beslissing, zoowel omtrent de waardeering bij elk vak, als omtrent den uitslag van het examen, wordt bij meerderheid der uitgebrachte stemmen genomen. Staking van stemmen wordt geacht eene beslissing te zijn in den voor den geëxamineerde minst gunstigen zin.

Artikel 13.

De uitslag van het examen wordt dadelijk aan de geëxamineerden medegedeeld; de toegekende akten van bekwaamheid worden zoo spoedig mogelijk uitgereikt.

Artikel 14.

Zoowel de afgewezen aspiranten als zij, wier examen voldoende is geweest, ontvangen van de examen-commissie eene schriftelijke mededeeling van den uitslag van hun examen in elk vak.

Bovendien worden na afloop van het examen aan elken aspirant, die dit verlangt, omtrent het door hem afgelegd examen mondeling inlichtingen gegeven.

Vóór den afloop van het geheele examen worden aan de aspiranten geenerlei inlichtingen omtrent den uitslag van het onderzoek in eenig vak verstrekt.

Artikel 15.

De commissiën zenden aan den voornoemden Minister een proces-verbaal van hare zittingen, eene lijst, bevattende de namen en voornamen, de geboorte- en woonplaatsen en de dagteekeningen van geboorte der toegelaten geëxamineerden, benevens eene opgave van het getal der afgewezenen en van het getal dergenen, die zich tijdens het examen hebben teruggetrokken.

Artikel 16.

De voorzitters en leden der commissiën genieten, voor zooveel betreft de hun bij art. 62 der wet toegekende vacatiegelden, zes gulden voor elken dag, waarop zij het examen of eene daartoe betrekkelijke vergadering der commissie bijwonen.

Artikel 17.

Dit besluit treedt in werking op 1 Januari 1891.

Met gelijke dagteekening worden de Koninklijke besluiten van 27 Maart 1885 (*Staatsblad* n°. 74), 2 April 1887 (*Staatsblad* n°. 47) en 19 Maart 1888 (*Staatsblad* n°. 51) ingetrokken.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 17den December 1890.

E M M A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

Uitgegeven den twee en twintigsten December 1890.

De Minister van Justitie,

RUYS VAN BEERENBROEK.

PROGRAMMA van het examen ter verkrijging eener akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres.

De vereischten zijn:

1°. Het lezen.

Nauwkeurig en natuurlijk lezen met eene beschaafde uitspraak. De lezer moet daarbij blijken geven, dat hij het gelezene verstaat.

2°. Het schrijven.

Vaardigheid in het schrijven, te beoordeelen naar een schoonschrift en naar eene proeve op het schoolbord.

3°. De Nederlandsche taal.

a. Kennis van de beginselen der spraakkunst, en wel:

de leer van den zin, de onderscheiding der woordsoorten, de beteekenis en het gebruik der buigingsvormen; de hoofdzaken uit het gebied der woordvorming; de spelregels.

b. Eenige bekendheid met de voornamste voortbrengselen der Nederlandsche letterkunde, vooral van lateren tijd.

c. Vaardigheid om zich juist en gemakkelijk uit te drukken.

Zij wordt beoordeeld naar de wijze, waarop de vragen, bij het mondeling examen gedaan, zijn beantwoord, en naar het gemaakte schriftelijk werk.

4°. Het rekenen.

Grondige kennis der theorie van het rekenen met inbegrip van de leer der evenredigheden, van de evenredige afhankelijkheid der grootheden, van de worteltrekkingen van de reken- en meetkundige reeksen.

Vaardigheid in het oplossen, zoowel uit het hoofd als schriftelijk, van rekenkundige vraagstukken.

5°. De aardrijkskunde.

Kennis van de hoofdzaken der natuurkundige aardrijkskunde; eenige kennis van de wiskundige aardrijkskunde, waarbij het moet blijken, dat de aspiranten gebruik weten te maken van de aardglobe; algemeene kennis van de belangrijkste landen en volken der aarde, en van Europa, Nederland en zijne bezittingen meer in het bijzonder.

6°. De geschiedenis.

Eenige kennis van de volken der oudheid; bekendheid met de hoofdelementen uit de geschiedenis der middeleeuwen en de nieuwe geschiedenis, inzonderheid met de voor-

naamste gebeurtenissen der 19de eeuw; kennis van de geschiedenis van ons vaderland en zijne bezittingen.

7°. *De kennis der natuur.*

Kennis van de beginselen der natuurkunde; van de samenstelling der dampkringslucht en van de eenvoudigste verbrandings-verschijnselen. Kennis van den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam en van de beginselen der plant- en dierkunde.

8°. *Het handteekenen.*

a. Bedrevenheid in het teekenen op papier van eene niet al te samengestelde vlakversiering naar een plaat.

b. Bedrevenheid in het schetsen en schaduwen naar de natuur van een groep meetkundige lichamen.

c. Kennis van de hoofdbeginnelsen der doorzichtkunde.

d. Kennis van een goeden leergang voor het teekenonderwijs in de lagere school.

9°. *De methode van onderwijs en opvoeding.*

a. Duidelijke begrippen van de wijze, waarop het schoolonderwijs dienstbaar kan gemaakt worden aan de verstandelijke en zedelijke vorming der leerlingen.

b. Kennis van de algemeene inrichting der lagere school, van de indeeling der klassen en van het klassikaal onderwijs.

c. Kennis van de algemeene onderwijskunde en van de meest gebruikte leerwijzen voor elk vak bij het lager onderwijs in het bijzonder.

d. Eenige kennis van de geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs, vooral in ons vaderland en die van het Nederlandsch schoolwezen.

Behoort bij Koninklijk besluit van 17 December 1890 (*Staatsblad* n°. 180).

Mij bekend,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
DE SAVORNIN LOHMAN.

BESLUIT van den 17den December 1890 (Staatsblad n°. 181), tot vaststelling van bepalingen voor het examen, bedoeld in artikel 65 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1839 (Staatsblad n°. 175) ter verkrijging eener akte van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in het vak, vermeld onder p in artikel 2 der eerstgenoemde wet.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Wij EMMA, Koningin-Weduwe, Regentes van het Koninkrijk;

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken, van 30 October 1890, n°. 3315^a, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat het noodig is bepalingen vast te stellen voor het examen bedoeld in art. 65 der wet tot regeling van het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1839 (Staatsblad n°. 175), ter verkrijging eener akte van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in het vak, vermeld onder p in artikel 2 der eerstgenoemde wet;

Den Raad van State gehoord (advies van 18 November 1890, l. n°. 28);

Gelet op het nader rapport van den voornoemden Minister, van 12 December 1890, n°. 4501, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan, te bepalen:

1°. dat het examen, bedoeld in art. 65 der wet tot regeling van het lager onderwijs ter verkrijging eener akte van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in het vak, genoemd onder p in art. 2 der wet, mondeling en schriftelijk wordt afgelegd;

2°. dat bij het afnemen van dit examen het programma, aan dit besluit gehecht, tot leidraad zal strekken;

3°. dat dit besluit in werking treedt op 1 Januari 1891.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de

uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 17den December 1890.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
DE SAVORNIN LOHMAN.

Uitgegeven den twee en twintigsten December 1890.

De Minister van Justitie,
RUYS VAN BEERENBROEK.

PROGRAMMA van het examen ter verkrijging eener akte van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in het vak, vermeld onder p in art. 2 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1839 (Staatsblad n°. 175), naar aanleiding van art. 65 der eerstgenoemde wet.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de vlakke meetkunde, de vlakke driehoeksmeting en de stereometrie.

b. Kennis van de lagere algebra tot en met de vierkantsvergelijkingen, alsmede van de rekenkundige en meetkundige reeksen en de logaritmen.

c. Vaardigheid in de oplossing van eenvoudige stellingen meetkundige vraagstukken.

Behoort bij Koninklijk besluit van 17 December 1890 (Staatsblad n°. 181).

Mij bekend,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
DE SAVORNIN LOHMAN.

BIJLAGE Z.

BESLUIT van den 17den December 1890 (Staatsblad n°. 182), tot vaststelling van een programma voor het examen, bedoeld in art. 65bis, der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), zooals die is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175), ter verkrijging eener akte van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in het vak, vermeld onder j in art. 2 der eerstgenoemde wet, tot regeling van de wijze van afneming en van hetgeen verder tot dit examen betrekking heeft.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Wij EMMA, Koningin-Weduwe, Regentes van het Koninkrijk;

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken, van 30 October 1890, n°. 3779², afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat het ten gevolge van de aanvulling welke art. 65bis der wet tot regeling van het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127) bij de wet van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175) heeft verkregen, noodig is, vast te stellen een programma voor het examen ter verkrijging eener akte van bekwaamheid in het vak, vermeld onder j in art. 2 der eerstgenoemde wet, en te regelen de wijze van afneming en hetgeen verder tot dit examen betrekking heeft;

Den Raad van State gehoord (advies van 18 November 1890, n°. 26);

Gelet op het nader rapport van den voornoemden Minister, van 12 December 1890, n°. 4502, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Artikel 1.

Het getal der commissiën, belast met het afnemen der examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in het vak, onder j in art. 2 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175), genoemd, bedraagt twee of zooveel meer als de Minister, die met de uitvoering der wet tot regeling van het lager onderwijs belast is, telken jare naar bevind van zaken raadzaam zal oordeelen.

Artikel 2.

Elke commissie bestaat uit ten minste vijf leden: één der inspecteurs van het lager onderwijs of één der districts-schoolopzieners, die tevens het voorzitterschap bekleedt, en ten minste twee mannelijke en twee vrouwelijke leden.

De commissie verdeelt zich in twee afdelingen, eene voor het onderzoek van de mannelijke aspiranten, waarin de mannelijke leden zitting nemen, eene voor het onderzoek der vrouwelijke aspiranten, waarin de vrouwelijke

leden zitting nemen; de voorzitter heeft als lid en voorzitter in beide afdelingen zitting.

Aan de commissie kan een districts-schoolopziener als plaatsvervanger van den voorzitter, en kunnen een mannelijk en een vrouwelijk plaatsvervangend lid worden toegevoegd.

Artikel 3.

Bij het afnemen van het examen zal als lei-raad strekken het programma, aan dit besluit gehecht.

Artikel 4.

De voorzitter van elke commissie maakt door middel van de *Nederlandsche Staatscourant* het tijdstip bekend, waarop de werkzaamheden der commissiën zullen aanvangen en den termijn binnen welchen ieder, die tot het afleggen van examens verlangt te worden toegelaten, zich schriftelijk kan aanmelden bij den voorzitter der commissie, voor welke hij verlangt te verschijnen.

De dag en de plaats van het examen worden door den voorzitter aan de aspiranten bekend gemaakt.

Artikel 5.

Het examen wordt in het openbaar gehouden, behalve voor zooveel de vrouwelijke aspiranten betreft.

Artikel 6.

De voornoemde Minister wijst de plaatsen aan, waar de commissiën hare zittingen zullen houden.

De lokalen, waar de examens worden afgenomen, worden door den voorzitter van elke commissie aangewezen.

Artikel 7.

De voorzitter van elke der commissiën roept de leden vóór den aanvang der examens bijeen ter plaatse, waar die zullen worden gehouden.

In deze bijeenkomst wordt het plan voor de inrichting der examens vastgesteld.

Artikel 8.

Het oordeel over de bekwaamheid der geëxamineerden wordt uitgedrukt door een der cijfers van 1 tot 10, aan welke de volgende beteekenis is te hechten:

- 10 uitmuntend;
- 9 zeer goed;
- 8 goed;
- 7 ruim voldoende;
- 6 voldoende;
- 5 twijfelachtig;
- 4 onvoldoende;
- 3 zeer onvoldoende;
- 2 gering;
- 1 zeer gering.

Artikel 9.

Omtrent het toekennen der in het vorige artikel vermelde cijfers en den uitslag van het examen, wordt door iedere afdeling eener commissie bij meerderheid van stemmen beslist.

Artikel 10.

De uitslag van het examen wordt dadelijk aan de geëxamineerden, die zich ter plaatse bevinden, medegedeeld. De toegekende akten worden zoo spoedig doenlijk kosteloos uitgereikt.

Artikel 11.

Elke commissie zendt aan den voornoemden Minister een proces-verbaal van hare zittingen, eene lijst, bevattende de namen en voornamen, de geboorte- en woonplaatsen en de dagteekeningen van geboorte der toegelaten geëxamineerden, benevens eene opgave van het getal der afgewezenen, en van het getal dergenen, die zich tijdens het examen hebben teruggetrokken.

Artikel 12.

De leden en de plaatsvervangende leden der commissiën, met uitzondering van de voorzitters en hunne plaatsvervangers, genieten uit 's Rijks kas vacatiegelden, ten bedrage van zes gulden voor elken dag, waarop zij het examen of eene daartoe betrekkelijke vergadering der commissie bijwonen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 17den December 1890.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

Uitgegeven den twee en twintigsten December 1890.

De Minister van Justitie,

RUYS VAN BEERENBROEK.

PROGRAMMA van het examen ter verkrijging eener akte van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in het vak, vermeld onder *f* in artikel 2 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), naar aanleiding van artikel 65bis der eerstgenoemde wet.

De vereischten zijn:

Enige bedrevenheid in het doen uitvoeren van en bekendheid met bewegingsspel en de vrije en ordeoefeningen der gymnastiek zonder toestellen — stokken, halters en springtouwen hieronder niet begrepen — voor leerlingen van beiderlei sekse en van den leeftijd, waarop zij de lagere school bezoeken.

Behoort bij Koninklijk besluit van 17 December 1890 (*Staatsblad* n°. 182).

Mij bekend,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

BIJLAGE AA.

BESLUIT van den 17den December 1890 (Staatsblad n°. 183), tot intrekking van de Koninklijke besluiten van 3 Februari 1881 (Staatsblad n°. 25), 13 Augustus 1881 (Staatsblad n°. 149) en 18 Februari 1883 (Staatsblad n°. 23) en tot vaststelling van programma's voor het examen ter verkrijging eener akte van bekwaamheid, bedoeld in art. 56, onder a, der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), zoodat die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175), alsmede tot regeling van de wijze van afneming en van hetgeen verder tot dit examen betrekking heeft.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Wij EMMA, Koningin-Weduwe, Regentes van het Koninkrijk;

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken, van 30 October 1890, n°. 3287^a, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat het na de wijziging van de wet tot regeling van het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127), bij die van 8 December 1889 (Staatsblad n°. 175) noodig is, de Koninklijke besluiten van 3 Februari 1881 (Staatsblad n°. 25), 13 Augustus 1881 (Staatsblad n°. 149) en 18 Februari 1883 (Staatsblad n°. 23), tot vaststelling van programma's voor het examen ter verkrijging eener akte van bekwaamheid, bedoeld in art. 56, onder a der eerstgenoemde wet en tot regeling van de wijze van afneming en van hetgeen verder tot dit examen betrekking heeft, te herzien;

Den Raad van State gehoord (advies van 18 November 1890, n°. 25);

Gelet op het nader rapport van voornoemden Minister, van 12 December 1890, n°. 4503, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Artikel 1.

De commissie, benoemd volgens art. 57 der wet tot regeling van het lager onderwijs, kiest een harer leden tot secretaris. De voorzitter wijst de lokalen aan, waar de examens worden afgenomen.

Artikel 2.

De examens worden mondeling en schriftelijk afgelegd. De omvang der kennis, die in elk vak van de aspiranten kan worden gevorderd, is aangewezen bij de programma's A, B en C, aan dit besluit gehecht.

Artikel 3.

Het mondeling examen strekt zich uit tot al de in het programma vermelde vakken.

Het schriftelijk examen omvat de volgende vakken:

- a. het schrijven;
- b. de Nederlandsche taal;
- c. het rekenen;
- d. de aardrijkskunde;
- e. de theorie van onderwijs en opvoeding.

Artikel 4.

Het examen loopt voor iederen aspirant binnen twee dagen ten einde.

Voor hen, die het examen ter verkrijging der akte, bedoeld in art. 56, onder a, met goed gevolg hebben afgelegd en bij de aangifte voor het examen eene aantekening hebben gevraagd voor de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek of voor de nuttige handwerken voor meisjes of voor deze beide vakken, wordt dat tijdvak met één dag verlengd.

De eerste dag is bestemd voor het schriftelijk werk; de tweede dag wordt aan het mondeling onderzoek en het handteekenen besteed. Het schrijven kan, zoo noodig, bij het mondeling gedeelte behandeld worden.

Het examen duurt op één dag voor ieder der aspiranten niet langer dan zeven uren.

Bij het mondeling onderzoek worden de aspiranten afzonderlijk ondervraagd; het vangt aan ten minste 8 dagen na het schriftelijk examen.

Artikel 5.

De voorzitter van elke commissie roept de leden vóór den aanvang der examens bijeen ter plaatse, waar zij zullen gehouden worden. De commissie bepaalt door welke deskundigen zij zich zal laten bijstaan, en hoe zij zich zal verdeelen om in de verschillende vakken te examineren. Voor elk vak wordt een examinerator en een bijzitter aangewezen, die te zamen belast zijn met het nazien van het schriftelijk werk voor dat vak; één van beiden moet lid der commissie zijn.

Dezelfde persoon kan voor meer dan één vak worden aangewezen.

Artikel 6.

In eene volgende bijeenkomst, waartoe ook de deskundigen kunnen worden opgeroepen, worden de opgaven voor het schriftelijk werk door de commissie vastgesteld en wordt het plan voor de inrichting van het examen geregeld.

Artikel 7.

Het schriftelijk werk wordt onder voortdurend toezicht gemaakt.

Het gebruik van hulpmiddelen is daarbij verboden.

Hun, die zich aan eenig bedrog schuldig maken, wordt terstond de verdere deelneming aan het examen ontzegd.

Artikel 8.

Aan het oordeel over de kennis der aspiranten neemt

de geheele commissie deel, na voor zooveel noodig hen, die het examen hebben afgenomen, te hebben gehoord.

Het oordeel wordt uitgedrukt door een der cijfers van 1 tot 10, aan welke de volgende beteekenis is te hechten:

- 10 uitmuntend;
- 9 zeer goed;
- 8 goed;
- 7 ruim voldoende;
- 6 voldoende;
- 5 twijfelachtig;
- 4 onvoldoende;
- 3 zeer onvoldoende;
- 2 gering;
- 1 zeer gering.

Artikel 9.

Zonder stemming worden afgewezen zij, die onvoldoende zijn bevonden in de Nederlandsche taal.

In alle andere gevallen heeft na beraadslaging eene stemming plaats.

Omtrent den uitslag van het examen wordt geene beslissing genomen in eene vergadering, waarin meer dan één lid niet aan de stemming deelnemen. De beslissing, zoowel omtrent de waardeering bij elk vak als omtrent den uitslag van het examen, wordt bij meerderheid der uitgebrachte stemmen genomen.

Staking van stemmen wordt geacht eene beslissing te zijn in den voor den geëxamineerde minst gunstigen zin.

Artikel 10.

De uitslag van het examen wordt dadelijk aan de geëxamineerden medegedeeld; de toegelaten akten van bekwaamheid worden zoo spoedig mogelijk uitgereikt.

Artikel 11.

Zoowel de afgewezen aspiranten als zij, wier examen voldoende is geweest, ontvangen van de examen-commissie eene schriftelijke mededeeling van den uitslag van hun examen in elk vak.

Bovendien worden na afloop van het examen aan iederen aspirant, die dit verlangt, omtrent het door hem afgelegd examen mondeling inlichtingen gegeven.

Vóór den afloop van het geheele examen worden aan de aspiranten geenerlei inlichtingen omtrent den uitslag van het onderzoek in eenig vak verstrekt.

Artikel 12.

De commissiën zenden zoodra mogelijk aan den voornoemden Minister een proces-verbaal van hare zittingen, eene naamlijst van de toegelaten geëxamineerden, waarvoor de modellen van Regeeringswege worden verstrekt, en eene opgave van het getal der afgewezenen en van het getal dergenen, die zich tijdens het examen hebben teruggetrokken.

Artikel 13.

De deskundigen worden, voor zooveel betreft de vergoeding voor reis- en verblijfkosten, gerangschikt in de 3de klasse van artikel 2 van het Koninklijk besluit van 5 Januari 1884 (*Staatsblad* n°. 4).

Zij genieten vacatiegelden ten bedrage van zes gulden per dag.

Artikel 14.

Dit besluit treedt in werking op 1 Januari 1891.

Met gelijke dagteekening worden de Koninklijke besluiten van 3 Februari 1881 (*Staatsblad* n°. 25), 13 Augustus 1881 (*Staatsblad* n°. 149) en 18 Februari 1883 (*Staatsblad* n°. 23) ingetrokken.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de

uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 17den December 1890.

E M M A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
DE SAVORNIN LOHMAN.

Uitgegeven den twee en twintigsten December 1890.

De Minister van Justitie,
RUYSS VAN BEERENBROEK.

A. PROGRAMMA van het examen ter verkrijging eener akte van bekwaamheid als onderwijzer en als onderwijzeres, bedoeld in art. 56, onder a, der wet tot regeling van het lager onderwijs.

De vereischten zijn:

1°. Nauwkeurig en natuurlijk lezen met eene beschaafde uitspraak. De aspiranten moeten daarbij blijk geven, dat zij het gelezene verstaan en, naar aanleiding daarvan, met eenige gemakkelijheid hunne gedachten kunnen uitdrukken.

2°. Vaardigheid in het schrijven, te beoordeelen naar een schoonschrift, groot, middelsort en klein, het laatste zoowel met loopende als met staande hand, en naar eene proeve op het schoolbord.

3°. Kennis van de beginselen der spraakkunst, en wel de hoofdzaken uit de leer van den zin, de onderscheiding der woordsoorten, de beteekenis en het gebruik der buigingsvormen en spelregels, voor zoover noodig tot het zuiver schrijven; het gebruik der leestekens; eenige bekendheid met de vorming der woorden.

4°. Vaardigheid om zijne gedachten schriftelijk juist en gemakkelijk uit te drukken, blijkende uit het schriftelijk werk.

5°. Kennis van de gronden der hoofdbewerkingen in de rekenkunde, zoowel met gewone en tiendeelige breuken als met geheele getallen; de evenredigheden; het Nederlandsche stelsel van maten en gewichten; de berekening van de grootte en de vormveranderingen van eenvoudige vlakke figuren; en de berekening van de inhouden der eenvoudigste lichamen.

Vaardigheid in het oplossen zoowel uit het hoofd als schriftelijk van eenvoudige rekenkundige vraagstukken.

6°. Algemeene kennis van de oppervlakte der aarde en van de staat- en natuurkundige aardrijksbeschrijving van Europa; eene bekendheid met Nederland en zijne bezittingen, die meer tot in bijzonderheden afdaald.

7°. Bekendheid met de gebeurtenissen van de geschiedenis des vaderlands.

8°. Kennis van de eenvoudigste natuurkundige verschijnselen.

Eenige bekendheid met het organisme van het menschelijk lichaam, vooral ten opzichte van den bloedsomloop en de ademhaling, en met den bouw en het leven van de belangrijkste inlandsche dieren en planten.

9°. Kennis van het notenschrift, de maatverdeling en de toonschalen, voor zoover die noodig is voor het schoolonderwijs in het zingen.

10°. Bedrevenheid in het teekenen op papier en in het schetsen op het zwartbord van eene eenvoudige vlakversiering naar eene plaat.

Bedrevenheid in het schetsen en schaduwen van eenig meetkundig lichaam naar de natuur.

Bekendheid met de meest voorkomende perspectievische verschijnselen; begrip van projecties en doorsneden.
Kennis van een goeden leergang voor het eerste teeken- onderwijs in de lagere school.

11°. Bekendheid met:

de inrichting van de lagere school en het klassikaal onderwijs;

de voornaamste leerwijzen voor de vakken, genoemd onder *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet;

de geschikste middelen tot handhaving van orde en tucht;

de voornaamste bepalingen der tegenwoordige wetgeving op het lager onderwijs.

Behoort bij Koninklijk besluit van 17 December 1890 (*Staatsblad* n°. 183).

Mij bekend,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
DE SAVORNIN LOHMAN.

B. PROGRAMMA van het examen ter verkrijging eener aantekening, bevoegdheid verleeneude tot het geven van huis- en schoolonderwijs in het vak, genoemd onder *j*, in art. 2 der wet tot regeling van het lager onderwijs.

De vereischten zijn:

Enige bedrevenheid in het doen uitvoeren van en bekendheid met bewegingsspielen en de vrije en orde-oefe-

nigen der gymnastiek, zonder toestellen — stokken, halters en springtouwen hieronder niet begrepen — voor leerlingen van beiderlei sekse en den leeftijd, waarop zij de lagere school bezoeken.

Behoort bij Koninklijk besluit van 17 December 1890 (*Staatsblad* n°. 183).

Mij bekend,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
DE SAVORNIN LOHMAN.

C. PROGRAMMA van het examen ter verkrijging eener aantekening, bevoegdheid verleeneude tot het geven van huis- en schoolonderwijs in het vak, genoemd onder *k*, in art. 2 der wet tot regeling van het lager onderwijs.

De vereischten zijn:

Juiste denkbeelden omtrent het geven van grondig, ook klassikaal, onderwijs in de nuttige handwerken voor meisjes. Bedrevenheid in breien, mazen, stoppen, naaien en knippen.

Behoort bij Koninklijk besluit van 17 December 1890 (*Staatsblad* n°. 183).

Mij bekend,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
DE SAVORNIN LOHMAN.

BESLUIT van den 17den December 1890 (Staatsblad n° 184), tot intrekking van de Koninklijke besluiten van 28 Mei 1879 (Staatsblad n° 104) en 25 April 1882 (Staatsblad n° 57) en tot regeling van de wijze, waarop wordt voorbereid en ingesteld het vergelijkend onderzoek, bedoeld in art. 28 der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n° 127), zooda die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (Staatsblad n° 175).

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Wij EMMA, Koningin-Weduwe, Regentes van het Koninkrijk;

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken, van 30 October 1890, n°, 3781^a, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat het na de wijziging van de wet tot regeling van het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n° 127) bij die van 8 December 1889 (Staatsblad n° 175) noodig is, met intrekking van de Koninklijke besluiten van 28 Mei 1879 (Staatsblad n° 104) en 25 April 1882 (Staatsblad n° 57), bij algemeenen maatregel van bestuur de wijze te regelen, waarop het vergelijkend onderzoek, bedoeld in art. 28 der eerstgenoemde wet wordt voorbereid en ingesteld;

De Raad van State gehoord (advies van 18 November 1890, n°. 27);

Gelet op het nader rapport van voornoemden Minister, van 12 December 1890, n°. 4504, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Artikel 1.

Bij het ontstaan van iedere vacature van hoofd der school, waarin niet wordt voorzien op de wijze, vermeld in het zevende lid van art. 28 der wet tot regeling van het lager onderwijs, kan eene oproeping worden gedaan van bevoegden, om zich als sollicitanten aan te melden; deze oproeping geschiedt door burgemeester en wethouders.

Beperkende voorwaarden in de oproeping kunnen alleen gesteld worden ten aanzien van leeftijd, dienstdtijd en vroegeren werkkring, en slechts dan wanneer daaromtrent tusschen burgemeester en wethouders en den districts-schoolopziener overeenstemming is verkregen.

De oproeping vermeldt in welke der leervakken, bedoeld in art. 2 der wet tot regeling van het lager onderwijs, onderwijs wordt gegeven, en binnen welken termijn de sollicitanten zich schriftelijk moeten aanmelden bij het gemeentebestuur met overlegging der stukken volgens de wet vereischt tot bewijs hunner bevoegdheid en verder voor zooveel noodig tot bewijs, dat zij voldoen aan de in de oproeping gestelde eischen.

Terstond na het verstrijken van dien termijn zenden

burgemeester en wethouders de ingekomen stukken aan den districts-schoolopziener.

Artikel 2.

De districts-schoolopziener zendt de lijst dergenen, die als sollicitanten kunnen worden aangemerkt, zoodra zij door hem is vastgesteld, aan burgemeester en wethouders.

Indien de lijst minder dan drie personen bevat, heeft eene herhaalde oproeping plaats, welke zich nu moet uitstrekken tot alle bevoegden.

Heeft de herhaalde oproeping geen gunstig gevolg, zoo kan eene derde oproeping geschieden.

Indien ook na de derde oproeping zich minder dan drie personen aanmelden, wordt voortgegaan met de voorbereidende werkzaamheden, om tot eene voordracht te geraken.

Artikel 3.

De districts-schoolopziener treedt, nadat hij omtrent het gedrag, de praktische geschiktheid en den dienstijver der candidaten inlichtingen heeft ingewonnen, in overleg met burgemeester en wethouders, ten einde tot de noodige overeenstemming betreffende het opmaken der voordracht te komen.

Artikel 4.

Komen burgemeester en wethouders eenerzijds en de districts-schoolopziener anderzijds niet tot de gevorderde overeenstemming, dan wordt het vergelijkend onderzoek, bedoeld bij het derde lid van art. 28 der wet tot regeling van het lager onderwijs, ingesteld.

Daartoe wordt — indien nog geene oproeping heeft plaats gehad of alleen eene oproeping met beperkende voorwaarden — eene oproeping aan alle bevoegden gedaan. Hierop zijn van toepassing art. 1, derde en vierde lid, en art. 2.

Artikel 5.

De districts-schoolopziener regelt het plan van het vergelijkend onderzoek en doet zich desgeraden achtende door deskundigen bijstaan. Deze deskundigen genieten, behalve reis- en verblijfskosten naar de derde klasse van het tarief, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 5 Januari 1884 (Staatsblad n°. 4), vacatiegelden ten bedrage van zes gulden per dag. Zij genieten wegens het beoordeelen van het schriftelijk werk eene belooning van zes gulden per twintig candidaten.

Een gedeelte van twintig wordt voor twintig gerekend. Deze kosten worden gerekend te behooren tot die, vermeld in art. 44 onder *b*, der wet tot regeling van het lager onderwijs.

Artikel 6.

Nadat, met inachtneming der voorschriften, vervat in het vierde lid van art. 28 der wet tot regeling van het lager onderwijs, is vastgesteld, welke candidaten tot het vergelijkend onderzoek zullen worden toegelaten, bepaalt de districts-schoolopziener, na gehouden overleg met burgemeester en wethouders, den dag en de plaats van dat onderzoek.

Burgemeester en wethouders zorgen voor een geschikt lokaal, op kosten van de gemeente, en geven ten minste acht dagen van te voren aan ieder dergenen, die worden toegelaten, van den dag en de plaats van het onderzoek schriftelijk kennis.

Artikel 7.

Het vergelijkend onderzoek wordt niet gehouden in het openbaar.

Het kan worden bijgewoond door den inspecteur, binnen wiens ambtsgebied de te vervullen plaats behoort, den schoolopziener van het arrondissement, de leden der plaatselijke commissie, den burgemeester, de wethouders, de leden van den raad en den secretaris der gemeente.

De districts-schoolopziener nodigt den inspecteur en den schoolopziener van het arrondissement uit, het vergelijkend onderzoek bij te wonen.

Artikel 8.

Het onderzoek geschiedt mondeling, of schriftelijk en mondeling.

Het schriftelijke strekt, om de kandidaten zoowel uit het wetenschappelijke als uit het paedagogisch oogpunt te leeren kennen in den aard en het gehalte hunner kundigheden en hunner verstandelijke ontwikkeling; het mondelinge, inzonderheid om hen te leeren kennen in hunne paedagogische bekwaamheid en hunne persoonlijkheid als onderwijzer.

Artikel 9.

De districts-schoolopziener kan, na raadpleging met de deskundigen en met goedkeuring van burgemeester en wethouders, bepalen, welke kandidaten, na afloop van een gedeelte en wel bij voorkeur van het schriftelijk gedeelte van het onderzoek, niet verder aan het onderzoek zullen deelnemen, met dien verstande, dat het aantal overblijvenden nimmer mag dalen beneden zes.

Artikel 10.

Van de uitkomsten van het onderzoek van elken candidaat wordt door den districts-schoolopziener en de deskundigen, die hem bijstaan, voor ieder vak, waarover het onderzoek loopt, bijzondere aantekening gehouden.

De wijze, waarop dit geschiedt, wordt door den districts-schoolopziener geregeld.

Na afloop van het onderzoek maakt hij, na het gevoelen der deskundigen te hebben ingewonnen, met behulp van zijne en hunne aantekeningen, de ranglijst op.

Op die ranglijst wordt elke candidaat gebracht, naarmate hij bij het onderzoek, in zijn geheel, boven anderen voldaan heeft.

Artikel 11.

Achten, na afloop van het onderzoek, burgemeester en wethouders en de districts-schoolopziener dit noodzakelijk, dan kan eene nieuwe oproeping plaats hebben.

Artikel 12.

Achten burgemeester en wethouders en de districts-schoolopziener eene nieuwe oproeping niet noodzakelijk of

komen zij daaromtrent niet tot overeenstemming, dan maakt de districts-schoolopziener eene voordracht op van ten minste drie personen, of zoo er slechts twee of een onderzocht werden, van twee of een.

Hij brengt op die voordracht, voor zooverre zij meer dan één persoon bevat, degenen, die de eersten op de ranglijst staan.

Artikel 13.

De districts-schoolopziener zendt de voordracht aan den gemeenteraad, uiterlijk binnen veertien dagen na den afloop van het onderzoek.

Hij voegt daarbij een afschrift van de ranglijst en een met redenen omkleed advies omtrent de voorgedragen kandidaten.

Artikel 14.

Neemt de, ten gevolge van een vergelijkend onderzoek, benoemde die benoeming niet aan, dan geven burgemeester en wethouders daarvan onmiddellijk kennis aan den districts-schoolopziener, die de voordracht uit de op de ranglijst voorkomenden aanvult en daarvan binnen acht dagen mededeeling doet aan den gemeenteraad.

Kan zoodanige aanvulling bij gebrek aan onderzochte kandidaten niet plaats hebben, dan bepaalt zich de keuze van den gemeenteraad tot een der overige op de voordracht geplaatsten, tenzij de districts-schoolopziener eene nieuwe oproeping noodig acht.

Artikel 15.

Geschillen, uit de toepassing van dit besluit oprijzende, worden onderworpen aan de beslissing van den Minister, die met de uitvoering der wet tot regeling van het lager onderwijs is belast.

Artikel 16.

Dit besluit treedt in werking op 1 Januari 1891.

Met gelijke dagteekening zijn de Koninklijke besluiten van 28 Mei 1879 (*Staatsblad* n°. 104) en 25 April 1882 (*Staatsblad* n°. 57) vervallen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 17:den December 1890.

E. M. A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

Uitgegeven den twee en twintigsten December 1890.

De Minister van Justitie,

RUYS VAN BREERENDREEK.

28 Febr. 1891,
N°. 5.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE
GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES
VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

*Wij EMMA, Koningin-Weduwe, Regentes van het
Koninkrijk;*

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche
Zaken van 16 Januari 1891, n°. 3411², afdeeling O., be-
treffende eene aanvraag van den raad der gemeente Schoon-
hoven, om vrijstelling van verplichting tot het heffen van
schoolgeld, uitsluitend voor zooveel het herhalingsonderwijs
betreft;

Overwegende :

dat de aanvraag onder andere hierop is gegrond, dat
het herhalingsonderwijs te Schoonhoven slechts weinig
kosten veroorzaakt aan de gemeente en dat het wenschelijk
is, de bezwaren uit den weg te ruimen die anders velen
van hen, in wier belang voornamelijk het herhalings-
onderwijs aldaar wordt gegeven, van deelneming aan dat
onderwijs zouden terughouden;

dat de ter zake ingewonnen ambtsberichten van Gedeputeerde

teerde Staten van Zuidholland en van de daarbij betrokken
ambtenaren van het schooltoezicht de juistheid van dien
grond bevestigen.

Gelet op art. 64, derde lid, der wet tot regeling van het
lager onderwijs, zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de
wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175);

Den Raad van State gehoord, advies van 10 Februari
1891, n°. 8;

Gezien het nader rapport van den voornoemden Minister
van 25 Februari 1891, n°. 538, afdeeling O.;

Hebben goedgevonden en verstaan :

Aan de gemeente Schoonhoven vrijstelling te verleen
van verplichting tot het heffen van schoolgeld, uitsluitend
voor zooveel het herhalingsonderwijs betreft.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de
uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden
gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, 28 Februari 1891.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

BIJLAGE DD.

28 Febr. 1891,
n°. 4.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE
GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES
VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Wij EMMA, *Koningin-Weduwe, Regentes van het
Koninkrijk;*

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche
Zaken van 16 Januari 1891 n°. 4453², afdeling O., be-
treffende eene aanvraag van den raad der gemeente Goor,
om vrijstelling van verplichting tot het heffen van school-
geld, uitsluitend voor zooveel het herhalingsonderwijs
betreft;

Overwegende:

dat de aanvraag onder andere hierop is gegrond dat in
de gemeente Goor van het herhalingsonderwijs bijna uit-
sluitend door kinderen van fabrieksarbeiders wordt gebruik
gemaakt en het wenschelijk is, de bezwaren uit den weg
te ruimen, die anders velen van het deelnemen aan dat
onderwijs zouden terughouden;

dat de ter zake ingewonnen ambtsberichten van Gede-

puteerde Staten van Overijssel en van de daarbij betrokken
ambtenaren van het schooltoezicht de juistheid van die
feitelijke opgaven bevestigen;

Gelet op artikel 46, derde lid, der wet tot regeling van
het lager onderwijs, zocals die laatstelijk is gewijzigd bij
de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175);

Den Raad van State gehoord, advies van 10 Februari
1891, n°. 7;

Gezien het nader rapport van den voornoemden Minister
van 25 Februari 1891, n°. 537, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Aan de gemeente Goor vrijstelling te verleenen van ver-
plichting tot het heffen van schoolgeld uitsluitend voor
zooveel het herhalingsonderwijs betreft.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de
uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden
gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, 28 Februari 1891.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

BIJLAGE EE.

28 Febr. 1891,
Nº. 6.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE
GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES
VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

*Wij EMMA, Koningin-Weduwe, Regentes van het
Koninkrijk;*

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche
Zaken van 16 Januari 1891 n°. 4454^a afdeeling Onderwijs,
betreffende eene aanvraag van den raad der gemeente
Stad-Delden om vrijstelling van verplichting tot het heffen
van schoolgeld, uitsluitend voor zooveel het herhalings-
onderwijs betreft;

Overwegende:

dat de aanvraag hierop is gegrond, dat het herhalings-
onderwijs in de gemeente Stad-Delden wordt gegeven aan
leerlingen boven den twaalfjarigen leeftijd, die vroeger de
dagschool niet getrouw konden bezoeken, en aan vol-
wassenen;

dat het zich bepaalt tot het meest elementaire lager
onderwijs, namelijk: lezen, schrijven en rekenen;

dat in vroegere jaren daarvoor schoolgeld werd geheven,
doch in 1888 tot de afschaffing daarvan moest worden
besloten, ten einde dit onderwijs door meerdere deelneming
aan het doel te doen beantwoorden;

en dat de juistheid dezer feitelijke opgaven door de ter
zake ingewonnen ambtsberichten is bevestigd.

Gelet op art. 46, derde lid, der wet tot regeling van
het lager onderwijs, zooals die laatstelijk is gewijzigd bij
de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175).

Den Raad van State gehoord, advies van 10 Februari
1891 n°. 9;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Aan de gemeente Stad-Delden vrijstelling te verleenen
van verplichting tot het heffen van schoolgeld, uitsluitend
voor zooveel het herhalingsonderwijs betreft.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de
uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden
gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, 28 Februari 1891.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

26 Febr. 1891,
N°. 9.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ
DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES
VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Wij E M M A, *Koningin-Weduwe, Regentes van het Koninkrijk*;

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 29 December 1890, n°. 3035¹, afdeling Onderwijs, betreffende eene aanvraag van den raad der gemeente *Putten* om vrijstelling van de verplichting tot het heffen van schoolgeld;

Overwegende:

dat de aanvraag onder andere hierop is gegrond, dat de vroeger in die gemeente opgedane ervaringen, die een gevolg waren van nog steeds bestaande verhoudingen en toestanden, de vrees wettigen dat schoolgeldheffing, schoolverzuim zal bevorderen;

dat de ter zake ingewonnen ambtsberichten van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant en van de daarbij betrokken ambtenaren van het schooltoezicht de aanwezigheid van

dien grond bevestigen; terwijl in genoemde gemeente geene bijzondere school bestaat;

Gelet op art. 46, derde lid, der wet tot regeling van het lager onderwijs, zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175);

Den Raad van State gehoord, advies van 8 Februari 1891, n°. 14;

Gezien het nader rapport van den voornoemden Minister van 23 Februari 1891, n°. 482, afd. Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Aan de gemeente *Putten* vrijstelling te verleenen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 26sten Februari 1891.

E M M A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

13 Sept. 1890,
N°. 21.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING
DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-
HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van onzen Minister van Binnenlandsche
Zaken van 28 Juli 1890 n°. 2754², afdeeling O, betreffende
eene aanvraag van den raad der gemeente Zijpe, om vrij-
stelling van verplichting tot het heffen van schoolgeld;

Overwegende:

dat die aanvraag o.a. hierop is gegrond, dat in de af-
deeling 't Zandt der gemeente Zijpe een R. K. bijzondere
school bestaat — de eenige bijzondere in die gemeente —
aan welke inrichting geen schoolgeld wordt gegeven;

dat in genoemde afdeeling der gemeente ook eene der
openbare scholen is gevestigd, blijkens de ter zake inge-
wonnen ambtsberichten van Gedeputeerde Staten van Noord-

holland en van de daarbij betrokken ambtenaren van het
schooltoezicht;

Gelet op art. 46, derde lid, der wet tot regeling van het
lager onderwijs, zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de
wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175);

Den Raad van State gehoord, advies van 26 Augustus
1890 n°. 25;

Gezien het nader rapport van Onzen voorloemden Mi-
nister van 9 September 1890 n°. 3360, afd. O.

Hebben goedgevonden en verstaan:

Aan de gemeente Zijpe vrijstelling te verleen van ver-
plichting tot het heffen van schoolgeld.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met
de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden
gezonden aan den Raad van State.

Het Loo, den 13den September 1890.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

BIJLAGE III.

1 April 1891,
n°. 15.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE
GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES
VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Wij EMMA, *Koningin-Weduwe, Regentes van het
Koninkrijk;*

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche
Zaken van 5 Maart 1891, n°. 775², afdeling Onderwijs,
betreffende eene aanvraag van den raad der gemeente
Nieuweschans, om vrijstelling van verplichting tot heffing
van schoolgeld;

Overwegende: ³

dat de aanvraag hierop is gegrond, dat sedert 1882 in
die gemeente geen schoolgeld wordt geheven en de af-
schaffing dier heffing gunstig heeft gewerkt, vooral in
het belang van het schoolbezoek der kinderen van schippers,
die in de gemeente thuis behooren en aldaar in den winter-
tijd of bij tusschenpoozen met hunne vaartuigen aanleggen;

dat er gegronde redenen bestaan om te vreezen dat bij
wederinvoering der heffing — zij het ook tot het bij de
wet bepaalde minimum bedrag — die gunstige uitkomsten
verloren zullen gaan;

dat de ter zake ingewonnen ambtsberichten van Gede-
puteerde Staten van Groningen en van de daarbij betrokken
ambtenaren van het schooltoezicht de aanwezigheid dier
gronden bevestigen, terwijl in geroemde gemeente geene
bijzondere school bestaat;

Gelet op artikel 46, derde lid, der wet tot regeling van
het lager onderwijs, zooals die laatstelijk is gewijzigd bij
de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175);

Den Raad van State gehoord, advies van 17 Maart
1891, n°. 7;

Gezien het nader rapport van den voornoemden Minister
van 26 Maart 1891, n°. 1039, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Aan de gemeente Nieuweschans vrijstelling te verleenen
van verplichting tot het heffen van schoolgeld.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met
de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden
gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 1sten April 1891.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

BIJLAGE II.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

Geeft met eerbied te kennen, de raad der gemeente Dieden c. a., als gelet op de wet van den 14den December 1889 (*Staatsblad* n°. 177), mede gezien art. 46, alin. 3 der bovenaangehaalde wet, vermeenen zij in het welbegrepen belang en ter bevordering van het schoolgaan van kinderen binnen deze gemeente, bij Uwe Majesteit de noodige stappen te moeten doen met het eerbiedig verzoek, het Uwe Majesteit goedgunstig moge behagen deze gemeente te ontheffen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld voor het geven van onderwijs aan kinderen op de openbare lagere school binnen deze gemeente.

Redenen welke den raad tot dezen stap geleid hebben, bestaan hierin:

Als in overweging genomen zijnde, dat deze gemeente in eenen toestand verkeert, dat door schoolgeldheffing het onderwijs van het grootste deel der kinderen zeer bemoeilijkt wordt, daar de toestand der ingezetenen hier over het algemeen zoodanig gesteld is, dat deze bij uitzondering onvermogen of minvermogen is;

overwegende dat hier geen schoolgaande kinderen worden aangetroffen, wier ouders rechtstreeks door instellingen van weldadigheid of uit politiezorg bedield worden;

overwegende den aard en de gesteldheid dezer bevolking, durven wij gerust veronderstellen, dat de ouders der on- of minvermogenen uit zekere schaamte gedreven, hunne kinderen liever niet ter school zouden zenden, dan dat deze gratis onderwijs moesten ontvangen;

mede overwegende, dat binnen deze gemeente, na het invoeren der wet van 13 Augustus 1857 op het lager onderwijs, hier nimmer schoolgeldheffing bestaan heeft, hetwelk naar onze meening ook niet bevorderlijk voor het onderwijs zou geweest zijn, door exceptioneelen toestand waarin deze gemeente verkeert;

verder overwegende, dat de schoolgeldheffing van de weinige gegoeden binnen deze gemeente niet zal opwegen tegen het nadeel dat berokkend wordt in het schoolgaan van vele kinderen, die door heffing van schoolgeld als het ware van 'tschoolgaan zouden verstoken worden; en te meer daar de gemeentefinanciën het niet te hard vorderen, dewijl hier slechts een hoofdelijke omslag wordt geheven ten bedrage van f 200 jaarlijks met het minimum van opcenten op de grond- en personeele belasting;

zoo durven wij op grond der hiervoor aangehaalde motieven vertrouwen, dat het Uwe Majesteit goedgunstig zal behagen, aan het nederig verzoek van den raad dezer gemeente, naar zijne meening ter bevordering van het schoolgaan der kinderen binnen deze gemeente gevolg te

geven en deze gemeente te ontheffen van de verplichting tot heffing van schoolgeld.

Dieden, den April 1890.

't Welk doende,

De Raad der gemeente Dieden c. a.,

A. F. VAN DIJK, *Burgemeester.*

J. BOERBOOM, *Secretaris.*

Aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes.

De raad der gemeente 's Gravemoer neemt de vrijheid Uwe Majesteit eerbiedig te verzoeken, voor die gemeente, wegens het geven van gewoon lager onderwijs, lett. a-k, vrijstelling te willen geven van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.

Alleen in het belang van het onderwijs komt de raad met dit verzoek tot Uwe Majesteit.

Sedert 30 jaren werd in deze gemeente voor het onderwijs in gemelde vakken geen schoolgeld geheven, met het beste gevolg.

Dadelijk na de afschaffing van dat schoolgeld indertijd, nam het aantal kinderen dat schoolging, en die geregeld bezocht, sterk toe, en bleef dit zoo tot heden.

Eene bijzondere school is hier niet, en van de oprichting of stichting daarvan hoort men ook niets.

In 's Gravemoer is veel kleine burgerij; die lieden kunnen niet onder de minvermogenen gerekend worden, en toch zal het betalen van f 240 per jaar, voor één kind, of van minder, zoo meerdere kinderen uit een dergelijk gezin de school bezoeken, bepaald een bezwaar zijn; en zal zelfs die heffing er toe leiden, dat veel kinderen in den zomer thuis blijven en de school veel vroeger geheel verlaten zullen om op straat te loopen, grootendeels niets uit te voeren en niets te leeren dan verkeerdheden.

Voor de minvermogenen is het betalen van een schoolgeld evenzeer een bezwaar, al is dit lager, en zal dit bij hen dezelfde gevolgen hebben als bij de meervermogenen, maar niet bepaald gegoeden, die hier zeer weinig zijn.

De voorbeelden door die klassen gegeven, zullen nagevolgd worden door de onvermogenen en veel meer kinderen dan thans zullen verstoken blijven van onderwijs daar zij naderhand iets aan zullen hebben.

's Gravemoer heeft ruim 1200 inwoners. De eenige school die er bestaat werd in December 1889 door 186 kinderen, waarin thans in 4 lokalen werkzaam zijn, met het hoofd der school, 2 onderwijzers en eene onderwijzeres.

Van de gewone uitgaven die de gemeente heeft, ruim f 6000, bedraagt het aandeel voor het onderwijs zonder aftrek der bijdrage f 3000, dus bijna de helft. De raad vreest dat door minder schoolbezoek, veel van dat geld niet tot zijne bestemming zal komen, en het door schoolgeld-

heffing niet die renten af zal werpen, die men daarvan redelijker wijze mag verwachten.

Voor het onderwijs te 's Gravemoer gegeven in de vakken *l, n en o*, wordt van die het betalen kunnen geheven f 24 per jaar. De raad wil voor dat onderwijs schoolgeld blijven heffen.

De hoofdelijke omslag te 's Gravemoer geheven bedraagt f 1200. Daar de inkomsten van kapitalen voor die heffing met de helft verhoogd worden en van iederen aanslag van de gezamenlijke inkomsten van kapitalen en verdiensten f 200 wordt afgetrokken, wordt door de gegooeden naar evenredigheid verreweg het meeste in dien omslag betaald.

De raad voert dit aan ten bewijze dat het hem er niet om te doen is, door vrijstelling van schoolgeld de gegooeden te ontlasten, die juist door het heffen daarvan minder zullen betalen.

Door geen der ingezetenen is ooit op schoolgeldheffing aangedrongen, en de raad meent er zeker van te zijn dat bijna al de hoofden van huisgezinnen die heffing zullen betreuren.

Redenen waarom de raad van 's Gravemoer, Uwe Majesteit eerbiedig verzoekt de gemeente 's Gravemoer, in het belang van de kinderen dier gemeente, in het geheele belang der gemeente 's Gravemoer vrij te stellen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld, voor het onderwijs in de vakken *a-k*.

's Gravemoer, 23 December 1890.

't Welk doende,
J. LOEFF, *Burgemeester*.
W. KIELN, *Wethouder*.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Groothertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

SIRE!

Geeft met den diepsten eerbied te kennen, de raad der gemeente Hedikhuizen, provincie Noordbrabant;

dat art. 46 der wet op het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals deze is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) aan de gemeenten de verplichting oplegt tot het heffen van schoolgeld, tenzij vrijstelling van die verplichting wordt aangevraagd en verkregen;

dat in deze gemeente nimmer schoolgeld is geheven, en dat alzoo, volgens het gebiedend voorschrift der wet, die heffing thans zou moeten plaats hebben in een tijd, dat de hoofdbronnen van het bestaan van het meerendeel der ingezetenen, namelijk tuin- en landbouw, in een zeer kwijnenden toestand verkeerden;

dat derhalve het meerendeel der tuin- en landbouwende klasse bezwaar hebben tegen het betalen eener belasting die zij nimmer gekend hebben en het adresseerend bestuur vermoedt dat het schoolverzuim, hetgeen thans bijna niet voorkomt, door de te heffen belasting zal vermeederen;

dat het al of niet heffen van schoolgeld in deze gemeente geen invloed kan uitoefenen op het bijzonder onderwijs, dewijl in deze gemeente geene bijzondere scholen aanwezig zijn;

dat de gemeente financieel geene behoefte heeft aan belastingen en tot staving hiervan kan wijzen op de omstandigheid dat ter bestrijding hauer huishoudelijke kosten geene enkele belasting wordt geheven noch opcenten op gebouwde of ongebouwde eigendommen;

Redenen waarom het adresseerend bestuur zich de vrijheid veroorlooft, tot Uwe Majesteit te wenden met bescheiden verzoek, naar aanleiding van de derde alinea van

art. 46 der bovenaangehaalde wet, aan de gemeente Hedikhuizen vrijstelling te willen verleenen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.

Hedikhuizen, den 6den Maart 1890.

't Welk doende, enz.

De Raad der gemeente Hedikhuizen,
P. A. LUYBEN, *Voorzitter*.
J. VAN DER AA, *Wethouder*.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

De raad der gemeente Lithoijen geeft met verschuldigten eerbied te kennen:

dat binnen deze gemeente met eene bevolking van 686 zielen bestaan twee scholen; ééne openbare en ééne niet gesubsidieerde bijzondere school;

dat tot heden voor de kinderen op die scholen geen schoolgeld wordt geheven, terwijl, volgens ingewonnen bericht, zulks door het beheerhebbend bestuur voor de kinderen op de genoemde bijzondere school niet zal plaats hebben;

dat ten gevolge de wijzigingen, in art. 46 der wet op het lager onderwijs gebracht, aan de openbare school tot heffing daarvan moet worden overgegaan, tenzij van die verplichting, overeenkomstig de derde zinsnede van dat artikel, door Uwe Majesteit vrijstelling mocht worden verleend.

De raad neemt eerbiedig de vrijheid het verleenen dier vrijstelling van Uwe Majesteit te verzoeken, en wel op de navolgende gronden:

1°. dat volgens eene minimum heffing, naar eene vermoedelijke berekening, dat schoolgeld hoogstens slechts f 25 per jaar zal opbrengen;

2°. dat dat bedrag voor een aanzienlijk deel zoude komen ten laste van minvermogens, aangezien zich het geval in deze gemeente voordoet, dat voor het oogenblik en wellicht nog vele jaren maar enkele kinderen van vermogens de school bezoeken;

3°. dat het te vreezen is, dat door eene eventueele heffing het schoolverzuim in de hand zal worden gewerkt, waardoor de concurrentie met het onderwijs op de bijzondere school bemoeilijkt wordt;

4°. dat geene belastingen in deze gemeente worden geheven dan 40 opcenten op de gebouwde en 10 op de ongebouwde eigendommen, benevens eene op het houden van honden; en

5°. dat men zich vleit in de toekomst met deze belastingen in de gewone inkomsten steeds de gewone uitgaven dezer gemeente te kunnen dekken.

Lithoijen, den 6 Februari 1890.

't Welk doende, enz.

De Raad voornoemd,
N. DIJKHOFF, *Voorzitter*.
H. SCHOUTEN, *Secretaris*.

*Aan Zijne Majesteit den Koning der
Nederlanden.*

Het gemeentebestuur van Vlijmen, provincie Noordbrabant, geeft met den diepsten eerbied te kennen:

dat artikel 46 der wet van 14 December 1889 (*Staatsblad* n°. 177) aan de gemeenten de verplichting oplegt tot het heffen van schoolgeld, indien geen vrijstelling van die verplichting wordt aangevraagd en verkregen;

dat in deze gemeente nimmer schoolgeld is geheven, en dat alzoo, volgens het gebiedend voorschrift der wet, die heffing thans zou moeten plaats hebben, in een tijd, dat de hoofdbronnen van het bestaan van het meerendeel der ingezetenen, namelijk tuin- en landbouw, in een zeer kwijnenden toestand verkeeren;

dat derhalve dat meerendeel der bevolking bezwaar heeft tegen het betalen eener belasting, die zij nimmer gekend heeft, en het adresseerend bestuur derhalve met grond bevreesd is, dat al de vruchten van de moeite, aangewend tot het tegengaan van het schoolverzuim, door de heffing van schoolgeld weer zullen verloren gaan;

dat het al of niet heffen van schoolgeld in deze gemeente geen invloed kan uitoefenen op het bijzonder onderwijs, daar in de kom der gemeente eene bijzondere school voor meisjes bestaat, waarin steeds schoolgeld is geheven, en de openbare school in de kom der gemeente door schier geen meisjes bezocht wordt;

dat de gemeente genoegzaam vermogend is tot het bestrijden der uitgaven voor de gemeentehuishouding en zij alzoo de opbrengst der schoolgeldheffing tot dekking dier uitgaven niet behoeft.

Redenen, waarom het adresseerend gemeentebestuur de eerbiedige vrijheid neemt zich tot Uwe Majesteit te wenden, met het zeer beleefd verzoek, dat het Uwe Majesteit moge behagen de gemeente Vlijmen van het heffen van schoolgeld te willen vrijstellen.

Vlijmen, 7 Februari 1890.

Hetwelk doende,

Het Gemeentebestuur van Vlijmen,

P. A. ZWAANS, *Voorzitter.*

J. A. VERHOEVEN, *Secretaris.*

*Aan Zijne Majesteit den Koning der
Nederlanden.*

SIRE!

Geve onderdanig te kennen de raden der gemeenten Rucphen c.a., Etten c.a. en Hoeven c.a.;

dat door de drie genoemde gemeenten eene kosteloze gemeenschappelijke school wordt onderhouden op het gehucht St. Willebrord, liggende op het grondgebied dier drie gemeenten, welke slechts door jongens bezocht wordt;

dat op het gehucht St. Willebrord slechts zeer enkele ouders worden aangetroffen die schoolgeld kunnen betalen, terwijl bovendien de bevolking van dat gehucht zeer ver ten achter staat bij de omliggende plaatsen en het zeer te vreezen zoude zijn dat de meest vermogende ouders aldaar hunne kinderen geen onderwijs zullen doen geven wanneer hun dat niet kosteloos wordt verstrekt;

dat de bevolking van meergenoemd gehucht geheel uit Rooms-Katholieken bestaat en er aldaar, nevens bovengenoemde openbare, eene kosteloze R. K. bijzondere school bestaat, uitsluitend toegankelijk voor meisjes.

Reden waarom zij, in het belang van het onderwijs Uwe Majesteit eerbiedig verzoeken voor de gemeenschappelijke openbare school te St. Willebrord vrijstelling te willen verleenen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.

Rucphen, 9 October 1890.

't Welk doende:

De Gemeenteraad van Rucphen en Sprundel.

P. JONGHELEN, *loco-Voorzitter.*

H. VAN DE RIET, *Secretaris.*

Etten en Leur, 24 October 1890.

De Gemeenteraad van Etten en Leur.

W. VAN GLABBEKE, *Voorzitter.*

A. J. C. DE WOLFF, *Secretaris.*

Hoeven, den 10den November 1890.

De Gemeenteraad van Hoeven en St. Martenspolder.

C. BROEKHOVEN, *Voorzitter.*

A. VAN HOOYDONK, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning.

Geeft met diepen eerbied te kennen de raad der gemeente Ermelo (provincie Gelderland);

dat in zijne heden gehoudene vergadering met algemeene stemmen besloten is, zich tot Uwe Majesteit te wenden, met het zeer eerbiedige verzoek dat het Uwe Majesteit moge behagen deze gemeente, op grond van het 3de lid van art. 46 der wet op het lager onderwijs, vrij te stellen van de verplichting om schoolgelden te heffen voor het gewoon lager onderwijs (art. 2, a-k);

dat naar 's raads bescheidene meening en innige overtuiging, het heffen van schoolgelden zeer in het nadeel van het onderwijs zoude zijn, omdat de bevolking der gemeente Ermelo, voor zooverre zij in de termen zoude vallen om schoolgeld te betalen, bijna algemeen bestaat uit den kleinen landbouwenden stand, voor wien zelfs het bij de wet gestelde minimum nog een zwaar drukkende last zoude zijn;

dat die last het natuurlijk gevolg zoude hebben dat de kinderen of in het geheel niet, of zoo weinig mogelijk de scholen zouden bezoeken, en in ieder geval die veel te vroeg zouden verlaten;

dat buitendien de opbrengst der schoolgelden (die hier sedert de invoering der wet van 1857 niet zijn geheven) zoo gering zoude zijn, dat het te ontvangen bedrag geen noemenswaardigen invloed op de financiën der gemeente zoude uitoefenen.

Redenen waarom adressant zeer eerbiedig de vrijheid neemt zijn hiervorenvermelde verzoek aan Uwe Majesteit voor te dragen.

Nunspeet (Ermelo), prov. Gelderland, 25 April 1890.

Hetwelk doende,

de Raad der gemeente Ermelo,

VAN OORDT, *Voorzitter.*

B. MULDER, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit Willem III, Koning der Nederlanden, Groothertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

SIRE!

De raad der gemeente Heumen, provincie Gelderland;

Gelezen besluit van Gedeputeerde Staten dd. 10 Juli jl., n°. 13, en daarbij gevoegde missive van Z. E. den heer Minister van Binnenlandsche Zaken van den 5 Juli te voren, n°. 2427, waarbij de raad naar Hare Majesteit wordt verwezen omtrent zijn verzoek om toepassing van art. 46, al. 3, der wet op het lager onderwijs;

Overwegende dat sedert 1867 in deze gemeente de schoolgeldheffing is afgeschaft;

Overwegende dat geen uitzicht bestaat dat hier ooit bijzonder onderwijs zal worden ingevoerd;

Overwegende dat, niettegenstaande de bevolking voor verweg het grootste gedeelte bestaat uit kleine landbouwers, hier bijna geene armoede bekend is, daar hier sedert onbegrijpelijk jaren de gewoonte is alleen ouden van dagen en gebrekkigen te ondersteunen; wat geregeld gaat, omdat bij het volk een eergevoel bestaat om niet tot de bedeelenden te behoren, zooals men het hier uitdrukt „niet op de armenlijst te staan”;

Overwegende dat de gemeente financieel geen schoolgeldheffing behoeft en de raad het daarom een *ramp* zoude durven noemen, wanneer die hier moet worden ingevoerd, immers:

voor het doel der wet is het niet noodig, 'daar hier maar een soort onderwijs bestaat;

voor de gemeente is het niet noodig, omdat zij de kosten van het onderwijs toch kan dekken, en

voor de ingezetenen is het nadeelig, omdat deze voor het grootste gedeelte tot de on- en minvermogenenden moeten worden gerangschikt en alzoo volgens hun gevoelen op de armenlijst komen en daardoor recht op bedeeeling verkrijgen, zoodat de gemeente meer aan armenzorg zal verliezen dan aan schoolgeld winnen.

Sire! Het is om dezen buitengewonen toestand dat de raad zich nederig tot Uwe Majesteit wendt met eerbiedig verzoek het Uwe Majesteit behage toch vooral in aanmerking te nemen, dat wanneer ooit ergens toepassing van art. 46, alinea 3, der onderwijswet kan gegeven worden, het nergens beter kan gebeuren dan in de gemeente Heumen; waartoe dit verzoek is dienende en waardoor Uwe Majesteit den grootsten dank van al de ingezetenen zal inoogsten.

Heumen, den 21 Juli 1890.

De Raad voornoemd,

A. A. J. v. D. BROEK, *Burgemeester.*

A. J. H. v. D. HEUJ, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

Geeft eerbiedig te kennen de raad der gemeente Lienden;

dat der gemeenten bij art. 46 der wet van den 14 December 1889 (*Staatsblad* n°. 177) de verplichting tot schoolgeldheffing is opgelegd ter tegemoetkoming in de kosten van het onderwijs, welke voor rekening der gemeente blijven; doch bij alinea 3 van gemeld artikel vrijstelling van verplichting tot het heffen van schoolgeld door Uwe Majesteit kan worden verleend;

dat sedert de invoering der wet op het lager onderwijs van 1857, alhier geen schoolgeld is geheven;

dat de financiën dezer gemeente door bovengenoemde wet zullen verbeteren;

dat de opbrengst van het schoolgeld bij heffing van het bij de wet voorgeschreven minimum, voor deze gemeente nog geen f 300 zal bedragen;

dat in den tegenwoordigen tijd van malaise in landbouw en nijverheid het geenszins raadzaam is de ingezetenen met nieuwe belastingen te bezwaren;

dat door de schoolgeldheffing de kinderen de school op nog jeugdigere leeftijd dan thans zullen verlaten en aanleiding zal geven, dat de schoolgaande kinderen, om betaling van schoolgeld te ontkomen, langer dan noodig is, vooral in den zomer, de school zullen verzuimen;

dat er geene bijzondere scholen in deze gemeente bestaan en deze hoogstwaarschijnlijk niet zullen komen en dus in deze gemeente dienaangaande van geene concurrentie sprake kan zijn;

dat de kosteloze school algemeen gewild is, en dat iemand die schoolgeld betaalt ook gaarne zijne kinderen voor de niet betalenden ziet voortgetrokken en de kinderen dit zelf ook weten, hetgeen niet tot de harmonie der verschillende standen zal medewerken.

Redenen, waarom hij wenscht, dat het Uwe Majesteit moge behagen, vrijstelling van verplichting tot het heffen van schoolgeld aan de gemeente Lienden te verleenen.

Lienden, den 16 Mei 1890.

De Raad der gemeente Lienden voornoemd,

J. A. VERBRUGH, *Voorzitter.*

J. J. DE KOCK, *Wethouder.*

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

De raad der gemeente Putten, provincie Gelderland;

Gelet op art. 46, al. 3, der wet op het lager onderwijs

Heeft eerbiediglijk de eer Uwe Majesteit te verzoeken die gemeente vrijstelling te verleenen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld voor hare openbare lagere scholen, op grond:

1°. dat het schoolverzuim door het heffen van schoolgeld zeer zal worden in de hand gewerkt. Dit beweren is gegrond op de ondervinding, opgedaan vóór 1872, toen nog schoolgeld werd geheven, en die dan ook de oorzaak was dat het werd afgeschaft;

2°. dat het in deze gemeente, bij den gedrukten toestand van den landbouw, uiterst moeilijk zal zijn een schifting te maken tusschen onvermogenenden, minvermogenenden en betalenden.

Menig landbouwer toch, wiens bedrijf slechts met de uiterste inspanning kan worden in stand gehouden, is minder goed in staat te betalen dan menig arbeider; terwijl toch zijn rangschikking in de rubrieken onvermogenend of minvermogenend tot ontevredenheid aanleiding zoude geven, die weder tot onverschilligheid omtrent het onderwijs zoude leiden.

Putten, den 12den Juni 1890.

't Welk doende, enz.,

De Raad voornoemd,

CH. J. VAN EEGHEN, *Voorzitter.*

BÖNHOF, *Secretaris.*

*Aan Zijne Majesteit den Koning der
Nederlanden.*

SIRE!

Geeft met verschuldigten eerbied te kennen, de raad der gemeente Warnsveld:

dat bij art. 46 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* 127), zooals dat artikel is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), aan de gemeenten de verplichting wordt opgelegd schoolgeld te heffen;

dat evenwel door Uwe Majesteit van die verplichting, krachtens de derde alinea van voornoemd artikel, vrijstelling kan worden verleend;

dat de bijdrage volgens de bepalingen der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) door het Rijk aan deze gemeente te verleen, hooger zal zijn dan die krachtens de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

dat de toestand van de gemeentefinanciën alleszins gunstig kan worden genoemd, en alzoo geen nieuwe bronnen van inkomsten behoeven te worden aangewezen;

dat sedert 1857 in deze gemeente op de dagscholen geen schoolgeld geheven is, ofschoon de wetten van 1857 en 1878 daartoe de bevoegdheid gaven; terwijl de ongunstige financiële omstandigheden van den landbouwer het voor 't oogenblik wenschelijk maakt belastingen te verminderen in stede van nieuwe belastingen in te voeren.

Redenen waarom de raad zich tot Uwe Majesteit wendt met het eerbiedig verzoek, dat het Haar moge behagen, de gemeente Warnsveld vrij te stellen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.

Warnsveld, 11 Maart 1890.

't Welk doende,

De Raad voornoemd,

S. VAN NAGELL, *Voorzitter.*

J. VAN AMSTEL, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

Geeft met den meesten eerbied te kennen, de raad der gemeente Zoelen:

dat bij art. 46 der gewijzigde onderwijswet aan de gemeente de verplichting is opgelegd tot het heffen van schoolgeld, waarvan echter aan Uwe Majesteit vrijstelling kan worden gevraagd;

dat voor deze gemeente nimmer schoolgeld is geheven geworden, wat steeds gunstig op het onderwijs heeft gewerkt;

dat met het oog op de weinige kinderen van meer-goeden, die alhier de school bezoeken, het heffen van schoolgeld de minvermogenen te veel zou drukken en daardoor het schoolverzuim zou toenemen;

dat de minvermogenen alhier meestal kleine burgers of nette daglooners zijn, die in deze tijdsomstandigheden met veel moeite en zuinig overleg trachten staande te blijven, wat door het heffen van deze nieuwe belasting weer te bezwaarlijker zou gaan;

dat de financiële toestand der gemeente er weinig of niet door gebaat zal worden;

dat in deze gemeente aanwezig zijn drie openbare scholen

waarop lager onderwijs wordt gegeven en geen scholen voor bijzonder onderwijs bestaan, waartoe het uitzicht dat ze ooit zullen komen niet aanwezig is, daar iedereen alhier het in het belang van het vaderland acht, dat de leerlingen van verschillende godsdienstige overtuigingen in de schooljaren reeds niet van elkander worden gescheiden.

Redenen waarom de raad met den meest verschuldigten eerbied, de vrijheid neemt Uwe Majesteit uit te noodigen, aan deze gemeente vrijstelling te verleen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.

Zoelen, den 28sten Maart 1890.

't Welk doende,

De Raad voornoemd,

VAN MOURIK, *Voorzitter.*

G. VAN GAMEREN, *Wethouder.*

*Aan Zijne Majesteit den Koning der
Nederlanden.*

Geeft eerbiedig te kennen, de raad der gemeente Benthuizen, dat, krachtens art. 46 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals dat artikel luidt na de wijzigingen daarin gebracht laatstelijk bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), ter tegemoetkoming in de kosten van het lager onderwijs voor ieder schoolgaand kind, met uitzondering van bedeeiden en onvermogenen, een schoolgeld moet worden geheven van ten minste twintig cents per maand, met vermindering van dat bedrag voor zooveel de minvermogenen betreft;

dat zijne gemeente, nog geen 700 zielen tellende, in het bezit is van ééne openbare lagere school, waarvan alle kinderen, die onderwijs genieten, gebruik maken, met uitzondering van één enkele die, aan de grens der gemeente woonachtig, eene school te Hazerswoude bezoekt;

dat het openbaar onderwijs sedert vele jaren geheel kosteloos wordt verstrekt en de ondervinding heeft geleerd, dat die regeling doeltreffend is en door alle ingezetenen op prijs wordt gesteld;

dat in deze gemeente geen bijzondere lagere scholen, van welken aard ook, bestaan en het niet te voorzien is dat zij alhier zullen worden opgericht;

dat de invoering eener schoolgeldheffing ook daarom niet gewenscht is, daar de opbrengst slechts gering zou zijn, aangezien van de 92 kinderen, tusschen de 6 en 12 jaren, die op 1 Januari 11. de school bezochten, 48 behooren tot de gezinnen van arbeiders, die zeker niet tot betaling in staat zijn en bovendien sommige ingezetenen, die bij een middelmatig inkomen met de zorg voor een talrijk gezin belast en om den stand waarin zij leven niet onder de on- of minvermogenen kunnen worden gerekend, door die belasting, hoe gering ook, te zwaar zouden worden gedrukt en daardoor verplicht zouden zijn, hunne kinderen op een vroegeren leeftijd van de school te nemen, dan het geval is indien het onderwijs kosteloos wordt verstrekt, zoodat, moge al de billijkheid vorderen dat in gemeenten waar naast de openbare, ook bijzondere scholen bestaan, een schoolgeld wordt geheven, voor zoodanige heffing in deze gemeente geen grond bestaat, als zijnde alléén het openbaar onderwijs — door allen genoten wordende — te bekostigen.

Redenen waarom de raad der gemeente Benthuizen met eenparige stemmen besloot, zich tot Uwe Majesteit te wenden met het eerbiedig verzoek om, gebruik makende van de bevoegdheid aan Uwe Majesteit bij art. 46, alin. 3.

der wet gegeven, vrijstelling te willen verleenen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld in de gemeente.

Benthuizen, 25 Februari 1890.

't Welk doende, enz.,

De Raad voornoemd,

C. L. J. Bos, *Voorzitter.*

V. D. VALK BOUMAN, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

Geeft met den meesten eerbied te kennen,

de raad der gemeente Brandwijk:

dat, ingevolge art. 46 der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) aan de gemeente de verplichting wordt opgelegd schoolgeld te gaan heffen;

dat het meerendeel der schoolgaande kinderen in deze gemeente behooren tot de minvermogene of wel tot de onvermogene klasse, daar het grootste gedeelte der goeude ingezetenen geene kinderen heeft, die schoolgaan, zoodat er slechts een klein gedeelte overblijft, dat tot het betalen van schoolgeld in staat is;

dat alhier nevens de openbare lagere school geene inrichting bestaat, waar onderwijs wordt gegeven, zoodat het geval zich zou kunnen voordoen, dat, indien schoolgeld werd geheven, vele ouders niet in de gelegenheid konden worden gesteld, voor de ontwikkeling van hunne kinderen behoorlijk zorg te dragen;

dat de opbrengst van schoolgeld, ter tegemoetkoming in de kosten, welke voor rekening der gemeente blijven, zich in ieder geval tot een minimum zal moeten bepalen;

dat de gemeenteraad, na bovenstaande considérances, dan ook met algemeene stemmen heeft besloten, zich tot Uwe Majesteit te wenden met eerbiedig verzoek: » vrijstelling van de verplichting om schoolgeld te heffen, te willen verleenen."

Brandwijk, 27 Maart 1890.

Uwer Majesteits getrouwe en gehoorzame onderdanen,

De Gemeenteraad voornoemd,

A. C. GROENEVELD HZ., *Voorzitter.*

V. BRANDWIJK, *Wethouder, L. Secr.*

Aan den Koning.

SIRE!

Geeft met verschuldigten eerbied te kennen,

de raad der gemeente Meerkerk, provincie Zuidholland:

dat hij heeft kennis genomen van de bepalingen der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), waarbij schoolgeldheffing verplichtend wordt gesteld;

Overwegende dat de financieele toestand der gemeente van dien aard is dat zij geene nieuwe bronnen van inkomst behoeft te openen om het evenwicht tusschen de inkomsten en uitgaven te behouden;

dat in deze gemeente met eene bevolking van 1521 zielen de hoofdelijke omslag slechts f 1700 is, hoewel de heffing is toegestaan tot f 2200;

dat de opcenten op de grondbelasting slechts 20 cents bedragen, terwijl geene opcenten op de personeele belasting worden geheven en de hondenbelasting sedert 1880 niet meer bestaat als zijnde onnoodig;

dat de schuld ten haren laste slechts f 3000 is à 4 pct.;

dat schoolgeldheffing met de invoering der wet van 1857 in 1860 is afgeschaft als zijnde eene belasting die voor deze gemeente zeer drukkend bleek en op het schoolbezoek een zeer nadeeligen invloed uitoefende;

dat in deze gemeente slechts ééne school bestaat die bezocht wordt door alle kinderen uit de gemeente, behalve door 4 onvermogenen die kosteloos onderwijs ontvangen te Noordeloos;

dat, wanneer tot heffing van schoolgeld werd overgegaan, zou blijken dat nog geen vierde gedeelte der bevolking daaraan zou kunnen bijdragen, aangezien zich hier het bijzonder geval voordoet, dat zij die het meest gegoed zijn geene of weinige schoolgaande kinderen hebben, zoodat door de invoering dier belasting slechts zeer weinige goeuden zouden worden getroffen, doch zij bijna geheel zou drukken op de schouders der minder gegoede ingezetenen, aangezien uit bijgaand afschrift van het kohier van den hoofdelijken omslag voor dit jaar blijkt, dat zij die het best kunnen betalen, het minste kinderen hebben;

dat het volgens zijne bescheiden meening voor de ingezetenen dezer gemeente een overgroot bezwaar zou zijn aan die belasting te moeten bijdragen en het gevolg zijn dat het ten nadeele van het onderwijs zou komen; bovendien zouden door de invoering van schoolgeldheffing de lasten der gegoeden worden verminderd ten koste der minder gegoeden, wat, wanneer men aanneemt dat gedurende 30 jaren alhier geen schoolgeld is geheven, onbillijk zou zijn, daar de gegoede ingezetenen gedurende dat tijdvak gratis hunne kinderen onderwijs hebben doen genieten, zooals blijkt uit nevensgaand kohier.

Redenen waarom adressant zich eerbiedig tot Uwe Majesteit wendt met het nederig doch dringend verzoek, dat het Uwe Majesteit moge behagen deze gemeente vrijstelling te verleenen van de verplichting tot heffing van schoolgeld.

Meerkerk, Maart 1890.

't Welk doende, enz.,

De Raad voornoemd,

AM. KOK, *Voorzitter.*

F. S. W. GAUTIER, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz. enz. enz.

Geeft met den meesten eerbied te kennen,

de raad der gemeente Oegstgeest;

dat, volgens het bepaalde bij alinea 1 van art. 46 der wet tot regeling van het lager onderwijs, zooals die is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), ter tegemoetkoming in de kosten van bedoeld onderwijs een schoolgeld wordt geheven;

dat sedert 1858 in deze gemeente geen schoolgeld is geheven en ook nu tegen de bestendinging daarvan geen overwegend bezwaar bestaat, hoofde van de buitengewoon gunstige financieele omstandigheden, waarin deze gemeente

zich steeds mocht en nog mag verheugen; wordende slechts 10 ocenten op de personeele belasting en den hoofdelijken omslag van ongeveer een half percent van het werkelijke inkomen boven de f500 geheven, en zijnde laatstgemelde belasting voor den dienst van 1890 nog weder met één vijfde van het te heffen bedrag verminderd;

dat in 1858 slechts ééne openbare school voor lager onderwijs in deze gemeente bestond met plus minus zestig leerlingen, dat thans sedert elf jaren twee grootere openbare scholen voor lager onderwijs in de gemeente bestaan met plus minus tweehonderd veertig leerlingen, hetwelk wel aan het grooter zielental, maar toch voornamelijk aan het niet heffen van schoolgeld is toe te schrijven;

dat het heffen van schoolgeld in de openbare school aan de Morsch eenen verderfelijken invloed op het schoolgaan der kinderen en mitsdien ook op het onderwijs zelf zoude hebben, uithoofde de bevolking van dat gedeelte der gemeente bijna uitsluitend bestaat uit fabrieksarbeiders op de steenplaatsen, boeren- en spoorwegarbeiders, en slechts van een zeer gering aantal hunner in de kosten van het onderwijs iets zou kunnen bijgedragen worden, en dat de openbare school in de Leidsche Buurt, ofschoon dan ook in eenigszins gunstiger omstandigheden verkeerende ten opzichte der bevolking, die hare kinderen aldaar ter schole zendt, ook het heffen van schoolgeld ook het onderwijs niet ten goede kan komen, daar zoodanige heffing, vooral met het oog op de noodzakelijke splitsing tusschen vermogenden, minvermogenden en onvermogenden, tot velerlei moeilijkheden zal leiden, en de luttel opbrengst niet zal opwegen tegen den verderfelijken invloed welke de schoolgeldheffing op het getrouw bezoeken der school zal uitoefenen;

dat voorts de schoolgeldheffing in deze gemeente tot groote onrechtvaardigheid zoude leiden, uithoofde vermogende personen, die geene ter school gaande kinderen hebben, door deze belasting niet worden getroffen, maar wel de minvermogenden die met ter school gaande kinderen zijn bezwaard, dewijl zij toch, ofschoon dan ook in mindere mate, ook betalen aan de kosten, welke de gemeentehuishouding vordert;

dat naar de meening van adressant, met het oog op omstandigheden als hiervoor omschreven, in alinea 3 van art. 46 der wet is opgenomen eene bepaling, volgens welke vrijstelling van de verplichting tot heffing van schoolgeld door Uwe Majesteit kan worden verleend.

Op de gronden hierboven ontwikkeld neemt de raad der gemeente Oegstgeest de vrijheid Uwe Majesteit eerbiedig te verzoeken de bedoelde vrijstelling voor die gemeente wel te willen verleenen.

't Welk doende:

De Raad der gemeente Oegstgeest,

H. D. TERWEE, *Burgemeester.*

E. GROEN, *Secretaris, Wethouder, l.-S.*

Aan den Koning.

SIRE!

De raad der gemeente Oudshoorn,

overwegende dat volgens alinea 3, art. 46, der wet van den 17den Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals deze laatstelijk gewijzigd werd bij wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), vrijstelling van de verplichting tot het heffen van schoolgeld door Uwe Majesteit kan worden verleend;

overwegende dat gedurende eene lange reeks van jaren het onderwijs aan de openbare lagere school alhier kosteloos is gegeven, en de raad daardoor in de gelegenheid is geweest zich te overtuigen van de in waarheid uitnemende resultaten van dat kosteloze onderwijs, waardoor zich bij hem de onwrikbare overtuiging heeft gevestigd,

dat juist het kosteloze zeer in het belang van de deelneming aan dat onderwijs is te achten en daarentegen de vrees gewettigd is dat schoolgeldheffing aan die deelneming afbreuk zoude doen;

overwegende dat, ondanks het bepaalde bij alinea 2, art. 46 van voornoemde wet, toch weder de minvermogenden door die heffing het zwaarst zouden worden getroffen;

overwegende voorts dat de geldelijke toestand der gemeente van dien aard is dat er geene behoefte bestaat aan eenige bijdrage voor het ontvangen van lager onderwijs, terwijl in ieder geval eene geldelijke tegemoetkoming wegens perceptiekosten bezwaarlijk zou kunnen achterwege blijven;

heeft mitsdien besloten zich met den meesten eerbied tot Uwe Majesteit te wenden met het verzoek hem, in het belang van het openbaar onderwijs, vrijstelling te willen verleenen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.

Aldus vastgesteld in de openbare vergadering van den raad der gemeente Oudshoorn van 26 Februari 1890.

J. W. BLOEM, *Voorzitter.*

C. PANNEVIS SR., *Wethouder, loco-Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

Geef eerbiedig te kennen,

de raad der gemeente Poortugaal:

dat deze gemeente volgens art. 46 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), verplicht is schoolgeld te heffen;

dat het heffen van schoolgeld naar zijn oordeel in deze gemeente zeer nadeelig zal werken op het getrouw schoolbezoek, daar zolang men heugt geen schoolgeld alhier is geheven;

dat ruim de helft der ouders onder de onvermogenden en bedeeiden kunnen gerekend worden, terwijl het grootste deel der wederhelft minvermogenend is en zelfs ook die nog met de heffing van schoolgeld bezwaard zouden worden, zoodat de invoering daarvan van weinig invloed op de financiën dezer gemeente zal zijn.

Redenen waarom de raad besloten heeft tot Uwe Majesteit het eerbiedig verzoek te richten het Uwe Majesteit moge behagen, ingevolge de 3de alinea van bovengenoemd artikel, aan deze gemeente vrijstelling van de verplichting tot het heffen van schoolgeld te verleenen.

Portugaal, 25 Juni 1890.

't Welk doende,

De Raad der gemeente Poortugaal,

A. VAN DER PORST CLEMENT,
Burgemeester.

LOUWRE. VAN DER VLUGT, *Wethouder.*

*Aan Zijne Majesteit den Koning der
Nederlanden.*

SIR!

Geeft met verschuldigten eerbied te kennen de raad der gemeente Rijswijk (provincie Zuidholland);

dat de eerste alinea van art. 46 der wet op het lager onderwijs, zooals deze laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), voorschrijft dat ter gemoetkoming in de kosten van het openbaar lager onderwijs, welke voor rekening der gemeente blijven, een schoolgeld zal moeten worden geheven;

dat de derde alinea van datzelfde artikel echter bepaalt dat door Uwe Majesteit vrijstelling van verplichting tot het heffen van schoolgeld aan eene gemeente kan worden verleend;

dat adressant met het oog hierop vermeent dat deze gemeente op deze vrijstelling aanspraak kan maken op grond van de volgende redenen:

1°. schoolgeld is op de school van openbaar lager onderwijs dezer gemeente sedert menschengeheugen nimmer geheven; een in te voeren heffing zal noodwendig ten gevolge hebben dat verschillende ouders of verzorgers, opziende tegen het betalen van schoolgeld, hunne kinderen van de school verwijderd houden, waardoor die kinderen van onderwijs verstoken blijven;

2°. in deze gemeente bestaan geen scholen van bijzonder onderwijs, zoodat concurrentie daarmede is uitgesloten;

3°. het heffen van schoolgeld zal meerendeels drukken op de ingezetenen die niet in de termen vallen van minvermogen, onvermogen of bedeeld te zijn, doch ook niet tot de welgestelden kunnen gerekend worden;

4°. de financiën dezer gemeente verkeerden in gunstigen toestand, zoodat eene schoolgeldheffing, vermoedelijk tot een totaal bedrag van niet hooger dan twee of drie honderd gulden 's jaars, daarop van geen overwegenden invloed zal zijn.

Redenen waarop de raad zich tot Uwe Majesteit wendt met het eerbiedig verzoek deze gemeente vrijstelling te verleen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.

Rijswijk, 14 Maart 1890.

't Welk doende, enz.,

*De Raad der gemeente Rijswijk (provincie
Zuidholland),*

PH. VERHAGEN METMAN, Voorzitter.

HOOFD GRAAFLAND, Wethouder.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

Geeft met verschuldigten eerbied te kennen:

De raad der gemeente Sommelsdijk,

dat hij ten gevolge der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) verplicht is met 1 Januari 1890 op de openbare lagere school schoolgeldheffing in te voeren;

dat het openbaar lager onderwijs alhier gedurende onheugelijke jaren kosteloos is geweest;

dat de raad dezer gemeente in 1853 reeds overtuigd was, dat schoolgeld, vooral den middenstand of kleine burger erg drukte en het schoolgaan tegenwerkte bewijst, het aangevoerde in de Nota van Beantwoording aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, in-

gezonden aan heeren Gedeputeerde Staten bij missive dd. 18 April 1853, n°. 302/158;

dat de raad in 1868 ten gevolge min financieele omstandigheden tot invoering van diverse belastingen besloot en ook tot stijving der gemeentekas daarbij schoolgeldheffing opnam, ingaande 1 Januari 1869;

dat na een halfjaar dier invoering den druk dier belasting zoozeer door de ouders van schoolgaande kinderen werd gevoeld, dat eenigen daarvan en wel de kleine burger, bij adres aan den raad verzochten die heffing af te schaffen, als zijnde voor hen te drukkend en schadelijk voor het openbare onderwijs;

dat de raad overtuigd daarvan, bij zijn besluit van 16 October 1869, gunstig op het onderwerpelijk verzoek besloot, welk besluit door Uwe Majesteit den 3den Februari 1870 n°. 10, werd goedgekeurd;

dat na dien tijd op de openbare lagere school, dus ongeveer 20 jaar geleden het openbaar lager onderwijs (except de nuttige handwerken), kosteloos aan allen is verstrekt;

dat de raad dan ook nimmer uit eigen beweging tot tot schoolgeldheffing zoude zijn overgegaan, als zijnde zijns inziens niet in het belang van het openbaar lager onderwijs, en het schoolgaan tegenhoudende;

dat bovendien de schoolgeldheffing voor den kleinen burger, die in den regel een groot gezin heeft, en niet tot de on- of minvermogenen kan worden gerekend te drukkend zal worden.

Redenen, waarom adressant Uwe Majesteit eerbiedig verzoekt voor deze gemeente, overeenkomstig art. 46, alin. 3, der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) hem ontheffing te willen verleen van de verplichting tot schoolgeldheffing op de openbare lagere school alhier.

Sommelsdijk, 28 December 1889.

De Raad der gemeente Sommelsdijk,

DE GRAAFF, Voorzitter.

J.B. BRESNEE, l.-Secretaris.

*Aan Zijne Majesteit den Koning der
Nederlanden.*

Geeft met verschuldigten eerbied te kennen,

de raad der gemeente Vlist, provincie Zuidholland;

dat hij in zijne laatst gehouden openbare vergadering, ingevolge art. 46 der wet op het lager onderwijs, zooals die laatst gewijzigd is bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), in behandeling genomen heeft de regeling omtrent heffing van schoolgeld op de gemeenschappelijke openbare lagere school, die deze gemeente bezit met de gemeente Polsbroek, provincie Utrecht;

dat de vergadering bij de behandeling van gemeld onderwerp eenparig tot de overtuiging kwam, dat de heffing van schoolgeld — dat met het oog op den aard der bevolking voor deze gemeente toch altijd zeer laag gesteld zoude moeten worden — noch voor de gemeentefinanciën noodig, noch in het belang van het opkomend geslacht, wensche-lijk is te achten.

De vergadering overwoog namelijk de volgende bezwaren die bij haar tegen eene schoolgeldheffing bestaan:

1°. dat er in deze gemeente nimmer schoolgeld geheven is;

2°. dat er geene andere scholen hoegenaamd bestaan, noch, met het oog op de plaatselijke toestanden, er komen zullen;

3°. dat de opbrengst van het eventueel te heffen schoolgeld ten bate der gemeentekas zeer gering zal zijn, daar, naar den aard der bevolking zelfs van de weinige goedgeesten, een zeer laag schoolgeld zal kunnen geheven worden; terwijl het aantal onvermogens aanzienlijk en het aantal minvermogens van dien aard zal blijken te zijn, dat het van hen te heffen schoolgeld een niet noemenswaard bedrag zal vertegenwoordigen;

4°. dat de eigenaardige bezwaren, die aan het schoolbezoek voor de kinderen dezer gemeente reeds verbonden zijn, nog zeer zouden vermeerderd worden door het heffen van schoolgeld en het schoolverzuim schrikbarend zal toenemen niet alleen, maar oorzaak worden dat de kinderen later naar de school gezonden en vroeger er afgenomen worden zullen, en daardoor niet dat peil van ontwikkeling en kennis kunnen bereiken, vereischt om later als nuttige leden in de maatschappij, orde en welvaart te helpen handhaven en bevorderen.

Voor al met het oog op het laatste punt richt adressant zich tot Uwe Majesteit met eerbiedig doch dringend verzoek dat het Uwe Majesteit behagen moge, hem, krachtens art. 46, 3de lid, der wet op het lager onderwijs, vrijstelling te verleen van de verplichting tot heffing van schoolgeld.

Vlist, den 22sten April 1890.

't Welk doende, enz.

De Raad der gemeente Vlist,

D. A. DUPPER A.Z.N., *Burgemeester.*

A. SCHRIP, *Weth., loco-Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning.

Geeft met gepasten eerbied te kennen de raad der gemeente Zevenhuizen, provincie Zuidholland:

dat in deze gemeente sinds onheugelijke jaren, geen schoolgeld van gemeentewege is geheven;

dat alhier geen bijzondere scholen bestaan;

dat in de behoeften van het onderwijs door de twee openbare scholen ruimschoots wordt voorzien;

dat het getal kinderen dat buiten de gemeente onderwijs geniet op bijzondere scholen van kerkelijke richting, zich bepaalt tot negen, bestaande ten deele uit kinderen van Katholieke ouders en ten deele uit kinderen die, daar zij dichter bij de bijzondere school (in een andere gemeente) wonen, deze bezoeken; zoo gaan uit één gezin de jongens op de (voor dat gezin) afgelegen openbare school in deze gemeente en de meisjes op de voor haar gemakkelijker te bereiken bijzondere school te Nieuwerkerk aan den IJssel;

dat het getal kinderen van 6—12 jaren, volgens de jongste schoolstatistiek in deze gemeente aanwezig, bedraagt driehonderd zestig;

dat naar zijne meening het invoeren van schoolgeld in deze gemeente zeer ten nadeele van het onderwijs zou zijn en een zeer geringe bate in de gemeentekas zou opleveren met het oog op het geringe draagvermogen van den tegenwoordigen landbouwstand, waartoe hier de belasting-schuldigen bijna uitsluitend behooren.

Redenen waarom hij de vrijheid neemt Uwe Majesteit eerbiedig te verzoeken de gemeente Zevenhuizen de vrij-

stelling te willen verleen van het heffen van schoolgeld, bedoeld bij de 3de alinea van art. 46 der wet van 14 December 1889 (*Staatsblad* n°. 177),

Zevenhuizen, 15 Maart 1890.

't Welk doende, enz.,
De Gemeenteraad van Zevenhuizen,
STOOF, *Burgemeester*
P. ELSHOUT, *Secretaris.*

*Aan Zijne Majesteit den Koning
der Nederlanden.*

Geeft met den meesten eerbied te kennen,

de raad der gemeente Zoetermeer:

dat volgens het bepaalde bij alinea 1 van art. 46 der wet tot regeling van het lager onderwijs, zooals die is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) ter tegemoetkoming in de kosten van bedoeld onderwijs een schoolgeld wordt geheven;

dat zoodanige heffing in die gemeente nimmer heeft plaats gevonden en ook nu tegen de invoering daarvan overwegend bezwaar bestaat;

dat de oorzaak daarvan is te vinden in de buitengewoon gunstige financiële omstandigheden, waarin de gemeente Zoetermeer zich steeds mocht en nog mag verheugen;

dat die gemeente, tellende ruim 1100 zielen, als rente van kapitalen, ingeschreven op de Grootboeken der Nationale Schuld, jaarlijks geniet een bedrag van f 5200, waarvan het gevolg is, dat, met uitzondering eener belasting op de honden, opbrengende ongeveer f 90 's jaars, indertijd ingevoerd om het houden van een buitensporig getal honden tegen te gaan, niet de minste belastingen worden geheven;

dat zelfs de heffing van opcenten op de hoofdsom der grondbelasting, als zijnde de opbrengst daarvan niet benodigd, vóór eenige jaren is afgeschaft;

dat onder deze omstandigheden de raad van oordeel is, dat eene heffing van schoolgeld voor ieder schoolgaand kind, zou strijden met het belang der gemeente, tot de behartiging waarvan hij geroepen is;

dat bovendien zoodanige heffing, vooral met het oog op de noodzakelijke splitsing tusschen vermogens, minvermogens en onvermogens, tot veleerlei moeilijkheden zal leiden, en deze inzonderheid waar als hier de opbrengst volstrekt niet strekken kan om iemand te bevoordeelen, behooren te worden vermeden;

dat de invoering nog ten gevolge zou hebben eene groote onrechtvaardigheid, hierin bestaande, dat de meest gefortuneerde ingezetenen, die zonder kinderen zijn welke ter schoolgaan, volstrekt niets aan de gemeente betalen, terwijl daarentegen de inwoners die met de zorg voor het onderhoud van verscheidene kinderen zijn belast, eene belasting moeten opbrengen, die geheel overbodig is, dewijl alle uitgaven, daaronder begrepen die voor het onderwijs, welke voor rekening der gemeente blijven, op ruime wijze kunnen worden bestreden uit andere inkomsten, die buiten bezwaar der ingezetenen in de gemeentekas vloeien;

dat naar de meening van adressant, met het oog op omstandigheden als hiervoor omschreven, in alinea 3 van artikel 46 der wet is opgenomen eene bepaling, volgens welke vrijstelling van de verplichting tot heffing van schoolgeld door Uwe Majesteit kan worden verleend.

Op de gronden hierboven ontwikkeld, neemt de raad der gemeente Zoetermeer de vrijheid, Uwe Majesteit te

verzoeken, de bedoelde vrijstelling voor die gemeente, wel te willen verleenen.

Zoetermeer, 19 Februari 1890.

't Welk doende, enz.,

De Raad der gemeente Zoetermeer,

H. J. AUGUSTIJN, *Burgemeester.*

C. L. J. Bos, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

SIRE!

De raad der gemeente Egmond-binnen:

Geeft met den meesten eerbied te kennen dat bij art. 46 der wet van den 8sten December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), de verplichting wordt opgelegd tot heffing van schoolgeld, tenzij door Uwe Majesteit vrijstelling van die verplichting verleend worde.

Het heffen van schoolgeld in deze gemeente heeft nimmer plaats gehad en zal zeer zeker niet bevorderlijk zijn aan het getrouw schoolbezoek.

Het schoolverzuim kan nu nog zooveel mogelijk worden tegengegaan doordien het onderwijs gratis gegeven wordt en dus niemand behoeft te weerhouden hunne kinderen wegens de kosten van het onderwijs van de school terug te houden.

Ook zijn er nimmer klachten gehoord van de betalende belastingsschuldigen dat het onderwijs steeds gratis gegeven is geworden.

Waarom de raad voornoemd Uwe Majesteit beleefdelijk verzoekt den bestaanden toestand te doen voortduren, en deze gemeente te ontheffen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld voor het onderwijs op de openbare lagere scholen in deze gemeente.

Egmond-binnen, 17 Maart 1890.

't Welk doende enz.,

De Raad voornoemd,

P. PRANGER, *Voorzitter.*

J. GROOT, *Welthouder.*

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

SIRE!

Geeft met verschuldigen eerbied te kennen het gemeentebestuur van Haringcarspel, provincie Noordholland;

dat het bezwaar heeft tegen het heffen van schoolgeld, bedoeld bij de twee eerste zinsneden van het gewijzigde art. 46 der wet op het lager onderwijs, opgenomen in het *Staatsblad* n°. 175 van 1889, op de navolgende gronden:

1°. dat er slechts weinig gegoede ingezetenen in de gemeente zijn, die voor de volle heffing van schoolgeld in aanmerking komen, en de hiermede beoogde tegemoetkoming in de kosten van het onderwijs welke voor rekening der gemeente blijven, weinig zal beteekenen;

2°. dat sedert een tal van jaren in deze gemeente geen schoolgeld is geheven en de bedoelde heffing door de ingezetenen zal worden beschouwd als eene nieuwe belasting hen opgelegd en ontevredenheid moet verwekken;

3°. dat het zeer moeilijk is eene juiste grens te trekken tusschen minvermogenen en onvermogenen, waarvan almede ontevredenheid bij velen het gevolg moet zijn;

4°. dat in eene heffing van schoolgeld het gevaar ligt opgesloten, dat vele ouders hunne kinderen geheel of gedeeltelijk aan het onderwijs zullen onttrekken, 't welk in strijd is met het beginsel gelegd in art. 194 der Grondwet, volgens 't welk overal in het Rijk van overheidswege voldoende openbaar lager onderwijs wordt gegeven;

5°. dat naar het oordeel van suppliant in de bedoelde schoolgeldheffing, welke toch niet anders is dan eene soort belasting, eenige onbillijkheid ligt opgesloten, als men in aanmerking neemt, dat sommige mingevoeden, reeds bezwaard met het onderhoud van een talrijk kroost, door zoodanige belasting worden getroffen, terwijl anderen, zelfs rijk met aardse goederen bedeed en zonder kinderen, daarvan worden vrijgelaten;

6°. dat eindelijk in deze gemeente geene bijzondere scholen aanwezig zijn, welke in het tegenovergestelde geval soms eene heffing van schoolgeld aan de openbare school noodzakelijk zoude kunnen maken.

Het is om bovenstaande redenen dat suppliant de vrijheid neemt zich tot Uwe Majesteit te wenden, met het eerbiedig verzoek, krachtens de derde zinsnede van het aangehaalde wetsartikel, de gemeente Haringcarspel ontheffing van de verplichte schoolgeldheffing te willen verleenen.

Haringcarspel, 25 April 1890.

't Welk doende,

Het Gemeentebestuur van Haringcarspel,

J. SWAN, *Burgemeester.*

J. FRAX, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Groot-Hertog van Luxemburg, enz. enz. enz.

Geeft met den meesten eerbied te kennen de raad der gemeente Heer-Hugowaard:

dat volgens art. 46, alinea 1, der gewijzigde wet tot regeling van het lager onderwijs, schoolgeld moet worden geheven van ieder schoolgaand kind, met uitzondering van bedeeiden en van hen die onvermogen zijn, van ten minste 20 cents per maand;

dat het bij alinea 3 van datzelfde artikel aan Uwe Majesteit is overgelaten aan eene gemeente vrijstelling van verplichting tot het heffen van schoolgeld te verleenen;

dat van af 1857 alhier geen schoolgeld is geheven en dat zoo ongeveer $\frac{1}{4}$ der leerlingen te dezer gemeente tot de on- en minvermogenen zullen behooren;

dat kosteloos onderwijs het schoolgaan zeer bevordert;

dat te dezer gemeente geene bijzondere school bestaat en ook niet het vooruitzicht dat tot den bouw daarvan voor- eerst zal worden overgegaan;

dat alzoo door het verleenen van vrijstelling in deze voor het bijzonder onderwijs geen nadeel is te wachten.

Redenen waarom hij de vrijheid neemt zich tot Uwe Majesteit te wenden, met het eerbiedig verzoek aan zijne gemeente voor de verplichting tot het heffen van schoolgeld vrijstelling te verleenen.

Heer-Hugowaard, den 17den Maart 1890.

't Welk doende enz.

De Gemeenteraad voornoemd,

P. WONDER AZ., *Voorzitter.*

Voor den secretaris,

JAN BOOTING, *Welthouder.*

Heiloo, den 13 Maart 1890.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

Wij hebben de eer aan Uwe Majesteit hierbij te doen toekomen een besluit van den raad dezer gemeente, houdende verzoek tot vrijstelling der verplichting tot het heffen van schoolgeld.

De redenen die den raad met algemeene stemmen dit besluit deden nemen, in de overtuiging hierdoor te handelen in den geest der geheele bevolking, zijn:

1°. er is bepaalde zekerheid dat noch van Roomsche Katholieke, noch van Protestantsche zijde eene bijzondere school zal worden opgericht;

2°. de kosteloze openbare school heeft hier tal van jaren gebloeid;

3°. er heerscht vertrouwen in het openbaar onderwijs, immers werd nimmer eene klacht betreffende het onderwijs of het onderwijzerspersoneel vernomen;

4°. de bevolking dezer gemeente is voor de grootere helft Roomsche-Katholiek en de kleinere helft Protestantsch, tusschen welke eene geest van verdraagzaamheid heerscht.

Burgemeester en Wethouders van Heiloo,

H. F. DE WILDT, *Voorzitter.*

N. BERGER, *l^e.-Secretaris.*

*Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden,
Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van
Luxemburg, enz., enz., enz.*

Geeft met verschuldigten eerbied te kennen:

De raad der gemeente Hoogwoud:

dat in deze gemeente geen kind is, voor de school van het openbaar onderwijs bestemd, die er geen gebruik van maakt en van de ruim 400 schoolgaande kinderen, gedurende het jaar van 1 April 1889 tot 1 April 1890, een getal van 185 kinderen de school geen enkelen schooltijd hebben verzuimd;

dat deze goede toestand, bij heffing van schoolgeld, hetwelk in deze gemeente nimmer heeft plaats gehad, zeker zal verloren gaan en het te vroeg verlaten der school, zoowel als het geheele schoolverzuim in geene geringe mate in de hand zal worden gewerkt, daar toch reeds nu, door vele kinderen, den onderwijzers in de school wordt te kennen gegeven, dat zij van de school moeten, indien er voor hen schoolgeld moet worden betaald;

dat geen enkel belang hoegenaamd in deze gemeente deze heffing noodig maakt of medebrengt, daar toch de kosten van bedoeld onderwijs door de verdere inkomsten der gemeente worden goedge maakt en in deze gemeente geene bijzondere school hoegenaamd bestaat.

Redenen waarom de adressant de vrijheid neemt, zich te wenden tot Uwe Majesteit, met eerbiedig verzoek, dat het Uwe Majesteit moge behagen, hem te ontheffen van zijne verplichting tot het heffen van schoolgeld, bij art. 46 der wet op het lager onderwijs gesteld, zoolang binnen deze gemeente geene bijzondere school hoegenaamd bestaat.

Hoogwoud, den 3den Mei 1890.

Hetwelk doende enz.,

De Raad voornoemd,

C. PIJPER, *Voorzitter.*

W. VETTER jr., *Secretaris.*

*Aan Zijne Majesteit den Koning der
Nederlanden.*

Geeft eerbiedig te kennen de gemeenteraad van Koedijk;

dat hij met belangstelling heeft kennis genomen van artikel 46 der wet van den 8sten December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) regelande het lager onderwijs, waarbij is voorgeschreven, dat de gemeenten verplicht zijn een matig schoolgeld te heffen;

dat in deze gemeente nimmer eenig schoolgeld is geheven, omdat de gemeenteraad steeds van oordeel is geweest, dat het heffen, zelfs van een matig schoolgeld, altijd het schoolverzuim (het grootste nadeel van het onderwijs) in de hand werkte;

dat de raad ook nu dit gevoelen blijft deelen, en van oordeel is dat het heffen van schoolgeld voor de gemeentekas weinig voordeel oplevert, maar een zeer groot nadeel moet veroorzaken aan het onderwijs, dat de gemeente zoo goed mogelijk wil hebben verstrekt;

dat in deze gemeente geen andere school bestaat dan de school van gemeentewege opgericht, en dat dus, wanneer geen schoolgeld wordt geheven, geen nadeel wordt veroorzaakt aan eenige bijzondere school;

dat de gemeenteraad zich daarom tot Uwe Majesteit wendt met eerbiedig maar dringend verzoek, dat het Uwe Majesteit moge behagen, aan de gemeente Koedijk vrijheid te verleenen, om het onderwijs gratis te verstrekken aan alle kinderen uit deze gemeente, die daarvan wenschen gebruik te maken, en haar dus te ontheffen van de verplichting eenig schoolgeld van de ingezetenen te vorderen.

Koedijk, den 20sten Februari 1890.

't Welk doende,

De Gemeenteraad voornoemd,

H. LAMMERSCHAAG, *Burgemeester.*

J. BLAAUBOER, *Secretaris.*

Limmen, den 13den Maart 1890.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

Wij hebben de eer Uwe Majesteit hierbij te doen toekomen een besluit van den raad dezer gemeente, houdende verzoek tot vrijstelling der verplichting tot het heffen van schoolgeld.

De redenen, die den raad met algemeene stemmen dit besluit deden nemen, in de overtuiging hierdoor te handelen in den geest der geheele bevolking, zijn deze:

1°. er bestaat in deze gemeente geene bijzondere school, terwijl er zekerheid is, dat ook het voornemen om, 't zij eene R.-Katholieke, 't zij Protestantsche bijzondere school te stichten, niet bestaat;

2°. de kosteloze openbare school heeft hier tal van jaren gebloeid;

3°. er heerscht vertrouwen in het openbaar onderwijs;

4°. in de gemeente — voor het grootste deel Roomsche-Katholiek, voor het overige Protestantsch — heerscht verdraagzaamheid.

Burgemeester en Wethouders van Limmen,

H. F. DE WILDT, *Voorzitter.*

M. KUYLS, *l^e.-Secretaris.*

Aan den Koning.

SIRE!

Geeft met den diepsten eerbied te kennen,

de raad der gemeente Monnickendam:

dat hij kennis genomen heeft van de wet tot regeling van het lager onderwijs, zooals die is gewijzigd bij besluit dd. 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175);

dat hij de vrijheid gebruikt Uwe Majesteit zijne bedenkingen voor deze gemeente in te brengen tegen art. 46 van genoemde wet, waarbij de heffing van schoolgeld verplichtend wordt gesteld;

dat gedurende ruim dertig jaren, het openbaar lager onderwijs in deze gemeente, voor de vakken voorkomende onder de letters *a* tot en met *k*, geheel kosteloos werd gegeven, hetgeen, naar de ondervinding in dien tijd opgedaan, zeer in het belang is te achten van de deelneming aan dit onderwijs, inzonderheid voor de lagere en min-gegoede klassen, zonder aanzien van godsdienstige gezindheid, aangezien volgens de jaarlijks ontvangen verslagen, het bewijs is geleverd, het schoolverzuim hoe langer zoo minder en thans zeer gering is te noemen;

dat het heffen van schoolgeld, vooral van de kinderen van mingevoeden eene aanleiding zal worden tot toeneming van schoolverzuim, en er bovendien wederom in het leven worden geroepen standen van meer-, min- en onvermogenen, waar tot heden de kinderen van allen, zonder verschil van stand, gemeenschappelijk aan het onderwijs hebben deelgenomen;

dat door het heffen van schoolgeld het te verwachten is vele kinderen op lateren leeftijd ter schole zullen worden gebracht en deze vroeger dan tegenwoordig zullen verlaten.

Redenen waarom hij, met het oog op de 3de alinea van gemeld art. 46, zich de vrijheid durft veroorloven zich tot Uwe Majesteit te wenden, met het onderdanig en dringend verzoek, dat het Uwe Majesteit moge behagen, hem voor zijne gemeente vrijstelling te willen verleenen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.

Monnickendam, 6 Maart 1890.

't Welk doende,

De Raad der gemeente Monnickendam,

W. SLIGCHER, Voorzitter.

P. BERTOEN, Secretaris.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

Geeft met den meesten eerbied te kennen, de raad der gemeente Nieuwe-Niedorp:

dat volgens art. 46 der wet op het lager onderwijs, zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) van ieder kind een schoolgeld moet worden geheven van ten minste 20 cents in de maand, terwijl minvermogenen kinderen een minder bedrag betalen en bedeelden en onvermogenen geheel worden vrijgesteld;

dat verder bedoelde bepaling volgens bovenaangehaalde wet reeds met primo 1890 in werking behoorde te treden;

in aanmerking nemende dat volgens de 3de alinea van genoemd art. 46 van bovengenoemde wet, door Z. M. Onzen Koning vrijstelling kan worden verleend van de verplichting tot het heffen van schoolgeld;

neemt de vrijheid Uwe Majesteit beleefd te verzoeken, voor deze gemeente de bedoelde vrijstelling tot verplichte schoolgeldheffing te verleenen en wel om de navolgende ernstige redenen:

dat de gemeente en de verschillende administratiën alhier allen in meer of minder mate in financieelen bloei verkeerden, maar dat de burgers over het algemeen behoefte zijn, terwijl de gemeente maar enkele gegoede inwoners telt;

dat om deze reden het gemeentebestuur verplicht zou zijn, bij eventuele invoering, het schoolgeld zoo laag mogelijk te stellen, namelijk op 20 cents per maand voor ieder schoolgaand kind;

dat verder van de ongeveer 230 leerlingen in deze gemeente, slechts ongeveer 70 tot de zoogenaamde gegoeden kunnen gerekend worden, terwijl er 80 tot de minvermogenen en 80 tot de bedeelden en onvermogenen gerekend moeten worden, zoodat de heffing van schoolgeld met al de kosten van invordering daarvan, voor de gemeente financieel, eer nadeelig dan voordeelig zou zijn;

dat vervolgens in deze gemeente wonen een groot aantal zeer kleine landbouwtjes, die niet geheel tot onvermogenen of bedeelden gerekend kunnen worden, maar financieel vaak nog veel armer zijn dan dezen, waaruit voortvloeit dat bij de invoering van schoolgeld, al is dit ook laag, het schoolbezoek, dat thans merkwaardig getrouw is, op onrustbarende wijze zal afnemen, te meer, omdat alhier sedert onbeugelijke jaren geen schoolgeld is geheven;

dat eindelijk in deze gemeente niemand, zoover bekend is, naar de invoering van schoolgeld verlangt door de bijzondere omstandigheid, dat alhier geen anti-revolutionairen, doleerenden of lieden van andere gereformeerde gezindte wonen en slechts een klein gedeelte van deze gemeente, omstreeks $\frac{1}{5}$, een meer uitsluitend Katholieke bevolking heeft, welke laatsten grootendeels onvermogen en gedeeltelijk minvermogen zijn, zoodat er in deze gemeente, in de eerste toekomst althans, volstrekt geen sprake kan zijn van de stichting of oprichting van bijzondere scholen, waaruit vanzelf voortvloeit, dat door de invoering van schoolgeld een aantal kinderen geheel verstoken zou zijn van onderwijs, afgezien nog van de omstandigheid, dat de harmonie tusschen roomschen en onroomschen, die thans niets te wenschen overlaat, door verwijdering als anderszins, op jammerlijke wijze verbroken zou kunnen worden.

Om al deze genoemde redenen neemt de genoemde gemeenteraad nogmaals de vrijheid Uwe Majesteit beleefd, maar dringend te verzoeken, de gemeente Nieuwe-Niedorp vrijstelling te verleenen van de verplichte schoolgeldheffing, althans zolang in deze gemeente geen sprake is van de stichting of oprichting van bijzondere scholen.

Nieuwe-Niedorp, 19 April 1890.

't Welk doende enz.

De Raad voornoemd,

D. v. D. STOK, Voorzitter.

J. KUILMAN, Secretaris.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Groot-Hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

Geeft met den meesten eerbied te kennen, de raad der gemeente Oude-Niedorp:

dat volgens art. 46, alin. 1, der gewijzigde wet tot regeling van het lager onderwijs, schoolgeld moet worden geheven voor ieder schoolgaand kind, met uitzondering van bedeelden en van hen die onvermogen, van ten minste twintig centen per maand;

dat het bij alin. 3 van datzelfde artikel aan Uwe Majesteit is overgelaten aan eene gemeente vrijstelling van verplichting tot het heffen van schoolgeld te verleenen;

dat van af 18... alhier geen schoolgeld is geheven en

dat zoo ongeveer $\frac{1}{4}$ der leerlingen te dezer gemeente tot de on- en minvermogene zullen behooren;

dat kosteloos onderwijs te dezer gemeente het schoolgaan zeer bevordert;

dat te dezer gemeente geene bijzondere school bestaat en alzoo door het verleen van vrijstelling in deze het bijzonder onderwijs daardoor niet wordt benadeeld.

Redenen waarom zij de vrijheid neemt, zich tot Uwe Majesteit te wenden met het eerbiedig verzoek hunne gemeente van de verplichting tot het heffen van schoolgeld vrijstelling te verleen.

Oude-Niedorp, 23 April 1890.

Het welk doende, enz.

De Gemeenteraad voornoemd,

P. WONDER AZ., Voorzitter.

Voor den Secretaris:

J. HARINGHUIZEN, Wethouder.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

SIRE!

De raad der gemeente Obdam, provincie Noordholland, heeft de eer zich met verschuldigten eerbied te wenden tot Uwe Majesteit, te kennen gevende, dat hij in zijne vergadering van 4 Maart 1890 met algemeene stemmen besloten heeft vrijstelling te vragen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld en zulks op de volgende gronden:

dat sedert 1 Januari 1881 in deze gemeente geen schoolgeld wordt geheven;

dat het wederinvoeren er van aanleiding tot ontevredenheid zal geven;

dat de heffing van schoolgeld niet bevorderlijk zal zijn aan het onderwijs; integendeel, zij zal het nog vroeger verlaten der school in de hand werken, wat te meer te betreuren zoude wezen, daar in den regel een zeer klein aantal kinderen ouder dan twaalf jaar de school bezoeken;

dat de gemeente geen behoefte heeft aan de opbrengst, die ten gevolge eener heffing van schoolgeld ten haren bate zou worden geïnd.

Redenen waarom, ingevolge art. 46, alinea 3, der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), bovenbedoelde vrijstelling beloofd wordt gevraagd.

De Raad der gemeente Obdam,

J. BUIS Pz., Voorzitter.

J. J. WILLINGE, Secretaris.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

Geeft met den meest verschuldigten eerbied te kennen, de raad der gemeente Opmeer,

dat in zijne voltallige vergadering van 2 April jl. met algemeene stemmen is besloten, zich tot Z. M. te wenden met verzoek, gemelde gemeente vrijstelling te verleen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld, op grond dat:

a. in deze gemeente nimmer schoolgelden zijn geheven;

b. alhier geene scholen bestaan, waar bijzonder onderwijs wordt gegeven;

c. wanneer schoolgeld zal moeten worden geheven, van de alhier schoolgaande kinderen, » waarvan het grootste gedeelte on- en minvermogend is » de ouders hunne kinderen op lateren leeftijd niet alleen, dan nu 't geval is, naar de school zullen zenden, maar ook hunne kinderen korter de school zullen laten bezoeken, ja, velen ook die kinderen onthouden zullen van schoolbezoek, zoodat het zeker is, dat de invoering van schoolgeldheffing een uiterst nadeeligen invloed alhier zal hebben op het onderwijs;

d. dat bovendien alhier een hoofdelijke omslag wordt geheven, waarin, behalve de onvermogenen, grootendeels allen, waarvan kinderen alhier ter school gaan, worden aangeslagen, en dezen alzoo bij schoolgeldheffing op vermindering of ontheffing van dien aanslag zullen aandringen, zoodat de financiële toestand der gemeente er in 't geheel niet door gebaat zal worden.

Redenen waarom hierboven gemeld verzoek aan Z. M. wordt gericht met gepaste verschuldigde onderdanigheid.

Opmeer, 2 Mei 1890.

't Welk doende enz.,

De Gemeenteraad voornoemd,

H. J. K. VAN DEN STERN, Voorzitter.

T. W. H. DOZY, Secretaris.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

Geeft met verschuldigten eerbied te kennen:

De raad der gemeente Oudkarspel, provincie Noordholland;

Gelet op art. 46, 3de lid, der wet van den 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), waarbij de gemeente de bevoegdheid wordt toegekend van vrijstelling van verplichte schoolgeldheffing aan te vragen;

Overwegende dat in zijne vergadering van heden met algemeene stemmen is besloten van die bevoegdheid gebruik te maken naar aanleiding waarvan het volgende beleefdelijk onder Uwer Majesteits aandacht wordt gebracht:

a. dat het onderwijs aan de openbare school aldaar sedert 1878 kosteloos is verstrekt en het schoolverzuim daarna steeds is verminderd en heden tot een minimum is teruggebracht;

b. dat de openbare school wordt bezocht door kinderen van alle gezindten en 't meest uit den kleinen middelstand welke zeer sterk is vertegenwoordigd;

c. dat deze stand door eene schoolgeldheffing zou worden gedrukt aangezien ze niet onder de onvermogenen kan, en ook niet zou wenschen gerekend te worden;

d. dat 't dientengevolge hoogst moeilijk, ja bijna onmogelijk zou zijn eene juiste lijn te trekken tusschen al en niet betalenden;

e. dat 't gevolg zou zijn dat vele kinderen uit de minvermogene klassen eerst op lateren leeftijd ter school zouden worden en het onderwijs vroeger zouden moeten verlaten;

f. dat in de drukste bouwmaanden vele kinderen die nu enkele dagen per week verzuimen dan gedurende die maanden de school in 't geheel niet zouden bezoeken, ter besparing van schoolgeld;

g. dat door een en ander 't onderwijs in 't algemeen en de verstandelijke ontwikkeling van een belangrijk deel der ingezetenen in 't bijzonder zeer zouden worden benadeeld, en eindelijk

h. dat, aangezien de gemeentefinanciën van dien aard zijn, dat de uitgaven gemakkelijk uit de gewone middelen kunnen worden gevonden, en in deze gemeente geen bijzonder onderwijs wordt gegeven, eene heffing van schoolgeld, naar zijne bescheiden meening niet gemotiveerd genoemd kan worden.

Redenen waarom de raad zich tot Uwe Majesteit wendt, met beleefd verzoek op dit zijn adres gunstige beschikking te mogen ontvangen.

Oudkarspel, den 19 Maart 1890.

De Raad voornoemd,
C. KROON MZ., *Burgemeester.*
P. EECEN, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

Geeft met den meesten eerbied te kennen, de gemeenteraad van Schellinkhout, provincie Noordholland;

dat er in deze gemeente sedert 1859 geen schoolgeld is geheven, behalve van 1 Jan. 1881 tot 1 April 1888 voor de vakken *l*, *p* en *g* van art. 2 der wet van 17 Augustus 1878, *Staatsblad* n°. 127, in welke vakken uitsluitend op de avondschool door slechts enkele leerlingen onderwijs werd ontvangen;

dat het kosteloos onderwijs voor de gewone vakken van de lagere school steeds instemming bij alle ingezetenen heeft gevonden;

dat hier geen bijzondere school is, zoodat de kosteloosheid van het onderwijs gelijkelijk aan alle ingezetenen met schoolgaande kinderen ten goede komt;

dat de heffing van schoolgeld zeer zeker het afgebroken schoolgaan en het te vroeg verlaten der school zal bevorderen, omdat aan vele ouders, die niet onder de bedeeiden of onvermogenen kunnen gerangschikt worden, het betalen van schoolgeld zeer moeilijk zal vallen en die daarom, daar de bevolking bijna uitsluitend tot den landbouwenden stand behoort, hunne kinderen, als er schoolgeld moet betaald worden, eerder en gedurende langer tijd voor het landbouwbedrijf zullen gebruiken, waardoor een dubbel financieel voordeel wordt behaald tot schade voor den intellectueelen toestand der kinderen;

dat de schoolgeldheffing betrekkelijk weinig zal opbrengen, omdat de meeste schoolgaande kinderen behooren tot de klasse der bedeeiden, on- en minvermogenen, welke laatstgenoemde klasse vooral door haar zeer zal worden gedrukt, terwijl enkele meergegoeden met schoolgaande kinderen, die nu reeds een belangrijken hoofdelijken omslag betalen, door de heffing van schoolgeld te hoog zouden worden belast, en de lasten der meergegoeden zonder schoolgaande kinderen, welke hier betrekkelijk vrij talrijk zijn, daardoor zeer weinig zullen verminderen;

dat de schoolgeldheffing dus het zwaarst zal drukken, waar de minste draagkracht is, terwijl daarenboven de uitvoering van den maatregel, waar het betreft de aanwijzing van den grens tusschen de meer-, min- en onvermogenen bij de regeling van het schoolgeld tot groote moeilijkheid aanleiding zal geven.

Redenen, waarom de gemeenteraad voornoemd zich tot Uwe Majesteit wendt met eerbiedig verzoek, dat het Uwe

Majesteit moge behagen de gemeente Schellinkhout vrijstelling van verplichting tot het heffen van schoolgeld te verleenen.

Schellinkhout, 12 Maart 1890.

't Welk doende, enz.

De Gemeenteraad van Schellinkhout,

A. KOOL, *Voorzitter.*

K. HOUTER, *Jz., Wethouder.*

Aan Zijne Majesteit Willem III, Koning der Nederlanden, enz., enz., enz.

Geeft eerbiedig te kennen,

De raad der gemeente Schoorl;

dat zij gezien heeft de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 127), waarbij, ingevolge art. 46, schoolgeld van ieder schoolgaand kind zoude moeten worden geheven;

Overwegende:

1°. dat in deze gemeente veel onvermogenen en vooral veel mingevoeden worden gevonden, voor welke laatsten, niet vrijgesteld kunnende worden, het heffen van schoolgeld, hoe gering ook, drukkend zoude zijn en in den winter nadeelig op het onderwijs zoude werken, terwijl ook, wanneer de kinderen eenige werkzaamheden op het land zullen kunnen en mogen verrichten, te huis zullen worden gehouden, aangezien de bevolking hier voor het meerendeel uit kleine landbouwers en arbeiders bestaat en de kinderen dan iets zullen verdienen in plaats van te kosten, hetgeen niet het geval zal zijn, wanneer zij, zooals tot hertoe, kosteloos onderwijs zullen kunnen genieten;

2°. dat in vroegere jaren alhier een gering schoolgeld werd geheven, en dat het toen met het schoolgaan al heel treurig was gesteld en vele mingevoeden in den winter, als het hun moeilijk viel te betalen, de kinderen om die reden te huis hielden, en ook des zomers, wanneer ze op het veld aan den landbouw behulpzaam konden zijn, het schoolgaan zeer gebrekkig was, waardoor er dan toen ook vele gevonden werden, die lezen noch schrijven konden, hetwelk thans tot de zeldzaamheden behoort, nu er sedert ongeveer het jaar 1830 alhier kosteloos onderwijs is ingevoerd geworden, en alnu bij wederinvoering van schoolgeldheffing bij het gemeentebestuur alzoo gegronde vrees bestaat, spoedig tot den ongunstigen toestand van vroeger te zullen zijn teruggekeerd, en er wederom velen zullen gevonden worden, die wegens slecht schoolbezoek lezen noch schrijven kunnen;

3°. dat volgens eene alhier bestaande verordening is bepaald, dat de kinderen der ingezetenen gratis de openbare lagere scholen kunnen bezoeken van hun 6de tot hun 13de jaar, en dat ook, als zij dit verzoeken, toegestaan wordt dat dit met een of meer jaren wordt verlengd, en dat het te voorzien zal zijn dat, zoodra weder schoolgeld wordt geheven, ook van langer blijven dan tot hun 13de jaar volstrekt geen sprake meer zal zijn, maar dat zeer velen, gelijk in vroegere jaren, toen schoolgeld werd geheven, de school reeds op 10jarigen leeftijd zullen verlaten, wat ook zeer nadeelig voor het onderwijs zou blijken te zijn, aangezien juist de laatste jaren het onderwijs de meeste vruchten draagt, terwijl bij het vroeg verlaten der school zeer veel van het geleerde wordt vergeten, zoodat er op meergevorderden leeftijd bitter weinig van het nog geleerde is overgebleven;

4°. dat in vroegere jaren de buurtwegen in deze gemeente (bij het kadaster bekend ten name der verschillende

buurten, waaruit de gemeente bestaat), alsmede de ongenummerde wegen, in die verschillende buurten gelegen, werden verhuurd ten bate der bureu in die respectieve buurten wonende en door hen onderling werd verdeeld, doch dat sedert het jaar 1830 die opbrengsten niet meer onder de bureu zijn verdeeld geworden, maar met hun goedvinden daaruit het schoolgeld is voldaan geworden, totdat bij de invoering der gemeentewet het grasgewas van alle wegen in de gemeente publiek is verhuurd en de opbrengst in de gemeentekas gestort en verantwoord en het schoolgeld voor alle kinderen zonder onderscheid ook uit de gemeentekas is voldaan geworden, zoodat dan ook nu de ingezetenen, wegens het indertijd afstaan van hun recht op de opbrengst van het grasgewas der buurtwegen in ruil voor het kosteloos schoolgaan hunner kinderen, als het ware daardoor ook gerechtigd zouden zijn tot het bestendigen daarvan en het ontvangen van kosteloos onderwijs voor hunne kinderen;

5°. dat in deze gemeente bestaan twee openbare lagere scholen en geene bijzondere scholen gevonden worden, zoodat dan ook alle kinderen alhier gelijkelijk in het genot van vrij en geheel kosteloos onderwijs kunnen worden gesteld.

Redenen, waarom het gemeentebestuur voornoemd de vrijheid neemt, zich tot Uwe Majesteit te wenden, met het eerbiedig en dringend verzoek, dat het Uwe Majesteit moge behagen, in het belang van het onderwijs en de ingezetenen dezer gemeente, deze gemeente vrij te stellen van de verplichte heffing van schoolgeld, zooals bij art. 46 der bovengenoemde wet tot regeling van het lager onderwijs is voorgeschreven.

School, 13 Maart 1890.

Hetwelk doende,

Het Gemeentebestuur van School,

J. C. PERCK, *Burgemeester.*

H. GUTKER, *Wethouder.*

Aan Z. M. den Koning.

SIRE!

De raad der gemeente St. Pancras.

Kennis genomen hebbende van de wet op het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 227) zoo als deze is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) en hierbij gelet op de artt. 46 en 48, waarbij wordt voorgeschreven, dat — behoudens de uitzonderingen — schoolgeld zal moeten worden geheven;

in aanmerking nemende, dat gedurende meer dan 30 jaren het openbaar lager onderwijs in deze gemeente geheel kosteloos is gegeven, hetgeen volgens de ondervinding is zeer in het belang van de deelneming aan dat onderwijs, inzonderheid voor de lagere klassen, zonder aanzien van godsdienstige gezindheid, zoodat eene heffing van schoolgeld bij de groote meerderheid der ingezetenen een zeer ongunstigen indruk zal maken, welke zeer zeker niet bevorderlijk kan zijn aan het schoolgaan, vooral van kinderen van hen, voor wie iedere belasting-uitgave moeilijk valt, en bovendien ook om reden er wederom standen van meer-, min- en onvermogenen in het leven worden geroepen, waar tot heden de kinderen van allen, zonder standsverschil, gemeenschappelijk aan het onderwijs hebben deelgenomen;

Overwegende dat schoolgeldheffing der gemeente financieel een zoo goed als niets betekenend voordeel zou aanbrengen, aangezien verreweg het grootste aantal schoolgaande kinderen behoort tot de bedoelde on- en minvermogene klasse, daar toch van de ± 70 schoolgaande

kinderen uit deze gemeente er slechts 18 zijn, wier ouders zijn geschat op een jaarlijksch inkomen van f 600 — f 2000, terwijl van de 4 ingezetenen, wier inkomen boven f 2000 is geschat slechts 1 kind ter school gaat, waaruit genoegzaam kan blijken, dat $\frac{1}{4}$ deel der schoolbevolking tot de on- of minvermogenen behoort;

Heeft mitsdien besloten zich de vrijheid te veroorloven zich bij deze tot Uwe Majesteit te wenden, met beleefd verzoek vrijstelling te willen verleen van het heffen van schoolgeld op de openbare school voor gewoon lager onderwijs te Sint-Pancras.

Sint-Pancras, 2 April 1890.

Hetwelk doende, enz.,

De Raad der gemeente Sint-Pancras,

V. NOREL, *Voorzitter.*

S. DUIF, *Wethouder, loco-Secretaris.*

*Aan Zijne Majesteit den Koning
der Nederlanden.*

Geeft met den meest verschuldigten eerbied te kennen, de raad der gemeente Spanbroek:

dat in zijne voltallige vergadering van 15 April jl. met algemeene stemmen is besloten, zich tot Zijne Majesteit te wenden, met verzoek gemelde gemeente vrijstelling te verleen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld, op grond:

dat in deze gemeente nimmer schoolgeld is geheven;

dat alhier geene scholen bestaan, waar bijzonder onderwijs wordt gegeven;

dat, wanneer schoolgeld zal moeten worden geheven, van de alhier schoolgaande kinderen, waarvan het grootste gedeelte on- en minvermogen is, de ouders hunne kinderen op lateren leeftijd niet alleen, dan nu 't geval is, naar de school zullen zenden, maar deze ook hunne kinderen korter de school zullen laten bezoeken, ja, velen ook hunne kinderen zullen onthouden van schoolbezoek, zoodat het zeker is, dat de invoering van schoolgeldheffing een nadeeling invloed alhier zal hebben op het onderwijs;

dat bovendien alhier een hoofdelijke omslag wordt geheven, waarin, behalve onvermogenen, grootendeels allen, waarvan kinderen alhier ter school gaan, worden aangeslagen, en dezen alzoo bij schoolgeldheffing op vermindering en ontheffing van dien aanslag zullen aandringen, zoodat de financieele toestand der gemeente er in 't geheel niet door gebaat zal worden.

Redenen waarom met gepaste verschuldigde onderdanigheid gemeld verzoek aan Zijne Majesteit wordt gericht.

Spanbroek, 1 Mei 1890.

't Welk doende,

De Raad voornoemd,

H. J. K. VAN DEN STEEN, *Burgemeester.*

J. KONING, *Wethouder.*

Aan Zijne Majesteit den Koning.

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen,

de raad der gemeente Sybecarspel,

dat zij de bepaling in art. 46, alin. 1, der wet van 14 December 1889, n°. 177, voor de gemeentelijke inrichting alhier, lastig en moeilijk uit te voeren beschouwen, in de voorgestelde schoolgeldheffing;

dat, sedert eene reeks van jaren, alhier de kosten van het onderwijs uit de gemeentemiddelen worden gekweten, en alzoo in evenredigheid der krachten, door de belastingplichtigen worden betaald, en alzoo het onderwijs geheel kosteloos wordt genoten, en met dien maatregel de moeilijkheid is voorkomen, om eene grens te stellen tusschen betalende en niet-betalende ingezetenen, waarmede zoo lichtelijk misgrepen worden gedaan, zoodat de een ten onrechte tegen over den ander wordt belast, hetwelk bij nadere bekendheid zoo licht, in omgekeerde reden, noodig was geweest;

dat in deze gemeente geen scholen bestaan als die voor algemeen openbaar lager onderwijs.

Redenen waarom zij Uwe Majesteit beleefdelijk verzoeken, vrijstelling van het heffen van schoolgeld, en wel naar aanleiding van de derde alinea van bovengenoemd wetsartikel.

Sybecarspel N. H. 10 Maart 1890.

De Gemeenteraad voornoemd,

De Burgemeester,

K. WINKEL.

De Wethouder,

J. VISSER.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

De Raad der gemeente Twisk;

Gelet op artikel 46, eerste alinea, der wet van 8 December 1890 negen en tachtig (*Staatsblad* n°. 177) houdende wijzigingen in de kosten voor het openbaar lager onderwijs;

1. overwegende dat in deze gemeente sedert een aantal jaren geen schoolgeld is geheven, waardoor het getrouw schoolbezoek zeer is toegenomen en bevorderd;

2. overwegende dat heffing van schoolgeld inbreuk zoude kunnen maken op het getrouw en geregeld bezoeken der school, door kinderen van dat deel der gemeentenaren, welke, niet geheel onvermogen, evenwel bezwaar zouden vinden hunne kinderen naar de school te zenden indien daarvoor ook slechts het minimum, door de wet aangeduide schoolgeld, zou moeten worden betaald;

3. overwegende dat in deze gemeente eene openbare lagere en geene bijzondere school bestaat en voor de oprichting van laatstgenoemde school geen aanleiding in de gemeente bestaat;

besluit:

Met de meest verschuldigten eerbied Uwe Majesteit ontheffing van artikel 46 van bovengenoemde wet te ver-

zoeken, ten einde geene schoolgelden in deze gemeente te behoeven te heffen.

Twisk, 26 Maart 1890.

't Welk doende,

De Raad der gemeente Twisk,

H. VIJN, *Burgemeester.*

M. ZIJF JZN., *Wethouder.*

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

Geeft met eerbied te kennen:

De raad der gemeente Warmenhuizen:

dat artikel 46, alinea 1, der wijzigingswet op het lager onderwijs, den gemeentebesturen den plicht oplegt schoolgeld te heffen;

dat echter datzelfde artikel, bij alinea 3, Uwer Majesteit de macht geeft van die heffing vrijstelling te verlenen;

dat adressant zich naar aanleiding dier bepalingen door deze wendt tot Uwe Majesteit met eerbiedig verzoek om van de verplichting tot genoemde heffing te worden ontheven;

dat adressant tot steuning van zijn verzoek de vrijheid neemt de volgende argumenten in het midden te brengen;

dat sedert onheuglijke jaren het schoolgaan op de openbare scholen dezer gemeente geheel kosteloos plaats heeft;

dat wel is waar in deze gemeente, met name in het gehucht Krabbendam, eene bijzondere school bestaat, uitgaande van de Vereeniging voor Christelijk Gereformeerd schoolonderwijs, doch niet in die deelen der gemeente waar de 2 openbare scholen zich bevinden, zijnde het hoofddorp Warmenhuizen en de buurtschap Schoorlham;

dat ook geene kinderen van Warmenhuizen of Schoorlham de bijzondere school op het gehucht Krabbendam bezoeken, noch omgekeerd;

dat dit gehucht bovendien op 3 kwartier afstand van de beide andere deelen dezer gemeente gelegen is;

dat beide scholen derhalve als het ware geheel gescheiden van elkaar en op zich zelve bestaan, noch elkander afbreuk doen, noch concurreeren;

dat bovendien op de lijsten model I Statistiek lager onderwijs op 1 Januari dezes jaars werden gevonden:

24 kinderen van de bijzondere school, waaronder 6 van elders, tegenover een getal van 166 kinderen van de openbare scholen, waaronder 2 van elders;

dat, zij het ook in deze, van mindere beteekenis, in deze gemeente geene plaatselijke belastingen, van welken aard ook, bestaan, geen hoofdelijken omslag, noch opcenten op eenige Rijksbelasting worden geheven;

dat de gemeentefondsen van dien aard zijn, dat alle uitgaven uit de gewone inkomsten, zijnde die van bezittingen in verschillende vorm, geleden kunnen worden;

dat naar de meening van adressant, gegrond op de kennis van den aard en het karakter der bevolking, als aan geene betalingen van plaatselijke belastingen gewoon, door eene eventuele heffing van schoolgeld den duur van het schoolgaan zal afnemen en een geest van ontevredenheid zich zal openbaren;

en ten slotte:

dat het besluit van adressant is genomen in eene geheel voltallige vergadering, met algemeene stemmen.

Warmenhuizen, 4 Maart 1890.

't Welk doende, enz.

De Raad der gemeente Warmenhuizen,

K. BLOM, Voorzitter.

G. J. TER PLEGT, Secretaris.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

SIRE!

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen:

De gemeenteraad van Winkel, provincie Noordholland; dat hij, in aanmerking nemende den achterlijken toestand van het openbaar lager onderwijs in die gemeente van vóór het jaar 1854, als wanneer het schoolverzuim alhier bedroevend groot was, en dat, om daarin zoo mogelijk eenige verbetering te brengen, besloten heeft het heffen van schoolgeld af te schaffen en buitendien ook het school-gaan aanmoedigen door jaarlijksche prijsuitdeelingen en het geven van ereblijken, welke plechtigheid plaats had in de Hervormde kerk en besloten werd met een bescheiden kinderfeest; die wijze van handelen werd algemeen toegejuicht en niet het minst door den geringen burgerstand, waarom men dan ook daarmede tot heden met genoegen is voortgegaan; het gunstige gevolg daarvan is geweest, dat het schoolverzuim vóór het jaar 1854 niet minder dan 25 pct. bedragende, sedert zoodanig is ingekrompen, dat het in de laatste jaren niet meer dan 1 à 2 pct. bedraagt.

Die gunstige toestand zou de gemeenteraad zoo gaarne bestendigd zien, doch nu vreest hij, indien men, zooals art. 46 der wet op het lager onderwijs voorschrijft, weder schoolgeld gaat heffen, dat vele kinderen van ouders uit den mingevoeden burgerstand, welke niet in de termen van onvermogen kunnen vallen, zullen worden teruggehouden van de school of wel daarvan te vroeg worden afgenomen; niet het minst ook zou de raad er tegen opzien, om kinderen van onverschillige en slecht betalende ouders van de school te moeten verwijderen, terwijl er tusschen de kinderen van schoolgeld betalende en niet-betalende ouders, een tot heden in deze gemeente niet aanwezige, aandoenlijke afscheiding zal voortvloeien.

Redenen genoeg waarom requestanten de vrijheid nemen, zich bij deze te wenden tot Uwe Majesteit, met de bede dat het Uwe Majesteit moge behagen, het gemeentebestuur van Winkel, naar aanleiding van de gunstige uitzondering, vervat in alin. 3 van art. 46 der wet op het lager onderwijs, vrijstelling te willen verleen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.

Winkel, 10 Februari 1890.

't Welk doende, etc.

De Gemeenteraad van Winkel,

H. REZELMAN, Burgemeester.

H. W. MELCHIOR, Wethouder.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

Geeft met den meesten eerbied te kennen:

de gemeenteraad van Wijdenes, provincie Noordholland;

dat er in deze gemeente gedurende meer dan dertig jaren geen schoolgeld is geheven;

dat het kosteloos onderwijs steeds instemming bij alle ingezetenen heeft gevonden;

dat hier geen bijzondere school is, zoodat de kosteloosheid van het onderwijs gelijkelijk aan alle ingezetenen met schoolgaande kinderen ten goede komt;

dat de heffing van schoolgeld zeer zeker het afgebroken schoolgaan en het te vroeg verlaten der school zal bevorderen, omdat aan vele ouders, die niet onder de bedeeiden of onvermogenen kunnen gerangschikt worden, het betalen van schoolgeld zeer moeilijk zal vallen, en die daarom, dewijl de bevolking uitsluitend tot den landbouwenden stand behoort, hunne kinderen, als er schoolgeld moet betaald worden, eerder en gedurende langer tijd voor het landbouwbedrijf zullen gebruiken, waardoor een dubbel financieel voordeel wordt behaald tot schade voor den intellectueelen toestand der kinderen;

dat de schoolgeldheffing betrekkelijk weinig zal opbrengen, omdat de meeste schoolgaande kinderen behooren tot de klasse der bedeeiden, on- en minvermogenen, welke laatstgenoemde klasse vooral door haar zeer zal worden gedrukt.

Redenen waarom de gemeenteraad voornoemd, met het oog op de 3de alinea van art. 46 der wet op het lager onderwijs, zooals zij is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), zich tot Uwe Majesteit wendt met eerbiedig verzoek, dat het Uwe Majesteit moge behagen, de gemeente Wijdenes vrijstelling van verplichting tot het heffen van schoolgeld te verleen.

Wijdenes, 28 Maart 1890.

't Welk doende, enz.

De Gemeenteraad van Wijdenes,

K. ZIJP, Voorzitter.

R. EILANDER, Wethouder.

Aan den Koning.

Geeft meest eerbiedig te kennen, de raad der gemeente Wijk aan Zee en Duin (provincie Noordholland);

dat, in die gemeente, slechts ééne openbare lagere school bestaat, ruimte aanbiedende voor 144 kinderen;

dat, tijdens den ontworpen bouw van een nieuw lokaal voor die school en onderwijzerswoning, door Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken bij missive dd. 21 Juni 1883, n°. 2224, de heffing van schoolgeld gelast werd;

dat, hoewel eene dusdanige belasting nimmer te voren van de ingezetenen geheven was, het gemeentebestuur daartoe nochtans is overgegaan en wel met ingang van 1 Januari 1884, zijnde die maatregel gesanctionneerd bij Uwer Majesteits besluit van 18 November 1883 n°. 18;

dat evenwel de ondervinding, op datzelfde gebied, spoedig tot groote teleurstelling leidde;

dat toch, in den loop van het jaar 1884, de school-

geldheffing, tusschen Januari en December, gaandeweg verminderde van $\pm$ f 10 tot f 4, gelijk Uwer Majesteit uit nevengeande comptabele stukken nader blijken kan;

dat, onder die omstandigheden het gemeentebestuur, staande voor een steeds verminderend schoolbezoek, — en tegenover de onmogelijkheid der toepassing van dwangmaatregelen, — wegens de hooge kosten uit de verwijderde ligging voortspruitende, bereids, in Januari 1885, gedwongen werd tot intrekking van de bewuste belasting te besluiten;

dat toch, bovenal moettende zegevieren het beginsel weggelegd in art. 47 van de toenmaals vigeerende schoolwet (*Staatsblad* 1878, n°. 127), het gemeentebestuur geen andere keuze overbleef dan de bewuste heffing onder ultimo Januari 1885 voorgoed te staken;

dat die handeling werd goedgekeurd bij Uwer Majesteits besluit van 16 Maart 1885 n°. 1;

dat art. 46 der nieuwe wet in *Staatsblad* 1889, n°. 175, voor ons gemeentebestuur de verplichting medebrengt, om andermaal tot heffing van schoolgeld over te gaan;

dat nochtans bij het erkende — en door de geschiedenis bewezen gevaar van zoodanigen maatregel, het gemeentebestuur voor de toepassing moet terugdeinzen, zijnde het thans, evenals in Januari 1885, van oordeel, dat de onbetwistbaar te verwachten nadeelen voor het onderwijs in geen geval door de opbrengsten van een schamel schoolgeld zullen worden opgewogen;

Redenen waarom de voormelde raad, onder aantekening dat in deze gemeente geene bijzondere school bestaat, Uwe Majesteit is naderende met het allereerbiedigst verzoek ten deze gebruik te willen maken van de bevoegdheid, uitgedrukt in alin. 3 van laatstbedoeld wetsartikel, en ten behoeve dezer gemeente vrijstelling te verleen van de verplichting tot heffing van schoolgeld.

Wijk aan Zee en Duin, den 2den April 1890.

De Gemeenteraad voornoemd,

J. B. DE SWAAN, Voorzitter.

A. F. BICKHOFF, Wethouder.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

SIRE

De raad der gemeente Zuid- en Noord-Schermer, kennis genomen hebbende van de wet op het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals deze is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), en hierbij gelet op de artt. 46 en 48, waarbij wordt voorgeschreven, dat, behoudens de uitzonderingen, schoolgeld zal moeten worden geheven;

in aanmerking nemende, dat sedert het jaar 1860 het openbaar lager onderwijs in deze gemeente kosteloos is gegeven, hetgeen volgens de ondervinding is zeer in het belang van de deelneming aan dat onderwijs voor alle klassen, zonder aanzien van godsdienstige gezindheid, zoodat eene heffing van schoolgeld bij de groote meerderheid der ingezetenen een zeer ongunstigen indruk zal maken, welke zeer zekerlijk niet bevorderlijk kan zijn aan het schoolgaan, vooral van kinderen van hen, voor wie iedere belastinguitgave moeilijk valt, en bovendien ook om reden er wederom standen van meer-, min- en onvermogens in het leven worden geroepen, waar tot heden de kinderen van allen zonder standverschil, gemeenschapelijk aan het onderwijs hebben deelgenomen;

Overwegende verder, dat de uitvoering van den maatregel, vooral waar het betreft de aanwijzing van de grens tusschen de meer-, min- en onvermogens bij de regeling van het schoolgeld tot groote moeilijkheden aanleiding zal geven in verhouding tot de financieele voordeelen, die ze aan de gemeente zal verstrekken, daar het aantal procenten kinderen van hen, welke tot het volle schoolgeld zullen moeten bijdragen zeer miniem is tegenover dat van hen, welke tot de on- en minvermogens worden gerekend;

heeft mitsdien met algemeene stemmen besloten zich de vrijheid te veroorloven, zich bij dezen tot Uwe Majesteit te wenden met beleeft verzoek om, naar aanleiding van de derde alinea van artikel 46 der wet van 8 December 1889, vrijstelling te willen verleen van het heffen van schoolgeld.

Zuid- en Noord-Schermer, den 22sten Maart 1890.

Hetwelk doende, enz.,

De Raad voornoemd,

K. OLY CA., Voorzitter.

J. SMIT, Wethouder.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

Geeft met den diepsten eerbied te kennen,

De raad der gemeente Zuidscharwoude;

dat bij art. 46 der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), houdende herziening van de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), tot regeling van het lager onderwijs, is bepaald dat van ieder schoolgaand kind een schoolgeld wordt geheven, met die uitzondering als bij dat artikel is voorgeschreven;

dat bij hetzelfde artikel is bepaald dat vrijstelling van die verplichting door Uwe Majesteit kan worden verleend;

dat het naar de bescheiden meening van den raad dezer gemeente zeer wenschelijk zou zijn van die verplichting te worden ontheven, omdat heffing van schoolgeld in deze gemeente het niet schoolgaan en het vroeg verlaten van de school door de leerlingen zeer zou bevorderen, aangezien alhier verscheidene ingezetenen zijn wier financiën niet toelaten om zich meerdere uitgaven, in den vorm eener belasting, te getroosten.

Redenen waarom de raad zich de vrijheid veroorlooft, onder betuiging van den diepsten eerbied, tot Uwe Majesteit te naderen met het meest bescheiden verzoek dat het Uwe Majesteit moge behagen de gemeente Zuidscharwoude vrijstelling te verleen, ook ten opzichte van het herhalingsonderwijs, van de verplichting bedoeld bij art. 46 der bovenaangehaalde wet.

't Welk doende, etc.

De Raad voornoemd,

H. VAN TWIJVER, Burgemeester-Voorzitter.

J. BOON, Wethouder, l.-Secretaris.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

SIRE!

Geeft met verschuldigten eerbied te kennen de raad der gemeente Aardenburg;

dat hij zich bezwaard acht om ingevolge het voorschrift van artikel 46, alinea 1, der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) over te gaan tot de heffing van schoolgeld, en wel op deze gronden:

dat in deze gemeente voor het gewoon lager onderwijs op de openbare school sinds vijf en twintig jaar geen schoolgeld werd geheven, waartoe de toestand van de geldmiddelen ook thans in geen deele aanleiding geven moet, daar noch in den vorm van hoofdelijken omslag of inkomstenbelasting, noch door de heffing van opcenten op de personeele belasting, offers van de ingezetenen behoeven te worden gevergd ter bestrijding der uitgaven, terwijl zelfs de inkomsten uit aan de gemeente behorende eigendommen belangrijk stijgende zijn;

dat juist waar de ingezetenen alzo niet gewoon zijn aan het opbrengen van plaatselijke belastingen de vrees niet ongegrond is, dat het invoeren van deze belasting zeer nadeelig voor het onderwijs werken zal, terwijl juist tegenwoordig op de openbare school het schoolverzuim tot een minimum is teruggebracht;

dat van bevoorrechtiging tegenover scholen, waar bijzonder onderwijs gegeven wordt, door de opheffing der verplichting tot schoolgeldheffing geen sprake wezen kan, omdat op de Roomsche-Katholieke parochiale school alle kinderen van de Roomsche-Katholieke ingezetenen ter school gaan en zullen blijven gaan, terwijl de openbare school geen enkel Roomsche-Katholiek leerling telt;

dat in deze gemeente overigens slechts enkelen gevonden worden, die bezwaar hebben om hunne kinderen onderwijs te doen geven op de openbare school, getuige dat nimmer eene poging is gedaan om eene bijzondere school te stichten en het feit dat slechts vier kinderen uit deze gemeente de Christelijke school in de naburige gemeente Sluis bezoeken;

Redenen, waarom de raad der gemeente Aardenburg met vrijmoedigheid Uwe Majesteit durft verzoeken op deze gemeente te willen toepassen de vrijstelling waartoe de bepaling van artikel 46, alinea 3, aanleiding geeft, omdat daardoor het onderwijs te dezer plaatse ongetwijfeld gebaat en tegenover niemand eenige onbillijkheid zal worden bedreven.

Aardenburg, den 8sten April 1890.

't Welk doende, enz.,

De Raad der gemeente Aardenburg,

P. C. J. HENNEQUIN, *Voorzitter.*

S. W. WEISFELT, *Secretaris.*

Aan den Koning.

SIRE!

Geeft eerbiedig te kennen, de gemeenteraad van Biervliet;

dat in zijne jongste vergadering is beraadslaagd over het heffen van schoolgeld voor de gewone vakken van het lager onderwijs, zulks naar aanleiding van art. 46 der wet van den 8sten December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) bij welke beraadslaging in overweging werd genomen:

1°. dat in deze gemeente voor de gewone vakken van het lager onderwijs sedert 1865 geen schoolgeld is geheven,

zoodat er thans een geheel gealacht bestaat, dat van de betaling van schoolgeld is vrijgebleven en de ouders daarvan, bij wederinvoering van schoolgeld, daarmede het meest zouden worden gebaat;

2°. dat de gemeente-financiën thans in zoodanigen toestand verkeeren, dat met de gewone middelen in al de kosten van het lager onderwijs naar behooren kan worden voorzien, zonder dat, ter gemoetkoming in die kosten, schoolgeldheffing wordt vereischt;

3°. dat in deze gemeente geen bijzondere scholen bestaan en het niet te verwachten is, dat tot de oprichting daarvan in de eerste jaren zal worden overgegaan.

Redenen waarom de gemeenteraad van Biervliet de vrijheid neemt Uwe Majesteit met den meesten eerbied te verzoeken, vrijstelling van verplichting tot het heffen van schoolgeld naar aanleiding van de derde alinea van bovengenoemd wetsartikel te willen verleenen.

Biervliet, den 27sten Februari 1890.

't Welk is doende, enz.

De Gemeenteraad van Biervliet,

DE VOS, *Voorzitter.*

W. MAARLEVELD, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

De Raad der gemeente Cadzand;

kennis genomen hebbende van de wet op 't lager onderwijs, van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals deze is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), en hierbij gelet op de art. 46 en 48, waarbij wordt voorgeschreven, dat, behoudens de uitzonderingen, schoolgeld zal moeten worden geheven;

in aanmerking nemende dat gedurende een twintigtal jaren het openbaar lager onderwijs in deze gemeente kosteloos is gegeven, hetgeen volgens de ondervinding is zeer in het belang van de deelneming aan dat onderwijs, inzonderheid voor de lagere klassen, zonder aanzien van godsdienstige gezindheid, zoodat eene heffing van schoolgeld bij de groote meerderheid der ingezetenen een zeer ongunstigen indruk zal maken, welke zeer zeker niet bevorderlijk kan zijn aan het schoolgaan, vooral van kinderen van hen, voor wie iedere belastinguitgave moeilijk valt, en bovendien ook om reden er wederom standen van meer- min- en onvermogens in het leven worden geroepen, waar tot beden de kinderen van allen, zonder standsverschil gemeenschappelijk aan het onderwijs hebben deelgenomen;

overwegende verder, dat de uitvoering van den maatregel, vooral waar het betreft de aanwijzing van de grens tusschen de meer-, min- en onvermogens, bij de regeling van het schoolgeld tot groote moeilijkheden aanleiding zal geven, in verhouding tot de financiële voordeelen die ze aan de gemeente zal verstrekken, daar het aantal procenten kinderen van hen, welke tot het volle schoolgeld zullen moeten bijdragen, zeer min is tegenover dat van hen, welke tot de min- en onvermogens moeten worden gerekend, en van het resterende het overgroot gedeelte in de langste klasse is aangeslagen à f 0,25 per jaar, zoodat de bezwaren, welke uit de heffing van schoolgeld zullen voortvloeien, voor het overgroot gedeelte de niet-gefortuneerde ingezetenen al zeer bezwarende zal worden tegenover de geringe ontlasting, welke hierdoor de meer- vermogens zullen verkrijgen en in ieder geval de Raad, met het oog op de omstandigheid, dat in deze gemeente reeds veel belasting moet opgebracht worden, ongaarne er toe

zal overgaan, deze nog door het heffen van schoolgeld, omdat men reeds met het onderhoud van kinderen bezwaard is, hetzij al of niet gefortuneerd, te verzwaren.

Heeft mitsdien besloten zich de vrijheid te veroorloven zich bij deze tot Uwe Majesteit te wenden, met beleeft verzoek, naar aanleiding van de derde alinea van artikel 46 der wet van 8 December 1889, vrijstelling te willen verleenen van het heffen van schoolgeld, aangezien er maar ééne school in deze gemeente bestaat.

Cadzand, den 17den Maart 1890.

Hetwelk doende,

De Gemeenteraad voornoemd,

J. ERASMUS, *Voorzitter.*

J. A. BLANKERT, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning.

Geeft met den meesten eerbied te kennen,

de gemeenteraad van Dreischor, Zeeland;

dat in deze gemeente sedert 1861 geen schoolgeld is geheven;

dat het schoolgaan van alle kinderen in deze gemeente, zonder betaling van schoolgeld, gewaardeerd en op hoogen prijs gesteld wordt, blijkt ten eerste uit de herhaaldelijk geopenbaarde meening der welgestelde ingezetenen, die steeds bereidwillig hunne beurs openen om in de kosten van het onderwijs, ook voor de kinderen der mingevoeden, bij te dragen, en ten andere uit het ter school gaan der kinderen zelf; immers, van de 162 kinderen van 6-12 jaren ontraken op de laatst opgemaakte lijst model 1 van het hoofd der school slechts twee kinderen van 7 jaren, waaronder een stompzinne, terwijl de andere door den verre afstand gedurende de wintermaanden de school niet bezoeken kon;

dat op de vruchten van dit kosteloos gegeven onderwijs met groote voldoening gewezen mag worden zal wel hieruit zijn af te leiden, dat in deze gemeente thans bezwaarlijk iemand tusschen 10 en 40 jaren oud te vinden zou zijn, die niet lezen, schrijven en rekenen kon, en

dat met den, ten opzichte van het onderwijs in deze gemeente gevestigden toestand — vrije en kosteloze toegang tot de school, in het belang van het algemeen in het leven geroepen, die nagenoeg 30 jaren bestaat, bij uitnemmenheid voldoet en één zoo gewichtig volksbelang raakt — niet gebroken mag worden is hier in Dreischor de algemeene en sterk gevestigde volksvertuiging, waarmede wij volkomen instemmen.

Redenen waarom de raad zich wendt tot Uwe Majesteit met eerbiedig verzoek dat het Haar moge behagen de gemeente Dreischor te willen vrijstellen van de, bij art. 46 der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), besproken verplichting tot het heffen van schoolgeld op de openbare school, waartegen te minder bezwaar kan bestaan naardien hier geen bijzonder onderwijs gegeven wordt.

Dreischor 12 Februari 1890.

Hetwelk doende enz.,

Namens den Raad,

GOEMANS, *Burgemeester.*

JOHN. DER WEDUWEN HZ.,

Wethouder.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

De raad der gemeente Haamstede;

Gelet op art. 46 der wet op het lager onderwijs, zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175);

Geeft met de meeste bescheidenheid te kennen, dat, dewijl sedert de invoering der wet van 1857 in deze gemeente geen schoolgeld is geheven, hij het wenschelijk acht, dat ook voor 't vervolg daarvan vrijstelling worde verleend, en wel op de volgende gronden:

dat het invoeren van schoolgeld aanleiding zou geven dat vooral de minvermogens daardoor zouden worden bezwaard, omdat de gegoedste ingezetenen geene kinderen op de school hebben.

Tot staving daarvan zij vermeld, dat van de 23 hoogste aangeslagenen in den hoofdelijken omslag, slechts één kind ter school gaat, die ook spoedig deze gaat verlaten;

dat de minvermogens, [waaronder er velen zijn met groote gezinnen, hunne kinderen te vroeg van de school zullen nemen, om zoodoende van de kosten ontheven te worden, hetgeen noodzakelijk ten gevolge moet hebben een niet alleen verminderd, maar ook een minder vrucht-dragend gebruik van het onderwijs;

dat de opbrengst niet alleen voor dit jaar, maar ook voor nog verscheidene volgende jaren zeer gering zou wezen, hetwelk kan blijken uit eene hierbij overgelegde opgave van de schoolgaande kinderen, waarbij zijn aange-wezen, die voor het betalen van schoolgeld in aanmerking zouden komen;

dat in deze gemeente slechts ééne inrichting voor lager onderwijs bestaat;

dat de wet van 1878, en zooals deze laatstelijk is gewijzigd, de kosten van het lager onderwijs in deze gemeente niet heeft verhoogd en deze ook geen bezwaar voor de gemeente opleveren;

dat de financieele toestand der gemeente geene reden kan zijn om eene schoolgeldheffing in te voeren, daar hij van dien aard is, dat de lasten der gemeente het draag-vermogen niet te boven gaat;

dat hij op bovengemelde gronden met algemeene stemmen heeft besloten de ontheffing aan te vragen bedoeld in het 3de lid van eerstgemeld wetsartikel.

Redenen waarom hij zich eerbiedig tot Uwe Majesteit wendt, met beleeft verzoek hem vrijstelling te verleenen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.

Haamstede, 14 Maart 1890.

De Raad der gemeente Haamstede,

M. BOLLÉ Lz., *Burgemeester.*

W. BOOT Wz., *Secretaris.*

*Aan Zijne Majesteit den Koning,
te 's Gravenhage.*

Geeft met den meesten eerbied te kennen, de gemeenteraad van Oostburg, provincie Zeeland;

dat reeds sedert de laatstverloopen dertig jaren in deze gemeente voor het gewoon openbaar lager onderwijs geen schoolgeld wordt geheven;

dat, uit hoofde in den tijd dat schoolgeld moest betaald

worder, een groot aantal kinderen niet alleen van bedeelden, onvermogenen en minvermogenen, maar zelfs van de kleine burgerij, de school niet bezocht, de raad destijds heeft gemeend het schoolgaan dier kinderen niet beter te kunnen bevorderen dan door het verstrekken van kosteloos gewoon lager onderwijs;

dat de ondervinding heeft geleerd dat deze maatregel allernuttigst heeft gewerkt, dewijl van de 247 kinderen boven de 6 en beneden de 12 jaren oud en in deze gemeente op 1 Januari jl. woonachtig, slechts een 5tal, van 6 à 7 jaren oud en van onvermogenende ouders, de school nog niet bezochten en dit bovendien nog is toe te schrijven aan den lichamelijken toestand der kinderen en den verren afstand hunner woning van de school;

dat dit kosteloos onderwijs, zelfs in den tijd toen de gemeentefinanciën in veel minder gunstigen toestand verkeerden dan tegenwoordig het geval is, nimmer tot moeilijkheden in het geldelijk beheer heeft aanleiding gegeven, en ook van de zijde van de belastingschuldigen daartegen geen enkel bezwaar bij den raad is ingekomen;

dat de raad het zeer wenschelijk en ter bevordering van het schoolgaan der kinderen van minvermogenen en van de tot deze nog niet behoorende kleine burgerij, noodzakelijk acht, dat in deze gemeente met het verstrekken van kosteloos gewoon lager onderwijs worde voortgegaan.

Redenen waarom de gemeenteraad voornoemd eenparig heeft besloten, op grond van artikel 46, alinea 3, der wet op het lager onderwijs, Uwe Majesteit eerbiedig te verzoeken dat het aan Uwe Majesteit moge behagen aan deze gemeente vrijstelling van verplichting tot het heffen van schoolgeld te verleen.

Oostburg, den 1sten Maart 1890.

De Gemeenteraad voornoemd,

J. VAN HOUTE, *Voorzitter.*

L. THIEN MZ., *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning.

Geeft met den meesten eerbied te kennen, de gemeenteraad van Oosterland, provincie Zeeland;

dat in deze gemeente sedert 1860 geen schoolgeld is betaald;

dat de invoering van dat zoogenaamd kosteloos onderwijs, te dier tijd, in deze gemeente voldeed aan een algemeen gekoesterden wensch, zoo zelfs, dat de belastingschuldigen die vroeger voor hunne eigene kinderen schoolgeld betaalden, er niet tegen opzagen het onderwijs van de kinderen van anderen te helpen betalen;

dat de vruchten van het onderwijs, op deze manier gedurende bijna 30 jaren gegeven, thans duidelijk zijn op te merken; immers, men zal in deze gemeente thans bezwaarlijk iemand aantreffen tusschen den 10 en 40-jarigen leeftijd, die niet lezen of schrijven kan of met getallen kan omgaan;

dat langzamerhand bij de bevolking dezer gemeente de overtuiging is ontstaan, dat heffing van schoolgeld financieel drukt noch op de rijken, noch op de armen, maar wel met een looden last op die nijvere burgers, die evenmin arm als rijk zijn, en veel kinderen hebben;

dat alzoo het onderwijs zonder schoolgeldheffing in deze gemeente zeer gewild is, en door de ingezetenen, bij de

nieuwe regeling van het onderwijs bij de wet, met de meeste belangstelling werd opgemerkt de bepaling der 3de alinea van art. 46 der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), volgens welke door Uwe Majesteit vrijstelling kan gegeven worden van het heffen van schoolgeld;

dat naar onze meening tegen het geven van onderwijs zonder heffing van schoolgeld op de openbare scholen dezer gemeente te minder bezwaar bestaat, naardien hier geen bijzonder onderwijs gegeven wordt.

Redenen waarom de raad zich wendt tot Uwe Majesteit met eerbiedig verzoek, dat het Haar moge behagen de gemeente Oosterland te willen vrijstellen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld, voorgeschreven in de eerste alinea van art. 46 van bovengenoemde wet.

Oosterland, den 30sten December 1889.

Hetwelk doende enz.

Namens de Gemeenteraad van Oosterland,

A. VAN DER HAVE, *Burgemeester.*

WAS, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den geëerbiedigden Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

De raad der gemeente Ossensisse geeft met verschuldigten eerbied te kennen, dat hij van oordeel is op de navolgende gronden aanspraak te mogen maken om vrijstelling van de verplichting tot schoolgeldheffing te bekomen:

1°. dat sedert de invoering der wet van 1857 in deze gemeente het onderwijs kosteloos is verstrekt;

2°. dat de toestand der gemeente-financiën toelaat om van de gunstige bepaling van art. 46, alinea 3, der wet op het lager onderwijs gebruik te maken;

3°. dat het bedrag van het schoolgeld, hetwelk zou kunnen worden geheven, wanneer de gemeente van de gunstige bepaling van bovengemeld artikel werd uitgesloten, slechts op f 40 à f 50 mag worden beraamd, daar van de meergegoede ingezetenen bijna geene kinderen ter school gaan, zoodat deze belasting alleen zou drukken op de minvermogenende inwoners;

4°. dat de Rijksbijdrage in de kosten van het lager onderwijs volgens de nieuwe in vergelijking met de oude wet voor deze gemeente ruim f 175 meer kan bedragen.

Redenen waarom hij zich tot Uwe Majesteit wendt met nederig verzoek, dat het Uwe Majesteit behage moge deze gemeente, ingevolge genoemd wetsartikel, vrijstelling van verplichting tot schoolgeldheffing te willen verleen.

Ossensisse, den 28 Maart 1890.

De Gemeenteraad voornoemd,

J. F. ROSSEEL, *Burgemeester.*

A. HERMANS, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

Geeft eerbiedig te kennen, de raad der gemeente Zuidzande;

dat bij alin. 1 van art. 46 der wet van den 17den Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), gewijzigd bij de wet van den 8sten December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), verplichtend wordt gesteld een schoolgeld te heffen van minstens 20 cent per maand;

dat bij alin. 2 van hetzelfde artikel ontheffing kan worden verleend van de verplichting tot deze heffing;

dat in den loop van de tien laatste jaren het getal niet schoolgaande kinderen te dezer plaatse tot een klein getal is gedaald;

dat zulks is toe te schrijven aan de heilzame bepaling tot het geven van kosteloos onderwijs;

dat bij adressant de overtuiging is gevestigd, dat eene schoolgeldheffing aan vele minvermogene ouders eene reden zal zijn om hunne kinderen vroeger, zoo niet geheel van school te weren;

dat te dezer gemeente toch reeds de neiging bestaat om de kinderen vroeg van de school te nemen;

dat art. 47 der lager onderwijswet het gemeentebestuur oplegt het schoolgaan ook van minvermogene kinderen zooveel mogelijk te bevorderen, welke verplichting in deze gemeente zeker niet door eene schoolgeldheffing in de hand zoude worden gewerkt;

dat door eene schoolgeldheffing de betrokkene minvermogenen, welke hier in aanmerkelijk getale aanwezig zijn, te zwaar naar hunne inkomsten zouden worden belast;

dat in alin. 1 van voormeld wetsartikel 46 slechts sprake is van schoolgeldheffing ter *tegemoetkoming* in de kosten, welke van gemeentewege worden gemaakt ten behoeve van het lager onderwijs;

dat de raad tot dusverre nooit schoolgeldheffing tot eenige bestrijding van die kosten van het lager onderwijs heeft noodig geacht.

Redenen waarom hij met vorigen eerbied zich tot Uwe Majesteit wendt, met dringend verzoek den gunstigen toestand van het openbaar lager onderwijs te Zuidzande, zijnde het eenige te dezer gemeente, te willen bestendigen, door de vrijstelling te verleenen, bedoeld bij art. 46, alin. 2, der huidige wet op het lager onderwijs.

Zuidzande den 27sten Maart 1890.

't Welk doende,

De Raad voornoemd,

A. J. BORGHSTIJN, Voorzitter.

H. LE GRAND, Secretaris.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

Geeft met den meest verschuldigten eerbied te kennen,

De Raad der gemeente Polabroek (provincie Utrecht):

dat krachtens art. 46 der wet op het lager onderwijs van den 17den Augustus 1878, zooals die is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889, door adressant in ernstige overweging is genomen het al of niet wenschelijke eener schoolgeldheffing op de in deze gemeente bestaande openbare lagere school;

dat naar het gevoelen van adressant dezelfde eigenaar-

dige bezwaren, welke de heffing van een billijk schoolgeld in deze gemeente steeds in den weg stonden, ook nu nog en in niet mindere mate bestaan en voornamelijk wel niet zullen opgeheven worden;

dat toch verreweg de meeste schoolgaande kinderen in deze gemeente behooren tot on- en minvermogene ouders en dat deze laatste, die reeds in den hoofdelijken omslag moeten worden aangeslagen, door de betaling van schoolgeld, hoe laag dit ook werd gesteld, boven hunne krachten zouden worden belast;

dat om dezelfde reden de gemeente-finantiën bij eventuele schoolgeldheffing niet noemenswaard gebaat en de lasten voor de meergegoeden slechts weinig zouden worden vermindert;

dat aan het onderwijs daarentegen onberekenbare schade zoude worden toegebracht, daar vele ouders om geldelijke bezwaren den leertijd hunner kinderen zouden moeten bekorten;

dat zulks te meer te betreuren zoude zijn, omdat nu reeds zoovele kinderen beneden de twaalf jaren door hunne ouders aan het onderwijs worden onttrokken;

dat adressant meent, dat het tot zijne, ook in art. 47 der wet op het lager onderwijs omschreven plichten behoort, zooveel mogelijk de bezwaren uit den weg te ruimen, welke het schoolgaan der kinderen in zijne gemeente zouden kunnen verhinderen;

dat adressant daarom in zijne laatste gehouden voltallige vergadering met eenparige stemmen besloot om gebruik te maken van het recht, hem bij art. 46, derde lid, der meergenoemde wet verleend;

dat dit besluit met te meer vrijmoedigheid werd genomen, omdat in deze gemeente geen inrichtingen van bijzonder onderwijs bestaan en adressant zich voorneemt om, wanneer veranderende omstandigheden dit wenschelijk maken, de in art. 46 voorgeschreven verplichte schoolgeldheffing opnieuw tot een punt van beraadslaging te maken;

Redenen, waarom adressant zich tot Uwe Majesteit wendt met eerbiedig verzoek, hem vrijstelling te willen verleenen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld op de openbare lagere school te Polabroek, onder alle zoodanige voorwaarden en bepalingen, als het Uwe Majesteit zal behagen vast te stellen.

Polabroek, den 2den Mei 1890.

't Welk doende enz.

De Raad voornoemd,

J. A. VAN BUMA, Burgemeester.

J. DE PATER, Welhouder.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

SIRE!

Geeft eerbiedig te kennen de raad der gemeente Achtkarspelen, provincie Friesland;

dat bij art. 46 der wet tot regeling van het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), is bepaald, dat ter tegemoetkoming in de kosten van het openbaar lager onderwijs, welke voor rekening der gemeente blijven, een schoolgeld zal worden geheven, doch dat aan Uwe Majesteit de bevoegdheid is voorbehouden van de verplichting tot heffing vrijstelling te verleenen;

dat de heffing van schoolgeld, zij het ook tot een bedrag van het bij genoemd artikel bepaalde minimum, naar 's raads oordeel, niet in het belang van het openbaar lager onderwijs noch in dat der gemeente moet worden geacht;

dat op de openbare lagere scholen in deze gemeente enkel worden onderwezen de vakken genoemd in art. 2, sub litt. a-t, der wet, en dat door de gemeente nimmer schoolgeld is geheven;

dat dientengevolge de invoering van schoolgeldheffing bij de ouders en verzorgers van schoolgaande kinderen geen gunstig onthaal zal vinden, en de ingezetenen, vooral de minvermogenen, daarvoor zwaar zullen worden gedrukt, te meer, omdat zij reeds door het heffen van een hoofdelijken omslag belangrijk worden getroffen;

dat de gemeente, wat de schoolgeldheffing betreft, in een exceptioneelen toestand verkeert, doordat de meer gegoede ingezetenen, die het volle schoolgeld kunnen betalen, over het algemeen geene schoolgaande kinderen hebben, en ten gevolge de omstandigheid, dat er drie bijzondere scholen bestaan;

dat uit de door burgemeester en wethouders ter tafel gebrachte berekening blijkt, dat in de gemeente de openbare scholen worden bezocht door:

a. 67 kinderen van ouders die meer dan f 600 zuiver inkomen genieten, en die in staat worden geacht het volle schoolgeld te kunnen betalen;

b. 48 kinderen van ouders die een zuiver inkomen hebben van f 300 tot f 600 en die men onder de minvermogenen moet rangschikken, terwijl zij, die een lager inkomen genieten, van de betaling van schoolgeld dienen te worden vrijgesteld;

dat volgens deze berekening de heffing van een schoolgeld, gesteld dat er, evenals in de naburige gemeente Kollumerland, geheven wordt van vermogenen voor een kind uit een gezin f 7,80, van twee kinderen uit een gezin f 6 voor ieder, en van drie en meer kinderen voor ieder f 4,80 per jaar, en dat minvermogenen voor de helft van genoemde sommen worden aangeslagen, in deze gemeente zal opbrengen onzuiver nog geen f 500, terwijl de opbrengst in Kollumerland zuiver f 1100 is;

dat aan de invordering kosten zijn verbonden, als: materieel voor lijsten, kohieren, kennisgevingen enz., geraamd jaarlijks op f 25

kosten van het doen ophalen der schoolgelden per drie maanden, omdat de ingezetenen moeilijk telken drie maanden naar het kantoor van den ontvanger eene reis kunnen doen van 2 of 3 uren, wordt gesteld per jaar op 50

Samen . . . f 75

zoodat de zuivere opbrengst zal zijn omstreeks f 400, en uit de gemaakte vergelijking met Kollumerland duidelijk blijkt, dat Achtkarspelen voor de schoolgeldheffing in eene bijzondere positie verkeert;

dat de uitgaven van het openbaar lager onderwijs in deze gemeente over 1888 hebben bedragen f 20 982,21⁵, en in 1889 f 27 734,42, onder welke laatste som echter begrepen is f 7496,07 voor kosten van het bouwen der nieuwe school en onderwijzerswoning te Harkema Opeinde;

dat tegenover eene zoo aanzienlijke uitgaaf eene inkomst van f 400 jaarlijks niets te beteekenen heeft en niet beschouwd kan worden als eene bijdrage in de kosten van het onderwijs, terwijl de heffing het meest zal drukken de minvermogenende ingezetenen, die reeds in andere belastingen in verhouding tot hun inkomen het zwaarst belast zijn;

dat naar 's raads oordeel voor eene gemeente als Achtkarspelen, tellende 10 921 inwoners, overwegende redenen bestaan om niet tot schoolgeldheffing over te gaan;

Redenen waarom deze vergadering, onder overlegging van twee extracten uit 's raads notulen, de vrijheid neemt

Uwe Majesteit eerbiedig te verzoeken, om de gemeente Achtkarspelen vrijstelling te verleenen van de verplichting tot heffing van schoolgeld.

Buitenpost, den 12den April 1890.

Hetwelk doende, enz.

De Raad der gemeente Achtkarspelen,

W. BEKKER, Voorzitter.

B. STIERSMA, Secretaris.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden enz., enz., enz.

SIRE!

Geeft meest eerbiedig te kennen, de Raad der gemeente Doniawerstal, provincie Friesland;

dat bij artikel 46 der wet van den 8sten December 1889 (Staatsblad n°. 175) tot gedeeltelijke herziening der wet van 17 Augustus 1878 (Staatsblad n°. 127) tot regeling van het onderwijs is bepaald, dat ter gemoetkoming in de kosten welke voor rekening der gemeente blijven een schoolgeld wordt geheven;

dat vrijstelling van de verplichting tot het heffen van schoolgeld aan eene gemeente door Uwe Majesteit kan worden verleend;

dat van de ingezetenen der gemeente Doniawerstal nimmer in den zin der wet schoolgeld is geheven en dat dit steeds instemming heeft gevonden bij het meerendeel der ingezetenen;

dat kosteloos onderwijs het schoolgaan zeer bevordert, zoodat het schoolverzuim in deze gemeente dan ook hoogst gering is;

dat in de gemeente Doniawerstal met eene bevolking van 4736 zielen over het jaar 1889 een hoofdelijke omslag van f 18 000 is geheven en dat, beginnende met 1 Januari jongstleden, het maximum van den te heffen hoofdelijken omslag tot f 21 000 is verhoogd en over 1890 een bedrag van f 20 000 over 783 aangeslagenen zal worden geheven;

dat dit bedrag de draagkracht der ingezetenen alreeds te boven gaat, daar de gemeente-financiën steeds achteruitgaan, uithoofde vele boerderijen, in deze gemeente gelegen, eigendom waren — en van tijd tot tijd nog meerdere in handen zijn gekomen — van uitwonende eigenaren en vele andere boerderijen met hypotheeken zijn en nog van tijd tot tijd worden bezwaard;

dat de gemelde hoofdelijke omslag progressief wordt geheven;

dat schoolgeldheffing drukt in juist omgekeerde reden en het zwaarst, waar de minste draagkracht is;

dat de gegoede ingezetenen zonder kinderen worden ontlast ten nadeele van mindergegoeden, welke met één of meer schoolgaande kinderen zijn gezegend.

Reden waarom de Raad der gemeente Doniawerstal de vrijheid neemt zich eerbiedig tot Uwe Majesteit te wenden met het verzoek, van de verplichting tot het heffen van schoolgeld te worden vrijgesteld.

Langweer, den 6den Maart 1890.

't Welk doende,

De Raad der gemeente Doniawerstal,

B. A. BOKMA, Loco-Voorzitter.

F. WEEERSTRA, Secretaris.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

De raad der gemeente Idaarderadeel,

Gelet op de wet tot regeling van het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175);

Overwegende, dat art. 46 der wet in het algemeen bepaalt, dat ter gemoetkoming in de kosten van het openbaar onderwijs een schoolgeld zal worden geheven, doch tevens aan Uwe Majesteit de bevoegdheid heeft voorbehouden, van de verplichting tot heffing, vrijstelling te verleenen;

Overwegende, dat heffing van schoolgeld, zij het ook tot een bedrag van het bij genoemd artikel bepaalde minimum, naar 's raads oordeel niet in het belang van het lager onderwijs is;

Overwegende toch, dat enkel de leervakken genoemd in art. 2 sub lett. a—k der wet worden onderwezen en dit onderwijs reeds sedert meer dan 30 jaren kosteloos is genoten; dat dientengevolge de heffing van schoolgeld bij de ouders en verzorgers van schoolgaande kinderen geen gunstig onthaal zal vinden en meerderen, vooral uit de minvermogenende klasse, — bij het ontbreken van leerplicht — zoude kunnen doen besluiten hunne kinderen niet ter school te zenden, ten einde van de betaling van schoolgeld te worden bevrijd;

Overwegende, dat in de gemeente sedert jaren nagenoeg gemiddeld 7,5 ten honderd van het jaarlijksch inkomen der ingezetenen wordt gevraagd bij wijze van hoofdelijken omslag en de raad zich niet verantwoord acht, anders dan in de uiterste noodzakelijkheid tot verzwaring van den belastingdruk over te gaan;

Overwegende, dat bij heffing van schoolgeld zij voornamelijk worden getroffen, die tot den kleinen burgerstand behooren, omdat de statistiek aantoonde, dat zij de meeste kinderen hebben, en, daar nu het bedrag van het te heffen schoolgeld strekt tot vermindering van den hoofdelijken omslag, zoo zullen juist de meesten der hoogstaangelagenen daarbij worden gabaat;

Deze werking wordt door adressant verkeerd geacht, daar toch de meest gegoeden zeer zeker belang hebben bij de volksoontwikkeling welke tot volkswelvaart leidt; daar waar de meeste draagkracht aanwezig is zouden de lasten het minst drukken;

Overwegende dat er in deze gemeente geen bijzondere scholen aanwezig zijn.

Wendt zich tot Uwe Majesteit met eerbiedig verzoek om de gemeente Idaarderadeel krachtens het bepaalde bij art. 46 der wet tot regeling van het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) vrijstelling te verleenen van de verplichting tot heffing van schoolgeld.

Grouw, 28 Mei 1890.

De Gemeenteraad voornoemd,

C. F. F. RINIA VAN NAUTA, Voorzitter.

EDO. J. BERGSMAN, Secretaris.

Aan den Koning.

De raad der gemeente Leeuwarderadeel:

Gelet op de wet tot regeling van het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175);

Overwegende dat art. 46 der wet in het algemeen bepaalt, dat ter tegemoetkoming in de kosten van het openbaar lager onderwijs, welke voor rekening der gemeente blijven, een schoolgeld zal worden geheven, doch tevens aan Uwe Majesteit de bevoegdheid heeft voorbehouden van de verplichting tot heffing vrijstelling te verleenen;

Overwegende dat heffing van schoolgeld, zij het ook tot een bedrag van het bij genoemd artikel bepaalde minimum, naar 's raads oordeel, niet in het belang van het openbaar lager onderwijs noch in dat der gemeente moet worden geacht;

Overwegende toch, dat enkel de leervakken genoemd in art. 2 sub letter a—k der wet worden onderwezen en dit onderwijs sedert lang kosteloos is genoten; dat dientengevolge heffing van schoolgeld bij de ouders en verzorgers van schoolgaande kinderen geen gunstig onthaal zal vinden en meerderen, vooral uit de minvermogenende klasse, bij het ontbreken van leerplicht, zoude kunnen doen besluiten hunne kinderen niet ter school te zenden, ten einde van de betaling van schoolgeld te worden bevrijd; dat schoolgeldheffing der gemeente financieel een zoo goed als niets beteekenend voordeel zou aanbrengen, aangezien verreweg het grootste aantal schoolgaande kinderen behoort tot de bedeelde, onvermogenende of minvermogenende klasse, en dus het bedrag van het schoolgeld, casu quo, zoo laag mogelijk zou moeten worden bepaald; dat in de gemeente sedert jaren nagenoeg 6 ten honderd van het jaarlijksch inkomen der ingezetenen wordt gevraagd bij wijze van hoofdelijken omslag, en de raad zich niet verantwoord acht, anders dan in de uiterste noodzakelijkheid tot verzwaring van den belastingdruk over te gaan.

Wendt zich tot Uwe Majesteit met eerbiedig verzoek om aan de gemeente Leeuwarderadeel, krachtens het bepaalde bij art. 46 der wet tot regeling van het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), vrijstelling te verleenen van de verplichting tot heffing van schoolgeld.

De Raad der gemeente Leeuwarderadeel,

IJ. OOSTERLO, Voorzitter.

S. C. MAATHUIS, Secretaris.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

Geeft met den meest verschuldigten eerbied te kennen, de gemeenteraad van Menaldumadeel;

dat hij sedert de invoering van de wet regelende het lager onderwijs van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) in de elf in de gemeente bestaande scholen van openbaar lager onderwijs, het onderwijs kosteloos heeft verstrekt;

dat hij overtuigd was door de verstrekking van kosteloos onderwijs, te handelen in den geest van de overgrote meerderheid der bevolking en ten bate van het onderwijs;

dat achtereenvolgens in de dorpen Menaldum, Berlikum, Marssum en Dronrijp zijn opgericht bijzondere scholen, in de eerste drie plaatsen door de vereeniging ter bevordering van Christelijk Nationaal onderwijs, te Dronrijp door de Roomsche-Katholieken;

dat de bijzondere school te Marssum in 1887 is opgeheven en verplaatst naar Beetgum;

dat in 1888 in Berlikum eene tweede bijzondere school is opgericht, door de vereeniging „Eben Haëzer“;

dat uit de oprichting van vijf bijzondere scholen blijkt, dat kosteloos onderwijs op de openbare school, althans in

deze gemeente, aan den bloei van het bijzonder onderwijs niet heeft geschaad;

dat na de invoering van de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) de gemeenteraad heeft besloten tot het verschaffen van herhalingsonderwijs, bedoeld in art. 17 der wet, in die dorpen, waar daaraan behoefte blijkt te bestaan;

dat voor het genot van dat onderwijs en ter tegemoetkoming in de daaraan verbonden kosten, een matig schoolgeld wordt geheven van de kinderen die, meerendeels uit den goeden stand, er aan deelnemen, maar dat het voor min- of onvermogenen tevens toegankelijk wordt gesteld, tegen verlaagd schoolgeld of wel kosteloos;

dat niet zelden kinderen die op eene bijzondere inrichting ter schole gingen of gaan, van dat onderwijs gebruik maken;

dat nimmer, noch in den boezem van den raad eene stem vernomen, noch door ingezetenen der gemeente eene poging is aangewend, zelfs niet den wensch te kennen gegeven om terug te komen op het besluit tot verstrekking van kosteloos onderwijs, voorzeker wel een bewijs dat de meening welke den raad indertijd er toe bracht om kosteloos onderwijs in te voeren, door eene dertigjarige ervaring is gebleken juist te zijn geweest en in het belang van het onderwijs te hebben gewerkt;

dat de bestendiging van den bestaanden toestand — zal het openbaar onderwijs, 'tegen tot nu toe door de groote meerderheid der ouders voor hunne kinderen wordt gewenscht, blijven bloeien — noodig is;

dat de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) met zoodanige toestanden te recht heeft rekening gehouden, door in art. 46, 3de lid, te bepalen: »Vrijstelling van verpligting tot het heffen van schoolgeld kan aan eene gemeente door Ons worden verleend, bij een met redenen omkleed besluit, den Raad van State gehoord»;

dat de raad zich rekenschap heeft gegeven van de financieele gevolgen, welke de heffing van het minimum schoolgeld zoude veroorzaken;

dat aangezien in de gemeente wordt geheven eene zuivere inkomstenbelasting, de grondslagen daarvan als redelijken maatstaf voor de draagkracht der ingezetenen zijn te achten;

dat op het kohier van hoofdelijken omslag, dienstjaar 1890, voorkomen 1027 aangeslagenen, met een belastbaar inkomen van f 738 735;

dat van die 1027 aangeslagenen 590 personen een belastbaar inkomen hebben van f 300 en daar beneden, te zamen tot een bedrag van f 64 585;

dat van die 590 personen, blijkens het getal kinderen tusschen zes en twaalf jaren oud, die op den vijftienden dag der maand Januari van het loopende schooljaar als werkelijk schoolgaande bekend staan, 195 kinderen de openbare school bezoeken;

dat die 590 personen thans tot de behoeften van de gemeente, die van het onderwijs als vanzelf er onder begrepen, eene geringe bijdrage leveren, maar beslist onvermogenend moeten worden geacht om schoolgeld te kunnen betalen;

dat er op het kohier met een belastbaar inkomen van f 300 tot f 700 voorkomen 164 aangeslagenen, tot een gezamenlijk inkomen van f 81 675, met een getal kinderen die de openbare school bezoeken van 46;

dat van deze aangeslagenen verminderd schoolgeld casu quo ware te heffen;

dat van de overige ten kohiere voorkomende belasting-schuldigen 193 zijn aangeslagen van f 700 tot f 2000, met een gezamenlijk belastbaar inkomen van f 233 700, die 103 schoolgaande kinderen hebben, zoodat 80 personen met meer dan f 2000 belastbaar inkomen, gezamenlijk f 358 775 bedragende, van wie slechts 39 kinderen de openbare lagere school bezoeken;

dat door hen het te heffen schoolgeld zoude behooren te worden betaald;

dat onder de 80 personen 58 voorkomen met een gezamenlijk belastbaar inkomen van f 285 325, die of kinderloos zijn of wier kinderen nog niet naar school gaan of haar hebben verlaten;

dat hieruit volgt, dat heffing van schoolgeld zoude komen ten voordeele van laatstbedoelde 58 belastingsschuldigen, wier gezamenlijk belastbaar inkomen bijna $\frac{2}{3}$ gedeelten van het geheele belastbaar inkomen bedraagt;

dat derhalve de last zou worden afgenomen van hen, die de meeste draagkracht bezitten en voorzeker niet minder belang hebben bij volksoontwikkeling dan zij, die met de opvoeding van kinderen zijn bezwaard;

dat met het oog op den voldoende staat van onderhoud waarin zich de elf scholen en onderwijzerswoningen bevinden, buitengewone uitgaven daarvoor niet zijn te wachten;

dat insgelijks het bij de wet gevorderde personeel ruim aanwezig is, zoodat ook uit dien hoofde geene stijging van uitgaven is te voorzien;

dat de kosten door de gemeente besteed, na aftrek van het Rijkssubsidie, bedragen plus minus f 20 000 en dat de heffing van schoolgeld eene onbeduidende verlaging van het cijfer zal veroorzaken, die niet opweegt tegen het onvermijdelijk gevolg er van, dat schoolgeld zal moeten worden opgebracht door diegenen, welke de minste draagkracht bezitten;

dat heffing van schoolgeld het schoolbezoek zal doen afnemen en schoolverzuim bevorderen, acht de raad zeker.

Op grond van deze beschouwingen wendt de raad zich met vorigen eerbied tot Uwe Majesteit, met verzoek dat het Haar moge behagen, aan de gemeente Menaldumadeel te verleen vrijstelling van de heffing van schoolgeld.

Menaldum, 15 April 1890.

't Welk doende,

De Gemeenteraad van Menaldumadeel,

W. A. BERGEMA.

J. C. TAMSON, *Secretaris.*

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

Geeft de raad der gemeente Rauwerderhem met verschuldighden eerbied het volgende te kennen:

De heffing van schoolgeld op de openbare lagere scholen werd in deze gemeente in het jaar 1866, ter bevordering van het schoolgaan der kinderen, afgeschaft en niet zonder vrucht, want na tien jaren tijds was het aantal leerlingen op nagenoeg hetzelfde cijfer der bevolking, vermeerderd met 11 pct.; terwijl, blijkens de lijsten volgens art. 81 der wet op het lager onderwijs, over 1889 opgemaakt, slechts 5 kinderen van de 369 die in den leeftijd van 6—12 jaren vallen, niet schoolgaande waren.

Deze gunstige en zeer wenschelijke toestand zal niet kunnen behouden blijven bij eene heffing van schoolgeld, zooals thans bij art. 46 der schoolwet wordt gevorderd, indien men in aanmerking neemt:

dat de belastingen der gemeente hoofdzakelijk worden gevonden uit een hoofdelijken omslag waarin door de minvermogenen, die geen f 300 inkomen hebben, niet wordt bijgedragen;

dat de heffing van schoolgeld alzoo eene belasting zal leggen op eene klasse van minvermogenen (voor het

meerendeel uitmakende den arbeidersstand), die nu al bijna 25 jaren aan kosteloos onderwijs voor zijne kinderen en vrijstelling van gemeentebelasting is gewend, zoodat het te voorzien is dat menig een zich aan die belasting zal onttrekken, door aan zijne kinderen het onderwijs te onthouden.

De gemeenteraad zou wenschen dit nadeelig gevolg te voorkomen en geen noodlooze ontevredenheid op te wekken door aan den arbeidenden stand niet noodzakelijke lasten op te leggen, in een tijd waarin naar ontheffing van die volksklasse en naar eene verbetering van haren maatschappelijken toestand, zooveel mogelijk, wordt gestreefd.

De gemeenteraad meent, dat aan schoolgeldheffing in deze gemeente te minder behoefte is, daar hier geene andere dan openbare scholen voor het lager onderwijs bestaan, terwijl de leervakken zich bepalen tot die onder letter a—k van art. 2 der wet genoemd.

Ook meent de gemeenteraad, dat hij aan het voorschrift van art. 47 der meergenoemde wet, om onder andere het schoolgaan der kinderen van minvermogenen te bevorderen, voorzeker niet beter zal kunnen voldoen dan door het blijven verschaffen van kosteloos onderwijs.

Om welke redenen hij eerbiediglijk verzoekt, dat aan de gemeente Rauwerderhem voorloopig vrijstelling van verplichting tot het heffen van schoolgeld, zal worden verleend.

Rauwerd, den 5 April 1890.

De Gemeenteraad voornoemd,
A. H. VAN SLOOTEN, Voorzitter.
D. HUSSEM, Secretaris.

*Aan Zijne Majesteit den Koning
der Nederlanden.*

De raad der gemeente Utingeradeel;

Gelet op de wet tot regeling van het lager onderwijs, van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die laatst is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175);

Overwegende, dat alinea 3 van art. 46 der wet bepaalt, dat vrijstelling door Uwe Majesteit kan worden verleend van de verplichting tot het heffen van schoolgeld ter tegemoetkoming in de kosten van het openbaar lager onderwijs, welke voor rekening der gemeente blijven;

Overwegende, dat het heffen van schoolgeld, zij het ook tot het bij gemeld wetsartikel genoemd *minimum* bedrag van twintig cents per maand voor ieder kind, naar 's raads oordeel, noch in het belang van het openbaar lager onderwijs, noch in dat der gemeente mag worden geacht;

Overwegende, dat de raad meent te kunnen verklaren steeds een open oog te hebben gehad en op het openbaar lager onderwijs en op de belangen der ingezetenen;

Overwegende, dat het onderwijs in de leervakken, genoemd in art. 2, sub litt. a tot & der wet, steeds kosteloos wordt genoten;

Overwegende, dat heffing van schoolgeld bij het ontbreken van leerplicht, ten gevolge zou hebben, dat vele ouders en verzorgers van schoolgaande kinderen zouden besluiten hunne of pupillen niet ter school te zenden, ten einde bevrijd te zijn van de verplichting tot het betalen van schoolgeld;

Overwegende, dat schoolgeldheffing der gemeente financieel een weinig betekenend voordeel aanbrengt, aange-

zien het grootst aantal schoolgaande kinderen behoort tot de on- of minvermogenende klasse;

Overwegende, dat in de gemeente sedert vele jaren nagenoeg meer dan vijf ten honderd van het jaarlijksch inkomen der ingezetenen, bij wijze van hoofdelijken om-slag, wordt geheven en de raad niet geneigd is, buiten groote noodzakelijkheid, den belastingdruk der ingezetenen te verzwaren;

Wendt zich tot Uwe Majesteit, met het erbijgedig verzoek, dat het Haar moge behagen om aan de gemeente Utingeradeel vrijstelling te verleen van de verplichting tot heffing van schoolgeld.

Hetwelk doende, enz.

De Raad der gemeente Utingeradeel,
C. J. VAN DER VERN, Voorzitter.
T. HOENEVELD, Secretaris.

*Aan Zijne Majesteit den Koning
der Nederlanden.*

Geeft met den meest verschuldigden eerbied te kennen, de raad der gemeente Diepenveen:

dat ingevolge artikel 46 der wet van den 17den Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals dat artikel is gewijzigd bij de wet van den 8sten December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), ter tegemoetkoming in de kosten van het lager onderwijs, welke voor rekening der gemeente blijven, van ieder schoolgaand kind een schoolgeld geheven moet worden;

dat echter in deze gemeente, waar geene bijzondere scholen gevestigd zijn, na het jaar 1859 geen schoolgeld is geheven geworden, als zijnde hetzelfde afgeschaft bij raadsbesluit van den 15den September 1859;

dat het schoolverzuim door die afschaffing goede uitkomsten heeft opgeleverd;

dat, wanneer het minimum van schoolgeld in de wet bepaald, wordt geheven, dit niet meer zal opbrengen dan tusschen de f 600 en f 700, hetwelk eene luttele inkomst of korting is op de gezamenlijke kosten van het onderwijs voor de gemeente, die volgens de begroting voor 1890 de gemeente komen te staan op ongeveer f 10 800;

dat het schoolgeld, al werd het minimum daarbij aangenomen, niet alleen voor minvermogenen, al worden zij minder aangeslagen, toch altijd drukkend zal blijven, maar voornamelijk ook voor diegenen, die bepaald niet onder de minvermogenen kunnen gerangschikt worden en toch veel minder gefortuneerd zijn, dan velen die gelijken aanslag met hen deelen;

dat wel is waar de hoofdelijke om-slag in de laatste jaren aanmerkelijk is opgevoerd moeten worden, doch dat naar zijn oordeel de kosten van het onderwijs in zijn geheel beter door allen ieder naar zijn vermogen daarin kan gedragen worden dan de ouders der leerlingen daarvoor nog afzonderlijk te belasten;

dat zijns inziens de geringe vermindering van den hoofdelijken om-slag door het heffen van schoolgeld als boven aangegeven niet opweegt tegen het drukkende voor velen dier belasting, waardoor ontevredenheid te voorzien is en meer schoolverzuim zal ontstaan, door een of meer kwartalen van het jaar de kinderen niet ter school te zenden;

dat buiten het nadeel door de leerlingen geleden ook voor de onderwijzers bij een geregeld onderwijs door het gedurig niet bezoeken der school hinderlijk is en over het algemeen nadeelig werkt.

Redenen waarom hij zich eerbiedig tot Uwe Majesteit

wendt met het verzoek (alle leden zijn hier voor), dat aan deze gemeente vrijstelling worde verleend van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.

Diepenveen, den 10den April 1890.

't Welk doende,

R. J. SMIJTER, *Burgemeester en Secretaris.*

L. G. ROERTERT STRENBURGGEN, *Wethouder.*

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

Geeft met den meesten eerbied en verschuldigde hoogachtting eerbiedig te kennen,

de raad der gemeente Hasselt, (provincie Overijssel),

dat hij heeft kennis genomen van artikel 46 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), waarbij o. a. is bepaald, dat ter gemoetkoming in de kosten, welke voor rekening der gemeente blijven, voor ieder schoolgaand kind, met uitzondering van bedeeiden en van hen die, schoon niet bedeeid, onvermogen zijn, een schoolgeld wordt geheven van ten minste twintig cents per maand;

dat echter van deze verplichting volgens hetzelfde artikel vrijstelling door Uwe Majesteit kan worden verleend;

Overwegende, dat volgens de door heeren Gedeputeerde Staten goedgekeurde gemeente-rekening over 1888,

sluitende met eene ontvangst van. f 29 491,38

en eene uitgaaf van. 27 908,26

en alzoo met een voordeelig saldo van. f 1 583,12

daarin o. a. als ontvangsten zijn verantwoord:

opcenten op de grondbelasting, 40 gebouwd
en 10 ongebouwd f 567,50

45 opcenten op de personeele belasting. 1 291,37⁵

opbrengst van erven en landerijen. 5 512,38

» » brug- en veergelden 3 400,38⁵

» » sluizen en kaden 5 420,31⁵

» » den hoofdelijken omslag. 1 401,61

kunnende hieruit eenigszins de financiële toestand en de ingevoerde belastingen en opcenten worden nagegaan;

Overwegende, dat deze gemeente, met eene bevolking van ruim 2500 zielen, en een hoofdelijken omslag van nog geen f 1500, niet onder die gemeenten kan worden geraangschikt, die, gebukt gaande onder vele en hooge belastingen, alle hulpmiddelen heeft uitgeput, zijne toevlucht moet nemen tot invoering van schoolgeld om het gewicht tusschen ontvangsten en uitgaven te herstellen;

dat hij, hoewel in beginsel voor schoolgeldheffing zijnde, als achtende het niets meer dan billijk dat de ouders de gemeente te gemoet komen in de kosten welke zij ten behoeve hunner kinderen voor het onderwijs besteedt, in dezen echter de noodzakelijkheid hiervan niet inziet;

dat de uitgaven niet vorderen om de inkomsten door invoering van schoolgeld te versterken, daar bij zuinig beheer de uitgaven en ontvangsten ook in de toekomst behoorlijk zullen balanceren, uitgezonderd, wanneer de gemeente te eeniger tijd groote kosten heeft te maken voor bruggen, sluizen, bekading enz.;

dat deze gemeente grootendeels bestaat uit min- en onvermogenen, die toch geen schoolgeld zouden kunnen betalen, terwijl de meergegoeden, zeer luttel in getal, alleen daarin zouden kunnen bijdragen;

dat juist dit kleine getal, wanneer te eeniger tijd versterking der middelen noodzakelijk blijkt, beter kan getroffen worden door verhooging van den aanslag in den hoofdelijken omslag, als werkende meer gelijkmatig, dan door hen nu reeds met een schoolgeld te belasten, dat bovendien ongelijkmatig drukt en alleen op de schouders der kinderhebbende ouders wordt gelegd, terwijl kinderloze ouders, hoewel soms in veel beter financiële positie verkeerende, van deze belasting zijn vrijgesteld;

dat vóór de invoering dezer gewijzigde onderwijswet, toen schoolgeldheffing nog niet verplichtend was, de raad den 13den Juni 1884 vrijwillig deze belasting invoerde, doch deze den 1sten Juni 1886 weder introk wegens inopulair en onnoodig, daar de gewone ontvangsten de uitgaven behoorlijk konden dekken, terwijl sedert dien tijd de noodzakelijkheid niet gebleken is om dit verlies, ad f 400 's jaars ongeveer, door invoering van andere belastingen aan te vullen.

» Redenen waarom hij, mede met het oog op artikel 47 der onderwijswet, hetgeen het gemeentebestuur opdraagt zooveel mogelijk het schoolgaan der kinderen van bedeeiden, on- en minvermogenen te bevorderen, de vrijheid neemt Uwe Majesteit te naderen met het verzoek, dat het Uwe Majesteit moege behagen de gemeente Hasselt vrij te stellen van de verplichting tot invoering van schoolgeld.

Hasselt den 10den Januari 1890.

't Welk doende,

De Raad voornoemd,

VINCENT, *Voorzitter.*

P. VAN ASSEN, *Secretaris.*

*Aan Zijne Majesteit den Koning
der Nederlanden.*

Geeft met den diepsten eerbied, te kennen, de raad der gemeente Losser, dat volgens art. 46, alinea 1; der wet op het lager onderwijs der gemeente de verplichting tot heffing van schoolgeld op de openbare lagere scholen in de gemeente is opgelegd, terwijl volgens alinea 3 van hetzelfde artikel vrijstelling van verplichting tot het heffen van schoolgeld door Uwe Majesteit kan worden verleend.

De raad is, toen vroeger schoolgeld werd geheven, tot de ontdekking gekomen dat het heffen van schoolgeld in deze gemeente grooten invloed uitoefent op het schoolverzuim.

Is het schoolverzuim na het afschaffen van schoolgeldheffing minder geworden, ongetwijfeld zal het vermeerderen, zoodra, al is het bedrag nog zoo gering, opnieuw tot die heffing moet worden overgegaan.

De raad vermeent de navolgende gronden te mogen aanvoeren:

door het heffen van schoolgeld worden juist de gezinnen meer gedrukt, naarmate ze reeds belast zijn met de zorg voor een grooter aantal toekomstige burgers. Schoolgeldheffing zal juist de oudste en daardoor de vatbaarste leerlingen van de school weren. Zij toch gaan in den regel van November tot Maart school. Bij eene zeer gewone regeling valt die tijd in twee kwartalen en door het bekrompen inzicht zal uitblijven het gevolg zijn;

de kinderen van tien à elf jaren gaan van November tot Paschen alle dagen ter catechismus. Bij schoolgeldheffing zullen veel ouders het schoolverzuim dat hiervan het gevolg is inzietende, hunne kinderen liever geheel terughouden, dan voor eene gedeeltelijke deelneming vol betalen.

Om vorengenoemde redenen en ook omdat in deze gemeente geen andere dan openbare lagere scholen zijn, vermeent de raad voornoemd in het belang van het onderwijs Uwe Majesteit te mogen verzoeken de gemeente Losser te willen vrijstellen van het heffen van schoolgeld.

Losser, den 18den Februari 1890.

't Welk doende, enz.

J. A. WARNAARS, Voorzitter.

G. J. SANDERINK, Wethouder.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

Naar aanleiding van het bepaalde bij het 3de lid van art. 46 der wet van den 17den Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals dit is gewijzigd bij de wet van den 8sten December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), neemt de raad der gemeente Oldemarkt, met den meesten eerbied de vrijheid Uwe Majesteit te verzoeken om vrijstelling van de verplichting tot het heffen van schoolgeld in de gemeente, en wel op de navolgende gronden:

1°. dat na 1863 geen schoolgelden zijn geheven en over dat jaar slechts eene som van f 50 als zoodanig is verantwoord;

2°. dat de bevolking dezer gemeente grootendeels bestaat uit arbeiders, kleine boeren en weinig gegoede burgers, aan wie het betalen van schoolgelden, te meer nu zij er zoo langen tijd van vrijgesteld zijn geweest, zeer moeilijk zal vallen, en

3°. dat de financieele toestand der gemeente gunstig mag heeten, zoodat reeds alleen daarom eene schoolgeldheffing overbodig zou zijn.

Oldemarkt, den 22sten Februari 1890.

De Raad voornoemd,

H. VISSCHER, Voorzitter.

G. VAN GUNST, Wethouder.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden.

SIRE!

Geeft met verschuldigten eerbied te kennen;

De raad der gemeente Bellingwolde;

dat van de vijf openbare lagere scholen in deze gemeente bestaande, tot dusverre slechts aan eene dier scholen, en wel bepaaldelijk voor de leervakken aangeduid onder de letters l, m, n, o en p in art. 2 der wet op het lager onderwijs, schoolgeld wordt geheven;

dat de ervaring heeft geleerd, dat het niet heffen van schoolgeld een gunstigen invloed heeft op het schoolbezoek, dus in het belang is van het onderwijs zelf en in het belang der jeugd;

dat ingeval tot heffing van schoolgeld mocht worden besloten, overeenkomstig de bepalingen van art. 46 der wet, de opbrengst daarvan al zeer minniem zoude zijn, daar de ouders van méér dan drie vierde gedeelte der schoolgaande kinderen tot de bedeelden en onvermogenen

behooren, en van het overblijvende gedeelte, het grootste gedeelte wederom bestaat uit minvermogenenden, zoodat de financiën dergemeente al zeer weinig zouden worden gebaat;

dat in deze gemeente geene bijzondere scholen bestaan, en zeer waarschijnlijk ook niet zullen worden opgericht, zoodat alle ouders van schoolgaande kinderen gelijkelijk zullen profiteeren van het kosteloos onderwijs aan de openbare lagere scholen;

Weshalve de raad voormeld eerbiedig de vrijheid neemt Uwe Majesteit beleefd te verzoeken hem vrijstelling te verleenen van het heffen van schoolgeld bedoeld in art. 46 der wet op het lager onderwijs, dd. 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals dit is gewijzigd bij de wet dd. 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175).

Bellingwolde, 28 Februari 1890.

't Welk doende,

De Voorzitter van den Raad:

J. SYPKENS.

De Secretaris:

W. OTERDOOM.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

Geeft met verschuldigten eerbied te kennen,

de gemeenteraad van Oldekerk (provincie Groningen);

dat hij in zijne vergadering van den 22sten April jl. heeft besloten Uwe Majesteit te verzoeken aan deze gemeente vrijstelling te verleenen van verplichting tot het heffen van schoolgeld, en wel hoofdzakelijk omdat de raad vreesst, ernstig vreesst, door het invoeren van schoolgeld het schoolverzuim zeer in de hand te zullen werken, welke vrees hij ontleent aan vroeger ter dezer zake opgedane ervaring, daar de bij Uwer Majesteits besluit van 28 October 1864 n°. 56 goedgekeurde verordening op de heffing van schoolgeld in deze gemeente tot een gering bedrag, na drie jaren in werking te zijn geweest, ten gevolge van het steeds toenemende schoolverzuim reeds den 1sten Januari 1868 wederom is afgeschaft;

dat hij om deze redenen dan ook geen oogenblik twijfelt of bij wederinvoering van schoolgeld (zelfs van het bij de wet bepaalde minimum-bedrag) zal het schoolverzuim — nu van luttel beteekenis — opnieuw sterk toenemen, 't geen, gelijk te voorzien is, op de ontwikkeling der jeugd een zeer nadeeligen invloed zal uitoefenen.

Voorts meent de raad tot toelichting op zijn verzoek Uwe Majesteit er alsnog op te mogen wijzen, dat bij eene schoolgeldheffing van 20 cent per maand van de gegoeden en 10 cent van de minvermogenenden, de opbrengst slechts ten hoogste zou kunnen bedragen f 135,60, bij welke berekening als maatstaf is aangenomen, dat ouders, wier inkomen volgens den hoofdelijken omslag van f 400 tot f 700 bedraagt, zullen beschouwd worden tot de minvermogenen te behooren, en zij, wier inkomen is geschat boven f 700 tot hen, van wie het volle bedrag zal kunnen worden geheven.

Uit deze berekening volgt alzoo, dat het financieel voordeel der gemeente, na aftrek van eenige onvermijdelijke kosten, aan de invordering verbonden, zoo minniem zal wezen, dat ook uit een geldelijk oogpunt het heffen van schoolgeld noch noodzakelijk noch gewenscht kan worden geacht; gewenscht in geen deele, aangezien in deze gemeente van de 70 aanslagen op het kohier van den hoofdelijken omslag over 1890 boven f 700, 49 belastingsschuldigen voorkomen, die geene kinderen ter school hebben

gaan, waarvan almede het gevolg zal zijn, dat het heffen van schoolgeld drukkend zal werken op den minderen man, ten voordeele van den meergegoede.

Blijkens het kohier van den hoofdelijken omslag over het loopende dienstjaar, is van een inkomen ad f 300 verschuldigd f 3,60; van f 400 f 5,60; van f 500 f 8; van f 600 f 10,80 en van f 700 f 14.

Wanneer nu nevens dit reeds niet onaanzienlijk bedrag nog schoolgeld tevens moet worden betaald, dan meent de raad, naar aanleiding van het hierboven aangevoerde, zich overtuigd te mogen houden, dat velen dezer belasting-schuldigen hunne kinderen tehuis zullen houden, ten einde daardoor aan het betalen van schoolgeld te ontkomen.

Redenen waarom adressant Uwe Majesteit met vorigen eerbied verzoekt ten behoeve van deze gemeente dispensatie te verleenen van het bepaalde bij art. 46, alinea 1, der wet tot regeling van het lager onderwijs, zooals die wet gewijzigd werd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175).

Oldekerk, den 7den Mei 1890.

't Welk doende,

De Gemeenteraad voornoemd,

AALFS, Voorzitter.

D. G. NIEUWHOF, Wethouder.

Aan den Koning.

SIRE!

De Raad der gemeente Usquert;

kennis genomen hebbende van de wet op het lager onderwijs van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals deze is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) en mede gelet op de artt. 46 en 48, waarbij wordt voorgeschreven dat, behoudens uitzonderingen, schoolgeld zal moeten worden geheven;

in aanmerking nemende, dat gedurende een groot aantal jaren het openbaar lager onderwijs in deze gemeente, behalve voor de vakken voorkomende onder de letters *p*, *q* en *s* der tegenwoordige wet, geheel kosteloos is gegeven, hetgeen volgens de ondervinding is zeer in het belang van de deelneming aan dat onderwijs, inzonderheid voor de lagere klassen, die het meest van dat onderwijs moeten genieten, zoodat eene heffing van schoolgeld bij de groote meerderheid der ingezetenen een zeer ongunstigen indruk zal maken, welke zeer zeker het schoolgaan tegenwerkt, vooral van kinderen van hen, voor wie iedere belasting-uitgave moeilijk valt, bovendien ook om reden erstanden worden geboren van meer-, min- en onvermogenen, waar tot heden de kinderen van allen, zonder standsverschil, gemeenschappelijk aan dat onderwijs deelnemen;

dat volgens de lijst model A, zooals die onlangs door het hoofd der school aan ons is ingezonden, het getal leerlingen op den 1 Januari j.l. 215 bedroeg, terwijl hiervan een dertigtal het schoolgeld kunnen betalen;

dat in deze gemeente slechts eene school, zijnde de eenige openbare, bestaat, dat hier kinderen ter school gaan van ouders van alle richtingen, daar zij wegens den verre afstand der bijzondere scholen deze niet kunnen bezoeken, ook hierop wordt geen inbreuk gemaakt, daar zij evenmin als de andere schoolgeld kunnen betalen;

dat eenige kinderen uit deze gemeente gebruik maken van de bijzondere scholen te Uithuizen en Warfum, welke plaatsen een uur afstand van hier liggen;

dat de gemeente, wat financieel betreft, gunstig kan genoemd worden, daarom is schoolgeldheffing niet noodig en wenschen het openbaar onderwijs bij een ieder zooveel

mogelijk in de hand te willen werken, bij schoolgeldheffing wordt het tegengegaan en bij sommigen bemoeilijkt;

dat dit in de tegenwoordige maatschappij ongunstig wordt opgenomen, behoeft o.i. toch geen betoog;

Heeft mitsdien besloten zich de vrijheid te veroorloven, zich bij deze tot Uwe Majesteit te wenden met beleeft verzoek naar aanleiding der derde alinea van art. 46 der wet van 8 December 1889 vrijstelling te verleenen van het heffen van schoolgeld, in zoover wordt deelgenomen aan het onderwijs, voorkomende onder letters *a* tot en met *k* van art. 2 der wet op het lager onderwijs.

Usquert, den 8sten Maart 1890.

De Raad voornoemd,

S. E. B. BIEREMA Voorzitter.

H. J. HAMMING, Secretaris.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

De raad der gemeente Zuidbroek, kennis genomen hebbende van de wet op het lager onderwijs van den 17den Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals deze is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), en hierbij gelet op de artt. 46 en 48, waarbij wordt voorgeschreven dat, behoudens de uitzonderingen, schoolgeld zal moeten worden geheven;

In aanmerking nemende dat gedurende een groot aantal jaren het openbaar lager onderwijs in deze gemeente, behalve voor de vakken voorkomende onder de letters *l* en volgende van artikel 2, kosteloos is gegeven, hetgeen volgens de ondervinding is zeer in het belang van de deelneming aan dat onderwijs, inzonderheid voor de lagere klassen, zonder aanzien van godsdienstige gezindheid, zoodat eene inkomstige heffing van schoolgeld bij de groote meerderheid der ingezetenen een zeer ongunstigen indruk zal maken, welke zeker niet bevorderlijk kan zijn aan het schoolgaan, vooral van kinderen van hen voor wie iedere belastinguitgave moeilijk valt, en bovendien ook om reden er wederom standen van meer-, min- en onvermogenen in het leven moeten worden geroepen, waar tot heden de kinderen van allen, zonder standsverschil, gemeenschappelijk aan het onderwijs hebben deelgenomen;

Overwegende verder, dat de uitvoering van den maatregel, vooral waar het betreft de aanwijzing van de grens tusschen meer-, min- en onvermogenen, bij de regeling van het schoolgeld tot groote moeilijkheden aanleiding zal geven, in verhouding tot de financiële voordeelen die ze aan de gemeente zal verstrekken, daar het aantal procenten kinderen van hen welke tot het volle schoolgeld zullen moeten bijdragen zeer minniem is tegenover dat van hen welke tot de min- en onvermogenen moeten worden gerekend (van de ongeveer 450 kinderen zijn er tot heden slechts 2 van ouders wier inkomen boven de f 4000 is geschat) en van het resteerende het overgroot gedeelte in de laagste klasse is aangeslagen, zoodat de bezwaren welke uit de heffing van schoolgeld zullen voortvloeien, voor het overgroot aantal ongefortuneerde ingezetenen al zeer bezwarend zal worden, tegenover de geringe ontlasting welke hierdoor de meervermogenen zullen verkrijgen, en in ieder geval de raad, met het oog op de omstandigheid dat in deze gemeente reeds ongeveer 5 pct. van het inkomen der ingezetenen wordt geheven, onganarne er toe zal overgaan, deze nog door het heffen van schoolgeld, omdat men reeds met het onderhoud van kinderen bezwaard is — hetzij al of niet gefortuneerd — te verzwaren.

Heeft mitsdien besloten:

zich de vrijheid te veroorloven, zich bij deze tot Uwe Majesteit te wenden met beleeft verzoek, naar aanleiding

van de derde alinea van art. 46 der wet van den 8sten December 1889, vrijstelling te willen verleenen van het heffen van schoolgeld, in zoover wordt deelgenomen aan het onderwijs, voorkomende onder letters a tot en met k van art. 2 der wet op het lager onderwijs.

Het welk doende:

De Raad voornoemd,

S. TALMA STREMAN, *Voorzitter.*

H. KOOPS, *Secretaris.*

*Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden,
Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van
Luxemburg, enz., enz., enz.*

SIRE!

Geeft met den diepsten eerbied te kennen, de raad der gemeente Horst, hertogdom Limburg,

dat bij Uwer Majesteits besluit van den 11den September 1889, n°. 15, de afschaffing tot het heffen van schoolgeld in deze gemeente is toegestaan wegens den gunstigen financieelen toestand der gemeente;

dat naderhand, bij de wet van den 8sten December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), tot regeling van het lager onderwijs, het heffen van schoolgeld verplichtend gesteld is;

dat, wegens den voortdurenden gunstigen financieelen toestand dezer gemeente, door de ingezetenen alhier opnieuw vrijstelling tot het betalen van schoolgeld verzocht is;

dat van het getal schoolgaande kinderen ruim de helft tot de onvermogene en minvermogene klasse behooren;

dat door de afschaffing van het schoolgeld het onderwijs alhier geenszins geleden heeft, en de kinderen beter de school bezoeken.

Nemen mitsdien eerbiedig de vrijheid Uwe Majesteit nederig te verzoeken, aan deze gemeente vrijstelling van de verplichting tot het heffen van schoolgeld, met behoud van het Rijkssubsidie, te willen verleenen.

Horst, 18 Mei 1890.

Hetwelk doende,

De Gemeenteraad van Horst,

J. J. TH. HOUBA, *Voorzitter.*

J. HOUBEN, *Secretaris.*

VERSLAGEN van de in 1890 gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, met een overzicht van den uitslag der examens.

Uitslag der examens.

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
--	------------	-----------------	------------	-------------

MANNELIJKE ADSPIRANTEN.

Breda.	142	6	94	42
Arnhem	164	5	112	47
's Gravenhage	219	15	149	55
Amsterdam	293	23	167	103
Deventer.	72	6	33	33
Assen	212	15	134	63
Totaal.	1 102	70	689	343

VROUWELIJKE ADSPIRANTEN.

Breda.	7	»	4	3
Arnhem	14	»	3	11
's Gravenhage	16	1	8	7
Amsterdam	36	»	17	19
Deventer.	2	»	»	2
Assen	9	1	1	7
Totaal.	84	2	33	49
Algemeen totaal.	1 186	72	722	392

In 1881 slaagden 79 van 198 opgekomen adspiranten;

> 1882	>	169	>	509	>	>
> 1883	>	213	>	777	>	>
> 1884	>	295	>	901	>	>
> 1885	>	372	>	1205	>	>
> 1886	>	374	>	1214	>	>
> 1887	>	329	>	1254	>	>
> 1888	>	363	>	1280	>	>
> 1889	>	425	>	1390	>	>

Achter de verslagen is eene tabel gevoegd, bevattende een overzicht van het aantal volledige examens, afgelegd in elk der vakken in het examen-programma genoemd, en van het aantal malen dat voor elk dier vakken een voldoende en onvoldoend cijfer is toegekend.

VERSLAGEN der Commissiën.

BREDA.

*Aan Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.*

Ingevolge den wensch, door Uwe Excellentie uitgedrukt in het schrijven van 24 Mei 1890, n°. 2026^a, afdeling O.,

heeft de Commissie, die in 1890 te Breda belast is geweest met het afnemen der examens voor hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres, de eer U het volgende mede te deelen:

I. Inrichting van het examen en opmerkingen van algemeenen aard.

De inrichting van het examen, welke in hoofdzak overeenkwam met die, welke het vorige jaar was gevolgd, voldeed in het algemeen goed aan de Commissie.

Alleen waren bijna alle leden van oordeel, dat de verplichting om een schriftelijk examen af te nemen in aardrijkskunde en geschiedenis zou kunnen vervallen, daar eene goede beantwoording der opgegeven vragen volstrekt geen waarborg oplevert, dat die vakken goed beoefend zijn. Het gebeurde toch verscheidene malen, dat zij, die in aardrijkskunde en geschiedenis voor het schriftelijk werk goede cijfers kregen, mondeling een zeer onvoldoend examen aflegden, terwijl ook het omgekeerde meermalen plaats had.

Bij eene eventuele herziening van het programma voor het examen geeft de Commissie in overweging:

a. daarbij op te nemen »eenige bekendheid met de hoofdpersonen uit de Nederlandsche letterkunde», en

b. het onderzoek in de kennis van het rekenen te doen omvatten »de geheele rekenkunde tot en met de vierkantsworteltrekking», om redenen door andere Commissiën in vorige jaren opgegeven.

II. Uitslag van het examen.

De uitslag van het examen is omvat in de volgende statistische opgaven:

TABEL A.

ALGEMEEN OVERZICHT.

GETAL CANDIDATEN.

die zich aanmeldden voor het examen.		die schriftelijk werden geëxamineerd.		die mondeling en schriftelijk werden geëxamineerd.		die slaagden.		die afgewezen werden voor			
								een der hoofdvakken.		eenige bijvakken, na voldoend examen afgelegd te hebben in de hoofdvakken.	
V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.
7	147	7	(1) 143	7	136	3	42	4	88	—	6

(1) Van dezen is 1 candidaat vóór den aanvang van het mondeling examen overleden.

Er slaagden dus van de vrouwelijke kandidaten bijna 43 pct., en van de mannelijke, die mondeling en schriftelijk geëxamineerd werden, bijna 31 pct.; van alle kandidaten te zamen ruim 32 pct.

Het geringe getal kandidaten, dat voor de bijvakken werd

afgewezen, na voldoende examen in de hoofdvakken, 6 van de 94, toont aan, dat het niet slagen van de meeste kandidaten meer veroorzaakt wordt door eene onvoldoende voorbereiding voor de hoofdvakken dan door de hoeveelheid der vakken.

TABEL B.

Aantal volledige examens in de verschillende vakken afgenomen, en aantal malen, dat een voldoende of onvoldoend cijfer werd toegekend.

	Vrouwelijke kandidaten.			Mannelijke kandidaten.		
	Aantal volledige examens die werden afgelegd.	Aantal malen dat een voldoende cijfer werd toegekend.	Aantal malen dat een onvoldoend cijfer werd toegekend.	Aantal volledige examens die werden afgelegd.	Aantal malen dat een voldoende cijfer werd toegekend.	Aantal malen dat een onvoldoend cijfer werd toegekend.
Lezen	6	6	»	111	97	14
Schrijven.	7	6	1	134	133	1
Nederlandsche taal	6	5	1	111	60	51
Vormleer.	6	5	1	102	72	30
Rekenen	6	3	3	102	62	40
Aardrijkskunde	3	3	»	49	43	6
Geschiedenis	3	3	»	49	38	11
Kennis der natuur	3	2	1	49	24	25
Wiskunde	3	3	»	48	27	21
Teekenen.	6	2	4	75	38	37

Ingevolge art. 5, laatste lid, van het Koninklijk besluit van 27 Maart 1885 (*Staatsblad* n°. 74) waren vrijgesteld: van het examen in de wiskunde 3 mannelijke en van het examen in het teekenen 4 mannelijke kandidaten.

TABEL C.

Toegekende cijfers in de verschillende vakken.

VAKKEN.	VROUWELIJKE CANDIDATEN.										MANNELIJKE CANDIDATEN.									
	Aantal malen, dat werd toegekend het cijfer.										Aantal malen, dat werd toegekend het cijfer.									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Lezen	»	»	»	»	1	4	1	»	»	»	»	»	»	14	44	37	13	3	»	»
Schrijven.	»	»	»	1	3	3	»	»	»	»	»	»	»	1	66	42	20	5	»	»
Nederlandsche taal	»	»	»	1	»	4	1	»	»	»	»	»	14	37	24	25	9	2	»	»
Vormleer.	»	»	»	1	5	»	»	»	»	»	1	3	5	21	40	17	12	3	»	»
Rekenen	»	»	»	3	2	»	1	»	»	»	1	»	12	27	19	22	14	7	»	»
Aardrijkskunde. . .	»	»	»	»	1	2	»	»	»	»	»	»	1	5	17	18	5	3	»	»
Geschiedenis. . .	»	»	»	»	»	2	1	»	»	»	»	»	4	7	10	20	4	4	»	»
Kennis der natuur	»	»	»	1	1	1	»	»	»	»	2	4	7	12	13	4	5	2	»	»
Wiskunde	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	5	11	5	10	11	2	3	1	»
Teekenen	»	»	»	4	2	»	»	»	»	»	2	2	3	30	21	15	2	»	»	»

III. Opmerkingen omtrent eenige vakken.

Lezen. Niet talrijk waren de kandidaten, die in alle opzichten voldeden aan de eischen, door het programma ge-

steld. Bij velen was de uitspraak verre van beschaafd; ook het »nauwkeurig en natuurlijk lezen" liet te wenschen over. De Commissie kreeg herhaaldelijk den indruk, dat het lezen, als vak, niet genoeg beoefend werd.

Schrijven. Hoewel slechts eene enkele maal een onvoldoend cijfer werd toegekend, moet toch opgemerkt worden, dat de meeste kandidaten aan dat vak niet de gewenschte aandacht schenken en slechts de helft een cijfer hooger dan 5 bekwamen.

Nederlandsche taal. Door veel kandidaten was de studie van dit vak eenzijdig opgevat: slechts enkelen hadden voldoende kennis van hetgeen, volgens het programma, geëischt mag worden. Bij een groot getal der geëxamineerden kon volstrekt geen sprake wezen van „grondige kennis van de woordvorming en vormverandering“, noch van „de beteekenis en kracht der woorden“. Men had zich blijkbaar weinig geoefend in het overbrengen van poëzie in proza; vandaar dat de inhoud van een gedicht niet altijd goed begrepen werd.

Met de kennis van „de voornaamste voortbrengselen der Nederlandsche letterkunde, vooral van lateren tijd“ was het weinig beter gesteld: vele kandidaten hadden zich bepaald tot het lezen en bestudeeren van een enkel stuk van dezen of genen dichter. Het geval deed zich voor, dat een candidaat het niet verstaan van eenige regels uit een door hem zelf gekozen dichtstuk trachtte te vergoelijken door de verklaring, dat hij juist afwezig was geweest, toen de bedoelde verzen „op de les“ behandeld werden.

Rekenen. Door 65 kandidaten werd een voldoende examen in dat vak afgelegd. Onder deze bevonden er zich 22 aan welke het eindcijfer 7 of 8 kon toegekend worden. Opmerkelijk is het, dat deze laatsten — behoudens een paar uitzonderingen — ook een meer dan voldoende examen in wiskunde aflegden; terwijl nagenoeg allen, die in rekenen slechts een even voldoende cijfer konden behalen, in wiskunde bleken te kort te schieten.

Zonder daaruit de gevolgtrekking af te leiden, dat de studie der wiskunde volstrekt onmisbaar is tot het verkrijgen van een helder inzicht in de rekenkunde, meent de Commissie toch, dat het zou te betreuren zijn, indien het verdwijnen van de wiskunde als examen vak tot gevolg mocht hebben, dat de kandidaten de beoefening van dit vak in het vervolg verwaarloosden.

Aardrijkskunde. Aan de studie der staatkundige aardrijkskunde van Europa was door vele kandidaten voldoende zorg besteed; die der andere werelddeelen was echter door meer dan één geheel of gedeeltelijk verwaarloosd. De bekendheid met de hoofdproducten der landen buiten Europa liet veel te wenschen over.

De uitkomsten van het examen in natuurkundige en wiskundige aardrijkskunde waren slechts zelden boven even voldoende. Als oorzaken daarvan mogen zeker genoemd worden:

- 1°. dat de candidaat bij de studie der natuurkundige aardrijkskunde geen aandacht schenkt aan de verschijnselen in zijne omgeving waar te nemen;
- 2°. dat verscheidene geen globe tot hunne beschikking hebben, en
- 3°. dat sommige al te zuinig schijnen bij het aanschaffen van studieboeken.

Geschiedenis. Van het schriftelijk werk, dat door de kandidaten geleverd werd, was meer dan een derde onvoldoende. Van hen, die een volledig examen in geschiedenis hebben afgelegd, kon worden opgemerkt, dat het aan de kennis van een zeker aantal feiten niet ontbrak; dat echter weinig verband gezien werd tusschen de meest belangrijke feiten. Ook de kennis van de staatsregeling van ons land liet hier en daar veel te wenschen over. Gebrek aan leiding in de studie is wellicht de oorzaak van dit resultaat.

Kennis der natuur. Dit vak schijnt door de meeste kandidaten nog minder dan een bijvak beschouwd te worden; althans te oordeelen naar de zeer geringe kennis, die zij van de natuur bleken te hebben.

Ook onder diegenen, aan wie, bij de zeer matig gesteld, eischen, nog een voldoende cijfer kon worden toegekende waren er slechts weinigen, die een helder inzicht hadden in het dierlijk en plantaardig leven, en bekend waren met de meest voorkomende dieren en planten.

De verklaring van dagelijks waarneembare natuurverschijnselen liet meestal veel te wenschen over; slechts enkelen hadden een begrip van zwaartekracht.

Gunstig staken hierbij enkele kandidaten af, die blijkbaar met voorliefde dit examen vak bestudeerd hadden, en aan wie dan ook een hoog cijfer kon worden toegekend.

Teekenen. Bij het groot belang, dat tegenwoordig in dit vak gesteld wordt, is het te betreuren dat de uitslag van het examen zoo onbevredigend is.

Verreweg de meeste kandidaten gaven blijk weinig gestudeerd te hebben; slechts door enkelen werd een goed examen afgelegd.

Breda, 6 September 1890.

Namens de Commissie,
W. J. P. v. OPPENRAAY, Voorzitter.
A. BLOK, Secretaris.

ARNHEM.

Aan Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.

Ingevolge den wensch, uitgedrukt bij schrijven van den 24sten Mei 11., n°. 2026^a, afd. O., hebben wij de eer de volgende opmerkingen en beschouwingen, naar aanleiding van de te Arnhem afgenomen hoofdonderwijzers-examens, onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

I. Inrichting van het examen.

Met belangstelling hoorde de Commissie de mededeelingen van den inspecteur-voorzitter betreffende de veranderingen, die ten gevolge van de laatste wetswijziging in de regeling van het examen en het daarbij behorende programma zullen gebracht worden.

Zij juicht het toe, dat de veranderingen, vanwege het schooltoezicht voorgesteld, niet veel verder gaan dan door de gewijzigde wet noodzakelijk wordt gemaakt; want in hoofdzaak mag het bestaande goed genoemd worden. Het programma voor het examen in het rekenen moet worden omgewerkt; het schriftelijke werk bij het examen in aardrijkskunde en geschiedenis kan vervallen; overigens blijve wat is.

Uitkomsten van het examen.

De volgende statistische tabellen stellen zoo nauwkeurig mogelijk stellen de uitkomsten van het examen in het licht. Zij geven een gemakkelijk overzicht:

- I. van het aantal kandidaten en van dat der verschillende examens door hen afgelegd;
- II. van het aantal volledige examens die zijn afgelegd in de verschillende vakken en van het aantal malen, dat een voldoende en een onvoldoend cijfer is toegekend;
- III. van het aantal malen, dat de verschillende praedictaten voor de verschillende examen-vakken zijn toegekend.

TABEL I.

Aantal candidaten, die zich hebben aan- gemeld.		Aantal candidaten, die alleen het schriftelijk examen hebben afge- legd.		Aantal candi- daten die mondeling en schriftelijk examen hebben afgelegd.		Aantal kandidaten die mondeling examen hebben gedaan.								Aantal kandidaten			
						Alleen in Ned. taal en lezen.		Alleen in rekenen en vormleer.		In Ned. taal en lezen, reke- nen en vormleer.		In alle vakken.		die zijn geslaagd.		die zijn afgewezen.	
M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.
170	14	164	14	159	14	44	»	28	»	87	14	59	12	47	11	112	3

TABEL II.

Vakken waarover het examen loopt.	Aantal volledige examens.	Vol- doende.	Onvol- doende.
---	---------------------------------	-----------------	-------------------

A. Mannelijke kandidaten.

Lezen	131	99	32
Schrijven	59	51	8
Nederlandsche taal. .	131	65	66
Vormleer	115	80	35
Rekenen	115	81	34
Aardrijkskunde . . .	89	44	15
Geschiedenis	59	40	19
Kennis der natuur. .	59	49	10
Wiskunde.	59	44	15
Teekenen	157	73	84

TABEL II.

Vakken waarover het examen loopt.	Aantal volledige examens.	Vol- doende.	Onvol- doende.
---	---------------------------------	-----------------	-------------------

B. Vrouwelijke kandidaten.

Lezen	14	13	1
Schrijven	13	13	0
Nederlandsche taal. .	14	13	1
Vormleer	14	13	1
Rekenen	14	14	0
Aardrijkskunde . . .	12	9	3
Geschiedenis	12	6	6
Kennis der natuur. .	12	11	1
Wiskunde.	11	6	5
Teekenen	14	12	2

Twee mannelijke kandidaten hadden akte voor teekenen.

Eéne vrouwelijke had eene akte M. O. wiskunde.

TABEL III.

Vakken waarover het examen loopt.	Aantal malen dat werd toegekend het cijfer.									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
A. Mannelijke kandidaten.										
Lezen	0	0	2	30	54	34	9	2	0	0
Schrijven	0	0	1	7	22	22	6	1	0	0
Nederlandsche taal. .	0	2	17	47	28	18	15	4	0	0
Vormleer	0	3	8	23	43	18	14	6	0	0
Rekenen	0	2	8	25	29	29	18	4	0	0
Aardrijkskunde	0	1	3	11	10	19	9	4	0	2
Geschiedenis	0	2	5	12	19	14	7	0	0	0
Kennis der natuur. . .	1	0	1	8	17	13	13	2	4	0
Wiskunde.	0	0	2	13	17	16	10	1	0	0
Teekenen	0	10	30	44	39	21	11	2	0	0

Vakken waarover het examen loopt.	Aantal malen dat werd toegekend het cijfer:									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
B. <i>Vrouwelijke kandidaten.</i>										
Lezen	0	0	0	1	4	5	4	0	0	0
Schrijven	0	0	0	0	4	6	3	0	0	0
Nederlandsche taal.	0	0	1	0	5	5	3	0	0	0
Vormleer	0	0	0	1	3	7	1	1	0	1
Rekenen	0	0	0	0	5	5	2	2	0	0
Aardrijkskunde	0	0	0	3	4	2	1	2	0	0
Geschiedenis	0	1	1	4	5	1	0	0	0	0
Kennis der natuur.	0	0	1	0	2	4	2	0	3	0
Wiskunde.	0	2	2	1	3	3	0	0	0	0
Teekenen	0	0	0	2	5	3	1	2	1	0

Het succes der vrouwen is bij de hoofdonderwijzersexamen in den regel groot en mag ditmaal schitterend genoemd worden, vergeleken bij dat der mannen. Het verschijnsel vindt gemakkelijk verklaring. Alleen de beste onderwijzeressen wagen zich aan het examen voor de hoofdakte en die zich wagen, worden zorgvuldig voorbereid en dikwijls van allen arbeid in de school vrijgesteld.

Anders is het met de onderwijzers.

De (hulp)onderwijzersbetrekking wordt slecht en immer slechter betaald. Ieder onderwijzer doet dus het mogelijke, om de hoofdakte te krijgen, in de hoop om spoedig eene hoofdonderwijzersbetrekking, dat beteekent eene broodwinning, te veroveren. Maar velen jongen onderwijzers uit den laatsten tijd ontbreekt het aan natuurlijke aanleg; schier allen aan hulp en leiding bij hunne studie. Velen zijn in het bloeitijdperk der normaalscholen en toen de school nog betrekkelijk weelde beloofde bij 't onderwijs getrouwd, wien het beter ware geweest, een ander bedrijf te hebben gekozen. Bovendien is de studeerende onderwijzer schier zonder uitzondering werkzaam in de school, waar hij dagelijks zijne beste krachten te brengen heeft, alvorens aan eigen studie te kunnen denken.

En 't examen is zwaar. 't Loopt over veel vakken. Niet minder dan twee en twintig cijfers moeten worden ingevuld, voordat de akte kan worden uitgereikt. Ieder examinerator moge zijne eischen licht stellen, de som der eischen van alle examineratoren is niettemin zwaar.

De afwisseling in den laatsten tijd herhaaldelijk in de samenstelling der Commissiën gebracht, is ook niet in het belang der kandidaten. Ieder examinerator heeft zijne eigen wijze van vragen en zijne eigen opvattingen.

Het schandte niet aan de degelijkheid van het examen, maar kan daarentegen den examinandus van groot nut zijn, dat hij daaromtrent iets weet.

Het moet daarom den kandidaten ten sterkste ontraden worden, hun geluk beurtelings bij verschillende Commissiën te beproeven.

Het behoeft bijna niet gezegd — het verschijnsel doet zich bij ieder examen voor en is heel natuurlijk — dat van de jongere kandidaten naar evenigheid veel meer slaagden dan van de oudere.

3. Het examen in de verschillende vakken.

a. *De Nederlandsche taal en het lezen.* Als steeds is weer onvoldoende kennis der Nederlandsche taal voor verreweg de meeste kandidaten het struikelblok geweest.

Ofschoon bij het lezen door den examinerator meest altijd aan de aspiranten de vrije keus is gelaten van het stuk, dat door hen zou worden gelezen (mits het namelijk een stuk van eenigen omvang was), zoodat zij het vooraf behoorlijk hadden kunnen bestudeeren en de meesten het,

naar zij meenden, ook goed kenden, liet nochtans het lezen van zeer veel kandidaten zeer veel te wenschen over. Sommigen lazen niet nauwkeurig, velen zondigden door gemis van het natuurlijke in den leesstoon en van eene beschaafde uitspraak, terwijl de meesten en op lettergrepen, en vooral op woorden verkeerd den klemtoon legden of in samengestelde zinnen eene geheel verkeerde stembuiging lieten hooren en zóó reeds het overtuigend bewijs leverden, dat zij het gelezene niet hadden verstaan. Dat laatste kwam ook duidelijk uit, wanneer de examinerator de kandidaten over den inhoud der leesstof ondervroeg en hen dien met eigen woorden nauwkeurig deed teruggeven. De meesten waren volstrekt niet in staat de constructie te maken van de zinnen, die zij gelezen hadden. Vroeg de examinerator naar de beteekenis van moeilijke woorden, die in het stuk voorkwamen, naar het verband en den samenhang tusschen de zinnen, het waren meestal geheel onvoldoende antwoorden, die hij kreeg. Zeer velen gaven bij het mondeling onderzoek blijk van geringe ontwikkeling, van gebrek aan gezond verstand en van eene bekrompene taalkennis. Dat alles was trouwens reeds gebleken uit het schriftelijk taalwerk, dat door hen was ingeleverd. Van de meesten was dat *zeer onvoldoende*.

Niet alleen dat de beantwoording der vragen zeer veel te wenschen overliet en maar weinig van het werk was afgemaakt, maar bovendien was het door vele grove taal- en stijlfouten ontsierd.

Het onderzoek naar de kennis der letterkunde bepaalde zich meestal tot de hoofdfiguren van de 17de, 18de en 19de eeuw. Over het geheel waren de kandidaten niet onbekend met de voornaamste dichters en proza-schrijvers dier eeuwen, ofschoon zij weinig van hunne voortbrengselen hadden gelezen en — hadden zij er al wat van gelezen — zij weinig of niet in staat waren den inhoud van het gelezene behoorlijk mede te deelen.

Onder hen, die toegelaten zijn, waren sommigen, die enkele treurspelen en enkele grootere hekel- en lierdichten van Vondel; die Hooft's *Warenar* en eenige zijner minnedichten; sommige vertoogen uit Van Effen's *Hollandsche Spectator*; de *Sara Burgerhart* van Wolff en Deken; enkele grootere gedichten van Bilderdijk, Da Costa, Staring en andere dichters, alsmede enkele grootere stukken van de beste proza-schrijvers der 19de eeuw niet zonder vrucht hadden bestudeerd. Bij het mondeling onderzoek bleek, dat zij behoorlijk rekenschap konden geven van hetgeen zij hadden gelezen, en een vrij klaar en onderscheidend inzicht in taal bezaten.

Het waren meestal jongelieden, die vroeger eene kweek-school of goed ingerichte normalessen bezocht hadden en daar deugdelijk onderleerd waren.

Zij hadden ook meest allen het schriftelijk taalwerk zóó gemaakt, dat hun daarvoor een zeer voldoende cijfer

was toegekend. De gedichten van Vondel, Van Lennep en Beets, welke zij schriftelijk met eigen woorden nauwkeurig in proza hadden moeten weergeven, waren niet alleen goed door hen begrepen, maar ook in goed, vloeiend proza uitgedrukt.

b. *Het rekenen.* De uitslag van het examen in dit vak was ook niet schitterend. Hoewel de Commissie zeer gemakkelijke vraagstukken ter schriftelijke oplossing had opgegeven, konden niet meer dan 60 pct. der kandidaten voor dit gedeelte van 't examen een hooger praedicaat verwerven dan *een voldoende*, terwijl aan slechts 17 pct. het praedicaat *goed* kon worden toegekend. Blijkens het geleverde werk schijnen vele kandidaten van oordeel te zijn, dat het bij de schriftelijke oplossing van vraagstukken voldoende is, op welke wijze dan ook, tot de juiste uitkomst te geraken, en dat aan eene ordelijke en duidelijke beredeneering weinig waarde gehecht wordt. Het kostte den examiner menigmaal heel wat hoofdbreken, de bedoeling van den candidaat te begrijpen, en uit het neergeschrevene de wijze, waarop hij tot het juiste antwoord gekomen was, terug te vinden. Bij het mondeling gedeelte van 't examen moest aan 40 pct. der kandidaten een onvoldoend praedicaat worden toegekend. Wel bleken bijna allen de voornaamste rekenkundige stellingen uit hun leerboek gememoreerd te hebben, maar wanneer eene duidelijke en correcte beredeneering van eenvoudige quaestien uit de theorie of practijk verlangd werd, schoten de meesten te kort. Bovendien was het opmerkelijk, hoe onnauwkeurig en slordig de antwoorden in den regel waren. Wel wetende, dat de meeste kandidaten op een examen niet geheel op hun gemak zijn, wilde de Commissie op dit punt geen hooge eischen stellen: zij was al tevreden, wanneer de candidaat, opmerkzaam gemaakt op eene verkeerde uitdrukking, deze met de hulp van den examiner ten slotte zelf wist te verbeteren.

c. *De vormleer.* De meerderheid van de kandidaten legden een voldoende examen af in dit vak. Vergeleken met de bevingen van vroegere jaren, kan deze uitslag niet ongunstig genoemd worden; in 't algemeen kreeg de Commissie den indruk, dat men bij de beoefening van dit vak in de laatste jaren meer en meer op den goeden weg is gekomen.

d. *Aardrijkskunde.* De meeste mannelijke kandidaten hadden een vrij goed inzicht in de beginselen der wis- en natuurkundige aardrijkskunde; aan de studie der topographie en der staatkundige aardrijkskunde daarentegen was door velen blijkbaar te weinig tijd besteed.

Met de vrouwelijke kandidaten was juist het omgekeerde het geval. Zij waren vrij wel te huis op de kaart, maar hadden vaak eene gebrekkige voorstelling van den stand en de beweging der aarde ten opzichte van de zon en derhalve geen helder inzicht in de eenvoudigste verschijnselen, die daarvan het gevolg zijn.

Verscheiden kandidaten, zoowel mannelijke als vrouwelijke, deden een in alle opzichten goed, enkele zelfs een uitstekend examen.

Het gebruik van kaarten en globes — ook in verband met elkander — kan niet genoeg worden aanbevolen.

Bij de studie der vrouwelijke kandidaten zal een eenvoudig ingericht hellurium uitstekende diensten kunnen bewijzen

e. *De geschiedenis.* De resultaten van het examen bevestigden opnieuw, dat de geschiedenis niet schijnt te kunnen rekenen op eenige belangstellende toewijding der kandidaten. Terwijl eenige weinige bewezen, dat zij een goed inzicht hadden in oorzaken, verloop en gevolgen der gebeurtenissen, waren er anderen en wel de meesten, die zich — zoo 't bleek — vergenoegd hadden met het van buiten leeren van 't een of ander beknopt overzicht, zoodat 't verband der feiten, de gelijktijdige toestanden en verbouwingen voor hen een gesloten boek bleven. Vandaar dat niet alleen de kennis der oudheid en der middeleeuwen over 't algemeen bedroevend gering was, maar ook die der nieuwere geschiedenis liet veel, zeer veel te wenschen over. Zelfs waren er, die de eenvoudigste vragen over vaderlandsche geschiedenis niet konden beantwoorden en daardoor 't bewijs leverden, dat, in plaats van bijgeleerd te hebben, zij 't vroeger geleerde niet eens hadden bijgehouden. Blijkbaar ook waren historische kaarten, dat onmisbaar hulpmiddel bij de studie van dit vak, niet ter hand genomen.

Nog moet hier vermeld worden, dat de kennis van ons

Staatsbestuur, zoowel van dezen als van vroegeren tijd, bij de meeste kandidaten zeer onvoldoende was.

f. *De kennis der natuur.* Bij het onderzoek naar de kennis der natuur bleek het, dat sommige kandidaten werkelijk een goed inzicht in de voornaamste natuurverschijnselen hadden, terwijl anderen misschien wel een oppervlakkig overzicht over het geheele veld getracht hadden te verkrijgen, maar zich niet den tijd gegund hadden in die verschijnselen, waarop het vooral voor de school aankomt, thuis te raken.

De examens in plant- en dierkunde waren veelal vrij goed. Vele kandidaten toonden bij de studie der plantkunde van de levende plant gebruik te hebben gemaakt.

De kennis van den bouw, maar vooral van de verrichtingen van het menschelek lichaam liet vaak veel te wenschen over. Doordat vele kandidaten geen inzicht hadden in de eenvoudigste scheikundige begrippen, bijv. verbranding, was het hun onmogelijk de werkingen in het dierlijk en ook in het plantenlichaam te begrijpen.

g. *De wiskunde.* Het examen in de stel- en meetkunde gaf bij de meeste kandidaten weinig voldoende resultaten. Om een voldoende eindcijfer te kunnen toekennen, moest de Commissie hare eischen zoo laag stellen, dat zij 't betreuren moet, dat de bezitters der hoofdkarte, in 1890 verkregen, nog de bevoegdheid zullen hebben om wiskunde te onderwijzen. Slechts enkele kandidaten hadden eene ernstige studie van dit vak gemaakt.

h. *Het handteekenen.* Het examen in het teekenen liet bij velen alles te wenschen over. Bij sommigen was daarvan de oorzaak gebrek aan aanleg, bij anderen gebrek aan goede leiding bij hunne studie. Zij werkten machinaal daaraan zonder eenige methode en zonder zich behoorlijk rekenschap te geven van wat zij zagen en deden.

Wanneer het onderwijs in het teekenen meer algemeen verspreid zal zijn, zal daarin wel verandering ten goede komen.

Arnhem, 10 September 1890.

De Commissie van examen,

De Voorzitter,

J. B. VERHEIJEN.

De Secretaris,

H. TH. v. D. GRINTEN.

's GRAVENHAGE.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

»Bedroevend», zegt ieder, bij 't vernemen, hoe weinigen van hen, die zich onderwerpen aan het eindexamen ter verkrijging van de hoofdkarte, in een gunstigen afloop zich mochten verheugen.

Niet weinigen zeggen dit na, en voegen er een woord aan toe, dat getuigt van twijfel aan de rechtmatigheid der gestelde eischen.

Denzulk kan geen betere raad gegeven worden, dan zelf het examen eens te gaan bijwonen. Menigmaal zal dan ook bij hem de vraag rijzen, hoe het mogelijk is, dat sommigen dergenen, die zich voor de hoofdkarte aanmelden, ooit de onderwijzersakte konden bekomen. Ook bij hen zal de overtuiging zich vestigen, dat de eischen van den examiner voor de hoofdkarte dikwijls lager zijn, dan zij behoorden te wezen, en de schuld daarvan voor een goed deel moet gezocht worden in te groote toegankelijkheid, bij het toekennen der akte als onderwijzer.

Dat er kandidaten zijn, die meer weten en beter kunnen, dan op het examen blijkt, is zeker en wordt ook door niet één examiner uit het oog verloren.

Vooral op het examen in rekenen, waarbij het aankomt op streng logischen gedachtengang, op oogenblikkelijk en helder inzicht, kan de abnormaliteit van den candidaat een zeer ongunstigen invloed uitoefenen.

De commissie, een en ander in hare slotvergadering besprekende, was dan ook eenstemmig van oordeel, dat rekenen *niet* onder de vakken moest behooren, bij welke een onvoldoend cijfer onvoorwaardelijke afwijzing ten gevolge heeft. Het laat zich ook zeer goed denken, dat iemand te kort schiet, in hetgeen door het programma voor dit vak als eisch gesteld wordt en toch eene plaats in de rij der hoofdonderwijzers ten volle waard is.

Met Nederlandsche taal is het een ander geval. Bij het examen in dit vak is de candidaat veel beter dan bij rekenen in staat zich te hervatten, wanneer hij aanvankelijk wat minder goed gedisponeerd is. Zelfs waar hij de gestelde vraag niet geheel naar eisch beantwoordt, blijft hem nog ruimschoots de gelegenheid, van zijne ontwikkeling en belesenheid te doen blijken. En bovendien, geene tekortkoming weekt zich in de school in zulk eene mate, als die in de taal. Wanneer derhalve het examen in *dit* vak bepaald onvoldoende moet heeten, mag voor den candidaat de kans om te slagen niet blijven bestaan.

Toch kan ook voor hem van belang zijn, het geheele examen ten einde toe mede te maken.

De Commissie zou daarom aanbevelen, alle candidaten het geheele examen te laten afleggen en hen gedurende den loop daarvan hoegenaamd geene inlichtingen te verstrekken. Dan kon ook elke sub-commissie de door haar toegekende punten voor zich houden, tot aan het einde van elk tweedaagsch examen, als wanneer over den uitslag eene beslissing moet worden genomen.

De meening, eenigen tijd geleden in een der vakbladen uitgesproken, dat zij, die voor de hoofdkatte goed zijn in de literarische vakken, vaak te kort komen in de mathematische en omgekeerd, wordt niet door de ervaring der Commissie bevestigd.

De eischen voor dit examen zijn niet van zulk eenen omvang, dat van bijzonderen aanleg voor een of ander vak sprake behoeft te wezen. Zij, die in taal goed zijn, blijken in den regel ook goed in rekenen; die in rekenen te nauwnood voldoende krijgen, worden niet zelden voor Nederlandsche taal afgewezen.

Vóór den aanvang der examens stelde de Commissie vast, dat aan het cijfer 5 de beteekenis van *»tweijfelachtig»*, niet van *»even voldoende»* zou worden gehecht. Den candidaat, wien dit cijfer werd toegekend, wilde men de gelegenheid laten, door een ruim voldoende examen in de andere vakken te toonen, dat hij beter was, dan hij zich had doen kennen. Hierdoor zijn sommigen minder spoedig afgevallen, dan anders het geval ware geweest; maar werden er ook aan het einde van 't examen afgewezen, die, wanneer 5 de beteekenis van *»even voldoende»* hadde gehad, moesten toegelaten zijn.

Het schriftelijk werk van den laatsten der candidaten beoordeeld te hebben, vóór den aanvang van het mondeling examen des eersten was voor enkele vakken bepaald ondoenlijk. Daarom geschiedde dit nazien geleidelijk, naarmate 't mondeling examen voortging, terwijl men steeds zorgde ten minste eenige dagen vooruit te blijven. Beter ook moest het geacht worden voor het verband tusschen de twee deelen, waaruit het examen bestaat, dat er niet een zoo groot aantal dagen ligt tusschen het oordeel over zijn schriftelijk en dat over zijn mondeling examen, waar het een zelden candidaat geldt. Aanknoopingspunten, die het eerste aanbiedt voor het tweede, bijzonderheden, aangetroffen in het eerste, die van waarde kunnen zijn voor het tweede, ontsnappen anders zoo gemakkelijk.

Dewijl het eindoordeel over de kennis en bekwaamheid van een candidaat slechts kan worden uitgesproken na afloop van zijn geheele examen en dus het cijfer, toegekend aan zijn schriftelijk werk, een voorloopig karakter heeft, werd daarvan aan den betrokkene geene mededeeling gedaan. Den candidaten is dit ter kennis gebracht aan het einde van het schriftelijk examen, terwijl er hun opgezezen werd, dat het slechtste schriftelijke kan worden goedge maakt, het beste kan worden bedorven, door het mondelinge examen, zoodat de kennis van het toegekende cijfer den candidaat in elk geval minder goed dan kwaad zou kunnen doen.

Enkele bijzonderheden omtrent het examen blijken nog uit den volgende staat van het aantal malen, dat elk cijfer voor ieder vak gegeven werd en uit de volgende verslagen der afzonderlijke sub-commissiën.

Aantal malen dat elk cijfer werd toegekend.

V A K K E N.	Aantal examens.		Aantal malen dat elk cijfer werd toegekend.																			
			1		2		3		4		5		6		7		8		9		10	
	M.	Vr.	T.	M.	Vr.	T.	M.	Vr.	T.	M.	Vr.	T.	M.	Vr.	T.	M.	Vr.	T.	M.	Vr.	T.	
	M.	Vr.	T.	M.	Vr.	T.	M.	Vr.	T.	M.	Vr.	T.	M.	Vr.	T.	M.	Vr.	T.	M.	Vr.	T.	
Schrijven	218	16	234	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lezen	166	12	178	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nederlandsche taal	166	12	178	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vormleer	165	14	179	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rekenen.	165	14	179	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aardrijkskunde	141	13	154	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Geschiedenis	141	13	154	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kennis der natuur	141	13	154	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wiskunde	139	9	148	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Handteekenen.	122	8	130	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

Dit cijfer is niet toegekend.

Drie mannelijke kandidaten en eene vrouwelijke hadden akte voor wiskunde
 Één mannelijke en twee vrouwelijke kandidaten hadden akte voor handteekenen.

Nederlandsche taal.

De ongunstige uitslag van het examen in de Nederlandsche taal is voor een belangrijk deel een gevolg van het onvoldoende schriftelijke werk.

Het aantal goed leesbare opstellen was zeer gering. De jonge onderwijzers moesten zich in de schriftelijke uitdrukking der gedachten meer oefenen en onder goede leiding.

De opstellen over „t Is Mei!" bevatten vaak niets meer dan eenige onsamenvattende zinnen vol kinderachtig gesnap. Die over „Een spreekwoord, een waar woord" waren meestal eene gebrekkige omschrijving van één of meer spreekwoorden of eene niet ter zake dienende inleiding van een slecht gesteld verhaaltje, ter verduidelijking van een of ander spreekwoord.

Was de stijl der meeste kandidaten zeer gebrekkig, ergelijk was het aantal grove taalfouten, dat in een groot getal stukken werk voorkwam. Bij niet weinige kandidaten was dit zoo erg, dat, als er in de hoogste klasse eener welingerichte lagere school veel leerlingen waren, die zooveel en zulke fouten maakten, men het recht zou hebben te twijfelen, of het taalonderwijs in die school wel voldoende was.

Een onderwerp of een naamwoordelijk gezegde in den vierden naamval, een lijdend voorwerp in den eersten, een verleden deelwoord met *d* in plaats van *t*, of omgekeerd; *hare* neef, *hare* vader, dergelijke fouten kwamen tientallen van malen voor; het gebeurde zelfs meer dan eens, dat er tien of meer waren in het werk van één kandidaat.

Met het geslacht der zelfstandige naamwoorden was vaak zeer vreemd omgesprongen. De volgende woorden waren telkens en telkens vrouwelijk genomen: schat, voet, tijd, invloed, uitgang, naam, val, vorm, strijd, vrede, uitslag, hemel, (de Heer der hemel en der aarde" b.v.) put, zomer, wensch, schoot, zin.

Omgekeerd kwam herhaaldelijk het volgende voor: den ziel, den toekomst, den vraag, den baan, den leugen, den plaag, den maand, den lucht, den inspraak.

Het met eigen woorden weergeven van het sonnet van Vondel was slechts door een gering aantal kandidaten op bevredigende wijze gedaan. Eenige dozijnen malen was in „het zwaard geschaard door al het kerven" *geschaard* opgevat als *gevoet*, *gescherpt*.

De behandeling der zuiver spraakkunstige onderwerpen (over de woorden kindermeid, luijmand, Zuideroes, uitermate en langzamerhand) liet ook zeer dikwijls te wenschen over. Een aanzienlijk getal der kandidaten noemde bijv. *er* in uitermate een 2de naamvalsuitgang en *langzamer* in langzamerhand een comparatief.

Het mondeling examen was maar al te vaak in overeenstemming met het onvoldoende schriftelijke werk. De kennis der spraakkunst was dikwijls zeer gering. Velen hadden de studie daarvan blijkbaar verzuimd. Anderen hadden de spraakkunst wel bestudeerd, maar ze hadden er zoo weinig goed van begrepen. Ze konden opzeggen, wat er in hun leesboek staat, doch het goed toepassen konden ze niet. Treurig stond het geschapen met de kennis der verbuiging. Zeer weinig kandidaten hadden een helder inzicht in ons verbuigingsstelsel en konden alzoo in staat geacht worden, dat voor de leerlingen lastige deel der spraakkunst goed te onderwijzen.

De meeste kandidaten konden zelf niet goed verbuigen. Werd gevraagd naar de volledige verbuiging van *die*, (betr. v.n.w.) *degene*, *dezelfde* of *de zijne*, dan gebeurde het maar zeer zelden, dat de verbuiging vlot en goed kon worden opgeschreven. Met eenvoudige, ieders dag in de school voorkomende dingen konden de meeste kandidaten niet uit den weg. *Dat sinds*, in sinds lang en sinds gisteren, en *eer*, in eer hij overwon, bijwoord was en bleef, zoo iets kwam bijna ieders dag eenige malen voor.

De leer der spelling bleek door vele kandidaten schromelijk verwaarloosd.

De letterkundige kennis was over het algemeen niet beter dan de taalkundige. Het programma eischt eenige bekendheid met de voornaamste voortbrengselen der Nederlandsche letterkunde, vooral van lateren tijd. Verscheidene kandidaten hadden ten onrechte gemeend, dat de door het programma vereischte bekendheid te verkrijgen is door het bloote gebruik van eene of andere bloemlezing. Anderen

hadden een of ander werk in zijn geheel gelezen, doch waren in hunne keuze daarvan zeer ongelukkig geweest. Het kwam o. a. voor, dat iemand geen ander letterkundig voortbrengsel had gelezen, dan de Ondergang der eerste Wereld en de Lucifer.

De jonge onderwijzers lezen veel te weinig, en het weinigje, dat ze lezen is geheel ongeschikt voor hen. Een kandidaat-hoofdonderwijzer kan werken als de zooeven genoemde veilig ongelezen laten. Over het geheel zijn de werken, welke de aankomende onderwijzers lezen, te moeilijk. Da Costa en Potgieter met name zijn geen lectuur voor iemand, die vooraf niets, of zoo goed als niets, gelezen heeft. Om zoodanige schrijvers te kunnen lezen en te genieten moet men eene zekere voorbereiding doorloopen hebben. Wordt die voorbereiding gemist, dan kan het lezen, of liever doorworstelen van die schrijvers alleen dienen, om allen lust voor verdere lectuur uit te dooven.

Opmerkelijk was het vooral, hoe weinig bekendheid de kandidaten bezaten met de thans levende schrijvers en hunne werken. Men kende gewoonlijk Beets en zijne Camara Obscura en Schimmel en één zijner romans, doch men wist niet, dat die schrijvers nog iets anders geleverd hebben, en het was een zeldzame uitzondering, als men zelfs maar den naam kende van een ander hedendaagsch dichter of prozaschrijver.

Het bovenstaande geldt voor het gros der kandidaten. Er waren er ook, wier schriftelijk werk men met genoegen las en met wie het een genot was, een drie kwartier te praten over taal en letterkunde, doch dat waren uitzonderingen en, helaas! zeer zeldzame.

Lezen.

Het werktuiglijk lezen was bij de meeste kandidaten niet voldoende, bij velen inderdaad slecht. Allen kregen minstens een kwartier om kennis te maken met het stukje, dat zou gelezen en besproken worden, en toch was het lezen vaak weinig meer dan hakkelen. Blijkbaar weten een aantal onderwijzers niet, dat het lezen eene kunst is, die, als alle andere kunsten, alleen door oefening verkregen wordt.

Met het verstaan van het gelezene was het niet beter gesteld. Daarbij kwam vaak eene verbazingwekkende onwetendheid en botheid aan het licht. Met eigen woorden draaglijk de gedachten des schrijvers terug te geven, ging boven de krachten van een zeer groot aantal kandidaten. Het is natuurlijk niet doenbaar, allen kandidaten een stukje te geven, dat even zwaar is als de andere, en even natuurlijk is het, dat de examinatoren daarmede bij de beoordeeling rekening hielden. Doch bij een gemakkelijk stukje, bijv. eene bladzijde uit een roman van Schimmel, of uit eene novelle van Busken Huet, of wel een eenvoudig lyrisch gedicht van Vondel, ging het al even slecht. Telkens en telkens kwam eene bedroevende armoede van begrippen aan den dag. De kandidaten hebben te weinig gelezen, hetgeen ook bij het onderzoek naar de kennis der letterkunde bleek.

En was de gedachtengang des schrijvers soms al vrij goed gevat, dan was zeer dikwijls de kandidaat niet in staat dien gang behoorlijk terug te geven. De mondelinge uitdrukking der gedachte was uiterst gebrekkig. Men moest zich afvragen, of dat jongelui waren, die reeds eenige jaren voor eene klasse gestaan hadden.

Rekenen.

De uitkomsten van het examen waren over het algemeen ongunstig en zouden nog veel ongunstiger zijn, ware het schriftelijk werk niet over 't algemeen nog al goed geweest.

Het mondelinge gedeelte van het examen daarentegen liet veel, zeer veel te wenschen over. Enkele opmerkingen, ofschoon voor het meerendeel reeds in vorige verslagen voorkomende, mogen hier eene plaats vinden.

a. Schriftelijk rekenen. In één opzicht viel groote vooruitgang waar te nemen: de bewerking der derdemachtsworteltrekking was nu aan allen bekend, voor 't minste aan de groote meerderheid. Daarentegen had de sub-commissie nog al veel te klagen over breedspakigheid, gepaard met gebrek aan logica, terwijl het gemis van gezonde toe-

passing der evenredigheden bij de oplossing van vraagstukken bijzonder in het oog viel. Theorie en practijk worden nog te veel gescheiden, wat vooral aan 't licht kwam bij

b. Het rekenen uit het hoofd. Wel waren velen vaardig in het *cijferen* uit het hoofd, doch het aanwenden van de eigenschappen der rekenkunde tot vereenvoudiging der oplossingen, om daardoor een natuurlijk verband tusschen theorie en practijk aan te brengen, daaraan wordt door te weinigen gedacht. Waar sinds jaren erkend wordt, dat het rekenen uit het hoofd en om de eischen der practijk, en om zijne ontwikkelende kracht de voornaamste plaats behoort in te nemen, daar meent de sub-commissie hare verbazing te moeten uitspreken over het feit, dat bij voortdurend een zoo groot deel der kandidaten te weinig werk van dit belangrijk onderdeel der rekenkunde schijnt te maken. Een ernstige grief der sub-commissie is verder, dat slechts een klein gedeelte der kandidaten zich rekenschap geeft van de te volgen methode, zoowel bij het rekenen uit het hoofd, als bij het bewijzen van stellingen. Wat al sleur, wat al werktuiglijk volgen en napraten kwam telkens aan het licht!

c. Theorie van het rekenen. Zijn in het bovenstaande reeds enkele tekortkomingen op het gebied der theorie geschetst, de sub-commissie moet verder alle klachten herhalen, reeds in vorige verslagen uitgesproken. Bij de meerderheid der kandidaten is aanhoudend verwarring te bespeuren omtrent de begrippen, groothed, eenheid, getal, hoeveelheid, bij het geven van bepalingen, het uit elkander houden van axioma en stelling, enz. Daardoor wordt het bewijzen van het ontstaan der samengestelde verhoudingen o. a. in de meeste gevallen niet meer dan een onbegrepen kunstje of een knutselen met vormen en cijfers; hoe zou men anders oordeelen over bewijzen, waarbij velen het materiaal, noodig voor het bewijs, niet weten te onderscheiden van het bewijs zelf.

Ook laat de »grondige kennis der worteltrekking», die het programma eischt, zeer veel te wenschen over. Allerlei verschijnselen, bij de worteltrekking op te merken, zijn of onbekend gebleven, of, zoo ze al bekend waren, konden ze niet verklaard worden. Dit feit moet te meer bevreemden, als men bedenkt, dat juist door de eischen van het programma sinds jaren het examen zich in hoofdzaak tot evenredigheden en worteltrekking bepaalde. Bij de toepassing der evenredigheden en bij het rekenen uit het hoofd kwam men nu en dan vanzelf op ander gebied en had de sub-commissie gelegenheid op te merken hoe weinig een groot deel der kandidaten thuis is in de practijk: de tweërlei waarde der meest bekende vreemde munten; de hoofdzaken der effecten-rekening; het gehalte en de zwaarte onzer munten; de lengte van veel gebruikte lengtematen, als: een uur gaans, een geographische mijl en zooveel andere dagelijksch voorkomende zaken waren bij velen totaal onbekend, hoewel men al deze dingen in elk goed leerboek der rekenkunde vindt.

Wijst een en ander op gebrekkige of zeer onvoldoende voorbereiding, de sub-commissie meent ten slotte als hare meening te moeten uitspreken, dat daarin niet de hoofdoorzaak van den ongunstigen uitslag der examens in het rekenen gelegen is. De meerderheid der kandidaten heeft wel gewerkt, maar zeer eenzijdig en zonder oog voor de practijk.

Of verder de fout bij de meesten schuilt in gebrekkigen aanleg of onvoldoende opleiding voor de onderwijzersakte, waagt de sub-commissie niet te beslissen.

Vormleer.

De uitslag van het examen in het vak »vormleer» is gunstiger te noemen dan die van het onderzoek in de rekenkunde, gelijk blijkt uit den bij dit verslag behoorenden staat van toegekende cijfers.

Het onderzoek liep in hoofdzaak over vormverandering en construeeren van platte figuren, over bepalingen of beschrijvingen van de meest voorkomende figuren in de ruimte, over het snijden der figuren door platte vlakken, het teekenen van eenvoudige netwerken en de berekening van den inhoud der meest gewone lichamen.

Toonde menig candidaat met vrucht dit vak bestudeerd

te hebben en gaf hij daarvan de bewijzen door de beknoptheid en volledigheid der bepalingen, het vlugge en correcte teekenen en construeeren van figuren en netwerken, toch viel bij anderen groot gebrek aan voorstellingsvermogen op te merken en waren bij velen de begrippen van de vormen der lichamen zeer eng en beperkt. Eene alles omvattende bepaling van prisma, pyramide, kegel, cylinder, enz., was dezen kandidaten dan ook vreemd en waar eene enkele maal gesproken werd over den vorm of het netwerk van een slechts eenigszins onregelmatig lichaam liet hun voorstellingsvermogen hen in den steek. Enkel konden zich zelfs geen voorstelling maken van de figuren, die ontstaan bij de snijding van de meest regelmatige lichamen door een plat vlak, en de sub-commissie meent het te moeten betreuren, dat menig candidaat te kort schoot, waar hun gevraagd werd naar eene methodische behandeling en rangschikking van de vormen der lichamen, om de leerlingen op eene aanschouwelijke wijze te brengen tot het berekenen van de inhoud der dagelijks voorkomende lichamen.

Geschiedenis.

Gelijk uit bijgaanden staat blijkt, is het aantal malen, dat eene 5 werd gegeven voor geschiedenis, nog al groot. Dit vindt zijne verklaring in den korten tijd (ruim 20 minuten).

Wanneer in dien tijd uit verschillende gedeelten der geschiedenis een onderwerp besproken werd, bleek soms zeer onvoldoende kennis van één gedeelte, bij vrij voldoende van een ander deel. Een lager cijfer dan 5 werd bijna alleen gegeven nadat aan den candidaat keus gelaten werd van het gedeelte der geschiedenis, waarover hij ondervraagd wenschte te worden en dan nog alleen wanneer of zeer gebrekkige kennis van vaderlandsche of van de nieuwste geschiedenis bleek.

In vergelijking van vroeger jaren meenen wij op voortgang te mogen wijzen. Vooral het schriftelijke werk was beter. Toch meenen wij den wensch te moeten uitspreken, dat meer verband gezocht worde tusschen vaderlandsche en algemeene geschiedenis; dat men zich juist den denkbeeld vorm van de staatsregeling onzer republiek, omdat daardoor alleen eene verklaring kan gegeven worden van de gespannen verhouding in vroegeren tijd tusschen de verschillende deelen van ons land, en ten laatste, dat men, naast een algemeen overzicht der geheele geschiedenis zich meer in bijzonderheden kennis verschaffe van een gedeelte, liefst uit de geschiedenis der 19de eeuw.

Aardrijkskunde.

Voor vele kandidaten scheen het voorschrift van het programma: »Het moet blijken, dat de kandidaten die kennis vooral door het gebruik der aardglobe en van kaarten hebben verkregen», als niet geschreven. Enkel hunner verklaarden, heden voor de eerste maal in hun leven eene aardglobe te zien; anderen herinnerden zich vóór eenige jaren daarop eenig onderwijs te hebben ontvangen; bij niet weinigen was de aardglobe »van de kast gevallen», gebarsten of op eene andere noodlottige wijze verongelukt. Al deze beklagenswaardige omstandigheden hadden natuurlijk een zeer nadeeligen invloed uitgeoefend op hunne kennis van de wiskundige aardrijkskunde.

Met de kennis der natuurkundige aardrijkskunde stond het bij meer dan 30 pct. der kandidaten bedroevend. Vele lieten bijv. de passaatwinden uit alle mogelijke hemelstreken waaien; enkelen hadden nimmer van een golfstroom hooren spreken.

Aan staatkundige aardrijkskunde hadden de meesten meer gedaan. Evenwel ontbrak het hun aan de grondige bekendheid daarmede, door het programma geëischt. Er was te weinig werk gemaakt van vergelijkende aardrijkskunde. Niet weinige kandidaten verklaarden met eene zekere voornaamheid »zich niet met getallen te hebben opgehouden». Ten gevolge hiervan vertelde bijv. een candidaat, dat 's Gravenhage zoowat 40 000, Rotterdam p. m. 300 000, geheel Zuidholland ongeveer 400 000 inwoners telde. Een ander meende, dat de bevolking van Frankrijk bijna 20

miljoen zielen bedroeg en dat dit land zoowat zesmaal zoo groot was als Nederland. Een derde meende wel te weten dat Java ongeveer een miljoen inwoners telde en dat de betrekkelijke bevolking van Frankrijk veel grooter was dan die van Engeland.

Tegenover deze ongunstige stonden ook verblijdende verschijnselen. Daar waren er, die toonden, dat zij dit vak niet als zoo'n bijvak, waarop bij het examen minder zou gelet worden, beschouwden, maar dat ze met gewenscht gevolg een nauwgezet gebruik hadden gemaakt van de voortreffelijke hulpmiddelen, die hun bij de beoefening der aardrijkskunde hadden ten dienste gestaan.

Kennis der natuur.

Omtrent het examen in kennis der natuur valt op te merken, dat het peil van de kennis der kandidaten in dit vak gemiddeld hetzelfde is als in het vorige jaar. Slechts aan ruim een derde van de kandidaten kon een voldoende werkelijk cijfer worden toegekend. Tot dezen vrij ongunstigen uitslag werkten verschillende oorzaken mede. In de eerste plaats het denkbeeld, dat bij vele kandidaten schijnt wortel geschoten te hebben, dat voldoende kennis van de hoofdvakken tot het verwerven der akte voldoende is, waaruit zich zou laten verklaren, dat onder anderen het vak kennis der natuur of in het geheel niet of slechts zeer terloops bestudeerd is. Ten tweede zijn een groot deel van de kandidaten nog niet doordrongen van de waarheid, dat ook bij de studie zooveel mogelijk van de waarneming moet worden uitgegaan. Dit bleek vooral bij het examen in natuurlijke historie: de door waarneming verkregen kennis van inlandsche planten bepaalde zich bij een aantal kandidaten tot het opnoemen van eenige algemeene kenmerken van dikwijls niet meer dan drie of vier planten. Voor het overige had de studie zich bepaald tot het lezen van een of ander handboekje, waarvan de inhoud dikwijls bleek volstrekt niet verwerkt te zijn.

Hoewel niet te ontkennen is, dat bij dierkunde het materiaal voor op aanschouwing gegrond onderwijs moeilijker is te verkrijgen, was toch de kennis van zaken, waarvan de waarneming onder ieders bereik ligt, zeer onvoldoende.

Bij het onderzoek naar de kennis der physica moest het examen, en dan nog dikwijls met onvoldoenden uitslag, vaak beperkt blijven tot die onderwerpen, waarvan de kennis reeds bij de akte van onderwijzer gevorderd wordt, daar blijkbaar de studie niet verder was voortgezet. Er konden dus geene vragen gedaan worden over verschijnselen, waarvan de kennis onmisbaar is, tot verklaring van de werking van een aantal toestellen, welke in de heden-daagsche maatschappij algemeen gebruikt worden en die men in ieder goed leerboek met voldoende duidelijkheid behandeld vindt.

Wiskunde.

De eischen voor het examen in de wiskunde werden niet hoog gesteld. Eenige vaardigheid in het behandelen van algebraïsche getallen en niet meer theorie dan noodig is, om de bewerkingen te kunnen verklaren, voldeden voor de algebra. Bij de meetkunst gold de vraag eigenlijk meer de methode, waarnaar men zich de kennis had eigen gemaakt, dan de som der kennis. Over het algemeen waren de uitkomsten van het examen in de algebra beter, dan van dat in de meetkunst. Reeds bleek dit bij het schriftelijk werk, waar de cijfers voor het eerste beter waren dan voor het laatste. Het mondeling examen diende in beide onderdeelen menigmaal om het onvoldoende cijfer, bij het schriftelijk examen verkregen, goed te maken. Slechts zeldzaam deed zich het omgekeerde voor.

Zoolang de vragen het practisch gedeelte der algebra betroffen, was er reden van tevredenheid; leidden men het gesprek zoo, dat blijken moest of men wat meer grondige studie had gemaakt, dan bleek menigmaal, dat men juist zooveel opgenomen had als noodig was, om met de practijk te kunnen voortgaan en meer niet. Dit verschijnsel laat zich gereedelijk daaruit verklaren, dat reeds vroeg het oplossen van vraagstukken bij de algebraïsche studie op den voorgrond staat.

Bij het examen in de meetkunst was eenige vooruitgang te bespeuren. Bleken de eischen niet hoog, toch is het waar, dat aan dezelfde eischen vroeger minder goed voldaan werd dan thans. Onbekendheid met het gebruik van den passer; totale onhandigheid bij het uitvoeren der eenvoudigste constructie — vroeger dikwijls voorkomende — waren thans zeldzaam. Weinig kwam ook voor, dat de candidaat meer dan één leerboek gebruikt had, zonder in te zien, dat zijn stelsel van waarheden in de meetkunst geheel sluiten moest. Daarentegen was weinig beterschap te bespeuren in de gewoonte, om zich onnauwkeurig uit te drukken. Bijna regel was het dat de candidaat op de vraag naar eene of andere definitie een onvolledig antwoord gaf. Bij verdere navraag bleek gewoonlijk, dat men het nauwkeurige antwoord wel kende, maar de nauwkeurigheid slechts aan de korthed had opgeofferd. Bij hen, die een onvoldoende examen deden was de indruk gewoonlijk, dat men met verkeerd aangelegde studie, — een kleiner aantal malen, dan men met bestiste verwaarloozing van het vak te doen had.

Handteekenen.

Het programma voor het handteekenen bestaat uit drie deelen: het eerste gedeelte, te teekenen van eene eenvoudige vlakversiering, schetsen daarvan op het bord, is oorzaak, dat de resultaten van het geheele examen nog eenigermate bevredigend zijn; waarbij echter niet uit het oog moet worden verloren, dat vele kandidaten — en daaronder zij, die in het teekenen het zwakst waren — vóór het einde van 't examen werden afgewezen, of zich terugtrokken, waardoor zij voor teekenen geen eindcijfer kregen.

Zoowel van laatstgenoemden als van hen, die het volledig examen aflegden was de bedrevenheid, bij het tweede gedeelte van 't examen gevorderd, die in het schetsen en schaduwen van eene eenvoudige groep van meetkundige lichamen, over het algemeen niet voldoende. Toch werden geene moeilijke groepen als model gegeven; in den regel een kubus of parallellepipedum met regelmatige vier of zeshoekige pyramide, daar al spoedig bleek dat bijvoorbeeld het regelmatig twaalfvlak de krachten van nagenoeg allen te boven ging. Doch ook bij deze eenvoudige lichamen kwamen de grofste fouten tegen de eerste regelen der perspectief herhaaldelijk voor.

Kenden dan de kandidaten niet, wat in de derde plaats gevorderd wordt, de eerste hoofdbeginselen der doorzichtkunde? Op deze vraag is tweemaal antwoord mogelijk. Op enkele uitzonderingen na hadden zij, die ook dit deel van het examen aflegden, eene of andere handleiding bestudeerd en den inhoud vrij wel onthouden; maar vraagt men naar kennis van de hoofdzaken der perspectief, in dien zin, dat de kennis ook kunne worden toegepast, neen, dan was die kennis bij velen — ook die onderwijs in het teekenen ontvangen hadden — niet aanwezig. Paste de meerderheid de wetten der perspectief niet toe, onder haar waren er nog zeer velen, die niet in staat waren, desgevraagd hunne eigen teekening te corrigeren.

Waren er loffelijke uitzonderingen, in den regel was dit daaraan te danken, dat die kandidaten reeds vroeger geregeld teekenonderwijs ontvingen; mag dus in de toekomst op verbetering gehoopt worden, nu de onderwijzers-examens zich ook tot de beginselen van het handteekenen zullen uitrekken; met oog op hen, die zich voor de hoofd-akte voorbereiden, mag er wel op gewezen worden, dat alleen geregelde oefening, waarbij eenige leiding schier onmisbaar is, de kennis en bedrevenheid geven kan, die gevorderd moet worden van den onderwijzer. Bleek het soms, dat ook bij het onderwijs aan kandidaten niet altijd genoeg gelet wordt op het bijbrengen van de onmisbare begrippen van de perspectief — tal van kandidaten waren bijv. niet in staat eene rechthoekige doorsnede te geven over taferel, grond- en oogvlak — hoe veel minder kan het dan eene voorbereiding heeten, als in de laatste weken voor het examen een weinig naar de natuur geteekend en eene handleiding »er in gewerkt» wordt.

Toch is bij dit alles — en dit geeft moed — eenige vooruitgang op te merken, vooral daar, waar het flinkheid en netheid van uitvoering betreft.

Schrijven.

Over het algemeen kan opgemerkt worden, dat er iets beter werd geschreven dan bij vroegere examens.

Dit schijnt vooral hieraan te moeten worden toegeschreven, dat het den kandidaten geoorloofd was bij het vervaardigen van het schoonschrift het papier van lijnen te voorzien.

's Gravehage, 27 Augustus 1890.

J. C. FABRIS, *Voorzitter.*

L. GERHARDT, *Secretaris.*

AMSTERDAM.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ingevolge Uwer Excellentie's missive van 24 Mei 1890 n°. 2026¹, afl. O., heeft de Commissie, in 1890 belast met het afnemen der examens voor hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres, de eer het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

In de vergadering, waarin de uitslag van de gehouden

examens ter sprake kwam, was opnieuw een voornaam punt van beschouwing de bepaling, dat de kandidaten, die in een der beide hoofdvakken, Nederlandsche taal of rekenen, een onvoldoend cijfer hadden verkregen, onherroepelijk moesten afgewezen worden.

De Commissie was bijna eenparig van oordeel, dat de onderscheiding in hoofd- en bijvakken geheel diende te vervallen.

Het werd noodzakelijk geacht, dat de Commissiën, door Uwe Excellentie benoemd, geheel vrij waren in de beoordeeling, of een candidaat al of niet de hoofdafkte kon erlangen.

Mocht de onderscheiding in hoofd- en bijvakken vervallen, dan behoorde ook te vervallen de bepaling dat den kandidaten vóór het examen moet medegedeeld worden, dat zij na afloop van ieder onderdeel van het examen kunnen vernemen, welk cijfer zij behaald hebben.

Als een gevolg daarvan zouden de kandidaten dan voortaan het examen in zijn geheel afleggen en zou de Commissie met meer grond dan nu kunnen beoordeelen, of de akte al of niet mocht worden uitgereikt.

De Commissie meent, dat voor de juiste beoordeeling slechts 12 kandidaten gelijktijdig dienen geëxamineerd te worden.

Mocht de Nederlandsche taal bij de nieuwe regeling van de examens hoofdvak blijven, dan meent de Commissie dat het vak »lezen" bij de beoordeeling niet van Nederlandsche taal moet gescheiden worden, maar dient mede te werken tot de verplichte afwijzing.

De volgende tabel geeft een overzicht van het aantal volledige examens in ieder vak afgelegd en van het aantal malen, dat voor ieder vak een voldoende of een onvoldoend cijfer of het cijfer 5 is toegekend.

	Schrijven.	Lezen.	Nederlandsche taal.	Rekenen.	Vormleer.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Natuurkunde.	Wiskunde.	Handteekenen.
Volledig afgelegde examens:										
Mannelijke kandidaten . . .	290	236	236	225	225	205	205	206	191	166
Vrouwelijke » . . .	36	30	30	34	34	32	32	32	30	29
Aantal malen dat een voldoende cijfer is toegekend:										
Mannelijke kandidaten . . .	198	129	85	112	102	101	102	67	61	59
Vrouwelijke » . . .	22	25	17	15	14	15	21	10	11	17
Aantal malen dat het cijfer 5 is toegekend:										
Mannelijke kandidaten . . .	77	86	76	53	70	60	61	45	58	51
Vrouwelijke » . . .	14	3	11	10	9	11	6	2	7	10
Aantal malen dat een onvoldoend cijfer is toegekend:										
Mannelijke kandidaten . . .	15	21	75	60	53	44	42	94	72	56
Vrouwelijke » . . .	»	2	2	9	11	6	5	20	12	2

Acht mannelijke kandidaten waren in het bezit eener akte voor wiskunde, en zeven mannelijke kandidaten voor teekenen, zoodat zij vrijgesteld waren van het examen in een dezer vakken, volgens art. 5, alinea 3, van het

Koninklijk besluit van 27 Maart 1885 (*Staatsblad* n°. 74).

De ervaring, door de Commissie bij het examen opgedaan, kan blijken uit de hieronder volgende verslagen van de sub-commissiën.

Het verslag, dat de Commissie voor Nederlandsche taal, letterkunde en lezen, in 1889 indiende, is bijkans ongewijzigd van toepassing op de zitting van dit jaar.

Alleen meent zij te moeten constateeren, dat het getal candidaten, die zowel mondeling als schriftelijk *uitstekend* voldeden, nog geringer is dan ten vorigen jare.

De cijfers, voor 't schriftelijk werk toegekend, verschillen niet noemenswaard van de vorige.

Vermeld dient echter te worden, dat bij velen de verklaring der punt-dichten, vooral van het tweede, zeer veel te wenschen overliet, ja, soms kant noch wal raakte.

In den regel is het cijfer voor 't opstel dan ook hooger (of in vele gevallen minder laag) dan dat voor 't overige werk.

Aangaande de opstellen mogen de volgende opmerkingen hier eene plaats vinden.

1. Er waren slechts enkele zonder taal- en spelfouten.

2. Uit vele bleek, dat de candidaten alvorens het onderwerp te behandelen, het niet behoorlijk hadden overwogen en evenmin over de indeeling der stof hadden nagedacht.

3. Duidelijk kwam dit uit bij hen, die uit het vialt opgegeven onderwerpen de keuze hadden gevestigd op: *»Eene drukke straat, eene wereld in 't klein»*.

Zeer velen leverden een opstel in over: *»eene drukke straat»* en kwamen niet toe aan de vergelyking, die het onderwerp aan de hand doet.

4. Velen die een onderwerp hadden gekozen, dat blijkbaar hunne krachten te boven ging, trachtten dit te verbergen door een omhaal van groote woorden en bombastische uitdrukkingen.

Toch kon over 't algemeen voor het schriftelijk werk een hooger cijfer worden toegekend dan voor 't mondeling gedeelte van 't examen.

Aan ieder candidaat werd voor den aanvang van dit laatste een kwartier tijd gegeven, om zich vertrouwd te maken met het stuk, dat gelezen en naar aanleiding waarvan hem gevraagd zou worden. Ondanks deze voorbereiding slaagden velen er niet in, den gedachtengang in een niet moeilijk stuk proza of potzie aan te wijzen, en was de verklaring van veelvuldig voorkomende woorden en uitdrukkingen dikwijls onvoldoende of geheel onjuist.

De beteekenis van: *gemeenplaats, doodzerven, veil, onwraakbaar, een publiek geheim, zich iets laten aanleunen, gezwelgde woorden*, bleek voor velen in het duister te liggen.

Geelijk te verwachten was toonden ook nu weer vele candidaten dat zij weinig zorg hadden besteed aan de uitspraak, die zeer dikwijls alles behalve beschaafd mocht heeten.

Voor geen der onderdeelen van 't examen waren de candidaten zoo slecht voorbereid als voor de spraakkunst. Er waren er, die door het opstel getoond hadden de pen vrij goed te kunnen hanteeren en de beide epigrammen voldoende hadden verklaard, maar die bij 't mondeling examen van zoo weinig kennis van, laat staan inzicht in de grammatica blijk gaven, dat ze ongetwijfeld niet in staat zijn, de taal te onderwijzen in de hoogste klasse eener gewone lagere school.

Op de eenvoudigste vragen betreffende de naamvallen, de vervoeving der werkwoorden bleven zij het antwoord schuldig.

In verreweg de meeste gevallen konden geen hoogere eischen gesteld worden dan bij 't examen voor de onderwijzersakte. Sommigen noemden *hoe* een vragend, anderen *wiens* een bezittelijk voornaamwoord; nog anderen verwarde den aanwijzend met het betrekkelijk voornaamwoord: *dat*.

Een zoo algemeen verschijnsel in de taal als het overgaan van een woord uit de eene naar eene andere klasse der rede-deelen konden slechts zeer weinigen ophelderen.

Bij 't examen in de letterkunde bleek, dat de studie hiervan zich nog te dikwijls bepaalt tot de kennismaking met enkele stukken uit bloemlezingen.

Als bewijs dat sommigen voor dit onderdeel van 't programma zich met zeer weinig zorg hadden voorbereid, moge o. a. dienen, dat stukken, die als gemeengoed van 't beschaafd Nederlandsch publiek mogen beschouwd worden, hun ten eenenmale vreemd waren.

Uit het bovenstaande volgt, dat het oordeel der sub-commissie ook dit jaar weer ongunstig moet luiden. Zonder twijfel zullen er onder de afgewezenen zijn, die niet ge-

werkt hadden; zij wilden het er maar op wagen en hebben den slechten afloop van 't examen zich zelven te wijten.

Er bestaat evenwel in 't minst geene aanleiding, om bij de meesten hunner een zoo groot gebrek aan ernst te onderstellen.

De sub-commissie althans is van oordeel, dat er wel *genoeg*, maar niet *goed* gewerkt wordt.

Zoolang den onderwijzers bij hunne studie geene leiding wordt geboden, of zij, waar dit *wel* geschiedt, die vermaden, zoolang zal naar hare meening ook de klacht over onvoldoende examens in 't Nederlandsch stereotiep zijn.

Wat het rekenen betreft, de Commissie moet tot haar leedwezen vermelden, dat de kennis van een groot aantal der candidaten in dat vak zeer gebrekkig was.

Het schriftelijk gedeelte van het examen maakte over 't geheel een gunstiger indruk dan het mondeling gedeelte. Wel hadden verscheidene candidaten slechts drie of zelfs minder van de vijf opgegeven vraagstukken voldoende opgelost, maar er waren er ook die van vier of wel van alle vijf eene goede oplossing hadden geleverd.

Bij het mondeling examen werden al de candidaten overeenkomstig het door de wet voorgeschreven programma in de eerste plaats ondervraagd over de evenredigheden en de vierkants- en kubus-worteltrekking.

Het scheen echter, dat velen het reeds zoo beperkte programma der wet nog te uitgebreid gevonden hadden.

Reeds bij het nazien van het schriftelijk werk was gebleken, dat de meeste der foutief of in het geheel niet opgeloste vraagstukken die waren, tot welker oplossing de kennis van de evenredigheden en van de derdemachtsworteltrekking gevorderd werd. Bij het mondeling onderzoek kwam deze leerde in de kennis der candidaten nog duidelijker aan den dag. Velen toch toonden geen of althans geen zeer juist begrip te hebben van de leer der evenredigheden, en moesten, wanneer het op de toepassing van de eigenschappen der evenredigheden aankwam, telkens aanwijzingen ontvangen omtrent de eenvoudigste en meest in het oog vallende bewerkingen. Ook ontbrak bij niet weinigen het juiste begrip van den tweede- of derdemachtswortel uit getallen, die geen volkomen tweede- of derdemachten zijn.

Zelfs verriichten enkelen de derdemachtsworteltrekking op de oude omslachtige manier, en waren geheel onbekend met de handelwijze van HORNER en LOBATO.

De Commissie meende in den geest der wet te handelen door het examen niet tot het genoemde programma te beperken, maar het onderzoek ook uit te strekken over onderwerpen, tot het gebied der rekenkunde behorende, waarover de candidaten reeds bij het examen voor de onderwijzersakte ondervraagd waren, en waarvan verwacht mocht worden, dat de studie door hen voortgezet zou zijn. Ook dit onderzoek leverde niet zelden teurige resultaten op. Wel waren er gunstige uitzonderingen, maar velen hadden o. a. niet dan een zeer gebrekkig begrip van de repeteerende breuken.

Het rekenen uit het hoofd vlotte over het algemeen evenmin, wat wellicht bij enkelen aan den druk van het examen moet toegeschreven worden.

Ook de kennis der vormleer liet in het algemeen te wenschen over. Bij vele candidaten was het voorstellingsvermogen zoo weinig geoefend, dat zij geen inzicht hadden in de eenvoudigste eigenschappen der meetkundige lichamen. Het teekenen van het netwerk van een eenvoudig meetkundig lichaam leverde ook niet zelden groot bezwaar op. Met de kennis der vlakke figuren was het beter gesteld, hoewel het aantal dergenen, die in dat gedeelte der vormleer een *goed* examen aflegden nog betrekkelijk gering moet genoemd worden.

Zowel voor rekenen als voor vormleer werd door de candidaten zelden meer dan voldoende of goed behaald.

Het onderzoek naar de kennis van de aardrijkskunde leidde tot de volgende opmerkingen.

Over 't geheel was er in de studie der aardrijkskunde bij de aspiranten vooruitgang te bespeuren; er werden 237 volledige examens afgelegd en slechts 50 maal moest een volstrekt onvoldoend cijfer worden toegekend.

Bij de verschillende onderdeelen van het vak liep evenwel de kennis der aspiranten zeer uiteen. Sommigen hadden zich blijkbaar met voorliefde op de wiskundige aardrijks-

beschrijving toegelegd, anderen hadden van de bewegingen van aarde en maan, van de wisseling der jaargetijden enz. slechts eene flauwe voorstelling, terwijl enkelen zelfs de eenvoudigste meest voorkomende verschijnselen niet konden verklaren.

Over 't algemeen was van de natuurkundige aardrijksbeschrijving het minste werk gemaakt.

Niet vele aspiranten toonden op de hoogte te zijn van de vorderingen op dit gebied gedurende de laatste jaren. Ook was de geringe natuurkundige kennis van eenige aspiranten oorzaak, dat zij met weinig vrucht deze of gene schrijver hadden gevolgd.

De staatkundige aardrijkskunde was beter beoefend. Vele aspiranten gaven blijk met Nederland en zijne koloniën alsmede met Europa goed bekend te zijn, de betrekkelijke ligging van landen, zeeën enz. stond hun klaar en levendig voor oogen.

De bekendheid met de andere werelddeelen was bij sommigen evenwel nog vrij gering. Onder de kandidaten die een onvoldoende cijfer kregen waren er verscheidene bij wie alle topographische kennis ontbrak, en die zelfs in de provincie hunner inwoning bleken vreemdelingen te zijn.

De meeste aspiranten hadden zich bij hunne studie van globe en landkaarten bediend, maar slechts weinigen toonden in het schetsen van kaarten uit de vrije hand eenige bedrevenheid.

Het examen in de geschiedenis bepaalde zich tot de nieuwe en de hoofdpunten van de oude geschiedenis en de middeleeuwen. Bovendien werden de kandidaten meer in 't bijzonder ondervraagd omtrent de staatsinstellingen van ons land van de 16de eeuw af. Van de 237 kandidaten die het volledige examen aflegden behoefde slechts aan 47 het cijfer 4 of een lager cijfer te worden toegekend, dus aan ongeveer 20%, terwijl dit aantal in 1889 30% bedroeg.

Hieruit blijkt, dat het aantal dergenen, die behoorlijk of vrij voldoende voorbereid zich aan het examen onderwierpen, belangrijk is gestegen. Het examen gaf, zij het ook in mindere mate, ook dit jaar weder aanleiding tot de opmerking, dat vele kandidaten zich niet voldoende bepaalden tot de hoofdzaken van het zeer uitgebreid leervak der geschiedenis. De kennis van onze hedendaagsche staatsinstellingen, van de belangrijke wijzigingen die onze staatsvorm van de vestiging van de Republiek der Vereenigde Nederlanden af heeft ondergaan liet bij velen te wenschen over.

Het ontstaan van de groote Staten van Europa, de belangrijke staatkundige quaestien, die de geschiedenis der drie laatste eeuwen aanbiedt, waren vaak niet, of slechts onvoldoende bekend. Treurig is het te moeten constateeren dat er een, gelukkig slechts klein aantal kandidaten was, die zich hadden veroorloofd het leervak der geschiedenis geheel of bijna geheel te verwaarloozen bij hunne voorbereiding voor het examen. Niet te weten, wie Thorbecke was, te twifelen of er wel ooit een huis Hannover in Engeland geregeerd heeft, op geen mijlen na te kunnen zeggen wanneer Keizer Augustus heeft geregeerd en Constantijn den Groeten tot Sultan van Turkije te verheffen, zijn tekortkomingen waarover iemand, die als beschaafd man aanspraak maakt aan 't hoofd eener school te staan, heeft te blozen.

Het is de sub-commissie die met het onderzoek naar de kennis in dit vak was belast eene aangename taak tegenover dergelijke ergerlijke bijzonderheden te mogen vermelden dat een vrij groot aantal kandidaten toonden met ernst en met vrucht de geschiedenis te hebben bestudeerd.

Moest de Commissie ten vorige jare constateeren, dat de beoefening van de dier- en plantkunde zoowel als van de physica bij zeer vele kandidaten schromelijk verwaarloosd was, in dit jaar bleek de toestand hoegenaamd niet verbeterd.

Om een voldoende waardeeringscijfer te kunnen geven, stelden de examinatoren lage eischen.

Zij vroegen kennis van eenige der meest voorkomende plantenvormen en van de belangrijkste landbouwgewassen uit ons vaderland; eenig inzicht in de voeding der planten en in de ademhaling, in de voeding en de ontwikkeling der lichaamswarmte bij den mensch, benevens kennis van het gezichts- en gehoororgaan; kennis van het leven en maaksel van eenige gewervelde dieren en enkele insecten (de laatste naar keuze van den candidaat); inzicht in den vrijen val der lichamen; kennis van de balans, van de

wet van Archimedes en hare toepassingen; van de samenstelling der lucht, haar gewicht en hare spanning; van warmtegeleiding en van warmtestraling; van de verschijnselen, die zijn op te merken bij de verandering van aggregatietoestand van water en in verband met het aangegevene de verklaring van verschijnselen in den dampkring, als dauw- en ijsvorming, vastlands- en zeeklimaat. Ook werd den candidaat gelegenheid gegeven een onderwerp ter bespreking te kiezen uit het gebied van het geluid, het licht, de electriciteit of het magnetisme.

Herhaaldelijk is het voorgekomen, dat kandidaten uit eigen beweging de verklaring aflegden dat zij noch van electriciteit, noch van geluid of licht eenige studie hadden gemaakt.

En ook wat de andere hierboven genoemde onderwerpen betreft, gaf het onderzoek dikwijls zeer povere resultaten.

Van de 238 kandidaten, die in het vak kennis der natuur geëxamineerd werden, behaalden slechts 77 een voldoende cijfer, terwijl aan 74 kandidaten tot waardeeringscijfer zeer onvoldoende (3, 2 of 1) moest worden toegekend. Van deze kandidaten was de kennis zoo gering, dat zij ook in het geheel niet konden voldoen aan de op het examen voor de onderwijzersakte gestelde eischen.

De Commissie heeft zich de vraag gesteld, waaraan deze ongunstige uitslag van het examen in kennis der natuur is toe te schrijven. Zij meent tot het besluit te moeten komen, dat verschillende oorzaken hiertoe hebben samengewerkt.

In de eerste plaats moet worden opgemerkt, dat zij, wier aanvankelijke opleiding gebrekkig is geweest, (en vooral ten opzichte van de kennis der natuur is dat met zeer velen het geval), slechts met groote moeite juiste voorstellingen en heldere begrippen kunnen verkrijgen van de meest eenvoudige zaken uit het gebied der natuurwetenschap. Van sommige kandidaten verneemt men bijv., dat de lichaamswarmte bij den mensch ontstaat door de wrijving van het bloed in de aderen; dat in de longen de zuurstof in aanraking komt met stikstof en aldus koolstof vormt, welke wordt uitgedaemd; dat dauw gecondenseerde warmte is, die door de aarde wordt uitgestraald, enz. enz.

Verder moet opgemerkt worden, dat velen van hen, die eene goede opleiding genoten voor de onderwijzersakte, na 't verwerven der akte de beoefening van de kennis der natuur geheel hebben verwaarloosd. Zij werden daartoe verleid door de uitgebreidheid van dit vak in verband met den omvang van hunne studie voor de andere vakken met name voor de hoofdvakken.

Het is enigszins te begrijpen, dat een candidaat, die zich zonder leiding voor de akte van hoofdonderwijzer voorbereid, terugdeinst voor de studie van een vak, dat zoo omvangrijk en moeilijk is.

En daar hij nu in het programma ook geenerlei aanwijzing vindt van de grenzen, waar binnen het examen zich beweegt of van die onderdeelen, welke meer dan de andere van gewicht zijn en dus in de eerste plaats bestudeerd moeten worden, kan hij er toe komen om of de studie geheel na te laten of in groote haast een paar boekdeelen door te werken, waardoor slechts eenige hoogst verwarde kennis wordt verkregen.

Het komt daarom de Commissie voor, dat een nauwkeurige omschrijving van de eischen, die gesteld moeten worden, zeer wenschelijk is te noemen en met vrijmoedigheid vraagt de Commissie daarom aan de Hooge Regering, in overweging te willen nemen de eischen voor de natuurkennis in het programma nader te omschrijven.

De Commissie meent, dat de volgende eischen kunnen worden gesteld:

Kennis van eenige voornam plantenfamilien, vooral dezulke, welke planten bevatten, die in ons vaderland gekweekt worden, kennis van de voeding der plant; van het leven en maaksel der meest voorkomende gewerveld en lede dieren, in 't bijzonder van de huisdieren, van de ademhaling, van den bloedsomloop en van de voeding bij den mensch. Verder: inzicht in de wet van Archimedes en hare toepassingen, kennis van de samenstelling der lucht en haar gewicht en hare spanning, kennis van de verandering van volume bij verandering van temperatuur, de verandering van aggregatie-toestand van water en van de verschijnselen die daarbij zijn op te merken.

Het komt de Commissie voor, dat de genoemde onder-

werpen de eischen aangeven, die reeds gesteld moeten worden op het examen voor de akte volgens art. 56 a.

Voor de akte volgens art. 56 b zou bij het voorgaande nog gevoegd dienen te worden: inzicht in de werking der zwaartekracht, in de eenvoudigste verbrandingsverschijnselen en de ontwikkeling der lichaamswarmte bij den mensch; eenige kennis van de calorimetrie en verder zoveel kennis van het magnetisme, de electriciteit, het geluid en het licht, als noodig is om iets te begrijpen van het ontstaan van het onweder en van den regenboog, van de werking van een bliksemafleider en van den electro-magnetischen telegraaf en van de inrichting van het gezichts- en gehoororgaan van den mensch.

De Commissie meent, zooals uit de gegeven onderwerpen blijken kan, dat vooral ook bij het examen in de kennis der natuur gelet moet worden op de eischen der lagere school.

Ten slotte wil de Commissie nog den wensch uitspreken, dat ook voor het vak kennis der natuur schriftelijk werk van de kandidaten worde gevraagd. Evenals bij de andere vakken zou dit kunnen dienen, om den examinatoren in de gelegenheid te stellen zich een juist oordeel over de kandidaten te vormen, dan door het mondeling examen alleen mogelijk is.

De sub-commissie voor de wiskunde merkte op:

a. dat de resultaten van het mondeling examen veel beter waren, dan die van het schriftelijk. Vooral het schriftelijk werk voor meekunde liet dit jaar veel te wenschen over;

b. dat haar meermalen gebleken is, dat de kandidaten meenden ditmaal ook zonder studie voor wiskunde zich aan het examen te kunnen onderwerpen. Omdat het de laatste maal was, dat de wiskunde een deel van het programma voor de hoofdkte uitmaakte, meenden zij, zou de Commissie gebrek aan kennis van dit vak of in het geheel niet of weinig in rekening brengen;

c. dat wat meetkunde betreft, de in- en omgeschreven veelhoeken en het hoofdstuk over de gelijkvormigheid beter dan vroeger waren bestudeerd, maar dat de meeste kandidaten hoogst eenvoudige werkstukken (het oprichten van een loodlijn op het einde eener lijn enz.) lieten zitten. En eindelijk

d. dat in de algebra, de wortelvormen en de logarithmen over 't algemeen slecht en de vergelijkingen beter dan vroeger waren bestudeerd.

Met minder nadruk dan vorige jaren blijft de examinator voor het handteekenen er op wijzen, dat aan matig gestelde eischen over het geheel niet behoorlijk voldaan werd. Bij het mondeling onderzoek in de perspectief bleek kennis van regels en wetten dikwijls geen gelijken tred te houden met toepassing op eenvoudige gevallen. Niet zelden verried het machinale van het aangeleerde zich treffend in het niet durven loslaten van »letters" bij uitgevoerde constructies in leerboeken gebruikelijk. Het eigenlijke teekenen naar de natuur — de groep — blijft daardoor een gewichtigen steun missen, en wordt op die manier niet veel meer dan een weergeven op het gezicht (trompe l'oeil).

Eene zelfde opmerking geldt van het teekenen naar vlakversiering. Ook daar toonden weinig kandidaten in te zien, dat na eene eenvoudige en rationeele indeeling der figuur de voornaamste of hoofdtrekken het eerst aangegeven moeten worden.

Weinigen waren te bewegen een schema of schetsachtig lijnenplan over te leggen. De copie moest af zijn tot glad wordens toe, om natuurlijk tegen de bedoeling der vervaardigers de tekortkomingen van het werk sterker te doen uitkomen.

Zal het teekenen, ook al met het oog op de invoering als verplicht leervak op de volksschool, raison hebben, dan moeten de resultaten bij de examens voor de hoofdkte nog anders worden.

En hiermede meent de Commissie aan het einde harer taak te zijn; zij eindigt dit verslag met Uwe Excellentie dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Amsterdam, 13 September 1890.

De Commissie,

W. VAN MARKEN, Voorzitter.

BORST, Secretaris.

*Aan Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.*

De Commissie, ingevolge beschikking van Uwe Excellentie dd. 24 Mei 1890 n°. 2026¹, afd. Onderwijs, in 1890 belast met het afnemen te Deventer van de examens ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres, heeft de eer bij dezen het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

I. Inrichting van 't examen en onderwerpen van algemeenen aard.

De inrichting van 't examen gaf geene aanleiding tot het maken van opmerkingen.

De Commissie meent er echter op te moeten wijzen, dat de bepaling, voorkomende in art. 12, al. 1, van het Koninklijk besluit van 27 Maart 1885 (*Staatsblad* n°. 74), luidende:

»Zij, die in een der beide hoofdvakken, de Nederlandsche taal en het rekenen, volstrekt onvoldoende zijn, worden zonder stemming afgewezen,» in sommige gevallen zeer ongunstig voor de kandidaten kan werken. De zenuwachtige spanning, waarin verscheidene kandidaten door deze bepaling worden gebracht, moet naar het oordeel der Commissie noodzakelijk ten gevolge hebben, dat de afloop van 't examen voor hen minder gunstig is. 't Geval deed zich voor, dat een der kandidaten moest worden afgewezen, omdat hem voor rekenen een volstrekt onvoldoend cijfer moest worden toegekend, terwijl toch, zoo over zijne toelating gestemd ware geworden, zeer waarschijnlijk tot toelating zou zijn besloten.

II. Staat van afloop der examens.

Twee mannelijke kandidaten trokken zich onder het schriftelijk examen terug, terwijl drie bericht gaven, dat ze geen deel zouden nemen aan het mondeling examen. Daardoor werden van de 74 kandidaten, die zich voor 't examen hadden aangegeven, slechts 69, namelijk 67 mannelijke en 2 vrouwelijke kandidaten, mondeling geëxamineerd. Een mannelijke kandidaat trok zich tijdens het mondeling examen terug.

Aan elke groep kandidaten werd vóór den aanvang van het mondeling examen meegedeeld, dat ze, telkens nadat te 11¹/₂ en te 4 uren de voorloopige lijst der gegeven punten was vastgesteld, van den voorzitter den uitslag konden vernemen van het in een of in beide hoofdvakken afgelegd examen.

Op een paar uitzonderingen na vroegen al de kandidaten mededeeling van dien uitslag, terwijl ook allen, die dan hoorden, dat ze voor een hoofdvak een volstrekt onvoldoend cijfer hadden bekomen en dus zonder stemming waren afgewezen, van het verdere examen afzagen. Hierdoor werd het aantal volledig afgelegde examens 41, namelijk 39 van mannelijke en 2 van vrouwelijke kandidaten.

Het oordeel over de kennis der kandidaten werd uitgedrukt door een der volgende woorden, welke ter bekorting met het daarnaast geplaatste cijfer werden aangeduid:

uitmuntend.	10
zeer goed	9
goed	8
ruim voldoende	7
voldoende.	6
even voldoende	5
onvoldoende	4
zeer onvoldoende.	3
gering	2
zeer gering.	1

TABEL A. *Overzicht van den uitslag der examens.*

	Aange-meld.	Opgekomen bij het		Teruggetrokken bij het		Het vol-ledig examen, afgelegd door	Ge-slangd zijn.	Afgewezen		
		schrif-te-lijk examen	monde-ling examen	schrif-te-lijk examen.	monde-ling examen.			zonder stem-ming.	na stem-ming.	Totaal.
Mannelijke kandidaten . . .	72	72	67	2	1	39	33	27	6	33
Vrouwelijke kandidaten. . .	2	2	2	—	—	2	2	—	—	—

TABEL B. *Overzicht van de volledige examens.*a. *Mannelijke kandidaten (39 volledige examens).*

V A K K E N.	Aantal malen dat werd toegekend het cijfer										Aantal malen dat het examen voldoende was.	Aantal malen dat het examen beneden voldoende bleef.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
Lezen	>	>	1	>	3	9	9	13	2	2	38	1
Schrijven	>	>	>	>	4	9	10	15	1	>	39	—
Nederlandsche taal	>	>	1	>	7	11	13	5	2	>	38	1
Vormleer	>	>	>	2	4	12	12	3	4	2	37	2
Rekenen	>	>	>	2	13	10	6	4	3	1	37	2
Aardrijkskunde	>	2	5	6	5	6	8	3	3	1	26	13
Geschiedenis	>	>	3	6	8	11	3	3	3	2	30	9
Natuurkennis	>	>	2	7	7	8	6	6	2	1	30	9
Wiskunde	1	>	2	5	9	5	9	6	2	>	31	8
Handteekenen	>	>	>	4	5	13	13	3	1	>	35	4

b. *Vrouwelijke kandidaten (2 volledige examens).*

Lezen	>	>	>	>	>	>	2	>	>	>	2	—
Schrijven	>	>	>	>	1	1	>	>	>	>	2	—
Nederlandsche taal	>	>	>	>	>	2	>	>	>	>	2	—
Vormleer	>	>	>	>	>	1	>	1	>	>	2	—
Rekenen	>	>	>	>	>	1	>	>	1	>	2	—
Aardrijkskunde	>	>	>	>	>	2	>	>	>	>	2	—
Geschiedenis	>	>	>	>	>	2	>	>	>	>	2	—
Natuurkennis	>	>	>	>	1	>	1	>	>	>	2	—
Wiskunde	>	>	>	>	1	1	>	>	>	>	2	—
Handteekenen	>	>	>	>	>	1	1	>	>	>	2	—

TABEL C. *Examen in elk vak afgenomen.*

a. Mannelijke kandidaten.

VAKKEN.	Aantal examens.	Aantal malen dat werd toegekend het cijfer:										Aantal malen dat het examen voldoende of meer dan voldoende was.		Aantal malen dat het examen beneden voldoende bleef.	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Volstrekt aantal malen.	Percent.	Volstrekt aantal malen.	Percent.
Lezen	63	>	3	4	4	5	16	14	13	2	2	52	82,5 pct.	11	17,5 pct.
Schrijven	67	>	>	>	>	5	15	27	19	1	>	67	100 >	—	—
Nederlandsche taal	63	2	2	4	5	11	17	15	5	2	>	50	79 >	13	21 >
Vormleer	58	>	>	2	5	10	18	13	4	4	2	51	88 >	7	12 >
Rekenen	58	1	2	4	11	15	11	6	4	3	1	40	69 >	18	31 >
Aardrijkskunde	52	1	4	8	13	4	8	8	2	3	1	26	50 >	26	50 >
Geschiedenis	52	2	2	5	10	9	11	4	4	3	2	33	63,5 >	19	36,5 >
Natuurkunde	52	>	1	6	10	8	9	7	8	2	1	35	67 >	17	33 >
Wiskunde	47	1	5	3	6	9	6	9	6	2	>	32	68 >	15	32 >
Handteekenen	49	>	>	>	5	6	19	15	3	1	>	44	90 >	5	10 >

b. Vrouwelijke kandidaten.

Lezen	Zie Tabel B, b.
Schrijven	
Nederlandsche taal	
Vormleer	
Rekenen	
Aardrijkskunde	
Geschiedenis	
Natuurkennis	
Wiskunde	
Handteekenen	

Geen der kandidaten was in 't bezit eener akte voor wiskunde of teekenen, zoodat aan niemand de vrijstelling kon worden verleend bedoeld in art. 61, laatste lid, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) of van art. 5, laatste lid, van het Koninklijk besluit van 27 Maart 1885 (*Staatsblad* n°. 74).

III. *Bijsonderheden met betrekking tot de examens in elk vak.*

a. *Nederlandsch.* De sub-commissie is van oordeel, dat het zeer wenschelijk zou zijn het resultaat van het examen in het Nederlandsch onder één cijfer te brengen. Niet alleen toch is het onbegrijpelijk, hoe men ooit op de gedachte is gekomen *taalkunde* en *letterkunde* tot één groep te vereenigen, ook het schriftelijk werk, dat nu in zijn geheel bij *taalkunde* gevoegd wordt, behoort gedeeltelijk bij het lezen.

Verder meent de sub-commissie, dat de tijd, die te Deventer voor het mondeling examen in het Nederlandsch gegeven werd, te kort was. In $\frac{3}{4}$ uur iemand te examineren in het lezen, de spraakkunst en de letterkunde is

alleen dan mogelijk, wanneer die iemand of zeergoed of zeer slecht is. Is de candidaat middelmatig, dan schiet de tijd te kort om een juist cijfer voor hem vast te stellen.

De sub-commissie heeft onder het schriftelijk werk niet opgenomen het maken van een opstel, daar zij van oordeel was, dat een opstel geen goede maatstaf is bij het bepalen der kundigheden van een candidaat. Er zijn toch vele knappe en degelijke onderwijzers, die op een bepaald oogenblik niet in staat zijn over een gegeven onderwerp een dragelijk opstel te maken.

Bij het mondeling examen heeft de sub-commissie de zinsontleding afzonderlijk behandeld. Zij heeft den kandidaten een niet te ingewikkeld zin voorgelegd en aan het goed ontleiden van dien zin veel waarde gehecht.

Over het algemeen is het mondeling examen beter geweest dan het schriftelijk. Vele kandidaten hebben het onvoldoende cijfer, dat zij bij het laatste gekregen hadden, bij het eerste weder goed gemaakt. Zij hadden dat onvoldoende cijfer veelal te wijten aan de gebrekkige wijze, waarop zij hunne gedachten schriftelijk uitdrukten, aan kinderachtige spelfouten, waarvoor zij hunne twaalfjarige leerlingen op school met verontwaardigde gebaren plegen te straffen, en aan slordigheid in het plaatsen van leestekens. Maar het meerendeel der kandidaten had voldoende werk gemaakt, niet weinigen zeer voldoende, en het is der sub-commissie een aangename plicht te getuigen, dat veler werk de blijken droeg van degelijke studie.

Ook bij het mondeling examen kwam het duidelijk aan het licht, dat de meeste kandidaten hun werk ernstig hadden opgevat. Wel waren er natuurlijk — maar bij welk examen is dit niet het geval — die eene wonderlijke onwetendheid toonden in alles, wat ze weten moesten, eene onwetendheid die gelijken tred hield met hunne stompzinnigheid, ook ontbrak het niet aan kandidaten, aan wie de Commissie slechts aarzeland een voldoende cijfer heeft gegeven, maar de meeste kandidaten hadden gewerkt en goed gewerkt: de verklaring van het gelezene was goed, dikwijls zeer goed, soms uitmuntend; de wijze waarop zij den opgegeven zin ontleedden, liet meestal niet veel te wenschen over en ook de spraakkunst was door velen zóó beoefend, dat ze het hóc? en het waarom? begrepen,

terwijl de bespreking van een of meer letterkundige producten aan de sub-commissie over het geheel voldoende stof tot tevredenheid verschaft.

b. *Schrijven*. Het schrijven gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

c. *Vormleer*. Over het algemeen was de kennis der vormleer voldoende. Van de 60 aspiranten, die in dit vak geëxamineerd werden, kregen slechts 7 een bepaald onvoldoend cijfer. Het scheen wel dat die bij hunne studie voor de hoofdkunde de vormleer eenvoudig hadden overgeslagen.

Daar de kandidaten ook in de wiskunde werden onderzocht, meende de sub-commissie de aanschouwelijke planimetrie buiten behandeling te kunnen laten.

d. *Rekenen*. Van ongeveer de helft der kandidaten was het schriftelijk examen onvoldoende. De onderwijzers, die voor de hoofdkunde studeeren, schrijven in het algemeen nog niet genoeg doordrongen te zijn van de overtuiging, dat de vorderingen, die men in de oplossing van rekenkundige vraagstukken maakt, niet zoozeer afhankelijk zijn van het aantal verzamelingen, dat men doorwerkt, als wel van de zorg, die men aan de behandeling van een betreffend klein getal getal grondvormen besteedt.

Bij het mondeling examen bleek daarentegen, dat de groote meerderheid der kandidaten de theorie der rekenkunde met vrucht hadden bestudeerd, zoodat ten slotte slechts achtien van de zestig malen een onvoldoend eindcijfer behoeft te worden toegekend.

e. *Aardrijkskunde*. Het schriftelijk werk van de 72 kandidaten was over het algemeen goed, bij velen zeer goed; aan 19 moest een cijfer beneden 5 worden gegeven. Door de meesten was de opgave over onze koloniën genomen, namelijk het opstel over *Sumatra*; de hoofdfout in dit werk was, dat de stof niet behoorlijk was ingedeeld en daarna uitgewerkt; bij velen was het geheel verward, van het klimaat zeiden enkelen niets of plaatsten het achteraan. In de opgave over Nederland, namelijk de *Zuidhollandsche en Zeeuwsche stroomen* was de aard van deze niet genoeg op den voorgrond geplaatst; enkelen hadden eb en vloed zelfs niet genoemd of rekenden den Ouden Rijn tot de genoemde stroomen. Bij de opgave over de *woestijngelieden van Afrika* had men veelal het klimaat van dit werelddeel in het gemeen te weinig in het oog gevat, terwijl de kennis der Sabara bij sommigen zeer gering was.

Het mondelinge onderzoek leverde ongunstiger resultaten op dan het schriftelijke; van de 54 kandidaten, welke geëxamineerd werden, moest aan 27 een cijfer beneden 5 worden gegeven. Echter deden enkelen een zeer goed examen; aan 2 kon het maximum 10 worden toegekend. Vooral in twee opzichten schoten velen te kort, namelijk in het grondig verklaren van eenvoudige zaken en in het brengen van losse feiten onder algemeene regels, zoodat de kennis veelal zonder samenhang bleek te zijn; de meeste kandidaten studeeren te weinig in de richting van wat men *algemeene aardrijkskunde* noemt.

f. *Geschiedenis*. De algemeene indruk van het examen in dit vak is niet bepaald ongunstig. Wel bleek het, dat sommige kandidaten van geschiedenis niet veel studie hadden gemaakt, zoodat dan ook aan 19 van de 54 kandidaten, die geëxamineerd werden, een eindcijfer van 5 gegeven moest worden, maar daar stond tegenover, dat vele anderen eene ruim voldoende kennis van geschiedenis toonden te bezitten. De geschiedenis van Nederland in de 19de eeuw was echter nog aan vele kandidaten niet genoeg bekend. Ook kon het inzicht in het verband der gebeurtenissen niet altijd helder genoemd worden en was de kennis van onze staatsregeling soms zeer oppervlakkig.

g. *Natuurkunde*. Het examen in natuurkennis gaf geen aanleiding tot nieuwe opmerkingen. Evenals vorige jaren, bleek ook thans, dat de plantkunde door vele kandidaten zeer stiefmoederlijk was behandeld; meermaals was er onbekendheid met de meest voorkomende planten, zelfs uit de naaste omgeving van de woonplaats der kandidaten, terwijl de kennis van den bouw en de levensverrichtingen der planten zeer dikwijls hoogst gebrekkig bleek te zijn.

h. *Wiskunde*. Het examen in natuurkennis gaf geen aanleiding tot nieuwe opmerkingen. Evenals vorige jaren, bleek ook thans, dat de plantkunde door vele kandidaten zeer stiefmoederlijk was behandeld; meermaals was er onbekendheid met de meest voorkomende planten, zelfs uit de naaste omgeving van de woonplaats der kandidaten, terwijl de kennis van den bouw en de levensverrichtingen der planten zeer dikwijls hoogst gebrekkig bleek te zijn.

h. *Wiskunde*. Voor wiskunde werden de eischen zeer matig gesteld, omdat niet mag worden ondersteld, dat de kandidaten bij hunne uitgebreide studie veel tijd kunnen besteden aan de beoefening van stel- en meetkunde.

De meerderheid kon dan ook aan zeer matige eischen voldoen.

Bij velen liet de grondigheid der kennis te wenschen over; ze misten daardoor het juiste inzicht in de fundamenteelen der wiskunde; niet zelden bijv. kende de candidaat geen onderscheid tusschen eene bepaling, eene stelling en een axioma.

Zeer waarschijnlijk zal de nieuwe regeling, waarbij voor de wiskunde eene afzonderlijke akte verkrijgbaar gesteld wordt, gunstig werken. Wat men verliest, doordien de stel- en meetkunde minder algemeen zullen beoefend worden, zal men winnen bij de kandidaten voor de afzonderlijke akte, dewijl het gehalte der kennis beter zal zijn, hoewel overigens erkend moet worden, dat de beoefening der beginselen van de wiskunde een zeer gunstigen invloed op de studie der rekenkunde heeft uitgeoefend.

i. *Teekenen*. De opgave voor teekenen waren:

1°. Eene groep van twee eenvoudige meetkundige lichamen;

2°. eene vlakversiering.

Na het mondeling onderzoek in perspectief moesten de kandidaten een eenvoudig blad op het bord schetsen.

Hoewel over 't geheel de uitslag niet schitterend mag genoemd worden, is er toch vooruitgang te bespeuren, vooral wat het teekenen zelf aangaat.

De meesten kandidaten kon dan ook het cijfer voldoende of een cijfer daarboven gegeven worden.

De resultaten van het mondeling onderzoek naar de kennis van de beginselen der perspectief waren bepaald ongunstig. Verrweg de meesten toonden weinig of geen inzicht in die beginselen te hebben, terwijl velen zelfs de eenvoudigste zaken niet werktuigelijk konden uitvoeren. Hiermede meent de Commissie haar verslag te mogen besluiten en heeft zij de eer Uwe Excellentie haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Deventer, 13 September 1890.

Namens de Commissie,

R. C. NIBUWENHUIS, Voorzitter.

J. F. H. A. LATER, Secretaris.

ASSEN.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De vergaderingen, tot regeling van het examen werden gehouden op 31 Mei en 16 Juni.

De Commissie verdeelde zich in de volgende sub-commissiën:

voor rekenen en vormleer, de heeren Van der Leest en Schutten;

voor aardrijkskunde en wiskunde, de heeren Hummelen en Doornbos;

voor geschiedenis en kennis der natuur, de heeren Wieringa en Bartelds;

voor lezen, taal en letterkunde, de heeren Mulder en Leendertz;

voor schrijven, de heeren Krans, Van der Leest en Mulder; voor teekenen, de heeren Krans en Van Druten.

Voor de waardeering bij het schriftelijk en mondeling examen werd besloten de cijfers 1 tot 6 te gebruiken.

Voor het schriftelijk werk werd de tijd aldus verdeeld:

1ste dag:

Opstel	9½—10¾	uur.
Ned. taal	10¾—12½	>
Algebra	1½—3	>
Meetkunde	3—4½	>

2de dag:

Rekenen	8½—11	uur.
Schrijven	11—11½	>
Geschiedenis	12½—2	>
Aardrijkskunde	2—3½	>

Voor het mondeling examen werd, volgens een vastgestelden rooster, deze regeling gemaakt.

Lezen, taal en letterkunde	1 uur;
rekenen en vormleer	45 min.
wiskunde	40 min.
kennis der natuur	40 min.
aardrijkskunde	30 min.
geschiedenis	25 min.
teekenen	2 uur 50 min.

In de tweede voorbereidende vergadering werden de opgaven voor het schriftelijk werk ter tafel gebracht, beoordeeld en vastgesteld.

Er hadden zich voor het examen aangemeld 212 mannelijke en 9 vrouwelijke kandidaten.

Gedurende het schriftelijk examen gingen vijf kandidaten heen. Een mannelijke en eene vrouwelijke kandidaat maakten het wiskundig werk niet, omdat zij eene akte bezaten voor dat vak. Voor het teekenen hadden vijf kandidaten akte.

Bij het mondeling examen werden de kandidaten in de gelegenheid gesteld mededeeling te ontvangen van het toegekende cijfer voor taal en voor rekenen. Hiervan werd vrij algemeen gebruik gemaakt.

Bij de Commissie rees de vraag, of het niet wenschelijk zou zijn de bepaling op te heffen, volgens welke een kandidaat moet afgewezen worden op een onvoldoend cijfer voor rekenen of taal. Eene enkele maal deed zich het geval voor, dat een kandidaat een zeer goed examen aflegde in alle vakken, behalve in taal of rekenen, waarin hij niet geheel voldoende was. Had de Commissie volledige vrijheid gehad,

dan zou zij niet gearzeld hebben aan dezen kandidaat de akte uit te reiken.

De uitslag van het examen der mannelijke kandidaten is ver van schitterend. Van de 212 kandidaten kwamen 15 niet op of trokken zich terug, vóór dat zij kennis konden dragen van een onvoldoend cijfer voor rekenen of taal; 134 werden afgewezen en slechts 63 toegelaten.

Gunstiger is de uitslag geweest bij het examen der vrouwelijke kandidaten. Negen dames hadden zich aangemeld; een der kandidaten werd door ziekte verhindert aan het mondeling examen deel te nemen en van de 8 overigen kregen 7 de gevraagde akte.

Het feit, dat er toch zooveel roekeloos aan 't examen deelnamen, niettegenstaande het examengeld, ad f 10, moest worden betaald, meende de Commissie te moeten verklaren met het oog op het overgangstijdsperk, waarin dit examen viel. Men wilde eene poging wagen bij de bestaande regeling, waarvan men de eischen kende, onzeker als men was omtrent de toekomstige regeling.

Roekeloos mag werkelijk bij velen het gaan naar het examen genoemd worden, zoodat de Commissie zich meer dan eens afvroeg hoe het mogelijk geweest was dat een uiterst zwakke kandidaat de hulpakte verkregen had. Blijkbaar was de studie na het bekomen dier akte totaal verwaarloosd en was er bij de wederopvatting der studie zooveel kennis vervlogen, dat de allereerste beginselen niet meer aanwezig waren.

TABEL A. STAAT DER EXAMENS.

Voor welke akte.	Aangegeven.	Getaxamineerd.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
Hoofdonderwijzer	212	212	15	134	63
Hoofdonderwijzeres	9	9	1	1	7

De hieronder volgende tabel B bevat het aantal malen, dat elk van de 6 cijfers van waardeering is toegekend; terwijl tabel C opgeeft, hoeveel volledige examens in elk vak zijn afgelegd met voldoende en met onvoldoenden uitslag.

TABEL B.

Mannelijke kandidaten.

V A K K E N.	Volledige examens.	Aantal malen, dat toegekend is:						Akte.
		1	2	3	4	5	6	
Nederlandsche taal en letterkunde	166	0	18	58	73	17	0	
Rekenen	150	2	9	31	72	29	7	
Lezen	166	3	18	41	76	24	4	
Schrijven	207	2	12	27	125	35	6	
Aardrijkskunde	141	1	8	35	75	18	4	
Geschiedenis	135	0	10	32	60	26	7	
Kennis der natuur	128	1	5	36	55	23	8	
Vormleer	150	1	10	30	59	40	10	
Wiskunde	138	2	24	34	57	18	3	een
Handteekenen	120	2	17	55	41	5	0	vijf

Vrouwelijke kandidaten.

V A K K E N.	Examens.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	Akte.
Nederlandsche taal en letterkunde.	8	0	0	0	7	1	0	
Rekenen.	8	0	0	0	5	2	1	
Lezen.	8	0	0	1	6	0	1	
Schrijven.	8	0	0	1	6	1	0	
Aardrijkskunde	8	0	0	1	4	3	0	
Geschiedenis	8	0	0	2	1	4	1	
Kennis der natuur	8	0	0	0	4	3	1	
Vormleer.	8	0	0	1	1	6	0	
Wiskunde	7	0	0	2	5	0	0	een
Handteekenen	8	0	0	3	4	1	0	

TABEL C.

V A K K E N.	MANNEN.			VROUWEN.		
	Aantal examens.	Voldoend cijfer.	Onvoldoend cijfer.	Aantal examens.	Voldoend cijfer.	Onvoldoend cijfer.
Taal.	166	90	76	8	8	0
Rekenen	150	108	42	8	8	0
Lezen	166	104	62	8	7	1
Schrijven	207	166	41	8	7	1
Aardrijkskunde	141	97	44	8	7	1
Geschiedenis	135	93	42	8	6	2
Kennis der natuur	128	86	42	8	8	0
Vormleer	150	109	41	8	7	1
Wiskunde.	138	78	60	7	5	2
Handteekenen	120	46	74	8	5	3

Bijzonderheden voor de afzonderlijke vakken.

Lezen.

Het werktuigelijk lezen kon over het algemeen voldoende genoemd worden. Slechts weinigen verhieven zich echter boven het middelmatige; velen bleven daar beneden door een gemaakten toon of eene gewestelijke uitspraak. Vooral de uitspraak der klinkers was dikwijls verre van beschouafd.

De verklaring van 't gelezene liet bij vele kandidaten te wenschen over. Waar gevraagd werd naar de beteekenis en de kracht der woorden, bleef menigeen in gebreke dit juist in 't licht te stellen. Enkelen maakten daarop evenwel eene gunstige uitzondering.

Taal en letterkunde.

Omtrent het schriftelijk werk voor de Nederlandsche taal wijst de Commissie er op, dat zoovele opstellen onvoldoende gerekend moesten worden. Eensdeels was dat toe te schrijven aan de wijze van behandeling — immers velen

waren blijkbaar aan het werk getogen, zonder vooraf hunne gedachten geordend te hebben — anderdeels aan de gebrekkige woordenkeus en aan spel- en taalfouten.

Sommigen hadden getracht het gebrek aan gedachten te vergoeden door het gebruik van hoogdravende uitdrukkingen of door omhaal van woorden. Met de regels voor het plaatsen van leestekers schenen vele kandidaten niet op de hoogte te zijn.

De vragen van het schriftelijk werk waren niet altijd volledig, dikwijls onjuist beantwoord.

Bij de behandeling der opgegeven synoniemen waren, naar het scheen, verscheidene kandidaten van één stel voorbeelden uitgegaan en hadden daarnaar het verschil bepaald.

Bij het mondeling onderzoek werden in den regel de vragen over de zinsontleding en de woordvorming voldoende, soms zeer goed beantwoord. Behoorlijke kennis van de verbuiging, met name van die der voornaamwoorden en der telwoorden, ontbrak echter te dikwijls. Waar gevraagd werd de gronden aan te geven voor de spelling van een of ander woord, bleken velen de studie daarvan ten eenenmale te hebben verwaarloosd.

Het examen in de letterkunde leverde ook niet altijd den gewenschten uitslag op. De bekendheid met de voornaamste voortbrengselen onzer letterkunde bleek bij verscheidene kandidaten zeer oppervlakkig te zijn; slechts enkelen gaven blijk, met oordeel eenige werken te hebben gelezen en bestudeerd.

Rekenen.

Voor 't schriftelijk examen werden vijf vraagstukken opgegeven.

Bij 't mondeling examen werd, geheel overeenkomstig 't programma, onderzoek gedaan naar de kennis der kandidaten van de leer der evenredigheden en hare toepassing en van de worteltrekking.

Sommigen hadden groote moeite om 't onderscheid te bepalen tusschen evenredigheden met getallen en met grootheden. De kennis van de samengestelde en omgekeerde verhoudingen van grootheden liet bij velen te wenschen over. De werktuigelijke worteltrekking was bij vele kandidaten voldoende, maar de meesten schoten te kort in de verklaring. Vooral bleek dit, wanneer gevraagd werd, om den wortel uit een onvolkomen wortelgetal tot op een zekeren graad nauwkeurig te bepalen.

De cijfers, voor mondeling examen verkregen, stemden voor denzelfden kandidaat in de meeste gevallen zeer wel met het schriftelijk overeen. Grootte afwijkingen daarin waren zeldzaam.

Vormleer.

Het examen bepaalde zich vooral tot de meetkundige lichamen en leverde over 't geheel voldoende resultaten op.

Schrijven.

Fraai schrift werd er weinig ingeleverd. Het schrijven van sommige kandidaten was beneden het middelmatige, was slecht, zou men geneigd zijn te zeggen. Blijkbaar was aan dit vak door velen niet de noodige zorg besteed.

Aardrijkskunde.

Het grootste deel der kandidaten had van de schriftelijke opgaven het onderwerp uit de natuurkundige aardrijkskunde behandeld. Enkele dezer opstellen gaven blijk van grondige studie; bij het meerendeel bleek evenwel niet dat de aspiranten dit onderwerp gekozen hadden, omdat zij zich in dit gedeelte der aardrijkskunde het best tehuis gevoelden.

Verreweg de meesten misten eene heldere voorstelling van de eenvoudigste zaken, zooals van gletschervorming en beweging, het ontstaan van het diluvium en erosie-verschijnselen.

Ook het mondeling examen gaf aanleiding tot de opmerking, dat de algemeene aardrijkskunde, over 't geheel genomen, niet voldoende beoefend was.

De kennis van de landen van Europa en van de andere werelddelen was over 't algemeen voldoende; beter dan die van Nederland in zijn eigenaardigen hydrographischen toestand.

Bij de wiskundige aardrijkskunde konden velen geen verklaring geven van de verschijnselen op dit gebied; ook niet van de meest eenvoudige, die in de eerste plaats in de school te pas komen.

Het gebruik van de globe was velen onbekend.

In het schetsen van een kaartje bleken de meesten onbedreven te zijn; met de ligging der landen onderling waren zij niet bekend. Voor dezen arbeid kregen slechts 64 kandidaten een voldoende cijfer.

Geschiedenis.

Het onderzoek in dit vak leverde tamelijk bevredigende resultaten op.

Verblijvend mag zeker het verschijnsel worden genoemd dat enkele kandidaten behalve een gewoon handboek, een werk van Fruin, Bakhuizen van den Brink of Groen van Prinsterer, handelende over een bepaald tijdperk, met vrucht hadden bestudeerd.

Sommige kandidaten daarentegen toonden, aan de geschiedenis al zeer weinig te hebben gedaan. Zij misten dan ook het noodige inzicht, hadden geen heldere voorstelling van oorzaken en gevolgen en konden het verband tusschen verschillende feiten, welke op de wereldgebeurtenissen den grootsten invloed hebben uitgeoefend, niet aangeven.

De bekendheid met de inrichting van het staatsbestuur in ons vaderland sedert de laatste helft der 16de eeuw liet over het algemeen, vooral echter bij de vrouwelijke kandidaten, nog al te wenschen over.

Eindelijk meent de Commissie er de aandacht op te moeten vestigen, dat, werd in vroegeren tijd misschien te veel nadruk gelegd op de chronologie, de meeste kandidaten nu tot een ander uiterste overslaan; dikwijls kwam het voor, dat zelfs van de belangrijkste feiten der vaderlandsche en der algemeene geschiedenis niet het juiste jaartal kon worden opgegeven. Dat dit eene duidelijke voorstelling van de opeenvolging der feiten niet bevordert, spreekt wel vanzelf.

Kennis der natuur.

Hoewel de uitslag van dit deel van 't examen niet ongunstig is, merkt de sub-commissie toch het volgende op.

Het bleek, dat de kandidaten hunne kennis van planten en dieren, van de eerste vooral, uitsluitend uit boeken hadden verkregen. Als er b.v. gevraagd werd naar het aantal wervels bij den mensch en hunne verdeling, was het antwoord bijna altijd goed; doch moest een aspirant uit eenige wervels een hals-, rug- of lendenwervel zoeken, dan tastte hij dikwijls mis.

Bij het onderzoek in de plantkunde gebeurde het eveneens vaak, dat de aspirant eene hem voorgelegde plant niet kende, al behoorde deze tot de meest voorkomende plantensoorten.

Aan het determineren schijnt weinig te worden gedaan.

Bij het examineren in de physica kwam aan het licht, dat de meeste aspiranten niet in staat waren eene schets-teekening te maken van de doorsnede van zels zeer eenvoudige werktuigen.

Het is der sub-commissie echter een genoegen te kunnen constateeren, dat enkele aspiranten in de verschillende onderdeelen van het vak »kennis der natuur" een degelijk examen hebben afgelegd.

Wiskunde.

Van de meeste kandidaten was het schriftelijk werk onvoldoende. Waarschijnlijk was dit vak in den laatsten tijd verwaarloosd, omdat het als deel van het examen voor de hoofd-akte, volgens de nieuwe schoolwet, vervallen zal.

De resultaten, die het mondelinge examen opleverde, waren meer bevredigend, ofschoon ook toen bleek, dat het niet weinigen aan inzicht in de zaken ontbrak.

Weinig bedreven bleken de meeste kandidaten te zijn in het werken met wortelvormen en in het construeeren eener lijn, door een algebraïschen vorm, bv. $x = \frac{abc}{de}$ voorgesteld. De eenheid te construeeren uit $\sqrt[3]{3}$ was velen ook te moeilijk.

In de leer der vierkantsvergelijkingen bleken de meeste kandidaten goed tehuis te zijn; het vinden van de wortels eener hoogere machtsvergelijking van den 2den machts-vorm, leverde dikwijls onoverkomelijke bezwaren op.

Handleekenen.

Het examen in dit vak gaf dikwijls ongunstige resultaten.

Velen gaven blijk eenige studie gemaakt te hebben van perspectief, maar tevens bleek, dat zij de verkregen kennis niet in toepassing wisten te brengen.

Het teekenen van eene groep, bestaande uit een paar voorwerpen, en van eene eenvoudige vlakversiering naar de plaat, was bij de meesten onvoldoende.

Ook het bordteekenen van velen was beneden het middelmatige; slechts enkelen toonden in staat te zijn iets goeds te leveren.

Vele kandidaten beweerden niet in de gelegenheid geweest te zijn teekenonderwijs te ontvangen; anderen deelden mede, zich slechts korten tijd geoefend te hebben en uit hunne houding bleek, dat zij geen groote waarde hechten aan 't vak.

Waar een stoof of een kubus geteekend werd, bleek het, dat velen van wijkende lijnen geen begrip hadden.

Hiermede meent de Commissie aan het einde harer taak te zijn. Zij eindigt haar verslag met Uwe Excellentie dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Assen, 24 September 1890.

Namens de Commissie,

J. VAN DEUTEN, *Voorzitter.*

J. DOORNBOS, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1890 belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal (lager onderwijs).

Groningen
Utrecht, October 1890.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnen-landsche Zaken.

De Commissie, in 1890 belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal (L. O.), benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 4 Juni 1890, n°. 1857¹, affd. O., heeft de eer bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Zij was samengesteld uit de heeren:

prof. dr. A. G. Van Hamel, voorzitter;

N. L. Verlint, secretaris;

H. C. P. Dirks, C. F. Van Duyl, L. M. Baale, G. J. Guichard, L. Chatelain, J. S. Piquet, A. Sunier, E. A. Sunier, E. J. Sommer, C. J. Gigandet, A. Bourquin, C. A. Hofman, als gewone leden; en

E. J. Gacon en A. H. H. De Bock, als plaatsvervangende leden.

Met het oog op het groote aantal kandidaten, werden bij Uwer Excellentie's beschikking van 8 Juli daaraanvolgende, n°. 2600¹, affd. O., alsnog tot gewone leden benoemd de heeren E. J. Gacon en P. Werkman, en tot plaatsvervangende leden de heeren H. Duvanel, A. Gauthy en A. D. Leeman.

De examens werden ditmaal overeenkomstig eene welwillende beschikking Uwer Excellentie, op verzoek van den voorzitter genomen, niet te Utrecht, maar te 's Gravenhage gehouden. De Commissie erkent met voldoening de voordeelen aan deze verandering verbonden. Met name is gebleken, dat de lokalen der Sociëteit »de Vereeniging» (Willemstraat) voor deze langdurige zomer-examens veel geschikter zijn, ook met het oog op de rust en de vrijheid der kandidaten, dan de lokalen waarin het examen tot dusverre te Utrecht werd afgenomen.

Op de beide voorbereidende vergaderingen, den 29sten Juni en den 21sten Juli te 's Gravenhage gehouden, werd

de inrichting der examens besproken en het werk vastgesteld. Overeenkomstig een wensch door de Commissie van 1889 in haar verslag uitgesproken, werd in de regeling van het schriftelijk werk eene kleine wijziging gebracht. Het allereerst werd den kandidaten de vertaling opgegeven uit het Fransch in het Hollandsch, doch voor dien arbeid werd hun ditmaal, in plaats van één uur, 1½ uur toegestaan. Daarop volgde de dictée, door den heer Piquet voorgedragen, en ten slotte de vertaling in het Fransch, waarvoor, gelijk vroeger, 1½ uur beschikbaar werd gesteld. De vaststelling der vertalingen en der dictées geschiedde met veel zorg door de geheele Commissie, onder leiding van den voorzitter. Evenals vroeger waren de stukken ter vertaling in het Nederlandsch door de Fransche leden der Commissie gekozen, de andere door de Hollandse leden uit Fransche werken met zorg in het Nederlandsch zoo noodig met enige wijzigingen overgebracht. In afwijking van een vroeger gebruik bepaalden de leden der Commissie hunne keuze niet tot de werken van één enkelen schrijver, maar zochten zij hunne stukken uit verschillende bronnen bijeen. Deze meerdere vrijheid heeft geen enkel nadeel opgeleverd, vooral ten gevolge van de nauwgezetheid waarmede de opgegeven proeven werden beoordeeld. Evenals vroeger, is voor het schriftelijk werk eene sub-commissie van revisie werkzaam geweest, die, evenals de andere sub-commissiën, om de drie dagen omwisselde.

Bij het mondeling examen, dat voor elken kandidaat ¼ uur duurde, werd een stuk modern proza, door den kandidaat gelezen en zoo noodig vertaald, tot uitgangspunt gekozen voor het onderzoek naar de kennis van het taaleigen, bovenal van den woordenschat der taal, en van de beide deelen der spraakkunst, vormleer en syntaxis.

Er hadden zich aangemeld 523 mannelijke en 287 vrouwelijke kandidaten, in het geheel 810. Een van deze kon niet tot het examen worden toegelaten, omdat het bleek dat hij niet in het bezit was eener akte van onderwijzer. Voor de eerste maal trad de bepaling der wet op het lager onderwijs, art. 65, alin. 5ter, in werking, volgens welke elk kandidaat vóór den aanvang der examens f 5 in handen van den voorzitter moest storten. 49 van de 810 hebben die som niet ingezonden en zijn dan ook niet opgekomen. Daar zich in het geheel 59 kandidaten vóór het examen hebben teruggetrokken, zoo is van een tiental f 5 ontvangen zonder dat zij, zelfs gedeeltelijk, zich aan het examen hebben onderworpen.

Door elken dag, behalve den laatste, 25 kandidaten op te roepen, heeft de Commissie hare taak in 33 zittingen, van 22 Juli tot en met 28 Augustus, kunnen volbrengen. Alle leden, en ook alle plaatsvervangende leden (van deze laatste sommige gedurende eenige weken, andere gedurende enkele of verscheidene dagen) hebben aan de werkzaamheden der Commissie deelgenomen.

Uit de volgende tabellen moge Uwer Excellentie het resultaat der gehouden examens blijken.

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Getal van hen, die						
		zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	zich hebben terug- getrokken gedurende het examen.	volledig examen hebben afgelegd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.	zijn afge- wezen en zich hebben terug- getrokken, te zamen.
Akte van bekwaam- heid voor school- onderwijs in de Fransche taal, naar aanleiding van artikel 65 der wet van 17 Augustus 1878, gewij- zigd door de wetten van 3 Januari 1884 en van 8 Decem- ber 1889.	Vrouwelijke . .	287	10	2	275	157	118	130
	Mannelijke . .	523	49	7	467	181	286	342
	Totaal . . .	810	59	9	742	338	404	472

Geslaagd zijn alzoo van de vrouwelijke kandidaten $57\frac{1}{4}$ pct., van de mannelijke $38\frac{3}{4}$ pct., in het geheel $45\frac{2}{3}$ pct.

TABEL II.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Vormleer.	Syntaxis.	Dictée.	Vertaling in het Fransch.	Vertaling uit het Fransch.	Uitspraak.	Vaardig- heid.
Vrouwelijke . .	5. Zeer goed.	4	1	25	1	5	2	2
	4. Goed.	47	39	86	41	56	33	48
	3. Voldoende.	120	123	86	102	141	178	148
	2. Bijna voldoende.	73	87	49	71	55	53	67
	1. Onvoldoende.	28	24	25	48	18	9	7
	0. Slecht.	4	1	4	12	0	0	3
Mannelijke . . .	5. Zeer goed.	3	1	68	2	0	0	0
	4. Goed.	55	60	128	36	101	18	29
	3. Voldoende.	178	174	126	143	200	234	224
	2. Bijna voldoende.	139	139	75	134	118	182	162
	1. Onvoldoende.	80	82	54	106	34	33	47
	0. Slecht.	12	11	16	46	6	0	5

Aan deze laatste tabel moge nog het volgend vergelijkend overzicht worden toegevoegd:

Voldoende cijfers zijn verkregen, voor:

Vormleer,

in 1890, door ongeveer 50 pct. der mannen, tegen 47 pct. in 1889;

> > > > $62\frac{1}{2}$ > > vrouwen, > 57 > > >

Syntaxis,

in 1890, door ongeveer 50 pct. der mannen, tegen $40\frac{1}{2}$ pct. in 1889;

> > > > 59 > > vrouwen, > $54\frac{1}{2}$ > > >

Dictée,

in 1890, door ongeveer 70 pct. der mannen, tegen $63\frac{1}{2}$ pct. in 1889;

> > > > $71\frac{1}{2}$ > > vrouwen, > 79 > > >

Vertaling in 't Fransch,

in 1890, door ongeveer $38\frac{1}{2}$ pct. der mannen, tegen 43 pct. in 1889;

> > > > 52 > > vrouwen, > 53 > > >

Vertaling in 't Hollandsch,

in 1890, door ongeveer 66 pct. der mannen, tegen 61 pct. in 1889;

> > > > 73 > > vrouwen, > 70 > > >

Uitspraak,

in 1890, door ongeveer 54 pct. der mannen, tegen 55 pct. in 1889;

> > > > 77 > > vrouwen, > 85 > > >

Vaardigheid,

in 1890, door ongeveer 54 pct. der mannen, tegen $52\frac{1}{2}$ pct. in 1889;

> > > > 72 > > vrouwen; > 79 > > >

De Commissie vindt geen aanleiding om deze cijfers nader toe te lichten. Het verschil met de resultaten van het vorige jaar is niet van beteekenis, al valt wel eenige vooruitgang op te merken. Ook thans is weder gebleken, dat de vertaling in het Fransch voor de meesten het groote struikelblok is. Bij het beoordeelen der vertalingen uit het Fransch in de moedertaal heeft de Commissie somtijds vermeld gestaan over het gebrekkige Hollandsch, dat door gediplomeerde onderwijzers geschreven wordt; stijl en taal lieten dikwijls al te veel te wenschen over. Ook is de Commissie van meening, dat de kandidaten meer werk moeten maken van de uitspraak. Slechts zelden viel op te merken, dat zij zich methodisch in het verkrijgen eener behoorlijke uitspraak hadden geoefend, en slechts enkelen schijnen te beseffen, dat het Fransch niet alleen eigenaardige klanken bezit, maar zich ook door eene eigenaardige articulatie der lettergrepen en eene eigenaardige modulatie der volzinnen van de germaansche talen onderscheidt.

Benige meer algemeene beschouwingen mogen aan het slot van dit verslag eene plaats vinden.

Van den aanvang af heeft ook deze Commissie, gelijk hare voorgangers, er naar gestreefd om zoo dicht mogelijk de éénheid van arbeid voor alle kandidaten en de gelijkheid van beoordeeling nabij te komen. Twee maatregelen, door den voorzitter voorgesteld en met ingenuïteit door de leden der Commissie begroet, hebben daartoe bijgedragen: de eerste bestond hierin, dat elken morgen, gedurende den tijd waarin de dictée werd voorgedragen, de Hollandsche leden der Commissie in het kabinet van den voorzitter bijeenkwamen en onder zijne leiding de vertalingen uit het Fransch te zamen corrigeerden en voor enkele typen een normaal cijfer vaststelden; de tweede bestond in eene wekelijksche samenkomst van alle commissieleden, opzettelijk belegd om de resultaten der afgelopen week te bespreken, om den gang van het onderzoek te beoordeelen en de vraag te stellen, in hoever het wenschelijk was daarin verandering te brengen. Ook de regelmatige omwisseling der sub-commissies, waar-

door alle Hollandsche en alle Fransche leden beurtelings te zamen als examinator en als assessor fungeerden, was geschikt om die zoo wenschelijke éénheid te bevorderen.

Intusschen moet de Commissie erkennen, dat die éénheid, wat het schriftelijk werk betreft, onmogelijk te bereiken is, zoolang elken dag verschillende proefstukken moeten worden opgegeven. Het spreekt vanzelf dat de grootst mogelijke nauwgezetheid in het kiezen der opgaven niet beletten kan, dat de eene dictée of de eene vertaling gemakkelijker blijkt te wezen (meestal blijkt dit eerst ten volle bij de correctie) dan de andere. Daarom spreekt de Commissie den wensch uit, dat Uwe Excellentie middelen berame om, evenals bij de examens voor middelbaar onderwijs het geval is, zoo ook bij die voor lager onderwijs het schriftelijk werk door alle kandidaten op éénzelfden dag te doen maken. Zij heeft baren voorzitter opgedragen bepaalde voorstellen dienaangaande aan Uwe Excellentie te doen. Deze maatregel zou ook nog het voordeel hebben dat niet, gelijk thans onvermijdelijk is, voor sommige kandidaten de schriftelijke arbeid door het mondeling examen behoeft te worden afgebroken, en dat dit laatste bij allen kan worden afgenomen nadat het schriftelijk werk is nagezien; op die wijze kan bij allen het resultaat van het schriftelijk onderzoek in rekening worden gebracht, zoowel bij de inrichting als bij de beoordeeling van het mondeling examen; tevens zou dit laatste, wat wenschelijk is, met een kwartier uurs kunnen verlengd worden.

Aan het einde van haar verslag gekomen, legt de Commissie, onder dankbetuiging voor het door Uwe Excellentie in haar gestelde vertrouwen, hare taak neder.

Namens de Commissie voornoemd,

A. G. VAN HAMEL, *Voorzitter.*

N. L. VERLINT, *Secretaris.*

I.

9 Juli 1890.
N°. 13.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ, ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den raad der gemeente Zweelo, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van 28 Februari 1890 n°. 23, waarbij goedkeuring is onthouden aan het besluit van den raad van 28 December 1889 n°. 2, tot opheffing van de openbare lagere school te Meppen;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur geboord, advies van 25 Juni 1890 n°. 35;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 5den Juli 1890 n°. 2517, afdeeling Onderwijs;

Overwegende dat de raad der gemeente Zweelo op 28 December 1889 besloten heeft tot opheffing der openbare lagere school te Meppen op den dag, waarop die te Zweelo verbouwd en voor de kinderen uit het dorp Meppen opengesteld zoude zijn, op grond, dat het schoolgebouw te Meppen in geen opzicht aan de wettelijke eischen voldoet en geheele vernieuwing zoude behoeven; dat de afstand van een goed half uur gaans voor de kinderen uit Meppen, waarvan thans 38 aldaar ter school gaan, geen bezwaar kan opleveren om de school te Zweelo te bezoeken, vermits de beide dorpen verbonden zijn door een ten allen tijde goed begaanbaren straatweg; dat voorts het financieel belang der gemeente door dezen maatregel zal worden gebaat, hetgeen met het oog op de draagkracht der ingezetenen zeer wenschelijk zoude zijn;

dat Gedeputeerde Staten van Drenthe hunne goedkeuring aan dit besluit hebben onthouden, in hoofdzaak overwegende, dat het getal der schoolgaande kinderen te Meppen geene aanleiding geeft tot opheffing der school; dat de afstand van Meppen naar Zweelo niet bevorderlijk zoude zijn aan een geregeld schoolbezoek; dat de te verwachten besparing van kosten in geval van opheffing niet kan opwegen tegen het daardoor te bewerken ongerief; dat de wet voorziet in het geval, dat eene gemeente door de kosten van het onderwijs, in verhouding tot hare middelen en uitgaven onbillijk zoude wor en bezwaard; dat de opheffing niet zoude zijn overeen te brengen met de billijkheid, omdat de vroeger bestaan hebbende bijzondere school te Meppen door de ingezetenen van die plaats, welke haar op eigen kosten opgericht en onderhouden hadden, zonder vergoeding is overgedragen aan de gemeente, en dat de noodzakelijke verbetering in den toestand van het onderwijs te Meppen, ook langs anderen weg dan door opheffing der school kan worden bereikt;

dat de raad der gemeente Zweelo tegen dit besluit bij Ons in beroep is gekomen, terwijl ook een groot aantal ingezetenen dier gemeente bij een afzonderlijk adres dit beroep hebben gesteund;

dat door en vanwege den appellant bij den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, zoowel schriftelijk als mondeling nader is aangevoerd, dat de opheffing der school te Meppen zoude strekken tot belangrijke verbetering van het onderwijs voor alle ingezetenen der gemeente Zweelo, die van het dorp Meppen daar onder begrepen, dewijl dan aan de school te Zweelo door drie onderwijzers, één voor elke twee klassen, onderricht zou worden gegeven, terwijl nu aan die school twee onderwijzers, aan de school te Meppen één onderwijzer, met het onderricht voor alle klassen zijn belast;

dat de school te Zweelo zeer gemakkelijk vergroot kan worden, terwijl die te Meppen geheel moet worden vernieuwd, met bijbouwing eener onderwijzerswoning; dat de opheffing der school te Meppen, behalve door de ingezetenen dier plaats zelve, door ieder in de gemeente verlangd wordt; en dat de bijzondere school te Meppen in 1860 alleen daarom door de gemeente overgenomen is, omdat Gedeputeerde Staten toen de oprichting eener tweede openbare lagere school hadden bevolen;

dat daarentegen van de zijde der ingezetenen van Meppen met kracht is aangedrongen op het behoud der school, voor welker oprichting zij zich niet onbelangrijke offers hadden getroost en bij welker opheffing vooral in den wintertijd groot schoolverzuim zoude te vreezen zijn;

Overwegende dat de ingezetenen van Meppen indertijd op eigene kosten eene bijzondere school aldaar opgericht en onderhouden hebben, omdat zij meenden die vooral tot wering van schoolverzuim voor hunne kinderen te behoeven;

dat, toen door Gedeputeerde Staten van Drenthe in 1860 de oprichting eener tweede openbare school in de gemeente Zweelo noodig werd geoordeeld, die gemeente de te Meppen bestaande bijzondere school van de bedoelde ingezetenen heeft overgenomen, en dat deze school thans door 38 kinderen wordt bezocht;

dat in deze omstandigheden de opheffing eener aan het doel harer oprichting beantwoordende en door de ingezetenen, voor wier kinderen zij bestemd is, zeer gewaardeerde school een niet te rechtvaardigen maatregel zoude zijn;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 14 December 1889 (*Staatsblad* n°. 177).

Hebben goedgevonden en verstaan:

- Met handhaving van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van 28 Februari 1890, n°. 23, het daartegen ingesteld beroep te verklaren ongegrond.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 9den Juli 1890.

(get.) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) DE SAVORNIN LOHMAN.

II.

27 December 1890.

n°. 11.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ
DE GRATHIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN
ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Wij EMMA, Koningin-Weduwe, Regentes van het
Koninkrijk;

Beschikkende op het beroep door den raad der gemeente Wehl ingesteld tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland van 15 Juli 1890, n°. 48, waarbij goedkeuring is onthouden aan het besluit van dien raad van 26 April 1890, betreffende den leeftijd waarop leerlingen op de openbare school zullen worden toegelaten en waarop zij die school zullen moeten verlaten;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur gehoord, advies van 3 December 1890, n°. 75;

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 22 December 1890, n°. 4736, afd. O.;

Overwegende, dat de raad der gemeente Wehl, alwaar reeds sedert het begin van 1887 bepalingen van ongeveer dezelfde strekking gegolden hebben, bij besluit van 26 April 1890, lettende op art. 19, litt. e der wet op het lager onderwijs, zooals die gewijzigd is bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), heeft vastgesteld hetgeen volgt:

» Op den eersten schooldag van de maand Mei van elk jaar, zullen op de openbare school worden toegelaten leerlingen, die op den 1sten Juli daaraanvolgende den ouderdom van 6 jaren hebben bereikt; die leerlingen zullen op den eersten Januari van het jaar waarop zij den twaalfjarigen leeftijd hebben bereikt de school moeten verlaten, tenzij uit de door de onderwijzers gemaakte aantekeningen blijkt mocht, dat zij in de beide laatste aan dien leeftijd voorafgegane schooljaren telkenjare, zonder wettige redenen, minder dan twintig dagen de school hebben verzuimd.

» Zoodanige leerlingen kunnen tot hun 15de jaar ter school blijven toegelaten, indien zij geen meerdere schooldagen verzuimen dan hiervoren zijn opgegeven.»

dat Gedeputeerde Staten van Gelderland, bij besluit van 6 Mei 1890, hunne beslissing omtrent dit besluit hebben verdaagd en op herziening daarvan hebben aangedrongen, te kennen gevende, dat zij, in overeenstemming met het schooltoezicht, het hoogstgewenscht achten, dat voor het verlaten der school de leeftijd op minstens 15 jaren werd gesteld, met toekening van de bevoegdheid aan burgemeester en wethouders, om in bijzondere gevallen afwijking van dien leeftijd toe te staan, zoodat ook andere leerlingen de lessen kunnen blijven volgen;

dat de gemeenteraad, naar aanleiding van dit besluit van Gedeputeerde Staten op 13 Mei 1890 heeft overwogen, dat de verhooging van den leeftijd waarop de leerlingen de school moeten verlaten, naar 's raads meening ondoeltreffend en onnoodig is; ondoeltreffend, omdat de regeling bij 's raads besluit van 4 Februari 1887 reeds goede vruchten heeft voortgebracht, dewijl daardoor het geregeld schoolgaan zeer is bevorderd geworden en eenige leerlingen sinds dien tijd tot aan den 14jarigen leeftijd de school zijn blijven bezoeken, terwijl indien het bekend wordt dat het recht bestaat tot en met den 15jarigen leeftijd (onvoorwaardelijk) de school te blijven bezoeken, zeer zeker groote onverschilligheid zal ontstaan; onnoodig, omdat in den regel de meisjes na den 11jarigen en de jongens na den 12jarigen leeftijd de school verlaten, waaruit genoegzaam blijkt, dat in de gemeente geene behoefte bestaat den leeftijd voor het schoolgaan hooger te stellen;

dat de raad derhalve zijn besluit van 26 April 1890 heeft gehandhaafd;

dat ten gevolge van naderen aandrang van het schooltoezicht de zaak opnieuw is overwogen in de vergadering van den raad van 28 Juni 1890, en toen door den raad is besloten:

te handhaven het besluit van den 26sten April 1890, doch burgemeester en wethouders te machtigen om, in bijzondere gevallen, afwijking toe te staan van den bij 's raads besluiten van 4 Februari 1887 en 26 April 1890 gestelden leeftijd om de school te verlaten, zoodat dan ook oudere leerlingen de lessen kunnen blijven volgen;

dat Gedeputeerde Staten bij besluit van 15 Juli 1890 hunne goedkeuring aan het raadsbesluit van 26 April 1890 hebben onthouden, uit overweging: » dat, door aan kinderen op 12jarigen leeftijd den toegang tot de openbare school te ontzeggen, elke waarborg wordt opgeheven, dat voldaan zal worden aan het stellige voorschrift van art. 16 der wet op het lager onderwijs; dat Gedeputeerde Staten de strekking van art. 19, litt. e der wet geheel zouden voorbijzien door eene verordening goed te keuren, waarbij het slechts aan de leerlingen wordt vergund de openbare lagere school na hun 12de en tot hun 15de jaar te blijven bezoeken, die, tenzij om wettige redenen, op hun 10de en 11de jaar niet meer dan 20 schooldagen jaarlijks hebben verzuimd;

dat het toch zeer denkbaar is, en ook niet zelden voorkomt, dat ziekelijke of in lichamelijke ontwikkeling achterlijke kinderen eerst op ouderen leeftijd de school kunnen bezoeken en de school op hun 15de jaar niet hebben kunnen doorloopen, zoodat zij onder die omstandigheden van voldoende lager onderwijs zouden zijn verstoken;

dat Gedeputeerde Staten daarom, met het schooltoezicht, van oordeel zijn, dat de openbare lagere school in ieder geval voor de kinderen tot hun 15de jaar behoort open te staan en burgemeester en wethouders bovendien bevoegd moeten zijn, in bijzondere gevallen, een nog langer bezoeken der school toe te staan;

dat de raad der gemeente Wehl van dit besluit van Gedeputeerde Staten in beroep gekomen is bij den Koning, daarbij, onder mededeeling van het overwogene in zijn besluit van 13 Mei 1890, in hoofdzaak nog aanvoerende: dat de regeling vervat in zijne besluiten van 4 Februari 1887 en 26 April 1890, gemaakt is ter behartiging der belangen zoowel van de onderwijzers als van de leerlingen; dat de leerlingen, die van 6 tot 12 jaar de school geregeld bezoeken, wat met de betalenden meestal het geval is, in dien tijd alle klassen kunnen doorloopen; dat bovendien die leerlingen ook tot lateren leeftijd worden toegelaten, waarvan door eenigen is gebruik gemaakt; dat de onverschilligheid omtrent het onderwijs, die bij vele ouders, vooral van leerlingen waarvoor niet betaald wordt, bestaat, zal toenemen bij onbepaalde toelating der kinderen tot 15jarigen leeftijd en het te voorzien is, dat de bedoelde ouders hunne kinderen dan langen tijd achtereen, wanneer zij ze gebruiken kunnen, van de school zullen houden, en dat die kinderen bij hunne terugkomst in andere klassen zullen moeten plaats nemen dan waartoe zij anders zouden behooren, hetgeen tot overbevolking van sommige klassen en moeilijkheden bij het geven van het onderwijs zal leiden; dat in de slechts bij groote uitzondering voorkomende gevallen van ziekelijke of gebrekkige kinderen wordt voorzien door de aan burgemeester en wethouders verleende machtiging, om in bijzondere gevallen afwijking van de bepalingen omtrent den leeftijd toe te staan;

dat door Gedeputeerde Staten nog is aangevoerd dat, althans in de eerste plaats uit andere bewegredenen is gehandeld dan door den raad worden opgegeven; dat dit blijkt uit de motieven van een besluit, reeds op 30 November 1886 door den raad omtrent dit onderwerp genomen, en waarbij bepaald is, dat van 1 Januari 1887 af op de dag-school slechts worden toegelaten, leerlingen, wier ouders of voogden in de gemeente woonachtig zijn en die op den 1sten Januari van elk jaar hun zesde jaar hebben bereikt en hun dertiende jaar niet zijn ingetreden; dat toch in de motieven van dit besluit werd gelezen: » dat Gedeputeerde

Staten in de circulaire van 27 Juli 1886 hebben bepaald, dat drie onderwijzers in de school te Wehl van 1 Januari 1887 af moeten werkzaam zijn; dat met het oog op de zeer geringe financiële krachten der gemeente maatregelen behoeven te worden genomen, dat de schoolbevolking worde beperkt, opdat het onderwijzend personeel in evenredigheid zij met het getal leerlingen; dat de maatregel wel eenigszins hard en ingrijpend wordt geacht, maar nuttig kan werken tot wering van schoolverzuim en tot waardeerling van het onderwijs enz. ”;

dat door Gedeputeerde Staten nog wordt medegedeeld, dat ten gevolge van het bedoelde besluit op 1 Januari 1887, 77 kinderen van de school te Wehl zijn weggezonden, waaronder 40 uit die gemeente, omdat zij ouder waren dan twaalf jaar, waaruit, naar het oordeel van Gedeputeerde Staten, ook blijkt de onjuistheid der bewering, dat er in de gemeente Wehl geene behoefte zou bestaan, om den leeftijd voor het verlaten der school boven de twaalf jaar te stellen;

dat eindelijk door Gedeputeerde Staten wordt aangevoerd, dat de voorwaarde, waarvan langdurig schoolbezoek afhankelijk wordt gesteld zoo bezwarend is, dat het niet te verwonderen is, dat slechts enkele leerlingen boven de twaalf jaren (op 1 Januari 1890 volgens opgave van het hoofd der school 10, terwijl er 48 kinderen zijn) op de school te Wehl gevonden worden;

Overwegende dat algemeen wordt aangenomen, dat de normale leeftijd voor het ontvangen van lager onderwijs is die van zes tot twaalf jaar;

dat ook de wet op het lager onderwijs hiervan uitgaat, zooals blijkt uit de artt. 80-82, welke eenige bepalingen inhouden, ten doel hebbende te bevorderen, dat op den genoemden leeftijd alle kinderen lager onderwijs ontvangen;

dat nu wel is waar, hieruit niet volgt dat in den geest der wet zou gehandeld worden, door de openbare lagere scholen uitsluitend voor kinderen van den genoemden leeftijd open te stellen, en dat zelfs het tegendeel blijkt uit de geschiedenis der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), waarbij onder andere het tegenwoordige art. 19e in de wet op het lager onderwijs is opgenomen;

dat toch bij deze opnemng, blijkens de Memorie van Toelichting der genoemde wijzigingswet, de overweging heeft gegolden, dat waar, zooals op het platteland, veelal geen voorbereidend lager onderwijs of herhalingsonderwijs bestaat en het schoolbezoek, vooral des winters, somtijds belemmering ondervindt, het onderwijs geen voldoende resultaten kon geven, indien de kinderen slechts tot hun twaalfde jaar de school mogen bezoeken;

dat bovendien door Gedeputeerde Staten van Gelderland bij hun besluit van 15 Juli 1890 te recht is in aanmerking genomen, dat ziekelijke of achterlijke kinderen eenen langeren leertijd noodig hebben dan anderen;

dat echter het een en ander er niet toe kan leiden in het algemeen als eisch voorop te stellen, zooals bij het genoemde besluit van Gedeputeerde Staten gedaan wordt, dat de openbare lagere school in ieder geval voor de kinderen tot hun vijftiende jaar opengesteld worde;

dat toch, indien de wetgever dit gewild had, het in de wet zou geschreven zijn, terwijl blijkens de zoo even bedoelde Memorie van Toelichting, opzettelijk geen voorschrift van dien aard in de wet is opgenomen, maar de noodig geachte voorziening geoordeeld is te moeten bestaan, in den eisch van goedkeuring door Gedeputeerde Staten van omtrent dit onderwerp genomen raadsbesluiten, omdat bij de regeling van dit onderwerp altijd rekening zal zijn te houden met de plaatselijke omstandigheden;

dat nu door den raad van Wehl blijkens het hiervoren vermelde, alleszins aannemelijke redenen zijn aangevoerd, waarom hij een onbepaalde toelating van alle kinderen tot hun vijftiende jaar niet raadzaam acht;

dat door de regeling voor de gemeente Wehl bij de besluiten van den raad van 26 April en 28 Juni 1890 gemaakt, de school voor alle kinderen in den normalen

leeftijd voor het ontvangen van lager onderwijs, dat is van zes tot twaalf jaar wordt opengesteld; daarenboven aan kinderen, die door getrouw schoolbezoek getoond hebben het onderwijs op prijs stellen wordt toegestaan het schoolbezoek langer en wel tot hun 15de jaar voort te zetten, en eindelijk gelegenheid wordt gegeven om in bijzondere gevallen, onafhankelijk van geregeld schoolbezoek, afwijking toe te staan van het in het algemeen bepaalde omtrent den leeftijd tot welken het volgen der lessen op de school wordt toegelaten;

dat dus gezorgd is, dat ook door leerlingen boven de 12 jaren schoolonderwijs kan genoten worden in de gevallen, waarin dit geoordeeld wordt nuttig of noodig te kunnen zijn;

dat overigens door het raadsbesluit van 26 April 1890, niet eene geheel nieuwe orde van zaken wordt ingevoerd, zooals indertijd geschied is door het raadsbesluit van 30 November 1886, hetwelk thans heeft uitgewerkt, maar in hoofdzaak bestendigd wordt wat sedert omstreeks drie jaren in de gemeente Wehl heeft bestaan, zoodat dan ook indien de raad, na de wijziging der wet op het lager onderwijs bij wet van 8 December 1889 geen nieuw besluit omtrent het hierbedoelde onderwerp had genomen, vrijwel hetzelfde daaromtrent in de gemeente zou gelden, wat nu bij het raadsbesluit van 26 April 1890 is vastgesteld, doch zonder de nadere voorziening bij het raadsbesluit van 28 Juni 1890 daaraan toegevoegd;

dat in deze omstandigheden geen voldoende redenen bestaan om, zooals door Gedeputeerde Staten van Gelderland gedaan is, aan het door den raad van Wehl beslotene goedkeuring te onthouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Koninklijk besluit van 14 December 1889 (*Staatsblad* n°. 177);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland van 15 Juli 1890, n°. 48, alsnog goed te keuren het bovenbedoelde besluit van den raad der gemeente Wehl van 26 April 1890, zooals het is aangevuld bij raadsbesluit van 28 Juni 1890.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 27 December 1890.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
DE SAVORNIN LOHMAN.

III.

4 April 1891.

N°. 9.

IN NAAM VAN HARE MAJESTREIT WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Wij EMMA, Koningin-Weduwe, Regentes van het Koninkrijk;

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den raad der gemeente Wijsmijteradeel tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland dd. 20 November 1890 n°. 58,

3de afd. S., waarbij goedkeuring is onthouden aan het besluit van dien raad van 23 Augustus 1890, n°. 921 tot opheffing der openbare school te Hommerts;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur gehoord (advies van 18 Maart 1891, n°. 7);

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 1 April 1891, n°. 1081, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat de raad der gemeente Wijnbriteradeel, overwogen hebbende, dat de openbare school te Hommerts in Januari van dat jaar bezocht werd door 14 leerlingen, waarvan 2 boven de 12 jaren oud en aan wie de gemeente dus volgens de bestaande verordening niet verplicht is onderwijs te verschaffen; dat er bij het meer en meer toenemend gebruik dat er gemaakt wordt van het bijzonder onderwijs in genoemd dorp, niet kan verwacht worden dat het cijfer der leerlingen op de openbare school zal vermeerderen, en dat in allen gevalle aan den tegenwoordigen toestand een einde behoort te komen, daar de kosten van eene openbare school te bezwaren zijn tegenover het gebruik, dat daarvan wordt gemaakt, den 23sten Augustus 1890 besloten heeft:

1°. met ingang van 1 Januari 1891 op te heffen de openbare lagere school te Hommerts;

2°. met ingang van genoemd tijdstip eervol ontslag te verleenen aan A. Koster uit de betrekking van hoofd der school;

3°. op dit besluit goedkeuring te vragen van Gedeputeerde Staten van Friesland;

dat Gedeputeerde Staten den 20sten November daaraanvolgende hebben besloten, het genoemd raadsbesluit — waarvan het tweede gedeelte zij besluit van den raad van 18 October, n°. 929 was ingetrokken, met benoeming van A. Koster tot hoofd der openbare school te Heeg — niet goed te keuren, op grond dat uit de berichten van het schooltoezicht en uit adressen van belanghebbenden, waarin op de instandhouding der openbare school te Hommerts werd aangedrongen, met zekerheid blijkt, dat onderscheidene ingezetenen te Hommerts en Jutryp hunne kinderen de openbare school aldaar deden bezoeken tot op het tijdstip, waarop die door het vertrek van het daaraan verbonden hoofd der school feitelijk stilstond, en ook voortdurend hunne kinderen het openbaar onderwijs wenschen te laten genieten; dat bij opheffing dier school voor hen geene andere gelegenheid daartoe bestaat dan door hunne kinderen naar de openbare school te Heeg te zenden, welke ongeveer $\frac{3}{4}$ uur gaans van die te Hommerts is gelegen, terwijl volgens verklaring van den schoolopziener in het district Heerenveen uit een door hem ingesteld onderzoek is gebleken, dat kinderen den grindweg tusschen Hommerts en Heeg niet binnen 5 kwartier kunnen afleggen; dat, naar het oordeel van Gedeputeerde Staten, die afstand, bepaaldelijk in den wintertijd, te groot is om telkensdag eenige malen door ten deele betrekkelijk zeer jeugdige kinderen te worden afgelegd; dat dus bij opheffing der school te Hommerts voor de ingezetenen van dat dorp en van Jutryp niet zou bestaan eene voldoende gelegenheid om hunne kinderen openbaar onderwijs te doen genieten, niettegenstaande door verscheidenen onder hen de wensch daartoe is uitgesproken, en dat dus het besluit van den gemeenteraad, waardoor zoodanige toestand wordt geschapen, in strijd is zoowel met het beginsel, vervat in art. 192 der Grondwet, als met de toepassing, daaraan bij art. 16 der wet op het lager onderwijs gegeven;

dat de gemeenteraad van Wijnbriteradeel tegen dit besluit bij Ons voorziening heeft gevraagd, en daarbij in hoofdzaak heeft aangevoerd, dat bijna alle ouders te Hommerts de voorkeur geven aan het bijzonder onderwijs dat daar gegeven wordt en dat in alle opzichten aan de vereischen voldoet; dat nu het hoofd der openbare school te Hommerts naar Heeg verplaatst is, met grond kan verwacht worden, dat, misschien met eene enkele uitzondering, al de leerlingen de openbare school zullen verlaten; dat de afstand tusschen Hommerts en de openbare school te Heeg slechts 2 maal daags door de kinderen, die in laatstgemeld dorp zouden schoolgaan, zou behoeven te worden

afgelegd; dat echter van de school te Heeg door kinderen uit Hommerts niet veel gebruik zoude gemaakt worden, omdat de ouders dier kinderen in het geheel niet afkeerig zijn van het bijzonder onderwijs; en dat de raad de kosten voor de instandhouding eener school voor een twaalf- of veertiental kinderen — zonder dat te verwachten is, dat dit aantal vermeerderen zal — te bezwaren acht voor de geldmiddelen der gemeente;

Overwegende, dat wel is waar het aantal der openbare school te Hommerts in de laatste jaren zeer is verminderd, maar nog niet zoo gering is, dat daarin eene reden zoude kunnen gelegen zijn tot opheffing dier school, nu de ouders, die voor hunne kinderen van het openbaar onderwijs willen gebruik maken, die kinderen niet naar eene andere openbare school in dezelfde gemeente, of in eene naburige gemeente kunnen zenden;

dat toch de meest nabijzijnde school der gemeente Wijnbriteradeel, namelijk die te Heeg, op zoodanigen afstand van Hommerts is gelegen, dat jeugdige kinderen uit laatstgemeld dorp haar niet binnen 5 kwartier langs den grindweg kunnen bereiken;

dat die afstand te groot is om door de kinderen tweemaal of meermalen daags te worden afgelegd;

dat nu wel is waar de school te Dijken in de gemeente Doniawerstal op een aanmerkelijk kleineren afstand van Hommerts ligt, doch dat zij voor de kinderen uit dit dorp niet toegankelijk is, zolang er tusschen de gemeenten Doniawerstal en Wijnbriteradeel geene overeenkomst is aangegaan, als waarvan art. 16, laatste lid, der wet op het lager onderwijs spreekt;

dat de vraag, welken invloed de stichting eener tweede Christelijke school in het dorp Hommerts op het bezoek der openbare school zal uitoefenen, nog niet met zekerheid te beantwoorden is, en hier alleen behoort rekening te worden gehouden met den toestand, die op dit oogenblik bestaat;

dat Gedeputeerde Staten dus te recht aan het besluit van den gemeenteraad van Wijnbriteradeel tot opheffing der openbare school te Hommerts hunne goedkeuring hebben onthouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Koninklijk besluit van 14 December 1889 (*Staatsblad* n°. 177);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland van 20 November 1890 n°. 58, het daartegen ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Arolsen, den 4den April 1891.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken;

DE SAVORNIN LOHMAN.

IV.

2 Mei 1890,
n°. 70.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep van W. Haeren c. s. te Nuth van een besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg van 4 October 1889, 1ste afd. A, lit. 6290/3 K, strekkende tot handhaving van eene uitspraak van den inspecteur van het geneeskundig Staatstoezicht in Noordbrabant en Limburg, waarbij de openbare lagere school te Nuth, als schadelijk voor de gezondheid is afgekeurd;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 9 April 1890, n°. 12;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 29 April 1890, n°. 1521, afd. O;

Overwegende, dat de inspecteur van het geneeskundig Staatstoezicht in Noordbrabant en Limburg bij eene verklaring van 31 Januari 1889 de openbare lagere school te Nuth als schadelijk voor de gezondheid heeft afgekeurd;

dat de gemeenteraad van Nuth en onderscheidene ingezetenen, ouders of verzorgers van schoolgaande kinderen, van deze uitspraak in beroep zijn gekomen bij Gedeputeerde Staten van Limburg, doch deze bij resolutie van 4 October 1889, die uitspraak hebben gehandhaafd;

dat eenige van voornoemde ouders of verzorgers van schoolgaande kinderen tegen deze resolutie bij Ons in hooger beroep zijn gekomen, daarbij in hoofdzaak aanvoerende, dat, daargelaten de verbeteringen, welke aan de bewuste school zouden kunnen of moeten worden aangebracht, die school nooit eenigen schadelijken invloed op de gezondheid der kinderen heeft uitgeoefend;

Overwegende, dat de middelen tot luchtverversching in de twee naast elkander gelegen vertrekken, waaruit het afgekeurde lokaal bestaat, geheel onvoldoende zijn, aangezien daartoe tijdens de schooluren in den regel alleen gebruik kan worden gemaakt van één in den leermuur van elk vertrek aangebracht tuimelraampje, terwijl de geheel tot beneden openstaande lichtramen een hoogst hinderlijken tocht zouden veroorzaken, zoodat deze, behoudens enkele dagen in het jaar, alleen buiten de schooluren dienst kunnen doen;

dat al spoedig na den aanvang der schoollessen eene zeer slechte lucht in beide vertrekken is waar te nemen, die gedurende de schooluren zoo toeneemt, dat zij op het einde daarvan een hoogst benauwendend invloed op reuk- en ademhalingsorganen uitoefent;

dat de bevoering van beide vertrekken voor het grootste gedeelte van beton en verder van steen is en vele gaten en oneffenheden bevat, die tot ophooping van stof aanleiding geven;

dat de kinderen het licht niet van de linkerzijde maar van achteren ontvangen, terwijl het voor het voorste lokaal bovendien 's namiddags in de korte winterdagen onvoldoende is;

dat de verwarming van elk vertrek geschiedt door een nagenoeg in het midden geplaatste potkachel, waarvan de uitstralende warmte hoogst nadeelig moet werken op de in de nabijheid daarvan zittende kinderen, terwijl diegenen, welke er het verste van verwijderd zijn het te koud hebben;

dat de schoolbanken van oud model, 4 meter lang, niet van leuningen voorzien zijn;

dat er geen portaal is, waarin de kinderen hunne kleeren kunnen bergen en behalve de 3 kleine kapstokken in ieder

schoolvertrek aanwezig, de vensterbanken als berging van kleeren dienst doen;

dat de twee buitenprivaten, die zoowel voor de jongens als de meisjes dienst moeten doen en die aan het toezicht van de onderwijzers geheel zijn onttrokken, terwijl zij elk een open luchtgat hebben, dat uitzicht geeft op de aan weerszijden van de privaten aangebrachte urinoirs, in een hoogst walglijken toestand verkeerden en in een der beide schoolvertrekken bij wijlen een zeer hinderlijken stank verspreiden;

dat er onder deze omstandigheden voldoende termen zijn om de door den geneeskundigen inspecteur uitgesproken en door Gedeputeerde Staten gehandhaafde afkeuring van het lokaal te bevestigen;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 14 December (*Staatsblad* n°. 177);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg van 4 October 1889, 1ste afd. A, lit. 6290/3 K, het daartegen door W. Haeren c. s. te Nuth ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, 2 Mei 1890.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMANN.

V.

6 November 1890,

N°. 72.

IN NAAM VAN ZIJNE MAJESTEIT WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

De Raad van State, krachtens art. 45, 2°, van de Grondwet, waarnemende het Koninklijk Gezag;

Beschikkende op het beroep, door den raad der gemeente Hoedekenskerke, ingesteld tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, dd. 27 Juni 1890 n°. 23, 1ste afd., waarbij goedkeuring onthouden is aan het besluit van dien raad van 2 Juni 1890 n°. 3, betreffende de vaststelling der jaarwedde van het hoofd der openbare lagere school in genoemde gemeente;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 23 September 1890 n°. 67;

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 31 October 1890, Onderwijs, n°. 3811.

Overwegende, dat, naar aanleiding van het eervol ontslag aan den hoofdonderwijzer M. Beneker tegen 1 Mei ll. verleend, de raad der gemeente Hoedekenskerke, bij besluit van 2 Juni 1890 n°. 3, de jaarwedde aan de betrekking

van hoofd der openbare lagere school aldaar verbonden, welke van 1 Januari 1885 ad f 800 benevens het genot van vrije woning met tuin bedragen had, opnieuw geregeld heeft en haar, met het oog op den financieelen toestand der gemeente, de goedkoopste der eerste levensbehoefte en het groot aantal solliciteerende hoofdonderwijzers, vastgesteld op f 700 met vrije woning en tuin, met bepaling dat onder het bedrag dier jaarwedde tevens de belooning voor het geven van herhalingsonderwijs zal begrepen zijn;

dat Gedeputeerde Staten van Zeeland, bij besluit van 27 Juni 1890 n°. 23, 1ste afl., aan de tweede regeling hunne goedkeuring hebben onthouden, op grond, dat eene jaarwedde van f 700 onvoldoende moet worden geacht, zoowel in verband met het aantal kinderen dat de openbare lagere school te Hoedekenskerke bezoekt (ten bedrage van 77), als in vergelijking met de bezoldiging van hoofden van andere scholen in hetzelfde arrondissement, wier werkkring met dien van het hoofd dezer school ongeveer overeenkomt;

dat de raad der gemeente Hoedekenskerke van dit besluit bij den Koning in beroep is gekomen;

Overwegende, dat bij de regeling der jaarwedde aan het hoofd eener school toe te kennen, moet rekening worden gehouden met de taak, welke op dien hoofdonderwijzer rust, in verband met het aantal kinderen, dat de school bezoekt, en het onderwijs door hem te geven;

dat de openbare lagere school te Hoedekenskerke 77 leerlingen telt en niet gerekend kan worden te behooren tot die kleine dorps- of buurtscholen, waarop de wetgever, bij het bepalen van het minimum der jaarwedde voor hoofd eener school op f 700 het oog heeft gehad;

dat aan den onderwijzer, hoofd der openbare lagere school te Hoedekenskerke tevens het geven van herhalingsonderwijs is opgedragen, zonder dat hem daarvoor eene afzonderlijke belooning wordt toegekend;

dat onder die omstandigheden eene jaarwedde van f 700 onvoldoende is te achten;

dat het voorts billijk is de hierbedoelde jaarwedde te bepalen in verhouding tot die, welke onder nagenoegelijke omstandigheden worden genoten door de hoofden der in dezen voor vergelijking in aanmerking komende scholen, en dat mitsdien de jaarwedde van het hoofd der openbare lagere school te Hoedekenskerke behoort te worden vastgesteld op f 750;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Koninklijk besluit van 14 December 1889 (*Staatsblad* n°. 177);

Heeft goedgevonden en verstaan:

1°. te beslissen, dat Gedeputeerde Staten van Zeeland te recht hebben geweigerd het besluit van den gemeenteraad van Hoedekenskerke, van 2 Juni 1890 n°. 3, goed te keuren;

2°. de jaarwedde van den onderwijzer, hoofd der openbare lagere school in die gemeente, vast te stellen op f 750.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 6 November 1890.

*De Minister van Staat,
Vice-President van den Raad van State,
VAN REENEN.*

*De Minister van Binnenlandsche Zaken,
DE SAVORNIN LOHMAN.*

VI.

6 April 1891,
n°. 47.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ
DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES
VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Wij EMMA, Koningin-Weduwe, Regentes van het Koninkrijk;

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den gemeenteraad van Zandvoort tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland dd. 24 December 1890 n°. 61, waarbij deze hunne goedkeuring hebben onthouden aan het besluit van genoemden gemeenteraad, dd. 25 November bevorens n°. 12, strekkende tot verlaging van de jaarwedde des onderwijzers J. Marra;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 18 Maart 1891, n°. 9;

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 3 April 1891, n°. 1142, afl. O;

Overwegende dat J. Marra, onderwijzer aan school A, in de gemeente Zandvoort, bij raadsbesluit van 11 December 1886, met ingang van 1 Januari 1887 tot onderwijzer in die gemeente was benoemd op eene jaarwedde van f 800 » met de verplichting om behalve de lessen aan de dagschool, vier avonden per week, telkens twee uren, les te geven in de Fransche en in de Engelsche taal »;

dat, tengevolge van de oprichting eener tweede gemeenteschool en in verband met eene reorganisatie van het onderwijs in de gemeente Zandvoort, de avondlessen aan school A werden opgeheven, terwijl voorts het onderwijs in de Fransche taal, des Woensdags-, en des Zaterdagnamiddags van 2 tot 4 uur op school B te geven, aan het hoofd dier school en aan den onderwijzer Marra werd opgedragen;

dat bij raadsbesluit van 25 November 1890, met ingang van 1 Maart 1891, de jaarwedde van den onderwijzer Marra, op grond dat diens werkzaamheden aanmerkelijk waren verminderd, met f 300 verlaagd en alzoo op f 500 gebracht is;

dat Gedeputeerde Staten van Noordholland, bij besluit van 24 December 1890, n°. 61 aan evengemeld raadsbesluit hunne goedkeuring hebben onthouden, op grond, dat vermindering der jaarwedden van in betrekking zijnde onderwijzers geacht moet worden in strijd te zijn met de billijkheid, zoowel omdat die onderwijzers op het genot der hun toegekende jaarwedden hebben mogen rekenen en hunne leefwijze daarnaar inrichten, als omdat die vermindering ook ten gevolge zou kunnen hebben vermindering van het eventueel door hen te ontvangen pensioen;

dat voorts verlaging van jaarwedden van in dienst zijnde onderwijzers hun lijver niet bevordert en bij voorkomende vacatures in de gemeente allicht een nadeeligen invloed op het aantal en de hoedanigheid der candidaten zou uitoefenen, terwijl zij, meer algemeen in gebruik komende, vele geschikte jongelieden van de toewijding aan het onderwijs zou afschrikken;

dat de gemeenteraad van Zandvoort van deze beslissing voorziening heeft gevraagd en in zijn appellatoir adres o. a. aanvoert, dat deze verlaging niet onbillijk is te achten; dat het thans bepaalde bedrag der jaarwedde in overeenstemming is met het door den titularis te praestieren werk; dat een onderwijzer evengoed als ieder ander ambtenaar de tering naar de nering behoort te zetten en dat, met het oog op de groote concurrentie, de bewering dat in de toekomst deze verlaging op het gehalte en het aantal der sollicitanten invloed zou hebben, moeilijk is vol te houden;

Overwegende, dat de onderwijzer Marra was aangesteld op eene jaarwedde van f 800 zonder dat daarbij een zeker gedeelte van dat bedrag voor het geven van onderwijs op de avondschool was aangewezen;

dat de opheffing van de avondlessen aan school A een bestuursmaatregel was, die op de jaarwedde zooals zij was vastgesteld, niet van invloed kon zijn;

dat, terwijl het onderwijs op de dagschool voor den onderwijzer Marra volkomen gelijk is gebleven — namelijk 26 lesuren per week — in de plaats van de 8 uren per week avondles aan school A, hem het geven van onderwijs gedurende 4 uren per week op de Woensdags- en Zaterdagsonmiddagen aan school B is opgedragen, op welke uren aan school A geen onderwijs wordt gegeven, zoodat van eene aanmerkelijke vermindering van werkzaamheden wat dezen onderwijzer betreft geen sprake kan zijn;

dat, afgescheiden van het vorenstaande, om de reeds meermalen bij Koninklijk besluit uiteengezette redenen, eene verlaging van jaarwedde, als waartoe de gemeenteraad van Zandvoort besloot, geacht moet worden in strijd te zijn met de billijkheid en schadelijk voor het onderwijs;

dat Gedeputeerde Staten van Noordholland mitsdien te recht hunne goedkenning aan het besluit van dien gemeenteraad hebben onthouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Koninklijk besluit van 14 December 1889 (*Staatsblad* n°. 177);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland het daartegen door den gemeenteraad van Zandvoort ingesteld beroep te verklaren ongegrond en voorts te bepalen dat de jaarwedde van den onderwijzer J. Marra zal blijven vastgesteld op haar tegenwoordig bedrag.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Arolsen, den 6 April 1891.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

VII.

13 April 1891.

n°. 17.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Wij EMMA, *Koningin-Weduwe, Regentes van het Koninkrijk;*

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den raad der gemeente Veendam tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen van 21 November 1890, 45 a, 3de afd., waarbij goeukeuring onthouden is aan een besluit van dien raad tot vermindering der jaarwedde van een onderwijzer;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 18 Maart 1891 n°. 6;

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 9 April 1891 n°. 1141, afd. O;

Overwegende, dat bij besluit van den raad der gemeente Veendam van 18 October 1880 de jaarwedde van den onderwijzer, hoofd der school, in de Nieuwelaan aldaar T. BOERMA, is vastgesteld op f 1000;

dat de jaarwedde van dezen onderwijzer bij raadsbesluit van 17 Augustus 1885, goedgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen van 28 Augustus d.a.v. is verhoogd tot f 1300, onder voorwaarde, dat hij buiten de gewone schooluren aan de leerlingen van twee klassen onderwijs zou moeten geven in de Fransche taal en dat hij zoude verliezen zijn recht, hem bij zijne aanstelling verzekerd op het schoolgeld voor eventueel te geven onderwijs aan de avondschool;

dat bij eene reorganisatie der bedoelde school op 1 September 1890 strekkende om haar inzonderheid dienstbaar te maken ter voorbereiding voor middelbaar, gymnasiaal en zeevaartkundig onderwijs, de lessen in de Fransche taal ten deele zijn opgedragen aan een anderen onderwijzer, doch voor de leerlingen der hoogste klassen zijn verbleven aan genoemd hoofd der school, die tevens belast is geworden met het geven van avondlessen in de wiskunde;

dat de raad voornoemd bij besluit van 27 October d.a.v. uit overweging, dat het financieel belang der gemeente zoowel als de wenschelijkheid van meerdere gelijkheid in de jaarwedden van de hoofden der scholen met bevoegdheid voor de Fransche taal in de lagere scholen der gemeente Veendam dit noodig zouden maken, de jaarwedde van het hoofd der school in de Nieuwelaan met ingang van 1 Januari 1891 heeft verminderd met f 300 en alzoo nader vastgesteld op f 1000;

dat Gedeputeerde Staten van Groningen bij besluit van 21 November 1890 aan laatstgemeld raadsbesluit hunne goedkeuring hebben onthouden op grond, dat naar hun oordeel geen aanmerkelijke redenen voor deze verlaging van jaarwedde aanwezig zijn;

dat de raad voornoemd tegen deze beschikking bij Ons in beroep is gekomen bij zijn adres, aanvoerende, dat de betrokken onderwijzer thans eene in 1885 wegens meerdere werkzaamheden verhoogde jaarwedde geniet, welke hem, nu die meerdere werkzaamheden niet meer worden gevorderd, niet langer zoude toekomen;

Overwegende, dat het financieel belang der gemeente Veendam, zelfs indien het kon geacht worden door eene vermindering der jaarwedde van het tegenwoordig hoofd der school in de Nieuwelaan aldaar gebaat te zullen zijn, niet zoude kunnen opwegen tegen het belang van het onderwijs, hetwelk de toekenning eener betrekkelijk ruime bezoldiging aan het hoofd dezer school, thans geworden zijnde eene speciale inrichting van voorbereiding voor het middelbaar, gymnasiaal en zeevaartkundig onderwijs, wenschelijk maakt;

dat juist de bijzondere aard dezer school het onredelijk zoude doen zijn de jaarwedde van haar hoofd gelijk of ongeveer gelijk te stellen met de jaarwedden van andere hoofden van lagere scholen in de gemeente, waarin alleen of bijna alleen onderricht in de verplichte vakken van lager onderwijs wordt gegeven;

dat niet blijkt van eene vermindering der werkzaamheden van het hoofd der school sinds hare reorganisatie in 1890, vermits hij daarbij wel van het geven van onderwijs in de Fransche taal ten deele is ontlast geworden, maar daarentegen is belast met het geven van avondlessen in de wiskunde en wel zonder toekenning van het vóór Augustus 1885 door hem genoten recht op de opbrengst der schoolgelden voor de avondschool;

dat derhalve de door appellant tot steun van zijn besluit aangevoerde redenen op zich zelve zijn onjuist; en dat, al ware dit niet het geval, het hier toch inderdaad zoude gelden de vermindering der jaarwedde van een in betrekking zijnden onderwijzer, vermits bij het raadsbesluit van

17 Augustus 1885 geene jaarlijksche gratificatie of tijdelijke toelage aan den onderwijzer T. BOERMA is toegekend, doch zijne vaste bezoldiging met f 300 is verhoogd en deze voor het vervolg is vastgesteld geworden op f 1300;

dat nu zoo latige vermindering eener eenmaal vastgestelde jaarwedde van een in betrekking zijnden onderwijzer om de reeds meermalen bij Koninklijke beslissingen betreffende zaken van gelijken aard uiteengezette redenen moet geacht worden in strijd te zijn met de billijkheid en schadelijk voor het onderwijs;

dat Gedeputeerde Staten daarom te recht aan de door appellant vastgestelde nieuwe regeling der jaarwedde van den onderwijzer, hoofd der openbare school in de Nieuwelaan in de gemeente Veendam, hunne goedkeuring hebben onthouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Koninklijk besluit van 14 December 1889 (*Staatsblad* n°. 177);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen het daartegen ingestelde beroep te verklaren ongegrond, en mitsdien te bepalen, dat de jaarwedde van den onderwijzer, hoofd der openbare lagere school in de Nieuwelaan in de gemeente Veendam, zal blijven vastgesteld op f 1300.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Gersau, den 13den April 1891.

E M M A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

DE SAVORNIN LOHMAN.

UITKOMSTEN van het onderzoek naar de kennis van het lezen en schrijven der
ingelijfdcn bij de land- en zeemilitie in 1890.

[illegible]

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	K O N D E N											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
Lithoijen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Megen c. a.	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nistelrode	2	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Nuland	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oijen c. a.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Oss.	14	2	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Ravenstein	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Reek	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schayk	1	»	1	»	»	»	»	»	3	1	»	»
Totaal	67	3	9	1	»	»	»	»	8	1	2	»
<i>Arrond. Boxmeer.</i>												
Beers	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beugen c. a.	7	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Boxmeer	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cuyk c. a.	7	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Escharen.	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Gassel.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Grave.	4	4	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Haps	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Linden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maashees c. a.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Mill c. a.	6	»	»	»	»	»	»	»	2	1	»	»
Oeffelt.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oploo c. a.	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sambeek.	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Velp	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vierlingsbeek	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wanrooy.	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zeeland	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	59	5	1	»	»	»	»	»	6	1	1	»
DISTRICT BREDA.												
<i>Arrond. Breda.</i>												
Breda	26	6	10	»	1	»	1	»	1	1	3	»
Chaaam	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dongen	6	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Ginneken c. a.	8	»	2	1	2	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN										
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.		
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.		Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.
Oosterhout	18	3	2	»	»	»	»	»	1	»	1
Prinsenhage.	12	»	4	»	1	»	»	»	»	2	»
Rijsbergen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Teteringen	3	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»
Zundert	7	»	1	»	1	»	»	»	1	»	»
Totaal	87	10	23	1	5	»	1	»	4	3	4
<i>Arrond. Zevenbergen.</i>											
Etten c. a.	11	»	1	»	»	»	1	»	4	1	»
Fijnaart c. a.	5	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Hoeven	4	1	»	»	»	1	»	»	4	»	»
Klundert.	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Made c. a.	5	»	»	2	»	»	»	»	3	»	»
Oudenbosch.	9	1	3	1	»	»	»	»	»	»	3
Oud- en Nieuw-Gastel.	9	»	6	»	»	»	»	»	1	»	1
Rucphen c. a.	11	1	1	»	1	»	»	»	4	2	»
Standdaarbuiten	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Terheyden	4	»	»	»	1	»	»	»	2	»	»
Willemstad.	3	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Zevenbergen	12	2	1	»	2	»	1	»	»	»	1
Zwaluwe (Hooge en Lage)	7	»	3	2	»	»	»	»	3	»	»
Totaal	87	7	15	5	5	1	2	»	22	4	5
<i>Arrond. Bergen op Zoom.</i>											
Bergen op Zoom	23	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»
Dinteloord c. a.	5	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»
Halsteren	5	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»
Huybergen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuw-Vosmeer	5	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Ossendrecht.	4	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»
Putten	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Rosendaal c. a.	16	2	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Steenbergen c. a.	13	»	3	»	1	»	»	»	2	»	»
Woensdrecht	5	2	4	1	»	»	»	»	2	»	»
Wouw	7	»	1	»	1	»	»	»	1	»	»
Totaal	83	6	11	1	5	»	»	»	14	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	
DISTRICT TILBURG.												
Arrond. Tilburg.												
Tilburg	55	8	22	1	2	»	1	»	6	2	5	»
Alphen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Baarle-Nassau	7	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Berkel	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gilze c. a.	7	1	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Goirle.	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hilvarenbeek	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hooge- en Lage-Mierde	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oisterwijk	9	»	»	1	»	»	»	»	2	»	»	»
Totaal. . . .	95	9	23	2	3	»	1	»	9	2	5	»
Arrond. Heusden.												
Almkerk c. a.	4	»	»	1	»	»	»	»	3	»	»	»
Andel (Op- en Neer-)	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Drongelen c. a.	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dussen c. a.	5	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Giessen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hedikhuizen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Heesbeen c. a.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Herpt.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Heusden.	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meeuwen c. a.	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oudheusden c. a.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rijswijk	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Veen	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Werken (de) c. a.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Werkendam	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wijk c. a.	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Woudrichem	1	»	»	2	»	»	»	»	2	»	»	1
Totaal. . . .	41	»	4	3	»	»	»	»	9	»	1	1
Arrond. Waalwijk												
Baardwijk	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Besoijen	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Capelle	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Drunen	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Geertruidenberg	2	1	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN										
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.		
	Landmilitie.			Zee- militie	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.		Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.
's Gravenmoer	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»
Loon op Zand.	17	1	1	»	1	»	»	»	7	»	»
Nieuwkuyk c. a.	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Raamsdonk	6	»	1	»	»	»	2	»	3	»	»
Sprang	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Udenhout	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vlijmen	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vrijhoeven-Capelle	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waalwijk	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waspik	4	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»
Totaal	73	2	4	3	2	»	2	»	12	1	1
<i>Arrond. Oirschot.</i>											
Best	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Bladel c. a.	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boxtel	18	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Diessen	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Hoogeloan c. a.	2	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Liempde	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Moergestel	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Oirschot	8	»	1	»	»	»	»	»	3	»	»
Oost- West- en Middelbeers.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Reusel	4	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Vessem c. a.	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	42	»	2	»	1	»	»	»	8	»	»
DISTRICT EINDHOVEN.											
<i>Arrond. Eindhoven.</i>											
Aalst	1	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»
Bergeyk	4	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Borkel c. a.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dommelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Duizel c. a.	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eersel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eindhoven	13	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Gestel c. a.	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Luykgestel	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nunen c. a.	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oerle	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Riethoven	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stratum	3	»	2	»	»	»	»	»	2	»	2

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	
Strijp	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tongelre	2	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Valkenswaard	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Veldhoven c. a.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waalre	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Westerhoven	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Woensel c. a.	5	»	1	»	»	»	1	»	»	1	»	»
Zeelst	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zesgehuchten	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	61	3	6	»	1	»	1	»	7	1	2	»
<i>Arrond. Helmond.</i>												
Aarle-Rixtel	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Asten	6	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Bakel c. a.	1	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Beek en Donk	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Budel	4	»	3	»	1	1	»	»	»	»	»	»
Deurne c. a.	11	»	1	»	»	1	»	»	2	»	»	»
Geldrop	10	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Heeze	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Helmond	10	1	2	»	1	»	1	»	1	»	»	»
Leende	2	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Lierop	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lieshout	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Maarheeze	2	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Mierlo	4	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Soerendonk c. a.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Someren	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stiphout	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vlierden	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	82	1	7	»	4	2	1	»	11	»	»	»
<i>Arrond. Veghel.</i>												
Boekel	3	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»
Dinther	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
den Dungen	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Erp	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Gemert	17	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heeswijk	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
St. Oedenrode	10	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Schijndel	8	2	1	»	»	»	»	»	5	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
Son c. a.	>	>	>	>	>	>	>	>	1	>	>	>
Uden	6	1	1	>	>	>	>	>	4	>	>	>
Veghel	13	2	>	>	>	>	>	>	1	1	1	>
Totaal.	64	6	3	>	>	>	>	>	19	1	1	>
DISTRICT ARNHEM.												
Arrond. Arnhem.												
Arnhem	74	6	15	2	>	>	>	>	>	1	1	>
Brummen	22	3	2	1	>	>	>	>	>	>	>	>
Doorwerth	2	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
Renkum	12	>	>	>	>	>	>	>	2	>	>	>
Rheden	31	>	>	1	>	>	>	>	1	>	>	>
Rozendaal	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
Wageningen	17	1	1	1	>	>	1	>	>	>	1	>
Totaal.	158	10	18	5	>	>	1	>	3	1	2	>
Arrond. Harderwijk.												
Barneveld	17	1	7	>	>	>	>	>	>	1	>	>
Ede	31	1	6	>	>	>	>	>	3	>	1	>
Ermelo	7	1	>	4	>	>	>	>	1	>	>	>
Harderwijk	12	>	>	7	1	>	>	>	1	1	>	>
Hoevelaken	3	>	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>
Nijkerk	13	1	2	2	>	>	>	>	5	3	1	>
Putten	18	1	4	1	>	>	>	>	1	>	>	>
Scherpenzeel	5	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
Totaal.	106	5	20	14	1	>	>	>	11	5	2	>
Arrond. Apeldoorn.												
Apeldoorn	34	3	1	1	1	>	>	>	>	>	>	>
Doornspijk	5	>	1	1	>	>	>	>	>	>	>	>
Elburg	6	1	2	2	>	>	>	>	>	>	>	>
Epe	22	2	4	>	>	>	>	>	1	1	>	>
Hattem	5	>	>	1	>	>	>	>	1	2	1	>
Heerde	14	1	3	1	>	>	>	>	1	>	1	>
Oldebroek	10	>	>	>	>	>	>	>	1	>	>	>
Voorst	23	1	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>
Totaal.	119	8	12	6	1	>	>	>	4	3	2	>

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	
DISTRICT ZUTPHEN. <i>Arrond. Zutphen.</i>												
Zutphen	27	2	4	»	»	»	»	»	2	»	2	»
Gorssel	15	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hengelo	11	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Laren	10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lochem	6	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ruurlo	8	»	1	»	2	»	»	»	1	»	1	»
Steenderen	10	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Vorden	11	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Warnsveld	9	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zelhem	9	»	1	»	»	»	»	»	2	»	1	»
Totaal.	116	6	14	1	2	»	»	»	5	»	4	»
<i>Arrond. Groenlo.</i>												
Aalten	12	»	2	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Borculo	12	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eibergen	8	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Groenlo	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Lichtenvoorde	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Neede	9	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Winterswijk	21	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wisch.	18	2	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Totaal.	89	3	13	»	»	»	»	»	7	»	»	»
<i>Arrond. Doesburg.</i>												
Angerlo	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bergh.	18	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»
Didam.	11	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»
Dinxperlo	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Doesburg	14	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Doetinchem (Ambt)	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Doetinchem (Stad)	10	1	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Duiven	3	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Gendringen	15	1	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Herwen en Aerdt.	7	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Hummelo	13	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Pannerden	3	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
Ophemert	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Poederoijen	1	»	»	»	1	»	»	»	1	1	1	»
Varik	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Vuren	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Waardenburg	5	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Wadenhoijen	2	»	2	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Zuilichem	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	85	7	13	5	1	»	»	»	8	3	7	»
<i>Arrond. Zaltbommel.</i>												
Ammerzoden	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Appeltern	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Batenburg	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Bergbaren	8	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dreumel	5	»	1	1	»	»	1	»	»	»	1	»
Driel	9	»	2	»	»	»	»	»	2	»	1	»
Druten	10	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Hedel	2	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Heerewaarden	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Horssen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hurwenen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rossum	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wamel	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zaltbommel	10	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Totaal	80	3	6	2	»	»	2	»	4	»	2	»
<i>Arrond. Nijmegen.</i>												
Nijmegen	57	10	8	2	»	»	»	»	6	1	1	»
Balgoy	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beuningen	5	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Ewijk	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Groesbeek	10	»	»	»	»	»	»	»	3	»	1	»
Heumen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Millingen	4	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Overasselt	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ubbergen	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wijchen	11	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	103	12	11	4	»	»	»	»	10	1	2	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	K O N D E N											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummervet- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummervet- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummervet- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	
DISTRICT 's GRAVENHAGE.												
<i>Arrond. 's Gravenhage.</i>												
's Gravenhage	184	23	26	9	5	»	»	»	4	»	»	»
Wassenaar	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	193	23	26	9	5	»	»	»	4	»	»	»
<i>Arrond. Delft.</i>												
Delft	41	5	1	»	1	»	»	»	2	»	»	»
Berkel	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bliswijk	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
's Gravenzande	14	1	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Hof van Delft	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lier (de)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Loosduinen	4	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Monster	6	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Naaldwijk	12	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nootdorp	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Pijnacker	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rijswijk	3	»	2	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Schipluiden	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stompwijk	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Veur	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Voorburg	7	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vrijenban	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Wateringen	2	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Zagwaard	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zoetermeer	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	115	9	13	1	1	»	»	»	8	»	»	»
<i>Arrond. Leiden.</i>												
Leiden	64	5	4	3	1	»	»	»	2	»	1	»
Hillegom	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Katwijk	7	»	»	4	»	»	»	»	1	»	»	»
Leiderdorp	3	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Lisse	8	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Noordwijk	7	1	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»
Noordwijkerhout	4	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Oegstgeest	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rijnsburg	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»

GEMEENTEN RN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN										
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.		
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.		Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.
Sassenheim	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Valkenburg	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Voorhout	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Voorsehoeten	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Warmond	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zoeterwoude	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	131	6	6	10	3	1	»	»	4	»	1
<i>Arrond. Woerden.</i>											
Aar (ter)	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Aarlanderveen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Alkemade	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Alphen	7	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Barwoutswaarder	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Benthuisen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bodegraven	5	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»
Boskoop	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hazerswoude	3	»	2	2	»	»	»	»	»	»	»
Koudekerk	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lange Ruige Weide	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leimuiden	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwkoop	6	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»
Nieuwveen	5	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Oudshoorn	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Reeuwijk	7	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Rietveld	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rijnsaterwoude	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waurder	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Woerden	7	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Woubrugge	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Zevenhoven	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zwammerdam	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	76	1	11	4	1	»	»	»	3	»	»
DISTRICT ROTTERDAM.											
<i>Arrond. Rotterdam.</i>											
Rotterdam	287	30	50	21	2	»	1	1	5	1	2
(Delftshaven)	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	287	30	50	24	2	»	1	1	5	1	2

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
Ridderkerk	16	1	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Schiebroek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	139	13	14	7	1	»	»	»	2	1	1	»
<i>Arrond. Vlaardingen.</i>												
Abbenbroek	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Brielle	9	1	1	2	»	»	»	»	»	»	1	»
Geervliet	2	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1
Heenvliet	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hekelingen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hellevoetsluis	4	1	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuw-Helvoet	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kethel	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maasland	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maassluis	5	»	1	4	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwenhoorn	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oostvoorne	5	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oudendoorn	4	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rockanje	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rozenburg	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Spijkenisse	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vierpolders	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vlaardingen	16	1	2	3	»	»	»	1	»	»	»	»
Vlaardinger-Ambacht	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuidland	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Zwartewaal	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	80	5	10	17	»	»	»	1	2	»	1	1
DISTRICT DORDRECHT.												
<i>Arrond. Dordrecht.</i>												
Dordrecht	42	5	10	3	»	»	1	»	3	»	1	»
Oud-Alblas	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Alblasserdam	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beijerland (Nieuw-)	5	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beijerland (Oud-)	9	1	2	»	»	»	»	»	3	»	»	»
Beijerland (Zuid-)	5	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dubbeldam	10	1	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Goudswaard	4	2	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
's Gravendeel	8	»	3	1	»	»	»	»	»	»	1	»
Heerjansdam	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heinenoord	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
Molenaarsgraaf	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwland	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwpoort	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Noordeloos	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ottoland	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Peursum	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schelluinen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schoonrewoerd	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Streefkerk	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tienhoven	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vianen	11	»	2	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Wijngaarden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	98	1	11	5	»	»	1	»	5	1	2	1
<i>Arrond. Sommelsdijk.</i>												
den Bommel	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Dirksland	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Goedereede	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Herkingen	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Melissant	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Middelharnis	9	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Ooltgensplaat	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ouddorp	4	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Sommelsdijk	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stad aan 't Haringvliet	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stellendam	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwe-Tonge	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oude-Tonge	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	53	1	1	1	1	»	»	»	3	»	»	»
DISTRICT AMSTERDAM.												
<i>Arrond. Amsterdam.</i>												
Amsterdam	559	43	48	106	5	»	1	»	21	5	1	»
Totaal	559	43	48	106	5	»	1	»	21	5	1	»
<i>Arrond. Hilversum.</i>												
Aalsmeer	8	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Ankeveen	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
Blaricum	1	1	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Bussum	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Diemen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
's Graveland	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hilversum	20	1	1	»	1	»	»	»	3	1	»	»
Huizen	7	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	1
Kortenhoef	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Laren	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Muiden	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Naarden	7	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Nederhorst den Berg	5	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwer-Amstel	23	»	4	2	»	»	»	»	2	»	»	»
Ouder-Amstel	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sloten	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Uithoorn	3	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Watergraafsmeer	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Weesp	8	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weesperkarspel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	110	4	7	4	4	»	»	»	10	1	»	2
DISTRICT HAARLEM.												
Arrond. Haarlem.												
Haarlem	78	4	7	6	1	»	»	»	1	»	»	»
Bennebroek	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beverwijk	10	»	2	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Bloemendaal	3	»	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Haarlemmermeer	41	2	2	2	1	»	»	»	1	»	2	»
Heemstede	7	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schoten	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Spaarndam	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Velzen	4	1	2	1	»	»	»	»	2	»	»	»
Wijk aan Zee en Duin	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zandvoort	6	»	1	»	1	»	»	1	»	2	»	1
Totaal	164	7	20	11	3	»	»	1	5	2	2	1
Arrond. Alkmaar.												
Alkmaar	36	4	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Akersloot	3	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
Bergen	7	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Broek op Langedijk	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Castricum	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Egmond aan Zee	4	»	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Egmond Binnen	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heemskerk	4	1	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Heerhugowaard	7	2	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heilo	4	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Koedijk	3	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Limmen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Noord-Scharwoude	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oterleek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oudkarspel	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oudorp	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Paneras (St.)	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schoorl	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Warmenhuizen	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuid- en Noord-Schermer	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuid-Scharwoude	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal . . .	91	14	17	7	»	»	»	»	»	»	»	»
<i>Arrond. Helder.</i>												
Helder	18	»	2	7	»	»	»	»	»	»	»	1
Anna Paulowna	4	1	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Barsingerhorn	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Callantsoog	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Harenkarspel	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maarten (St.)	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwe-Niedorp	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oude-Niedorp	4	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Petten	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Schagen	7	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Wieringen	5	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Wieringerwaard	1	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Winkel	3	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Zijpe	10	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal . . .	72	7	11	11	»	»	»	»	5	»	1	1

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv. wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv. wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv. wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
Westzaan	6	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wormer	3	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Wormerveer	9	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Zaandijk	8	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	84	12	9	11	»	»	»	»	1	»	»	»
DISTRICT MIDDELBURG.												
<i>Arrond. Middelburg.</i>												
Middelburg	31	2	1	2	1	»	»	»	»	»	»	»
Vlissingen	22	»	»	3	»	»	»	»	1	»	»	»
Aagtekerke	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Arnemuiden	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Biggekerke	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Domburg	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Grijpskerke	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Koudekerke	2	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Laurens (St.)	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meliskerke	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuw en St. Joosland	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oost- en West-Souburg	3	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Oostkapelle	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rittbem	4	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Serooskerke (Walcheren)	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Veere	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vrouwenpolder	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Westkapelle	5	4	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Zoutelande	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	93	7	8	7	1	»	»	»	1	1	»	»
<i>Arrond. Oostburg.</i>												
Aardenburg	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Biervliet	4	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Breskens	3	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cadzand	2	1	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Eede	3	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Groede	7	3	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoofdplaat	5	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
IJzendijke	8	3	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN										
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.		
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.		
	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.
Kruis (St.)	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwvliet	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oostburg	3	»	2	»	»	»	»	»	»	1	1
Retranchement	3	»	»	2	»	»	»	»	1	»	»
Schoondijke	4	»	2	»	»	»	»	»	2	1	»
Sluis	4	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»
Waterlandkerkje	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuidzande	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	52	10	20	2	1	»	»	»	6	2	1
<i>Arrond. Avel.</i>											
Axel	7	»	3	»	»	»	»	»	1	»	1
Boschkapelle	3	»	1	»	1	»	»	»	1	»	»
Clinge	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Graauw en Langendam	3	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1
Hengstdijk	2	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»
Hoek	2	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»
Hontenisse	8	»	6	3	1	»	»	»	1	»	»
Hulst	7	»	3	»	»	»	»	»	1	»	»
Jansteen (St.)	6	»	2	»	»	»	»	»	»	1	»
Koewacht	7	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Neuzen	9	»	1	1	»	»	»	»	1	»	1
Ossenissee	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Overslag	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Philippine	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Sas van Gent	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Stoppeldijk	3	»	1	»	»	»	»	»	3	»	»
Westdorpe	6	1	1	»	»	»	»	»	»	»	2
Zaamslag	6	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuiddorpe	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	82	2	23	8	3	»	»	»	9	1	6
DISTRICT GOES.											
<i>Arrond. Goes.</i>											
Baarland	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Borsselen	2	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Driewegen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ellewoutsdijk	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	
Rhenen	9	»	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Rijnsenburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schalkwijk	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tull en 't Waal.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Veenendaal	11	1	1	1	»	»	»	»	»	»	2	»
Werkhoven	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wijk bij Duurstede.	9	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Woudenberg	7	1	2	»	1	»	»	»	1	1	»	»
Totaal.	74	5	11	3	1	»	»	»	2	1	3	»
Arrond. IJsselstein.												
Benschop	2	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Haarzuilens.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Harmelen	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoenkoop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
IJsselstein	6	»	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Jaarsveld	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Jutphaas	5	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Kamerik	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Linschoten	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lopik	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Montfoort	4	1	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Oudenrijn	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Polsbroek	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Snelrewaard	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Veldhuizen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vleuten	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vreeswijk	1	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Willeskop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Willige Langerak	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zegveld	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	34	1	9	2	1	»	»	»	3	»	1	»
DISTRICT LEEUWARDEN.												
Arrond. Leeuwarden.												
Leeuwarden	63	12	8	5	»	1	»	»	3	1	1	»
Leeuwarderadeel	15	3	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Menaldumadeel	22	1	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	100	16	14	5	»	1	»	»	3	1	1	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangsers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangsers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangsers.	Lotelingen.
<i>Arrond. Harlingen.</i>												
Barradeel	13	1	4	1	2	»	»	»	»	»	»	»
't Bildt	21	2	2	2	»	»	»	»	1	»	»	»
Franeke	13	7	4	»	1	»	»	»	1	»	2	»
Franekeeradeel	12	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Harlingen	30	1	6	5	1	»	»	1	1	»	»	»
Totaal	89	13	17	8	4	»	»	1	3	»	2	»
<i>Arrond. Dokkum.</i>												
Ameland	6	»	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»
Dokkum	14	3	2	3	»	»	»	»	1	»	1	»
Ferwerderadeel	22	»	1	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Oostdongeradeel	19	1	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Schiermonnikoog	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Westdongeradeel	14	3	5	3	»	»	»	»	1	»	»	»
Totaal	76	7	11	12	1	»	»	»	3	»	1	»
<i>Arrond. Veerwouden.</i>												
Achtkarspelen	32	2	4	»	3	1	1	»	3	3	3	»
Dantumadeel	22	3	5	»	1	»	»	»	7	»	2	»
Kollumerland	12	1	1	2	1	»	»	»	1	»	1	»
Tietjerksteradeel	27	3	14	»	»	»	»	»	2	»	3	»
Totaal	93	9	24	2	5	1	1	»	13	3	9	»
DISTRICT HEERENVEN.												
<i>Arrond. Heerenveen.</i>												
Ooststellingwerf	29	4	7	2	»	»	»	»	3	1	2	»
Schoterland	36	2	14	»	»	»	»	»	2	»	1	»
Weststellingwerf	38	5	14	1	»	»	»	»	5	2	3	»
Totaal	103	11	35	3	»	»	»	»	10	3	6	»
<i>Arrond. Boetsterzuag.</i>												
Aengwirden	5	1	2	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Idaarderadeel	8	»	2	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Opsterland	28	2	16	1	»	»	»	»	4	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
Nieuwleusen	7	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Zwollerkerspel.	10	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	71	4	4	5	»	»	1	»	7	»	1	»
<i>Arrond. Kampen.</i>												
Kampen	38	1	13	4	»	»	»	»	1	»	1	»
Genemuiden	6	»	1	1	»	»	»	»	»	»	1	»
Grafhorst	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hasselt	6	»	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»
IJsselmuiden	7	»	1	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Kamperveen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vollenhove (Ambt-).	7	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Vollenhove (Stad-)	2	2	»	4	»	»	»	»	»	1	»	»
Wilsum	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zalk en Veecaten	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zwartsluis	5	»	»	2	»	»	»	»	»	»	2	»
Totaal.	74	3	16	14	»	»	»	»	3	1	4	»
<i>Arrond. Ommen.</i>												
Avereest	12	1	4	1	»	»	1	»	»	»	»	»
Gramsbergen	7	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
den Ham	11	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Hardenberg (Ambt-)	20	»	2	»	»	»	»	»	3	»	1	»
Hardenberg (Stad-)	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ommen (Ambt-)	5	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ommen (Stad-)	7	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Totaal.	70	1	8	2	1	»	1	»	5	»	1	»
<i>Arrond. Steenwijk.</i>												
Blankenham	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Blokkzijl	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Giethoorn	5	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kuinre	5	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oldemarkt	5	4	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Staphorst	6	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Steenwijk	14	1	7	»	»	»	»	»	2	»	1	»
Steenwijkerwold	9	3	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Wanneperveen.	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	54	9	18	»	»	»	»	»	5	»	2	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	
DISTRICT DEVENTER.												
<i>Arrond. Deventer.</i>												
Deventer.	33	2	6	8	»	»	»	»	»	1	1	»
Bathmen.	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	2	»
Diepenveen	6	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	»
Holten	8	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Olst	6	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Raalte	11	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Wijhe	10	»	2	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Totaal	76	2	11	9	1	1	»	»	1	2	4	»
<i>Arrond. Almelo.</i>												
Ambt-Almelo	5	»	1	»	»	»	»	»	2	1	»	»
Stad-Almelo	17	»	3	1	»	»	»	»	3	»	»	1
Borne.	12	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Hellendoorn	16	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Hengelo	17	1	»	2	»	»	»	»	1	»	»	»
Rijssen	4	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Vriezenveen	7	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Wierden	15	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Totaal	93	2	7	4	1	»	»	»	11	1	»	1
<i>Arrond. Enschedé.</i>												
Ambt-Delden	7	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Stad-Delden	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Diepenheim.	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Enschede	37	2	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Goor	6	1	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Haaksbergen	9	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Lonneker	17	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Markelo	9	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	90	8	9	1	»	»	»	»	5	»	»	»
<i>Arrond. Ootmarsum.</i>												
Denekamp	9	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Losser	11	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»
Oldenzaal	4	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Ootmarsum	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
Tubbergen	19	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Weerselo	9	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	54	1	1	»	1	»	»	»	7	»	»	»
DISTRICT GRONINGEN.												
<i>Arrond. Groningen.</i>												
Groningen	81	12	22	8	4	»	»	»	5	3	2	»
Adorp	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Haren	7	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Totaal	90	12	25	8	4	»	»	»	6	3	2	»
<i>Arrond. Zuidhorn.</i>												
Aduard	7	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Ezinge	2	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Grootegast	7	2	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Grijskerk	7	1	5	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoogkerk	6	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Leek	12	»	4	1	»	»	»	»	»	»	1	»
Marum	11	»	1	»	»	»	»	»	3	»	»	»
Oldebove	3	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Oldekerk	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuidhorn	5	1	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	64	4	18	4	1	»	»	»	6	»	1	»
<i>Arrond. Onderdendam.</i>												
Baflo	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Bedum	8	1	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Eenrum	9	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kantens	4	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Kloosterburen	3	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Leens	13	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Middelstum	4	»	3	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Ulrum	4	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Usquert	4	1	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»
Warffum	6	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Winsum	3	4	3	4	1	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	60	9	12	10	3	»	»	»	1	1	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
<i>Arrond. Appingedam.</i>												
Appingedam	5	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Bierum	8	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Delfzijl	10	»	4	2	»	»	»	»	1	»	»	»
Loppersum	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Stedum	7	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Uithuizen	7	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Uithuizermeden	11	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Zandt ('t).	5	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Totaal.	56	3	9	3	»	»	»	»	5	»	»	»
<i>DISTRICT WINSCHOTEN.</i>												
<i>Arrond. Winschoten.</i>												
Beerta	10	2	5	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Finsterwolde	10	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Midwolde	11	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuweschans	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwolda	2	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Scheemda	9	1	3	1	»	»	»	»	1	»	1	1
Termunten	5	1	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Winschoten.	9	1	3	1	»	»	»	»	3	»	»	1
Totaal.	59	7	16	4	»	»	»	»	6	»	2	2
<i>Arrond. Hoogezand.</i>												
Hoogezand	9	»	2	2	»	»	»	»	»	»	1	»
Noordbroek	8	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Noorddijk	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sappemeer	4	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»
Slochteren	18	3	1	»	»	»	»	»	1	1	1	»
Ten Boer	14	1	2	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Zuidbroek	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	61	4	8	6	»	»	»	»	2	1	2	»
<i>Arrond. Veendam.</i>												
Meeden	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Muntendam	3	»	3	»	»	»	1	»	»	1	»	»
Oude-Pekela	11	1	4	»	»	»	»	»	3	1	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
Emmen	27	1	12	»	»	1	»	»	5	»	1	»
Schoonebeek	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sleen	8	»	1	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Totaal	51	1	17	»	2	1	»	»	6	»	2	»
<i>Arrond. Hoogveen.</i>												
Beilen	13	1	6	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Hoogveen	20	1	11	7	1	»	»	»	2	»	2	»
Oosterhesselen	2	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Westerbork	8	»	2	»	»	»	»	»	2	»	1	»
Zuidwolde	10	2	1	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Zweelo	1	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	54	4	26	9	3	»	»	»	5	»	3	»
<i>Arrond. Meppel.</i>												
Diever	4	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Dwingelo	2	1	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Havelte	7	»	3	»	1	»	1	»	2	»	»	»
Meppel	12	3	2	2	1	»	»	»	1	»	»	»
Nijeveen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ruinen	8	»	3	1	»	»	»	»	2	»	»	»
Ruinerweld	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vledder	5	1	5	1	»	»	»	»	2	»	»	»
Wijk (de)	6	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	50	6	17	5	2	»	2	»	7	»	»	»
DISTRICT MAASTRICHT.												
<i>Arrond. Maastricht.</i>												
Maastricht	55	6	5	»	»	»	»	»	1	»	3	»
Cadier en Keer	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eysden	6	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Geertruid (St.)	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gronsfeld	4	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Gulpen	7	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Heer	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Margraten	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Mesch	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Mheer	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummer- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummer- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummer- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
Noorbeek	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oud-Vroenhoven	4	1	1	»	»	»	»	»	1	1	»	»
Pieter (St.)	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rijckholt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Slenaken	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Wittem	9	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Totaal . . .	100	7	7	»	2	»	1	»	7	1	3	»
<i>Arrond. Meerssen.</i>												
Amby	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beek	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bemelen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Berg en Terblijt	2	1	2	»	»	»	»	»	»	»	2	»
Borgharen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bunde	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Elsloo	3	»	2	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Geulle	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Houthem	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hulsberg	2	»	2	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Itteren	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meerssen	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oud-Valkenburg	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schimmert	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schin op Geulle	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stein	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ulestraten	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Valkenburg	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wijlre	4	»	»	»	»	»	»	»	3	»	1	»
Totaal . . .	55	2	14	»	»	»	»	»	4	»	5	»
<i>Arrond. Heerlen.</i>												
Amstenrade	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bocholts	2	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Brunssum	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eygelsheven	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heerlen	15	1	2	»	»	»	»	»	3	»	»	»
Hoensbroek	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kerkrade	15	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Klimmen	3	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN										
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.		
	Landmilitie.		Zee-	Lotelingen.	Landmilitie.		Zee-	Lotelingen.	Landmilitie.		Zee-
	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.		Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.
Linne	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Maasbracht	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Maasniel	8	1	1	»	»	»	»	»	1	»	1
Melick en Herkenbosch	3	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Montfoort	3	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Nunhem	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Odilienberg (St.)	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Ohé en Laak	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Posterholt	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Roermond	23	»	10	»	»	»	»	»	3	1	»
Stevensweert	5	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Swalmen	5	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Vlodrop	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	83	1	24	»	2	»	»	»	5	1	2
<i>Arrond. Weert.</i>											
Baexem	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beegden	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Grathem	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heel en Panheel	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heythuizen	7	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Hunsel	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ittervoort	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meijel	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nederweert	13	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Neeritter	2	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»
Roggel	8	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Stramproy	5	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Thorn	6	»	2	»	»	»	»	»	»	1	»
Weert	22	3	3	»	1	»	»	»	1	»	»
Wessem	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	77	4	14	»	1	»	»	»	2	»	3
<i>Arrond. Venlo.</i>											
Arcen en Velden	3	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Beesel	5	»	2	»	»	»	»	»	»	1	»
Belfeld	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Grubbenvorst	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Helden	12	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Horst	15	1	3	»	»	»	»	»	1	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
Kessel	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Maasbree	15	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Neer	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sevenum	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Tegelen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Venlo	18	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	82	2	12	»	»	»	»	»	3	»	1	»
<i>Arrond. Genneep.</i>												
Bergen	14	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»
Broekhuizen	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Genneep	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meerlo	4	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Mook en Middelaar	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ottersum	5	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Venray	14	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Wanssum	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	51	1	»	»	»	»	1	»	3	1	»	»
Recapitulatie.												
Noordbrabant	908	59	112	18	26	3	8	»	134	14	23	1
Gelderland	1100	66	131	54	8	»	3	»	80	15	23	»
Zuidholland	1451	110	183 ¹⁾	107	15	1	3	3	55	7	12	²⁾ 5
Noordholland	1317	96	132	185	15	»	1	2	45	8	4	³⁾ 7
Zeeland	402	30	83	33	10	»	»	»	29	5	8	»
Utrecht	358	28	63	17	7	2	1	»	14	1	8	»
Friesland	721	83	167 ²⁾	58	14	3	3	1	45	9	24	»
Overijssel	582	30	74	35	4	1	2	»	44	4	12	1
Groningen	485	55	121 ⁴⁾	50	11	»	1	»	42	7	11	⁵⁾ 4
Drenthe	259	24	92	18	8	1	2	»	29	3	7	»
Limburg	576	19	78	1	7	»	2	»	43	3	15	»
Totaal.	8159	600	1236 ⁶⁾	576	125	11	26	6	560	76	147	⁷⁾ 18

1) Hieronder één in Duitschland schoolgegaan.

2) Hieronder 2 zonder vast domicilie.

3) Hieronder 3 schoolgegaan op verschillende plaatsen.

4) Hieronder 5 schoolgegaan op verschillende plaatsen.

5) Hieronder 2 zonder vast domicilie.

6) Hieronder één in Duitschland schoolgegaan en 8 op verschillende plaatsen.

7) Hieronder 6 zonder vast domicilie.

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	K O N D R N											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.	Landmilitie.			Zee- militie.
	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerv- wisselaars.	Plaatsver- vangers.	Lotelingen.
<i>België.</i>												
Luik	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
<i>Pruissen.</i>												
Kellen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bokeloh	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Algemeen totaal. . . .	8161	600	1237	576	125	11	26	6	560	76	147	18

Reden afgeleid uit de voorgaande staten.

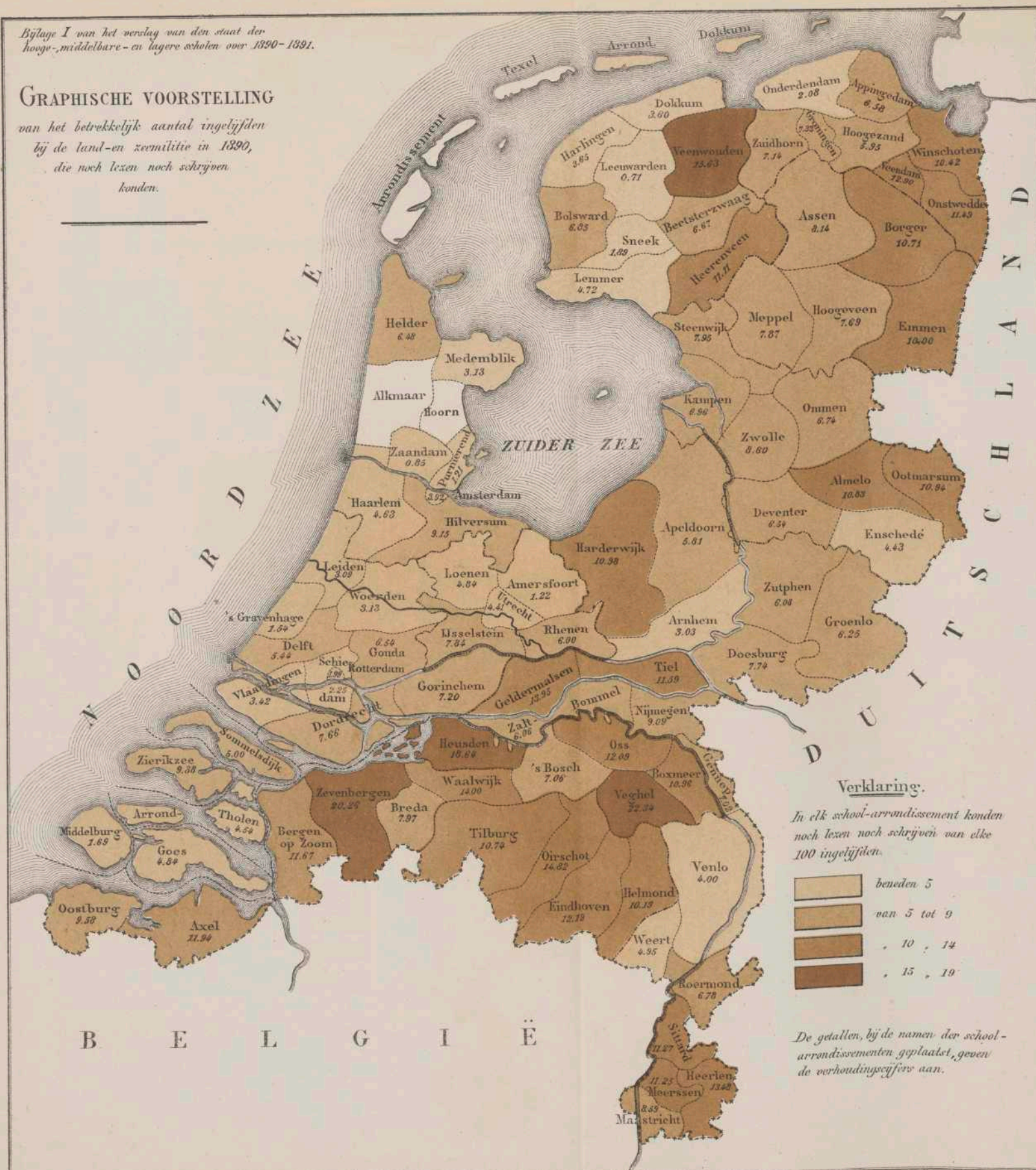
PROVINCIEËN.	OP 100 INGELIJFDE KONDEN								
	lezen en schrijven.			alleen lezen.			lezen noch schrijven.		
	Lote- lingen.	Num- merv- wis- selaars.	Plaats- ver- vangers.	Lote- lingen.	Num- merv- wis- selaars.	Plaats- ver- vangers.	Lote- lingen.	Num- merv- wis- selaars.	Plaats- ver- vangers.
Noordbrabant	70,90	4,52	8,58	1,99	0,23	0,61	10,34	1,07	1,76
Gelderland	77,98	4,46	8,85	0,54	»	0,20	5,41	1,01	1,55
Zuidholland	79,82	5,64	9,38	0,92	0,05	0,15	3,07	0,36	0,61
Noordholland	82,89	5,30	7,29	0,94	»	0,05	2,87	0,44	0,22
Zeeland	72,51	5,00	13,83	1,67	»	»	4,83	0,83	1,33
Utrecht	75,15	5,61	12,63	1,41	0,40	0,20	2,80	0,20	1,60
Friesland	69,06	7,36	14,81	1,33	0,26	0,26	3,99	0,80	2,13
Overijssel	78,20	3,80	9,38	0,51	0,13	0,25	5,70	0,51	1,52
Groningen	67,98	6,99	15,38	1,40	»	0,12	5,84	0,89	1,40
Drenthe	62,53	5,42	20,77	1,80	0,22	0,45	6,55	0,68	1,58
Limburg	77,56	2,55	10,48	0,94	»	0,27	5,78	0,40	2,02
De provinciën	75,69	5,20	10,72	1,14	0,09	0,23	5,00	0,66	1,27

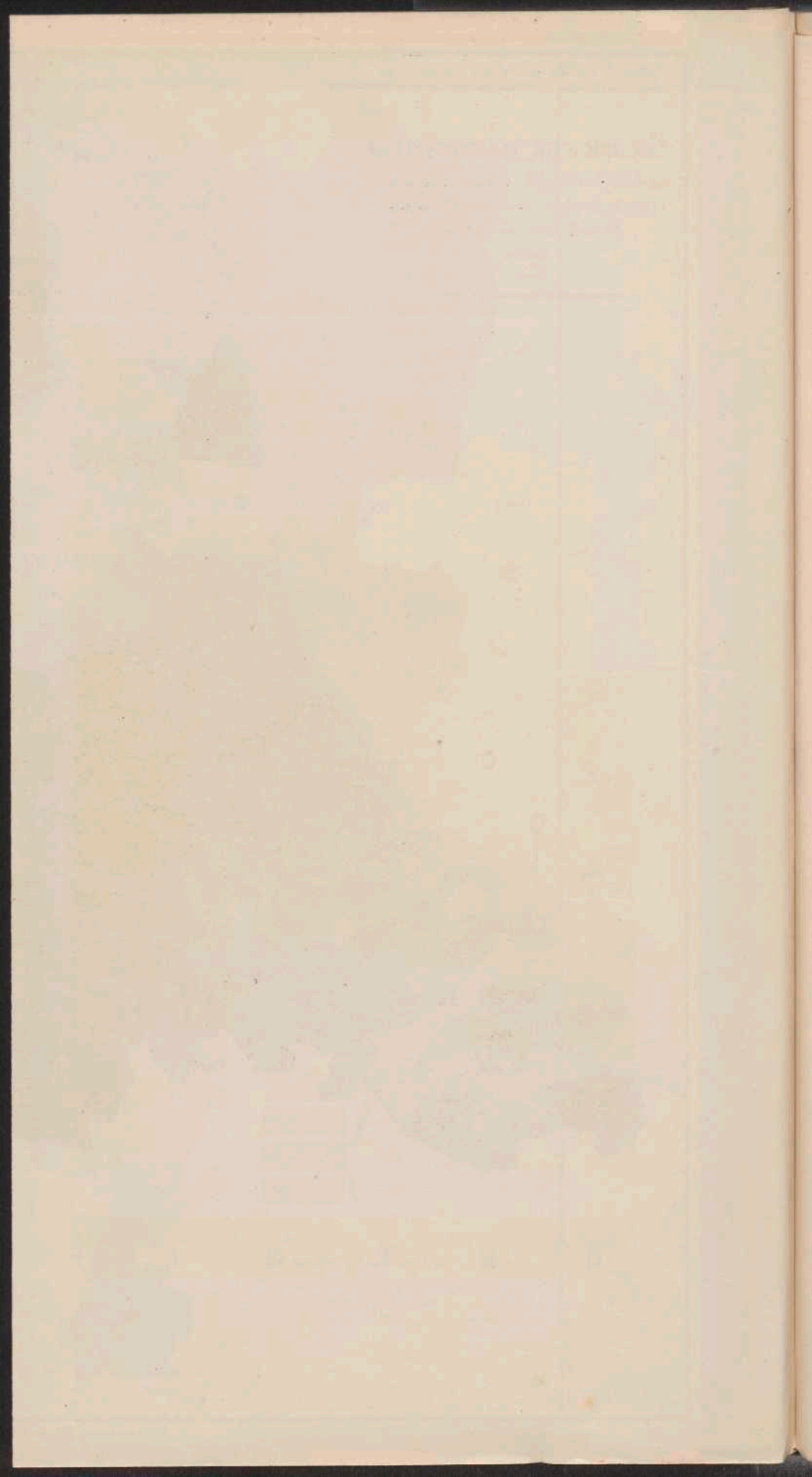
ARRONDISSEMENTEN.	Op 100 ingelijfd bij de land- en zeemilitie konden			ARRONDISSEMENTEN.	Op 100 ingelijfd bij de land- en zeemilitie konden		
	lezen en schrij- ven.	alleen lezen.	lezen noch schrij- ven.		lezen en schrij- ven.	alleen lezen.	lezen noch schrij- ven.
's Hertogenbosch	92,94	»	7,06	Zutphen	92,57	1,35	6,08
Oss	87,91	»	12,09	Groenlo	93,75	»	6,25
Boxmeer	89,04	»	10,96	Doesburgh	92,26	»	7,74
Breda	87,68	4,35	7,97	Tiel	86,59	1,82	11,59
Zevenbergen	74,51	5,23	20,26	Geldermalsen	85,27	0,78	13,95
Bergen op Zoom	84,17	4,16	11,67	Zaltbommel	91,92	2,02	6,06
Tilburg	86,58	2,68	10,74	Nijmegen	90,91	»	9,09
Heusden	81,36	»	18,64	's Gravenhage	96,54	1,92	1,54
Waalwijk	82,00	4,00	14,00	Delft	93,88	0,68	5,44
Oirschot	83,33	1,85	14,82	Leiden	94,44	2,47	3,09
Eindhoven	85,37	2,44	12,19	Woerden	95,83	1,04	3,13
Helmond	83,33	6,48	10,19	Rotterdam	97,02	0,99	1,99
Veghel	77,66	»	22,34	Gouda	93,46	»	6,54
Arnhem	96,46	0,51	3,03	Schiedam	97,19	0,56	2,25
Harderwijk	88,42	0,60	10,98	Vlaardingen	95,73	0,85	3,42
Apeldoorn	93,55	0,64	5,81	Dordrecht	91,13	1,21	7,66

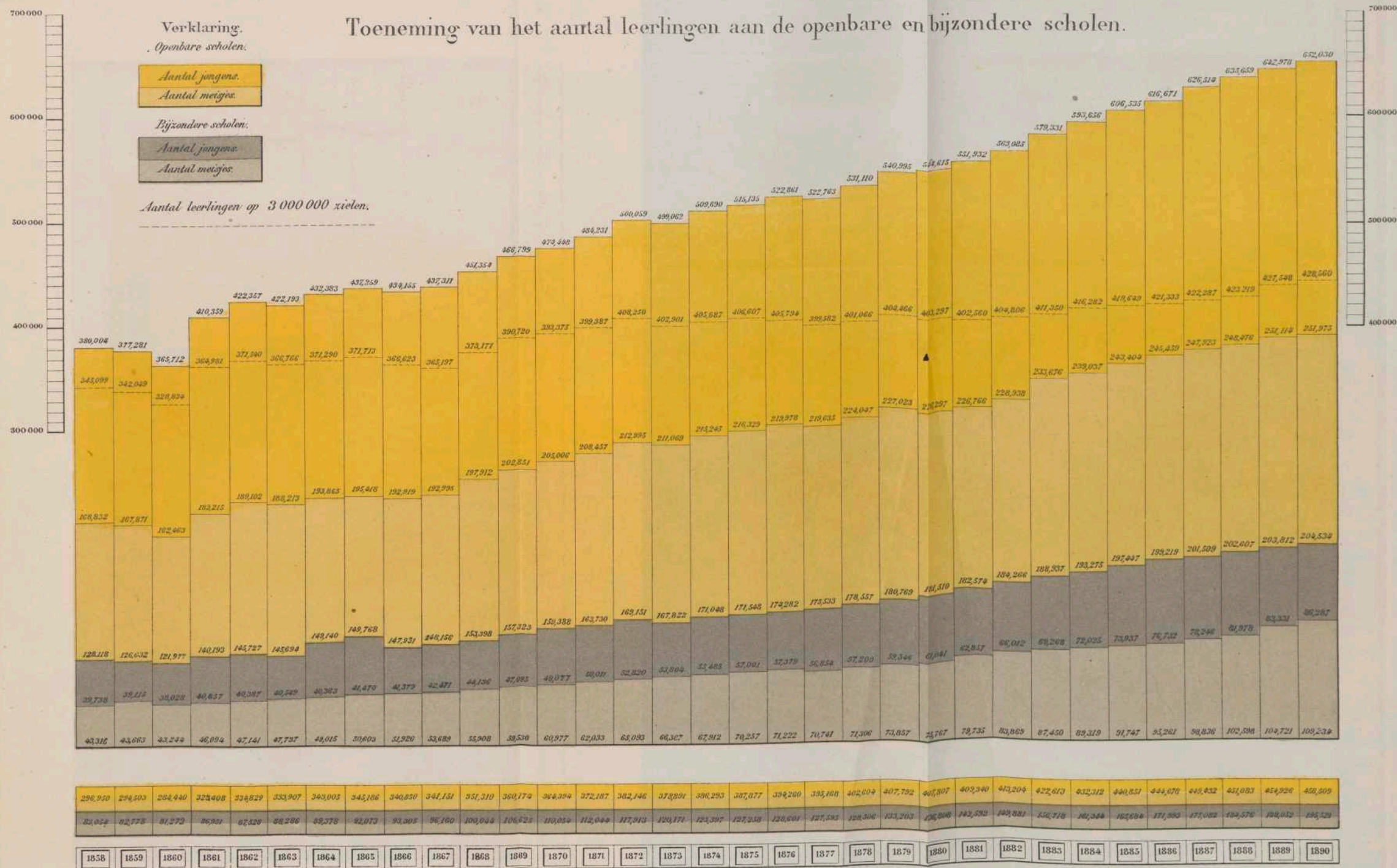
ARRONDISSEMENTEN.	Op 100 ingehijden bij de land- en zeemilitie konden			ARRONDISSEMENTEN.	Op 100 ingehijden bij de land- en zeemilitie konden		
	lezen en schrij- ven.	alleen lezen.	lezen noch schrij- ven.		lezen en schrij- ven.	alleen lezen.	lezen noch schrij- ven.
Gorinchem	92,00	0,80	7,20	Bolsward	87,67	5,48	6,85
Sommelsdijk	93,33	1,67	5,00	Zwolle	90,32	1,08	8,60
Amsterdam	95,21	0,87	3,92	Kampen	93,04	»	6,96
Hilversum	88,03	2,82	9,15	Ommen	91,01	2,25	6,74
Haarlem	93,52	1,85	4,63	Steenwijk	92,05	»	7,95
Alkmaar	100,00	»	»	Deventer	91,59	1,87	6,54
Helder	93,52	»	6,48	Almelo	88,34	0,83	10,83
Texel	100,00	»	»	Enschede	95,57	»	4,43
Hoorn	98,97	1,03	»	Ootmarsum	87,50	1,56	10,94
Medemblik	94,79	2,08	3,13	Groningen	90,06	2,67	7,33
Purmerend	97,59	1,20	1,21	Zuidhorn	91,84	1,02	7,14
Zaandam	99,15	»	0,85	Onderdendam	94,79	3,13	2,08
Middelburg	97,46	0,85	1,69	Appingedam	93,42	»	6,58
Oostburg	89,36	1,06	9,58	Winschoten	89,58	»	10,42
Axel	85,82	2,24	11,94	Hoogezand	94,05	»	5,95
Goes	93,55	1,61	4,84	Veendam	84,95	2,15	12,90
Zierikzee	89,06	1,56	9,38	Onstwedde	86,21	2,30	11,49
Tholen	92,43	3,03	4,54	Assen	91,86	»	8,14
Utrecht	93,63	1,96	4,41	Borger	88,10	1,19	10,71
Loenen	93,55	1,61	4,84	Emmen	86,25	3,75	10,00
Amersfoort	95,12	3,66	1,22	Hoogeveen	89,42	2,89	7,69
Rhener	93,00	1,00	6,00	Meppel	87,64	4,49	7,87
IJsselstein	90,20	1,96	7,84	Maastricht	89,07	2,34	8,59
Leeuwarden	95,74	3,55	0,71	Meerssen	88,75	»	11,25
Harlingen	92,70	3,65	3,65	Heerlen	85,40	1,12	13,48
Dokkum	95,50	0,90	3,60	Sittard	87,32	1,41	11,27
Veenwouden	80,00	4,37	15,63	Roermond	91,53	1,69	6,78
Heerenveen	88,89	»	11,11	Weert	94,06	0,99	4,95
Beetsterzwaag	93,33	»	6,67	Venlo	96,00	»	4,00
Lemmer	94,34	0,94	4,72	Genneep	91,23	1,75	7,02
Sneek	96,23	1,88	1,89				

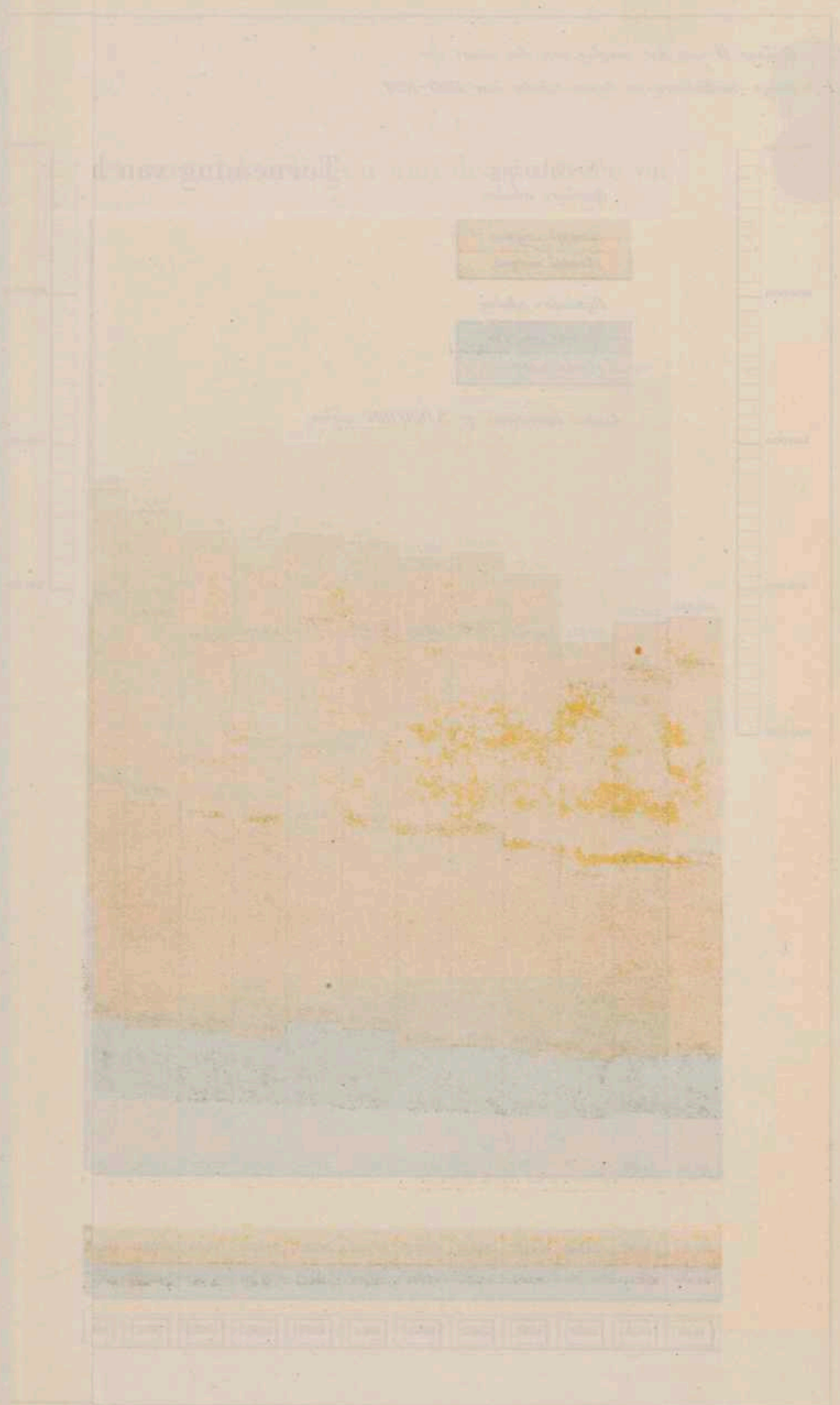
GRAPHISCHE VOORSTELLING

van het betrekkelijk aantal ingetijfden
bij de land- en zeemilitie in 1890,
die noch lezen noch schrijven
konden.

Bijlage III van het verslag van den staat der
hooge-, middelbare- en lagere scholen over 1890-1891.

Toe- en afnemings van het zuiver bedrag der uitgaven ten behoeve van het lager onderwijs.

Verklaring.

1858-1880 Ryks- en Provinciale uitgaven. 1881-1890 Ryks uitgaven.

Uitgaven der gemeenten.

INHOUD.

	Bladz.
Hooger onderwijs.	
§ 1. Rijksuniversiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen.	1
<i>a.</i> Colleges van curatoren	1
<i>b.</i> Onderwijzend personeel	1
<i>c.</i> Studenten	3
<i>d.</i> Omvang van het onderwijs	5
<i>e.</i> Uitkomsten van het onderwijs	46
<i>f.</i> Handelingen in het belang der wetenschap	53
<i>g.</i> Hulpmiddelen voor het onderwijs	54
§ 2. Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.	59
<i>a.</i> College van curatoren	59
<i>b.</i> Onderwijzend personeel	59
<i>c.</i> Studenten	60
<i>d.</i> Omvang van het onderwijs	60
<i>e.</i> Uitkomsten van het onderwijs	76
<i>f.</i> Handelingen in 't belang der wetenschap	78
<i>g.</i> Hulpmiddelen voor het onderwijs	78
§ 3. Gymnasia en progymnasia	79
<i>a.</i> Getal en soort der scholen	79
<i>b.</i> Onderwijzend personeel	80
<i>c.</i> Leerlingen	86
<i>d.</i> Toelatings- en overgangsexamen	87
<i>e.</i> Eindexamens en daarmede gelijkgesteld examens, bedoeld in art 12 der wet op het hooger onderwijs	88
<i>f.</i> Leerplan en toestand van het onderwijs.	91
<i>g.</i> Toestand der lokalen en hulpmiddelen voor het onderwijs	91
§ 4. Bijzonder hooger onderwijs.	91
<i>a.</i> De Vrije Universiteit te Amsterdam	91
<i>b.</i> Kweekscholen en seminaria	92
<i>c.</i> Bijzondere scholen van voorbereidend hooger onderwijs	94
§ 5. Kosten van het hooger onderwijs	96

	Bladz.
Middelbaar onderwijs.	
§ 1. Burgerscholen en daarmede, krachtens art. 14 der wet, gelijkgestelde inrichtingen	105
<i>a.</i> Getal en soort der scholen	105
<i>b.</i> Getal der leerlingen	106
<i>c.</i> Onderwijzend personeel	109
<i>d.</i> Leerplan en toestand van het onderwijs.	111
<i>e.</i> Toestand der lokalen en hulpmiddelen	112
§ 2. Industrie- en teekenscholen, ambachtsscholen, enz.	112
§ 3. Hoogere burgerscholen	117
<i>a.</i> Getal en soort der scholen	117
<i>b.</i> Getal der leerlingen	119
<i>c.</i> Examens	126
<i>d.</i> Onderwijzend personeel	129
<i>e.</i> Leerplan en toestand van het onderwijs.	146
<i>f.</i> Toestand der lokalen en hulpmiddelen bij het onderwijs	147
<i>g.</i> Inrichtingen, ongeveer met hogere burgerscholen gelijkstaande.	148
§ 4. Middelbare scholen voor meisjes	148
<i>a.</i> Getal der scholen	148
<i>b.</i> Getal der leerlingen	148
<i>c.</i> Examens	150
<i>d.</i> Onderwijzend personeel	151
<i>e.</i> Leerplan en toestand van het onderwijs.	153
<i>f.</i> Toestand der lokalen en hulpmiddelen voor het onderwijs.	153
§ 5. Landbouwonderwijs.	153
§ 6. Polytechnische school.	159
§ 7. Scholen voor de zeevaart.	165
§ 8. Scholen voor doofstommen en blinden	166
§ 9. Opleiding van leeraren en onderwijzers in teekenen en boetseeren	167

INHOUD.

	Bladz.		Bladz.
§ 10. Akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs	167	Opleiding van stuurmansleerlingen aan boord van het wachtschip te Amsterdam	208
§ 11. Toezicht op het middelbaar onderwijs	169	Opleiding van bootsmansleerlingen aan boord van het instructie-korvet »Nautilus."	209
§ 12. Onderwijs in taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië	169	Opleiding van jongens aan boord van het opleidingsschip »Admiraal van Wassenaer" te Amsterdam	209
a. Gemeentelijke instelling te Delft	169	Opleiding van jongens bij de kweekschool voor zeevaart te Leiden	210
b. » » » Leiden	170	Opleiding voor militair-apotheker voor het leger in Oost- en West-Indië	211
§ 13. Kosten van het middelbaar onderwijs	170		
§ 14. Pensioenen aan onderwijzend personeel bij het middelbaar onderwijs	188	Lager onderwijs.	
§ 15. Rijkskweekscholen voor vroedvrouwen	189	§ 1. Toestand van het lager onderwijs	211
§ 16. Rijksveeartsenijschool	189	§ 2. Getal en aard scholen	216
Onderwijs bij de land- en zeemacht.		§ 3. Schoollokalen, schoolmeubelen en leermiddelen	222
Tweede afdeling der krijgsschool en intendantecursus	192	§ 4. Subsidiën krachtens art. 49 der wet	222
Cursus voor officieren van gezondheid bij het militair hospitaal te Utrecht	193	§ 5. Leerlingen	227
Inrichtingen tot opleiding voor den officiersrang.		§ 6. Schoolgelden	234
A. Koninklijke Militaire Academie en eerste afdeling der krijgsschool	193	§ 7. Bevordering van schoolbezoek	236
B. Artillerie-cursus	195	§ 8. Onderwijzend personeel	236
C. Militaire school en daaraan verbonden practische cursus	195	§ 9. Benoeming, schorsing en ontslag van onderwijzers	245
D. De Hoofdcursus	195	§ 10. Inkomsten van onderwijzers	248
Inrichtingen voor het geven van voorbereidend onderwijs tot opleiding voor den officiersrang.		§ 11. Pensioenen aan onderwijzers	249
Voorbereidende scholen en cursussen	197	§ 12. Opleiding van onderwijzers	255
Inrichtingen, meer in 't bijzonder bestemd tot vorming van kader.		I. Rijkskweekscholen	255
A. Pupillenschool	197	II. Rijksnormaallessen	260
B. Instructie-bataljon	199	III. Gemeentelijke kweekscholen	260
C. Instructie-compagnie	199	IV. Inrichtingen van bijzonderen aard	261
D. Instructie-batterij	200	V. Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen tot den rang van hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres	276
De huishoudelijke scholen bij de korpsen	202	VI. Kosten van de opleiding van het onderwijzend personeel	277
A. Ingelijfden bij de landmilitie	206	§ 13. Arrondissements-bibliotheken en onderwijzersbijeenkomsten	277
B. » » » zeemilitie	207	§ 14. Akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs	280
Koninklijk instituut voor de marine te Willemsoord	207	§ 15. Toezicht op het lager onderwijs	294
Opleiding van machinist-leerlingen der tweede klasse, aan boord van het wachtschip te Hellevoetsluis	208	§ 16. Kosten van het lager onderwijs	295
		Onderwijs in de gevangenenissen	304
		Bewaarscholen	305

BIJLAGEN.

- A. Koninklijk besluit van 11 Maart 1891, n°. 26, tot aanvulling van de lijst der beambten, bedoeld in art. 62 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102).
- B. Verslag der Commissie in 1891 belast geweest met het afnemen van het examen, bedoeld in art. 12 der wet op het hooger onderwijs.
- C. Reglement van het Collegium Berchmanianum te Oudenbosch.
- D. Statuten van het Missiehuis te Rosendaal (Noord-brabant).
- E. Statuten der bijzondere school van hooger onderwijs (progymnasium), geopend door het Roomsche-Katholiek Parochiaal kerkbestuur van den Heilige Martinus te Venlo.
- F. Verslagen van de in 1890 gehouden eindexamens der hoogere burgerscholen met vijf jarigen cursus, vooraafgegaan door een overzicht van de samenstelling der examen-commissiën, van den duur en uitslag der examens.
- G. Verslag der Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen der afdeeling B van de Rijkslandbouwschool in 1890.
- H. Verslag der Commissie, in 1890 belast geweest met het afnemen van het examen B, volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50).
Verslag der Commissie, in 1890 belast met het afnemen der examens B volgens art. 60 en C volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50).
- I. Verslag der Rijkscommissie ter examineering van stuurlieden ter koopvaardij, over het jaar 1890.
- K. Verslag der Commissie, in 1890 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in de wis- of natuurkundige wetenschappen, of in het boekhouden of in de gymnastiek.
- L. Verslag der Commissie, in 1890 belast met het afnemen der examens in de Nederlandsche taal en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, staathuishoudkunde en statistiek, staatsinrichting en schoonschrijven.
- M. Verslag der Commissie, in 1890 belast met het afnemen van de akte-examens in handteekenen, rechtlijnig teekenen en boetseeren (middelbaar onderwijs) en handteekenen (lager onderwijs).
- N. Verslag der Commissie, in 1890 belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal (middelbaar onderwijs) naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149).
- O. Verslag der Commissie, in 1890 belast geweest met het afnemen der akte-examens lager en middelbaar onderwijs in de Engelsche taal.
- P. Verslag der Commissie, in 1890 belast met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal, lager en middelbaar onderwijs, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149).
- Q. Verslag der Commissie in 1890 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid voor middelbaar onderwijs in land en tuinbouwkunde en houtteelt of eene akte voor lager onderwijs in landbouwkunde, bedoeld bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 148) wenschten te verkrijgen.
- R. Verslag der Commissie, in 1890 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van lager en middelbaar onderwijs in de gymnastiek.
- S. Koninklijk besluit van den 19den Februari 1890 (*Staatsblad* n°. 26), ter uitvoering van artikel 54 bis der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175).
- T. Koninklijk besluit van den 3den April 1890 (*Staatsblad* n°. 34), houdende voorschriften ter uitvoering van art. 12, 3de lid, sub 2°, der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175).
- U. Koninklijk besluit van den 18den April 1890 (*Staatsblad* n°. 64) houdende voorschriften ter uitvoering van art. 24 der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175).
- V. Koninklijk besluit van den 29sten Juni 1890 (*Staatsblad* n°. 97), tot vaststelling der regelen voor de Rijksnormaallessen, bedoeld in art. 12 der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175).
- W. Koninklijk besluit van den 13den September 1890 (*Staatsblad* n°. 154), ter uitvoering van art. 45 der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175).
- X. Koninklijk besluit van den 17den December 1890 (*Staatsblad* n°. 180), tot intrekking van de Koninklijke besluiten van 27 Maart 1885 (*Staatsblad* n°. 74), 2 April 1887 (*Staatsblad* n°. 47) en 19 Maart 1888 (*Staatsblad* n°. 51) en tot regeling van den omvang van het examen, bedoeld in art. 63 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad*

INHOUD.

- n°. 175), van de wijze van afneming en van hetgeen verder tot dit examen betrekking heeft.
- V.** Koninklijk besluit van den 17den December 1890 (*Staatsblad* n°. 181) tot vaststelling van bepalingen voor het examen, bedoeld in art. 65 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) ter verkrijging eener akte van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in het vak, vermeld onder *p*, in art. 2 der eerstgenoemde wet.
- Z.** Koninklijk besluit van den 17den December 1890 (*Staatsblad* n°. 182) tot vaststelling van een programma voor het examen, bedoeld in art. 65 *bis* der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) ter verkrijging eener akte van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in het vak, vermeld onder *j* in art. 2 der eerstgenoemde wet, tot regeling van de wijze van afneming en van hetgeen verder tot dit examen betrekking heeft.
- AA.** Koninklijk besluit van den 17den December 1890 (*Staatsblad* n°. 183), tot intrekking van de Koninklijke besluiten van 3 Februari 1881 (*Staatsblad* n°. 25), 13 Augustus 1881 (*Staatsblad* n°. 149) en 18 Februari 1883 (*Staatsblad* n°. 23) en tot vaststelling van programma's voor het examen ter verkrijging eener akte van bekwaamheid, bedoeld in art. 56, onder *a*, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), alsmede tot regeling van de wijze van afneming en van hetgeen verder tot dit examen betrekking heeft.
- BB.** Koninklijk besluit van den 17den December 1890 (*Staatsblad* n°. 184), tot intrekking van de Koninklijke besluiten van 28 Mei 1879 (*Staatsblad* n°. 104) en 25 April 1882 (*Staatsblad* n°. 57) en tot regeling van de wijze, waarop wordt voorbereid en ingesteld het vergelijkend onderzoek, bedoeld in art. 28 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175).
- CC.** Koninklijk besluit van den 28sten Februari 1891, (*Staatsblad* n°. 5) tot het verleen van vrijstelling aan de gemeente Schoonhoven van de verplichting tot het heffen van schoolgeld, uitsluitend voor zooveel het herhalingsonderwijs betreft.
- DD.** Koninklijk besluit van den 28sten Februari 1891, n°. 4, tot het verleen van vrijstelling aan de gemeente Goor van de verplichting tot het heffen van schoolgeld, uitsluitend voor zooveel het herhalingsonderwijs betreft.
- EE.** Koninklijk besluit van den 28sten Februari 1891, n°. 6, tot het verleen van vrijstelling aan de gemeente Stad Delden van de verplichting tot het heffen van schoolgeld, uitsluitend voor zooveel het herhalingsonderwijs betreft.
- FF.** Koninklijk besluit van den 26sten Februari 1891, n°. 9, tot het verleen van vrijstelling aan de gemeente Putten van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.
- GG.** Koninklijk besluit van den 13den September 1890, n°. 21, tot het verleen van vrijstelling aan de gemeente Zijpe van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.
- HH.** Koninklijk besluit van den 1sten April 1891, n°. 15, tot het verleen van vrijstelling aan de gemeente Nieuweschans van de verplichting tot het heffen van schoolgeld.
- II.** Aanvragen van gemeentebesturen om vrijstelling van de verplichting tot het heffen van schoolgeld, welke zijn afgewezen.
- JJ.** Verslagen van de in '1890 gehouden examens, ter verkrijging van akten van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres.
- KK.** Verslag der Commissie, in 1890 belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal (lager onderwijs).
- LL.** Koninklijke beslissingen in geschillen van bestuur, over het jaar 1890—1891.
- I.** Uitkomsten van het onderzoek naar de kennis van het lezen en schrijven der ingelijfd en land- en zeemilitie in 1890. (Met eene graphische kaart.
- II.** Graphische voorstelling der toeneming [van het aantal leerlingen aan de openbare en bijzondere scholen, sedert 1858.
- III.** Graphische voorstelling van het zuiver bedrag der uitgaven ten behoeve van het lager onderwijs, sedert 1858.

